طلب العلم فریضة علی کل مسلم ومسلمة

الحمد لله که درین زمان برکت توامان ترجمهٔ کتاب مستطاب از افادات عالم عامل فقیه کامل الشهیر بالعلامة والحبر الفهامة
عمدة العلماء الاعلام زبدة المجتهدین الکرام مولانا مولوی عبد الغنی بن ابی طالب اعلی الله مقامهما واجزل اکرامهما

الملقب بہ

ترجمان الاسلام

موسوم بہ

جامع الرضوی

ہر دو جلد

بتصحیح و نظر ثانی طبیب ادیب و فاضل اریب ذی الطبع الثاقب والفکر الصائب جناب حکیم
مولوی سید واجد حسین صاحب بہاپوری صین عن شر کل سوء سے مزین ہوکے

در مطبع نامی منشی نولکشور واقع لکھنؤ ماہ اپریل طبع شد

اطلاع - اس مطبع میں ہر علم و فن کی کتابیں کا ذخیرہ بسلسلہ وار فروخت کے لیے موجود ہے جسکی فہرست مفصل ہر ایک شائق کو بلا [illegible] چھاپہ خانہ سے مل سکتی ہے جسکے ملاحظہ سے شائقین اصلی حالات کتب کے دریافت کر سکتے ہیں اور فہرست مذکور اس ذخیرہ کتب کے [illegible] ہے کہ دو صفحون میں کتب مذہب امامیہ عربی و فارسی و اردو درج کیا گیا ہے کہ جس میں ہر کتاب [illegible] قدر دونوں کو ایک ہی جگہ اپنے اپنے سلسلہ میں درج ہو دیا ہے [illegible] کا ذریعہ حاصل ہو۔

عربی

(احادیث)

کافی کلینی - تمام و کمال مسمی بہ الفروع من الجامع الکافی - یہ کتاب اعلی درجہ کی ہے - مصنفہ شیخ ابو جعفر محمد بن یعقوب بن اسحاق کلینی رازی - بخط نسخ تین جلد و کتاب کامل - جو مذہب اثنا عشری کا دارو مدار ہے اور علیحدہ علیحدہ جلد بھی معرض فروخت میں ہے -

اصول الکافی - از کتاب العقل والجہل تا کتاب العشرات - شیخ ابو جعفر موصوف الذکر بخط نسخ -

(اصول فقہ)

معالم الاصول فی علم الاصول - موافق مذہب اثنا عشری مصنفہ شیخ جمال الدین حسن زین الدین -

الباب حادی عشر فی شرح باب الحادی عشر - یہ رسالہ مختصر اور مفید علم کلام یعنی اصول دین میں ہے مصنفہ شیخ مقداد بن عبداللہ

(فقہ)

مختصر نافع - از تالیف محقق علیہ الرحمہ صاحب شرائع الاسلام

بدایۃ الہدایہ - مصنفہ علامہ شیخ محمد بن الحسن -

فارسی

(فقہ)

منار الاسلام فی احکام الصیام - از تصنیف محمد عباس

رسالہ منتخبہ - مع ملحقات از مرزا محمد حسن شیرازی -

(متفرقات و تنبیہ)

واقعات ملا خطا - اسمیں گیارہ واقعات اور درج [illegible] ہیں -

مجموعہ [illegible] - [illegible] انتخاب [illegible]

(۱) پنجسورہ (۲) دعاے نور (۳) عمل عاشورا -

مقصود و منجیات - در مناقب حیدر کرار از سید [illegible]

زاد المعاد - با ترجمہ فارسی اور حاشیہ [illegible] زیارات [illegible] وغیرہ مصنفہ ملا محمد باقر مجلسی -

جامع عباسی - بیست باب مع رسالہ ترجمۃ الصلوٰۃ از شیخ بہاء الدین آملی -

حلیۃ المتقین - در احادیث مکارم و محاسن اخلاق امور [illegible] از ملا محمد باقر مجلسی -

اوراد فتحیہ - مع دعاے رقاب با ترجمہ فارسی از سید [illegible] علی ہمدانی و ترجمہ از [illegible]

شرح اوراد فتحیہ - مع شرح دعاے رقاب و خلاصہ اوراد از ملا محمد جعفر علی -

جوشن صغیر و کبیر - مع اردو و طوسی مترجم یعنی مجموعہ دعا کے کشایش رزق و دفع تپ وغیرہ - جسکو مولوی سید تصدق حسین رضوی مصحح مطبع ہذا نے بمقابلہ چند نسخہ اصل کتاب کو ترجمہ تحت اللفظی درست کیا اور ہر وقت صحت کاپی و پروف الفاظ و اعراب کل دعا اُن کے نہایت کوشش سے صحیح فرمایا ہے کل دعائیں جو شیعوں میں بہت بڑی عظمت رکھتی ہیں اور انکے پڑھنے والے کے لیے ثواب بے انتہا وارد ہے

(اخلاق و تصوف)

ابواب الجنان - کامل دو جلدیں از مولوی مرزا محمد [illegible] آداب [illegible] علیحدہ علیحدہ جلدیں بھی فروخت میں ہیں -

بسم الله الرحمن الرحیم

الحمد لله الذی اوضح لعباده سبیل الوصول الی رضائه . الفتح طریق الهدایة الی عبادته ونعمائه فاکمل
بارسال الرسل وانزال الکتب . واتم علیهم النعمة باقامة الحجج وازاحة الحجب . والصلوات الطیبات الزاکیات علی [illegible]
محمد وعترته الطیبین الفاضلین الانقیاء ذوی العز والفخر والعلاء ما دام [illegible] و دولات [illegible]
محرر این اوراق و مسود این ارقام مستغرق بحار معاصی معائب عبد الغنی بن ابی طالب بر صفحات اذهان اهل معرفت
[illegible] اصحاب یقین و ایمان می نگارد که درین ایام خجسته آغاز فرخنده انجام که انتظام و انتساق مهمات خطه دلپذیر کشمیر [illegible] عالم آرا
[illegible] سست گردا گردون قباب که ممهد قوانین شان و شوکت + مؤسس مبانی دین و دولت + رصد بند افلاک بلند اقبالی + رستم معرکه [illegible]
بیان مفصل و تفصیل مجمل [illegible] وجود + واقف اسرار معرفت و شهود + گرامی گوهر معدن امارت و ایالت + بلند اختر آسمان عظمت و جلالت + مهر
[illegible] اکثر اوقات ترغیب [illegible] + آفتاب عالمتاب جهان عدل و احسان + ماه گیتی افروز آسمان امتنان + رکن رکین ملت قاعده
[illegible] انغلاق که خواص و عوام بمطا[illegible] تدبیر + عدیم النظیر + خبیر اسرار ضمیر صغیر و کبیر + تیغ بران مفارق اعدا برق خرمن امال و امانی
[illegible] صدور این امر خطیر [illegible] + آنکه او را از شرافت نسبتی با بوتراب + هر سحر که پیش رای انورش آرد برون + کا
[illegible] اختلال حال و نقص [illegible] برج چهارم از آن جناب کرامت مآب + معدلت نصاب + جهت اصلاح مفاسد + واطفا
[illegible] شرایع الاسلام فی [illegible] اهل بغی و فساد + که از تسلط انواع ظلم و تعدی درین بلده استقرار و اشتهار یافته + خان بلند

طلب العلم فریضة علی کل مسلم ومسلمة

بحمد الله که درین زمان برکت توامان این کتاب مستطاب از افادات عالم ربانی فقیه کامل [illegible]

[illegible] مولوی [illegible] طالب علم [illegible]

بتصحیح [illegible] ادیب و فاضل [illegible]

مولوی سید [illegible] صاحب [illegible]

در مطبع منشی نولکشور واقع لکهنؤ [illegible] طبع

سیف مسلول بازوی دلیری و دلاوری + فارس مضامیر دادگستری و داوری + آفتاب عالم افروز جهان نصفت و جاه + و باطن رعیت و سپاه + رافع لوای عدل و داد + لامع بنیان اهل بغی و عناد + ممهد قوانین عدالت پروری و سپه آرایی + مشید مبانی
دادکامروائی + خیرخواه عباد الله + درویش دل عالیجاه + ابر بهار فیض و احسان + آتش مزاج جود و عدوان + مربع نشین مسند بزرگی
رحی هشایسته رتبه والای ایالت و برتری + خان سمو القدر عظیم الشان + افراسیاب بیگ خان + ادام الله شوکته و اقبالهٔ [illegible] در ملک
نموده و ویران شده که مصداق آیهٔ کریمه ضرب الله مثلا قریة کانت آمنة مطمئنة یأتیها رزقها رغدا من کل مکان فکفرت بانعم الله فاذاقها الله لباس الجوع والخوف
در ناشکری و کفران نعمت الهی شده بپاداش طغیان بانواع آلام و رابادی اهل شقاوت و قساوت گرفتار آمده در وادی
تحیر بوده‌اند + با افواج قاهره بطریق نیابت نزول بکرامت شمول معدلت حصول نموده لهذا ارشاد آن معدن فتوت و مظهر مروت
و خداوند ستوده شیم حاوی محاسن صفات و مناقب کرم چراغ دودمان فضل و کمال شمع شبستان جاه و جلال خورشید تابان
[illegible] صدرنشین محفل قدردانی مخزن جواهر کمال انسانی شیرازه بند اوراق علم و عمل سرمایه [illegible]
قوت بازوی حکومت و سروری + واسطهٔ آبروی بزرگی و برتری + سایه پرور سحاب مکرمت ازلی + مقتبس انوار حکمت لم یزلی +
حل مشکلات علوم + مروج ارباب معقول و مفهوم محرم خلوت سرای معرفت و ایقان + گرامی استظهار اهل صلاح و ایمان + رونق بخش
بینش سرو سرگروه عالم آفرینش + زلال انهار دلجویی و نیکخویی + نسیم بهار خوش خلقی و دلجویی + شعر مهر زای زبان علی جاه +
جهان را نعاشش چون افلاطون بلند گردیده + غلغل کوس فضل از ناموس + از فور نشاط عیش سرور [illegible]
به بین که میگویند + تا قیامت درود و سر نامش + بمقتضای کلام معجز نظام الحکمة ضالة المؤمن همیشه در تحقیق و تفتیش
مسائل یقینی بوده و باوجود کثرت اشغال دنیوی و دینی دمی از [illegible] فحص اسرار علوم و ایقان نیاسوده و اوراق
گنج گنامی را بمقتضای قدرشناسی و علما نوازی جلیس انیس محفل شریف که محل مذاکره و تکرار نکات علوم و مسکن و ماوای
فهوم [illegible] گردانیده هرگاه مذکوری از مسائل دینی و مطالب یقینی و نکات تفسیر کلام ربانی و دلایل عقلی و براهین کلامی
بیان مفصل و تفصیل مجمل و شرح حدیثی و حل شبهه تقریر یافته میکردند تکلیف تحریر آن بزبان فارسی و ثبت آن در مجموعه جامعه
نفرموده‌اند اکثر اوقات ترغیب و تحریص تحریر کتابی متضمن بسط مسائل دینی از فقه فرقهٔ ناجیه امامیه رضوان الله علیهم بزبان
بنا غلاق که خواص و عوام بمطالعه آن مستفید و مستفیض شوند مینمودند و این مستغرق بحار هموم و غموم را بمقتضای [illegible]
لیست صدور این امر خطیر والسنه اکثر اوقات درین باب مبالغه میفرمودند هر چند بعجز و عدم لیاقت خود و تشویش [illegible]
و اختلال حال و تفرع بال تراخی و تدافع مینمودند بسمع قبول ملتفت نمیشد بعد از طول اعتذار اطاعت للامر کتاب مستطاب
شرایع الاسلام فی مسائل الحلال والحرام تصنیف امام المحقق و تحریر مدقق افضل المتقدمین و متاخرین نجم الملة والدین

شیخ ابو القاسم علی سقاه الله شآبیب الرضوان واسکنه فی فرادیس الجنان را که کتابی جامع جمیع ابواب فقهیه حاوی مسائل اصول و فروع
احکام فرعیه عملیه است بجهت انتفاع آن زبدهٔ طالبان معرفت و ایقان از لغت عربی بزبان فارسی در آورده و در اکثر مواضع تفصیل
مجملات و شرح مفصلات آن نیز پرداخته و بسیاری از مسائل ضروریه که مصنف رحمه الله بیان نفرموده از کتب معتبره دیگر در متن
در حاشیه آن الحاق کرده تا در تحقیق مسائل دینی و شرح عبارات کتاب مذکور بمنزله معلمی باشد که طالبان را از مشقت تردد بدر علما
مستغنی سازد و کافهٔ فارسی زبانان از آن فوائد عظیمه بهره مند گردند و هر کس از عوام و خواص مؤمنین که درین تالیف خوض نماید جاهل علم
واقف احکام ائمه طاهرین صلوات الله علیهم اجمعین و دانای فتاوای علمای مجتهدین گردد و امید که صواب این خجسته تحریر بروزگار فرخنده
آثار آمر و المفاخر و نائب منوب عنه عاید و راجع گردد و موجب حط سیئات این ماهوی بیچاره نیز شود و شعر شکر لله که این مروج دین
یافت تالیف این خجسته کتاب + حبذا حاوی مسائل شرع + کند رهبری براه صواب + اینچنین یادگار در عالم + دیده کم دیده اولو الالباب +
یا رب این نخل باغ فضل و کمال + تا ابد بارور شود و شاداب + یا رب این معدن جواهر علم + طالبان را همیشه باد بباب + باشد این شمع محفل فتوی
روشنی بخش تا برون ز حساب + چون مسمی بجامع الرضوی است سال آغازش از بیان دریاب اللهم اوصلنا الی غایة المنی والامال وجنبنا عن
الخطاء والخلل فی القول والعمل تیمن و تبرک بذکر اسامی علمای دین که روایت کتاب مستطاب بتوسط آنها رضوان الله علیهم تا مصنف
مخفی نماند که کتاب شرایع الاسلام در فقه فرقه ناجیه امامیه معتبر ترین کتب متداوله است و همیشه در میان فضلاء و علما مدار علم و تدریس
و تعلیم آن شعار اکابر مجتهدین و اعاظم متبحرین بوده و فقیر این را نزد اصلح العلماء مولانا محمد صالح اصفهانی گذرانیده و او روایت این
کتاب از عم خود آقا هادی نموده و او از پدرش افضل الفضلا مولانا محمد صالح مازندرانی شارح کتاب کلینی و او از جد [امی خود] محمد تقی
مجلسی صاحب لوامع شرح من لا یحضره الفقیه و او از خاتم المجتهدین شیخ بهاء الدین عاملی و او از پدرش شیخ عبد الصمد الحارثی الهمدانی و
او از شیخ بزرگوار سید حسین بن جعفر الکرکی و شیخ زین الملة والدین الشهید الثانی قدس الله سرهما و آنها از شیخ علی بن عبد العالی نور الله
مضجعه و او از شیخ سعید محمد بن داود مؤذن و او از شیخ کامل ضیاء الدین علی و او از پدرش اکمل المحققین شیخ شمس الدین محمد المکی الشهید
الاول رفع الله درجته و او از سید محقق عمید الدین عبد المطلب الحسینی و شیخ افضل فخر المحققین ابو طالب محمد حلی و سید کبیر نجم الدین مهنا
ابن سنان المدنی و مولای فاضل ملک العلما مولانا قطب الدین الرازی و او از شیخ اکمل آیة الله فی العالمین العلامه جمال الملة والدین
ابی منصور ابن مطهر الحلی قدس الله روحه و نور ضریحه و او از شیخ خود رئیس محققین نجم الملة والدین ابی القاسم جعفر بن الحسن بن یحیی الحلی
مصنف این رضوان الله علیهم اجمعین و بطرق دیگر نیز روایت این کتاب عالیشان براقم الحروف رسیده اختصاراً علی قدر الکفایه
تطویل ننموده بالله التوفیق و علیه التکلان فوایدیکه قبل از شروع در شرح کتاب بیان آن موجب مزید بصیرت است **فایده اول**
فقه در لغت بمعنی فهم است و در اصطلاح علما عبارتست از علم باحکام شرعیه فرعیه مکتسبه از ادلهٔ تفصیلیه که واقف دلائل

شد و فقه نیست اصطلاحاً و موضوع یعنی مبحوث عنه درین علم افعال مکلفین است من حیث انها تحل و تحرم و تصح و تفسد
یا هر مکلف حلال است و کدام حرام و کدام فعل صحیح است و کدام فاسد و مسائل فقه مطالبی است که اثبات آن درین علم شده
همین نجات اخروی و سعادت ابدی بسبب عمل کردن بمقتضای احکام آن **فائده دوم** تحصیل علم فقه بر نوعیکه یعنی از روی
استدلال واجب کفائیست بمقتضای آیه کریمه فلولا نفر من کل فرقة منهم طائفة لیتفقهوا فی الدین ولینذروا قومهم اذا
رجعوا الیهم لعلهم یحذرون وقول پیغمبر صلی الله علیه و آله طلب العلم فریضة علی کل مؤمن ومؤمنة و واجب عینی است بر هر مکلفی علم
احکام آن در امور ضروریه که مکلف بآن شده یا بطریق استدلال اگر از اهل اجتهاد باشد یا بطریق تقلید از مجتهد اگر قادر بر استدلال
فائده سوم ادلهٔ احکام فقهیه نزد فرقه ناجیه امامیه رضوان الله علیهم چهار چیز است یکی کتاب الله و دو نوع از آیات کلام
که محل استنباط احکام شرعیه میشود یکی نص و دوم ظاهر که تحقیق آن در علم اصول فقه است دوم سنت پیغمبر صلی الله علیه و آله
است از احادیث نبوی و احادیث ائمه معصومین علیهم السلام که آنها هم احادیث نبوی اند که بطریق اوصیای آنحضرت علیهم السلام
رسیده اند و آنها اوانترا اند باحکام تبلیغیه پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم آنها را قرین کتاب الله فرموده حیث قال انی تارک فیکم ما ان
تمسکتم به لن تضلوا بعدی کتاب الله و عترتی اهل بیتی فانهما لن یفترقا حتی یردا علی الحوض و باید دانست که سنت قول معصوم و فعل و تقریر او و معنی
تقریر آنست که معصوم ببیند از کسی صدور فعلی و واگذارد او را و انکار آن نکند و از فعل پیغمبر صلی الله علیه و آله نیز احکام شرعیه برای عامه مکلفین
استنباط میشود بشرطیکه آن فعل از خصائص آنحضرت نباشد مانند حلیت نکاح ازواج زیاده از چهار و وجوب تهجد که مختص بجناب
نبوی بوده و در احادیث ائمه طاهرین شرط استخراج احکام نموده اند باینکه بطریق تقیه وارد نشده باشد چه بسیاری از احادیث
باعتبار صلاح وقت مطابق اقوال مخالفین بشیعیان خود میفرمودند که الضروریات تبیح المحظورات و تمیز چنین احادیث از غیر آنها
از مجتهدین و البته بعلم علمای دین است مجموع اقسام احادیث هفت قسم است **اول** متواتر و آن حدیثی است که راویان آن در عدد
بحدی باشند که عقل تجویز نکند توافق آنها بر دروغ و افترا و باقی احادیث را اخبار آحاد میگویند و آن منقسم میشود بشش قسم **اول**
صحیح و آن نزد امامیه حدیثی است که راویان آن تا معصوم همه مؤمنین عدول باشند و مراد بمؤمنین فرقه ناجیه اثنا عشریه اند **دوم**
حسن و آن حدیثی است که راویان آن مؤمنین ممدوح باشند بمدحیکه بحد عدالت نرسد و کسیکه مذمت آنها کرده باشد **سوم** حدیث موثق
و آن حدیثی است که راوی آن مخالف مذهب و عدل باشد که اهل مذهب او او را از عدول شمرده باشند و معتقد تحریم دروغ بود **چهارم**
حدیث ضعیف که راوی آن مخالف مذهب و غیر عدول و مذموم بود **پنجم** حدیث مسند و آن حدیثی است که راویان آن تا معصوم
مذکور باشند **ششم** مرسل و آن حدیثی است که تمام روات آن مذکور نباشند خواه هیچکدام مذکور نباشند یا بعضی مذکور باشند و بعضی مذکور
غیر مذکور و هرگاه در روایت مذکور شود که قال صلی الله علیه و آله مراد پیغمبر خدا است صلی الله علیه و آله و وقتی که گویند قال احدهما او

حضرت امام محمد باقر یا حضرت امام جعفر صادق ست علیهما السلام زیرا که بعضی از راویان از هر دو امام روایت حدیث نموده اند و هرگاه بگویند
قال ابو جعفر مراد حضرت امام محمد باقر ست علیه السلام و هرگاه بگویند ابو جعفر الثانی مراد حضرت امام علی النقی ست که ملقب ب[illegible] بوده
بگویند ابو عبد الله مراد حضرت صادق ست و هرگاه بگویند ابو الحسن مراد امام موسی کاظم و اگر ابو الحسن ثانی بگویند مراد حضرت امام رضا
و از ابو الحسن ثالث مراد امام علی النقی که بهادی هم ملقب بوده و هرگاه عالم یا فقیه یا عبد صالح میگویند مراد حضرت موسی کاظم ست علیه السلام
و گاهی در کتب یک حرف از نام حضرات مینویسند پس ص علامت صادق ست و ق علامت باقر و ظ علامت کاظم و ض علامت رضا
سلام الله علیهم اجمعین باید دانست که احوال حضرات ائمه طاهرین سلام الله علیهم اجمعین مختلف بوده بحسب اختلاف احوال اهل
زمان آنها لهذا از بعضی ائمه احادیث بسیار منقول شده و از بعضی دیگر کمتر و اکثر احکام و فتاوای از حضرت امام محمد باقر و امام جعفر
و امام موسی کاظم ست و آنچه ازین سه امام عالیمقام مروی شده زیاده از احادیث ائمه دیگر ست دلیل سوم برای اثبات احکام
فقهیه اجماع ست و آن عبارت ست از اتفاق جمیع اهل حل و عقد از امت محمد صلی الله علیه و آله بر امری از امور دینیه
و آن بر دو قسم ست یکی اجماع جمیع فرق اسلام و آن حجت ست و هر که مخالفت آن کند از اسلام بیرون آید دوم اجماع جمیع
فرقه ناجیه امامیه و آن نیز حجت ست و هر که خلاف آن کند ازین مذهب بیرون رود و حجیت اجماع باعتبار حصول امام هم بدخول
معصوم ست در اهل اجماع چنانچه در علم اصول فقه مبین و مبرهن ست چهارم دلیل عقل ست و آن دو قسم ست یکی آنکه عقل
حکم کند بثبوت آن مانند وجوب صدق نافع و حرمت کذب مضر و وجوب عدل و حرمت ظلم دوم آنکه باستدلال احکام ثابت شده و از آن
فروع میشود یکی باستصحاب که عبارت ست از حکم بوجود شیء یا عدم آن در زمان حال بوجود یا عدم آن در زمان گذشته و گفته
که اصل بقاء شیء علی ما کان علیه ست تا وقتیکه علم بضد آن بهم رسد دوم اصالة برائة ذمه تا وقتیکه دلیل برای اثبات مشغول
سوم مفهوم موافقت و آن عبارت ست از اثبات حکم در مسکوت عنه بثبوت آن حکم در منصوص بطریق اولی مانند
والدین بقول حق تعالی و لا تقل لهما اف چه هرگاه نهی از قول اف شده پس ضرب بطریق اولی منهی عنه بود چهارم تنقیح مناط
از استخراج حکمی از منصوص العلة و اجرای آن در غیر منصوص بسبب تحقق آن علت در آن غیر منصوص چنانچه حرمت ابتیاع
استنباط نموده اند از حکم حرمت ابتیاع تمر برطب بقول پیغمبر صلی الله علیه و آله الا یجوز بیع الرطب بالتمر … اذا جف
جایز نیست فروختن خرماهای خشک بخرماهای تر از جهت آنکه هرگاه خشک شود کم میشود و این علت در انگور تر و خشک هم متحقق
پس حرمت آنهم ثابت میشود پنجم اتحاد طریق هر دو مسئله و آن عبارت ست از آنکه در مسئله منصوصه حکم معلق شود بر وصفی
حکم بر وصف مشعر ست بعلیت آن وصف برای آن حکم پس هرجا آن وصف متحقق شود حکم ثابت باشد مانند اینکه حکم شود
زنا با زن شوهردار موجب حرمت آن زن ست بر زانی ابدا و بعد مفارقت شوهرش هم بر زانی حلال نمیشود بنکاح

بجهت اینکه زن مزبوره در عده طلاق رجعی وارد شده است که در حکم شوهر داریست پس در شوهر داریهم همین حکم باشد بطریق اولی و آن
قیاس نیست که نزد امامیه باطل است بلکه در حکم منصوص العلة است و حضرت صادق علیه السلام فرموده که علینا ان نلقی الیکم الاصول
و علیکم ان تفرعوا و مانند همین حدیث از حضرت امام ابو الحسن علی بن موسی الرضا علیه التحیة و الثنا نیز مروی شده و حجیت
حقیقت استصحاب و غیره از ادله مذکوره براهین گفته اند که در اصول فقه [illegible]
از عمده ادله مجتهدین است و اکثر مسائل آنها مستند بهمان است [illegible] ابطال آن در کتب اصول فقه مذکور است و درین کتاب بحکم تحریر
میشود علی سبیل الاختصار و من اراد التفصیل فلیرجع الیها ابطال قیاس باید دانست که قیاس را دو تعریف کرده اند یکی اجرای حکم
منصوص در غیر منصوص باستخراج علت حکم از منصوص از روی عقل و مساوی نمودن غیر منصوص با منصوص دوم آنکه اجرای حکم
اصل در فرع بسبب امری که جامع است بینهما و ارکان قیاس چهار است یکی اصل یعنی منصوص دوم فرع و آن غیر منصوص است سوم
حکم اصل چهارم علت جامع و آنرا اقسام است که در محل خود مبین شده و هیچکدام از اقسام آن دلیل اثبات احکام شرعیه نیست نزد
فرقه ناجیه مگر قیاس بطریق اولویت و منصوص العلة اگر از اقسام قیاس باشد و سوای آن با جمیع اقسام قیاس باطلست بدلائل شتی اول
قول پیغمبر صلی الله علیه و آله که فرموده یعمل هذه الامة برهة بالکتاب و برهة بالسنة و برهة بالقیاس فاذا فعلوا ذلک فقد ضلوا یعنی عمل میکنند
امت مدتی بکتاب خدا و مدتی بسنت پیغمبر و مدتی بقیاس پس هرگاه عمل بقیاس کنند بتحقیق که گمراه شوند و این حدیث را بیضاوی در کتاب
منهاج و بسیاری از مجتهدین نقل کرده اند و ایضا مرویست که آنحضرت صلی الله علیه و آله فرموده ستفترق امتی علی بضع و سبعین فرقة
اعظمهم فتنة قوم یقیسون الامور برأیهم فیحرمون الحلال و یحللون الحرام و این حدیث را هم فخر رازی در کتاب محصول و غیر او از عامه نقل کرده اند
یعنی عنقریب فرقهای مختلف پیدا میشوند در امت من بقدر هفتاد و چند فرقه و عظیم ترین آنها در فتنه جماعتی باشند که قیاس میکنند در
احکام الهی بارای خود پس حرام میکنند حلال خدا را و حلال میکنند حرام او را و هم قول حق تعالی و لا تقف ما لیس لک به علم
و قول [illegible] و ان تقولوا علی الله ما لا تعلمون و ان الظن لا یغنی من الحق شیئا و در بسیاری از مواضع قرآن مجید نهی از پیروی ظن شده و قیاس فقها
نیز از ظن [illegible] است که اتباع آن منهی عنه است پس جائز نباشد مگر در مواضع که مستثنی شده بنص و قیاس از آنجمله نیست پس باطل
باشد و ایضا عترت طاهره اجماع نموده اند بر قدح و طعن در آن و انکار آن و منع شیعیان خود از عمل بآن سوم اختلاف احکام شرعیه
با وجود تماثل مواقع آنها مانند اینکه عده طلاق سه طهر است و عده وفات چهار ماه و ده روز است هرچند هر دو عده متماثل اند و صوم عید
حرام است و صوم روز پیش از عید واجب و بعد از عید مستحب و غاصب را حکم قطع ید نیست هرچند مال بسیار بظلم بگیرد و سارق را
حکم قطع هرچند مال حقیر برد و همچنین تماثل احکام شرعیه با وجود تخالف مواضع چنانچه در احرام قتل صید عمدا و خطا یک کفاره دارد
با وجود تفاوتیکه در میان عمد و خطا است و همچنین کفاره افطار صوم رمضان و ظهار یکیست و حد ارتداد و زنا قتل است پس

چگونه حکم توان کرد بمجرد مشابهت محل باتحاد حکم و دلایلی که برای اثبات قیاس گفته اند تمام باطلست واوهن من نسج العنکبوت چنانچه
در کتب اصول فقه مبین گردیده **فائده** مخفی نماند که بعد از انقراض عهد پیغمبر صلی الله علیه وآله اختلاف عظیم در امت آنحضرت پیدا شد
و هر کدام مقتدائی بهم رسانیده ربقهٔ اطاعت او در اوامر و نواهی بگردن خود انداخته مذاهب مختلفه و احکام متنوعه پیدا کردند اما شیعه
رضوان الله علیهم متمسک بعروة الوثقی اتباع وصی برحق و اولاد آنحضرت شدند که باتفاق امت ممدوح جناب نبوی و وارثان علوم
مصطفوی اند و بنص مثل اهل بیتی کمثل سفینة نوح من رکبها نجی ومن تخلف عنها غرق رهنمایان طریق سعادت دنیوی و نجات اخروی اند پس ایشان
متیقن الفلاح و معلوم النجاح خواهند بود چه مقتدایان آنها بیقین ناجی و رستگار اند و شفیعان روز قیامت و قسیمان جنت و نار و شبههٔ
مخالفین بانکار امامیه افترای این مذهب بر ائمه اهلبیت پیغمبر نموده اند و روایات آنها مفتری و غیر ثابت است بسیار واهی و نامعقول است
چه این مذهب نزد مقلدین آن بتواتر ثابت شده و خبر متواتر مفید قطع است و چنانچه انکار کفار در ثبوت معجزات انبیا مکابرهٔ صرف
و واهی است و قدحی در تواتر مذکور ندارد انکار مخالفین در اسناد این مذهب بائمه معصومین بالافادت بهمان میماند و لازم نیست
که متواتر مذهبی نزد مخالف آن مذهب هم متواتر باشد و اگر نظر صحیح کنند و ریشهٔ مخالفت از مزرعهٔ دل عناد منزل بر کنند گلهای
تحقیق در بوستان عقیدت خود شگفته و خندان یابند و گلستان ایمان سبز و ریان و بفضل الله سبحانه بارها جوابهای تحقیقی و الزامی
برای دفع این شبهه واهیه بسیار است که باندک نظری قطع مادهٔ این شبهه بالکل میتواند نمود چه بدیهی است که اگر خصمین کلامی حجت خود
سازند ما هم با آنها میگوئیم که مذهب شما که منتسب بائمه اربعه شماست صحیح الروایات نیست بلکه حنفیه بر ابوحنیفه کوفی افترا نموده اند
و شافعیه بر شافعی و مالکیه بر مالک و حنابله بر احمد حنبل و ما هو جوابکم فهو جوابنا **فائده پنجم** مصنف رحمه الله اصطلاح کرده است در این
کتاب و در کتاب مختصر نافع بعبارتی که تفسیر آنها این است پس اشهر در روایت است بانمعنی که روایت او دیگر هم در این مسئله وارد شده لیکن مشهور
میان علما نیست و اظهر در فتوی یعنی فتاوی دیگر هم در این مسئله علما داده اند اظهر آنها نیست و اشبه میگویند بانمعنی که موافق قواعد
که در اصول فقه مبین شده این قول است و اصح بانمعنی که نزد او احتمال غیر آن قول نیست و احوط بانمعنی که عمل بآن متیقن البراءت
و اکثر یعنی قائلان بآن قول زیاده اند و انسب یعنی اشبه است که مذکور شد و اولی در جائی میگویند که آن قول راجح باشد نزد او لیکن
قول دیگر بوجهی از وجوه ترجیح و تردد در جائی میگویند که دو دلیل متعارض باشند و ترجیح هیچکدام بر دیگری نزد مصنف ثابت نباشد
و علی هذا القول در جائی میگویند که دلیل بر آن قول نیافته باشد و قول مشهور در جائی گفته که دلیلی بر آن قول نیافته و در میان فقها
شهرت یافته باشد و مراد از الشیخ شیخ الطائفه شیخ ابوجعفر طوسی است رضی الله عنه و شیخین شیخ مذکور و شیخ مفید و ثلاثه شیخین مذکورین با سید
مرتضی علم الهدی که حضرت امیر المؤمنین علیه السلام باعجاز خبر در خواب داده اند و باین لقب موسوم فرموده و خمسه آن سه
بزرگوار با علی بن بابویه و محمد بن بابویه و متاخرین ابن ادریس است رضوان الله علیهم اجمعین و هاانا اشرع فی المقصود متوکلا

جلّ الواهب المعبود عزّ شأنه و عظم برهانه

کتاب الطهارت

این کتاب در بیان طهارتست و آن نام وضو و غسل است و تیمم بر وجهی که مباح شود با آن نماز کردن و هر کدام از این سه طهارت
منقسم میشود بر دو قسم یکی واجب دوم سنت پس وضوی واجب آنست که برای نماز واجب یا طواف واجب یا مس کتابت
قرآن که واجب شده باشد ساخته شود و وضوی سنت سوای آنست و غسل واجب آنست که برای سه امر مذکور باشد یا برای دخول مساجد
در صورتی که دخول مساجد واجب شود یا خواندن چهار سوره عزیمه و آن سوره الم سجده و حم سجده و سوره والنجم و سوره اقرا
که خواندن آن سوره یا تمام یا بعض بدون غسل حرام است و گاه واجب میشود غسل در وقتیکه جنب شود آدمی در شب در روز
آن روزه واجب باشد و باقی ماند از شب بقدر زمانیکه در آن غسل توان کرد نیز واجب میشود غسل در وقتیکه زن مستحاضه از خون
استحاضه در پنبه فرو رود و آن زن اراده روزه داشته باشد در نصورت آخر شب غسل به نیت استباحت صوم میکند و غسل سنت
سوای آنست و تیمم واجب آنست که برای نماز واجب کنند در وقتیکه وقت آن نماز تنگ شده باشد شیخ علی رحمه الله علیه در حواشی
کتاب شرایع فرموده که این حکم در صورتیست که عذر مرجو الزوال باشد زیرا که اگر مرجو الزوال نباشد در وسعت وقت هم تیمم
نیز واجب میشود تیمم در وقتیکه آدمی در مسجد مکه یا در مسجد مدینه جنب شود و اراده بر آمدن از آنجا کند باید تیمم کرده بر آید و تیمم سنت
سوای آنست و گاه واجب میشود طهارت بسبب نذر کردن یا قسم خوردن یا عهد کردن با خدا تعالی که طهارت میکنم و این کتاب
طهارت مشتمل است بر پنج رکن رکن اول در احکام آبهاست و درین رکن چند طرفست طرف اول در آب مطلق است و آن
آبیست که نام آب خالی بلا قید بر او اطلاق توان کرد بی آنکه قید کنند آنرا بچیزی دیگر و آب مطلق با تمام پاکست بر طرف میکند حدث را
و خبث را و اگر در آن نجاستی افتد دیگر منقسم میشود به سه قسم اول آنکه جاری باشد و جاری آنست که بجوشد از زمین و آنرا در عرف
چاه نگویند دوم آب ایستاده که از زمین نجوشد سوم آب چاه اما آب جاری پس نجس نمیشود مگر در صورتیکه نجاست بر او غالب شود
یعنی رنگ یا بوی یا مزه آنرا متغیر سازد و آن آب جاری نجس پاک میشود به بسیاری ورود آب پاک بر او بدفعات تا آنکه تغیر از آن
برطرف شود و بحکم آب جاریست آب حمام وقتیکه آنرا ماده بقدر کر باشد که در هنگام اتصال بماده بوقوع نجاست نجس نمیشود و اگر
مخلوط شود با آب مطلق چیزی پاک که متغیر سازد آنرا یا متغیر شود خود بخود در نصورت اگر اطلاق اسم آب بلا قید بر وی صحیح باشد حکم
آب مطلق دارد و بیرون نمیرود از مطهر بودن تا وقتیکه آن اسم بروی صادق باشد اما آب ایستاده پس اگر از کر کمتر باشد بملاقات نجاست
نجس میشود و پاک میشود باین طریق که آب کر بر آن اندازند یا زیاده از کر یکدفعه بامعنی که در میان منقطع نشود و آب کم از کر که نجس
شود پاک نمیشود باینکه بحد کر برسد علی الاظهر و آنچه کر باشد یا زیاده از کر بملاقات نجاست نجس نمیشود مگر آنکه تغیر دهد نجاست یکی

با وصاف ثلثه و العاره انکه متغیر شود بنجاست پاک میشود باندا ختن آب کر بر ان و اگر یک کر تغیر بر طرف نشود کر دیگر بر ان اندازند تا
تغیر ازو بر طرف شود و پاک نمیشود آب کر نجس بسبب بر طرف شدن تغیر خود بخود و نه بوزیدن باد و باریدن باران و نه بریختن اجسام طاهره بر ان که ازاله
تغیر از ان کند و مقدار کر یکهزار و دو صد رطل عراقیست علی الاظهر و نیز باید مساحة آبی که هر کدام از طول و عرض و عمق او سه و نیم شبر
بوده باشد و درین حکم مساویست آب غدیر و حوضها و ظروف علی الاظهر اما آب چاه پس نجس میشود بانکه متغیر شود بنجاست باجماع علما
و اما بملاقات نجاست هم نجس میشود یا نه در آن تردد است اظهر آنست که نجس میشود و طریق تطهیر چاه آنست که تمام آب انرا بر آرند اگر مسکر
مایع مثل خمر و فقاع در ان افتد یا منی یا یکی از سه خون یعنی خون حیض و استحاضه و نفاس بنابر قول مشهور یا بمیرد در ان شتر پس اگر متعذر باشد
تمام آب بر آوردن چهار کس تراوح کنند یعنی بانیطریق که از اول صبح تا شام دو دو کس آب بر آرند مترجم گوید بر آوردن دو کس آب را صاحب
مسالک گفته که یکی بالای چاه باشد که آب بکشد و دوم در چاه که پر کند دلو را و وجه تسمیه تراوح آنست که بانیطریق آب بکشند دو کس آب
کش راحت میدهند دو کس نشسته را و یک کر آب بر آرند اگر در ان دابه بمیرد یا خری یا گاوی و مراد از دابه در اینجا اسب است و بکشند هفتاد
دلو از ان اگر آدمی بمیرد در آن مترجم گوید آدمی برابر است زن و مرد و صغیر و کبیر و مسلمان و کافر علی المشهور کما فی المدارک و
صاحب مسالک گفته که کافر در بالای نص فیه اخل است و بر آورند پنجاه دلو که فضلهٔ انسان در ان افتد و بگدازد و چهل دلو و پنجاه دلو
هم در روایت آمده یا خون بسیار در آن افتد مثل خون کشتن گوسفند و در روایت واقع شده که از سی تا چهل دلو باید کشید و چهل
دلو بر آرند اگر بمیرد در ان روباه یا خرگوش یا خوک یا گربه یا سگ یا مانند آن در جثه و از برای بول مرد هم همان چهل دلو است و بعضی آنرا
ده دلو برای فضلهٔ خشک و از خون کم مثل خون کشتن جانوری یا خون رعاف کم و در روایت واقع شده که دلوهای کم بکشند و آنرا
تفسیر کرده اند به ده دلو میکشند هفت دلو بسبب مردن جانور پرنده و موش وقتیکه از هم پاشیده شود یا منتفخ گردد و از بول کودک
که بالغ نباشد و برای غسل کردن جنب در ان و از برای افتادن سگ و بر آمدن او زنده و بیرون آورند پنج دلو برای افتادن
پیخال مرغ نجاست خوار رئیس المحدثین محمد بن بابویه رضی الله در کتاب من لایحضره الفقیه گفته که در مردن مرغ در چاه هفت دلو
باید کشید انتهی و سه دلو بکشند برای مردن مار و موش و بر صحا آنند یک دلو برای مردن گنجشک و مانند آن در جثه و از بول کودک
که غذای او طعام نباشد و در آب بارانی که در چاه افتد مخلوط با بول و غایط و نجاست مکان سی دلو باید کشید و مراد از دلو در اینجا همان
دلوست که در آن چاه از ان دلو آب کشند عادت و متفرع است بر آن سه مسئله اول آنکه حکم صغیر حیوان در باب نزح آب حکم کبیر آنست
دوم آنکه اگر دو جنس نجاست یا زیاده در چاه افتد که هر کدام را حکمی علیحده باشد بعدد آن نجاست و نزحات مقرره آب باید کشید و اگر
هر دو نجاست از یک جنس باشند در آن صورت در تعدد نزحات اختلاف است احوط تعدد نزح است مگر آنکه آن دو نجاست دو پاره باشد
از انچه بر آن حکم شرعی مقرر شده و درین صورت تعدد نزح واجب نیست و آنچه حکم کل آنست حکم بعض هم همانست و تعدد وقوع ابعاض

نزح زیاده از کل واجب نیست سوم آنکه هرگاه نجاستی واقع شود در چاه که مقدار نزح آن در شرع مقرر نشده باشد جمیع آب آنرا باید کشید
واگر متعذر باشد تراوح باید نمود بهمان دستوری که مذکور شد و هرگاه متغیر شود یکی از اوصاف ثلثهٔ آب چاه بنجاست بعضی فقها گویند
که نزح آب کنند تا هنگام برطرف شدن آن تغیر و بعضی برآنند که تمام آب برآرند و اگر متعذر باشد تراوح نمایند و همین بهترست و شهید
ثانی رحمه الله در شرح لمعه فرموده که باران هم مطهر چاه است اجماعاً و سنت ست که در میان چاه و بالوعه پنج گز شرعی مفاصله بوده باشد
اگر زمین سخت و سنگلاخ باشد یا چاه بالاتر از بالوعه باشد یعنی عمق چاه کمتر از عمق بالوعه بوده و اگر زمین سست باشد یا بالوعه بلندتر
بوده از چاه باینمعنی که چاه عمیق تر بوده در نیصورت هفت گز مفاصله بوده بالوعه گودالیست که جهت نجاست و انداختن آبهای نجس
حفر نمایند و بمجرد اتصال چاه و بالوعه حکم بنجاست چاه نمیتوان کرد مگر آنکه معلوم شود که آب بالوعه دران سرایت میکند و هرگاه حکم کرده شود
بنجاست آب جایز نیست استعمال آن در طهارت مطلقاً و نخوردن و آشامیدن مگر در وقت اضطرار و اگر مشتبه شود ظرف آب پاک
با ظرف آب ناپاک واجب است پرهیز کردن از هر دو ظرف و اگر سوای آن دو ظرف نباشد تیمم باید کرد طرف دوم در احکام آب مضاف است
و آن آبی ست که فشرده باشند از جسمی مانند آب انگور و آب سیب یا آبی که مخلوط شده باشد با آب افشرده مذکور به حیثیتی که آب مطلق بآن نتوان گفت
مثل گلاب و عرق بید مشک و غیر آن و آب مضاف پاک ست ولیکن ازالهٔ حدث نمیکند یعنی بآن وضو و غسل جنابت و غیره نمیتوان کرد باجماع
علما و ازالهٔ نجاست ظاهری هم از آن نمیشود علی الاظهر و جایز نیست استعمال کردن آب مضاف در ماسوای ازالهٔ حدث و خبث مانند خوردن
و آشامیدن و هرگاه متصل شود با آب مضاف نجاستی نجس میشود هر چند کر باشد و جایز نیست استعمال آب مضاف نجس در خوردن و
آشامیدن و اگر مضاف پاک مخلوط شود با آب مطلق در نیصورت اگر اسم آب مطلق برآن اطلاق شود حکم آب مطلق دارد و الا آب
مضاف ست و مکروه است طهارت بآبی که گرم شده باشد بآفتاب در میان ظروف و نیز مکروه ست استعمال نمودن آب گرم شده
باتش در شستن مرده ها و آبی قلیل که بآن نجاسات شویند نجس ست خواه آن آب متغیر بنجاست شده باشد یا غیر متغیر سوای آب استنجا که آن
پاک ست مادام که متغیر بنجاست نشده باشد یا نجاستی خارجی بآن نرسیده باشد و آب مستعمل در وضو که جدا شود از اعضای وضو پاک ست
و پاک کننده و آبی که در اغسال واجبه از اعضا جدا شود نیز پاک ست و آیا در رفع حدث ثانیاً استعمال توان کرد یا نه دران تردد ست و
احتیاط با ترک اولیست طرف سوم در سور است و آن در لغت پس خورده است و مراد درینجا آبی ست که عضوی از اعضای حیوانی
بآن رسیده باشد و آن پاک ست سوای سور سگ و خوک و کافر و سور حیوانات مسخ شده مثل خرس و فیل و غیر اینها تردد است اظهر آنست که
پاکست و سوای خوارج و غالیان از اقسام مسلمانان همه پاکند و سور آنها نیز پاکست و مکروه ست استعمال آب سور حیوان نجاست
خوار و مردارخوار هرگاه موضع ملاقات آنها با آب خالی از نجاست باشد و اگر آلوده باشد نجس میشود و همچنین مکروه ست سور زن
حائض که محتاط نباشد و نیز مکروه ست استعمال سور استران و خران و موش و مار و آبی که دران مرده باشد چلپاسه و عقرب و نجس نمیشود

آب قلیل نجس نمیگردد و آن حیوانی که صاحب نفس سائله یعنی خون جهنده داشته باشد حیوانی که خون جهنده نداشته باشد مثل سوسمار و غیر آن
و اگر رشحه از خون آنقدر کوچک که بچشم دیده نشود در ظرف آب قلیل افتد آب بآن نجس نمیشود و بعضی فقها گفته اند که با نهم نجس میشود و این
احوط است رکن دوم در طهارت آبیست و آن وضو و غسل است و در آن چند فصل است **فصل اول** در بیان نواقض وضو است
و آن شش چیز است یکی بول دوم غایط سوم باد که از موضع معتاد برآید و اگر غایط برآید از غیر مخرج و پایین تر از معده باشد بحدی
برآمدن آن وضو میشکند بقول بعضی و اشبه آنست که در صورت اول بآن وضو باطل نمیشود و اگر مخرج کسی اتفاقا بجای غیر معتاد بوده
که از آنجا بول و غایط یا باد برآید نقض وضو میکنند و همچنین است اگر از زخمی حدث برآید بعد از آن معتاد شود چهارم خواب است که
غالب شود بر سمع و بصر پنجم هر چه زائل کند عقل را مثل اغما و دیوانگی و مستی ششم استحاضه قلیله و نمیشکند طهارت را مذی و آن آبی است
لزج که بملاعبه بر می آید و نه ودی و آن آبی است لزج که بعد از بول برآید و نه خون هر چند از سبیلین برآید مگر خون حیض
و استحاضه و نفاس است و نمیشکند وضو را قی و بلغمی که از سینه یا دماغ برآید و ناخن گرفتن و سر تراشیدن و نه دست رسانیدن بذکر و پیش
پیش زنان و نه ملامسه کردن بزنان و نه خوردن اشیای سوخته و نه آنچه برآید از راه مانند کرم شکم و چرک و ریم مگر آنکه مخلوط باشد
بنجسی که ناقض وضو است مترجم گوید آنکه مذهب امامیه رضوان الله علیهم خروج بول و غایط از موضع معتاد موجب وضو است و
اگر سوای بول و غایط از مخرج بول و غایط برآید مانند چرک و ریم و کرم شکم یا خون ناقض وضو نیست و اگر از مخرج بول منی برآید ناقض
غسل هم است و موجب وضو نیست بلکه غسل جنابت کفایت میکند و همچنین بسبب خروج بول و غایط با انضمام چرک و ریم یا کرم شکم
وضو میشکند و گفته اند که اگر از غیر موضع معتاد برآید مانند اینکه سوراخ دیگر در بدن کسی حادث شود و از همان برآید بول یا غایط
اگر موضع معتاد مسدود شود در نقض وضو بخروج آن نقض وضو میشود و اگر راه معتاد مسدود نشود و از هر دو راه بیاید
در مرتبه اول نقض وضو نمیکند و در مرتبه دوم هم ناقض نیست لیکن بعد از آن موضع معتاد میشود و در مرتبه سوم که برآید ناقض
است و بخروج مذی و ودی رطوبتی که بعد از استبرا از مخرج بول برآید وضو نمیشکند و آن رطوبات داخل نجاسات نیست و در مرض
سوزاک که بسبب جراحتی چرک و ریم از مخرج بول می برآید بآن نقض وضو و غسل نمیشود مگر آنکه مخلوط با بول بوده یا با آن سیلان منی
هم باشد و علامات سیلان منی در طب مفصلا مبین است و هرگاه ممتد شود و ضعف قوی عارض نگردد سیلان منی نباشد **فصل دوم**
در بیان احکام بیت الخلا رفتن و در کیفیت جای ضرور نشستن است واجب است در آن پوشیدن عورتین از ناظر که حرام باشد نظر
انداختن او بر فرج و مستحب است پوشیدن تمام بدن و حرام است رو بقبله و پشت بقبله نشستن خواه در صحرا باشد یا در جایها و واجب است
صحیح نشستن از طرف قبله در جای ضرور دیگر رو بقبله یا پشت بقبله ساخته باشند **فصل سوم** در استنجا است و واجب است شستن موضع
بول بآب با وجود قدرت بر آب غیر آب در ازاله نجاست بول کافی نیست یعنی با عدم قدرت بر آب نماز بعد شستن موضع بول

هم جایز است بعد خشک کردن آن و غسل دو کمتر آبی که با آن پاک میشود مخرج بول دو برابر آبیست که بر حشفه بعد از بول میماند مترجم گوید
که این کنایه است از اینکه دو مرتبه ریخته شود و اکمل سه مرتبه است چنانچه صاحب مدارک گفته و همچنین واجب است شستن مخرج غایط با آب
تا وقتیکه برطرف شود عین نجاست و اثر آن و اعتبار ندارد بوی نجاست و مراد باثر نجاست اجزای لطیفه ایست که در محل نجاست
میماند بدون شستن نه محض رنگ نجاست و نه بوی آن و هرگاه متجاوز کند نجاست از مخرج غایط و بحوالی برسد بدون آب
پاک نمیشود و اگر از مخرج متجاوز نکند مختار است در اینکه با آب استنجا کند یا بسنگ و مانند آن که ازاله نجاست کند و آب بهتر است و جمع در میان
هر دو کامل در طهارت و کفایت نمیکند کمتر از سه سنگ و واجب است امرار هر سنگی بر موضع نجاست و کافیست در خصوص ازاله عین
نجاست هر چند اثر آن باقی باشد و هرگاه پاک نشود پس لابد است از سه زیاده تا اینکه پاک کند و اگر بیک یا دو سنگ پاک شود باید تعدد
برساند و کافی نیست که از یک سنگ سه طرف آن پاک کند و استعمال نمیتوان کرد سنگی که مستعمل باشد در استنجا و همچنین جایز نیست استنجا
نمودن باشیای محترمه و نه باستخوان و سرگین و مطعومات و نه با چیزی صاف که مزلق باشد یعنی بر ندارد نجاست را و اگر اینها را استعمال کند پاک
نمیشود فصل چهارم در آداب بیت الخلاست بعضی آداب سنت است و بعضی از آن مکروه امور سنتی یکی پوشیدن سر است و بسم الله گفتن
در وقت آمدن و در آوردن پای چپ پیش از پای راست وقت در آمدن و استبرا نمودن باین طریق که سه مرتبه از مقعد تا زیر ذکر
دست بکشد و از زیر ذکر تا حشفه سه مرتبه دیگر و بعد از آن تکان دهد سه مرتبه و دعای مشهور خواندن که در کتب ادعیه مذکور است
در هنگام استنجا و بعد از فراغ و پیش نمودن پای راست بر پای چپ در وقت بر آمدن و دعا بعد از آن و مکروهات یکی نشستن در سر
راهها است و شوارع و در زیر درختان میوه دار یعنی از شان آنها میوه دادن باشد خواه بالفعل میوه داشته باشد یا نداشته باشد
و در جای فرود آمدن مسافران و در موضعی که مردم نشستن در آن موضع لعن کنند مثل دروازه خانها و رو بآفتاب و ماه نشستن که
تابش آفتاب و ماه بر فرج شود و رو به باد بول کردن و در زمین سخت و در سوراخ حیوانات و در آب جاری و ایستاده بول کردن و
خوردن و آشامیدن و مسواک کردن در هنگام نشستن بجای ضرور و استنجا بدست راست کردن و بدست چپ که در آن انگشتری باشد
که بر آن نام خدا کنده باشند و بعضی فقها اسماء انبیا و ائمه علیهم السلام را هم گفته اند و تکلم نمودن مگر بذکر خدا تعالی و آیة الکرسی یا کلامی بجا
که مضرت رساند فوت آن حاجت رکن سوم در بیان کیفیت وضوست و واجبات وضو پنج است اول نیت و آن اراده ایست بدل و
ضرورت آن نیست که قصد وجوب یا استحباب و تقرب بدرگاه الهی نماید و آیا واجب است در وضو نیت رفع حدث یا استباحت فعل مشروط
بطهارت هم یا نه اظهر آنست که این واجب نیست و شرط است در پاک کردن جامها و غیر آن که در آن مقصود رفع خبث باشد و اگر ضم کند
با نیت تقرب اراده سردی اعضا یا غیر آن طهارت او صحیح است و ابتدای وقت نیت هنگام شستن دستهاست و تنگ میشود
وقت در هنگام شستن رو باین معنی که از این تاخیر نیت جایز نیست و واجب است دایم بودن بر حکم نیت تا هنگام [illegible]

که قصدیکه منافی نیت بوده باشد نکنند تفریع هرگاه جمع شود اسباب مختلفه موجب وضو کافیست یک وضو بنیت قربت بی احتیاج
نیست که تعیین کند چیزی را که ناقض وضو بوده و همچنین اگر بر شخصی چند غسل واجب شده باشد یک غسل میکند بنیت قربت و وجوب
و بعضی فقها گفته اند که اگر غسل جنابت جمع شود با اغسال دیگر بنیت جنابت غسل کند اغسال دیگر هم ساقط میشود و اگر بنیت غیر
جنابت غسل کند جنابت بر طرف نمیشود و این چیزی نیست مترجم گوید که شیخ علی رحمه الله فرموده اصح عدم فرقست در این حکم میان
غسل جنابت و غیر آن و اگر غسل جنابت هم باشد و بنیت غسل دیگر کند جنابت هم بر طرف میشود و حاجت وضو ندارد انتهی لیکن احوط آنست
که در این صورت بنیت جنابت غسل نماید تا از عهده خلاف بر آید واجب دوم شستن روست و حد روی از مواضع است که موی پیش سر
میروید تا انتهای زنخدان طولا و آنچه فرا گیرد آنرا انگشت وسطی و ابهام عرضا و آنچه بیرون ماند از حد مذکور از رو نیست و اگر کسی موی
پیش سر نداشته باشد یا موی او بر پیشانی روییده یا انگشتان دراز داشته باشد که از عذار بگذرد او بمستوی الخلقه رجوع میکند و مستوی
مستوی الخلقه در همی شوید و واجب است که ابتدای شستن از طرف بالا کنند تا زنخدان و اگر بر عکس کنند مجزی نیست علی الاظهر و واجب نیست
شستن موهای ریش که در زیر زنخدان آویزانست و همچنین واجب نیست تخلیل موی ریش بلکه شستن ظاهر ریش کافیست و اگر زنی را
روییده باشد ریشی آنرا هم واجب نیست که تخلیل کند بلکه ریختن آب بر ظاهر کافیست مترجم گوید شیخ علی رحمه الله فرموده از جاییکه موی
ناصیه میروید و آنچه برابر ناصیه است که نزعتین باشد تا اول رستنگاه موی صدغین ابتدای حد روست که واجب است شستن آن پس
داخل است در حد رو مواضع تحذیف که شستن آن مواضع هم واجب است و ناصیه موی پیش سر را میگویند و پهلوی آن از دو طرف دو سفیدی
خالی از موی میباشد آنها را نزعتین گویند و موضع تحذیف موییست که میان نزعه و صدغ میروید که زنان آنرا قلع میکنند و واجب است
شستن آن و صدغ بالای عذار است محاذی گوش که شستن آن واجب نیست و اما سفیدی که در میان عذار و گوش میباشد شستن آن
واجب نیست و عارض چیزیست که بر استخوان دندانهای پایین میباشد شستن آن واجب است واجب سیم شستن هر دو دست
است و واجب شستن ذراعین است با مرفقین و ابتدا کردن از جانب مرفق تا سر انگشتان و اگر بر عکس کند مجزی نیست و واجب است
ابتدا کردن بشستن دست راست و کسی که پاره از دستش بریده شده باشد بشوید آنچه باقی مانده باشد از مرفقین و اگر دست کسی از مرفق
مقطوع بوده وجوب غسل آن دست از و ساقط است و اگر کسی را دو ذراع باشد از مرفق پایین تر یا انگشتان زیاده باشد یا گوشت
زایدی پایین تر از مرفق بوده باشد واجب است آن همه را بشوید و اگر بالاتر از مرفق باشد شستن آن واجب نیست و کسی را که دست
دست یا زیاده باشد واجب است همه را بشوید واجب چهارم مسح سر است و واجب است از مسح آنچه بآن مسح گویند و سنت است
که بعرض سه انگشت مسح سر کند و مختص است مسح به پیش سر و واجب است که به بقیه تری وضو کند و جایز نیست آب تازه گرفتن برای مسح
و اگر تری اعضای وضو خشک شود از ریش و مژه آب گیرد و اگر بالتمام خشک شود از سر گیرد وضو را و بهتر آنست که مسح سر کند مقبلا

یعنی دست از بالا بطرف رو آورد و مکروه ست که از پیش سر بطرف بالا بکشد علی الاشبه و اگر بشوید بجای مسح را جایز نیست و جایز ست مسح کردن
بر موی مخصوص پیش سر و بر پوست آن و اگر جمع کرده باشد بر پیش سر موی موضع دیگر و بر آن مسح کند جایز نیست و همچنین اگر مسح کند بر عمامه
یا غیر عمامه که پیش سر را پوشیده باشد جایز نیست مترجم گوید شیخ علی رحمه الله فرموده که عدم جواز غسل بجای مسح در صورتیست که آب
جدید شود و آب را بریزد بر عضو ممسوح پس اگر به بقیه آب وضو دست مسح کند هر چند آن آب جاری شود بر محل مسح جایز ست و واجب پنجم
مسح هر دو پاست واجب ست که قدمین را مسح کند از سر انگشتان تا کعبین و آن دو قبه قدمهاست مترجم گوید قبه قدم بلندی پشت
پاست و اکثر فقها بر آنند تا همان بلندی مسح واجب ست و مؤید آنست آنچه روایت شده که ائمه علیهم السلام بالنعل عربی مسح میکردند و
دست در زیر بند آن نمی بردند و بعضی فقها گفته اند که کعب مفصل زیر ساق ست و آن احوط ست و جایز ست دست کشیدن از طرف
کعبین تا سر انگشتان و مسح دو پا را ترتیب نیست بلکه اگر هر دو پا را معاً مسح کند هم جایز ست و اگر بعضی از مواضع مسح مقطوع باشد
مسح کند بر باقی و اگر پا از کعب مقطوع باشد مسح آن ساقط ست و واجب ست مسح کردن بر پوست قدمین و بر حایل مثل موزه و غیره جایز
نیست مگر از برای تقیه از مخالفین یا از جهت اضطرار که ازاله حایل متعذر باشد و هرگاه مانع برطرف شود وضو را از سر گیرد و بعضی
گفته اند هر چند مانع برطرف شود بدون حدث نقض وضو نمیشود و لیکن احتیاط اعاده ست و در اینجا هشت مسئله ست اول
آنکه ترتیب واجب ست در وضو باینطریق که اول رو بشوید و بعد از آن دست راست پس دست چپ و بعد از آن مسح سر و در آخر مسح
پاها پس اگر مخالفت ترتیب کند و اعضای وضو خشک شده باشد وضو از سر گیرد و اگر هنوز تری بر اعضا باقی باشد اعاده کند بر وجهی
که ترتیب بعمل آید مثلاً اگر بعد از شستن رو دست چپ بشوید باید که بعد از آن دست راست بشوید و باز دست چپ بشوید تا ترتیب حاصل
آید مسئله دوم موالات واجب ست و آن اینست که بشوید هر عضوی را پیش از خشک شدن عضو سابق و بعضی فقها گفته اند که
موالات شستن اعضای وضوست پی در پی در صورت اختیار و اگر با عذر تراخی باشد مراعات کند که عضو سابق خشک نشده باشد
مسئله سوم واجب در غسلات یک مرتبه شستن ست و مرتبه دوم سنت ست و شستن سوم بدعت و در مسح تکرار نیست مترجم گوید که جمعی
از متقدمین و متاخرین علما تکرار غسل سنت نمیدانند و احوط آنست که دو کف آب برندارد و یک شستن بعمل آرد مسئله چهارم کافیست
در شستن اعضای وضو آنچه در عرف گویند شسته شده هر چند مانند روغن مالیدن باشد باینمعنی که مسمای اجرای آب بعمل آید که مطابقت
دست باشد و آنکه در دستش انگشتر باشد یا زنگیر یا دو واجب ست که آب در زیر آن رساند و اگر انگشتر گشاده باشد که بی تحریک آب در
زیر آن در آید سنت ست که آنرا هم حرکت بدهند مسئله پنجم هرگاه بر بعضی از اعضای او جبیره باشد پس اگر ممکن باشد دور کردن آن
جبیره یا مکرر آب رسانیدن بر آنجا که به بشره برسد واجب ست که چنان بکنند و الا بالای آنها مسح کند خواه زیر آنها پاک باشد یا نجس
هرگاه عذر برطرف شود طهارت از نو سازد علی تردد فیه مترجم گوید صاحب مدارک گفته که اگر بالای جبیره پاک باشد و متعذر نجسه

رسانیدن آب بزیر آن یا زیر آن نجس باشد که رسانیدن آب بآن موجب نشر نجاست شود مسح بالای جبیره کافی ست و اگر انهم نجس باشد پارچه دیگر بالای آن باید گذاشت که طاهر بوده و بران مسح برطوبت باید نمود **مسئله ششم** جائز نیست که دیگری وضوء بدهد باوجود اختیار و اگر مضطر باشد که خود وضو نتواند ساخت جائز ست مترجم گوید شیخ علی رحمه الله فرموده که در صورت تعذر اگر دیگری او را وضوء بدهد باید که نیت کند وضو دهنده هم خود را از دست این مرد بسبب اینکه بر من متعذر ست مباشرت بافعال وضو جهت استباحت صلوٰة واجب قربة الی الله و اگر هر دو نیت کنند مقارن شستن رو بهتر ست **مسئله هفتم** جائز نیست بی وضو امس کتابت قرآن و جائز ست او را مس کردن سوای کتابت از حاشیه و جلد **مسئله هشتم** کسی را که سلسل بول باشد بعضی فقها گفته اند که برای هر نماز وضو بسازد و بعضی گفته اند که هر که شکم رو داشته باشد که همیشه شکمش جاری باشد وقتیکه در نماز حدث از و برآید طهارت میکند و از همانجا که نماز رسانیده با تمام میرساند مترجم گوید صاحب سلسل البول که قادر بر امساک بول نبوده تقاطر بول داشته باشد باید برای هر نماز وضو بسازد و بعضی دیگر برانند که نماز ظهر و عصر جمیعاً بیک وضو می تواند کرد و همچنین نماز مغرب و عشا و اوسط و اصح مذهب اول ست و نیز گفته اند که کیسه برای مجرای بول بسازد و پنبه هم دران بگذارد تا رطوبت منتشر نشود **مسنونات وضو** یکی گذاشتن ظرف آب ست بطرف دست راست یعنی در صورتیکه سر گشاده باشد و چنگ زدن بران و بسم الله گفتن و شستن دو دست پیش از انکه داخل ظرف کند اگر از حدث خواب یا بول باشد یک مرتبه و از حدث غایط دو مرتبه و مضمضه و استنشاق و دعا در وقت مضمضه و استنشاق و در وقت شستن رو و دستها و مسح سر و پاها و آنکه ابتدا کند مرد در شستن دستها از طرف بیرون مرفقین و زن از طرف اندرون و در شستن اول و شستن دوم بالعکس و در وضو یک مد آب صرف کند و مکروه ست مدد خواستن در وضو یا پاک کردن تری از اعضا **فصل چهارم** در احکام وضو هر کس یقین حدث داشته باشد و شک در طهارت یا یقین بهر دو و شک در متاخر باید وضو بسازد و همچنین اگر یقین بهم رساند که عضوی از اعضای وضو شسته و هنوز تری اعضا مانده باشد باید که آن عضو را بشوید و ما بعد آنرا اگر مغسول باشد نیز بشوید و اگر ممسوح باشد مسح نماید تا ترتیب بین الاعضا حاصل شود و اگر تری در اعضا نمانده باشد از سر نو وضو کند و اگر شک کند در فعلی از افعال طهارت و هنوز فارغ نشده باشد باید که آن فعل مشکوک فیه را بعمل آرد و بعد از ان ما بعد آنرا و اگر یقین طهارت دارد و شک در حدث یا شک کند در فعلی از افعال وضو بعد از فراغ اعاده وضو نمیکند و هر که ترک کند شستن موضع بول یا غایط و نماز کند اعاده نماز کند خواه عمداً ترک شستن موضع بول یا غایط نموده باشد یا سهواً یا نسیاناً یا جاهلاً بالمسئلة و هر که تجدید وضو کند بنیت سنت و بعد از ان نماز کند و بخاطرش برسد که در یکی از دو وضو خلل در عضوی از اعضا شده و نداند که در وضوی اول بوده یا در وضوی دوم پس اگر ما بگوییم که در نیت طهارت قصد قربت کافی ست و انضمام استباحت صلوٰة در کار نیست پس طهارت و نماز او هر دو صحیح ست و اگر واجب دانیم در نیت قصد استباحت صلوٰة را

چنانچه مذهب بعضی علماست و درین صورت باید اعاده طهارت و نماز هر دو بکنند و اگر نه هر کدام از وضوی اول و وضوی دوم نمازی کرده بنده مذهب
اول که قصد قربت و نیت وضو کافیست نماز اول را اعاده میکند زیرا که احتمال وقوع خلل در طهارت اول ست و نماز ثانی اعاده نمیکنند
زیرا که یکی ازین دو طهارت بیقین سالم بوده و بمذهب ثانی که در نیت شرط استباحت صلوة کرده اند هر دو نماز را اعاده باید کرد و اگر حدث
کند بعد از یکی ازین دو طهارت و نداند که بعد از طهارت اول کرده یا بعد از دوم درین صورت اعاده هر دو نماز میکنند اگر در عدد
رکعات اختلاف داشته باشند و اگر در رکعات مساوی باشند و آن چنین است یک نماز را اعاده میکنند زیرا که یکی از دو نماز بیقین
صحیح ست و یکی باطل و نیت کنند که نمازیکه بر ذمه من ست ازین دو نماز بجا می آورم واجب قربة الی الله و همین حکم ست در صورتی
که نماز کند بطهارت و بعد ازان حدث کند و طهارت دیگر بنیت تجدید بعمل آرد و بعد ازان نماز دیگر بجا آرد و
که در یکی ازین دو طهارت خلل بواجبی از واجبات طهارت نموده و اگر پنج نماز گذارده و بعد ازان یقین دانست که حدث کرده
بعد از یکی طهارتهای پنجگانه درین صورت سه فریضه اعاده میکند یکی دو رکعتی و دوم سه رکعتی و سوم چهار رکعتی بنیت ما
فی الذمه و بعضی فقها گفته اند هر پنج را اعاده کند و شد اول ست اما غسل پس بعضی غسلها واجبست و بعضی سنت واجب شش
غسل ست غسل جنابت و غسل حیض و غسل خون استحاضه که سوراخ کند پنبه را و غسل نفاس و غسل مس مرده های آدمیان پیش از
شستن آنها و بعد از سرد شدن و غسل مردگان بیانش در پنج فصل ست اول در بیان غسل جنابت است گفتگو در سبب جنابت ست و حکم آن
کیفیت غسل اما سبب جنابت دو چیز ست یکی انزال منی وقتیکه معلوم شود که منی بوده پس اگر اشتباه افتد و آب بجهندگی و مقارن شهوت
برآید و بعد ازان سستی بدن محسوس شود آن منی ست و واجب میشود غسل بآن و اگر مریض باشد شهوت و سستی بدن کافیست
در وجوب غسل گو آب جهنده نباشد و اگر خالی باشد از شهوت و جهندگی و مشتبه شود که منی ست یا نه غسل واجب نیست و اگر بیابد
شخصی بر جامه یا بر بدن خود منی واجبست که غسل کند در صورتیکه آن جامه شریکی نداشته باشد و اگر شریک داشته باشد از هر دو
غسل ساقط ست دوم جماع پس اگر جماع کند زنی را در فرج آن و التقاء ختانین شود غسل واجب میشود و هر چند که آن زن مرده باشد
و اگر مجامعت کند با زنی در دبر و انزال منی نشود علما را در وجوب غسل اختلاف ست اصح آنست که غسل واجب میشود
مترجم گوید که شیخ علی رحمه الله فرموده که حکم وطی در دبر و وطی قبل یکی ست مگر در چند چیز اول آنکه بسبب وطی در دبر حکم زنا
محصن ثابت نگردد که قتل واجب شود دوم آنکه بکارت زن باقی باشد بوطی در دبر لازم نیست که در نکاح نطق کند بلکه سکوت او اقرار است
و بوطی در دبر حکم ثیبه بهم نرساند سوم بوطی در دبر تحلیل ثابت نمیشود بعد از طلاق سوم بلکه محلل باید وطی در قبل او کند تا مطلقه
حلال شود چهارم در ایلا رجوع بوطی در دبر متحقق نمیشود بلکه بعد از چهار ماه اجبار میکنند حاکم را بر آنکه رجوع کند بوطی قبل و کفاره بدهد
یا مطلقه سازد پنجم اگر قسم بخورد که وطی در دبر نکند زوجه را آن ایلا نیست که محتاج کفاره باشد و اگر با مردی اطلاع کنند غسل واجب میشود

شده میشود و انزال نمیشود سید مرتضی فرموده که غسل واجب میشود و میپرسد الا خرق اجماع مرکب لازم آید و ثابت نشده اجماع مرکب
مترجم گوید که علما اجماع نموده اند بر آنکه خرق اجماع جایز نیست یعنی در مسئله که جمیع علما اتفاق کرده باشند بر قول مخالفت قول
ایشان و احداث قول دیگر باطل است و آن اجماع بسیط است و اجماع مرکب اجماع بسیط آنست که علما در مسئله یک قول بوده باشند و اجماع
مرکب آنکه متفق باشند بر دو قول چنانچه خرق اجماع بسیط جایز نیست خرق اجماع مرکب نیز جایز نیست که احداث قول ثالث
نمایند و سید مرتضی علیه الرحمه فرموده که در وطی دبر دو قول است یکی وجوب غسل دوم عدم وجوب هرگاه در وطی دبر زن دلیل
اثبات وجوب کرده ایم در وطی دبر مرد هم قایل بوجوب غسل باید شد والا احداث قول ثالث و خرق اجماع مرکب لازم آید و آن
باطل است مصنف رحمه الله گفته که اجماع مذکور پیش من بثبوت نرسیده والله اعلم و واجب نمیشود غسل بمجامعت با بهایم هرگاه انزال
نشود و تفریع هرگاه موجب غسل بعمل آید غسل واجب میشود بر کافر هم لیکن اگر در حال کفر غسل کند غسل او صحیح نیست لیکن
مسلمان شود واجب است غسل بجا آورد و صحیح است از او و اگر مسلمان شود و غسل کند بعد از آن مرتد شود و باز توبه کند غسل او باطل نمیشود
باید دانست که احکام جنابت حرام است بر جنب قرائت سورهای عظیمه و قرائت بعضی آیات آن سوره ها حتی بسم الله آنها وقتی که
نیت کند با آن بسم الله بسم الله یکی از آن سوره ها و مس کتابت قرآن و چیزی از اسماء الهی و نشستن در مساجد و گذاشتن چیزی
در آنها و راه رفتن در مسجد الحرام و مسجد پیغمبر که در مدینه مشرفه است و این حکم مخصوص دو مسجد مذکور است و اگر کسی جنب شود در
مسجدین بیرون بیاید از آنها مگر تیمم کند و مکروه است جنب را خوردن و آشامیدن و تخفیف کراهت میشود بسبب مضمضه و استنشاق و
دیگر مکروه است جنب را قرائت زیاده بر هفت آیه از غیر سورهای عزیمه و شدیدتر است کراهت خواندن هفتاد آیه و هرچه زیاده
زیاده تر بخواند کراهتش بیشتر و شدیدتر میشود و مس مصحف مجید و خواب کردن بدون غسل یا وضو یا تیمم و خضاب کردن اما
کیفیت غسل پس واجبات آن پنج است اول نیت کردن و دائم بر حکم نیت بودن تا هنگام فراغ از غسل و شستن بدن
بر وجهی که آن را شستن خوانند و حرکت دادن چیزی که مانع رسیدن آب به بدن باشد که بدون تحریک آن آب به بدن نرسد و ترتیب
باین طریق اول سر و گردن را بشوید مقارن نیت و بعد از آن طرف راست پس طرف چپ و اگر یکمرتبه مقارن نیت در آب غوطه بخورد
ترتیب ساقط میشود مترجم گوید شستن تمام ظاهر بدن در غسل واجب است باجماع علما و شستن باطن واجب نیست
و علامه رحمه الله در کتاب منتهی المطلب گفته که از جمله باطن بدن اندرون دهن و گوش است و سوراخی که در گوش میکنند برای حلقه
آنچه اندرون سوراخ منظور نباشد شستن آن واجب نیست و صاحب مدارک از شیخ علی قدس سره نقل نموده که قایل بوجوب شستن آن شده
و گفته که این قول مستبعد است لیکن احوط شستن باطن سوراخ گوش هم هست چنانچه متاخرین گفته اند مسنونات غسل یکی آنکه
در هنگام شستن هر دو دست نیت کند تنگ میشود وقت آن در وقت شستن سر دوم کشیدن دست بر بدن و حرکت دادن آنچه بر بدن

حرکت هم آب بزیر آن برسد بجهت احتیاط سوم بول کردن پیش از غسل یا استبرا نمودن بنحوی که در بول کردن مذکور شد و آن اینست
که بکشد دست را از مقعد تا بیخ ذکر سه مرتبه و از بیخ ذکر تا سر حشفه سه مرتبه بکشاند و ذکر را سه مرتبه بفشارد و سه مرتبه پیش از آنکه دست
در ظرف آب کند و مضمضه و استنشاق نمودن و صرف کردن یکصاع آب در غسل مسئله اول وقتیکه می بیند بعد از غسل تری مشتبه
منی پس اگر بول کرده باشد یا استبرا نموده اعاده غسل ندارد والا واجبست براو اعاده غسل دوم آنکه هرگاه مشغول بغسل اعضا
و پیش از فراغ حدث کند بعضی فقها گفته اند که از سر گیرد غسل را و بعضی گویند اقتصار میکند بر اتمام غسل و بعضی گویند باید تمام کند
و وضو کند برای نماز و این اشبه است سوم آنکه مجوز نیست که غسل دهد دیگری او را با وجود قدرت و مکروه است مدد خواستن در غسل
مترجم گوید چنانچه در وضو واجبست که خود مباشر افعال وضو شود در صورت اختیار در غسل نیز واجبست پس اگر دیگری
غسل دهد جنب را با وجود قدرت غسل باطل میشود و استعانت مکروه است چه در وضو و چه در غسل و آن اینست که دیگری آب
در دست او بریزد و او وضو یا غسل کند اما اگر خادمی آب بیارد و او وضو کند این استعانت مکروه نیست و همچنین اگر کاسه آب بردارد
و بدست مغتسل بدهد که بدست خود بر بدن بریزد آنهم مکروه نیست **فصل دوم** در بیان حیض است و درین فصل مذکور میشود که
حیض کدام است و احکام آن چیست اما اول پس گوییم که حیض خونی است که او را تعلقی است بانقضای عده زنان و قلیل آنرا
حدی مقرر نشده در شرع و در اغلب اوقات سیاه و غلیظ میباشد و گرم بسوزش بیرون می آید و گاهی مشتبه میشود این خون بخون بکارت
پس امتحان باید نمود بگذاشتن پنبه اگر برآید آن پنبه مطوق دار خون بکارت است و خونی که دختر ببیند پیش از نه سالگی آن خون حیض
نیست و همچنین گفته اند خونی که از جانب راست برآید و اقل ایام حیض سه روز است و اکثر ایام آن ده روز و همین است اقل ایام
طهر و علما اختلاف کرده اند در آنکه سه روز اقل حیض پی در پی میباشد و توالی شرط است یا آنکه سه روز در ده روز هم حیض است اظهر
آنست که توالی شرط است و خونی که آنرا ببیند زن بعد از ایام ناامیدی از جمله حیض نیست و ناامید میشود زن از ولادت بسن
پنجاه سال و بعضی فقها گفته اند که پنجاه سال در غیر قبیله قریش و قبیله نبط و در این دو قبیله تا شصت سال امکان ولادت هست
و هر خونی که ببیند زن کم از سه روز حیض نیست خواه آن زن مبتدئه باشد یا صاحب عادت و خونی که ببیند آنرا زن از سه روز
تا ده روز و امکان حیض داشته باشد آن خون حیض است خواه بیک جنس باشد یا مختلف الالوان و اگر زن صاحب عادت نباشد و
آن خون ببیند یک دفعه سه روز یا زیاده و بعد از آن منقطع شود و بعد از اقل طهر که ده روز است یا زیاده از اقل مرتبه دوم ببیند
بهمان عدد ایام که مرتبه اول دیده و در صورت خون اگر باختلاف رنگ برآید بصورت استحاضه باشد آن اعتبار ندارد
بلکه هر خونی که در ایام عادت ببیند آن حیض است پنج مسئله اول آنکه زن صاحب عادت ترک نماز و روزه میکند بدیدن خون
در ایام عادت باجماع علما و زن مبتدئه و مضطربه آیا بدیدن خون ترک نماز و روزه میتواند کرد یا نه در این تردد است

اظهر آنست که احتیاطاً نماز و روزه را میکند تا اینکه سه روز بگذرد و بعد از آن ترک میکند دوم آنست که اگر زنی ببیند خون تا سه روز
بعد از آن منقطع شود و باز ببیند پیش از روز دهم تمام آن ایام حیض است و اگر خون بیاید زیاده بر ده روز در آن تفصیلی است
که مذکور خواهد شد و اگر تأخیر شود در آمدن خون بعد تا ده روز و بعد از ده روز طهر خون دیده شود خون اول خون حیض است
و دوم هم ممکن است که حیض دیگر باشد سوم هرگاه منقطع شود خون کمتر از ده روز پس واجب است بر آن زن که استبراء کند یا پنبه یعنی
که پنبه بگذارد اگر پاک بر آید پنبه واجب است که غسل حیض کند و اگر آلوده بخون بر آید و آن زن مبتدئه باشد یعنی پیشتر خون حیض ندیده باشد
صبر کند تا هنگام پاک شدن یا گذشتن ده روز که اکثر ایام حیض است و زنی که صاحب عادت باشد غسل میکند بعد از یک روز یا
دو روز عادت خود و اعمال استحاضه بجا می آرد پس اگر مستمر شد آن خون تا ده روز و بعد از آن منقطع شد روزه خود را قضا میکند و نماز
را قضا نیست و اگر از ده روز تجاوز نمود خون اعمالی که بجا آورده مجزی است چهارم هرگاه پاک شود زن از حیض شوهرش را جائز
است که پیش از غسل با او مجامعت کند لیکن مکروه است پنجم هرگاه داخل شود وقت نماز و بقدر طهارت و گذاردن فریضه بگذرد و بعد
از آن خون حیض آید آن نماز بر ذمه او میماند و بعد از طهر باید آنرا قضا کند و اگر پیش از گذشتن آن مقدار زمان خون ببیند واجب نیست
قضای آن نماز و اگر پاک شود پیش از آخر وقت و بقدر طهارت و ادای یک رکعت وقت نماز باقیمانده باشد واجب است که غسل کند
و آن نماز را بنیت ادا بگذارد و اگر فوت شود قضا کند اما **متعلقات** خون حیض چند مسئله است اول حرام است بر حائض عملیکه
مشروط بطهارت است مثل نماز و طواف کعبه معظمه و مس کتابت قرآن و مکروه است او را برداشتن مصحف مجید و ملامسه نمودن حواشی
و تا نوشته قرآن و اگر طهارت بکند حدث او برطرف نمیشود دوم صحیح نیست از حائض روزه داشتن سوم جائز نیست که در مسجد بنشیند
و مکروه است او را راه رفتن در مساجد سوای مسجد مکه و مسجد مدینه که حائض را راه رفتن هم در آنها حرام است چهارم جائز نیست
حائض را خواندن سوره های عزیمه کلاً و بعضاً و مکروه است خواندن آیات دیگر سوای عزیمه و اگر آیه سجده بخواند واجب است بروی
که سجده بکند و همچنین است هرگاه بشنود آیت سجده را علی الاظهر پنجم حرام است بر شوهرش که وطی کند او را تا وقتیکه پاک شود و جائز
شوهرش را ملامسه سوای فرج پس اگر مجامعت کند با او عمداً با وجود علم بحرمت واجب است بر او که کفاره بدهد و بعضی علما گفته اند
که واجب نیست کفاره و اول احوط است و کفاره وطی در حیض در اول وقت حیض یک دینار است و در وسط حیض نیم دینار و
در آخر حصه چهارم دینار است و اگر مکرر وطی کند با زن حائض در وقتیکه کفاره در آن وقت مختلف نباشد یک کفاره دارد و بعضی
گفته اند که مکرر میشود کفاره هم لیکن اقوی مذهب اول است و اگر تکرار وطی در دو وقت مختلف الکفاره باشد موجب تکرار کفاره
است ششم صحیح نیست طلاق دادن زن در وقت حیض در صورتیکه با آن زن دخول کرده باشد و شوهرش حاضر باشد یا غائب نباشد
هفتم هنگامیکه پاک شود واجب است بر او غسل و کیفیت این غسل هم مثل غسل جنابت است و لیکن واجب است با غسل حیض وضو ساختن

پیش از غسل یا بعد از غسل که در آن نمازش صحیح نیست و واجب است بر آن قضاء روزه نه قضاء نماز که آن معاف است مستحب است
ادراک در وقت هر نماز وضو بسازد و بقدر گذاردن آن نماز بر جای نماز بنشیند و ذکر خدا کند و مکروه است حائض را خضاب کردن

فصل سوم در استحاضه است این فصل مشتمل است بر اقسام استحاضه و احکام آن اما اقسام پس گوئیم خون استحاضه غالباً زرد و سرد و تنک
می باشد بیرون می آید و گاهی با صفات خون حیض هم می آید چه زردی و تیرگی در ایام عادت حیض حکم حیض دارد و در ایام
استحاضه حکم استحاضه دارد و هر خونی که زن آنرا ببیند کم از سه روز و خون قروح و جروح نباشد خون استحاضه است و همچنین خونی که زیاده
از ایام عادت حیض بیاید و از ده روز تجاوز کند یا زیاده از ایام نفاس آید یا زن حامله ببیند علی الاظهر یا در سن یأس زن که بیشتر بیان
آن گذشت بیاید یا پیش از نه سالگی ببیند این خونها از حیض نیست و هر گاه خون تجاوز کند از ده روز و آن زن در سن حیض
باشد یعنی صغیره و یائسه نباشد پس تحقیق خون حیض و خون استحاضه با هم مخلوط شده چه حیض زیاده بر ده روز و کم از سه روز
نمی باشد و در صورت آن زن یا مبتدئه است یا صاحب عادت مقرره است یا مضطربة العادة و مراد بمبتدئه در این مقام آنست که او را عادت
مستقره نباشد در حیض و صاحب عادت آنکه عادت او استمرار یافته باشد وقتاً و عدداً و مضطربة العادة آنکه عادت او مقرر شده باشد
وقتاً و عدداً و لیکن فراموش کرده باشد پس مبتدئه می بیند اوصاف خون را و خونی که بصفات حیض باشد آنرا عمل حیض کند و آنچه بصفت
خون استحاضه باشد در آن عمل استحاضه کند بشرطیکه آنچه مشابه خون حیض بود کم از سه روز و زیاده از ده روز نباشد و اگر در تمام
ایام مذکور خون بیک رنگ آید و شرایط تمیز در آن متحقق نشود رجوع میکند آن زن بسوی عادت زنان قبیله خود اگر همه یک عادت
باشند و بعضی فقها گفته اند که یا بعادت همسالان خود از زنان شهر و اگر در آنها اختلاف باشد محسوب میگرداند حیض خود را در سر ماه
هفت روز یا در یکماه ده روز و در ماه دیگر سه روز و مختار است در آنکه اول ده روز بگیرد و دوم سه روز یا برعکس و بعضی فقها گویند
در هر ماه ده روز حساب حیض میکند و بعضی دیگر سه روز گفته اند و اول اظهر است و زنیکه صاحب عادت مستقره بود ایام عادت را
حساب حیض کند و باقی را استحاضه اگر با وجود عادت در خون تمیز هم یافته شود بعضی گفته اند که عمل بعادت میکند و بعضی دیگر
عمل بتمیز و بعضی گفته اند که مختار است خواه عمل بمقتضای عادت کند یا بمقتضای تمیز و عمل بعادت اظهر است و در اینجا چند
مسئله است اول آنکه عادت زن قرار گرفته باشد در حیض بعدد ایام و وقت پس ببیند همان عدد پیش از وقت مخصوص
حساب حیض میکند همان عدد و وقت را می اندازد و بآن اعتبار میکند زیرا که در عادت گاه پس و پیش میشود خواه آن عدد
بصفت حیض باشد یا بصفت استحاضه دوم آنکه اگر ببیند خون را پیش از عادت و در وقت عادت پس اگر از ده روز تجاوز
نکند تمام ده روز حیض است و اگر از ده روز بگذرد میگرداند ایام عادت را حیض و ایام پیش از عادت را استحاضه و همچنین است اگر
ببیند در وقت عادت و بعد از عادت و اگر ببیند پیش از عادت و در وقت عادت و بعد از عادت پس اگر از ده روز تجاوز

نکنند همه حیض است و اگر زیاده از ده روز باشد ایام حیض همان وقت عادت است و طرف پیش و پس استحاضه سوم اگر ایام عادت زن
در هر ماه یک مرتبه عددی معین باشد پس ببیند یک یا دو مرتبه بهمان عدد هر دو حیض است و اگر ببیند هر مرتبه زیاده از ایام عادت پس اگر
از ده روز تجاوز نکند تمام حیض است و اگر از ده روز تجاوز کند بقدر ایام عادت حیض اعتبار میکند و باقی استحاضه چهارم زنی که عادت
فراموش کرده رجوع میکند بسوی تمیز آنچه بصفت حیض بیند آنرا حیض اعتبار نماید و آنچه بصفت استحاضه آنرا عمل استحاضه میکند و این
مضطربه ترک نماز و روزه نمیکند مگر بعد از سه روز علی الاظهر و اگر تمیز یافته نشود و در تمیز ایام زیاده برده و بیک رنگ بیاید پس
در اینجا چند مسئله است اول آنکه عدد ایام در خاطرش باشد و وقت فراموش کرده که در اول ماه میدید یا در وسط یا در آخر فقها
گفته اند که درین صورت در تمام ایام عمل استحاضه کند و غسل حیض هم میکند در هر وقتیکه احتمال انقطاع خون باشد قضا میکند روزه
ایام عادت را دوم اگر بخاطر داشته باشد وقت حیض و عدد ایام فراموش کرده پس اگر اول وقت حیض معلوم است آن
روز را و بعد از آن روز دیگر را که مجموع سه روز باشد حساب حیض کند و اگر آخر وقت حیض بخاطر دارد آنرا و دو روز پیش را اعتبار
حیض کند زیرا که حیض کمتر از سه روز نمیباشد و باقی روزها را عمل استحاضه میکند و غسل حیض میکند در هر زمانیکه فرض کند
که در آن تمام حیض بوده باشد و بعد از آن قضا میکند روزه ده روز را احتیاطا در صورتیکه وقت معلوم کم از ده روز
نباشد سوم اگر فراموش کند عدد ایام و وقت حیض را هر دو پس این زن حساب حیض میکند در هر ماه هفت روز یا شش روز
یا ده روز از یک ماه و سه روز را از ماه دیگر تا وقتیکه اشتباه بوده باشد اما احکام استحاضه پس گوییم خون استحاضه یا پنبه
نکند پنبه را یا سوراخ کند و تمام پنبه را آلوده سازد و سیلان نکند از خرقه یا سوراخ کرده بیرون برآید اول را استحاضه قلیله
گویند که در آن غسل واجب نیست بلکه برای هر نماز تغییر پنبه میکند و تجدید وضو و جمع نمیکند میان دو نماز بیک وضو و در صورت
دوم که آنرا استحاضه متوسطه خوانند تغییر پنبه و خرقه و غسل برای نماز صبح و در سوم که استحاضه کثیره است لازم است که تغییر پنبه و خرقه
کند و سه غسل بعمل آرد یکی برای نماز صبح دوم برای ظهرین که جمع کند در میان آنها و سوم برای عشائین که این نمازها هم بجا بگذارد
و هرگاه بعمل آرد مستحاضه این اعمال را در حکم طاهره خواهد بود و اگر موافق مذکور بعمل نیاورد نمازش صحیح نیست و اگر غسلها نکند روزه
اش هم صحیح نیست فصل چهارم در نفاس است نفاس خون ولادت را خوانند و قلیل نفاس را حدی نیست پس جایز است یک لحظه
باشد و ممکن است که ولادت بعمل آید بدون خون پس درین صورت نفاس نباشد و خونیکه پیش از ولادت ببیند استحاضه است و اکثر ایام
نفاس ده روز است علی الاظهر و اگر زنی حامل باشد بدو بچه و بچه دوم بعد از اول بمدتی زاید حساب نفاس از ولادت اول است
و تمام ده روز از ولادت دوم و اگر هنگام ولادت خون نبیند و روز دهم خون ببیند روز دهم نفاس باشد و اگر ببیند خون
بعد از ولادت پس پاک شود و بعد از آن روز دهم هم ببیند یا پیش از دهم این هر دو روز و مابین آنها ایام نفاس است و در تمام

بر صاحب خون نفاس آنچه حرام است بر حائض و مکروه است و آنچه مکروه است بر حائض صحیح نیست طلاق نفساء و غسل او مثل غسل
حائض است فصل پنجم در احکام اموات است و آن پنج حکم است اول در احتضار یعنی جان کندن و واجب است در آن وقت متوجه ساختن
میت بسوی قبله بانیطریق که بخوابانند او را بر پشت و ته پای آن و کفهای پاهای او بطرف قبله کنند و این عمل واجب کفائیست
یعنی که [illegible] واجب است و هرگاه بعضی بعمل آرند از دیگران ساقط میشود و بعضی فقها گفته اند که مستحب است و سنت است که او را
تلقین شهادتین نمایند و اقرار به پیغمبر و ائمه معصومین علیهم السلام و کلمات فرج و نقل کنند او را بموضع نمازش که اکثر در آن نماز میکرد
و چراغ روشن کنند نزد او اگر در شب بمیرد و گذارند پیش او کسی را که قرآن بخواند و هرگاه بمیرد بپوشند چشمهای او را و ببندند دهن
او را و دراز کنند دستهایش را بسوی دو پهلوی او و بپوشند او را بجامه یا چادری و تعجیل کنند در برداشتن او مگر آنکه حال او
مشتبه باشد پس امتحان کنند او را بعلامات موت یا صبر کنند تا سه روز و مکروه است که بر شکمش آهن گذارند و نزد او
نیاید جنب یا حائض حکم دوم شستن میت است و این واجب کفائیست که بفعل بعضی از دیگران ساقط میشود و همچنین کفن
کردن و دفن نمودن میت و نماز گذاردن بر او و بهترین مردمان برای تغسیل میت کسی است که اولی بمیراث او باشد یعنی در مرتبه او
دیگری نباشد و هرگاه اولیای میت مردان هم باشند و زنان هم مردان بهتر اند از زنان اگر میت مرد باشد و اگر زن باشد
برای او زن اولی است و شوهر بهتر است برای زن از هر کدام در جمیع احکام و جائز است که غسل دهد کافر مسلمان را هرگاه
حاضر نباشند نزد میت مرد مسلمان و نه زن مسلمه که قرابت رحمی با او داشته باشد و همچنین میشوید زن کافره زن مسلمه را وقتیکه نزد او
نباشد زن مسلمه و مرد مسلمانی که با او قرابت رحم داشته باشد محرم گویند که این مسئله را شیخان یعنی شیخ ابوجعفر طوسی و شیخ مفید
رحمهما الله بیان نموده اند و مستند ایشان حدیثیست که در آنها جواز تغسیل کافر کتابی و کافره کتابیه میت مسلمان و زن
مسلمه را وارد شده و بعضی فقها درین مسئله تبعیت شیخین رحمهما الله نموده اند و بعضی گفته اند که حدیث مذکور ضعیف السند اند
و کافر نجس است و نیت او صحیح نیست پس او صلاحیت تغسیل و تطهیر مسلمان ندارد لهذا مصنف رحمه الله در کتاب معتبر توقف درین
مسئله نموده و دفن او بی غسل اقرب دانسته بالجمله اگر قایل بطهارت اهل کتاب شویم چنانچه مذهب بعضی فقهاست شاید تغسیل کافر
وجهی داشته باشد والله اعلم و نمیشوید مرد زنهای محرم خود را که نکاح آنها بر او جائز نباشد با جامها وقتیکه زن مسلمه یافت نشود
و همچنین زن میشوید مرد مسلمان محرم خود را با جامها و نمیشوید مرد زنی را که محرم او نباشد مگر آنکه دختر کمتر از سه ساله
باشد و همچنین زن نمیشوید مرد نامحرم را مگر طفلی را که کمتر از سه ساله باشد و دختر کمتر از سه ساله و پسر کمتر از سه سال را هر دو میتوانند
مرد و زن نامحرم و هر کس اظهار شهادتین کند هر چند معتقد حق نباشد جائز است شستن او سوای خوارج و غلات که آنها حکم
کافر دارند و شهیدی که کشته شود در پیش روی امام و در معرکه قتال بمیرد او را غسل نمیتوان داد و تکفین نمیتوان کرد

بلکه با همان جامها مدفون باید نمود و همچنین کسی که شرعاً واجب القتل شده باشد او را امر میکنند بغسل کردن پیش از قتل مثل غسل میت
یعنی اغسال ثلثه و حنوط پس بعد از قتل غسل نمیدهند او را و هرگاه یافته شود عضوی از بدن میت اگر در او سینه باشد یا سینه
خالی یافته شود آنرا غسل میدهند مثل غسل میت و کفن میپوشانند و نماز بر او میگذارند و دفن میکنند و اگر در آن سینه نباشد و استخوان
داشته باشد اغسال ثلثه میدهند او را و می پیچند بخرقه و دفن میکنند و همچنین بچه که از شکم افتد اگر چهار ماهه یا زیاده باشد اغسال ثلثه
میدهند او را و می پیچند بخرقه و دفن میکنند و اگر در آن عضو استخوان نباشد او را بخرقه باید پیچید و دفن کرد و غسل ندارد
و همچنین سقطی که روح در آن نرفته باشد و هرگاه حاضر نباشد نزد مرده میت مسلمانی و نه کافری و نه محرمی از زنان دفن میکنند
او را بغیر غسل نه نزد کتابی و تیمم میشود برای غسل زن کافره و همین حکم دارد زن مسلمه که هرگاه نزد او نباشد زن مسلمان و نه زن کافره
و نه محرمی از مردان مسلم او را هم بی غسل دفن میکنند و نزد کتابی و تیمم میشود مرد کافر هر چند ذمی رحم آن زن باشد و در روایتی
واقع شده که مردان کافر ذمی زن مسلمه را میشویند و دستهای او را دفن میکنند مترجم گوید این روایت معمول نیست علے
الاصح و واجب دور کردن نجاست از بدن میت اولا و بعد از آن میشویند او را بآب سدر ابتدا میکنند بشستن سر او با گردن
مقارن نیت و بعد از آن طرف راست و بعد از آن طرف چپ و کمتر چیزی که انداخته شود در آب از برگهای سدر آن قدر باشد
که نام سدر بر آن اطلاق توان کرد و بعضے فقها گفته اند که اقل آن قدر هفت برگ است مترجم گوید که شیخ زین الدین رحمه الله
فرموده که آن قدر سدر و کافور نباید ریخت که آب از اطلاق بر آید و بعد از آن میشویند او را بآب کافور بهمان طریق و باز بآب خالص
در آخر چنانچه غسل جنابت میکنند و در وضو دادن میت خلافست اشبه آنست که واجب نیست و جائز نیست اقتصار کردن
بر کمتر از سه غسل مگر در هنگام ضرورت و اگر یافته نشود سدر و کافور بآب خالص میشویند یکمرتبه و بعضے فقها گفته اند که بسبب
نیافتن سدر و کافور غسل ساقط نمیشود بلکه بدل هر کدام بآب خالص غسل باید داد و در آن تردد است و اگر بترسند از شستن
میت که مبادا پوستش بریزد مثل آبله زده یا سوخته تیمم میدهند او را بجای آن چنانچه تیمم میکنند زنده عاجز از استعمال آب و افعال
مسنونه غسل میت آنست که بگذارند او را بر تختی رو بقبله و آنکه بشویند او را در زیر سایه و بسازند برای آب گودالی
و مکروه است روان ساختن آب غسل میت در چاه بول و غائط و باکی نیست که روان سازند بطرف چاهی که در آن بیاندازند
و سنت است که بشکافند پیراهن او را مترجم گوید یعنی باذن وارث و اگر وارث صغیر یا غائب باشد جائز نیست شکافتن پیراهن
میت و بیرون آرند پیراهن را از زیر میت و بپوشند عورتین او را و نرم کنند انگشتان او را بآهستگی و بشویند سر او را بکف سدر
پیش از غسل دادن او و بآب سدر بشویند فرج او را بسدر و اشنان و بشویند دستهای میت را پیش از غسل تا نصف
ذراع و ابتدا کنند غسل او را از طرف راست سر بشویند پیش او را سه مرتبه و هر عضوے و دست بکشند بر شکم او در غسل

اول مگر آنکه میت زن حامله باشد و باشد غاسل در جانب راست میت و بشوید غاسل دستهای خود را با غسل بعد از فراغ
اغسال ثلثه خشک کند تری بدن او را بپارچه و مکروه است که میت را غاسل در میان دو پای خود بگیرد و اینکه بنشاند میت را و
بگیرد ناخن او را و شانه کند موی او را و غسل دهد مومن مخالف مذهب را پس اگر مضطر شود بغسل دادن مخالف غسل دهد او را مانند
غسل مخالف حکم سوم تکفین میت و واجبست که کفن کنند او را در سه پارچه یکی لنگ دوم کرته سوم ازار یعنی لفافه که تا سر او را
بپوشد و در وقت ضرورت که یافته نشود یک پارچه هم کافیست و جائز نیست کفن کردن در پارچه ابریشم محض و واجبست
حنوط کردن میت یعنی مساجد سبعه او را مسح کنند به هر چه ممکن شود از کافور مگر آنکه احرام بسته باشد که دیگر کافور رسانیدن باو
در غسل و حنوط جائز نیست و اقل و فضیلت آنست که کافور حنوط بقدر یک درهم باشد و از آن بهتر چهار درهم و اکمل سیزده درهم
و ثلث درهم است و اگر کافور و ذریره بهم نرسد دفن میکنند او را بی کافور و ذریره و جائز نیست خوشبو کردن او را بغیر کافور و ذریره و ذریره گیاهی
معروف است که خوشبو میباشد افعال مسنونه تکفین یکی آنکه غسل کند غاسل پیش از تکفین میت یا وضو کند باشد وضوی نماز
دوم زیاده کنند برای مرد حبره عبری یعنی پارچه عبری که طراز طلای نداشته باشد و لفافه دوم از آن بسازند و پارچه دیگر برای بستن رانهای
میت که طولش سه و نیم ذراع باشد و عرض نزدیک یک شبر و یکطرف او را به بندند شکافته بر موضع از ازار میت و باقی را به پیچند بر رانهای
او پیچیدنی محکم بعد از آنکه در میان دو طرف مقعد او بگذارند قدری پنبه و اگر بیم آن باشد که مبادا از شکمش چیزی بیرون آید
پس باکی نیست که پر کنند دبر او را به پنبه و نیز سنت است که عمامه بپوشانند میت را با تحت الحنک که بسر میت را به بندند مثل بستن
عمامه بستن محکم و برآرند دو طرف آنرا و ببندند از زیر سینه او و زیاده کنند در کفن زن پارچه دیگر برای بستن پستانها و پارچه
دیگر و بگذارند برای زن بدل عمامه مقنعه و همچنین سنت است که کفن میت از پنبه باشد و بپیچند بر حبره و لفافه و کرته ذریره و حبره
عبری را بالای لفافه بپیچید و کرته را در زیر لفافه و بنویسند بر سه پارچه یعنی کرته و لفافتین و بر جریدتین نام میت و اینکه او
شهادت میدهد بوحدانیت الله تعالی و حقیقت پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله وسلم و اگر نام ائمه علیهم السلام هم بنویسند تا آخر
آنها بهتر است و بنویسند بخاک کربلا و اگر یافته نشود بانگشت و اگر حبره عبری هم نرسد بدل آن پارچه سفید دیگر کنند که لفافه
دوم باشد و بدوزند کفن میت را برشته های کفنش و تر کنند رشته ها را بآب دهن و بنهند از ید با او جریدتین از شاخ خرما و اگر
یافته نشود از چوب سدر و اگر آنهم نباشد از چوب بید و الا از هر درختی که تر باشد و بگذارند یک جریده را از طرف راست
تا چنبر گردن او که ملاصق به پوست چنبر گردن باشد و جریده دوم از جانب چپ در میان کرته و ستر تا سرحی بسایند کافور را
به پست و ببندند از کافور یک زیاده از مساجد سبعه باشد بر سینه و طرف چپ لفافه را بر طرف راست میت و طرف راست لفافه
بر طرف چپ او و مکروه است کفن کردن میت را در پارچه کتان و اینکه بسازند کفن تازه را آستینها و اگر کفن از جامه کهنه

عمل آرند برای کسی که بیم نیافتن آب در روز جمعه داشته باشد و قضای غسل جمعه هم در روز شنبه جایز است و ششم غسل در اول
ماه رمضان سنت است و در شب اول ماه رمضان و در شب نصف و در شب هفدهم و در شب نوزدهم و بیست و یکم و
بیست و سوم ماه مذکور و شب عید و غسل عیدین و غسل عرفه و غسل شب نصف رجب و روز بیست و هفتم آن و غسل شب نیمه شعبان
و روز غدیر و روز مباهله و هفتم غسل از برای کارهاست و آن غسل احرام بستن و غسل زیارت پیغمبر صلی الله علیه و آله و ائمه
علیهم السلام و غسل کسی که بی پروائی کند در نماز کسوف و تمام قرص گرفته شده باشد هرگاه خواهد قضای آن نماز کند علی الاظهر
و غسل توبه خواه از فسق باشد یا از کفر و غسل نماز حاجت و نماز استخاره و پنجم غسل از برای مکان هاست و آن غسل داخل شدن
در حرم کعبه و داخل شدن در مسجد الحرام و در کعبه معظمه و مدینه منوره و مسجد پیغمبر صلی الله علیه و آله چهار مسئله اول آنکه
هر غسلی که مستحب است برای مکان آن را پیش از در آمدن در آن مکان بالفعل باید آورد و همچنین برای کار پیش از آن کار و غسلی
که مستحب است برای زمان بعد از دخول آن زمان است دوم هرگاه چند غسلی سنتی جمع شود همه را بالفعل باید آورد و یک غسل
به نیت قربت کافی نیست مادام که سبب آن غسل را قصد نیاورد و بعضی فقها گفته اند که هرگاه با اغسال مندوبه غسل واجبی هم
باشد کافیست غسل واجبی از اغسال سنتی و عدم اکتفا اولی است سوم و چهارم بعضی فقها گفته اند که هر کس خواهد بدیدن
مصلوبی برود عمداً بعد از آنکه سه روز بر آن مصلوب گذشته باشد واجب است که غسل کند مترجم گوید خواه مصلوب شرعی
باشد خواه غیر شرعی و این غسل جهت احترام نیست بلکه جهت عقوبت است چنانچه رئیس المحدثین در فقیه فرموده و همچنین واجب
است که اولیای مولود غسل بدهند مولود را و اظهر در این استحباب است رکن سوم در طهارت خاکی است و گفتگو در آن
موقوفست بر چهار طرف طرف اول در آنچه صحیح است بآن تیمم کردن و آن چند قسم است قسم اول عدم آب است و در این صورت
واجب است طلب آن پس اگر زمین صاف و هموار باشد بقدر دو تیر پرتاب هر دو برای تفحص در هر کدام از چهار طرف و اگر
زمین ناهموار و سنگلاخ یا پر درخت باشد بقدر یک تیر پرتاب و اگر چنین نکند تا وقتیکه وقت نماز تنگ شود خطا کرده و تیمم
و نمازش هر دو صحیح است علی الاظهر و فرقی نیست در آنکه آب مفقود شود یا آنکه یافت شود و بقدر طهارت نباشد قسم دوم
عدم رسیدن به آب است بسبب مانعی پس هرگاه قیمت آب نداشته باشد مثل کسی است که آب نیافته و فاقد آب است و همچنین اگر بیابد
آب را بقیمتی اگر آن قیمت بخرد یا بالفعل مضطر شود و اگر بخریدن آب بالفعل ضرر نباشد لازم است او را که آب را
بخرد هر چند با اضعاف قیمت متعارف باشد و همچنین است گفتگو در آلت کشیدن آب مثل دلو و ریسمان و غیره قسم سوم خوف
ضرر [illegible] از اینکه بیم دزد باشد یا بیم حیوانات درنده یا بیم ضایع شدن مالی و همچنین اگر بیم مرض
شدید [illegible] استعمال آب در این صورت جایز است او را که تیمم کند و همچنین است اگر با او آبی باشد از برای

مترجم گوید شارح قواعد شیخ علی رحمه الله تفصیل اسباب جواز تیمم نموده نبودن آب و دوم تشنگی داشته باشد اگر آب را صرف وضو کند
یا خوف جنس ظالم و چهارم مطالبه محقق که عاجز باشد از ادای آن حق و همچنین پنجم تشنگی خود و رفیق و خوف ناموس خود و دیگری
و ششم تلف شدن مال خواه قلیل باشد یا کثیر و هفتم عطش و تلف شدن حیوانی محترم مانند اسب و شتر و گاو و حیوان غیر محترم مانند
سگ گر جیا و خوک و هشتم تشنگی اعم از آنکه مستلزم ضعف و ناتوانی باشد و موجب مرضی یا زیادتی مرضی یا باز ماندن از رفتار
در سفر بوده و نهم نفس یا عضوی از اعضاء و بعضی فقها گفته اند که در وقت ضیق وقت نماز از استعمال آب نیز تیمم جائز است با وجود
آب لیکن این قول را ضعیف شمرده اند و نیز شیخ علی فرموده که اگر تیمم ترک این ناحق نباشد تیمم جائز نیست طرف دوم در آنچه
بآن تیمم توان کرد و آن هر چیزیست که نام ارض بر آن واقع شود پس جائز نیست تیمم بمعدنیات مانند آهن و بلور و ابریشم و عقیق و
غیر آنکه مستثنی [illegible] نباتات ساییده مانند اشنان و آرد و جائز است تیمم کردن بزمین آنکه پیش از احراق و زمین گچ و خاک قبر و خاکی
که مستعمل باشد و تیمم مترجم گوید مراد بخاک قبر در اینجا خاکیست که ملاصق بدن میت باشد زیرا که جواز تیمم بخاک دیگر محتاج
بیان نیست مقصود مصنف آنست که باحتمال نجاست خاک ملاصق بدن میت حکم بنجاست آن نمیتوان کرد مگر آنکه بدن میت
مغسول نباشد و نجس بوده و اگر بدن میت متخیل بخاک شود حکم خاک دارد و صحیح نیست تیمم بخاک مغصوب و نه بخاک نجس و نه بگل یا دو چیز
خاک و وقتیکه ممزوج شود خاک بچیزی از معدنیات اگر خاک غالب باشد بر آن که مستهلک کند آنرا تیمم جائز است بآن و الا
جائز نیست و مکروه است تیمم بزمین شوره زار و ریگ و مستحب است که از مکان بلند زمین باشد و اگر خاک یافته نشود تیمم کند
بغبار جامه یا غبار نمدزین خود یا غبار یال اسب خود و اگر آنهم نباشد تیمم کند بگل مترجم گوید طریق تیمم بگل علما اختلاف
کرده اند شیخان میفرمایند که هر دو دست خود را بگل بگذارد و بعد از آن بمالد هر دو دست را بهم تا گل برطرف شود و تیمم کند بآن و بعضی دیگر میگویند
که هر دو دست را بر گل بگذارد و انتظار بکشد تا آنکه آن گل بر دستها خشک شود و بهمان تیمم کند و گفته اند که اگر گل نباشد
نماز ساقط میشود زیرا که نماز مشروط است بطهارت و اذا انتفی الشرط انتفی المشروط کذا فی المدارک طرف سوم در بیان
کیفیت تیمم است صحیح نیست تیمم پیش از دخول وقت نماز و صحیح است در صورتیکه وقت نماز تنگ شده باشد و در وسعت وقت
تیمم جائز است یا نه در این تردد است و احوط آنست که در صورت وسعت وقت تیمم نکند و واجب است در تیمم نیت و دائم
ماندن بر حکم نیت تا فراغ و ترتیب باین طریق که اول دو دست خود را بر زمین بزند مقارن نیت بعد از آن مسح پیشانی کند
بآن دو دست از رستنگاه موی سر تا کناره بینی بعد از آن مسح کند پشت دست راست را بکف دست چپ و پشت دست
چپ را بکف دست راست و بعضی فقها گفته اند که تمام رو را مسح کند و تمام دو ذراع را و اول اظهر است و کافی است
در بدل وضو یک ضربت برای پیشانی و پشت دستها و در تیمم بدل از غسل دو ضربت و بعضی گفته اند در هر دو تیمم دو ضربت

وبعض دیگر میگویند که در هر دو یک ضربت ست اظهر تفصیل اول است واگر بریده باشد کفهای او را ساقط میشود
مسح کفین و اختصار کند بر مسح جبهه واگر بریده شده باشد قدری از کف مسح میکند بر باقی مترجم گوید شیخ علی قدس
سره فرموده در مقطوع الکفین که اکتفا به مسح جبهه گفته اند بدو طریق می شود یا جبهه را بر خاک بمالد یا بند
دست را آلوده بخاک کند وبان مسح جبهه نماید وواجب است که تمام مواضع مذکوره را مسح کند پس اگر بعض را مسح کند
وبعض دیگر را نکند تیمم باطل است ومستحب است تکانیدن دو دست بعد از زدن آنها بر زمین واگر تیمم کند و بر بدن او نجاستی باشد
سوای اعضای تیمم صحیح است تیمم او چنانچه اگر طهارت بآب کند و بر او نجاستی باشد بر بعضی از مواضع بدن سوای اعضای طهارت
ولیکن در تیمم معتبر است تنگی وقت نماز که در آنصورت با نجاست اجزای بدن تیمم جایز است مترجم گوید ازاله نجاست از بدن
هم در آنوقت معفو است زیرا که ضیق وقت عبارت از آن است که زیاده بر مقدار تیمم و نماز وقت نمانده باشد و در صورت
وسعت وقت اول ازاله نجاست کند و بعد از آن تیمم چه اگر اول تیمم کند در ضیق وقت بفعل نیاورده باشد و این مسئله متفرع
است بر عدم جواز تیمم در وسعت وقت چنانچه بعضی فقها گفته اند طرف چهارم در احکام تیمم است و آن ده حکم است
اول هر که نماز کند به تیمم اعاده آن نماز نمیکند خواه در حضر باشد و خواه در سفر و بعضی فقها گفته اند در باب کسیکه عمداً خود را
جنب کند و بترسد بر جان خود از استعمال آب تیمم میکند و نماز میگزارد و بعد از آن اعاده آن نماز میکند و در باب کسیکه
در مسجد جمعه وضوی او بشکند و بسبب انبوه جماعت هر چند میتواند بیرون آمدن در آنجا به تیمم نماز بجا آورده بعد از بیرون آمدن
اعاده نماز کند و همچنین کسیکه بر بدن او نجاستی باشد و آبی ندارد که ازاله نجاست کند با همان حالت نماز میکند و بعد از آن
اعاده کند و اظهر عدم اعاده است دوم آنکه واجب است بر مصلی طلب آب پس اگر طلب آب نکند و نماز کند بعد از آن آب بیابد
در بار خود و یا رفقای خود طهارت کند و اعاده نماز نماید سوم کسانیکه نیابد آب را و چیزی را که بر آن تیمم توان کرد بسبب قید
یا زندان در جای نجسی بعضی فقها گفته اند که بی تیمم و بی وضو نماز کند و بعد از آن اعاده کند و بعضی گفته اند که تاخیر نماز
کند تا وقتیکه عذر بر طرف شود پس اگر وقت نماز برود قضا کند و مذهب دیگر آنست که در این صورت نماز معاف است
ادا و قضا و در این اشبه است چهارم وقتیکه بیابد آب را پیش از آنکه در نماز داخل شود تیمم بر طرف میشود و وضو بسازد و نماز
بکند و اگر بیابد آب را بعد از فراغ نماز واجب نیست اعاده و اگر بیابد در اثنای نماز بعضی گفته اند بر میگردد از نماز و وضو
میسازد اگر پیش از رکوع بیابد و بعضی دیگر گفته اند که نماز را تمام میکند هر چند تکبیرة الاحرام گفته باشد و قطع نکند و آن
اظهر است پنجم متیمم باسباح است آنچه متطهر بآب را مباح بود ششم هر گاه جمع شود میت و صاحب حدث اصغر و جنب و
با ایشان همان مقدار آب باشد که بیکی از این سه کفایت کند در این صورت اگر آن آب ملک یکی از آن سه کس باشد و مخصوص

واگر ملک ... بود یا مالکی نداشت ... یا مالکی داشته باشد که بر سترِ بخشد پس بهتر آنست که آب را بجنب بدهند و آنچه تنها گفته اند
که میت ... دهند و دران تردد است هفتم جنب وقتیکه تیمم کند بدل از غسل پس حدث کند اعاده تیمم نماید خواه حدث اکبر باشد و خواه
حدث اصغر ... هر گاه قدرت استعمال آب بهم رساند تیمم میشکند و اگر باز آب مفقود شود تیمم دیگر بکنند و میشکند تیمم بخروج وقت
نماز مادام که حدث نکند یا بیابد آب را نهم هر که بعضی اعضای او مریض باشد که قادر بر شستن آن نباشد و قادر بر مسح آن هم
نباشد جائز است او را تیمم و جائز نیست که بعضی اجزای را بشوید و بعضی را نشوید و بدل غیر مغسول تیمم کند مترجم گوید
این مذهب است بر شافعی که گفته هر که بعضی اجزای بدن او مریض باشد و بعضی صحیح باید صحیح را بشوید و در بدل مریض تیمم کند
و شیخ ... رحمه الله گفته که اگر تمام عضو مغسول یا ممسوح مریض باشد تیمم بدل وضو و غسل کند و اگر پاره از عضو مریض بود
واجب ... از حوالی آنرا بشوید که مریض نباشد و بر مکان مرض اگر جبیره باشد مسح بر آن جبیره کند و هم جائز است تیمم برای نماز
جنازه با وجود آب به نیت سنت و جائز نیست که بآن تیمم داخل نمازی شود سوای نماز جنازه رکن چهارم در بیان
نجاسات است و احکام نجاسات است این قول در بیان نجاسات است و آن ده است اول و دوم بول و غائط
از حیوان غیر ماکول اللحم بشرطیکه آن حیوان را نفس سائله یعنی خون جهنده داشته باشد خواه جنس آن حیوان حرام باشد
مثل شیر و گربه و خواه عارض شود او را حرمت مثل مرغ نجاست خوار و گاو نجاست خوار و در سرگین حیوان غیر ماکول
اللحم که خون جهنده نداشته باشد و در بول آن حیوان تردد است و همچنین در پیخال مرغ خانگی که نجاست خوار نباشد اظهر طهارت است
سوم منی است و آن نجس است از هر حیوان خواه ماکول اللحم باشد یا نه باشد و در منی حیوان که خون جهنده نداشته باشد تردد
است و اظهر طهارت است چهارم حیوان خود مرده نجس نیست از آن مگر حیوانی که نفس سائله داشته باشد و هر حیوانی که بموت
نجس میشود پس آنچه قطع کنند از جسد آن حیوان هر چند زنده باشد آنهم نجس است و هر چه از آن میته جان در آن حلول نکرده باشد
مانند استخوان و مو پاک است مگر آنکه حیوان نجس العین باشد مانند سگ و خوک و کافر که استخوان و موی آنها هم نجس است
علی الاظهر و واجب است غسل کردن بر هر که عضوی از اعضای خود را رساند بمیت آدمی پیش از شستن آن میت بعد از سرد شدن
و بعد از سرد شدن او بمردن و همچنین است اگر مس کند پاره از بدن آدمی را که بریده شده باشد هر چند از زنده بریده باشد
بشرطیکه در آن استخوان بود و واجب است شستن دست بر کسیکه مس کند قطعه بریده شده آدمی را که در آن استخوان نباشد
یا مس کند حیوان خود مرده را که خون جهنده داشته باشد از غیر آدمیان پنجم خون حیوانی که نفس سائله داشته باشد نه خون
حیوانی که قطره قطره از آن خون برآید مثل ماهی و وزغ و جلباسه و مانند آن ششم و هفتم سگ و خوک است و این دو
نجس العین است و لعاب و دهن آنها هم نجس است و اگر بجهد سگی بر ماده حیوانی و از آن بچه بهم رسد باید دید که اگر آن بچه

نام را ست آید حکم همان حیوان دارد و سوای سگ و خوک از حیوانات نجس نیستند و در باب روباه و خرگوش و موش و
اسه ترد دست اظهر طهارت ست هشتم اشیائی ست که مسکر اند و مایع بالاصاله مانند شراب انگوری و شراب خرما و غیره
بین آنها بعضی علما خلاف کرده اند اظهر نجاست ست و در جمله مسکرات ست آب انگور وقتی که بجوش بیاید یعنی با جوشش بالا رود
نطاسم سا ند از ان غلیان هر چند مسکر نباشد مترجم گوید که شهید رحمه الله فرموده که بمجرد غلیان غلظت هم میرساند هر چند
نوین نشود و مصنف در بعضی از کتب خود گفته که آب انگور بمجرد غلیان حرام میشود و نجس نمیشود تا غلظت پیدا نکند
ناب ست بمجرد غلیان و غلیان اعم ست از آنکه بآفتاب شود یا بآتش یا خود بخود بجوش آید نهم فقاع ست و آن را فقها تفسیر
ده اند بشراب جو که از آب جو میسازند دهم کافر ست و آنکسی که خارج باشد از دین مسلمانی یا کسی که در ملت اسلام باشد
ر شود چیزی را که از ضروریات دین اسلام بود مانند خوارج و غلات و در باب عرق کسیکه جنب شده باشد از حرام و عرق شتر نجاست
ر حیوانات مسخ شده خلاف ست اظهر طهارت ست و سوای این ده چیز شمرده چون دیگر نجس نیست از ذات خود
ست نجس نمیشود و مکروه ست استعمال بول اشتران و خران و چارپایان قول در احکام نجاسات واجب ست
له نجاسات از جامه و بدن برای نماز و طواف و دخول مساجد و از ظروف جهت استعمال آنها و معاف ست ازاله
جامه و بدن وقتیکه شاق باشد احتراز کردن از خون دمامیل و جراحتها که خون از آنها نه ایستد هر چند آن خون بسیار باشد
معاف ست ازاله خونی که کم از درهم بغلی باشد در وسعت یعنی فراخی از خون نجس سوای خون حیض و استحاضه
ن معاف نیست مترجم گوید خون نجس العین یعنی خون خوک و مرده هم معاف نیست هر چند کم از درهم بغلی باشد
رضی الله عنه و آنچه زیاده از درهم بغلی باشد از خون نجس واجب ست که آنرا دور کنند اگر مجتمع باشد و اگر متفرق باشد
این سه مذهب ست بعضی گفته اند که معاف ست و بعضی بر آنند که واجب الازاله ست و مذهب ثالث آنکه اگر بسیار
اله واجب ست و اگر کم بود معاف ست و مذهب اول اظهر ست و جایز ست نماز کردن در آنچه ساتر عورتین نتواند
ند مانند ازار و عرقچین و موزه و نعل و جوراب و غیر آن هر چند نجس باشد و آن نجاست معفو نباشد مترجم گوید بعضی فقها
ته اند که نجاست اشیای غیر ساتر عورتین مانند بند ازار و غیره معاف ست در صورتیکه آن اشیا در محل خود باشند مانند
بند ازار در ازار باشد و عرقچین بر سر و موزه در پا چه اگر چنین نباشد معاف نیست و بعضی گویند مطلقا معاف
دانند و واجب ست در شستن جامه از نجاسات بآب قلیل که در میان بفشارند مگر آنکه نجاست بول پسر شیرخوار
شد که سوای شیر غذا نخورده و ایام رضاع او تمام نشده باشد که آن دو سال ست که در آن فشردن واجب نیست
چنین آب باکثیر شود و هرگاه معلوم باشد جای نجاست واجب ست که آنرا بشویند و اگر مجهول باشد جمیع مواضع اشتباه را

باید شست جامه و بدن را از نجاست بول دو مرتبه باید شست و هرگاه ملاقی شود سگ و خوک و کافر بجامه تر آدمی واجبست
که بشوید موضع ملاقات را و اگر خشک باشد سنت است که آبی بر آن بپاشد و اگر به بدن تر آدمی برسند بشوید و اگر به بدن
خشک برسد بعضی فقها گفته اند که مواضع ملاقات را بخاک مسح میکنند و این ثابت نشده و هرگاه مصلی ترک ازالهٔ نجاست
کند از جامه یا بدن اعاده نماز کند اگر وقت باقی باشد والا قضا کند و اگر نسیان کرده است که نجس است و بعد از نماز معلوم
کرده واجب نیست بر او اعاده و بعضی فقها گفته اند که اگر وقت نماز باقی باشد اعاده کند و اگر نه قضا باشد قضا ندارد و
اول اظهر است و اگر به بیند نجاست در جامه یا بدن خود در اثنای نماز پس اگر ممکن باشد او را انداختن آن جامه و ستر
عورت بغیر آن واجبست که چنین کند و نماز را باتمام رساند و اگر ممکن نباشد این کار بدون فعل منافی صلوة نماز
را از سر بگیرد و زنی که تربیت طفلی کند هرگاه سوای یک جامه نداشته باشد بشوید آنرا در شبانه روزی یک مرتبه و اگر در آخر
روز بشوید بعد از آن نماز ظهر و عصر و مغرب و عشا یکجا بگذارد بلباس پاک بهتر خواهد بود و اگر دو جامه داشته باشد یکی پاک
و دوم نجس و نداند که کدام پاکست هر نماز میگذارد با هر یک از آن دو جامه علی الاظهر و اگر چندین جامه داشته باشد
که یکی از آن پاک و دیگران نجس باشد و معلوم نباشد پاک و ناپاک در آن نیز همین حکم است مگر آنکه وقت تنگ باشد که آن قدر نمازها
در وقت بعمل نیاید در آنصورت اگر تنها باشد نماز برهنه میگذارد و والا در یک جامه از آن جامها نماز بگذارد و بعد از آنکه
جامه متیقن الطهارت بیابد اعاده آن نماز کند و بعضی گفته اند که اعاده در کار نیست و آن اشبه است و آفتاب هرگاه خشک
کند بول و امثال بول را که جرم نداشته باشد از نجاسات از زمین و بوریا و حصیر پاک میشود موضع آن و همچنین هر چیز
غیر منقول باشد مانند نباتات که در زمین روییده باشند یا دوام آنها را قطع نکرده باشند و بناها متهم گویند شیخ علی رحمه الله
در شرح قواعد گفته که بعضی فقها قائل شده اند بآنکه حکم تطهیر آفتاب منحصر در حصیر و بوریا و زمین است لا غیر و بر اینها افاده
جواز سجود در نماز میکنند نه طهارت از نجاست که اگر برطوبت ملاقات آنها نماید نجس میشود ولیکن عموم نص مصرح طهارت
است و عدم انحصار در اشیای ثلثه و شکی نیست در آنکه اگر عین نجاست باقی ماند مانند زردی بول متمیز پاک نمیشود
بتابیدن آفتاب و هرگاه خشک کند آفتاب ظاهر و باطن محل تر را از اشیای مذکوره تمام پاک میشود و پاک میکند آتش هم
آنچه بگدازد آنرا از نام خود و خاکستر یا دود سازد و خاک هم پاک میکند باطن موزه و ته پا را از نجاست و ته پاپوش
را هم متیقن بلکه شیخ علی رحمه الله فرموده سنگ و ریگ زمین شمرده نشده و هر چه اطلاق نام ارض بر آن توان شود
هم مطهر اشیای مذکوره اند و خشک بودن آنها و زوال عین نجاست نیز شرط تطهیر است و شرط نیست هر دو زمین
و غیر آن علی الاظهر و آب باران نجس نمیشود در حال نزول باران و در حال جریان از ناودان و مانند ناودان

تغیر بدهد آنرا نجاست یعنی احد اوصاف ثلثه او متغیر بنجاست شود و آب غساله نجاست نجس است خواه از شستن اول
شده باشد یا از شستن دوم و خواه رنگ نجاست گرفته باشد و خواه در مغسول عین نجاست باقی باشد یا پاک شده باشد
ین حکم است در ظروف نجس هم علی الاظهر و بعضی فقها گفته اند که اگر دلو آبی بریزند بر نجاست زمین پاک میکند زمین را
ن آب هم پاک خواهد بود و اصح آنست که اگر آن دلو کر باشد پاک میکند والا نمیکند قول در ظروف جایز نیست
دن و آشامیدن در ظرف طلا و نقره و همچنین استعمال کردن ظروف طلا و نقره در غیر خوردن و آشامیدن هم حرام
ست و مکروه است استعمال ظروف نقره کوب و طلا کوب و بعضی فقها گفته اند اگر نقره کوب را استعمال کنند واجب است
اجتناب کردن از موضع نقره و در جواز ساختن ظروف برای غیر استعمال تردد است اظهر منع است و حرام نیست استعمال
ظروف سوای نقره و طلا از اقسام معدنیات و جواهر هر چند قیمت آنها اضعاف قیمت طلا و نقره باشد و ظروف مشرکین
ک اند تا آنکه معلوم شود نجاست آنها خواه باحساس یا بخبر مقرون بقراین مفید یقین مترجم گوید صاحب مدارک الاحکام
گفته که ظروف مشرکین چه مستعمل و چه غیر مستعمل پاک اند مادام علم یقینی بنجاست آنها نباشد و در حکم ظروف است آنچه
در دست آنها باشد سوای پوست و گوشت حتی اشیای مایع هرگاه معلوم نباشد که آنها مباشرت یعنی ملاقات برطوبت
با آن اشیا نموده و علامه در تذکرة الفقها در مایعات توقف نموده و سبب در طهارت آنها آنست که هر چه سوای
نجس العین باشد واجب است که حکم بطهارت آن کنند چه اصل در اشیا طهارت است و عمومات نصوص هم بهمه دال است مادام
که یقین حاصل شود بملاقات آن بنجاست عینی بیکی از طرق مفید یقین و ظن درین باب مفید نیست زیرا که ظن در شرع
معتبر نیست مادام که مستند بحجتی شرعی نباشد و نهی از اتباع ظن در قرآن مجید عام است و حضرت امیر المومنین علیه السلام
فرموده که ما ابالی ابول اصابنی ام ماء یعنی هیچ پروا نمیکنم که بول بمن رسیده یا آب هرگاه علم نداشته باشم و حضرت صادق فرموده
که کل شیء طاهر حتی یعلم انه قذر یعنی هر چیز پاکست تا وقتیکه معلوم شود که ناپاکست و نیز آنحضرت فرموده که هرگاه محتلم
شود مرد و برسد بجامه او منی پس بشوید چیزی را که بآن رسیده آن منی پس اگر گمان برد که بآن رسیده و یقین نداشته باشد
پس بپاشد بر آن آبی و نیز عبد الله بن سنان از آنحضرت روایت نموده که سوال کردم از وی که من عاریت میدهم جامه را
بذمی و میدانم که او شراب میخورد و گوشت خوک پس باز میدهد آن جامه را بمن آیا بشویم و بعد از آن نماز کنم در آن پس
حضرت صادق علیه السلام فرمود نماز کن در آن و مشو آنرا از جهت زیرا که تو عاریت دادی او را در حالتی که پاک
بود و یقین بنجاست آن نداشتی پس باکی نیست اگر نماز کنی در آن تا وقتیکه یقین بنجاست نداشته باشی و نیز در حدیث وارد
شده از معویه بن عمار که گفت سوال کردم از حضرت صادق علیه السلام از جامهای سابریه که مجوس میبافند و آنها

پس موخمر میخورند و نمازهای آنها هم به همین احوال میباشند بپوشیم آنها را بشوئیم و نماز کنیم در آنها حضرت فرمودند بلی راوی گوید
پس پارچه از آن بریدم و پیرهنی ساختم و ردائی و آنرا فرستادم با آنحضرت در روز جمعه هنگام بلند شدن آفتاب پس گویا
آنحضرت دانستند غرض مرا پس برآمدند آن لباس را پوشیده بنماز جمعه نیز در حدیث صحیح از آنحضرت مرویست که پرسیدند
از نماز کردن در جامهٔ مجوسی حضرت فرمودند ترشح آب بر آن نمائید و از حضرت امام رضا علیه السلام مرویست که پرسیدند
از آنحضرت از درزی و عربی که یهودی یا نصرانی باشند و میدانی که آن بول میکنند و پاک نمیکنند خود را چه میفرمائی در عمل او
پس گفت باکی نیست انتهی و جائز نیست استعمال هیچ پوستی مگر پوست حیوانی که پاک باشند در عین حیات و ذبح باشند و سنت
است حیوان طاهر غیر ماکول اللحم را اجتناب کنند تا آنکه دباغت نمایند او را بعد از ذبح و استعمال میتوان کرد از ظروف خمر
ظرفی را که قیر اندود یا روغن زده باشد بعد از شستن و مکروه است استعمال ظرف چوبی خمر و کدوی آب و سفال آن که روغن
زده نباشد و باید شست ظرف را از لیسیدن سگ سه مرتبه مرتبهٔ اول بخاک علی الاصح و از خنزیر مرده که موش کلان باشد سه مرتبه
بآب و هفت مرتبه بهتر است و از غیر این نجاسات یکمرتبه و سه مرتبه احوط است

کتاب الصلواة

این کتاب در بیان نماز است و علم نماز مستدعی بیان چهار رکن است رکن اول در مقدمات نماز است و آن هفت است مقدمه
اول در عدد نمازهاست و نمازهای واجبی هفت است نماز پنجگانه شبانروزی و نماز جمعه و نماز عیدین و نماز کسوف و نماز زلزله
و نماز آیات و نماز طواف کعبه و نماز جنازهٔ میت و نمازیکه بر خود واجب گردانند آدمی بنذر و عهد و یمین و سوای این
نمازها از اقسام نمازها همه سنت است و نماز شبانه روزی پنج است و آن هفده رکعت است در حضر نماز صبح دو رکعت
و شام سه رکعت و باقی هر کدام چهار رکعت و از هر چهار رکعتی در سفر دو رکعت ساقط میشود و نمازهای نوافل یومیه
در حضر سی و چهار رکعت است علی الاظهر پیش از ظهر هشت رکعت و پیش از عصر هم هشت رکعت و بعد از شام چهار رکعت
و بعد از عشا دو رکعت نشسته که بیک رکعت حساب کرده میشود و یازده رکعت است نماز شب با دو رکعت شفع و یک
رکعت وتر و دو رکعت سنت فجر و ساقط میشود در سفر نافلهٔ ظهر و عصر و وتیره که دو رکعت نشسته نماز عشاست علی الاظهر
و تمام نافلها دو رکعتی است بیک تشهد و سلام مگر نماز وتر که یک رکعتی است و نماز اعرابی که ده رکعت است مانند نماز صبح
و ظهرین در عدد رکعات و ترتیب و بعد از این یاد کنیم تفصیل باقی نمازها را در مواضع آن انشاء الله تعالی مقدمهٔ دوم
در اوقات نماز و گفتگو در بیان مقدار اوقات نماز است و احکام آن اول آنکه در میان زوال آفتاب تا غروب آفتاب
وقت نماز ظهر و عصر است و مخصوص است بظهر از اول وقت زوال تا مقدار طهارت و چهار رکعت فرض ظهر و همچنین مخصوص است

وقت عصر از آخر وقت بقدر ادای نماز عصر و در میان اول وقت ظهر و آخر وقت عصر وقت مشترک ست بین الصلوتین و همچنین
تا آنکه آفتاب غروب کند وقت نماز مغرب داخل میشود و اول وقت مذکور تا هنگام طهارت و گذاردن سه رکعت مخصوص
مغرب ست و بعد از آن مشترک میشود وقت مغرب و عشا تا نصف شب و مخصوص وقت عشا ست از آخر وقت بقدر ادای
چهار رکعت فریضه عشا مترجم گوید فایده اشتراک وقت بین الصلوتین اینست که اگر کسی نسیاناً نماز عصر را مقدم بر نماز ظهر
گزارد مثلاً درینصورت اگر در وقت مشترک گذارده باشد صحیح ست و اعاده ندارد و اگر در وقت مخصوص ظهر گذارده شده
اعاده باید کرد و در میان طلوع صبح دوم که روشنائی آن منتشر میشود در افق تا طلوع آفتاب وقت نماز صبح ست و معلوم
میشود زوال آفتاب بانکه زیاده میشود سایه بعد از انتهای نقصان آن یا میل کردن آفتاب بجانب ابروی راست در
هنگام استقبال قبله و آن در بلاد مصنف ست که قبله آن ما بین المشرق والمغرب ست و معلوم میشود غروب آفتاب باستتار قرص
آفتاب و بعضی گفته اند که بذهاب حمرۀ مشرقیه و آن اشهر ست و علمای دیگر گفته اند در میان زوال آفتاب تا هنگامیکه سایه
برابر شود وقت ظهر ست و وقت عصر از هنگام تمکن فراغ از ظهر ست تا وقتیکه سایه دو برابر شود و برابری با ظل اول ست
در وقت نهایت انتقاص باقی ماند و بعضی گفته اند که بمقدار قامت شخص ست و بعض دیگر میگویند که تا وقت زیادتی سایه
بمقدار چهار قدم وقت ظهر ست و تا هشت قدم وقت عصر ست و یک قدم بمقدار هفتم حصۀ قامت شخص ست اینوقت برای
مختار ست و باقی آنچه زیاده بر این مذکور شد که تا وقت غروب آفتاب باشد وقت مضطر ست که عذری داشته باشد مانند
سفر و غیر آن و همچنین از غروب آفتاب تا برطرف شدن سرخی مغرب وقت مغرب ست و وقت عشا از ذهاب حمرۀ مغربیه تا
نصف شب از برای کسی که مختار باشد و ازین زیاده تا نصف شب وقت مضطر ست و بعضی تا طلوع صبح هم گفته اند و ما بین
طلوع فجر ثانی تا طلوع حمرۀ مشرقی وقت نماز صبح ست برای مختار و آنچه زیاده بر آنست تا طلوع آفتاب برای معذور ست و
مصنف میگوید که نزد من اینها اوقات فضیلت ست و وقت نوافل نماز یومیه وقت نوافل ظهر از وقت زوال ست تا هنگامیکه
زیادتی سایه بعد از انتقاص بدو قدم برسد و برای نوافل عصر چهار قدم و بعضی گفته اند که تا هنگام وقت اختیار که مذکور
شد باقی باشد و بعض دیگر قایل اند بانکه ممتد ست اوقات نافله هم با اوقات فریضه و اول مشهورتر ست و اگر برآید وقت
فریضه در حال آنکه شروع بنافله کرده باشد گو یک رکعت باشد مزاحمت میکند آن نافله فریضه را یعنی نافله را اتمام کند بتخفیف
یعنی بحمد تنها بی انضمام سوره و بعد از آن شروع بفریضه کند و اگر وقت نافله بگذرد و هنوز از نافله چیزی ادا نکرده
درینصورت ابتدا بفریضه کند و جایز نیست تقدیم نافله ظهر بر زوال آفتاب مگر در روز جمعه و زیاده کند در نافله
روز جمعه چهار رکعت و دو رکعت از آن از برای زوال ست که بعد از زوال بجا آرند مترجم گوید نوافل روز جمعه دو رکعت

شش رکعت در وقت ارتفاع آفتاب و شش رکعت در وقت انبساط نور آفتاب و شش رکعت در وقت زوال است و در وقت استیلای
آفتاب در وسط السماء و در این هیئت نوافل روز جمعه باید کرد و ظاهر آنست که این زیادات مخصوص ادای روز جمعه نیست بلکه اگر
در روز جمعه از ظهر هم بگذرد این نوافل بعمل آرد علی ما قال الشیخ عطر الله مرقده فی رسالة العزیزیة پس در روز جمعه عدد رکعات نوافل بیست رکعت است
و در غیر جمعه شانزده و چهار رکعت افزوده میشود و وقت نافلهٔ مغرب بعد از نماز مغرب است تا هنگام برطرف شدن حمرهٔ مغربیه
پس اگر برسد وقت و باشد حمرهٔ مغربیه و تمام نافله نکرده باشد ابتدا میکند بفریضهٔ عشا و دو رکعت نشسته بعد از نماز عشا است
وقت آن تا وقت فریضهٔ عشا و سزاوار است که نافلهٔ عشا را خاتمهٔ نوافل خود کند و نماز شب بعد از نصف شب است و تقدیم
بر صبح کند بهتر است و جایز نیست تقدیم نماز شب بر نصف شب مگر برای مسافری که مانع شود او را از گذاردن در وقت رنج او
یا جوانی که مانع او شود رطوبت دماغ و غلبهٔ خواب و قضای نماز شب در روز دیگر بهتر است از تقدیم آن بر وقتش و آخر وقت نماز
شب طلوع فجر ثانی است پس اگر طلوع فجر شود و هنوز چهار رکعت نافلهٔ شب نکرده باشد ابتدا میکند بدو رکعت نافلهٔ صبح پیش از فریضه تا وقتیکه
طلوع حمرهٔ مشرقیه شود که آخر وقت نافلهٔ صبح است پس مشغول نماز صبح میشود و اگر پیش از طلوع فجر چهار رکعت نافلهٔ شب گذارده باشد
تمام کند نافلهٔ شب را بجهة تنها هر چند صبح طالع شده باشد و وقت دو رکعت نافلهٔ فجر بعد از طلوع صبح کاذب است و جایز است
که پیشتر از صبح کاذب بعمل آرد و در این صورت اگر بعد از طلوع صبح کاذب اعادهٔ آن نافله کند بهتر است و ممتد میشود وقت نافله
در فریضهٔ صبح تا هنگام طلوع حمرهٔ مشرقیه و بعد از طلوع حمرهٔ مشرقیه اشتغال بادای فریضهٔ صبح بهتر است از اینکه مشغول نافلهٔ صبح
شود مترجم گوید صبح کاذب سفیدی مستطیل است که در آخر شب از طرف مشرق طلوع میکند و مانند دم سرحان یعنی دم
گرگ شبیه بوده اند و آن برطرف میشود بعد از آن ظلمت شب باز عود میکند و صبح صادق سفیدی عریض است یعنی پهناور
که بعد از تمام شدن شب طلوع میکند و وقت نماز فریضهٔ صبح ظهور صبح صادق است نه صبح کاذب که آن داخل شب است
و در بعضی احادیث وارد شده که هرگاه خروسها شروع باذان کنند و از هر طرف صداهای آنها بگوش برسد وقت نماز صبح میشود
و فقها آنرا عمل نکرده اند و در کتب فقه ننوشته اند باحتمال اینکه مخصوص خروسهای بعضی بلاد باشد و عام نباشد و شیخ علیه
الرحمه در شرح قواعد فرموده که در وقت عدم امکان تحصیل علم بوقت وجوب اعتماد بر ظن حصول وقت اعتماد بر آواز
خروسها و امثال آن مانند قرائت قرآن و درس علم و صنایع بعمل آوردن میتوان نمود و طلوع ستاره که مشهور است بستارهٔ
صبح است در شرع مناط اعتبار نیست زیرا که ستاره ها هر چند ثوابت باشند مطالع آنها مختلف میشود کما لا یخفی و جایز است
قضا کردن فرایض خمسهٔ یومیه در هر وقت مادام که وقت فریضهٔ حاضره مضیق نشود و همچنین میگذارد بقیهٔ نمازهای نذر
را در هر وقت که خواهد و نوافل را هم در هر وقت میگذارد مادام که وقت فریضه داخل نشده باشد که بعد از دخول فریضه اشتغال

نافله کراهت دارد و همچنین قضای نوافل هم، اما احکام نماز پس در آن چند مسئله است اول هرگاه هر کسی را یکی از عذرهای مانع نماز مانند دیوانگی یا خون حیض پس اگر بقدر طهارت و ادای نماز وقت گذشته باشد و بعد از آن عذر حادث شود آن نماز بر ذمه او است و بعد از زوال عذر واجب است که قضا کند و ساقط میشود قضا اگر کمتر از آن باشد علی الاظهر و همچنین اگر عذر مانع نماز برطرف شود پس اگر وقت باقی باشد بقدر طهارت و ادای یک رکعت فریضه لازم است که آن نماز را بکند و در صورت بنیت ادا میگذارد علی الاظهر و اگر اهمال کند قضا بعمل آرد و اگر ادراک کند پیش از غروب یا پیش از نصف شب زمان بقدر ادای یک نماز لازم است که همان نماز را در آن وقت بنیت ادا بگذارد نه نماز دیگر که وقت آن رفته و اگر ادراک کند زمان بقدر طهارت و پنج رکعت قبل از غروب لازم میشود بر او ادای هر دو نماز فریضه دوم کودک غیر بالغ که نماز وظیفه وقت از طریق تطوع بعمل آرد و در اثنای نماز اگر بالغ شود بعلامتی که مبطل طهارت نباشد و وقت نماز باقی باشد در این صورت قطع آن نماز تطوع میکند و بنیت وجوب از سر میگیرد و اگر از وقت بقدر یک رکعت هم نمانده باشد تمام میکند نماز تطوع نافله خود را و تجدید فرض نمیکند سوم هرگاه مصلی را راهی باشد برای تحصیل علم بوقت نماز جایز نیست که اعتماد بر ظن نماید و اگر علم بوقت مفقود باشد ظن حاصل میکند پس اگر گمان غالب بهم رسد او را بدخول وقت نماز میگذارد و بعد از آن اگر ظاهر شود که آن گمان فاسد بوده و پیش از وقت نماز کرده اعاده میکند و اگر معلوم شود که هنگام دخول وقت متلبس بنماز بوده هر چند پیش از سلام باشد اعاده نمیکند آن نماز را علی الاظهر و اگر نماز کند پیش از وقت خواه عمداً یا از جهل یا بطریق فراموشی آن نماز باطل است چهارم نمازهای یومیه را بهمان ترتیب که قضا شده اند باید بگذارد پس اگر کسی بنماز فریضه مشغول شود و بخاطرش آید که نماز سابق از او قضا شده نیت را میگرداند و نیت همان نماز سابقه میکند اگر عدول از آن نیت بسوی نیت سابقه ممکن بوده باشد و الا این نماز را قطع کند و اول همان نماز سابقه بگذارد و بعد از آن لاحقه تا ترتیب بعمل آید مترجم گوید مثلا کسی را نماز صبح قضا شده و در وقت ظهر شروع بنماز ظهر کرده و هنوز در رکعت اول یا دوم است بخاطرش رسید که فریضه صبح از او فوت شده نیت بر میگرداند و قصد کند که نماز قضای صبح است که میکنم و اگر در رکعت چهارم بخاطرش رسید که در این صورت عدول بنماز صبح ممکن نیست پس استیناف کند پنجم مکروه است یعنی کم ثواب است نوافل مبتدا یعنی نوافلی که آنرا سببی نباشد در هنگام طلوع آفتاب و در وقت غروب آن و در وقت ایستادن آفتاب در وسط السماء بدایره نصف النهار و بعد از نماز صبح و بعد از نماز عصر و باکی نیست بگذاردن نمازهای نافله که اسباب داشته باشد در اوقات مذکوره مانند نوافل زیارات و نافله قضای حاجت و نوافل مرتبه یومیه ششم افضل [illegible] شب فوت شوند مستحب است زودتر قضا آنها گذارده شود هر چند در روز باشد و نافله که در روز فوت شود آنرا سنت است که زودتر قضا بگذارند هر چند در شب باشد و انتظار روز نکشند هفتم بهتر در هر نماز آنست که در اول وقت

گذارده شود دیگر نماز مغرب و عشا برای کسیکه از عرفات بگذرد و بجمع یعنی مزدلفه آید که او را تاخیر نماز مغرب و عشا تا هنگام رسیدن بمزدلفه
بهتر است هر چند و نماز را جمعا در مزدلفه کند هر چند تا ربع شب تاخیر شود و نیز تاخیر نماز عشا بهتر است تا هنگام سقوط شفق
مغربی و کسیکه نوافل میگذارده باشد تا تاخیر نماز ظهر و عصر کند تا اتمام نوافل آن و همچنین زن مستحاضه هم تاخیر نماز ظهر و مغرب
میکند تا آخر وقت فضیلت آنها تا جمع کند نماز ظهر را با عصر و مغرب را با عشا مترجم گوید اکثر علما گفته اند که تاخیر نماز در
جمع دیگر هم مستحب است از آنجا کسیکه مشغول بگذاردن نماز های قضا باشد سنت است او را تاخیر نماز حاضره تا آخر وقت
و بعضی او جوب این تاخیر هم قائل شده اند و همچنین است تاخیر در صورتیکه انتظار حصول صفت کمالی برای نماز باشد مانند
انتظار جماعت یا حصول قدرت از ادای افعال نماز بر وجه اکمل در اینصورت ها هم تاخیر مستحب است تا وقتیکه وقت فضیلت برود و همچنین
اگر گمان دخول وقت کند در راهی برای تحصیل علم بوقت داشته باشد او را هم مستحب است که تاخیر نماز فریضه کند تا هنگام حصول
یقین بوقت و بعضی فقها آنرا هم واجب دانسته اند و همچنین کسیکه مدافعت بول و غایط کند او را هم مستحب است که تاخیر نماز کند
تا هنگام دفع آن و نیز مستحب است که تاخیر نماز شام کند صایم در دو صورت مشهوره و همچنین در ایام شدت گرما مستحب است
که نماز ظهر را تاخیر کنند تا وقت فرو نشستن گرمی هوا مترجم اگر گمان برد که نماز ظهر گذارده و مشغول نماز عصر شود پس اگر
بخاطرش رسید در حالتیکه مشغول آن نماز باشد نیت عصر بدل کند به نیت ظهر و اگر بخاطرش نیاید تا وقتیکه فارغ شود از
نماز عصر پس اگر عصر را در اول وقت ظهر گذارده اعاده آن میکند بعد از ظهر علی الاشبه و اگر آن عصر را در وقت مشترک
گذارده یا آنکه وقت مشترک داخل شود در حالتیکه در نماز باشد در اینصورت آن نماز صحیح است و بعد از آن نماز ظهر کند

مقدمه سوم در بیان قبله است و گفتگو در قبله و آنکه استقبال قبله کند و آنچه واجب است بر مستقبل قبله و احکام خللی
که در آن واقع شود اول قبله و آن کعبه است از برای کسیکه در مسجد الحرام نماز کند و مسجد الحرام قبله است برای کسیکه در
حرم نماز کند و حرم کعبه قبله است برای مردم خارج علی الاظهر و جهت کعبه همان جای بنای کعبه است و محاذی آن از ما تحت
زمین تا اعلای آسمان هفتم پس اگر معاذ الله بنای کعبه زائل شود نماز کند بسوی آن جهت چنانچه نماز میکنند از مکان
بلند تر و پست تر از کعبه و اگر نماز کنند در میان خانه کعبه رو میکند بهر کدام از دیوارها که خواهد و این نماز مکروه است اگر فریضه
باشد و اگر بر بام کعبه معظمه نماز کند پیش روی خود میگذارد قدری از آن که نماز بجانب آن مقدار گذارده شود و بعضی فقها
گفته اند که بر پشت بخوابد و نماز کند بجانب بیت المعمور که محاذی خانه کعبه بر بالای آسمان است و در رکوع و سجود را با ایما و اشاره
بعمل آورد و اول اصح است و احتیاج نیست که مصلی بر بام کعبه پیش روی خود نصب کند چیزی را و همچنین است که اگر نماز کند در
اندرون خانه کعبه بطرف دروازه آن و آن دروازه مفتوح باشد و اگر در راز شود و صف ماموان در مسجد الحرام بدور

که بعضی از اهل آن صف از استقبال کعبه برآیند نماز آن بعض باطل است و اهل هر اقلیمی متوجه شوند بسوی دیواری که محاذی
آنهاست پس اهل عراق متوجه میشوند بسوی رکن عراقی که در آن حجر الاسود است و اهل شام بسوی رکن شامی و اهل مغرب
بسوی رکن مغربی و اهل یمن بسوی رکن یمانی و اهل عراق جمعی که در سمت آنها واقع اند مانند اهل خراسان و پس پشت آنها
مکان طلوع فجر را محاذی دوش چپ میگیرند و مغرب آفتاب را برابر دوش راست و ستارهٔ جدی را محاذی کتف راست و چشمهٔ
آفتاب را در وقت زوال برابر ابروی راست و مستحب است آنها متوجه شدن اندکی بجانب چپ مصلی مترجم گوید مشهور میان
فقها آنست که اهل عراق را از جهتی که علامات مقرر شده اندکی تیاسر مستحب است و سند آن دو حدیث است که از حضرت
امام جعفر صادق علیه السلام روایت نموده اند و بعضی علما تضعیف سند احادیث مذکوره نموده اند و نقل کرده اند که
افضل المحققین نصیر الملة والدین محمد طوسی قدس سره روزی در مجلس درس مصنف حاضر شده اتفاقاً همین بحث استحباب
تیاسر برای اهل عراق بود محقق طوسی گفت تیاسر من القبلة یا الی القبلة اول حرام است و دوم واجب پس کدام تیاسر
مستحب است و مصنف رحمه الله بمقتضای وقت جوابی از این اشکال گفت و بعد از آن رساله در تحقیق این مسئله نوشته و فرستاد
که محقق طوسی آنرا استحسان نموده و خلاصه بیانی که در آن رساله فرموده آنست که مراد به تیاسر من القبلة الی القبلة است
والله اعلم و دوم در بیان مستقبل قبله است واجب است استقبال قبله بر مصلی در نماز در صورت علم بجهت قبله و اگر جاهل باشد بسمت
قبله باشد اعتماد کند بر علاماتی که مفید ظن است بجهت قبله و هرگاه باجتهاد خود گمان جهتی بهم رسد و دیگری او را خبر دهد بسوی
دیگر بعضی فقها گفته اند که عمل باجتهاد خود کنند نه بقول غیر و اقوی نزد مصنف آنست که اگر آن خبر معتمد تر باشد نزد
او اعتماد بر آن کنند و اگر رای باجتهاد خود نداشته باشد و خبر دهد او را کافری بجهت قبله عمل بخبر کافر نکند و نزد مصنف
آنست که اگر خبر کافر هم افاده ظن کند بهمان عمل باید کرد و اعتماد کند بر قبله اهل شهر اگر معلوم نباشد که بنای آن بر غلط بوده
و آنکه قادر بر اجتهاد خود نباشد یا نابینا باشد اعتماد کند بر خبر غیر و هرگاه علم و ظن بسمت قبله اصلا بهم نرسد پس اگر وقت نماز
وسیع باشد یک نماز را بسوی چهار طرف میگذارد هر طرفی یک مرتبه و اگر وقت آنقدر نباشد نماز کند بسوی چند طرف که گنجایش
وقت باشد و اگر مضیق باشد و گنجایش یک نماز زیاده نباشد بهر طرف که خواهد بکند و مسافر که او را امکان فرود آمدن از
راحله و نماز کردن رو بقبله نباشد بقدر امکان مستقبل قبله شود و جایز نیست بدون ضرورت بر راحله نماز فریضه کردن
و هرگاه مضطر شود و نماز گذاردن بر راحله استقبال قبله میکند بر جهان راحله و اگر ممکن نباشد که تمام نماز رو بقبله بگذارد
بقدر امکان استقبال میکند و هرگاه مرکوب منحرف از قبله شود مصلی منحرف بجانب قبله گردد و اگر از این هم ممکن نباشد باید
تکبیرة الاحرام بجانب قبله بگوید و اگر این هم مقدور نباشد نمازش مجزی است هر چند رو بقبله نباشد و همین حکم وارد و مسئله

مضطر باشد در راه رفتن پیاده یا ضیق وقت و اگر سوار قادر شود بر رکوع و سجود و ادای فرایض نماز بر راحله نماز کند یا نه بعضی
فقها گفته اند که جائز است و بعض دیگر گفته اند جائز نیست و این اشبه است مترجم گوید شیخ علی رحمه الله در شرح قواعد فرموده
در شرح قول مصنف ویجوز فی السفینة السایرة والواقفة یعنی جائز است نماز کردن در کشتی روان و در کشتی ایستاده
مراد آنست که این نماز در حالت اختیار جائز است بشرطیکه انحراف از قبله نشود و حرکتی که مخل طمانینت بود بعمل نیاید و در
کشتی ایستاده در صورتیکه جنبش فاحش نکند باتفاق نماز جائز است و در صورت جنبش فاحش جائز نیست مطلقاً مگر در
ضرورت سوم چیزیست که برای آن استقبال قبله باید کرد واجب است استقبال قبله در نمازهای فریضه با قدرت
استقبال قبله و در وقت ذبح حیوانات و استقبال میت در هنگام احتضار و دفن و نماز کردن بر او اما نمازهای نافله پس
بهتر است که رو بقبله گذارده شود و جائز است که نافله بگذارند بر سواری در سفر و در حضر و بجانب غیر قبله علی الکراهیة شدیدة
فی الحضر و ساقط میشود فرض استقبال قبله در هر موضعی که متمکن از استقبال نباشد مثل نماز در حین جنگ و در ذبح حیوانات
گریزنده که بدست نیایند و حیوانات افتاده در چاه که ممکن نباشد برگردانیدن آنها بسمت قبله چهارم در احکام خلل است
و آن چند مسئله است اول آنکه کور رجوع میکند بغیر و استفسار قبله از دیگران میکند زیرا که قدرت بر اجتهاد ندارد پس اگر
اعتماد کند برای خود با وجود بینائی بسبب علاماتی که یافته باشد صحیح است و اگر بدون علامت اعتماد برای خود بکند واجب است
بر او اعاده آن نماز دوم هرگاه مصلی نماز کند بسوی طرفی یا از جهت غلبه گمان یا از سبب تنگی وقت بعد از آن ظاهر شود که
خطا کرده پس اگر انحراف کمی واقع شده باشد نماز او مجزی است و اگر انحراف بسیار باشد و هنوز وقت نماز باقی باشد اعاده میکند
و بعضی فقها گفته اند که اگر ظاهر شود که پشت بقبله نماز کرده اعاده نماز بکند هر چند وقت رفته باشد و مذهب اول اظهر است
اما اگر ظاهر شود خلل در حالتی که هنوز در نماز باشد در این صورت از سر میگیرد نماز را بهر حال یعنی خواه انحراف بجانب راست باشد
یا چپ بلکه اگر انحراف کمی باشد پس آن نماز صحیح است و اعاده ندارد سوم هرگاه بمقتضای اجتهاد رو بقبله کند برای نمازی بعد از آن
داخل شد وقت نماز دیگر در این صورت اگر شکی در صحت اجتهاد اول بهم رسانیده باشد از سر میگیرد اجتهاد را و الا بنا بر اجتهاد
اول بگذارد مقدمه چهارم در لباس مصلی است و در آن چند مسئله است اول جائز نیست نماز کردن در پوست حیوان خود
مرده هر چند ماکول اللحم باشد و خواه دباغت کرده باشند و خواه نه و حیوان غیر ماکول اللحم که پاک باشد در حالت حیات و از آن
حیوانات باشد که بسبب ذبح پاک شوند هرگاه آنرا ذبح کنند پاک خواهد بود پوستش و آنرا در نماز نمیتوان پوشید و بعضی فقها
گفته اند که پوست آن در غیر نماز بدون دباغت استعمال نمیتوان کرد و بعضی گفته اند میتوان کرد و اظهر کراهت است بدون
دباغت دوم پشم و موی کرک و پر حیوانات ماکول اللحم پاک است خواه از حیوان زنده جدا کرده باشند یا از ذبح یا از خود مرده

رده و جائز است نماز گذاردن دران و اگر بر کنند آنرا از پوست خوک مرده باید بشست ازان مکان اتصال آن با پوست را همچنین
است هرچه دران حیات حلول نکرده باشد از حیوان خود مرده هرگاه زنده آن حیوان پاک باشد و حیوانیکه نجس است در زندگانی مانند
سگ و خوک پس تمام اشیای مذکوره نجس است علی الاظهر و نماز گذاردن در هیچ چیز ازان جائز نیست و صحیح نیست نماز کردن در
اشیای مذکوره هرگاه غیر ماکول اللحم باشد هرچند بعد از ذبح ازان حیوانات بگیرند مگر پوست و موی و در خز خالص (اسم حیوان ۱۲) و در
چیزیکه مغشوش باشد با وبر روباه و وبر خرگوش دو روایت است اصح روایتان عدم جواز است مترجم گوید مشهور میان
فقها آنست که خز و سنجاب هردو حیوان غیر ماکول اللحم اند و نماز در پوست و پشم آنها جائز است و همین دو حیوان از حیوانات
غیر ماکول اللحم مستثنی اند در جواز در پوست آنها و سنجاب معروفست و خز در زمان ما معلوم نیست سوم جائز است نماز
کردن در پوستین سنجاب هرچند آن غیر ماکول اللحم است زیرا که در حدیث وارد شده که او گوشت نمیخورد و بعضی فقها گفته اند
که جائز نیست و جواز اظهر است و در پوستین روباه و خرگوش دو روایت است اصح منع است چهارم جائز نیست پوشیدن
پارچه که تار و پود آن ابریشم باشد مرد را و نه نماز کردن دران مگر در هنگام جنگ و در وقت ضرورت مانند سرما که مانع
باشد از کندن آن و جائز است پوشیدن لباس حریر محض زنان را خواه مختار باشند و خواه مضطر و اگر چیزی از ابریشم محض
ساخته باشند که دران تمام نشود نماز باین معنی که ساتر عورتین نتواند شد مانند بند ازار و جوراب و قلنسوه (یعنی کلاه ۱۲) در پوشیدن آن
تردد است اظهر آنست که مکروه است و جائز است سوار شدن بر پارچه حریر محض و فرش کردن آن علی الاصح و جائز است نماز
کردن در جامه که سنجاف آن از پارچه ابریشم محض باشد و فقها گفته اند که تا مقدار چهار انگشت مضمومه مستوی الخلقه سنجاف
جائز است و بعضی اصلا جائز نداشته اند و هرگاه حریر را ممزوج کنند بچیزی دیگر که جائز الصلوٰة باشد و ازان پارچه بسازند
که حریر محض نباشد جائز است پوشیدن آن و نماز کردن دران خواه حریر آن زیاده تر باشد یا کمتر مترجم گوید چون زمانه
احتیاط ضرور است بهتر آنست که سنجاف هم از ابریشم صرف نباشد و اگر سوای سنجاف پارچه ابریشم خالص بجامه یا ازار بدوزند جائز نیست
بلکه مغزی که از جنس سنجاف است علی الاظهر پنجم در جامه مغصوب نماز صحیح نیست و اگر اجازت دهد مالک آن بغیر غاصب یا غاصب جائز
است نماز کند دران با وجود غصبیت و اگر اجازت دهد مالک مطلقا و معین نکند که بکه اجازت داده غیر غاصب را جائز است و غاصب
را جائز نیست علی الظاهر ششم جائز نیست نماز کردن در چیزیکه پشت پا را بپوشد مانند شمشک که آنرا نعل سندی هم خوانند و جائز است
در آنچه ساق داشته باشد مانند موزه و جوراب و سینت است در لغت عربی هفتم هرچه سوای این امور مذکور است جائز است دران نماز کردن در
حالتیکه مملوک مصلی باشد یا اجازت از مالک داشته باشد و پاک باشد و بیان کردیم حکم جامه نجس را و جائز است مرد را
نماز کردن در یک جامه و زنان را جائز نیست مگر در دو جامه یکی کرته و دوم معجر که ساتر جمیع بدن آن باشد سوای رو و دو

کف دو دست و پشت پا و دو قدمین تر دو دست و مرد هرگاه عورتین بپوشد و اگر باقی بدنش عریان باشد و نماز کند جایز است
علی کراهیة و اگر نیابد جامه بپوشد عورتین را بهر چه بیابد گو برگ درختان باشد و در صورت نیافتن ساتر نماز کند برهنه
اگر ایمن باشد از ناظر محترم ایستاده بکند و الا نشسته و در هر دو حال برای رکوع و سجود ایما کنند تا قبل و دبرش [illegible] مکشوف نشود
و کنیز و صبیه غیر بالغه بدون معجر هم نماز میتواند کرد پس اگر آزاد شود کنیز در اثنای نماز واجب است بر آن پوشیدن سر پس اگر محتاج
شود در اثنای نماز بفعل کثیر از سر میگیرد نماز را و همچنین است صبیه هم اگر بالغ باشد در اثنای نماز بعلامتی که مبطل نماز نباشد
مترجم گوید چنانچه جایز نیست نماز کردن در لباس حریر محض جایز نیست در لباس طلا و مطلا و شیخ محمد خاتون روح الله
روحه در حاشیه کتاب جامع عباسی گفته که اگر ممزوج باشد چنانچه یک نخ طلا در رخت او باشد و نماز کند نماز او باطل است
بواسطه حدیثی که درین باب وارد است و همچنین جایز نیست نماز کردن در جامه که ابریشم نقره که مطلا باشد بافته شده باشد
و در انگشتر طلا یا مطلا که اصلش نقره یا مس باشد و آب طلا داده باشند و ظاهر آنست که شمشیر و خنجر که براق آن طلا یا مطلا باشد همین
حکم داشته باشد و با آن نماز صحیح نباشد نهایتش در طلائیکه پوشیده باشند مثل زریکه یا خورده اشته باشد یا پارچه طلا جیب
یا در بغل گذارند نماز جایز است چه اطلاق لباس بر آن نمیکنند و درین حکم نیز خنثای مشکل که او را تمیز نتوان کرد که مرد
یا زن شریک است و بر وی نیز پوشیدن طلا جایز نیست بواسطه رعایت احتیاط و لوح طلا که در رشته گذرانیده بگردن
یا در بازو بندند ظاهر آنست که مانند انگشتری و براق شمشیر و خنجر است و اگر آنرا در پارچه بسته در بازو بندند حکم حال
پارچه طلا دارد انتهی والله اعلم هشتم مکروه است نماز کردن در جامهای سیاه سوای عمامه و موزه که اگر سیاه باشد
جایز است و همچنین مکروه است مرد را نماز کردن در یک جامه تنک که اگر آنقدر تنک باشد که بدن نما بود جایز نیست
و مکروه است مصلی را لنگ پوشیدن بالای کرته و اشتمال صما و در تفسیر آن خلافست و اکثر فقها گفته اند که اشتمال صما
بایمعنی است که دو طرف ردا را از زیر دو بغل برآورده بر یک دوش اندازند مانند یهود و مکروه است نماز کردن بعمامه
که تحت الحنک نداشته باشد یعنی طرف آنرا از زیر حنک نگردانیده باشند و مکروه است بستن نقاب برای مردان و نقاب
انداختن بر روی زنان پس اگر دهن بند مانع قرائت شود حرام است و مکروه است نماز کردن در جامه [illegible] شده و مکروه در
هنگام جنگ که وا کردن آن متعذر میباشد و ایضاً مکروه است که امام بی ردا نماز کند و نیز مکروه است که [illegible]
باشد نمودار و همچنین مکروه است نماز کردن در جامه کسی که متهم باشد بعدم احتیاط در طهارت [illegible] کنند
که آن را از [illegible] داشته باشد و مکروه است نماز کردن در جامه که در او تماثیل یعنی صورتها ساخته باشند خواه [illegible] حیوانات و
خواه صور اشجار و نباتات و یا انگشتری که در آن صورتی نقش کرده باشند مترجم گوید در جامه [illegible] باشد یعنی

بندهای آن بسته باشند نماز کردن مکروه است و همچنین گریبان بسته نماز کردن هم مکروه دانسته اند و صاحب مسالک گفته که برای این مسئله
دلیلی ندیدیم غیر از آنکه علما نوشته اند و فیما بینهم متداول بوده و انکار آن نکرده اند بلکه در مذاکره و مباحثه همیشه گفته اند مقدمه
پنجم در مکان مصلی است نماز کردن در جمیع مکانها جائز است بشرطیکه مملوک باشند یا مأذون فیه یعنی اجازت مالک حاصل
باشد و اجازت گاهی بعوض چیزی میباشد مانند اجرت و آنچه مشابه به اجرت است یا مباح گردانیدن و این اجازت یا صریح
باشد چنانچه مالک بگوید که نماز بگذار در این یا بفحوا چنانچه اذن دهد در سکونت آنجا یا بشاهد حال چنانچه علامتی باشد که دلالت
کند بر آنکه مالک را ناخوش نیست نماز کردن در آن مکان و در جای مغصوب جائز نیست نماز کردن چه غاصب را و چه غیر غاصب
را از آنجماعت که عالم بغصب باشند پس اگر نماز کند کسی در مکان مغصوب عمداً با علم بغصبیت نمازش باطل است و اگر بفراموشی
نماز کند یا جاهل بغصب باشد نمازش صحیح است و اگر نماز کند در حالتی که عالم بحرمت نباشد معذور نیست و اعاده واجب
است و هرگاه تنگ شود وقت نماز و در مکان مغصوب باشد در هنگام برآمدن در اثنای راه رفتن نماز کند و رکوع و سجود
بایماء و اشاره بعمل آرد صحیح است آن نماز و اگر بهمان مکان نماز کند و مشغول برآمدن از آنجا نشود صحیح نیست و اگر در آید کسی در
ملک دیگری باذن او و آنکس بعد از آن امر کند او را به برآمدن واجب است که برآید پس اگر نماز کند در آنجا باین حال نمازش
باطل است و نماز میکند بایماء و اشاره در اثنای برآمدن اگر وقت نماز تنگ باشد مترجم گوید شیخ علی رحمه الله فرموده
که چنانچه نماز در مکان مغصوب جائز نیست باقی عبادات هم در آن جائز نیست سوای صوم بشرطیکه نیت صوم در مکان
مباح نموده باشد و جائز نیست که کسی نماز کند در حالتی که پهلوی او یا پیش روی او زنی مصلیه باشد خواه آن زن هم همان
نماز کند یا نماز جداگانه کند و خواه آن زن محرم او باشد یا بیگانه باشد و بعضی گفته اند که مکروه است و آن اشبه است و اگر در میان
زن و مرد پرده باشد یا دور بایستند از همدیگر بقدر ده گز شرعی دیگر حرام یا مکروه نیست و اگر زن عقب مرد بایستد آنقدر که
جای سجود زن محاذی قدمهای مرد باشد دیگر ممنوع نیست و اگر زن و مرد در جایی واقع شوند که از هم دور نتوانند شد
اول مرد نماز کند و بعد از آن زن مترجم گوید شیخ علی قدس سره فرموده که این در صورت وسعت وقت است اما اگر وقت
نماز تنگ باشد هر دو یک جا نماز میتوانند کرد و احتمال عموم منع هم هست و اگر در جای نجس نماز کند که نجاست آن سرایت
بجامه یا بدن مصلی نکند نماز صحیح است و جای سجده می باید پاک باشد و مکروه است نماز کردن در حمام مترجم گوید کراهت نماز
در حمام مشروط است بآنکه مکان نماز از حمام پاک باشد و الا جائز نیست در جامه کن و بالای بام حمام مکروه نیست چنانچه
شیخ علی بتصریح بآن فرموده و در خانهای غالیط و جای بستن شتران و در جای سوراخهای مورچه ها و محل جریان آب و در زمین
شوره زار یا بالای برف و در میان گورستان مگر آنکه میان مصلی و قبر حایلی باشد هر چند نیزه یا عصای باشد یا در میان

مصلی و قبور ده گز فاصله باشد مترجم گوید علما گفته اند مستثنی است از قبور قبرهای ائمه علیهم السلام که در مقابر ایشان نماز مکروه نیست
لیکن سجده بر قبر نباید کرد و پیش روی قبر امام هم نماز نباید کرد بلکه در پس پشت امام نماز کنند که امام پیش رو باشد پس در روایات
چنین واقع شده و در آتش خانها هر گاه سرایت نکند نجاست بمصلی و بالای جاده ها و در خانهای مجوس مکروه است و باکی
نیست در نماز کردن در معابد یهود و نصاری و مکروه است که پیش روی مصلی آتش افروخته باشد علی الاظهر یا تصویر باشد
و چنانچه مکروه است نماز فریضه گزاردن در اندرون خانه کعبه مکروه است بر بام کعبه هم مکروه است نماز کردن در طویله اسبان
و اشتران و خران و باکی نیست در خوابگاه گوسفندان و مکروه است نماز کردن در خانه که در آنجا مجوسی باشد و باکی نیست
بیهودی و نصرانی و مکروه است نماز کردن در جایی که پیش روی مصلی مصحف باشد یا دیواری که ترشح میکرده باشد از بالوعه که
در آن بول کنند مترجم گوید صاحب مسالک گفته که در حکم مصحف مفتوح است هر مکتوبی و منقوشی زیرا که آنهم باعث اشتغال
مصلی میشود خواه مصلی قاری باشد یا امی مگر آنکه اعمی بود و بعضی گفته اند که در روی آدمی یا دروازه اگرچه شده نیز نماز
مکروه است مترجم گوید با آنکه ستره پیش روی مصلی گذاشتن سنت است خصوصا در جاییکه محل مرور و عبور مردم باشد و کافیست
عصا و مانند آن اگرچه بقدر یک ذراع باشد و در روایتی وارد شده که پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله نماز کردند و کلاهی پیش روی خود
گذاشتند و بنماز بجانب آن کردند و اگر خطی بپیش روی خود بکشند هم قائم مقام ستره است مقدمه ششم در بیان موضع
سجود است جایز نیست سجده کردن بر چیزیکه نام ارض بر آن صادق نباید یا نباشد پوستهای حیوانات و پشم و مو و بر چیزیکه
از زمین باشد و معدنی بود مانند نمک و عقیق و طلا و نقره و فیروزه در هنگام ضرورت و نیز جایز نیست سجده بر آنچه از زمین روید
و ماکول باشد عادة مانند نان و میوه ها و در رشته کتان دو روایت است اشهر منع است و جایز نیست سجده کردن
بگل و اگر مضطر شود در نماز کردن در جاییکه گل باشد رکوع و سجده بایما کند و جایز است سجده کردن بر کاغذ و مکروه است
بر کاغذ مکتوب مترجم گوید شیخ علی رحمه الله فرموده که جواز سجده بر کاغذ مشروط است آنکه از پنبه یا ابریشم و غیر اینها از اجناس
ملبوسه آنرا ساخته باشند و اکثر علما گفته اند که نصوص بجواز سجود بر کاغذ وارد شده بلا قید پس تقیید وجهی ندارد بالجمله
احوط ترک سجود است بر کاغذیکه از جنس ملبوس ساخته شده باشد و صاحب مدارک گفته که مراد از ماکول بودن آنست
که معتاد باشد خوردن آن پس اگر چیزی را بطریق ندرت بخورند یا از جهت اضطرار بخورند مانند بعضی دواها که در وقت ضرورت
در معاجین داخل میشوند و بنا تاتیکه اکثر آنها را نمیخورده باشند ماکول نیستند و اگر در شهری شایع بود خوردن چیزی
و در شهر دیگر غیر شایع جایز نیست سجده کردن بر آن اصلا و محتمل است که در هر شهر حکم همان شهر داشته باشد و اگر چیزی دو
حالت باشد که در یک حالت بخورند و در حالت دیگر نخورند جایز است سجده کردن بر آن در حالتی که غیر ماکول باشد

انتهی و سجود نکند بر چیزی از بدن خود پس اگر گرمی هوا مانع شود از سجده کردن بر زمین تفتیده سجده میکند بر جامه خود و اگر آنهم ممکن نشد بر
پشت دست خود و آنچه مذکور کردیم که ماکول و ملبوس نباشد مخصوص موضع جبهه است نه در باقی مساجد سبعه و شرط است در
موضع سجود که مملوک مصلی باشد یا مالک اجازت داده باشد و اینکه خالی باشد از نجاست خواه خشک یا تر و هرگاه بوده باشد
نجاست در موضع محصور مانند خانه و مشتبه آن و معلوم نباشد موضع نجاست بر هیچ جای آن سجده نمیتوان کرد بخلاف اینکه مکان
وسیع باشد هر چند جای از آن نجس شده باشد نماز در آن میتوان کرد زیرا که در تطهیر آن مشقتست مترجم گوید شیخ علی قدس سره
فرموده که مراد از مکان محصور آنست که در عرف آنرا محصور گویند یا بمعنی که در حصر مقدار آن مشقتی زیاده نباشد مانند حجره و خانه
و صفه و مانند صحرا و صحن بسیط باغات و خانهای وسیعه که آن داخل غیر محصور است و اگر در مکان محصور اگر نجاستی واقع شود و معین
نباشد موضع نجاست بر هیچ جزئی از اجزای آن سجده جایز نیست زیرا که موضع سجود باید متیقن الطهارت باشد و در مشتبه بنجاست سجود
صحیح نیست و اگر کسی ملاقات برطوبت کند در مکان مشتبه بنجس موضع ملاقات نجس نمیشود تا متیقن نباشد که همان موضع نجس بوده
نجس است چه اصل در اشیای طهارت است و حکم بنجاست نمیتوان کرد بدون تیقن آن و اگر مکان غیر محصور باشد و جزئی از آن
نجس شود و معلوم نباشد بخصوصه در هر جزئی از آن سجده میتوان کرد و صاحب مدارک گفته که در مکان محصور هم سجده بر موضع
مشتبه بنجس جایز است انتهی و اینکه گفته اند که مشتبه بنجس هم مانند نجس است در جمیع احکام نیست و در تشبیه شرط نیست مساوات
مشبه با مشبه به در جمیع وجوه مقدمه هفتم در اذان و اقامت است و گفتگو ما در چهار چیز است اول در آنچه اذان و اقامت سنت
گویند برای آن و این هر دو سنت است در نماز پنجگانه مفروضه خواه ادا باشد یا قضا و خواه نماز بانفراد کنند یا بجماعت مصلی مرد
باشد یا زن لیکن بشرطیکه آهسته بگوید زن و بعضی فقها گفته اند که اذان و اقامت در جماعت شرط است و مذهب اول اظهر است
و سنت موکده اند در نماز جهریه و بیشتر در نماز صبح و شام و اذان گفته نمیشود برای هیچکدام از نوافل و نه برای هیچکدام از نمازهای
فریضه سوای نماز پنجگانه بلکه در نمازهای دیگر موذن میگوید الصلوة سه مرتبه و کسیکه قضای نمازهای پنجگانه کند اذان میگوید
برای هرکدام از نمازهای فوت اقامت هم میگوید و اگر اذان بگوید برای نماز اول از ورد مقرر خود که قضا میکند و بعد از آن باقی نمازها
با اقامت تنها بگذارد فضیلت آن کمتر از اول خواهد بود و در روز جمعه اگر ظهر و عصر یکجا بگذارد و برای ظهر اذان و اقامت
بگوید و برای عصر اقامت تنها و همین حکم سنت در ظهر و عصر در عرفات که یکجا بگذارند بیک اذان و دو اقامت و اگر نماز کند
پیش نماز برای جمعی بجماعت پس بیایند جماعت دیگر بعد از آن و هنوز صف اولین متفرق نشده باشد جماعت سوم اذان و اقامت نمیگویند و بر
اذان اولین اکتفا کنند بلکه اقامت تنها میگویند و اگر متفرق شده باشد صف های اولین درینصورت جماعت سوم اذان و اقامت بگویند و اگر
شخصی اراده نماز کردن بانفراد داشته باشد و اذان بگوید بعد از آن قصد جماعت کند اعاده اذان و اقامت نماید دوم در موذن است و معتبر است

در موذن عقل و اسلام و مرد بودن و شرط نیست که بالغ باشد بلکه ممیز بودن موذن کافیست و سنت است که موذن عادل باشد
بلند آواز و بینا و عالم باوقات و با طهارت و ایستاده باشد بر مکان بلند و اگر زن اذان بگوید برای زنان جائز است و اگر نماز
بانفراد بگذارد و فراموش کند اذان و شروع نماز کند بر میگردد بسوی اذان و از سر بگیرد نماز را مادام که رکوع نکرده باشد و درین
مسئله روایت دیگر هم است و آن اینست که اگر تمام کرده باشد نماز خود را بعد از آن بخاطرش آید نمازش تمام است و اگر در اثنا
نماز بخاطرش آید عود کند و موذن را اجرت دهد از بیت المال اگر کسی بطریق تطوع یا واجرت ندهد سوم در کیفیت اذان
و اذان نگوید مگر بعد از دخول وقت نماز و رخصت داده شده در اذان پیش از وقت نماز صبح ولیکن سنت است که بعد از طلوع
باز اذان اعاده کند و اذان بنابر مشهور هیجده فصل است الله اکبر چهار مرتبه و شهادت بتوحید و رسالت پیغمبر دو دو مرتبه
بعد از آن میگوید حی علی الصلوة دو مرتبه و حی علی الفلاح دو مرتبه و حی علی خیر العمل دو مرتبه و تکبیر دو مرتبه و لا اله الا الله دو مرتبه و فصول
اقامت هر کدام دو دو مرتبه است و زیاده میشود در آن قد قامت الصلوة دو مرتبه و از تهلیل ساقط میشود یک مرتبه در آخر اقامت
و ترتیب شرط است در اذان و اقامت و مستحب است در اذان و اقامت هفت چیز رو بقبله باشد و وقف کند در آخر فصول
و تانی کند در اذان و تند رود در اقامت و تکلم نکند در میان اذان و اقامت و در میان اذان و اقامت فاصله کند به
رکعت نماز یا سجده مگر در نماز مغرب که بهتر در آن اینست که فصل کند بقدم زدن یا نفس کشیدن و اینکه آواز بلند
اگر موذن مرد باشد و جمیع این امور سوای رفع صوت سنت موکده است در اقامت و مکروه است
گفتن فصول اذان است زیاده بر مقرر مگر آنکه قصد خبردار کردن مصلیان بخیر باشد و همچنین مکروه است گفتن الصلوة خیر
من النوم مترجم گوید مشهور در میان فقهای امامیه حرمت قول الصلوة خیر من النوم است زیرا که اذان عبادتی است
از شارع و زیاده کردن چیزی یا کم کردن چیزی از آن بدعت است و هر بدعتی ضلالت است چهارم در احکام اذان است
و در آن چند مسئله است اول هر کس بخواهد در اثنای اذان یا اقامت و بعد از آن بداند سنت است که از سر بگیرد اذان
را و جائز است که بر همان بگذارد و همچنین است اگر بیهوش شود دوم هرگاه اذان بگوید و بعد از آن مرتد شود جائز است که
بر همان اذان اعتماد کنند و دیگری اقامت بگوید و اگر مرتد شود موذن در اثنای اذان بعد از آن توبه کند از سر بگیرد اذان
را بقول بعضی سوم مستحب است برای کسیکه بشنود اذان را که حکایت اذان نماید با نفس خود چهارم هرگاه موذن
بگوید قد قامت الصلوة مکروه است سخن گفتن بکراهت مغلظه مگر کلامی که متعلق باشد بنماز مثل امر مصلیان مانند راست کردن
صفها و تعیین پیشنماز پنجم مکروه است موذن را التفات براست و چپ ولیکن التزام است قبله میکند در اذان
ششم هرگاه تنازع کنند مردم در اذان گفتن آنکه دانا تر باشد باحکام اذان او را مقدم میدارند

گفتن نمایند و اگر بشناسد تعیین هر دو را برابر باشند در علم قرعه می اندازند مترجم گوید بنا نهم و راذان گفتن و حکم قرعه در تعیین مؤذن
که مؤذن را وظیفه از بیت المال مقرر باشد و اگر وظیفه مقرر نداشته باشد که بر آن نزاع کنند جایز است چند مؤذن در یک
نماز اذان بگویند یکجا یا بتعاقب هفتم هرگاه مؤذنان جماعت باشند جایز است که یک جا اذان بگویند و بهتر آنست که اگر وقت
وسیع باشد اذان بگوید هر کدام یکی بعد دیگری هشتم هرگاه بشنود امام اذان مؤذنی جایز است که اکتفا کند بهمان و بگذارد
جماعت هر چند آن مؤذن بانفراد نماز بگذارد نهم هرکه حدث کند در اثنای اذان و اقامت طهارت میکند و بنا بر همان میگذارد
و تمام کند و بهتر آنست که اقامت را اعاده کند دهم هرکه حدث کند در نماز طهارت میکند و اعاده نماز کند و اعاده اقامت
نمیکند مگر آنکه تکلم نماید یازدهم هرکس نماز کند عقب امامی که باو اقتدا جایز نباشد اذان میدهد برای خود و اقامت میگوید
و اگر ترسد که نماز فوت میشود اکتفا میکند به دو تکبیر و بر گفتن قد قامت الصلوة و اگر ترک کند امام چیزی از فصول اذان مستحب است
مأموم را تلفظ بآن فصل مترجم گوید شیخ علی رحمه الله و صاحب مسالک گفته اند هرگاه خواهد نماز در عقب امام مخالف
حق کند تقیه باید که اذان و اقامت برای خود بگوید و اکتفا باذان و اقامت مخالف نکند و اگر وقت مضیق باشد که اگر مشغول
اذان و اقامت شود امام را در رکوع نیابد اکتفا میکند بگفتن قد قامت الصلوة الله اکبر الله اکبر لا اله الا الله رکن
دوم در افعال نماز است بعضی افعال واجب است و بعضی سنت واجبات هشت فعل است اول نیت و آن رکن است در نماز
و اگر ترک نیت کند عمداً یا سهواً نماز منعقد نمیشود و حقیقت نیت آنست که در دل بگذراند صفت نماز را و قصد کند بآن
نیت بسوی چهار امر یکی آنکه این نماز واجب است یا سنت دوم بقصد قربت میگذارد سوم تعیین کند که کدام نماز است و اینکه ادا است
یا قضا و اعتبار نیست بتلفظ بلکه قصد کافیست و وقت نیت در هنگام اول جزء تکبیر است و واجب است مستمر ماندن بر حکم نیت
تا آخر نماز باین طریق که خلاف نیت اول بخاطر نیارد و اگر در اثنای نماز قصد خروج از نماز کند باطل نمیشود نماز علی الاظهر
همچنین اگر قصد بعمل آوردن فعل منافی صلوة کند و آن فعل نکند و اگر بکند نماز باطل است و همچنین است اگر قصد کند بجزئی
از افعال نماز ریا و سمعه یا سوای نماز چیزی دیگر را نماز باطل میشود و جایز است برگردانیدن نیت در چند جا مانند آنکه اگر
نماز ظهر در روز جمعه بگذارد و سوره جمعه خواندن بعد از حمد فراموش کند و سوره دیگر شروع کند اگر تغییر نیت دهد و قصد
کند که این نماز بطریق سنت میگذارم و بعد از آن فریضه ظهر بسوره جمعه ادا نماید جایز است و چنانچه شروع کند در ادای
فریضه از فرایض یومیه و در اثنای آن بخاطرش بگذرد که نماز سابق بر آن فریضه از وی قضا شده نیت را برگرداند بسوی
قضای فریضه سابقه در صورت وسعت وقت دوم تکبیرة الاحرام و آن رکن است و صحیح نیست نماز کردن بدون آن
هر چند ترک کند آن را بطریق فراموشی و صورت آن اینست که بگوید الله اکبر و منعقد نمیشود نماز بتلفظ معنی آن و اگر ترک کند

ازان نمازش منعقد نمیشود و اگر قادر بر تلفظ آن نباشد مانند عجمی واجب ست او را که یاد گیرد و بدون آن مشغول نماز نشود
با وسعت وقت و اگر وقت تنگ باشد درینصورت ترجمه هم جایز ست و هر کس گنگ باشد بقدر امکان تلفظ تکبیرة الاحرام میکند
پس اگر اصلا قادر بر نطق نباشد در دل بگذارد معنی آنرا و اشاره کند و ترتیب دران واجب ست پس اگر الله اکبر گوید نمازش منعقد
نمیشود و مصلی را اختیار ست در تکبیرات سبعه افتتاحیه که بهر کدام ازانها خواهد تکبیرة الاحرام کند و اگر یک تکبیر گوید بقصد احرام
و بعد ازان باز تکبیر دوم گوید بهمان قصد نمازش باطل ست زیرا که تکرار رکن نموده پس اگر تکبیر سوم هم بهمین قصد احرام گوید منعقد
میشود نمازش به تکبیر آخر و واجب ست که تکبیر بگوید ایستاده پس اگر تکبیر بگوید نشسته با وجود قدرت بر ایستادن یا هنگام شروع
در تن تکبیرة الاحرام بگوید نمازش منعقد نمیشود و آموختنی دران چهار چیز ست اول آنکه لفظ الله را بی مد بخواند یعنی
در میان حروف آن مد ندهد و لفظ اکبر بگوید بروزن افعل و آنکه بر لفظ بخوانند امام یا ماموم آنرا تلفظ با آن و بلند بدارد و مصلی بقدر
تا گوش شنود و در هنگام تکبیر گفتن سوم قیام ست و آن هم رکن ست و واجب ست با وجود قدرت پس هر که ترک آن کند عمدا یا سهوا
نمازش باطل ست مترجم گوید شیخ علی رحمه الله فرموده که مطلق قیام رکن نیست زیرا که قیام برای نیت شرط نماز ست و شرط
داخل مشروط نیست بلکه خارج از مشروط میباشد چنانچه طهارت شرط نماز ست و جز آن نیست و قیام در قرائت واجب ست
و همچنین قیام از رکوع پس قیامی که رکن ست و نقصان یا زیادتی آن نماز باطل میشود قیام در هنگام تکبیرة الاحرام و قیام
متصل برکوع است یعنی قبل الرکوع و همچنین قیام در وقت نیت هم اگر بگویم که نیت هم داخل در نماز و رکن نماز ست و اگر
بگویند که قیام متصل برکوع قیامی ست که قرائت دران میشود و این قیام را هم واجب گفتند پس یک شئی رکن و غیر رکن باشد
جواب آنست که واجب مجموع قیام ست و رکن همان جزء اخیر که متصل برکوع ست پس میتوان گفت که مجموع رکن نیست بلکه
واجب ست و هرگاه مقدور او باشد قیام بدون تکیه بر چیزی واجب ست قیام بی تکیه الا آنکه تکیه کند بر چیزی که با آن قادر بر قیام
شود و در روایتی واقع شده که جایز ست تکیه کردن بر دیوار با وجود قدرت بر قیام هم و اگر قادر شود بر ایستادن در پاره
از نماز واجب ست که بقدر امکان ایستاده شود و باقی نشسته بگذارد و الا تمام نماز نشسته گذارد و بعضی گفته اند که حد عجز
از قیام آنست که بقدر زمان نماز راه نتواند رفت درینصورت تمام نماز را نشسته بکند و اول اظهر ست و هر که نشسته نماز
کند و وقتیکه قادر شود بر ایستادن جهت رکوع واجب ست که بایستد جهت رکوع و الا رکوع هم نشسته کند و هرگاه عاجز
مصلی از نشستن نماز کند خوابیده بر پهلوی راست خود بجانب قبله کند مانند ملحود و اگر بر پهلوی راست متعذر باشد بپهلوی چپ
و اگر بران هم قادر نباشد بپشت بخوابد مانند محتضر و ایما برکوع و سجود بنماید میکنند و هر کس عاجز شود از یک حال در اثنای
نماز منتقل شود بسوی حالت ما دون آن مثلا یعنی بهمان حال بانضمام که ترک قرائت کند مثلا قائم عاجز شود قعود

کند و قاعد عاجز شود به پهلو بخوابد و از پهلو خوابیدن عاجز شود بر پشت بخوابد و همچنین بر عکس لیکن در این صورت انتقال از حالت
ادون بحالت اعلی است و در هنگام انتقال سکوت از قرائت نماید تا قرائت در حالت اعلی شود بقدر امکان و هرکس قادر بر سجده
نباشد بلند کند مکان سجود را پس اگر با وجود آنهم سجده نتواند کرد ایما کند افعال مسنونه درین فصل و چند است یکی آنکه مصلی هرگاه
نشسته نماز کند سنت است او را تربیع در وقت قرائت یعنی ساقها و رانهای خود را بلند کند از زمین و بر قدمین و الیتین بنشیند
دوم ثنیه رجلین نماید در حال رکوع یعنی هر دو پا را فرش کند و بعضے فقها گفته اند که تورک کند در حال تشهد یعنی بر ورک چپ
نشیند که آنرا ملاصق زمین سازد و ظهر دو قدم را از زیر رانها برآرد و پشت پای راست را در شکم پای چپ بگذارد چنانچه
در تشهد می نشیند چهارم قرائت و آن واجب است و متعین است قرائت سوره حمد در هر نماز دو رکعتی و در دو رکعت اول
از نماز چهار رکعتی و سه رکعتی هم و واجب است که تمام سوره حمد بخواند و صحیح نیست نماز با ترک سوره فاتحه هر چند یک حرف
ازان ترک کند عمداً و تشدید را هم حرف شمرده اند و همچنین است در اعراب هم اگر خلل کند و بسم الله هم یک آیت است از سوره فاتحه
که واجب است قرائت آن با سوره فاتحه و جزئی نیست مصلی را که ترجمه فاتحه بخواند و واجب است ترتیب کلمات آن و آیات آن
بهمان وجه که منقول است از شارع پس اگر مخالفت ترتیب کند عمداً اعاده نماز کند و اگر بفراموشی مخالفت کند از سر گیرد قرائت را اگر
پیش از رکوع بخاطر آورد و اگر بخاطرش نیاید در رکوع که رود نماز را تمام میکند هر چند بعد ازان بخاطرش بیاید و هرکس خوب نتواند خواند واجب است
بر او یاد بگیرد قرائت را پس اگر وقت نماز تنگ باشد قرائت کند هرچه تواند و سوره فاتحه و اگر متعذر باشد از غیر فاتحه بخواند یا تسبیح
و تحمید و تهلیل و سبحانه و تکبیر گوید بمقدار زمان قرائت و بعد ازان واجب است که یاد بگیرد و کسی که گنگ باشد در نماز حرکت میدهد زبان
بقدر القصد قرائت و در دل هم بگذراند که قرائت میکند و مصلی در رکعت سوم و چهارم مختار است خواه قرائت حمد بکند یا تسبیح بگوید
بلی پیش از قرائت حمد بهتر است از تسبیح و دیگر واجب است که تمام سوره دیگر سوای حمد با حمد ضم کند در دو رکعت اول در فرایض
در صورت گنجایش وقت و امکان تعلم و مضطر نباشد بلکه مختار بود و بعضی فقها گفته اند که انضمام سوره واجب نیست و اول احوط
است و اگر اول سوره بخواند و بعد ازان حمد پس سوره را باز اعاده کند یا غیر آن سوره را بعد از حمد و جایز نیست که در فرایض سوره های عزائم
یعنی سوره های عزیمه بخواند و همچنین خواندن سوره دراز که وقت نماز فوت شود بقرائت آن جایز نیست و نیز جایز نیست
دو سوره بعد از فاتحه بخواند و بعضی فقها گفته اند که مکروه است و آن اشبه است و واجب است جهر بقرائت در نماز صبح و در دو رکعت
اول نماز مغرب و عشا و آهسته خواندن در ظهر و عصر و رکعت سوم مغرب و دو رکعت آخر عشا و اقل جهر آنست که بشنوانند
قرائت شنونده را [illegible] گوش [illegible] اخفات آنست که خود بشنود قاری اگر گوشش صحیح داشته باشد و واجب نیست
[illegible] بلند خواندن [illegible] جهر [illegible] افعال سنتی درین قسم بسم الله خواندن است

بجهر هرچند نماز جهری نباشد و اول حمد و سوره و ترتیل قرائت و آن آشکارا کردن حروف و مراعات صفات آنهاست و مد دادن او
مد در جایی که مشتبه بغنا نشود و وقف کردن در مقامی که وقف باید کرد و قرائت سوره بعد از حمد در نمازهای سنتی و در نماز ظهرین
سوره‌های کوچک مانند سوره انا انزلناه و سوره جحد یعنی قل یا ایها الکافرون و در عشا سوره اعلی و سوره طارق و آنچه نظیر آنها
باشد در مقدار و در صبح پنجشنبه و دوشنبه سوره هل اتی و در شام و عشای روز جمعه سوره جمعه و سوره اعلی و در صبح جمعه
هم سوره جمعه و قل هو الله احد و در ظهرین جمعه سوره جمعه و منافقین و از جمله فقها کسی است که خواندن این دو سوره را در ظهرین جمعه
واجب میدانند و آن معتمد نیست و در نوافل روز سوره‌های کوتاه بخوانند و آهسته بخوانند و در نوافل شب سوره‌های دراز و بجهر بخوانند
و در تنگی وقت تخفیف در قرائت میکند باکتفا بفاتحه و بخواند سوره قل یا ایها الکافرون در هفت موضع و آن اول رکعت است
از نوافل ظهر و اول رکعت از نوافل مغرب و اول رکعت از نافله صبح و اول رکعت از نماز صبح وقتیکه آنرا بعد از انتشار روشنائی
صبح و طلوع حمره بگذارد و اول دو رکعت طواف و رکعت اول نماز احرام و اگر در این مواضع سبعه در رکعت اول سوره توحید
و در رکعت دوم سوره جحد بخواند هم جایز است و بخواند در دو رکعت اول نماز شب قل هو الله احد سی مرتبه و در رکعات باقیه
نماز شب سوره‌های دراز و نیز سنت است که بشنواند پیشنماز قرائت را بماموم اگر محتاج بسیار بلند کردن آواز نباشد و بشنواند
شهادتین را هم بشنواند و هرگاه مصلی برسد بآیه رحمت سوال رحمت کند از حق تعالی و هرگاه برسد بآیه عذاب پناه گیرد بسوی
خدای تعالی از آن **هفت مسئله** اول جایز نیست گفتن آمین در آخر حمد و بعضی گفته‌اند که مکروه است مترجم گوید اصح آنست
که جایز نیست گفتن آمین در آخر حمد و غیر از حمد از سوره‌های دیگر و اگر عمداً در نماز بگوید نماز باطل میشود کما قال الشیخ علی
قدس سره دوم موالات در قرائت شرط است در صحت قرائت یعنی در میان قرائت چیزی دیگر نخواند اگر چیزی در اثنای
قرائت از غیر قرآن بخواند از سر میگیرد قرائت را و همچنین اگر نیت قطع قرائت کند و خاموش شود و بعضی فقها گفته‌اند که
درینصورت اعاده نماز کند اما اگر در اثنای قرائت سکوتی کند بقصد قطع یا قصد قطع قرائت کند و قطع نکند نماز
تمام کند سوم روایت کرده‌اند علمای امامیه که سوره والضحی و الم نشرح یک سوره است و همچنین سوره فیل و لایلاف یک
سوره‌اند پس جایز نیست که یکی از اینها را در نماز بخوانند در یک رکعت و درینصورت اگر کسی این دو سوره را در یک رکعت بخواند
احتیاج نیست که در میان بسم الله بخواند علی الاظهر چهارم هرگاه اخفات کند در موضع جهر یا عکس کند از راه جهل بمسئله یا از روی
فراموشی اعاده نماز واجب نیست پنجم کافیست مصلی را که در بدل حمد در رکعت سوم و چهارم دوازده تسبیح بخواند و صورتش
آنست که سبحان الله و الحمد لله و لا اله الا الله و الله اکبر سه مرتبه و بعضی گفته‌اند که ده تسبیح هم کافیست باسقاط تکبیر در تسبیح
اول و اثبات آن در تسبیح سوم و در روایتی نه تسبیح وارد شده باسقاط تکبیر هر سه و در روایت دیگر چهار تسبیح آمده است باینطریق که

گر تسبیح نذر کرده را که یکمرتبه بخواند و عمل بقول اول احوط است ششم کسی که سوره از عزائم بخواند در نوافل واجب است که سجده کند در موضع
سجود و همچنین اگر دیگری بخواند آیه سجده را و او گوش بگذارد سجده کند و بعد از آن برخیزد و تتمه آن سوره عزیمه را بخواند و رکوع کند
و اگر سجده واجب در آخر آن سوره عزیمه باشد سنت است بعد از سجده تلاوت برخیزد و سوره فاتحه بخواند و برکوع رود
تا رکوعش بعد از قرائت باشد هفتم سوره قل اعوذ برب الناس و قل اعوذ برب الفلق هم از قرآنست و جایز است قرائت این دو سوره
خیر در نماز پنجگانه واجبی و در نماز سنتی واجب پنجم رکوع است و آن واجب است در هر رکعتی یکمرتبه مگر در نماز کسوف و نماز آیات
و آن رکن است در نماز و باطل است نماز بترک آن و از دیاد آن خواه عمداً باشد یا سهواً بتفصیلی که عنقریب می آید و واجبات آن پنج
چیز است اول خم شود آنقدر که دستها بر دو زانو تواند گذاشت و اگر دستها دراز داشته باشد که بدون خم شدن بدو زانو برسد
باید منحنی شود باندازه انحنای مستوی الخلقت و هرگاه قادر نباشد بر خم شدن بسبب عارضه بقدر امکان منحنی شود و پس اگر بالکل عاجز
باشد در رکوع کند بایما و اشاره و اگر شخصی در اصل خلقت منحنی باشد یا بسبب عارضه منحنی شده باشد بصورت راکع واجب است که برای
رکوع اندک انحنا زیاده از خلقت بعمل آورد در وقت ذکر رکوع تا آن انحنا فارق شود در میان حالت رکوع و غیر رکوع دوم
طمانینت یعنی درنگی نمودن آنقدر که ذکر واجب رکوع بخواند و این در صورت قدرت بر درنگی است و اگر بیمار باشد که قادر بر طمانینت
نباشد در صورت واجب نیست چنانچه در اصل رکوع همین حکم است سوم سر برداشتن از رکوع پس جایز نیست که بسجده رود پیش از
سر برداشتن و راست ایستادن از رکوع مگر آنکه عذر داشته باشد و اگر محتاج شود در راست استادن بسوی تکیه واجب است
که بر تکیه بایستد هر چند آن تکیه را باجرت بگیرد چهارم طمانینت است در راست ایستادن و آن عبارتست از اینکه برابر کند استخوانهای
پشت را در هنگام ایستادن و سکون نماید هر چند سکون کمی باشد پنجم تسبیح خواندن در رکوع بعضی گفته اند مطلق ذکر کافیست
هر چند تکبیری و تهلیلی باشد و در آن تردد است و کمتر چیزی که واجب است از ذکر برای مختار یک تسبیح تامه است و آن سبحان ربی العظیم
و بحمده است یا بگوید سبحان الله سه مرتبه و در وقت ضرورت یک مرتبه سبحان الله هم کافیست و آیا واجب است که برای
رکوع رفتن تکبیر بگوید یا نه در آن تردد است و اظهر استحباب است افعال سنتی در رکوع یکی آنکه تکبیر بگوید برای رکوع کردن ایستاده
در حالتیکه دستها بردارد برابر گوشها و دستها آویزان کند و بعد از آن رکوع کند و دو کف دست خود را بر زانوها بگذارد که
انگشتانش گشاده باشند و اگر در یکی از دو دست عذری باشد دست دیگر را بگذارد و دو زانوها را بطرف پس بکشد و پشت خود را
هموار کند و گردن را دراز گذارد برابر پشت و دعا بخواند پیش از تسبیح رکوع تسبیح بگوید سه مرتبه یا پنج مرتبه یا هفت مرتبه و زیاده
از آن و بلند کند امام آواز خود را در ذکر و بگوید بعد از راست شدن سمع الله لمن حمده و دعا بخواند بعد از آن و مکروهست
در رکوع کردن بحالتی که دستها در زیر جامه باشد ششم سجده کردن و آن واجب است در هر رکعتی دو سجده که رکن اند در نماز

وباطل میشود نماز بسبب وقوع خلل در هر دو سجده از هر رکعتی که باشد خواه عمداً باشد یا سهواً و باطل نمیشود نماز بسبب اختلال یک سجده سهواً
واجبات سجده شش چیز است اول سجده کردن بر هفت عضو و آن جبهه است و دو کف و دو زانو و دو سر انگشت پا دوم گذاشتن
جبهه است بر آنچه صحیح باشد گذاشتن بر آن پس اگر سجده کند بر مو و بر عمامه صحیح نیست سوم خم شدن برای سجود تا آنکه جای ایستادن و موضع
سجده برابر شود مگر آنکه تفاوت اندکی باشد بمقدار یک خشت نه زیاده و آنقدر چهار انگشت مضموم است پس اگر مصلی را مانعی باشد
از خم شدن بمقدار مذکور بقدر امکان بعمل آرد و اگر محتاج شود بسوی بلند کردن موضع سجود واجب است که بلند کند و اگر بالکل عاجز
از خم شدن باشد بایما سجود کند چهارم ذکر در سجود است و بعضی فقها گفته اند تسبیح مختص است چنانچه در رکوع مذکور شد مترجم گوید
بهتر در سجود ذکر سبحان ربی الاعلی وبحمده است پنجم طمانینت در سجود بقدر ذکر مگر آنکه ضرورتی مانع طمانینت شود ششم
سر برداشتن از سجده اولی تا آنکه درست بنشیند با طمینان و در وجوب تکبیر برای شروع در سجده و سر برداشتن تردد است
اظهر استحباب است سنت است در آن که تکبیر بگوید از برای سجود در حالتیکه ایستاده باشد و بعد از آن میل کند بسجود که پیشتر دستها بر
زمین رساند و جای سجودش برابر باشد بمکان ایستادن یا اندکی پست زیاده بر مقدار معفو نباشد و بر خاک گذارد بینی خود را
و دعا بخواند و صاحب مسالک گفته که در سجود سنت ارغام است و آن سجود به بینی کردن است هر چند بر خاک نباشد و خاک بهتر است
و زیاده کند بر تسبیح واحد هر قدر ممکن شود و دعا کند در میان دو سجده و بنشیند بر ورک چپ و بنشیند بعد از سجده دوم با طمینان
و دعا بخواند در وقت ایستادن و تکیه کند بر دو دست خود پیش از برداشتن زانوها و مکروه است اقعا در میان دو سجده و
آن عبارتست از آنکه کف پاها را بر زمین بگذارد و بر دو پاشنه پا بنشیند چند مسئله است اول کسی را که مانع باشد از گذاشتن جبهه
زمین مانند دمل و قتیکه تمام جبهه را نگرفته باشد سوراخ کند موضع سجود را تا دمل در آن افتد و موضع سلیم از جبهه بر زمین افتد
و اگر متعذر باشد بر یکی از دو طرف جبهه سجده کند و اگر آنرا هم مانع باشد سجده بر زنخدان کند دوم سجدات پانزده است
چهار از آنجمله واجب است و آن سجده سوره لقمان و حم سجده و والنجم و اقرأ باسم ربک و یازده سجده سنت و آن در سوره
اعراف است و سوره رعد و سوره نحل و بنی اسرائیل و مریم و حج در دو جا و فرقان و نمل و ص و اذا السماء انشقت و
سجود در سوره های عزیمه واجب است بر کسی که قرائت آیه سجده کند و آنکه گوش بدهد و سنت است برای سامع یعنی کسیکه اتفاقاً
بشنود علی الاظهر و اکثر علما برآنند هم واجب دانسته اند و اصح وجوب است چنانچه بر مستمع واجب است بر سامع هم واجب است
و در باقی سجده ها سجده سنت است و در سجدات قرائت تکبیر و تشهد و تسلیم نیست و طهارت هم شرط نیست و استقبال قبله هم ندارد
علی الاظهر مترجم گوید شیخ علی رحمه الله فرموده اصح آنست که در این سجده طهارت هم شرط نیست و همچنین خلو بدن و جامه
از نجاست و استقبال قبله هم شرط نیست و ستر عورت نیز و آیا شرط است سجود بر اعضای سبعه یا کافیست گذاشتن جبهه همچنین بر زمین

مساوات مسجد موقوف در وضع جبهه بر چیزی که صحیح باشد سجده کردن بر آن در این دو وجه است و احتیاط در اشتراط است و اگر فراموش
سجدهٔ تلاوت را هر وقت بخاطرش رسد بعمل آرد سوم دو سجدهٔ شکر مستحب است در وقت تازه شدن نعمتی و دفع محنتی و بعد از
نماز و سنت است در میان دو سجدهٔ شکر رو بخاک مالیدن هفتم تشهد است و آن واجب است در هر نماز دو رکعتی یکمرتبه و در نماز
سه رکعتی و چهار رکعتی دو مرتبه و اگر خللی کند در هر دو یا در یکی از آنها عمداً نمازش باطل شود و واجب در هر یک از دو تشهد
پنج چیز است اول نشستن بمقدار شهادتین دوم خواندن شهادتین سوم صلوات بر نبی و آل او علیهم السلام و صورت آن اینست اشهد
ان لا اله الا الله و اشهد ان محمداً رسول الله و بعد از آن صلوات بفرستد بر نبی و آل او علیهم السلام و هر کس خوب
نداند تشهد را واجب است بر وی اتیان بانچه خوب داند از تشهد با ضیق وقت و بعد از آن واجب است که یاد بگیرد و آنچه خوب نتواند گفت
افعال سنتی این قسم یکی آنکه بنشیند متورکاً یعنی بر طرف چپ مقعد بر آید و هر دو پا را از پشت قدم چپ را بر زمین بگذارد پشت قدم
راست را بر شکم پای چپ و بگوید زیاده بر مقدار واجب هر چه خواهد از حمد و دعا هشتم سلام گفتن و آنهم واجب است علی الاصح
و بر میآید از نماز بگفتن آن و آن دو عبارت است یکی آنکه بگوید السلام علینا و علی عباد الله الصالحین و عبارت دوم
السلام علیکم و رحمة الله و برکاته و بهر کدام ازین دو عبارت بر میآید از نماز و ابتدا بهر کدام کند عبارت دوم
مستحب است مسنون در سلام آنست که اگر مصلی منفرد باشد سلام بگوید رو بقبله یک سلام و ایما کند بطرف موخر چشم بجانب
راست یعنی طرفی از چشم که متصل بجانب صدغ مصلی است مقابل طرف مقدم که متصل بینی است و بعضی از اشارت بصفحه رو کنند
بجانب راست و همچنین مقتدی و اگر بطرف چپ هم کسی باشد ایما کند بسلام دوم بجانب چپ هم بصفحه روی خود اما افعال
سنتی نماز پنج چیز است اول متوجه شدن بنماز بشش تکبیر سوای تکبیرة الاحرام باینطریق که سه تکبیر بگوید بعد از آن دعای ماثور بخواند
بعد از آن دو تکبیر بگوید دعای ماثور بخواند بعد از آن دو تکبیر بگوید و آیه کریمه انی وجهت وجهی بخواند و مصلی مختار است
در اینکه هر کدام ازین تکبیرات سبعه که خواهد مقارن نیت کند پس ابتدای نماز از آنوقت خواهد بود دوم قنوت است و آن در نماز دو رکعتی
پیش از رکوع دوم و بعد از قرائت است و سنت است که دعا کند در آن بانچه مروی از طریق اهلبیت علیهم السلام و الا هر دعا که
خواهد و اقل آن سه تسبیح است و در نماز جمعه دو قنوت است در رکعت اول پیش از رکوع و در دوم بعد از رکوع و اگر فراموش کند
قضا نماید بعد از رکوع مترجم گوید که در نماز وتر هم دو قنوت است پیش از رکوع و بعد از رکوع سوم شغل نظر است در وقت قیام نظر بموضع
سجده کند و در وقت قنوت بسوی باطن کفها و در وقت رکوع بسوی ما بین الرجلین و در هنگام سجود بجانب طرف بینی و در حال
تشهد بسوی کنار خود چهارم شغل دستها باینطریق که در حال قیام دستها را بر رانها بگذارد برابر زانوها و در حال قنوت برابر
رو و در حال رکوع بر زانوها و در حال سجود برابر گوشها و در حال تشهد بر ران خود پنجم تعقیب است و بهترین تعقیبات

تسبیح حضرت فاطمه زهرا است علیها الصلوٰة والسلام پس ازان دعاهای مرویه و اگر ممکن نشود دعایی که میسر آید خاتمه در بیان امور است
که بآن قطع نماز میشود و آن دو قسم است اول آنکه مبطل نماز باشد خواه عمداً خواه سهواً و آن هر چیزیست که ابطال طهارت کند خواه
باختیار باشد یا بی اختیار مثل بول و غایط و هر چه مانند آن باشد از موجبات وضو و جنابت و حیض و مثل آن از موجبات غسل
و بعضی فقها گفته اند که اگر حدث سهواً صادر شود وضو کند یا طهارت کند و نماز را از جائیکه رسانیده تمام نماید و آن معتمد نیست دوم چیزیست
که ابطال نماز نکند مگر آنکه بطریق عمد واقع شود و آن گذاشتن دست راست بر دست چپ است و در آن تردد است شیخ طوسی
قدس سره فرموده که اصح آنست که وضع یمین بر شمال یعنی دست راست بر دست چپ خواه بالای ناف بگذارد یا ازان پایین تر یا برناف بگذارد
یا بالا تر یا پایین تر ازان و همچنین گذاشتن دست چپ بالای دست راست عمداً مبطل نماز است و بعضی حرام و بعضی دیگر مکروه
دانسته اند الا للتقیه و گشتن بسوی پس و کلام کردن بدو حرف یا زیاده و خنده بآواز و فعل کثیر که از نماز نباشد و عادة
بگویند که بکاری دیگر مشغول شده یعنی فعل کثیر در نماز مبطل نماز است و مرجع آن بسوی عرف و عادت است پس فعلی که فاعل
آنرا در عادت بگویند از نماز برآمده و مشغول بکار دیگر شده آنرا فعل کثیر گویند یا مانند بستن عمامه و درازی و سلوی آن فعل قلیل است
مانند دستار بر سر گذاشتن و کشتن مار و عقرب و اصح آنست که فعل کثیر مبطل نماز است خواه عمداً کند یا سهواً و مشهور است و در آن
که ... فعل آید پس اگر متفرق باشد مبطل نیست هر چند آن قدر باشد که اگر یکجا شود فعل کثیر بود علی الظاهر هیچ فرق
نیست در آنکه دست راست بر دست چپ بگذارد یا بر عکس زیر ناف باشد یا بالای آن و دست بر دست بگذارد یا بر بندد
دست و نیز فرموده که در زمان غیبت امام در جمیع اماکن تقیه واجب است گریه کردن بواسطه امری از امور دنیا و خوردن و آشامیدن
بقولی مگر در نماز وتر که مصلی تشنه شود و اراده صوم در صبح آن شب داشته باشد که در خصوص صورت در اثنای نماز آب میتوان خورد
و لیکن پشت بقبله نکند و بعضی فقها گفته اند که عقص شعر مبطل نماز است و در ان از جهت اشتباه کراهت است و عقص آنست که
موی سر خود را بسته گرده بر بالای سر بگذارد و مکروه است مصلی را روگردانیدن بطرف راست و چپ و خمیازه اعضا که آنرا
کمانکشی خوانند و خمیازه دهن و بازی کردن بریش و غیره و دمیدن جای سجود و آب بینی و آب دهن انداختن در اثنای نماز مکروه است
بشرطیکه دو حرف ازان ظاهر نشود و الا مبطل نماز است و در پیست که پیغمبر آب بینی میگرفتند بجامه و فرقعه اصابع یعنی
شکستن انگشتان که صدا بر آوردن از بند انگشتان است و آه کشیدن و ناله بر آوردن بیک حرف که اگر بدو حرف باشد
مبطل نماز است و مدافعه نمودن بول و غایط و باد و اگر موزه تنگ باشد مستحب است که برای نماز برآرد مترجم گوید که مراد از
مدافعه بول و غایط و باد که مکروه است مدافعه پیش از دخول در نماز است بلکه خود را باید فارغ کند ازان بشرطیکه وسعت وقت
نماز باشد اما مدافعه در اثنای نماز واجب است زیرا که ابطال نماز عمل نباید این در صورتیست که عاجز از مدافعه نشود یا ضرر

...ر مدافعه نباشد چه اگر متضمن ضرر باشد قطع صلوة جایز است و مدافعه خواب هم همین حکم دارد و مترجم گوید صاحب مدارک گفته که
...ام بیک حرف مفهم معنی هم اظهر آنست که مبطل نماز است اگر عمداً باشد و اما اشاره گنگ حکم کلام ندارد مگر بقول ضعیف و بنا بر
...ست که تنحنح قائل شویم بعدم ابطال نماز زیرا که آنرا کلام نمیگویند لغةً و عرفاً و عمار ساباطی روایت نموده از حضرت صادق علیه السلام
...مردیکه بشنود آوازی بر دروازه و در حالتیکه در نماز باشد پس تنحنح کند تا بشنوانند کنیز خود را و عیال خود را که بیایند نزد او یا بفهماند
...نما را باشاره دست که کیست بر دروازه آنحضرت فرمودند باکی نیست چهار مسئله است اول هرگاه عطسه کند در نماز مستحب
...ست که بگوید حمد خدا را همچنین اگر دیگری عطسه کند و حمد بگوید تسمیت کند او را یعنی یرحمک الله بگوید دوم هرگاه سلام کند کسی بر مصلی جایز
...ست که رد سلام کند برا و بهمان عبارت که او سلام کرده مثلاً او سلام علیکم گفت مصلی هم همان بگوید و علیکم السلام نگوید بنا بر روایت صحیح
...سوم جایز است که دعا کند بهر دعائی که متضمن تسبیح یا تحمید یا طلب چیزی مباح از امور دنیا و آخرت خواه ایستاده و خواه
نشسته و خواه در رکوع و خواه در سجود و جایز نیست که امر حرامی را طلب نماید و اگر چنین کند نمازش باطل میشود چهارم جایز است
...ملی الله قطع نماز کند وقتیکه بیم تلف مالی یا گریختن قرضداری یا در چاه افتادن طفلی و مانند آن باشد و حرام است قطع نماز اختیاراً
...ن دوم در بقیه نمازهاست و در آن چند فصل است فصل اول در نماز جمعه و گفتگو در نماز جمعه است که سبب وجوب است
...و طریق آن نماز جمعه دو رکعت است مانند نماز صبح و بنماز جمعه ساقط میشود ظهر و سنت است در آن قرائت بجهر و واجب میشود
...ال آفتاب و بیرون میرود وقت آن هرگاه سایه هر چیز برابر آن شود یعنی سایه که بعد از زوال زیاده میشود برابر مقدار
...شاخص بشود چنانچه در فضیلت ظهر مذکور شد و اگر برآید وقت جمعه در حالتیکه مشغول نماز باشد تمام میکنند آنرا اگر بشود
...جمعه خواه امام باشد یا ماموم و فوت میشود نماز جمعه بسبب گذشتن وقتش و بعد از آن نماز ظهر باید کرد نه قضای جمعه و اگر
...ب شود نماز جمعه با ستکمال شرایط و نماز ظهر کند واجب است که سعی کند در رفتن بمسجد جمعه پس اگر دریافت نماز جمعه را بهتر
اعاده ظهر کند و اکتفا بنماز اول نکند و اگر بیقین داند که وقت بقدر خواندن خطبه و دو رکعت نماز خفیف یعنی بحمد تنها
واجب است که نماز جمعه کند و اگر بیقین داند یا گمان غالب داشته باشد که وقت بقدر جمعه نیست پس فوت شد از وی جمعه
...ذارد نماز ظهر را و اگر حاضر نشد در وقت خطبه اول نماز و ادراک کرد با امام یک رکعت نماز در صورت بعد از سلام
...ت دیگر بجای آرد و سلام گوید و ادراک نماز جمعه کرده و همچنین اگر امام را دریابد در حالتیکه رکوع رکعت دوم کند بقولی و اگر
...در رکوع و بعد از آن شک کند که امام در رکوع بوده یا نه نخواهد بود برای او جمعه و نماز ظهر بکند بعد از آن بدانکه جمعه واجب
...نمیشود مگر بچند شرط اول پادشاه عادل است یعنی امام اصل یا هر کرا او نصب کند برای نماز جمعه اگر بمیرد پیشنماز در اثنای نماز
...نشود نماز جمعه و جماعت ماموین دیگری را اشاره کنند که پیشنماز شود و تمام کنند نماز را و همچنین است اگر عارض امام منصوب شود چه

امری که مبطل صلاة باشد از قبیل بیهوشی یا حدث و غیر آن دوم عدد مصلیان و آن پنج کس اند که یکی از آنها امام باشد و بعضی فقها
میگویند که هفت کس می باید و اول اشبه است و اگر متفرق شوند در اثنای خطبه یا بعد خطبه پیش از تلبس بنماز ساقط میشود
وجوب جمعه و اگر داخل شوند در نماز گو بتکبیرة الاحرام باشد واجبست که نماز جمعه را تمام کنند هر چند باقی نماند مگر یک کس
سوم دو خطبه است و واجبست در هر کدام از آنها حمد خدای تعالی و صلوات بر محمد و آل محمد علیهم السلام و وعظ و قرائت
سورهٔ خفیفه و بعضی فقها گفته اند که کافیست گو یک آیه باشد از آنچه فایدهٔ آن تمام باشد مترجم گوید مراد بفایدهٔ تامه آنست
که مشتمل باشد بر افادهٔ معنی که مناسب مضمون خطبه بود که موعظه و ترغیب بثواب و تخویف از عذاب الهی است نه مانند آیهٔ مدهامتان
و یا مانند القی السحرة ساجدین علی الاصح بنا بر شیخ علی قدس سره و در روایت سماعه وارد شده است که حمد خدا کند و ثنا بر او گوید و
بعد از آن وصیت به پرهیزگاری و تقوی الله تعالی و بخواند سورهٔ خفیفه از قرآن مجید پس بنشیند و بعد از آن برخیزد پس حمد
خدای تعالی بگوید و ثنا بر او و صلوات بر محمد و آل محمد بفرستد و بر ائمه مسلمین و استغفار کند برای مؤمنین و مؤمنات و جایز است
خواندن خطبتین پیش از زوال شمس تا اینکه هر گاه فارغ شود از خطبتین زوال آفتاب شود و بعضی گفته اند که صحیح نیست ایقاع
خطبتین مگر بعد از زوال و اول اظهر است و واجبست که خطبتین پیش از نماز باشند پس اگر ابتدا بنماز کنند نماز جمعه نباشد و واجبست
که خطیب ایستاده باشد در وقت خطبتین با وجود قدرت و واجبست فصل کردن در میان دو خطبه بنشستن سبک و آیا
طهارت شرط است در خطبتین یا نه در آن تردد است اشبه آنست که شرط نیست و واجبست که بلند کند در خطبتین آواز خود را
بنوعی که مصلیان بآن عدد که معتبر است در شرائط جمعه و زیاده بر آن بشنوند و درین تردد است چهارم جماعت پس صحیح
نیست نماز جمعه بانفراد و هر گاه حاضر شود امام اصل که حضرت صاحب الزمان است واجبست بر او که خود حاضر شود و پیشنماز
گردد و اگر مانع شود او را مانعی از حضور جایز است که نائب مقرر کند پنجم آنکه نباشد در آنجا نماز جمعه در جای دیگر که در میان
کم از سه میل باشد پس اگر کم از سه میل بوده در یک وقت هر دو جا نماز جمعه گذارند هر دو باطل اند و اگر یکی بر دیگری مقدم
باشد گو بقدر تکبیرة الاحرام باشد اصح است و متاخر باطل و اگر متحقق نشود که مقدم کدام بوده و متاخر کدام است اعاده
نماز ظهر کنند نظر دوم در بیان آنکه واجبست بر او نماز جمعه و رعایت کرده شده است در آن هفت شرط مکلف باشد
و مذکر باشد و حر یعنی آزاد بوده و مسافر نباشد و کور و مریض و لنگ نباشد و پیر فانی نباشد و در میان او و در میان مکان
نماز جمعه زیاده از دو فرسخ نباشد مترجم گوید در حکم این عذرهاست برف و باران و گل و گرمی و سردی شدید
هر گاه مانع بر آمدن نماز شوند یا خوف ضرر از آنها باشد و همچنین کسیکه بیم سوختن نان و فساد طعام داشته باشد و اگر گمان
تنگی وقت داشته باشد اگر مشغول بپختن نان یا طعام شود جمعه فوت شود حرام است مشغول شدن باین و کار

چنین هرگاه بیم فوت امری ضروری داشته باشد باشتغال نماز جمعه و مشغول به تیمارداری مریضی بود یا بیم مواخذه ظالمی داشته باشد
یا اگر از خانه بر آید گرفتار شود یا بیم گرفتار شدن بدست قرض خواهی که از ادای دین او عاجز باشد علی ما صرح به الفقهاء و همه
اینجماعت که از اینها نماز جمعه ساقط است هرگاه حاضر شوند در مکان جمعه واجب است برآنها هم نماز جمعه و منعقد هم میشود بوجود
آنها جمعه سوای غیر مکلف و زن و در بنده تردد است که بوجود او منعقد میشود جمعه یا نه و اگر کافری حاضر شود نماز بوجود او منعقد
نمیشود هرچند که براو هم واجب است نماز ولیکن از او صحیح نیست و واجب است نماز جمعه بر اهل قریه ها چنانچه بر اهل شهرهاست در صورت
تحقق شرایط و همچنین بر خیمه نشینان مانند صحرا نشینان در صورتیکه مقیم باشند یا در حکم مقیم که قصر نماز برآنها واجب نباشد و
در اینجا چند مسئله است اول بنده که پاره از او آزاد شده باشد واجب نیست براو نماز جمعه هرچند او را آقاش مهایا کرده باشد
و روز جمعه در حصه آن بنده باشد علی الاظهر و مهایات آنست که مولا یا بنده که قدری از او آزاد شده قسمت روزها کرده باشند
مثلا النصف غلام آزاد و نصف دیگر رق باشد و مولی یک روز او را از حصه آزادی داده باشد و یک روز برای خود مقرر
کند و همچنین است بنده مکاتب و مدبر و تحقیق اینها در مقامش مذکور خواهد شد برآنها نیز واجب نیست نماز جمعه دوم کسی که
نماز جمعه از او ساقط است جائز است که نماز ظهر کند در اول وقت و واجب نیست براو که انتظار فوت وقت جمعه کشد بلکه سنت
هم نیست و اگر بعد از ادای ظهر در مکان جمعه حاضر شود واجب نیست که نماز جمعه هم کند سوم هرگاه روز جمعه زوال آفتاب
شود جائز نیست که سفر کند زیرا که معین شده براو ادای جمعه و مکروه است مسافرت کردن بعد از طلوع صبح روز جمعه مترجم
گوید صاحب مسالک گفته که حرمت مسافرت بعد از زوال جمعه مشروط است بآنکه سفر واجبی نباشد مانند حج و جهاد که تاخیر
آن موجب فوات غرض شود یا رفقا انتظار نکشند و محتاج برفاقت آنها بود چهارم گوش دادن باستماع خطبه آیا واجب است
یا نه در این تردد است و همچنین در تحریم سخن کردن در اثنای خطبه ولیکن مبطل جمعه نیست پنجم معتبر است در امام جمعه کمال عقل
و ایمان و عدالت و طهارت مولد یعنی از حرام بهم نرسیده باشد و مرد بود و جائز است که غلام کسی باشد و آیا جائز است
که ابرص یا مجذوم بود در این تردد است و اشبه آنست که جائز است و همچنین کور ششم مسافر هرگاه نیت اقامت کند ده
روز در شهری تا ده روز یا زیاده واجب میشود براو نماز جمعه و همچنین اگر نیت اقامت ده روز نکرده ولیکن سی روز در یک شهر
مانده هفتم اذان دوم در روز جمعه بدعت است و بعضی علما گفته اند که مکروه است و اول اشبه است مترجم گوید که بدعت
اینکه شده که هرگاه سرور کائنات صلی الله علیه و آله بر منبر میرفتند اذان جمعه موذن میگفت و اذان سابق که الحال متعارف
است اذان دوم است که در زمان عثمان و بعضی در زمان معاویه گفتند حادث شده و آن بدعت است و هر بدعتی حرام
است هشتم حرام است بیع و شرا در روز جمعه بعد از اذان پس اگر بیع کند گناهکار میشود و بیع صحیح خواهد بود علی الاظهر و اگر یکی

از بایع و مشتری غیر مکلف نماز جمعه باشد بیع از طرف او جائز است و از طرف دوم که مکلف بسعی نماز جمعه بوده حرام است فقها
گفته اند که در حکم بیع است آنچه مشابه بیع بوده مانند صلح و نکاح و خلع و طلاق که بعد از اذان جمعه جمیع آنها حرام است نهم هرگاه امام اصل
موجود نباشد و نائب او برای گذاردن نماز جمعه هم نباشد یعنی فقیه امامی جامع شرائط فتوی که در زمان غیبت امام نائب امام
است در جمیع اموری که از جمله آن ادای نماز جمعه است و ممکن باشد اجتماع مسلمانان و خواندن خطبتین بعضی علما گفته اند که در این
صورت سنت است که بدل ظهر نماز جمعه بگذارند به نیت وجوب پس واجب مخیر است و مراد به سنت در این مقام افضلیت است بعضی
گفته اند که جائز نیست نماز جمعه و اول اظهر است دهم هرگاه قادر نشود ماموم از سجده کردن با امام در رکعت اول پس اگر ممکن
باشد او را که دو سجده کند بعد از رکوع و ملحق با امام شود پیش از رکوع رکعت دوم بعمل آرد آنرا و از رکعت اول همان رکوع
و سجدتین کافیست و اگر ممکن نباشد متابعت امام میکند در دو سجده آخر نماز و نیت میکند که دو سجده رکعت اول است و اگر نیت
رکعت دوم سجدتین کند بعضی فقها گفتند که نمازش باطل میشود و بعض دیگر میگویند که آن دو سجده را می اندازد و بعد از سلام امام
دو سجده دیگر به نیت رکعت اول کند و برخیزد و دو رکعت دوم بفعل آورده و تمام کند نماز را و قول اول یعنی بطلان اظهر است
اما آداب جمعه و آن غسل جمعه است و بیست رکعت نماز نافله گذاردن شش رکعت وقت پهن شدن روشنی آفتاب و شش
رکعت در وقت ارتفاع آفتاب و شش رکعت پیش از زوال و دو رکعت در وقت زوال آفتاب و اگر تاخیر اندازد تمام
نافلها را تا بعد زوال هم جائز است و بهتر از آن اینست که مقدم بر زوال کند و اگر شش رکعت نافله درمیان ظهرین گذارد
هم جائز است و نگاه تربه و مصلی بسوی مسجد کلان بعد از تراشیدن سر و ناخن گرفتن شاربها و باشد به سکینه و وقار یعنی
با آرام دل و آرام بدن و خوشبوئی مالیده و بهترین جامهای خود پوشیده و دعا بخواند پیش از متوجه شدن و بوده باشد خطیب
با بلاغت و فصاحت و مداومت کننده بر نمازها در اول وقت و مکروه است سخن کردن در اثنای خطبه بغیر خطبه مستحب است خطیب را
که عمامه بپوشد خواه در زمستان باشد یا در تابستان و ردا بپوشد از پارچه برد یمنی و تکیه کرده باشد بر چیزی مانند عصا و شمشیر و
سلام بگوید بر ماموین اول مرتبه و فقها گفته اند که رد این سلام هم بر ماموین واجب کفائیست و بنشیند پیش از خطبه خواندن
و اگر پیشدستی کند امام بسوی خواندن سوره سوای سوره جمعه عدول کند بسوره جمعه و همچنین در رکعت دوم اگر شروع
بخواندن سوره سوای سوره منافقین کند عدول بسوره منافقین نماید مادامی که از نصف آن سوره تجاوز نکرده باشد
مگر سوره جحد و توحید که از آن عدول نمیتواند کرد و سنت است جهر در نماز ظهر روز جمعه و کسی که روز جمعه نماز ظهر کند بهتر است
که در مسجد اعظم کند و هرگاه امام نماز جمعه جائز الاقتدا نباشد جائز است پیشتر کند ماموم نماز ظهر خود را و اگر با امام مذکور
هم دو رکعت کند و بعد از سلام او دو رکعت دیگر با آن ضم نماید که چهار رکعت ظهر بعمل آید بهتر خواهد بود فصل دوم در نماز

عیدین است و گفتگو در نماز مذکور است و در مسنونات آن این نماز هم واجب است بشرائط جمعه و واجب میشود گذاردن آن بجماعت و جائز نیست تخلف کردن از نماز عیدین مگر بسبب عذری پس جائز است که در صورت عذر به انفراد بگذارد بنیت استحباب و اگر شرائط یافته نشود وجوب عیدین ساقط میشود و مستحب است که بجماعت گذارند یا بانفراد و وقت نماز عیدین مابین طلوع آفتاب است تا هنگام زوال و اگر فوت شود قضا ندارد و کیفیت آن این است که اول تکبیرة الاحرام گوید بعد از آن سورۂ فاتحه و سوره بخواند و بهتر آنست که سورۂ اعلی بخواند و بعد از آن تکبیر بگوید بعد از قرائت علی الاظهر و قنوت بکند و بیست بخواند تا اینکه پنج قنوت تمام کند و بعد از آن تکبیر بگوید و رکوع نماید پس هرگاه فارغ شود از سجدتین برخیزد بدون تکبیر پس قرائت حمد و سوره نماید و بهتر است قرائت سورۂ غاشیه بعد از آن چهار تکبیر بگوید و چهار قنوت در میان آنها بخواند یعنی سه قنوت درمیان تکبیرات و یک بعد از تکبیرات اربعه بعد از آن تکبیر پنجم بگوید برای رکوع و در رکوع بعمل آرد پس تکبیرات زیاده بر معتاد نه تکبیر خواهد بود پنج در رکعت اول و چهار در رکعت دوم سوای تکبیرة الاحرام و دو تکبیر دو رکوع افعال مسنونۂ نماز عیدین بصحرا رفتن جهت آن مگر در مکۂ معظمه و سجده نمودن بر زمین و اینکه بگوید موذن بدل اذان الصلوٰة الصلوٰة سه مرتبه زیرا که اذان نیست در غیر نمازهای پنجگانه و برآید امام پابرهنه پیاده بسکینه و وقار و ذاکر خدا تعالی و چیزی بخورد پیش از برآمدن در عید فطر و بعد از برگشتن در عید الضحی از قربانی خود و مترجم گوید بسیاری از فقها گفته اند که در روز عید فطر پیش از نماز افطار بچیزی شیرین مستحب است و در عید الضحی بعد از نماز بگوشت قربانی و آنچه مروی شده از افطار بتربت حسینیه علی مشرفها السلام روایت شاذه است مگر آنکه علیل باشد و بقصد شفا از آن علت بخورد و بدون مرض خوردن تراب جائز نیست و برای شفای مرض بقدر یک نخود مستثنی شده است و تکبیر کند در عید فطر بعد از چهار نماز اولش نماز شام شب عید است و آخر آن نماز عید است و در عید الضحی بعد پانزده نماز اول آن ظهر روز دهم ذی الحجه اگر در منی باشد و در شهرها اول آن اینجا هم ظهر روز عید الضحی است و آخر آن صبح دوم روز تشریق بعد از ده نماز و بگوید الله اکبر ٢ الله اکبر در تکبیر سوم تردد است لا اله الا الله والله اکبر ٢ الحمد لله علی ما هدانا و له الشکر علی ما اولانا و در عید الضحی زیاده کند و رزقنا من بهیمة الانعام و مکروه است برآمدن با سلاح و نفل گذاردن پیش از نماز عید یا بعد از آن مگر در مسجد پیغمبر صلی الله علیه و آله در مدینه که در آن دو رکعت میگذارد پیش از برآمدن از مسجد

پنج مسئله اول تکبیرات زائد آیا واجب است یا مستحب در این تردد است اشبه استحباب است و بر تقدیر وجوب تکبیرات آیا قنوت هم واجب است اظهر آنست که واجب نیست و بر تقدیریکه واجب باشد آیا لفظ معین برای قنوت هست اظهر آنست که لفظی معین واجب نیست دوم هرگاه اتفاق افتد عید در روز جمعه پس هر که حاضر شود نماز عید مختار است در حضور جمعه

و برامام است که اعلام این مسئله نماید بحاضران در خطبه و بعضی فقها گفته اند که رخصت مخصوص مردم دور از شهر است مثل اهل ده از برای
دفع مشقت عود و آن اشبه است سوم خطبتین در عیدین بعد از نماز است و پیش از نماز بدعت است و واجب نیست گوش دادن
خطبتین بلکه سنت است چهارم منبر از برای خطیب از مسجد جامع نقل نه باید کرد بلکه مانند منبر باید ساخت از گل در صحرا استحباباً
پنجم هرگاه آفتاب طلوع کند حرام میشود سفر کردن تا وقتیکه نماز عید گذارده شود اگر برو واجب باشد و در بر آمدن بعد از
فجر پیش از طلوع آفتاب تردد است اشبه جواز است فصل سوم در نماز کسوف است و کلام در سبب آنست و کیفیت آن
و حکم آن اما سبب آن پس واجب است در وقت کسوف آفتاب و خسوف ماه و در وقت زلزله و آیا واجب است برای سوای
آنهم از قبیل باد سیاه و غیر آن از مخاوف سماویه بعضی گفته اند که واجب است و همان است مروی و بعضی گفته اند واجب نیست
بلکه مستحب است و بعضی گفته که برای باد مخوف و تاریکی شدید واجب است و بس و وقت آن در کسوف از ابتدا گرفتن است تا وقت
منجلی شدن پس اگر زمان کسوف بقدر ادای نماز نباشد واجب نیست و همچنین بادهای مخوف اگر قائل شویم که نماز در آنها هم
واجب است و در زلزله نماز واجب میشود هر چند مدت زلزله دراز نباشد و نماز زلزله میگذارد همیشه بنیت ادا هر چند بعد
از سکون زمین باشد و کسیکه عالم نشد بکسوف تا اینکه وقت آن بر آمد واجب نیست برو قضا مگر آنکه قرص آفتاب و ماه تمام
گرفته باشد و در غیر کسوف قضا نیست و با وجود علم بکسوف و تقصیر در گذاردن نماز و فراموشی نماز واجب است قضا خواه تمام
گرفته شده باشد یا بعضا اما کیفیت نماز مذکور آنست که تکبیرة الاحرام بعد نیت بگوید و حمد و سوره بخواند یا قدری از سوره
بعد از آن رکوع کند پس سر بردارد پس اگر تمام سوره پیش از رکوع نخوانده باشد از جائیکه آن سوره را قطع کرده باز بخواند
قدری دیگر از آن سوره را و همچنین بعد از سر برداشتن تا در پنج رکوع اتمام سوره شود و اگر تمام سوره را خوانده باشد ثانیاً نیز
حمد و سوره بخواند و بهمین قسم پنج رکوع بعمل آورد و سجده میکند پس باز بر میخیزد و میخواند حمد و سوره بهمان طریق که در رکعت
اول مذکور شد و باز بعد از رکوع پنجم دو سجده بکند و تشهد بخواند و سلام بگوید و سنت است درین نماز هم جماعت و طول
دادن نماز بمقدار زمان کسوف و اعاده کند نماز را اگر پیش از انجلا فارغ شود از نماز و بمقدار رکوع بقدر زمان قرائت
باشد و بخواند سوره های دراز با وجود گنجایش وقت و تکبیر بگوید در وقت هر سر برداشتن از رکوع مگر در رکوع پنجم و دهم که
سمع الله لمن حمده بگوید و قنوت بخواند پنج قنوت اما در احکام نماز مذکور چند مسئله است اول هرگاه کسوف
شود در وقت فریضه نماز حاضره مختار است مصلی هر کدام که خواهد اول بگذارد مادام که وقت نماز حاضره تنگ نشود و اگر
وقت حاضره تنگ شود حاضره اولی خواهد بود و بعضی علما گفته اند که در هر صورت حاضره اولی است و اول اشبه است دوم
هرگاه اتفاق افتد خسوف در وقت نافله شب پس خسوف اولی است و اگر وقت نافله برود و بعد از آن قضا کند نافله را سوم

جایز است که نماز کسوف کند بر پشت دابه و در هنگام پیاده روی و بعضی فقها گفته اند که این در صورت عذر است و مختار را جایز
نیست و آن اشبه است فصل چهارم در نماز اموات است و در آن چند قسم است اول در بیان کسی است که بر او نماز باید گزارد
و آن کسی است که اظهار شهادتین کند یا طفل شش ساله که او را حکم اسلام باشد یعنی پدر و یا مادر و یا احد ابوینش مسلمان یا لقیط
دار الاسلام باشد برابر است در این پسر و دختر و بنده و آزاده و سنت است نماز کردن بر میتی که از این سن کمتر باشد وقتی که زنده
تولد کند پس اگر مرده تولد کند نماز نمیگزارند بر او هر چند روح در او در آمده باشد دوم در نماز گزارنده است سزاوارترین مردم
برای نماز میت کسی است که اولی باشد بمیراث و اولی کسی است که در میراث دیگری نباشد پس پدر اولی است برای نماز گزاردن از پسر
میت و همچنین هیچ اولاد نیست از جد و جده باو و پدر و مادری اولی است از پدری تنها و مادری تنها و شوهر اولی است برای زن
از اقربای او هر چند قرابت قریبه باو داشته باشند و وقتیکه اولیای میت بسیار باشند پس مردان اولی اند از زنان و آزاد
اولی است از بنده و پیشنماز نمیشود ولی میت مگر وقتیکه شرایط پیشنمازی در او متحقق باشد و الا دیگری را پیشنماز کند و هرگاه برابر باشند
اولیای میت مقدم میشود در نماز آنکه فقیه تر باشد و اگر در فقاهت هم برابر باشند پس هر که در قرائت بیشتر و توقف داشته باشد
و اگر در این هم برابر باشند پس آنکه بزرگتر باشد در سن یعنی که در اسلام سنش بیشتر گذشته باشد و اگر در این هم برابر باشند پس که
صاحب وجه بیشتر داشته باشد متجهم گویند صاحب جمال بعضی تفسیر بخوشرویی کرده اند و بعضی به نیکنامی و هر دو حسن است اگر خوشروی
دلالت بر عنایت الهی نسبت باو میکند پس بهتر باشد از بدروی و جایز نیست که پیش شود در نماز میت کسی بی اجازت ولی
خواه بشرایط امامت باشد یا نباشد بعد از آنکه مکلف باشد و امام عصر بهتر است از برای نماز میت از هر کس و هاشمی بهتر است از
غیر هاشمی وقتیکه مقدم کند او را ولی بشرایط امامت باشد و جایز است که پیشنمازی کند زن بزنان و مکروه است که زن پیشنماز
پیشتر از صف بایستد بلکه در صف زنان باشد و همچنین مردان برهنه و سوای زن و مرد برهنه اگر امام باشد پیش می ایستد از صف
هر چند که مقتدی یکی باشد و هرگاه اقتدا کند زنان بمرد می ایستد در عقب مرد و اگر عقب مرد مردان باشند می ایستند زنان
در عقب همه مردان و اگر در میان زنان زنی حایض باشد جدا از صف زنان بایستد میشود مستحبا سوم در کیفیت نماز میت
است و آن پنج تکبیر است و دعا در میان آنها لازم نیست و اگر بگوییم که واجب است واجب میکنیم لفظ یعنی برای دعا و بهترین دعاها
چیزیست که روایت کرده محمد بن مهاجر از مادرش ام سلمه از حضرت امام جعفر صادق که آنحضرت فرموده که بود رسول خدا صلی الله
علیه و آله هرگاه نماز میکرد بر میتی تکبیر میگفت و تشهدی میخواند و بعد از آن تکبیر میگفت و صلوات بر پیغمبران میفرستاد و دعا
میکرد و بعد از آن تکبیر میگفت و دعا برای مؤمنین میکرد و پس تکبیر چهارم میگفت و دعا برای میت میکرد و پس تکبیر پنجم میگفت
و بر میگشت و اگر میت منافق باشد اقتصار میکرد مصلی بر چهار تکبیر و بهمان تکبیر چهارم بر میگردد و واجب است در نماز

میت نیست واستقبال قبله گردانیدن سر جنازه بسوی طرف راست مصلی وطهارت شرط این نماز نیست وجایز نیست بسیار
دور ماندن از جنازه و نماز بر میت نمیکنند مگر بعد از تغسیل وتکفین او پس اگر او را کفنی نباشد میکنند او را در قبر و بپوشند عورت
او را و بعد از آن نماز کنند براو ومسنونات این نماز آنست که بایستد امام نزدیک کمر مرد وسینه زن واگر اتفاق افتد که
دو میت حاضر شوند یکی مرد ودوم زن مرد را میگذارند نزدیک امام وزن را عقب مرد وسینه زن را میگذارند برابر کمر مرد
تا بایستد امام در مقام فضیلت هر دو واگر طفلی هم حاضر شود او را عقب زن بگذارند وهر سه را یکجا نماز کنند ونیز سنت
است که مصلی با طهارت باشد وبیرون کند پا را از نعلین وبلند گرداند دست خود را در تکبیر اول اجماعا ودر بواقی تکبیرات
هم علی الاظهر وسنت است که بعد از تکبیر چهارم دعای مغفرت میت کند اگر مؤمن باشد ودعای بد کند براو اگر منافق باشد
ودعای مستضعفین بخواند اگر مستضعف باشد واگر نداند که از کدام جنس است سوال کند از خدای تعالی اینکه محشور گرداند
او را با هر که دوست میداشته واگر میت طفل باشد سوال میکنند از حق تعالی اینکه بگرداند او را مصلح حال پدر ومادرش وشفیع
آنها وهرگاه فارغ شود از نماز بایستد در همان مکان خود تا وقتیکه جنازه را بردارند ودیگر سنت است که نماز میت بگذارند در
موضعی که معتاد است که در آنجا این نماز میکرده باشند واگر در مساجد کنند نیز جایز است ومکروه است نماز کردن بر جنازه
دو دفعه ودو مرتبه مترجم گوید در نماز میت چنانچه مصنف رحمه الله فرموده برای شهادتین وصلوات ودعای مؤمنین
ودعا برای میت عبارتی مخصوص واجب نیست لیکن مشهور آنست که بعد از تکبیر اول اگر بگوید اشهد ان لا اله
الا الله واشهد ان محمدا رسول الله وبعد از دوم اللهم صل علی محمد وآل محمد وبعد از سوم
اللهم اغفر للمؤمنین والمؤمنات وبعد از چهارم اللهم اغفر لهذا المیت وتکبیر پنجم را بگوید وفارغ شود مجزی
است وبهتر آنست که بعد از نیت بگوید الله اکبر اشهد ان لا اله الا الله وحده لا شریک له واشهد ان
محمدا عبده ورسوله بالحق بشیرا ونذیرا بین یدی الساعة پس بگوید الله اکبر اللهم صل علی محمد و
آل محمد وبارک علی محمد وآل محمد وارحم محمدا کافضل ما صلیت وبارکت وترحمت علی ابراهیم وآل
ابراهیم انک حمید مجید وصل علی جمیع الانبیاء والمرسلین پس بگوید الله اکبر اللهم اغفر للمؤمنین والمؤمنات
والمسلمین والمسلمات الاحیاء والاموات تابع بیننا وبینهم بالخیرات انک مجیب الدعوات
انک علی کل شیء قدیر پس بگوید الله اکبر ان هذا عبدک وابن عبدک وابن امتک نزل بک وانت خیر
منزول به اللهم انا لا نعلم منه الا خیرا وانت اعلم به منا اللهم ان کان محسنا فزد فی احسانه
وان کان مسیئا فتجاوز عنه واغفر له اللهم اجعله عندک فی اعلی علیین واخلف علی اهله فی

الغابرین وارحمه برحمتك یا ارحم الراحمین پس بگوید الله اکبر و فارغ میشود و اگر میت زن باشد بگوید اللهم
ان هذه امتك وابنة عبدك وبنت امتك نزلت بك وانت خیر منزول به اللهم انا لا نعلم منها الا
خیرا وانت اعلم بها منا اللهم ان کانت محسنة فزد فی احسانها وان کانت مسیئة فتجاوز عنها واغفر لها
اللهم اجعلها عندك فی اعلی علیین واخلف علی اهلها فی الغابرین وارحمها برحمتك یا ارحم الراحمین
و اگر میت طفل نابالغ باشد بعد از تکبیر چهارم بگوید اللهم اجعله لابویه ولنا سلفا وفرطا واجرا و بر مخالف مذهب
اگر ضرورت نماز کند بعد تکبیر چهارم بگوید اللهم اخز عبدك فی عبادك وبلادك اللهم اصله حر نارك اللهم اذقه
اشد عذابك فانه کان یوالی اعدائك ویعادی اولیائك ویبغض اهل بیت نبیك و تکبیر پنجم بر او نگوید و اگر میت
مستضعف باشد که ضعیف العقل باشد و تمیز میان مذاهب نکند و باین سبب سنی باشد یا مخالف حق باشد و عناد با شیعیان
نداشته باشد یا اعتقاد با اهل بیت داشته باشد و با دشمنان ایشان بد نباشد در نماز او بگوید اللهم اغفر للذین تابوا واتبعوا
سبیلك وقهم عذاب الجحیم و اگر مذهب میت معلوم نباشد بگوید اللهم ان هذه النفس انت احییتها وانت امتها
اللهم ولها ما تولت واحشرها مع من احبت و شیخ علی فرموده که هرگاه مصلی واحد باشد و تکرار نماز منافی تعجیل که مستحب بوده باشد
در این صورت تکرار مکروه است یعنی کم ثواب و اگر کسی اعاده نماز جنازه کند در مرتبه دوم مختار است خواه نیت وجوب کند باعتبار
اصل یا نیت ندب کند باعتبار سقوط فرض پنج مسئله اول هر که دریابد امام را در اثنای نماز جنازه تابع امام میشود و هرگاه امام
فارغ شود مأموم تمام میکند تکبیرات باقی مانده خود را پی در پی و اگر جنازه را بردارند یا میت را دفن کنند تمام کند تا اینکه جنازه
بر قبر باشد دوم هرگاه مأموم پیش از امام یک تکبیر یا زیاده گفته باشد سنت است که با امام اعاده آن نماید سوم اگر میتی را
بی نماز دفن کنند جائز است که نماز کنند بر قبر او تا یک شبانه روز نه زیاده بر آن که بگذرد جائز نیست چهارم جمیع اوقات
صلاحیت گذاردن نماز جنازه دارد مگر وقت تضیق نماز حاضره که در آن وقت اشتغال نماز جنازه جائز نیست و اگر
بیم بوده باشد بر میت و وقت نماز حاضره وسیع باشد در آن صورت مقدم نماز جنازه است پنجم هرگاه مشغول نماز جنازه
شود امام و در اثنای آن جنازه دیگر حاضر شود امام مختار است اگر خواهد از سر گیرد و نماز بر هر دو و اگر خواهد اول را تمام
کند و بعد از آن بر دوم نماز کند فصل پنجم در نمازهای سنتی است و آن بر دو قسم است یکی نوافل یومیه و آنها را پیشتر
مذکور کردیم و دوم نمازهائیکه مخصوص وقتی نیست و این قسم بسیار است یا مذکور میکنیم نمازهای ضروری سنتی را و آن چند
نماز است اول نماز استسقاء و آن مستحب است در وقت خشک شدن نهرها و سستی بارانها و کیفیت آن مانند نماز عید
است مگر آنکه عوض دعاهای قنوت عید دعاهای طلب عطوفت حق تعالی و نزول رحمت و بارش باران بخوانند و از دعا

هرچه ممکن و مقدور ایشان باشد کافیست و الا ادعیه مرویه از طریق اهلبیت علیهم السلام بخوانند که آن بهترست مسنونات نماز استسقا
یکی صوم سه روز قبل استسقاست و برآیند روز سوم و سنت است که آن روز دوشنبه باشد و اگر ممکن نشود جمعه بود و اینکه برآیند
بسوی میدان پا برهنه بسکینه و وقار و این نماز در مساجد نکنند و برآرند با خود پیران و اطفال و پیرزالها را و برنیارند کفار
اهل ذمه را و جدا کنند اطفال را از مادران پس هرگاه فارغ شود امام از نماز خود بر میگرداند روی خود را بعد از آن استقبال
قبله کند و تکبیر بگوید صد مرتبه باواز بلند و تسبیح بخواند بجانب راست صد مرتبه و تهلیل بخواند بطرف چپ با تحمیدین و رو کند بمردمان
و حمد خدا کند صد مرتبه و مردم هم متابعت او کنند در جمیع امور مذکوره یعنی سوای توجه بجهات بعد از آن خطبه بخوانند
و مبالغه کنند در تضرع و زاری و اگر در اجابت دعا تاخیر شود مکرر برآیند تا وقتیکه رحمت خداتعالی دریابد آنها را و همچنین
جائز است این نماز در وقت کمی باران جائز است و در هنگام خشک شدن چشمها و چاها هم مترجم گوید برگردانیدن
ردا عبارتست از کردن آنچه بر دوش راست است بر دوش چپ و آنچه بر دوش چپ است بر دوش راست و شرط نیست
که ظاهر آنرا بطرف باطن کنند و باطن را بطرف ظاهر و اعلی را اسفل و اسفل را اعلی هر چند جائز است و این کار مخصوص امام
نیست بلکه دیگران هم اگر بکنند جائز است اقتداء للنبی صلی الله علیه و آله و برای تفاؤل بآنکه حق تعالی احوال بندگان را
برگرداند از قحط بارزانی و از عسر بیسر دوم نماز استخاره و نماز حاجت و نماز شکر نعمت و نماز زیارت و آداب آنها
در کتب عبادات و ادعیه مذکورست و از جمله نمازهای سنتی بعضی تعلق باوقات معینه دارد و آن چند نماز است اول
نماز نافله ماه رمضان است و مشهور شده در روایات استحباب هزار رکعت است در ماه رمضان زیاده بر نوافل یومیه در هر شب
میگزارد بیست رکعت را هشت رکعت بعد از نماز مغرب و دوازده رکعت بعد از عشا علی الاظهر و در هر شب از دهه آخر
رمضان سی رکعت بترتیب مذکوره و در سه شب طاق و در هر شب صد رکعت و در روایتی واقع شده که اقتصار میکنند
در لیالی طاق مذکوره بر صد رکعت و بعد از آن باقی میماند برای هشتاد رکعت و در هر جمعه ده رکعت میگزارد نماز حضرت
امیرالمؤمنین و نماز فاطمه زهرا و نماز جعفر و در جمعه آخر بیست رکعت کند نماز علی و در عشای همان جمعه بیست رکعت نماز فاطمه
و نماز امیرالمؤمنین چهار رکعت است بدو تشهد و دو سلام میخوانند در هر رکعت الحمد یکمرتبه و قل هو الله پنجاه مرتبه و نماز
فاطمه زهرا علیها السلام دو رکعت است میخوانند در اول الحمد یکمرتبه و سوره انا انزلناه صد مرتبه و در رکعت دوم
الحمد یکمرتبه و سوره توحید صد مرتبه و نماز جعفر چهار رکعت است بدو سلام میخوانند در رکعت اول الحمد یکمرتبه و اذا زلزلت
یکمرتبه و بعد از آن پانزده مرتبه بگوید سبحان الله والحمد لله و لا اله الا الله و الله اکبر و بعد از آن رکوع کند
و همین ذکر ده مرتبه بگوید و همین قسم بعد از سر برداشتن از رکوع هم ده مرتبه همان ذکر در سجود و بعد از سجود ده

دوم و بعد از سر برداشتن از آن نیز ذکر مذکور را ده مرتبه بخوانند پس در هر رکعتی هفتاد و پنج مرتبه میشود و میخوانند در رکعت دوم
بعد از حمد و العادیات و در سوم اذا جاء نصر الله و در چهارم قل هو الله احد و سنت است که در آخر سجده دعای مخصوص
با آن بخوانند که در کتب ادعیه مبین است دوم نماز شب عید رمضان و آن دو رکعت است میخوانند در رکعت اول الحمد یکمرتبه
و قل هو الله احد هزار مرتبه و در رکعت دوم الحمد یکمرتبه و قل هو الله احد یکمرتبه سوم نماز روز عید غدیر که هیجدهم ذی الحجه است
دو رکعت است پیش از زوال به نیم ساعت و نماز شب نیمهٔ شعبان و نماز شب مبعث و روز مبعث و تفصیل این نمازها و آنچه
خوانده میشود در آنها بعد از آن مذکور است در کتب عبادات سوم همه نوافل را جائز است که آدمی نشسته بگذارد و ایستاده
بهتر است و اگر دو رکعت نشسته را به یک رکعت ایستاده حساب کند بهتر است یعنی بدل دو رکعت ایستاده چهار رکعت
نشسته بهتر است از اینکه بدل دو رکعت ایستاده دو رکعت نشسته کند هر چند آنهم جائز است رکن چهارم در توابع
نماز است و در آن چند فصل است **فصل اول** در بیان خللی است که در نماز واقع میشود و آن یا عمداً باشد یا سهواً
یا شکاً و اما عمداً پس هر که اختلال کند بچیزی از واجبات نماز عمداً باطل میشود نمازش خواه آنچیز شرط نماز بوده مانند طهارت
و ستر عورت یا جزء نماز بوده هر چند رکن نماز نباشد مانند قرائت یا کیفیت نماز بوده مانند طمأنینت یا ترک باشد مانند ترک
کلام و همچنین است اگر کند چیزیکه واجب الترک باشد یا ترک کند چیزی که واجب بوده فعل آن از روی نادانی مسئله باشد
مگر جهر و اخفات در قرائت که اگر در این خلل شود معاف است و اگر علم نداشته باشد بغصبیت جامه یا مکانی که در آن نماز
کرده یا نجاست جامه یا بدن یا موضع سجود و بعد از نماز معلوم کند اعاده ندارد و شهید ثانی گفته که اصح آنست که اگر وقت نماز
باقی باشد اعاده کند و اگر وقت گذشته باشد اعاده نیست تفریع مسئله مذکوره اول هرگاه وضو کند با آب مغصوب با علم
بغصبیت و نماز کند اعادهٔ طهارت و نماز باید کرد و اگر عالم بالغصبیت نباشد صحیح است اعاده نکند دوم هرگاه نداند
که پوست حیوان خود مرده است نماز کند در آن بعد از آن معلوم کند که میته بوده اگر از دست مسلمان گرفته یا از بازار مسلمانان
که غالب در آن مسلمین باشند خریده گو از دست مجهول الحال باشد نماز اعاده نمیکند و اگر از دست غیر مسلمان گرفته یا از سر راه
برداشته اعادهٔ نماز باید کرد سوم آنکه اگر نداند که ملبوس از جنس ما یصلی فیه نیست یعنی در آن نماز جائز است و نماز کند در آن
نماز اعاده باید کرد هر چند که بعد از آن ظاهر شود که از جنس ما یصلی فیه بوده است مترجم گوید فقها گفته اند که شرط است در
نماز که بداند مصلی که ملبوس او از جنس ما یصلی فیه است چه اگر بدون علم مذکور نماز گذارد در آن ملبوس اعادهٔ آن نماز
باید کرد هر چند بعد از نماز معلوم شود که از جنس ما یصلی فیه بوده خواه آن ملبوس مما تتم فیه الصلوة وحده باشد یا نباشد
پس اگر بند ازار یا کلاه از این قبیل باشد در آن هم نماز جائز نیست و اگر شست یا انگشتری از استخوانی بوده که معلوم

نباشد که استخوان ماکول اللحم است یا غیر ماکول اللحم و دران هم نماز جائز نیست اما سهو پس اگر اخلال کند برکنی از ارکان نماز سهواً اعاده
میکند نماز را چنانچه قیام بعمل نیاورد و نیت کرد یا نیت نکرده و تکبیرة الاحرام گفت یا تکبیر نگفت و شروع بقرات نمود یا رکوع
نکرده بسجده رفت یا سجدتین نکرده برخواست و برکوع آمد در رکعت بعد ازان و بعضی فقها گفته اند که زیادتی را بیندازد
و انچه فوت شده بعمل آرد و بنای نماز بر همان بگذارد و تمام کند و بعضی دیگر گفته اند که این حکم مخصوص دو رکعت آخر است
و اگر در دو رکعت اول شود از سر میگیرد نماز را و قول اول اظهر است و همچنین اگر زیاده کند در نماز رکعتی یا رکوعی یا دو سجده
اعاده نماز میکند خواه عمداً یا سهواً کند و بعضی فقها گفته اند که اگر شک کند در رکوع و رکوع کند و بعد ازان بخاطرش آید که رکوع
کرده بود درینصورت رفع راس از رکوع نکند و بسجده برود و آنرا شیخ قدس سره و علم الهدی سید مرتضی رضی الله عنه فرموده اند
و اشبه انیست که درینصورت نماز باطل میشود و اگر کم کند رکعت پس اگر بخاطرش آید پیش از بعمل آوردن مبطل نماز تمام کند هر چند
نماز دو رکعتی باشد و اگر بخاطرش برسد بعد از کردن کاری که آن کار مبطل نماز است عمداً و سهواً اعاده آن نماز کند و اگر معلوم
کند بعد از کردن کاری که عمداً آن کار مبطل نماز باشد نه سهواً مانند سخن کردن دران تردد است اشبه آنست که نماز صحیح است
و تمام میکند و همچنین اگر ترک سلام گفتن کند بعد ازان بخاطرش بیاید دران هم همان تفصیل مذکور است و اگر ترک کند سجدتین را و نداند
که از دو رکعت بوده یا از یک رکعت درینصورت ترجیح سید هم جانب احتیاط را و میگوییم که از سر بگیرد نماز را و اگر دو سجده فراموش
کرده از دو رکعت بوده و نداند که از کدام دو رکعت است یعنی دو رکعت اول یا دو رکعت آخر بعضی فقها گفته اند که اعاده نماز
کند زیرا که سالم نمانده اند دو رکعت اول بیقین و اظهر انیست که اعاده ندارد بلکه بر او دو سجده سهو است و اگر خلل کند در واجبی
که رکن نباشد پس بعضی ازان اختلاف هست که نماز را باطل نمیکند و تدارکی هم ندارد و بعضی دیگر تدارک دارد بدون سجده
سهو و قسم سوم تدارک دارد با دو سجده سهو پس قسم اول آنست که قرات فراموش کند یا جهر و اخفات در مقام خود
فراموش شود یا قرات حمد تنها یا قرات سوره سهو کند و بخاطرش نیاید تا آنکه رکوع کند یا ذکر واجب در رکوع فراموش
کند یا طمانینت در رکوع و بخاطرش نیاید تا وقتیکه سر بردارد یا برداشتن سر از رکوع فراموش کند یا طمانینت در برداشتن
سر از رکوع تا وقتیکه سجده کند و بعد ازان بخاطرش آید یا ذکر در سجده فراموش کند یا سجود بر اعضای سبعه فراموش کند
یا طمانینت در سجده و بخاطرش نیاید تا اینکه سر بردارد از سجده یا سر برداشتن از سجود فراموش کند یا سجود بر اعضای سبعه
و طمانینت دران بخاطرش نیاید تا هنگام سر برداشتن از سجود دوم در جمیع این صور نماز تمام میکند و تدارک ندارد
مترجم گوید شیخ علی قدس سره فرموده که در سجده جبهه اگر پیشانی بر مکان جائز السجود نگذارد هر چند سهواً باشد سجود متحقق
نمیشود و نماز باطل میگردد دوم کسی که فراموش کند قرات حمد را تا اینکه سوره خواند و هنوز برکوع نرفته استیناف

کند و بعد از آن سوره هم بخواند تا ترتیب بعمل آید و همچنین اگر فراموش کند رکوع را و بخاطرش آید پیش از سجود بر میخیزد و رکوع
میکند پس سجود نماید و همچنین هر کس ترک سجدتین کند یا یکی از آن یا ترک تشهد کند و بخاطرش آید پیش از آنکه برکوع رکعت دیگر
برود بر میگردد و تلافی آن فعل نماید پس بر میخیزد و بعمل آورد آنچه بر او لازم است خواه قرائت یا تسبیح و بعد از آن رکوع
میکند در این دو موضع دو سجده سهو واجب است و بعضی فقها گفته اند که واجب نمیشود و اول اظهر است و شیخ علی رحمه الله فرموده
که اصح وجوب سجدتین است و اگر ترک کند صلوات گفتن بر پیغمبر و آل پیغمبر علیهم السلام تا اینکه سلام بگوید قضا کند آنرا بعد از
سلام سوم هرگاه ترک کند یک سجده یا تشهد را و بخاطرش نیاید تا اینکه رکوع کند قضا کند و سجده سهو هم بجا آورد اما شک در آن
چند مسئله است مسئله اول هرگاه شک کند در عدد رکعات نماز واجبی دو رکعتی مانند نماز صبح و نماز سفر و نماز عیدین هرگاه
واجب شود یا نماز کسوف اعاده نماز کند و همچنین است حکم نماز شام هم مترجم گوید شیخ علی فرموده که اگر در نماز آیات شک
در عدد رکعات شود نماز باطل میشود و اعاده باید کرد و اگر در عدد رکوعات شود بنا بر اقل بگذارد دوم هرگاه شک
کند در چیزی از افعال نماز پس اگر محل آن نرفته باشد آنرا بفعل می آورد و نماز تمام میکند و اگر محل آن رفته نماز را تمام
میکند خواه آن فعل رکن باشد یا غیر رکن و خواه در دو رکعت اول باشد یا در دو رکعت دوم علی الاظهر مترجم گوید محل
قرائت تا هنگام رکوع رفتن است و محل رکوع تا هنگام سر گذاشتن بر زمین جهت سجده و محل سجده یا رکوع رکعت دوم
هرگاه متحقق شود که نیت نماز کرده و شک کند که نیت ظهر کرده است یا عصر مثلاً و نیت فرض کرده یا نیت نفل از سر میگیرد نماز
را مترجم گوید شیخ علی فرموده که اگر بداند که برای کدام نماز برخواسته بود بنا بر همان میگذارد زیرا که ظاهر آنست که همان
نماز را و نیت هم بخاطر آورده و اگر این را نداند از سر گیرد نماز را سوم هرگاه شک کند در عدد رکعات نماز چهار رکعتی
پس اگر در دو رکعت اول باشد اعاده نماز کند و همین حکم دارد هرگاه نداند که چند رکعت کرده و اگر یقین دارد دو
رکعت اول که آنرا بجا آورده است و شک کند در سوم و چهارم واجب است که احتیاط بجا آورد چهار مسئله اول
هرگاه شک کند درمیان دو و سه بنا بگذارد بر سه و تمام کند و بعد از تشهد و تسلیم یک رکعت نماز احتیاط ایستاده
بنیت وجوب کند یا دو رکعت نشسته مترجم گوید که فقهای متاخرین گفته اند که این حکم در صورتیست که شک مذکور بعد از
اتمام سجدتین باشد زیرا که اگر پیش از اکمال سجدتین بوقوع آید شک در دو رکعت اول شده باشد و آن مبطل نماز است
و اعاده دارد و اکمال سجدتین حاصل میشود بآنکه از ذکر سجده دوم فارغ شود و بعضی فقها گفته اند که از سر برداشتن از
سجده دوم و در صورت شک باید که تامل کند اگر بخاطرش بیاید رفع شک شود بنا بر همان میگذارد و اگر بر یکی از دو
طرف شک رجحان یابد باز بنا بر همان بگذارد و اگر طرفین مساوی یابد و مایوس از حصول یقین یا ظن باحدی الطرفین شود

احتیاط بعمل می آورد دوم هرگاه شک کند در میان سه و چهار بنا بر چهار میگذارد و تشهد و سلام گوید و احتیاط مثل اول کند سوم هرگاه شک کند در میان
دو و چهار و درین صورت هم فقهای متاخر بعد از اکمال سجدتین شرط کرده اند بنا بر چهار بگذارد و تشهد و تسلیم بگوید و بعد از آن
دو رکعت نماز ایستاده بگذارد بنیت واجب چهارم هرگاه شک کند در میان دو و سه و چهار بنا بر چهار بگذارد و تشهد و
سلام بگوید بعد از آن دو رکعت ایستاده کند و دو رکعت نشسته و درین صورت هم فقهای متاخرین بعد از اکمال سجدتین
شرط کرده اند چنانچه در مسئله اول گذشت و درین مقام چند مسئله است اول هرگاه گمان غالب بهم رساند در یکی از دو
طرف آنکه شک در آن کرده بنا بر گمان غالب میگذارد و حکم آن حکم علم است دوم آیا در نماز احتیاط سوره فاتحه متعین است
یا مختار است در اینکه فاتحه بخواند یا تسبیحات اربعه بعضی فقها قائل باول شده اند زیرا که این نماز جداگانه ایست و در
حدیث وارد شده که لا صلوٰة الا بفاتحة الکتاب یعنی هیچ نماز درست نیست مگر بفاتحه و بعضی دیگر قایل اند بدوم و گفته اند
که نماز احتیاط در بدل رکعت سوم و چهارم گذارده میشود و حکم مبدل منه دارد و قول اول اظهر است سوم اگر
فعلی مبطل نماز پیش از نماز احتیاط کند بعضی گفته اند که نماز باطل میشود و نماز احتیاط ساقط میشود از سر بگیرد و نماز را اعاده
کند زیرا که نماز احتیاط تتمه نماز اصل است پس در اثنای نماز گویا فعلی مبطل بعمل آورده و بعض دیگر از علما گفته اند باطل نمیشود
زیرا که این نماز علیحده است جزو نماز اول نیست و از اینکه بدل رکعات نماز اول است لازم نیست که در جمیع احکام حکم مبدل منه
داشته باشد چهارم هرگاه کسی شک کند در نماز احتیاط یا در سجده سهو و همچنین در واجبات دیگر که بسبب وقوع سهو و شک واجب
میشود بآن شک ملتفت نشود مثلاً اگر در نماز احتیاط در رکعتی شک کند که یک رکعت کرده یا دو رکعت بنا بر دو رکعت بگذارد
و تمام کند و تدارکی ندارد و همچنین در دو سجده سهو نیز کذلک اگر در نماز احتیاط در رکعتی شک کند میان دو و سه بنا بر دو بگذارد
و تمام کند و ملتفت تدارک نشود و همچنین هرگاه شک کند ماموم اعتماد بر نماز امام کند و اگر شک کند امام از ماموم استفسار
کند بذکری یا تسبیحی و بحفظ ماموم اعتماد کند مترجم گوید طریق استفسار اینست اگر در نماز جماعت امام را شک شود در
عدد رکعات استفسار از ماموم کند بتسبیحی و بگوید سبحان الله مثلاً سه مرتبه تا اشاره باستفسار از سه رکعت میشود و اگر بجا
سه رکعت بعمل آمده باشد ماموم هم سه مرتبه سبحان الله بگوید و اگر کمتر یا بیشتر شده باشد ماموم همان عدد تسبیح بگوید تا تفهیم بعمل
آید و کسیکه کثیر السهو باشد شک او را هیچ اعتباری نیست یعنی که اگر شک در فعلی کند بنا بر وقوع آن فعل بگذارد و اگر در عدد
رکعات کند بنا بر اکثر بگذارد بشرطیکه آن اکثر زیاده از عدد واجب نباشد و اگر زیاده باشد بر عدد واجب بنا بر صحت نماز بگذارد
و بعدد زائد ملتفت نشود و کثیر الشک آنست که عادةً او را گویند که او بسیار شک میکند و بعضی فقها گفته اند که هرگاه شک
کند در یک فریضه و دیگر گفته اند که در سه فریضه متوالی یک یک سهوا نه بعمل آید و قول اول اظهر است پنجم هر کس شک کند

در عدد رکعات نماز نافله بنا بر اکثر بگذارد و اگر بنا بر اقل بگذارد بهتر است خاتمه در بیان دو سجده سهو است و آنها واجب
اند در مواضعی که ذکر میکنیم و هر کسیکه تکلم کند در اثنای نماز بسهو یا سلام بگوید در غیر موضع سلام یا شک کند در میان چهار
رکعت و پنج رکعت و بعضی فقها گفته اند که در هر زیادتی و نقصانی هر گاه مبطل نماز نباشد و ماموم هم سجده سهو کند با امام
به نیت وجوب اگر هر دو را سهوی شده باشد و اگر یکی را سهو شده باشد و دیگری را نشده باشد هر کدام حکم نفس خود دارد
وقت ادای سجده سهو بعد از سلام است خواه برای زیادتی فعل باشد یا برای نقصان و بعضی دیگر گویند که پیش از سلام
و قول ثالث اینست که اگر برای زیادتی فعلی باشد بعد از سلام دو سجده سهو کند و اگر بواسطه نقصان فعلی باشد پیش از
سلام و قول اول اظهر است و صورت سجدتین اینست که تکبیر بگوید به نیت استحباب بعد از آن سجده کند پس بردارد سر خود را پس باز
سجده دوم کند و تشهد بگوید تشهدی خفیف پس سلام بگوید و آیا در این سجدتین ذکر واجب است یا نه در آن تردد است و اگر ذکر
واجب باشد لفظی معین دارد که همان لفظ ذکر بگوید اشبه اینست که لفظی معین نیست مترجم گوید بقول شیخ علی رحمه الله اصح
آنست که ذکر در سجده سهو متعین است و آن اینست بسم الله و بالله و صل الله علی محمد و آل محمد یا بسم الله و بالله
السلام علیک ایها النبی و رحمة الله و برکاته و اگر اهمال کند در بجا آوردن سجدتین عمداً باطل نمیشود نمازش و بر او است
بعمل آوردن سجدتین هر چند دیر شود مدت بسبب اهمال فصل دوم در قضای نمازهاست و کلام در سبب فوت نماز است و قضای آن
و لواحق قضا اما سبب قضا پس بعضی از اسباب هست که اگر بآن اسباب نماز فوت شود قضا ندارد و آن هفت سبب است اول صغر
یعنی عدم بلوغ دوم دیوانگی سوم بیهوشی علی الاظهر چهارم حیض پنجم نفاس ششم کفر اصلی که هر گاه کافر مسلمان شود قضای
نمازهای ایام کفر ندارد و مسلمانی که مرتد شود و بعد از آن توبه کند قضای ایام ارتداد بر او واجب است مترجم گوید علما گفته اند
که کافر اصلی هر گاه مسلمان شود قضای نمازهای ایام کفر بر او معاف است و حکم باقی فرق که اقرار بشهادتین دارند و منکر بعضی
از ضروریات دین اسلام شده اند مانند نواصب اینست که نمازهای ایام نصب که گذارده باشند قضای آن در وقت استبصار
از ایشان ساقط است و هر نمازی که در ایام نصب از ایشان فوت شده آنرا باید قضا کنند و روزه و حج هم همین حکم دارد بخلاف
زکوة که اگر بموافق مذهب خود داده باشد در هنگام استبصار واجب است که بمستحق برسانند و مستنبط آنچه مذکور شد روایات
صحیحه است و همچنین فقها گفته اند که مخالف اگر مستبصر شود نمازهای سابق که کرده باشد قضای آن ندارد و اگر در آن وقت
نمازی از او فوت شده باشد باید که در وقت استبصار قضا کند هفتم عدم قدرت بر آنچه مباح میشود بآن نماز کردن و آن
وضو و غسل و تیمم است و بعضی فقها گفته اند که در وقت تمکن قضا میکند و قول اول اشبه است و اگر فوت شود نماز بغیر امور
مذکوره واجب میشود قضا مانند آنکه نماز فریضه ترک کند خواه عمداً یا سهواً سوای نماز جمعه و عیدین که قضا ندارد

خواب هم اگر تمام وقت نماز را فرا گرفته باشد و درین صورت بعد از بیداری قضا واجب است و اگر برطرف شود عقل مکلف بچیزی از جانب
مکلف مانند خوردن مسکری یا آشامیدن دوای خواب آورنده واجب است بر او قضا زیرا که خود باعث زوال عقل شده و همچنین اگر دوائی
خورده که غالبا زوال عقل میکند و اگر بخورد غذای موذی و آن باعث بیهوشی شود قضا ندارد یعنی در صورتیکه نداند که آن
غذا باعث بیهوشی میشود و هرگاه مرتد شود مسلمان یا مسلمانی شود کافر و باز کافر شود واجب است بر او قضای ایام ارتداد
اما قضا پس واجب است قضای نمازهای فوت شده هرگاه واجب باشد و سنت است قضای نوافل موقته باستحباب موکد
و اگر نوافل فوت شوند بسبب مرضی که مزیل عقل نباشد قضای آن سنت موکد نیست و مستحب است که تصدق کند در بدل
هر دو رکعت یک مد طعام و اگر قدرت نداشته باشد در بدل هر روز یک مد طعام بدهد و واجب است قضای نمازهای فائته در هر وقت
که بخاطرش بیاید مادامی که وقت نماز حاضره تنگ نشده باشد و بترتیب میگذارد نمازهای فائته سابقه را بر لاحقه چنانچه قضای
نماز ظهر را مقدم میگذارد بر عصر و عصر را بر مغرب و مغرب را بر عشا خواه آن قضا از روز حاضر باشد یا نمازهای روزهای
رفته باشد پس اگر فوت شده باشد از وی نمازهای بسیار آنها مترتب نمیشوند بر نماز حاضره باین معنی که اول باید که آنها را قضا
کند و بعد از آن نماز حاضره بعمل آرد و بعضی فقها گفته اند که مترتب میشود و تا مضیق نشود وقت حاضره آنرا نمیتواند کرد
و قول اول اشبه است و اگر بر او واجب باشد نمازی و فراموش کند آنرا و بگذارد نماز حاضره را اعاده نکند و اگر بیاد آورد در
اثنای نماز حاضره که نماز فائته بر ذمه او است عدول کند بسوی سابقه و قصد سابقه نماید و اگر بگذارد نماز حاضره را با وجود
بخاطر داشتن فائته اعاده کند آنرا و اگر داخل شود در نماز نافله و بخاطرش آید که بر ذمه او است یک فریضه از سر گیرد آن فریضه
را و قضا میکند نماز سفر را قصرا هر چند در حضر بگذارد و نماز فائته حضر را تماما هر چند در سفر باشد و اما لواحق پس چند مسئله است
اول کسیکه ازو فوت شود فریضه از نمازهای پنجگانه و معین نباشد که کدام فوت شده قضا میکند نماز صبحی و شامی و چهار رکعتی
بنیت ما فی الذمه و بعضی فقها گفته اند که هر پنج نماز قضا میکند و قول اول اولی است و آن اشبه است و اگر فوت شود
از وی فرائض بسیار لا علی التعیین قضا میکند همچنان بترتیب تا گمان غالب شود که تمام بعمل آورده دوم اگر فوت شود
از وی نمازی معین و نداند چند مرتبه فوت شده مکرر میکند آنرا تا آنکه گمان غالب بهمرساند که تمام بعمل آمده و اگر فوت شود
از وی نمازهای پنجگانه بسیار و نداند که چند روز بوده میگذارد روزهای پی در پی تا اینکه معلوم کند که روزهای فائته
هم در ضمن همین نمازها گذارده شده و علم در اینجا یعنی گمان غالب است چنانچه در مسئله سابقه گفته شد سوم هر کس
ترک نماز کند یکمرتبه و حلال داند آنرا مرتد میشود و باید او را کشت اگر در فطرت اسلام متولد شده یعنی پدر یا مادرش مسلمان
باشند اگر پدر و مادرش کافر بوده اند و او باسلام آمده او را تکلیف توبه میکنند اگر قبول توبه نکند میکشند او را و اگر امتناع

از توبه کند بسبب شبهه که احتمال وقوع آن شبهه باشد قتل از او ساقط میشود و اگر تارک نماز حلال نداند ترک نماز را تعزیر میکنند
او را پس اگر مرتبه سوم هم ترک نماز کرد باز تعزیر میکنند و اگر مرتبه سوم هم کرد میکشند او را و بعضی فقها گفته اند که قتل در مرتبه
چهارم است و آن احوط است **فصل سوم** در جماعت است و کلام در چند طرف است **طرف اول** جماعت سنت است
در جمیع فرایض و سنت موکده است در فرایض یومیه و واجب نیست جماعت مگر در نماز جمعه و عیدین در صورتیکه شرایط جمعه
متحقق شود و جائز نیست جماعت در هیچیک از نوافل سوای نماز استسقا و نماز عیدین در صورتیکه شرایط وجوب عیدین
متحقق نباشد و نماز جماعت ادراک میشود با دراک امام در رکوع و ادراک رکوع با امام علی الاشبه و کمتر عددیکه با آن جماعت
متحقق میشود دو نفر اند که یکی امام و دوم ماموم باشد و صحیح نیست جماعت در صورتیکه حائلی در میان امام و ماموم باشد
که مانع مشاهده امام شود مگر آنکه ماموم زن باشد که در آن صورت جائز است حائل مترجم گوید یعنی ماموم زن و امام مرد
باشد چه اگر پیشنماز هم زن بود جائز نیست که حائلی در میان او و زنیکه ماموم است باشد و مراد بحائل که مانع مشاهده امام
باشد حائل سوای ماموین است چه اگر ماموم حائل باشد قصوری ندارد بلکه مشاهده آن ماموم امام را کافیست و اگر آن ماموم
هم مشاهده امام نباشد ماموم دیگر که ببیند واسطه باشد امامت صحیح است و نماز ماموم هم صحیح و منعقد نمیشود جماعت در صورت
امام بر مکان بلندتر از جای ماموم بایستد بلندی معتدبه مانند خانها علی تردد مترجم گوید بلندی معتدبه جائز نیست
که امام بر آن بلندی باشد آنست که جستن بر آن ممکن نباشد عادةً چنانچه شیخ علی رحمه الله بیان فرموده و اگر بلندی پستی کمی
باشد مجوز است و جائز است که بایستد امام بر بلندی از زمین که منحدر باشد و اگر ماموم بر بنای عالی باشد جائز است و جائز
نیست دوری ماموم از امام دوری بسیار که عادةً آنرا اکثر گویند هرگاه در میان امام و ماموم صفهای پیوسته نباشد
اما هرگاه صفهای متصل باشد پس باکی نیست که ماموم دور بوده و مکروه است قرائت کردن ماموم در عقب امام مگر آنکه
نماز جهریه باشد و ماموم نشنود قرائت امام را و همهمه هم نشنود و بعضی فقها گفته اند که قرائت ماموم حرام است و بعضی
دیگر گفته اند که در نماز اخفاتی مستحب است که قرائت حمد نماید و قول اول اشبه است و اگر امام بشرایط امامت نباشد
واجب است که قرائت کند ماموم در نماز و واجب است متابعت امام یعنی افعال را بعد از امام بجا آرد پس اگر ماموم
سر خود را پیش از امام بردارد بعمد انتظار امام میکشد تا او هم ملحق شود و افعال دیگر تبعیت او بعمل آرد و اگر بسهو سر بردارد
باز عود میکند و با امام سر بر میدارد و در این صورت تکرار آن فعل معفو است هرچند رکن باشد و همچنین است اگر میل
کند بسجود و پیش از امام میل کند برکوع و جائز نیست که ماموم پیش روی امام بایستد و لابد است از اینکه نیت اقتدا کند
ماموم و قصد کند بسوی امام معین پس اگر پیش روی او دو امام باشد و نیت کند که اقتدا میکنم بهر دو یا به یکی لا علی التعیین

جماعت منعقد نمیشود و اگر دو کس نماز گذارند و هر کدام بگوید من امام بودم نماز هر دو صحیح است و اگر هر کدام بگوید که من ماموم بودم نماز هر دو صحیح نیست و همچنین اگر شک کنند در قصد خود که امامت قصد کرده اند یا ماموميت و جایز است که اقتدا کند فریضه گذارنده بفریضه گذارنده دیگر هر چند نماز امام و ماموم مختلف باشد مثلاً مسافر بحاضر و بر عکس و جایز است نفل گذار بفرض گذار اقتدا کند چنانچه شخصی نماز فریضه را بانفراد ادا کند و بعد از آن جماعت منعقد شود باز بنیت اعاده نماز یا همان نماز را بجماعت ادا کند و نفل گذار بنفل گذار چنانچه در نماز استسقا و فرض گذار بنفل گذار چنانچه پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله نماز عشا میگذارد بعد از آن بخانه آمده پیشنماز قوم میشد و همان نماز را اعاده میکرد و بنا بر در چند موضع است و بعضی فقها میگویند که مطلقا جایز است مترجم گوید در چند موضع متعلق است بهر چهار صورت مذکوره و مواضع مذکوره از مثالهای سابق معلوم شد و اقتدا در هر نماز سنتی قائل آن معلوم نیست و مستحب است که ماموم بایستد از طرف راست امام اگر ماموم مرد باشد و پس سر امام بایستد اگر جماعت باشد یا زن باشد و اگر پیشنماز زن باشد زنها مقتدیه می ایستند در دو طرف او و همچنین اگر برهنه امامت کند برهنها او هم می نشیند و ماموان برهنه هم می نشینند در دو طرف او و پیش نمی ایستند بلکه بقدر دو زانوی خود و سنت است که مصلی نماز خود را اعاده کند وقتیکه بیابد کسی دیگری همان نماز را بجماعت میگذارد امام باشد یا ماموم و در صورتیکه ماموم قرأت کند و پیش از امام از قرأت فارغ شود سنت است که تسبیح کند یا ماموم تا هنگام رکوع امام و نیز سنت است که در صف اول اهل فضل باشند و مکروه است که کودکان در صف اول بگذارند مترجم گوید مراد باهل فضل درین مقام جمعی اند که آنها را مزیت تمام باشد از دیگران بسبب علم یا عقل یا عمل زیرا که صف اول افضل است و افضل مناسب است با افضل و چنانچه کودکان در صف اول گذاشتن مکروه است در صف آخر هم مکروه است که بایستد ماموم جدا مگر آنکه صفوف پر شده باشد که جا نیابد و نیز مکروه است که ماموم مشغول نافله شود هرگاه اقامت نماز بگویند و وقت برخاستن بنماز آن وقت است که موذن بگوید قد قامت الصلوٰة علی الاظهر و بعضی فقها گفته اند که وقت برخاستن بنماز آن وقت گفتن مقیم است حی علی الصلوٰة را و در دوم معتبر است در امام ایمان و عدالت و عقل و طهارت مولد یعنی ولد الحلال باشد نه حرام و بلوغ علی الاظهر مترجم گوید عدالت هیئتی است نفسانی که راسخ باشد در نفس و باعث شود بر التزام پرهیزگاری و مروت و طریق دانستن آن معاشرت باطنی است یا شهادت عدلین بعدالت کسی یا اشتهار و ابن جنید از علمای امامیه قائل است بآنکه هر مسلمانی عادل است مادام که منافی عدالت از او ظاهر نشود و مشهور مذهب او اقتدا بمجهول الحال جایز است و شرط است که قاعد امامت قائم نکند و امام امی و ماموم قاری نباشد و شرط نیست که امام حر باشد علی الاظهر بلکه امامت عبد هم جایز است و شرط است که امام مذکر باشد وقتیکه ماموان مذکر

باشند یا بعضی ذکور و بعضی اناث و جایز است که زن امامت زنان کند و همچنین خنثی هم امامت زنان میکند و امامت نمیکند زن
مرد را و خنثی را و اگر امام لحن میکرده باشد در قراءت یعنی خوب نتواند خواند جایز نیست که امامت کند کسی را که خوب بخواند علی الاظهر
و همچنین کسیکه حروف را تبدیل میکرده باشد یا نتمتام و آن کسی است که تکرار حرف تاء در کلام میکرده باشد و فافا کسیکه
تکرار حرف فا کند و مشابه آن و شرط نیست امام را که نیت امامت کند و صاحب مسجد که امامت آن مسجد باو متعلق باشد و
صاحب حکومت شرعی و صاحب خانه که ساکن در آن خانه باشد خواه مالک باشد یا نباشد اولی اند از غیر آنها به پیشنمازی
و هاشمی اولیست از غیر هاشمی هرگاه به شرایط امامت باشد و اگر تنازع کنند در امامت و این در صورتیست که رزق آنها
از بیت المال مقرر باشد مقدم کرده میشود آنکه در علم قراءت و فوقش بیشتر باشد و اگر همه برابر باشند پس مقدم افقه
است و اگر در آنهم مساوی باشند پس آنکه پیشتر از دار الحرب بدار الاسلام آمده و مسلمان شده باشد و اگر در آنهم مساوی
باشند پس یکی که سنش بیشتر باشد و اگر در آنهم مساوی باشند پس یکی اصبح یعنی احسن باشد و جمعا یاد کرده مستحب است
امام را که بشنواند مأمومین را با مأمومان هرگاه بمیرد امام یا بیهوش شود نایب کنند دیگری را که نماز را تمام کند و همچنین
اگر عارض شود امام را عذری جایز است که نایب کنند و اگر در صورت اختیار هم نایب کند جایز است و مکروه است که
اقتدا کند حاضر بمسافر و اینکه نایب کند کسی را که بعد از شروع در نماز آمده ملحق شده باشد و در رکعت اول با امام
نبوده باشد و امامت کند صاحب جذام و صاحب برص و آنکه بر او حد شرعی زده باشند و بعد از توبه و ختنه ناکرده
و کسیکه مأمومان او را ناخوش دارند و امامت کند بادیه نشین بشهری و صاحب تیمم بمتطهر آن طرف سوم در احکام جماعت
است و در این چند مسئله است اول آنکه هرگاه ثابت شود که امام فاسق است یا کافر یا بی طهارت بعد از نماز در این صورت
نماز مقتدی باطل نیست و اگر عالم بوده اقتدا کرده اعاده کند و اگر عالم شود در اثنای نماز بعضی فقها گفته اند که
از سر گیرد نماز را و بعضی دیگر گفته اند که نیت انفراد میکند و تمام کند و این اشبه است دوم هرگاه داخل مسجد شود
در حالیکه امام در رکوع باشد و بترسد از فوت شدن رکوع در این صورت رکوع کند پیش از ملحق شدن بصف و
جایز است که راه برود در رکوع خود تا اینکه بصف برسد سوم هرگاه جمع شود خنثی و زن می ایستد خنثی عقب امام
و زن در پس سر خنثی وجوباً و این مذهب جمعی است که قائل شده اند بتحریم محاذات زن با مرد و الا بطریق سنت چهارم
هرگاه بایستد امام در محراب که درون دیوار مسجد ساخته باشند پس نماز مقابل امام جایز است و نماز کسیکه در دو طرف
او باشد جایز نیست هرگاه مشاهده امام نکند و جایز است نماز صفهای جمعی که عقب صف اول اند زیرا که آنها
مشاهده میکنند کسی را که مشاهده امام میکند پنجم جایز نیست مأموم را مفارقت امام فی عذر پس اگر قصد انفراد کند

و جدا شود از امام و نماز تمام کند جائز است مترجم گوید یعنی ماموم می باید در جمیع افعال نماز تابع امام باشد و بدون نیت
انفراد از و جدا نشود مگر از جهت عذری مانند اینکه ماموم بعد از تشهد امام ملحق شود در این صورت او را میرسد که تشهد بدون
امام بخواند و بعد از آن ملحق باو شود ششم نماز جماعت جائز است در یک کشتی و در چند کشتی خواه کشتی ها متصل بیکدیگر
باشند یا جدا باشند بشرطیکه دوری مفرط نباشد هفتم وقتی که شروع میکند ماموم در گذاردن نافله و تکبیرة الاحرام بگوید
امام قطع نافله میکند ماموم و تاخیر آن نافله می نماید اگر بیم فوت شدن نماز جماعت داشته باشد والا دو رکعت نافله تمام
کند و بعد از آن ملحق امام شود و اگر مشغول فریضه شده باشد نیت آن برمیگرداند بسوی نافله علی الافضل و تمام کند دو
رکعت را و اگر پیشنماز امام اصل یعنی امام دوازدهم باشد در هر صورت قطع آن نماز کند و استیناف نماید در عقب آنحضرت
علیه السلام مترجم گوید مراد از فوت شدن نماز جماعت فوت شدن یک رکعت با امام است چه همین مقدار کافیست
در جواز قطع نافله هشتم هرگاه فوت شود ماموم را با امام چیزی از رکعات بگذارد آنچه دریابد با امام و آنرا اول
نماز خود حساب کند و تمام کند آنچه باقی مانده برای او بعد از سلام امام و اگر دریابد امام را در رکعت چهارم پیش از رکوع
داخل نماز میشود با او و هرگاه امام سلام دهد برمیخیزد و ما بقی را بگذارد و در رکعت دوم سوره فاتحه بخواند با سوره
دیگر و در دو رکعت آخر خواه حمد بخواند و خواه التسبیحات الاربعه نهم هرگاه دریابد امام را بعد از رفع راس از رکوع آخر تکبیر
میگوید و سجده میکند با امام پس وقتیکه سلام گفت برمیخیزد و از سر میگیرد نماز را بتکبیرة الاحرام تازه و بعضی فقها گفته اند
که بنا میکند بر تکبیر اول و قول اول اشبه است و اگر دریابد امام را بعد از سر برداشتن از سجده اخیره تکبیر میگوید و می نشیند
با او و هرگاه سلام گفت برمیخیزد و استقبال نماز میکند و محتاج بتکبیر دیگر نیست دهم جائز است که سلام بگوید ماموم پیش
از امام و برگردد از نماز بواسطه ضرورتی و بدون ضرورت هم یعنی وقتیکه امام طول دهد در تشهد و ماموم را احتیاج
باشد نیت انفراد کند ماموم و بعد از تشهد گفتن سلام دهد و اگر بدون نیت انفراد هم سلام بگوید گناهکار میشود و نمازش
اتمام است یازدهم هرگاه بایستند زنان در صف آخر و بعد از آن بیایند مردان واجب است بر زنان که متاخر شوند
اگر مردان را جای پیش روی آنها نباشد دوازدهم هرگاه نائب امام شود کسی که در اثنای نماز با امام ملحق شده باشد پس
هرگاه تمام شود نماز ماموین اشاره میکند آنها را که نماز خود را اتمام کنند و سلام بگویند و بعد از آن برمیخیزد و ما بقی نماز خود میگذارد
خاتمه در اموریست که تعلق بمساجد دارد و سنت است که مسجد را سر وا بی سقف سازند و جای وضو در دروازه های
مساجد باشد و مناره مسجد با دیوار باشد نه در میان مساجد و اول قدم راست در آرد در وقت دخول مسجد و در وقت
خروج اول پای چپ برآرد و ببیند پاپوش خود را که نجاست نداشته باشد و دعا بخواند در وقت در آمدن مسجد و

برآمدن از آن و جائز است شکستن آنچه مشرف بانهدام شده باشد از مسجد که بیم افتادن آن بر کسی باشد و آنچه سجال باشد
مترجم گوید فقها گفته اند که جائز است هدم مسجد برای توسعه آن لیکن واجب است تاخیر انهدام تا هنگام اتمام عمارت مگر آنکه
احتیاج باشد بسوی مصالح و آلات آن جهت حصول توسعه و لابد نیست جواز واکردن روزن و شبکه در عمارت مسجد
و سنت است تجدید مسجد منهدم و جائز است استعمال آلات و ادوات مسجد در مسجد دیگر و مستحب است جاروب کشی مسجدها و چراغ
روشن کردن در آنها و حرام است طلا کاری مساجد و نقاشی آنها بصورتها و فروختن آلات مسجد و داخل کردن در زمین
مساجد در راه یا در املاک و هر کس از مسجد چیزی بگیرد واجب است که باز رد کند بمسجد یا بسوی مسجد دیگر و هرگاه برطرف شود
آثار مسجد یا حلال نیست مالک شدن اراضی آن و جائز نیست در آوردن نجاسات در مسجد و برطرف کردن نجاست از جا
یا از بدن یا چیز دیگر در مساجد مترجم گوید برطرف کردن نجاست از بدن و جامه در مسجد در صورت احتمال سرایت نجاست
بمسجد ظاهر الحرمت است اما اگر ایمنی باشد از سرایت باز فقها گفته اند که حرام است زیرا که مستلزم استخفاف و اهانت مسجد میشود
و حرام است بر آوردن سنگریزه از مساجد و اگر بکند باز میگرداند بسوی آن و مکروه است بلند ساختن مساجد و ساختن
کنگره ها یا محرابهای داخل در دیوار دیگر و بگردانند مساجد را راه مرور و سنت است که اجتناب کنند از بیع و شرا و گذاشتن
دیوانگان و اجرای احکام قضا و تعریف اشیای گم شده و اقامت حدود و خواندن اشعار مترجم گوید مراد سوای اشعار
مناقب پیغمبر و اهل بیت آنحضرت و مراثی سید الشهدا و اشعار متضمن مواعظ و حکم است و شعریکه مشتمل بر بیان معنی لغتی باشد
برای اثبات معنی آن لغت که در کتاب خدا و احادیث وارد شده باشد زیرا که اینها همه عبادت است علی ما فی المسالک
بلند کردن آواز و بعمل آوردن صنایع و خواب کردن در مساجد و مکروه است در آمدن کسی که در دهانش بوی پیاز و سیر
باشد در مسجد و آب بینی انداختن و آب دهن انداختن و کشتن شپش و اگر بکند یکی از این سه چیز بپوشد آنرا بخاک و کشف
عورت کردن و سنگریزه انداختن بر یکدیگر در مسجد سه مسئله اوّل هرگاه ویران شود معابد یهود و نصاری پس اگر اهل
آنها ذمی باشند و بشرایط ذمه وفا میکرده باشند جائز نیست متعرض شدن بمعابد آنها و اگر معابد مذکوره در دار الحرب
باشد یا هلاک شده باشند اهل آنها جائز است که آنها را مساجد بسازند و آلات آنرا در مساجد مسلمین صرف کنند دوم نماز
واجبی در مسجد گذاردن بهتر است از خانه و نماز سنتی بر عکس سوم یک نماز گذاردن در مسجد جامع ثوابش برابر صد
نماز است و در مسجد قبیله برابر بیست و پنج نماز و در مسجد بازار برابر دوازده نماز **فصل چهارم** در نماز خوف و مطارده
است نماز خوف نمازیست که در اثنای بیم از دشمن گذارده شود و در نماز قصر واجب است خواه در سفر گذارده شود
و خواه در حضر اگر بجماعت گذارده شود باتفاق علما و اگر بانفراد بگذارند بعضی فقها گفته اند که باز قصر باید کرد و بعضی

دیگر تمام و اول اشبه است و اگر جماعت بگذارند پیشنماز اگر خواهد با یک طائفه بگذارد و بعد از آن با طائفه دیگر هم بگذارد و نیت
ندب و آن طائفه بنیت وجوب و این بنابر قول بجواز اقتدای مفترض بمتنفل است و اگر خواهد بگذارد چنانچه پیغمبر خدا صلی الله
علیه و آله گذارده در غزوهٔ ذات الرقاع و کیفیت آن بعد از این مذکور خواهد شد مترجم گوید وجه تسمیهٔ آن غزوه
بذات الرقاع اختلاف است بعضی گفته اند که در مکان قتال کوهی بود و سطح آن الوان مختلفه داشت مانند مرقعی که پارچهای
رنگارنگ بر او دوخته باشند و بعضی گویند که صحابه در آن غزوه پا برهنه بودند و پارچه ها بر پاهای خود بسته بودند
از بیم سوختن پاها از شدت گرمی آفتاب و بعضی دیگر گفته اند که رقاع نام درختی بود در مکان جنگ پس محتاج است این نماز
بسوی نظر در شروط آن و کیفیت آن و احکام آن اما شروط یکی آنست که دشمن در غیر طرف قبله باشد دوم در قوتی باشد
که بیم هجوم او بود سوم در مسلمانان کثرتی باشد که آنها را دو فرقه توان کرد که هر کدام مقاومت خصم توانند
نمود چهارم احتیاج نباشد که امام باید آنها را زیاده از دو فرقه بکند اما کیفیت آن پس اگر نماز دو رکعتی باشد پیشنماز با
طائفه اول یک رکعت کند و برخیزد و برکعت دوم و طول بدهد آن رکعت را و ماموان نیت انفراد کنند بقصد وجوب
و نماز خود را تمام کنند و بعد از آن مقابل دشمن شوند و بیاید فرقهٔ دوم و تکبیرة الاحرام بگویند با امام در رکعت دوم داخل
شوند و این رکعت دوم رکعت اول آنها باشد پس هرگاه امام بنشیند برای تشهد طول بدهد تشهد را و ماموان برخیزند
و رکعت دوم بگذارند و بنشینند پس امام تشهد بخواند با آنها و سلام بگوید و در این صورت حاصل میشود مخالفت ما بین امام
و ماموان در سه چیز یکی قصد انفراد نمودن ماموان و انتظار امام از برای ماموان تا اینکه نماز تمام کنند و امامت قاعد بقائم
و اگر نماز سه رکعتی باشد پس او مختار است خواه یک رکعت اول با طائفه اول کند و دو رکعت با طائفه دوم و خواه دو
رکعت با طائفه اول کند و یک رکعت با طائفه دوم و جائز است که هر فرقه یک کس باشد در صورتیکه مقاومت عدو
توانند کرد اما احکام آن پس در آن چند مسئله است اول هر سهوی که مصلیان را در نماز خوف بوقوع آید اگر در حالت
متابعت امام بود آنرا اعتباری نیست باینمعنی که سهو ماموم با حفظ امام اعتباری ندارد و تبعیت امام میکنند و اگر
در حالت انفراد باشد حکمش مذکور شد در باب سهو دوم گرفتن سلاح با خود در این نماز واجب است و اگر در سلاح نجاستی
باشد بعضی بر آنند که جائز نیست با خود گرفتن در نماز و جواز اشبه است و اگر سلاح گران باشد که مانع بعضی افعال نماز شود
دیگر جائز نیست با خود گرفتن در نماز یعنی با عدم ضرورت شیخ علی فرموده که اگر سلاح را اصلا حیثیت آن نباشد که ستر عورت تن
توانند نمود یا نجاستش معفو عنه باشد و متعدی نباشد واجب است که در این نماز آنرا با خود بگیرد و الا حرام است و صورت
عدم ضرورت و مراد از سلاح آلت دفع است مانند شمشیر و کارد و خنجر از آنچه قطع کنند و جوشن و زره و غیر آن از آنچه

بپیوستند بدین را. سوم هرگاه سهو کند امام سهوی که موجب سجدتین باشد و بعد از آن داخل شوند فرقه دوم با او پس هرگاه سلام دهد و سجده سهو کند واجب نیست که فرقه دوم هم با او متابعت کنند در آن اما نماز مطارده و آن نماز شدت خوف است مانند اینکه کار به معانقه یعنی دست و گریبان شدن و شمشیر کشیدن برسد یا گیر کشد در اینصورت نماز کند بنوعی که ممکن باشد خواه ایستاده و خواه در رفتن و بر سواری و تکبیر احرام را رو بقبله بگوید و بعد از آن رو بقبله باشد اگر مقدور شود او را و الا استقبال قبله کند بقدر امکان و نماز کند و در صورت تعذر استقبال قبله بهر جانب که ممکن باشد و هرگاه قادر نشود بر فرود آمدن از مرکب سواره نماز کند و سجده کند بر قربوس زین و اگر قادر نشود بایما سجود بعمل آورد و اگر در ایما هم تعسر دارد از عدد نماز میکند تسبیح و رکوع و سجود ساقط میشود و در بدل هر رکعتی بگوید سبحان الله و لا اله الا الله و الله اکبر **فروع اول** آنکه هرگاه شروع نماز شدت خوف کند بایما و بعد از آن ایمن شود باقی نماز را با رکوع و سجود بگذارد و از سر نمیگیرد نماز را و بعضی گفته اند که این در صورت عدم استدبار قبله است و اگر استدبار بضرورت خوف بعمل آید استیناف کند و همچنین اگر پاره از نماز بگذارد با امن و بعد از آن عارض شود خوف تمام میکند نماز خود را بطور نماز خائف و از سر نو نمیکند دوم هر کس جماعتی را ببیند و گمان کند که دشمنان اند و تقصیر کند در نماز و بایما و اشاره بگذارد و بعد از آن ظاهر شود که دشمن نبودند بهمان نماز درست است و اعاده نمیکند و همچنین حکم است اگر پیش آید دشمن و نماز کند مصلی بایما از جهت شدت خوف و بعد از آن ظاهر شود که در میان حائلی بوده که مانع دشمن است سوم هرگاه تعسر دارد از سیلابی یا درنده یا اژدهی جائز است که نماز بدستور نماز شدت خوف کند و همچنین کسیکه در گل مانده باشد و کسیکه غرق شده باشد نماز میکند بقدر امکان و ایما کند برای رکوع و سجود و این دو تقصیر میکنند در نماز در عدد رکعات مگر آنکه در سفر باشند یا با اینحالت خوفی هم داشته باشند که در اینصورت قصر باید کرد و مترجم گوید سقوط سجده در صورتیست که در گل مانده و غریق را سجده کردن ممکن نباشد و اگر ممکن باشد سجود مانند اینکه در آنجا چوبی بوده واجب است که بر آن سجده کند و در کتاب ذکری علامه گفته که اگر از تمام کردن نماز بیم استیلاء غرق داشته باشد از عدم اتمام امکان خلاصی پس ظاهر اینست که در اینصورت تقصیر میکند **فصل پنجم** در نماز مسافر است و آن مقصور است یعنی در نماز چهار رکعتی دو رکعت باید کرد و دو رکعت دیگر معاف است و کلام در شروط قصر و لواحق است اما شروط شش است اول اعتبار مسافت و آن یک روزه راه شتر میانه رفتار است که بقدر دو برید باشد و بریدی چهار فرسخ است که دو برید هشت فرسخ شود و آن بیست و چهار میل بوده و بنابر مشهور در میان مردم میلی چهار هزار ذراع است بذراع دست که بیست و چهار انگشت باشد و شراح گفته اند که انگشتی بمقدار عرض هفت جو متوسط است و بعضی شش جو گفته اند و جوی بقدر هفت موی یال بیابو بوده و بعضی آن

اسپ غیر عربی بوده یا میل مقدار امتداد نور بصر است از مبصر متوسط در زمین هموار تا جائیکه پیاده و سوار ممتاز شود و اگر مسافت
سفر بقدر چهار فرسخ باشد و اراده بازگشتن در همان روز نبود پس درینصورت هم بگمان رسیدن مسافت ثابت و نه تقصیر واجب
میشود و اگر در یک روز تردد کند در سه فرسخ باینطریق که برود و بیاید و باز عود کند که مجموع حرکت در نه فرسخ شود
جائز نیست تقصیر هر چند که این حرکت در ابتداء بقصد او بوده باشد و اگر باشد بسوی شهری دو راه یکی نزدیکتر از دوم و
راه دور بقدر مسافت باشد نه راه نزدیک و مسافر برود از راه دور تقصیر کند هر چند آن راه رفتن از برای خواهش رخصت
قصر باشد شرط دوم قصد مسافت پس اگر قصد کند کم از مسافت و از خانه برآید و از انجا باز قصد بیش کند که آنهم
کم از مسافت بوده باشد و همچنین بعد ازان بیشتر قصد حرکت کند که از انجا تا آن مکان هم کم از مسافت بود قصر ندارد هر چند
مجموع مسافت حرکت زیاده از مسافت تقصیر باشد و بعد ازان در وقت برگشتن بمکان اصلی اگر مسافت بقدر تقصیر
باشد قصر نماز و روزه کند و همین حکم دارد اگر برای طلب حیوان گریخته یا قرضدار و یا غلام گریخته برآید و معلوم نباشد
که از کجا خواهد یافت او را درینصورت نیز قصر ندارد مگر وقت مراجعت بشرطیکه از منتهای حرکت تا مکان اصلی
حد قصر باشد و اگر شخصی از خانه برآید و انتظار رسیدن رفقا داشته باشد که اگر برسند مسافرت کند پس اگر برآید و حد
مسافت تقصیر میکند در راه و در موضع توقف و اگر کم از مسافت باشد تمام میکند تا وقتیکه رفقا برسند و مسافر شود
مترجم گوید صاحب مدارک گفته که اگر منتظر رفقا کم از مسافت در حد ترخص برآید و یقین داشته باشد که رفقا هم مسافر
خواهند شد یا جزم بسفر خود کند که خواه رفقا برآیند یا برنیایند مسافر خواهد شد درینصورت قصر میکند و الا اتمام میکند
پس قول مصنف اگر کم از مسافت باشد تمام کند مطلق نباشد شرط سوم آنکه قطع سفر نکند بقصد اقامت ده روز
در اثنای سفر پس اگر عزم کند بسفر مسافت قصر را و در اثنای راه برسد بجائی که در انجا ملکی داشته باشد که شش ماه
دران ملک سکونت کرده باشد تمام میکند نماز را در راه و در ملک و همچنین اگر نیت اقامت ده روز کند در بین راه
و اگر درمیان او و ملک او و یا آن مکانی که در انجا قصد اقامت عشره کرده مسافت بقدر تقصیر بوده درینصورت
در راه تقصیر میکند نه بعد رسیدن بمنزل مذکور و اگر در راه چندین جا چنین ملکها داشته باشد پس از بلد تا ملک اول اگر
مسافت تقصیر باشد در راه تقصیر کند و بعد رسیدن بانملک تمام کند و اگر مسافت نباشد در راه هم و بعد رسیدن هم تمام کند
همچنین ازان ملک تا ملک دوم اگر بقدر مسافت قصر بود در راه حکم مسافر دارد و بعد رسیدن بملک حکم مقیم علی هذا القیاس
تا ملک دیگر و وطنی که در روزه و نماز تمام کند جائیست که دران ملکی داشته باشد که شش ماه دران ملک سکونت کرده باشد خواه
بتوالی یا متفرق شرط چهارم آنکه سفر مباح باشد خواه واجب بود مانند سفر حجة الاسلام یا سنت مانند سفر زیارت پیغمبر

صلی اللہ علیہ وآلہ یا جائز مانند سفر تجارت و اگر سفر معصیت باشد تقصیر ندارد مانند همراهی حکام جور و شکار لهو و اگر شکار
برای قوت خود و عیال خود کند تقصیر کند و اگر بقصد صید جهت تجارت برآید بعضے فقها گفته اند که تقصیر صوم میکنند نه تقصیر نماز
و دوران تردد است مترجم گوید مراد از همراهی حکام جور تبعیت و رعوبت است نه اینکه رفاقت آنها کند برای ضرورت وقت
مانند بیم راه یا دفع شر او یا شر ظالم از دیگر و همچنین اگر با اکراه او را جابر رفیق خود کند یا بترسد از ضرریکه اگر تخلف از رفاقت
آن جابر کند متضرر شود شرط ششم آنکه کثیر السفر نباشد مانند صحرا نشینان که در طلب سبزه و گیاه میگردند و در یک جا
مقام نمیکنند یا کرایه کشان و ملاحان و سوداگرانی که در طلب بازارهای تجارت میگردند یا قاصدان و قاعده کثیر السفر
آنست که در شهری ده روز اقامت نکند قصداً پس اگر یکے از نها ده روز بقصد در شهری اقامت کند و بعد از ان
سفر کند تقصیر میکند و بعضے فقها گفته اند که این مخصوص کرایه کش است پس داخل است دران ملاح و اجیر و صحرا نشین و
قول اول اظهر است و اگر قصد اقامت پنج روز کند در اثنای راه بعضے فقها گفته اند که نماز تمام کند و بعضے گویند که
تقصیر نمازهای روز کند نه نماز شب و نه صوم که این دو را تمام کند و قول اول اشبه است شرط هشتم جائز نیست
مسافر را تقصیر صوم و صلوٰة تا وقتیکه پوشیده شوند از نظر او دیوارهای شهری که از انجا برآمده یا نشنود اذانهای
آن شهر و جائز نیست او را قصر نماز و افطار پیش از ان هر چند نیت سفر در شب کرده باشد و همچنین در وقت بازگشتن بخانه
هم تقصیر نماز و روزه کند تا وقتیکه بمکان استماع اذان اهل شهر خود برسد و بعضے فقها گفته اند که تقصیر میکند از هنگام برآمدن
از خانه خود تمام نماز کند در وقت دخول بخانه و قول اول اظهر است مترجم گوید شیخ علی رحمه الله گفته که اصح آنست
که مخفی شدن اذانهای موذنان که در قصر معتبر است تحقق هر دو امر است چه اگر خفاء اذان شود و خفاء دیوارها نشود
قصر جائز نیست و در بلد کوچک دیوارهای آخر بلد و در شهر عظیم دیوارهای محله معتبر است و مراد از دیوار دیوارهای
متوسطه است نه آنچه بسیار بلند بود مانند قلعه و مناره و همچنین آواز موذن بسیار پست که بسیار بلند آواز هم اعتبار ندارد
و نیز مراد از خفاء دیوارها ندیدن صورت دیوارها است نه شبح آن و هرگاه نیت اقامت ده روز کند در غیر بلد خود تمام
میکند و اگر نیت کمتر از ده روز کند تقصیر میکند و اگر متردد باشد در عزم اقامت تا یکماه قصر میکند و بعد از ان تمام
کند هر چند یک نماز باشد و اگر نیت اقامت کند و بعد از ان برگردد نیت او برمیگردد بسوی تقصیر نماز و روزه مگر آنکه
یک نمازی بعد از نیت اقامت تمام گذارده باشد در نصورت تا هنگامیکه انجاست رجوع بتقصیر نمیتواند کرد اما قصر
نماز پس تحقیق آن واجب است مگر آنکه مسافت راه چهار فرسخ باشد و قصد برگشتن در آخر روز نداشته باشد که بقول
بعضے در نصورت قصر جائز نیست یا برسد بیکے از مواطن چهارگانه که مکه معظمه و مدینه مشرفه و مسجد جامع کوفه و حا

کربلا باشد که در این مواضع مسافر مخیر است خواه قصر کند یا تمام بگذارد و اتمام بهتر است مترجم گوید حایر کربلا عبارت است
از مکانی که قلعه روضه مقدسه حضرت سید الشهدا و قلعه مسجد با آن احاطه کرده و آن جائیست که آب در زمان ایام
پیش نرفته و در آن در بنا یاده وقتیکه متوکل عباسی برای انهدام آثار روضه منوره آب در آن مکان مقدسه آورده بود
و هرگاه شروط قصر متحقق شود و مصلی نماز تمام کند اعاده نماز کند خواه وقت نماز باقی باشد یا رفته باشد و اگر جاهل
باشد بمسئله وجوب تقصیر اعاده ندارد و اگر بفراموشی تمام کرده پس اگر وقت نماز مانده باشد اعاده کند و اگر وقت
برآمده باشد قضا ندارد و اگر مسافری قصر نماز کند بحسب اتفاق یعنی بی آنکه عالم بوجوب قصر باشد آن نماز صحیح نیست
و اعاده کند آنرا بالقصر و هرگاه وقت نماز شود در حالیکه هنوز مسافر نشده و نماز نکرده مسافر شود که وقت نماز
باقی باشد در آن چند قول است یکی آنکه تمام کند نظر بآنکه وقت وجوب نماز مسافر نبوده و بعضی گفته اند تقصیر
میکند نظر بحال اداء نماز که در آن وقت مسافر است و مذهب دیگر آنکه مختار است در میان قصر و اتمام
و قول دیگر آنکه اگر وقت وسیع باشد تمام کند و الا قصر نماید و تقصیر اشبه است و همچنین خلاف کرده اند در اینکه
اگر وقت نماز داخل شود در حالیکه مسافر باشد و نماز نکرده و بعد از آن بشهر خود برسد و هنوز وقت نرفته
و در اینجا اتمام اشبه است و مستحب است که مسافر مقصر بگوید بعد از فریضه سبحان الله و الحمد لله و لا اله
الا الله و الله اکبر سی مرتبه از برای تدارک تقصیر فریضه و اگر مسافری در عقب حاضری نماز کند لازم نیست
که بتبعیت امام نماز تمام بگذارد بلکه اختصار بر دو رکعت خود کرده از امام مقیم بسلام جدا میشود منفرداً اما لواحق و
آن چند مسئله است اول هرگاه بقصد سفر مسافت تقصیر برآید و بعد از آن مانع شود او را مانعی از سفر پس اگر نیت
سفر برنگشته و بمکانی رسیده که خفای جدران و اذان شهر شده باشد تقصیر میکند و اگر از قصد سفر برگشته تمام میکند
خواه سفر در نظر کند یا در تجرد دوم اگر برآید بقصد مسافت پس او را برگردانند یا او اگر بمکانی رسیده که اذان بلد
بشنود تمام میکند و الا قصر سوم هرگاه عزم اقامت ده روز کند در غیر شهر خود بعد از آن برآید بمکانی که کمتر از
مسافت قصر باشد پس اگر قصد برگشتن بآن شهر و اقامت مذکوره داشته باشد نماز را تمام کند در رفتن و برگشتن
و در آن بلد چهارم هرکس داخل نماز شود بنیت قصر و در اثنای نماز قصد اقامت عشره کند نماز را تمام کند
و اگر نیت اقامت کند و داخل نماز شود بقصد اتمام و در اثنای نماز قصد سفر کند برنمیگردد بسوی تقصیر این
مسئله تردد است اما اگر تجدید عزم سفر کند بعد از فراغ نماز تمام جائز نیست او را تقصیر کند مادام که مقیم در آن
بلد باشد پنجم اعتبار در قضا بحال وقت فوت نماز است نه بحال وجوب پس هرگاه در هنگام فوت آن نماز مسافر

بوده قضای آن بقصر میکند هر چند در اول وقت وجوب آن نماز مقیم بوده باشد و همچنین اگر در وقت وجوب نماز مسافر
بوده و بعد از آن دخول بلد وقت نماز باقی بوده فوت نماز شود درینصورت قضا تمام کند زیرا که در وقت فوت آن
نماز مسافر نبوده و بعضی گفته اند که در قضا معتبر وقت وجوب است و قول اول اشبه است ششم هرگاه قصد مسافت
کند و اذان نشنود و نماز قصر کند و بعد از ان رای او از سفر برگردد اعاده آن نماز بر او واجب نیست هفتم هرگاه
وقت نافله زوال شود و نماز نکرده بر آید بسفر سنت است که قضای آن نافله کند هر چند در سفر باشد

کتاب الزکوٰة

این کتاب در بیان زکوٰة است و زکوٰة در لغت اصل بمعنی پاکی و زیادتی و نمو است و در عرف شرع نام حقی است
که واجب میشود در مال بشرطیکه بحد نصاب معین برسد و میان معنی لغوی و شرعی مناسبت ظاهر است چه اداء حق
مستحق از مال باعث طهارت و نموی آن مال میشود و وجوب آن ثابت است بنص کتاب الهی و سنت پیغمبر صلی الله علیه
و آله و اجماع منکر وجوب آن کافر است بخدا تعالی و پیغمبر او و آنرا دو قسم است یکی زکوٰة مال و نظر در کسی است که واجب
میشود بر او زکوٰة و جنسی که دران زکوٰة تعلق میگیرد و مستحق آن اما اول پس واجب میشود زکوٰة بر بالغ عاقل آزاد
مالک مقدار نصاب که متمکن باشد از تصرف در مال خود پس بلوغ مالک معتبر است در زکوٰة طلا و نقره باجماع مسلمین
و بر غیر بالغ واجب نیست بلی اگر تجارت کند برای طفل صغیر ولی او یا وصی که ناظر شرعی مال یتیم اند مستحب است او را
اخراج زکوٰة از مال طفل و اگر ضامن آن مال شود و برای نفس خود از ان تجارت کند و مالدار باشد منفعتی که حاصل
شود از و بود مترجم گوید ولی طفل صغیر پدر است و جد پدری و غیر این دو هیچکس ولی صغیر نیست نزد امامیه مالداری
ناظر مال صغیر شرط است برای صحت قرض گرفتن از مال او در غیر پدر و اگر در پدر معتبر هم باشد جایز است که از مال یتیم
تا بالغ خود استقراض کند کما صرح به الشیخ علی قدس سره و مستحب است که زکوٰة آن مال بدهد و اگر تلف شود تاوان بر ذمه است اما
اگر ولی طفل نباشد و مال طفل را تجارت کند یا ولی باشد و مالدار نباشد و تجارت مال طفل کند منفعتی که حاصل شود از ان طفل
است و اگر نقصانی برسد او ضامن است باید بطفل تاوان بدهد و درینصورت زکوٰتی بر کسی نیست و سنت است زکوٰة دادن
در غلات طفل و مواشی او و بعضی فقها گفته اند که واجب است و هر چه باشد تکلیف اخراج آن بر ولی است و بعضی گفته اند
که حکم دیوانه هم حکم طفل است اصح آنست که زکوٰة نیست در مال مجنون مگر در مال صامت یعنی طلا و نقره هرگاه تجارت
کند برای او ولی او و این زکوٰة مستحب است و بر بنده واجب نیست زکوٰة خواه قائل شویم بآنکه او مالک مال میتواند شد
و تصرف او موقوف است بر اجازت مالک چنانچه مذهب بعضی علما است یا آنکه بگوییم که تملک بنده محال است و هر چه

ملک اوست ملک مولای اوست چنانچه بعض دیگر بآن قائل اند و اگر مالک گرداند آقا بنده خود را بمالی و تصرف بدهد او را در آن مال
واجب نیست بر او زکوة و بعضی گفته اند که مالک هم میشود و بر او واجب است زکوة و بعض دیگر میگویند که مالک نمیشود و آن
بنده و زکوة بر مولای اوست و همچنین است حکم بنده مکاتب مشروط علیه و آن بنده ایست که مولای او بر او مالی معین مقرر
نموده باشد که از کسب خود بهم رسانیده بدهد و آزاد شود و شرط کند بر او که تا وقتیکه تمام مال مرقوم نرساند آزادی نباشد
و در اینصورت بنده صرفست و برسانیدن جزئی از مال جزئی از و آزاد نمیشود بلکه هرگاه تمام برساند تمام آزاد میشود
و اگر مکاتب مطلق باشد و پاره از مال مکاتبت برساند و جزئی از و بمقدار همان مال آزاد شود و واجب میشود بر او زکوة
هرگاه حصه از مال او که مطابق حصه حریت اوست بحد نصاب برسد و مالک شدن شرط است در جمیع اجناس زکوتی
و لابد است از اینکه ملک تام او باشد پس اگر ببخشند با و مالی که بحد نصاب باشد حساب گذشتن سال بر آن مال نمیشود مگر
بعد از قبض زیرا که هبه موقوفست بر قبض و همچنین اگر وصیت کند برای او بمالی که بحد نصاب برسد آنرا هم حساب سال بعد
از وفات موصی باید کرد و بعد از قبول موصی له و اگر بخرد مالی بحد نصاب ملک او میشود از ابتدای عقد بیع نه بعد از سه
روز خیار ابتیاع حیوان و اگر شرط کند بایع آن مال یا بایع و مشتری زمان خیار فسخ زیاده بر سه روز مبنی میشود بر قول
بانتقال ملک باینمعنی که اگر بگوییم انتقال ملکیت مبیع از بایع بمشتری از هنگام بیع است پس حساب از همان وقت بیع باید کرد
و اگر بگوییم که انتقال ملکیت از زمان انقضای خیار فسخ است در اینصورت حساب سال هم از انقضای زمان خیار
باید نمود و وجه آنست که انتقال ملک از زمان عقد بیع است نه از زمان انقضای ایام شرط خیار فسخ است و همچنین اگر قرض
بگیرد مالی که در و زکوة باشد و عین آنمال باقی باشد آنرا هم حساب سال از هنگام قبض مستقرض باید نمود و مال غنیمت
را در حساب سال نمیگیرند مگر بعد از قسمت و اگر بیرون کند امام حصه برای کسی از غازیان و غیر غازیان بنا بر مصلحت اگر صاحب آن
حصه حاضر باشد از هنگام جدا کردن حساب حول باید نمود و اگر غائب باشد پس حساب از هنگام وصول آن مال است
بمالک و اگر نذر کند در اثنای سال که نصاب را بعنوان صدقه بدهد منقطع میشود و از آنوقت حساب سال آنمال از برای
متعین شد آنمال جهت صدقه و از ملکیت مالک برآمد و قدرت بر تصرف نصاب هم شرط است در وجوب زکوة
در جمیع اجناس چه اگر مالک نصاب باشد و آنمال در تصرف او نباشد زکوة بر او نیست و امکان ادای واجب
معتبر است در زمان نه در وجوب زکوة یعنی اگر شخصی مالک نصاب باشد و شرایط وجوب زکوة بر او متحقق شود
زکوة بر او واجب میشود در اینصورت اگر امکان ادای زکوة باشد باینمعنی که مستحق یافته شود و مانعی نباشد
و مالک تقصیر در ادای زکوة کند و با نمال حادثه برسد که تلف شود تاوان بر ذمه مالک است که با وجود امکان

ادا تقصیر در ادا نموده و اگر امکان ادای زکوة نباشد و مال تلف شود تاوان بر او نیست پس واجب نیست زکوة
در مال مغصوب و در مالی که غائب باشد از مالک و بدست وکیل او یا ولی او نباشد و در مال مرهون هم زکوة واجب
نیست زیرا که در تصرف مرتهن است علی الاشهر مترجم گوید صاحب مسالک گفته که در مال مرهون سقوط زکوة مشروط است
بآنکه راهن را قدرت بر استخلاص آن نباشد بآنطریق که دین او موجل باشد بمیعاد یا راهن معسر داشته باشد اما اگر قدرت
بر استخلاص نداشته باشد زکوة ساقط میشود و نیز واجب نیست زکوة بر مالی که وقف باشد و نه بر حیوانات گمشده
یا اجناس مفقوده پس اگر بگذرد بر مال گم شده سالها و بعد از آن بدست آید و بحد نصاب باشد سنت است که یکسال زکوة
آن بدهند و همچنین مالی که قرض داده باشد زکوة نیست تا آنکه برگردد به مالکش و نه بر دینی که بر کسی باشد تا بقبض
مالک نیاید پس اگر تاخیر وصول و حصول آن از جانب مالک باشد بعضی فقها گفته اند که زکوة واجب است بر مالکش
و بعضی دیگر برآنند که بر او نیست و اول احوط است مترجم گوید فقها گفته اند که قول معتمد آنست که بر مال دین زکوة
واجب نیست مگر آنکه مدیون معین کند آنرا برای دائن و تخلیه کند در میان آن مال و دائن بمعنی که مانع تصرف او نشود
پس در اینصورت خواه تصرف کند یا نکند زکوة بر و مستقر میشود و کافر را هم واجب است زکوة ولیکن اگر بدهد
از و صحیح نیست مادام که مسلمان نشود و اگر مالش تلف شود بعد از استقرار وجوب زکوة ضامن آن نیست که تاوان مستحق
بدهد هر چند اهمال در محافظت آن کرده باشد و مسلمان هرگاه قدرت نداشته باشد بر اخراج زکوة و آن تلف شود
ضامن نیست و اگر قادر باشد و اخراج نکند و تلف شود یا آنکه بی پروائی در حفظ آن کند و آنرا در جائی که مناسب
آن نیست نگذارد و بسبب آن ضایع و هلاک شود خواه متمکن بر اخراج باشد یا نباشد ضامن است و دیوانه و طفل بسبب
تفریط ولی ضامن نمیشوند با وجود قول بوجوب زکوة غلات و مواشی اطفال چنانچه مذهب بعضی فقهاست فائده
در مال مغصوب زکوة بر غاصب نیست زیرا که مال او نیست و بر مالک هم نیست زیرا که شرط وجوب زکوة تمکن از
تصرف است و آنچه سلاطین جور بعنوان تبرع بکسی بدهند و معلوم نباشد که بغصب گرفته جایز است قبول آن و
اگر بحد نصاب برسد و شرایط وجوب زکوة در آن متحقق شود زکوة آن واجب میشود و آنچه بعنوان مقاسمه
و خراج از بلاد و عباد میگیرد حاکم جور قبول آن نیز جایز است و اگر حواله کند جابر آن خراج را بکسی تحصیل خراج از
طرف جابر نامشروع است که اخذ آن فعل امام است غاصب حق امام میشود لیکن آنچه گرفته مال او میشود که جابر
باو عطا کرده بشرط آنکه زیاده از خراج مقرر نگیرد و آنچه جابر میدهد بعنوان مشارکت در جور چنانچه سلاطین
جور به ملازمان جابر خود میدهند خواه از خزانه یا از محالات آن حرام است بر آنها و زکوة ندارد و مال حرام را ندا

کہ بمالک رد کنند و اگر از انجملہ آنہا بکسی چیزی بدہند بطریق تبرع یا در برابر عملی مشروع بآنکس مباح است و در بعضی صور حکومت
و ولایت از جانب حاکم جور و سلاطین ظالم مباح میشود چنانچہ تفصیل آن در فصل مکاسب از کتاب البیع مذکور
خواہد شد در آنصورت آنچہ از مال خراج در وجہ مصارف آن حکومت و ولایت بگیرد ہم جائز باشد اخذ آن در زمان
غیبت امام و آنچہ از کفار حربی و معاندان خاندان نبوت گرفتہ شود بعد ادای خمس بفقرای بنی ہاشم مال اخذ است
و بشرط نصاب زکوٰة ہم تعلق بآن میگیرد علی ما قال الفقہاء و نطق بہ الروایات و کفار ہند کہ عبدۂ صنم اند بالتمام
حربی اند و شرعاً بر آنہا جزیہ مقرر نیست بلکہ امام با آنہا حرب میکند یا مسلمان میشوند یا مقتول میشوند مگر آنکہ بعضی
از آنہا را امان دہند در ینصورت معاہد میشوند و اہل ذمہ یہود و نصاری و مجوس اند چنانچہ در کتاب الجہاد
تفصیل مبین است و در زمان غیبت امام آنچہ از کفار حربی از کنیز و غلام بدست آرند بعنوان غلبہ یا سرقہ یا اینکہ
برضا از آنہا بخرند برای شیعیان مباح اند و مملوک شرعی میشوند و اخذ اموال آنہا بشرطیکہ متضمن مفسدہ نباشد
جائز است اگر معاہد نباشند و تعرض باموال و نفوس معاہدان جائز نیست **نظر دوم** در بیان چیزیست کہ در آن
زکوٰة است وجوباً و آنچہ بر آن زکوٰة است استحباباً واجب است زکوٰة در سہ نوع چہارپایان یکی شتر دوم گاو سوم
گوسفند و گاو و گاومیش یک جنس است و گوسفند و بز ہم یکجنس و دیگر در طلا و نقرہ و غلات اربعہ کہ گندم و جو
و خرما و مویز باشد و واجب نیست زکوٰة در ماسوای آن و سنت است زکوٰة در ہر چہ از زمین روید از آنچہ بہ پیمانہ و وزن
در آید سوای سبزیہا مانند وقت بفتح قاف و آن سبزہ ایست معروف کہ بخورد دواب میدہند و بادنجان و خیار و مانند آن
مثل خربزہ و ہندوانہ و در مال تجارت دو قول است بعضی فقہا گفتہ اند کہ در آن ہم زکوٰة واجب است و بعض دیگر
گفتہ اند کہ مستحب است و قول دوم اصح است و دیگر مستحب است زکوٰة در مادیانہای اسپان و ساقط است زکوٰة در ماسوای
این اشیا مگر آنچہ بعد از این عنقریب مذکور خواہم کرد پس زکوٰة نیست در اشتران و خران و بندگان و اگر بزاید حیوانی
از دو حیوان مختلف الاجناس کہ در یکی از آن زکوٰة بود و در دوم زکوٰة نباشد در آن صورت باید دید کہ آن
حیوان را در عرف کدام نام اطلاق میشود حکم ہمان حیوان دارد **قول در زکوٰة چہارپایان است** و کلام در بیان
شرائط زکوٰة چہارپایان است و مقدار فرض زکوٰة آنہا و لواحق آن و شروط چہار است اول اعتبار نصاب
کہ اگر از حد نصاب کمتر باشد زکوٰة ندارد و نصاب در شتر دوازدہ است پنج نصاب است کہ ہر کدام پنج پنج است تا
بیست و پنج برسد ششم بیست و شش کہ آنہم بالتمام یک نصاب است ہفتم سی و شش ہشتم چہل و شش نہم
شصت و یک دہم ہفتاد و شش یازدہم نود و یک دوازدہم یکصد و بیست و یک ہرگاہ باین عدد برسد

یا چهل چهل حساب میکنند زکوة سه چهل بدهد یا پنجاه پنجاه حساب کنند و زکوة دو پنجاه بدهد در گاو دو نصاب است یکی
سی و دوم چهل و مدام همین دو حساب است در گاو و در گوسفند پنج نصاب است یکی چهل و در ان یک گوسفند است
دوم یکصد و بیست و یک و در ان دو گوسفند است سوم دو صد و یک و در ان سه گوسفند است چهارم سی صد
و یک و در ان بعضی فقها گفته اند که از هر صد گوسفند یک گوسفند و بعضی دیگر گفته اند که در ان چهار گوسفند است
تا انکه برسد بچهار صد پس گرفته میشود از هر صد یک گوسفند و بعد از ان همین حکم است بهر عددی که برسد و این مشهور تر است
و فائده این اختلاف ظاهر میشود در وجوب و ضمان یعنی اگر گویند که هر گاه در دو صد و یک سه گوسفند است
و در سی صد و یک هم همان سه گوسفند بقول بعضی و همچنین هر گاه در سی صد و یک چهار گوسفند باشد بقول بعضی
و در چهار صد هم همان چهار گوسفند پس این اختلاف چیست یا بگوئیم که هر گاه در دو صد و یک و در سی صد و یک
یک برابر است زکوة علی احد القولین پس چه فائده است در زائد جواب گوئیم که فائده ظاهر میشود در وجوب و ضمان
باینمعنی که محل وجوب در هر قول جدا است و این ظاهر است زیرا که بر قول اشهر وقتیکه بچهار صد برسد موضع وجوب
چهار عدد مجموع چهار صد است و اگر از ان یکی کم شود موضع وجوب چهار سی صد و یک و زیاده از ان تا چهار صد
عفو است و اما ضمان پس متفرع است بر همان پس هر گاه تلف شود از چهار صد بعد از حول و تعلق وجوب زکوة یک
گوسفند بدون تفریط مالک از فریضه هم ساقط میشود بهمان حساب یکجزء از صد حصه گوسفند و هر گاه سال بگذرد
بر ان که یک کم از چهار صد باشد در ینصورت محل وجوب چهار عدد سی صد و یک است و بسبب تلف یکی چیزی از
چهار کم نمیشود زیرا که از محل وجوب زکوة نقصانی نشده و علی هذا القیاس در محل فریضه سه گوسفند هم و زکوة
مفروضه واجبست در هر نصابی از نصابهای اجناس مذکوره و انچه مابین دو نصاب باشد در ان چیزی واجب نیست
و عادت فقها جاری شده بانکه انچه از شتر معفو الزکوة بود آنرا شنق خوانند و از گاو وقص گویند و از گوسفند
عفو و معنی این هر سه یکی است پس نه نفر از شتر نصاب و شنق است که پنج نصاب و چهار شنق است باینمعنی که اگر چهار تلف
شوند از فریضه چیزی کم نمیشود و همچنین سی و نه از گاو نصاب و وقص است فریضه در سی و زیاده وقص است تا آنکه
برسد عدد گاو بچهل و همچنین یکصد و بیست عدد از گوسفندان نصاب آنها چهل است و فریضه در همان است و زیاده
بر آن عفو است تا بحد یکصد و بیست و یک برسد و همچنین در میان نصابهای دیگر که مذکور شد و ضم کرده نمیشود مال
یکی بمال دیگری هر چند شرائط خلط متحقق شده باشد و در یک مکان باشند بلکه معتبر است در هر یک از ان
دو مال که علیحده بحد نصاب برسد و اگر از مالک واحد متفرق باشد بمقدار نصاب واجب است بر آن زکوة هر چند

در دو مکان متباعد باشد شرط دوم سوم ست یعنی آن چهار پایان در صحرا بچریده باشند پس واجب نیست زکوة
در حیوانات معلوفه که کاه میداده باشند آنها را ونه در بچها گر در وقتیکه بے نیاز نشوند از مادران در چریدن وهمباید
که تمام سال سائمه باشند پس اگر در بعضے از ایام سال علف بدهد آنها را هر چند یکروز باشد حساب سال از سر نو میکنند
از ابتدای سوم واگر در لحظه علف بدهد آنرا اعتبار نیست عادةً وبعضے فقها گفته اند که در سوم و علف اغلب معتبر است
و مذهب اول اشبه است واگر علف بخورد آن چهار پا از مال مالک خود بخورد ودر زمان معتد به حساب سال آن باطل
میشود زیرا که همچنین از نام سائمه بر می آید وهمین حکم دارد اگر بالغی بهم رسد حیوانات مذکوره را از سوم مانند برف ومالک
آنها را در خانه علف بدهد یا غیر مالک علف بدهد خواه باذن مالک یا بغیر اذن او مترجم گوید سوم عبارتست از سر دادن
چهار پایان تا خود در صحرا بچرند و علف چار پایان آنست که آنها را از ملک خود بخورانند پس اگر بچرد و چراگاهی چهار پایان
را در آنجا سر دهد معلوفه باشند واگر زمینی غیر مزروع اجاره کند برای چرانیدن چهار پایان یا بحاکم جابر بدهد چیزی را
برای چریدن آنها در زمین مباح غیر مملوک حیوانانیکه در آن چرا کنند سائمه باشند واصح آنست که معتبر در سوم و علف
عرف و عادتست و بچرانیدن یک روز از سال بلکه یک ماه هم از سوم بیرون نمی آید کذا قال المحشی قدس سره سوم نیست
یعنی گذشتن سال و آن معتبر است در حیوانات و در نقدین از آنچه بحد نصاب رسیده باشد و در مال تجارت و اسپان
از آنچه مستحب باشد زکوة آن و حد آن آنست که یازده ماه بگذرد و هلال ماه دوازدهم دیده شود پس در وقت دیدن
هلال دوازدهم زکوة واجب شود هر چند ایام سال تمام نشده باشد واگر مختل شود یکے از شروط زکوة در اثنای
سال باطل میشود سال مانند اینکه در اثنای سال از نصاب کم شود چیزی و بعد از آن تمام کند نصاب را یا در اثنای
سال معاوضه کند آنمال را بهمان جنس مانند تبدیل گاو بگاو و تبدیل گوسفند بگوسفند یا مانند آن مثل تبدیل گاو بگاومیش
و تبدیل گوسفند به بز علی الاصح و بعضے فقها گفته اند که اگر این کار را برای اسقاط زکوة کند زکوة ساقط نمیشود و
اگر برای غرض دیگر کند ساقط میشود و بعضی دیگر میگویند مطلقا ساقط میشود و آن اظهر است و شمرده نشوند بچه با مادران
بلکه هر کدام را حساب سال علیحده میشود واگر سال بگذرد واز نصاب چیزی تلف شود پس اگر مالک تفریط کرده باشد
تمام زکوة بدهد واگر تفریط نکرده از فریضه هم بحساب آنچه تلف شده رسد ساقط میشود و تفریط مالک یا بعدم
محافظت مال است یا بعدم اخراج زکوة با وجود مستحق واگر مرتد شود مسلمان پیش از انقضای سال واجب نیست
بر مال او زکوة بلکه آن مال تعلق بورثه میگیرد واز وقت تعلق حساب سال میکنند واگر بعد از انقضای سال مرتد شود
واجب است بر ان زکوة و ورثه باید بدهند واگر مرتد فطری نباشد بلکه پدر و مادرش کافر باشند و او بشرف اسلام

آمده باشد و مرتد شود که آن از مرتد ملی میخوانند بسبب ارتداد او سال نصاب منقطع نمیشود و واجب میشود بر مال او زکوة در وقت
تمام شدن سال مادام که مرتد و مال او باقی باشد شرط چهارم آنکه چهارپایان بارکش نباشند زیرا که در بارکش زکوة
نیست هرچند در صحرا چریده باشند اما فریضه پس موقوفست بیان آن بر چند مقصد مقصد اول زکوة مفروضه شتر یک گوسفند
است در هر پنج نفر شتر تا بیست و پنج پس وقتیکه زیاده از آن یک شتر شود و بیست و شش شود در آن واجب است بنت مخاض پس
اگر زیاده شود ده دیگر و سی و شش شود در آنها بنت لبون است و بعد از آن هرگاه ده دیگر بیفزاید و چهل و شش شود در آنها
زکوة حقه است بکسر حا پس هرگاه زیاده بر آن شود پانزده عدد و شصت و یک شود در آنها جذعه است بعد از آن وقتیکه پانزده
دیگر بر آنها بیفزاید زکوة آنها دو بنت لبونست و بعد از آن هرگاه زیاده شود پانزده دیگر در آنها دو حقه است پس از آن
هرگاه برسد به یکصد و بیست و یک نصاب سابق مطروح شود در هر پنجاه یک حقه میدهد و در هر چهل نفر شتر یک بنت
لبون است یعنی خواهد پنجاه پنجاه حساب کند و آنچه بر پنجاه زکوة مقرر است بدهد و اگر خواهد چهل چهل حساب کند و
در هر چهل آنچه مقرر است همان بدهد و اگر ممکن باشد در عددی فرض هر کدام از این دو نصاب مالک مختار است و
اخراج هر کدام که خواهد و در هر سی راس گاو یک تبیع است یا تبیعه و در چهل راس مسنه دوم در بدلهاست کسی که واجب شود
بنت مخاض و نزد او نباشد که بدهد مجزیست او را ابن لبون مذکر و اگر آنهم نباشد نزد او مختار است در خریدن هر کدام
از این دو که خواهد برای ادای واجب و هر که بر او واجب باشد شتر صاحب سنی و نزد او نباشد با آن سن و باشد پیش او
شتر دیگر که از آن اعلی باشد در سن بیک درجه همانرا به مستحق بدهد و بگیرد از او دو گوسفند یا بیست درهم و اگر باشد نزد
او پست تر از آن بیک درجه در سن میدهد آنرا و بدهد با آن دو گوسفند یا بیست درهم و اختیار در دراهم و گوسفندان
با مالک است نه بعامل زکوة که از طرف امام جمع مال زکوة میکند خواه قیمت گوسفندان در بازار مساوی دراهم مذکوره
باشد یا کمتر از آن یا زیاده بر آن و اگر تفاوت سن ها زیاده بر یک درجه باشد تقدیر شرعی در چند نمیشود و رجوع بقیمت
بازار میکنند علی الاظهر و همچنین در زیاده بر جذع از سنهای شتر مانند ثنی و بازل که در آنها نیز بقیمت بازار تفاوت
محسوب میگردد و سوای شتران در سنهای گاوان نیز تفاوت بقیمت بازار معتبر است سوم در بیان سنهای حیوانات
مذکوره است که در ادای فریضه معتبر است بنت مخاض ماده شتریست که یک سال تمام کرده باشد و در سال دوم
داخل شود یعنی دختر حامله زیرا که بچه وقتیکه یک سال شود پای در دوم بگذارد و مادرش حمل میگیرد و بنت لبون ماده
شتریست که دو سال تمام کرده باشد و در سال سوم داخل شود یعنی مادرش زائیده و شیر دار باشد و حقه ماده شتریست
که سه سال تمام کرده و داخل سال چهارم شده باشد و مستحق جستن نر بر او بود و جذعه ماده شتریست که چهار سال تمام

کرده باشد و داخل سال پنجم شود و این اعلای سنهای شتر است که در زکوٰة داده میشود و تبیع گاویست که یک سال تمام
کرده باشد و وجه تسمیه آن بتبیع گفته اند که آن گاویست که تابع میشود و شاخ او بگوش او یا بمعنی که تابع مادر خود میشود در
چریدن و مسنه گاویست ثنیه که دو سال تمام کرده باشد و داخل سال سوم شود و جایز است که از غیر جنس مفروض
اخراج زکوٰة کنند بقیمت بازار و اگر از عین همان مال اخراج کنند بهتر است و همین حکم است در باقی اجناس و گوسفندی که گرفته میشود
در وجه زکوٰة و بعضی فقها گفته اند که اقلش جذع است از میش و آن گوسفندیست که هفت ماه تمام کرده و داخل ماه هشتم شده باشد
و ثنی از بز و آن بزی است که داخل در سال دوم شده باشد و بعضی فقها گفته اند که آنچه او را گوسفند گویند و مذهب اول
اظهر است و نمیگیرند گوسفند بیمار و نه پیر و نه عیب دار در بدل زکوٰة گوسفندان بی عیب عامل زکوٰة را در گرفتن مال زکوٰة
اختیار نیست که هر کدام خواهد بگیرد بلکه مالک مختار است هر کدام که خواهد بدهد بشرطیکه ادای واجب کند پس اگر نزاع در میان
جمع کننده مال زکوٰة و مالک شود بعضی فقها گفته اند که بقرعه انفصال بیابند مثلاً تنازع کنند در گوسفندان پس آنها را
دو حصه میکنند و قرعه می اندازند که از این حصه بگیرد یا از آن حصه هر کدام که قرعه بر آید اگر بقدر فریضه باشد جایز باشد و اگر
زیاده باشد آن را هم دو حصه میکنند و قرعه بر می آرند و علی هذا القیاس تا آنکه باقی ماند مقدار واجب و آن را بگیرد لیکن اصح
آنست که مالک مختار است اما الواحق و آن اینست که زکوٰة واجب است در عین مال که از آن مال اخراج شود نه آنکه بر ذمه
مالک شود پس اگر مالک قادر بایصال زکوٰة بمستحق باشد و اخراج نکند تفریط نموده و اگر مال تلف شود بر ذمه اوست
و همچنین اگر قادر باشد بر رسانیدن وجه زکوٰة بعامل آن یا بسوی امام و نرساند و اگر مهر زن بدهد مالی بقدر نصاب
و بر آن مال سال بگذرد در دست آن زن پس طلاق بدهد آن زن را پیش از دخول و بعد از گذشتن سال در این صورت
نصف مهر مال زوج است بالتمام که باو باید داد و بر زن است حق فقرا زیرا که مالک در تمام سال زن است و اگر هلاک شود
نصف مال مهر بتفریط آن زن بعد از گذشتن سال عامل زکوٰة را میرسد که حق زکوٰة بگیرد از نصف موجود و شوهر از زن
طلب کند آنچه کم شود از نصف مهر زیرا که آن زن ضامن حصه زوج است و اگر باشد نزد مالک مالی بقدر نصاب پس بگذرد
بر آن مال چند سال پس اگر بر آورده باشد زکوٰة آن در هر سال از مال دیگر در این صورت مکرر میشود زکوٰة در آن
و اگر بر نیاورده از غیر آن مال واجب است بر آن مالک زکوٰة یکسال زیرا که در سال اول فریضه واجب است از عین و
بقدر فریضه حق مستحق است پس در باقی سنوات کم از نصاب را مالک بوده و زکوٰة ندارد و اگر نزد او از نصاب
زیاده باشد فریضه در نصاب است و از مال زاید زکوٰة محسوب میشود و همچنین در سال دوم و سوم تا آنکه مال
کمتر از نصاب شود و زکوٰة ساقط گردد پس اگر باشد نزد او بیست و شش شتر و بگذرد بر آن دو سال واجب

میشود بران یک بنت مخاض بابت سال اول و پنج گوسفند بابت سال دوم زیرا که در سال دوم مالک بیست و پنج شتر است
که هر پنج شتر را یک گوسفند میشود و اگر بگذرد بران سه سال واجب میشود برو بنت مخاض از سال اول و ده گوسفند از
سال دوم و سوم زیرا که در سال دوم بیست و پنج شتر را مالک است و پنج گوسفند فریضه آن میشود و در سال سوم پنج گوسفند
از بیست و پنج شتر کم میشود پس نصاب درین سال بیست شتر است که چهار گوسفند فریضه آن میشود و میش و بز یک جنس است
شرعا اگر نصف نصاب میش باشد و نصف دیگر بز مجموع نصاب گوسفند است و همچنین گاو و گاومیش و شتر عربی و شتر
خراسانی یک جنس است و بر همه زکوة واجب است و مالک مختار است که از هر جنس خواهد زکوة فریضه بدهد و اگر بگوید
مالک که هنوز سال تمام نشده یا بگوید که من زکوة داده‌ام قول او مقبول است و شاهد نمیخواهند از او و قسم هم نمیدهند
او را و اگر شهادت بدهند دو گواه که این دروغ میگوید قبول شهادت آنها میکنند یعنی شهادت در ثبوت قول و
در صورت ادعای مالک اخراج گوسفندان معین را و شاهدین بگویند که آنها نزد او موجود اند و به مستحق نداده در ینصورت
قبول شهادت میشود که اثبات است نه در نفی مطلق که شهادت در نفی صرف مقبول نیست و اگر مالک را باشد مالها
متفرق میرسد او را که اخراج زکوة کند از هر مالی که خواهد و اگر آن شی که واجب است در زکوة مریض باشد واجب نیست
بر عامل که آنرا قبول کند میگیرد از غیر آن القیمت فریضه و اگر همه حیوانات بیمار باشند تکلیف نمیکنند مالک را که عوض آنها
صحیح خریده بدهد و گرفته نمیشود در بدل فریضه ربی یعنی ماده گوسفند تازه زائیده پیش از پانزده روز و بعضی گفته‌اند
تا پنجاه روز و همچنین طلب نمیکنند از مالک گوسفندی را که چاق کرده باشد آنرا برای خوردن و نه گوسفند نر که برای
جهانیدن بر ماده‌ها باشد و جائز است که مالک بدهد از غیر گوسفندان آن شهر و هر چند کم قیمت باشند خواه نر بدهند
از گوسفند یا ماده زیرا که هر دو را گوسفند میگویند قول در زکوة طلا و نقره که آنرا نقدین خوانند واجب نیست

در طلا و نقره

زکوة در طلا تا اینکه برسد بمقدار بیست دینار و در ان ده قیراط است و بعد از ان در زاید چیزی نیست تا اینکه بیفزاید بر آن چهار
دینار دیگر و در ان دو قیراط است و اگر کم از بیست مثقال بود زکوة بر آن نیست و همچنین آنچه زیاده از بیست مثقال باشد تا بیست
و چهار مثقال باشد عفو است و بعد از ان هرگاه زیاده شود ملاحظه بقدر چهار دینار در آن دو قیراط است تا هر مقدار که برسد
و بعضی فقها گفته‌اند که زکوة نیست در طلا تا اینکه بمقدار چهل دینار برسد و در ان یک دینار است و اول اشهر است و زکوة نیست
در نقره تا اینکه بمقدار دویست درهم برسد در ان پنج درهم است و بعد از ان هرگاه زیاده شود بقدر چهل درهم در ان یک
درهم است و بعد از نصاب اول کم از چهل درهم را زکوة نیست چنانچه کم از دویست درهم زکوة ندارد و
درهم شش دانق است و هر دانقی هشت دانه است از دانه‌های جو متوسط و مقدار ده درهم هفت مثقال است

پس مثقال بوزن یک درهم و سه سبع درهم است و از جمله شرائط وجوب زکوة در طلا و نقره آنست که آنها را سکه زده باشند
بسکه معامله که آنها را دراهم و دنانیر گویند خواه آن سکه رائج باشد و خواه متروک و فقها گفته اند که اگر در معامله بجای
طلا و نقره هم رائج باشد در آن زکوة نیست مادام که مسکوک نباشد و شرط دیگر حولان حول است یعنی گذشتن سال
که نصاب موجود باشد در تمام سال پس اگر در اثنای سال نصاب کم شود یا متبدل شود بهمان جنس یا بغیر آن جنس
زکوة ندارد و همچنین اگر در اثنای سال ممنوع التصرف شود در آن مال خواه ممنوع شرعی باشد مانند وقف نمودن
و رهن کردن یا ممنوع قهری مانند غصب و واجب نیست زکوة در زیورآلات خواه حلال باشد پوشیدن آن مانند
دست برنجن برای زنان و زیور شمشیر برای مردان یا حرام باشد مانند خلخال برای مردان و کمربند برای زنان و مانند
ظروف طلا و نقره و آلات لهو که بسازند از طلا و نقره و بعضی فقها گفته اند که در این اشیا زکوة سنت است و همچنین زکوة
نیست در شوشه های طلا و نقره و ریزه های آن و بعضی فقها گفته اند که اگر بقصد فرار از زکوة بسازند واجب میشود
زکوة هر چند آن عمل پیش از انقضای سال کرده باشند در این صورت استحباب زکوة اشبه است اگر دراهم و دنانیر
را بعد از سال زیور یا شوشه بسازند زکوة ساقط نمیشود اجماعا اما احکام زکوة چند مسئله است اول اگر قدری
طلا یا نقره جید و قدری دیگر غیر جید باشد در وجوب زکوة تفاوت نمیکنند بلکه هر دو یک جنس اند در حساب زکوة
با هم دیگر ضم کرده میشوند و در اخراج حق مستحق اگر تطوعا از جنس اجود بدهد بهتر است و الا میدهد مالک را از
هر جنس بقدر حصه رسد بدهد دوم دراهم مغشوشه را زکوة نیست تا اینکه بعد وضع مقدار غش بحد نصاب نرسد
و بعد از آنکه بحد نصاب رسید در بدل دراهم جیده دادن مغشوشه جائز نیست سوم هرگاه شخصی را دراهم مغشوشه
باشد پس اگر معلوم شود مقدار نقره آنها و بحد نصاب رسیده در وجه زکوة آن از نقره خالص باید داد و از مجموع
آنها هم میتوان داد و اگر معلوم نباشد مقدار غش او از تمام آن دراهم از دراهم سره بدهند احتیاطا یا از جائز است
و اگر ممانعت کند مالک در ادای زکوة ببهانه عدم علم بمقدار غش تکلیف میکنند او را بتصفیه آن دراهم و دنانیر
تا مقدار واجب معلوم شود چهارم اگر قرضدار مال قرض را بگذارد بحال خود تمام سال واجب میشود زکوة
آن بر قرض گیرنده نه بر قرض دهنده زیرا که از ملکیت او برآمده و اگر شرط کند قرض گیرنده که زکوة آن را قرض دهنده بدهد بعضی فقها گفته اند
این شرط لازم میشود و بعض دیگر میگویند لازم نمیشود و آن اشبه است پنجم هر که دفن کند در زمین مالی و فراموش کند
موضع دفن را یا وارث شود مالی را و نرسد آن مال بقبض و تصرف او و بر آن چند سال بگذرد و بعد از آن بدستش افتد
سنت است که زکوة یکساله بدهد ششم هرگاه بگذارد مالی برای نفقه عیال خود که آن مال در خرج می آمده باشد

زکوة آن ساقط میشود در صورتیکه مالک غائب باشد و اگر حاضر باشد واجبست براو زکوة دادن و بعضے فقها گفته اند
که در هر دو صورت ادای زکوة آن واجبست و قول اول اقربست نهم زکوة واجب نمیشود تا آنکه برسد هر جنسی بمقدار نصاب
و اگر هر جنسی کمتر از نصاب بود یا بعضے کمتر باشند از جنس دیگر با آن ضم نمیشود در حساب زکوة چنانچه شخصے مالک ده دینار
و صد و درهم یا چهار شتر و بیست گاو باشد قول در بیان زکوة غلات است و گفتگو در جنس غله و شرط زکوة آنست و
لواحق زکوة اما اول پس واجب نیست زکوة در هرچه برآید از زمین مگر در اجناس اربعه که آن گندم و جو و خرما و مویز است
و لیکن سنت است زکوة در ما عدای آن از حبوب که داخل پیمانه و ترازو شوند مانند ارزن و برنج و عدس
و ماش و سلت که آن نوعی از جو است و علس که آن نوعیست از گندم و بعضے فقها گفته اند که سلت مانند جو است و علس
مانند گندم در وجوب زکوة و قول اول اشبه است زیرا که در عرف آنرا شعیر و حنطه نمیگویند و شیخ زین الدین شهید ثانی رحمه الله
فرموده که اصح وجوب زکوة است در این دو زیرا که اهل لغت تصریح کرده اند بآنکه آنها هم از جنس جو و گندم اند اما شروط
زکوة غلات پس یکے نصاب است و آن در غله پنج وسق است و هر وسقی شصت صاع و صاع نه رطل عراقی و شش رطل
مدنی و آن چهار مد است و مد دو رطل و چهارم حصه رطل است پس نصاب دو هزار و هفتصد رطل عراقی است آنچه
از این کم باشد در آن زکوة نیست و آنچه زیاده از این باشد در آن زکوة است هر چند کم بود دوم وقتیکه تعلق میگیرد
بآن زکوة در اجناس آنست که آنرا گندم و جو و خرما و مویز گویند و بعضے فقها گفته اند که هرگاه سرخ یا زرد شود خرما
در درخت یا غوره بسته شود از تاک انگور و قول اول اشبه است و وقت برآوردن زکوة غله بعد صاف کردن است
و در خرما بعد چیدن و در مویز بعد چیدن انگور و واجب نیست زکوة در غلات اربعه مگر وقتیکه مملوک شوند بزراعت
نه بخریدن یا بخشش کسے و حاصل زراعت را زکوة یکمرتبه است هر چند بعد از آن چندین سال بماند زکوة واجب نمیشود
مگر بعد اخراج حصه پادشاه و وضع جمیع اخراجات زراعت علی الاظهر اما لواحق و آن چند مسئله است اول هر زراعتی
آب باری آن باب جاری باشد یا از ریشه مزروع چنانچه در زمین جهله میباشد یا از آب باران در آن حصه دهم زکوة
است و زراعتیکه آب دهند آنرا بدلو و دولاب یا بشتران آبکش در آن بیست یک و اگر جمع شود در زراعتی هر دو امر یعنی
گاهی آب جاری و گاهی دولاب باید دید که اکثر ازین دو کدام است حکم همان دارد و اگر هر دو امر مساوی باشند
پس حاصل را دو حصه کنند از نصف ده یک و از نصف دیگر بیست یک بگیرند دوم هرگاه کسی را باشد درختهای
خرما و زراعتها در شهرهای دور از یکدیگر بعضے بیشتر برسند و بعضی دیگر بعد از آن تمام آن حاصل را جمع میکنیم در حساب
و حکم آن حکم میوه یک مکان است پس آنچه برسد و بحد نصاب باشد از آن زکوة میگیرند بعد از آن بگیرند از حاصل

باقی هم خواه کم باشد یا زیاده و اگر بیشتر آنچه برسد بحد نصاب نباشد انتظار بکشد و در وجوب زکوة برسیدن آنچه تتمه نصاب
مانده خواه شکوفه همه یکدفع باشد یا رسیدن آنها یکدفع بوده یا هر دو مختلف سوم هرگاه شخصی را دو درخت خرما باشد
که شکوفه کند سالی یک مرتبه و دوم دو سالی دو مرتبه بعضی فقها گفته اند که میوه درخت دیگر با میوه اول یکجا حساب نشود
زیرا که این در حکم میوه دو سال است و بعضی دیگر گفته اند که ضم میشود در حساب زکوة و آن اشبه است چهارم کفایت
نمیکند خرمای تر در بدل خرمای خشک و نه انگور در بدل مویز و اگر آنرا بگیرد عامل زکوة و خشک کند و نقصان شود
میگیرد و نه نقصان را از مالک پنجم هرگاه مالک بمیرد و بر او دینی باشد و بعد از فوت او پخته شود میوه و بحد نصاب
برسد در اینصورت اگر دین میت بقدر تمام ترکه او بوده پس زکوة بر وارث واجب نیست زیرا که مال قرض خواهانست
و اگر بعد از ادای دین میوه بقدر نصاب بماند بر آنهم زکوة نیست زیرا که در حکم مال میت است که تعلق بورثه نمی
میگیرد بعد از ادای دین مترجم گوید این در صورتیست که بمجرد وفات حق وارث تعلق نگرفته باشد بلکه موقوف
بر ادای دین باشد و الا زکوة بر وارث است که در ملک او بحد زکوة رسیده و اگر در زندگی مالک خرما شود و در حسب
بر آن زکوة هرچند دین او فرا گرفته باشد ترکه او را و اگر کم باشد ترکه از دین در وجه زکوة بعضی فقها گفته اند که حصه
حصه تقسیم میشود در میان مستحقان و قرض خواهان و نقصان هم بقدر حصص هر کدام تقسیم شود و بعضی دیگر میگویند
که مقدم زکوة است آنرا بالتمام مستحق باید داد و نقصان در حصه قرض خواهانست زیرا که در حین حیوة مالک
زکوة تعلق بعین مال گرفته پیش از تعلق دین که بعد وفات مالک است و این اقوی است ششم هرگاه شخصی مالک درخت
خرمای شود پیش از آنکه میوه آن بحدی رسد که بیم آفت نداشته باشد زکوة بر او است زیرا که در ملک او رسیده و پخته
شده و همچنین هرگاه بخرد میوه پیش از آنکه از بیم آفت بر آید بعنوانی که آن بیع صحیح باشد چنانچه در کتاب البیع خواهد
آمد که در بعضی مواضع این بیع هم صحیح است و بعد از آنکه آن ثمر بحد زکوة برسد اخراج زکوة واجب بر مشتریست و اگر بعد
از پخته شدن بخرد پس زکوة بر بایع است زیرا که در ملک او واجب الزکوة شده و بهتر آنست که در خرما مدار را اعتبار
زکوة بر اطلاق ثمر است نه لبسر پس اگر در ملک بایع ثمر شود زکوة بر او است و اگر در ملک مشتری شود زکوة
بر مشتری و در اینصورت عدم بیم آفت کافی نیست در وجوب زکوة هفتم حکم اشیائیکه از زمین بر آید که مستحب الزکوة
باشد حکم اجناس اربعه است در اعتبار نصاب و کیفیت و قدر حق مستحق و اعتبار آب دادن و شرائط دیگر
قول در مال تجارتست و کلام در مال تجارت در دو مقصد است و شرط زکوة آن اما اول پس آن مالیست که مملوک شود بعقد
معاوضه یعنی در عوض چیزی بگیرند و مقصود از آن معاوضه حصول نفع باشد پس اگر منتقل شود آن مال بسبب

او ملکی شد یا به هبه زکوة بر آن نیست و همچنین اگر مالک آن مال شود بقصد نگاه داشتن و ذخیره کردن و همچنین اگر بخرد برای
تجارت و بعد از آن قصد ادخار کند اما شروط پس آن شش شرط است اول آنکه قیمت مال تجارت بحد نصاب برسد
و موجود باشد آن مقدار در تمام سال پس اگر در اثنای سال قیمت کم از نصاب شود هر چند در یک روز باشد استحباب
زکوة ساقط میشود و اگر بگذرد بر آن مال مدتی که در آن مدت خریداری آن براس المال کنند و در مدت دیگر زیاده شود
قیمت آن در این صورت حساب سال اصل مال از وقت خرید نیست و ابتدای سال زیادتی از هنگام ظهور آن زیادتی دوم
آنکه آن مال را طلب کنند براس المال یا زیادتی پس اگر راس المال بقدر یکصد باشد و در اثنای سال بکمتر از آن خریداری آن
شود هر چند نقصان بحبه باشد زکوة بر آن مستحب نیست و در روایتی آمده که هرگاه بر مال تجارت چند سال بگذرد که مشتری
بنقصان طلب نماید آنرا زکوة یکسال بدهد استحبابا سوم گذشتن سال است و لابد است که بقدر نصاب باشد از اول
سال تا آخر آن پس اگر نقصان کند راس المال از نصاب یا قصد کند که آن مال را ذخیره کند و نفروشد حساب سال منقطع
شود باین معنی که اگر بعد از آن راس المال بحد نصاب برسد یا نیت ادخار آن مال مبدل بقصد بیع شود از آن وقت تجدید حساب
سال باید کرد و اگر در دست شخصی نصابی باشد و در اثنای سال آنرا مبادله کند بمتاع دیگر برای تجارت بعضی گفته اند که
حساب سال آن متاع از ابتدای اصل آن است یعنی معوض عنه و اشبه آن است که از هنگام معاوضه حساب سال از نو باید کرد
و حساب اصل باید انداخت و اگر راس المال کم از نصاب باشد و بعد از آن بحد نصاب برسد یا زیاده بر آن از همان وقت
حساب سال میشود اما احکام آن چند مسئله است اول آنکه زکوة مال تجارت تعلق بقیمت متاع میگیرد نه بعین آن متاع
باین معنی که بعد از حول جائز نباشد فروختن آن متاع بدون اخراج حق مستحق و الا بیع مال غیر لازم آید و آنرا قیمت بدراهم
یا دنانیر باید کرد تا معلوم شود که بحد نصاب رسیده یا نه تفریع هرگاه متاع بحد نصاب برسد بیکی از نقدین نه به نقد دیگر زکوة
بر آن تعلق میگیرد استحبابا زیرا که نام نصاب بر او اطلاق میشود دوم هرگاه شخصی مالک نصابی شود از برای تجارت
از مالی که بر آن زکوة واجب باشد مانند چهل گوسفند یا سی گاو و سال تمام نزد او بماند در این صورت زکوة واجبی
مال بدهد و زکوة سنتی مال تجارت ساقط است و هر دو زکوة ندارد و بعضی فقها گفته اند که هر دو زکوة است یکی واجبی
و دوم سنتی و این قول مشکل میشود در صورت قائل شدن بوجوب زکوة مال تجارت چنانچه بعضی فقها گفته اند
زیرا که بر یک مال دو زکوة واجب نیست سوم اگر معاوضه کند چهل حیوان سائمه را بچهل سائمه دیگر بقصد تجارت
در میان سال در این صورت زکوة مالی واجبی و زکوة تجارت سنتی هر دو ساقط میشود از هنگام معاوضه از سر نو حساب
سال کنند و بعضی فقها گفته اند که اگر سال بگذرد ثابت میشود زکوة مال فریضه نه زکوة تجارت هر چند در میان سال

مباو اشده باشد زیرا که اختلاف بعین مال مانع وجوب زکوة نمیشود و در صورتیکه در تمام سال مالک همان نصاب گشته باشد قول
اول اشبه است چهارم هرگاه در مال مضاربت نفع ظاهر شود زکوة راس المال بر صاحب مال است و زکوة نفع در میان مالک
و مضارب حصه مالک را با اصل مال ضم میکنند و از و زکوة بر می آرند خواه قلیل باشد یا کثیر زیرا که راس المال او نصاب
و مستحب نیست زکوة در حصه مضارب مگر آنکه بقدر نصاب باشد و در صورت اخراج زکوة پیش از نقد شدن تمام
مال ست یا نه بعضی گفته اند که نه زیرا که این نفع نگاهبان راس المال است شاید تا هنگام نقد شدن کمی کند و نقصان
مالک شود و بعضی میگویند که بلی اخراج واجبست قبل از نقد شدن زیرا که استحقاق فقرا تعلق بآن گرفته و آنرا از نگاهبانی راس المال
برآورده و حق مستحق شده و آن اشبه است پنجم مدیون بودن مالک مانع زکوة تجارت و زکوة مالک نیست هر چند مالک را
وجه ادای دین سوای آن مال نباشد زیرا که زکوة تعلق میگیرد بعین آن مال و از همان مال حق مستحق مستقر میگردد و بعد از این
ملحق میشود باین فصل دو مسئله اول عقار یعنی دکاکین و حمامها و امثال آن که بخرند آنرا برای منفعت مستحب است زکوة حاصل
آن هر چند کم از نصاب باشد بلکه حصه چهلم میدهد گو یک درهم باشد و اگر بحد نصاب برسد و سال بر آن بگذرد واجب میشود
بر آن زکوة و سنت نیست زکوة در خانها و نه در چارپایان و نه در آلات و امتعه که آنها را گرفته باشند برای نگاهداشتن مترجم
گوید صاحب مسالک تفسیر عقار بدکاکین و حمامات و کاروانسرا و امثال آن نموده و در لغت بمعنی آب و زمین است
و ظاهر آنست که مراد معنی لغوی نیست زیرا که حاصل آب و زمین غلات است یا سبزیها و حکم آنها استحباب زکوة نیست مطلقا
بلکه در بعضی وجوه واجب است و در بعضی مستحب و شرط نصاب در آنها معتبر است نه در حاصل دکاکین و غیره دوم
مادیانها هرگاه سائمه باشند یعنی در صحرا بچریده باشند و بگذرد بر آنها سال پس در مادیانهای عربی بهر مادیانی دو دینار
است و سوای عربی را برابر هر یک یک دینار استحبابا مترجم گوید در مادیان هم شرط است که عوامل نباشد چنانچه در شتران
و مشترک نباشند چه اگر یک مادیان مشترک باشد در میان دو مالک زکوة ندارد و اگر دو کس که بهر کدام حصه یک مادیان
تمام شود زکوة دارد استحبابا نظر سوم در مستحق زکوة است و وقت ادای آن و نیت زکوة قول در مستحق است و
این قول منحصر است در چند قسم قسم اول در بیان اقسام مستحقین و آنها هفت قسم اند یکی فقرا و مساکین و آنها جماعتی
باشند که مالهای آنها قاصر باشد از خرج سال آنها و بعضی فقها گویند که مال بقدر هیچکدام از نصابهای اجناس زکوة
نباشد بعد از آن بدانکه از جمله آدمیان کسی است که فقیر و مسکین را بیک معنی میگیرد و بعضی از آنها فرق میکنند در میان
این دو بقول تعالی انما الصدقات للفقراء و المساکین و میگویند که عطف دلالت بر تغایر معطوف و معطوف علیه میکند
و اول اشبه است و عطف تفسیر است و هر که قادر باشد بر اکتساب باحتیاج خود و عیال خود حلال نیست او را زکوة زیرا که

او هم اند غنی است و همچنین صاحب حرفه و پیشه و اگر آن صفت وفا نکند بما یحتاج او جائز است که بگیرد از زکوة و بعضی گفته اند
که عطا کرده میشود او را بقدر تتمه خرج ضروریاتش و مصنف گوید که این شرط نیست بلکه هر گاه مستحق زکوة است هر قدر بدهند
باو جائز است و از جهت میگویند که گاهی حلال است زکوة برای صاحب سیصد دینار و حرام است بر صاحب پنجاه دینار
باعتبار عجز اول از تحصیل کفایت و تمکن دوم از تحصیل مؤنته و هر چند فقیر صاحب خانه سکنی و خدمتکار باشد باو زکوة
میتوان داد وقتیکه بی نیاز از خانه و خادم نباشد مترجم گوید علامه رحمه الله در کتاب تذکرة الفقها گفته که اگر فقیر را خانه است
سکنی زیاده بر حاجت باشد که اگر زیادتی را بفروشد کفایت مؤنت سنه او میشود در منع چنین فقیری از مال زکوة اشکال
و اگر خانه بیشتر قیمت داشته باشد او را تکلیف نمیکنند که آنرا بفروشد و خانه کم قیمت بخرد بلکه از مال زکوة باو میتوان داد
همچنین در غلام و اسب و بودن غلام و اسب و جامهای تجمل مانع دادن زکوة نیست برای کسی که معتاد باشد بداشتن
غلام و اسب و ثیاب بدکوبه که اگر معتاد او نباشد و این چیزها داشته باشند از فقر بیرون می آید و اگر محتاج بزیاده از یک
اسب و یک خادم باشد حکم او حکم صاحب یک خادم است و اگر شخصی ادعای فقر کند پس اگر معلوم باشد راستی یا دروغ
گوئی او بعلم خود عمل باید نمود و اگر معلوم نباشد صدق و کذب او را عطا میکنند از زکوة و تکلیف قسم باو نمیکنند خواه ضعیف
باشد و خواه قوی و همچنین اگر او را در اصل مالی بوده و دعوی تلف آن کند و بعضی فقها گفته اند که قسم میدهند او را بر
ادعای تلف و واجب نیست که اعلام کنند فقیر را که این مال زکوة است که بتو دادیم پس اگر فقیر از جماعت باشد که
خود را بلند مرتبه داند از قبول زکوة و استحقاق داشته باشد جائز است که مال زکوة باو بدهند بطریق هدیه و صله و اگر
بدهند مال زکوة را بمستحق باعتبار اینکه میدانند که فقیر است پس ظاهر شود که غنی بوده باز خواست میکنند از او با وجود قدرت
و اگر متعذر باشد بر ذمه او میماند دین مستحق و عطا کننده ضامن نیست خواه مالک باشد یا امام یا عامل امام و همین حکم دارد اگر ظاهر
شود که مدعی استحقاق کافر بوده یا فاسق یا واجب النفقه مالک یا هاشمی بوده و دافع غیر هاشمی مترجم گوید شیخ علی رحمه الله
فرموده عدم ضمان دافع در صورتیست که اجتهاد کند در سوال از حال گیرنده زکوة هر چند که سوال از ایشان اخذ
کنند زیرا که اکتفا بخبر او میتوان کرد اما بدون اجتهاد اگر بدهد و ظاهر شود که مستحق نبوده دافع ضامن میشود و قسم
دوم عاملان زکوة که جمع صدقات میکنند به نیابت امام و واجب است که در آنها چهار صفت باشد یکی مکلف بودن
نه غیر بالغ عاقل دوم ایمان سوم عدالت چهارم فقاهت یعنی دانش بمسائل فنی و اگر اقتصار کنند بر آنکه عالم
بمسائل زکوة باشد که محتاج الیه اوست هم جائز است و هاشمی نباشد زیرا که زکوة غیر هاشمی بر هاشمی حرام است و
در اعتبار حر بودن تردد است و امام مختار است در اینکه عامل را مقرر کند حق السعی بر کار یا اجرت بر

مدت معین معتبر هم گو باید معرفت مسائل زکوة در عامل معتبر است در فقهی که یا او عالمی باشد که تعلیم او کند چه اگر عالم نباشد
او باشد علم او کافیست سوم مولفة القلوب و آنها کافرانند که استمالت کنند آنها را که برای جهاد بیایند و مولفة القلوب از
اهل اسلام را نمیدانیم یعنی بعضی فقها مولفة القلوب را دو قسم نموده اند یکی بعضی کفار و دوم بعضی مسلمین مصنف میگوید
که همان کفاراند و نزد ما ثابت نشده که بعضی مسلمین هم مولفة القلوب باشند چهارم فی الرقاب و آنها سه قسم اند یکی مکاتبان
که آقا برآنها مالی مقرر کرده باشد که بکسب و کار خود حاصل نموده بدهند تا آزاد شوند دوم بندگان تحت الشده که آنها را
مولی آنها بمحنت و مشقت داشته باشند و بنده را خریدن و آزاد کردن از مال زکوة هم جائز است هر چند آن بنده تحت الشده
نباشد لیکن بشرط عدم مستحق و بنده روایت وارد است که قسم چهارم هم هست و آن کسی است که واجب شده باشد براو کفاره
و نداشته باشد بنده که آزاد کند از جانب او و بنده بخرند از مال زکوة و آزاد کنند و دران تردد است و مکاتب را از زکوة از
حصه فی الرقاب در صورتی باید داد که با او نباشد مالی که صرف در وجه کتابت خود نماید و اگر صرف کند آن عبد مکاتب
وجه زکوة مذکوره را در غیر کتابت و از حصه مکاتبین گرفته باشد جائز است که آنرا باز پس بگیرند و بعضی فقها گفته اند
جائز نیست و اگر بمکاتب بدهند چیزی از حصه فقرا در نصورت باز پس گرفتن از و جائز نیست باتفاق در هر وجه
که صرف کرده باشد و اگر بنده دعوی کند که مکاتب است بعضی فقها گفته اند قبول دعوی میتوان کرد و از حصه مکاتبان
باو میتوان داد و بعضی دیگر گویند که بدون بینه یا قسم قبول نمیتوان کرد و قول اول اشبه است و اگر عبد دعوی مکاتب
بودن کند و مولای او او را تصدیق کند قبول میتوان کرد و دیگر مستحق زکوة غارمانند یعنی قرضداران که وجه قرض
را در معصیت صرف نکرده باشند پس اگر در راهی قرض در معصیت صرف نکرده باشد قضای آن از وجه زکوة نمیتوان کرد
بلی اگر توبه کند غارم از معصیت میتوان داد باو مال زکوة را از حصه فقرا و اگر معلوم نباشد که وجه قرض در چه کار
صرف کرده بعضی فقها گفته اند که باو نمیتوان داد و بعضی گویند میتوان داد و آن اشبه است و اگر مالک مال را دینی بر
فقیر باشد جائز است که آنرا حساب کند از وجه زکوة و همچنین اگر قرضدار بمیرد جائز است که دین او را از وجه زکوة
ادا کنند و حساب کنند دین میت را در وجه زکوة اگر دین از مال مالک بر ذمه او باشد و همین حکم دارد اگر دین بر
واجب النفقه مالک باشد جائز است که از وجه زکوة دین او را ادا کند خواه زنده باشد و خواه مرده و اگر بر واجب النفقه
اش دینی از مالک بود و آنرا از وجه زکوة حساب کند و اگر صرف کند مستحق آنچه او را از حصه غارمین داده باشند در غیر
ادای دین واپس میگیرند علی الاشبه و اگر شخصی دعوی کند که مدیون است قول او را قبول میکنند هرگاه قرض خواه
او را تصدیق کند و همچنین اگر دعوای او خالی از تصدیق و تکذیب قرض خواه بود و بعضی گفته که در صورت عدم تصدیق

و تکذیب قبول نمیکنند و قول اول اشبه است مترجم گوید علامه رحمه الله گفته که اگر قرضدار استطاعت ادای قرض از مال خود داشته باشد و لیکن اگر مال خود را در وجه قرض خود بدهد فقیر شود اقرب آنست که باو هم از مال زکوة میتوان داد برای ادای آن زیرا که حکم مستحق دارد و شرط نیست که مال خود بدهد بعد از آن فقیر شود و از مال زکوة بگیرد و گفته اند که اگر قرضدار واجب النفقه کسی هم باشد از وجه غارمان باو هم حصه مال زکوة میتوان داد و در تذکره و منتهی المطلب گفته که هر که مدیون شود بمالی که صرف آن مال در اصلاح ذات البین نموده باشد او را هم برای ادای آن دین از مال زکوة میتوان داد هر چند غنی باشد شیخ علی قدس سره فرموده جایز است قرض دار را وجه قرض در حساب زکوة کنند و جایز است که از قرضداری ادای دین کنند از مال زکوة خواه آن مقروض زنده یا مرده هر چند واجب النفقه مالک باشد و شرط نیست اجازت گرفتن از مقروض و بعضی گفته اند شرط است که ترکه او وفا نکند لیکن اقرب عدم اشتراط است قسم دیگر فی سبیل الله و آن چها است پس بعضی گویند که در آن داخل است مصالح خلائق مانند بنای پلها و گذاردن حج و مساعده زائران عتبات عالیات و بنای مساجد و آن اشبه است شیخ علی رحمه الله فرموده فی سبیل الله شامل جهاد و هر امر خیری است که باعث قربت شود و هر چند غنی باشد و از جمله آن کفن موتی با وجود حاجت هم ذکر کرده و غازی را حصه زکوة میدهند هر چند مالدار باشد بمقدار کفایت او موافق حال او و اگر غزا نکند در راه خدا تعالی از او باز گشت نمیشود و اگر غزا نکند واپس بگیرند و هر گاه امام غائب باشد ساقط میشود حصه مجاهدان و صرف میشود در مصالح بندگان که مذکور شد و گاهی ممکن میشود جهاد با غیبت امام هم چنانچه در کتاب جهاد مذکور خواهد شد پس حصه غازیان هم در زمان غیبت باقی خواهد بود بنابر تقدیر و همچنین در زمان مذکور ساقط میشود حصه عاملان زکوة هم و حصه مولفة القلوب نیز و مقصود است در این زمان زکوة بر اصناف باقی و ابن سبیل و آنکسی است که در راه در مانده باشد هر چند که مالدار باشد در شهر خود و همچنین مهمان که مسافر باشد بشرطیکه محتاج بضیافت باشد جایز است که ضیافت او کنند از وجه زکوة هر چند در شهر خود غنی باشد و فقها گفته اند که نیت ادای زکوة در وقت شروع خوردن مهمانست و همانقدر محسوب میشود که او خورده باشد و لابد است از اینکه سفر آنها مباح باشد و اگر معصیت باشد بآنها نمیتوان داد و ابن سبیل را میدهند مگر همانقدر که بشهر خود برسد پس اگر از قدر مذکور چیزی زیاده بماند واپس بدهد و بعضی گفته اند که واجب نیست واپس دادن **قسم دوم در صفات مستحقان است صفت اول** ایمان است پس عطا نمیتوان کرد بکافر و نه بکسی که معتقد غیر حق باشد و اگر مستحق مومن یافت نشود زکوة فطره را بمستضعفان میتوان داد نه زکوة مال و عطا کرده میشود زکوة باطفال مومنین نه اطفال غیر مومن و اگر مخالفی زکوة خود را بدهد باهل مذهب

خود و بعد از آن مستقر شود آن زکوٰة را دوباره باید بدهد صفت دوم عدالت است و آن را بسیاری از علما اعتبار نکرده اند
و بعض دیگر اعتبار کرده اند که مجتنب از کبائر باشد مانند شراب خوردن و زنا کردن نه از صغائر هر چند بار تکاب آن صغائر
داخل فاسقان شود باعتبار اصرار و اول احوط است مترجم گوید صاحب مدارک نقل از کلام شهید رحمه الله نموده که
گفته مراد از عدالت در این مقام هیئتی است راسخ که باعث شود بر ملازمت تقوی بنحوی که صادر نشود از وی کبیره و
اصرار نکند بر صغیره و اگر واقع شود از وی کبیره یا صغیره با اصرار تدارک آن بتوبه کند و قید در این مقام کرده زیرا که در عدالت
شرط مروت هم کرده اند در مواضع دیگر و ابن بابویه و سلار از علمای امامیه در استحقاق زکوٰة شرط ایمان تنها کرده اند و
عدالت هیچ معنی شرط نکرده اند و مذهب مصنف و عامه علمای متاخرین هم همین است صفت سوم آنکه آن مستحق واجب النفقه
مالک نباشد مانند پدر و مادر هر چند بالا روند و مانند اولاد هر چند پائین روند و زن و غلام و کنیزک که باینها از زکوٰة
نمیتوان داد مترجم گوید شیخ علی قدس سره فرموده که واجب النفقه را از مال زکوٰة جهت اصل نفقه جایز نیست که بدهند
اما اگر برای آنچه زیاده از نفقه واجبی بود جهت حصول توسعه بدهند جایز است علی الاقوی و جایز است دادن زکوٰة
بجمع دیگر سوای اینها از اقربای نسبی و هر چند بسیار نزدیک باشند مانند برادر و عم و اگر واجب النفقه عامل زکوٰة باشد
از طرف امام جایز است که از زکوٰة بگیرد و همچنین غازی و قرضدار و مکاتب و ابن سبیل که واجب النفقه مالک باشد
و دیگر و از زکوٰة از آنچه زیاده بر نفقه او باشد و از ضروریات سفر مانند باربردار و غیره مترجم گوید صاحب مدارک
گفته که جایز است زکوٰة مال دادن بواجب النفقه های واجب النفقه مالک هرگاه آن واجب النفقه قادر بر انفاق
آنها نباشد مانند زن پسر و کنیز و غلام او و زن پدر و کنیز و غلام او زیرا که آنها واجب النفقه مالک نیستند و صفت
چهارم آنکه هاشمی نباشد پس اگر هاشمی بود زکوٰة غیر هاشمی بر او حلال نیست و حلال است برای او زکوٰة مثل او در
نسب و اگر قدرت نداشته باشد هاشمی که مؤنت خود بگذارند از خمس جایز است که از زکوٰة اخذ کند هر چند از غیر هاشمی
باشد و بعضی فقها گفته اند که در این صورت زیاده از مقدار ضرورت نمیتواند گرفت و هاشمی را جایز است که زکوٰة
مندوبه بگیرد از هاشمی و یکی غیر هاشمی و جمعی که بر آنها زکوٰة واجبی حرام است اولاد هاشم اند علی الاظهر و ایشان ذریت
اولاد ابوطالب و عباس و حارث و ابولهب اند قسم سوم در بیان متولی اخراج زکوٰة است و آنها سه نفر اند یکی مالک
دوم امام سوم عامل امام و مالک را میرسد که تقسیم کند مال زکوٰة را که بر وی واجب است بنفس خود یا تفویض آن
بوکیل خود بکند و بهتر آنست که با وجود امام نزد امام بفرستد و مشهور آن است نزد امام فرستادن در اموال
ظاهره مانند مواشی و غلات و اگر طلب نماید مال زکوٰة را امام واجب است فرستادن آن نزد امام و اگر تقسیم کند مالک

باوجود طلب امام بعضی فقها گفته اند که مجزی نیست تا دوباره بدهد و بعضی دیگر میگویند که مجزی است هر چند دافع گناهکار میشود
و قول اول اشبه است و ولی طفل مانند مالک است که متولی اخراج زکوة مال طفل میتواند شد و واجب است بر امام که مقرر
کند عاملی برای گرفتن مال زکوة و واجب است رسانیدن مال زکوة بجانب عامل در وقت مطالبه اگر بگوید مالک که من زکوة مال
خود دادم قبول میکنند از و تکلیف شاهد و قسم نمیکنند و جائز نیست عامل جمع کننده مال زکوة را که تقسیم آن بمستحقین کند مگر با جازت
امام و اگر امام اجازت تقسیم بدهد او را جائز است که حصه خود هم بگیرد و بعد از آن باقی را تقسیم کند و هرگاه امام غائب باشد
برساند مال زکوة بسوی فقیه امین امامی مذهب زیرا که او عالم تر است بمستحقان مترجم گوید مراد بفقیه کسی است که شرائط
فتوی در او محقق باشد و مامون کسی است که حقوق را بحیلهای شرعی بر خود حلال نکند زیرا که هر چند عمل بحیلها جائز است
لیکن در ان نقصان بهت و اضرار مستحقان است پس سزاوار نیست که بچنین کسی مال زکوة جهت مستحقین بسپارند و بهتر
است که آنرا تقسیم کند بجمیع اصناف مذکوره و مخصوص گردانند هر فرقه بعضی از ان فرقه را زیرا که تقسیم بجمیع اشخاص
فرقها محال است و اگر صرف کند مال زکوة را در یک فرقه آنهم جائز است و اگر مخصوص سازند از بعضی اصناف مستحقین
شخص واحد را آن نیز جائز است و جائز نیست که حصه زکوة بگذارد برای مستحق غیر حاضر و جائز نیست که بفرستند بمستحق
بلد دیگر باوجود مستحق در ان بلد مترجم گوید شیخ علی فرموده در صورت عدم مستحق در بلد جائز است مال زکوة به بلد
دیگر نقل کند و واجب است که ببلد اقرب بفرستد مگر آنکه در آنجا هم مستحق نباشد یا ابعد مخصوص مامون باشد و نیز جائز است تاخیر
کردن در ادای مال زکوة باوجود قدرت ادا پس اگر ازین کارها کاری بکند گناهکار میشود و در صورت تلف ضامن است
و همچنین است هر که در دست او مالی باشد از کسی و او مطالبه آن مال کند و آن ندهد و تلف شود ضامن است یا وصیت
کرده باشند برای او بچیزی که بکسی دهد پس برساند آنرا بموصی له یا بدهد باو چیزی که آنرا برساند بدیگری و نرساند و اگر نیابد
مستحق را جائز است که نقل کند بسوی بلد دیگر و اگر تلف شود ضامن نیست مگر آنکه بی پروائی کرده باشد در محافظت
آن و اگر باشد مال او در غیر شهر او پس بهتر است که صرف کند زکوة آنرا در بلد مال و اگر عوض آن در شهر خود بدهد هم
جائز است و اگر نقل کند زکوة واجب را از بلد مال بسوی بلد خود و در راه تلف شود ضامن است و در زکوة
فطره بهتر است که ادا کند آنرا در شهر خود هر چند مالش در شهر دیگر باشد زیرا که زکوة فطره تعلق بذمه میگیرد نه بعین مال
و اگر معین کند زکوة فطره را از مالی که در شهر دیگر گذاشته باشد اگر از ان بلد نقل کند آن مال را ضامن میشود در
صورت تلف باوجود مستحق در ان بلد **قسم چهارم** در بیان لواحق زکوة است و در ان چند مسئله است اول
هرگاه قبض کند امام یا عامل امام زکوة را مالک بری الذمه میشود هر چند بعد از ان تلف شود دوم اگر

مالک نیابد زکوة را مستحقی پس بهتر آنست که جدا کرده بگذارد آنرا و اگر ربایند او را در مرگ وصیت کند بآن وجوبا سیوم غلامی که او را
از مال زکوة بخرند هرگاه بمیرد و وارثی نداشته باشد وارث او میشوند مستحقین زکوة زیرا که مولای عتق او آنها هستند و بعضی
گفته اند که وارث او امام است و اول اظهر است چهارم هرگاه محتاج شود مال زکوة بسوی پیمودن یا وزن کردن اجرت
آن بر مالک است و بعضی گفته اند که اجرت محسوب میشود از زکوة و قول اول اشبه است پنجم هرگاه جمع شود در فقیری چند
سبب از برای استحقاق زکوة مانند فقر و کتابت و غزا جائز است که از هر سببی حصه باو بدهند ششم اقل آنچه بفقیر داده میشود
از مال زکوة چیزیست که در نصاب اول واجب میشود و آن در طلا ده قیراط است و در نقره پنج درهم و بعضی فقها گفته اند که آنچه
در نصاب دوم واجب است و آن دو قیراط است در طلا و یک درهم از نقره و قول اول اکثر است و اکثر آنچه بمستحق داده میشود
حدی ندارد و اگر یکدفعه بدهند و بقدر خرج سال یا در رسید زیاده بر آن میتوان داد هفتم هرگاه امام یا ساعی قبض مال زکوة کند
دعای خیر کند مالک را وجوبا و بعضی گفته اند استحبابا و آن اشهر است هشتم گویند مستحب است فقیر هم دعای خیر کند و بگوید آجرک الله
فیما اعطیت و بارک لک فیما ابقیت یعنی مزد دهد حق تعالی ترا در بدل آنچه دادی و برکت بدهد ترا در آنچه گذاشتی نزد خود و
دعای مالک برای خود آنست اللهم اجعلها مغنما و لا تجعلها مغرما یعنی خدایا این را بگردان منفعت برای من و مگردان
باعث تاوان نهم مکروه است که آنچه در وجه زکوة داده باشد آنرا باز مالک شود باختیار خواه زکوة واجبی باشد یا سنتی و اگر
بطریق میراث و شبه آن بمالک برسد باکی نیست دهم گویند شبه میراث مانند خریدن وکیل یا آلات مال زکوة را برای مالک یا مستحق
آنرا بمالک بدهد به بدل دین خود و امثال آن نهم سنت است که داغ کنند چارپایان زکوة را در جائیکه قوی تر و ظاهرتر بود
مانند بیخ گوشها در گوسفندان و رانهای شتران و گاوان و نوشته شود در آلت داغ نام آنچه ماخوذ شده بجهت آن خواه
زکوة باشد یا تصدق باشد یا جزیه بود **قول در وقت عطا** است وقتیکه هلال دوازدهم دیده شود واجب است
زکوة و جائز نیست در آن تاخیر کردن مگر آنکه مانعی باشد یا انتظار رسیدن کسی که بقبض او دهند مانند عامل یا مستحق و
هرگاه جدا کرده بگذارد آنرا جائز است که تاخیر کند تا یکماه یا دو ماه و اشبه آنست که اگر تاخیر بواسطه مانعی یا سببی باشد
که آن مجوز تاخیر بود پس تا هنگام دوام آن جهت تاخیر جائز خواهد بود و حد معین ندارد اگر سببی نداشته باشد جائز نیست
تاخیر و ضامن است مالک اگر بی سبب شرعی تاخیر کند و تلف شود و جائز نیست ادای زکوة پیش از وقت وجوب پس اگر تعجیل
خواسته باشد بقدر زکوة بمستحق بدهد بعنوان قرض و آنرا تعجیل زکوة میگویند پس هرگاه وقت زکوة برسد حساب کند آن
قرض را در وجه زکوة مانند اینکه دینی بر فقیر باشد در حساب زکوة باو بخشد اما شرط آنست که تا آنوقت فقیر باقی
استحقاق باشد و زکوة مالی هم بر مالک واجب بود و اگر بحد نصاب برسد مال یا قرضی که در پیش مردم داشته باشد

واجب نیست زکوة آن زیرا که قرض در قبض مالک نیست خواه عین مال قرض در پیش قرضدار موجود باشد یا تلف شده باشد
علی الاشبه و اگر برآید مستحق بعد از گرفتن قرض از استحقاق زکوة واپس باید گرفت آن قرض را از وی و بمستحق زکوة باید رسانید
و آن قرضدار را میرسد که امتناع کند از واپس دادن عین مالی که قرض گرفته هر چند آن عین موجود باشد و قیمت آن بدهد
که در وقت قرض گرفتن می ارزید و اگر متعذر باشد واپس گرفتن آن و قرضدار بصفت استحقاق نمانده باشد مالک را
واجب است که از سر نو زکوة بدهد و اگر مستحق قرضدار بصفت استحقاق باشد و حاصل شود در مالک شرائط وجوب زکوة
جائز است که واپس بگیرد و عوض آن بدهد زیرا که قرضدار بوده و متعین برای زکوة نشده و جائز است که از وی عدول کند
و بدیگری بدهد مسائل متفرعه اول آنکه اگر بمستحق بدهد گوسفندی پیش از وقت زکوة بعنوان قرض و آن گوسفند
زیاده شود بزیادتی متصل مانند اینکه چاق شود و در وقت زکوة مقروض از استحقاق برآید نمیرسد او را که عین
همان گوسفند از وی مسترد کند زیرا که این زیادتی در ملک مقروض بهم رسیده مال اوست و بر ذمه اوست که قیمت آن
بدهد که در هنگام قرض گرفتن داشته و همچنین اگر زیادتی منفصل باشد مانند اینکه بچه بیاورد که آنهم مال آن فقیر است
و اگر آن گوسفند بمالک بدهد واجب نیست که بچه آنرا هم بدهد دوم اگر قیمت آن کم شود بعضی فقها گفته اند همان عین
را مسترد کند و بر فقیر چیزی نیست و خوب آنست که لازم است بر وی قیمت روز گرفتن قرض سوم هرگاه مستحق غنی
شود بعین المال که قرض کرده و بعد از آن بگذرد بر مال مالک سال جائز است که آنرا در حساب زکوة محسوب کند و اگر بغیر
آن عین غنی شود واپس باید گرفت از وی آن قرض را و بمستحق باید داد خواه همان بدهد یا سوای آن قول در نیت است
معتبر نیت کسی است که اخراج مال زکوة کند پس اگر مالک کند او نیت کند در هنگام دفع بمستحق و اگر عامل زکوة از طرف امام
بوده یا امام یا وکیل او یا وکیل مالک باشد جائز است که متولی نیت شود در وقت تسلیم بمستحق هر کدام که باشد از دافع
یا مالک و اگر از مال طفل یا دیوانه اخراج زکوة کنند ولی آنها نیت میکند یا کسی که او را میرسد که قبض زکوة کند مانند
امام و عامل امام متعین است نیت در وقت دفع مال زکوة و اگر نیت کند بعد از دفع مستبعد نمیدانم جواز آنرا و حقیقت
نیت آنست که قصد کند تقرب بخدای تعالی و اینکه واجب است یا مستحب و زکوة مال است یا زکوة فطره و احتیاج نیست
که قصد کند جنسی را که از آن جنس اخراج زکواة کرده فروع مسئله مذکوره اگر بگوید مالک که اگر مال من که غائب است باقی
باشد پس این زکوة واجبی آنست و اگر تلف شده پس این سنت است این نیت صحیح است و چنین نیست اگر بگوید ادا میکنم
این زکوة را از مال غائب یا واجب یا سنت که این نوع نیت صحیح نیست زیرا که در صورت اول جزم بوجوب نموده
بر تقدیر بقای مال و جزم باستحباب بر تقدیر تلف شدن آن مال و این قسم تردید جائز است چنانچه در نیت نماز هم

جائز داشته اند که هرگاه نمازی فوت شود و معلوم نباشد بعینها به نیت ما فی الذمه بگذارد یا بنحو تردید که اگر ظهر بوده است
همان و اگر عصر است همان میگذارم قضاءً واجب قربةً الی الله و بخلاف صورت دوم که در آن تردید است در میان وجوب
و استحباب بر تقدیر واحد که آن سلامتی آن مال است و چنین تردیدی جائز نیست مترجم گوید شیخ علی رحمه الله فرموده
که در صورت اول جزم در نیت است و تردید در منوی و آن جائز است و در صورت دوم تردید در نفس نیت است
که جائز نیست و اگر مالک را دو مال مساوی باشد یکی حاضر و دوم غائب و نیت کند که این زکوة یکی از این دو مال است
صحیح نیست و همچنین است اگر بگوید که زکوة مال غائب است اگر سالم باشد و الا از حاضر و اگر اخراج زکوة کند از مال غائب
که اگر سالم باشد و بعد از آن ظاهر شود که تلف شده جائز است نقل آن نیت بسوی زکوة مال دیگر علی الاشبه و اگر
نیت کند که زکوة مالیست که امید حصول آن دارم این جائز نیست هر چند آن مال باو برسد و اگر صاحب مال نیت
نکند و عامل یا امام نیت کند در وقت دادن بمستحق پس اگر اخذ آن زکوة کرده باشد بکره و ناخوشی مالک جائز است و اگر بخواهش
مالک باشد بعضی فقها گفته اند که مجزی نیست و اشبه آنست که مجزی است قسم دوم در زکوة فطر است و ارکان آن
چهار است اول در کسی که واجب است براو و واجب است زکوة فطره بسه شرط شرط اول مکلف بودن است پس
واجب نیست زکوة فطره بر طفل غیر بالغ و نه بر دیوانه و نه بر کسیکه در هنگام دیدن ماه شوال بیهوش باشد دوم
آزاد بودن پس واجب نیست زکوة فطره بر بنده و هر چند قائل شویم بآنکه او هم مالک میشود و نه بر مدبر و آن بنده
ایست که آقا در حق او گفته باشد که بعد فوت من آزاد باشد و هنوز مولای او زنده بود و نه بر ام ولد و آن
کنیز ایست که از مولا فرزندی داشته باشد که انهم که بعد از فوت آقا آزاد میشود چنانچه در مقام خود مذکور
خواهد شد و پیش از وفات آقا بندگی باقی است و نه بر مکاتب مشروط و آن غلامیست که آقا مالی براو مقرر کرده
که آنرا بهم رسانیده بدهد و آزاد باشد و شرط کند که تا ادای تمام آن مال عبد صرف باشد و نه بر مکاتب مطلق که
هنوز چیزی از مال کتابت نرسانیده باشد و مکاتب مطلق بنده ایست که مولی براو مالی مقرر کرده باشد برای
آزادی و شرط مذکور با او نشود پس هر قدر که از آن مال ادا کند بقدر آن آزاد میشود و اگر چیزی از آن نرسانیده باشد
بنده صرف خواهد بود و براو هم زکوة فطر نیست و اگر بعضی از مال کتابت رسانیده بقدر همان آزاد میشود و زکوة
فطره هم بهمان حصه آزادی براو واجب میشود و اگر عیال آقای خود باشد زکوة فطره بر مولی است نه بر مکاتب سوم
غنا است پس واجب نیست زکوة فطر بر فقیر و آن کسی است که مالک یکی از نصابهای معتبره در زکوة مال نباشد و بعضی
فقها گفته اند آن کسی است که زکوة مال باو توان داد و ضابطه او آنست که مالک قوت سال جهت خود و عیال خود

باشد پس آن است شبیه مترجم گوید فقها گفته اند که هر کس کسب بکاری داشته باشد که با آن قوت سنه هم میسر نباشد باشد او هم
مالک قوت سال وارد و در وجوب زکوٰة فطره بر نیست بست فقیر راهم که اخراج زکوٰة فطره نماید و اقلش آن است که یک
صاعی دست بدست در میان عیال خود بگردانند و بعد از آن آنرا تصدق دهد و هرگاه شروط زکوٰة فطره متحقق شود باید که
اخراج کند آنرا از طرف خود از جمیع عیال خود به نیت فرض اگر فرض باشد و به نیت نفل اگر شرائط وجوب متحقق نشود و
آن عیال زن و فرزند است و هرچه مانند آنها باشد مثل کنیز و غلام و از جانب مهمان که قدری از ماه رمضان باقی مانده
وارد شود و در وقت هلال شوال باشد و آنکه مانند مهمان باشد و آن عیال مستحب النفقه است خواه طفل باشد یا بالغ
آزاد باشد یا بنده مسلمان باشد یا کافر و نیت هم معتبر است در ادای زکوٰة و صحیح نیست اخراج زکوٰة فطره از کافر هر چند
که واجب است بر او هم و اگر مسلمان شود زکوٰة فطره سابق از و ساقط میشود مترجم گوید در کتاب قواعد گفته که اگر زن
مالدار زکوٰة فطره خود را باذن زوج از مال خود اخراج کند مجزی است و ساقط از زوج میشود و اگر بدون اذن او
بدهد اجزای آن از شوهر اشکال است ستّه مسئله اول آنکه هر کس بالغ شود پیش از هلال شوال یا مسلمان شود چیزیرا
که بآن غنی شود واجب است زکوٰة فطره بدهد و اگر بعد از هلال باشد پیش از نماز عید مستحب است بر او زکوٰة و همین تفصیل است
اگر مالک غلامی شود و یا بزاید برای او فرزندی دوم زوجه و بنده وقتیکه در عیال دیگری نباشد واجب است که از طرف آنها
زکوٰة فطره بدهد هرچند در عیال او نباشد و بعضی فقها گفته اند که زکوٰة در صورتی واجب است که عیال او باشند و
در این نزد درست سوم هر کس که زکوٰة او بر دیگری واجب شود از نفس او ساقط میگردد هرچند اگر تنها می بود بر خودش
واجب میشد مانند مهمانی که غنی باشد و زوجه که غنی باشد زیرا که فطره مهمان بر مهمان دار است و فطره زوجه بر زوج مترجم
گوید صاحب قواعد گفته که اگر مرد معسر را زنی موسره باشد نفقه آن زن واجب است بر شوهرش و فطره او بر همان
زن است نه بر شوهر معسر مسائل متفرقه اول اگر باشد شخصی را غلامی غائب که عالم باشد بحیات او پس اگر آن غلام عیال
نفس خود باشد یعنی که بکسب کار خود مدار میگذرانیده باشد یا در عیال آقای خود باشد واجب است زکوٰة فطره او بر مولای
او و اگر در عیال دیگری باشد واجب است زکوٰة او بر آنکه عیال اوست دوم اگر غلامی مشترک باشد در میان دو شریک
پس زکوٰة او بر هر دو شریک است و اگر عیال یکی از شریکین باشد زکوٰة بر همان است سوم اگر بمیرد مولی و بر او دینی باشد پس
اگر بمیرد بعد از دیدن هلال شوال زکوٰة مملوک او از مال او میدهند اگر مال او بقدر ادای دین و ادای زکوٰة نباشد
آنرا قسمت میکنند بر قرض و زکوٰة موافق حصه رسد و اگر بمیرد پیش از هلال واجب نیست زکوٰة غلام بر هیچکس مگر آنکه
عیال کسی باشد که زکوٰة هم بر او است چهارم هرگاه وصیت کند کسی که غلام من بعد از من بفلان بدهید و بعد از آن

بمیرد موصی پس اگر موصی له قبول وصیت کند پیش از هلال زکوة فطره آن غلام بر ذمه او میشود و اگر قبول کند بعد از هلال ساقط
میشود زکوة از و و بعضی فقها گفته‌اند که درینصورت بر ورثه زکوة میشود و در آن تردد است و اگر غلامی بکسی بخشیده و موهوب له
قبض نکند واجب نیست زکوة بر او و اگر بخشنده بمیرد زکوة غلام بر ورثه او واجب است و بعضی فقها گفته اند که اگر قبول کند
موهوب له بمیرد و بعد از آن ورثه او قبض کنند غلام را پیش از هلال بر آنها واجب میشود زکوة و در آن تردد است مترجم
گوید باعث تردد مصنف اینست که احتمال تمام شدن هبه است درینصورت بسبب قبول موهوب له و موقوف بر قبض او نباشد
و هرگاه موهوب له فوت شد و ورثه پیش از هلال قبض کرده اند باید زکوة آن غلام بدهند که مملوک آنها شد بمیراث و احتمال این
هم هست که چون قبض متحقق نشد بمجرد قبول بدون قبض ملک موهوب له نشود زیرا که هبه موقوف بر قبض است رکن دوم
در جنس زکوة است و مقدار آن و ضابطه آن اینست که آنچه قوت غالب آن بلده باشد از همان بدهند مانند گندم و جو و آردهای
و نان آنها و خرما و مویز و برنج و شیر و قروت و اگر غیر قوت بدهند موافق قیمت بازار باید داد و بهتر اینست که خرمای خشک
بدهند بعد از آن مویز و بعد از آن اینست که هر انسانی بدهد آنچه قوت غالب او باشد و زکوة فطره از همه قوتهای مذکوره
یکصاع است که عبارتست از چهار مد و آن نه رطل عراقیست و اگر شیر بدهد چهار رطل است و جمعی آن رطل را تفسیر برطل
مدنی کرده اند و اگر عوض اجناس مذکوره بدهد آنرا در شرع مقدار معینی نیست بلکه موافق قیمت بازار حساب باید کرد و جمعی
تقدیر قیمت نموده اند بیک درهم و بعضی دیگر بچهار دانگ نقره و این قول معتمد نیست و بعضی علما آنرا نازل کرده اند بر اختلاف
قیمتها که گاه گران میباشد و گاه ارزان پس سبب اختلاف اقوال همانست رکن سوم وقت زکوة فطره است و واجب
میشود بدیدن هلال ماه شوال و جایز نیست که پیش از وقت بدهد مگر بطریق قرض علی الاظهر و جایز است اخراج زکوة بعد از دیدن
هلال و تاخیر ادای آن تا پیش از نماز عید بهتر است پس اگر برود وقت نماز و جدا کرده باشد آن زکوة را ببرد آنرا بمستحق
بدهد بنیت وجوب و ادا و اگر جدا نکرده باشد پیش از نماز ساقط میشود وجوب آن و بعضی گفته اند که قضا بدهد و بعضی دیگر
گویند نیت ادا بدهد و قول اول اشبه است و اگر تاخیر کند ادای زکوة را بعد از عزل با وجود امکان ادا ضامن خواهد بود که
اگر تلف شود تاوان بدهد اگر تاخیر با وجود قدرت نباشد ضامن نیست و جایز نیست بردن زکوة فطره بسوی شهر دیگر با وجود
مستحق در آن شهر و اگر بفرستد و تلف شود ضامن است تاوان بدهد و جایز است فرستادن بشهر دیگر با عدم مستحق در آن بلده
و درینصورت ضامن نیست مترجم گوید عدم ضمان با عدم مستحق در آن بلده مشروط است با آنکه راه مخوف نباشد و با وجود
مستحق در بلد قریب اگر ببلد بعید بفرستد و تلف شود ضامن است رکن چهارم در مصرف زکوة است مستحق آن همان مستحق
زکوة مال است که قبل از این مذکور شد و جایز است که مالک خود متولی ادا شود و بهتر آنست که برساند آنرا نزد امام یا نائب امام

و اگر متعذر باشد پس بعضی فقهای شیعه گفته‌اند زکوة فطره را بغیر مؤمن یا ضعیف العقیده یا عالم مؤمن و عطا میکنند باطفال
مؤمنین هر چند پدران آنها فاسق باشند و عطا کرده نمیشود بفقیر کمتر از یکصاع مگر آنکه مجتمع شوند جماعتی از فقرا که وفا نکند بایشان
و جایز است که بیک فقیر بدهند یکدفعه بمقدار آنچه بآن غنی شود و سنت است که بمستحقین از اقارب بدهند و اگر آنها نباشند بهمسایگان مستحق

کتاب الخمس

این کتاب در بیان خمس است و در آن دو فصل است فصل اول در آنچه خمس واجب است در آن و آن هفت چیز است اول مال غنیمت
که از دار الحرب عساکر فراهم می آرند و آنچه فراهم نمی آرند از دار الحرب مانند زمین و غیر آن مادام که مغصوب نباشد از مسلمان
یا از کافری که در امان و ذمه مسلمانان باشد خواه غنیمت کم باشد و خواه بسیار دوم آنچه از معادن بر آید خواه منطبع باشد
یعنی چکش بخورد مانند طلا و نقره و قلعی و یا نخورد مانند یاقوت و زبرجد و سرمه و خواه روان باشد مانند قیر و نفط و گوگرد و واجب
است در آنها خمس بعد از اخراجات و بعضی فقها گفته اند که واجب نیست تا اینکه برسد بمقدار بیست دینار و همین مذهب
و قول اول اکثر است مترجم گوید از جمله معادن شمرده اند نمک و نوره و گچ و زمرد و سنگ آسیا و گل سرخ و گل غول و گل دواتی
جیاران و هر زمینی که در آن خصوصیتی باشد که انتفاع بآن عظیم شود سوم گنجها و آن مالیست که ذخیره کرده باشند آنرا در زیر
زمین پس اگر برسد بقیمت بیست دینار و باشد در زمین دار الحرب یا در دار الاسلام و بر آن اثر اسلام نباشد واجب است
در آن خمس و اگر بیابد او را در ملکی که خریده باشد آنرا تعریف آن کند نزد بایع آن ملک پس اگر شناخت آنرا بایع و نشان آنرا
گفت پس او سزاوارتر است بآن و اگر نشناخت پس تعلق بمشتری دارد و بر او است خمس و همچنین اگر بخرد چارپایی و بیابد
در شکم او چیزی قیمتی و اگر بخرد ماهی و بیابد در شکم آن چیزی از آن بر می آرد خمس را و باقی از مشتری آن ماهی است و آنرا
تعریف نیست تفریع اگر بیابد گنجی در زمین بی مالک از دار الاسلام پس اگر نباشد بر او سکه اسلام یا باشد بر او سکه
کفار سابق از قوم عاد و ثمود و غیره بر می آرد خمس آنرا و باقی از و است و اگر باشد بر او سکه اسلام بعضی فقها گفته اند
که آنرا تعریف باید کرد بدستور لقطه یعنی چیزی که از سر راه بردارند و بعضی گفته اند که مالک آن میشود هر که یافته و بر او خمس
است و قول اول اشبه است چهارم هر چه از دریا بر آرند بغوطه خوردن مانند جواهر و مروارید بشرطیکه قیمت آن بمقدار
یک دینار یا زیاده باشد و اگر بگیرند از دریا چیزی بغیر غوطه خوردن واجب نیست بر آن خمس تفریع اگر عنبر بر آرند بغواصی در
خمس آن شرط است که بمقدار قیمت دیناری باشد و اگر بر چیده آرند آنرا از روی آب یا از کنار دریا او را حکم معدنیات است
پنجم چیزیست که از قوت یکساله مالک و عیالش زیاده بماند از منافع تجارات و صنایع و زراعتها است مترجم گوید شیخ علی
رحمه الله فرموده داخل عیالست هر کس را که انفاق او کرده باشد هر چند واجب النفقه نباشد و ضیافت مهمانان و هدایا که

بمردم بفرستد وتصدق وآنچه بظالمان برای حفظ مال وناموس وجان داده میشود وتاوان ها وحقوقی که لازم باشد بسبب نذر
وشبه نذر وخرج راه حج وخرج تزویج وخریدن کنیز یا برای خدمت یا تسری یا برای دوا یکه محتاج الیه او باشند مانند سواری ومانند آن اگر
از اهل آن بوده ولیکن شرط است در حصول ربح مصارف مذکوره رو داده شود که اگر در آن سال صرف نشود وربح آن را در سال دیگر
بمصرف برساند اسقاط خمس از آن نمیشود زیرا که خمس بمجرد استقرار یافته است ومی باید که این خرجها موافق حال خود بدون اسراف
وتقتیر کند وجه اسراف داخل مؤنت نیست ووجه تقتیر مال او است که بآن خمس تعلق دارد ششم هرگاه بخرد ذمی زمینی
را از مسلمان واجب است در آن زمین خمس خواه در آن خمس بوده باشد مانند زمین مفتوح العنوه یا نباشد مانند زمینی که اهل آن خود بخود
مسلمان شده باشند ودر آن مترجم گوید که مراد از خریدن زمین مفتوح العنوه آنست که آن را بتبعیت آثار وعمارت بخرد والا فروختن
وخریدن رقبه زمین مفتوح العنوه جایز نیست هفتم مال حلالیکه مخلوط با حرام شده باشد وممتاز نباشد واجب است ودر این مترجم
گوید که شیخ علی قدس سره فرموده که صور اختلاط چهار است اول آنکه مقدار مال حرام ومالک آن معلوم نباشد ودر همین صورت خمس
واجب میشود دوم آنکه مقدار ومالک هردو معلوم باشند ودر این صورت واجب است که رد کند بمالک سوم آنکه مالک معلوم باشد ومقدار
معلوم نباشد در این صورت بطریق صلح با او انفصال واجب است چهارم آنکه مقدار معلوم باشد ومالک معلوم نباشد ودر این صورت
واجب است که تفحص از مالک کند تفحص بسیار وبعد از آنکه یاس حاصل میشود از پیدا شدن مالک واجب است که آن را تصدق کند از جانب
مالک واگر آن مال حلال هم واجب الخمس باشد باید که خمس آن را بدهد واین خمس که بسبب تخلیط واجب شده مسقط آن خمس نمیشود مسائل
متفرعه اول خمس واجب است در گنجها خواه یابنده آن آزاد باشد یا بنده صغیر باشد یا کبیر وهمچنین آنچه از معادن بر آید یا بغواصی از دریا
بر آرند دوم گذشتن سال معتبر نیست در هیچ قسم از اقسام خمس ولیکن تاخیر میکنند در ادای خمسی که واجب است در ارباح تجارات
تا انقضای سال از جهت احتیاط محافظت راس المال سوم هرگاه اختلاف کنند مالک خانه ومستاجر خانه در باب گنج پس اگر اختلاف
در ملکیت آن گنج باشد پس قول قول مالک است که اجاره داده با قسم او واگر اختلاف در مقدار گنج باشد یا بمعنی که مالک گوید زیاده
بوده ومستاجر خانه بگوید که کم بوده پس قول قول مستاجر است وقسم بر او است چهارم خمس واجب میشود بعد از اخراجات بیرون آوردن
گنج ومعدنیات مانند کندن وآب کردن وغیر آن **فصل دوم در تقسیم خمس است** خمس را قسمت میکنند بشش حصه قال الله تعالی واعلموا
انما غنمتم من شیء فان لله خمسه وللرسول ولذی القربی والیتامی والمساکین وابن السبیل سه حصه از پیغمبر است صلی الله
علیه وآله وآن سهم الله تعالی وسهم رسول وسهم ذی القربی وآن امام است وبعد از پیغمبر سه حصه مذکوره تعلق بامام دارد که قائم مقام
پیغمبر است وآنچه گرفته باشد آن را پیغمبر یا امام بعد از ایشان انتقال بوارث میکند وسه حصه دیگر حق ایتام ومساکین وابناء سبیل است وبعضی
فقها گفته اند که پنج حصه میشود وسهم الله بطریق تیمن در آیه کریمه مذکور شده وقول اول اشهر است ودر این سه طائفه که ایتام ومساکین وابناء سبیل

و ابناء سبیل اند شرط است که منسوب باشند بسوی عبد المطلب جد پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله از جانب پدر پس اگر از جانب مادر تنها منسوب
باشند خمس بآنها نمیتوان داد علی الاظهر و سید مرتضی و ابن ادریس فرموده اند که بآنها نیز میتوان داد دوم واجب نیست که تمام اشخاص
سه طائفه را بدهند بلکه اگر از هر طائفه بیک کس از آن طائفه بدهند هم جائز است در این مقام چند مسئله است اول در مستحق خمس است
و آن کسی است که از اولاد عبد المطلب باشد و در این وقت آنها اولاد ابو طالب اند و اولاد عباس و حارث و ابو لهب خواه مرد باشد و خواه
زن و در استحقاق اولاد مطلب بن عبد مناف تردد است اظهر آنست که بآنها نمیتوان داد و مترجم گوید مطلب نام هاشم بوده و
اکثر احادیث دلالت بر آن دارد که خمس مال بنی هاشم است لهذا شیخ علی قدس سره فرموده که اصح آنست که باولاد مطلب نتوان داد و
اختصاص باولاد عبد المطلب ندارد دوم آیا جائز است که تمام خمس را بیک طائفه از طوائف مذکوره بدهند بعضی فقها گفته اند که بلی
میتوان داد و بعضی دیگر گفته اند که جائز نیست و آن احوط است سوم قسمت میکند امام خمس را بر طوائف مذکوره بقدر کفایت هر
کدام سالیانه پس اگر چیزی افزوده بیاید مال امام است و اگر وفا نکند تمام میکند از حصه خود چهارم در ابن سبیل شرط نیست که
فقیر باشد بلکه در بلدیکه ابن سبیل شده محتاج شدن او کافیست هر چند در شهر خود غنی باشد و آیا در یتیم شرط است فقر یا نه بعضی
فقها گفته اند بلی و بعضی دیگر گفته اند نه اول احوط است پنجم حلال نیست که مال خمس را با وجود مستحق به بلد دیگر بفرستند و اگر بفرستند
با وجود مستحق و تلف شود ضامن است و در صورت عدم مستحق میتوان به بلد دیگر فرستاد ششم ایمان شرط است در مستحق و در آن
تردد است و منشاء تردد آنست که در آیه کریمه تخصیص بمؤمن نشده پس بغیر مؤمن هم میتوان داد اگر آن ذو القربی باشد و اگر نظر
کنیم بآنکه مخالف بعید است از حق و سزاوار رعایت نیست پس ایمان شرط باشد و عدالت مستحق شرط نیست علی الاظهر ملحق احکام
خمس و مقصد است اول در انفال است و آن چیزیست که مال آن امام است بخصوصه چنانچه برای پیغمبر صلی الله علیه و آله بود
و آن پنج چیز است یکی زمینی است که در ایام حضور امام بیجنگ بدست آید خواه جلای وطن شده باشند ساکنان آن یا آنکه تسلیم کنند
بطوع و رغبت دوم زمینهای موات که مالک نداشته باشد خواه مالکان آن هلاک شده باشند یا آنکه در تحت ملکیت کسی
نیامده باشد مانند صحرا و کناره دریاها و قلهای کوهها و آنچه در آن قلها باشد مانند معادن و نباتات و اشجار و همچنین میان رود
خانها و نیستانها و هر گاه مفتوح شود دار الحرب پس آنچه از پادشاهان آنها باشد از قریها و مزارع و زمینها و صفایای ملوک و آن
اشیای قابل نقل و تحویل است مانند کنیزان و غلامان و اسپان خاصه آنها مال امام است در صورتیکه از مسلمانی کفار حربی غصب
نکرده باشند یا از کافریکه در عهد و امان مسلمانان باشند و همچنین میرسد امام را که انتخاب کند برای خود هر چه خواهد از مال غنیمت
از قبیل اسپ یا کنیز یا جامه یا غیر آن ما دام که اجحاف لازم نیاید یعنی بحد افراط نرسد که برای لشکر چیزی کم بماند و مالی که بغنیمت
بگیرند آنرا غازیان از دار الحرب بغیر اذن امام پس آن مال هم تعلق بامام دارد و بعضی فقها در آنهم خمس واجب میدانند و اما

آن تو نیست و دوم در کیفیت تصرف است در مال امام و در این جمله چند مسئله است اول جایز نیست تصرف در مال مخصوص امام بی اجازه
امام هرگاه امام حاضر باشد و اگر تصرف کند در آن کسی گناهکار باشد و اگر حاصل شود در آن منفعتی آنهم مال امام است دوم هرگاه
مقاطعه کند امام بر چیزی از حقوق خود با کسی حلال است بر او آنچه زیاده بر وجه مقاطعه حاصل شود و فوق آن است بر آنکس که برساند وجه مقرری
را سوم ثابت است در مذهب امامیه اباحت مناکح و مساکن و متاجر در حال غیبت امام شیعه امامیه هر چند آنها تمام مال امام باشد
یا امام را هم در آن حقی باشد و واجب نیست اخراج حق اصناف موجوده از مستحقان خمس که مذکور شده اند از این اشیا و مناکح
را تفسیر کرده اند بکنیز اینکه در حال غیبت از کفار حربی گرفته باشند هر چند بقولی تمام غنیمت ماخوذ بغیر اذن امام تعلق با امام دارد
و بقولی در خمس آن شرکت است امام لیکن در غیبت امام برای شیعه امامیه مباح است تصرف در آنها و همچنین آنچه فاضل آید
از مؤنت سال از ارباح تجارات و زراعات و غیر آن که در آن خمس است و حق امام هم تعلق بخمس آن میگیرد در حال غیبت
امام اگر از آن ارباح فاضله مهر زنان خود بکنند بدون اخراج خمس یا وام که بحد اسراف نرسد نسبت بحال متصرف برین طایفه
حلال است نه بر غیر آنها و مساکن را تفسیر کرده اند بآنچه خریده شود از اراضی انفال و همچنین آنچه از مساکن خریده شود از مالی که اخراج
خمس از آن واجب است پیش از اخراج خمس یا مساکنی که در حال غیبت بغیر اذن امام از کفار حربی گرفته باشند و آنها تمام مال امام است بقولی
مال امام اند و بقولی در خمس آنها شرکت است امام آنهم برای شیعه امامیه مباح است و واجب نیست که از آن اخراج خمس کنند و متاجر
را تفسیر کرده اند بخرید این اموالی که در آنها خمس باشد که واجب نیست بر مشتری که اخراج خمس آنها نماید ولیکن هرگاه در آنها فایده
حاصل شود در آن خمس است و تمام انفال در حال غیبت امام مانند اراضی موات و آجام و معادن و شجر و نباتات مال امام است برای
شیعیان امامیه مباح است و سند آن احادیث مستفیضه صحیح است که در کتب احادیث مفصل مذکور است چهارم آنچه واجب است
در وجه خمس داده شود واجب است که با امام رسانند در صورت حضور امام و با غیبت امام بعضی گفته اند که مباح است تصرف
در آن و بعضی میگویند که واجب است محافظت آن و هرگاه علامت موت ظاهر شود وصیت بکند که مال امام است و بعضی دیگر
میگویند که آنرا دفن کند در زمین و جمعی از فقها گفته اند که نصف آنرا باید بمستحقان آن نگاه دارد و آنچه مخصوص امام است
که آن نصف دیگر بود بدفن در زمین یا بوصیت در هنگام ظهور علامات موت و بعض دیگر میگویند که حصه آنحضرت هم بمستحقان
موجود از اصناف مذکوره بدهد زیرا که بر امام است که بقدر کفایت آنها بدهد در هنگام عدم کفایت حصه آنها و چنانچه این
واجب است بر امام در هنگام ظهور امام در هنگام غیبت هم بر او واجب است و این قول اشبه است و آنچه واجب است که مباشر صرف حصه
امام در اصناف مذکوره شود هر که او را حکم بنیابت امام باشد و او حاکم شرعی است یعنی فقیه عادل امامی مذهب جامع
شرایط فتوی چنانچه او مباشر ادای جمیع حقوق واجبه غائبان است

کتاب الصوم

این کتاب در بیان روزه است و کلام در ارکان صوم است و اقسام آن و لواحق آن و ارکان صوم چهار است اول صوم در لغت
بمعنی امساک است یعنی باز داشتن و در عرف شرع نگاه داشتن نفس است از مفطرات با نیت و نیت یا رکن است در صوم و جزء معتد به است
که ماهیت صوم بآن تحقق میشود یا شرط صحت در صوم و خارج از صوم لیکن بشرط اشبه است و کفایت میکند اگر کسی در ماه رمضان
نیت کند که اصوم متقربا الی الله تعالی یعنی روزه میگیرم بقصد تقرب بخدا آیا همین نیت در نذر معین هم کفایت میکند یا نه
بعضی فقها گفته اند بلی و بعضی دیگر میگویند که کفایت نمیکند بلکه معین باید کرد که صوم نذر است و آن اشبه است و لابد است در ما عدای
روزه ماه رمضان و روزه نذر معین مانند نذر روزه مطلق و کفاره و روزه قضاء ماه رمضان از قصد تعیین و آن عبارت است
از قصد کردن بسوی روزه مخصوص و اگر اقتصار کند بر آنها بر نیت قربت و غافل شود از تعیین صحیح نیست و لابد است از حاضر گردانیدن
نیت در وقت اول جزء از روزه یعنی مقارن طلوع صبح یا بخاطر گذرانیدن آن در شب در حالتیکه مستمر باشد بر حکم آن نیت
یا بمعنی که بعد از آن منافی نیت مذکوره قصد نکند و اگر فراموش کند نیت را در شب تجدید آن نیت کند در روز تا هنگام زوال
و اگر زوال آفتاب شود وقت نیت نیست خواه روزه واجبی باشد یا سنتی و بعضی فقها گفته اند تا هنگام غروب آفتاب هم نیت
میتوان کرد در روزه سنتی و قول اول اشهر است مترجم گوید شیخ علی رحمه الله گفته که اصح آنست که وقت نیت روزه سنتی
تا وقتی است که قدری از روز تا هنگام غروب باقی ماند برای امساک که آنرا در عرف امساک گویند هر چند زمان کمی باشد و بعضی
فقها گفته اند که ماه رمضان مخصوص است بآنکه جایز است تقدیم نیت آن بر دخول ماه رمضان و اگر در وقت دخول ماه رمضان
نیت سهو شود در روزه دیگر نیت اول مجزی نیست و همچنین مجزی نیست نیت اول ماه رمضان برای روزه تمام ماه و واقع نمیشود
در ماه رمضان صوم غیر ماه رمضان و اگر نیت کند صوم غیر ماه رمضان خواه واجب باشد یا سنت در ایام رمضان مجزی نیست
و از الصوم از ماه رمضان نه آنچه نیت کرده سوای رمضان مترجم گوید مجزی بودن نیت غیر ماه رمضان از رمضان مشروط است
بآنکه عالم نباشد بدخول شهر رمضان یا فراموش کند و با وجود علم در اجزای نیت غیر رمضان از صوم واجب یا سنت اختلاف است
و فساد جید است علی ما فی المدارک و جایز نیست که تردید نیت کند در میان وجوب و سنت بلکه لابد است که قصد یکی از این دو کند
بتعیین و اگر نیت وجوب روزه کند در آخر روز شعبان بر تقدیر شک آن روزه مجزی نیست نه از شعبان و نه از رمضان و اگر
نیت کند در یوم الشک که روزه سنتی بعمل می آرد ثانی الحال ظاهر شود که آن روز غره ماه رمضان بوده همان صوم مجزی است و اگر
روزه بگیرد در یوم الشک بقصد اینکه اگر از رمضان است روزه واجب باشد و اگر از شعبان است پس روزه سنتی بعضی فقها
گفته اند که اگر ظاهر شود که ماه رمضان بوده همان صوم کافیست و بعضی دیگر میگویند که بر وی اعاده صوم است و آن اشبه است

واگر صبح کند بقصد افطار و بعد از آن ظاهر شود که از ماه رمضان است تجدید نیت وجوب کند و اکتفا بهمان کند و اگر بعد از زوال ظاهر شود که از رمضان است باقی روز را امساک کند بر او واجب است قضا مترجم گوید در صورتیکه بعد از زوال معلوم شود که آن روز از رمضان است واجب است که در باقی روز امساک کند بنیت قربت و قضای روزه آن روز بعمل آرد و اگر افطار کند کفاره هم براو لازم میشود و اگر بنیت سنت روزه گرفته باشد برگرداند آن نیت را بقصد وجوب و آن روزه صحیح است خواه پیش از زوال معلوم کند و تغیر نیت نماید یا بعد از آن سه مسئله فرع مسائل مذکوره اول اگر قصد افطار کند در روز ماه رمضان بعد از آن تجدید نیت کند پیش از زوال روزه منعقد نمیشود و بر او واجب است قضا و اگر بگویم که منعقد میشود اشبه خواهد بود و شیخ علی رحمه الله فرموده اصح عدم انعقاد است اگر بداند که روزه ماه رمضان است و قصد افطار کند اگر فراموش کند که روز رمضان است و قصد افطار کند و بعد از آن بخاطر بیارد و تجدید نیت کند منعقد میشود دوم اگر نیت صوم منعقد سازد و بعد از آن نیت افطار کند و نکند و تجدید نیت کند صحیح است مترجم گوید شیخ علی قدس سره فرموده که اصح درین صورت عدم صحت است اگر قصد افطار کند با وجود علم بآنکه از ماه رمضان است و فرق درمیان این مسئله و مسئله سابق اینست که دران نیت صوم پیش از قصد افطار نداشته و درین مسئله اول نیت صوم نموده است سوم نیت طفل غیر بالغ که صاحب تمیز بود صحیح است و صوم او شرعی است لکن دوم در بیان چیزیست که صائم از آن امساک میکند و در آن چند مقصد است اول واجب است امساک از هر خوردنی خواه خوردن آن معتاد بوده مانند نان و میوه یا غیر معتاد مانند سنگریزه و تراب و از هر مشروبی و هرچند شرب آن معتاد نباشد مانند آب افشرده از گلها و آب افشرده از درختان و از جماع در فرج زن باجماع علما و در دبر زن هم علی الاظهر و آن بحیثیتی که هم میبرد روزه زن را هم در فساد صوم لوطی در دبر پسر و لوطی حیوانات تردد است هرچند فعل حرام باشد و همچنین است کلام در فساد روزه موطوء و مشهور انست که این مسئله تابع مسئله وجوب غسل است یعنی اگر لوطی و بر غلام غسل واجب شود چنانچه مشهور است صوم هم فاسد میشود و دیگر واجب است امساک کردن از افترا بر خدا تعالی و رسول او و ائمه علیهم السلام و آیا باین فاسد میشود صوم بعضی فقها گفته اند که بلی و بعضی دیگر گویند که نه و آن اشبه است و دیگر واجب است صائم را اجتناب نمودن از سر فرو بردن در آب و بعضی علما گفته اند که حرام نیست بلکه مکروه است و قول اول اشبه است و آیا صوم فاسد میشود باین یا نه اشبه انست که صوم فاسد نمیشود مترجم گوید وجوب اجتناب از سر فرو بردن در آب اعم است از آنکه با بقیه بدن بود یا سر تنها فرو برد و ظاهر است که تحریم سر فرو بردن در آب با منافذ سر است و علما گفته اند که در صورت قول بحرمت اگر غسل واجبی بعمل آرد بارتماس آن غسل صحیح نیست زیرا که یک فعل حرام و واجب نمیباشد پس صحیح نباشد و در رسانیدن غبار بحلق خلاف است اظهر است

و فساد صوم مترجم گوید در رسانیدن غبار بحلق بعضی شرط کرده اند که عمداً برساند و آن غبار غلیظ باشد والا مفسد صوم نیست و در
مکانی باشد که احتراز از آن ممکن بود پس اگر فراموش کند یا احتراز بهیچ حال ممکن نباشد عدم افساد صوم اوجه است و متاخرین علما
الحاق نموده اند بان دود غلیظی که اجزاء آن بحلق برسد و بخار دیگ و مانند این و صاحب مدارک گفته که این بعید است و
دیگر واجب است اجتناب از باقی ماندن بجنابت عمداً تا طلوع فجر بدون ضرورتی علی الاشهر و اگر جنب شود در شب بخوابد بدون
نیت غسل پس طلوع کند صبح صوم فاسد میشود و اگر نیت غسل داشته باشد روزه اش صحیح است و اگر بیدار شود و باز بخوابد به نیت
غسل و بیدار نشود تا طلوع صبح صومش فاسد میشود و بر وی واجب است قضای آن روز و اگر طلب منی کند یعنی بغیر جماع منی برآرد یا ملاعبه
زنی کند و انزال شود فاسد میشود صومش اگر محتلم شود بعد از نیت صوم در روز فاسد نمیشود صوم او و همچنین اگر نظر کند بسوی زنی
و انزال شود علی الاظهر یا لمس و ازنی و انزال شود و حقنه کردن بدوای خشک جایز است و به چیز تر و آن حرام است و بآن
صوم فاسد میشود علی تردد مسئله اول هر چه گفتیم که مفسد صوم است مفسد نیست مگر اینکه عمداً واقع شود خواه عالم باشد
بوجوب اجتناب از آن یا جاهل و اگر سهواً واقع شود افساد صوم نمیکند خواه روزه واجبی بود یا سنتی و همچنین اگر مجبور شود بر افطار یا بریزند
در حلق او مفطری مترجم گوید باتفاق علما ثابت است که اگر در حلق صائم مفطری بزور ریزند بجبر اثم نیست و قضا هم ندارد
و اگر اکراه کنند صائم را بر افطار باین طریق که تهدید قتل یا اضرار نمایند بنوعی که گمان غالب بهم رسد که اگر افطار نکند مقتول یا متضرر
شود در این صورت هم بافطار مامور است و بعضی علما گفته اند که قضا دارد و بعضی دیگر قضا را هم واجب ندانسته اند لیکن در این صورت
باید اکتفا کند باقل خوردن یا آشامیدن که بآن دفع تکلیف جایز شود و زیاده بر آن مباشر مفطر نشود والا کفاره لازم خواهد بود
و همچنین اگر اجبار بر اکل کنند او شرب بعمل آید یا بر شرب و او اکل نماید و در افطار پیش از غروب بتقیه و افطار در روز یک صوم
آن واجب باشد از روی تقیه همین حکم دارد در عدم اثم و ثبوت قضا علی الاختلاف دوم باکی نیست بمکیدن انگشتری جهت دفع
تشنگی و خاویدن طعام برای طفل و خورانیدن جانور و چشیدن شوربا که بر زبان بگیرد و بیندازد و اگر بی اختیار قدری از آن
بحلق برسد در فساد صوم دو قول است بهترین آن دو قول عدم افساد صوم است و نشستن در میان آب برای مردان مستحب
مسواک کردن برای نماز خواه بچوب تر باشد یا خشک مقصد دوم در احکام مترتب بر افطار است و در آن چند مسئله است
اول واجب است با قضا کفاره بهفت چیز یکی اکل و شرب خواه معتاد باشد یا غیر معتاد و جماع تا اینکه غیبوبت حشفه شود در
قبل زن و دبر آن و تعمد باقی ماندن بر جنابت تا وقت طلوع فجر و همچنین اگر بخوابد بی نیت غسل تا هنگام طلوع فجر و انزال منی عمداً
و رسانیدن غباری بحلق مترجم گوید اگر جنب عمداً باقی ماند بر جنابت تا طلوع فجر قضا و کفاره بر او لازم میشود بخلاف جماعتی
[illegible] و صاحب مدارک گفته باید قطع نمود بعدم وجوب کفاره بر آنها و اکتفا به قضای تنها دوم واجب نیست کفاره

مگر در روزهٔ ماه رمضان و قضای رمضان اگر بعد از زوال افطار کند و نذر معین و در روزه اعتکاف هرگاه اعتکاف واجب
باشد و سوای آن در روزهای دیگر واجب نیست کفاره مانند روزهٔ کفارها و روزهٔ نذر غیر معین و روزهٔ سنتی هرچند افساد
صوم کند تفریع هرکه بخورد چیزی را بفراموشی و گمان کند که روزه‌اش باطل شده و بعد از آن افطار کند عمداً فاسد میشود
روزهٔ او و بر او ست قضا و در وجوب کفاره تردد است و اشبه آنست که کفاره واجب است و اگر بزور بیندازند در گلوی
او چیزی و مجبور سازند او را چیزی که اختیار با او نماند فاسد نمیشود روزهٔ او و اگر بترسانند او را و بترسد و افطار کند واجب
است بر او قضا و در آن تردد است و کفاره ندارد سوم کفاره در ماه رمضان آزاد کردن بنده است یا روزه داشتن دو
ماه پی در پی یا طعام دادن شصت مسکین و مختار است هر کدام که بفعل آرد از عهده واجب بر می آید و بعضی فقها گفته اند که
کفاره مرتبه است باین معنی که اول آزاد کردن بنده است و در صورت عجز از آن صوم شهرین متتابعین و اگر از آن هم عاجز آید
اطعام شصت مسکین و بعضی دیگر گویند که اگر افطار بحرامی کند هر سه کفاره لازم شود و اگر افطار بحلال کند یک کفاره و بعضی گفته اند
که در حلال و حرام یک کفاره است و قول اول اکثر است چهارم هرگاه افطار کند در روزه نذر معین بر او واجب است
قضا و کفارهٔ بزرگ که مذکور شد و بعضی فقها گفته اند کفاره قسم است و آن عتق رقبه است یا طعام ده مسکین یا کسوت آنها و
اگر از همه عاجز آید سه روزه روزه بگیرد و قول اول اظهر است پنجم افترا نمودن بر خدا تعالی و رسول او و ائمه حرام است بر
صائم و غیر صائم و هرچند حرام موکد است بر صائم ولیکن واجب نیست بآن قضای و کفاره علی الاشبه ششم ارتماس
یعنی سر در آب فرو بردن حرام است بر صائم علی الاظهر و آن واجب نمیشود قضا و کفاره و بعضی علما گفته اند که واجب میشود
و قول اول اشبه است هفتم باکی نیست بحقنه کردن بچیز خشک علی الاظهر و حرام است بچیز مایع و واجب میشود بآن قضا
علی الاظهر هشتم هرکه جنب شود و بخوابد بنیت غسل بعد از آن بیدار شود و بخوابد و باز بیدار شود و بخوابد مرتبه سوم
بنیت بیداری و غسل کردن تا وقتیکه صبح طلوع کند لازم میشود او را کفاره دادن بر قول مشهور و در آن تردد است
نهم واجب است قضا در روزهٔ واجب معین به سه چیز یکی بعمل آوردن مفطر است پیش از آنکه رعایت طلوع صبح کند با وجود
قدرت بر مراعات فجر و ظاهر شود که فجر طالع شده بود دوم افطار باعتماد کسی که خبر دهد که طلوع صبح نشده با وجود
قدرت بتحقیق آن و حال آنکه صبح طلوع نموده باشد سوم ترک عمل بقول کسی که خبر دهد بطلوع صبح و افطار کردن بگمان
کذب آن خبر دهنده و همچنین افطار کردن بتقلید کسی که بگوید شب شده و بعد از آن ظاهر شد کذب خبر او پس حکم گویند به وجوب
قضا درین صورت مشروط است بآنکه صائم را جائز نباشد تقلید کردن بقول مخبر بوقت بلکه خود می باید تحقیق کند چه اگر جائز
باشد او را تقلید کردن و مخبر عادل باشد پس هیچ چیز واجب نمیشود علی ما صرح به الفقها پنجم افطار کردن بسبب تاریکی

که سوم دخول شب باشد و اگر گمان غالب بهم رساند بدخول شب روزه صحیح است پنجم عمداً قی کردن و اگر خود بخود بیاید قی صوم باطل نمیشود ششم حقنه بمایع کردن هفتم رسانیدن آب بحلق در مضمضه که جهت سردی کند و با وجود محافظت اگر آب بحلق برسد موجب قضا است و اگر تقصیر در محافظت خود کند عمداً و آب بحلقش برسد کفاره هم واجب میشود و اگر برای وضو مضمضه کند و بی اختیار آب بحلقش برسد موجب قضا نیست مترجم گوید یعنی خواه وضوی نماز واجبی باشد یا نماز سنتی بعضی فقها گفته اند که اگر وضو برای نماز سنت باشد و بی اختیار در مضمضه آب بحلق صائم برسد قضا باید کرد و در روایت همچنین است و عمل بآن احوط است و این در صورتیست که تقصیر در محافظت نکند چه اگر تقصیر کند قضا بر او واجب است هشتم دوباره خواب کردن کسی که شب جنب شده باشد و به نیت بیدار شدن بخوابد و بیدار شود و غسل نکند و باز بخوابد بهمان نیت و صبح شود نهم هر که نظر کند بسوی زنیکه نظر او بر آن زن حرام باشد بشهوت و انزال دهد بعضی فقها گفته اند که واجب است بر او قضا و بعضی دیگر میگویند که واجب نیست و آن اشبه است و همچنین اگر حلال باشد نظر بشهوت کردن بر آن زن و نظر کند و انزال دهد نیز واجب نیست مترجم گوید انزال منی بسبب نظر بشهوت موجب قضا نیست بشرطیکه معتاد او نباشد که بمجرد نظر انزال شود چه اگر معتاد بود و باختیار نظر کند قضا و کفاره دارد علی ما قال المحشی قدس سره فرع اول اگر مضمضه کند بقصد معالجه آزار یا در دهن خود اندازد مهره یا چیزی غیر مهره بواسطه غرض صحیحی پس برسد بحلق صائم باطل نمیشود روزه او و اگر آنرا بکند بعبث بعضی گفته اند واجب است بر او قضا و بعضی دیگر میگویند که واجب نیست و آن اشبه است دوم آنچه بر آید از بقایای غذا در میان دندانها حرام است بر صائم آنرا فرو بردن پس اگر فرو برد عمداً واجب است بر او قضا و اشبه آنست که قضا و کفاره هم و اگر بسهو فرو برد هیچ چیز بر او نیست سوم فاسد نمیکند روزه را آنچه برسد بشکم بغیر راه حلق سوای حقنه بمایع و بعضی فقها گفته اند که ریختن دوا در سوراخ ذکر هم که برسد باندرون ذکر مفسد صوم است و در آن تردد است چهارم فاسد نمیشود صوم بفرو بردن نخامه و مراد از آن اینست که از طرف سینه بیاید و بفرو بردن آب دهن و هر چند که عمداً باشد مادام که جدا نشود از دهن و آنچه فرود می آید از سر از فضلات و فیتیکه خود بخود فرود آید و تجاوز نکند از حلق بلا قصد افساد صوم نمیکند و اگر عمداً فرو برد روزه باطل میشود مترجم گوید شیخ محمد خاتون در حواشی جامع عباسی گفته که بعضی مجتهدین مثل شیخ ابو القاسم و علامه در تذکره فرو بردن بلغم دماغ و سینه را مطلقاً مبطل روزه نمیدانند مادام که از دهن بیرون نیامده باشد که در آن وقت باتفاق مبطل است و سید در مدارک نیز این قول را اختیار کرده است و معتمد دانسته و چند دلیل بر آن ذکر کرده که اکثر خالی از قوتی نیست و مصنف نیز در رساله صومیه این قول را اظهر دانسته و بر تقدیر ابطال اصح اینست که کفاره ندارد و قضای تنها کافی است و بعضی با قضا کفاره را نیز لازم میدانند و بعضی گفته اند کفاره جمع می باید داد بواسطه آنکه فرو بردن این بر غیر روزه دار هم حرام است و فرو

بردن حرام و در روزهٔ واجب موجب کفارهٔ جمع است و این قول بغایت ضعیف است و حرمت آن بر غیر روزه دار و بر فرض منع آن و دلیل بر آن قائم نشده و حدیث من تمضمض فی المسجد و رد فی جوف قبر بدل الحدیث فی جوفه الا ابراه از امام جعفر صادق علیه السلام روایت شده صحیح است در عدم حرمت بیحیح چیزیکه آنرا مزه باشد مانند مصطکی خائیدن آن بعضی گفته اند که مفسد صوم است و بعض دیگر گفته اند که مفسد نیست و آن اشبه است **مسئله** هرگاه صبح طلوع کند و در دهن او طعامی بیند از دهان آنرا اگر فرو برد فاسد میشود روزه اش و بر او است با قضا کفاره **مسئله هفتم** شخصی که تنها بیند هلال ماه رمضان را اگر افطار کند بر او واجب میشود قضاء صوم آن روز و کفاره نیز **مسئله هشتم** جائز است جماع کردن تا وقتیکه باقی ماند برای طلوع صبح بقدر ایقاع آن و غسل و اگر یقین تنگی وقت داشته باشد و مواقعت کند روزه اش باطل میشود و بر او است قضا و کفاره و اگر جماع کند بگمان وسعت وقت پس اگر باشد بلا تفحص و رعایت طلوع فجر بر او چیزی نیست و اگر بلا تفحص و مراعات نکرده باشد پس بر او است قضا یا زود هم مکرر میشود کفاره مکرر شدن موجب کفاره اگر بعمل آرد در روزه از روزه که کفاره واشته باشد و اگر تکرار موجب کفاره در یک روز بود بعضی فقها گفته اند که مکرر میشود کفاره مطلقا یعنی خواه در میان دو موجب ادای کفاره کرده باشد و خواه نکرده باشد و بعضی گویند که اگر در میان ادای کفاره کرده باشد و خواه نکرده باشد و بعضی گویند که اگر در میان ادای کفاره کرده و باز موجب بعمل آرد در همان روز تکرار کفاره واجب است و بعض دیگر گفته اند که تکرار نمیشود و آن اشبه است خواه دو موجب کفاره از یک جنس باشد یا مختلف مانند خوردن و جماع کردن **فرع** هر کس بعمل آرد کاری که بآن کفاره لازم شود و بعد از آن فرض صوم از او ساقط شود بسبب سفر یا حیض یا مانند آن بعضی گفته اند که کفاره از او ساقط میشود و بعضی دیگر میگویند که ساقط نمیشود و آن اشبه است و و آنرا هم هر که افطار کند در ماه رمضان عمداً و عالم باشد بآنکه رمضان است و حرام است در آن افطار کردن یک مرتبه او را تعزیر کرده میشود و اگر باز عود بافطار کند مرتبه دوم نیز تعزیر او واجب است و اگر باز در مرتبه سوم افطار کند واجب القتل میشود و متاخرین گفته اند که در مرتبه چهارم است **مسئله نهم** هر که وطی کند زوجهٔ خود را در ماه رمضان در حالتیکه هر دو صائم باشند و مجبور سازد زوجه را بر او واجب است دو کفاره یکی از خود دوم از زوجه اش و بر آن زن کفاره نیست و اگر زن هم موافقت کند با او روزهٔ هر دو فاسد میشود و بر هر کدام این دو کفاره خود است و هر دو را تعزیر میکنند به بست و پنج تازیانه و همچنین اگر اکراه کند بر زن اجنبیه و بعضی گفته اند که در این صورت مرد متحمل کفارهٔ اجنبیه نمیشود و آن اشبه است **مترجم** گوید اگر شخصی بااکراه در ماه رمضان صائمه زوجهٔ صائمه را جماع کند متحمل کفارهٔ زوجه هم میشود بموجب نص و اگر زن اجنبیه را اکراه کند اصح آنست که متحمل کفارهٔ او نمیشود و بر مکرهه نیز کفاره نیست اگر گویند که هرگاه بر زوجه اکراه موجب تحمل کفاره باشد بر اجنبیه بطریق اولی موجب کفاره خواهد بود جواب آنست که کفاره برای تدارک و تخفیف معصیت است و ممکن است که این معصیت بسبب شدت قابل تکفیر نبود مانند قتل صید عمداً در احرام که کفاره ندارد و خطا کفاره دارد و نص در مکرهه

اجنبی وارد نشده پس اختصار بر مورد نص باید نمود چهاردهم هر که واجب باشد صوم شهرین متتابعین اگر عاجز آید از آن هجده روز
روزه بگیرد و اگر از صوم مطلقا عاجز باشد استغفار کند از درگاه الهی که همان کفاره اوست پانزدهم اگر دیگری عوض او کفاره
بدهد تبرعا جائز است ولیکن اگر کفاره بصوم باشد در حین حیات صاحب کفاره جائز نیست مگر بعد از وفات او مقصد سوم
در بیان اموریست که مکروه است برای صائم و آن نه چیز است یکی بوسیدن زنان و ملامسه و ملاعبه آنها دوم چشم کشیدن چیزی
که در آن صبر یا مشک بوده باشد سوم بیرون آوردن خون آنقدر که ضعف بیاورد و در آمدن بحمام مضعف چهارم در بینی انداختن چیزیکه
بحلق نرسد پنجم بوییدن گلها خصوصا نرگس ششم حقنه کردن بدوا خشک هفتم تر کردن جامه بر بدن هشتم نشستن زن در آب مترجم گوید
سعوطیکه بحلق برسد عمدا استعمال آن نزد بعضی فقها موجب قضا و کفاره است و بعضی آنرا هم مبطل صوم ندانسته اند و قول
مصنف که در بینی انداختن چیزیکه بحلق نرسد مکروه است مشعر است بآنکه اگر بحلق برسد مبطل باشد لیکن در مفسدات صوم صریحا
مذکور نکرده رکن سوم در بیان زمانیست که صحیح است در آن روزه داشتن و آن روز است نه شب و اگر نذر کند روزه
داشتن در شب منعقد نمیشود آن نذر زیرا که روزه شب عبادتی در شرع نیست و همچنین اگر شب را با روز جمع کند و صحیح نیست
روزه هر دو عید و اگر نذر کند صوم عیدین منعقد نمیشود آن نذر و همچنین اگر نذر کند صوم روز معین پس اتفاق افتد در آن روز
یکی از دو عید صحیح نیست روزه آن و آیا قضای آن واجب است یا نه بعضی گفته اند که بلی و بعضی دیگر میگویند نه و آن اشبه است و همین
حکم دارد صوم ایام تشریق برای کسیکه در منی باشد و آن روز یازدهم و دوازدهم و سیزدهم است و روزه آنها نیز حرام است بر
کسیکه در منی بوده مترجم گوید بعضی علما نقل کرده اند تحقیق اجماع بر حرمت صوم ایام تشریق برای کسیکه در منی باشد پس حکم
ایام مذکوره در حرمت صوم حکم عیدین است و بعضی فقها قید کرده اند بآنکه در منی مشغول اعمال حج باشد و الا حرام نیست
بر او صوم ایام مذکوره لیکن روایت مطلق است مقید باشتغال مذکور نیست رکن چهارم کسی است که صوم از او صحیح است و آن
عاقل مسلمانست پس صحیح نیست روزه کافر هر چند که بر وی هم واجب است و نه روزه دیوانه و نه روزه کسیکه بیهوش شده باشد و بعضی
گفته اند که اگر بیهوش پیشتر نیت کرده باشد در حکم صائم خواهد بود و قول اول اصح است و صحیح است روزه طفل غیر بالغ ممیز
باینمعنی که ثواب بر آن مترتب میشود و حکم صائم دارد روزه کسیکه در خواب باشد هرگاه پیشتر نیت کرده باشد هر چند بخواب
تا شام باشد و اگر عقد روزه نکند به نیت با وجود وجوب صوم و بعد از آن صبح طالع شود در حالتیکه در خواب باشد و مستمر
باشد بر خواب تا هنگام زوال آفتاب پس واجب است بر او قضا و صحیح نیست روزه زن حائض و زن صاحب نفاس خواه آنها
عذر حادث شود پیش از غروب یا منقطع شود عذر بعد از صبح و صحیح است روزه زن مستحاضه هرگاه بعمل آرد غسل واحد یا اغسال
واجب است بر آن و صحیح نیست روزه واجب از مسافری که لازم باشد او را تقصیر نماز مگر صوم سه روز بدل از هدی و هجده روز

بدل شتر قربانی از کسیکه پیش از غروب آفتاب از عرفات کوچ کند عمداً چنانچه در کتاب الحج مذکور خواهد شد یا روزه کسیکه نذر کرده باشد که در سفر
و در حضر بعمل آورد بقول مشهور و آیا روزه سنتی در سفر صحیح هست یا نه و بعضی فقها گفته اند که صحیح نیست و بعض دیگر گفته اند که صحیح است و جماعت دیگر
میگویند که مکروه است یعنی کم ثواب است آن اشبه است و صحیح است تمام روزه ها یعنی واجبه و سنت از کسیکه حکم مقیم داشته باشد ولو کثیر السفر است یا آنکه
سفرش مباح نباشد یا نیت اقامت عشره کند چنانچه در کتاب الصلوة مذکور شد و صحیح نیست روزه جنب هرگاه ترک غسل کند عمداً با وجود قدرت
تا وقت طلوع صبح اگر بیدار شود و در حالتیکه جنب باشد منعقد نمیشود روزه او بنیت قضای روزه رمضان و بعضی گویند که روزه سنتی هم منعقد
نمیشود از و اگر آن بیداری در ماه رمضان باشد روزه اش صحیح است و همچنین روزه نذر معین هم از و صحیح است و صحیح است روزه مریض هم مادام
که متضرر نشود بروزه مترجم گوید خوف ضرر مصحح افطار عبارتست از خوف حدوث مرض و طول آن و خوف اشتداد مرض و مشقت شدیده که عادة
متحمل آن نشوند و مرجع این همه بشناخت مریض است یا حکیم حاذق خواه عادل باشد یا فاسق یا کافر و مسئله اول آنکه بلوغی که با آن
عبادات واجب میشود علامت آن یکی احتلام است و مراد با آن در اینجا خروج منی است دوم روئیدن موی درشت بر زهار سوم تا پانزده سالگی
رسیدن در مردان علی الاظهر و نه ساله در زنان و مراد برسیدن پانزده یا نه تمام شدن آنست و بعضی گفته اند که دخول در سال پانزدهم و نهم
بعضی گفته اند که در مردان بچهارده سالگی رسیدن و بعضی اتمام سیزده سال و دخول در چهارده هم گفته اند و در زنان ده سال هم قولی شده والله
اعلم و دوم عادت میدهند اطفال را چه پسر چه دختر بر صوم پیش از بلوغ و سختی میکنند برآنها در هفت سالگی با وجود طاقت نظر دوم
در اقسام روزه است و آن چهار است یکی واجب دوم سنت سوم مکروه و چهارم حرام پس صوم واجب شش است اول صوم ماه رمضان و صیام
کفارات و صوم بدل هدی در حج تمتع و صوم نذر و عهد و یمین و صوم اعتکاف واجب و صوم قضای روزه واجب فصل در ماه رمضان
و کلام در علامات ماه رمضانست و شروط و احکام آن اما اول پس معلوم میشود ماه رمضان بدیدن هلال آن و هرکه ببیند ماه را واجب میشود
بر او روزه هر چند او تنها دیده باشد و دیگری کسی نبیند و همچنین اگر شهادت بدهد پیش حاکم و شهادت او را قبول نکند و همچنین اگر هلال شوال را دیده
افطار میکند هر چند تنها دیده باشد یا شهادت داده و قبول نکرده باشند شهادت او را و هرکه نبیند هلال را واجب نیست بر او صوم مگر آنکه
گذشته باشد از شعبان سی روز یا دیده شود ماه بنوعی که بحد شیاع برسد مترجم گوید شیخ علی رحمه الله و اکثر علما در شیاع اعتبار
نموده اند حصول ظن غالب و گفته اند شیاع عبارتست از اخبار جمعی که بخبر آنها ظن قریب بعلم بهم رسد و علامه قید
اعتبار حصول یقین نموده و صاحب مدارک هم همین قول معتبر دانسته پس در میان خبر متواتر و شایع نزد آنها فرقی
نیست و اگر اتفاق نیفتد رویت هلال و نه شیاع و شهادت دهند دو شاهد عادل بعضی گفته اند که مطلقا قبول
نمیشود و بعض دیگر میگویند که اگر علتی باشد مانند ابر و غبار و بخارات قبول میشود والا فلا و بعضی علما
گفته اند که قبول باید کرد خواه صاف باشد یا ابر و گواهان از اهل شهر باشند یا از خارج و این قول

ظاهر است و هرگاه دیده شود هلال در بلاد قریبه مانند کوفه و بغداد واجب است روزه بر همه ساکنان آنها و اگر در بلاد متباعده دیده
شود مانند عراق و خراسان لازم نمیشود روزه در آنجا که دیده نشود و در آنجا که دیده نشود ثابت نمیشود هلال بشهادت یکشاهد
علی الاصح و نه بشهادت زنان و اعتباری نیست در شرع بتقویم نجومی و نه بعدد یا بمعنی که یکماه ناقص شمارند و یکماه تمام و
رمضان را هرگز ناقص نشمارند و شعبان را همیشه ناقص اعتبار کنند چنانچه بعضی حشویه از اهل حدیث گفته اند و نه بغیبوبت هلال
بعد از شفق و نه برویت هلال روز سی ام شعبان پیش از زوال و نه بمطوق بودن و نه بشمردن پنج روز از اول هلال سال گذشته
و طرح آن پنج روز و اعتبار اول ماه از روز ششم مترجم گوید اعتماد بر قول منجم در شرع جائز نیست و اغلاط آنها در استخراج
رویت هلال متحقق الوقوع اما عدد و آن عبارت است از گرفتن یکماه تمام و ماه دیگر ناقص و بر شعبان حکم کردن بانکه همیشه ناقص
میباشد و ماه رمضان همیشه تمام است معتمد نیست زیرا که خلاف آن مشهود و معاین میشود و روایتیکه در این باب ذکر کرده اند حکم
بشذوذ و اهمال نموده اند علما معتبر نمیدانند و مستحب است روزه داشتن روز سی ام شعبان بنیت سنت پس اگر ظاهر شود که از ماه رمضان
بوده مجزیست و اگر روزه بگیرد در یوم الشک بنیت رمضان بسبب علامتی بعضی فقها گفته اند که بعد از آن اگر ظاهر شود که از ماه
رمضان بوده همان روزه کافیست و بعضی دیگر گفته اند مجزی نیست و آن اشبه است و اگر آخر روز افطار کند و بعد از آن هلال
شوال دیده شود در شب بیست و نهم از هلال رمضان قضا کند آخر روز اول را زیرا که ماه هلالی بیست و هشت روز نمیباشد و همین
حکم است اگر بینه بشهادت و یا برویت هلال در شب سی ام شعبان یعنی روز سی ام ماه شعبان حساب کرده و روزه آخر را نگرفته
و بعد از آن ثابت شود که شعبان نیست و نه بوده و رویت هلال رمضان در شب سی ام شعبان شده بوده درینصورت قضای رمضان
روزه یکروزه واجب است و هرگاهی که مشتبه باشد رویت هلال او ماه سابق آنرا سی روز حساب باید کرد و اگر تمام سال
ابر باشد و مشتبه شود ماهها از ماههای آن سی روزه و بعضی فقها گفته اند که از سی روزه کم هم حساب باید کرد بحکم عادت که عادت
جاری نشده باینکه تمام ماههای سال تمام باشند بلکه بعضی با ماهها بیست و نه می آیند و فقهای دیگر میگویند که عمل بروایت خمسه
باید کرد و آن نیست که روز پنجم رمضان سابق را حساب باید کرد و آنرا افطار کنند و روز پنجم بعد از آن روزه بگیرد و قول
اول اشبه است و هر کس که باشد در مکانی که نداند ماه را مانند اسیر محبوس روزه بگیرد بتخمین یکماه پس اگر همیشه بوده باشد
اجرای آن اشتباه بری الذمه است و اگر اتفاق افتد همان ماه که روزه گرفته ماه رمضان بود یا آن ماه بعد رمضان بوده باشد
آن صوم مجزیست اگر نیز پیش از رمضان بوده آن صوم کافی نیست و قضای روزه نماید و وقت باز ماندن از مفطرات
طلوع صبح دوم است و وقت افطار غروب آفتاب و بعد آن برطرف شدن سرخی مشرقیست سنت است که افطار بعد از نماز
مغرب کنند مگر آنکه نفس کشش نماید بطرف افطار یا باشد کسی که انتظار افطار او کند مترجم گوید مستحب است در ماه رمضان تلاوت

بسیار نمودن دعا و تسبیحات ماثوره خواندن و تصدق نمودن و افطار روزه داران فرمودن و سحر خوردن هر چند شربت
آبی باشد و بهتر سویق و خرما ست و سنت موکد است سحر در روزه واجبی و از آن موکدتر در روزه ماه مبارک و هر چند بصبح
نزدیکتر باشد بهتر است و مستحب است افطار کردن با آب گرم یا بچیزی شیرین مانند خرما و شیر و مویز و موافقت با زنان در
شب اول ماه مبارک رمضان و دعا در وقت افطار اللهم لک صمنا و علی رزقک افطرنا و ذهب الظما وابتلت العروق و
بقی الاجر اللهم تقبل منا و اعنا علیه و اسلمنا فیه و سلمنا منا دوم شروط صوم است و آن دو قسم اند اول شروط وجوب
صوم و آن هفت چیز است یکی بلوغ و کمال عقل پس واجب نیست روزه بر طفل نابالغ و بر دیوانه مگر آنکه طفل پیش از طلوع
فجر بالغ شود و دیوانه در آن وقت بهوش آید و اگر بعد از فجر کامل شوند روزه آن روز بر آنها واجب نیست علی الاظهر و همچنین
بیهوش و بعضی فقها گفته اند که اگر نیت روزه کند پیش از بیهوشی صحیح است روزه او و الا قضا واجب است بر او و قول اول اشبه
است و دیگر شرط است صحت از بیماری پس اگر صحیح شود پیش از زوال و چیزی نخورده باشد واجب است که صوم بگیرد و اگر
چیزی خورده یا صحت او بعد از زوال بوده امساک کند از مفطرات استحباباً و لازم است او را قضا و شرط دیگر اقامت است
یا حکم اقامت پس واجب نیست بر مسافر و اگر روزه بگیرد صحیح نیست از او بلکه لازم است او را قضا در صورتیکه عالم بمسئله وجوب
افطار و تعیین قضا باشد و اگر جاهل بوده بجا آورد روزه کافیست و در این مسئله هم جاهل معذور است و اگر مسافر بشهر خود برسد یا
بشهری برسد که در آن قصد اقامت ده روز کند حکمش حکم مریض است در وجوب روزه و عدم وجوب یعنی که اگر پیش از
زوال برسد بشهر خود یا پیش از زوال قصد اقامت عشره کند و چیزی تناول نکرده باشد واجب است که روزه بگیرد و اگر بعد
از این دو امر متحقق شود وجوب ساقط است و در حکم مقیم است کسیکه کثیر السفر باشد مانند کرایه کش و ملاح و امثال آنها مادامی که
آنها را اقامت ده روزه در هیچ مکانی نشود و دیگر شرط است خالی بودن از حیض و نفاس پس واجب نیست روزه بر آنها و صحیح نیست از
آنها و بر آنها لازم است قضا و دوم چیزیست که باعتبار آن قضا واجب میشود و آن سه شرط است بلوغ و کمال عقل و اسلام پس واجب
نیست قضا بر صبی مگر قضای روزی که در آن روز بالغ شود پیش از طلوع فجر آن روز و همچنین دیوانه و کافر هر چند که واجب است
بر او روزه و لیکن واجب نیست بر او قضا مگر آن روزه که دریابد صبح آن روز را بمسلمانی و اگر مسلمان شود در اثنای روز امساک
کند بقیه آن روز استحباباً و بعد از آن در روزهای دیگر صوم میکند وجوباً و بعضی فقها گفته اند که اگر پیش از زوال مسلمان شود
روزه میگیرد و اگر ترک کند قضای روزه آن روز بعمل آورد و قول اول اشبه است سوم احکام ملحق بماه رمضان است کسیکه فوت شود
او را روزه تمام ماه یا بعضی از ماه بسبب عدم بلوغ یا دیوانگی یا کفر اصلی قضای آن روزه بر او واجب نیست و همین حکم دارد اگر فوت
شود روزه از او بسبب اغما و بیهوشی و بعضی فقها گفته اند که اگر پیشتر از اغما نیت صوم نکرده باشد بعد از آنکه بهوش آید قضا کند.

و قول اول اظهر است و واجب است قضای روزه بر کسیکه مرتد شود خواه مرتد فطری باشد و آن کسی است که یکی از ابوین او مسلمان باشد
یا مرتد ملی و آن کسی است که در اصل کافر بوده و مسلمان شده باشد و باز کافر شود و هر دو مرتد هرگاه توبه کنند بر آنها قضای روزه ایام
ارتداد واجب است و همچنین واجب است قضای روزه بر زن حائض و نفسا و بر آنها که ترک صوم کنند بعد از وجوب صوم هرگاه بدل
صوم چیزی بر آنها مقرر نباشد که اگر بدل صوم مقرر بوده صوم ساقط میشود مثل مرد بسیار پیر و زن بسیار پیر و ذو العطاش
و هر که بسبب بیماری روزه رمضان از او فوت شود تا رمضان سال دیگر بیماری او مستمر شود که آنها را فدیه قائم مقام قضای
روزه است و مستحب است در روزه قضای ماه رمضان که پی در پی بگیرد از جهت احتیاط در حصول برائت ذمه و بعضی فقها
گفته اند که مستحب است که تفریق بگیرد تا فرق شود در میان اصل و قضا و بعضی دیگر میگویند که اگر شش روز بر ذمه باشد پی در پی
بگیرد اگر زیاده یا کم باشد در آن تفریق قضا کند و مستند آنها روایتی است و قول اول اشبه است و درین باب چند مسئله
است اول هر کس که از او فوت شود روزه تمام ماه رمضان یا قدری از آن ماه بسبب مرضی پس اگر بمیرد در میان مرض واجب نیست
که آن روزه را از جانب او قضا کنند و مستحب است و اگر مستمر شود او را مرض تا رمضان دیگر ساقط است قضا علی الاظهر و واجب است
که کفاره دهد بدل هر روزه یک مد طعام و اگر در میان دو رمضان صحیح شود و تاخیر قضا کند با وجود عزم بر قضا تا
آنکه رمضان دیگر در آید قضا کند و کفاره ندارد و اگر ترک قضا کند بطریق سهل انگاری و غفلت تا دخول رمضان دیگر
بعد از آن قضا کند و کفاره بدهد در بدل هر روزه یک مد طعام مترجم گوید از این کلام مفهوم میشود که سهل انگاری و تهاون
در عبادت یعنی عدم عزم بر ایقاع آنست خواه عزم بر ترک داشته باشد یا اینکه هم عزم نداشته باشد و میتوان گفت که
مراد بتعبیر متهاون کسی است که عزم بر قضا داشته باشد و تاخیر کند بسبب اعتماد بر وسعت وقت و هرگاه وقت تنگ شد مانعی
بهم رسد که بسبب آن قضا در آن سال بعمل نیاید و همین معنی مناسب متداول روایات است دوم واجب است بر ولی قضای
روزه که فوت شده باشد از میت خواه آن روزه واجب از رمضان باشد یا غیر رمضان مانند روزه کفاره و روزه نذر و غیره
و خواه فوت شود بسبب مرض یا غیر آن و قضا نمیکند ولی از روزه های ذمه میت مگر روزه ها که میت متمکن از قضای آن
باشد و اهمال کند مگر آنچه در سفر فوت شده که آنرا ولی قضا بکند هر چند میت در سفر مرده باشد موافق روایتی و ولی پسر کلان است
و اگر از میت فرزند بزرگتر دختر باشد واجب نیست بر آن دختر قضای روزه مذکوره و اگر میت را دو ولی یا زیاده از دو باشد
برابر در سن همه روزه های میت باهم قسمت مساوی کرده بعمل آرند و در آن تردد است و اگر بعضی از اولیا بطریق تبرع تمام
بر خود بگیرد از دیگران ساقط میشود و آیا واجب است بر ولی زن هم که قضای روزه آن زن نماید در آن تردد است مترجم گوید
فقها گفته اند که اگر فرزند بزرگتر دختر باشد بر او واجب نیست قضای روزه پدر و پسری که از دختر اصغر و از پسر [illegible]

دیگر بزرگتر بوده و وجوب تعلق باو میگیرد و اگر همه اولاد اناثی باشند بر هیچکدام واجب نمی‌شود و اگر سوای ولی میت دیگری
تبرعا از جانب میت قضا کند از ولی ساقط نمی‌شود زیرا که بر او واجب عینی است و بعضی فقها گفته‌اند که ساقط میشود زیرا که
باعث وجوب حصول برائت ذمه میت بوده و آن بتبرع یا باجاره حاصل شده و واجب است بر مریض که ولی را خبر کند از قضای
صوم و آیا واجب است بر او که از ثلث مال خود قدری برای صوم جدا کند که باجاره بعد از او ادا نمایند در آن دو وجه است بعید نیست
که قائل بوجوب آن شویم سوم هرگاه نباشد میت را ولی یا فرزند بزرگتر او دختر باشد قضا ساقط است و بعضی فقها
گفته‌اند که تصدق کنند در بدل هر روزه مدی از ترکه او و اگر بر میت واجب شود صوم دو ماه پی در پی روزه میگیرد
ولی او یکماه و تصدق کند از مال میت در بدل یکماه چهارم کسی که قضای روزه ماه رمضان کند اگر پیش از زوال
افطار کند حرام نیست خواه بجهة عذر باشد یا بغیر عذر و حرام است که افطار کند بعد از زوال و بآن کفاره واجب میشود
بر او و آن طعام ده مسکین است بهر مسکینی مدی از طعام اگر مقدورش نباشد روزه بگیرد سه روز پنجم هرگاه
فراموش کند غسل جنابت و بگذرد بر او چند روز یا تمام ماه بعضی گفته‌اند که قضای نماز و روزه کند و بعضی دیگر
گویند که قضای نماز کند و بس و آن اشبه است ششم هرگاه در روز سی ام رمضان بقصد روزه صبح کند و بعد از آن
ثابت شود که در شب گذشته ماه دیده شد افطار میکند و نماز عید بکند و اگر بعد از زوال ثابت شود پس نمازش
فوت شد و افطار واجب، **قول** دوم در روزه کفارت است و کفارات دوازده است و منقسم میشوند بچهار قسم **اول**
کفاره که واجب است در آن صوم یا غیر صوم و آن کفاره قتل عمد است که در آن خصال ثلثه کفاره واجب است بالتمام
و آن عتق رقبه است و صیام شهرین متتابعین و اطعام شصت مسکین و ملحق بآنست کفاره افطار بحرام در ماه
رمضان عمدا بنابر روایتی دوم آنچه واجب شد در آن روزه بعد از آنکه از غیر روزه عاجز آید و آن شش
کفاره است کفاره قتل خطا و کفاره ظهار چنانچه بعد ازین خواهد آمد و کفاره افطار در قضای ماه رمضان
بعد از زوال و کفاره قسم و کفاره کوچ کردن از عرفات عمدا پیش از غروب آفتاب و در کفاره جزای صید که محرم در حالت
احرام صید نعامه و ابقره وحشی و ظبی نماید تردد است که مخیره است یا مترتبه و این کفاره را بر ترتیب حمل کردن اظهر است
و ملحق باین کفارتست کفاره پاره کردن مرد جامه را در وفات زوجه اش یا در وفات پسرش و کفاره خراشیدن زن
روی خود را در مصیبتی و کندن موی سر و تفصیل جمیع کفارات در مکانش مذکور خواهد شد سوم کفاره که در آن صائم
مخیر است در میان روزه و غیر آن و آن پنج است یکی کفاره کسیکه افطار کند در روزی از ماه رمضان عمدا بغیر عذر و کفاره
خلف نذر و عهد و اعتکاف واجب کفاره سر تراشیدن محرم عمدا در حال احرام و ملحق بآن است کفاره بریدن زن موی

سر خود را در مصیبت چهارم کفاره که مترتب است بر غیر صوم و مخیر است در میان آن کفاره و غیر آن کفاره و آن کفاره
اقامت کنیز محرم خود را که باذن او احرام بسته باشد زیرا که کفاره آن ماده شتر است یا گاو و یا گوسفند هر کدام که خواهد
بعمل آرد و اگر از آن دو یعنی ماده شتر یا گاو عاجز آید پس گوسفندی یا روزه سه روز پس صوم در آن مترتب است
بر غیر صوم و آن بدنه و بقره است و مختار است در میان صوم و غیر صوم که گوسفند است و جمیع روزه ها واجب است
که پی در پی بعمل آرند مگر چهار روزه یکی روزه نذر که در آن شرط تتابع نکرده باشد و آنچه در معنی نذر است و آن قسم
و عهد است دیگر روزه قضا و روزه کفاره صید و روزه هفت روز بدل هدی و هر روزه که در آن شرط تتابع باشد
هرگاه افطار کند در اثنای آن روزه بواسطه عذری در وقت زوال آن عذر بنا بر همان بگذارد و تتمه بعمل آرد و اگر افطار کند
در اثنای آن بغیر عذر از سر بگیرد مگر در سه موضع یکی آنکه واجب باشد بر او صوم دو ماه پی در پی پس بگیرد یکماه را و از ماه
دوم هم چیزی هر چند یک روز باشد در اینصورت روزه های دیگر را بعد از آن بنا بر همان روزه سابق بگذارد و اگر پیش از
یکماه و یک روز افطار کند از سر بگیرد دوم هر که واجب باشد بر او روزه یکماه پی در پی بنذر پس پانزده روز پی در پی بگیرد و بعد
از آن افطار کند روزه اش باطل نمیشود و مابقی را هم بر همان بنا بگذارد و اگر پیش از پانزده روز افطار کند از سر بگیرد
سوم در روزه سه روز بدل هدی اگر دو روز ترویه و عرفه روزه بگیرد و بعد از آن روز عید افطار کند جایز است که بنا بر
آن دو روز گذشته بعد انقضای ایام تشریق یک روز دیگر روزه بگیرد که مجموع سه روز شود و اگر پیش از عید کم از دو روز
روزه بگیرد و بعد از آن از سر نو سه روزه بگیرد و همچنین اگر فاصله کند در میان روزه دو روز و روز سوم با فطار سوای
عید در اینصورت نیز روزه از سر گیرد و ملحق بالست کسیکه واجب باشد بر او صوم یکماه در کفاره قتل خطا یا کفاره ظهار
بواسطه آنکه بنده باشد زیرا که کفاره عبد نصف کفاره حر است و در آن تردد است و بر هر که واجب باشد روزه پی در پی
جایز نیست او را که ابتدا کند از زمانیکه در آن زمان تتابع سالم نماند پس هر که بر او باشد روزه دو ماه پی در پی ابتدای صوم
از ماه شعبان نمی تواند کرد زیرا که بعد از آن ماه رمضان داخل میشود پس یکماه و یک روز پی در پی نمی شود مگر آنکه از ماه رجب
هم با آن ضمیم کند که یک روز باشد و همچنین روزه شوال با یک روز از ذوالقعده و بعد از آن افطار کند زیرا که آن روز بدل عید است
و از ماه دیگر صوم یک یوم بعمل نیامده و تتابع شهرین متحقق نشده و همین حکم است در صوم ذیحجه با یک روز از محرم مترجم گوید از این
کلام مفهوم میشود که صوم ذیحجه با دو روز از محرم مجزی باشد و حال آنکه مجزی نیست زیرا که در میان عید قربان است که افطار در آن
واجب است پس تتابع متحقق نمیشود و بعضی از فقها گفته اند که هر که در ماههای حرام مقاتله کند صوم شهرین متتابعین از همان ماه ها
بر او واجب است هر چند در آنها عید و ایام تشریق باشد و قول اول اشبه است روزه های سنتی بعضی از آن مخصوص وقتی نیست

مانند روزه های ایام تمام سال یعنی سوای عیدین و ایام تشریق برای کسیکه در منی باشد که صوم آنرا فرموده پیغمبر صلعم سپر است از آتش دوزخ
و بعضی از آن مخصوص وقت است و سنت موکده از روزه ها چهارده قسم است روزه سه روز از هر ماه و آن پنجشنبه اول ماه و پنجشنبه
آخر ماه و چهارشنبه اول دهه دوم و هر که تاخیر این روزه ها نماید مستحب است که قضای آن کند و جائز است تاخیر این روزه ها از تابستان
بزمستان با وجود اختیار و اگر عاجز آید مستحب است که تصدق کند بدل هر روز یکدرهم یا یک مد طعام و دیگر روزه ایام بیض و آن
سیزدهم و چهاردهم و پانزدهم ماه است مترجم گوید در وجه تسمیه ایام بیض شیخ صدوق محمد بن بابویه رضی الله عنه روایت حدیث
نبوی صلی الله علیه و آله نموده که هرگاه حضرت آدم علی نبینا علیه السلام از بهشت بسبب خطیه بر آمد رنگ مبارک آنحضرت از سفیدی
بسیاهی مبدل شده بود بعد از آن مامور بصوم شد در یکروز که صوم گرفت ثلث بدنش برنگ اصلی رسید و در روز دوم ثلث دیگر و روز
سوم تمام بدن آنحضرت سفید و نورانی شد و آن سه روز سیزدهم و چهاردهم و پانزدهم ماه بوده لهذا آنها را ایام بیض گفتند و روزه
روز غدیر و آن هژدهم ذی الحجه است و روزه ولادت پیغمبر صلی الله علیه و آله و آن هفدهم ربیع الاول است و روزه مبعث پیغمبر صلعم
و آن بیست و هفتم رجب است و روزه دحو الارض یعنی پهن شدن زمین که روز بیست و پنجم ذی القعده است و روزه روز عرفه برای
کسیکه از خواندن دعا ضعیف نشود و هلال متحقق باشد که روز عرفه مشتبه بعید نباشد و صوم عاشوره بر وجه غم و اندوه یعنی امساک
بدون نیت روزه و روزه مباهله و آن بیست و چهارم ذیحجه است بنا بر مشهور و بعضی بیست و پنجم گفته اند و صوم هر پنجشنبه و هر جمعه و اول
ذی الحجه و صوم رجب و صوم شعبان و مستحب است امساک تادیبا هرچند صوم نباشد در هفت مکان مسافر وقتیکه بخانه برسد یا بشهری
برسد که در آن قصد اقامت عشره یا زیاده از عشره داشته باشد بعد از زوال یا پیش از زوال و افطار در راه کرده باشد و همچنین
بیمار وقتیکه به شود در روز رمضان و امساک میکند حائض و نفسا هرگاه پاک شوند در اثنای روز و کافر هرگاه مسلمان شود و طفل
بالغ شود و دیوانه بحال آید و بیهوش بهوش آید بعد از صبح و واجب نمیشود در روزه سنتی بسبب شروع در آن بلکه جائز است او را افطار
کردن در هر وقت که خواهد و مکروه است افطار او بعد از زوال مکروهات چهار روزه است یکی روزه روز عرفه است کسی را که از دعا
خواندن ضعیف شود و در صورت شک در هلال ذیحجه و روزه سنتی در سفر غیر از روزه سه روز جهت قضای حاجت در مدینه منوره و روزه
سنتی مهمان بدون اجازت میزبان و اگر میزبان منع کند ظاهر آنست که صوم مهمان منعقد نمیشود مترجم گوید شیخ علی رحمه الله فرموده که چنانچه
روزه مهمان بدون اجازت میزبان مکروه است روزه میزبان هم بدون اجازت مهمان مکروه است و همچنین مکروه است روزه فرزند
بدون اجازت پدر و روزه سنتی برای کسیکه او را مومنی دعوت کند برای طعامی مترجم گوید که شراح گفته اند که خواه آن طعام برای او ساخته
باشند یا نه و خواه اول روز و خواه وسط روز و خواه آخر روز و از احادیث ظاهر میشود که اگر ظاهر نکند که من صائم و افطار کند [illegible]
برابر ثواب او برابر ثواب روزه یکسال است روزه های حرام نه قسم است یکی صوم عیدین و ایام تشریق برای کسیکه در منی باشد خواه

وخواه معتبر باشد یا نباشد و بعضی گفته اند که حرمت صوم ایام تشریق مخصوص حاج و معتمر است و اول اصح است چنانچه شیخ علی قدس سره
فرموده و روزه روز سی ام شعبان به نیت فرض رمضان و صوم نذر معصیت و صوم سکوت و صوم وصال و آن این است که نیت روزه
روز و شب کند تا سحر و بعضی گفته اند که آن روزه دو روز و یک شب مابین دو روز است و روزه سنتی زن بغیر اجازت شوهر یا با منع شوهر
و همچنین روزه عبد بدون اجازت مولی و روزه واجبی در سفر مگر آنچه مستثنی شده و آن روزه کسی است که نذر کرده باشد که در سفر و حضر
صائم باشد و روزه سه روز بدل هدی و هجده روز بدل شتر قربانی و روزه کثیر السفر و ناوی اقامت عشره و مسافر عاصی بسفر و صوم
کفاره صید محرم بقول مترجم گوید روزه روز عاشورا به نیت تیمن و تبرک از اعمال بنی امیه بوده نزد امامیه باین قصد حرام است و امساک
از روی حزن و اندوه مسنون است تا هنگام فضیلت نماز عصر که بعد از آن افطار کند و این امساک هم سزاوار است که مقارن نیت باشد
بانطوری که قصد امساک میکنم درین روز تا بعد عصر حزنا قربة الی الله زیرا که این هم عبادت است هر چند صوم نباشد و صوم نذر معصیت
که حرام است مثالش آنست که کسی نذر کند که اگر فلان معصیت از من بیاید برای شکر حصول آن معصیت یک روزه صوم میگیرم
واگر قصد کند که برای زجر نفس از صدور معصیت روزه میگیرم آن نذر معصیت نیست و صحیح است پس فرق در میان این دو صوم بمجرد نیت
میشود که بیک نیت حرام و به نیت دیگر طاعت است انما الاعمال بالنیات نظر سوم در لواحق است و در آن چند مسئله است اول مرضی که در آن
افطار واجب است مرضی است که در آن هم زیادتی مرض باشد بصوم و آن بعلم خود وابسته است یا بگمان غالب بسبب علامتی مثل قول طبیب
حاذق و اگر با وجود تحقق ضرر بخست و مشقت روزه بگیرد قضا کند دوم مسافر هرگاه جمع شود در او شرائط تقصیر نماز واجب است که افطار
کند و اگر روزه بگیرد با وجود علم بحرمت صوم قضای آن کند و اگر جاهل بحرمت بود قضا ندارد سوم شرائطی که معتبر است در قصر نماز
معتبر است در قصر روزه هم و زیاده بر آن در قصر روزه شرط است که شب نیت سفر کند و بعضی گفته اند که آن معتبر نیست بلکه قصر صوم
واجب است اگر پیش از زوال مسافر شود و بعض دیگر میگویند که واجب است قصر صوم هر چند پیش از غروب سفر کند و قول اول اشبه است
و هر سفری که واجب است در آن قصر نماز واجب است در آن قصر صوم و برعکس مگر این که سفر از برای صید تجارت باشد که بقول شیخ رحمه الله
قصر صوم دارند نه قصر صلوة شیخ علی رحمه الله گفته که اصح وجوب قصر است در هر سفر مباحی چه در صوم و چه در صلوة چهارم جمعی که لازم است بر آنها
اتمام صلوة در سفر لازم است آنها را اتمام صوم هم و آنها جمعی اند که سفر آنها اکثر از حضر باشد مادام که اقامت عشره نکنند به نیت در بلد خود یا در غیر
بلد خود و بعضی گفته اند که لازم است ایشان را اتمام نماز مطلقا یعنی خواه اقامت عشره بکنند سوای کرایه کش که در آن عدم اقامت عشره معتبر است
پنجم افطار نمیکند مسافر تا اینکه پنهان شوند از او دیوارهای شهر او یا نشنود اذان آن پس اگر افطار کند پیش از آن واجب است بر او قضا
و کفاره ششم پیر کبیر و عجوزه کبیره هرگاه عاجز باشند از روزه و ذو العطاش بفتح عین و آن مرضی است که صاحب آن سیراب
نمیشود افطار میکنند در ماه رمضان و تصدق میدهند بدل هر روزه یک مد طعام و بعد از آن اگر ممکن باشد ایشان را قضا واجب است

بالاسقاط و بعضی فقها گفته اند که اگر شیخ و شیخه عاجز باشند از کفاره آنهم ساقط است از ایشان چنانچه روزه ساقط است و اگر طاقت روزه بمشقت داشته باشند و روزه نگیرند یک مد طعام کفاره میدهند و قول اول اظهر است هفتم زن حامله که نزدیک بولادت باشد و شیر دهنده طفل که کم شیر باشد جائز است آنها را افطار کردن در ماه رمضان و قضای آن صوم میکنند و بدل هر روز تصدق میکنند یک مد طعام مترجم گوید شیخ علی رحمه الله فرموده که این در صورتیست که بیم ضرر بر طفل داشته باشد و اگر بیم ضرر بر نفس خودشان باشد حکم مریض دارند که قضا میکنند و کفاره ندارند هشتم هر کس بخوابد در ماه رمضان و مستمر شود خواب او از اول صبح تا شام پس اگر نیت صوم کرده باشد قضا نیست بر او و اگر نیت نکرده باشد پس بر او قضا است و دیوانه و کسیکه بیهوش شده باشد واجب نیست بر هیچیک از آنها قضا خواه آن دیوانگی و بیهوشی در روزهای بسیار باشد یا در پاره از روز باشد و خواه پیشتر نیت کرده باشند یا نکرده باشند و خواه افطار آنها بقصد معالجه باشد یا نباشد علی الاشبه نهم کسی که جائز است او را افطار کردن در ماه رمضان مکروه است او را سیر خوردن آن طعام و آب و همچنین جماع کردن و بعضی فقها گفته اند که حرام است و قول اول اشبه است مترجم گوید شیخ علی رحمه الله فرموده این حکم کسی است که او را اصالة افطار جائز یا واجب باشد مانند مسافر اما شیخ و شیخه و حامله و مرضعه و ذو العطاش در آنها هم احتمال است که همین حکم داشته باشد و اقرب آنست که آنها را این حکم نیست اینها میتوانند سیر خورد زیرا که نص مخصوص جائز الافطار بالاصالة است

کتاب الاعتکاف

این کتاب در بیان اعتکاف است و گفتگو در بیان معنی اعتکاف است و اقسام آن و احکام آن بدانکه اعتکاف در لغت عبارت است از حبس و در عرف شرع معنی آن درنگی دراز است که بجهت عبادت میکنند و صحیح نیست اعتکاف مگر از کسی که مکلف باشد و مسلمان و شرائط اعتکاف شش است اول نیت و واجب است در آن قصد قربة پس اگر اعتکاف نذر کرده باشد نیت آن کند بقصد وجوب و اگر سنت باشد قصد سنت کند پس اگر بگذرد بر او دو روز واجب میشود روز سیوم علی الاظهر و تجدید نیت وجوب کند دوم روزه پس صحیح نیست اعتکاف مگر در زمانیکه روزه صحیح باشد از کسیکه صحیح باشد روزه او پس اگر اعتکاف کند در عیدین صحیح نیست و همچنین اعتکاف زن حائض و نفسا سیوم صحیح نیست اعتکاف مگر در سه روز پس هر که نذر کند اعتکاف مطلق واجب است بر او که سه روز معتکف شود و همچنین اگر واجب شود بر کسی قضای یک روز از اعتکاف او هم سه روز معتکف میشود تا آن یک روز از او صحیح باشد و هر که شروع کند در اعتکاف سنتی مختار است که بعمل آورد آنرا یا فسخ نیت کند و اگر دو روز را اعتکاف بگذراند واجب میشود روز سیوم و همچنین اگر سه روز معتکف شود بعد از آن دو روز دیگر هم اعتکاف کند روز ششم واجب میشود و اگر روز هفتم و هشتم بپاید نهم واجب میشود و علی هذا القیاس اگر داخل شود در اعتکاف پیش از عید بیک روز یا دو روز آن اعتکاف

صحیح نیست و اگر نذر کند اعتکاف سه روز سوای شبهای آن بعضی گفته اند که صحیح است و بعضی دیگر میگویند که صحیح نیست زیرا که بسبب برآمدن
او در شب از قید اعتکاف باطل میشود و اعتکاف آن روز واجب نیست پی در پی بعمل آوردن اگر کسی زیاده بر سه روز نذر اعتکاف
کند بلکه لابد است که سه سه روز اعتکاف بعمل آورد یا زیاده از سه روز مگر آنکه شرط کند در نذر که بطریق توالی یعنی پی در پی اعتکاف
نماید خواه در لفظ بیارد آن شرط را یا در لفظ نیارد و لفظی بگوید که دلالت بر توالی کند مانند اینکه نذر کند اعتکاف ماه رجب را
یا اعتکاف عشر اول آنرا چهارم مکان پس صحیح نیست اعتکاف مگر در جامع که در آن نماز جمعه گذارند و بعضی فقها گفته اند که مخصوص
مساجد اربع است مسجد مکه و مسجد پیغمبر صلی الله علیه و آله و مسجد جامع کوفه و مسجد بصره و یکی از فقها موضع اعتکاف را مسجد مداین
هم ذکر کرده است و گفته که قاعده آن اینست که هر مسجدیکه در پیغمبری یا وصی پیغمبری نماز کرده باشد بجماعت و بعضی از فقها گفته اند که نماز
جمعه کرده باشد برابر است در شرایط مذکوره اعتکاف مرد و زن پنجم اجازت ولی مانند اجازت آقا برای اعتکاف بنده و شوهر
برای زن و هرگاه اجازت اعتکاف دهد کسی که بر وی ولایت داشته باشد میرسد او را که منع کند پیش از دخول در آن و بعد از آن
مادام که دو روز نگذرد و هرگاه دو روز بگذرد روز سوم واجب میشود و در آن منع جائز نیست یا اینکه واجب باشد بر او بنذر و
شبه نذر که درینصورت هم منع نمیتواند کرد و دو فرع است فرع اول بنده که او را مهایات کرده باشد مولی مثلا نصف او عبد
و نصفش آزاد باشد و مولای او ایام را با او قسمت نموده باشد جائز است که در ایام حصه خود اعتکاف کند هر چند که او را مولی
اجازت ندهد بشرطیکه ایام حصه او کم از سه روز نباشد و او را بسبب اعتکاف ضعفی بهم نرسد که مانع خدمت مولاش شود در ایام
حصه مولی دوم هرگاه آزاد شود در اثنای اعتکاف که بدون اجازت مولا باشد لازم نیست او را که اعتکاف با تمام رساند
مگر آنکه شروع اعتکاف کرده باشد با جازت مولی و شیخ علی رحمه الله فرموده و نذر کرده باشد یا دو روز بر آن بگذرد که روز سوم
واجب میشود و شرط ششم دوام در نشستن در مسجد پس اگر بیرون آید بدون اسباب مجوز خروج باطل میشود اعتکاف او خواه باختیار
بیرون آید یا کره و جبر پس اگر بدون انقضای سه روز بیرون آید از مسجد اعتکاف باطل است و اگر سه روز گذشته باشد آن اعتکاف صحیح شد
تا هنگام بر آمدن و اگر نذر کند کسی اعتکاف ایام معینه بعد از آن بر آید پیش از تمام کردن آن ایام تمام آن اعتکاف باطل میشود اگر
شرط تتابع ایام نذر کند و بعد از آن از سر گیرد آن اعتکاف نذر را و جائز است بر آمدن از مسجد جهت امور ضروریه مانند قضای
حاجت خواه حاجت طبیعی بود مانند رفتن بخلا یا حاجت ضروری دیگر از خود یا از مومنین و مانند غسل و نماز جنازه و عیادت
بیماران و مشایعت مومن و اقامت شهادت و هرگاه بر آید برای امری از این امور جائز نیست او را نشستن در راه و رفتن
در زیر سایه باختیار و نه نماز کردن در بیرون مسجد مگر در مکه که معتکف نماز میکند در مکه هر جا که خواهد و اگر بر آید از مسجد بفراموشی
باطل نمیشود اعتکاف او مسائل متفرعه اول هرگاه نذر کند اعتکاف ماه معین را و شرط تتابع نکند پس اعتکاف کند در بعض ایام

و باقی ایام را بعمل نیاورده و آنچه صحیح کرده است و قضا کند آنچه بعمل نیاورده و اگر در نذر تلفظ کرده باشد که به تتابع اعتکاف ایام بکند در این صورت
از سر گیرد دوم هرگاه نذر کند اعتکاف ماه معین و خبردار نشود با آنماه تا وقتیکه آنماه تمام شود مانند اینکه محبوس یا فراموش کرده باشد
در این صورت قضا کند سوم اگر نذر کند اعتکاف چهار روز پس یک روز کم کند قضا میکند اعتکاف آن روز را و لیکن می باید که با آن یک روز
دو روز دیگر هم ضم کند تا صحیح باشد بعمل آوردن آن روز زیرا که اعتکاف کم از سه روز نمی باشد چهارم هرگاه نذر کند اعتکاف یک روز
نه زیاده از آن آن نذر منعقد نمیشود و اگر نذر کند اعتکاف روز دوم آمدن زید از سفر صحیح است آن نذر و ضم کند با آن روز دو روز
دیگر هم اما اقسام اعتکاف آن منقسم است بدو قسم یکی واجب دوم سنت اعتکاف واجب آنست که واجب شده باشد به نذر و شبه نذر
مندوب اعتکافیست که تبرعاً بعمل آورده پس قسم اول واجب میشود بشروع و قسم دوم واجب نمیشود بعمل آوردن آن تا اینکه
بگذرند دو روز پس واجب میشود روز سوم و بعضی فقها گفته اند که واجب نمیشود و قول اول اظهر است و اگر شرط کند در وقت
نذر کردن که هرگاه خواهد ترک اعتکاف کند میرسد او را رجوع از اعتکاف در هر وقت که خواهد یعنی بعد از دو روز هم میتواند ترک
کند و قضا ندارد و اگر شرط مذکور نکند و قطع کند واجب است که از سر گیرد آنچه نذر کرده اما احکام اعتکاف پس از آن دو قسم است
اول حرام نیست بر معتکف مگر شش چیز اول زنان یعنی ملامست آنها و بوسیدن و جماع کردن دوم بوییدن خوشبویی علی الاظهر
همچنین بوییدن گلها علی ما قال الشیخ علی قدس سره و طلب منی نمودن و بیع و شرا و مجادله کردن یعنی جهت امور دنیا و شیخ علی فرموده
که در حکم بیع و شرا است اجاره دادن و گرفتن که آن نیز جائز نیست معتکف را و اشتغال بصنایع مانند بافندگی و دوختن و غیر
آن و اگر مضطر شود بسوی چیزی از این امور صحیح است و بعضی فقها گفته اند که حرام است بر معتکف آنچه حرام است بر محرم و آن
ثابت نیست پس حرام نیست بر او پوشیدن لباس دوخته و دور کردن موی و خوردن گوشت شکار و عقد نکاح و جائز است
او را نظر و فکر در امر معاش یعنی ضروری نه غیر ضروری و فرو رفتن در امور مباحه که فائده داشته باشد از قبیل عیادت و ذکر و قرائت
اما اشتغال بدرس خواندن و گفتن و مطالعه علم دینی پس آن بهترین اعمال است و جمیع آنچه ذکر کردیم از محرمات معتکف در روز حرام
است بر او در شب هم سوای افطار و هر که بمیرد پیش از انقضای اعتکاف واجب بعضی گفته اند واجب است بعد از دو روز بر ولی قضای آن
اعتکاف و بعضی گفته اند باجرت بگیرند کسی را برای اعتکاف و قول اول اشبه است قسم دوم در مفسدات اعتکاف است و در آن چند
مسئله است اول هر چه فاسد سازد صوم را فاسد میکند اعتکاف را هم مانند جماع و خوردن و آشامیدن و انزال منی پس اگر افطار
کند در روز اول اعتکاف یا در روز دوم واجب نمیشود با آن کفاره مگر آنکه اعتکاف واجب بوده و اگر افطار کند در روز سوم واجب
میشود با آن کفاره و بعضی علما مخصوص ساختند کفاره را بافطار بجماع و پس در غیر جماع از مفطرات اقتصار
بر قضا کند و آن اشبه است و واجب یک کفاره اگر مجامعت در شب کند و همچنین اگر در روز کند سوای ماه

رمضان واگر در ماه رمضان روزانه مجامعت کند دو کفاره بر او واجب است دوم ارتداد موجب خروج از مسجد و مبطل اعتکاف و بعضی
گفته اند که مبطل نیست پس اگر باز توبه کند بنا بر رجحان اعتکاف سابق بگذارد و قول اول اشبه است سوم گفته اند که هرگاه جبر کند زن
خود را بر جماع در هر دو معتکف باشند و در روز جماع کند در ماه رمضان لازم میشود بر او چهار کفاره و بعضی گفته اند که لازم است بر او دو
کفاره و آن اشبه است مترجم گوید که دلیل چهار کفاره ظاهر است زیرا که ابطال صوم و اعتکاف نموده از خود و از زوجه خود پس چهار
کفاره بر او لازم شود و مستند دو کفاره اینست که تحمل کفاره دیگری شدن خلاف اصل است و سندی میخواهد اگر گویند در کتاب
صوم گفته که بسبب اکراه زوجه بر جماع در روز زوج متحمل کفاره زوجه میشود پس سه کفاره باید بدهد گوییم که آن در صورت عدم
تحمل کفاره صوم است چنانچه مذهب بعض فقهاست و اغلب که مصنف از قول تحمل کفاره صوم زوجه مکرهه چنانچه سابق گفته عدول
نموده باشد بسبب ضعف سند آن والله اعلم چهارم هرگاه مطلقه شود زن معتکفه بطلاق رجعی که بعد از این مذکور خواهد شد میرود
آن زن مطلقه بخانه خود زیرا که بر او واجب است که تا انقضای عدت در خانه خود بنشیند و بعد از اتمام عده قضای اعتکاف کند بنیت وجوب
اگر اعتکاف واجب بوده یا بعد دو روز اعتکاف کرده باشد و اگر واجب نباشد بنیت سنت قضا کند پنجم هرگاه بیع کند یا شرا کند اعتکاف
او باطل شود و بعضی گفته اند گناهکار میشود و اعتکاف باطل نمیشود و آن اشبه است ششم هرگاه اعتکاف در سه روز متفرقه بعضی فقها
گفته اند صحیح است زیرا که تتابع لازم نمیشود مگر آنکه شرط تتابع کند و بعض میگویند که صحیح نیست و آن اصح است

کتاب الحج

این کتاب در بیان مسائل حج است و آن مشتمل است بر سه رکن رکن اول در مقدمات حج است و آن چهار است مقدمه اول حج
هر چند در لغت بمعنی قصد است لیکن در شرع نام مجموع عباداتست که بعمل آورده میشود در مواضع عبادات مخصوصه و فرض است
بر هر که جمع شود در او شرایطی که بعد از این مذکور خواهد شد خواه از مردان باشد یا از زنان یا خنثی و واجب نمیشود حج باصل شرع
مگر یک مرتبه و آنرا حجة الاسلام گویند و واجب میشود فی الفور بمجرد حصول شرایط یا بعد حصول شرایط وجوب تاخیر کردن
در حج گناه کبیره ایست هلاک کننده و گاه واجب میشود حج بنذر و آنچه بمعنی نذر است و آن عهد و یمین است و بسبب فاسد گردانیدن
حج خواه حج واجبی باشد یا سنتی و بسبب اجاره جهت نیابت دیگری و مکرر میشود وجوب آن بسبب تکرر سبب آن و آنچه سوای اقسام
حج مذکوره باشد آن مستحب است و سنت است حج کردن کسی را که شروط وجوب حج در او متحقق نباشد مانند کسیکه زاد و راحله نداشته باشد
هرگاه بجهت مشقت ادا کند خواه شاق باشد بر او راه رفتن یا آسان باشد و چنانچه مملوک را هرگاه اجازت دهد آقا بر او هم مستحب است
مقدمه دوم در شرایط حج است و نظر در حجة الاسلام و حجی که واجب میشود بنذر و عهد و یمین و در احکام نیابت و گفتگو در حجة الاسلام
است و شرایط وجوب آن پنج چیز است اول کمال عقل پس واجب نیست بر طفل غیر بالغ و نه بر مجنون و اگر حج کند طفل یا حج گذارده شود

از طرف طفل یا از مجنون مجزی نیست از حجة الاسلام و اگر داخل شود طفل صاحب تمیز و دیوانه و باعمال حج بنیت استحباب بعد از آن کامل
شوند هر کدام از اینها و ادراک مشعر الحرام کنند در حالت بلوغ و عقل آن حج مجزیست از حجة الاسلام علی الاظهر و صحیح است احرام
طفل صاحب تمیز هر چند واجب نباشد حج بر او و صحیح است که ولی طفل غیر ممیز را محرم سازد و همچنین مجنون را و افعالی که از اینها صادر
نتواند شد او از طرف اینها بعمل آرد خواه خود هم محرم باشد یا نباشد و اگر از اینها فعلی موجب کفاره بعمل آید او عوض اینها بدهد و
ولی کسی است که او را ولایت مال باشد مانند پدر و جد پدری و وصی و بعضی فقها گفته اند که مادر را هم ولایت احرام بستن
طفل صغیر است و خرج زیاده از نفقه ضروریه مقرریه طفل که در آن حج میشود از مال ولی است نه از مال طفل و دوم آزاد بودن
واجب نیست حج بر بنده هر چند اجازت دهد او را مولای او و اگر متکلف حج کند بنده با اجازت مولی صحیح است آن حج لیکن مجزی نمیشود
و از حجة الاسلام بلکه هر گاه آزاد شود و مستطیع گردد واجب است بر او حجة الاسلام پس اگر در یابد وقوف مشعر را در حالت آزادی
کافیست او را از حجة الاسلام و اگر بنده فاسد گرداند حج خود را و بعد از آن آزاد شود پیش از وقوف مشعر الحرام حج فاسد را
تمام کند و بر او است که کفاره بدهد یک بدنه و در سال دیگر قضای آن حج کند و همان کافیست از حجة الاسلام و اگر آزاد شود
بعد از وقوف عرفات و وقوف مشعر الحرام واجب است او را که قضا کند در سال آینده از جهت عقوبت افساد و حج آن مجزی نیست
از حجة الاسلام سوم زاد و راحله و این دو شرط اند در کسیکه محتاج باشد بقطع مسافت نه اهل مکه تکلیف [illegible] مستعمل و خادم
و خادمه که محتاج الیه باشد و خانه سکونت نیست برای حج و مراد بزاد دیگر شرط وجوب حج است مقدار کفایت [illegible]
در رفتن و برگشتن و مراد براحله سواری است که لائق بحال امثال او باشد و واجب است در صورت استطاعت خریدن راحله
هر چند قیمت آن بسیار باشد و بعضی فقها گفته اند که اگر قیمت آن زیاده بر قیمت مثل باشد واجب نیست و قول اول اصح
است و اگر بوده باشد او را دینی بر کسی و او قادر باشد بر گرفتن آن دین از آن کس واجب است بر او که آنرا بگیرد و حج بعمل آرد
و اگر مانعی باشد در گرفتن آن دین و نباشد نزد او سوای آن ساقط میشود فرض حج مترجم گوید شیخ علی رحمه الله فرموده
قدرت بر تحصیل دین متحقق میشود با آنکه قادر باشد بر آن بذات خود یا بغلام خود و مانند آن و همچنین اگر محتاج باشد
بامداد حاکم شرعی و اگر محتاج باشد در تحصیل حق خود بمعاونت حاکم جور و لازم نیاید از آن ضرری حالی یا مالی پس باو هم
رجوع میتواند کرد و الله اعلم و اگر بوده باشد او را مالی و بر ذمه او هم دینی باشد بقدر آن مال واجب نیست بر او حج مگر آنکه
زیاده بر دین باشد آنقدر که وفا کند بحج و واجب نیست که قرض کند کسی برای حج مگر آنکه باشد برای او مالی غائب یا جنسی
بقدر آنچه احتیاج بآنست جهت وجوب حج زیاده بر آنچه مستثنی کردیم که فروختن آن واجب نیست مانند جامه های
کهنه و خانه مسکن و خادم وغیره در این صورت قرض میکند بقدر باعتماد ادای آن بآن مال و اگر بوده باشد با او مالی بقدر ادا

حج پس نفس او خواهش نکاح کند جایز نیست صرف کردن آن در نکاح هر چند شاق باشد بر او ترک نکاح و بر او واجب است که حج کند مترجم گوید
صاحب مسالک گفته که اگر در ترک نکاح مشقت بسیار باشد که عادت متحمل آن نشود یا خوف وقوع در زنا باشد در این صورت مقدم
نکاح است و اگر مهیا باو زاد و راحله و نفقه برای او و عیالش واجب میشود بر او حج مترجم گوید بذل زاد و راحله که بآن واجب میشود حج نسبت
اگر کسی بر خود واجب گرداند بذل آن مثل نذر و مانند آن برای مبذول له همین فرق است در میان بذل زاد و راحله و هبه آن که در هبه واجب
نیست عطا و قبول هم لازم نه لهذا گفته اند که اگر ببخشد باو مالی که بآن مستطیع حج شود واجب نیست که قبول کند زیرا که قبول هم کسب مال
است و کسب مال واجب نیست جهت حصول استطاعت حج و اگر قبول کند حج واجب میشود مترجم گوید اگر شخصی متکفل زاد و راحله
کسی شود و مهیا کرده باشد باو زاد و راحله در این صورت استطاعت که شرط حج است بعمل آمده و شراح گفته اند که مشروط
بآنست که وثوق بتکفل او باشد مانند اینکه نذر یا عهد کرده باشد که بذل کند و بعضی گفته اند که مجرد بذل کافی است در وجوب
و هر گاه بذل منقطع شود وجوب هم منقطع خواهد شد چنانچه اگر استطاعت منقطع شود وجوب ساقط میگردد لیکن بشرطیکه بمجرد حصول
استطاعت روانه شود و اهمال اختیاری بعمل نیاورده و اگر او را اجاره بگیرد برای امداد و اعانت در سفر و شرط کند باو زاد و
راحله ما بقی هم نزد او باشد یا نفقه عیالش واجب میشود بر او حج و مجزی است از حجة الاسلام وقتیکه حج کند از خود و اگر خود [illegible]
باشد از حج و از طرف دیگری نیابت حج کند کفایت نمیکند از فرض او و واجب است بر او حج اگر مستطیع شود چنانچه هم آنکه نزد او باشد
چیزی که بآن قوت عیالش شود تا هنگام مراجعت زیاده از آنچه در راه خرج شود او را و اگر کم باشد یا لش از آن واجب نیست بر او حج
و اگر حج کند از جانب شخصی دیگر که طاقت حج داشته باشد ساقط نمیشود از آن شخص حجة الاسلام خواه صاحب زاد و راحله باشد
بالفعل و خواه نباشد و همچنین اگر بمشقت و محنت حج بگذارد با عدم استطاعت آنهم محسوب نمیشود از حجة الاسلام بلکه بعد از
حصول شرایط وجوب واجب است که حج بگذارد مترجم گوید و اگر مالک زاد و راحله و مستطیع ادای حج بود و بمشقت و محنت ادای
حج کند از حجة الاسلام مجزی میشود و واجب نیست بر فرزند که ببخشد مال خود به پدر برای حج و همچنین بر عکس هم و نیز هم امکان رفتن
و آن مشتمل است بر صحت از مرض و خالی بودن راه از مانع و قدرت نشستن بر سواری و وسعت وقت از برای قطع مسافت راه
پس اگر باشد بیمار بدرجه که متضرر شود بسواری واجب نیست بر او حج و اگر با وجود مرض سوار تواند شد ساقط نمیشود از او حج و اگر مانع
شود او را دشمنی یا اینکه مغصوب بود یعنی زمن ضعیف عاجز از حرکت که نتواند نشست بر سواری یا یافته نشود همسفر یا وجود
مضطر بودن بسوی رفیق ساقط میشود حجة الاسلام و آیا واجب است که نایب بفرستد یا در وجود مانع از قسم مرض و دشمن بعضی فقها
گفته اند که بلی و آن در روایت است و بعض دیگر گفته اند که واجب نیست پس اگر حج کند از طرف او نایبی و مانع بر طرف نشود قضا
ندارد و اگر بر طرف شود مانع و قادر شود بر حرکت واجب است بر او بعمل آوردن حج بذات خود و اگر بمیرد بعد از آنکه مستقر شود بر او حج

و خود ادا نکرده باشد قضا کرده شود از جانب او و اگر خلقت او بنوعی شده باشد که بر راحله نتواند نشست بعضی فقها گفته اند که فرض حج
از نفس و مال او ساقط است و بعض دیگر گویند لازم است او را نایب فرستادن و قول اول اشبه است و اگر محتاج شود در سفر بسوی حرکت سخت
برای ملحق شدن برفقا یا گریختن از دشمن پس اگر بر آن قادر نباشد ساقط میشود وجوب حج در آن سال و اشتغال بقدرت یکشد در زمان آینده
و اگر بمیرد در حالیکه قدرت بهم نرسد واجب نیست که از جانب او قضای حج کنند و نیز ساقط میشود فرض حج بسبب نیافتن چیزی که بآن
احتیاج و اضطرار باشد از آلات و ادوات مانند مشک جهت آب و ظروف زاد و راحله و اگر نبوده باشد او راه دیگر و راه ممنوع شود از یک
راه برود براه دیگر که مانع در آن نباشد خواه دور تر بوده باشد و یا نزدیک تر و اگر باشد در راه دشمنی که دفع نشود مگر بمال بعضی گفته اند که ساقط
میشود وجوب حج هر چند آن مال قلیل باشد و اگر بگوییم که واجب است متحمل دفع آنمال شود با وجود قدرت بهتر خواهد بود و اگر بذل کند
آنمال را بعدو دیگری یعنی بیگانه از طرف او بدهد واجب میشود برای او حج زیرا که مانع برطرف شده بلی اگر بگوید با کسی که این مال را بتو بخشیدم
قبول کن و بده بآن عدو واجب نیست قبول آن مال زیرا که آن تکسب مال است جهت حصول استطاعت و آن واجب نیست چنانچه
گفته شد و راه دریا هم مانند راه خشکی است پس اگر گمان غالب باشد که سلامت میماند در دریا واجب است حج از راه دریا و الا ساقط
است و اگر ممکن باشد رسیدن از راه خشکی و از راه دریا پس اگر هر دو راه مساوی باشند در غلبه السلامتی مختار است از هر راه که برود
و اگر مختص باشد در غلبه ظن سلامت یک راه متعین میشود همان راه و اگر هر دو راه برابر باشند در گمان هلاکت ساقط میشود فرض
حج و هر که بمیرد بعد از پوشیدن جامه احرام و داخل شدن در حرم بری الذمه میشود از حج و بعضی گفته اند که احرام پوشیدن تنها کافیست
و قول اول اظهر است و اگر بمیرد پیش از احرام و دخول حرم باشد قضای حج کنند از جانب او اگر وجوب مستقر باشد برای او و ساقط
میشود قضا اگر مستقر نشده باشد و مستقر میشود حج چنانچه در وقتیکه شرایط وجوب حج که مذکور شد تمام متحقق شود و اهمال کند بدون
مانع شرعی متحرم گویند استکمال شرایط حج موجب استقرار حج است بر شخص مستطیع بشرطیکه از هنگام روانه شدن تا ادای جمیع مناسک
حج شرایط متحقق باشد چه اگر در هنگام توجه بسفر حج شرایط متحقق شود بعد از آن اختلال بشرطی از شرایط شود وجوب ساقط
میگردد و بر کافر هم واجب است حج صحیح نیست از او پس اگر احرام بگیرد و بعد از آن مسلمان شود از سر گیرد احرام را و اگر متمکن نشود از
رفتن بمیقات احرام بگیرد از همان موضعی که مسلمان شده و اگر احرام بگیرد کافر بحج و در یابد وقوف مشعر صحیح نیست آن احرام مگر آنکه از سر گیرد
احرام را بعد از اسلام و اگر تنگ باشد وقت احرام بگیرد هر چند در عرفات باشد و اگر حج کند مسلمان و بعد از آن مرتد شود و باز توبه کند
اعاده نمیکند حج را علی الاصح و اگر مستطیع نباشد در حال اسلام پس مستطیع شود در حال ارتداد واجب است و صحیح هم هست از وی هر گاه توبه کند
و اگر احرام گیرد در حال اسلام و بعد از آن مرتد شود و باز توبه کند احرام او باطل نمیشود علی الاصح و مخالف مذهب هر گاه ایمان آورد اعاده
حج نمیکند مگر آنکه اخلال کرده باشد برکنی از حج یعنی مخالف مذهب حق اگر در ایام ضلالت گذارده باشد و برکنی از ارکان حج که نزد اهل

حق رکن است اخلال ننموده بجا آن حج صحیح است و احتیاج اعاده ندارد و اگر اخلال برکن نموده بعد از استبصار واجب است که اعاده
خواه برکن بمذهب حق باشد یا بمذهب باطل سابق او و رکن فعلی است از افعال حج که اخلال بآن موجب ابطال حج است عمداً و سهواً
و بعد از این مذکور خواهد شد و آیا برگشتن بسوی کفایت از صناعت یا مال یا حرفه یا پیشه شرط است در وجوب حج یعنی بعد برگشتن
و رسیدن بخانه چیزی داشته باشد که کفایت ضروریات او کند مانند مالی یا صناعتی بعضی فقها گفته اند که بلی شرط است بروایت
ابی الربیع شامی و بعضی دیگر میگویند که شرط نیست باعتبار عمل بعموم آیه کریمه که مقید بآن نشده و همین اولی است مترجم گوید فرق
در میان صناعت و حرفه اینست که صناعت عبارت است از ملکه که حاصل شود از ممارست بر عمل مانند کتابت و درزی گری و
حرفه چیزی است که بآن کسب کند مانند هیمه کشی و علف آوردن از صحرا که محتاج بملکه و ممارست نیست و هرگاه جمع شود شرایط وجوب
حج پس حج بکند بمحنت و مشقت یا حج کند پیاده یا در عیال دیگری باشد مجزی است از حج اسلام و هر که واجب شود بر او حج پس پیاده رفتن
برای او بهتر است از سواره رفتن هرگاه پیاده روی او را ضعیف نسازد و با وجود ضعیف سواره رفتن بهتر است چهار مسئله اول
هرگاه مستقر شود حج بر ذمه کسی و بعد از آن بمیرد ادا کرده میشود از جانب او از اصل ترکه نه از ثلث مال پس اگر باشد بر او دینی و کمی
کند ترکه از دین و حج قسمت میکنند ترکه را بر دین و اجرة المثل حج موافق حصه بحصه و از هر جا که بهم رسد ادای حج ممکن باشد
از آنجا نائب مقرر کنند دوم قضا میکنند حج را بنیابت متوفی از اقرب اماکن یعنی اقرب مواقیت و بعضی گفته اند بر اجاره میکنند
نائب را از شهر میت که مکان او بوده و بعضی گفته اند که اگر مال گنجایش داشته باشد از بلد میت مقرر میشود و الا از جائیکه ممکن
باشد و اول اشبه است سوم هرگاه بر او واجب شود حجة الاسلام حج نمیکند از نیابت دیگری یعنی حج سنتی و همچنین کسیکه واجب شود بر او حج
بنذر یا بسبب افساد حج چهارم شرط نیست که زنان را محرمی باشد بلکه گمان سلامتی کافی است و صحیح نیست حج سنتی زن مگر باذن
شوهر و میسر حج واجبی کردن هر گونه که باشد خواه شوهر اجازت بدهد یا نه و همین حکم دارد اگر زن مطلقه بطلاق رجعی باشد عده او
هنوز منقضی نشده باشد زیرا که زوجیت باقی است پس بدون اجازت زوج حج سنتی نمیتواند کرد و حج واجبی میتواند کرد و در
عده بائنه میرسد زن را که مبادرت بحج سنتی کند بدون اذن زوج کلام در شرایط حجیکه واجب شود بنذر و یمین و عهد شرایط
آن دو چیز است اول کمال عقل پس منعقد نمیشود نذر طفل صغیر و نذر مجنون دوم آزاد بودن پس صحیح نیست نذر بنده مگر
باذن مولی و اگر اجازت دهد مولی عبد را در نذر کردن و بعد از آن نذر کند حج واجب میشود بر او و جائز است او را که بی
اجازت مولی بعمل آرد و همین حکم است در زن صاحب شوهر هم که اگر با اجازت شوهر نذر کند منعقد میشود نذر او و بدون
اجازت شوهر میتواند بعمل آورد ولیکن بدون اجازت زوج نذر او صحیح نیست مترجم گوید نذر زن بدون اجازت شوهر جائز
نیست خواه منکوحه بعقد دائمی باشد یا بعقد منقطع و همین حکم دارد پسر که نذر او بدون اجازت پدر صحیح نیست و حکم عهد و یمین

بهم رسیده سه مسئله است اول هرگاه نذر کند حج را مثلاً یعنی وقت معین کند پس هرگاه ترک کند او را با آنکه تاخیر آن کند تا وقتیکه مانع بر طرف
شود و اگر قادر شود از ادای آن حج و بمیرد قضا کرده میشود آن از اصل ترکه او و قضا کرده نمیشود از طرف میت حج منذور
اگر او را ممکن از ادای آن بهم نرسد پس اگر تعیین کند وقت برای حج منذور و بعمل نیاورد با وجود قدرت قضا کرده شود بعد از
فوت او و باید کفاره خلف نذر دهد و اگر مانع شود او را از ادای حج منذور مانعی مانند مرض یا دشمن تا آنکه فوت شود واجب نیست قضا
آن از جانب او و اگر نذر کند حج یا افساد حج کند در حالتیکه معضوب باشد یعنی قادر بر آن نباشد بسبب ضعف یا زمانت بعضی
فقها گفته اند واجب است نائب کند و این قول خوب است دوم هرگاه نذر کند حج پس اگر قصد حجة الاسلام کند این هر دو حج
تداخل میکنند یعنی هرگاه حجة الاسلام بعمل آورد حج منذور هم بعمل می آید و اگر نیت سوای حجة الاسلام کند دیگر تداخل نمیکنند یعنی
دو حج باید واجب میشود و اگر نذر مطلق کند که قید حجة الاسلام و غیر آن در نذر نکند بعضی گفته اند که اگر حج کند به نیت نذر کفایت
میکند از حجة الاسلام هم و اگر نیت حجة الاسلام کند از حج منذور کفایت نمیکند و بعضی دیگر گفته اند که هیچ کدام کفایت نمیکند
از دیگری و آن اشبه است سوم هرگاه نذر کند حج پیاده واجب است که پیاده برود و در مواضعی که عبور کشتی باشد ایستاده
بماند پس اگر سوار شود در راه حج اعاده میکند پیاده و اگر سوار شود در قدری از راه بعضی فقها گفته اند که اعاده
حج میکند و در مواضعی که سواره رفته بود پیاده برود و در باقی راه که پیاده رفته بود سواره میتواند رفت و بعضی
دیگر میگویند که اعاده میکند و تمام راه پیاده برود زیرا که بآن صفت که نذر کرده بود بعمل نیاورده و این قول اشبه است
و اگر عاجز شود از پیاده روی سوار میشود و با خود میبرد بدنه برای کفاره که یعنی آن را ذبح کند و بعضی دیگر میگویند که
سوار هم میشود و کفاره نمیدهد و بعضی میگویند که اگر نذر در وقت معین نباشد و مطلق باشد انتظار قدرت بر مشی میکند
و اگر نذر معین باشد لیکن ساقط است فرض مشی بواسطه عجز و عدم قدرت و در روایت قول اول وارد شده و امر بدنه
جهت کفاره سنت است کلام در نیابت حج است شرایط نائب سه چیز است اسلام و کمال عقل و اینکه نباشد بر او حجی واجب
پس صحیح نیست نیابت کافر زیرا که عاجز است از نیت قربت صحیح نیست که مسلمان نائب حج شود از طرف کافر و نه از مخالف
مذهب امامیه مگر آنکه مخالف پدر نائب مؤمن باشد و صحیح نیست نیابت دیوانه زیرا که عقل او بحال نیست بسبب مرضی که مانع
حصول قصد است و همچنین نیابت طفل غیر ممیز و آیا نیابت طفل ممیز صحیح هست یا نه بعضی گفته اند نه جهت آنکه متصف است
بصفتی که موجب رفع تکلیف از او شده و بعضی میگویند که بلی زیرا که قادر است بر اتیان حج سنتی و شیخ علی قدس سره فرموده که
افعال اطفال غیر بالغ تمرینی است برای حصول عادت باعمال حسنه و شرعی نیست چه واجب چه سنت و اصح آنست که
نیابت غیر بالغ مطلقا صحیح نیست و لابد است که نائب نیت نیابت کند و معین کند منوب عنه را بالقصد و صحیح است نیابت بنده

باذن مولای او و صحیح نیست نیابت کسی که بر وی حج واجب باشد و قرار گرفته باشد بر او وجوب حج مگر آنکه عاجز شود از گذاردن حج خود
مطلقا گویا نبوده باشد که در این صورت اگر نیابت دیگری برد و حج او بعمل آورد صحیح است و همچنین صحیح نیست که حج سنتی کند و اگر نیابت
سنت حج کند بعضی فقها گفته اند در حساب حج اسلام محسوب میشود و این دعوی بی دلیل است و کسی که بر وی حج واجب و مستقر شده باشد
اگر حج کند به نیابت دیگری آن حج از حج اسلام محسوب نمیشود و هر کسیکه واجب باشد حج او را میرسد که عمره مفرده از طرف دیگری بعمل آرد
در این صورت که بر او عمره واجب نباشد بنذر و شبه نذر و همچنین اگر بر کسی عمره واجب باشد جایز است که حج کند به نیابت دیگری
در صورتیکه حج بر او واجب نباشد و صحیح است نیابت کسیکه شرایط وجوب حج تمام در او نباشد هر چند ضرورت بود یعنی تو حج باشد و بیشتر
حج نکرده باشد و جایز است که زن حج کند به نیابت مرد و نیابت زن و کسی را که برای حج اجاره بگیرند بمیرد در راه پس اگر احرام بسته
و داخل حرم شده فوت شود کفایت حج نموده از جانب منوب عنه و اگر بمیرد پیش از احرام و دخول حرم کفایت نمیکند و در این
میگیرند از اجرت آنچه در برابر اعمال نکرده و در راه باقی مانده در رفتن و آمدن باشد و بعضی از فقها گفته اند که کافیست احرام
بستن تنها گرچه داخل حرم نشده باشد و قول اول اظهر است مترجم گوید طریق استرداد اینست که اجرة المثل نائب حج شخص
کننده و اجرة المثل اعمال متخلفه و دریابند که اجرت اعمال متخلفه را کدام نسبت است با اجرة المثل نائب حج و اجرت که اجیر گرفته از آن
واپس بگیرند بهمان نسبت مثلاً اجرة المثل نائب حج یک هزار دینار است و اجرت اعمال متخلفه پانصد دینار و نسبت پانصد با هزار
اینست که نصف آنست پس از اجرت که بنائب داده اند و آن مثلا دو هزار دینار است نصف آن باید مسترد شود که هزار دینار
باشد و علی هذا القیاس و واجب است که نائب بعمل آرد آنچه بر او شرط کرده باشد از حج تمتع یا حج قران یا حج افراد و در روایات
وارد شده که هرگاه مأمور شود بآنکه حج قران یا حج افراد بعمل آرد و او حج تمتع کند جایز است زیرا که عدول به بهتر کرده و این صحیح است
در وقتیکه حج سنتی باشد و قصد کند مستاجر که بهتر از مأموربه بعمل آرد نه در صورتیکه غرضی متعلق بحج قران و افراد باشد که
در این صورت حج تمتع جایز نیست و اگر شرط کنند بر نائب که حج برود از راه معین جایز نیست که براه دیگر برود در صورتیکه در آن
غرضی دنیوی یا اخروی متعلق باشد غرض دنیوی مانند تجارت و غرض دینی مانند زیارت و بعضی گفته اند که جایز است از
راه دیگر رفتن خواه غرض متعلق بآن راه باشد و خواه نباشد و هرگاه کسی اجیر شود برای گذاردن حج جایز نیست اجیر را
که خود را بدیگری هم اجاره دهد تا وقتیکه حج اول بعمل آرد و ممکن است که قائل شویم بجواز اجاره دوم در صورتیکه برای
سال دیگر باشد غیر سال اجاره اول و اگر ممنوع شود اجیر پیش از احرام و پیش از داخل شدن حرم واپس میگیرند از او از اجرت بقدر
آنچه بعمل نیاورده از اعمال و اگر نائب ضامن شود که در سال آینده بعمل می آرم لازم نیست قبول کردن آن و بعضی گفته اند
که لازم است و هرگاه اجیر شود شخصی در بدل مبلغی و آن مبلغ کمی کند لازم نیست بر منوب عنه که دیگر بدهد بقدر اتمام عمل و همچنین

اگر زیاده از خرج باشد اجرت اجیر واپس بگیرند از و و جائز نیست که شخصی نائب شود برای طواف خانه کعبه از طرف کسی که در آنجا حاضر
باشد مگر در صورتیکه آن حاضر را مانعی باشد از طواف مانند بیهوشی یا شکم روی و آنچه مثل آن باشد و واجب است که حج گذارنده طواف
کند بنفس خود و اگر بردارد او را دیگری و بگرداند در طواف یعنی در صورت عجز محمول ممکن است که حساب کنند هر کدام از حامل و محمول آن طواف
را از خود و اگر شخصی از طرف میت بطریق تبرع حج کند که میت بری الذمه میشود و هر چه لازم شود نائب را از کفاره آن در مال نائب است
و اگر نائب افساد حج کند واجب است که در سال دیگر حج عقوبت بعمل آورد آیا اجرت را از و واپس بگیرند بسبب اینکه افساد حج نموده یا نه این
مسئله مبنی بر دو قول است و بیانش اینست که اگر اجاره مطلقه باشد و معین بسال اتیان نباشد درینصورت هرگاه در سال اول
افساد نموده در سال دوم که بعمل آورد از عهده اجاره برآمد و مستحق اجرت است و اگر اجاره مقید بسال اول بوده درینصورت
اگر بگوئیم که حج فاسد محسوب نیست و سال دوم که بعمل آورده همان محسوب است چنانچه بعضی فقها گفته اند پس باز خواست اجرت
میرسد زیرا که اجیر مطابق عقد اجاره بعمل نیاورده و فاسد ساخته عمل مطلوب را پس مستحق اجرت نیست و حجی که در سال دوم کرده
جهت عقوبت افساد است از جانب منوب عنه نیست و اگر قائل شویم باینکه حج فاسد درست است و حج سال دوم حجه عقوبت افساد
و اتمام نقص اول است پس اجیر عمل مستاجر علیه بفعل آورده و مستحق اجرت شده استعاده آن جائز نباشد و هرگاه مستاجر حج را
مطلق کند و مطلق بزمان معین نسازد اقتضای تعجیل عمل میکند زیرا که مطلق منصرف بفرد کامل میشود و تعجیل اکمل است از تاجیل
مادام که شرط ابطاء اجل نموده تعجیل بر اجیر لازم است و صحیح نیست که نائب بشود از جانب دو کس در یکسال و اگر دو کس اجیر کنند یک نفر
از برای حج در یکسال صحیح است اجاره جهت اول و اجاره دوم صحیح نیست و اگر در یک عبارت دو عقد اجاره برای یک زمان شود
هر دو اجاره باطل است و هرگاه اجیر ممنوع از حج شود بسبب مرض یا عدو بفرستادن هدی محل شود و ادای حج در سال دیگر بر او نیست در صورتیکه
اجاره معین بسال اول باشد درینصورت از جمله اجرت معین آنچه مقابل اعمالی باقی مانده باشد از و مسترد نمایند و حج بر ذمه منوب
عنه باقی ماند و اگر اجاره مطلق باشد دیگر لازم است نائب را که بعد از انقضای ایام حصر اگر وقت ادای حج باشد بعمل آورد و
الا در سال دیگر کند و هر که بر او واجب باشد دو حج مختلف مانند حجة الاسلام و حج نذر و مانع شود او را عارضی جائز است که اجاره
بگیرد دو اجیر برای دو حج در یکسال و سنت است که نائب یاد کند منوب عنه را بنام در زبان در جاهای عبادت و نزد هر کاری از افعال
حج و عمره و واپس دهد آنچه زیاده آید از اجرت بعد از حج و اعاده کند مخالف حج خود را بعد از آنکه مستبصر شود و هر چند حجی که پیش از استبصار
بعمل آورده صحیح نیست و مکروهست که زن نائب شود برای گذاردن حج هرگاه صرورت بوده یعنی حج نکرده باشد و جمعی از فقهای متاخرین
در نیابت حج عدالت نیز شرط کرده اند و همچنین در نیابت قضای صوم و صلوة هم گفته اند و نزد مصنف و قدمای مجتهدین این شرط نیست
و جمعی که عدالت شرط کرده اند برای اینست که حج فاسق غیر عادل را جائز نمیدانند بلکه برای اینست که قبول او وثوق نیست

پس علم به برائت ذمه منوب عنه از اخبار او بهم نرسید و اگر فاسق هم ادای حج کند صحیح است و نیز شرط است در نائب که علم به افعال حج داشته باشد
یا فقیه عالم با خود دیگر که تعلیم او نماید و علما گفته اند که هم الف مذهب حق لعبادات و طاعات و عقبی انتفاعی ندارد و این قول مستند است و بر یا روایات
صحیحه نیز در بعضی صورت حج که پسر مؤمن به نیابت پدر مخالف کند برای پدر اجر و ثوابی نخواهد بود لیکن در حدیث صحیح صحت نیابت مذکوره وارد
شده لهذا بعضی فقها حکم بجواز آن نموده اند و مصنف هم تابع آنها شده و ممکن است که برای مزید نفع و درجات نائب تجویز شده باشد والله اعلم
و کسیکه حجة الاسلام بر او واجب شده و اهمال کند در ادای آن اگر بعد از آن استطاعت از او برود واجب است که به هر نحو مقدور باشد حج
بعمل آرد اگر چه پیاده و بمشقت و رنج باشد و اگر قادر نباشد بر پیاده روی و بالکل از ادای واجب عاجز آید جایز است نائب دیگری شود
و به نیابت او حج واجبی کند و الا جایز نیست هشت مسئله اول هرگاه وصیت کند شخصی که از جانب او حج بگذارند و تعیین نکند اجرت باجرة المثل
از جانب او حج بگذارند و اگر حج واجبی بود از اصل ترکه باید داد و اگر سنتی بود از ثلث مال زیرا که وصیت جایز است در ثلث مال
و مالک اجرت میشود اجیر بسبب عقد اجاره و واجب است ادای آن بعد از عمل و اگر راضی شود کسی بدون گرفتن اجرت جایز است که
پیش از حج هم بدهند پس اگر مخالفت کند اجیر بکیفیتی که شرط شده مثلا شرط حج شده باشد و عمره بعمل آرد بعضی فقها گفته اند که اجرة المثل باو
باید داد و موجه آنست که مستحق هیچ اجرت نیست دوم حج گوییم در حال حیوة آدمی هر واجبی که متعلق بمال باشد مانند زکوة و خمس و کفاره
و حج بعد از وفات واجب است که اخراج آن از اصل مالی کنند و موقوف بر وصیت میت نیست و آنچه متعلق بمال نباشد مانند صوم و صلوة
بعد از میت آنرا از ثلث مال بعمل می آرند اگر وصیت کرده باشد و همچنین اعمال مندوبه که بر میت نذر واجب شده باشد و اگر برای [illegible]
متعلق بمال وصیت کند بمال زیاده از اجرة المثل زائد را اعتبار میکنند از ثلث ترکه و اجرة المثل از اصل ترکه سوم هرگاه وصیت
کند که از جانب او حج بگذارند و معین نکند که چند مرتبه پس اگر معلوم نباشد که قصد تکرار حج نموده اقتصار باید کرد بر یک مرتبه و اگر معلوم
باشد که قصد تکرار حج نموده از جانب او حج گذارده شود بعد از وفاتش آنقدر مرتبه که حصه سوم ترکه او وفا کند سوم هرگاه وصیت
کند که حج گذارده شود از جانب او در هر سال بمقدار معینی از مال و آن مقدار کفایت نکند حج یک سال جمع کرده میشود حصه دو سال
و اجاره گرفته شود اجیری با آن برای یک سال و همچنین اگر اجرت دو سال هم وفا نکند بیک سال ضم میکنند با آن از حصه سال سوم
چهارم اگر باشد نزد شخصی امانتی و بمیرد مالک آن و بر او باشد حجة الاسلام و معلوم باشد که ورثه ادای آن نمیکنند جایز است
که جدا کند از آن مال امانت بمقدار اجرت حج پس اجیر بگیرد یا بکسی برای حج زیرا که آن مقدار مال ملک ورثه نیست و تتمه را بورثه
برساند مثل حج شیخ شهید رحمه الله در کتاب دروس گفته که چنانچه در مال امانت جایز است در صورت مذکوره در جدا کردن
اجرت حج در مال قرض و ودیعت و غصب و در حق شرعی هم جایز است و اگر متعدد باشند جمعی که پیش آنها امانت گذاشته باشد
میت ممکن است که بگوئیم اجرت حج را تقسیم کرده همه بدهند و ممکن است که بگوئیم که واجب کفائیست باخراج یکی دیگران هم بری الذمه

میشود و محتمل است که این حکم در حج منذور و عمره واجبه و قضای دین و زکوة و خمس هم باشد دوم هرگاه جایز باشد بجا آوردن اجرت مذکور واجب
میشود چنانچه شیخ علی قدس سره فرموده چهارم هرگاه شخصی احرام بندد به نیت اینکه حج بگذارد از جانب غیر و بعد از آن نیت برگرداند بجانب خود
این نیت صحیح نیست پس هرگاه حج تمام شد واقع میشود از جانب مستأجر عنه و مال الاجرت میشود و نیتش خود که به لغو است و مصنف میگوید
نزد من ظاهر است که این حج از سجل اسم العمل بمعنی آید یا از جانب نائب بسبب اینکه نقل نیت جائز نیست اما از جانب منوب عنه زیرا که باقی افعال
بنیت نائب واقع نکرده است ششم هرگاه وصیت کند که از جانب او حج بگذارند و معین کند مبلغ را پس اگر آن مبلغ بمقدار ثلث ترکه او باشد یا کمتر
صحیح است وصیت خواه واجب باشد حج یا مندوب و اگر آن مبلغ زیاده از ثلث ترکه بود و حج واجبی باشد بی اجازت ندهند ورثه بمقدار
اجرة المثل حج از اصل ترکه بر میآرند و آنچه زیاده از آنست از ثلث ترکه و اگر وصیت بحج سنتی باشد حج میگیرند برای او از بلد میت
اگر ثلث مال بقدر آن باشد و اگر ثلث مال بآن وفا نکند از هر جا که وفا کند اگر نزدیک میقات باشد و اگر آنمقدار وفا بحج نکند و تا هیچ
احجی بآن راضی نشود صرف کنند آنرا در وجوه خیر مانند ساختن مساجد و پلها و بعضی فقها گفته اند که میراث میگردد و بوارث
باید داد هفتم هرگاه وصیت کند برای حج واجب و دیگری کارها اول حج واجب بعمل آورده میشود پس اگر چیزی از آن کارها بر آورده واجب
باشد و ترکه وفا نکند بادای تمام تقسیم میکنند ترکه را بر حج و آن کارها [illegible] تقسیم ترکه بر حج و واجبات تخصیص بصورتیست
که تمام واجبات مالی باشند یا بعضی غیر مالی مانند صوم و صلوة مقدم میکنند مالی بر غیر مالی هشتم هرگاه کسیکه بر او حجة الاسلام باشد
نذر کند حج دیگر و بعد از آن بمیرد بعد از استقرار هر دو حج بر میآرند حجة الاسلام از اصل ترکه و حج نذر را از ثلث و اگر کفایت نکند
مال مگر بحجة الاسلام اقتصار کرده میشود بر همان و مستحب است که از جانب او حج منذور بعمل آرند و بعضی فقها گفته اند که حج منذور
هم مانند حجة الاسلام از اصل ترکه باید بر آورد و اگر وفا نکند ترکه بهر دو حصه رسد باید کرد آنرا بهر دو حج و این قول اشبه است
و در روایتی وارد شده که هرگاه نذر کند کسیکه حج افرستند مرد دیگر را و بمیرد و بر او حجة الاسلام باشد بر آورده میشود حج حجة الاسلام
از اصل مال او و آنچه نذر کرده از ثلث و وجه آنست که هر دو برابر اند زیرا که هر دو دین اند بر میت مقدمه سیوم در اقسام
حج است و آن سه قسم حج تمتع و حج قران و حج افراد اما حج تمتع پس صورتش اینست که احرام ببندد از میقات بعمره تمتع یعنی
بعمره که از آن متمتع میشود بمحل شدن تا متمتع میشود از آن عمره بثواب قبل از حج و بعد از آن داخل مکه میشود و طواف میکند هفت
شوط بخانه کعبه و دو رکعت طواف میگذارد در مقام ابراهیم و بعد از آن سعی کند در میان صفا و مروه هفت شوط و
تقصیر میکند و محل میشود و بعد از آن می بندد احرام برای حج از مکه در روز هشتم ذیحجه که روز ترویه است علی الافضل و اگر آنروز
نباشد در وقتیکه بداند که ادراک وقوف تواند نمود و بعد از آن بیاید بعرفات پس وقوف کند در آن تا غروب آفتاب
پس کوچ کند بجانب مشعر الحرام و توقف کند در آن تا بعد طلوع صبح پس برود بجانب منی پس تراشد سر خود را روز عید در منی

و ذبح کند هدی خود را و رمی میکند جمره عقبه را و بعد از آن اگر خواهد بیاید بمکه در همان روز یا فردای آن روز پس طواف کند طواف حج و بگذارد
دو رکعت طواف را و سعی کند در میان صفا و مروه و باز طواف نسا کند و بگذارد دو رکعت طواف نسا را و بعد از آن برمیگردد بسوی
منی تا رمی کند باقی جمرات را که اول آنکرده بود و اگر خواهد در منی اقامت کند یا اینکه رمی جمرات ثلثه نماید در روز یازدهم و همان قسم رمی
بعمل آورد در روز دوازدهم و بعد از آن کوچ کند بعد از زوال آفتاب و اگر خواهد اقامت کند در منی تا وقت کوچ دوم که روز سیزدهم
ذیحجه است و بیاید بعد از آن بسوی مکه برای ادای طواف حج و طواف نسا و سعی در میان صفا و مروه و این حج تمتع واجب است برکسی
که در میان خانه او و میان مکه معظمه دوازده میل باشد یا زیاده از آن از هر جانبی و بعضی گفته اند که چهل و هشت میل پس اگر عدول کنند آنها
از حج تمتع بحج قران یا افراد در حجة الاسلام با وجود اختیار مجزی نیست و در حالت اضطرار مجزی است مترجم گوید مثال حالت اضطرار
مانند بیم آمدن خون حیض در زنان که اگر افعال عمره بعمل آورند و بعد از آن حیض ببینند طواف حج از آنها فوت شود یا اگر مشغول بافعال
عمره شوند رفقای او بعرفات روند و او را گذاشته و محتاج بود بسوی رفاقت آنها در این صورت هم تمتع را تبدیل بافراد می تواند کرد
و شرط حج تمتع چهار است اول نیت دوم وقوع آن در ماههای حج و آن شوال و ذیقعده و ذیحجه است و بعضی گفته اند که تا ده روز
ذیحجه و بعضی دیگر میگویند تا نه روز ذیحجه و بعضی گفته اند تا طلوع صبح روز عید و قاعده وقت احرام بستن بحج آنست که معلوم باشد که
ادای مناسک در وقت شود مترجم گوید قوله تعالی الحج اشهر معلومات مفسرین گفته اند تقدیر مضاف است یعنی وقت الحج اشهر معلوم
شد که وقت حج شوال و ذوالقعده و ذوالحجه است یا معنی که بعضی افعال حج در شوال و ذوالقعده هم مجزی است هرچند بعض افعال
دیگر در غیر ذیحجه نمیتوان کرد مانند قربانی که مخصوص بذیحجه است و افعالی که در شوال و ذیقعده هم میتوان بجا آورد مانند احرام
است و تلبیه و اشعار و تقلید و سوم باید که حج و عمره را در یک سال کند و چهارم احرام ببندد بحج تمتع از میان خانه های کعبه و بهترین اماکن احرام
مسجد الحرام است و بهترین آن مقام ابراهیم است مترجم گوید متصل بآن است در فضیلت احرام بستن در حجر و بعد از آن در زیر میزاب
و اگر احرام ببندد بعمرهٔ تمتع بماه غیر ماههای حج جایز نیست که با آن عمره حج تمتع بجا آورد و همچنین اگر بعضی افعال عمره در ماههای حج کند و بعضی دیگر
در غیر ماههای حج و در این صورت لازم نیست اداء هدی زیرا که هرگاه در صورت مذکوره احرام حج تمتع درست نیست پس هدی که از لوازم
آنست چرا لازم بود دیگر باید که احرام ببندد برای عمره تمتع به یکی از میقات ها در صورت اختیار و اگر اضطرار باشد از فی المحل هم جایز است
و اگر احرام حج تمتع ببندد و از غیر مکه مجزی نیست هرچند که داخل مکه شود با احرام علی الاشبه و واجب است که از سر گیرد احرام حج تمتع را
از مکه و اگر متعذر باشد احرام بستن از مکه بعضی فقها گفته اند که همان احرام کافیست و صحیح نیست که از سر باید گرفت احرام را از مکانی
که ممکن باشد از بطن مکه هرچند در عرفات باشد اگر عمداً ترک احرام از مکه نموده باشد و آیا ساقط میشود هدی تمتع در حالتیکه احرام
از مکه نبندد بغیر مکه در این مورد است بعضی فقها گفته اند ساقط میشود زیرا که هدی تمتع برای تدارک نقصان احرام بستن در مکه است

که از میقات احرام حج بفعل نیاورده برای تدارک آن هدی لازم میشود و در حج تمتع هرگاه در صورتیکه احرام در مکه بسته و از خارج
مکه بسته پس هدی لازم نباشد و بعض دیگر میگویند هدی هم عبادتیست علیحده از اینکه نسیاناً ترک احرام از مکه شده و از خارج مکه احرام بسته هدی
ساقط نمیشود و این قول اقویست علی ما قال الشارح و جایز نیست حج تمتع کننده را بر آمدن از مکه تا اینکه حج بعمل آورد زیرا که حج او مربوط
با عمره شده و باید که بعد از عمره بفعل آورده مگر اینکه بر آید بنوعیکه احتیاج تجدید عمره نشود یعنی که پیش از انقضای ماه باز در آید و اگر
در اشهر حج تجدید عمره کند حج تمتع را مقارن عمره اخیره کند و اگر داخل شود به نیت عمره تمتع بمکه و بترسد که اگر افعال عمره اول بجا آورد وقت
حج فوت شود جائز است او را که نیت بر گرداند بسوی حج افراد و بعد از ادای حج افراد عمره مفرده کند و همچنین زن حائض و نفسا
حج تمتع بر میگردانند بسوی حج افراد وقتیکه خوف در آمدن وقت حیض و نفاس داشته باشند و بسبب تنگی وقت فرصت آنقدر نمانده باشد
که افعال عمره تمام کرده محل شوند بعد از ان احرام حج تمتع به بندند و اگر حائض و نفسا را خون ظاهر شود بعد از انکه چهار شوط طواف
کعبه بعمل آورده صحیح شده عمره تمتع او و سعی کنند درمیان صفا و مروه و بقیه مناسک حج بعمل آورند درمیان حالت حیض و بعد از پاک
شدن قضای اشواط طواف کنند که باقی مانده بود و آن سه شوط است و دو رکعت طواف هم کنند و هرگاه صحیح شد حج تمتع عمره
ساقط است صورت حج افراد آنست که احرام به بندد از میقات یا از جاییکه جائز است او را احرام بستن حج یعنی اگر خانه اش نزدیکتر
از میقات باشد از خانه خود احرام به بندد و بعد از ان برود بسوی عرفات پس وقوف عرفات کند و بعد از ان برود به مشعر الحرام و وقوف
کند در ان بعد از ان بیاید بسوی منی و ادای عبادت تمامی منی بکند در منی و سعی کند بعد از ان طواف خانه کعبه کند و بگذارد دو رکعت
طواف را و سعی کند درمیان صفا و مروه و بعد از ان طواف نسا کند و دو رکعت طواف نسا بگذارد و بر او است که عمره علیحده بجا آرد
بعد از حج و محل شدن از حج و احرام عمره به بندد از ادنای حل یعنی مکانی که نزدیکتر بود از اماکن بیرون حرم و جائز است وقوع عمره مفرده در غیر
ماههای حج بخلاف عمره تمتع بجا که باید در اشهر حج بعمل آید و اگر احرام عمره مفرده به بندد از مکانی نزدیکتر از ادنای حل و بعد از ان بر آید بسوی
ادنای حل مجزی نیست او را آن احرام و محتاج است بسوی بستن به احرام دیگر از ادنای حل و حج افراد و حج قران واجب است بر اهل مکه و
کسیکه درمیان خانه او و مکه معظمه کمتر از ده میل باشد از هر طرف پس اگر عدول کنند این جماعت بسوی حج تمتع اضطرار جائز است
و مثال اضطرار اینست که ایام حیض زن نزدیک باشد و بترسد که اگر حج افراد کند بعد از ان خون حیض بیاید که عمره مفرده نتواند
یا بیم دشمنی داشته باشد که بعد از کوچ مردم بلاد هجوم کند یا رفقای او برچه روند و فرصت بعمل آوردن عمره مفرده نیابد و آیا جائز است
کردن اهل مکه از حج قران و افراد بسوی حج تمتع با وجود اختیار یعنی حجة الاسلام را بحج تمتع بجا آرند بعضی فقها گفته اند که جائز است
بعض دیگر میگویند که جائز نیست و این اکثر است و اگر گوئیم جائز است و واجب نیست آنرا هدی هم گویند که شراح گفته اند که هدی از
لوازم حج تمتع است چنانچه مصنف هم در باب هدی گفته پس هرگاه عدول به تمتع نموده هدی هم واجب باشد والله اعلم

حج افراد پس نیز صحیح نیست و آنکه در ماههای حج واقع شود و آنکه به بندد احرام را از میقات یا از اطراف خانه خود اگر خانه او نزدیکتر از میقات بود
متمتع هم گویند و نیز علمای ما کسیکه احرام بسته حج قران به بندد و از میقات در داخل مکه شود جائز نیست او را که تبدیل نیت قران به نیت تمتع کند و احرام
حج را احرام عمره تمتع گردانند زیرا که در حج قران سیاق هدی لازم است که منافی تمتع است بخلاف حج افراد که اگر مفرد احرام از میقات بسته داخل
مکه شود و تبدیل نیت نموده آن را احرام عمره تمتع کند و محل شود بعد از آن حج تمتع بجا آرد جائز است و از پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله وسلم روایت
نموده اند که آنحضرت با اصحاب که مفرد آمده بودند و احرام حج بسته بودند بعد از دخول مکه امر فرمودند که مردم آن احرام را عمره نمایند و محل شوند و بعد از آن
حج تمتع کنند و خود محل نشدند و فرمودند که من سیاق هدی نموده ام و حج قران کرده ام لهذا مرا محل شدن جائز نیست تا وقتیکه هدی بمقام خود
برسد چنانچه آیه کریمه بآن ناطق است و همین تمتع را خلیفه ثانی منع نموده و گفته که متعتان کانتا فی عهد رسول الله و انا احرمهما و اعاقب
علیهما متعة الحج و متعة النساء **افعال حج قران** و شروط آن مانند افعال و شروط حج افراد است مگر آنکه ممتاز است از آن بآنکه هدی
با خود از وقت احرام از میقات همراه گیرد و هرگاه بعد از احرام شروع به تلبیه کند مستحب است او را که علامتی بگذارد بر آنچه با خود همراه آورده از هدی اگر
شتر باشد اشعار کند او را یعنی بشکافد کوهان او را از طرف راست آن و آلوده کند هدی کوهان را بخون آن و اگر با او چندین شتر
باشند در میان آنها درمی آید و یکی را از طرف راست کوهان بشکافد و یکی را از طرف چپ آن و تقلید آنست که در گردن هدی که همراه دارد
نعل عربی اندازد که بآن نماز کرده باشد خواه فریضه گذارده باشد یا آن نعل عربی یا نماز سنتی و اگر نماز در آن نکرده باشد مجزی
نیست و اشعار و تقلید برای اشتر است و اگر هدی گوسفند باشد یا گاو یا گوسفند باشد مخصوص است بتقلید و اگر داخل شود قارن یا مفرد
در مکه و اراده طواف کند جائز است لیکن تجدید تلبیه کند در وقت هر طواف تا محل نشود بنا بر قولی و بعضی گفته اند که محل نمیشود مگر کسیکه
حج افراد کند نه اینکه حج قران کند زیرا که با او علامت محرم بودن هست سوای تلبیه که آن سیاق هدی باشد و تحقیق آنست که محل نمیشود
قارن و مفرد بدون نیت تحلیل [illegible] بعد از نماز طواف و جائز است مفرد را که داخل مکه شود عدول نمودن
بسوی حج تمتع یعنی بعمره تمتع بشرطیکه [illegible] نباشد و متعین نباشد حج افراد و جائز نیست عدول بسوی تمتع کسی را که حج قران
کند زیرا که در حج قران سیاق هدی لازم است و آن منافی تمتع است و کسیکه ساکن مکه باشد هرگاه دور شود از اهل و عیال خود و بیاید برای
حجة الاسلام از راه میقات احرام به بندد از میقات بنیت وجوب و اگر کسیکه بر او حج تمتع واجب است اقامت کند در مکه یک سال یا دو سال
فرض او منتقل نمیشود از تمتع بسوی قران و افراد و واجب است بر او که برآید بسوی میقات برای حجة الاسلام بنیت حج تمتع و اگر قادر
نباشد بر رفتن بمیقات برآید بسوی خارج حرم جهت احرام بستن و اگر از آنهم متعذر بود مجزیست او را که از جای خود احرام به بندد و اگر
داخل شود در سال سوم مقیم مکه حکم مقیم میرساند بنا بر آن اگر حجة الاسلام بگذارد منتقل میشود فرض او بسوی قران یا افراد [illegible]
و در صورت اقامت سه سال حکم مقیم بهم میرساند پس باید که یکی از این دو نوع حج در حجة الاسلام بجا آرد و شرط استطاعت از وطن [illegible]

هم از وساقط میگردد و اگر بوده باشد شخصی را دو خانه یکی در مکه و دوم در غیر مکه از شهرها لازم است بر او فرض مکانی که بیشتر در آن گذران دارد
و اگر هر دو مکان مساوی باشند او را میرسد حج کردن هر نوع که خواهد و ساقط است وجوب هدی کسی که حج قران کند یا حج افراد نماید و ساقط نیست
از و قربانی کردن به نیت استحباب قارن سیاق هدی که میکند به نیت استحباب نه وجوب است و جائز نیست جمع کردن در میان حج و عمره بیک
نیت زیرا که هر کدام عبادت علیحده اند و جائز نیست داخل کردن یکی در دیگری یا نمیتواند یعنی که شروع در یکی کند پیش از فراغ از دیگری مثلاً
نیت احرام حج کند پیش از آنکه از عمره محل شود یا احرام عمره بندد پیش از فارغ شدن از اعمال حج و اگر چنین کند دوم فاسد میشود
و صحیح نیست نیت دو حج و دو عمره در یک سال و اگر بکند بعضی گفته اند که منعقد میشود و نیت برای یکی در ایشان تردد است منعقد
چهارم در بیان مواقیت است و مواقیت جمع میقات است و آن مکانیست که پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم برای بستن احرام مقرر
فرموده و کلام در اقسام مواقیت است و احکام آن و مواقیت شش اند برای اهل عراق میقات عقیق است و بهترین اماکن عقیق مسلخ
است و متصل بآن در فضیلت غمره و آخرش ذات عرق و برای اهل مدینه مسجد شجره در صورت اختیار و در وقت ضرورت جحفه و برای
اهل شام جحفه و برای اهل یمن یلملم و برای اهل طائف قرن المنازل و میقات کسی که خانه اش نزدیکتر باشد از میقات خانه او است و هر کس
برای حج بیاید از راه میقاتی لازم است او را احرام بستن از همان میقات و اگر حج کند از راهی که نرسد بسوی یکی از مواقیت بعضی فقها
گفته اند که احرام می بندد و هر گاه بجائی برسد که گمان غالب کند که برابر اقرب مواقیت بمکه شده و همچنین هر که حج کند از راه دریا حج
و عمره برابر در میقات و باید که اطفال صغیر را برهنه کنند از لباس دوخته یعنی لباس احرام بپوشانند آنها را از فخ و آن جائیست
معروف بقدر یک فرسخ دور از مکه و نزدیک است از میقات بمکه و اما احکام مواقیت پس در آن چند مسئله است اول هر که
احرام ببندد پیش از رسیدن باین مواقیت منعقد نمیشود احرام او مگر آنکه نذر کرده باشد که پیش از میقات احرام بپوشد بشرطیکه احرام
حج در ماههای حج واقع میشود یا برای کسیکه اراده عمره مفرده کند در ماه رجب برای ادراک فضیلت و بترسد که اگر تا رسیدن بمیقات
انتظار کشد ماه رجب بگذرد دوم هر گاه احرام بپوشد پیش از رسیدن بمیقات منعقد نمیشود و احرام او کفایت نمیکند بلکه رفتن در
میقات احرام پوشیده ما دام که تجدید احرام نکند از سر لغو و اگر تاخیر کند احرام را از میقات بسبب نابالغی و بعد از آن بالغ بر طرف شود
عود میکند باز بمیقات برای احرام بستن هم اگر متعذر باشد عود بمیقات تجدید احرام میکند از همانجا که خبر زوال بالغ یا در رسیده و اگر داخل
مکه شود و بسوی میآید بسوی میقات و اگر متعذر باشد برمی آید بسوی خارج حرم و اگر آنهم متعذر باشد احرام می بندد از مکه و همین حکم دارد
اگر ترک احرام کند بفراموشی یا بقصد حج در نیاید و بعد از آن قصد کند و همچنین کسیکه در مکه اقامت گذشته باشد و فرض او حج تمتع
باشد او هم برای احرام بمیقات برآید و اگر متعذر باشد بستور مذکور بعمل آید اما اگر عمداً تاخیر احرام از میقات کند صحیح نیست احرام
او تا آنکه بمیقات نرسد هر چند متعذر باشد عود سوم اگر فراموش کند احرام را و بخاطرش نیاید تا وقتیکه تمام مناسک حج بعمل آرد

بعضی فقها گفته اند که اگر حج واجب باشد قضا کند و بعضی دیگر گفته اند که کافیست و همین مرویست لکن هر دو در افعال حج آنست نوزده
دوازده فعل است یکی احرام دیگر وقوف بعرفات و وقوف بمشعر و فرود آمدن در منی و رمی جمره و ذبح هدی و سر تراشیدن و دران یا
چیزی از موی بدن یا ناخن گرفتن و طواف حج کردن و دو رکعت طواف بعمل آوردن و سعی در میان صفا و مروه و طواف نساء و دو رکعت
طواف نساء مستحب است که پیش از متوجه شدن از خانه بسوی بیت الله تصدق بدهد چیزی و دو رکعت نماز کند و بایستد بر در خانه
خود و بخواند سوره فاتحه را جانب پیش رو و جانب راست و چپ و آیة الکرسی همچنین پس دعا کند بکلمات فرج و بدعا های مرویه
از اهلبیت رسالت و بگوید وقتیکه پای خود را داخل رکاب کند بسم الله الرحمن الرحیم بسم الله و بالله و الله اکبر پس هرگاه نشیند
بسواری خود دعا کند بدعای مرویه مشهور و بر مخفی نماند که نیت نیز از واجبات است و صحیح نیست هیچ عبادتی بدون نیت بلکه
اظهر آنست که شرط عبادتست و داخل افعال آن نیست لهذا مصنف در افعال حج آنرا ذکر ننموده و صورت نیتش اینست که بعد از
توجه بجانب بیت الله نیت کند که متوجه میشوم بجانب بیت الله الحرام و مشاعر عظام تا عمره تمتع اسلام کنم برای اینکه
برسم قربة الی الله و بر آید یا تحت الحنک تا بسلامت باز مراجعت کند و با طهارت باشد تا قضای حوائج او شود کلام در احرام
است و گفتگو در مقدمات احرام است کیفیت آن و احکام آن و مقدمات احرام تمام مستحب است و آن زیاده کردن موی سر است از
اول ذیقعده هرگاه قصد حج تمتع داشته باشد و موکد میشود در وقت هلال ذیحجه علی الاشبه و پاک و پاکیزه کردن بدن و گرفتن
ناخنها و شارب و ازاله موی از بدن بنوره و اگر نوره کرده باشد همان مجزیست مادام که پانزده روز از آن نرفته باشد
و غسل برای احرام و بعضی گفته اند که اگر آب نیابد تیمم کند برای احرام و اگر غسل کند و بخورد یا بپوشد چیزی که جائز نیست محرم را
خوردن و پوشیدن اعاده غسل کند بنیت استحباب و جائز است که پیشتر از میقات غسل کند اگر بیم نیافتن آب در میقات باشد
و اگر بیابد از آن آب را در میقات سنت است که باز غسل کند و کافی است غسل کردن روز اول روز برای لبستن احرام تا آخر روز و
در اول شب برای تمام شب مادام که بخواب نکند و بعد از غسل پس اگر احرام ببندد بی غسل و بی نماز و بعد از آن بخاطرش بیاید بعمل می آورد
و آنچه را ترک کرده و اعاده احرام کند و سنت است که احرام ببندد بعد از فریضه ظهر یا هر فریضه که باشد و اگر اتفاق نیفتد وقت فریضه
میگذارد بجای احرام شش رکعت بسلام و اقلش دو رکعت است میخواند در رکعت اول الحمد و قل یا ایها الکافرون
و در رکعت دوم الحمد و قل هو الله احد و در این روایت دیگر هم هست و آن اینست که بخواند در رکعت اول قل هو الله و در
رکعت دوم سوره جحد و هر دو قسم جائز است و نافله احرام را بعد از احرام مقارن آن بگذارد هر چند وقت فریضه هم رسیده باشد
تقدیم نافله بر فریضه کند مادام که وقت فریضه تنگ نباشد اما کیفیت احرام پس مشتمل است بر واجب و سنت واجبات سه است
اول نیت و آن قصد کردن است بدل بسوی چهار امر آنچه احرام برای آن بندد خواه عمره یا حج بقصد تقرب بخدا تعالی و قصد

نوع حج که تمتع است یا قران است یا افراد و صفت آنکه واجب است یا سنت و آنچه برای آن احرام می بندد که حجة الاسلام است یا غیر آن و اگر قصد
کند نوعی از حج را و بر زبان آرد نوع دیگر را عمل میکند بر نیت خود و اگر اخلال کند در نیت عمداً یا سهواً احرام او صحیح نیست و اگر احرام ببندد
بحج و عمره هر دو باشد آن احرام در ماههای حج مختار است در اینکه آن احرام حج کند یا عمره الفعل آید در صورتیکه یکی از این دو بر ذمه
او متعین نباشد و اگر یکی از این بر ذمه او واجب باشد همان بالفعل آید و اگر آن احرام در غیر ماههای حج باشد متعین است
عمره مفرده و اگر بگوئیم که اگر در اشهر حج باشد باطل است و تجدید نیت باید کرد شاید خوب باشد زیرا که بنای این کار بر اینکه یک احرام از
شارع منقول نشده که تعبد بآن جایز باشد مترجم گوید شیخ علی و صاحب مدارک گفته اند که در هر دو صورت تجدید نیت لازم
است و اگر بگوید که احرام من مانند احرام فلانست و عالم باشد بآنکه او کدام احرام بسته صحیح است احرام او و اگر جاهل باشد بعضی
گفته اند که در اینصورت حج تمتع کند احتیاطاً که آن بهترین انواع حج است و اگر فراموش کند که بکدام یک احرام بسته مختار است خواه
حج کند و خواه عمره وقتیکه لازم نباشد بر او یکی از آنها مترجم گوید در صورتیکه جاهل باشد باحرام آن شخص دیگر و نیت کند که احرام
من مانند احرام فلانست بعضی فقها حکم بصحت آن نموده و حجت آنها احرام بستن حضرت امیر المؤمنین علیه السلام در هنگام مراجعت
از یمن بنیت آنکه احرام من مانند احرام پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله و عالم نبود آنحضرت بنوع احرام پیغمبر و فقهای دیگر حکم بعدم
جواز نموده اند و آن احوط است دوم تلبیات اربع پس منعقد نمیشود احرام متمتع و نه احرام مفرده مگر بتلبیات که مقارن نیت
باشد و اگر گنگ باشد اشاره او بانگشت و تحریک بزبان یا دل بستن بتلبیات قائم مقام گفتن تلبیه است کسیکه حج قران کند مختار
است اگر خواهد عقد احرام بتلبیات کند و اگر خواهد تقلید کند یا اشعار نماید چنانچه گذشت علی الاظهر و بهر یک ابتدا کند منعقد
میشود احرام و دیگری مستحب خواهد بود و صورت تلبیات اینست که بگوید اللهم لبیک لبیک لا شریک لک لبیک و بعضی گفته اند
که اضافه میکند بآن ان الحمد والنعمة والملک لک لا شریک لک و بعضی گفته اند بلکه بگوید لبیک اللهم لبیک لبیک ان الحمد
والنعمة والملک لک لا شریک لک لبیک و اول اظهر است و اگر نیت احرام ببندد و بپوشد دو جامه احرام را و بعد از آن تلبیه
نکند و کاری کند که جایز نیست آن کار محرم را لازم نمیشود بآن او را کفاره هرگاه متمتع باشد یا مفرد و همچنین اگر حج قران کند و شعار
و تقلید نکند سوم پوشیدن دو جامه احرام و این هر دو واجب اند مترجم گوید شیخ علی قدس سره فرموده که پوشیدن دو جامه احرام
واجب است باینطریق که یکی را ازار کند و دوم را اگر خواهد بطریق ردا بر هر دو دوش اندازد یا توشح کند و آن پوشیدن یک دوش است
و برهنه گذاشتن دوش دیگر و جایز نیست احرام بستن در چیزیکه پوشیدن آن در نماز جایز نباشد و آیا جایز است احرام بستن در
پارچه حریر محض برای زنان بعضی گفته اند بلی زیرا که جایز است آنها را پوشیدن حریر محض در نماز و بعضی دیگر میگویند که جایز نیست و
آن احوط است و جایز است که محرم بپوشد زیاده از دو جامه و اینکه تبدیل کند جامه های احرام را هرگاه خواهد طواف کند بهتر آ

که طواف کند در همان دو جامه اول و هرگاه نباشد کسی را دو جامه احرام و باشد او را جامه دوخته جائز است که همان را بپوشد به گردانیده باندرون
کرده امنش را بر دوش کند و آستینش بجای دامن یا ظاهرش بسوی باطن و باطنش بسوی ظاهر و دستها از آستین بر نیارد که کفاره پوشیدن
دوخته براو لازم میشود اما احکام احرام پس چند مسئله است اول جائز نیست محرم را که تازه کند احرام دیگر تا آنکه تمام کند افعال آنچه
احرام اول برای آن بسته پس اگر احرام عمره تمتع به بندد و داخل مکه شود و احرام حج پیش از تقصیر بندد از راه فراموشی نیست بر او چیزی
و بعضی گفته اند که بر او است دم شات و آنرا محمول بر استحباب ساختن اظهر است و اگر عمداً کند بعضی فقها گفته اند که باطل میشود عمره و حج تمتع
و حج او حج مفرد باشد منقطع از عمره و بعضی گفته اند که باقی میماند بر احرام اول و احرام دوم باطل است بقول اول مروی است دوم
اگر نیت حج افراد کند و بعد از آن داخل مکه شود جائز است که طواف و سعی و تقصیر کند و آنرا عمره حج تمتع نماید در صورتیکه تلبیه نکرده باشد بعد از
طواف و سعی و اگر تلبیه کند باز منعقد میشود احرام حج افراد و بعضی گفته اند که آن تلبیه اعتبار ندارد و اعتبار بر قصد است و هرگاه قصد عمره
تمتع نموده جائز است که محل شود بعد از آن احرام حج تمتع بندد سوم هرگاه احرام به بندد ولی طفل صغیر را بجهت او کند و او را از هرچه
مذکور شد دور دارد و بهر کاریکه واجب است بر محرم و اجتناب فرماید او را از آنچه اجتناب کند محرم و اگر طفل صبی کاری کند که واجب شود
بآن کفاره لازم است که آن کفاره را ولی از مال خود بدهد مترجم گوید صاحب مسالک گفته که وجوب کفاره بر ولی مشروط است بآنکه فعل
موجب کفاره از صغیر عمداً صادر شود و اگر سهواً کند یا جهلاً کفاره ندارد انتهی و شیخ علی قدس سره فرموده که اگر آن فعل موجب کفاره باشد
مطلقاً خواه عمداً صادر شود از محرم یا سهواً مانند شکار کردن و از صغیر صادر شود خواه عمداً و سهواً کفاره آن بر ذمه ولی میشود و اگر
موجب کفاره باشد عمداً و از صغیر صادر شود سهواً کفاره ندارد والله اعلم و آنچه از آن عاجز شود از کارها بعمل آورد از جانب او ولی از قبیل
تلبیه و طواف و سعی و غیر آن و نیز واجب است بر ولی هدی از مال خود و در روایت واقع شده که اگر طفل صاحب تمیز باشد جائز است که ولی
او را امر بصوم کند بدل هدی و اگر قدرت بر صوم نداشته باشد ولی از جانب او صوم میگیرد در صورتیکه عاجز باشد از هدی چهارم
هرگاه شرط کند در احرام خود که حق تعالی محل سازد او را اگر در جائی محصور شود یعنی بسبب عارضه که نتواند افعال حج را بجا آورد بعد
از آن محصور شود محل میشود و خود را از احرام بیرون می آرد آیا در این صورت هدی ساقط میشود یا نه بعضی گفته اند که در صورت شرط
مذکور فرستادن هدی لازم نیست بعضی دیگر میگویند که ساقط نمیشود و آن اشبه است و اگر بگویند که هرگاه هدی ساقط نشود
فایده شرط چیست گوئیم که فایده شرط آنست که محرم در این صورت محل میتواند شد در وقت محصور شدن که اگر شرط نکند تحلل
جائز نیست تا وقتیکه هدی بمحل خود برسد و بعضی گفته اند که جائز است تحلل بدون شرط هم و قول اول اظهر است مترجم گوید
علما اجماع نموده اند بر آنکه مستحب است برای کسیکه احرام بحج یا عمره به بندد و آنکه شرط کند با پروردگار خود در وقت بستن احرام که او را
محل سازد خدا تعالی اگر در جائی حبس کند او را و صورت آن اینست که بگوید اللهم انی ارید التمتع بالعمرة الی الحج علی

کتابک وسنة نبیک فان عرض لی شیٔ یحبسنی فحلنی حیث حبستنی بقدرک الذی قدرت علی اللهم ان لم یکن حجة فعمرة پس محرم هرگاه محل شود
محصور حج ساقط نمیشود از وی و سال آینده اگر حج واجب باشد والا حج مندوب بود و ساقط است مترجم گوید یعنی در صورتیکه وجوب
حج قرار گرفته باشد بر ذمه او بسبب محصور شدن ساقط نمیشود بلکه در سال آینده واجب است که بعمل آورد و اگر استقرار وجوب حج بر ذمه
نباشد و در همان سال براو واجب شده باشد و محصور شود پس استطاعت باو نمانده حج ساقط میگردد مگر آنکه در سال دیگر استطاعت
بهم رساند که دیگر واجب خواهد بود کما صرح به الشارح و از افعال مندوبه یکی بلند گفتن تلبیه است مردان را و تکرار آن در وقت بخواب
رفتن و بیدار شدن و بالا رفتن بر پشتها و فرود آمدن بر زمینهای پست پس اگر خارج باشد تا در عرفه تلبیه بگوید و اگر عمره تمتع کند
پس تا هرگاه که ببیند خانهای مکه را و اگر احرام بعمره مفرده بسته باشد بعضی گفته‌اند که مختار است خواه در وقت دخول حرم قطع تلبیه
کند یا در وقت مشاهده کعبه و بعضی دیگر میگویند که اگر از مکه برآمده احرام بسته باشد پس هرگاه مشاهده کعبه کند قطع تلبیه نماید و اگر احرام
از خارج حرم بسته باشد پس هرگاه داخل حرم شود قطع تلبیه کند و اینهمه جائز است و بلند گرداند آواز خود را بتلبیه فیمن بحج آمده باشد
از راه مدینه هرگاه به بیدا رسد سواره باشد و به بیدا و اگر پیاده باشد پس از جائیکه احرام بندد و سنت است تلفظ کردن بچیزی که عزم آن
داشته باشد خواه حج یا عمره یعنی سنت است تلفظ کردن بتلبیه بانچه قصد آن کرده باشد مانند اینکه در تلبیات مستحبه بگوید لبیک
بالعمرة المتمتع بها الی الحج لبیک و اگر غیر عمره باشد جائز است که ترک کند و شرط کردن که خدا تعالی محل گرداند او را در جائیکه
محبوس کند او را و اگر حج ممکن او نشود پس عمره مفرده باشد چنانچه مذکور شد و نیز سنت است که احرام ببندد در پارچه‌های ساخته شده
از پنبه و بهترین آن سفید است و هرگاه احرام بندد بحج از مکه بلند گرداند آواز خود را بتلبیه هرگاه مشرف شود بر ابطح و آن مکانیست
مابین منی و ملحق باحرام ذکر اشیائیست که آنها را ترک باید کرد و آن دو قسم است یکی اشیائیکه بفعل آوردن آن حرام است در احرام
و دوم مکروهات محرمات است چند چیز است شکار بری مانند کبک و دراج و نیله گاو و آهو که حرام است بر محرم شکار کردن آن و خوردن
گوشت آن هرچند آنرا شکار کرده باشد محلی که احرام نبسته باشد و اشاره کردن و راهنمائی کردن صیاد را بسوی آن و در بستن
بر وی آن و ذبح کردن آن و اگر ذبح کند آن صید را حکم میت دارد و حرام است بر محل و محرم و همچنین حرام است بچه آن و تخم
آن و گرفتن ملخ و خوردن آن همین حکم دارد و حرام نیست بر محرم شکار حیوانات دریائی و آن حیوانیست که تخم میگذارد در دریا و بچه
می آرد در دریا مترجم گوید حیوانیکه تخم در خشکی بگذارد و تعیش در دریا کند مانند بط حکم حیوان بری دارد و اگر حیوانی باشد که
بعضی اقسامش بری باشند و بعضی دیگر بحری مانند سلحفات که آنرا سنگ پشت خوانند هر کدام حکم نفس خود دارند و فقها
گفته‌اند که دجاج حبشی نزد ما صید نیست و اگر حیوانی متولد شود از حیوان بری و بحری اسم هر کدام که براو اطلاق شود حکم همان
دارد و اگر هیچ یک از اسم بری و بحری براو اطلاق نشود و رم کننده باشد حکم صید دارد و اگر رم نکند صید نیست و دیگر حرام است

بر محرم زنان یعنی مجامعت با آنها و عقد نکاح کردن با آنها چه برای خود و چه برای دیگری و شاهد عقد شدن و ادای شهادت بر نکاح نمودن
هر چند پیشاپیش از احرام شده باشد و باکی نیست که ادای شهادت نکاح بعد از محل شدن نماید و بوسیدن زنان و نظر بشهوت
کردن و همچنین انزال منی مترجم گوید فقها گفته اند که اقامت شهادت بر نکاح حرام است محرم را و اگر چه وقوع در زنا باشد بحاکم
اعلام کند که نزد او شهادتی هست که بعد از احلال ادای آن خواهد کرد تا آن وقت موقوف بگذارد حکم را تفریع اول هرگاه
منازعه کنند زن و شوهر در عقد نکاح پس دعوی کند یکی از آنها که عقد نکاح در احرام واقع شده و دیگری منکر شود قول قول
کسی است که دعوی وقوع در احلال کند زیرا که او مدعی صحت عقد است و افعال مسلمین محمول بر صحت است تا فساد بثبوت نرسد
ولیکن بعضی فقها گفته اند اگر منکر زن باشد او را میرسد نصف مهر زیرا که زوج اعتراف کرده است بوقوع عقد در احرام
که آن حرام است و مانع ایقاع وطی و تفریق میان زوج و زوجه اگر پیش از دخول باشد زوجه را نصف مهر میرسد
که اگر چه تمام مهر میرسد بهتر است زیرا که انکار فساد عقد دارد و پیش نزد او عقد صحیح است و بعقد مستحق تمام مهر شود و اگر
طلاق بی دخول باشد زیاده بر نصف مهر باو نمیرسد لیکن در اینجا تفریق بطلاق نشد بلکه اگر زوج باثبات رساند که عقد در حال
احرام بود تفریق بسبب عدم صحت عقد میشود نه بطلاق و زوجه را استحقاقی نیست و اگر او عاجز از اثبات شود زوجه قسم بخورد
در این صورت بحسب ظاهر شرع حکم بثبوت عقد باید کرد و زوجه را مطالبه تمام مهر میرسد ولیکن بر هر دو واجب است که آنچه واقعی
باشد و عند الله بآن معاقب نشوند از آن تجاوز نکنند و اکتفا بحکم ظاهر شرع ننمایند دوم هرگاه وکیل کند محرم کسی را در حال
احرام برای تزویج و وکیل ایقاع عقد نکاح کند پس اگر عقد پیش از محل شدن موکل بوده باطل است و اگر بعد از محل شدن او بوده
صحیح است و جایز است محرم را مراجعت نمودن زن مطلقه بطلاق رجعی و خریدن کنیزان در حال احرام و حرام است بر محرم
استعمال خوشبوی هر چه باشد سوای خلوق کعبه و آن خوشبوی است مخصوص که بر کعبه میمالند و هر چند آن خوشبوی در طعام بیندازند و
اگر مضطر شود ببوی خوردن چیزی که در آن خوشبوی باشد و نیز با ملامسه کردن بخوشبوی بگیرد دماغ خود را و بعضی فقها گفته اند که
حرام نیست بر محرم مگر مشک و عنبر و زعفران و عود و کافور و ورس و آن گیاهی است سرخ رنگ خوشبو که یافته میشود بر بالای
پوست درختی در یمن و بعض دیگر اختصار کرده اند بر حرمت چهار خوشبوی مشک و عنبر و زعفران و ورس و قول اول اظهر است
و پوشیدن لباس دوخته مر آنرا و در زنان خلاف است و اظهر جواز است چه در حال اختیار و چه در حال اضطرار اما غلاله بکسر غین معجمه
و آن کرته ایست تنگ که می پوشند آنرا در زیر جامه با جایز است پوشیدن آن زن حائض را باجماع علما و جایز است پوشیدن ازار
مر او را هرگاه نیابد لنگی و همچنین پوشیدن طیلسانی که آنرا بندها و تکمه ها باشد و تعریف کرده اند طیلسان را بجامه بافته شده که بدن
دوختن تمام بدن را بپوشد و لیکن نبندد آن بندها را بر خود و نیز حرام است بر سر سیاه کشیدن بقول بعضی و در چشم کشیدن دوائی

که دران خوشبوی باشد و مساوی است درین حکم مرد و زن و همچنین حرام است بر محرم نظر انداختن در آئینه علی الاشهر و پوشیدن [illegible]
و آنچه بپوشد پشت قدم را پس اگر مضطر شود جایز است و بعضی گفته اند که بشکافد آنها را و این قول متروک العمل است و حرام است بر محرم فسوق
و آن دروغ گفتن است و بعضی گفته اند که سباب نیز داخل است در فسوق یعنی طعن مردم نمودن و جدال و آن گفتن لا والله و بلی والله است
و کشتن کرمها که در بدن هم میرسد مانند شپش و کیک و غیرها و جایز است که آنها را از یک جای بدن بردارند و در جای دیگر بگذارند
جایز است و انداختن قراد که کنه کلان است و حلم بفتح حا و لام جمع حلمه و آن کنه میانه است و حرام است بر محرم پوشیدن انگشتر
برای زینت و جایز است که بپوشد بقصد آنکه سنت است و پوشیدن زن زیور آلات را برای زینت نیز حرام است و پوشیدن آنچه معتاد
نباشد او را از زیور بطریق اولی حرام است و باکی نیست پوشیدن زیوری که معتاد باشد آن زن را لیکن حرام است بر او که آن زیور را
بنماید در حال احرام بشوهر خود و نیز حرام است بر محرم استعمال نمودن روغنی که در آن خوشبوی باشد و هرگاه بوی آن باقی بماند
تا احرام پیش از احرام هم استعمال آن حرام است و همچنین حرام است بر محرم استعمال روغنی که در آن خوشبوی نباشد در حالت اختیار
و جایز است در حال اضطرار و حرام است بر محرم دور کردن موی خواه کم باشد یا زیاده و اگر مضطر شود گناه ندارد [illegible]
موئیکه در چشم روئیده باشد و دور کردن آن حرام نیست بر محرم و همچنین اگر موی بسیار بر بدن او باشد و هوا در شدت گرما بوده
آن موی موذی باشد آنرا هم جایز دانسته اند دور کردن و اگر در آن شپشها جا گرفته باشند و دور کند آن موها را بواسطه آنکه
مکان موذی است باید فدیه بدهد زیرا که موی موذی نبوده و همچنین اگر موی ابروی او دراز شود که مانع ابصار باشد
ازاله آنهم جایز دانسته اند که موذی است چنانچه اگر حیوانی بر محرم حمله کرده آید و حرام باشد شکار کردن آن در حال
اختیار درینوقت جایز میشود زدن او برای رفع اذیت او و نیز حرام است بر محرم پوشیدن سر و در حکم
آنست سر فرو بردن در آب بنوعی که سر او پوشیده شود و شستن سر حرام نیست و اگر بپوشد سر خود را واجب است که آن پرده را دور
اندازد و تجدید تلبیات کند بقصد استحباب و جایز است پوشیدن سر زنان را و لیکن واجب است بر زن که مکشوف دارد روی را و اگر
آویزان کند مقنعه خود را بر سر خود تا طرف بینی جایز است و حرام است سیر در زیر سایه و درآمدن در هنگام راه رفتن و اگر مضطر
باشد حرام نیست و اگر هم کجاوه شود یا بیماری یا با زن مخصوص گردانند بیمار و زن را بسایه و حرام گویید و حرمت تظلیل مخصوص وقت
راه رفتن است محرم را نه محرمه را و در صورتیکه آنسایه بالای سر او باشد با عدم اضطرار در وقت فرود آمدن بخانه یا خیمه حرام نیست
و خون برآوردن از بدن هم حرام است مگر در هنگام ضرورت و بعضی فقها گفته اند که مکروه است و همچنین گفته اند در خاریدن بدن
که باعث برآمدن خون شود و مسواک کردن که سبب خون آمدن از بنهای دندان بود و اظهر کراهت است و گرفتن ناخن و
بریدن درخت و گیاه مگر آنکه روئیده باشد در ملک محرم و جایز است بریدن درخت میوه دار و اذخر و درخت خرما و بریدن چوب

حرم برای ساختن سجاده و آن بکسر میم خرج جامه است که برای کشیدن آب میسازند بنابر روایتی و نیز حرام است غسل دادن میت محرم
بکافور و پوشیدن سلاح بی ضرورت و بعضی گفته اند مکروه است و آن اشبه است مترجم گوید که فقها گفته اند که بریدن درخت و
گیاه سبز حرم حرام است نه خشک و جائز است که شتر را بگذارد خود برای خوردن گیاه حرم و کندن بیخ آنها جائز نیست بیرا
که امید سبز شدن دارد و درخت و گیاه حرم که بریدن آن حرام است آنست که من جانب الله روئیده باشد و بقول
واشجاری که آدمیان نشانیده باشند قطع آن حرام نیست **مکروهات احرام** ده چیز است احرام بستن در جامه های رنگین برنگ
سیاه و برنگ معصفر و مانند آن و کراهیت مؤکد است در سیاه پوشیدن و خوابیدن بر چنین فرشها و احرام بستن در جامه های چرکین
هرچند پاک باشد و پوشیدن جامه های علم دار یعنی مشتمل بر علم و آن رنگی است که مخالف رنگ پارچه بوده و مالیدن حنا برای زینت
مرد آنرا و زنان را هرچند پیش از احرام باشد هرگاه نزدیک باحرام بوده نقاب بر رو انداختن زن علی تردد و در آمدن بحمام و مالیدن
بدن در حمام و لبیک گفتن کسی را که فریاد کند او را و استعمال کردن گلاب و بعضی آنرا احرام دانسته اند مترجم گوید مخفی نماند که نقاب
بر رو انداختن زنان را در احرام حرام است نزد جمهور فقهاء و مصنف هم سابق گفته و علیها ان یسفر وجهها و در اینجا تردد نموده و اگر
مراد از نقاب در اینجا آویزان کردن مقنعه باشد تا طرف بینی آن جائز است چنانچه سابق بیان نموده پس درین کلام اشکال است
والله اعلم **خاتمه** هرکه داخل مکه شود واجب است که با احرام باشد مگر آنکه پیشتر داخل باحرام شده باشد و از آنوقت هنوز یک ماه
نرفته باشد یا اینکه آمد و رفت او همیشه باشد مانند هیزم کش و علف آور و بعضی گفته اند که هرکه داخل شود برای جنگ با عدو ممکن
است که بی احرام باشد چنانچه پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله در سال فتح مکه داخل شدند و بر سر مبارک آنحضرت مغفر بوده و احرام زن
هم مانند احرام مرد است مگر در اموری که مستثنی کردیم و آن جواز پوشیدن دوخته بر زنان است و پوشیدن سر و پوشیدن قدم
و جواز سایه انداختن بر سر و وجوب برهنه گذاشتن رو و اگر حائض شود زن در میقات جائز است او را احرام بستن هرچند حائض یا نفساء
باشد و لیکن اگر حائض باشد نماز احرام نمیکند و اگر ترک احرام کند بگمان اینکه جائز نباشد بر او احرام بستن باز میگردد بسوی میقات
و احرام می بندد و اگر مانعی داشته باشد از مراجعت بمیقات از همان مکان احرام می بندد و اگر داخل مکه شود بیرون می آید
بمکانی که نزدیکتر باشد از اماکن حل و از آنجا احرام می بندد و اگر ازین هم مانعی داشته باشد از مکه می بندد **کلام در وقوف**
عرفات است و سخن در مقدمه آنست و کیفیت و لواحق آن **اما مقدمه** پس مستحب است حج تمتع کننده را بر آمدن بسوی عرفات
در روز ترویه یعنی روز هشتم ذیحجه بعد از نماز ظهرین مگر کسیکه مضطر باشد مانند پیر بی قوت و بیمار و هرکه از ازدحام خلائق
بترسد که اینها پیش از ظهرین یک تا دو روز و سه روز می توانند بر آمد و بر و بسوی منی و شب بگذارند در منی تا طلوع
صبح روز عرفه و لیکن از وادی محسر بکسر سین مهمله که مکانیست عبور نکند مگر بعد از طلوع آفتاب و مکروه است بر آمدن

از عرفات پیش از صبح مگر بواسطه ضرورت مانند بیمار و کسیکه بیم داشته باشد و پیشینیان را سنت ست اقامت نمودن در عرفات تا طلوع آفتاب
و مستحب ست که دعاهای ماثوره بخوانند در وقت برآمدن از عرفات و غسل برای وقوف عرفات کند و وقت آن بعد از زوال آفتاب
ست در روز عرفه اما کیفیت پس مشتمل ست بر امور واجبی و سنتی و واجب نیت کردنست برای وقوف عرفات و بودن در عرفات
تا غروب آفتاب پس اگر توقف کند در نمره یا عرنه یا ثویه یا ذو المجاز یا در زیر درخت اراک که این پنج مکان اطراف عرفاتند مجزی نیست
و اگر کوچ کند از عرفات پیش از غروب آفتاب از راه نادانی یا فراموشی پس چیزی نیست بر او و اگر عمداً کوچ کند تدارک کند آنرا
بکفاره کشتن شتری و اگر قادر نباشد روزه بگیرد هیجده روز و اگر باز عود کند پیش از غروب آفتاب کفاره ندارد و اما احکام
وقوف بعرفات پس چند مسئله ست اول آنکه وقوف بعرفات رکن ست از ارکان حج هر که ترک کند عمداً آنرا حج او فاسد میشود و هر که
ترک کند آنرا بفراموشی بعمل آرد آنرا مادامیکه وقت آن باقی باشد و اگر فوت شود از و وقوف عرفات اکتفا کند بوقوف مشعر الحرام
متمم حج گوییم که وقوف عرفات رکن ست در حج و اگر بفراموشی ترک شود و وقوف مشعر بعمل آرد حج فاسد نمیشود مگر آنکه هر دو وقوف
فراموش کند که ابطال حج خواهد شد و در ارکان حج ترک سهواً مطلقاً موجب ابطال نیست چنانچه در ارکان نماز ست و جاهل
حکم عامد دارد دوم وقت وقوف اختیاری در عرفات از زوال آفتاب در نهم ذیحجه ست تا هنگام غروب آفتاب روز مذکور
هر که ترک کند آنرا عمداً حج او فاسد میشود و وقت اضطراری تا طلوع صبح روز عید ست سوم هر که فراموش کند وقوف عرفات را برگردد
و توقف میکند در عرفات هر چند تا طلوع صبح روز عید باشد هر گاه بداند که بمشعر الحرام پیش از طلوع آفتاب خواهد رسید و اگر گمان غالب
او این باشد که اگر توقف در عرفات کند آنقدر وقت نماند که پیش از طلوع صبح بمشعر برسد اکتفا میکند بوقوف مشعر پیش از طلوع
شمس و حجش درست میشود و همین حکم دارد اگر فراموش کند وقوف عرفات را پیش از غروب و بخاطرش نیاید مگر بعد از وقوف مشعر پیش
از طلوع آفتاب چهارم هر گاه وقوف بعرفات کند پیش از غروب روز عرفه و فوت شود از و ادراک وقوف مشعر یا پیش از زوال
آفتاب صحیح ست حج او پنجم هر گاه فوت شود از و وقوف عرفات در روز و وقوف عرفات کند در شب عید و بعد از آن بمشعر برسد
پیش از طلوع آفتاب بلکه بعد از طلوع برسد درین صورت حج او فاسد شد و بعضی فقها گفته اند که اگر پیش از زوال روز عید هم
بمشعر الحرام برسد ادراک حج میکند و این قول خوب ست مستحبات وقوف عرفات یکی توقف نمودن در طرف چپ کوه یعنی کسیکه
از طرف مکه بیاید در جانب چپ خود در سفح جبل یعنی زیر کوه توقف نماید و دعائیکه منقولست از اهلبیت علیهم السلام بخوانند یا سوای
آن از دعاها که خواهد دعا کند برای نفس خود و پدر و مادر خود و مومنین و بر بندد خیمه خود را در نمره و توقف کند در زمین هموار
و جمع کند بار خود را و سد خلل کند بار خود و نفس خود یعنی اگر گرسنه یا تشنه بود بخورد و بیاشامد تا بخوبی متوجه دعا تواند شد و
همچنین راحله خود را هم سیر کند و بعضی تفسیر آن باینوجه نموده اند که خود را و بار خود را بهمدیگر بچسپانند تا دیگری در میان نیاید

وباعث تشویش خاطر او نشود و معنی دوم از حدیث هم مستفاد میشود و دعا کند ایستاده و مکروه است توقف کردن در بالای کوه عرفات
و بالای سواری و نشسته کلام در وقوف مشعر الحرام است و گفتگوی ما در مقدمه وقوف مشعر است و کیفیت آن اما مقدمه پس مستحب است میانه
روی در راه رفتن بسوی مشعر و بگوید وقتیکه برسد بکثیب احمر یعنی تل سرخ از طرف دست راست کسی که از عرفات بیاید بمشعر اللهم ارحم
موقفی و زد فی عملی و سلم لی دینی و تقبل مناسکی و این که تاخیر کند نماز مغرب و عشا را تا اینکه بمزدلفه یعنی مشعر الحرام برسد هر چند آن تاخیر
تا ربع شب باشد پس اگر منع کند او را مانعی از رسیدن بمشعر الحرام تا ربع شب نماز عشائین بگذارد در راه مشعر و جمع کند در میان نماز
مغرب و عشا بیک اذان و دو اقامت بی آنکه نوافل در میان نماز مغرب و عشا گذارد بلکه تاخیر نوافل مغرب کند تا بعد از عشا اما
کیفیت پس واجب یکی نیت است و توقف نمودن در مشعر و حد مشعر ما بین مازمین است تا حیاض و تا وادی محسر و مازمین بهمزه ساکنه
و کسر زاء منقوطه نام راه تنگی است که در میان دو کوه باشد و توقف نکند در غیر مشعر و جائز است در وقت ازدحام بالای کوه
رفتن و اگر نیت وقوف مشعر کند و بعد از آن بخوابد یا دیوانه یا بیهوش شود صحیح است توقف او و بعضی فقها گویند که صحیح نیست و
قول اول اشبه است و اینکه وقوف کند بعد از طلوع صبح پس اگر کوچ کند پیش از آن عمدا بعد از آنکه شب در آنجا باشد هر چند اندکی از شب
باشد باطل نمیشود حج او اگر وقوف عرفات کرده باشد و آنرا تدارک کند بیک گوسفندی و جائز است کوچ کردن پیش از فجر هم برای زنان
و هر که بترسد بر نفس خود بدون کفاره و اگر کوچ کند پیش از صبح از روی فراموشی بر او چیزی نیست مستحب است که توقف کند بعد
نماز صبح و دعا کند بانچه مرویست از اهلبیت علیهم السلام یا هر دعائیکه متضمن حمد و ثنای حق تعالی باشد و درود بر پیغمبر و آل او علیهم السلام
و بلحج پیاده طی کند مشعر الحرام را و بعضی فقها گفته اند که سنت است بالا رفتن بر قزح و آن کوهی است در مزدلفه و ذکر خدا تعالی کند
نمودن بر آن کوه پنج مسئله است اول آنکه وقت وقوف مشعر در میان طلوع فجر روز عید است تا طلوع آفتاب در حالت
اختیار و در صورت اضطرار تا زوال آفتاب دوم هر که توقف نکند در مشعر الحرام در شب یا بعد از صبح عمدا باطل میشود حج او و اگر
ترک کند آنرا از فراموشی باطل نمیشود حج او اگر توقف بعرفه کرده باشد و اگر هر دو وقوف را ترک کند باطل میشود حج او خواه عمدا باشد
یا از نسیان سوم هر که توقف بعرفات نکند و ادراک وقوف مشعر نماید پیش از طلوع آفتاب حج او صحیح است و اگر دریابد وقوف مشعر را هم
پیش از طلوع صبح حجش باطل میشود و اگر وقوف عرفات کرده باشد و وقوف مشعر پیش از طلوع آفتاب نموده جائز است که تدارک
وقوف مشعر کند تا پیش از زوال روز عید چهارم هر کس که او را فوت شود حج یعنی لبیه از احرام بستن و آمدن بمکه محل شود بعمل
عمره مفرده و بعد از آن در سال دیگر ادای آن حج کند اگر واجب باشد بهمان صفتی که واجب است خواه حج تمتع باشد یا حج قران یا حج افراد
پنجم اینکه هر که فوت شود حج افعال آن از و ساقط میشود و مستحب است او را اگر در منی اقامت کند تا گذشتن ایام تشریق که یازدهم و دوازدهم و سیزدهم
است و بعد از آن بعمل آرد افعال عمره و بآن محل شود ضمنا هر گاه که وارد مشعر شود مستحب است که سنگریزه ها بچیند از

مشعر حرام است رمی و آن هفتاد سنگریزه است و اگر از غیر مشعر هم بگیرد جایز است و لیکن از حرم باید گرفت سوای مساجد و بعضی گفته اند که
سوای مسجد الحرام و مسجد خیف باشد و در آن واجب است شرطی چند یکی آنکه چنان باشد که آنرا سنگ توان گفت و از حرم بوده
پیشتر آنها را استعمال نکرده باشند در رمی مترجم گوید یعنی استعمال صحیح نکرده باشند آن سنگریزه ها را در رمی و اگر استعمال غیر صحیح
باشد مانند اینکه بجمره نرسد یا بدون نیت آن رمی کرده باشد از بکار رفتن بیرون نمی آید و مستحب است آن سنگریزه ها ابرش باشند یعنی
مختلف الالوان و نرم باشند هر کدام بمقدار سر انگشتی سیاه رنگ نقطه دار که برچیده باشند آنها را و مکروه است که سخت باشند و
شکسته و مستحب است سوای پیشنماز را کوچ کردن پیش از طلوع آفتاب باندک زمانی و لیکن از وادی محسر نگذرد مگر بعد از طلوع آن و
پیشنماز تاخیر کوچ کند تا هنگام طلوع آفتاب و هروله کند در وادی محسر بقدر صد گز شرعی یا صد گام در حالتی که بگوید اللهم سلم
عهدی واقبل توبتی واجب دعوتی واخلفنی فیمن ترکت بعدی و اگر ترک هروله کند در وادی محسر باز گردد و بکند مستحباً با کلام و فرود
آمدن در منی است و آنچه در آن باید کرد از عبادات پس هرگاه فرود آید در منی مستحب است که دعاهای ماثوره بخواند و عبادات در منی
سه چیز است یکی سنگریزه انداختن بمیلی که آنرا جمره عقبه گویند و بعد از آن ذبح و بعد از آن سر تراشیدن مترجم گوید منی مشتق
از تمنی است یعنی نمودن آرزو و آن مکان را منی نام کردند بسبب اینکه تمنی کرد حضرت ابراهیم که حق تعالی عوض پسرش اسمعیل
عطا کند گوسفندی که او را بکشد در بدل پسر و حق تعالی آرزوی او را بر آورد لهذا آن مکان را منی نامیدند و وجوه دیگر هم
گفته اند اما اول که رمی است پس واجب است در آن نیت کردن مترجم گوید فقها گفته اند که در نیت رمی معتبر است یکی تعیین فعل
که آن انداختن سنگریزه ها است و جهت آن که واجب یا سنت و اینکه در حجة الاسلام است یا در غیر آن و قصد قربت و مقارنت با اول
انداختن و دائم بودن در حکم نیت با فراغ و واجب است هفت سنگریزه زدن و انداختن آنها بنوعی که آنرا رمی میگویند و رسانیدن
آنها بجمره بتجربه یک خود پس اگر بیفتد بر چیزی و از آن چیز بجست به جمره برسد جایز است و اگر در میان کوتاهی کنند در رسیدن و دیگری
آنها را برساند بتجربه یک خواه آن غیر حیوان باشد یا انسان مجزی نیست و همچنین اگر شک کند در اینکه بجمره رسید یا نه و اگر بگذارد
آن سنگریزه ها را بر جمره بدون انداختن مجزی نیست و مستحب در رمی مذکور شش چیز است یکی طهارت دوم دعا در وقت اراده
رمی و اینکه باشد در میان او و جمره ده ذراع تا پانزده ذراع و بیندازد آنها را بطریق خذف و آن [illegible] و سکون ذال معجمه و فا
بمعنی انداختن است در صحاح گفته که الخذف بالحصی الرمی بالاصابع و بعضی فقها گفته اند طریق آن اینست که سنگریزه را بشکم
انگشت ابهام گذارند و بناخن سبابه بیندازند و بعضی دیگر گفته اند که بناخن انگشت وسطی [illegible] بیندازند و بر سنگریزه و این که باشد
پیاده و اگر سواره هم باشد جایز است و در رمی جمره عقبه استقبال جمره کند و پشت بقبله و در رمی جمرات دیگر رو به جمرات و رو
بقبله کند اما دوم و آن ذبح است پس مشتمل است بر چند طرف اول در هدی است یعنی قربانی کردن و آن واجب است بر کسی که حج

تمتع کند و بر غیر او واجب نیست خواه آن حج مفروض باشد یا مندوب و اگر ساکن مکه حج تمتع کند بر او هم واجب میشود هدی و اگر بنده باشد که باذن
مولی حج تمتع نموده آقای او مختار است خواه از جانب او هدی بدهد یا او را عوض هدی امر بصوم کند و اگر بنده ادراک کند وقوف عرفات
یا وقوف مشعر را در حالت آزادی لازم میشود بر او هدی اگر مقدورش باشد و الا روزه بگیرد و نیت شرط است در ذبح هدی جائز
است که نیت کند از جانب حاجی کسی که ذبح کند و واجب است که هدی را در منی ذبح کند و در حج واجبی یک هدی مجزی نیست مگر از یک کس
و بعضی فقها گفته اند که در صورت ضرورت یک هدی از پنج کس و هفت کس هم جائز است در صورتیکه آنها بر یک سفره می نشسته باشند
و با هم مخلوط و مربوط باشند و قول اول اشبه است و جائز است که یک قربانی مستحب سوای حج از جانب پنج کس و هفت کس باشد مترجم گوید
مراد با اهل یکسفره آنست که از یک خانه باشند و اصح آنست که یک هدی از دو کس مجزی نیست مطلقا و یک قربانی مستحب که از پنج و هفت
جائز است آنست که در حج سنتی نباشد زیرا که حج سنتی هم بالشروع واجب میشود چنانچه فقها گفته اند پس هدی آن مستحب نخواهد بود و
علامه در تذکره گفته که قربانی مستحب یک شتر یا گاو یا گوسفند از جانب متعدد تا هفتاد کس جائز است و واجب نیست که جامهای
متحمل که برای ایام عید و غیره ساخته باشند آنها را فروخته هدی بخرند بلکه در صورت عدم امکان اقتصار بر صوم نماید و اگر گم شود
حیوانی که برای هدی آورده باشند و ذبح کند آنرا سوای مالکش مجزی نیست از جانب صاحبش مترجم گوید عدم اجزای ذبح
غیر مالک هدی گم شده را بنا بر آنست که هدی بخریدن متعین نمیشود برای ادای واجب بلکه به نیت ذبح مالک یا وکیل وی هرگاه غیر مالک
ذبح کند و نیت از مالک متحقق نشود مجزی نیست و اصح آنست که اگر آن غیر در نیت ذبح قصد کند که از طرف مالکش ذبح میکنم مجزی
خواهد بود کما فی المدارک و جائز نیست بیرون بردن چیزیکه ذبح کرده باشند آنرا از منی بلکه در منی بمصرف رسانند و واجب است
ذبح هدی و در روز عید مقدم بر سر تراشیدن و اگر موخر کند گناه کار میشود و کافیست و همچنین اگر بکشد هدی را در باقی روزهای تشریق
ذبحش نیز جائز است دوم در صفات هدی است و واجب است چند چیز است اول جنس هدی و واجب است که از چهارپایان شتر باشد یا
گاو یا گوسفند و بز هم از جنس گوسفند است دوم سال آنست پس کفایت نمیکند از شتر مگر ثنی و آن شتر است که پنجسال تمام
کرده و داخل سال ششم شده باشد و از گاو و بز آنچه یکسال تمام کرده داخل سال دوم شده باشد و مجزی است از گوسفند جذع
و آن گوسفندیست که هفت ماه تمام کرده و داخل ماه هشتم شده باشد و بعضی شش ماه هم گفته اند سوم اینکه تام الخلقت بود پس
کفایت نمیکند حیوان یک چشم و لنگی که لنگش آشکارا باشد و نه آنچه شاخ اندرونی آن شکسته بود و نه گوش بریده و نه خصیه کشیده
از حیوانات تر و نه لاغر که بر گرده او پیه نباشد و اگر بخرد آنرا بصفت لاغری و بر آید بعد از ذبح لاغر مجزی نیست و اگر چاق بر آید
مجزیست و اگر بخرد بصفت چاقی و بر آید لاغر آنهم مجزیست و اگر بخرد بنا بر آنکه بی عیب است و ظاهر شود معیوب مجزی نیست و سنت است
که بسیار چاق باشد که نظر کند در سواد و بخواهد در سواد و راه برود در سواد و این عبارت از حدیث مستفاد است و آنرا السبـ

وجه تفسیر کرده اند یکی آنکه او را سایه باشد که در آن میرفته باشد یعنی سایه عظیمی داشته باشد نه مطلق سایه که آن لازم هر جسم کثیف است و ظاهر
مراد این باشد که در هنگام نشستن که نگاه کند و هنگام راه رفتن و بر زمین خوابیدن سایه عظیمی از آن بر زمین می افتاده باشد
تفسیر دوم آنکه موضع نگاه یعنی چشم و اجزای بدن او که در هنگام نشستن و خوابیدن بر زمین می افتد و پاهای رفتار او همه برنگ
سیاه باشد و دیگری از علما تفسیر سوم نموده که مراد بسواد سبز است یعنی در سبزه چریده شده باشد که هر گاه چنین باشد البته چاق
خواهد بود والله اعلم و نیز سنت است که قربانی را در عرفات هم آورده باشند و بهترین قربانی از شتر ماده و گاو ماده آنست و از گوسفند
و بز نر آن و نیز سنت است که نحر کنند شتر را ایستاده در حالتیکه آنرا بسته باشند در میان پاها و زانوها و بخلانند کارد یا نیزه
بر او در حالتیکه ایستاده باشد در جانب راست شتر در موضع نحر و دعا کند بدرگاه الهی در هنگام ذبح هدی و دست خود را
هم بگذارد با دست ذبح کننده و بهتر از آنست اینکه خود متولی ذبح شود اگر خوب بداند ذبح کردن را و سنت است که آنرا سه حصه
کند یک حصه بخورد و تصدق کند یک حصه را و بهدیه بفرستد یکحصه دیگر و بعضی گفته اند که خوردن از آنهم واجب است و آن اظهر است
و مکروه است یعنی کم ثواب است گاو میش قربانی کردن و گاو نر و آنکه موجوء باشد یعنی خصیتین او را کوبیده باشد سوم در بدل هدی
است کسی که هدی نداشته باشد و قیمت دارد و بعضی فقها گفته اند که میگذارد قیمت آنرا در پیش کسی که نحر هدی را در تمام ذیحجه
و بعضی دیگر گویند که فرض او منتقل بصوم میشود و آن اشبه است و هر گاه نیابد هدی را و نه قیمت آنرا صوم میگیرد ده روز سه روز در
حج پی در پی یکروز پیش از ترویه و روز ترویه و روز عرفه و اگر اتفاق نیفتد این سه روز اقتصار میکند بر صوم روز ترویه و
عرفه و بعد از آن افطار کند در روز عید و ایام تشریق و روزه روز سوم بعد از کوچ بگیرد و اگر فوت شود او را صوم روز ترویه
تاخیر میکند صوم این سه روز را تا بعد از کوچ و جائز است که این سه روز روزه را از اول ذیحجه بگیرد و بعد از آنکه متلبس شود بحج تمتع
و جائز نیست که این سه روز روزه بدل هدی در تمام ذیحجه بعمل آرد و اگر دو روز روزه بگیرد و افطار کند در روز سوم مجزی نیست
و باز از سر گیرد و دیگر آنکه روز سوم روز عید باشد پس آنرا افطار میکند و روز سوم بعد از کوچ روزه بگیرد و صحیح نیست روزه این سه روز
بدل هدی مگر در ذیحجه بعد از شروع در حج تمتع و اگر برآید ماه ذیحجه و تمام نکرده باشد این صوم سه روز را متعین میشود هدی که در
سال دیگر بعمل آرد و اگر بگیرد روزه این سه روز را و بعد از آن بیابد هدی هر چند پیش از شروع در روزه هفت روز باشد
واجب نیست بر او هدی و میرسد او را که همان صوم تمام کند و اگر هدی بعمل آید بهتر خواهد بود و روزه هفت روز بعد از آن رسیدن
باهل خود است و در آن شرط نیست که پی در پی بعمل آرند علی الاصح پس اگر اقامت بمکه کند انتظار بکشد تا انقضای آنقدر زمان که
در آن میرسد باهل خود مادام که زیاده بر یکماه نباشد و اگر زیاده بر یکماه باشد کافیست انتظار تا یکماه مترجم گوید شیخ علی رحمه الله
فرموده که این در صورتیست که در مکه انتظار کشد و اگر در شهر دیگر توقف کند هر چند یکماه زیاده باشد اینجا صوم هفت نه جا

نیست تا وقتیکه مدت بقدر وصول باهل خود پس منقضی نشود و اگر بمیرد حاجی که بر او واجب باشد صوم و نه گرفته باشد واجبست که از
جانب او ولی او صوم بگیرد صوم سه روزه را و هفت روزه را و بعضی فقها گفته اند که تمام ده روزه بگیرد و آن اشبه است و هر که واجب
باشد بر او شتر در بدنه یا کفاره و نیابد آنرا واجبست بر او هفت گوسفند و اگر بر کسی واجب شود هدی و بمیرد آنرا بری آرند از اصل
ترکه و چهارم در هدی حج قرانست که قارن آنرا سیاق مینماید بیرون نمیرود هدی قران از ملک صاحبش و میرسد او را که بدل
آن دیگری براند و هر تصرفیکه خواهد در آن بکند هر چند آنرا اشعار و تقلید کرده باشد ولیکن هرگاه راند او را پس لابدست که آنرا
نحر کند در منی اگر احرام بحج بسته باشد و اگر احرام بعمره بسته میکشد آنرا متصل کعبه بحزوره بفتح حاء مهمله و اسکان زاء منقوطه و
تخفیف واو مفتوحه و بعد از آن راء مهمله مکانیست بیرون مسجد در میان صفا و مروه و علما گفته اند که آن بهترین اماکن
ذبح است که در مکه باید نمود مترجم گوید مراد اینست که هدی که قارن با خود می آرد بعد از احرام از میقات یا از جائیکه جائز باشد
او را احرام بستن از ملک او بیرون نمیرود در صورتیکه اشعار و تقلید آنهم کرده باشد مگر آنکه بهمان اشعار و تقلید عقد احرام
بسته باشد یا تاکید احرام بآن نموده باشد باینطریق که بعد از احرام تلبیه گفته و اشعار و تقلید را موکد آن ساخته باشد چه اگر
چنین کند ابدال آن جائز نیست و واجبست که نحر یا ذبح کند و اگر بمیرد هدی واجب نیست که بدل آن بجای آن بگذارند زیرا که
سابق ضامن نیست و اگر آن هدی مضمون باشد مثل اینکه در بدل کفاره بود واجبست که بدل آن بجای آن بگذارند و اگر هدی
سیاق نتواند بمکان ذبح رسید جائزست که آنرا ذبح یا نحر کند در همان مکان که رسیده و علامتی بر آن بگذارند که دلالت کند
بر آنکه هدی است مانند اینکه پای او را فرو برند در خون خویش یا نوشته بر آن بگذارند که هدی است مترجم گوید هرگاه هدی سیاق
بمکان ذبح نتواند رسید و بجائی که رسیده در همانجا او را ذبح کند و واجب نیست که در مکان ذبح هدی دیگر رسانند و اگر رسید بهدی
شکستگی مانند اینکه پایش یا دستش شکسته شود جائزست که آنرا بفروشند و بهتر آنست که قیمت آنرا تصدق کنند و بجای آن
هدی دیگر بخرند و متعین نمیشود هدی سیاق برای صدقه باینمعنی که گوشت آنرا باید تصدق کرد بلکه واجبست ذبح آن و بعد
از آن گوشت آنرا هر چه خواهد بکند مگر آنکه نذر کرده باشد که تصدق کند و اگر بدزدند آنرا بی آنکه تفریطی کرده باشد در محافظت
آن ضامن نیست سابق که بدل بیاورد و اگر گم شود و دیگری که یافته آنرا ذبح کند از جانب صاحبش مجزیست از صاحبش و اگر گم شود و
بجای آن بدل بیاورد و بعد از آن بیابد گم شده را همانرا ذبح کند و واجب نیست که بدل را ذبح کند و اگر دوم را ذبح کند مستحبست
که اول را هم ذبح کند مگر آنکه نذر کرده باشد ذبح آنرا که درینصورت واجبست ذبح آن و جائزست شتر هدی که سوار شوند در صورتیکه
مضر نباشد سواری بآن و جائزست خوردن شیر آن مادام که مضر نباشد به بچه اش یعنی در صورتیکه بچه آنهم هدی باشد و الا
جائزست خوردن شیر آن هر چند مضر باشد به بچه اش هر هدی که واجب باشد مانند هدی کفارات جائز نیست که قصاب را

از آن چیزی بدهند و جایز نیست که چیزی از پوست آن را بگیرند و خوردن گوشت آنهم جایز نیست بسابق پس اگر از آن چیزی بخورد تصدق
کند قیمت آنچه خورده و هرگز نذر کرده که نحر کند شتری را پس اگر معین کند برای آن مکان واجبست که در همان مکان نحر کند و اگر معین
نکند و مطلق بگذارد باید که آن را نحر کند در مکه و سنت است که نحر و قربانی از هدی سیاق و بطریق هدیه بفرستد سوم حصه آن را و تصدق کند
حصه سوم چنانچه در هدی تمتع میکند مترجم گوید فقها گفته اند که هدی سیاق که حج قران بعمل می آید واجب نیست که گوشت آن را تصدق
کند بلکه نحر یا ذبح واجبست و گوشت آن را هر چه خواهد بکند یعنی خود بخورد و بدوستان هدیه بفرستد یا تصدق کند مگر آنکه نذر کرده باشد که
بمستحق بدهد در آن صورت واجب میشود صدقه دادن آن و شهید رحمه الله گفته که آن را هم سه حصه باید نمود مانند هدی تمتع چنانچه در ان
مذکور شد و همچنین است حکم گوشت قربانی مستحب شیخ در باب قربانی است و وقت آن در منی تا چهار روز است که اول آن روز عید است
و در شهرها سه روز و مستحب است که بخورند چیزی از گوشت قربانی و باکی نیست در ذخیره کردن گوشت آن و مکروه است که گوشت آن را
بر آرند از منی و باکی نیست که گوشت قربانی دیگری را بر آرند از آنجا و کسیکه هدی واجب را ذبح کند از قربانی هم محسوب میشود و اگر هر دو
بکند بهتر است و کسیکه نیابد قربانی را تصدق کند بهای آن و اگر قیمت آن مختلف باشد جمع کند قیمتها علی حده و اوسط دادن و ثلث
مجموع سه قیمت را تصدق کند و مستحب است که قربانی کنند حیوانی را که خریده باشند و مکروه است که نگاه داشته خود را قربانی کنند
و مکروه است که بگیرند چیزی از پوست قربانی یا بدهند آن را بقصاب بهتر آنست که آن را تصدق کنند مترجم گوید کراهت عطا بقصاب
مشروطست بآنکه در وجه اجرت ذبح بدهد و اگر فقیر باشد قصاب از حصه فقرا باو بدهند جایز است اما سوم پس آن حلق و تقصیر
است پس هرگاه فارغ شود از ذبح مختار است خواه حلق کند یعنی سر تراشد یا تقصیر کند یعنی ناخنی بگیرد یا مویی کم کند و حلق بهتر است
خصوصا از برای حج اول کسی را که ملبد باشد یعنی صمغ و عسل بر سر خود مالیده باشد که آن را عربان برای محافظت از شپش مالند و بعضی
فقها گفته اند که مجزی نیست آنها را مگر حلق و قول اول اظهر است و سر تراشیدن بر زنان نیست و در حق آنها متعین تقصیر است و اکتفا
میکنند زنان بتقصیر از حلق و اگر چه تقصیر شعری بقدر سر انگشت باشد و واجب است تقدیم تقصیر بر زیارت خانه کعبه جهت طواف و
سعی پس اگر مقدم کند زیارت بیت را بر تقصیر عمدا تدارک کند آن را بگوسفندی و اگر بفراموشی باشد چیزی بر او نیست و واجبست او را
که اعاده طواف کند بعد از تقصیر علی الاظهر و واجب است که سر تراشد در منی پس اگر کوچ کند از آن برگردد و حلق کند در منی و اگر قادر بر مراجعت
نشود در هر جا که رسیده سر تراشد یا تقصیر کند و بفرستد موی خود را که دفن کنند در منی و کسیکه بر سر او مو نباشد مجزیست او را گردانیدن
استره بر سر مترجم گوید فقها گفته اند کسیکه موی سر نداشته باشد تقصیر از موی ریش کند و اگر آنهم نداشته باشد ناخن بگیرد زیرا که
اینها بدل اختیاری حلق اند اگر موی ریش و ناخن هم نداشته باشد استره بگرداند بر سر که آن بدل اضطراریست کذا فی المسالک
و ترتیب این عبادات واجبست در روز عید اول رمی بعد از آن ذبح بعد از آن حلق پس اگر مقدم دارد بعضی از این کارها

بعض دیگر گناهکار میشود و اعاده ندارد سه مسئله است اول آنکه جاهای محل شدن محرم سه مکان است اول بعد از سر تراشیدن
یا تقصیر کردن محل میشود محرم از جمیع کارها مگر خوشبوئی مالیدن و ملامسه زنان و شکار کردن دوم هرگاه طواف زیارت کند حلال است
برای او استعمال خوشبوئی سوم هرگاه طواف نسا کند حلال میشوند برای او زنان و مکروه است پوشیدن لباس دوخته تا اینکه فارغ شود
از طواف زیارت و همچنین مکروه است او را استعمال خوشبوئی تا وقتیکه فارغ شود از طواف نسا دوم هرگاه حاجی عبادات خود را
بجا آورد در روز عید پس بهتر آنست که برود بسوی مکه برای طواف و سعی در همان روز و اگر تاخیر کند روز دوم برود موکد است این حکم
برای متمتع و اگر از آنهم تاخیر کند گناهکار میشود و مجزی است طواف و سعی او و جایز است قارن و مفرد را تاخیر کارهای مذکوره تا تمام
ماه ذیحجه علی کراهیه سوم بهتر است برای کسیکه برود بمکه از برای طواف و سعی غسل کردن و ناخن و شارب گرفتن و دعا خواندن و مطلب
خود خواستن هرگاه توقف کند بر در دروازه مسجد کلام در طواف و در آن سه مقصد است اول در مقدمات طواف و بعضی از آن
واجب است و بعض دیگر سنت پس واجبات یکی طهارت است دوم دور کردن نجاسات از جامه و بدن سیم اینکه باشد ختنه کرده شده و معتبر نیست
مختون بودن در زنان و امور مستحبه هشت است غسل برای دخول مکه و اگر عذری بهم رسد غسل میکند بعد از دخول مکه بهتر آنست که غسل
کند از چاه میمون یا از فخ و الا در خانه خود دوم خاییدن اذخر سوم داخل مکه شدن از طرف اعلای آن و پا برهنه با تمکین و وقار و غسل
کردن برای دخول مسجد الحرام و داخل شدن از دروازه بنی شیبه بعد از آنکه توقف کند نزد باب و سلام بگوید بر پیغمبر صلی الله
علیه و آله و دعا کند بدعاهای مروی مترجم گوید فقها گفته اند که سبب استحباب دخول از باب بنی شیبه آنست که اعظم اصنام کعبه را
که مسمی بهبل بود در عتبه آن زیر خاک کرده اند هر که از آن دروازه در می آید آنرا لگدمال میکند و الحال باب بنی شیبه داخل مسجد است
در برابر باب السلام پس هر که از باب السلام در آید در راست برود تا آنکه تجاوز کند از ستونهای مسجد هبل در زیر پای او می آید مقصد
دوم در کیفیت طواف است و آن مشتمل است بر واجب و سنت پس واجب هفت چیز است یکی نیت و ابتدای طواف کردن از حجر الاسود و
ختم نمودن بآن و اینکه طواف بطرف چپ خود کند یعنی خانه کعبه را در طواف بطرف چپ بگیرد و داخل کند حجر اسمعیل را در آن مکان
معین در طواف خود یعنی از بیرون آن طواف نماید که حجر داخل در طواف شود و باتمام رساند آنرا هفت شوط و باشد بالاتفاق در میان خانه
کعبه و مقام ابراهیم و اگر برود در طواف بر بنیاد خانه کعبه یا بر دیوار حجر مجزی نیست او را از لوازم طواف است دو رکعت طواف و این
هر دو رکعت واجب اند در طواف واجب اگر فراموش کند دو رکعت را واجب است بر او برگشتن بمقام و اگر برگشتن بر او شاق شود بکند
ادا آنها را هر جا که بیادش آید و اگر بمیرد قضا کند رکعتین را ولی میت شش مسئله اول آنکه زیاده بر هفت شوط در طواف واجب حرام
است علی الاظهر و در طواف سنت مکروه است دوم طهارت شرط است در طواف واجب نه در طواف سنتی تا اینکه جایز است ابتدا نمودن
طواف مسنون بدون طهارت هرچند که طهارت بهتر است سوم واجب است گذاردن دو رکعت طواف در مقام ابراهیم یعنی مکان

مقام ابراهیم و آن است الحال و جائز نیست در غیر آن پس اگر منع کند او را از رسیدن بان مقام ازدحام مردم جائز است طواف کند از عقب
یا یکی از دو طرف آن چهارم هرگاه طواف کند در جامهٔ نجس با وجود علم بنجاست صحیح نیست طواف او و اگر نداند که نجس است
و بعد از آن بداند در اثنای طواف در اندازد آن جامه را و تمام کند طواف را و اگر معلومش نشود تا فارغ از طواف باشد طواف
او صحیح است مترجم گوید شیخ علی قدس سره فرموده که اگر در جامهٔ نجس طواف کند و در اثنای طواف معلوم کند که نجس بوده اگر از
نصف اشواط تجاوز نموده آن جامهٔ نجس را بیندازد و طواف را باتمام رساند و الا از سر گیرد پنجم جائز است که دو رکعت طواف
واجبی گزارده شود هر چند در اوقات کراهت ابتدای نوافل باشد ششم کسیکه کم کند از طواف خود چیزی پس اگر از نصف
تجاوز کرده باشد مثلاً چهار شوط از هفت شوط نموده برمیگردد و از همانجا که رسانیده مابقی هم بعمل می آرد و اگر عود
کرده و باهل خود رسیده بخاطرش آید که کم کرده امر میکند کسی را که از جانب او شوط باقیمانده بجا آورد و اگر کم از نصف کرده
باشد آمده از سر طواف میکند و همچنین کسیکه قطع طواف واجبی کند برای داخل شدن در خانهٔ کعبه یا از برای سعی در حاجتی و
همچنین اگر بیمار شود در اثنای طواف و اگر بیماریش مستمر شود بدرجه که ممکن نباشد که آنرا بر دوش گرفته طواف بعمل آرند از
جانب او دیگری طواف کند و همچنین اگر حدث کند در اثنای طواف واجبی اگر داخل شود در سعی و بخاطرش بیاید که تمام نکرده
طواف را برمیگردد و مابقی را هم بعمل آرد و اگر تجاوز از نصف اشواط کرده باشد و بعد از آن تمام کند سعی را مترجم گوید
مصنف رحمه الله طواف را قید کرده بطواف واجبی زیرا که اگر قطع طواف سنتی جهت دخول کعبه یا برای حاجتی کند خواه تجاوز
از نصف کرده باشد یا نکرده بنا بر همان میگذارد و حاجت اعم است از اینکه حاجت خود باشد یا حاجت مومنی و اگر در
اثنای طواف عارض شود او را نجاستی ازاله کند آنرا و اگر تجاوز از نصف نکرده از سر میگیرد و اگر تجاوز نموده بنا بر همان
بگذارد و مابقی بعمل آرد و فقها گفته اند که در قضای حاجت یا ازاله نجاست بباید بقدر معتاد توقف بعمل آرد و فرقی
نیست که کمتر از معتاد توقف شود و اگر زیاده بر معتاد توقف شود حکم قطع طواف بغیر عذر دارد که از سر باید گرفت مسنونات
طواف پانزده چیز است یکی ایستادن نزدیک حجر الاسود و حمد خدا تعالی و ثنای او گفتن و صلواة بر نبی و آل نبی صلوات الله
علیهم اجمعین فرستادن و بالا بر داشتن دو دست برای دعا و ملاصق کردن بحجر الاسود علی الاصح و بوسیدن آن پس اگر قادر
بر بوسیدن نشود دست بآن برساند و ببوسد دست را و اگر دستش بریده باشد جای قطع برساند بحجر و اگر دست نداشته باشد
اقتصار بر اشاره کند و بگوید این دعا امانتی اديتها و ميثاقی تعاهدته لتشهد لی بالموافاة اللهم تصديقا
بكتابك تا آخر دعا دویم آنکه باشد در طواف خود دعا کند و ذکر خدا تعالی با اطمینان و وقار و میانه رو در رفتار خود و بعضی
فقها گفته اند که تند برود در سه شوط و میانه رو شود در چهار دیگر بگوید اللهم انی اسالك باسمك الذی یمشی به علی

ظلل المساء تا آخر دعا که در کتب عبادات مذکور است و در شوط هفتم در بر گیر دستهای خود را و آن پاره از دیوار کعبه است
در برابر در کعبه نزدیک برکن یمانی و همین کند و دست خود را بر دیواران و بچسباند مستجار شکم خود را و روی خود را و
دعا کند بدعائی که مروی است و اگر تجاوز کند از مستجار و برسد برکن برنمیگردد و بچسباند خود را بارکان کعبه و موکد تر
حجر الاسود است و رکن یمانی و مستحب است که سیصد و شصت طواف بجا آورد و اگر آن ممکن نباشد سیصد و شصت شوط کند و آنچه
درین عدد از هفت شوط زیاده است آنرا در طواف آخر داخل کند و درینصورت کراهت زیاده از هفت شوط بعمل آوردن
ساقط میشود و همین اعتبار و بخواند در دو رکعت طواف در رکعت اول الحمد یا قل هو الله و در رکعت دوم قل یا ایها
الکافرون و هر کس زیاده کند در طواف واجب از هفت شوط بطریق فراموشی تمام کند آنرا و طواف یعنی بچهارده برساند تا
دو طواف بعمل آورده باشد و نماز فریضه طواف بگذارد اول و دو رکعت نافله بعد از فراغ از سعی و نزدیک بخانه کعبه طواف
کند و مکروه است سخن کردن در طواف بغیر دعا و قرائت قرآن مقصد سوم در احکام طواف است و در آن ده مسئله است
اول آنکه طواف رکن حج است هر کس ترک کند آنرا عمدا حج او باطل میشود و هر گاه بفراموشی ترک کند قضا کند آنرا هر چند بعد
از افعال حج اگر متعذر باشد برگشتن بمکه نائب کند برای طواف دیگر برای او هر گاه شک کند در عدد اشواط طواف بعد فراغ
از طواف ملتفت نشود بآن شک و اگر در اثنای طواف شک کند و شک در زیاده از هفت شوط بود قطع طواف کند چیزی
بر او نیست و اگر در نقصان باشد از هفت عدد و اگر طواف واجبی باشد از سر گیرد و اگر سنتی بود بنا بر کمتر گذارد و
تمام کند دوم هر گاه زیاده از هفت شوط کند بفراموشی و بخاطرش بیاید پیش از آنکه برسد برکن حجر الاسود از همانجا قطع کند
و چیزی بر او نیست سوم هر که طواف کند و بخاطرش بیاید که طهارت نکرده بود اعاده میکند طواف را اگر طواف واجبی
باشد و سنتی و نماز طواف را اعاده میکند و اگر واجب باشد بنیت وجوب و اگر سنت باشد بنیت سنت چهارم هر که فراموش
کند طواف زیارت را تا وقتیکه بر گردد بخانه و مواقعت کند با زوجه بعضی فقها گفته اند که واجب است بر او بدنه و برگشتن بمکه جهت
قضای طواف زیارت و بعض دیگر میگویند که کفاره ندارد و آن اصح است و قول اول را حمل کرده اند بر آنکه مواقعت کند بعد از آن
بخاطر آوردن فراموشی طواف زیارت و اگر فراموش کند طواف نسا را جائز است او را که نائب بفرستد و اگر بمیرد قضا کند آنرا
ولی او بنیت وجوب بنیابت میت پنجم هر که طواف کند مختار است در تاخیر سعی تا روز دیگر و بعد از آن تاخیر جائز نیست با وجود
قدرت ششم واجب است بر کسیکه حج تمتع کند تاخیر طواف و سعی تا وقتیکه وقوف عرفات و وقوف مشعر الحرام بعمل آرد و اعمال
متعلقه روز عید کند و جائز نیست که پیشتر از آن طواف کند مگر آنکه بیمار باشد یا زنیکه بیم آمدن حیض و نفاس داشته باشد یا پیر عاجز
بود و جائز است تقدیم طواف و سعی قارن و مفرد را علی کراهة هفتم جائز نیست تقدیم طواف نسا بر سعی کسی را که حج

تمتع کنند و نه غیر تمتع اختیاراً و جایز نیست و در صورت اضطرار و بیم حیض هشتم هر که مقدم کند طواف نساء را بر سعی بسهو مضر نیست طواف او
و اگر عمداً کند مجزی نیست نهم بعضی فقها گفته‌اند که جایز نیست طواف کردن در حالتیکه بر طایف برطله باشد و آن کلاهی است دراز
که در زمان قدیم می‌پوشیدند و مردیست که لباس سیاه بوده و از جمله علماء کسی است که مخصوص گردانیده آنرا بطواف عمره باعتبار
حرمت پوشیدن سر که در طواف عمره حرام است و در طواف حج بحلق محل میشوند از آن و حرام نیست چنانچه گذشت دهم هر که نذر
کند که طواف بر چهار دست و پا کند بعضی فقها گفته‌اند که واجب میشود بر او دو طواف و بعضی دیگر میگویند که این نذر منعقد
نمیشود و بعضی گفته‌اند که وجوب طوافین در صورتیست که نذر کننده زن باشد زیرا که روایت در باب زن وارد شده
بر همان اقتصار باید کرد یازدهم باکی نیست که مرد اعتماد کند بر دیگری در شمار اشواط طواف زیرا که شمار دیگری هم مانند
علامت گذاشتن است در عدد و اگر هر دو شک کنند در عدد اعتماد کنند بر احکام سابق که در شک مذکور شد دوازدهم
طواف نساء واجب است در حج و عمره مفرده نه در عمره تمتع بها و این طواف واجب است بر مردان و زنان و اطفال و خنثی و یا
خواجه سرایان کلام در سعی است در میان صفا و مروه و مقدمات سعی ده است که تمام مندوبست طهارت و استلام حجر الاسود
و خوردن از آب زمزم و ریختن آن بر بدن از دلوی که مقابل حجر الاسود است و برآمدن از دروازه مقابل حجر و بالای صفا
رفتن و مقابل شدن برکن عراقی و حمد خدا تعالی و ثنای او گفتن و درنگی کردن در توقف بر صفا و تکبیر خدا تعالی گفتن هفت
مرتبه و تهلیل او و تسبیحات نیز هفت مرتبه بگوید لا اله الا الله وحده لا شریک له له الملک و له الحمد یحیی و یمیت و هو حی
لا یموت بیده الخیر و هو علی کل شیء قدیر و سه مرتبه دعای ماثور بخواند که در کتب عبادات مذکور است و واجبات سعی چهار
چیز است نیت و ابتدا کردن بصفا و ختم نمودن بمروه باینطریق که هرگاه از صفا برآید پاشنه پای خود را بزینه اول صفا بچسباند
و چون بمروه رسد سر انگشت پا را بزینه اول مروه بچسباند و سعی کند هفت شوط که رفتن را هم شوط حساب کند و آمدن را شوط
دیگر و مستحبات آن چهار چیز است پیاده رفتن و اگر سوار هم باشد جایز است و پیاده رفتن بهتر و طرف آن و هروله نمودن
در میان مناره و کوچه عطاران خواه پیاده باشد یا سواره و فقها گفته‌اند که استحباب هروله مخصوص مردانست و اطفال
ذکور نه زنان و دختران صغیره و هروله نوعی از رفتار است که آنرا بزبان فارسی لوک لوک و دویدن گویند و اهل لغت گفته‌اند که آن
حرکتیست میان رفتار تیز و دویدن است و صاحب مسالک گفته که هروله مراد سرعت رفتار است و آنرا رمل نیز گویند پس سرعت کامها هم نزدیک
هم بگذارد انتهی و اگر فراموش کند هروله را برگردد بطریق قهقری یعنی پس پس رود تا آنجا و تلافی بکند و هروله بجا آورد و دعا بخواند
در وقت سعی پیاده و هروله کنان و باکی نیست در اینکه بنشیند در اثنای سعی جهت راحت و ملحق باین باب چند مسئله اول آنکه
سعی رکن حج است هر کس ترک کند آنرا عمداً باطل میشود حج او و اگر از روی فراموشی ترک شود واجبست که بعمل آورد و اگر بیاید باز عود کند

براى سعى و اگر متعذر باشد بجهت نائب بفرستد براى سعى از جانب خود و هم جائز نيست كه زياده بر هفت شوط كند و اگر زياده از هفت كند
عمداً باطل ميشود سعى و باطل نميشود اگر بفراموشى زياده كند و هرگاه يقين داشته باشد بشماره شوطها و شك كند در آنكه ابتداى اشواط از صفا
نموده يا از مروه پس اگر در عدد جفت بر صفا باشد تحقيق سعى او صحيح است زيرا كه ابتدا از همان كوه كرده بوده و اگر بر عدد جفت بر مروه
باشد اعاده ميكند سعى را كه در اينصورت معلوم شد كه ابتدا از صفا نكرده بود از مروه نموده و همچنين بر عكس يعنى اگر در عدد طاق بر
مروه باشد صحيح است و اگر بر صفا باشد باطل است سوم هرگاه نداند كه چند شوط نموده اعاده ميكند و هرگاه يقين كند بعدد اشواط
نموده نقصان را بعمل مى آورد و اگر در سعى عمره تمتع نقصان كند و گمان برد كه تمام اشواط را بعمل آورده و محل شود و مواقعت زنان
كند بعد از آن بخاطرش بيايد كه نقصان در سعى كرده واجبست بر او كشتن گاوى بروايتى و تمام كند نقصان سعى را و همچنين گفته اند
كه همين حكم است اگر ناخن بگيرد يا موى خود را تراشد و بعد از آن بخاطرش آيد كه در عدد سعى نقصان نموده چهارم اگر داخل شود
وقت نماز فريضه در حالتيكه در سعى باشد قطع سعى كند و فريضه بجا آورد و بعد از آن تمام كند سعى را و همچنين اگر قطع سعى كند بجهت
حاجتى از خود يا از غير خود پنجم جائز نيست مقدم داشتن سعى بر طواف چنانچه جائز نيست تقديم طواف نسا بر سعى پس اگر مقدم
دارد سعى را بر طواف طواف كند و بعد از آن اعاده سعى كند و اگر بخاطرش آيد در اثناى سعى كه از طواف چيزى كم كرده قطع ميكند سعى را
تمام ميكند طواف را بعد از آن تمام ميكند سعى را كلام در احكام منى است بعد از عود هرگاه حاجى اداى اعمال متعلقه بمكه كند كه
طواف زيارت و سعى و طواف نسا باشد پس واجبست بر او برگشتن بسوى منى براى شب گذرانيدن در آنجا و واجبست بر او كه
در شب يازدهم و دوازدهم در منى باشد و اگر در غير منى دو شب مذكور بگذراند واجبست بر او كه از هر شبى يك گوسفند بكشد مگر
آنكه در مكه بگذراند شبهاى مذكوره را در حالتيكه مشغول بعبادت باشد در تمام شب يا آنكه بيايد از منى بعد از نصف شب و
گفته اند كه اين مشروط بآنست كه داخل مكه نشود مگر بعد از طلوع صبح و بعضى گفته اند كه اگر در سه شب تشريق در غير منى بگذراند سه
گوسفند بر او لازم ميشود و اين محمول است بر آنكه غروب آفتاب شود در شب سوم در حالتيكه در منى باشد و در آنجا شب نماند زيرا كه
اگر پيش از غروب آفتاب كوچ كند شب سوم ماندن بر او واجب نيست يا آنكه پرهيز از زنان و شكار نكرده باشد و شكار برى كرده باشد
در اينصورت واجبست كه شب سوم در منى بگذراند و واجبست كه هر روزى از روزهاى تشريق رمى جمرات ثلثه كند هر جمره را بهفت
سنگريزه و واجبست در اينجا زياده بر شروط رمى كه مذكور شد ترتيب باين طريق كه ابتداى رمى كند از جمره اولى و بعد از آن رمى جمره
وسطى و بعد از آن جمره عقبه و اگر بر عكس كند بايد اعاده رمى وسطى و عقبه كند تا ترتيب بعمل آيد و وقت رمى در ميان طلوع آفتاب است تا
وقت غروب آن و جائز نيست رمى كردن در شب مگر از جهت عذر مثل آنكه كسى كه بترسد از دشمنى يا آنكه بيمار باشد و در روز طاقت رمى
نداشته باشد يا راعى كه حيوانات را چرانيده باشد و در روز فرصت نيابد يا بنده بوده و هركه بهياره سنگريزه انداخته باشد در رمى جمره

ولبعد ازان رمی جمره دیگر کند یا بقی جمرات اول را تمام کند بعد ازان رمی جمره دیگر کند تا ترتیب حاصل شود واگر فراموش کند رمی یک روز
قضای آن کند روز دیگر ترتیب که اول رمی سابق کند و بعد ازان رمی آن روز و سنت است که رمی روز گذشته را اول روز
و رمی آن روز را در وقت زوال و اگر فراموش کند رمی جمرات را تا اینکه در آید بمکه برگردد و رمی کند و اگر بیرون رفته باشد از مکه [illegible]
بیاید و نائب رمی رفته باشد برو چیزی نیست پس اگر در سال دوم هم بیاید رمی کند قضا را اگر نائبی مقرر کند برای آن نیز جائز
است که رمی کند از جانب معذور که طاقت رمی نداشته باشد مثل بیمار و سنت است که او رمی اقامت کند در منی در ایام تشریق و
رمی کند جمره اولی را از طرف راست نه از طرف چپ جمره باشد چنانچه در روایات وارد شده و در بعضی نسخ کتاب [illegible]
شده یعنی از طرف راست جمره و آن موافق عبارت قواعد علامه و دیگر کتب بعضی فقها است و بایستد و دعا بخواند و همچنین جمره دوم
و جمره ثالثه را رمی کند در حالتیکه پشت بقبله و رو بآن باشد نزدیک جمره ثالثه توقف نکند و تکبیر گفتن در منی مستحب است و بعضی
گفته اند که واجب است و صورت آن اینست الله اکبر الله اکبر لا اله الا الله والله اکبر الله اکبر علی ما هدانا والحمد لله
علی ما اولانا و رزقنا من بهیمة الانعام و جائز است کوچ کردن در اول آن روز دوازدهم یعنی کسی را که در احرام خود
پرهیز از زنان و شکار کرده باشد و کوچ دوم و آن روز سیزدهم است پس هر که کوچ کند در اول جائز نیست او را کوچ کردن مگر بعد
از زوال و در کوچ دوم پیش از زوال هم جائز است و سنت است پیشنماز را که خطبه بخواند و مردم را اعلام کند باین مسئله و دیگر ادا
اعمال حج که در ذمه مکلف کرده باشد جائز است که بعد از رمی جمرات ثلثه کوچ کند و هر جا که خواهد برود و هر که برو چیزی از اعمال
که مانده باشد واجب است که مراجعت بمکه کند جهت آن اعمال چند مسئله است اول آنکه هر کاری کند که موجب حد شرعی یا تعزیر یا
قصاص بوده والتجا بحرم کند تنگ بگیرند او را در خوردن و آشامیدن تا آنکه خود بیاید از حرم و اگر کاری نامشروع موجب حد و تعزیر
یا قصاص در حرم کند جزای جنایتش او در همان حرم بدهند دوم مکروه است که کسی را منع کند از سکونت در خانه از خانه های
مکه و بعضی فقها گویند که حرام است و قول اول اصح است سوم حرام است که شخصی بلند کند خانه خود را از کعبه معظم و بعضی گویند که مکروه است و این
اشبه است چهارم حلال نمیشود چیزی که بردارند آنرا از حرم که در آن افتاده باشد از کسی خواه کم باشد و خواه زیاده و تعریف کنند آنرا تا
یک ... الی ... و در لقطه مذکور خواهد شد و بعد ازان اگر خواهد تصدق کند آنرا از جانب مالکش و اگر مالک پیدا شود تاوان برو ثابت است و
اگر خواهد امانت بگذارد در دست خود که هر گاه مالکش بهم رسد باو دهد پنجم هر گاه ترک کنند مردم زیارت پیغمبر صلی الله علیه و آله باید که حکام
جبر کنند برایشان که زیارت پیغمبر کنند زیرا که در حدیث وارد شده که هر که حج کند و زیارت من نکند پس تحقیق جفا کرده و مراد جفا به پیغمبر نمودن
حرام است ششم حرم گوید مخفی نماند که زیارت پیغمبر صلی الله علیه و آله فی نفسها از مسنونات است و از حدیث نبوی معلوم میشود که بر حاجی واجب
باشد زیرا که ترک آن موجب جفا به پیغمبر است که حرام است و ترک مسنون حرام نیست لهذا بعضی فقها حکم بصحت حدیث نموده اند لیکن

جمهور فقها قائل بصحت حدیث شده و گفته اند که بعضی مسنونات هم در تأکید استحباب بدرجه رسیده اند که تارک آنها مستحق عقوبت
میشود مانند اذان گفتن که اگر اهل بلد اتفاق کنند بر ترک اذان واجب است بر حاکم که اجبار کنند آنها را بر اذان گفتن و اگر باز ترک
کنند قتال با آنها کند لیکن این دلیل عقوبت دنیوی بر ترک مستحب میشود نه دلیل عقوبت اخروی که لازم جفا بر پیغمبر است صلی الله
علیه و آله و سنت است که بعد از ادای اعمال منی مراجعت کنند بمکه جهت وداع کعبه معظمه و مستحب است که پیش از مراجعت شش رکعت
نماز کند در مسجد خیف و مستحب موکد است که نزد یک مناره که در وسط مسجد است بگذارد و بالای مناره بطرف قبله بمقدار سی گز شرعی
و از طرف راست و طرف چپ آن همچنین و سنت است تحصیب یعنی درآمدن در مسجد حصبی کسی را که کوچ آخر کند و بر پشت بخوابد و در آن مسجد
و فقها گفته اند که مسجد حصبا درین زمان معلوم نیست که در کجا بوده و مندرس شده اثری از آن نمانده است و پیغمبر خدا صلی الله
علیه و آله در آن مسجد در می آمدند و درین زمان نزول در محصب که مکانی معروف است میشود ما بین عقبه و مکه است و هرگاه
عود کند بمکه پس سنت است که داخل خانه کعبه شود و سنت است موکد است در حق صروره و غسل کند برای دخول مکه و دو رکعت
نماز کند در میان دو ستون بر سنگ سرخ که موضع ولادت حضرت امیر المؤمنین علیه السلام است در رکعت اول سوره الحمد و حم سجده
بخواند و در رکعت دوم بعد از حمد بعدد آیات سوره حم سجده آیات قرآنی بخواند و آن پنجاه و چهار یا پنجاه و سه آیت است و در هر یک
از کنجهای کعبه دو رکعت نماز کند و بعد از آن دعا کند دعائی که مرویست و استلام ارکان کعبه کند خصوصا رکن یمانی و بعد
از آن طواف خانه کعبه کند هفت شوط و بعد از آن استلام ارکان کند و استلام مستجار نماید یعنی شکم خود را بر آن بچسباند
و اختیار کند از دعاها هر چه خواهد بعد از آن بیاید بر زمزم پس بیرون آید در حالتیکه دعا میخوانده باشد و سنت است که بیرون
آید از دروازه حناطان یعنی گندم فروشان و شیخ شهید قدس سره فرموده که این دروازه برابر رکن شامی است و شیخ علی
رحمه الله فرموده که درین وقت اثری از آن ظاهر نیست زیرا که مسجد را وسیع نموده اند و بسجده افتد و رو بقبله کند و دعا کند و
بخرد بیک درهم خرما و آنرا تصدق کند از جهت احتیاط برای احرام یعنی اگر فعلی منافی احرام سهوا از و بعمل آمده باشد و ترک
آن کند و مکروه است در حج سوار شدن بر شتر نجاست خوار و مستحب است کسی را که حج کند اینکه عزم معاودت داشته باشد و
طواف کردن بهتر است از نماز کردن در آنجا برای مجاوران کعبه معظمه که از خارج آمده باشند و نماز کردن بهتر است برای ساکنان
مکه از طواف کردن و مکروه است مجاورت در مکه شدن و وجه آن گفته اند که مبادا بسبب مجاورت ملالی از آن مکان مقدس در دل او
راه یابد یا کمی احترام کعبه شود یا معصیتی در آنجا از و بیاید که عقاب معصیت در آنجا بیشتر از اماکن دیگر است و سنت است که هر که از طرف مدینه
منوره بیاید در معرس بضم میم و فتح عین مهمله و تشدید راء مفتوحه نام مسجدیست نزدیک مسجد شجره فرود آید که بر سر راه مدینه
منوره است و دو رکعت نماز در آنجا بگذارد و مترجم گوید که بعضی روایات استحباب مجاورت مکه معظمه هم وارد شده و گفته اند

که این از برای کسی است که امین باشد از وقوع در محذورات مذکوره که موجب کراهت است و چون سبب کراهت در روایات وارد شده است نمیتوان
گفت که در اماکن مشرفه دیگر هم اقامت میکرده باشد همان سبب باز از قبیل منصوص العلة نه قیاس که آن باطل است **مسئلهٔ اول** آنکه مدینهٔ
منوره را هم حرمی است و حد آن از عایر است تا وعیر و آن نام دو کوه است در مدینهٔ طیبه واقع است و درخت آنرا قطع نمیتوان کرد و باکی نیست در
شکار کردن در آن مگر در میان حرمین آن دو مکان است که در میان دو کوه مذکور واقع شده که در آن شکار کردن کراهت موکده
دارد مترجم گوید فرق در میان حرم مکه و حرم مدینه بچند وجه است یکی آنکه در حرم کعبه بدون احرام در آمدن جائز نیست بخلاف حرم مدینه دوم
آنکه در حرم مکه شکار کردن موجب کفاره است نه در حرم مدینه سوم آنکه هرگاه داخل حرم مکه شود و شکاری با خود داشته باشد واجب است
که آنرا سر دهد و در حرم مدینه این حکم نیست دوم مستحب است زیارت پیغمبر صلی الله علیه و آله برای حاجی باستحباب موکد سوم مستحب است
زیارت حضرت فاطمه زهرا علیها السلام نزدیک و چند زیارت ائمه علیهم السلام در بقیع مترجم گوید زیارت حضرت فاطمهٔ زهرا علیها السلام
در سه مکان مستحب است یکی در روضه دوم در خانهٔ آنحضرت علیها الصلوة والسلام سوم در بقیع و اصح آنست که آنحضرت را در خانهٔ خود
مدفون ساختند و بنی امیه هرگاه مسجد را وسیع کرده اند و مکان دفن داخل مسجد شده و سبب اخفای مدفن آنحضرت بقول اوفق
و مخالف آنست که بحضرت امیر المومنین ع وصیت فرموده که جسد مطهر آن معصومهٔ مطهره را در شب دفن نمایند از برای ناخوش داشتن
حضور آنکه ایذای آن بضعة الرسول نموده و غصب حق او کرده **خاتمه** سنت است بجا آوردن بمدینهٔ منوره شدن و غسل در وقت در آمدن
بمدینه نمودن سنت است نماز کردن در میان قبر و منبر و آن روضه است روزه داشتن در آن تا سه روز برای قضای حاجت در
در شب چهارشنبه نزدیک ستون ابی لبابه و در شب پنجشنبه نزدیک ستونی که متصل مقام پیغمبر صلی الله علیه و آله آمدن بمساجد
دیگر که در مدینه است مانند مسجد احزاب و مسجد فتح و مسجد فضیخ بفتح فا و ضاد و خاء معجمتین و قبور شهدا احد خصوصاً قبر حضرت حمزه
و مکروه است خواب کردن در مساجد خصوصاً در مسجد پیغمبر که در آن خواب کردن کراهت موکده دارد مترجم گوید صاحب مدارک
گفته مسجدی که در زمان پیغمبر صلی الله علیه و آله بنا شده خواب کردن در آن مکروه است و سوای آن در مساجد دیگر مکروه
نیست و درین باب حدیث صحیح از حضرت صادق علیه السلام روایت نموده و فضیخ نام خانه ایست که در زمان جاهلیت در آن
شراب خرمای خام می ساختند و پیغمبر صلی الله علیه و آله امر فرموده که آنرا ویران کنند و مسجد بنا نمایند و در همان مسجد رد شمس شد
برای حضرت امیر المومنین ع و در زمان پیغمبر صلی الله علیه و آله ابو لبابه بشیر بن عبد المنذر انصاری است که در بعضی از غزوات تخلف
از رفاقت آنحضرت صلی الله علیه و آله نموده بود و بعد از آن خود را بآن ستون بسته گذاشته و قرار کرده بود که غیر از پیغمبر کسی او را
وا نکند و آنحضرت بعد از مراجعت از غزا توبه او را قبول فرموده از آن ستون وا کردند **رکن سوم** در ملحقات است و در آن چند
مقصد است اول در احکام حصار و صد است و صد آنست که شخصی حائل شود بعد از احرام از تمام افعال حج و احصار آنست که مرض

قادر نگردد پس مصدود هرگاه متلبس باحرام شود و بعد از آن عدو او را مانع آید محل میشود از هر چه محرم شده بود و اگر راهی سوای راه دشمن
نداشته باشد یا راهی داشته ولیکن نفقه بقدر آن راه نداشته باشد و بحال میماند بر احرام اگر راهی سوای راه دشمن داشته باشد هر چند
درازتر باشد یا وجه نفقه داشته باشد و اگر بیم فوات حج داشته باشد باز محل نشود تا وقتیکه یقین فوت حج شود بعد از آن عمره مفرده کند و محل
شود پس سال دیگر حج کند بنیت وجوب اگر واجب باشد و بنیت استحباب اگر سنت بوده و محل نمیشود مگر بعد از کشتن هدی در مکان صد
و نیت تحلل و همین حکم است در معتمر هم هرگاه ممنوع شود از رسیدن بمکه و اگر هدی را با خود رانده باشد چنانچه سابق مذکور شد بعضی
فقها گفته اند که محتاج است بهدی تحلل سوای آن هدی و بعضی دیگر میگویند که همان هدی را بکشد و این اشبه است و هدی تحلل که مصدود را
واجبست کشتن آن بدل ندارد پس اگر عاجز شود از آن و از قیمت آن باقی ماند بر احرام خود بنیت تحلل محل نمیشود و متحقق میشود
صد و مصدود بآنکه ممنوع شود از موقف که عرفات و مشعر الحرام بوده و همچنین بسبب ممنوع شدن از رسیدن بمکه و متحقق نمیشود بسبب منع
از معاودت کردن بمنی برای رمی جمرات ثلثه و شب گذرانیدن در آن بلکه درینصورت حکم بصحت حج میکنند و نایب بفرستد برای رمی
جمرات [illegible] بنیت تحلل بعد از ذبح است و فقها گفته اند که اصح آنست که بعد از ذبح تقصیر هم باید کرد و بدون آن محل نمیشود
موضع ذبح همان موضع است که در آنجا مصدود شده هر مکانیکه باشد و همین محل میشود مصدود از جمیع محرمات احرام حتی زنان هم
و موقوف بر طواف نساء نمیماند بر خلاف محصور که تا طواف نساء نکند زنان برو حلال نمیشوند فروع مسائل مذکوره اول آنکه هرگاه
محبوس شود حاجی بسبب دینی که بر ذمه او باشد و قرض خواه او را مانع آید پس اگر قدرت ادای آن دین داشته باشد ادا کند و محل
نشود و اگر عاجز بوده محل میشود و همین حکم است اگر محبوس شود بظلم ظالمی دوم هرگاه صبر کند بسبب صد و متحلل بهدی نشود و حج فوت
شود جایز نیست او را که محل شود بهدی بلکه بفعل عمره محل شود و هدی ندارد و در سال دیگر قضای حج اگر واجب یا سنت باشد
سوم هرگاه گمان غالب بهمرسد که دشمن دفع شده و هنوز وقت حج باقیست پس جایز است که محل شود بهدی لیکن بهتر است که
باقی بماند بر احرام پس هرگاه تحقیق شود دفع شدن دشمن حج را بتمام رساند و اگر اتفاق افتد که زمان حج رفته پس بفعل عمره محل
شود چهارم اگر فاسد گرداند حج خود را و بعد از آن مصدود شود واجبست برو بدنه و هدی برای تحلل و حج در سال آینده
و اگر برطرف شود دشمن و وقت گنجایش استیناف و قضای حج باشد واجبست که قضا کند و این حجی است که فاسد شده و همان
سال قضای آن بوده و موافق آنچه گفته ایم پس حج عقوبت برو باقیست که در سال دیگر باید بعمل آرد بسبب افساد و اگر محل نشده
همان حج فاسد را اتمام کند عقوبة و قضا کند در سال آینده پس اگر دفع نشود دشمن مگر بقتال واجب نیست قتال خواه گمان
سلامتی غلبه دشمن باشد یا هلاکت و صاحب مسالک گفته که اگر دشمن ابتدا بجنگ کند واجبست دفع او بهر حال اگر گمان سلامتی
نباشد و درینصورت اگر کسی را اسیر کند فدیه بدهد در جنگ عدو اگر مالی تلف کند یا قتل نفسی نماید ضامن آن نیست و اگر صیدی

بکشد که کفاره داشته باشد واجب است که کفاره آن بدهد و اگر دشمن طلب کند مالی که باو بدهد تا آن ممانعت برطرف شود واجب نیست بذل آن مال
و اگر گوییم که اگر زیاده طلبی نکند بدرجه که بالفعل مضر نباشد واجب است که بدهد بهتر خواهد بود و محصور کسی است که بسبب مرض نتواند رسید
یا بموقفین نرسد پس این میفرستد هدی که با خود آورده و اگر با خود نیاورده باشد هدی دیگر میفرستد یا قیمت آن بفرستد که بخرند و در منی ذبح
کنند اگر حاجی باشد یا در مکه اگر معتمر باشد و بعد از آنکه هدی بمحل خود برسد تقصیر کند و محل شود مگر از زنان خاصه که بر او حرام زنان باقی
میماند تا وقتیکه در سال آینده حج کند اگر حج واجبی باشد یا اینکه طواف کرده شود از جانب او طواف النساء اگر حج سنتی باشد و اگر ظاهر شود
که هدی او ذبح نشده تحلل او باطل نمیشود و واجب است بر او ذبح هدی در سال آینده و اگر نفرستد هدی خود و بعد از آن مانع برطرف شود
ملحق میشود بحاجیان پس اگر ادراک کند یکی از دو موقف را در وقتش پس بتحقیق ادراک حج نموده باشد و الا عمره مفرده بعمل آورده
و محل شود و بر او است در سال آینده قضای حج واجب و مستحب است قضای حج سنتی و کسیکه عمره کند اگر بسبب حصر محل شود قضای
عمره میکند در وقت زوال عذر و بعضی فقها گفته اند که در ماه آینده قضا کند نه در آن ماه و قارن اگر محصور شود و محل گردد
در سال آینده باید حج قران کند و بعضی گفته اند که هر حجی که بر او واجب باشد همان بعمل می آرد خواه قران یا افراد یا تمتع و اگر حج
سنتی باشد در سال آینده هر نوعی که خواسته باشد بکند هر چند بهتر آنست که همان نوع سابق کند و مروی است که هر کس بفرستد هدی بحج در وقت واجب
نباشد بر او بلکه بطریق تطوع ارسال کند مقرر میکند با یاران خود که با آنها سپرده وقتی برای ذبح یا نحر آن و بعد از آن اجتناب کند از آنچه محرم
اجتناب میکند پس هرگاه وقت وعده رسید محل میشود و لیکن تلبیه نمیکند و اگر در آن مدت کاری کند که بر محرم حرام است مستحب است کفاره
آن بدهد مقصد دوم در احکام شکار کردن محرم است و صید حیوانیست که اهلی نباشد و بعضی فقها گفته اند که شرط است که حلال
باشد و کلام در آن است در چند فصل میکنیم اول آنکه صید دو قسم است قسم اول آنکه بآن کفاره نباشد مانند صید حیوان بحری
که تخم و بچه در آب گذارد و مانند آنست خروس حبشی و آن جانوریست خاکستری رنگ بقدر خروس خانگی که اصل آن دریایی بوده و همچنین کشتن
چهار پایان مانند گاو و گوسفند و نحر کردن شتر هر چند آنها وحشی شده باشند و کفاره نیست در کشتن حیوانات درنده مانند خرس
و کرکس و عقاب و غیر آنها خواه چرنده باشند یا پرنده سوای شیر که اگر محرم آنرا بکشد گوسفند بدهد بشرطیکه بر او حمله نکرده باشد و اگر
شیر حمله بر محرم کند و بقصد دفع او را بکشد کفاره ندارد و این قول موافق روایتی است که در آن ضعفی هست و همچنین کفاره نیست
در کشتن حیوانی که متولد شود از حیوان وحشی و انسی یا از حیوانیکه حلال باشد شکار آن بر محرم و حیوان دیگر که حرام باشد شکار آن
بر او و اگر بگویند که ملاحظه نام باید کرد که اگر در عرف آن را نام حیوان محلل باشد حکم آن دارد و اگر نام محرم حکم آن بهتر خواهد بود
و باکی نیست بکشتن افعی و عقرب و موش و سنگ زدن بر حداءت که از موش کمتر خواهند و بر کلاغ یا سنگ زدنی و باکی نیست
بکشتن کیک و در کشتن زنبور تردد است و وجه نیست که ممنوع است و اگر بخطا زنبوری بکشد کفاره ندارد و اگر عمدا بکشد تصدق

بدهد گو بقدر یک کف گندم باشد و جایز است محرم را خریدن قمری و آن جانوریست معروف و دُبسی و آن جانوریست که گوشتش سیاه مایل
بسرخی است و بزبان گیلان انرا سینه خوانند و بر آوردن آنها از مکه علی رواند و جایز نیست محرم را کشتن آنها و نه خوردن آنها قسم
دوم چیزیست که کفاره داشته باشد و آن دو قسمست اول آنکه کفاره او را بدلی باشد و آن هر حیوانیست که او را حیوانات اهلی
مانندی باشد از چهارپایان و آن پنج قسمست اول شترمرغ که مانند آن در حیوانات شترست و در کشتن آن شتری بدهد و اگر بهم نرسد
بقیمت شتر گندم بخرد و تصدق کند بمساکین هر مسکینی را دو مد و اگر قیمت آن زیاده از طعام شصت مسکین باشد بقدر شصت و
زیاده واجب نیست و اگر کم باشد همان قدر بدهد گو بشصت مسکین نرسد و اگر از این هم عاجز شود روزه بگیرد عوض هر دو مد یک روز و اگر
از این هم عاجز شود هیجده روز روزه بگیرد و در بچه شترمرغ دو روایت است یکی مانند شترمرغ کلان و دوم شتربچه و آن اشبه است
دوم گاو وحشی که آنرا نیله گاو گویند و خر وحشی که گور خر باشد در کشتن آنها گاو خانگی است و اگر یافته نشود بقیمت گاو اهلی گندم
بخرند و تصدق کنند بهر مسکینی دو مد و زیاده بر سی مسکین لازم نیست و اگر عاجز آید روزه بگیرد بدل هر دو مد یک روز و اگر از این هم
عاجز باشد نه روز روزه بگیرد سوم در کشتن آهو یک گوسفندست و اگر از این عاجز آید قیمت کنند آنرا و بآن بخرند گندم و بهر مسکینی
دو مد و زیاده بر ده مسکین را لازم نیست و اگر از آن عاجز شود روزه بگیرد در بدل هر دو مد یک روز و اگر از آن هم
عاجز آید سه روزه بگیرد چهارم در کشتن روباه و خرگوش گوسفندست و آن مرویست و بعضی گفته اند کفاره آن کفاره قتل آهو
است و آنچه بدل کفارات ثلثه مذکور نوشته شده بدل تخییریست نزد بعضی فقها که خواه مبدل منه بعمل آرد و خواه بدل و بعضی
گفته اند که ترتیبی یعنی بدل در صورت عجز از مبدل منه و آن اظهر است پنجم در شکستن تخم شترمرغ هرگاه در آن بچه حرکت آمده باشد
بکاره شترست یعنی یکساله تمام کرده باشد و داخل در سال دوم شده باشد برای هر تخمی یک بکاره و اگر پیش از آنکه بچه در آن
بحرکت آمده باشد شکسته باشد کفاره آن اینست که شترهای نر را بر ماده بجهانند بعدد تخمها و آنچه از آنها بزاید آنرا هدی کنند و اگر
از آن عاجز آید از هر تخمی گوسفندی بدهد و اگر از آن هم عاجز آید ده مسکین را طعام بدهد و اگر از آن عاجز آید سه روز روزه بگیرد
ششم در شکستن تخم قطاة و تخم کبک هرگاه بچه در آن بحرکت آمده باشد بچه گوسفندست و بعضی گفته اند که بدل هر تخمی ماده گوسفندی شیردار
و اگر پیش از حرکت آمدن بچه در تخم گوسفندان نر را بر ماده بجهانند بعدد تخمها پس هرچه از آنها آید هدی کنند و اگر از آن عاجز آید کفاره
شکستن تخم شترمرغ وارد چنانچه مذکور شد و دوم در حیواناتیست که کفاره آنرا بدل مخصوصی نیست و آن پنج است اول حمام و آن
نام هر جانوریست که آواز بتواتر آورد و دهن بر آب گذاشته آب بخورد مانند کبوتر و فاخته نه مانند مرغ و گنجشک که قطره آب بر میدارند
و منقار بالا کرده آب فرو برند و بعضی فقها گفته اند که حمام نام هر جانوریست که طوق داشته باشد و در کشتن آن گوسفندست اگر محرم
بکشد آنرا در حل و اگر محل بکشد در حرم یک درهم و اگر بچه آنرا محرم در حل بکشد بره بدهد و اگر محل در حرم بکشد نصف درهم و اگر محرم در

حرم بکشند جمیع میشوند بر همه کفاره و در تخم کبوتر هرگاه بچه بحرکت آمده باشد بره بدهد و پیش از بچه بحرکت اگر محرم بشکنند در حل یک درهم و اگر
محل بشکنند در حرم ربع درهم و اگر محرم باشد در حرم بشکنند لازم میشود براو یک درهم و ربع درهم و برابر است کبوتر اهلی و کبوتر حرم در
قیمت اگر بکشند آنها را در حرم ولیکن شرط است که بقیمت کبوتر حرمی بخرند دانه برای کبوتران حرم دوم در هر کدام از قطاة و کبک و دراج
کفاره بره ایست که از شیر باز مانده و چریده باشد مترجم گوید مراد اینست که در سن باز ماندن از شیر باشد و آن چهار ماهه است خواه ترک شیر کرده یا
یا نکرده سوم در کشتن هر کدام از خارپشت و سوسمار و یربوع یعنی موش دشتی بزغاله است چهارم در هر کدام از گنجشک و چکاوک و صعوه یعنی
دم جنبان یک مد گندم است پنجم در کشتن ملخ یک خرما است و اظهر آنست که یک کف گندم بدهد و همچنین در کشتن شپش که بیندازد آنرا از بدن خود و
و در کشتن ملخهای بسیار یک گوسفند و اگر ممکن نباشد او را نگاه داشتن خود از کشتن آن ملخها بانطریق که بر راه باشند پس گناهی نیست
براو و کفاره هم ندارد و مراد از عدم امکان تحفظ آنست که مشقت زیادی باشد در نگاه داشتن خود از کشتن آنها که عادة
متحمل چنان مشقتی نشوند و هر حیوانی که در فدای آن شرعاً مقرر نباشد چیزی در کشتن او فدیه قیمت اوست یعنی اگر محرم در حل یا
محل در حرم بکشد آنرا فدای او قیمت او بدهد و اگر محرم در حرم بکشد فدا مضاعف میشود و همین است حکم تخمهائیکه در آنچه فدا
شرعاً مقرر نباشد فدای آن قیمت آنست و بعضی گفته اند که کفاره قتل ارنب و قاز و کلنگ یک گوسفند است و آن دعوی بی دلیل
است پنج فرع اول هرگاه بکشد صیدی عیب دار مانند دست شکسته یا پا شکسته یا یک چشم فدیه آن باید صحیح بدهد و اگر مانند آنهم
بدهند جائز است و فدای حیوان نر و ماده و نر هر دو جائز است و همچنین فدای ماده و اگر ماده را بماده و نر را از فدیه بدهند احوط است
مترجم گوید فقها گفته اند که شرط است در جواز فدای عیب دار از عیب دار تساوی در عیب پس بدل اعور اعرج نمیتوان داد و اگر بدل
اعور اعور بدهند جائز است هر چند یکی را چشم راست کور باشد و دیگری را چشم چپ و همچنین بدل اعرج اعرج میتوان داد هر چند
از یکی عرج در دست راست باشد و از دوم عرج در دست چپ دوم اعتبار در قیمت حیوانیکه عوض صید بدهند وقت ادای آنست
یعنی آنچه سابق مذکور شد که بدل بعض حیوانات مثل آنست و اگر موجود نباشد قیمت آن مراد از آن قیمت وقت اخراج است و در
حیوانیکه مثل نداشته باشد فدیه آن قیمت آن باشد قیمت وقت اتلاف آن سوم هرگاه بکشد حیوانی را که آبستن باشد و مثل در شرع
داشته باشد باید از آن مثل هم آبستن بدهد و اگر بهم نرسد قیمت آبستن بدهد چهارم هرگاه بزند صیدی را که آبستن باشد پس
بیندازد بچه زنده و هر دو بمیرند مادر را فدیه بدهد بمثل آن چنانچه مذکور شد و بچه صغیر را فدیه صغیر و اگر هر دو زنده بمانند …
در آنها هم نرسد فدیه ندارد و اگر معیوب شوند تفاوت قیمت آن بدهد و اگر یکی بمیرد و یکی زنده بماند فدیه مرده بدهد نه زنده و اگر بزند …
و بچه مرده لازم است او را ارش یعنی تفاوت قیمت باینطریق که حامل آنرا قیمت کنند و بی حمل آنرا هم قیمت کنند هر چه تفاوت مابین باشد
آنرا فدیه بدهد پنجم هرگاه بکشد محرم حیوانی را که شک کند در آنکه صید بود یا نه ضامن آن نیست فصل دوم در موجبات ضمان است

اعنی اموری که بسبب آن کفاره صید لازم میشود و آن سه چیز است یکی مباشرت اتلاف صید دوم دست تصرف و سوم سبب اما مباشرت
پس میگوئیم که شکستن تخم صید موجب فدا است پس اگر بخورد از آن لازم میشود بر او فدیه دیگر هم و بعضی فقها گفته اند که فدا میدهد چیزی را که
کشته قیمت میدهد آنچه را که خورده و وجه همین است و اگر بزند تیری یا سنگی و مانند آن بر صیدی و برسد بر آن و اثر نکند فدیه ندارد و اگر
مجروح سازد آنرا و بعد از آن دیدند آنرا که به شده ضامن میشود تفاوت قیمت را بمعنی که صحیح آنرا هم قیمت میکنند و مجروح را هم
آنچه تفاوت قیمت صحیح و معیب باشد باید بدهد و بعضی فقها گفته اند که ربع قیمت آن بدهد و اگر معلوم نباشد حال آن صید که صحیح شده
یا نه لازم است که فدای کامل بدهد و همچنین اگر نداند که ضرب در او اثر کرده یا نه و در روایت واقع شده که اگر بشکند هر دو شاخ آهو را نصف
قیمت آن بدهد و همچنین بهر یک از دو شاخ ربع قیمت و اگر هر دو چشم آهو را کور کند تمام قیمت آن بدهد و در شکستن یکی از دو دست آهو
نصف قیمت او بدهد و همچنین در یکی از دو پای آن و در روایت مذکور ضعفی هست و اگر باشتراک جمعی از محرمان شکار کنند هر کدام از آنها
فدای کامل بدهد و کسی که جانوری را بگیرد و ببندد بر زمین یعنی محکم ببندد که بمیرد آن جانور واجب است که بر او گوسفندی و قیمت آن
جانور گوسفند بواسطه اینکه در حرم کشته و قیمت برای حقیر داشتن آن طیر که بر زمین زده و هر کس که بخورد شیر آهو در حرم لازم است
او را گوسفندی و قیمت شیر یعنی در صورتیکه محرم باشد و اگر تیر بیندازد بر شکاری در حالتیکه محل باشد و برسد بآن در حالت احرام ضامن
آن نیست و همچنین اگر بگذارد بر سر خود چیزی که بکشد شپش را و بعد از آن احرام ببندد و آن چیز بکشد شپش را ضامن نیست مترجم گوید که صحیح
علی قاعده مشهور که این حکم استوار است که قید کنند بآنکه ممکن نباشد بعد از احرام ازاله آن چیز زیرا که اگر ممکن باشد ازاله واجب است
که ازاله کند و الا کفاره لازم میشود و همین حکم دارد اگر شبکه سازد از برای شکار در هنگامیکه محل بوده گذاشته و بعد از آن احرام بسته
و اگر بکند چاهی برای آب ظاهر آنست که واجب نیست بر او پر کردن آن و اگر برای شکار کند و بعد از آن محرم شود حکم شبکه دارد در وجوب
دست تصرف است هر کس که باشد با او صیدی و احرام ببندد بر طرف میشود ملکیت او از آن صید و واجب است که آنرا سر دهد پس اگر
بمیرد پیش از آنکه سر دهد لازم است او را تاوان آن و اگر صید دور باشد از او بمعنی که همراه او نباشد و نیز زایل او لیکن ملکیت آن بر طرف
نمیشود و اگر بگیرد محرم شکاری و ذبح کند آنرا محرم دیگر هر کدام ضامن فدای کامل میشود و اگر در حرم این کار کنند دو چند فدیه
بدهند با او هم که آن فدا شتر نباشد چه اگر شتر باشد دو چند ندارد و اگر بره و در محل باشد و در حرم شکار کنند فدیه مضاعف
نمیشود و اگر یکی محرم باشد و دیگری محل بر محرم واجب است که دو چند فدا بدهد و بر محل یک چند و اگر بگیرد صیدی را محرم در حل
و ذبح کند آنرا محل ضامن میشود محرم و محل و اگر بردارد محرم تخم صیدی از جای آن و ضایع شود تخم ضامن آن میشود و اگر بعد از
برآوردن باز بر آن و در زیر آن بگذارد و بچه سالم برآید ضامن نیست و اگر بکشد محرم صیدی را حکم خود مرده دارد و حرام است
بر محل هم و همچنین اگر صید کند محرم و ذبح کند محل موجب سوم سبب است و آن مشتمل است بر چند مسئله اول هر که دربند کسی بود

حرم و بچه آن و بر تخم آن ضامن آن میشود بسبب دربستن پس اگر این سبب بر طرف شود و سر دهد آنها را بسلامت ضامنی او ساقط میشود
و اگر بمیرد در بدل کبوتر یک گوسفند بدهد و در بدل بچه بره و در بدل هر تخمی یکدرهم اگر محرم این کار کند و اگر محل باشد پس در کبوتر یکدرهم
و در بچه آن نصف درهم و در تخم آن چهارم حصه درهم و بعضی فقها گفته اند که ضمان قرار میگردد بمحض دربستن بر آنها خواه هلاک شوند یا نشوند
نظر بظاهر حدیث لیکن قول اول اشبه است دوم گفته اند که هرگاه بپرانند کبوتران حرم را پس اگر بر گشته بیایند بر ذمه او یک گوسفند است و اگر بر
نگردند پس بدل هر کبوتر گوسفندی سوم هرگاه تیر بیندازند دو کس و تیر یکی ازان دو برسد و یکی خطا شود پس واجب است بر تیر اندازی که تیر او
نرسیده کفاره جنایت و همچنین بر تحللی هم کفاره لازم است زیرا که او هم مدد کرده چهارم هرگاه جماعتی روشن کنند آتشی پس بیفتد در آن
آتش شکاری لازم است بر هر کدام ازانها فدای آن صید اگر بقصد شکار آتش افروخته باشند و الا یک فدا پنجم هرگاه تیر بزند بجانوری
و آن جانور اضطراب کند و بکشد بچه را یا شکار دیگر را واجب است بر او که فدای همه بدهد زیرا که او سبب اتلاف آنها شده ششم کسی که دابه را
براند اگر دابه او صیدی را بکشد راننده ضامن آنست و همین حکم دارد سوار هم هرگاه ایستاده کند دابه را در آن وقت دابه باعث اتلاف جانوری
شود و اگر در راه رفتن تلف کند آنچه بدستها تلف نماید ضامن آنست نه بپاها هفتم هرگاه بگیرد جانوری را که او را بچه باشد و بسبب گرفتن
آن بچه تلف شود ضامن آن بچه است و همچنین اگر محل بگیرد صیدی که بچه آن در حرم باشد هشتم هرگاه سر دهد محرم سگ خود را بشکاری
و بکشد آنرا ضامن است خواه در حرم سر دهد یا در حل و لیکن دو چند است فدا اگر در حرم بکشد نهم اگر رم دهد صیدی را و بعد ازان هلاک
شود بصدمه آن حیوان دیگر یا بسبب آن صید را بگیرد جانوری موذی ضامن آنست که فدای آن را باید بدهد دهم اگر شکاری بیفتد در دامی
و خواهش کند که او را خلاص سازد و او هلاک شود و معیب گردد ضامن است یازدهم هر کس همراهی کند به دیگری در شکاری و او بکشد
آنرا ضامن میشود فصل سوم در بیان احکام صید حرم است حرام است از شکار بر محل در حرم آنچه حرام است بر محرم در حل بتفصیلی که مذکور
شد پس هر که بکشد شکاری در حرم بر ذمه او ست فدای آن صید و اگر شریک شوند جمعی در کشتن آن پس بر هر کدام ازانها فدا است
و در آن تردد است و آیا حرام است شکار کردن حیوانیکه بطرف حرم میرفته باشد بعضی فقها گفته اند که حرام است و بعض دیگر میگویند
مکروه است و آن اشبه است و لیکن اگر زخم برسد بر آن حیوان و داخل حرم شود و بمیرد در آن ضامن میشود و در آن تردد است و مکروه
است شکار کردن در میان حرم و بریده که آن حرم حرم است بمقدار چهار فرسنگ و اگر در بیرون حرم علی الاشبه اگر بزند شکاری
در برید پس قلع کند چشم او را یا بشکند شاخ او را مستحب است که صدقه بدهد و اگر بزند شکاری در حل و آن داخل حرم شود جائز نیست
بر آوردن آن از حرم و اگر در حل باشد و تیر بیندازد صیدی را که در حرم بوده و بکشد آنرا فدیه بدهد از جانب او و همچنین اگر باشد
در حرم و تیر بیندازد بر شکاری که در حل بوده و بکشد آنرا و اگر پاره از اعضای صید در حرم بوده و پاره دیگر در حل پس تیر بزند بر
عضوی که در حل است یا آن عضوی که در حرم است و بکشد او را ضامن است و اگر شکار بوده باشد بر شاخ درختی که آن شاخ در حل باشد

نکشد آنرا ضامن آنست هرگاه بیخ آن درخت در حرم بوده و هر که داخل شود با صیدی در حرم واجبست بر او که آنرا سر بدهد و اگر نیاورد آنرا از
حرم و تلف شود ضامن آنست خواه تلف آن صید بسبب او باشد یا بسبب دیگری و اگر صید جانوری باشد پر بریده واجبست نگاهداشتن آنرا
تا وقتیکه بکمال برسد که پرواز تواند نمود و بعد از آن سر بدهد او را آیا جائزست شکار کردن کبوتر حرم در حالتیکه آن کبوتر در حل بود بعضی
گفته اند که بلی و بعضی دیگر میگویند که نه و آن احوط است و هر کس بکند صیدی از کبوتر حرم واجبست بر او که صدقه بدهد و واجبست که آن صدقه
بدهد بهمان قیمتی که بر آن جانور را پراگنده و هر که اخراج کند جانوری را از حرم واجبست بر او باز گردانیدن آن در آن و اگر تلف شود
پیش از آن ضامنست و اگر تیر بیندازد از حل و آن تیر داخل حرم شود و بعد از آن بر آید بسوی حل و بکشد صیدی را واجب نیست فدای
آن و اگر بکشد محل در حرم صیدی را آن صید حکم مرده دارد و اگر محل آنرا بکشد در حل و بعد از آن داخل حرم کند حرام نیست بر محل
و حرام است بر محرم و داخل ملک محرم نمیشود هیچ صیدی علی الاشبه و بعضی فقها گفته اند که داخل ملک میشود و لیکن واجبست بر او
که سر بدهد آنرا اگر آن صید حاضر باشد نزد او **فصل چهارم** در احکام توابع صیدست آنچه کفاره لازم میشود محرم را در حل از کفاره
صید یا محل را در حرم هر دو کفاره جمع میشود هرگاه محرم در حرم صید کند تا اینکه منتهی شود کفاره بشتر و بصورت مضاعف نمیشود
و همان شتر است و هرگاه مکرر شود صید از محرم بطریق فراموشی واجبست بر او ضمان هر یک از آن و اگر عمدا کند واجبست کفاره در
مرتبه اول و بعد از آن اگر باز عمدا صید کند تکرار کفاره ندارد بلکه این گناهی است که حق تعالی انتقام میکشد از آن و بعضی گفته اند که مکرر میشود و
قول اول اشهرست و ضامن صید میشود بکشتن آن خواه عمدا باشد یا سهوا پس اگر تیر بیندازد بر صیدی و بدر رود تیر آن صید را و برسد بر صید
دیگر هم واجبست بر او دو فدا و همچنین اگر تیر بیندازد بر نشانه و برسد بر صیدی ضامنست و اگر بخرد محلی تخم شتر مرغی برای محرمی و بخورد محرم
آنرا واجبست بر محرم که در بدل هر تخمی گوسفندی بدهد و محل عوض تخمی درمی بدهد و صید در ملک محرم داخل نمیشود بشکار کردن و نه
بخریدن و نه بخشیدن و نه بمیراث اینهمه در صورتیست که صید نزد محرم باشد و اگر صید در شهر او باشد در آن تردد است اشبه آنست که از
ملکیت او نمیرود و اگر مضطر شود محرم بسوی خوردن گوشت شکار بخورد و فدا او بدهد اگر پیش محرم میته باشد و صیدی اگر داشته باشد
فدای صید بخورد و الا میته بخورد و اگر صید مملوک کسی باشد فدای آن بمالکش بدهد و اگر مملوک کسی نباشد تصدق میدهد فدیه آنرا و آنچه لازم
میشود محرم را از فدائیکه باید آنرا ذبح کند یا نحر کند اگر در عمره لازم شود باید که در مکه ذبح کند و اگر حاجی باشد در منی کند و در روایت
واقع شده که هر که بر او واجب باشد گوسفندی در کفاره شکار و عاجز شود از آن واجبست بر او طعام ده مسکین و اگر از آن عاجز آید سه
روز روزه دارد در حج و اگر از آن هم عاجز آید استغفار کند بدرگاه الهی **مقصد سوم** در باقی ممنوعات احرام است و آن هفت چیز است
اول متمتع شدن بزنان پس هر که مجامعت کند با زن خود در فرج پیش از آنکه یا پس آن عمدا در حالتیکه عالم بحرمت باشد فاسد میشود حج او
و واجبست بر او که تمام آن حج بکند و یک شتر بدهد و در سال آینده هم حج بکند خواه آن حج فاسد فرض باشد یا نفل و همچنین اگر مجامعت کند

کنیز خود را در حال احرام و اگر زن او هم محرم باشد و با او موافقت کند بر زن هم لازم است مانند آن و واجب است بر آن مرد و زن که از هم افتراق
کنند هر گاه در آن مکان که جماع کرده اند برسند تا وقتیکه فارغ شوند از اعمال حج هر گاه حج کنند از همان راه و معنی افتراق در این مقام اینست که خلوت
نشوند با همدیگر مگر آنکه ثالثی هم باشد و اگر مرد اکراه کند زن را در مجامعت حج زن درست است و بر مرد دو کفاره واجب میشود یکی از طرف خود
و دوم از طرف زن و متحمل نمیشود مرد از جانب زن چیزی را سوای کفاره و اگر مجامعت کند بعد از وقوف مشعر هر چند پیش از طواف نسا
باشد یا از طواف نسا سه شوط کرده باشد یا کمتر از آن یا مجامعت کند با زن در غیر فرج پیش از وقوف در هر دو صورت حجش صحیح است
و واجب است بر او شتری و پس تفریع هر گاه بسبب افساد حج در سال دیگر کند و آنرا هم فاسد کند واجب است بر او آنچه واجب است اول در
انزال منی بدون جماع واجب است یک شتر و آیا فاسد میشود با آن حج و واجب میشود با آن قضا در سال آینده بعضی فقها گفته اند بلی و بعض
دیگر میگویند نه و آن اشبه است و اگر جماع کند کنیز خود را که محرمه باشد باذن او یا کراه و مولی محل بود متحمل کفاره آن کنیز خواهد شد که عوض
او بدهد شتری یا گاوی یا گوسفندی و اگر عسر داشته باشد گوسفندی یا روزه دارد سه روز و اگر مجامعت کند محرم پیش از طواف
زیارت لازم است او را شتری و اگر عاجز آید از آن گاوی یا گوسفندی و اگر طواف کند محرم از طواف نسا پنج شوط و بعد از آن مجامعت کند
لازم نمیشود او را کفاره و بعد از غسل اتمام بقیه اشواط کند و بعضی فقها گفته اند که برای اسقاط و اتمام بقیه تجاوز از نصف اشواط
کافیست چنانچه اول مذکور شد مرویست و هر گاه عقد نکاح کند محرمی برای محرمی بزنی و دخول کند محرم بهمان نکاح بر هر کدام از دو
محرم مذکور کفاره است و همچنین اگر عقد کننده محل باشد بروایت سماعه بر او هم کفاره است و هر که مجامعت کند در احرام عمره مفرده پیش
از سعی فاسد میشود عمره او و کفاره میدهد شتری و قضای آن عمره کند و بهتر آنست که در ماه بعد آن ماه کند و اگر نظر کند بسوی غیر اهل
خود و انزال کند واجب است بر او شتری اگر مالدار باشد و اگر متوسط الحال باشد گاوی و اگر عسر داشته باشد گوسفندی و اگر
نظر کند بسوی زن خود بغیر شهوت واجب نیست بر او چیزی هر چند انزال شود و اگر نظر بشهوت کند و انزال شود واجب است بر او
شتری و اگر ملامسه کند با زن خود بدون شهوت چیزی نیست بر او هر چند انزال شود و اگر ملامسه کند زن خود را بشهوت واجب است
بر او گوسفندی هر چند انزال نکند و اگر ببوسد زوجه خود را واجب است بر او گوسفندی و اگر بشهوت ببوسد واجب است بر او جزوری
و آن شتریست چنانکه داخل سال ششم شده باشد و همچنین اگر انزال کند از دست بازی و اگر گوش بدهد بکسیکه جماع میکرده باشد
و انزال بدون نظر کردن لازم نیست بر او چیزی تفریع اگر حج کند نیابت سنت و فاسد گرداند آنرا و بعد از آن محصور شود
بسبب مرض واجب است بر او شتری جهت کفاره افساد حج و گوسفندی برای محصور شدن و کافیست او را یک قضا که در سال
آینده کند ممنوع دوم استعمال خوشبو است پس هر که خوشبوی بمالد واجب است بر او گوسفندی خواه استعمال کند آنرا بطریق
رنگ کردن بر ملبوس خود یا بطریق مالیدن بعد از احرام یا پیش از احرام که با احرام هم داشته باشد یا بسوزاند آنرا یا در طعام

اندازه و باکی نیست بخوشبوی کعبه که اگر بجامهٔ محرم برسد واجب نیست ازالهٔ آن هرچند در آن زعفران باشد و همچنین باکی نیست در فواکه
معطر مانند ترنج و سیب و گلها و نیلوفر سوم ناخن گرفتن در هر ناخنی یک مد طعام است و اگر تمام ناخنهای هر دو دست و هر دو پا بچیند در یک مجلس
گوسفندی بدهد و اگر در دو مجلس بگیرد یعنی ناخن دستها در یک مجلس و پاها در مجلس دیگر دو گوسفند بدهد و اگر کسی فتوی بدهد او را که ناخن بگیرد و بفتوای
او بگیرد و خونی از وی برآید مفتی را لازم است گوسفندی چهارم پوشیدن لباس دوخته حرام است بر محرم پس اگر بپوشد واجب است بر او گوسفندی
و اگر مضطر شود بسبب محافظت از گرمی یا سردی بسوی پوشیدن دوخته جایز است و بر اوست گوسفندی مترجم گوید در پوشیدن لباس
دوخته اگر در یک مجلس بپوشد یک کفاره است و اگر در دو مجلس بپوشد دو کفاره و همچنین اگر چند صنف لباس دوخته بپوشد لازم است
او را که در هر صنفی کفاره بدهد پنجم سر تراشی در آن گوسفند است یا طعام ده مسکین هر یک را از آنها مدی و بعضی فقها گفته اند که شش مسکین
را بهر یکی دو مد یا روزه سه روز و اگر دست بکشد بر ریش خود یا سر خود پس بیفتد از آن چیزی از موی کفی از طعام بدهد و اگر در وضوی نماز
دست بکشد و موی بیفتد چیزی بر او لازم نمیشود و اگر بکند موی یکی از دو بغل خود سه مسکین را طعام بدهد و اگر بکند موی هر دو بغل را لازم
میشود او را گوسفندی و اگر سایه اندازد بر سر خود در رفتار گوسفندی بدهد و همچنین اگر بپوشد سر خود را بجامه یا گل یا بمالد بر سر که بآن پوشیده
شود سر او یا سر فرو برد در آب یا بر سر خود بکشد چیزی که بپوشد سر او را گوسفند لازم میشود ششم جدال است و آن قسم خوردن است
اگر بدروغ بگوید قسم یک مرتبه یک گوسفند و دو مرتبه گاوی و اگر سه مرتبه بگوید شتر بدهد و اگر راست باشد و سه مرتبه بگوید گوسفند بدهد
و کمتر از سه کفاره ندارد مترجم گوید شیخ علی رحمه الله فرموده که در قسم دروغ در صورت تعدد قسم اختلاف کفاره مشروط باینست
که بعد از قسم اول کفاره نداده باشد چه اگر بعد از قسم سابق کفاره داده و بعد از آن قسم دیگر خورده در هر قسمی گوسفندی بدهد هفتم
کندن درخت سبز حرم است اگر درخت بزرگ برکند یک گاو بدهد هرچند محل باشد و در درخت کوچک یک گوسفند و اگر پاره از آن درختان را
برکند قیمت آنرا بدهد و مصنف گوید که نزد من در جمیع آن تردد است و اگر برکند درختی از حرم باز عود کند آنرا و اگر خشک شود بعضی فقها
گفته اند که ضامن آنست و کفاره نیست در کندن گیاه هرچند بآن گناهکار میشود و هر کس استعمال کند روغنی خوشبو در احرام
هرچند برای ضرورت باشد بر او گوسفند است بقول بعضی و همین قول است و کسی که دندان خود بکند و در همهٔ آنها تردد است و جایز
است خوردن چیزی که خوشبو نباشد از روغنها مانند روغن گاو و روغن کنجد و جایز نیست مالیدن روغن خاتمه مشتمل است بر چند مسئله
اول هرگاه جمع شود اسباب مختلفه برای وجوب کفاره مانند پوشیدن دوخته و گرفتن ناخن و استعمال خوشبوی لازم است از هر
کدام کفاره خواه اینهمه را در یک وقت کند یا در دو وقت کفاره داده باشد از فعل اول یا نداده باشد دوم هرگاه مکرر وطی
کند لازم است او را بهر وطی کفاره و اگر مکرر کند سر تراشی پس اگر در یک وقت باشد مکرر نمیشود کفاره و اگر در دو وقت باشد مکرر میشود
و اگر مکرر شود از محرم پوشیدن دوخته یا استعمال خوشبوی اگر در یک مجلس باشد کفاره مکرر نمیشود و اگر مجالس متعدده باشد مکرر

میشود سوم محرمی که بپوشد یا بخورد چیزی را که جائز نیست خوردن آن یا پوشیدن آنها او را واجب است گوسفندی چهارم ساقط میشود کفاره
از کسیکه جاهل مسئله بود یا بفراموشی کند یا مجنون باشد مگر کفاره صید که آن لازم است هر چند سهواً باشد

کتاب العمره

این کتاب در بیان عمره است و عمره در لغت بمعنی زیارت است زیرا که زائر تعمیر مکان میکند بسبب زیارت خود و شرعاً عبارت است از
عبادات مخصوصه که در میقات و مکه بعمل می آرند و آنهم واجب است بر کسی که حج بر او واجب شود و صورت آن اینست که اول احرام ببندد از
میقاتیکه جائز باشد احرام بستن از آن میقات و بعد از آن داخل مکه شود پس طواف کند و بگذارد دو رکعت طواف را بعد از آن
سعی کند در میان صفا و مروه و تقصیر نماید و شرائط وجوب آن همان شرائط وجوب حج است و هر گاه شرائط مستحق شود عمره واجب
میگردد در عمر یک مرتبه و گاه واجب میشود عمره به نذر و شبه نذر که عهد و یمین باشد و بسبب اجاره گرفتن از دیگری و افساد آن
و بسبب فوت شدن حج کسی را که احرام حج بسته زیرا که واجب است بر او که بعمره محل شود و بسبب داخل شدن در مکه بشرطیکه عذری
شرعی نداشته باشد مانند اینکه عبد یا غیر مأذون نباشد یا بجهت قتال داخل شود و آمد و رفت مکرر نداشته باشد و مکرر میشود وجوب عمره بسبب
تکرار اسباب آن و افعال عمره هشت است نیت و احرام بستن و طواف و دو رکعت آن و سعی و تقصیر و طواف نساء و دو رکعت آن و تقسیم میشود بدو
قسم یکی عمره تمتع بها و دوم عمره مفرده پس قسم اول واجب است بر کسی که از حاضران مسجد الحرام نباشد و آن عمره صحیح نیست مگر در ماههای
حج یعنی شوال و ذو القعده و ذو الحجه و عمره مفرده با آن ساقط میشود و لازم است در آن تقصیر یعنی چیزی از موی خود کم کند
یا ناخنی بگیرد و جائز نیست سر تراشیدن و اگر سر تراشد در عمره تمتع بها لازم است او را گوسفندی و واجب نیست در آن طواف
نساء و عمره مفرده واجب است بر آنها که حاضر باشند در مسجد الحرام و آن صحیح است در تمام روزهای سال و بهترین آن عمره ایست
که در ماه رجب واقع شود و هر کس که احرام ببندد بعمره مفرده و داخل مکه شود جائز است که نیت تمتع کند بآن و لازم میشود بر او لیکن
و اگر عمره مفرده در غیر ماههای حج واقع شود جائز نیست نیت تمتع بآن و اگر داخل مکه شود بنیت عمره تمتع بها جائز نیست او را
بر آمدن از مکه تا وقتیکه حج بعمل آرد زیرا که احرام او مرتبط است بحج بلی اگر بر آید از مکه بنوعیکه احتیاج ببستن احرام تازه نباشد جائز است
که بر آید و اگر بر آید از مکه و بعد از آن از سر نو عمره بعمل آرد حج تمتع مقارن عمره آخر کند و مستحب است در ماه عمره مفرده و اقلش آنست که ده روز فاصله
در میان دو عمره باشد و مکروه است که دو عمره کند که در میان آنها کم از ده روز باشد و بعضی فقها گفته اند که حرام است و قول اول
اشبه است و محل میشود از عمره مفرده بتقصیر و سر تراشیدن بهتر است پس هر گاه تقصیر یا حلق کند حلال میشود برای او جمیع محرمات احرام
مگر زنان و بعد از آن که طواف نساء کند حلال میشوند بر او زنان هم و طواف نساء واجب است در عمره مفرده و بعد از سعی بر هر معتمری
خواه مرد باشد و خواه زن و خواه خصی و طفل و در عمره هم واجب فوریست که تاخیر در آن جائز نیست

کتاب الجهاد

این کتاب در بیان جهاد است مترجم گوید صاحب تنقیح گفته که جهاد را دو خاصیت است که در عبادات دیگر نیست اول آنکه قبول نیابت کنند
نمیکند مگر از طرف زنده و نیابت در جهاد از طرف مرده نمیباشد دوم آنکه هرگاه جهاد جائز باشد واجب است بفعل آوردن آن پس
جواز آن از وجوب منفک نیست و ارکان جهاد چهار است اول کسیکه جهاد براو واجب است و آن واجب است بر هر بالغ عاقلی که آزاد
بود و بنده نباشد مرد باشد و پیر فانی نباشد پس واجب نیست جهاد بر طفل غیر بالغ و نه بر دیوانه و نه بر زنان و نه بر پیر ضعیف و نه
بر بنده مترجم گوید شیخ علی رحمه الله فرموده که بنده را هر چند مولی تکلیف بجهاد کند واجب نمیشود بر بنده جهاد زیرا که مولی مالک تکالیف شرعیه
عبد نیست ولیکن واجب است بر بنده جهاد در دو موضع است اول آنکه غالب شوند بر مسلمانان جماعتیکه هم ضرر بر بیضه اسلام از آنها باشد
که در اینصورت بر عبد بلکه بر زنان هم جهاد واجب میشود دوم هرگاه که بیم بر نفس خود داشته باشد که در آنصورت هم واجب است برای محافظت
خود جهاد کند هر چند مولاش منع کند انتهی و جهاد واجب کفائیست بانمعنی که هرگاه بعضی اقدام کنند بر آن از دیگران ساقط میشود
و شرط است در صحت جهاد وجود امام یا نائب امام که او را امام منصوب ساخته باشد برای جهاد و مراد از وجود امام آنست که ظاهر
باشد و متمکن بر تصرف در امور متعلقه امامت و واجب عینی نمیشود بر کسی مگر آنکه امام او را بخصوصه طلب کند برای جهاد یا مقتضای مصلحت
یا از جهت قصور جهاد کنندگان از مقاومت عدو و تعذر دفع او بدون اجتماع با آدمی واجب کند بر خود به نذر و شبه نذر
هرگاه واجب میشود محاربه با عدو بر وجه دفع شر او مانند اینکه مسلمانی در میان کفار حربی باشد و بر آنها دشمنی بیاید و بترسد که
مبادا او را هم اذیت جانی یا مالی رسانند پس در این وقت او مساعده و معاونت آن کفار کند جهت دفع آن دشمن از خود و آنها
نمیگوید مترجم گوید مراد از دشمن در اینجا دشمن کافر است چه اگر دشمن مسلمان بر کفار حربی بیاید و مسلمانی در میان آنها باشد
جائز نیست او را که مساعده اهل حرب کند و اگر کافر بر آنها غلبه کند جائز است که برای دفع شر از نفس خود موافقت با کفار کند در محاربه آن کافر
این جهاد نیست بانمعنی که فرار از چنین حربی جائز نباشد یا مقتول جائز التغسیل نباشد و همچنین قتال با بنیت مدافعت از نفس خود کند
نه معاونت کفار و همچنین هر کس بترسد بر نفس خود واجب است بر او که محاربه دشمن کند خواه گمان غلبه خود داشته باشد یا نداشته باشد یا بر مال
خود بترسد در آنصورت محاربه کند بتقدیریکه گمان غالب بر سلامت ماندن خود و مال خود بمحاربه داشته باشد و ساقط میشود وجوب
جهاد بچهار عذر یکی کوری که بر کوران جهاد واجب نیست و عذر دیگر که زمانیست یعنی زمین گیر شدن و عدم قدرت بر ایستادن و همچنین بر
مقعد و دیگر مرضی که قدرت بر سواری و دویدن نداشته باشد و فقری که عاجز باشد از احتیاج خود و عیال خود در راه جهاد
و عاجز از بهم رسانیدن سلاح بوده و عجز مختلف میشود باختلاف احوال اشخاص سه فرع اول آنکه هرگاه بر مجاهد دینی باشد که عده
آن باتمام نرسیده باشد پس صاحب آن دین را نمیرسد که مانع جهاد او شود و اگر میعاد دین تمام شده باشد و او را قدرت ادای

آن نباشد بعضی فقها گفته اند که قرض خواه را نمیرسد که او را ممانعت کند از جهاد و تکلیف ادای دین کند ولیکن این قول بعید از قواعد شرع
است دوم پدر و مادر را میرسد که منع کنند پسر خود را از جهاد مادام که براو واجب عینی نشده باشد مترجم گوید یعنی پدر و مادر
مسلمان را میرسد که منع کنند پسر خود را از جهاد بشرطیکه براو بخصوصه واجب نباشد و اگر پدر و مادر کافر باشند واجب نیست که اطاعت
آنها کند و اذن آنها در کار نیست و جد و جده هم حکم پدر و مادر دارند علی الاقوی و در سائر سفرهای مباح خواه مندوب باشند
یا واجب کفائی نیز اجازت پدر و مادر شرط است پس برای تحصیل علم بواجبات عینیه مانند دانستن عقائد ایمان و تعلم آداب روزه
و نماز که بر هر مکلفی واجب است دانستن آن اگر در آن بلده معلم یافته نشود بدون اجازت والدین سفر میتوان کرد و در واجبات
کفائیه مانند تعلم فقه و تحصیل فقاهت که بر هر مکلفی واجب نیست بلکه واجب کفائیست اجازت والدین در اختیار سفر ضروریست
سوم هرگاه عذری بهم رسد بعد از بهم برآمدن جنگ ساقط نمیشود فرض محاربه و در این تردد است مگر آنکه عجز بهم رسد از قیام بحرب
و هرگاه بدهند محتاج را آنچه محتاج الیه او بود در جهاد واجب میشود براو محاربه کردن با عدو و اگر بطریق اجرت بدهند واجب
نیست که قبول کند و هرکه عاجز بود از جهاد که بنفس خود نتواند کرد و مال دار بود واجب است براو که دیگری را بفرستد باجرت و بعضی
گفته اند که مستحب است و آن اشبه است و اگر خود قدرت داشته باشد و دیگری را بفرستد از او ساقط میشود مادام که واجب عینی براو
نشود و حرام است جهاد کردن در ماههای حرام که آن چهار ماه است رجب و ذیقعده و ذی الحجه و محرم مگر آنکه دشمن از آن طرف ابتدا کند در
ماههای مذکوره یا آنکه اعدا اعتقاد حرمت آن ماهها نداشته باشند و جائز است مقاتله با عدو در حرم کعبه هم و در صدر اسلام حرام
بود بعد از آن منسوخ گشت و واجب است بیرون رفتن از بلد شرک بر کسیکه نتواند شعار اسلام در آن بلد آشکار کند مترجم گوید
که شیخ علی قدس سره فرموده که مهاجرت از بلدیکه شعار ایمان در آن اظهار نتواند کرد نیز همین حکم دارد و این قول را از شیخ شهید
علیه الرحمه نقل نموده و فرموده ظاهر اینست که در صورت ظهور امام باشد که در آن وقت حکم تقیه بالکل برطرف میشود اما در زمان
غیبت پس جمیع اماکن مساوی اند در وجوب تقیه احکام ایمان جاری نمیشود مگر بطریق ستر هرچند در استتار تفاوت باشد
باختلاف بلاد و این در صورت قدرت بر مهاجرت است و حکم وجوب هجرت از آن بلد شرک باقیست تا وقتیکه کفر در آن بلد باقی
باشد و از جمله لواحق این رکن جهاد است حکم مرابطه و آن انتظار کشیدن نشست و آماده شدن برای محافظت سرحدها که اعدای
دین از آنجا عبور نتوانند کرد و مرابطه مستحب است هرچند امام غائب باشد زیرا که آن متضمن مقاتله و محاربه نیست بلکه جهت محافظت
است و خبردار ساختن اهل بلد از آمدن دشمن و هرکه متمکن نباشد از مرابطه بنفس خود مستحب است که اسپ خود را [illegible] در آن
سرحد برای مرابطان و اگر کسی نذر کند مرابطت را واجب میشود براو خواه امام حاضر باشد یا غائب همچنین اگر نذر کند که مالی صرف
کند در مایحتاج مرابطین علی الاصح بعضی فقها گفته اند که این نذر منعقد نمیشود و حرام است صرف آن مال در مخارج مرابطان

بلکه آنرا بورثه داده در خیر صرف کنند مگر آنکه بیم تشنیع مخالفین داشته باشند یعنی مخالف مذهب علم بنذر مذکور داشته باشند و بترسد که اگر مخالفت
نذر کند نزد ایشان مطعون شود و قول اول اصح است و اگر باجرت بدهد نفس خود را برای مرابطت واجب است که بآن قیام کند هرچند امام غایب
باشد و بعضی فقها گفته اند که اجاره مذکوره صحیح نیست و اگر مستاجر را بیابد یا ورثه او را وجه اجرت را رد کند بآنها و اگر نیابد اقامت کند
بمرابطه و اولی آنست که بر اجیر واجب است مرابطه و تفصیلی که مذکور شد معتبر نیست مترجم گوید شیخ علی رحمه الله فرموده که در زمان غیبت
مرابطت هم ساقط است پس نذر تعلق نمیگیرد بآن و منعقد نمیشود و لهذا گفته که اگر کسی مالی نذر کند برای مرابطان باید آنرا در وجوه
بر صرف کنند و اگر کسی اجیر شود بر آن باید وجه اجوره را مسترد کند و نزد مصنف مرابطه هم عبادتست پس نذر بر آن منعقد شود و جایز
است اجاره آن هم صحیح باشد و همین قول معتبر است نزد فقها رکن دوم در بیان کسی است که واجب است جهاد کردن با او و کیفیت جهاد
و در آن چند طرف است اول در بیان جمعی که جهاد با آنها واجب است و آن سه فرقه اند یکی باغیان که خروج کنند بر امام چند مسلمان
باشند دوم اهل ذمه که آنها یهود و نصاری و مجوس اند هرگاه مخالفت کنند شرایط ذمه را سوم سوای این سه فرقه از اقسام کفار
و جمعی که واجب است جهاد با آنها پس واجب است بر مسلمانان رفتن بسوی آنها یا از جهت منع آنها اگر باغی بر امام باشند یا از جهت نقل
بسوی اسلام اگر کافر اند سوای سه فرقه مذکوره یا قبول اسلام یا جزیه اگر یهود و نصاری و مجوس باشند و اگر از آن طرف ابتدا کنند
محاربه کنند واجب آنست با آنها محاربه کردن و اگر آنها محاربه نکنند واجب است از اینطرف جهاد کردن با آنها بقدر امکان و اقلش آنست
که در هر سال یک مرتبه محاربه کنند و هرگاه مصلحت اقتضا کند مصالحه با آنها جایز است و لیکن متولی صلح با آنها نمیشود مگر امام یا کسی
که مأذون باشد از طرف امام در مصالحه طرف دوم در بیان کیفیت مقاتله با اهل حرب است بهتر آنست که ابتدا کنند بمقاتله جمعی که
اقرب باشند مگر آنکه مخاطره از ابعد بیشتر بوده و واجب است انتظار کشیدن هرگاه عدو بسیار و عدد مسلمین کم باشند تا قوتشان
بهم رسد که مقاومت عدو توانند کرد و بعد از آن پیش دستی در جنگ و ابتدای جنگ با آنها نکنند مگر بعد از دعوت کردن آنها
بسوی اشیاء مستحسنه اسلام که اقرار بشهادتین و تکفل شعائر مسلمانی باشد و دعوت کننده باید که امام باشد یا هر که او را امام نصب
کرده باشد برای این کار و ساقط است اعتبار دعوت در حق آنها که می شناخته باشند محاسن اسلام را زیرا که دانسته قبول نکرده اند
و حرام است گریختن از جنگ گاه هرگاه دشمنان دو برابر مسلمین باشند یا کمتر مگر آنکه انتقال کنند از مکانی بمکان دیگر بجهت مصلحتی
چنانچه طلب وسعت مکان حرب کنند یا جای آب خواهند یا رو به آفتاب بوده بمکان دیگر بروند که پشت بآفتاب شود یا از برای
درست کردن آلات حرب یا از برای اتصال بلشکری خواه قلیل باشد یا کثیر و اگر گمان غالب شود نزد او بهلاکت باز جایز نیست
گریختن و بعضی فقها گفته اند که جایز است زیرا که حق تعالی فرموده که لا تلقوا بایدیکم الی التهلکة یعنی خود را بدست خود بهلاکت
نیندازید و قول اول اظهر است زیرا که حق تعالی میفرماید و اذا لقیتم فئة فاثبتوا یعنی هرگاه شما ملاقات کنند در جنگ با

قومی پس ثابت قدم باشید و اگر مسلمانان کمتر از نصف کفار حربی باشند واجب نیست ثبات قدم و اگر درین صورت هم گمان غالب سلامتی
بوده باشد مستحب است قتال کردن و اگر گمان غالب هلاکت بود بعضی فقها گفته اند که واجب است برگشتن و بعضی دیگر میگویند که مستحب
است و آن اشبه است و اگر دو باغی یا دو کافر بگیرند یک مسلمان را واجب نیست که ثابت بماند و بعضی گفته اند که واجب است و آن [illegible]
و جائز است محاربه کردن با دشمن بحصار یعنی گرد خود قلعه سازند و منع کردن قافله در دخول و خروج و بمنجنیق سنگ انداختن
در قلعه آنها و خراب ساختن آن و خانهای ایشان هرچند که امید فتح باشد و مکروه است بریدن درختان و آتش انداختن و آب بر آنها سر
دادن مگر در صورت ضرورت و حرام است جهاد کردن با انداختن زهر و بعضی گفته اند که مکروه است و آن اشبه است پس اگر ممکن نباشد
فتح بدون آن جائز است و اگر کفار سپر خود سازند زنان و اطفال خود را جائز است دست باز داشتن تا کشته شوند از آنها مگر در هنگام در
پیوستن جنگ و همچنین اگر سپر خود کنند اسیران مسلمانان را کشته میشوند اسیر مسلمان هم اگر ممکن نباشد جهاد بدون آن و درین صورت
قاتل را دیت واجب نیست و کفاره قتل خطا بر اوست و در احادیث واقع شده که کفاره هم ندارد و اگر با وجود امکان خود
داری از قتل اسیر مسلمان عمداً بکشد مسلمان اسیر را لازم است او را قصاص و کفاره و جائز نیست کشتن دیوانگان و نه کشتن
اطفال و زنان ایشان هرچند معاونت کنند آنها ایشان را اگر در صورت اضطرار و جائز نیست مثله کردن آنها یعنی گوش و بینی
بریدن و همچنین جائز نیست با اینها بعد از امان دادن غدر کردن مترجم گوید چنانچه کشتن زنان ایشان جائز نیست کشتن خنثاها
و شیخ فانی آنها هم جائز نیست کما قال الشیخ علی قدس سره مگر آنکه آنها هم معاون کفار شوند پس درین صورت جهاد با آنها هم واجب
میشود و سنت است که مقاتله بعد از زوال آفتاب باشد و مکروه است شبخون بردن بر آنها و مقاتله کردن پیش از زوال آفتاب مگر از
برای حاجتی و نیز مکروه است که غازی پی کند چهار پایان خود را هرچند که عاجز شود از رفتار و بجنگ برآمدن بغیر اذن امام و
بعضی گویند که حرام است و سنت است برآمدن بجنگ هرگاه طلب کند امام بسوی حرب بسبیل عموم و واجب میشود هرگاه امر
کند بخصوص و فرع است اول آنکه هرگاه مشرک طلب مبارز کند و شرط نکند که مبارز دیگر با او نکند جائز است که هرگاه آن دو
با همدیگر جنگ کنند معاونت مبارز مسلمان نمایند و اگر شرط کرده باشد که دیگری با او مددگاری نکند واجب است وفا کردن
بشرط پس اگر بگریزد مسلمان و حربی او را طلب کند جائز است که آن حربی را دفع کنند و اگر حربی او را طلب نکند جائز نیست که
با او جنگ کنند و بعضی فقها گفته اند که جائز است مگر آنکه شرط کرده باشد حربی که امان دهند او را تا آنکه بقوم خود برسد دوم اگر
شرط کند حربی که طلب مبارز کند اینکه مقاتله با او نکند مگر همان مبارز مسلمان و بعد از آن که بهمدیگر او بخشید کافر طلب کند یاران
خود را پس تحقیق امان خود را شکسته و اگر آنها بدون طلب او بیایند جهت معاونت او و منع کند آنها را پس او بر قرار شرط خود است
و اگر منع نکند آنها را جائز است که مسلمانان دیگر هم با او مقاتله کنند و با کفار معاونان او طرف سوم در بیان امانست و کلام

در کسی است که عقد امان میکند و عبارت امان چیست و شرایطش کدام است اما کسی که عقد امان کند واجب است که مسلمان بالغ عاقل
مختار بوده مجبور نبوده خواه امان دهنده آزاد باشد یا بنده مرد باشد یا زن و اگر امان بدهد طفلی که نزدیک بلوغ باشد و هنوز بالغ نشده
یا دیوانه منعقد نمیشود امان او ولیکن کسیکه بامان آنها از کفار حربی در بلاد اسلام آمده باشد باز میگردانند او را بمنزلش مترجم گوید
کسیکه بامان طفل غیر بالغ یا دیوانه در بلاد اسلام در آید و ادعا کند که این امان را صحیح دانسته بوده باید او را باز گردانید بمنزلش و اگر با وجود
علم بعدم صحت امان مذکور در بلاد اسلام آمده باعتماد امان معلوم الفساد لازم نیست که او را بمنزلش رسانند و مراد مصنف در اینجا
مثل آنست و همچنین هر کافر حربی که داخل دار الاسلام شود بشبهه امان مانند اینکه لفظی بشنود و پندارد که آنهم امانست یا مصاحبت
شود با رفقای مسلمان و توهم کند که آنهم امان است و جایز است که امان دهد یکی از عامه مسلمانان احاد کفار حربی را و شراح گفته
که مراد از احاد عدد قلیلی است مانند ده کس یا قافله قلیله یا قلعه صغیره و امان نمیدهد یکی از مسلمانان عامه کفار حربی را و نه باهل اقلیمی را
و آیا جایز است که یکی از عامه مسلمانان امان دهد باهل دهی از کفار را یا اهل قلعه را بعضی فقها گفته اند که بلی چنانچه قبول کرده حضرت
امیر المؤمنین علیه السلام امان دادن یکی از مسلمانان برای قلعه و بعضی دیگر میگویند که جایز نیست و آن اشبه است و آنچه حضرت امیر المؤمنین
علیه الصلوة والسلام فرموده حکایتی است در واقعه معلومه پس سرایت نمیکند حکم او در واقعات دیگر و امام امان میدهد اگر خواهد تمام
اهل حرب را عموما و بعضی را خصوصا و همچنین کسیکه نصب کرده باشد امام او را برای حکومت در طرفی دادن امان بهر تمام اهل آن طرف را
و واجب است وفا کردن بامان مادام که متضمن امری مخالف شرع نباشد مثل اینکه امان بدهد آنها را که شرب خمر برملا میکرده باشند یا احداث
بتخانه نمایند و اگر بجنگیدند امان منعقد نمیشود اما عبارت امان و آن اینست که بگوید امان دادم ترا و پناه دادم ترا و تو در امان اسلامی
و همچنین هر لفظیکه دلالت کند بر این معنی بصراحت و هر عبارتی که بکنایه دلالت بر آن کند و معلوم شود که عاقد بآن عبارت قصد امان
کرده و اگر بگوید که باکی نیست بر تو یا بگوید که مترس آن امان نیست مادام که با آن عبارتی ضم نکند که دلالت بر امان کند اما وقت امان
پس آن پیش از اسیر شدن آن کافر است و اگر لشکر اسلام مشرف بر فتح شوند و طلب امان کند خصم جایز است که امان بدهند هر صورتیکه
مصلحت در آن باشد و اگر امان خواهند بعد از اسیر شدن و آنها را امان بدهند صحیح نیست و اگر اقرار کند مسلمان که امان داده کافر اسیر را
اگر اقرار در وقتی باشد که صحیح باشد در آن وقت امان دادن قبول میکنند قول او را و الا قبول کرده نمیشود مترجم گوید در اینجا مراد
از وقت صحت امان است که امان دهنده جامع صفات معتبره در عقد امان باشد و این اقرار بعد از گرفتار شدن کافر باشد هر چند
یا قبل اسیر شدن بوده و اگر دعوی کند حربی بر مسلمان که او امان داده آن حربی را و مسلمان منکر شود قول قول مسلمان است مترجم
گوید در این مقام مراد از اینکه قول قول مسلمانانست اینست که عدم حکم حصول امان جاری میشود و در اینجا تکلیف قسم باو راجع
نمیشود زیرا که قتل و اسیر نمودن هر دو حکم جاریست بر کافر حربی و با دعای امان از او ساقط نمیشود و اگر مسلمان بعد از دعوی

حربی و پیش از جواب فوت شود یا بیهوش گردد قبول میکنند دعوی حربی را و در هر دو حال او را امین هستند پیش اصحابش و بعد از آن
حکم حربی دارد و اگر کافر حربی برای خود امان حاصل کند که در شهر اسلام سکونت نماید بتبعیت آن حربی مال او هم در امان می آید
و اگر ملحق شود بدار الحرب جهت سکونت امانیکه برای نفس خود حاصل کرده بود بر طرف میشود لیکن مال او که در بلد اسلام مانده در
امن خواهد بود و اگر آن حربی بعد از توطن در دار الحرب بمیرد و اگر وارثش مسلم داشته باشد مال او بهمان تعلق میگیرد و اگر وارثش حربی بود منقرض
میشود امان مال او و مالش حکم فیء دارد که مخصوص امام است زیرا که بدون جنگ بدست آمده و همین حکم دارد اگر در دار الاسلام بمیرد
و اگر اسیر کنند او را مسلمانان و مملوک شود مال او نیز بتبعیت او مملوک خواهد شد یعنی مملوک امام میشود نه مملوک غازی چنانچه شیخ علیه
قدس سره تصریح نموده و اگر داخل شود مسلمان در دار الحرب بطریق امان و در آنجا دزدی کند واجب است که رد کند مال برده را
بمالکش خواه آن مالک در دار الاسلام باشد یا در دار الحرب و اگر اسیر کفار شود مسلمانی و او را رها کنند و یا او شرط کنند که در دار الحرب
باشد و در امن باشد واجب نیست او را اقامت در دار الحرب و حرام میشود بر آن مسلم اموال آنها بشرط امن و اگر سر دهند او را
بشرط ادای مالی واجب نیست وفا کردن بآن شرط و اگر مسلمان شود حربی و بذمه او مهری باشد از زوجه اش زوجه او را نمیرسد
که مطالبه آن مهر از او کند و وارث آن زوجه را هم نمیرسد و اگر بمیرد زوجه اش و بعد از آن مسلمان شود زوج یا مسلمان شود زن پیش
از شوهر و بعد از آن زوجه بمیرد مطالبه مهر او میکنند ورثه مسلمان آن زن نه ورثه حربی خاتمه و در آن دو فصل است اول آنکه جایز
است که عقد صلح بسته شود با اهل حرب بر حکم امام یا غیر امام یعنی صلح کنند بر آنکه هر چه امام بگوید یا غیر امام که بحکم امام منصوب باشد آن را
حکومت آن را قبول نمایند بشرطیکه آن حکم حاکم کامل العقل باشد و مسلم عادل باشد و آیا مرد بودن و آزاد بودن او هم شرط است
یا نه و بعضی فقها گفته اند که اینهم شرط است و در آن تردد است و جایز است که صلح کنند بر آنچه حکم کند حاکمی که امام او را اختیار کرده باشد یا
بر حکم آنکه اهل حرب اختیار کنند مگر آنکه آنها معین کنند برای حکم کردن کسی را که لیاقت حکومت داشته باشد شرعاً و اگر حاکم
بمیرد پیش از آنکه حکم کند امان بر طرف میشود و آن کفار حربی را میفرستند پیش اصحاب شان و جایز است که حاکم کنند برای مصالحه
دو کس را یا زیاده بر دو کس و اگر بمیرد یکی از آنها حکم دیگران باطل میشود و پیروی کنند بحکم حاکم مگر آنکه حکم او منافی شرع باشد و اگر حاکم
حکم کند که اهل حرب را بکشند و اسیر کنند و مال از آنها بگیرند و بعد از آن آن کفار شوند مسلمان حکم قتل از آنها ساقط میشود نه حکمی که
در مال و بنده کردن کرده باشد و اگر برای مشرک مقرر کنند فدای از جانب اسیران مسلمانان واجب نیست که بر آن وفا کنند
زیرا که آزاد را عوضی نمیباشد و هم جایز است سردار لشکر اسلام را که مقرر کند جعاله برای هر که رهنمائی کند بجانب مصلحتی
مانند نمودن اشیای مستوره و راه پنهانی قلعه و شهر کفار پس اگر آن جعاله از مال خود مقرر کند و عین آن مال موجود نباشد
و بر ذمه خود بگیرد شرط است که معلوم الوصف باشد و معلوم المقدار و اگر باشد عین پس باید که آن را ببینند یا وصف کنند بنوعیکه

که جهالت ازان برود و اگر سردار جعاله مقرر کند از مال غنیمت جائز است که مجهول باشد مانند اینکه مقرر کنند کنیزی یا جامه **تفریع** اگر جعاله
که مقرر کنند سردار لشکر معین باشد و بعد ازان فتح آن بلد بشود بطریق امان و آن جعاله داخل اشیایی که باشد بطریق امان گذاشته شده باشد
بمالکان آن پس اگر اتفاق کنند مالکان آن و مجعول له بر آنکه عوض آن را بدهند با همان عین را با تسلیم نمایند جائز است که چنین کنند
و اگر تنازع کنند و تراضی نشود صلح برطرف میشود و آن کفار را که باعتماد این صلح آمده اند برسانند بسوی قوم شان و اگر جعاله
کنیزی باشد که مسلمان شود آن کنیز پیش از فتح آنرا امید میدهند مجعول له کافر باشد یا مسلمان زیرا که باسلام سابق برآمده از صلاحیت
استرقاق و عوض آن قیمتش میدهند و همچنین اگر مسلمان شود بعد از فتح هم مجعول له کافر باشد و اگر بمیرد آن کنیز پیش از فتح یا بعد
از فتح واجب نیست که عوض آن بدهند **طرف چهارم** در احکام اسیر است و آنها مردان و زنان و اطفال صغیر اند پس زنان و اطفال مملوک
بشوند بسبب گرفتار شدن و بدست آمدن هر چند جنگ هنوز قائم باشد و همچنین اطفال صغیر و اگر مشتبه شود طفل بنابالغ ملاحظه
میکنند موی عانه اش را پس هرگاه انبات شعر او شده باشد و سن او معلوم نباشد او را ملحق میسازند با اطفال و مردان بالغ
آنها را بقتل میرسانند اگر جنگ قائم باشد در صورتیکه اسلام قبول نکنند و امام مختار است در اینکه آنها را گردن بزند یا دستها
و پاهای آنرا ببرد و بگذارد که خون از آنها جاری باشد تا بمیرد و اگر اسیر شوند بعد از تمام شدن جنگ آنها را نمیکشند و امام
مختار است خواه بر آنها منت بگذارد و رها کند یا فدیه بگیرد یا بنده کند و اگر مسلمان شوند بعد از اسیر شدن نیز همین حکم دارند
و اگر اسیری عاجز شود از رفتار واجب نیست قتل او زیرا که معلوم نیست که در حق او امام چه حکم کند و اگر مبادرت کند مسلمانی
و او را بکشد خون مقتول هدر خواهد بود و واجب است که اسیر را خورانیدن و آشامانیدن بدهند هر چند خواهش قتل او باشد و مکروه است
که اسیر کافر را گرسنگی و تعب بکشند یا سر او را از معرکه جهاد ببرند مترجم گوید شیخ علی رحمه الله فرموده که اگر در ضمن بریدن
سر آن کافر و بردن او بیرون از معرکه مذلت آن کفار شده باشد جائز است بلا کراهت و واجب است دفن کردن شهید حربی
و اگر مشتبه شوند مقتولان اهل اسلام با کفار دفن باید کرد آنرا که صغیر الذکر باشد یعنی آلت تناسل او خورد باشد و حکم طفل
اسیر حکم پدر و مادر اوست پس اگر هر دو مسلمان باشند یا یکی مسلمان بود طفل هم تابع اوست و اگر اسیر شود تنهایی بدون پدر و مادر
بعضی فقها گفته اند که تابع اسیر کننده است در اسلام **تفریع** هرگاه اسیر شود شوهر زنی نکاح آنها فسخ نمیشود و اگر او را بنده
سازند عقد نکاح منفسخ میشود زیرا که تجدد ملکیت شده که مستلزم فسخ نکاح است و اگر اسیر طفل یا زن باشد منفسخ میشود نکاح آنها
زیرا که آنها بمجرد اسیر شدن بنده میشوند و حصول بندگی موجب فسخ نکاح سابق است و همچنین اگر زن و شوهر هر دو اسیر شوند و
اگر زن و شوهر او مملوک باشند و اسیر شوند فسخ نکاح آنها نمیشود زیرا که مملوکیت آنها حادث نشده بلکه از سابق بوده و اگر حکم
کند غازی مختار است خواهد فسخ نکاح آنها کند و خواهد بحال بگذارد و خوب خواهد بود و اگر اسیر کنند زنی را پس مصالحه کرده شود

با اهل آن زن برانکه اسیری که در دست آنها از مسلمین است او را سر دهند و آنها رها کننده آن اسیر مسلمان را و واجب نیست که آن زن
را برگشته بدهند و اگر رها کنند آن زن را در بدل عوضی جایز است با اسیکه ولدی از مسلمان پیدا نکرده باشد مترجم گوید این کافر
و کتابیه اگر بحرب بدست مسلمان افتد و وطی کند او را و اسالی مسلم بالک بمین حمل از وی گیرد جایز نیست او را که رد کنند بسوی کفار خواه
بعوض یا بغیر عوض و ملحق باینها طرفست دو مسئله اول آنکه هرگاه مسلمان شود کافر حربی در دار الحرب محفوظ میشود خون او و
مال منقول او هم مانند طلا و نقره و متاع خانه که جایز نیست مسلمانان را تصرف کردن در ان نه غیر مال منقول مانند زمینها
و نهر اغنها که بعد از فتح مال مسلمانان است و ملحق بآن مسلمانست طفل صغیر او که از مسلم مذکور حمل بوده باشد آنهم حکم ولد آزاد دارد
آنکه بنده کسی نمیشود و اگر مادر آن حمل را اسیر کنند کنیز مسلمانان میشود نه ولد او که تابع پدر است در حکم اسلام و همچنین اگر زن
حربیه حمل داشته باشد از مسلمان بوطی حلال مانند وطی شبهه آن زن بعد از فتح ملک مسلمانان میشود و حمل آن حرام است مملوک
نمیشود و اگر آزاد کند مسلمان بنده ذمی خود را به نذر زیرا که آزاد کردن بنده که کافر ذمی باشد بغیر نذر صحیح نیست بعد از ان
ملحق شود آن عبد بدار الحرب از انجا اسیر کنند او را مسلمانی جایز است که او را مالک خود کند و بعضی فقها گفته اند که جایز نیست برا
که ولای عتق مسلمان تعلق باو گرفته چنانچه در کتاب المیراث مذکور خواهد شد و اگر معتق آن عبد ذمی کافر ذمی باشد مسلمان
مملوک میشود بعد از اسیر شدن باجماع علما دوم هرگاه مسلمان شود بنده کافر حربی در دار الحرب پیش از آقای خود مالک نفس خود میشود
و از عبودیت آن کافر بدر می آید بشرطیکه از دار الحرب پیش از آقا برآید و بدار الاسلام برسد و اگر برآید بعد از آقا بر ملکیت مالک باقی
خواهد بود و بعضی فقها گفته اند که شرط نیست خروج او قبل از مولی از دار الحرب بلکه بمجرد اسلام مالک نفس خود میشود و قول اول
اصح است طرف سیم در احکام مال غنیمت است که از کفار حربی بدست غازیان می آید و کلام در اقسام غنیمت است و احکام
زمین مفتوح العنوه و کیفیت قسمت آن اما اول پس بدانکه غنیمت عبارتست از فایده که کسب کنند آنرا خواه کسب آن براس المال
باشد مانند ارباح تجارات یا بغیر راس المال چنانچه از دار الحرب حاصل شود و کلام در ینمقام در قسم اخیرست و آنرا سه قسمست
اول آنچه منقول باشد مانند طلا و نقره و متاع دوم غیر منقول مانند زمین سکنی و زراعت سوم آنچه اسیر شوند مانند زنان و اطفال
و آنچه منقول باشد نیز دو قسمت است اول آنچه صحیح باشد مسلمانان را که مالک آن شوند و در ملک مسلمان تعلق بگیرد و این
قسم داخل است در غنیمت و آن مخصوص غازیانست بعد از خمس و بعد از اخراج جعالها و جایز نیست غازیان را که در آن
تصرف کنند قبل از قسمت و پیش از آنکه مخصوص شود حصه هر کدام و بعضی گفته اند که پیش از قسمت ضروریات لابدی را میتوانند
گرفت مانند خوراک چاروا و طعام خود قسمت دوم منفعتی است که تعلق بملکیت مسلمان نگیرد مانند خمر و خنزیر و آن داخل
غنیمت شرعی نیست بانکه سزاوار است که آنرا تلف کنند یا باقی بگذارند خمر را تا سرکه شود و مسائل فرعیه اول هرگاه بفروشد

یکی از غازیان چیزی را از مال غنیمت پیش از قسمت بغازی دیگر یا بخشد یا و صحیح نیست و ممکن است که بگوییم که بمقدار حصه او صحیح است و
مشتری سزاوارتر است بآنکه در دست او بگذارند آن چیز را و اگر مشتری بدار الحرب برده بر میگردانند آن چیز بیع را بمحل گذاشتن
مال غنیمت نه بسوی کسی که فروخته و اگر مشتری از غیر غازیان باشد گذاشته نمیشود در دست او بر آن چیز بلکه بغنیمت گاه
باید برگردانید دوم اشیائیکه مملوک کسی نیستند و مباح اند بهر کسی تصرف آن مانند جانوران وحشی که آنها را شکار میکنند و
درختان بی مالک مخصوص کسی نیستند و هر مسلمانی را میرسد که تملک آنها کند و آنها داخل غنیمت نیستند و اگر بر آنها اثر ملکیت باشد
و در دار الحرب بود حکم غنیمت دارد مانند جانوری که پایش را قطع کرده باشند یا درختان شکسته بریده شده بنا بر ظاهر حال سوم
اگر چیزی یافته شود در دار الحرب که بر احتمال تملک مسلمان و حربی در آن باشد مانند خیمه و سلاح حکم آن حکم لقطه است که از سر راه
بردارند و بعد از این مذکور خواهد شد و بعضی فقها گفته اند که تا یکسال باید آنرا تعریف کرد اگر مالکش ظاهر شد باو بدهد و
الا ملحق بمال غنیمت سازد و این تحکم است یعنی دلیل بر آن نیست چهارم هرگاه از جمله غنایم دار الحرب اسیری باشد که آزاد شود
بر بعضی غازیان باین معنی که آن غازی مالک آن نتواند شد و اگر بحصه او در آید خود بخود آزاد خواهد شد مانند پدر و مادر و خواهر
بعضی فقها گفته اند جزئی از آنکه حصه آن غانم شود آزاد میگردد و واجب نیست بر او که حصه های جماعه دیگر را هم بخرد تا آنکه بالکل آزاد
شود و بعضی دیگر میگویند که آزاد نمیشود مگر آنکه امام آنرا در حصه او بدهد یا در حصه جماعتی که او از جمله آنها باشد بعد از آن در آن
شود و باین تقسیم در بصورت لازم است او را که بخرد حصه های باقی غازیان و هم اگر مالدار باشد تا آنها تمام آزاد شوند پنجم اما از مال
مشرکین آنچه قابل نقل و تحویل نباشد مال جمیع مسلمانانست و در آن خمس است و امام مختار است از آنکه از عین آن خمس بر آورده و بمستحقین
خمس بدهد و در باقی داشتن آن عین و بر آوردن خمس از محصولات آن آبادانیها و کوه کان پس اینها از جمله غنایم اند مخصوص
غازیان اند و در آنها است خمس برای مستحقین آنها است ظرف دوم در احکام زمینها است هر زمینی که مفتوح شود عنوة یعنی
بقهر و غلبه از کفار حربی و آباد باشد نه موات پس آن از همه مسلمانانست و غازیان هم از جمله آنها اند و ناظر در آن و متصدی آن
امام است و مالک نمیشود کسی که متصرف باشد بخصوصه چه صحیح نیست فروختن آن زمین و نه بخشیدن آن و نه وقف کردن و صرف
میکند امام حاصل آنرا در مصالح مسلمانان مانند نگاهبانی سرحدها و امداد غازیان و ساختن پلها و زمینی که موات باشد یعنی غیر آباد
در وقت فتح آن بلاد آن مخصوص امام است و جائز نیست آنرا احیا کردن مگر باذن امام اگر ظاهر باشد و اگر تصرف کند در آن
زمین موات کسی بغیر اجازت امام واجب است بر متصرف که خراج آن بدهد بامام در وقت غیبت امام کسیکه احیای زمین موات
کند مالک آن میشود بدون اجازت امام مترجم گوید صاحب مسالک رحمه الله گفتند که زمین موات یا از ابتدای موات بوده
که دست تصرف مالکی بآن نرسیده یا چنین نباشد بلکه در وقتی ملک مالکی بوده قسم اول تعلق بامام دارد و از جمله انفال است که جائز نیست

احیای آن مگر باذن امام در حال ظهور امام و در زمان غیبت امام مالک آن میشود که احیای آن نموده و اگر هست مالکی بر آن بجهت شی شده
و بعد از آن خراب شده باشد پس اگر بمالک رسیده باشد بخریدن و مانند آن در این صورت از ملکیت او بیرون نمی آید هر چند خراب شود باجماع
علما و اگر باحیا ملک مالک شده باشد پس مالکش یا معین باشد یا غیر معین اگر معین نباشد حکم انفال دارد که حق امام است و مالک
آن در حال غیبت محیی میشود و در صورتیکه زمین خراب شود و مالکش معین باشد علما اختلاف کرده اند در حکم آن شیخ رحمه الله فرموده
که باقی میماند بر ملک مالک و لیکن جایز است که دیگری آباد کند و احق است بتصرف آن و لیکن واجب است بر او که کرایه بمالک بدهد و بعضی
دیگر گفته اند که از ملک آن مالک بیرون می آید و جایز است که دیگری احیا کند و مالک میشود محیی و نیز در مسالک گفته که در زمان غیبت امام
تملک ارض موات باحیا عام است خواه مسلم احیا کنند یا کافر و مخصوص شیعیان نیست و بعضی گفته اند که مخصوص است والله اعلم و هر زمینی
که مفتوح شود از کفار حربی بعنوان مصالحه پس آن زمین از مالکان است که از اهل ذمه باشند و بر آنها واجب است دادن آنچه بر آن
مصالحه کرده آید با امام که او میکرده باشند و این ملک مخصوص مالک میشود و جایز است فروختن آن و تصرف کردن در آن بهر
نحو تصرفی که خواهد و اگر فروخته شد آنرا مالک بمسلمانی صحیح است و منتقل میشود حاصل مقرری آن بر ذمه بایع ذمی و این در صورتیست
که مصالحه شود با آنها بر آنکه زمین از آنها باشد اما اگر مصالحه شود بر اینکه زمین از مسلمانان باشد و آنها را در سکونت آن دیر کردن
آنها جزیه باشد در این صورت حکم اراضی مفتوح العنوه است که آبادش ملک جمیع مسلمانانست و نقلش با امام و اگر مسلمان شود
ذمی ساقط میشود خراجی که مقرر شده باشد بر زمین او و مالک آن زمین میشود مخصوص و هر زمینی که مالکان آن بطیب خاطر مسلمان
شده باشند آن زمین مخصوص آنهاست و نیست بر مالکان آن زمین چیزی در آن سوای زکوة واجبی هرگاه شرایط زکوة
یافته شود خاتمه هر زمینی که مالکان ترک تعمیر و آبادی آن کرده باشد امام را میرسد که آن زمین را باجاره بکسی بدهد که تعمیر آن
زمین و بر مستحب است که حصه اجاره آن بمالکان آن زمین برساند و هر زمینی که افتاده بی مالک باشد و پیشدستی کند کسی بآبادی
آن و احیا کند آنرا او سزاوارتر است بآن و دیگری از او انتزاع نمیتواند کرد و اگر آن زمین موات را مالکی معلوم باشد پس
بر این محیی واجب است که اجره آن زمین بآن مالک بدهد و هرگاه بطریق اجاره بگیرد مسلمان خانه آن حربی در دار الحرب
و بعد از آن آنرا مسلمین بجنگ مفتوح سازند باطل نمیشود اجاره سابق آن مسلمان هر چند مالک آن زمین مسلمین میشوند تا انقضاء
ایام اجاره مستاجر مسلم را از تصرف آن خانه ممنوع نمیتوانند ساخت سوم کیفیت قسمت است واجب است که ابتدا کنند بآنچه
شرط کرده باشد امام علیه السلام برهم مانند جعالها جهت صلاح وقت و سلاح و پوشاک مقتولان اهل حرب که بقاتل آنها بدهد
و اگر شرط کرده باشد امام که سلب مقتول بقاتل بدهد و اگر شرط نشده باشد مخصوص قاتل نیست و بعد از آن کنند آنچه ضرور بآن
مال غنیمت بوده مانند نفقه اسیران و حیوانات تا هنگام قسمت و خرج نگاهبانان و شبان حیوانات و باربرداریان

و بعضی اوقات چیزی میدهد امام بقدریکه خواهد بزنان و غلامان و به بعضی کفار هم اگر آنها هم شریک جنگ شده باشند باجازت امام
علیه السلام زیرا که این سه قوم را حصه از مال غنیمت نیست و بعد از آن اخراج خمس میکنند و بعضی فقها گفته اند که پیش از آن اخراج
خمس باید کرد و بمقتضای عمل بآیه کریمه از حصه غازیان بعد از اخراج خمس بسه طائفه مذکوره چیزی باید داد و قول اول
اشبه است پس تقسیم میکنند چهار خمس دیگر را در میان غازیان و هر که حاضر شده باشد برای مقاتله هر چند قتال نکرده باشد
حتی اطفال هر چند متولد شده باشد بعد از جمع کردن مال غنیمت و پیش از قسمت شیخ علی قدس سره فرموده که اطفال را حصه
از مال غنیمت هست هر چند پدر آنها در غزا حاضر نباشد و همچنین حصه میدهند هر که پیوسته باشد بلشکر از برای مدد هر چند بعد از
جمع کردن و پیش از قسمت بعد از آن تقسیم غنیمت کنند پیاده را یک حصه و سواره را دو حصه و بعضی گفته اند که سواره را سه حصه
باید داد و قول اول اظهر است و هر غازی که او را دو اسپ باشد حصه دو اسپ او را باید داد و اگر زیاده از دو داشته باشد
حصه زیاده ندارد و همین حکم است اگر مقاتله و جهاد کنند در کشتیها هر چند در آن وقت حاجت اسپان نباشد و حصه نیست شتر
و اشتر را و حصه از حیوانات مخصوص اسپ است هر چند اسپ عربی نباشد و حصه نمیدهند از اسپان اسپ بسیار پیر و بسیار لاغر
و کره را زیرا که از آنها انتفاع در جنگ نیست و بعضی فقها گفته اند که بکلی می باید داد باعتبار رعایت نام که آنرا هم اسپ
میگویند و این قول خوب است و اسپ غصب را هم حصه نمیدهند هرگاه مالک او غائب باشد و اگر مالکش حاضر باشد مالک
او حصه او میدهند نه غاصب و حصه میدهند باسپی که بکرایه آورده باشند آنرا یا بعاریت و در این صورت حصه آن اسپ
بغازی باید داد و سواره بودن معتبر است که در وقت جمع مال غنیمت سوار بود نه بوقت در آمدن بجنگگاه و لشکر شریک سریه
میشود در مال غنیمت هرگاه آن سریه از آن لشکر بر آمده باشد و سریه پاره از لشکر است که جدا میشود برای محاربه دشمنان
اطراف و جوانب و همچنین اگر از لشکر دو سریه بر آمده اما اگر دو لشکر از شهر بر آیند بسوی دو جهت شریک نیست یکی از آن دو
دیگری را و همین دستور است اگر سریه بر آید از لشکر شهر آن لشکر شریک سریه نیست در غنیمت زیرا که لشکر از شهر به نیابت مجاهده
نیست و مکروه است تاخیر قسمت غنیمت در دار الحرب مگر آنکه عذری باشد و نیز مکروه است اقامت حدود در دار الحرب چند
مسئله است اول کسی که در سرحد برای محافظت باشد و منتظر جهاد بود او را از بیت المال وجه خرج میدهند و مالک آن نمیشود
مگر بعد از قبض از بیت المال پس اگر وقت دادن مقداری برسد و بعد از آن بمیرد ورثه او را میرسد که از بیت المال طلب کنند
و در این مسئله تردد است مترجم گوید که منشاء تردد آنست که اگر نظر کنیم بآنکه حق مطالبه بوارث منتقل میشود شرعاً در امثال
شفعه پس در این مسئله هم وارث وجه خرج مورث میتواند طلبید و اگر بگوئیم که پیش از قبض مال مورث نیست پس طلب وارث صحیح
نباشد و این اقوی است چنانچه صاحب مسالک گفته دوم اعراب را حصه از مال غنیمت نیست هر چند در جهاد حاضر باشند

با غازیان بلکه چیزی بآن عطا میکنند و مراد ما از اعراب جمعی اند که اظهار اسلام کنند و شعار اسلام و احکام آن ندانند سوای شهادتین
و با آنها مصالحه کرده باشند بر آنکه تکلیف مهاجرت بدار الاسلام بر آنها ننمایند و حصه از غنیمت نخواهند سوم مستحق نمیشود غازی
سلب را و نفل را در زیاده و نه در رجعت مگر آنکه شرط کند امام علیه السلام عطای آنرا باو و سلب بفتح سین و لام بمعنی چیزیست که
مقارن بدن آدمی میباشد مانند پوشاک و سلاح و اسپ سواری و نفل بفتح نون و فا آنچه امام سوای حصه غنیمت مقرر
کند جهت مصلحتی مانند اینکه بگوید که هر که از لشکر کفار علم بیارد یا فلان مشرک را بکشد او را این مبلغ بدهم و مراد از زیاده رفتن
بجهاد است و رجعت برگشتن از آن و بعضی گفته اند که زیاده سریه اول است که از لشکر جدا میشود برای مصلحت جهاد و رجعت
سریه دوم چهارم کافر حربی مالک مال مسلمانان نمیشود بسبب اینکه بطریق غنیمت ببرد و اگر مشرکان اموال مسلمانان ببرند
یا با اولاد آنها را اسیر کنند و بعد از آن برگردانند آنها را مسلمانان با غنیمت پس از آنها جمعی که آزاد باشند بر آنها کسی را دعوی
نیست اما مال و مملوکان از مالکان است پیش از قسمت و اگر شناخته شود بعد از قسمت پس مالکان را باید قیمت آن وا از بیت المال
و در روایتی واقع شده که آنها را برمیگردانند بمالکان و قیمت آنها میگیرند غازیان از بیت المال و وجه نیست که آنها بعینها
بمالکان میدهند و غازی قیمت آن میگیرد از بیت المال در صورتیکه مجاهدان متفرق شده باشند و اگر هنوز متفرق نشده باشند
قسمت سر نو میکنند از استرداد آنها بمالکان رکن سوم در بیان احکام ذمه است و گفتگو در چند امر است اول کسیکه جزیه از او میگیرند
جزیه گرفته میشود از آن کفار که آنها را بر دین خود وا میگذارند و بعد از قبول جزیه متعرض مال و جان آنها نمیشوند و آنها سه طایفه
اند یهود و نصاری که کتاب سماوی دارند هر چند آن آنرا تحریف کرده اند و مجوس یعنی آتش پرست که کتاب آنها سماوی نیست لیکن با شبهه
آنرا سماوی میدارند و از غیر این سه طایفه کفار قبول نمیشود مگر اسلام و باد ادای جزیه دست از آنها بر نمیدارند و این سه فرقه مذکوره
هرگاه التزام کنند بر خود شرایط ذمه را وا میگذارند آنها را بر مذهب خود خواه عرب باشند یا عجم و اگر ادعا کنند کافران حربی که از
جمله یکی آن سه فرقه مذکوره اند و جزیه بدهند وا میگذارند آنها را و تکلیف شاهد نمیکنند و اگر ثابت شود که دروغ گفته اند میشکنند
امان آنها را و گرفته نمیشود جزیه از اطفال غیر بالغ و دیوانگان و زنان و آیا جزیه گرفته میشود از کافر بعضی گفته اند که بلی و این
مرویست و بعضی دیگر گفته اند که نه و بعضی از فقها گفته اند که ساقط است جزیه از بنده و گرفته میشود از هر که سوای اینجماعت بود چنین
گوشه نشین باشد و زمین گیر و واجب است جزیه بر فقرای کفار هم ولیکن مهلت میدهند آنها را تا وقتیکه پیدا میشوند و اگر مقرر شود
بر آنها جزیه و آنها شرط کنند که از زنان بگیرند این صلح صحیح نیست و اگر مردان آنها کشته شوند پیش از قرار داد جزیه و بعد از آن زنان
طلب کنند که آنها را بر دین خود بگذارند و قبول جزیه از آنها کنند بعضی فقها گفته اند که انهم صحیح است و بعضی دیگر میگویند که صحیح نیست و
این اصح است و اگر طلب مذکور از زنان بعد از قتل رجال و عقد جزیه باشد درین صورت استصحاب اثر بهتر است یعنی ابقای حکم

سابق و در زمان لاحق و اگر آزاد شود بنده که کافر ذمی باشد او را منع میکنند از سکونت در دار الاسلام مگر آنکه قبول جزیه کنند و دیوانه
که همیشه بیهوش باشد بر او جزیه نیست پس اگر بافاقت بیاید یعنی بعضی فقها گفته اند که عمل بر اغلب است و اگر هشیار باشد در تمام سال
واجب است بر او جزیه هر چند بعد از آن دیوانه شود و هر که بالغ شود از کودکان آنها او را امر میکنند باسلام یا قبول جزیه پس اگر امتناع
کند از هر دو حربی میشود دوم در بیان کمیت مقدار جزیه است و آنرا حدی معین نیست بلکه وابسته است بآنچه امام مصلحت داند و
آنچه مقرر کرد حضرت امیر المؤمنین علیه السلام و از کفار آن زمان گرفت و آن بر فقیر دوازده درهم و بر متوسط بیست و چهار درهم و
بر غنی چهل و هشت درهم بوده محمول است بر آنکه اصلح در آنوقت این مقدار بوده و در صورتیکه متحقق نشود امری که مقتضی مصلحت
گرفتن آن مقدار باشد پس بهتر در آنوقت آنست که آنرا مطرح سازند و هر چه صلاح آن حال بوده و مقتضی خواری آنها باشد بجای آن
بگیرند و جایز است که مقرر کنند جزیه بر سرهای آنها یا بر زمین آنها و جمع نمیشود در میان هر دو امر و بعضی فقها گفته اند که اگر در ابتدای
بر روس و اراضی هر دو مقرر شود بامعنی که بعضی را بر روس مقرر کنند و بعضی را بر اراضی جایز است و آن اشبه است و جایز است
که شرط کنند بر آنها با نضمام جزیه ضیافت لشکرهای اهل اسلام که از مواطن آنها عبور کنند و لابد است که آن ضیافت معین باشد و اگر
اقتصار کنند از جزیه بر شرط ضیافت واجب است که خرج ضیافت زیاده بر اقل مرتبه جزیه باشد یعنی آنچه ممکن باشد که آنرا فرض کنند
که جزیه بوده و متضمن خواری آنها باشد و اگر مسلمان شود ذمی پیش از گذشتن سال یا بعد از آن پیش از ادای جزیه ساقط میشود از او
جزیه علی الاظهر و اگر بمیرد بعد از گذشتن سال ساقط نمیشود و میگیرند آنرا از ترکه او مانند دین مترجم گوید پیش از انقضای سال
اگر ذمی مسلمان شود باتفاق جزیه از او ساقط میگردد و اگر بعد از گذشتن سال مسلمان شود بعضی فقها ادای جزیه سابق را بر او
واجب میدانند لیکن اصح آنست که ساقط میشود از او زیرا که اسلام محو میکند گذشته را سوم در شرایط ذمه است و آن شش چیز است
اول قبول جزیه دوم آنکه نکنند کاری که منافی امان باشد مانند قصد محاربه مسلمین و امداد مشرکین و اگر مخالفت این دو شرط کنند
از ذمه مسلمانان بیرون آیند و حربی میشوند سوم ایذا کنند مسلمانان را مانند زنا با زنان ایشان و اغلام با اطفال مسلمانان و دزدی
اموال آنها و جای دادن جاسوسان مشرکین در خانهای خود و جاسوسی کردن از طرف مشرکان پس اگر یکی از اینها صادر کنند و
ترک آن شرط شده باشد صلح در نقض امان خواهد بود و اگر ترک آن در هنگام عقد ذمه شرط نشده باشد بر امان خواهند بود و بعمل می آرند
بر آنها آنچه جزای جنایت آنها باشد خواه حد خواه تعزیر و اگر العیاذ بالله ناسزا بگویند نسبت به پیغمبر صلی الله علیه و آله کشته کنند
و اگر از سبب چیزی کمتر بگویند تعزیر کنند آنها را اگر در هنگام امان شرط نکرده باشند بر آنها باز ایستادن از آن و اگر شرط شده باشد
از ذمه بیرون آیند و حربی میشوند مترجم گوید صاحب مسالک گفته که ساب هر شیئی که باشد واجب القتل است و همچنین ساب ملائکه و ائمه معصومین
نزد ما و جایز است که سامع بکشد ساب را و موقوف باذن امام نیست لیکن مشروط است بقدرت و عدم ضرر چهارم افعال

به آشکاری نکنند مانند شراب خوردن و زنا کردن و خوردن گوشت خوک و نکاح زنهای محرم مانند مادران و خواهران و اگر آشکارا
کنند این کارها را بیرون می آیند از عهد ذمه و بعضی فقها گفته اند که نقض امان نمیشود بلکه بعمل آورده میشود بر آنها آنچه مقتضای
شریعت مطهره باشد خواه حد یا تعزیر پنجم احداث معبد نکنند و ناقوس نزنند و خانه های خود را بلندتر از عمارات مسلمانان نکنند
و آنها را تعزیر میکنند اگر مخالفت این شرط کنند و اگر ترک این امور شرط شده باشد در عقد ذمه منتقض میشود ذمه آنها ششم جاری شود
بر آنها احکام مسلمانان و در اینجا چند مسئله است اول هرگاه مخالفت شروط ذمه کنند در دار الاسلام میرسد امام را که رد کند آنها را
بمکان شان و آیا میرسد امام را کشتن آنها یا بنده کردن یا فدیه گرفتن بعضی گفته اند بلی و درین تردد است مترجم گوید بعضی فقها
گفته اند که چون با امان داخل دار الاسلام شده اند باید که امام بعد ظهور مخالفت شرایط ذمه آنها را باز بمامن خود برساند و بعد از آن
جهاد با آنها کند و بعضی دیگر میگویند که هر چند با امان داخل شده اند لیکن بمخالفت شرایط ذمه کرده اند حربی شده اند و قتل آنها
جایز است دوم هرگاه مسلمان شود بعد از نقض ذمه و پیش از آنکه حاکم حکم کند بر او بتعزیر یا حد و غیره مقتضای جنایت ساقط
میشود از او جمیع آنچه بر او لازم شده بود سوای قصاص و حد و باز گرفتن آنچه گرفته از مال مسلمانان و اگر مسلمان شود بعد از آن
که او را عبد کنند یا فدیه از او بگیرند برطرف نمیشود بندگی و فدیه سوم هرگاه بمیرد امام و مقرر کرده باشد برای اخذ جزیه مدتی معین
یا شرط دوام جزیه نموده باشد واجب است بر امام بعد او اجرای آنچه امام سابق مقرر کرده و اگر امام سابق مقرر نکرده باشد و
مطلق بگذارد میرسد امام بعد او را که تغییر بدهد آنرا بمقتضای مصلحت وقت و مکروه است که مسلم ابتدای سلام بر ذمی کند و مستحب است
که در هنگام راه رفتن مضطر کنند ذمی را که از راه تنگ برود چهارم در احکام بناها است و کلام در احکام کنایس اهل ذمه است
و خانه های آنها و مساجد و جایز نیست که اهل ذمه تازه بسازند بیع یعنی معابد نصاری در دار الاسلام و اگر تجدید بنای آنها کنند
واجب است برطرف کردن آن خواه آن شهر را مسلمانان تازه بنا کرده باشند یا بجنگ از کفار گرفته باشند یا بعنوان صلح باین شرط
که زمین از مسلمانان باشد و باکی نیست در آنچه قبل از فتح ساخته باشند یا در زمینی که بصلح مفتوح شده باشد باین شرط که زمین از آنها
باشد و اگر ویران شود کنیسه آن کفار را جایز باشد بحال گذاشتن آن جایز است که آنرا تازه کنند و بعضی فقها گفته اند که جایز
نیست اما خانه ذمی پس هر چه تازه بسازد ذمی جایز نیست که بلند کند آنرا از بنای مسلمان از همسایگان و جایز است که برابر آنها
بسازد علی الاشبه و بحال میگذارند خانه که از مسلمان بخرد به همان بلندی خود هر قسم باشد و اگر ویران شود جایز نیست که بلند
تر از خانه مسلمان همسایه بسازد و اکتفا کند بآنکه برابر باشد یا کمتر اما مساجد پس جایز نیست که داخل مسجد الحرام شوند اجماعاً و
در غیر مسجد الحرام از مساجد نیز بنا و اگر اجازت دهند آنها را که داخل مسجد شوند صحیح نیست آن اذن نه بطریق نشستن و نه
بطریق راه رفتن و نه برای خرید و فروخت و جایز نیست اهل ذمه متوطن کردن در زمین حجاز موافق قول مشهور و بعضی فقها

گفته اند که مراد از حجاز مکه و مدینه است و در راه رفتن و برای حاجتی رفتن اهل ذمه در حجاز تردد است و هر کس جایز داشته آنرا محدود
ساخته است به روز که زیاده از سه روز تجویز نیست و نیز جایز نیست توطن آنها در جزیرهٔ عرب و بعضی فقها گفته اند که مراد به جزیره عرب
مکه و مدینه و یمن و حوالی آنست و بعضی دیگر میگویند که آن از عدن است تا منزل اربع عبادان در طول و از تهامه و اطراف تهامه تا اطراف
شام در عرض و آنرا جزیرهٔ عرب میگویند باعتبار آنکه دریاها دران احاطه کرده اند و مسکن عرب است پنجم در بیان مصالحه است و آن
عبارت از عقد بستن بر ترک حرب تا مدتی معین و این جایز است هرگاه متضمن مصلحتی باشد از برای مسلمانان یا از جهت کمی آنها از
مقاومت با اعدا یا از برای انتظار چیزیکه بآن قوت بهم رسد مسلمانان را یا از جهت امید داری دخول آنها در اسلام بر تقدیر
و هرگاه بر طرف شود مصلحت و مسلمانان قوت محاربه با خصم باشد جایز نیست صلح کردن با کفار حربی مترجم گوید علامه در قواعد
الاحکام فرموده که در صورت احتیاج بجانب صلح واجبست صلح کردن با کفار و در تذکره و منتهی المطلب گفته که بهیچ حالی واجب نمیشود
مصالحه زیرا که امر بقتال عام است و حضرت امام حسین مصالحه نفرموده و جواب اینست که احتمال دارد که عدم مصالحه آنحضرت
بسبب عدم قبول آنها باشد و عدم افاده دران صلح زیرا که ابن زیاد علیه اللعنه بسیار سخت بود و عداوت آنها و یزید ملعون
نیز دست از آنها بصلح بر نمیداشت و موجب مزید فتنه و ضعف ایمان و حدوث شبهه در حقیت آنحضرت میگردید و جایز است
مصالحه بوعده چهار ماه و جایز نیست زیاده بر یک سال موافق قول مشهور و آیا جایز نیست که زیاده بر چهار ماه صلح کنند بعضی
فقها گفته اند که جایز نیست زیرا که حق تعالی فرموده فاقتلوا المشرکین حیث وجدتموهم یعنی بکشید مشرکان را هر جا که بیابید
ایشانرا و بعضی دیگر گفته اند که جایز است زیرا که حق تعالی فرموده وان جنحوا للسلم فاجنح لها یعنی اگر آنها راضی شوند بصلح تو هم
راضی شو بآن و وجه اینست که موقوف بر رعایت مصلحت است و امام تا هر وقت که مصلحت بداند عقد مصالحه میتواند کرد و صحیح نیست
صلح کردن تا مدت غیر معلوم و صلح مطلقا یعنی بدون تعیین مدت هم جایز نیست مگر آنکه امام شرط کند برای خود خیار نقض صلح را یعنی
مقرر کند با آنها که هرگاه خواهم بشکنم عهد صلح را و اختیار با من است و اگر صلح واقع شود بر چیزیکه جایز نیست قبول کردن آن چیز
درینصورت واجب نیست وفا بآن عهد مانند آنکه امور شنیعه آشکار کنند یا زنانی که از دار الحرب بدار الاسلام آمده و مسلمان
شده باشد آنرا باز بدار الکفر بفرستند پس اگر زنی مهاجرت کند بسوی بلد اسلام و متحقق شود که مسلمان شده و او را کفار
طلب کنند باز گردانیده نمیشود بآنها و لیکن شوهر آن زن را رد میکنند آنچه بآن زن داده از مهر خاصه هرگاه آن مهر مباح
باشد و اگر مهر آن زن چیزی حرام باشد مانند شراب و خوک آنرا رد نمیکنند و نه قیمت آنرا تفریع وقتیکه زنی بیاید از دار الحرب
بدار الاسلام در حالتیکه مسلمان شده و بعد از آن مرتد گردد بر نمیگردانند آن زن را بدار الکفر زیرا که در حکم مسلمه است دوم اگر
بیاید شوهر آن زن و مطالبه مهر کند از آن و بعد از آن بمیرد آن زن بعد از مطالبه شوهر دفع میکنند بسوی مهر آن زن را از بیت المال

واگر آنزن بمیرد پیش از مطالبهٔ شوهر درینصورت باز نمیدهند آن مهر را و درین مسئله تردد ست واگر بیاید آنزن بدار الاسلام و طلاق
دهد شوهرش بطلاق باین که در کتاب الطلاق بیان خواهد شد میرسد او را مطالبهٔ مهر آنزن واگر مسلمان شود آن مرد در حالتیکه آنزن
در عدهٔ رجعی او باشد آن مرد سزاوارتر است بآن زن اگر خواهد بحال وارد زوجیت آنزن را و زن را نمیرسد که قبول نکند اما اگر بیایند
مردان کفار که از دار الحرب آمده باشند بدار الاسلام پس هر کافر که ایمنی باشد از فتنه و فساد انگیزی او بسبب اینکه بسیاری
از عشایر و قبایل او در بلاد اسلام باشند و او نتواند که با مسلمانان بداندیشی کند یا از وجه دیگر از و ایمنی بوده باشد از استیلا
قوت اسلام جائز است که او را بگذارند بدار الحرب والا منع میکنند از ملحق شدن بکفار حربی واگر در هنگام مصالحه شرط کنند که
مردان کفار را واگذارند که بدار الحرب بروند مطلقاً یعنی خواه ایمنی از فتنهٔ آنها باشد یا نباشد بعضی فقها گفته اند که صلح باطل
است زیرا که صلح شامل برگردانیدن مامون الفتنه و غیر مامون الفتنه میشود و هر کس از کفار که واجب میشود رد کردن او
بدار الحرب واجب نیست که او را برسانند بآنجا بلکه رها میکنند او را و ازاله مانع نمایند در میان او و ملحق شدن بکفار و [illegible]
صلح با کفار نمیشود علی العموم و نه صلح با اهل شهری یا طرفی مگر امام علیه السلام یا هر که قائم مقام امام باشد و از جمله لواحق این
طرف چند مسئله است اول هر کافر ذمی که دین خود بگذارد و بدین کفار دیگر درآید که صاحب جزیه نباشد و آنها را امام بحال
خود نگذارد قبول کرده نمیشود از ان ذمی آن دین بلکه تکلیف باسلام کنند او را واگر قبول نکند میکشند او را اما اگر ذمی از
دین خود برآید و بدین دیگر درآید با اهل آن مصالحه نکنند و جائز باشد واگذاشتن آنها بشرط جزیه مثل آنکه یهودی یا نصرانی
یا مجوسی شود بعضی فقها گفته اند که قبول آن از و میکنند زیرا که کفر یک ملت است و بعضی دیگر گفته اند که قبول نمیکنند زیرا که
حق تعالی میفرماید و من یبتغ غیر الاسلام دینا فلن یقبل منه یعنی هر کس که سوای اسلام [illegible] دینی کند قبول کرده نخواهد شد
آن دین از و واگر آن کافر باز عود کند بدین خود و بعضی گفته اند که قبول میکنند از و باز گشت بآن دین و بعضی میگویند که قبول کرده
نمیشود و آن اشبه است و اگر اصرار کند بر عدم قبول اسلام کشته شود آیا اطفال او را مسلمانان مالک میشوند یا نه بعضی گفته اند
که مالک نمیشوند آنها را بحکم استصحاب یعنی بحال گذاشتن حال سابق تا حجتی بر حکم لاحق بهم رسد و هر گاه اهل ذمه کاری کنند
که در ملت آنها جائز است و جائز نیست در ملت اسلام متعرض آنها نمیشوند که چرا چنین کرده اید واگر آشکار کنند آن عمل را [illegible]
جنایت با آنها بعمل آورده میشود از حد و تعزیر مطابق شرع اسلام واگر بکنند کاری را که در شرع آنها هم جائز نباشد مانند
لواطه و زنا پس حکم در ان اینست که جزای آن هر چه با مسلمانان بعمل می آرند با آنها هم بعمل آورده میشود یا اگر خواهد حاکم [illegible]
آنها را با اهل مذهب شان تا اجرای حد کنند بر آنها مقتضای ملت خود مترجم گوید که شیخ علی رحمه الله فرموده جواز رد [illegible]
آنها بسوی ملت شان مشروط است بآنکه ملت آنها مساوی باشد با ملت اسلام در وجوب مواخذه هر چند که در مقدار [illegible]

سوای آنچه در کیفیت آن تفاوت باشد والا واجب است که جاری کنند بر آنها حد اسلام و جائز نیست معطل گذاشتن حد حق تعالی سوم هرگاه بخرد کافر مصحفی را بیع آن صحیح نیست از او و بعضی گفته اند که بیع صحیح است و لیکن دست تصرف آن کافر کوتاه ساخته میشود از قرآن و قول اول مناسب تر است بتعظیم قرآن مجید و همین حکم دارد کتابهای احادیث پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم و بعضی فقها گفته اند که جائز است خریدن آن بر مبنی علی الکراهیه و آن اشبه است چهارم اگر وصیت کند ذمی که بعد از او کنیسه بسازند از مال او و یا بیعه جائز نیست زیرا که این معصیت است و همچنین اگر وصیت کند بخرج مالی در کتابت توریت و انجیل جائز نیست زیرا که آنها تحریف کرده اند آن کتابها را و اگر وصیت کند که رهبان آن مذهب را و کشیشان آنها را مالی از او بدهند جائز است چنانچه صدقه دادن با آنها جائز است پنجم مکروه است مسلمان را اجرت گرفتن برای کار مرمت کنایس و بیع خواه بنائی باشد یا نجاری و غیر آن رکن چهارم در مقاتله با باغیانست مترجم گوید عبارت مصنف در تعریف باغی آنست بر آنکه هر که خروج کند بر امام حق خواه واحد باشد یا کثیر باغی است و مقاتله با او واجب و مراد از خروج خروج بشمشیر است و بعضی فقها گفته اند که اگر واحد باشد حکم قاطع الطریق دارد و نیز شرط کرده اند بغی که بیرون از قبضه امام بوند یعنی در شهر دیگر یا در بادیه سکونت داشته باشند و اگر در قبضه او باشند اهل بغی نیستند و واجب است جنگ کردن با کسی که خروج کند بر امام عادل هرگاه طلب کند امام بسوی جنگ خواه عموماً طلب نماید یا بخصوصه کسی را طلب کند یا نائب طلب کند و تاخیر کردن در رفتن گناه کبیره است و هرگاه اشتغال کنند با باغیان جمعی که کافی باشند در این کار ساقط میشود از دیگران مادام که بخصوص طلب کند امام کسی را و گریختن از جنگ باغیان مانند گریختن از حرب مشرکان است و واجب است که دست از آنها بر ندارند تا وقتیکه برگردند از بغی یا کشته شوند و هر کس که از آنها مجروح شود اگر جماعتی داشته باشد که با آنها ملحق تواند شد جائز است که او را تمام کش کنند و همچنین هر که بگریزد یا اسیر شود اگر اعوان و انصار داشته باشد که با آنها ملحق تواند شد و بیم احادیث فتنه بود جائز است که تعاقب او کنند و اسیر را بکشند و جمعی که لشکری نداشته باشند که با آنها پناه توانند برد پس قصد از محاربه آنها تفریق اجتماع آنهاست پس تعاقب نمیکنند گریخته آنها را و تمام کش نمیکنند اسیر ایشان را چند مسئله است اول جائز نیست کنیز و غلام کردن اطفال آنها و مالک نمیتوان شد زنان ایشان را باجماع دوم جائز نیست مالک شدن مالهای ایشان را که لشکر فراهم نیاورده باشند آن مالها را خواه اموال قابل نقل و تحویل باشد مانند رخوت و آلات و ادوات یا غیر منقول مانند اراضی و مزارع زیرا که اسلام مقتضی حفظ خون و مال است و آیا آنچه لشکر جمع کرده باشد از مالهای آنها از قسم منقولات جائز است تصرف کردن در آن یا نه بعضی فقها گفته اند که جائز نیست بواسطه سببی که مذکور شد و بعضی گفته اند که جائز است زیرا که حضرت امیرالمومنین علیه السلام با اهل بغی چنین فرموده اند و آن اظهر است سوم آنچه جمع کند لشکر از اموال باغیان مخصوص غازیانست سوار را دو سهم و صا

و دو اسپ و سه اسپ را سه حصه غنیمت هر که مال زکوة ندهد حلال نداند منع زکوة را مرتد نیست و جائز است با او جنگ کردن
جهت گرفتن مال زکوة و هر کس که دشنام گوید امام عادل را که حضرت صاحب الزمان است و ائمه معصومین علیهم السلام واجب است
قتل او بر هر که بشنود در صورت امن و اگر ذمی شریک باغی شود در جنگ بیرون رود از ذمه مسلمانان جائز است امام را که
در قتال باغیان از اهل ذمه مدد طلب کند و اگر تلف کند باغی مالی یا نفسی مطیع امام یا از اهل ذمه در هنگام محاربه ضامن آن مال
و نفس میشود و هر کس بعمل آورد از باغیان امری را که موجب حد بوده یا پناه برده بکفار حربی پس هر گاه بر او ظفر یابند اجرای حد شرعی بر او باید کرد

کتاب الامر بالمعروف والنهی عن المنکر

این کتاب در بیان امر بمعروف و نهی منکر است معروف مامور به هر کاریست که مخصوص باشد بصفتی زیاده بر حسن مانند وجوب
و نیت هرگاه فاعل آن بداند آنرا یا رهنمائی کنند او را بر آن و منکر منهی عنه هر کاریست قبیح که بشناسد فاعل آن قبح آنرا یا رهنمائی کنند او را
بر آن و امر بمعروف و نهی از منکر واجب اند باجماع و وجوب آنها کفائیست که هر گاه یکی اقدام بر آن کند و محتاج مدد دیگری نباشد
از دیگران ساقط میشود و بعضی فقها گفته اند که واجب عینی است و آن اشبه است و معروف دو قسم است یکی واجب دوم مندوب
پس مباح داخل این معروف نیست و امر کردن بمامور واجبی واجب است و بمامور مستحبی سنت و منکر حرام است و تقسیم نمیشود باقسام
پس نهی آن منحصر در واجب است و واجب نیست نهی از منکر یا امر که چهار شرط متحقق نشود اول آنکه علم بمنکر بودن داشته باشد
تا ایمن بود از غلط در انکار آن دوم آنکه تجویز تاثیر بود در انکار آن پس اگر گمان غالب یا علم بعدم تاثیر داشته باشد واجب نیست
سوم آنکه فاعل مصر باشد در استمرار آن فعل پس اگر ظاهر شود علامت باز ایستادن واجب نیست انکار آن چهارم آنکه در انکار
مفسده نباشد پس اگر گمان کند که بسبب امر بمعروف و نهی منکر متضرر میشود ضرری مالی یا جانی ضرری بمسلمانی در این صورت ساقط میشود
وجوب مراتب انکار منکر سه مرتبه است اول آنکه بدل ناخوش و کاره آن باشد و این واجب است مطلقا و مشروط بشرطی نیست دوم زبان
سوم دست و واجب است که دفع کند فعل منکر را بدل اولا چنانچه اگر بداند که فاعل آن منکر ممنوع خواهد شد باظهار ناخوشی از آن فعل همچنین
اگر بداند که اظهار ناخوشی کفایت نمیکند و بداند که بنوعی از اعراض منزجر خواهد شد مانند اظهار دوری و مفارقت از همدیگر واجب است
که همچنان کند و زیاده از آن بعمل نیارد و اگر بداند که از آن برطرف نمیشود آن منکر منتقل میشود بسوی انکار بزبان بترتیب
یعنی اولا ملائم گوید و بعد از آن سخت تر و علی هذا القیاس و اگر برطرف نشود مگر بدست مانند زدن و امثال آن جائز
است که چنان کند و اگر محتاج شود بجانب زخم زدن یا کشتن آیا واجب است یا نه بعضی گفته اند که بلی و بعضی دیگر میگویند
که بدون اجازت امام و آن اظهر است و جائز نیست هیچکس را اقامت حدود شرعی مگر امام را در صورت وجود
امام یا نایب امام که او را امام نصب کرده باشد برای اقامت حدود و اگر آنهم نباشد جائز است مالک را که

زدن بر مملوک خود و آیا میتواند آدمی حد بزند اولاد خود را و زوجه خود را در آن تردید است مترجم گوید مراد لعدم امام
عدم ظهور امام است و آن زمان غیبت آنحضرت علیه السلام و حکم بجواز اقامت در مملوک مشهور است در میان علما بلکه
گفته اند که میتوان گفت که اجماعی است و شرط نیست که مالک جامع شرائط نیابت امام باشد لیکن لازم است که عالم
بحکم بود و نیز شرط است که خود دیده باشد آن منکر را از مملوک چه اگر ببینه شهادت دهد جائز نیست که اقامت حد کند
بر مملوک زیرا که شاید گرفتن کار حاکم شرع است و اگر حاکم شود شخصی که جامع شرائط نیابت امام بود از طرف پادشاه
جابر و قادر باشد بر اقامت حدود آیا اقامت حدود میتواند کرد یا نه بعضی گفته اند که میتواند کرد بعد از آنکه اعتقاد
کند که آنرا باذن امام حق میکند و بعضی دیگر میگویند که جائز نیست و آن احوط است و اگر مضطر کند کسی را سلطان
جابر بر اقامت حدود جائز است که بکند ما دام که قتل نفس بظلم نباشد زیرا که تقیه نیست در خون ریختن مردم
و بعضی فقها گفته اند که جائز است فقهای عارف بمسائل را اقامت حدود در حال غیبت امام هم چنانچه جائز است آنها
را قاضی شدن و حکم کردن در میان مردمان در صورتیکه امین باشند از ضرر سلاطین و واجبست بر مردمان که معاونت
آنها نمایند بر حکم بین الناس و جائز نیست که متعرض اقامت حدود و حکم بین الناس شود مگر کسی که عارف باشد باحکام و مطلع
بر دلائل آن و دانا باجرای آن بود بر وجه شرعیه و در صورتیکه حاکم متصف بصفات مذکوره باشد جائز است رجوع
شدن بپیش او و واجب است بر خصم که جواب دهد مدعی شود هرگاه بطلبد او را بجهت انفصال نزد آن حاکم و اگر امتناع
کند از او و رجوع کند نزد قضات جور مرتکب قبیح او منکر خواهد بود مترجم گوید فقها گفته اند که بر مکلفین واجب است
که منع کند از رجوع بقضات جور مردم را بزبان و دست با وجود قدرت و مدعی علیه را مساعده کند بر رجوع
نزد قاضی حق و اگر منصوب کند سلطان جابر قاضی را از اهل حق باکراه جائز است او را داخل شدن
باکراه در قضا و امضای احکام جهت دفع ضرر خود و لیکن واجب است بر او عمل کردن بحق بقدر امکان
و اعتقاد نمودن بحق و اگر مضطر شود بسوی عمل کردن بقول مخالفان حق آنهم جائز است هرگاه خلاصی
ممکن نباشد ما دام که قتل ناحق نباشد و واجب است بر او پیروی حق بقدر امکان مترجم گوید از لفظ
اکراه معلوم میشود که بدون اکراه جائز نیست و تحقیق آنست که شیخ علی قدس سره فرموده و آن اینست
که آنکس شخصی اهلیت قضا داشته باشد و قادر بر تنفیذ احکام شرعیه بود و امر معروف و نهی از منکر تواند نمود
جائز است او را که قبول حکومت کند از حاکم جابر و طلب آن کند هم جائز است و بغیر آن جائز نیست قبول
آن زیرا که لازم آید که خود را در معرض ارتکاب حرام و معاونت بر اثیم و عدوان اندازد

بسم الله الرحمن الرحیم

بعد از حمد و ثنای بی منتهای حضرت واهب النعماء و درود و رحمت بر مقرب درگاه کبریا یعنی محمد مصطفی و عترت مجتبی و ائمه هدی
علیهم من الصلوة اتمها و من التحیة ازکاها بر لوح اظهار می نگارد که درین هنگام خجسته آغاز فرخنده انجام که خطه دلپذیر کشمیر بظل معدلت
نواب کامگار نصفت شعار موسس قوانین امارت و ایالت موکد مبانی عظمت و جلالت صدرنشین محافل دادگستری و رعیت پروری
مظهر آثار بزرگی و سروری ابر رحمت مزارع دوستان برق خرمن آمال ظالمان و معاندان یعنی نواب افراسیاب خان بهادر دام اقباله
و ضاعف اجلاله بعد از امتداد ایام جور و اعتساف و اشتداد سرکشی ارازل و اجلاف مامن جهان و محل آرام و اطمینان عالم و عالمیان
گشته خلف ارشد امجد آن والاقدر بلند اقبال سمی ثامن الائمه اطهار میرزای کریم الطبع عدیم المثال مفخر دودمان مجد و علا سلاله خاندان
عزت و اعتلا صاحب اخلاق حمیده و مجمع اوصاف پسندیده قبله ارباب دین و دول جامع فضیلتین علم و عمل گرامی استظهار محبان
آل عبا میرزا علی رضا وفقه الله تعالی لتحصیل جمیع مراضیه و جعل مستقبله خیرا من ماضیه حتی یحصل له جمیع ما یتمناه و یتم له سعادة دینه و دنیاه
بمقتضای محبت علم و علما و تعطش تحقیق احکام شریعت غرا و انتشار در اطراف و اکناف عالم و اشتهار آن در میان اصناف
بنی آدم این حقیر قلیل البضاعت عبد الغنی بن ابی طالب را بشرح کتاب مستطاب شرایع الاحکام فی مسایل الحلال والحرام
و ایضاح آن بزبان فارسی عام فهم مامور ساخته تا فایده آن تمام و منفعت آن عام شود و چون بفضل ایزد متعال واهب
ذو الجلال ترجمه کتب عبادات آن کتاب مستطاب باتمام رسید الحال شروع در بیان مسایل عقود و شرح ابواب و فصول
این صنف از اصناف علم فقه شده امید که حسب المدعا باتمام رسد و بقبول انظار اولو الابصار گردد بمنه و کماله قال المصنف رحمه الله

قسم دویم از علم فقه در بیان عقود است و در آن پانزده کتاب است -

اول کتاب التجارة

این کتاب در بیان مسائل تجارت و آن مبنی است بر چند فصل **فصل اول** در بیان اشیائیست که بآن اکتساب معیشت
میشود و آن سه قسم است حرام و مکروه و مباح و حرام چند نوع است **اول** خرید و فروخت اشیای نجسه مانند شراب
انگوری و شراب خرما و شراب جو و هر چیز که مایع و متنجس باشد سوای روغنهای نجس که آن را برای روشن کردن چراغ
در زیر آسمان میتوان فروخت و در زیر سقف جایز نیست از جهت اینکه بسوختن روغن نجس سقف نجس میشود زیرا که دود روغن
نجس نجس نیست بلکه تعبدیست و نص دارد مترجم گوید چنانچه فروختن روغن نجس برای سوختن در زیر آسمان جایز ست
برای انتفاعات دیگر سوای خوردن و سوختن زیر سقف نیز جایز ست مانند ساختن صابون و مالیدن بر ابدان حیوانات و این
در صورتیست که روغن را نجاست عارض شده باشد و اگر عین نجاست باشد مانند دنبه گوسفند مردار جایز نیست هیچ انتفاعی از آن فقها

گفته‌اند که از حیوانات خود مرده سوای نجس العین مالاتحله الحیوة مانند پشم و ناخن و شاخ نجس نیست و آنرا خرید و فروخت میتوان کرد و بول حیوان ماکول اللحم را اگر منفعتی بوده باشد اقوی آنست که آنرا هم خرید و فروخت جایز بود اما سرگین آن که مشتمل بر منافع است جهة زراعت وغیره جواز بیع و شرا آنهم قوت دارد و از غیر ماکول اللحم بول و غایط نجس است هرچند انتفاعی هم داشته باشد بیع آن جایز نیست و خرید و فروخت بعضی انواع سگ مانند سگ شکاری و پاسبان جایز است و پوست و گوشت و دیگر اجزای سگ مطلقا جایز البیع نیست و همچنین خرید و فروخت حیوانات مردار خود مرده و خون و سرگین و بول حیوانات غیر ماکول اللحم و بعضی فقها گفته‌اند که خرید و فروخت جمیع بولها حرام است خواه از ماکول اللحم باشد یا از غیر ماکول مگر بول شتر جهة استشفا خاصة که خرید و فروخت آن جایز است و قول اول اشبه است و همچنین خوک و اجزاء آن و پوست سگ و هرچه از اجزای سگ باشد بیع آن حرام است دویم خرید فروخت چیزیکه حرام باشد آنچه مقصود با آنست مانند آلات لهو و لعب و اقسام سازها و صورتهای عبادت که بتها عان بهم رسانیده‌اند چلیپا که آنرا نصاری میپرستند و بگردن خود می آویزند و بتها و آلات و ادوات قمار بازی مانند نرد و شطرنج و آنچه باعث مساعده بر فعل حرام شود مانند فروختن سلاح بدشمنان دین مترجم گوید شیخ علی رحمه الله فرموده که حرمت بیع سلاح بدشمنان دین مخصوص است بزمان حرب که اگر با آنها صلح باشد و یا معاون مسلمین باشد و دفع اهل حرب بفروختن اسلحه با آنها حرام نیست و ملحق با اعدای دین اند قطاع الطریق در حرمت بیع اسلحه با آنها و نیز گفته که خود و زره داخل سلاح نیست آنرا با آنها میتوان فروخت بهرحال والله اعلم و نیز حرام است اجاره دادن خانها و کشتی ها از برای کارهای حرام و فروختن انگور برای ساختن شراب یا چوب برای ساختن بت و مکروه است فروختن این اشیا بکسیکه کار آنها ساختن شراب و بت تراشی باشد یعنی در صورت عدم تیقن آنکه صرف ساختن شراب و صنم سازند و در صورت تیقن حرام است سیوم خرید و فروختن چیزیکه از آن انتفاعی نباشد مانند حیوانات مسخ شده خواه برّی باشد مانند بوزینه و خرس و در فیل تردد است زیرا که انتفاع از استخوان او بساختن شانه وغیر آن مجوز است یا بحری باشد مانند مار ماهی و غوک و سنگ‌پشت و همچنین طافی و آن ماهی است که در آب مرده باشد و سباع یعنی درنده‌ها بالتمام مگر گربه و حیوانات شکاری پنجه‌دار خواه پرنده باشد یا چرنده مانند یوز و باز و بعضی فقها گفته‌اند که جمیع سباع را میتوان خرید و فروخت نمود زیرا که انتفاع به پوست و پر آنها جایز است و آن اشبه است چهارم اعمالیکه فی ذاته حرام است مانند ساختن صورتهای سایه‌دار از حیوانات و درختان و گلها وغیره ذلک مترجم گوید مراد از صورت سایه‌دار آنست که آنرا جسمی باشد که هرگاه بران روشنائی افتد حاصل شود سایه از آن اگر آن صورت از ذوات الارواح باشد بیشک حرام است و اگر آن صورت نقش کنند بر صفحه یا دیواری بعضی فقها آنرا هم حرام دانسته‌اند و از بعضی احادیث کراهت معلوم میشود ولیکن احوط تحریم است هرگاه صورت ذات الروح بود و بعضی فقها مخصوص صورت ذوات الارواح نمودند

و اگر منقوش سازند و تمیز ذات الارواح باشند اقوی عدم تحریم است و غنا مترجم گوید ملا محمد باقر مجلسی در کتاب حق الیقین گفته حرمت غنا معلوم است و در کبیره بودن آن خلافست و احادیث بسیار دلالت میکند بر حرمت غنا و شنیدن آن و در بعضی از روایات مذکور است که کبیره است و غنا کشیدن آواز است در حلق که موجب سرور گردد یا اندوه و مشهور آنست که فرقی نیست در میان آن که قرآن و دعا و ذکر باشد یا غیر آنها و اکثر علما استثنا کرده اند از غنای حرام حدی را که از برای تند رفتن شتر عربان خوانند و بعضی مرثیه های حضرت امام حسین علیه السلام نیز استثنا کرده اند و خالی از قوتی نیست اگر بروش نوحه عربان خوانند و بعضی استثنا کرده اند صدای زنی را که غنا میکند در عروسیها برای زنان بشرط آنکه مردان بر ایشان داخل نشوند و الیضا تجویز کرده اند و جهه زنان را در تها اگر دروغ نگویند و استثنای این نیز خالی از قوتی نیست چون احادیث معتبره در اینها وارد شده است و ابن ادریس و بعضی علما همه اینها را حرام میدانند و ترک همه احوط است و حرام است سرود نمودن و معاونت ظالمان کردن در محرمات مترجم گوید معاونت ظالم در ظلم حرام است اگرچه بتراشیدن قلم باشد و اگر معاونت در ظلم نباشد مانند دوختن جامه و غیر آن صاحب مسالک گفته و آنچه زنهای نوحه کننده حاصل کنند بذکر چیزهای باطل در نوحه آن نیز حرام است و نگاهداشتن کتابهای اهل ضلالت مترجم گوید مراد از نگاهداشتن کتاب اهل ضلالت محافظت آنها از تلفست یا در دل یاد گرفتن و هر دو امر حرام است مگر آنکه نگاه دارند بر ابطال بشرطیکه قدرت بر ابطال باشد محافظت را و همچنین حرام است نوشتن آن کتابها و فروختن آنها و تجارت کردن بآنها و برای تقیه هم جایز است حفظ آنها و نسخ آنها و نوشتن آنها و نویسانیدن مگر آنکه بقصد ابطال آنها باشد و همچنین حرام است هجو مومنین کردن و آموختن علم سحر مترجم گوید سحر کلام است یا نوشته و یا عزایم و مانند آنها که بسبب آن ضرری بکسی برسد و از همین قبیل است بستن مرد از قدرت بر موافقت بر زوجه و احداث عداوت در میان مرد و زن و تسخیر ملائکه و جن و احضار جنیان جهة ظاهر ساختن امور غایبه و خوارق عادات و علاج جن زده و نمودار کردن آنها و چسپانیدن آنها بیدن طفلی یا زنی و ظاهر نمودن غائب بر زبان همان طفل یا صبیه و تعلم سحر و تعلیم سحر تمام حرام است و تکسب روزی بآن و هر که حلال داند آنرا واجب القتل میشود و اگر بیاموزد آنرا بقصد رد سحر یا بقصد اینکه دفع کند یا آن دعوی مدعی ثبوت بدست آورد بسحر پس ظاهر آنست که جایز باشد و بعضی گفته که واجب کفائیست چنانچه شهید در دروس گفته و جایز است دفع سحر بقرآن و دعا و علم کاهنی مترجم گوید کهانت بکسر کاف عملی است که بسبب آن بعضی جنیان اطلاع میکنند بر چیزهای غایبه باو میگویند و اینهم قریب بسحر است و حرام است در شرع و قیافه مترجم گوید علم قیافه دانستن علامات و مقادیر است که بسبب آن ملحق میسازند بعضی مردم را ببعض مردم دیگر مانند اینکه بدیدن صورت کسی حکم کنند باینکه پسر فلان یا پدر فلان است و صاحب مسالک گفته که حرمت مشروط است بآنکه بجزم بگوید یا بر آن مرتب سازد امر حرامی را و بازیگری و قمار مترجم گوید قمار بازی کردن بآلات معهوده مانند نرد و شطرنج

وازین قبیل است بازی انگشتری وچهار مغز که اطفال میکنند ومغشوش ساختن چیزها بنحویکه غش مخفی باشد مانند آمیختن
آب در شیر وتلبیس نمودن زنهای مشاطه زنان را تا عیب آنها از نظر مردان که خواهش نکاح آنها کنند مستور ماند وهمچنین مردان را
حرام است که زینتهای حرام خود را ازین سازند مانند طلا پوشیدن وهمچنین حرام است اکتساب نمودن بامور یکه واجبست
بعمل آوردن آنها مانند شستن مردگان وتکفین ودفن آنها وگاهی حرام میشود گرفتن اجرت باشیائی دیگر هم که بعد ازین در جاها
خود مبین خواهد شد انشاء الله تعالی مسئله اجرت گرفتن بر اذان گفتن حرام است وباکی نیست اگر موذن از بیت المال قوت خود بگیرد
وهمچنین اجرت بر پیش نمازی کردن بمردمان وقاضی شدن بتفصیلی که بعد ازین مذکور خواهد شد وباکی نیست بگرفتن اجرت بر عقد نکاح
مترجم گوید که شیخ علی رحمه الله فرموده که این در صورتیست که وکیل باشد از طرف متعاقدین یا احدهما یا تعلیم صیغه نکاح و دیگر
صیغهای عقود بدیشان اجرت گرفتن جایز نیست باجماع زیرا که آن واجب کفائی است **مکروهات** سه چیز است یکی آنچه مکروهست
بواسطه آنکه غالباً میکشد بفعل حرامی یا مکروهی غالباً مانند صرافی کردن یعنی فروختن نقدین بیکدیگر که بربا میکشد و فروختن کفنها است
یا فروختن طعام که باحتکار راغب میسازد وبرده فروشی وذبح ونحر حیوانات را کار وپیشه خود ساختن که موجب قساوت قلب میشود
وآنچه مکروهست بسبب خباثت آن صنعت مانند بافندگی که در حدیث از حضرت صادق علیه السلام مرویست که ولد حایک نجیب نمیشود
مگر بعد از هفت پشت وحجامت هرگاه بشرط اجرت حجامت کند واگر بدون شرط اجرت باشد مکروه نیست هرچند بعد از آن اجرت باو بدهند
وهمچنین مکروهست کسب بضراب فحل یعنی جهانیدن حیوانات نر بر ماده آنها ودیگر مکروهست صرف کردن چیزی که در آن شبهه
راه یابد مانند کسب اطفال صغیر که آنها غالباً قیام بشرایط اکتساب نمیکنند یا آنچه اینها بهم رسانند آنرا از پیش ولی اینها خریدن و
صرف کردن مکروهست وکسب کسی که اجتناب از مکاسب حرام نمیکند در صورتیکه علم نباشد یا آنکه آنها بخصوصه از حرام بهم رسانیده
باشد وبعضی اشیای دیگر نیز مکروهست که در محل خود انشاء الله مذکور خواهد شد ومکاسب دیگر سوای امور مذکوره مباح است **مسائل
متفرقه اول** جایز نیست فروختن هیچ سگی از انواع سگها مگر سگ شکاری ودر سگ نگاهبان زراعت ونگاهبان گله وخانه تردد است
اشبه عدم جواز بیع آنهاست هرچند جایز است اجاره دادن آنها ودر هر یک ازین چهار قسم سگ خون بها ثابت است که اگر غیر مالک بکشد آنها را
باید که بمالک بدهد دوم رشوت حرام است وآن چیزیست که یکی از متخاصمین بحاکم وقاضی بدهد برای آنکه مطابق غرض او حکم کند
خواه بعد از آن حکم مطلوب او کند یا غیر مطلوب بحق حکم کند یا بباطل ودر حدیث وارد شده که رشوت کفر است بخدای تعالی سیم هرگاه بدهد
کسی مالی بکسی که آنرا صرف کند در اعطای جماعت وآنکس هم از آن جماعت باشد پس اگر مالک معین کند برای او حصه یا منع کند
او را از گرفتن آن باید که بمقتضای امر او عمل آورد واگر مطلق گذارد ومعین نکند جایز است که برابر آحاد جماعت حصه خود
هم بگیرد نه زیاده از آن بشرطیکه قرینه حالیه یا مقالیه بوده باشد که مالک را باین امر نارضی نیست وفقها گفته اند که در این صورت جایز است

که برابر آحاد آن جماعت حصه خود هم بگیرد نه زیاده از آن بشرطیکه قرینه حالی یا مقالی بوده باشد که مالک را این امر نا[illegible]
نیست وفقها گفته اند که درینصورت جائز است که بعیال خود هم حصه بدهد اما غلام خود را نمیتواند داد چهارم حکومت کردن از
جانب بادشاه عادل که امام اصل باشد جائز است وگاهی واجب هم میشود چنانچه امام او را معین کند برای حکومت یا ممکن نباشد
دفع منکر و امر معروف بدون حکومت او و حرام است حکومت کردن از جانب سلطان ظالم وقتیکه ایمنی نباشد از وقوع
در حرام و اگر ایمنی باشد از وقوع در حرام و قادر شود بنیابت ظالم بر امر معروف و نهی منکر مستحب است که قبول کند و اگر
سلطان جابر بر اکراه تکلیف کند او را بر حکومت درینصورت اگر گمان ضرر قلیل بوده باشد در صورت عدم قبول جائز است
که آنرا قبول کند لیکن بکراهت و اگر بیم ضرر کثیر باشد مانند قتل نفس یا غصب مال یا خوف متضرر شدن مومنی درینصورت
کراهت ندارد پنجم وقتیکه حاکم جابر اکراه کند کسی را بر حکومت جائز است که درآید در آن و عمل کند بمقتضای امر او و در صورتیکه قادر
بر خلاصی از این مهلکه نباشد مگر در ریختن خونهای ناحق که در آن تقیه نیست ششم عطایای ظالم اگر معلوم باشد که آن عطایا
از وجه حرام گرفته حرام است و اگر معلوم نباشد حلال است پس اگر مال حرام را بعطای ظالم گرفته واجبست که آنرا بمالک
رساند و اگر معلوم نباشد یا ممکن نباشد آن مال را باو تصدق کند از جانب مالک و جائز نیست که بغیر مالک واپس بدهد در صورت
قدرت هفتم آنچه بادشاه جابر میگیرد از غلات بعنوان تقسیم حاصل با رعایا و یا اموال بنام خراج از زمین و از چارپایان بنام
زکوة جائز است خریدن آن از پیش او و اگر بخشد قبول کردن هم و واجب نیست که آنرا رد کنند بر مالکان آن هرچند معلوم
باشند آن اشخاص مترجم گوید شیخ علی قدس سره فرموده که مقاسمه مقداری معین است که از حاصل زمین گرفته میشود که
جزئی از حاصل بود مانند نصف یا ثلث و خراج مقدار معین است که از زمین میگیرند بحساب جریب وغیره و اخذ آن
از پیش جابر خواه کسان او گرفته باشند از مالکان یا حواله کند جابر باهل حق جائز است باجماع علما و اخبار متواتره از اهلبیت
علیهم السلام هرچند اخذ فعل امام است لیکن از جانب ائمه علیهم السلام اذن باهل حق متواتر رسیده و الا حرج عظیم لازم آید و جائز
نیست اخذ آن بدون امر جابر قطعا و زیاده از مقرر هم گرفتن حرام است و مصنف رحمه الله ذکر چارپایان در زکوة نموده و زکوة
مال و غلات هم همین حکم دارد و نیز شیخ علی در شرح قواعد فرموده که ظاهر عبارات فقها و روایات دلالت میکند بر آنکه هر کس مستحق شود
گرفتن هرچند غنی باشد **فصل دویم** در عقد بیع است و شرایط و آداب آن عقد بیع لفظیست که دلالت کند بر نقل ملک مال
از مالکی بمالک دیگر در بدل عوض معلوم و کفایت نمیکند بتقابض بدلین بدون تلفظ بآن لفظ هرچند از علامات ظاهر شود که
مقصود از تقابض بیع است خواه در مال خطیر باشد یا در حقیر و اگر کسی قادر بر تلفظ نباشد اشاره او هم قائم مقام تلفظ است
و منعقد نمیشود بیع مگر بلفظ ماضی مثلا بائع گوید که فروختم و مشتری گوید که خریدم پس اگر بگوید بائع که بخر این متاع را یا مشتری بگوید

که بفروشی و بایع میگوید که میفروشم باین عبارات بیع صحیح نیست هر چند قبول متحقق شود و همچنین در طرف قبول هم لفظ ماضی باید
و اگر بگوید که بفروش مرا یا بفروشی مرا باین قبول متحقق نمیشود زیرا که این عبارات باشد عای بیع و استعلام اشبه است نه وقوع
یا ایقاع و آیا شرط است در بیع که ایجاب مقدم باشد بر قبول یا نه در آن تردد است و اشبه آنست که این شرط نیست و اگر مشتری
بگیرد مالی بعقد فاسد مالک آن نمیشود و رد واجب است و اگر تلف شود ضامن آنست مولف گوید که شهید ثانی علیه الرحمه فرموده
که مشهور در میان علما بلکه میتوان گفت که اجماعی است آنست که معاطات یعنی ثمن دادن و متاع گرفتن بدون تلفظ بالفاظ عقد
بیع و عدم ایجاب و قبول بیع نیست هر چند فائده بیع میدهد در اباحت تصرف هر کدام بعوض لیکن در معاطات مادام که عین باقی باشد
هر یک رجوع میتواند کرد در عوض خود و هر گاه تلف شود رجوع جائز نیست و لازم میگردد و ظاهر آنست که تلف هر کدام از عوضین کافی
در لزوم باشد و انتقال ملک هم حکم تلف دارد و امتزاج بغیر بنوعیکه ممتاز نشود و تغییر صفت آن مانند دوختن جامه و رنگ کردن
پارچه هم همین حکم دارد و تصرفات دیگر مانند استعمال کردن قدح در جواز رجوع میکند اما شروط بیع پس بعضی شروط متعلق است
بمتعاقدین که بائع و مشتری باشند و آن بلوغ و عقل و اختیار است پس خرید و فروخت طفل نابالغ صحیح نیست هر چند ولی او
اجازت دهد و همچنین اگر طفل ده ساله باشد و عاقل بود بیع و شرای او هم صحیح نیست علی الاظهر و همچنین بیع و شرای دیوانه
و بیهوش و مست غیر ممیز و کسی او را اکراه کنند و مجبور سازند بر بیع هر چند هر کدام از اینها بعد از زوال عذر راضی شوند
سوای مجبور که اگر بعد از آن راضی شود بیع صحیح است زیرا که عبارت او معتبر است مولف گوید که عدم جواز بیع مکره
مخصوص است بصورتیکه اکراه مشروع نباشد و اگر اکراه مجوز بود بیع هم مجوز خواهد بود مانند بیع مدیون جهت ادای
دیون او و بیع غله محتکر و بیع مال مانع انفاق واجب جهت آن انفاق و شرا معتق حصه غلام را هر گاه عتق سرایت
کند در حصص مالکان دیگر که در ینصورت همه عبد بیع میشود بر او و شرکا قیمت حصص خود را از معتق میگیرند هر چند راضی
نباشد و اگر غلام یا کنیز بیع و شرا کنند بغیر اجازت مالک صحیح نیست و اگر اجازت بدهد مالک جائز است و اگر شخصی بگوید
بملوکی که خود را بخر از پیش آقای خود برای من بعضی فقها گفته اند که این بیع و شرا جائز نیست و اشبه جواز است و نیز شرط
است که بائع مالک آن مال باشد یا جائز باشد او را بیع کردن آن مال از جانب مالک مانند وکیل یا پدر و جد پدری
یا وصی یا حاکم شرع یا امین حاکم در اموال ایتام پس اگر شخصی بفروشد مال دیگری را موقوف میماند بر اجازت مالک
یا ولی او علی الاظهر و کفایت نمیکند سکوت مالک بعد از علم به بیع بلکه اجازت صریح معتبر است و همچنین سکوت مالک
با وجود حضور او در هنگام عقد نیز کافی نیست پس اگر مالک اجازت ندهد میرسد او را که انتزاع کند از مشتری و واپس
میگیرد قیمت آن را مشتری از بائع و همچنین اگر خرجی کشیده باشد آن را هم از بائع میگیرد از قسم نفقه و عوض اجرت که مالک

از او بگیرد تا اینکه در آن مال رسیده باشد که آنچه را هم مالک بگیرد تاوان بر ذمه بائع است و در صورتیکه عالم نباشد مشتری که آن
مال از بائع نبوده یا ادعا کند بائع که با اجازت مالک میفروشد و اگر چنین نباشد بلکه بداند که غیر مالک فروخته و بی اجازت
مالک بیع نموده در اینصورت اصل ثمن را از بائع میگیرد و تاوان دیگر که کشیده بر همان مشتری است زیرا که بدانستگی بیع فاسد
نموده است و بعضی فقها گفته اند که در صورت علم بخصوصیت قیمت هم از بائع نمیتواند گرفت و همچنین اگر بفروشد کسی مال
خود را و مال غیر را بانضمام جاری میشود بیع او در مال خودش و در مال غیر موقوف بر اجازت مالک میماند و اگر مالک
اجازت نداد در اینصورت مشتری حصه قیمت مال غیر مالک را از بائع واپس میگیرد باین طریق که آن دو مال را مجتمعاً
تشخیص قیمت وقت میکنند و بعد از آن منفرداً پس آنچه تفاوت در میان قیمتین شد موافق همان از قیمت معین که بر آن بیع
واقع شده مسترد نماید مثالش اینست که مثلاً شخصی فروخت دو غلام را بقیمتی معین و بعد از آن ظاهر شد که یک غلام مال بائع
بوده و دیگر مال غیر که او را اجنبی نیست بفروختن آن در اینصورت بیع جاری شود در یک غلام که ملک بائع بوده و در غلام دیگر جاری
نشده الحال قیمت میکنند دو غلام را مجتمعاً و آن مثلاً دو صد دینار است و بعد از آن یک غلام را که از غیر مالک بوده منفرداً
قیمت آن یکصد دینار است و ملاحظه میکنند که یکصد را با دو صد کدام نسبت است و آن نصف است پس نصف آنچه مشتری
داده واپس میگیرند خواه بیع بر دو صد دینار شده باشد یا کم یا زیاده از آن در اینصورت اگر مشتری خواهد هر دو را رد کند و تمام ثمن
واپس کردن جائز است و همین حکم است اگر بفروشد چیزی را که مسلمان مالک آن میشود با انضمام چیزیکه مسلمان مالک آن نمیشود
یا بفروشد یا چیزیکه مملوک هیچکس نمیشود مثلاً غلامی را بفروشد یا مردی آزاد یا گوسفندی یا خوکی یا سرکه یا خمر در اینصورت نیز بیع جاری
میشود در آنچه مسلمان مالک آن شود نه در آنچه مسلمان مالک آن نتواند شد مانند مرد آزاد و خمر و خوک و قیمت میکنند هر دو را مجتمعاً و منفرداً
که نزد مستحلین آنچه می ارزید و بعد از آن بقاعده مذکوره ملاحظه نسبت در میان این دو قیمت نموده بهمان نسبت از مبلغی که بیع
بر آن واقع شده مشتری استرداد قیمت می نماید و پدر و جد پدری در مال صغیر و غیر رشید تصرف میتوانند کرد مادام که بالغ و رشید
نشود و بعد از بلوغ و رشد جائز نیست تصرف آنها و جائز است پدر و جد پدری را که در مال صغیر بیع و شرا کنند و متولی هر دو طرف
عقد شوند باین طریق که مال صغیر را بخود بفروشند یا مال خود را باو بفروشند پس بائع و مشتری یکی خواهد بود که ولی آن طفل است
و تصرفات وکیل هم جاریست از جانب موکل مادام که موکل زنده باشد و جائز التصرف بود یعنی دیوانه یا مفلس نشود و آیا جائز است
که وکیل متولی هر دو طرف عقد شود باینمعنی که مال خود را برای موکل بخرد یا مال خود را برای موکل خود بخرد و بعضی فقها گفته اند
که جائز است و بعضی دیگر گفته اند که جائز نیست و مذهب ثالث آنست که اگر باطلاع موکل این کار کند جائز است
والا جائز نیست و آن اشبه است پس اگر چنین عقدی واقع سازد و پیش از اطلاع موکل موقوف می ماند بر اجازت

موکل و وصی تصرف نمیتوانند کرد در مال یتیم مگر بعد از وفات موصی و چنانچه در تولیت دو طرف عقد در وکیل تردد است در وصی
هم تردد است و بعضی فقها گفته اند که اگر وصی مالدار باشد میتواند مال صغیر را بخود بفروشد و تجارت کند از مال او اما حاکم
شرع و امینی که از طرف حاکم شرع برای محافظت باشد پس آنها را ولایت نیست مگر بر جمعیکه ممنوع التصرف باشند شرعا بسبب صغر
یا سفاهت یا افلاس یا آنکه مالک مال غائب باشد و شرط است که مشتری مسلمان باشد اگر بنده مسلمانی بخرد زیرا که حق تعالی
میفرماید لن یجعل الله للکافرین علی المومنین سبیلا و بعضی فقها گفته اند که جائز است که کافر عبد مسلمان بخرد لیکن او را جبر
میکنند بر آنکه آن عبد را به مسلمی بفروشد و قول اول اشبه است و اگر کافر بخرد پدر خود را که مسلمان و عبد مسلمانی باشد صحیح است یا نه اشبه
آنست که صحیح است زیرا که بمجرد خریدن آزاد میشود چه پدر مملوک پسر نمیشود پس کافر را بر مسلم سبیل و ولایت و حکومت نخواهد بود دوم بعضی
از آن شروط متعلق است بمبیع یعنی مالیکه بیع تعلق بان بگیرد و تحقیق ذکر کردیم بعضی شروط را در باب اول و زیاده میکنم درینجا
بیان شروط دیگر جهت صحت بیع اول آنکه آن مال مملوک باشد پس صحیح نیست فروختن حر یعنی آزاد و همچنین صحیح نیست
فروختن چیزیکه در آن منفعتی نباشد و آنرا شرعا و عرفا مال نگویند مانند جعل و کرمها و عقارب و فضلاتی که از بدن آدمی
جدا میشوند مانند مو و ناخن و رطوبات سوای شیر آدمی که بآن پرورش اطفال میشود پس جائز است خرید و فروخت آن
و همچنین جائز نیست فروختن چیزیکه جمیع مسلمانان در آن شریک باشند مانند علفهای صحراهای غیر مملوکه پیش از آنکه کسی آن
علفها را جمع کند یا ماهیهای دریا و جانوران وحشی پیش از شکار کردن آنها و همچنین فروختن اراضی مفتوح العنوه که از کفار
بجنگ در تصرف مسلمانان آمده باشد زیرا که این اراضی را هیچکس بخصوصها مالک نیست بلکه جمیع مسلمان در آن شریک اند
و بعضی فقها گفته اند که آن اراضی را به تبعیت آثار و عمله که متصرف بر آنها بنا نموده میتوان خرید و فروخت کرد و در فروختن خانهای
مکه معظمه تردد است و در روایت منع وارد شده اما آب چاه پس ملک کسی است که آن چاه را کنده و آب نهر ملک کسی است که
آن نهر را بر آورده و همین است حکم هرچه ظاهر میشود از زمین مانند معدنیات که آن مال مالک آن زمین است بتبعیت آن زمین
دوم آنکه طلق باشد یعنی محبوس نباشد مانند آنچه وقف کرده باشند برای جماعت و اگر باقی گذاشتن وقف باعث خرابی شود و بسبب اختلافی
که در میان موقوف علیهم بهم رسیده باشد و فروختن آن انفع باشد برای آنها در این صورت اظهر آنست که بیع اشیای موقوفه جائز است
مترجم گوید که شیخ علی رحمه الله فرموده که معتمد آنست که در سه موضع بیع وقف جائز است یکی آنکه خراب شود و مضمحل گردد
بنوعیکه از او انتفاع افتد مانند بوریاهای کهنه مسجد و چوبهای آن که شکسته شود دوم آنکه در میان موقوف علیهم نزاعی افتد که خوف
افضا به تلف اموال و نفوس باشد و در هر دو موضع بقیمت آن میخرند چیزی را که آن چیز وقف باشد و متولی آن همان ناظر
بیع است یا حاکم شرع سیم آنکه هرگاه ارباب وقف را احتیاجی شدید شود و نباشد آنها را آنچه کفایت آنها کند از غله و غیر آن و این

جواز مستند بروایات صحیحه نموده و همچنین جائز نیست فروختن ام ولد یعنی کنیزیکه از آقای خود فرزند بهم رسانیده باشد مادام
که آن فرزند زنده باشد اگر کنیزی بخرد و هنوز قیمت آن نداده با او مباشرت کند و ولد از او بهم رساند و بایع وجه قیمت آن طلب
کند و مشتری را قدرت ادای آن نباشد جائز است که آن ام ولد را برای ادای قیمتش بفروشد و در بنصورت آیا شرط است
که مالکش فوت شده باشد یا در حین حیوة او هم فروختن آن جائز است دران تردد است و شراح گفته اند که اقوی عدم اشتراط است
و همچنین جائز نیست فروختن چیزیکه رهن نموده باشد بدون استخلاص از رهن مگر باجازت مرتهن و اگر عبدی جنایتی کرده باشد
مانند آنکه دست کسی بریده باشد یا کسی را کشته باشد در بنصورت دیت بر او لازم میشود و آقای او میتواند فروخت یا آزاد کرد
خواه آن جنایت عمداً کرده باشد یا خطاءً دران تردد است یعنی در صورت جنایت عمد از یرا که حق مجنی علیه تعلق برقبه او گرفته است
پس طلق نباشد بخلاف جنایت خطا که بآن دیت لازم میشود نه قصاص سیوم آنکه مبیع را بایع تسلیم بمشتری تواند نمود پس صحیح نیست
فروختن غلام گریخته بتنهائی و اگر آنرا با انضمام مال دیگر که صحیح الابتیاع باشد بفروشد جائز است و اگر در بنصورت آن عبد
گریخته را نیابد تمام قیمت در مقابل ضمیمه میشود و آن مشتری را طلب حصه قیمت آن بنده گریخته جائز نیست و صحیح است بیع چیزیکه
عادت جاری شده باشد بآنکه برگشته بیاید مانند کبوتر پرواز کننده و ماهیهای که دیده شوند در حوضهای محصوره که راه بدر رفتن
نداشته باشند و اگر بفروشد چیزیرا که متعذر التسلیم باشد مگر بعد از مدتی دران تردد است و اگر قائل شویم بآنکه چنین بیعی جائز است
و مشتری بعد از حصول علم بحقیقت حال مختار است در آنکه امضای آن بیع کند یا فسخ نماید این قول قوی باشد چهارم
آنکه قیمت معلوم القدر و معلوم الجنس و معلوم الصفت باشد پس اگر بفروشد مالی را و قیمت معین نکند بلکه باختیار مشتری
یا باختیار خود بگذارد آن بیع فاسد است و در بنصورت اگر مشتری بگیرد آن مال را از آن بیع و تلف شود ضامن آنست یعنی
تاوان قیمت روز قبض بدهد و بعضی فقها گفته اند که از هنگام قبض بدهد تا هنگام تلف اگر در قیمت آن کم و زیاد شده باشد قیمت
اعلی بدهد و اگر نقصانی در قیمت آن راه یابد بایع را میرسد که تفاوت قیمت از مشتری بگیرد و اگر بسبب کاری که مشتری دران کرده
قیمتش زیاده شود زیادتی مال مشتریست هر چند آن زیادتی عین نباشد بلکه وصف بود و آنچه در برابر آن وصف افزوده باشد
بمشتری بدهد یعنی بشرطیکه مشتری علم بفساد بیع نداشته باشد و اگر عالم بفساد بیع بود حکم غاصب دارد پنجم آنکه مقدار بیع معلوم
باشد پس جائز نیست که اشیای مکیل و موزون و معدود را بطریق تخمین بفروشد هر چند دیده شوند مانند توده غله و همچنین جائز
نیست فروختن اشیای مذکوره به پیمانه غیر معلوم القدر و جائز است که از مال معلوم جزئی بخرند مشاع یعنی غیر ممتاز
مانند ثلث و ربع و نصف خواه اجزای آن مال مساوی یکدیگر باشد مانند گندم یا متفاوت باشد مانند پارچه و زمین و جائز نیست
خریدن مقداری معین از آن مال وقتیکه متساوی الاجزا نباشد مانند یک گز از پارچه یا یک جریب از زمین غیر مساوی الاجزا

یا یک غلام از دو غلام یا زیاده از دو غلام یا یک گوسفند از رمه و همچنین اگر بفروشد رمه را و استثنا کند از آن یک گوسفند غیر
معلوم یا چند گوسفند مجهول که اشاره بتعیین اینها نکرده باشد و جائز است چنین بیعی و استثنای در مال متساوی الاجزا مانند
یک قفیز از گندم و همچنین جائز است خریدن قدر معین از مال متساوی الاجزا هر چند مقدار تمام آن مال معلوم نباشد مانند
خریدن یک من یا چند من از خرمن مجهول القدر و هرگاه متعذر باشد شمردن اشیای معدوده جائز آنست که پیمانه بسازند
و معدود را شمرده در آن کنند که پر شود و بعد از آن بهمان پیمانه بحساب آرند آن معدود را و جائز است فروختن زمین
و پارچه بطریق مشاهده هر چند پیمایش آنها نکرده باشد و اگر پیمایش کنند احوط است زیرا که بسبب مقدار پارچه غرض متفاوت
میشود و بمشاهده مقدار معلوم نمیشود و اگر مشتری متاعی دیده باشد و آنرا بخرد از مالکش هر چند از وقت بیع حاضر نباشد
آن متاع و بائع توصیف آن نکرده باشد این بیع جائز است مگر آنکه مدتی از مشاهده رفته باشد که در آن مدت آن مبیع متغیر شود
عادةً و اگر احتمال تغیر باشد جائز است که باعتماد مشاهده سابق بخرند و بعد از آن اگر تغیر ظاهر شود مشتری مختار است
در امضا و فسخ و اگر بائع و مشتری تنازع کنند در تغیر و عدم تغیر آن متاع پس قول قول مشتریست زیرا که در این صورت بائع
ادعا میکند که مبیع بهمان صفت است که مشتری دیده بود و مشتری منکر است که بآن صفت نیست پس قسم با او میرسد و اثبات
بر بائع و بعضی فقها گفته اند که قول قول بائع است زیرا که مشتری ادعای تغیر میکند و بائع منکر است و در این مسئله تردد است
و اگر مطلوب از مبیع طعم یا بو باشد لابد است که در هنگام بیع و شرا امتحان کنند بچشیدن و ببوئیدن و جائز است که بدون آنهم
بفروشند ببیان صفت آن چنانچه اعمی میخرد اشیای مرئیه را و آیا صحیح است خریدن اشیائیکه مطلوب از آنها طعم یا رایحه باشد
بدون امتحان و وصف بمجرد دیدن نظر بر اینکه اصل آنست که صحیح باشد و معیوب نباشد در آن تردد است و اولی جواز است
و بعد از آن اگر عیب ظاهر شود مشتری مختار است که رد کند یا تفاوت قیمت آن از بائع بگیرد و اگر مشتری در آن تصرفی کرده باشد
در آن صورت رد کردن جائز نیست و تفاوت قیمت بر بائع لازم شود خواه مشتری اعمی باشد خواه بصیر و همچنین در مالی که
بسبب امتحان فاسد شود مانند چهار مغز و خربزه و تخم مرغ جائز است بیع و شرا با وجود جهالت آنچه در میان آنست و بعد از شکستن
اگر بخلاف وصف معیوب ظاهر شود تفاوت قیمت از بائع بگیرد و رد جائز نیست و اگر شکسته آنرا قیمتی نباشد تمام قیمت از بائع بگیرد و جائز نیست
فروختن ماهیها که در نیستان باشد هر چند آن نیستان مملوک مالک باشد زیرا که بیع مجهول است هر چند با آن ماهیها اینها را انضمام
کنند یا غیر اینها از متاع دیگر داخل در بیع نماید علی الاصح و همچنین فروختن شیر که در پستان حیوانی باشد هر چند با آن ضم کنند شیر
دیگر از آن که آنرا دوشیده باشند و همچنین پوستها و پشمها و موها و کرکها که بر پشت حیوانات باشد زیرا که آنهم بیع مجهول است هر چند با
چیزی دیگر هم در بیع ضم کنند و همچنین فروختن آنچه که بچه‌ها [illegible] حاصل شود پیش از آنکه تولد کنند و شهید ثانی رحمه الله گفته که اقوی

است که اگر مقصود اصلی از این مذکور است معلوم خواهد بود وصف یا بمشاهده و مقصود بالطبع گو غیر معلوم باشد بیع همه درست جائز است
دو مسئله اول آنکه مشک پاکست و جائز است فروختن آن در فاره و آن پوستی است که در میان آن مشک بود هر چند آن
فاره را شق نکرده باشند و شگافته فروختن احوط است دویم جائز است که چیزی با ظرف آن بفروشند و از بابت ظرف مقداری
از وزن آن کم کنند هر چند احتمال زیادتی و کمی آن باشد و جائز نیست کم کردن آن قدر را از حصه ظرف که متیقن الزیادة باشد مگر
در صورت رضای بائع و جائز است که متاع را با ظرف بخرند یکجا بی آنکه از حصه ظرف چیزی وضع کنند آداب تجارت
پس سنت است که فقاهت حاصل کنند یعنی مسائل متعلقه تجارت مخصوص خود بدانند و تسویه کنند بائع از میان جمیع مشتریان
و تفاوت نکنند در آنکه بعضی را بقیمت زیاده بدهد و بعضی دیگر بقیمت کم بلکه با انصاف سلوک کنند و واپس بگیرد اگر کسی متاع او را پس کند
و در وقت بیع و شرا شهادتین بخوانند و هرگاه چیزی بخرد تکبیر خدا بگوید و هرگاه بخرد چیزی کمتر از حق خود بکیل یا وزن قبلا انصافا
بگیرد و هرگاه بفروشد چیزی زیاده از حق بدهد و مکروه است که بائع مدح متاع خود کند و مشتری مذمت نماید آن متاع را و قسم
خوردن به بیع و شرا یعنی قسم راست و اگر دروغ باشد حرام است و نیز مکروه است بیع نمودن در مکانیکه در آن عیب متاع
بنظر نیاید و نفع گرفتن از مشتری مومن مگر آنکه مضطر باشد بائع و شهید ثانی رحمه الله فرموده که اگر [illegible] مومنی متاعی
بخرد برای تجارت بجهة نفع گرفتن از او مکروه نیست چنانچه نصوص درین باب روایت نموده و همچنین مکروه است انتفاع از
مشتری که با او وعده احسان در بیع کرده باشد و سودا کردن از طلوع صبح تا طلوع آفتاب و در آمدن در بازار پیش از همه
و سودا کردن با مردم دنی و آنها جماعتی باشند که پروا نکنند از آنکه در حق آنها مردم مذمت کنند و در گفتار خود هم ملاحظه از مذکورات
قبیحه نداشته باشند مترجم گوید که فقها گفته اند که طلب نمایند و کسی که از احسان محسنی خوش نشود و از بدی که برد بر دو ناخوش
نگردد و نیز داخلند در تفسیر ادنی و همچنین مکروه است سودا و معامله با ذوی العاهات یعنی جماعتی که در ابدان آنها نقصانی باشد
و جماعتی اکراد یعنی کردان زیرا که از حضرت صادق علیه السلام مرویست که آنها قبیله از جن بوده اند که پرده از آنها برداشته
شده و در میان آدمیان در آمدند و همچنین مکروه است متعرض پیمایش و وزن شدن هر که خوب نداند آنرا و بعد از عقد بیع
طلب تخفیف در قیمت نمودن و زیاده کردن مشتری قیمت متاع را در وقت فریاد کردن یعنی در وقتی هرگاه که متاع را در میان
میگذارند و مشتریان حاضر میشوند و شخصی متاعی در دست میگیرد و پیش یکی از مشتریان می برد و قیمتی میگوید که من آن را بهم
و آن شخص متاع را در دست گرفته فریاد میکند که این را باین قیمت میخرند باین قصد که اگر دیگری زیاده ازین بدهد باو بفروشد
و اگر کسی زیاده نمیکند بهمان اولین میدهد پس در آنوقت که فریاد میکند آن شخص زیاده در قیمت کردن مکروه است و بعد
از آنکه ساکت شود جائز است و درین باب روایت وارد شده مشتمل بر نهی از زیاده کردن در هنگام ندا و جواز در وقت سکوت

ودر آمدن مومن درمیان سودای برادر مومن یعنی که مومنی قصد خریدن چیزی داشته باشد و با بائع تشخیص قیمت کرده
باشد و دیگری درمیان درآید که آن متاع را بخرد نیز مکروه است علی الاظهر و همچنین مکروه است حاضر را که وکیل بادی شود یعنی عرب
متاعی در بلدی بیارد که واقف قدر و قیمت آن متاع در آن بلد نباشد و شخصی از سکنه آن بلد با او بگوید که تو تفویض کن فروختن
این متاع را بمن و مرا وکیل کن و الا بازی میخوری و وکیل از برای فروختن شود بی آنکه او را علم بقیمت سوقی آن متاع باشد
و این عمل نیز مکروه است و بعضی فقها قائل بحرمت آن شده اند زیرا که پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله از این عمل نهی فرموده اند و امر
کرده اند که بگذارید مردم را که بعضی از بعضی منتفع شوند و قول اول اشبه از لواحق این مسئله است دو مسئله اول آنکه تلقی رکبان
مکروه است یعنی که استقبال تاجران نماید تا چهار فرسخ که از آنجا ازپیش آنها متاع بخرد بشرطیکه بقصد چهار فرسخ یا زیاده بر آن برود
و اگر بلاقصد مسافت مذکور روانه شود و اتفاقاً آن مسافت طی شود مکروه نیست و اگر بقصد برود و متاعی از آن تاجران در بیرون
بلد بخرد بیع صحیح است و بائع را میرسد که فسخ کند لیکن مکروه است مگر آنکه غبن فاحش شده باشد که عادت چنان غبنی را تاجران
متحمل نمیشوند در این صورت بائع را اختیار فسخ است و آن فوریست در صورت قدرت که اگر فی الفور فسخ نکند بعد از آن بیع لازم
میشود و بعضی فقها گفته اند که ساقط نمیشود خیار فسخ بظهور غبن فاحش مگر باسقاط مشتری یا بائع و آن اشبه است و همین است حکم
نجش و آن بفتح نون و سکون جیم و شین منقوطه عبارتست از آنکه بائع با شخصی اتفاق کند و بگوید که در هنگام تشخیص قیمت با مشتری
تو ایستاده شو و بگو که من این متاع را باین قیمت میخرم یعنی بقیمتی زیاده تا مشتری هم در قیمت زیاده کند آنهم نزد بعضی مکروه است
و نزد بعضی حرام و در صورت غبن فاحش خیار فسخ است مشتری را دوم احتکار یعنی حبس نمودن و بمعرض بیع در نیاوردن گندم است
و بعضی گفته اند که حرام است لیکن قول اول اشبه است و احتکار مطابق نص در گندم است و جو و مویز و خرما و روغن و بعضی
گفته اند که در نمک نیز هست و احتکار ممنوع است بشرطیکه نگاهدارد برای زیاده شدن قیمت و بائع دیگر نباشد که بفروشد آنرا
و باذلی هم نباشد که ببخشد و بعضی فقها شرط کرده اند که در گرانی سه روز حبس کند و در ارزانی چهل روز و جبر میکنند محتکر را بفروختن
و قیمت مشخص نمیکنند و بعضی گفته اند که حاکم قیمت هم مشخص میکند و قول اول اظهر است **فصل سیوم** در بیان اختیار فسخ
بیع است و کلام در اقسام آنست و احکام آن اقسام خیار فسخ پنج است **اول** خیار مجلس است هرگاه ایجاب و قبول درمیان
بائع و مشتری بیع واقع میشود لیکن هر کدام از بائع و مشتری را میرسد که تا در آن مجلس باشند فسخ بیع کنند و بعد از آنکه
از مجلس برخیزند اختیار فسخ ندارند و اگر درمیان بائع و مشتری پرده بسته باشد مانع اختیار مذکور نمیشود و همچنین
اگر آنها را بزور کسی از مجلس بردارند و متفرق سازند و قادر بر اختیار فسخ نشوند آن اختیار بر هم نمیخورد و بعد از اجتماع
مختار اند و اگر در وقت عقد شرط سقوط خیار مجلس کنند یا یکی از ایشان متعاقدین ساقط کنند اختیار مذکور را در این صورت

فسخ نمیتوانند کرد و بیع لازم میشود از طرفین یا از یک طرف که اسقاط خیار نموده و نیز ساقط میشود خیار مذکور هرگاه جدا شوند از یکدیگر
هر چند یک گام باشد و همچنین ساقط میشود خیار مجلس در وقتیکه بایع و مشتری لازم گردانند عقد را یا یکی از این دو لازم گرداند
و دیگری راضی شود بآن و اگر یکی از این دو التزام بیع کند از طرف او لازم میشود و دوم را لازم نمیشود بلکه او فسخ میتواند کرد
و اگر یکی از متبایعین دیگری را بگوید که التزام این بیع بکن و او خاموش شود بسبب خاموشی لازم نمیشود عقد بیع بلکه خیار
فسخ باقی است و همچنین کسی که بگوید که التزام بکن از او هم سلب خیار فسخ نمیشود و بعضی فقها گفته اند که باین کلام لازم میشود بیع
فسخ بایزنه خواهد بود و لیکن قول اول اشبه است و اگر یک کس از جانب بایع و مشتری عقد بیع کند مانند پدر و جد پدری
که مال یک پسر صغیر را به پسر دیگر صغیر بفروشند بولایت از هر دو طرف ایجاب و قبول نماید خیار فسخ باقی است تا هنگامیکه از آن
مجلس برخیزد و بنا بر قول بعضی فقها یا اینکه در عقد بیع اسقاط خیار کند یا التزام بیع کند بعد از عقد از هر دو جانب دوم خیار
حیوان است هر کس که حیوانی بخرد تا سه روز مشتری را میرسد که فسخ عقد کند نه بایع را علی الاظهر و ساقط میشود خیار مجلس و خیار
حیوان هرگاه در عقد بیع اسقاط آن کنند یا بعد از آن التزام عقد بیع نمایند یا اینکه در مبیع تصرفی کند مشتری مانند اینکه کنیز را
وطی کند یا پارچه را قطع کند خواه آن تصرف لازم باشد مانند فروختن بشرط اسقاط خیار یا لازم نباشد مانند بخشیدن پیش
از قبض آن مبیع و وصیت کردن بآن مبیع که آنرا بعد از من بفلانی بدهند مثلاً سوم خیار شرط است که در عقد بیع متعاقدان
بکنند و آن تا مدتیست که معین کنند خواه یکطرف کنند یا هر دو طرف و واجبست که مدت آن معین کنند که احتمال زیادتی
و نقصان نداشته باشد و جایز نیست که شرط اختیار فسخ کنند تا مدت غیر معلوم که احتمال زیادتی و کمی داشته باشد مانند اینکه
شرط کنند که تا آمدن حاجیان زیرا که وقت معین ندارد و اگر چنین شرطے کنند بیع باطل میشود و جایز است هر کدام از بایع
و مشتری را که اختیار فسخ بر خود بگذارد و یا به اجنبی بگذارد مانند اینکه بگوید این بیع موقوف است بر آنکه فلانی رضا دهد یا خود را هم با اجنبی
شریک کند و جایز است که در بیع شرط مشوره کنند مثلاً بگویند که این بیع مشروط است بآنکه با فلان شخص مشوره کنیم
اگر صلاح داند بیع کنیم و الا فسخ نمایم و همچنین جایز است که بیع کنند متاعی را و شرط کنند که تا فلان مدت اگر بایع قیمت واپس کند
به بیع فسخ شود و اگر نه بدهد لازم میشود چهارم خیار غبن هر که بخرد متاعی را و از قیمت رایج آن متاع عالم نباشد در وقت
بیع و بعد از بیع ظاهر شود که در آن قیمت غبنی فاحش شده که معتاد نباشد چنان غبنی را [illegible] احتمال [illegible] نموده باشند
میرسد مشتری را فسخ عقد کند هرگاه خواهد این خیار ساقط نمیشود بسبب تصرف کردن مشتری در متاع [illegible] بعد از تصرف
هم بطلب غبن فاحش فسخ جایز است در صورتیکه مشتری آن متاع را از ملک خود بیرون نکرده باشد یا آن تصرف مانع
رد نباشد [illegible] باشد مانند کنیز [illegible]

ساخته باشد درین صورت بظهور غبن فاحش رد نمیتواند کرد و ثابت نمیشود بظهور غبن فاحش استرداد تفاوت قیمت بلکه مشتری
یا قبول کند بهمان قیمتی که خریده یا رد کند مترجم گوید که خیار فسخ در صورت ظهور غبن بایع هم دارد و تصرف مشتری مانع خیار
او نیست چنانچه صاحب مسالک تصریح نموده پنجم هرکه بفروشد متاعی را و قبض قیمت آن نکرده و تسلیم مبیع هم بمشتری ننموده بلکه
ایجاب و قبول بیع بعمل آمده باشد و شرط نکرده باشد که قیمت را بعد از فلان مدت بگیرد پس آن بیع لازم است تا سه روز که اگر
مشتری تا سه روز قیمت آورد و بیع لازم شد و اگر نیاورد بایع اولی است بمال خود و اگر آن مبیع تلف شود مال بایع تلف شده باشد
خواه در آن سه روز تلف شود یا بعد از آن علی الاشبه و اگر مشتری بخرد چیزی را که در یک روز ضایع میشود پس اگر بیاورد مشتری قیمت را
پیش از درآمدن شب مال اوست و الا بیع منعقد نشد و خیار عیب هم در بیع و شرا متحقق است که اگر در مبیع عیبی ظاهر شود بعد
از بیع مشتری مختار است در امضای بیع و فسخ آن و تفصیل احکام آن بعد از این مذکور خواهد شد انشاء الله تعالی اما احکام
و آن مشتمل است بر چند مسئله اول آنکه خیار مجلس مخصوص بیع و شرا است و در هیچ کدام از عقود دیگر مانند عقد اجاره و عقد نکاح
و غیره نیست و خیار شرط که مذکور شد در هر عقدی جایز است سوای عقد نکاح و وقف و ابراء و طلاق و عتق مگر بروایتی شاذ
که در باب عتق وارد شده محققی نماند که استثنای مصنف وقف و طلاق را از عقود و در عدم خیار شرط استثنای منقطع است
زیرا که اینها داخل عقود نیستند بلکه داخل ایقاعاتند و محتمل است که مراد بعقد معنی اعم باشد در مقام که شامل ایقاع هم باشد
مجازاً پس استثنای متصل خواهد بود دوم تصرف در مبیع مسقط خیار شرط است چنانچه اسقاط خیار سه روزه در بیع حیوان هم میکند و اگر
خیار به بایع و مشتری هردو باشد و یکی از آن دو تصرف در مبیع کند خیار متصرف ساقط میشود و خیار غیر متصرف باقی باشد و اگر
یکی اجازت تصرف بدیگری بدهد و او تصرف کند خیار هردو ساقط میشود سیوم هرگاه بمیرد کسی که او را اختیار فسخ باشد
منتقل میشود خیار بوارث او هر نوع خیاری که باشد یعنی خواه خیار مجلس باشد یا خیار شرط یا خیار عیب چنانچه گذشت و اگر
یکی از بایع و مشتری دیوانه شود ولی او قایم اوست در جمیع احکام خیار و اگر بعد از تصرف ولی جنون زایل شود بر هم
نمیخورد تصرف ولی و اگر یکی از متبایعین بنده باشد ماذون در بیع و شرا و بعد از عقد بمیرد خیار تعلق بمولای او میگیرد چهارم
آنکه مبیع مال مشتری میشود بمجرد عقد بیع و بعضی فقها گفته اند که بعد از عقد و انقضای زمان خیار فسخ ملک مشتری میشود
و قول اول اظهر است پس اگر بعد از عقد از مبیع منفعتی حاصل شود مانند آنکه گاو شیر بدهد یا درخت ثمر آید آن مال
مشتری است و اگر فسخ عقد بیع شود مشتری قیمت مبیع از بایع بگیرد و بایع را نمیرسد که طلب منفعت مبیع از مشتری کند پنجم هرگاه تلف
شود مبیع پیش از آنکه بایع آن را قبض مشتری بدهد مال بایع تلف شده باشد و اگر تلف شود بعد از قبض و بعد از انقضای
زمان خیار فسخ پس از مال مشتری تلف شده و اگر در زمان خیار فسخ تلف شود بدون تفریط یعنی بی پروائی و خیار بایع را باشد

پس از مال مشتری تلف شده و نقصان باو عاید میشود و اگر در زمان خیار مشتری بدون تفریط تلف شد پس از مال بایع آن
و نقصان باو میرسد دو مسئله متفرعه اول آنکه علما اختلاف کرده اند در آنکه خیار شرط که تا مدتی معین کنند ابتدای آن مدت از
حین عقد بیع است یا از وقت تفرق مجلس عقد و بعضی گفته اند که از وقت تفرق ابدان یعنی انقضای مجلس عقد و بعضی
گفته اند که از وقت ایقاع عقد بیع و آن اشبه است دوم آنکه اگر دو چیز بیک عقد بیع و شرط خیار کند در یک چیز معین
صحیح است خیار در آن و اگر مبهم گذارد و باینطور که بگوید که در امضای بیع یک چیز مختارم و معین نکند آنرا در این صورت خیار
باطل است و ملحق بآنست خیار رویت و آن در فروختن اشیا است بدون دیدن اشیا و آن محتاج است بسوی بیان
جنس یعنی قدر مشترک میان افراد آن حقیقت مانند گندم و جو و برنج و ابریشم که افراد هر کدام در اسامی مذکوره مشترک اند
و دیگر بیان وصف و آن لفظی است که بآن افراد نوع از همدیگر ممتاز شوند مانند حمرایت در گندم و آن صاف و پاک بودن
آنست از خلط جنس دیگر و مانند صدارت و رقت یعنی فربهی و باریکی و واجبست که بیان کنند هر وصفی که بآن رفع جهالت
بیع شود و اگر مذکور نکند موجب مجهول آن بیع شود و در صورتیکه بیان جنس و وصف نکند بیع غیر مرئی صحیح نیست و اگر ذکر
این دو امر کند عقد صحیح است هر چند هر دو ندیده باشند و ثالثی وصف کند یا یکی دیده باشد و یکی ندیده پس اگر بیع بآن
وصف باشد بیع لازم میشود و اگر بآن وصف نباشد مشتری مختار است خواه فسخ کند یا لازم گرداند و اگر مشتری دیده
باشد و بایع ندیده بعد از دیدن بایع مختار است در امضای بیع یا فسخ آن و اگر هر دو ندیده باشند خیار فسخ هر کدام را دارد
و اگر چیز و متاعی که بعضی از آن دیده باشد و بعضی دیگر را بایع توصیف نموده هر دو در یک عقد بیع شود و بعد از آن بآن
وصف ظاهر نشود مشتری مختار است خواه تمام بگیرد یا تمام رد کند فصل چهارم در بیان احکام عقود است
و کلام در شش امر است اول در نقد و نسیه هر که چیز و متاعی را و مذکور نقد و نسیه نکند یا شرط تعجیل ثمن کند آن ثمن حال میشود
و باید مشتری ثمن را فی الحال باو بدهد و اگر در عقد بیع شرط ادای ثمن در مدت کند آنهم صحیح است بشرطیکه در آن مدت
ابهام نباشد که احتمال زیادتی و نقصان داشته باشد و اگر شرط مدتی کند در ادای ثمن و معین نکند آن مدت را یا
معین کند بنوعیکه رفع جهالت بالکل نشود مانند مراجعت حاجیان از حج بیع باطل است و اگر شخصی بفروشد متاعی را
بقیمتی معین بشرط آنکه مشتری فی الحال قیمتش بدهد و زیاده از آن بشرطیکه بعد از مدت معین بدهد بعضی فقها گفته اند که این بیع
باطل است و در روایتی واقع شده که در این صورت بیع موجل و قیمت اقل لازم میشود و این روایت منقول از حضرت
امیر المومنین است و در سند آن جهالت و ضعف است لهذا اکثر فقها بآن عمل نکرده اند و اگر باین دستور بفروشد
تا دو مدت متاخره مثلاً بگوید که این پارچه را بفروختم بده درهم بشرطیکه بعد از یک ماه بدهی و دوازده درهم اگر بعد از دو ماه

ادا نشی این عقد باطل است و اگر شرط کند تاخیر ثمن تا مدت معین و پیش از ادای آن مدت همان متاع را بخرد بایع از مشتری
جایز است خواه بهمان قیمت بخرد یا کم از آن یا زیاده یا بمثل آن بنقد بخرد یا بنسیه و این در صورتیست که در عقد بیع اول شرط این بیع نشده باشد و اگر
مدت منقضی شود و بعد از آن مشتری بفروشد بایع آن متاع را بهمان قدر قیمت اول و جنس آن بدون زیادتی جایز است و همچنین
اگر بغیر جنس آن ثمن بخرد نیز جایز است خواه زیاده از قیمت اول باشد یا کم و بنقد باشد یا بنسیه و اگر بخرد آن را بهمان جنس
قیمت و بزیاده از آن یا کمتر از آن در آن خلاف است اشبه آنست که جایز است و کسی که بخرد متاعی را بنسیه تا مدت
معین واجب نیست بر او که پیش از انقضای آن مدت ثمن بدهد هر چند از او مطالبه کند و اگر بدهد پیش از مدت بطریق
تبرع و گذشتگی واجب نیست بر بایع که بگیرد بلکه مختار است در گرفتن و نگرفتن و اگر مدت منقضی شود و مشتری بیارد قیمت را
واجبست بر بایع که بگیرد پس اگر نگیرد و قیمت تلف شود نزد مشتری بدون تفریط و بی پروائی و بی آنکه مشتری بآن تصرف
کرده باشد مال بایع تلف شده و بر مشتری تاوان نیست علی الاظهر مشهور چنین گویند که بعضی فقها گفته اند که عدم ضمان در صورتیست
که بحاکم ترافع کرده باشد زیرا که اگر بایع بعد از انقضای مدت و تمکین مشتری از اخذ ثمن ابا کند واجبست که مشتری بحاکم
رجوع کند و بعد از آن بحکم حاکم هم نگیرد ثمن بحاکم باشد در این صورت ضمان ساقط میشود و بر مشتری تاوان
نیست و همین حکم است در طرف بایع در بیع سلم که اگر کسی بفروشد متاعی را و قیمت بالفعل بگیرد و وعده مدت معین کند
در ادای آن متاع و بعد از مدت حاضر کند آن متاع را واجبست که مشتری بگیرد و همچنین هر که بر ذمه او حقی از کسی بوده
باشد خواه وقت ادای آن رسیده باشد یا نرسیده و بعد از آن وقت برسد و او بدهد و صاحب حق نگیرد و بعد از آن تلف
شود بدون تفریط ضامن نیست زیرا که مالک خود نگرفته و باعث تلف شده در صورت مذکور و جایز است که کسی متاعی
بفروشد بنقد یا بنسیه بقیمت زیاده از رایج هرگاه مشتری دیده و دانسته بخرد و اگر جاهل بقیمت رایج باشد و زیاده بر رایج بیع شود
در این صورت مشتری را اختیار فسخ بیع است و جایز نیست بایع را که بعد از حلول مدت در برابر مهلت ادای ثمن افزایش
کند در آن و همچنین در باقی حقوق مالیه که بر ذمه کسی باشد در برابر مهلت مطالبه ادای آن چیزی بیفزاید و جایز است
که ثمن موجل یا متاع موجل را پیش از انقضای مدت بگیرد و چیزی از آن کم کند و کسی بخرد متاعی را بنسیه تا مدت
معین و بعد از آن خواهد که آن متاع را بیع مرابحه کند و آن بیعی است که بایع اصل قیمت مال را بمشتری بگوید و نفعی
معین از او توقع کند در صورت آنچه بنسیه خریده باشد باید که تعیین قیمت اصل کند و بگوید که باین قیمت باین میعاد خریده
والحال باین مقدار نفع میفروشد و اگر قیمت مذکور کند و میعاد [illegible] از آن مشتری واقف شود مختار است در آنکه
فسخ بیع کند یا بر آنچه عقد شده نگاه دارد و در روایتی واقع شده که مشتری را آن هم میرسد که توقف و تاخیر کند در ادای

تا میسا بائع کرده باشد نظر دویم در چیزی است که داخل در بیع میشود و قاعده آن نیست که لفظ بیع بر چیزیکه اطلاق شود از روی
لغت و عرف بیع شامل آن خواهد بود پس هر که باغی بخرد درختان و بناها هم داخل آن خواهند بود و همچنین کسیکه خانه بفروشد
زمین و بنا و طبقه اعلی و اسفل تمام داخل مبیع میشود مگر آنکه طبقه اعلی خارج باشد باینطریق که مسکن جماعت علیحده بود که عادةً
داخل ملک ایشان آن خانه نشود و در نصورت خارج آن خانه خواهد بود و داخل میشود در بیع خانه دروازه‌ها و اغلاق و آن ادوات
بستن و کشادن درها باشد که بر آنها محکم کرده باشند هر چند در بیع مذکور آنها علیحده نشده باشد و همچنین چوبهای داخل در بنا و میخهای
آن که محکم کرده باشند در آن خانه و نردبانها که ساخته شده باشند محاذی طبقات آن بشرطیکه بند کرده باشند در آن خانه و بعضی گفته اند
که کلید اگر بر آن اغلاق را میکشایند آنهم داخل میشود در بیع خانه و در ان تردد است زیرا که آن مثبت نیست در خانه و از قبیل کلید
قفلهائیکه منقول میباشد چنانچه بیع قفل داخل در بیع خانه نیست بیع کلید هم داخل در بیع خانه نمیشود و اشبه آنست که کلید اغلاق داخل
است در بیع خانه زیرا که کلید جزو اغلاق است و از توابع در است هرگاه اغلاق داخل در بیع دار میشود و مفاتیح آنها هم داخل
خواهد بود و داخل نمیشود آسیائیکه منصوب باشد در خانه در بیع خانه زیرا که آسیا جزو خانه نیست مگر آنکه با آسیا یا بشرط آسیا بخرد و اگر در خانه
درختی باشد و خانه را بفروشد آن درخت داخل مبیع نمیشود و اگر گوید که فروختم این خانه را با جمیع حقوق آن بعضی فقها گفته اند که در نصورت
درخت هم داخل مبیع میشود و مصنف میگویند که این معقول نیست بلکه اگر بگوید که این خانه را فروختم با جمیع آنچه در میان
دیوارهای خانه است یا مانند این عبارتی تلفظ کند شجر هم داخل میشود و اگر بفروشد خانه را با درختان و استثنا کند از ان یک
درختی پس آن درخت ملک بائع است با راه دخول و خروج با آن درخت و بمقدار زمین و میوه که بر ان شاخهای آن
درخت باشد و اگر بفروشد زمینی را که در آن نخل و شجر بوده باشد همین حکم دارد که آن نخل و شجر ملک بائع است و از ان زمین
هم بمقدار راه دخول و خروج تا آن درختان ملک بائع باشد و همچنین اگر در ان زمین زراعتی بوده باشد آن زراعت
هم مال بائع است و داخل در بیع نیست خواه آن زراعت بیخهای محکم داشته باشد که بعد بر داشتن حاصل باقی بماند یا نداشته
باشد ولیکن واجبست که باقی بگذارند آن زراعت را تا وقت درو کردن و اگر بفروشد نخل خرما را که میوه آنرا تابیر کرده باشد و آن
ریختن گرد شکوفه نخل نر است بر شکوفه ماده که آنرا شکافته میریزند میوه آن نخل از بائع است زیرا که آن ثمر داخل در اسم
نخل نیست و خارج از انست و پیغمبر صلی الله علیه و آله فرموده که من باع نخلا و بر فثمرتها للبایع الا ان یشترط المشتری یعنی
هر که بفروشد درخت خرمای را که آنرا تابیر کرده باشد میوه آن مال بائع است مگر آنکه شرط کند مشتری که ثمر هم از او باشد و در صورت عدم
شرط واجبست بر مشتری که باقی بگذارد آن ثمره را تا هنگام چیدن باعتبار عرف و عادت و همچنین اگر کسی میوه درختی بخرد که هنوز
پخته نشده باشد میرسد مشتری را که باقی بگذارد بر ان درخت تا وقتیکه معتاد باشد گذاشتن آن بر ان درخت و اگر بفروشد درخت

خرمای غیر مویز را میوه احتمال مشتری است بفتوای علما و اگر منتقل شود نخلی از کسی بدیگری بغیر عقد بیع ثمر آن از مالک اول است خواه
تابیر کرده باشد آنرا یا نکرده باشد و خواه بعقد معاوضه انتقال ملک شود مانند اجاره و نکاح و خواه بغیر عوض مانند هبه زیرا که هبه
تعلق به نخل گرفته نه به ثمر و در بیع نخل غیر مویز که حکم بانتقال ثمر کرده اند از نص مستفاد شده و قیاس در مذهب ما باطل است و تابیر
نخل متحقق میشود بآنکه گرد نخل نر بماده برسد خواه بشکافند شکوفه ماده را و گرد بر آن ریزند یا خود بخود شکافته شود و باد آن گرد را برساند
و تابیر در ماده نخل معتبر است نه در نر آن و نه در اشجار دیگر سوای درخت خرما زیرا که اتفاق علما در نخل خرما است که بتابیر و عدم تابیر
در بیع حکم آن مختلف میشود پس اگر کسی درخت دیگر بفروشد ثمر آن مال بائع است هرگاه در وقت بیع ظاهر شده باشد
آن ثمر خواه در غلاف باشد مانند پنبه و گردکان یا در غلاف نباشد مانند سیب و انار و بائع را میرسد که تا هنگام پخته شدن
و زود آوردن بر آن درخت بگذارد و مشتری را جایز نیست که ازاله کند مگر آنکه مشتری شرط کرده باشد که آن ثمر هم از او باشد
و اگر در هنگام بیع درخت ثمر ظاهر نشده باشد و بعد از آن ظاهر شود مال مشتری است و همچنین اگر مقصود از درخت گل یا برگ
آن باشد و در هنگام بیع آن درخت ظاهر شده باشد هر چند گل غنچه باشد مال بائع است و اگر بعد از بیع ظاهر شود مال مشتری
است مترجم گوید که صاحب مسالک گفته که اگر قدری ظاهر شده باشد و قدری دیگر بعد از آن ظاهر شود آنچه ظاهر شده
از بائع است و آنچه بعد از آن ظاهر شود مال مشتری است و در صورت عدم تمیز مال بائع و مشتری مخلوط شده
بصلح فیصل باید نمود فروع مسائل مذکوره چند مسئله است اول هرگاه شخصی نخلهای مویز و غیر مویز داشته باشد و همه را یکجا
بفروشد ثمر مویز از بائع است و غیر مویز از مشتری و همچنین اگر مویز را بفروشد بیکی و غیر مویز را بدیگری دوم باقی گذاشتن
میوه بر درخت تعلق بعادت دارد که آن میوه را در چه وقت می چینند پس نخلی که ثمر آنرا نیم خام می چینند عادت آن را تا آن
وقت باید گذاشت و نخلی که ثمر آنرا پخته می چینند تا آن وقت بگذارند سیوم هرگاه ثمر از بائع و شجر از مشتری باشد و آب
دادن ضرور شود برای انتفاع ثمر یا شجر و مضر نباشد هیچ کدام در این صورت آب میدهند آنرا و اگر یکی امتناع کند او را مجبور
باید ساخت و اگر برای یکی نافع و برای دیگری مضر باشد نزد مصنف مصلحت مشتری را باید ترجیح داد زیرا که بائع ضرر
داخل برخود نموده بفروختن اصل شجر و مشتری را مسلط بر خود ساخته و لیکن زیاده بر قدر حاجت آب دادن جایز نیست
و بقدر ضرورت اکتفا نماید و اگر اختلاف کنند در مقدار ضرورت رجوع بحکم واقف آن کار نمایند چهارم سنگها که در زمین
آفریده شده باشد تابع آن زمین اند در بیع و همچنین معادن که هرگاه زمین بفروشد بیع شامل معدن نیز شود زیرا که آنهم
جزو زمین است و در آن تردد است فصل سوم در احکام تسلیم ثمن و مبیع است هرگاه عقد بیع مطلق باشد و بیان تاخیر
و تعجیل بدلین یا احدهما نشود اقتضای تسلیم ثمن و مبیع هر دو میکند که بائع مبیع بدهد و مشتری ثمن بدهد هرگاه طلب نمایند و اگر

هر دو مماطلت کنند و تسلیم نمایند از آنها بجبر میگیرند و اگر یکی امتناع کند از ادای ما وجب علیه او را جبر باید نمود خواه مشتری باشد
یا بائع و بعضی فقها گفته اند که اول بائع را جبر کنند بر تسلیم مبیع و بعد از ان مشتری را بر تسلیم ثمن و قول اول اشبه است
خواه ثمن نقد و موجود باشد یا مشتری بر ذمه بگیرد و اگر شرط کند بائع که مبیع را بعد از مدت معین تسلیم کند آنها جائز است
چنانچه اگر مشتری هم شرط تاخیر ثمن نماید تا مدت معلوم و همچنین اگر شرط کند بائع در عقد بیع سکونت خانه و سواری چهارپا یا تا ان
مدت معین آن نیز جائز است و قبض ثمن و مبیع عبارت از انست که واگذارند آن را و تصرف خود بردارند از ان
خواه آن مبیع غیر منقول باشد مانند خانه و مزرعه یا قابل نقل و تحویل بود مانند پارچه و جواهر و چهارپا و بعضی فقها گفته اند
که در اشیای منقوله قبض آنست که بدست همدیگر بدهند یا به پیمانه در آنچه در کیل در آید و اگر حیوان باشد از مکان خود
برآورند و باو تسلیم نمایند و قول اول اشبه است و هرگاه مبیع تلف شود پیش از آنکه بمشتری تسلیم نمایند از مال بائع
تلف شده باشد و همچنین اگر در ان مبیع نقصانی در قیمت شود بسبب آنکه امری بر ان حادث شود پیش از تسلیم مشتری
مختار است خواه رد کند خواه قبول نماید و بعضی فقها گفته اند در ارش یعنی وضع تفاوت قیمت هم مختار است و در ان
تردد است **و متعلقات این باب چند مسئله است اول** هرگاه مبیع را نمائی یعنی زیادتی حاصل شود
بعد از عقد بیع قبل از تسلیم مانند اینکه بچه از او بزاید یا درخت میوه آید یا عبد مبیع چیزی از راه بر دارد که آقا مالک آن
چیز تواند شد تمام آن تعلق بمشتری دارد زیرا که آن نما در ملک او بهم رسیده پس اگر مبیع پیش از تسلیم تلف شود
قیمت آن از مشتری ساقط شود و نمائی که بهم رسیده مال اوست و اگر آن نما تلف شود بدون تفریط و بی پروای بائع
تاوان بر او نیست **دویم** هرگاه مبیع مخلوط شود با غیر مبیع در دست بائع قبل از تسلیم بنوعیکه از همدیگر ممتاز نشوند پس
اگر بائع تمام آنرا بمشتری بدهد جائز است و اگر امتناع کند از تسلیم تمام بعضی فقها گفته اند که فسخ آن بیع میشود زیرا که تسلیم مبیع
ممکن نیست و مصنف میگوید که نزد من آنست که مشتری مختار است اگر خواهد فسخ بیع کند و اگر خواهد با بائع شریک باشد
چنانچه اگر بعد از قبض خلط شود هر دو شریک خواهند بود **سیوم** هرگاه بفروشد مالیکه اجزا داشته باشد و پیش از قبض
مشتری قدری از ان مال تلف شود پس اگر تلف شده را هم حصه از قیمت باشد مشتری مختار است خواه فسخ عقد کند
یا راضی شود بآنکه موجود را بگیرد و بهر چه حصه قیمت او باشد مانند اینکه دو غلام خریده و یکی تلف شد یا نخلی بخرد که در ان ثمر غیر موبره
باشد و اگر تلف شده را قیمتی از ثمن نباشد مختار است مشتری خواه رد کند آن مبیع را یا بگیرد بهمان قیمتی پیش از تلف
خریده بود چنانچه دست غلام بریده شود **چهارم** واجب است تسلیم مبیع بمشتری در حالتیکه مفرغ باشد یعنی خالی کرده شده
پس اگر در ان متاعی گذاشته باشد واجب است که آنرا نقل کند و اگر زراعتی باشد که درو کرده باشند آنرا هم بردارد

واگر زراعت بائع ریشه‌ها و شاخه‌ها باشد که مضر زراعت جدید بود مانند زراعت پنبه یا ذرّه که آنرا کاورسه گویند یا در زمین سنگی مدفون ساخته باشد و مانند آن واجبست بر بائع که ازاله آن نماید و زمین را هموار کرده بدهد و همچنین اگر در خانه چهارپای گذاشته یا چیزیکه از انجا بر آوردن موقوف باشد بر ویران کردن بنائی واجبست که اخراج آن کند و اصلاح خرابی بنا نماید بحکم اگر بفروشد چیزی را و قبل از تسلیم از دست بائع غاصبی غصب کند آنرا پس اگر ممکن باشد واپس گرفتن آن مبیع در اندک زمانی از دست غاصب نمیرسد مشتری را که فسخ بیع کند والا جائز است فسخ و لازم نیست بائع را که اجرت آن مبیع بمدت تا مدت تصرف غاصب اما اگر بائع تاخیر کند در تسلیم مبیع و بعد مدتی تسلیم کند میرسد مشتری را که اجرت المثل زمان تاخیر از بائع طلب کند **و ملحق** باین بیانست فروختن متاع غیر مقبوض و دران چند مسئله است **اول** کسی که بخرد متاعی و هنوز قبض نکرده خواهد آنرا بدیگری بفروشد آن متاع بکیل یا موزون باشد یعنی به پیمانه و وزن خرید و فروخت آن میشده باشد این بیع مکروهست و بعضی فقها گفته اند که اگر غله باشد جائز نیست و حرام است و قول اول اشبه است و در روایتی واقع شده که حرمت بیع غیر مقبوض بنفع حرام است واگر بتولیت بفروشد یعنی بهمان قیمت که خریده بی نفع حرام نیست واگر مالک شود چیزیرا بدون بیع مانند میراث یا بسبب خلع که بعد ازین در کتاب الطلاق مذکور خواهد شد جائز است که پیش از قبض آنرا بفروشد **دویم** اگر باشد مشتری را غله از بابت بیع سلم نزد دیگری و بر ذمه او هم همان مقدار باشد از کسی دیگر و بگوید بقرض خود که آنرا بگیر برای خود از ان شخص پس بقول مصنف مکروهست و بقول فقهای دیگر حرام است زیرا که قبض کرده عوض مال خود را از دیگری چیزیرا که او هنوز قبض نکرده بود چنانچه از مسئله سابق گفتیم و همچنین اگر بدهد بقرض خواه خود مالی و بگوید که بخر باین غله پس اگر گوید که آنرا بگیر برای من و بعد از ان بگیر در بدل قرض خود صحیح است خریدن از طرف مشتری و قبض برای خود صحیح نیست زیرا که یک شخص را متولی دو طرف قبض شدن صحیح نیست و دران تردد است و فقهای دیگر گفته اند که جائز است واگر گوید که باین مال بخر برای خود شرا هم صحیح نیست و بسبب قبض نمودن ملک او نمیشود زیرا که خریدن چیزی بمال غیر برای خود جائز نیست مترجم گوید که این حکم در صورتیست که قرینه نباشد که دلالت کند بر قصد صحیح واگر قرینه باشد که مراد قائل از اینکه باین مال بخر برای خود آن غله را قرض دادن احتمال است باو که از همان غله بخرد و متصرف شود در بدل غله که بر ذمه او بوده در نیصورت میتوان گفت که این معامله صحیح است علی ما فی المسالک **سیوم** اگر بر شخصی قرضی باشد از کسی و ازین مقروض هم قرض باشد بر دیگری و یکی دین ذمه خود را بر مدیون دیگر حواله کند صحیح است و همچنین اگر محیل یعنی حواله کننده مدیون نباشد و محال علیه یعنی بر هر که حواله کرده مدیون باشد این حواله هم جائز است **چهارم** هرگاه قبض کند مشتری مبیع را و بعد از ان دعوی کند بر بائع که کم داده پس اگر در وقت پیمودن یا وزن کردن آن مبیع مشتری حاضر نباشد قول قول اوست با یمینی که از بائع شاهدین مبطل

می طلبند برای اثبات ادای حق تماماً و اگر عاجز آید قسم مشتری بدهند برای عدم وصول و اگر در هنگام کیل یا وزن مشتری
حاضر بوده درین صورت قول قول بائع است و قسم بر اوست و در صورت عجز مشتری از اقامت بینه مترجم گوید که درین مسئله
هم هر چند مشتری منکر وصول حق است و قسم بر منکر اصل است لیکن چون در هنگام کیل و وزن حاضر بوده ظاهر است که استیفای
حق خود کرده باشد و درین مسئله هم تغلیب ظاهر بر اصل کرده اند پنجم هرگاه بیع سلم کند کسی در غله در عراق و بعد از ان مشتری مطالبه
کند از او آن غله در مدینه واجب نیست که در اینجا ادا کند و اگر مطالبه قیمت آن غله کند از او بعضی فقها گفته اند که جائز نیست زیرا که
بیع غله قبل از قبض میشود و بقول ما که پیشتر هم گفتیم مکروه است و اگر غله بر ذمه کسی بعنوان قرض باشد که در عراق گرفته بود
جائز است که مطالبه کند از او قیمت آنرا بهای عراق و اگر بغصب گرفته باشد غله واجب نیست که مثل آن بدهد و جائز است
که قیمت آن بدهد بهای رایج مکان غصب و اشبه آنست که مالک را میرسد که مطالبه مثل آن غله بکند در هر جا که باشد و اگر
مثل یافت نشود قیمت وقت طلب شاید و بعضی فقها گفته اند که میرسد مالک را که قیمت اعلی طلب کند از هنگام غصب تا هنگام دفع
چنانچه صاحب مسالک گفته ششم اگر کسی متاعی بخرد در بدل متاع دیگر و یک شخص عین را بقبض بدهد و قابض آنرا بفروشد
و بعد از ان عین دیگر تلف شود در دست بائع بیع اول باطل میشود و انچه بیع ثانی آن قابض فروخته آنرا استرداد نمیتوان
کرد بلکه بر بائع لازم است که قیمت آن بدهد بمالک آن مترجم گوید که سبب عدم استرداد عین آنست که بائع مال خود را که بقبض
صحیح گرفته بود فروخته و دران وقت عقد بیع اول فاسد نشده بود و فساد آن عقد بسبب تلف عین دیگر عارض شده بعد از ان
و موجب بطلان عقد دوم نشود پس استرداد و قیمت لازم شود لفظ چهارم در تنازع است هرگاه مشتری معین کند نقدی را
واجب است که مشتری همان نقد بدهد و اگر مطلق گذارند و تعیین آن نقد نشود رجوع به نقد بلد میشود پس اگر دران شهر نقدی غالب
باشد بیع صحیح است و اگر نباشد بیع باطل است و همین حکم است در وزن هم مثلا اگر یکمن گندم بفروشد بیک درهم اگر معین کنند که
کدام من مراد است باید همان بدهد و الا منی که دران بلد معارف باشد غالبا و اگر چنین نباشد بیع باطل میشود پس اگر اختلاف
کنند با همدیگر دران چند مسئله است اول آنکه اختلاف کنند در مقدار ثمن مثلا بائع گوید که بدو درهم فروخته ام و مشتری گوید
که بیک درهم پس اگر مبیع باقی باشد و تلف نشده باشد قول قول بائع است با قسم و قول قول مشتری است اگر مبیع تلف شده
باشد یعنی تکلیف بینه به بائع میشود و در صورت عجز از اقامت بینه قسم بمشتری باید داد دوم اگر تنازع کنند در نقد ثمن و نسیه آن یا
در مقدار مدت تاخیر یا در اینکه بائع فروخته این متاع را بشرط اینکه رهنی هم بگذارد و مشتری بدهد که اگر مبیع مال غیر بر آید
وجه قیمت آنرا از همان مرهون بگیرد یا ضامنی بدهد بائع پس قول قول بائع است با قسم او و اثبات شرط رهن و ضمان بر مشتری
سیم اگر تنازع کنند در مبیع پس بائع گوید که یک پارچه فروختم و مشتری میگوید که دو پارچه درین صورت نیز قول قول بائع است

که تکلیف اثبات بمشتری میشود و در صورت عجز او قسم ببائع باید داد و اگر بائع بگوید که این پارچه فروختم و مشتری بگوید بلکه آن پارچه
را فروختی در این صورت دو دعوی است و هر دو را قسم میدهند و دعوی هر دو باطل میشود و اگر بائع و مشتری هر دو بمیرند و میان
ورثه بائع و مشتری تنازع شود پس اگر نزاع در مبیع باشد قول قول ورثه بائع است قسم بآنها میرسد و اگر در قیمت مبیع باشد قول قول
ورثه مشتری است چهارم هرگاه شخصی دعوی کند بر دیگری که این متاع را بتو فروختم در بدل این غلام و مشتری بگوید که در بدل
این آزاد یا بگوید که فروختم در بدل سرکه و او بگوید که در بدل خمر یا بگوید که قبل از تفرق مجلس فسخ بیع نمودم و او انکار کند
پس در جمیع این صور قول قول مدعی صحت عقد است با قسم و بر دیگری است اثبات به بینه نظر پنجم در شرائط بیع است و ضابطه آن است
که شرطی نشود که موجب جهالت مبیع یا ثمن یا مخالف کتاب خدا و سنت رسول صلی الله علیه و آله باشد و جائز است که در بیع و شرا شرطی
کنند که جائز باشد شرعا و مقدور بود مانند شستن جامه و دوختن آن و جائز نیست که شرط کنند چیزی را که مقدور و بقدرت بشر نبوده باشد
مانند فروختن زراعت بشرطیکه آنرا خوشه بسازند یا خرماهای نیم خام را بفروشند باین شرط که آنرا پخته کنند و جائز است که بفروشند
بشرط باقی گذاشتن بر درخت تا مدت معین و جائز است که بنده را بخرد بشرطیکه آزاد کند او را یا مدبر کند و تدبیر آنست که بگویند که
بعد از فوت من آزاد باشد یا بشرط کتابت و آن معین کردن مبلغی است که آنرا عبد از کسب و کار خود بهم رساند و بمولی بدهد که
آزاد شود و اگر شرط کند در بیع عدم خسارت در فروختن آن یا شرط کند در خرید کنیز که وطی نکند آنرا یا آزاد نکند آنرا بعضی فقها گفته اند
که بیع صحیح است و شرط باطل و اگر شرط کند در بیع که شخصی ضامن تمام قیمت یا بعض آن شود بیع صحیح است و شرط هم و تفریع هرگاه
شرط عتق کند در بیع مملوکی پس اگر آزاد کند بیع لازم میشود و اگر نکند جائز است بائع را که فسخ بیع کند و اگر آن مملوک پیش از
عتق بمیرد باز بائع را اختیار فسخ است ششم در لواحق احکام عقود است توده غله را جائز نیست بفروشند تا معلوم نباشد
که مقدار آن چیست بکیل یا وزن پس اگر بفروشد آن توده را یا قدری از آن را که مشاع باشد یعنی معین نباشد مانند
نصف یا ثلث در بیع در صورت جهالت بمقدار آن جائز نیست و همچنین اگر بگوید که فروختم بتو هر قفیزی از آن توده غله بدرهمی یا
فروختم بتو آنرا هر قفیزی بدرهم زیرا که بیع در این دو صورت توده غله است که غیر معلوم است و اگر بگوید که فروختم بتو یک قفیز از آن
یا دو قفیز از آن مثلا باین مبلغ صحیح است و فروختن چیزی که در شناخت آن مشاهده کافی است جائز است که بمشاهده تنها بفروشند
باشد اینکه بگوید که فروختم این زمین را یا این صحن خانه را یا مقداری متاع از آن را و اگر بگوید که فروختم آنرا بتو هر ذراعی بدرهمی
صحیح نیست مگر متاع از آن را مگر آنکه مقدار ذراعها معلوم باشد و اگر بگوید که فروختم بتو ده ذرع از آن و معین کند موضع آنرا
جائز است و اگر مبهم بگذارد جائز نیست زیرا که بیع مجهول میشود و تفاوت در اطراف و اجزای زمین میباشد بر خلاف توده
غله که در اجزای آن تفاوت نمیباشد و اگر بفروشد کسی را زمینی باین قرار که دو جریب است مثلا و بعد از پیمایش کمتر از آن برآید

مشتری مختار است خواه فسخ بیع کند یا امضای بیع نماید بحصه ثمن یعنی بقدر کمی زمین از قیمت هم کم بدهد وبعضی فقها گفته اند که
مختار است درمیان فسخ وقبول بتمام ثمن وقول اول اشبه است واگر از مقدار مذکور در بیع زیاده برآید آن زمین بائع مختار است
درآنکه خواه فسخ بیع کند یا امضای بیع نماید بهمان ثمن واین حکم در جمیع اشیای مبیعه غیر متساوی الاجزاست ومخصوص زمین نیست
واگر مبیع متساوی الاجزا باشد وبائع بفروشد آنرا ومقدار آن معین کند بثمن معین وبعد از کیل یا وزن کم برآید مشتری
مختار است در اینکه رد کند آنرا یا امضای بیع کند بحصه ثمن واگر دو چیز مختلف را جمع کند در عقد واحد بثمن واحد باشد اینکه چیزی را
بفروشد وچیز دیگر را بیع سلم کند یا چیزی را اجاره کند وچیز دیگر را بیع نماید یا زنی را نکاح کند وخانه را اجاره بدهد بمبلغ معین
این عقد صحیح است وثمن را حصه رسد میکنند بلاحظ قیمت مبیع واجرة المثل در اجاره ومهر المثل درصورت انضمام نکاح
مثالش آنکه شخصی بگوید که این غلام را فروختم بتو واین خانه را اجاره دادم تا مدت یکسال بتو در بدل یکصد دینار درصورت
ملاحظه میکنند ـــے رایج غلام حیثیت مثلا صد دینار است ووجه کرایه خانه موافق حال پنجاه دینار است ونسبت درمیان
قیمت غلام وکرایه خانه ثلث وثلثان است پس تقسیم میکنند یکصد دینار را که برآن عقد بیع غلام واجاره خانه شده بود بسه
حصه دو حصه قیمت غلام میشود ویک حصه کرایه خانه وعلی هذا القیاس در دو صورت باقی وهمچنین جائز است فروختن روغن
باظرف آن واگر بگوید که فروختم ترا این روغن باظرف آن هر رطلی بدرهمی ایضا جائز است فصل پنجم در احکام عیوب است هرکه بخرد
متاعی را مطلقا یا بشرط سلامتی از عیب پس خریده باشد متاع سالم از عیب را پس اگر ظاهر شود در آن مبیع عیبی که پیش از عقد
بیع در آن بوده مشتری مختار است در آنکه فسخ بیع کند یا تفاوت قیمت کم کند واگر ابرای ذمه بائع کند در وقت عقد از عیوب
جمیع عیوب یا عالم بوده باشد بعیب آن متاع پیش از عقد بیع یا اسقاط دعوی عیوب کند بعد از عقد بیع در جمیع این صورتها مشتری را
فسخ بیع یا کم کردن تفاوت قیمت نمیرسد واگر مشتری بعد از قبض مبیع تصرفی در آن کند مانند اینکه غلام را آزاد کند یا پارچه را قطع کند
وحال آنکه آن مبیع معیوب باشد دیگر رد کردن آن متاع ببایع نمیرسد خواه آن تصرف پیش از علم بعیب کند یا بعد از علم و
همچنین اگر در آن متاع عیب دیگر حادث شود بعد از قبض مشتری در اینصورت هم بظهور عیب سابق رد جائز نیست ودر هر دو صورت
مشتری را تفاوت قیمت میرسد که کم کند واگر عیب دوم هم پیش از قبض مشتری بوده باشد رد جائز نیست پس کسی که خواهد
فروختن متاع معیب داشته باشد بهتر آنست که مشتری را اعلام کند بآن عیب یا طلب کند ازو ابرای ذمه از دعوی آن
عیب بتعیین واگر باجمال هم ابرای ذمه کند جائز است واگر بخرد دو متاع بیک عقد وبعد از آن در یکی عیب ظاهر شود جائز نیست
آنرا بتنهائی رد نماید وصحیح را نگاه دارد بلکه یا رد کند هر دو را یا تفاوت قیمت کم کند وهمچنین اگر دو کس متاعی بخرند که معیوب ظاهر شود
هر دو را میرسد که رد کنند آن متاع را یا تفاوت کم کنند وجائز نیست که یکی حصه خود را رد کند ودیگری نکند واگر کنیزی بخرد واو را وطی کند

و بعد از آن معلوم شود که عیب دار بوده جائز نیست که آن را رد کند و اگر عیب حمل آن کنیز بود جائز است که بعد از وطی رد کند و بیستم
حصه قیمت او بدهد به بائع زیرا که وطی آن کنیز نموده و در صورت وقوع وطی به هیچ عیب رد نمیتوان کرد مگر بعیب حامله بودن کلام
در اقسام عیبها و قاعده این است که هر چه در اصل خلقت انسان میباشد اگر زیاده از آن باشد یا کم آن عیب است مثال زیاده
انگشت زائد است و مثال نقصان مانند نبودن عضوی از اعضا و نقصان صفات مانند بر آمدن مزاج از حالت
طبیعی خواه مستمر باشد مانند دایم المرض یا عارض شود و باز زائل گردد مانند تپ یومی و هر شرطی که مشتری یا بائع کنند و آن شرط از جهت
شرع جائز باشد لازم میشود بر بائع که بیع بهمان شرط باشد و اگر نباشد مشتری مختار است در رد بیع و قبول آن هر چند نبودن
آن شرط عیب نباشد مانند اینکه کنیزی بفروشد بشرط آنکه مویش مجعد باشد یا دندانهایش سر تیز و سفید یا ابروهای باریک
و دراز داشته باشد و در اینجا چند مسئله است اول جمع کردن شیر حیوان در پستان تدلیس است یعنی پنهان کردن عیب آن
حیوان است با تهم مشتری مختار است در رد و قبول و کم کردن تفاوت قیمت لیکن اگر رد کند مقدار شیری که از آن حیوان گرفته نیز بدهد
و اگر نیم رسد قیمت ادا کند و بعضی فقها گویند که سه مد گندم بدهد و امتحان تدلیس مذکور تا سه روز میباشد و این تدلیس میباشد در گوسفند
البته و در شتر و گاو هم هست علی تردد و اگر کنیز را تدلیس کند در صورت اگر در عقد بیع مذکور زیادتی و عدم زیادتی شیر آن کنیز نشود
مشتری را اختیار فسخ نیست و همچنین اگر بائع جمع شیر کند در پستان ماده خر یا مانند آن مشتری را اختیار فسخ ثابت نمیشود و اگر بعد از جمع کردن شیر
در پستان ماده گوسفند حاجت جمع کردن نشود بلکه آن مقدار شیر منشا آن ماده گوسفند شود پیش از سه روز تمام شدن دیگر مشتری را
نمیرسد که فسخ کند و اگر بعد از سه روز بر طرف شود کمی شیر و حاجت جمع کردن نباشد باز اختیار فسخ با مشتری است و ساقط نمیشود
زیرا که اختیار مذکور سابق مستقر شده است و سه روز دادن وفور شیر بعد از آن بسبب اسقاط آن نمیتواند شد دوم عدم بکارت
عیب بودن نیست و لیکن اگر مشتری بخرد کنیزی را بشرط بکارت و بعد از آن ثابت شود که در وقت بیع باکره نبوده جائز است
که آن را رد کند و اگر معلوم نشود و مجهول باشد که در زمان بیع بکارت داشته یا نداشته جائز نیست رد کردن زیرا که بکارت گاهی
بگام زدن و جستن هم زائل میشود سیم گریختن غلام نزد مشتری عیبی نیست که مجوز رد عیب باشد بلکه اگر نزد بائع گریخته باشد
آن عیب است که مشتری بآن رد میتواند کرد چهارم اگر بخرد کنیزی را که خون حیض از او نیاید تا شش ماه و کنیزهای دیگر
بآن سن حیض میدیده باشند این عیب آن کنیز است که بآن مشتری را فسخ جائز است زیرا که بدون مرضی نمیباشد
پنجم هر گاه روغن زیت یا روغن کتان بخرد و دران دردی باشد اگر عادة آن مقدار درد دران میبوده باشد نمیرسد
مشتری را که بآن رد بیع کند یا تفاوت قیمت وضع کند و همچنین اگر بسیار باشد آن درد و در وقت بیع معلوم مشتری
باشد بآن رد جائز نیست ششم غازه مالیدن بر رو و چسپانیدن موی غیر بموی کنیز و امثال آن تدلیس است

که آن مشتری را جائز است که فسخ بیع کند و ارش یعنی تفاوت قیمت ندارد و بعضی فقها گفته اند که تدلیس عیب نیست و بآن خیار ثابت
نمیشود و قول اول اشبه است **کلام** در لواحق فصل مذکور است و در ان چند مسئله است **اول** هرگاه بایع بگوید که فروختم این متاع را
بشرطیکه ابرای ذمه از دعوی عیب و مشتری انکار کند قول قول مشتری است با قسم او اگر بایع را شاهدین نباشد و از اثبات عاجز آید
دویم هرگاه مشتری گوید که این عیب نزد بائع داشت و مرا میرسد که رد کنم بعیب سابق و بایع انکار کند قول قول بایع است با قسم هرگاه
مشتری را بینه یعنی شاهدین نباشد و بقرائن حالی هم صدق مشتری معلوم نشود مانند زیادتی انگشت و بهم آمدن زخم با وجود کوتاهی
زمان بیع که ممکن نباشد بهم آمدن آن در ان مدت معلوم در صورت ظهور عیب و تقریر ارش یعنی تفاوت قیمت آن متاع را صحیحا
قیمت میکنند و معیبا هم و انچه تفاوت قیمت میان صحیح و معیب شود آنرا با هم نسبت میکنند که نقصان معیب از صحیح در چه درجه است و بهمان نسبت
از قیمت آن متاع که بر ان عقد بیع شده کم مینمایند و اگر مقومان صاحب وقوف اختلاف در قیمت کنند قیمت وسط معتبر است **چهارم**
هرگاه معلوم شود که مبیع عیب دار است و رد نکند مشتری آنرا خیار فسخ باطل نمیشود هر چند مدت بسیار بگذرد مگر آنکه تصریح کند باسقاط
خیار و میرسد مشتری را که فسخ عقد بیع کند بظهور عیب در مبیع خواه بائع حاضر باشد یا غائب **پنجم** هرگاه حادث شود عیب در مبیع بعد از عقد
بیع و پیش از انکه آنرا بقبض مشتری بدهد جائز است که مشتری رد کند آنرا و بعضی فقها گفته اند که جائز است که تفاوت قیمت کم کند و در ان
تردد است و اگر مشتری بعضی از ان مال مبیع بقبض آرد و در باقی غیر مقبوض عیبی حادث شود در دست بائع باز همان حکم دارد
در انچه قبض نکرده بقول بعضی میتواند آنرا رد کرد و عیبی که حادث شود در حیوان بعد از قبض مشتری و پیش از انقضای خیار حیوان
که آن سه روز است مانع رد نمیشود بلکه در ان روز میتوان رد کرد هرگاه حدوث آن عیب بفعل مشتری نباشد **ششم** روایت کرده
ابو همام از حضرت امام رضا علیه السلام که آنحضرت فرمود کنیز و غلام را اگر جنون حادث شود یا جذام یعنی خوره و برص تا یکسال مشتری
آنرا رد میتواند کرد و آنرا احداث سنه میگویند و در روایت علی بن اسباط از آنحضرت مرویست که چهار چیز احداث سنه است
که از وقت خریدن عبد تا یکسال اگر حادث شود مشتری رد میتواند کرد مبیع را با بائع و آن سه امر مذکور است و چهارم قرن و آن
استخوانی است که در فرج زن بهم رسد و مانع وطی میشود و همین معنی است روایت محمد بن علی از آنحضرت علیه السلام **فرع** مسئله
مذکوره این حکم در مملوک بشرطی است که مشتری در او تصرفی نکند که تغیر عین مملوک کند یا صفتی از صفات او بآن تصرف
متغیر شود مانند اینکه گوش او را ببرد یا ازاله بکارت کند و اگر چنین تصرفی کند حکم رد مبیع ساقط میشود و لیکن تفاوت قیمت و صحیح
میتواند کرد **فصل ششم** در بیع مرابحه و مواضعه و تولیت است بیع مرابحه آنست که بائع متاع بفروشد و با مشتری قرار کند
از اصل قیمت که بآن خریده اینقدر اضافه میگیرم و مواضعه آنکه بگوید که از اصل قیمت این مبلغ کم میکنم و تولیت آنکه بگوید که
بقیمتی که خریدم میفروشم و کلام ما در بیان عبارت این سه قسم بیع است و حکم آن اما عبارت و آن اینست که خبر کند براس المال

وبگوید که فروختم این متاع را مثلاً باین نفع ولابد است از اینکه در این بیع راس المال معلوم باشد ونفع هم معین کند واگر دراهم
ودنانیر مثلا دو قسم باشد باید بیان قسم آنهم کند واگر در وزن آنهم تفاوت باشد تعیین وزن هم باید کرد واگر بائع یا غیر بائع در آن
متاع عملی نکرده باشد پس عبارت مثل اینست که بگوید که خریدم این را باین مبلغ یا بگوید که راس المال من دران بیع اینست یا بگوید
که باین قیمت بر من افتاده است یا این متاع بر من باین مبلغ است واین مبلغ نفع اینست واگر بائع دران متاع عملی کرده باشد که
بسبب آن در قیمتش افزوده باید بگوید که راس المال من ده درهم است ودو [?] برابر عملی که دران کرده ام پنج درهم دیگر افزوده میکنم واگر
دیگری باجرت دران متاع عمل کرده باشد صحیح است که بگوید که باین قیمت بر من افتاده یا بگوید که این متاع بر من باین ثمن است
واگر بخرد متاعی بقیمتی وبعد از ان عیب ظاهر شده وتفاوت قیمت از بائع کم کرده باشد در وقت ذکر قیمت آن تفاوت را باید
کم کند وانچه باقی مانده آنرا مذکور کند واگر غلام بر کسی جنایتی کرده باشد ومالک مالی داده او را از دعوی مجنی علیه خلاص نموده جائز نیست
که آن مال را هم اصل قیمت او بکند واگر بر آن مملوک کسی جنایت کرده ومالک در بدل آن جنایت بتفاوت قیمت عبد از جانی گرفته
باشد آنرا از اصل قیمت کم نمیکند لیکن اگر بسبب آن جنایت قیمت آن عبد کم شود واجبست که صورت حال بمشتری ظاهر کند وهمچنین
اگر از ان بیع حاصلی برای آن بائع شده باشد مانند اینکه چهارپا بچه داده یا از درخت میوه حاصل شده باشد قیمت آن از راس المال
کم نمیشود ومکروهست که در بیع مرابحه بیع را نسبت دهد براس المال مثلا بگوید که بقرار ده یک یا بیست یک میفروشم بلکه بگوید که
راس المال من صد دینار است و بیست دینار نفع میگیرم اما حکم دران چند مسئله است **اول** هرکه بفروشد بدیگری متاعی را جائز است
که همان متاع را باز پیش مشتری بخرد بزیادتی قیمت یا نقصان آن خواه نقد باشد یا نسیه بشرطیکه آن بیع را بقبض مشتری داده
باشد واگر عقد بیع متحقق شده باشد وهنوز بقبض نداده در ینصورت اگر مبیع از جنس مکیل وموزون باشد این بیع مکروهست والا
جائز است بدون کراهت علی الاظهر واگر در حال بیع شرط کند که میفروشم این متاع را بتو بشرطیکه باز آنرا بمن بفروشی این بیع جائز نیست
واگر مذکور این شرط نکنند جائز است بیع هرچند که در خاطر آنها باشد که باز مشتری ببائع خواهد فروخت لیکن مکروهست وهرگاه که این
قاعده معلوم شد پس باید دانست که اگر کسی بفروشد بخادم خود متاعی را وبعد از ان از پیش او بخرد همان متاع را بزیادتی قیمت
پس آنرا بفروشد بدیگری به بیع مرابحه جائز است که خبر کند او را از قیمت دوم زیرا که بالفعل ثمن آن همانست واین در صورتیست که
در وقت فروختن آن بخادم شرط نکند باز بفروشی آنرا بمن واگر این شرط شده باشد جائز نیست که بیع مرابحه کند بافزایش در قیمت
دوم زیرا که این خدعه وخیانتست **دویم** اگر بفروشد متاعی را به بیع مرابحه پس ظاهر شود که راس المال بائع کم بود وزیاده گفته
مشتری مختار است خواه رد کند یا بهمان قیمت که خریده قبول کند وبعضی فقها گفته اند که آنچه بر راس المال افزوده از ان کم میکند
ومیگیرد واگر بائع بعد از عقد بگوید که راس المال زیاده بوده وکم گفتم آنرا از او قبول نمیکنند هرچند بینه بیارد ومشتری را هم قسم نمیدهند

مگر آنکه بائع دعوی علم بر مشتری کند و بگوید که تو هم میدانی که راس المال من زیاده بود و بغلط کم گفتم درینصورت قسم نفی العلم
بمشتری راجع میشود سیوم اگر بخشد بائع قدری از قیمت را بمشتری و بعد از ان مشتری آن مبیع را بیع مرابحه کند جائز است
او را که خبر دهد بمشتری از اصل قیمت بیع و بعضی فقها گفته اند که اگر آن بخشش پیش از لزوم عقد بیع اول باشد باینطور
که هنوز زمان خیار فسخ منقضی نشده باشد درینصورت این هبه تعلق باصل قیمت میگیرد و بعد از وضع آن آنچه باقی باید خبر آن بدهد
و اگر بعد از لزوم عقد بیع اول بخشد آن هبه تازه است و تعلق بثمن نگیرد و درینصورت جائز است که مشتری خبر باصل ثمن بدهد
چهارم هرگاه بخرد چند متاع یکجا بقیمتی جائز نیست که بعضی از ان امتعه جدا کرده بیع مرابحه نماید زیرا که آن بعض را قیمت علیحده
نشده بود خواه آن امتعه از یک جنس باشد یا مختلف و خواه قیمت کند بجای خود آن اشیا را علیحده علیحده یا تقسیم کند تمام قیمت را
بر آنها علی السویه و بهتر را بفروشد به بیع مرابحه زیرا که در جمیع این صور اصل قیمت آن بعض متحقق نشده مگر آنکه مشتری خبر دهد
بحقیقت حال و همچنین اگر بخرد حیوانی را که حامل باشد و بعد از ان بزاید بچه و خواهد که حیوان را بفروشد به بیع مرابحه بدون بچه
این نیز جائز نیست پنجم هرگاه متاعی را بقیمت مشخص کرده حواله دلال بکند خواه بران متاع منفعتی از اصل قیمت افزوده باشد
یا نیفزوده و بیع بر دلال لازم نکند که دلال مشتری شود جائز نیست که دلال آنرا بیع مرابحه بفروشد زیرا که مال دلال نیست که آنرا
خریده و بران چیزی افزوده بطریق مرابحه بیع کند مگر آنکه مشتری را خبر کند که از پیش مالک باینصورت آورده است و اگر
دلال با فزایش بفروشد آن مال تاجر است و واجب نیست بر وی که آنرا بدلال بدهد و دلال را اجرة المثل دلالی بدهد خواه
تاجر او را طلبیده آورده متاع با او داده باشد یا دلال خود نزد تاجر رفته باشد اما تولیت و آن اینست که متاع را باصل
قیمت بفروشد و بران زیاده نکند پس با او بگوید و لیکن یعنی بطریق تولیت فروختم بتو یا بیع کردم یا آنچه مشابه آن باشد از الفاظ
که دلالت کند بر انتقال و اما مواضعت و این صیغه مفاعلت است مشتق از وضع بمعنی کم کردن و انداختن از اصل قیمت
پس هرگاه بگوید که فروختم این متاع را بصد درهم و انداختم از هر ده درهم یک درهم پس قیمت نود درهم باشد و همچنین اگر بگوید که
مواضعت کردم ده درهم درین صورت هم قیمت نود میشود و اگر بگوید که فروختم بصد درهم و از هر یازده درهم یک درهم مواضعت نمودم
قیمت نود و یک درهم میشود بتخفیف یک جزء از یازده جزء درهم **فصل هفتم در بیان رباست** و آن ثابت میشود در قرض اما
در بیع ثابت میشود بدو وصف یکی آنکه آن بیع از جنس مکیل یا موزون باشد و دوم آنکه همان جنس بیع و شرا نمایند یعنی
دو فرد یک جنس را مبادله کنند و از یکی کم و از دیگری زیاده بدهند و در قرض ثابت میشود ربا باینطریق که جنسی را قرض
بدهد و شرط نفع نماید اما **قرض** پس احکام آن بعد از این مذکور خواهد شد و اما **بیع** پس موقوفست بیان آن بر چند امر
اول در بیان جنس است و ضابطه آن اینست که آن دو جنس بیک اسم باشد که آن اسم شامل هر دو بود مانند گندم و برنج

که افزاد آنرا برابر باید فروخت و اگر یکمن گندم بفروشد به یک و نیم من گندم دیگر یا به یکمن و یک درهم دست بدست این ربا است
که حرام است بلکه یکمن به یکمن بفروشد و افزایش نگیرد خواه از همان جنس یا غیر آن و همچنین اگر بطریق بیع سلم یکمن گندم را بیکمن
دیگر بفروشد و قرار کند که بعد یک ماه آن من را بدهد این نیز جائز نیست زیرا که مدت فاصل است پس بیع و شرای جنس
بجنس برابر نشده و ربا لازم آمده و آنرا ربای حکمیه میگویند و آنهم حرام است علی الاظهر و در بیع جنس بجنس شرط نیست
که تقابض بدلین در همان مجلس شود پیش از انقضای آن مجلس مگر در صرف یعنی بیع و شرای نقدین که طلا و نقره باشند پس
اگر از جنس برنج یک رطل بفروشد بهمان مقدار جنس برنج صحیح است هرچند تقابض بعد از انقضای مجلس شود و اگر
دو جنس مختلف باشند جائز است که دست بدست باهمدیگر مبایعه کنند برابر و کم و زیاد و اگر بطریق نسیه در بدل یکجنس دیگر بفروشند
تفاضلا یعنی از یکی کم و از دیگری زیاده بود بعضی جائز دانسته اند و بعضی دیگر جائز نمیدانند و احوط آنست که ممنوع است
و اکثر فقها منع را حمل بر کراهت کرده اند و گندم و جو شرعا یک جنس است در ربا زیرا که اسم طعام بر هر دو اطلاق میشود پس بیع
آنها بهمدیگر تفاضلا جائز نیست که ربا میشود علی الاظهر و میوه درخت خرما یک جنس است هرچند بعضی جید و بعضی ردی باشند
و همچنین انگور هم یک جنس است و هرچه از جنسی بعمل می آرند آنرا اگر با آن جنس بیع و شرا کنند باید مساوی باشند و تفاضل حرام
است مثلا گندم را با آرد گندم و جو را با سویق آن و دوشابی که از خرما سازند با خرما و همچنین آنچه بعمل آرند از انگور با انگور برابر باید
فروخت و همچنین آنچه بعمل آورده شود از دو جنس جائز است که آنرا بهمان دو جنس بفروشند یا بیک جنس بشرطیکه در جنسی
که از آن دو جنس شود زیادتی باشد و از مقابلش تا جنس بجنس مساوی شود و آن زیادتی در بدل جنس دویم باشد مثلا
یکمن آرد گندم و یک من آرد برنج را بفروشند به یکمن برنج و یکمن گندم یا یک و نیم من برنج برابر یکمن برنج شود و نیم من برابر
یکمن آرد گندم و گوشتها مختلفند بحسب اختلاف نام حیوانات پس گوشت گاو و گوشت گاو میش یک جنس است زیرا که هر دو را
بقر میخوانند و گوشت گوسفند و بز یک جنس است زیرا که هر دو را غنم میگویند و شتران عراب و شتران خراسانی یکجنس اند
و کبوتر هم یک جنس است و مصنف گوید که نزد من قوی آنکه هرچه از جنس کبوتران نام علیحده دارد از آن جنس نیست مانند
فاخته و قمری هرچند با کبوتر یک جنس اند لیکن نام علیحده دارند از جنس کبوتر بیرون رفته اند و همچنین ماهیها یک جنس اند
و حیوان اهلی و وحشی در جنس علیحده اند مانند گاو کوهی و گاو اهلی پس اگر یکمن گوشت اهلی بدو من گوشت گاو کوهی فروخته
شود ربا نیست و شیرها هم تابع گوشتهای حیواناتست در تجانس و اختلاف و جائز نیست که آنچه از شیر گرفته شود و بشیر بیع کنند
بطریق تفاضل مانند اینکه یک رطل مسکه را بدو رطل شیر بفروشند یا دوغ را یا کشک بیع کنند و از یکی کم و از دیگری زیاد
باشد زیرا که هر دو یک جنس اند مترجم گوید که این اشیا مختلفند در اسما لیکن تحقق ربا در اینها باجماع علماست و اگر اجماع

بر این حکم نمیشود میگفتیم که بیع بطریق تفاضل هم در آنها جائز باشد علی ما فی المسالک و روغنها تابع آن اجناس است که از آنها گرفته میشوند پس روغن کنجد یک جنس است و همچنین تابع حکم چیزیست که با آن ضم میشود مانند روغن بنفشه و روغن نیلوفر که باعتبار خلط بنفشه و نیلوفر دو جنس شده اند و روغن کتان جنس دیگر است و سرکها تابع چیزیست که از آن میسازند پس سرکه انگور مخالف سرکه دوشاب و خرما ست که اگر دست بدست بفروشند از یکی کم بدهند و از دیگری زیاد ربا نمیشود و در صورت نسیه بیع آنها بیکدیگر بطریق تفاضل مختلف فیه است و در آن تردد است امر دوم وصف بکیل بودن یا موزون بودن است یعنی مبیع و ثمن آن هر دو مکیل یا موزون باشند پس اگر برابر باشند مبادله آنها بیکدیگر حرام نیست و آنچه مکیل یا موزون نباشد اگر بتفاضل هم بیع و شرای آن کنند جائز است چنانچه یک جامه را بدو جامه یا زیاده بفروشند و یک تخم مرغ را بدو تخم مرغ نقدًا و در نسیه تردد است و نکردن احوط است و ربا نیست در آب زیرا که در بیع و شرای آن کیل و وزن شرط نیست و ثابت میشود ربا در گلی که بوزن میفروخته باشند مانند گل ارمنی علی الاشهر و معتبر است در کیل و وزن عادت شرع در آنچه شرعًا ثابت شده که در زمان آنحضرت صلی الله علیه و آله بکیل یا موزون بوده و اگر معلوم نباشد که در آن زمان معامله آن چگونه میشد معتبر عادت بلد است و اگر در بعضی بلاد مکیل یا موزون بود و در بعضی دیگر بعدد میفروخته باشند در هر شهری حکم همان شهر است و بعضی فقها گفته اند که رعایت جانب کیل و وزن غالب کرده میشود بر جانب عدد و حکم بحرمت باید نمود عمومًا و معتبر است مساوات هنگام ابتیاع پس اگر گوشت تر بگوشت خشک بفروشند باید برابر باشند و کم و زیاده جائز نیست و شیخ علی رحمه الله فرموده که جائز است و همچنین اگر بفروشند گندم سبز گندم خشک باید مساوی باشند زیرا که هر دو مثل همدیگر اند و بعضی فقها گفته اند که این بیع جائز نیست زیرا که گندم تر هرگاه خشک شود نقصان میکند و اجزای مائی آن معلوم نیست که چه مقدار ضم شده و در فروختن خرمای تر بخرمای خشک تردد است اظهر آنست که همین مخصوص است بمنع و جائز نیست اعتمادا علی اشهر الروایتین و در میوهای دیگر خشک را با تر بیع جائز است و صاحب مسالک گفته که در روایت منع ابتیاع تمر برطب علة نقصان رطب بعد از خشک شدن وارد شده پس منصوص العلة است و در میوهای دیگر هم حکم بحرمت باید نمود و فروختن مویز بانگور تر نیز جائز نباشد زیرا که در آنهم همین نقصان است و این مسئله تعلق بعلم اصول فقه دارد و فروع مسائل مذکوره اول آنکه اگر مبیع و ثمن هر دو در حکم یکجنس باشند و یکی مکیل و دویم موزون باشد مانند گندم و آرد گندم که گندم را بکیل می پیمایند و آرد را بوزن میکنند بیع یکی از این دو بدیگری جائز است و آیا آرد را هم بکیل باید پیمود و مساوی گندم داد در آن تردد است و احتیاط اینست که هر دو را بوزن برابر نمایند زیرا که در وزن تفاوت

نمیشود و بکیل در میان گندم و آرد تفاوت بعمل می آید دوم فروختن انگور بمویز جائز است و بعضی فقها گفته اند که جائز
نیست زیرا که علت منع جواز در بیع رطب بتمر نقصان بعد از خشک شدن است و آن در انگور و مویز هم هست
و قول اول اشبه است و همین بحث است در فروختن هر چیز خشک به تر آن سیم جائز است فروختن آردها بیکدیگر
برابر و همچنین فروختن نانها با نانها و سرکها بسرکها هر چند معلوم نباشد که در هر یک چه مقدار رطوبت است زیرا که تمام
مبیع و تمام ثمن یکی است پس تفاضل جائز نباشد تتمه از آن چند مسئله است اول در میان پدر و پسر صلبی او ربا نیست
بلکه جائز است که هر کدام با همدیگر بیع متماثلین نمایند بتفاضل یا قرض بیکدیگر بدهند بشرط نفع اما پسر پسر او پسر نیست
حقیقةً لهذا فقها گفته اند که درین حکم با پسر صلبی شریک نیست اقتصاراً علی مورد النص و همچنین ربا نیست در میان آقا
و مملوک او بشرطیکه مملوک مخصوص او باشد و اگر مشترک باشد دیگر این حکم ندارد و چنانچه صاحب مسالک گفته و در میان شوهر
و زن او هم ربا حرام نیست خواه زن دائمی بوده باشد یا متعه و در میان مسلم و کافر حربی هم ربا نیست بشرطیکه مسلم از کافر
نفع بگیرد و نه بالعکس و فقها گفته اند که فرقی نیست در جواز اخذ ربا از کافر حربی در میان اینکه آن کافر در دار الحرب
باشد یا در دار السلام و با او عهد امان شده باشد یا نشده باشد و اگر کافر از اهل ذمه باشد و بشرایط ذمه وفا میکرده باشد
نفع بطریق ربا گرفتن از او جائز نیست علی الاشهر دوم جائز نیست فروختن گوشت حیوانی بجنس آن حیوان مثلاً
گوشت گوسفند را بفروشد بگوسفند و اگر بغیر جنس آن حیوان بفروشد جائز است مثلاً گوشت گوسفند را بگاوی بفروشد
و لیکن مشروط است باینکه آن گوشت حاضر باشد سیوم جائز است فروختن مرغی که در شکم او تخم باشد بمرغ دیگر از همان
جنس که خالی از بیضه باشد و فروختن میشی که در پستانش شیر باشد بمیش دیگر که شیر نداشته باشد یا بشیر تنها بفروشد هر چند
آن شیر از جنس همان شاة باشد زیرا که مرغ و گوسفند در حال حیوة بوزن فروخته نمیشوند که توهم ربا باشد و همچنین میشی که شیر
در پستان آن باشد اگر بشیر خالص فروخته شود زیرا که آن میش مادام الحیوة بوزن نمی آید در بیع و شرای آنهم توهم ربا
نیست چهارم آنکه تقسیم اشیای مشترکه بین الشرکا بیع نیست بلکه تمیز یک حق است از حق دیگر پس اگر تقسیم کنند متاعی را
که در آن ربا باشد و یکی زیاده بگیرد و دیگری کم آن تقسیم حرام نیست و جائز است که دو شریک تقسیم کنند مال مشترک را بکیل
و تخمین و اگر دو کس شریک باشند در تمر و رطب یعنی خرماهای خشک و خرماهای تر و هر دو حصه برابر داشته باشند و یکی
خشک بگیرد و دوم تر آنهم پنجم جائز است که چند پیمانه گندم را بفروشند بهمان چند پیمانه گندم دیگر مثلاً بمثل و هر چند در یکے
گرههای کاه یا ریزهای کاه باشد و در دیگری نباشد و همچنین در یکی ریزهای سنگ بود یا اندک خاکی باشد زیرا که عادة
این چیزها در غله میباشد ششم جائز است که یکدرهم و یکدینار را بفروشند بدو دینار و دو درهم یا زیاده از آن ربا نیست

زیرا که دو دینار در بدل یکدرهم می شود و دو درهم در بدل یک دینار و چون اختلاف متحقق میشود تفاضل ربا نیست
و همچنین اگر بدل دینار و درهم متاعی دیگر بوده باشد مثلا یکمن گندم و یکمن برنج را بفروشد بدو من گندم و دو من برنج و
همچنین جائز است فروختن یکمد خرما و یکدرهم بدو مد یا بچند مد خرما و دو درهم یا زیاده از دو درهم و گاهی خلاصی حاصل میشود
از ربا باین طریق که یکی از بائع و مشتری متاع را بفروشد بدیگری بغیر آن جنس و بعد از ان از قیمت آن متاع از جنس
بخرد و درین صورت مساوات در جنس ساقط میشود زیرا که مبادله در میان مثلین نشد بلکه یکمثل را بثمن فروخته و بثمن
آن مثل جنس مذکور خریده و این ربا نیست چنانچه یکمد گندم را بفروشد بیکدرهم و بعد از ان بیکدرهم دو مد گندم از پیش
مشتری بخرد و همچنین اگر یکی بخشد جنسی بدیگری و بعد از ان او هم باین بخشد از همان جنس و دو دیگر درین صورت هم اگر
کم و زیاد بعمل آید ربا نیست زیرا که بیع نشد و در هبه ربا نمیباشد و همچنین اگر یکی بطریق قرض یکمن گندم بدیگری بدهد و او هم
یک و نیم من باین قرض بدهد و بعد از ان برائت ذمه هم دیگر کنند از تفاضل و همچنین اگر بیع کنند یکجنس را بهمان جنس
بطریق مساوات و بعد از بیع چیزیکه افزوده باشد به یکدیگر بخشند نیز ربا نیست لیکن در جمیع این امور باید که شرط در عقد نشود
که اگر در اثنای عقد شروط مذکوره بعمل آید صحیح نیست مترجم گوید که صاحب مسالک گفته که برای خلاصی از ربا کافی است
که اختلاف جنسین در بیع و شرا بطرق مذکوره هرچند که این امور مقصود بالذات نباشد در عقود و تابع مقصود میشوند زیرا که
خلاصی از ربا تمام نمیشود مگر آنکه قصد بیع صحیح کند یا قصد قرض نماید و غیر آن از مقاصدی که مذکور شد و همین قدر کافی است
در صحت بیع و تخلص از ربا زیرا که شرط نیست در قصد عقدی قصد جمیع غایاتی که مترتب باشد بر آن عقد بلکه کافی است
قصد غایتی صحیح از جمله غایات آن چه اگر کسی خواسته باشد که خانه بخرد مثلا از برای اینکه آنرا بکرایه بدهد و از ان
منفعتی حاصل کند همین قدر کافیست در صحت آن عقد هرچند برای خریدن آنخانه منافع دیگر هم باشد بهتر از ان
و عظیمتر و ظاهرتر نزد عقلا و همچنین در عقود دیگر و در احادیث بسیار وارد شده است آنچه دلالت میکند بر ثبوت حلیت
بامثال این قصد با انتهی ترجمة کلام المسالک امر سوم صرف است که آن فروختن ثمن بثمن بود یعنی طلا و نقره را
بیع و شرا کنند بیکدیگر و آنرا صرافی خوانند و شروطی که در صحت بیع ربویات مذکور شد در صرف هم همان شروط معتبر است
و سوای آن درین شرط تقابض در مجلس است پس اگر بیع و شرا کنند نقود و مسکوکه را بیکدیگر و تقابض بدلین در ان
مجلس نشود صرف باطل است علی الاشهر و اگر بعضی را قبض کنند و بعضی دیگر را نکنند در آنچه قبض بعمل آمده صحیح است
و در آنچه بقبض نیامده صحیح نیست و اگر بائع و مشتری هر دو یکجا برخیزند از مجلس و باهمدیگر رفیق باشند باطل نمیشود
صرف زیرا که تفارق متبائعین واقع نشده و اگر یکی از متبائعین وکیل کند کسی را در قبض از جانب خود پس اگر وکیل

قبض کند پیش از تصرف متبایعین صحیح است بیع و شراء و اگر بعد از تفرق مجلس متعاقدین وکیل قبض نماید باطل
میشود و اگر بخرد یکی از دیگری دراهم را و پیش از قبض دراهم از آن دراهم دنانیر بخرد صحیح نیست بیع و شرای دویم اگر
در همان اثنا از همدیگر جدا شوند و تفرق مجلس شود پیش از قبض عقد اول هم باطل است و اگر بر ذمه کسی دراهم
بوده باشد و همان دراهم از پیش مدیون دنانیر بخرد صحیح است هرچند تقابض بدلین نشود و همچنین اگر بر ذمه شخصی
دنانیر بوده باشد و عوض آن و این از پیش او دراهم بخرد آنهم صحیح است زیرا که هر دو نقد از یک شخص اند و عوض
یک نقد نقد دیگر داده قصوری ندارد و جائز نیست تفاضل در بیع دراهم بدراهم یا دنانیر بدنانیر هرچند تقابض بدلین
شود زیرا که ربا میشود و جائز است در بیع غیر متجانسین مانند بیع دراهم بدنانیر و واجبست در تبادل جنس واحد که ثمن
و مبیع مساوی باشد هرچند یکی شکسته و دیگری زرگری کرده شده باشد و یکی جید و دویم ردی بود بشرطیکه مغشوش
نباشد و اگر در نقره غشی که مقدار غش معلوم نباشد آنرا بنقره نمیتوان فروخت بلکه بطلا باید بفروشند یا بجنس دیگر
سوای نقره و همچنین طلای مغشوش غیر معلوم المقدار غش باید بنقره بفروشند و بطلا نفروشند و اگر معلوم باشد
مقدار غش جائز است که آنرا بهمان جنس بفروشند مثلا بمثل و در برابر آنچه بطریق غش در آن انداخته باشند
زیادتی بدهند که مقابل غش شود و ربا لازم نیاید و جائز نیست که خاک معدن نقره را بنقره بفروشند احتیاطا زیرا که بیم
وقوع رباست و آنرا بطلا میتوان فروخت و همین حکم دارد معدن طلا که آنرا هم در مقابل طلا نمیتوان فروخت
بلکه در مقابل نقره بفروشند و اگر خاک معدن نقره و خاک معدن طلا را جمع کرده یکجا بفروشند بیک عقد بیع جائز است
که در بدل طلا و نقره هر دو بفروشند که طلا در برابر نقره شود و نقره در برابر طلا و جائز است فروخت قلعی در دسے
در بدل طلا و نقره هرچند در جوهر آنها هم قلیلی از طلا و نقره ممزوج میباشد زیرا که آن اجزا مستهلک است و غالب در آنها
اجزای دیگر است و جائز است خرج کردن دراهم مغشوشه در صورتیکه معلوم نباشد مقدار غش و رایج باشد در میان
مردمان و اگر معلوم نباشد که رایج اند جائز نیست خرج کردن آنها مگر آنکه اعلام کنند بآنکه مغشوشند ده مسئله اول
آنکه اگر کسی چیزی بخرد بدراهم و دنانیر معینه جائز نیست که غیر آن دراهم و دنانیر بدهد هرچند عوض هم همان اوصاف
باشد و در قیمت برابر باشند دویم هرگاه بخرد دراهم معینه را در بدل دراهم معینه دیگر مثلا بمثل و دست بدست و بعد
از آن معلوم کنند که آن دراهم نبوده بلکه از قلعی یا جوهر دیگر ساخته بوده اند بیع باطل است و همچنین اگر بفروشد
بکسی پارچه باظهار اینکه پارچه کتان است و ظاهر شود که پشم بوده و اگر بعضی از آن مبیع از آن جنس بود و بعض دیگر
از غیر جنس درینصورت بیع غیر جنس باطل است و بیع جنس جائز و میرسد مشتری را که تمام رد کند زیرا که تبعیض

صفقه شده یا بمعنی که یکجا بیک عقد تمام خریده بود و هرگاه بعض از غیر جنس ظاهر شده و همه را رد میتواند نمود و میرسد
که همان بعض چیز را نگاهدارد بحصه قیمت و آنچه از غیر جنس بوده رد کند و نمیرسد او را که بدل آن طلب کند زیرا که عقد
بیع تعلق به بدل نگرفته و اگر از یکجنس باشد همه لیکن بعضی معیب باشند مانند سختی جوهر یا عدم ظهور سکه درینصورت جائز است
که همه را رد کند یا همه را نگاهدارد و جائز نیست که معیوب را رد کند و جید را نگاهدارد و یا بدل غیر جید جید را طلب کند
زیرا که عقد بیع تعلق به بدل نگرفته سیوم هرگاه بخرد درهم در بدل دراهم در ذمه یعنی در وقت بیع دراهمی که خریده
حاضر نباشد که بر آنها بخصوصها عقد واقع شود بلکه مطلق باشد و بعد از ان در همان مجلس بایع دراهم حاضر کند و مشتری
بدهد و ظاهر شود که آنها از نقره هستند پیش از تفرق مجلس جائز است که مشتری بدل طلب کند و اگر بعد از تفرق
حاضر کند صرف نخواهد بود زیرا که در صرف شرط است قبض قبل تفرق الابدان اگر بعضی از ان دراهم از غیر نقره
باشد و بعض دیگر از نقره درینصورت در غیر نقره باطل است و در نقره صحیح و اگر آن دراهم معیوب باشد بسبب عیب از جنس
نقره بر بنیاد مختار است خواه بگیرد خواه رد کند و تفاوت قیمت جائز نیست زیرا که ربا میشود و میرسد مشتری را که در بدل دراهم
معیوب دراهم جید طلب کند پیش از تفرق مجلس قطعا و بعد از تفرق هم لیکن در ان تردد است چهارم هرگاه بخرد
دیناری بدل دیناری و مراد آنست که بر ذمه بخرد و بدهد آن دینار را بایع و معلوم شود که آن دینار در وزن
زیاده بود آن مقدار زیادتی که بغلط میدهند یا عمداً بطریق تبرع و گذشتگی پس آن زیادتی در دست بایع
مال مشتری ست بطریق امانت که باید رد کند بمشتری و مشتری در ان دینار شریک بایع است مترجم گوید که بیع دینار کم وزن بدینار
زیاده در وزن که هر دو حاضر باشد و در ذمه نباشد هیچ کدام باطل است زیرا که ربا میشود لهذا تقسیم بخرید بر ذمه نموده باشد
پنجم در روایتی وارد شده که جائز است که یک درهم بخرند در بدل درهم دیگر و شرط کند یا بایع که انگشتر ساخته بدهد آیا در غیر
انگشتر هم این حکم جاری میشود یا نه اشبه انیست که جاری نمیشود زیرا که بیع مثل بمثل است با زیادتی هر چند آن زیادتی
عینی نیست و در زیادتی حکمی هم ربا متحقق میشود و آنچه بروایت مستثنی شده بر همان اکتفا باید نمود مترجم گوید که شیخ علی
رحمه الله قول بجواز بیع مذکور از شیخ نقل فرموده و گفته که سند شیخ درین جواز روایتی است که وارد شده و بعد از ان
تاویل روایت کرده و اصح عدم جواز است ششم ظروفیکه از طلا و نقره ساخته باشند یعنی در آنها هم طلا و هم نقره بود
اگر مقدار طلا و مقدار نقره آنها معلوم باشد جائز است که بفروشند آنها را بهمان مقدار طلا و نقره که در آنها بوده باشد
مثلا بمثل و اگر بغیر جنس طلا و نقره فروخته شوند مانند پول سیاه و غله هر چند زیاده بود نیز جائز است و اگر مقدار هر یک
معلوم نباشد و ممکن باشد جدا کردن طلا و نقره از یکدیگر نمیفروشند آنها را نه بطلای خالص و نه نقره بلکه بهر دو بفروشند

مثلا بتل یا بغیر جنس مذکورین و اگر ممکن نباشد جدا کردن آن طلا و نقره از یکدیگر و یکی از آن دو زیاده باشد جنسی که از
این دو کمتر در ان ظروف باشد بهمان جنس بفروشند و قدری زیاده بدهند از ان جنسی که آن زیادتی مقابل جنس دویم
است و اگر هر دو جنس مساوی باشند بگمان غالب باید فروخت آنها را در برابر هر دو جنس که طلا مقابل نقره شود و نقره
مقابل طلا. هفتم زینهای مزین بطلا و نقره اگر معلوم شود مقدار طلا و نقره بجنس طلا و نقره میتوان فروخت بشرطیکه از
مقدار آن طلا و نقره که در زینها بکار رفته باشد چیزی زیاده بدهد که مقابل حنای زین و غیره شود و یا آنرا همه کند بشرطیکه در عقد
بیع همه شرط شود و بغیر جنس طلا و نقره هم میتوان فروخت خواه کم باشد یا زیاده و اگر معلوم نباشد مقدار طلا و نقره آنها و ممکن
نباشد جدا کردن آن بگذارند میفروشند آنها را بغیر جنس طلا و نقره و اگر بفروشند بهمان جنس باید که با آن چیزی از متاع
هم ضم کنند و بفروشند بچیزی زیاده از انچه در آنها باشد تخمینا که در برابر حنای زین و غیره شود و ضرر شکستن نرسد. هشتم
اگر بفروشد پارچه به بست درهم از ان دراهم که بدل یکدینار بدهند صحیح نیست زیرا که مجهول است آن دراهم و قیمت دینار
هم مختلف میباشد. نهم اگر بفروشند صد درهم را بیک دینار یکدرهم کم بیع صحیح نیست زیرا که معلوم نیست که یکدینار درهم کم چه مقدار
میشود چه نرخ دینار متفاوت میشود و همچنین اگر یکدینار درهم کم قیمت جنس دیگر که از اجناسی که در ان ربا میباشد باشد
پارچه و اگر معین کند مقدار درهم از دینار یا معین کند که آن درهم چندم حصه آن دینار باشد در نصورت این بیع جائز
است زیرا که جهالت برطرف میشود. دهم اگر بفروشد بچند درهم را به نیم دینار بعضی فقها گفته اند که میباید دینار را
بشکنند و دو حصه کنند آنرا و نصف شکسته بدهد و لازم نیست مشتری را که نصف دینار صحیح سکه دار بدهد مگر آنکه نصف مثقال
قصد کرده باشد باعتبار عرف متعارف که از نصف دینار مراد نصف مثقال سکه دار صحیح باشد و همین حکم دارد فروختن غیر
مسکوک هم. یازدهم اینکه پارچه را بفروشد به نصف درهم مثلا و نیز خاک دکاکین زرگران را باید که در بدل طلا و نقره بفروشند
هر دو زیرا که در ان ریزهای طلا و نقره میباشد پس طلا در بدل نقره شود و نقره در بدل طلا یا بجنس دیگر سوای این دو
و اگر بطلا یا نقره تنها بفروشند ربا لازم می آید و بعد از فروختن آن خاک قیمت آنرا تصدق باید کرد برای مالکان
آن ریزه ها که مالکان معلوم نمیباشند.

فصل هفتم در فروختن میوه هاست و کلام در میوه درخت خرماست و فواکه و سبزیها و لواحق
آن اما درخت خرما پس جائز نیست فروختن میوه آن پیش از انکه ظاهر شود آن میوه در یکسال و جائز است
فروختن آن قبل از ظهور در دو سال یا زیاده از ان علی تردد و در روایت واقع شده که جائز است و همچنین
جائز است فروختن میوه خرما بعد ظهور آن و ظاهر شدن صلاح آن یعنی برآمدن از درجه قبول آفت یکساله
یا دو ساله بشرط قطع که مشتری آنرا چیده ببرد و بغیر این شرط هم خواه تنها بفروشد آن ثمره را یا با انضمام چیز دیگر

و جایز نیست فروختن آن پیش از ظهور صلاح آن در یکسال مگر آنکه ضم کنند با آن چیز دیگری هم که جایز البیع باشد یا بفروشند
همان میوه را بشرط اینکه در همان وقت بچینند آنرا مشتری یا دو ساله و زیاده از دو ساله بفروشند و اگر بفروشند آنرا در یکسال
بدون شروط ثلثه بعضی گفته اند که آن بیع صحیح نیست و بعضی دیگر گفته اند که مکروهست و بعضی دیگر میگویند که اگر سالم از آفت
ماند صحیح است و الا صحیح نیست و قول اول اظهر است و اگر آن ثمره را بفروشند با درخت جایز است خواه پیش از ظهور
صلاح آن باشد یا بعد از آن و ظهور صلاح خرما وقتی میشود که زرد میشود خرما یا سرخ شود یا برسد بدرجه که از آفت
ایمن گردد و هرگاه پخته شود بعضی از میوه باغ و بعضی دیگر خام باشد جایز است که همه را یکجا بفروشند و اگر پخته شود
یک باغ جایز نیست با میوه باغ دیگر یکجا بفروشند هر چند این هر دو بستان را باهم ضم کنند در بیع و در آن تردد است
اما درختان دیگر پس جایز نیست فروختن میوه آنها تا وقتیکه صلاح آنها ظاهر شود و حد ظهور صلاح آنست که دانه بسته شود
و زیاده بر آن شرط نیست علی الاشبه و آیا جایز است که آن میوه ها را پیش از ظهور آن میوه یا دو ساله بفروشند
بعضی فقها گفته اند که بلی و بهتر عدم جواز است زیرا که بیع مجهول میشود و همچنین اگر با آن ضم کنند چیز دیگر را پیش از بسته
شدن دانه و جواز این بیع در خرما چنانچه در مسائل سابق مذکور شد مستند به نص است و قیاس در مذهب ما جایز نیست
و هرگاه منعقد شود دانه جایز است که بفروشند آنرا با درخت و سوای درخت خواه آن میوه نمودار باشد مانند سیب و
زردالو و انگور و خواه در پوستی پنهان بود که محتاج باشد بآن پوست بود از برای ماندن بر درخت و پخته شدن مانند چهار مغز
که در پوست زیرین پنهان میباشد و همچنین بادام یا در پوستی باشد که محتاج بآن نباشد مانند پوست بالای چهار مغز
که دور میشود از آن و باقلای سبز و عدس و هرطمان و آن دانه ایست بزرگتر از عدس و خوردتر از نخود و همچنین خوشه
خواه دانه اش آشکارا بود مانند جو یا پوشیده مانند گندم خواه آن خوشه ها را جداگانه بفروشند یا با کاه ایستاده بفروشند
یا درو کرده اما سبزیها پس جایز نیست فروختن آنها پیش از برآمدن آنها و جایز است بعد از منعقد شدن که بحد
چیدن رسیده باشد یک چیدن و دو چیدن و چند چیدن و همچنین آنچه بداس قطع کنند و چیزی از آن بگذارند
مانند رطبه یعنی یونجه و آن سبزه است که بخوردن اسپان میدهند و مانند تره های دیگر هم و اسفاناخ و حلبه و گلم یکبار بریدن
باشد یا زیاده و همچنین آنچه خرط کرده شود یعنی دست بر شاخ بکشند و برگ آنرا جدا کنند مانند حنا و برگ توت و جایز است
فروختن این اشیا جداگانه و با درختان که بر آنها میباشند و اگر بفروشند درختان آنها را بعد از انعقاد و ثمر آن ثمره
داخل در بیع نمیشود مگر آنکه شرط کنند که آنهم داخل باشد و هرکه درختان مذکوره بخرد واجب است براو که باقی بگذارد
ثمره بر آن درختان تا وقت رسیدن آنها و هرگاه حادث شود بعد از خریدن آن درختان مال مشتری است اما لواحق

چند مسئله است اول آنکه جائز است که بفروشد میوه درختان باغ را و استثنا کند از آنها میوه چند درخت معین یا چند نخل
معین و نیز جائز است که استثنا کند حصه مشاعی از آن میوه مانند ثلث و ربع یا چند رطل معین معلوم و اگر در آن میوه بعد از
خریدن نقصانی شود آن بهر دو راجع میشود و بحساب رسد از حصه مشتری و بائع کم میشود دویم هرگاه بفروشد میوه را
که بدو صلاح آن ظاهر شده باشد پیش از قبض از مال بائع تلف شده باشد و همچنین اگر بائع آنرا تلف کند و اگر آفت
به بعضی میوه برسد و بعضی سالم ماند مشتری سلیم را میگیرد و بحصه قیمت آن و اگر تلف کند آن میوه را بیگانه پیش از قبض
مشتری خریدار مختار است که خواهد فسخ آن بیع کند و خواهد تاوان را از تلف کننده بگیرد و اگر بعد از قبض مشتری تلف
شود و آن عبارتست از اینکه بائع دست از آن بردارد و واگذارد بر بائع تاوانی نیست علی الاشبه و اگر تلف کند
آنرا مشتری در دست بائع عقد بیع تمام میشود و تلف کردن مشتری هم حکم قبض او است و همین حکم دارد اگر بخرد کسی
کنیزی را و آزاد کند آنرا پیش از قبض سیم جائز است فروختن ثمره که بالای درخت باشد بزر نقد یا در بدل پارچه
و جائز نیست فروختن آن میوه از همان درخت و آنرا بیع مزابنه گویند و بعضی فقها گفته اند که بیع مزابنه این است
که خرمای بالای درخت را بفروشد بخرما هر چند آن خرما بزمین باشد و آن اظهر است و آیا چنین بیعی در میوه درختان
دیگر از فواکه جائز هست یا نه بعضی فقها گفته اند که جائز نیست زیرا که بیم ربا دارد و ایمنی از آن نیست و همچنین جائز نیست
که بیع کنند تمام خوشه را بقدری از حبهای همان خوشه و آنرا محاقله خوانند و بعضی فقها گفته اند که بیع محاقله فروختن
خوشه است بحبوب از جنس آن خوشه از هر جا که باشد هر چند بر زمین گذاشته باشد آن جنس را و همان اظهر است
چهارم جائز است فروختن خرما که بر یک درخت در خانه یا در باغ کسی باشد بطریق تخمین بجنس همان خرما که از
درخت دیگر باشد و این مستثنی است بنص از جمله بیع مزابنه که ممنوع است چنانچه در مسئله سابق مذکور شد و آیا جائز است
که بفروشد آن خرماهای درخت مذکور را بتخمین بخرماهای همان درخت اظهر آنست که جائز نیست و همچنین جائز نیست
چنین بیعی بخرماهای درخت بسیار زیاده از واحد اختصاراً علی مورد النص و لیکن اگر در هر خانه درختی باشد و همان
درختان را جدا جدا بطریق بفروشد جائز است و شرط نیست در بیع مذکور که قبض خرما در همان مجلس شود پیش
از تفرق ابدان بلکه شرط است تعجیل یعنی بیع سلم در نصورت جائز نیست و واجب نیست که آن خرماهای مبیع و ثمن
بعد خشک شدن برابر یکدیگر باشد بلکه اگر متفاوت شوند هم جائز است نظر بظاهر حدیث و آنرا در اصطلاح
فقها عریه خوانند و در غیر درخت خرما از درختان دیگر عریه جائز نیست **فرع** اگر بگوید فروختم بتو این توده خرما یا غله را
باین توده که از همان جنس است برابر یکدیگر صحیح نیست زیرا که معلوم نیست که هر دو برابر باشد هر چند بعد از وزن

هر دو برابر آیند زیرا که در وقت بیع معلوم نبود مساوات مگر آنکه در هنگام ابتیاع عالم باشند به تساوی مقدار هر دو و بعضی
فقها گفته اند که جائز است هر چند معلوم نباشد و بعد از وزن هرگاه برابر آیند صحیح است و الا باطل و اگر دو توده مذکور
از دو جنس مختلف باشند بیع جائز است اگر مساوی همدیگر باشند و اگر مختلف باشند و بیکدیگر گذشتگی کنند هم جائز است
و اگر نکنند فسخ بیع میشود و اشبه آنست که اگر در وقت ابتیاع مقدار معلوم نباشد بیع مجهول میشود و جائز نیست پنجم جائز است
که زراعت را بفروشند قصیلا و آنرا خوید خوانند یعنی بشرط درو کردن آن پیش از خوشه بر آوردن و پخته شدن که در هنگام
خامی جهت خورانیدن چهارپایان پس اگر مشتری درو نکند بائع را میرسد که درو کند و زمین را خالی کند از آن یا بگذارد و
اجرت زمین تا هنگام درو کردن از مشتری طلب نماید و همچنین اگر بخرد میوه درختی را بشرط قطع آن میوه ششم جائز است
که بفروشد میوه درختی را که خریده بقیمت زیاده از آنچه خریده یا کمتر خواه قبض آن میوه نموده باشد یا نه هفتم هرگاه درختی
از خرما یا غیر خرما مشترک باشد در میان دو شریک و یک شریک حصه شریک دیگر را بخرد از او بقیمتی معلوم معین
جائز است هشتم هرگاه شخصی عبور و مرور کند بدرختی از درختان میوه دار یا بزرعه اتفاقا جائز است که از آن چیزی
بخورد که موجب افساد نباشد و جائز نیست که با خود بردارد چیزی از آن **فصل نهم** در بیع حیوانست و گفتگو در بیان
حیوان که صحیح است مالک شدن آنها و احکام خریدن و لواحق آن اما اول پس باید دانست که کفر اصلی سبب
آنست که بآن کافر را مسلمانان مالک توانند شد بشرطیکه حربی بود و ذریات او را نیز و بعد از آن بندگی سرایت
میکند در اولاد او هر چند مسلمان شود آن کافر اصلی بعد از عبودیت مادام که اسباب آزادی بهم نرسد که در کتاب العتق
مذکور خواهد شد و اگر در دار الحرب طفلی را از سر راه بردارند مملوک مسلمان میشود یعنی در صورتیکه در آن مکان مسلمی
نباشد که ممکن بود انتساب آن طفل باو هر چند که آن مسلمان در آنجا اسیر باشد و اگر از دار الاسلام بردارند
مملوک نمیشود و اگر آن طفل برداشته شده در دار السلام بعد از بلوغ ادعای بندگی کند بعضی فقها گفته اند که قبول
نمیکنند دعوی او را زیرا که اصل حریت است و بعضی دیگر میگویند که قبول کرده میشود زیرا که اقرار عقلا بحق
خود مسموع و مقبول است و این اشبه است و صحیح است که مالک شود مرد هر کدام اقربای خود را سوای یازده
جنس از اقربا و آن پدران و مادرانست و اجداد و جدات هر چند بالاتر روند یعنی جد جد و جد جد جد و اولاد
و اولاد اولاد خواه مذکر باشند خواه مؤنث هر چند پائین تر روند و خواهران و عمه ها و خاله ها و دختران برادران
و دختران خواهران و اگر آن جماعت رضاعی باشند مانند شیر مادر و شیر پدر و شیر خواهر بعضی فقها گفته اند که مالک
آنها میشود آدمی و بعضی دیگر میگویند آنها را هم مالک نمیشوند و این مشهورتر است زیرا که پیغمبر صلی الله علیه و آله

فرموده الرضاع لحمة كلحمة النسب يعني شير هم رشته ايست مانند رشته نسب واگر يكي از ان جماعت را شخصي بخرد بمجرد خريدن
آزاد ميشود واگر در حصه او بطريق ميراث شوند باز آزاد ميگردند ومملوك او نميشوند مكروه هست كه آدمي مالك شود سواي
آن جماعت مذكوره را از اقربا مانند برادر وعم وخال واولاد ايشان وزن مالك هر كس ميشود سواي آباي خود هر چند
بالاتر روند وسواي اولاد خود هر چند پائين تر روند از روي نسب واگر رضاعي باشند در آن تردد است بعضي فقها گفته
اند پدر و مادر و اولاد رضاعي را مالك ميتوانند شد زنان وبعضي ديگر ميگويند كه مالك نميشوند عدم جواز مشهور تر است واگر
زني آزاد در عقد غلامي باشد آن زن شوهر خود را بخرد شوهر بنده او ميشود وليكن عقد زوجيت منفسخ ميگردد وهمچنين برعكس هم واگر
كافري بنده كافر داشته باشد و آن بنده مسلمان شود آن كافر را تكليف ميكنند كه آن بنده مسلمان را بفروشد بدست
مسلماني وقيمت او را بگيرد واگر قبول نميكند جبر ميكنند او را بر آن واگر شخصي غير مشهور بحريت وغير معلوم النسب بالغ عاقل
اقرار كند بنفس خود كه غلام وبنده كسي است حكم بعبوديت او بايد نمود وبعد از ان اگر انكار كند اين انكار اعتبار ندارد
هر چند كه مقر له يعني كسي كه اقرار بعبوديت او نموده كافر باشد وهمچنين اگر كسي غلامي بخرد وبعد از خريدن آن غلام ادعاي
حريت خود كند قبول نميكنند آن ادعا را اگر بينه دوم در احكام ابتياع است هرگاه بخرند حيواني را وبعد از عقد
بيع وپيش از قبض مشتري در ان حيوان عيبي بهم رسد مشتري مختار است خواه بگيرد آنرا يا واپس دهد وتفاوت
قيمت صحيح ومعيب وضع ميتواند كرد يا نه در ان تردد است واگر قبض كند مشتري آن حيوان را وبعد از ان تلف شود
پيش از انقضاي سه روز خيار حيوان يا حادث شود در ان عيبي از مال بائع است در صورتيكه مشتري در ان
تصرفي نكرده باشد واگر عيبي در آن بهم رسد بدون تفريط مشتري آن عيب مانع نميشود از اينكه آنرا رد كنند باصل
خيار ثلثه و آيا لازم ميشود بائع را كه تفاوت قيمت كم كند در ان تردد است ظاهر اينست كه تفاوت قيمت لازم
نميشود واگر بهم رسد آن عيب بعد از انقضاي سه روز وبعد از ان ظاهر شود كه عيب ديگر هم در ان حيوان سابقا
بوده بآن عيب سابق رد نميتواند كرد وهرگاه شخصي بخرد كنيزي حامله را بچه كه در شكم اوست داخل در بيع مادرش نميشود
واز بائع است على الاظهر مگر آنكه مشتري شرط كند كه آن بچه هم از مشتري باشد واگر بخرد مادر وبچه اش را يكجا
پس سقط شود بچه پيش از قبض مشتري حصه قيمت ولد را به بائع نميدهد وطريق وضع حصه مذكور اينست كه آن
كنيز را قيمت سوقي مينمايند با وصف حمل وبي حمل وتفاوتيكه در ميان اين دو قيمت باشد از قيمتي كه بر ان بيع
وشراي آن كنيز شده وضع مينمايند خواه آن قيمت برابر قيمت سوقي باشد يا كم يا زياده مثلا كنيزي حامله را خريد
بدو صد درهم با حمل وپيش از قبض سقط شد آن حمل وقيمت بازاري آن كنيز يك صد وسي درهم باشد با وصف حمل

ولی حمل هشتاد درهم میان هشتاد و صد تفاوت خمس است پس همان خمس از دو صد درهم کم میکنند که چهل
درهم باشد و جائز است که حصه از حیوان بخرند که آن حصه مشاع باشد یعنی معین و ممتاز نباشد مانند نصف و ثلث
و ربع نه اینکه سر و پا و سائر اعضا باشد و اگر بفروشد تمام حیوان را و استثنا کند از ان سر و پوست را صحیح است و بمقدار
قیمت سر و پوست شریک آن حیوان میشود و این حکم بروایت سکونی است و فقها گفته اند که روایت ضعیف است و متاخرین
عمل بآن نموده اند زیرا که بیع مجهول لازم می آید و این موجه است مگر آنکه حیوان مذبوح باشد یا اراده ذبح کنند که دیگر
اقوی صحت است علی ما فی المسالک و همچنین اگر بخرند دو کس یا زیاده حیوانی را و یکی از ایشان شرط کند برای
خود سر آن حیوان و پوست او شریک میشود در ان حیوان بقدر قیمت آن دو و اگر بگوید که بخر این حیوان را بشرکت
من صحیح است و هر دو شریک میشوند در ان بمناصفه و بر هر کدام نصف قیمت لازم میشود و اگر یک شریک بگوید
به شریک دیگر که از حصه من هم قیمت از خود بده صحیح است و اگر تلف شود بعد از خریدن خسارت بهر دو شریک
میرسد و او را میرسد که قیمت حصه شریک را که بامر او داده از ان شریک بگیرد و اگر یک شریک بشریک دیگر بگوید
که منفعتی که حاصل میشود درین بیع مشترک باشد میان من و تو و اگر نقصانی شود بر تو خواهد بود در ان تردد است
و در روایتی وارد شده که جائز است و اگر کسی خواهد که کنیزی بخرد جائز است که پیش از خریدن نظر کند بروی او
و بمواضع زینت او مانند دو کف دست و پاها و موی سر خواه آقای آن کنیز اجازت دهد یا ندهد و کسی که بخرد بنده
سنت است که تغیر نام او کند و چیزی از شیرینی او را بخوراند و از جانب او چیزی تصدق کند و مکروه است وطی
زنی که او از زنا بهم رسیده باشد خواه آن را بملک وطی کند یا بعقد علی الاظهر و نیز مکروه است که مملوک قیمت خود را
ببیند که در ترازو وزن میکنند زیرا که در نص وارد شده اذا اراه فی المیزان لا یفلح و بعضی فقها گفته اند که
ذکر ترازو در نص برای آن شده که متعارف است که اثمان را وزن میکنند و الا در غیر ترازو اگر ثمن باشد و ببیند
آن مکروه است و در این سخن نظر است سیم در لواحق این باب و درین چند مسئله است اول آنکه بنده
مالک چیزی نمیشود و هر چه پیدا کند مال مولای اوست و بعضی فقها گفته اند که اگر مولی بر عبد مقداری معین کند
که از کسب و کار خود بهم رسانیده بدهد آنچه زیاده از ان حاصل کند آنرا مالک میشود و این مرویست و بعضی دیگر
میگویند که مالک ارش جنایت خود هم میشود یعنی اگر کسی او را جنایتی کند که موجب دیت باشد مانند گوش
بریدن یا بینی بریدن و غیر آن آن دیت را عبد مالک میشود و مصنف گوید که اگر بگوئیم که عبد مالک میشود
هر چیز را ولیکن بسبب بندگی ممنوع التصرف است از مال خود بغیر اجازت مولی این قول خوبست دویم که

بنده بخرد که آن بنده را مالی باشد مال او از مولای اوست که بائع اوست مگر آنکه مشتری شرط کند یا بائع که آن مال
هم از او باشد و بعضی فقها میگویند که اگر عالم نباشد آن مال را بائع پس مال بائع است و اگر عالم بوده باشد پس مال مشتری است
و قول اول مشهورتر است و اگر مملوکی بگوید بمشتری که بخر مرا از تو بر ذمه منست این مبلغ لازم نمیشود بر عبد آن مبلغ هرچند
او را بخرد و بعضی فقها گفته اند که در وقت گفتن اگر مالی داشته باشد لازم میشود و اگر نداشته باشد لازم نمیشود و آن مرویست
سیوم وقتیکه شخصی بخرد غلامی را یا مالی که او داشته باشد پس اگر قیمت از غیر جنس آن مال بوده باشد جائز است این
بیع و شرا مطلقاً یعنی خواه بتفاضل باشد یا بمساوات و همچنین جائز است که بجنس همان مال باشد در صورتی که ربوی
نباشد یعنی در آن مال بسبب تفاضل ربا متحقق نه شود باین طریق که از جنس مکیل و موزون نباشد مثلا و اگر آنمال ربوی
بوده باشد و بهمان جنس بیع و شرا شود پس ناچار است که نسبت باصل آنمال چیزی زیاده بدهد که مقابل آن غلام شود
و ربا لازم نیاید چهارم واجب است که اگر کنیزی بفروشد استبرا کند آنرا بائع پیش از فروختن یعنی ملاحظه کند که حمل
نداشته باشد اگر با او مجامعت کرده باشد و این استبرا متحقق میشود بیک حیض یا چهل و پنج روز اگر حیض نمی بیند
و در سن حایض باشد و همچنین مشتری هم باید که استبرای کنیز کند اگر کنیز مجهول الحال باشد نزد او و اگر عادلی خبر کند
مشتری را که استبرای آن کنیز نموده یا مالک آن زن باشد یا خورد سال باشد که در آن سال حیض نمی باشد یا از
وقت حیض گذشته باشد عمرش یا حامل باشد یا حایض باشد و در حیض او را بخرد در جمیع این استبرا واجب نیست و
با او مواقعت میتواند کرد مگر در ایام حیض ولیکن اگر کنیز حامله بخرد جائز نیست که وطی کند او را در فرج پیش از انقضای
چهار ماه و ده روز از ایام حمل و بعد از ایام مذکوره وطی جائز است با کراهت و اگر وطی کند مستحب است که عزل منی نماید
و اگر عزل منی نکند ولدی که از آن کنیز بهم رسد مکروه است که آنرا بفروشد و سنت است که برای آن ولد حصه
از میراث خود هم بگزارد پنجم اگر کنیز آن صاحب اطفال بخرد که آن اطفال مستغنی از مادران نشده باشند حرام
است که آن اطفال را از مادران جدا کنند و تفرقه اندازند در میان مادران و اطفال و بعضی گفته اند که مکروه است
و آن اظهر است و استغنای طفل از مادر حاصل میشود ببلوغ هفت سال و بعضی گفته اند که استغنا از رضاع کافیست در
جواز تفرقه که دو سال کامل است و قول اول اظهر است ششم هرکه جاریه بخرد و از او ولدی بهم رساند بعد از آن
ظاهر شود که آن جاریه را غیر مالک فروخته و مال دیگریست مالک آنرا انتزاع میکند از دست مشتری و بر وطی کننده
لازم است که دهم حصه قیمت آن کنیز بدهد اگر باکره باشد و بستم حصه بدهد اگر غیر باکره بوده و بعضی فقها گفته اند بر وی مهر
مثل است و اول مرویست و آن طفلی از انها حاصل شود حر است عبد نیست زیرا که از آنها بهم رسیده

و بر پدر او واجبست که قیمت آن ولد بدهد در وقت زائیدن از مادر اگر زنده بزاید بمالک آن جاریه زیرا که نمای ملک
مالک بهم رسیده و حق او بآن ولد تعلق گرفته و تاوان آنرا از بائع میگیرد و آیا تاوان مهر المثل آن کنیز یا اجرت وطی
چنانچه مذکور شد آنرا هم میگیرد از بائع یا نه بعضی فقها گفته اند که میگیرد زیرا که بائع آن کنیز فروخته و اباحت وطی آن
بدون عوض نموده بود پس این وطی را عوضی نبوده و متکفل تاوان میشود بائع و بعض دیگر گفته اند که هرگاه در مقابل
مهر المثل یا اجرت علی اختلاف القولین وطی متحقق شد پس غرامت بر بائع نیست هفتم آنچه گرفته میشود از دار الحرب
بغیر اذن امام از کنیز و غلام در زمان غیبت امام جائز است که آنرا مالک شوند و کنیز را وطی کنند خواه مسلمانان از
دار الحرب آورده باشند یا کافران هر چند در آن حقی هم از امام هست و بقول بعضی تمام از امام است چنانچه
در محل خود مذکور شد هشتم هرگاه کسی غلام ماذونی را که از جانب آقای خود اجازت خرید و فروخت داشته باشد
مالی بدهد که بعضی از آن مال غلامی بخرد و آزاد کند و او را حج کند به بقیه آن مال پس آن غلام ماذون پدر خود را
بخرد بآن مال و آزاد کند و بقیه آن مال را هم بهمان پدر خود بدهد تا از جانب مالک حج ادا کند و بعد از آن
تنازع کنند آقای عبد ماذون و ورثه صاحب آن مال و آقای پدر غلام هر کدام دعوی کنند که عبد ماذون
از مال من او را خریده بعضی فقها گفته اند که آنرا حواله آقای خودش میکنند بر عبودیت و از هر دو مدعی دیگر بینه
میخواهند هر کس که اثبات کند حکم به ثبوت دعوی او مینمایند و این قول بموجب روایت ابن اشیم است از حضرت
امام محمد باقر علیه السلام و بعضی دیگر حکم بضعف روایت مذکور نموده اند که راوی غالی بوده و جمعی میگویند که او را حواله
آقای عبد ماذون مینمایند اگر مدعیان دیگر بینه نداشته باشند و این قول اشبه است نهم هرگاه بخرد غلامی را در ذمه
بانمعنی که آن غلام در وقت بیع و شرا حاضر نباشد و بیارد بائع نزد او دو غلام و بگوید که هر کدام خواهی بگیر از این دو غلام
و پیش از آنکه یکی را اختیار کند یک غلام از پیش مشتری بگریزد بعضی فقها گفته اند که آن غلام تلف شده از هر دو باشد
و مشتری طلب نصف قیمت از بائع میکند پس اگر بیابد آن غلام گریخته اختیار میکند او را و اگر نیابد غلام موجود مشترک است
در میان بائع و مشتری و این قول بنا بر انحصار حق مشتری است در آن دو غلام و اگر بگوییم که عبد گریخته که در پیش
مشتری تلف شد قیمت آنرا مشتری ضامن است که ببائع بدهد و میرسد که مشتری طلب عبدی که بر ذمه بائع است
نماید این قول خوبست اما اگر بخرد یک غلام را از دو غلام عقد صحیح نیست زیرا که بیع مجهول میشود در این مسئله
قول دیگر هم موهوم است که دلیلی ندارد و آن جواز این بیع است در صورتیکه هر دو عبد مساوی در اوصاف باشند
دهم هرگاه کنیزی مشترک باشد در میان شرکا و یک شریک وطی کند آن کنیز را اگر جاهل بحرمت باشد از او حد نمیرسد

واگر عالم بحرمت بوده او را حد زنا باید زد صد تازیانه و درین صورت حد قتل که بر زنای محصن است ندارد زیرا که حصه آن کنیز را مالک
بوده لیکن از جمله حد بقدر حصه که از آن کنیز دارد ساقط میشود اگر نصف بوده باشد نصف حد و اگر ربع را مالک است ربع حد از و
ساقط میشود و علی هذا القیاس و بمجرد وطی قیمت حصه شرکا از او میگیرند و اگر حمل گیرد کنیز را قیمت میکنند و حصه قیمت از او گرفته
بشرکا میدهند و اگر ولد زنده بر آید او را هم قیمت نموده آنچه حصه آنها باشد از او هم بشرکا میدهند و ولد حر است زیرا که از حر بهم رسیده
یازدهم دو غلام که از جانب آقا ماذون باشند در خرید و فروخت اگر هر یک دیگری را بخرد و از پیش مالکش حکم میکنند بصحت عقد
اول زیرا که عقد دویم که از غلام دوم شده از جانب آقای او بوده و در آن وقت از غلامی او برآمده و غلام آقای دویم شده
بود پس صحیح نیست و اگر هر دو عقد در یک زمان شود حکم به بطلان اینها نموده اند و در روایتی واقع شده که بقرعه فیصل باید نمود
و در روایت دیگر است که مسافتی که این دو غلام رفته باشند آنرا پیمایش باید نمود و آنکه مسافتش کمتر باشد حکم بصحت عقد او باید
نمود و قول اول اظهر است دوازدهم هر کس کنیزی بخرد که آنرا بدزدی آورده باشد از زمین صلح میرسد او را که واپس
بدهد آنرا و قیمت بگیرد از بایع و اگر او مرده باشد از ورثه اش بگیرد و اگر از بایع وارثی نمانده همان کنیز از کسب خود قیمت خود را
بهم رسانیده بمشتری بدهد و بعضی دیگر میگویند که آن کنیز حکم لقطه دارد که از راه برداشته باشد و در موضع بیان لقطه مذکور
خواهد شد و اگر بگوییم که آنرا بحاکم شرع میسپارند و تکلیف بهم رسانیدن ثمن نمیکنند اشبه خواهد بود **فصل دهم** در بیان بیع
سلف است و آنرا بیع نیز خوانند و در آن چند مقصد است **مقصد اول** سلم عبارت است از خرید مالی بر ذمه بایع تا مدت
معلوم در بدل مالی حاضر یا در حکم حاضر و حاضر آنست که در مجلس عقد سلم در دست مشتری نمودار بوده و در حکم حاضر آنکه
هنگام عقد در بغل باشد یا در خانه یا در صندوق و پیش تفرق مجلس بدهد و منعقد میشود این بیع بلفظ اسلمت و اسلفت
یعنی بیع سلم کردم یا بیع سلف کردم خواه بزبان عربی بگوید یا بغیر عربی و بلفظ بیع و شرا هم منعقد میشود و اگر بلفظ سلم بمال حاضر
بیع کنند مثلا مشتری بگوید که بسلم دادم این دینار را بتو در بدل این کتاب در آن خلاف است اشبه آنست که بیع واقع میشود
نظر بر آنکه قصد بنا بعین بیع حاضر است و جائز است که بیع سلم کند متاعی را در بدل متاعی هرگاه دو متاع مختلف باشد
در جنس و همچنین جائز است که در عوض متاعی نقد بگیرند بطریق سلم یا در بدل نقد جنس و جائز نیست که در بدل نقدی نقد
بگیرند بسلم هر چند مختلف باشند یکی طلا و دوم نقره زیرا که در بدل اثمان با اثمان قبض شرط است چنانچه در صرف مذکور شد
دویم در شرائط بیع سلم است و آن شش است **اول و دویم** ذکر جنس و ذکر وصف است و قاعده آن اینست
که هر صفتی که بسبب آن صفت قیمت مختلف شود ذکر آن صفت لازم است و طلب نمیکنند کامل در آن صفت که
به نهایت رسیده باشد بلکه اطلاق کافی است و جائز است که شرط کنند که از قسم جید بد یا ردی و اگر شرط کنند در بیع سلم

اجود بدهد صحیح نیست زیرا که تحصیل اجود ممتنعا تحصیل است و همچنین اگر شرط ردی کند و اگر بگویند که در صورت شرط
اردی اگر اجود بدهد واجب است که مشتری قبول کند پس خلاصی از تنازع و برائت ذمه میتواند شد و جائز باشد این قول
حسن است و ناچار آنست که عبارت دال بر وصف معلوم باشد در میان بائع و مشتری و ظاهر باشد معنی الفاظ آن
که اگر اختلافی بین المتعاقدین رود بر معلوم شود معنی و رفع تنازع تواند شد و اگر مبیع از آن اجناس باشد که بوصف
تعیین آن نتواند شد در آن بیع سلم جائز نیست مانند گوشت خام یا بریان و نان و در پوست حیوانات تردد است که
بوصف مضبوط میشود یا نه و بعضی فقها گفته اند که در پوستها جائز است بیع سلم در صورتیکه به بیند آن پوست را و این
منافی بیع سلم است زیرا که در سلم حضور مبیع شرط نیست و جائز نیست بیع سلم در تیر تراشیده زیرا که مختلف میباشد
و بوصف مضبوط نمیتواند شد و جائز است در چوب تیر تراشیده و همچنین جائز نیست بیع سلم در جواهر و مروارید زیرا که
متعذر است تعیین آن و در قیمت آن تفاوت بسیار میباشد باختلاف اوصاف و همچنین جائز نیست بیع سلم
در زمین و آب یعنی مضارع و اراضی و جائز است در سبزیها و میوها و همچنین آنچه از زمین بر..ید و در تخم مرغ و چهار
مغزو بادام و در تمام حیوان و انسان و شیرها و روغنها و پنبه ها و خوشبوئیها و پارچها و چیزهای آشامیدنی و دواهای
بسیط و مرکب بشرطیکه معین شوند آن ادویه مرکبه و مقدار اجزای آنها و همچنین جائز است بیع در دو جنس مختلف
بیک عقد و جائز است بیع سلم در گوسفند شیر دهنده و لازم نیست که در وقت تسلیم شیر در پستان آن باشد بلکه از شأن
گوسفند شیر دادن باشد و جائز است بیع سلم در میشی که با آن بچه باشد و بعضی فقها گفته اند که این جائز نیست زیرا که
در زمان تسلیم گاه بهم میرسد و گاه بهم نمیرسد و در بیع سلم میباید مبیع در وقت تسلیم عزیز الوجود نباشد و همچنین تردد است
در جواز بیع کنیز حامله زیرا که حمل مجهول است و در جواز بیع سلم در تخم کرم ابریشم تردد است زیرا که در میان آن کرمی
میباشد که اگر زنده بود فاسد کند آنرا و سوراخ کرده بر می آید و اگر مرده است حکم میته دارد و اصح آنست که جائز است
زیرا که مقصود از آن ابریشم است و آن از قبیل تخم و هسته میوه است شرط سیوم قبض راس المال است یعنی
قیمت مبیع پیش از تفرق مجلس و اگر بائع و مشتری متفرق شوند پیش از قبض باطل است سلم و اگر بگیرد قدری
از ثمن را در همان قدر جاری میشود عقد سلم و باقی باطل و اگر شرط کند که ثمن مبیع از جمله دینی بود که بر ذمه بائع
است بعضی فقها گفته اند که باطل میشود سلم زیرا که بیع دین بدین است و بعضی دیگر میگویند که مکروهست و آن
اشبه است مترجم گوید که اگر عقد بیع سلم .. ین ذمه بائع واقع شود بیع دین بدین است و باتفاق باطل و اگر
عقد بر نقد شود و بعد از آن تقاص با آن دین شود شیخ علی رحمه الله فرموده که درین صورت اقوی صحت است

وا موجب بطلان شرط چهارم تعین مقدار مبیع است به پیمانه و وزن مشهور در میان مردم و اگر اعتماد کنند بر پیمانه که معلوم نباشد در وقت عقد هر چند در نفس الامر معین باشد صحیح نیست و جائز است بیع سلم در پارچه بذراع و همچنین هر چه بذراع پیمایش شود و آیا در آنچه بعدد آید بیع سلم بعدد جائز است یا نه در آن تردد است و موجه اینست که جائز نیست یعنی در آنچه بعدد منضبط نشود و اختلاف در افراد آن باشد مانند انار و بادام و غیره که در اینها بیع سلم بعدد جائز نیست و بوزن جائز است و اگر افرادش غیر متفاوت باشد مانند افراد چهار مغز و تخم مرغ که بوصف تعین آنها میتوانند شد در آن جائز است و جائز نیست بیع سلم در پیمانه بدستها و نه در هیزم بعنوان پشتاره یا و نه در آنچه پیچند آنرا العنوان پیچیدن و دو چیدن و نه در آب بمشک و همچنین لازم است که راس المال یعنی ثمن متعین شده باشد به پیمانه متعارف آن بلد یا بوزن معلوم و جائز نیست اکتفا کردن بر مشاهده ثمن و کفایت نمیکند که آنرا بایع بدل غیر معین المقدار باشد یک مشت دراهم یا یک توده گندم شرط پنجم تعین مدت است پس اگر مذکور کند مدتی غیر معین مثلاً بگوید که هرگاه خواهی یا زمانی که احتمال زیادتی و نقصان داشته باشد مانند رسیدن حاجیان باطل است و اگر بجز دادن مبیع را حالاً بلفظ سلم بعضی فقها گفته اند که باطل میشود زیرا که معنی سلم بیع و شرا حال نیست و بعضی دیگر گویند که صحیح است و مروی هم جواز است لیکن بشرطیکه در وقت عقد آن مثمن عام الوجود بود و شرط ششم آنست که مثمن در وقت حلول اجل غالب الوجود باشد هر چند در وقت عقد بیع معدوم بود و لازم است که مدت معلوم متعاقدین باشد و هرگاه بگوید که تا جمادی بر جمادی الاولی محمول میشود و همچنین اگر بگوید تا بیع حمل بر ربیع الاول باید کرد و اگر پنجشنبه یا جمعه مدت معین کند محمول بر پنجشنبه و جمعه اول میشود و اگر مدت انقضای یکماه باشد و معین نکند آن ماه را محمول بر عدد ایام ما بین الهلالین میشود یا بر انقضای سی روز و اگر بگوید که تا فلان ماه وقت ادا میرسد بدخول جزء اول از شب هلال آنماه نظر بعرف و اگر بگوید که تا دو ماه اگر عقد در اول ماه باشد دو ماه هلالی باید حساب کرد و اگر در اثنای ماه بود هرگاه از ماه سیوم ایام بعدد ایام گذشته ماه اول منقضی شود حلول اجل بیع سلم خواهد شد و بعضی فقها گفته اند که ماه عقد را سی روز حساب کند و آن اشبه است و اگر بگوید تا روز پنجشنبه حلول وقت میشود بدخول جزء اول آن شب و شرط نیست در بیع سلم ذکر موضع تسلیم مثمن علی الاشبه هر چند در رسانیدن حرجی باشد که باختلاف مواضع تسلیم مختلف شود زیرا که برائت الذمه است از شرائط امکان تسلیم و بدو جهتی حکم بوجوب اشتراط نمیتوان کرد و دلائلی که بر آن اشتراط گفته اند تمام نمیشود مقصد سیوم در احکام بیع سلم است و در آن چند مسئله است اول هرگاه بیع سلم بجز دو چیزی را جائز نیست که آنرا بدیگری بفروشد پیش از رسید

زمان وعده وجائز است که بفروشند آنرا بعد از رسیدن وقت تسلیم بر بائع یا دیگری ولیکن مکروه است وهمچنین جائز است آن
که بعض آنرا بفروشند بقیمت زاید بر اصل قیمت وبعض دیگر را بهمان قیمت اصلی، اگر بگیرد آن مبیع را از دست بائع وبعد از آن
بفروشد کراهت زائل میشود وبعضی فقها قائل بحرمت این بیع قبل القبض شده اند در صورتیکه مبیع مکیل وموزون بود
دویم هرگاه بائع تسلیم کند آن مبیع را بمشتری الْقبض از صفتی که مقرر شوده ومشتری بآن راضی باشد صحیح است بیع سلم
وبری الذمه میشود بائع باداى آن خواه بسبب تخفیف مدت وعده باشد یا بغیر آن واگر بیارد بائع بهمان صفت واجبست
که مشتری قبض کند آنرا واو بری الذمه میشود بائع واگر مشتری بگیرد آنرا واو بائع برای التماس قبض رجوع بحاکم کند باید
که حاکم قبض کند واگر بد بهتر از انچه قرار کرده واجبست که مشتری قبول کند واگر زیاده از مقدار بدهد واجب نیست قبول
زیادتی اما اگر از غیر این جنس بدهد بری الذمه نمیشود مگر برضای مشتری سیوم هرگاه بخرد مقداری از گندم به یکصد درهم
وشرط کند که پنجاه درهم را بعد از مدتی بدهد باطل میشود بیع سلم در تمام بقولی مرحوم گوید سبب بطلان اینست که در اینجا
ثمن یکصد درهم است مثلا که نصف آن حال ونصف بمیعاد اجل مقرر شده ودر ثمن موجل بیع سلم باطل است ونصف
ثمن که الحال داده در آنهم سلم متحقق نمیشود زیرا که حال وموجل متفاوت نباشد وآن تفاوت در صورت مذکوره معین
نیست پس در نصف ثمن جاری نمیشود بیع وزیادتی غیر معین لهذا باطل باشد واگر بدهد پنجاه درهم وشرط کند که باقی
محسوب شود از جمله دینی که او را باشد بر بائع صحیح است بیع سلم در انچه داده وباطل است در انچه مقابل دین حساب
کرده ودرین مسئله تردد است چهارم اگر شرط کند مکانی برای تسلیم مبیع وهردو راضی شوند بقبض آن در غیر آن
مکان جائز است واگر امتناع کند یکی از آن دو جبر نمیکنند او را پنجم هرگاه مشتری قبض کند مبیع را پس متعین شد آن
ثمن وبری الذمه شد بائع واگر در آن عیبی ظاهر شود بسبب آن عیب رد کند از ملکیت مشتری برمی آید وحق مشتری
بر بائع میماند تا وقتیکه مبیع سالم از عیب ادا کند ششم هرگاه بیابد در راس المال یعنی ثمن عیبی پس اگر بوده باشد
آن ثمن از غیر جنس خود عقد باطل است واگر راس المال از جنس خود باشد وعیب دار بود مختار است بائع
که تفاوت قیمت از مشتری بگیرد یا رد کند هفتم هرگاه اختلاف کنند متبایعین در قبض ثمن با ینطریق که یکی گوید که قبض پیش
از تفرق ابدان بوده ودویم گوید که بعد از تفرق پس قول قول مدعی صحت بیع است یعنی کسیکه بگوید که قبض پیش
از تفرق ابدان بوده ودر صورت عدم بینه مدعی قسم یاد میرسد واگر بائع بگوید که قبض ثمن کردم وبعد از آن
باز رد کردم آنرا بتو پیش از تفرق مجلس قول قول بائع است با قسم زیرا که مدعی صحت بیع است مترجم گوید که
مراد اینست که هردو متفق باشند در آنکه ثمن نزد مشتری است واختلاف شود در تحقیق صحت بیع سلم وبائع ادعای صحت کند

درینصورت قول قول بائع است هشتم هرگاه مدت گذرد و در تسلیم مبیع تاخیر کند بائع بسبب حادثه و بعد از انقطاع زمان وجود آن مبیع مشتری طلب کند بائع آنرا اختیار هست مشتری در اینکه فسخ بیع کند یا صبر کند تا هنگام وجود آن مبیع و اگر قدری از آن مبیع قبض کند و قدری دیگر نکند درینصورت نیز مختار است که در طلب باقی صبر کند یا جمیع را فسخ کند و آنچه قبض کرده آنرا هم مسترد کرد اند نهم هرگاه شخصی بدین بدهد در بدل دین متاعی و قیمت آن مخص بکند آنرا احساب باید کرد بقیمت روز قبض دهم جائز است فروختن که بر ذمه کسی باشد بعد انقضای میعاد آن خواه بمدیون بفروشد یا بدیگری پس اگر بفروشد آنرا در بدل مالی که حاضر باشد صحیح است و اگر بفروشد بمال دیگر که بر ذمه کسی باشد و وقت ادای آن رسیده باشد آنهم صحیح است و اگر شرط کند که آن را بدهد بعد مدتی معین بعضی فقها گفته اند که این بیع باطل است زیرا که آن بیع دین بدین میشود و بعض دیگر میگویند که مکروه هست و آن اشبه است یازدهم هرگاه بیع سلم کند در خیری مانند گندم و با شرط کند مشتری چیز دیگر را هم مانند پارچه معینی صحیح است آن بیع خواه آن چیز معین که شرط شده حال باشد یا موجل بود و اگر بیع سلم کند در گوسفندان و با آنها شرط کند که پشم میشهای معینه هم بدهد بعضی فقها گفته اند که صحیح است و بعضی دیگر میگویند که صحیح نیست زیرا که پشم موزون است و بیع آن بر پشت گوسفند جائز نیست بسبب جهالت مقدار و آن اشبه است و اگر شرط کند در سلم پارچه از رسیدن زنی معین باشد یا در غله شرط کند از حاصل مزرعه معینی باشد جائز نیست زیرا که شاید آن زن را عارضه بهم رسد که نتواند رسید یا ترک این کار کند باختیار و همچنین شاید از آن مزرعه محصوره غله بهم نرسد مقصد چهارم در احکام اقاله بیع است اقاله فسخ بیع سابق است و بیع تازه نیست چه در حق بائع و مشتری و چه در حق غیر آنها که مانند ورثه بائع و مشتری باشند و بعضی علماء گفته اند که اقاله بیع جدید است و بعضی دیگر گفته اند که فسخ بیع سابق است در حق متعاقدین اما در حق شفیع بیع جدید است که با اقاله بیع شفیع دعوی شفعه میتواند کرد و نزد علمای امامیه اقاله مطلقا فسخ بیع است و احکام بیع بر آن مترتب نمیشود از قسم ثبوت شفعه و غیره و جائز نیست که بائع و مشتری اقاله بیع کنند بر زیاده از قیمت یا کم از آن و اگر شرط زیادتی و کمی قیمت کنند اقاله باطل میشود زیرا که شرط اقاله فوت میشود چه اقاله فسخ عقد سابق است که اقتضا استرداد بائع به مبیع و استرداد مشتری ثمن میکند بی کم و زیاد و صحیح است اقاله بیع در تمام مبیع و در بعضی آن خواه بیع سلم باشد یا غیر آن سه فرع است اول آنکه شفعه ثابت نمیشود بسبب اقاله بیع زیرا که شفعه تابع بیع است دوم که ساقط نمیشود اجرت دلال بسبب اقاله بیع زیرا که حق دلال پیشتر تعلق گرفته برای بقای بیع سیم هرگاه اقاله کنند بائع و مشتری هر کدام از عوضین بمالک اصلی میرسد پس اگر موجود باشد هر کدام از ثمن و مبیع مالک آنرا میگیرد و اگر مفقود شده باشد مثل آن بگیرد اگر مثلی باشد و الا قیمت آن بگیرد و درین مسئله وجه دیگر هم هست

آن اینست که در صورت تلف اقاله باطل است مطلقا و بعضی گفته اند که وجه اینست که اگر قیمتی باشد و تلف شود اقاله
جائز نیست و اگر مثلی باشد جائز است خواه تلف شود یا نشود مقصد پنجم در بیان قرض است و کلام در سه امر است اول
در بیان حقیقت قرض و آن عقدیست مشتمل بر ایجاب باشد اینکه بگوید که بقرض دادم ترا یا بعبارتی دیگر یا بمعنی باشد
مانند اینکه بگوید تصرف کن در این منتفع شو باین و برتست که عوض آن بدهی یعنی محتاج بسوی قبول و بر قبول و آن
لفظی است که دلالت کند بر رضا بایجاب و منحصر نیست در عبارتی مخصوص و در قرض دادن ثوابی عظیم است که حاصل
میشود از اعانت محتاج جهت رضای خدای تعالی و اکتفا نمودن بر اصل مال پس اگر بشرط نفع قرض بدهد نفع حرام است
و آن ملک قرض دهنده نمیشود و اگر بطریق تبرع و گذشتگی چیزی بدهد قرض کننده بدون شرط یا عوضی که ادا کند
در آن صفتی زیاده بوده باشد و در وقت قرض دادن شرط آن صفت نکند جائز است و اگر قرض دهنده شرط کند که در
بدل دراهم شکسته دراهم صحیحه بگیرد بعضی فقها گفته اند که جائز است و صحیح عدم جواز است زیرا که مبادله مثل بمثل با زیادتی
حکمی میشود و آنهم رباست چنانچه بیان شد دویم در بیان چیزیست که صحیح است قرض دادن آن و آن هر چیزیست که مضبوط شود
وصف آن و مقدار آن پس جائز است قرض دادن طلا و نقره بطریق وزن و گندم و جو به پیمانه و وزن و نان بوزن
و شماره نظر بمتعارف زمانه که نان را بعدد هم میفروشند و بوزن هم و هر جنسی که اجزای آن مانند یکدیگر باشد بر ذمه قرض
گیرنده لازم است که آن بدهد مانند گندم و جو و طلا و نقره و آنچه متساوی الاجزا نباشد بر ذمه قرض گیرنده لازم میشود که
قیمت آن ادا کند آنچه می ارزد در وقت ادا و اگر بگوئیم که مثل آنهم لازم میشود بهتر خواهد بود و جائز است قرض دادن
کنیز یا و در قرض دادن دانهای مروارید بعضی گفته اند که جائز نیست زیرا که منضبط نمیشود بوصف که ادای مثل آن
توان نمود و نظر بر قول مقیمان قیمت در آنچه تعیین آن بوصف نشود سزاوار است که قائل شویم بجواز قرض دادن دانهای
مروارید سیوم در احکام قرض است و آن چند مسئله است اول آنکه قرض ملک مقترض یعنی گیرنده میشود بسبب
قبض آن نه بتصرف کردن در آن زیرا که تصرف فرع ملکیت است و اگر ملکیت مشروط بتصرف بود فرع تصرف باشد
و تقدم شیء بر نفس خود لازم آید و آیا میرسد قرض دهنده را که واپس بگیرد آنچه قرض داده از مقترض بعضی فقها گفته اند که جائز است
هر چند قرض گیرنده راضی نشود و بعضی دیگر گفته اند که جائز نیست واپس گرفتن و آن اشبه است زیرا که هرگاه ملک قرض گیرنده شود
فائده ملکیت آنست که مسلط باشد بر مملوک خود پس قرض دهنده نمیتواند آنرا بغصب برد دویم اگر شرط کنند مدتی معین برای ادای
آن قرض لازم نیست انتظار آن مدت بلکه هر وقت مطالبه میرسد و همچنین اگر ادای حقی الحال لازم شود در آن تاخیر قرارداد
شود آن حق موجل نمیشود با آن قرارداد و درین باب روایتی منقولست که دلالت میکند بر ثبوت حکم تاجیل در قرض

وباین عمل نکردند و محمول بر استحباب نموده اند و فرقی نیست در آنکه آن حق مهر باشد یا قیمت متاعی یا غیر آن واگر تأخیر کنند
در ادای حق ثابت در حال بعطای زیاده بر حق لازم نمیشود زیاده و نه تأخیر ولیکن صحیح است که حق موجل را فی الحال بگیرد
باسقاط قدری از آن سوم هر که دینی باشد از شخصی و آن شخص غائب شود که چیزی از او نرسد واجب است
که نیت قضای آن داشته باشد که هرگاه غائب پیدا شود ادا کند و اگر خبر وفات او برسد وصیت کند که آن دین را بصاحبش
رسانند یا بورثه او و اگر موت آن غائب محقق شود و اگر نشناسد آن شخص را که دین او بر ذمه دارد جد و جهد کند در طلب او
و اگر نا امید شود از بقای او بعضی فقها گفته اند که تصدق کند آنرا از جانب مالک چهارم آنکه دین ملک صاحب دین
نمیشود مگر آنکه مدیون آنرا بقبض و تصرف او بدهد پس اگر دین را پیش از قبض و تصرف بطریق مضاربت بمدیون دیگری
بدهد صحیح نیست پنجم هرگاه کافر ذمی بفروشد چیزی را که صحیح نباشد مسلمان را مالک شدن آن چیز مانند شراب و خوک جائزست
که قیمت آن مسلمان بدهد در بدل حقی که از آن مسلمان بر ذمه او باشد و اگر فروشنده آن چیز مسلمان باشد جائز نیست
که قیمت آنرا بگیرد یا در بدل حقی که بر ذمه او باشد بدهد ششم هرگاه از دو کس مالی مشترک بوده باشد بر ذمه چند کس
و بعد از آن قسمت کنند با همدیگر آنچه بر ذمه آنها باشد باین طریق که آن قرضدار را تفریق کنند بعضی را یکی بگیرد و بعض
دیگر را دویم در این صورت هر چه حاصل میشود مال مشترکست و آنچه تلف میشود هم مال مشترک هفتم در روایتی وارد شده
که هرگاه بفروشد شخصی دینی را که بر ذمه کسی داشته باشد بدیگری بقیمتی کمتر از قیمت آن دین مدیون را لازم نیست که زیاده
بر آنچه آن مشتری بداین داده باو بدهد مترجم گوید فقها گفته اند که این روایت مخالف اقوال اصول مذهب است
لهذا اکثر علما منع صحت روایت کرده اند و آن عمل ننموده اند و گفته اند که اقوی اینست که تمام بمشتری بدهد اگر جنس ربوی
نباشد و اگر ربوی باشد مساوی بدهد بنابر بالا لازم نباید مقصد هشتم در دین مملوکست جائز نیست بنده را که تصرفات کند در نفس
خود مانند اینکه خود را اجاره کسی بدهد یا دینی از کسی بگیرد یا نکاحی کند و مانند آن از عقود و همچنین آنچه در دست او باشد
آنرا بفروشد یا ببخشد مگر باجازت آقای خود هر چند که حکم کند بانکه بنده مالک چیزی میشود و همچنین اگر حکم کند او را آقا بانکه
بخرد چیزی برای خود زیرا که عبد را جائز است که برای خود چیزی بخرد بلکه هر چه میخرد باجازت مولی مال مولای او است
و در این مسئله تردد است زیرا که گفته اند که اگر آقا بگوید بنده خود را که کنیزی از مال من برای خود بخرد و بخرد وطی آن
کنیز میتواند کرد و محتاج تحلیل مولی نیست و این دلیل است بر آنکه باجازت مولی برای خود چیزی میتواند خرید
و شیخ علی قدس سره فرموده که بدون تحلیل وطی آن کنیز هم نمیتواند کرد و هرگاه مولی اجازت دهد بنده را در قرض کردن
آن دین بر ذمه مولی میشود و اگر آن عبد را به بندگی خود بحال وا دارد یا بفروشد او را و اگر آزاد کند بعضی فقها گفته اند که بر ذمه

عبد میشود آن دین که باید خود ادا کند و بعضی دیگر گفته اند که بذمه مولای او میشود و این روایت مشهورتر است و اگر بمیرد آقا
و دین غلام هم از جمله ترکه او باید ادا کند و اگر آن مولی را قرض خواهان دیگر هم باشد قرض خواه عبد هم مانند یکی از آنها
خواهد بود و هرگاه مولی اجازت دهد غلام را در تجارت اکتفا میکند بر آنچه اجازت یافته پس اگر اجازت دهد او را در تجارت
بمقدار معینی از مال زیاده بر آن مقدار نمیتواند تصرف کرد و اگر اجازت دهد او را در خریدن مالی باید که بخرد به نقد نه
نسیه و اگر اجازت بدهد بخریدن مطلقا یعنی خواه نقد و خواه نسیه جائز است که نسیه هم بخرد و ادای قیمت نسیه بذمه مولی
است و اگر ثمن تلف شود واجب است بر مولی که عوض آن بدهد و هرگاه اجازت بدهد مولی غلامی را در تجارت
این اذن مخصوص اوست و اگر او هم باجازت مولی غلامی خریده باشد اذن مذکور شامل این غلام نمیشود زیرا که
بدون اجازت صریح تصرف در مال غیر جائز نیست و اگر مولی اجازت دهد غلام را در تجارت نه در قرض گرفتن پس
غلام قرض کند و مال تلف شود آن قرض بذمه عبد است که هرگاه آزاد شود و بهم رساند به قرض خواه بدهد و بعضی
فقها گفته اند که فی الحال سعی نموده حاصل کند و بقرض خواه بدهد و اگر مولی اجازت ندهد او را در تجارت و نه در
قرض کردن و آن غلام قرض کند و مال تلف شود درینصورت بذمه همان عبد است نه بر مولی و باید که قرض خواه
انتظار کشد تا وقتیکه آن بنده آزاد شود و بکسب خود ادا نماید مترجم گوید که فقها گفته اند که قرض غلام بی اجازت مولی
دو قسم است یکی آنچه برای ضروریات تجارت مال مولی باشد آن بذمه مولی است دویم آنچه بغیر آن باشد و این
بذمه عبد است چنانچه مذکور شد دو فرع است اول هرگاه غلامی بدون اجازت مولی قرض کند یا چیزی بخرد بغیر
اذن او موقوف می ماند بر اجازت مولی پس اگر اجازت ندهد باطل است و هرچه گرفته باشد عود باید نمود بمالکان و اگر
چیزی تلف شود باید که مالک آن انتظار کشد تا وقتیکه آن غلام آزاد شود و چیزی بهم رساند و با و بدهد دویم هرگاه بدون
اجازت مولی قرض کند مالی بعد از آن آن مال را از او بگیرد مولای او و تلف شود در دستش قرض دهنده مختار است
خواهد طلب از مولی کند یا از غلام وقتیکه آزاد شود و مالی بهم رساند خاتمه اجرت پیمایش کننده و وزن کننده مبیع بذمه
بائع است و اجرت سره کننده قیمت و وزن کننده آن بذمه مشتریست و اجرت کسی که متاع دیگری را بفروشد بر بائع
است و هر که برای دیگری بخرد اجرت او بر مشتریست و اگر کسی برای کسی بیع یا شرا کند به تبرع یعنی بدون اجرت
استحقاق اجرت ندارد هرچند مالک اجازت عطای اجرت بدهد و هرگاه دلالی خرید و فروخت برای مردم میکرده باشد
و برای بعضی متاعی بخرد و از بعضی بفروشد پس اجرت بیع از امر به بیع بگیرد و اجرت اشترا از امر باشترا در صورتیکه امتعه
متعدد باشد و اگر یک متاع از طرف یکی بفروشد و از طرف دیگری بخرد و متولی طرفین عقد شود بر تقدیریکه یک شخص متولی

ایجاب وقبول تواند شد مستحق دو اجرت نمیشود زیرا که این دو عمل بر متاع واحد در حکم عمل واحد است پس نصف اجرت
از یکی ونصف دیگر از دیگری بگیرد وهرگاه متاعی بدهند بدست دلال وآن متاع تلف شود بدون تفریط دلال تاوان
بر ذمه او نیست واگر تفریط کند ضامن است واگر تنازع کنند در ثبوت تفریط قول قول دلال است یعنی تکلیف بینه بر مدعی
تفریط است ودر صورت عجز از اقامت بینه قسم بدلال باید داد وهمچنین اگر تفریط دلال ثابت شود ودر قیمت متاع تلف
شده نزاع کنند هم قول قول دلال است با قسم او

کتاب الرهن

این کتاب در بیان رهن است وکلام در ان مستدعی چند فصل است فصل اول در بیان رهن است وآن متاعی
است که وثیقه دین رهن گیرنده میشود تا باعتماد آن قرض بدهد وعقد رهن محتاج است بسوی ایجاب وقبول وایجاب
لفظیست که دلالت کند بر رهن دادن مانند اینکه بگوید که رهن دادم بتو این متاع را یا بگوید که این وثیقه ایست نزد تو
باینمعنی بوده باشد واگر شخصی عاجز باشد از تکلم اشاره او کافی است واگر بنویسد عبارت ایجاب را بدست خود در صورت
عجز از تکلم ومعلوم شود که قصد او از این نوشتن ایجاب رهن است جائز است وقبول عبارتست از رضا بآن ایجاب
صحیح است رهن گرفتن در سفر وحضر وبعضی فقها گفته اند که قبض مرهون شرط است در رهن وبعضی دیگر قبض شرط
نداشتند وقول اول اصح است واگر قبض کند مرهون را بغیر اجازت رهن دهنده منعقد نمیشود عقد رهن وهمچنین
اگر رهن دهنده اجازت قبض ندهد وپیش از قبض یا بعد از انعقاد عقد وپیش از قبض دیوانه شود یا بیهوش گردد
یا بمیرد ودوام بودن مرهون در قبض رهن گیرنده شرط نیست در بقای رهن پس اگر آن مرهون بدست راهن آید
یا تصرفی در ان کند مرهون از رهانت بیرون نمی آید واگر رهن کند متاعی را که پیش از رهن در تصرف مرتهن یعنی رهن
گیرنده باشد لازم میشود رهانت آن هرچند غصبا در دست او بوده باشد زیرا که قبض که شرط لزوم رهن است متحقق
شده واگر شخصی متاعی غائب را رهن کند آن متاع مرهون نمیشود تا وقتیکه مرتهن یا وکیل آن بآن مرهون
نرسد وقبض نکند آنرا واگر راهن اقرار کند بانکه مرهون را بقبض مرتهن داده ومعلوم نباشد که دروغ گفته حکم میکنند
بلزوم رهن واگر بعد از ان برگردد وادعای عدم تحقق قبض کند آن انکار بعد الاقرار است ومسموع نیست واگر
ادعا کند راهن که اقرار بقابض برای تحریر وثیقه رهن واشهاد شهود بود قبول میکنند دعوی او را زیرا که عادت
جاریست بچنین اقرار با قسم میدهند مرتهن را بر آنکه اقرار راهن بدون قبض نبوده علی الاشبه وجائز نیست تسلیم
مال متاع بمرتهن مگر برضای همه شرکا خواه متاع از منقولات باشد یا غیر منقولات باشد علی الاشبه دویم در بیان شرائط

رهن است از جمله شرائط رهن آنست که مرهون عینی باشد مملوک راهن و آنرا بقبض توان داد و صحیح باشد فروختن آن
خواه عین مشترک باشد و مشاع یا مال مخصوص احدی پس اگر دینی رهن کند جائز نیست و همچنین اگر منفعتی رهن کند
مانند سکونت خانه یا خدمت غلام و در جواز رهن بنده مدبر که او را آقا تدبیر کرده باشد یعنی مقرر نموده باشد که بعد فوت
او آزاد باشد تردد است و وجه اینست که هرگاه آقا بنده مدبر خود را رهن کند ابطال تدبیر او نموده باشد اما اگر تصریح کند موے
برهن خدمت مدبر با بقای تدبیر بعضی فقها گفته اند که این رهن صحیح است نظر بروایتی که متضمن جواز بیع خدمت مدبر است
و هرچه جائز البیع بود جائز الرهن هم باشد و بعضی دیگر گفته اند که جائز نیست زیرا که بیع منفعت تنها بدون انضمام عینی درست
نیست و این اشبه است و اگر رهن کند چیزی را که ملک او نباشد بدون اجازت مالک آن رهن جاری نمیشود و موقوف
براجازت مالکست و همچنین اگر رهن کند مال خود را با مال غیر جاری میشود در ملک او و در مال شریک موقوف میماند براجازت
مالک و اگر مسلمانی رهن کند شرابی را صحیح نیست زیرا که خمر ملک مسلمان نمیشود هرچند نزد ذمی بگذارد و اگر کافر ذمی نزد مسلمان
رهن کند خمر را نیز صحیح نیست هرچند در دست ذمی بگذارد علی الاشبه و اگر رهن کند زمین مفتوح العنوه را صحیح نیست زیرا که آن
ملک کسی نمیشود بلکه جمیع مسلمانان در آن شریک اند چنانچه در مقام خود مذکور شد و آنچه در زمین مذکور بوده باشد از قبیل بنا و آلات
و درخت آنرا رهن میتوان کرد که ملک مالک است و اگر رهن کند چیزی را که صحیح نباشد بقبض دادن آن مانند جانوری که در هوا باشد
یا ماهی که در آب بود صحیح نیست رهن آن و همچنین اگر صحیح باشد قبض آن و تسلیم نکند آنرا آنهم مرهون نمیشود و اگر بنده مسلمانی را یا
مصحفی را رهن کند نزد کافر آنهم صحیح نیست و بعضی فقها گفته اند که صحیح است لیکن آنرا در دست مسلمان باید گذاشت و این قول
اولی است و اگر مال وقفی رهن کند و صحیح است رهن کردن چیزیکه خریده باشد و هنوز زمان اختیار فسخ باشد خواه اختیار فسخ بائع را باشد
یا مشتری را یا هر دو را زیرا که مبیع ملک او میشود بمجرد عقد بیع علی الاشبه و صحیح آنست که بنده مرتد را رهن کند خواه مرتد فطری باشد یا مرتد
ملی و همچنین عبدیکه جنایتی مکسبی کرده باشد مانند اینکه کسی را دست بریده یا کشته باشد بخطا او را هم میتوان رهن کرد و اگر
جنایت کند عمداً بعضی فقها گویند که جائز است رهن کردن آن و بعضی دیگر تجویز نکرده اند و در آن تردد است اشبه
جواز است و اگر رهن کند چیزیرا که فاسد شود پیش از انقضای وعدهٔ دین پس اگر شرط کند راهن که آنرا مرتهن بفروشد
جائز آنست رهن آن و الا باطل و بعضی فقها گفته اند که رهن صحیح است و جبر میکنند مالک را بر بیع آن سیوم در بیان
حقے است که بر آن رهن گرفتن جائز است و آن هر دینی است که ثابت باشد بر ذمه کسی مانند قرض و قیمت مبیع
و صحیح نیست رهن کردن بر آنچه سبب وجوب آن بالفعل متحقق نشده باشد مانند رهن کردن بر چیزیکه بعد از این قرض
خواهد کرد یا رهن چیزی بر بهای متاعی که بعد این خواهد خرید و همچنین صحیح نیست رهن کردن بر چیزیکه بسبب وجود

آن بهم نرسیده باشد وهنوز برذمه ثابت نشده مانند دیت قبل از آنکه مضروب بمیرد ودیت مستقر شود وجائز است رهن کردن
برقسط هر سال بعد انقضای آن سال وهمچنین جائز نیست رهن گرفتن بر جعاله بر گردانیدن غلام گریخته پیش از
برگردانیدن آن وجائز است بعد از برگردانیدن وهمچنین جائز نیست رهن گرفتن از بنده مکاتب بر مال الکتابت
زیراکه مال الکتابة بالفعل برذمه عبد نیست اگر ادا کند بنده آزاد میشود واگر نکند برقیت خود باقی خواهد بود پس بالفعل
دین لازم الاداست که رهن گرفتن بر آن صحیح باشد واگر بگوییم که جائز است بر آن رهن گرفتن اشبه خواهد بود وهرگاه
فسخ کتابت مشروطه شود رهن باطل باشد وصاحب مسالک گفته که اگر عبد مکاتب مطلق باشد درانصورت رهن دادن
وگرفتن جهة ادای مال الکتابة جائز است زیراکه عقد مکاتب مطلق لازم است از طرفین واحتمال سقوط ندارد
بخلاف مکاتب مشروطه که آن عقد جائز است از طرف عبد ولازم از طرف مولی پس میتواند بود که عبد عاجز آید از ادای
تمام مال الکتابة ورق شود پس دین لازم نیست ورهن صحیح نباشد وصحیح نیست رهن کردن بر حقی که ممکن نباشد
استیفای آن از مرهون مانند اجاره که متعلق باشد بعین موجر مثل خدمت موجر وصحیح است رهن گرفتن بر عمل مطلق
که ثابت باشد برذمه کسی مانند اینکه اجیر کند شخصی را برای نوشتن کتابی وشرط نکند که بخط او باشد درینصورت رهن
گرفتن از آن اجیر جائز است که اگر او ننویسد از قیمت آن رهن کتاب را میتوان نویسانید واگر رهن کند بر دینی
مالی وبعد از آن دینی دیگر هم بگیرد وآن مال را رهن کند هر دو جائز است چهارم در احکام راهن است وشرط است
کردرو کمال عقل وجواز تصرف که ممنوع التصرف در مال نباشد ومنعقد نمیشود رهن اگر باکراه بگیرند وجائز است
ولی طفل را که رهن کند مال آن طفل را وقتی که محتاج شود بقرض گرفتن درصورتیکه مصلحت طفل در آن باشد مانند
اینکه مزرعه او خراب شود ومحتاج ترمیم باشد یا اموالی داشته باشد که برای محافظت خرج ضرور شود تا تلف نشود یا ضایع
وناقص نگردد پس ولی رهن کند برای آن از مال طفل چیزی را هرگاه باقی گذاشتن آن مالها انفع بود برای طفل
پنجم در احکام مرتهن است یعنی رهن گیرنده وشرط است در مرتهن که کامل العقل وجائز التصرف باشد وجائز است
که ولی طفل رهن بگیرد برای طفل وجائز نیست که نسیه بفروشد مال او را مگر آنکه انفع باشد از برای طفل مانند آنکه
بقیمت زیاده از رایج بفروشد تا مدت معین وجائز نیست ولی طفل را که بقرض بدهد مال طفل را زیراکه
در قرض دادن منفعت نیست بلی اگر بترسد که مبادا مال طفل غرق شود یا بسوزد یا غارت گران ببرند وامثال آن
درینصورت جائز است که قرض بدهد آن مال را ودر رهن بگیرد واگر رهن گرفتن ممکن نباشد بی رهن قرض بدهد
بکسی که معتمد ومالدار باشد وغالبا مال مردم نمیخورده باشد واگر شرط کند مرتهن یا راهن در وقت عقد رهانت که مرتهن

وکیل باشد از طرف راهن که هرگاه خواهد آن مرهون را در پیش دیگری رهن کند یا بفروشد یا دیگری را وکیل کند برای رهن
گذاشتن یا فروختن مرهون یا شرط کنند که مرهون در دست عادل معینی باشد این شروط لازم میشود و راهن را نمیرسد که فسخ
آن وکالت کند و در آن تردد است و باطل میشود وکالت بمردن راهن و رهانت باطل نمیشود و اگر مرتهن یعنی رهن گیر
بمیرد وکالت مذکوره متعلق بوارث او نمیگردد مگر آنکه شرط کرده باشد مرتهن در وقت عقد رهن و عقد وکالت که بعد از فوت مرتهن
وکالت بوارث او متعلق باشد و همچنین اگر وکیل غیر مرتهن باشد و اگر مرتهن بمیرد و مال مرهون از غیر مرهون ممتاز نشود تمام
حکم مال میت دارد و مترجم گوید که اگر علم برهن باشد و متعذر باشد شناخت عین مرهون لازم میشود که قیمت آن عین بمالک
بدهند اگر علم بقیمت باشد و الا بصلح فیصل نمایند و جائز است مرتهن را که بجز و مال مرهون را یعنی در صورتیکه وکیل بیع
هم باشد و مرتهن سزاوارتر است با آنکه قیمت آنرا در بدل دین خود بگیرد و بقرض خواهان دیگر نرسد خواه راهن زنده باشد
یا مرده علی الاشهر و اگر قیمت مرهون وفا نکند بدین مرتهن آنچه باقی بماند آنرا بقرض خواهان دیگر بحصه و رسد از مال
راهن بگیرد و مرهون امانت است در دست مرتهن که اگر بدون تفریط تلف شد تاوان بر ذمه او نیست و از حق مرتهن
بسبب تلف آن چیزی کم نمیشود مگر آنکه تفریط نموده باشد در محافظت آن که دیگر ضامن است و اگر تصرف کند در رهن مانند
اینکه سوار شود بر اسپ مرهون و سکونت کند در خانه یا اجاره بدهد مرهون را و تلف شود ضامن است مرتهن که باید
تاوان بدهد و اجرت مثل هم لازم است که بمالک بدهد و اگر رهن را خرجی باشد مانند خوراک چارپای مرهون
وجه کرایه آن خرج خوراکش میکند و مالک حساب میکند کم و زیاد آن و اگر کرایه نداشته باشد از راهن بگیرد و بعضی
فقها گفته اند که هرگاه انفاق دابه کند جائز است که بر او سوار شود و جائز است مرتهن را که دین خود را از مرهون بگیرد
که در دست اوست اگر بترسد از انکار وارث بر تقدیر اقرار برهن و ادعای دین و اگر اعتراف کند مرتهن برهن
و ادعای دین کند حکم بثبوت دین او نمیکند بدون بینه و میرسد مرتهن را که قسم بدهد وارث منکر را اگر ادعای علم وارث کند
بثبوت دین و آنرا قسم نفی العلم میخوانند و اگر وطی کند کنیز مرهونه را باکراه واجب است بر او که عشر قیمت آن کنیز بمالک
بدهد اگر باکره باشد و نصف عشر اگر ثیبه بود و بعضی فقها گفته اند که مهر المثل لازم میشود بر مرتهن و اگر آن کنیز هم اطاعت
او کند بر مرتهن چیزی نیست زیرا که زانیه را مهری نیست و صاحب مسالک گفته که ارش بکارت لازم میشود و هرگاه راهن
و مرتهن مرهون را نزد عادلی بگذارند پس میرسد آن عادل را که رد کند آن مرهون را بسوی آنها یا تسلیم کند بدیگری
که هر دو باو راضی شوند و با وجود راهن و مرتهن جائز نیست که بحاکم شرع بسپارد یا بامین دیگر بدون اجازت آنها و اگر
بی اجازت تسلیم دیگری نماید و تلف شود ضامن است و اگر آنها مستور شوند بقبض حاکم شرع میدهد و اگر آنها غائب باشند

و خواهد که مرهون را تسلیم حاکم کند یا نزد عادل دیگر امانت بگذارد بدون ضرورت جائز نیست اگر تسلیم حاکم یا امین دیگر کند
و تلف شود ضامنست و همچنین ضامن است اگر یکی از دو غائب باشد و اگر آن عادل عذری داشته باشد جائز است که تسلیم
حاکم کند و اگر بغیر حاکم شرع بسپارد بدون اجازت حاکم ضامن میشود و اگر راهن و مرتهن مرهون را بگذارند در دست دو عادل هیچ
یک از ان دو بانفراد تصرف دران نمیتوانند کرد هر چند که آن دیگر اجازت بدهد و اگر بفروشد مرتهن رهن را یا عادلے
که در پیش او گذاشته باشند و بدهد ثمن آن مرهون را بمرتهن و بعد از ان ظاهر شود دران عیبی نمیرسد مشتری را که تفاوت قیمت
از مرتهن بگیرد بلکه از راهن که مالک آن است باید طلب کند اما اگر ظاهر شود که آن مرهون مال دیگری بوده و راهن
بغصب نصف آن داشته درینصورت مشتری اعاده قیمت آن از مرتهن کند و اگر مرتهن بمیرد راهن را میرسد
که ابا کند تسلیم مرهون بوارث پس اگر اتفاق کنند که نزد امینی بگذارند بهتر والا تسلیم کند حاکم شرع آنرا بهر که خواهد و اگر عادلے
مرهون نزد او امانت بگذارند خیانت دران کند و در میان مالک و مرتهن نزاع شود حاکم آنرا بامین دیگر بسپارد ششم
در لواحق است و دران چند مقصد است مقصد اول در احکام متعلق براهن است جائز نیست راهن را که
در مرهون تصرف کند باینطریق که اگر غلام باشد خدمت بفرماید و اگر خانه باشد سکونت دران کند یا اجاره دیگری بدهد
و اگر بفروشد مرهون را یا ببخشد آنرا بکسی موقوف میماند براجازت مرتهن و بنده مرهون را اگر باجازت مرتهن آزاد کند
در صحت آن تردد است و موجه اینست که جائز است و همین حکم دارد مرتهن هم که بدون اجازت راهن تصرفات مذکوره
در مرهون نمیتواند کرد و اگر مرتهن عبد مرهون را آزاد کند و بعد از ان راهن اجازت دهد بعضی فقها گفته اند که عتق
واقع میشود و موجه اینست که واقع نمیشود زیرا که مرتهن مالک نیست و عتق تعلق بمالک دارد و عتق فضولی معتبر نیست
مگر آنکه اجازت مالک سابق بر عتق باشد که درینصورت مرتهن وکیل مالک خواهد بود و اگر وطی کند راهن کنیز مرهونه را
و حمل گیرد آن کنیز پس ام ولد راهن میشود و رهن باطل نمیشود و آیا آنرا میتواند فروخت بعضی فقها گفته اند که نمیتواند
فروخت مادام که آن ولد زنده باشد و بعضی دیگر گفته اند که میتواند فروخت زیرا که حق مرتهن بآن تعلق گرفته پیش
از آنکه ام ولد شود و قول اول اشبه است و اگر وطی کند آن کنیز مرهونه را راهن باجازت مرتهن بسبب وطی از رهن
برنمی آید و اگر اجازت دهد مرتهن راهن را در بیع مرهون پس بفروشد آنرا رهن باطل میشود و واجب نیست که قیمت
آنرا رهن کند و اگر راهن اجازت دهد مرتهن را در فروختن مرهون پیش از انقضای مدت دین جائز نیست
مرتهن را که تصرف در قیمت کند مگر بعد از انقضای میعاد دین و اگر بفروشد بعد از میعاد دین صحیحست که تصرف کند پس
هرگاه میعاد برسد و راهن ادای دین نکند میرسد مرتهن را که آنرا بفروشد اگر در وقت عقد رهن وکیل بیع شده باشد و الا

حاكم رجوع كند تا حكم او را امر كند به بيع مرهون و اگر قبول نكند مي رسد حاكم را كه حبس كند او را و بفروشد آن مرهون را جهت
اداى دين **دويم در احكام متعلقه برهن است** عقد رهن لازم است از طرف راهن نمي رسد او را كه واپس بگيرد
مرهون را از مرتهن مگر آنكه بدهد دين را يا مرتهن ببخشد آنرا يا تصريح كند مرتهن كه حق رهانت را ساقط كردم و بعد از دين اگر
اگر مرهون در دست مرتهن باشد امانت خواهد بود و واجب نيست كه آنرا تسليم راهن كند مگر وقتيكه او طلب نمايد و اگر شرط كند
مرتهن كه اگر راهن اداى دين نكند مرهون مبيع باشد درينصورت هيچ كدام از رهن و بيع متحقق نميشود و اگر مرتهن غصب كند
متاعي را از كسي و بعد از ان آنرا رهن بگيرد صحيح است و ضماني كه بر او لازم شده بود بغصب باقي باشد و بسبب ارتهان
زائل نميشود و همچنين اگر در دست مرتهن اولا به بيع فاسد آمده و بعد از ان مرهون شده باشد و اگر راهن بعد از ارتهان
اسقاط ضمان از مرتهن كند صحيح است و هر منفعتي و فائده كه حاصل شود از مرهون مال راهن است كه مالك آنست
و اگر بار آرد درخت يا چارپا يا كنيز مملوكه حمل گيرند بعد از رهن گذاشتن بار آنها نيز خواهد بود مانند اصل على الاظهر و اگر در دست
شخصي دو رهن باشد در بدل دو دين متغاير پس ادا كند راهن يك دين را جائز نيست كه مرتهن رهن مخصوص آن دين را
نگاه دارد در بدل دين ديگر و همچنين اگر او را باشد دو دين و در بدل يك دين رهن كند چيزي را جائز نيست كه آن رهن را
قرار بدهد در مقابل هر دو دين يا نقل كند آن رهن را بسوى ديني تازه مگر باجازت مالك و اگر شخصي رهن كند مال ديگري را
باجازت او ضامن قيمت آن ميشود اگر تلف شود يا اعاده آن متعذر باشد و اگر مال آن مرهون را القيمتى زياد از ثمن
مثل مي رسد مالك را كه طلب كند تمام آنچه بآن فروخته شده و هرگاه رهن كند كسي درخت خرما را كه ثمره آن رسيده باشد
آن ثمر داخل مرهون نميشود و هر چند آنرا تابير نكرده باشد و همچنين اگر رهن كند زمين زراعت را داخل نميشود زراعت
و هر درختي كه در آن باشد خواه از خرما يا از غير خرما داخل در مرهون نميشود و اگر بگويد كه زمين را رهن كردم با جميع حقوق
آن درينصورت داخل ميشود و شجر هم در ان على تردد زيرا كه شجر عرفاً و لغةً داخل در حقوق زمين نيست و تا صريح نگويد داخل
در زمين نميشود و اگر بگويد كه زمين را رهن كردم يا آنچه بر انست درين صورت شجر و زرع داخل ميشود على الاظهر و همچنين
آنچه از زمين برويد بعد از رهن خواه خدا تعالى آنرا روياننده باشد يا راهن يا اجنبي آنهم داخل رهن نميشود مگر آنكه
آن روئيده از درخت مرهون باشد كه به تبعيت اصل داخل مرهون ميشود و آنچه در زمين مرهون برويد خواه از جانب
حق تعالى يا بسعي راهن آيا مي رسد مرتهن را كه جبر كند مالك را بازاله آن بعضي فقها گفته اند كه نمي رسد و بعضي ديگر ميگويند
كه مي رسد و آن اشبه است و اگر رهن كند يك لقطه يعني يك چيدن از ان چيزها كه چيده ميشوند از نهال مانند خيار
پس اگر حق لازم الادا شود پيش از بهم رسيدن لقطه دويم صحيح است رهن كردن زيرا كه استيفاي حق خود از ان لقطه

نمیتوانند شود و اگر میعاد دین بعد از بهم رسیدن لقطه دویم برسد بعضی گفته اند که درینصورت جائز نیست رهن زیرا که غیر مرهون مخلوط با مرهون شود و استیفای حق از آن نمیتوانند شود و بعضی دیگر میگویند که جائز است و باطل نیست و موجه قول دویم است و همین بحث است در رهن آنچه عرضه تلف میشود مانند برگ توت و برگ حنا یا آنچه بریده شود مانند سبزیها و هرگاه عبد مرهون جنایت کند بر کسی عمداً جنایتی که موجب قصاص شود جائز است که مجنی علیه قصاص کند و اگر در بدل قصاص او را به بندگی بگیرد بنده او میشود و از رهن خلاص میگردد و اگر جنایت از روی خطا باشد درینصورت قصاص ثابت نمیشود و دیت لازم میگردد پس اگر مولی او را از مال خود دیت بدهد و خلاص کند باقی میماند بر رهانت و مرهون مرتهن خواهد بود و اگر تسلیم کند او را بمجنی علیه بقدر دیت که حق مجنی علیه است مال او میشود و باقی مرهونست و اگر جنایت بقدر تمام قیمت عبد باشد او را تسلیم بمجنی علیه میکنند و از دست مرتهن میگیرند و اگر جنایت کند بر آقای خود عمداً قصاص میکنند او را و بعد از قصاص اگر قتل نباشد باقی بر رهانت میماند و اگر جنایت آن عبد قتل نفس باشد جائز است که او را بکشند و اگر جنایت بر مولی بطریق خطا باشد مولای او را بر آن چیزی نیست و بر رهن خود باقی است و اگر عبد مرهون جنایت کند بر مورث مالک درینصورت مالک را میرسد آنچه مورث او را میرسد که آن قصاص باشد در عمد و در خطا اگر جنایت بقدر تمام قیمت عبد باشد او را انتزاع کند از دست مرتهن و اگر بقدر تمام قیمت نباشد بقدر جنایت او را رها کند و تتمه را در رهن بگذارد و اگر متلفی تلف کند رهن را لازم میشود بر او که قیمت آن بدهد و آن قیمت مرهون خواهد شد و همچنین اگر مرتهن تلف کند اگر مرتهن وکیل در اصل مرهون باشد در محافظت آن یا در بیع آن که هرگاه خواهد بفروشد و عوض دین خود بگیرد وکیل در قیمت آن بهمان وکالت نمیتواند بود زیرا که عقد وکالت متناول اصل است نه قیمت و اگر رهن کند آب انگوری را و بعد از آن خمر شود رهانت باطل میشود پس اگر بعد از آن سرکه شود باز میگردد بسوی ملکیت راهن و رهانت و اگر رهن کند نزد مسلمانی خمر را صحیح نیست ارتهان آن و اگر بعد از آن سرکه شود در دست مرتهن مسلم مال مرتهن است علی تردد و همچنین اگر جمع کند شراب ریخته از روی زمین و این حکم نیست اگر غصب کند آب انگوری و بعد از آن خمر شود و پس از آن سرکه گردد که درینصورت آن سرکه مال مغصوب منه است و اگر رهن بگذارد نزد کسی تخم مرغی را و مرتهن آنرا در زیر ماکیان بگذارد و از آن بچه بر آید ملک و رهن هر دو باقی خواهد بود و همچنین اگر رهن بگذارد دانه پس آن دانه را مرتهن بکارد آنچه حاصل آن دانه ملک راهن است و رهانت این مزروع هم بدستور اصل است و اگر دو رهن کنند غلامی را که مشترک بود در میان آنها هر کدام در بدل دین خود پس هرگاه یکی از آن دو ادای وجه رهانت کند حصه او خلاص میشود و هر چند حصه دیگری باقی باشد بر رهانت سیوم در احکام نزاعی است که واقع شود در میان راهن و مرتهن و در میان

چند مسئله است اول اگر کسی رهن کند حصه متاع غیر مقسوم را و شریک و مرتهن باهمدیگر نزاع کنند در نگاهداشتن آن کشیده میگردد
آن مرهون را حاکم و اگر از آن اجرت حاصل شود باجاره میدهد آنرا و قسمت کند آن اجرت را در میان شرکا بموجب شرکت و اگر اجرت
از آن حاصل نشود معتمدی را امین کند برای محافظت آن تا قطع منازعه شود دویم هرگاه مرتهن بمیرد حق رهانه بتعلق میگیرد بوارث
او پس اگر راهن امتناع کند از امانت گذاشتن آن در پیش آن وارث میرسد او را این امتناع بعد از آن اگر اتفاق کنند بر امین دیگر
مرهون را پیش او بگذارند و الا حاکم شرع برای محافظت آن امینی مقرر کند سیم هرگاه مرتهن بی پروائی کند در محافظت رهن و تلف
شود لازم است بر او که قیمت آن بمالک بدهد در روز قبض آن رهن که می آرزید و بعضی فقها گفته اند که در روز تلف شدن آنچه
می آرزید بدهد و مذهب سیوم آنست که از وقت قبض مرهون تا وقت تلف آن هرچه قیمت اعلا بوده آنرا بدهد و اگر نزاع کنند در قیمت
مرهون قول قول راهن است و بعضی فقها گفته اند که قول قول مرتهن است و آن اشبه است چهارم اگر اختلاف کنند در دینی
که بر رهن است قول قول راهن است و بعضی فقها گفته اند که قول قول مرتهن است اگر دعوی او کمتر از قیمت مرهون باشد
و اگر بقدر قیمت آن یا زیاده از آن بود در اینصورت قول قول راهن است و قول اول اشبه است پنجم اگر اختلاف کنند در متاعی
یکی بگوید که ودیعه است و دویم گوید که رهن است پس قول قول مالک آن متاع است و بعضی فقها گفته اند که قول قول کسی است
که متاع پیش او باشد و اول اشبه است ششم هرگاه اجازت دهد مرتهن راهن را در فروختن آن متاع مرهون و بعد از آن
برگردد پس باهمدیگر نزاع کنند و مرتهن بگوید که پیش از بیع من منع کرده بودم از بیع و راهن گوید که بعد از آن برگشتی قول قول مرتهن
است زیرا که وثیقه دین اوست و رعایت جانب وثیقه راجح است و هر دو دعوی برابر اند هفتم اگر راهن و مرتهن اختلاف
و تنازع کنند در نقدیکه آن بفروشند مرهون را باید بفروشند بنقدیکه در آن شهر غالب باشد و هرکه از آن امتناع کند او را جبر میکنند
بر قبول و اگر هرکدام از آنها طلب کنند نقدی را که غیر نقد غالب باشد و دیگری نزاع کند حاکم آنرا جبر بسوی بیع بنقد غالب رد میکند
زیرا که مطلق بیع منصرف بنقد غالب میشود و اگر در آن شهر دو نقد غالب باشد فروخته میشود بهمان نقدی که مشابه تر باشد بدین
و جنسیه هشتم هرگاه شخصی دعوی کند رهانت چیزی را و انکار کند راهن و بگوید که رهن غیر آن بوده و بینه نباشد پس رهانت
چیزی که مرتهن انکار آن نموده باطل میشود و راهن را قسم میدهند بر عدم رهانت چیزی دیگر و هر دو بری می آیند از رهن نهم اگر
شخصی را دو دین باشد و بر یکی رهن گذاشته باشد پس مالی بدهد بمرتهن و نزاع کنند باهمدیگر بطریق که راهن گوید که دینی
که بر آن رهن گذاشته بودم ادا کردم و مرهون را بمن بده و مرتهن بگوید که ادای آن دین نکردی بلکه ادای دین بی رهن
نمودی قول قول راهن است که ادای مال نموده زیرا که او بینا تر است بقصد خود و اگر نزاع کنند در رد رهن قول قول
قول راهن است با قسم اگر مرتهن بینه نداشته باشد

کتاب المفلس

این کتاب در بیان احکام مفلس است و مفلس در لغت فقیر است که نمانده باشد او را مالی جید و باقی مانده باشد نزد او مالی
ردی و باصطلاح اهل شرع مفلس کسی است که بحکم شرع ممنوع التصرف بود در مال خود بسبب تفلیس و ممنوع نمیشود مگر بچهار شرط
اول آنکه مدیون بودن او ثابت باشد نزد حاکم شرع دوم آنکه مال او وفا نکند بدیون او و حساب کرده میشود از جمله اموال او
معوضات دیون هم و آن متاعهاست که بقرض خریده باشد بجا و معین چه بعد از تفلیس آن امتعه مال مفلس است و ثمن آنها
که بر ذمه اوست مال قرضخواه هرچند هرگاه عین موجود باشد قرضخواه مختار است تا آنکه همان عین بگیرد یا با غرمای دیگر شریک شود
چه بعضی علما گفته اند که امتعه که در مال مفلس نیست و قیمت آنها که بر ذمه اوست در حساب دین مفلس نمی آید
و این خلاف تحقیق است سیوم حلول دینهای او حال بوده باشد که وقت انقضای آن رسیده چهارم التماس کنند قرضخواهان یا
بعضی از ایشان از حاکم شرع که او را منع کنند از تصرف در مال و اگر در کسی ظاهر شود علامات فلس حاکم شرع بدون التماس غرما او را
تفلیس نمیتواند کرد و همچنین اگر او خود التماس منع تصرف نمود از حاکم نباید و هرگاه مفلس محجور علیه شود او را منع تصرف در مال خود میکنند
زیرا که حق غرما یعنی طلبکاران او بآن مال تعلق گرفته و هر قرضخواه که عین مالش موجود باشد همان عین را میگیرد و اموال
مفلس را در میان طلبکاران او میکنند تمام و منع تصرف فقط منع میکند مفلس را از تصرف برای احتیاط محافظت مال
قرضخواهان پس اگر تصرف کند باطل خواهد بود خواه آن تصرف بعوض باشد مانند بیع و اجاره یا بغیر عوض مانند هبه و امثال آن
و اگر اقرار کند بدینی که پیشتر از حجر گرفته باشد صحیح است اقرار او و مقر له شریک قرضخواهان دیگر میشود و همچنین اگر اقرار کند
بعین مالی که این از فلان است یا در دست او امانت است و در این تردد است زیرا که حق غرما تعلق گرفته است باعیان مال او و اگر
مفلس بگوید که این مال بطریق مضاربه است از فلان شخص که غایب است بعضی فقها گفته اند که قبول کرده میشود قول او با قسم
و در دست او گذاشته میشود و اگر بگوید که او حاضر است و آن حاضر هم تصدیق کند میدهند آن مال را باو و اگر تکذیب کند قسمت
میکنند آن مال را در میان قرضخواهان و اگر متاعی بخرد پیش از آنکه مفلس شود و بعد از تفلیس زمان خیار فسخ باقی باشد
میرسد او را که بیع را لازم کند یا فسخ نماید زیرا که این تصرف تازه نیست و اگر از مفلس دینی بر کسی باشد و بعد از تفلیس
راضی شود که کمتر از آن بگیرد میرسد قرضخواهان را که منع از بخشش کنند و اگر قرض دهند او را کسی مالی بعد از تفلیس یا بفروشد
بر ذمه او چیزی با او شریک قرضخواهان دیگر نشود و بر ذمه آن مفلس باقی میماند و اگر تلف کند مالی بعد از ممنوع شدن
ضامن آن مال است و صاحب آن مال شریک میشود با غرمای او و اگر اقرار کند برای کسی بدینی و معین کند که بجه

جهت وارثه ام وقت بر ذمه او است مقر له شریک غرما نمیشود زیرا که احتمال هست که بسببی بر ذمه او بوده باشد که موجب اشتراک مقر له با غرما نباشد و دیونی که میعاد آنها نرسیده باشد بسبب تفلیس حال نمیشوند که باید که آنها را بالفعل ادا کنند و بسبب موت مدیون دیون مؤجله حال میشوند کلام در آنکه عین مال قرضخواهی اگر موجود باشد آنرا بهمان قرضخواه باید داد و هر کس از قرضخواهان که عین المال خود را بیابد میرسد او را که همان را بگیرد هر چند سوای آن مالی از مفلس نمانده باشد و میرسد او را که با غرمای دیگر شریک شود خواه مال او بتمام غرما وفا کند و خواه نکند علی الاشهر و شیخ گفته که اگر مال بقدر ادای تمام دیون باشد در این صورت عین المال را نمیتواند گرفت و الا با غرما شریک میشود و مختار مصنف قول اول است اما میت مقروض پس اگر ترکه او وفا بتمام دین کند قرضخواهی که عین المال خود را بیابد میتواند آنرا بدل دین خود بگیرد و اگر کم باشد جمیع غرما در متروکات او شریکند خواه عین المال بعضی موجود باشد یا نباشد و اختیار عین المال نزد بعضی فوریست و نزد بعضی فوری نیست تراخی هم جائز است و اگر قرضخواهی بعضی از متاع خود را سالم بیابد و بعضی دیگر را غیر سالم آنچه سالم است آنرا بگیرد بحصه قیمت آن و تتمه را با طلبکاران دیگر شریک شود و همچنین اگر متاع خود را معیب بیابد که بفعل اجنبی آن عیب حادث شده باشد و عین را بگیرد و تفاوت قیمت را با غرما شریک شود در صورتیکه آن عیب موجب ارش یعنی تفاوت قیمت باشد اما اگر آن عیب از جانب حق تعالی حادث شود یا بفعل مالک یعنی مفلس در این صورت بائع مختار است در آنکه خواه آنرا بقیمت اصلی بگیرد بلا تفاوت یا ترک کند آنرا و با غرما شریک شود و اگر در آن عین نمائی پیدا شده باشد که بعد از عین جدا باشد مانند اینکه بچه از آن بهم رسیده یا شیری داده که آن نما ملک مشتریست یعنی مفلس و بمالک آن مال میرسد که آن عین را بگیرد بقیمتی که فروخته و اگر آن نما جدا نباشد بلکه چسبیده بآن مال بوده باشد مانند چاق شدن حیوان یا کلان و دراز شدن آن که بسبب آن قیمتش زیاده شود بعضی فقها گفته اند که مالک اصل را بگیرد و آنچه قیمت نما باشد مال مفلس است و بعضی دیگر گفته اند که نمای متصل تابع اصل است و مال بائع است و در آن تردد است و همین حکم دارد اگر بفروشد درختی را با ثمر پیش از آنکه آن ثمر برسد و بعد از تفلیس شاید بیع شود اما اگر بیع نشود پس بکارد آنرا و حاصلش را در کند یا تخم مرغی و آنرا زیر ماکیان بگذارد و جوجه برآورد نمیرسد آن غریم را که حاصل زرع یا جوجه بگیرد زیرا که عین مال او نیست و اگر بفروشد بمفلس قبل از تفلیس درخت خرما پیش از شگفتن و نزد مفلس شگفته و بائع بگیرد آن نخل را پیش از تابیر تابع آن نمیشود شکوفه بلکه شکوفه مال مفلس است و در آن همه غرما شریک میشوند و همچنین اگر بفروشد کنیزی غیر حامله را و بعد از آن حامله شود در ملک مفلس و بعد از تفلیس مالک اول آنرا بگیرد حمل آن تابع آن کنیز نمیشود و اگر بفروشد حصه از زمین و غیر آن نا مقسوم که در آن شفعه باشد و بعد از آن مشتری مفلس شود و میرسد شریک را که طلب شفعه او نماید در این صورت قیمت آنرا تقسیم میکنند میان همه غرما و بائع هم یکی از آن غرما خواهد بود و موافق حصه خود میگیرد و اگر شخصی باجاره بگیرد چیزی را ، از آن مفلس شود اجاره دهنده را میرسد که فسخ آن اجاره کند و ...

نیست بر او که بحال وا رد اجاره را هر چند که قرضخواهان وجه اجرت بدهند و اگر بخرد زمینی را به نسیه پس درخت نشانند در آن و یا عمارت
بنا کند و بعد از آن مفلس شود صاحب زمین احق است به آن زمین ولیکن نمیرسد او را که ازاله آن درختان کند و نه ازاله عمارت
کند بلکه اصل زمین را بگیرد و درختان و عمارت مال مفلس است که تعلق بغرما بگیرد و مجموع آنرا قیمت میکنند آنچه در برابر زمین شود
آنرا بائع میگیرد و آنچه بازاء اشجار و عمارات باشد حق غرماست و بعضی گفته اند که اگر آن بائع تفاوت قیمت میان درخت قایم
در زمین و درخت شکسته و عمارت قایم و عمارت منهدم بدهد جز بادر اینصورت ازاله اشجار و عمارت از آن زمین میتواند کرد و وجه
اینست که نمیتوانند کرد و اگر بائع راضی بفروختن زمین نشود زمین را برای او باقی میگذارند و درختان و بنا را میفروشند علیحده
و مالک زمین را نمیرسد ازاله آن درختان و بنا و این بیع با بقای زمین برای بائع از قبیل بیع زمین است باستثنای اشجار
و ابنیه که در اینصورت مستثنا باقی میماند بر ملکیت بائع و او را میرسد که آمد و رفت کند نزد آن درختان و بنا و مشتری را نمیرسد
که ازاله آنها کند و اگر مفلس بخرد روغن چراغی و آنرا مخلوط کند یا مثل آن و بعد از آن مفلس شود بائع آن روغن را میرسد
که عین آنرا بگیرد زیرا که آن عین موجود است و بسبب خلط معدوم نشده و اگر بایدتر از آن مخلوط شود باز جائز است که همان
عین بگیرد زیرا که بدون تر از حق خود راضی شده و هرگاه بائع راضی به نقصان خود شود یا و میرسد همان شبه
و اگر مخلوط کند آنرا بروغن دیگر که بهتر از آن باشد بعضی فقها گفته اند که در اینصورت حق بائع از آن عین ساقط میشود
و باید که قیمت آنرا بگیرد باتفاق غرمای دیگر موافق حصه و رسد و اگر بیافد رشته ها یا بشوید جامه را یا نان پزد آرد را بعد از آن مفلس
شود حق بائع از عین ساقط نمیشود و آنچه زیاده شده بفعل مفلس مال غرماست و اگر رنگ کند پارچه را قیمت رنگ مال اوست
و بقدر آن شریک بائع میشود و بعد از تفلیس تعلق بغرما میگیرد بشرطیکه بآن رنگ کردن قیمت پارچه کم نشود و همچنین اگر مفلس
در آن بیع عملی کند بنفس خود مانند اینکه پارچه را چکن کند و بعد از آن مفلس شود بائع آن پارچه را میگیرد و بقدر عمل چکن حق
مفلس است که در آن غرما شریک باشند و اگر بخرد متاعی را بطریق بیع سلم و بعد از آن مفلس شود بائع و قیمت آن متاع هنوز
موجود باشد بعضی فقها گفته اند که همان قیمت را که عین مال اوست بگیرد و اگر آن ثمن موجود نباشد شریک با غرما میشود و همان
ثمن و فقها گفته اند که مختار است خواه با غرما شریک شود در قیمت راس المال که به مفلس داده یا در قیمت متاعی که آنرا بسلم خریده
و این قول اقوی است و اگر مفلس کنیزی خریده بود و آنرا پیش از ادای قیمت ام ولد ساخته و بعد از آن مفلس شده
جائز است صاحب آن کنیز را یعنی بائع آنرا که بگیرد آن کنیز را و بفروشد آنرا و اگر طلب قیمت از آن مفلس کند جائز است
که آن مفلس او را بفروشد و ادای قیمت آن کند لیکن ولد آنرا نمیتوانند فروخت که او حر است و هر کسی که بر مفلس جنایتی
کند خطاً اگر آن موجب دیت باشد حق غرما تعلق بآن دیت هم میگیرد زیرا که مال آن مفلس است و اگر جنایت عمداً باشد

مفلس مختار است که جنایت کننده را قصاص کند یا از او دیت بگیرد و اگر جنایت کننده دیت بدهد متعین نیست بر او که قبول
دیت کند زیرا که آن اکتساب مال است که واجب نیست و اگر او در خانه باشد یا ! بر او واجب است که او را با اجرت بدهد و هر چه حاصل شود
بغرما بدهد و شیخ علی قدس سره فرموده که این در صورتیست که آن خانه یا دابه زیاده بر حاجت بود و جایز البیع نباشد مانند اینکه وقفی بود
زیرا که اگر چنین نبود همان دابه و خانه را بغرما باید داد و همچنین اگر او را مملوکه باشد زیاده بر حاجت و بیع آن جائز نباشد آن را هم باجاره
بدهد هر چند ام ولد آن مفلس باشد و هرگاه شهادت بدهد یک گواه برای ادعای مفلس که مالی از او نزد فلان کس است درین صورت
بجای شاهد دوم قسم بمفلس میدهند و یک شاهد و قسم بجای دو شاهد است پس اگر قسم بخورد آن مال تعلق میگیرد و میان غرما قسمت
میشود و اگر امتناع کند از قسم بعضی فقها گفته اند که قسم بغرما باید داد و بعضی دیگر میگویند که این قسم برای اثبات حق غیر میشود که مفلس
باشد و بشرعی نیست و این قول موجه است و قائلین بقول اول میگویند که باین قسم اثبات حق غرما میشود و جائز است و درین
سخن طولی هست که از مطولات معلوم طالب میشود و هرگاه مفلس بمیرد دیون موجله ذمه او تمام حال میشود و اگر از او دینی پیش کسی
باشد موجل آن دین حال نمیشود و در روایتی وارد شده که هرگاه کسی بمیرد دیون موجله او خواه از او باشد یا بر او باشد تمام حال
میشوند و حکم بصحت این روایت نکرده اند و مهلت باید داد صاحب عسرت را تا هنگام یسار و جائز نیست که بر او تنگ گیری بکنند
یا او را باجرت بدهند و در روایتی وارد شده که جائز است او را باجرت دادن و خدمت فرمودن و مصنف گفته که این روایت
معمول نیست کلام در قسمت مال مفلس است مستحب است که هر متاعی را حاضر کنند در بازار آن متاع که خرید و فروخت آن در آن
بازار میشده باشد زیرا که در بازار اعیان آن مال بیشتر یافته میشوند و غرما هم حاضر باشند تا اطمینان همه شود و شاید که بسبب حضور
آنها در قیمت آن بیفزاید بسعی آنها و همچنین حضور مفلس که او بیناتر است بقیمت مال خود و عیب دار و بی عیب آن و ابتدا کنند
بفروختن آنچه بیم ضایع و فاسد شدن آن باشد و بعد از آن بفروختن رهن زیرا که مرتهن تنها در آن حق دار است
و اگر چیزی بعد از ادای دین او بماند داخل مال مشترک غرما میشود و اعتماد کنند بر منادی که غرما و مفلس هر دو راضی شوند باو
تا متهم نشود و منادی کسی است که متاع را در دست گرفته در میان خریداران بگرداند و فریاد کند که باین قیمت میخرند هر که
زیاده میدهد بیاید بدهد هم و اگر غرما و مفلس در تعیین منادی باهمدیگر نزاع کنند حاکم از طرف خود منادی مقرر کند و اگر یافته نشود
کسیکه بی اجرت بیع کند از بیت المال هم اجرت باو نه دهد واجب است که اجرت از مال مفلس بگیرد زیرا که بیع واجب است بر او
و جائز نیست که مال مفلس بکسی بیع نمایند مگر بعد از قبض قیمت آن و اگر باهمدیگر نزاع کنند قبض ثمن و متاع یکجا کنند و اگر مصلحت
اقتضا کند که در تقسیم مال مفلس تاخیر باید کرد بعضی فقها گفته اند که مال را بر ذمه مالداری کنند که در تقسیم احتیاطا و الا بطریق
امانت بگذارند بحکم ضرورت و جبر نمیکنند مفلس را که خانه سکونت خود را بفروشد و اگر زیاده بر حاجت او باشد همان مقدار زیادتی

و ابفروشند و همچنین کنیز بلکه خادمه او باشد آنرا هم نمیفروشند و اگر بفروشد حاکم یا امین او مال مفلس را و بعد از آن خریداری بهم رسد که بر آن قیمت بیفزاید عقد منفسخ نمیشود و اگر التماس کند از مشتری که فسخ بیع بکند واجب نیست که قبول کند ولیکن مستحبست و جاری میدارند بر او و بر عیال او نفقه و پوشاک که امثال او را اعتیاد باشد تا روز قسمت اموال و او و اگر عیال او را نفقه روز قسمت هم میدهند و اگر مفلس بمیرد اول کفن برای او بر می آرند از مالش و بعد از آن تقسیم غرما میکنند لیکن کفن او را زیاده بر واجب نباشد سه مسئله اول هرگاه قسمت کند حاکم مال مفلس را و بعد از آن ظاهر شود قرض خواهی دیگر آن قسمت را باید شکست و این غریم را هم شریک آنها باید نمود دویم هرگاه بر مفلس دینهای حال و دینهای موجل باشد قسمت میکنند مال او را در دیون حال نه موجل سیوم هرگاه غلام مفلس جنایت کند بر کسی آن کس سزاوار است بآنکه آن غلام را در بدل جنایت بگیرد و اگر مولای او که مفلس است خواهد که او را اخلاص کند بدان مال غرما امیرسد که مانع شوند و از

ملحقات این کلام در حبس مفلس

جائز نیست حبس کردن دیون غیر قادر بر ادای دین در صورتیکه عسرت احوال او ظاهر باشد و ثابت میشود عسرت باقرار غرمای او یا بدو شاهد عدل پس اگر تنازع کنند با همدیگر و بینه نباشد و مفلس مالی ظاهر داشته باشد حاکم او را امر میکند به تسلیم آن مال بغرمای او و اگر تن بآن ندهد حاکم مختار است در آنکه او را حبس کند تا آنکه راضی شود به تسلیم آن مال بغرمای خود و ادا نماید یا همان مال را حاکم بفروشد و بغرما بدهد موافق حصه ورسد و اگر او را مالی ظاهر نباشد و ادعای اعتبار خود کند پس اگر بینه داشته باشد حکم میکند حاکم باعتبار او و اگر بینه نداشته باشد و در اصل او را مالی بوده باشد و ادعای تلف آن مال کند یا اصل دعوی بر مال باشد بانطریق که غریم باو مالی فروخته باشد و ثمن آن طلب کند یا قرضی باو داده باشد و ادای آنرا خواهد و او ادعای اعسار کند محبوس میکنند او را تا وقتیکه ثابت شود اعسار او و هرگاه بینه شهادت دهد بتلف شدن اموال او میکنند بان و تکلیف قسم نمیکنند زیرا که تلف مال به بینه ثبوت رسیده و همین قدر تقاضا از و ساقط میشود و اعسار او به ثبوت میرسد هر چند بینه مطلع بر احوال باطنی او نباشد و مصاحبت طولانی با او نکرده باشد اما اگر شهادت بدهند با عسار او مطلقا و مذکور تلف او نکرده باشد اما اگر شهادت را قبول نمیکنند زیرا که شهادت بر نفی مال است و شهادت بر نفی مقبول نیست مگر آنکه مطلع بوده باشد بر تمام امور ظاهری و باطنی او و بصحبت موکده که در بنصورت شهادت بر ثبوت وصف اعسار است و آنرا قبول میکنند و اگر بینه مطلع بر امور باطنی نباشد محتمل است که او را مالی مخفی باشد و عدم آن معلوم بینه باشد در بنصورت غرما امیرسد که قسم بدهند او را بر نفی مال تا احتمال وجود مال مخفی رفع شود و اگر معلوم نباشد که مفلس را ابدا اصل مالی بوده و دعوی اصل مال هم غرما بر او نکنند بلکه دعوی مطالبات شرعیه دیگر از او نمایند و او مدعی اعسار شود قبول میکند حاکم دعوی او را و تکلیف بینه نمیکنند و غرما امیرسد

که قسم بدهند او را و هرگاه تقسیم مال مفلس کند حاکم درمیان غرما واجبست که او را از قید خلاص سازد و یا بمجرد ادای مال بغرما
بمجرد منع او از تصرف در مالیکه بعد از ان که او بهم رسد برطرف میشود یا اینکه موقوف بر حکم حاکم است اولی اینست که بمجرد ادای آن مال
بغرما برطرف میشود زیراکه سبب آن ممانعت غرما و طلب قسمت ایشان بوده و زوال سبب مستلزم زوال مسبب است که مستند بآن سبب باشد

کتاب الحجر

این کتاب در بیان احکام حجر است و حجر در لغت منع است و حجر شرعی آنست که او را منع کند حاکم از تصرف در مال خود و نظر درین
باب محتاج است بدو فصل اول در بیان باعث و سبب آن منع است و آن شش چیز است یکی عدم بلوغ دویم جنون
سیوم بندگی چهارم مرض پنجم مفلس ششم سفاهت اما صغیر پس او ممنوع است از تصرف در مال خود مادام که او را دو صفت
حاصل شود یکی بلوغ دویم رشد و معلوم میشود بالغ شدن او به روئیدن موی درشت بر ظهار او خواه مسلمان باشد یا کافر و برآمدن
منی که بآن ولد حاصل شود از موضع معتاد به هر نحو که باشد یعنی خواه در بیداری برآید یا در خواب و درین دو علامت مشترکند
مردان و زنان و نیز معلوم میشود بلوغ بسال عمر و آن به پسر رسیدن به پانزده سالگیست یعنی پانزده سال قمری تمام کرده باشد و در روایت
وارد شده که هرگاه طفل ده ساله شود و رشد باشد در معاملات باقامت او بقدر پنج وجب شود جائز است که وصیت کند در مال خود
و اگر قتل عمد اکند قصاص نمایند او را و اگر کاری موجب حد شرعی کند حد کامل بر او زنند و در دختر تمام کردن نه سال قمری
و اما حمل گرفتن و دیدن خون حیض علامت بلوغ نیست بلکه دلالت بر سبق بلوغ میکند تفریع خنثای مشکل هرگاه منی او برآید
از هر دو فرج حکم ببلوغ او میکنند و اگر از یک فرج دیگر برنیاید حکم ببلوغ نمیکنند و اگر از فرج زنان حیض ببیند و از فرج مردان منی حکم ببلوغ
میکنند وصف دویم رشد است و آن عبارت از اینست که مصلح مال خود باشد بر وجهی که عقلا باشد و آیا معتبر است در رفع منع
و اجازت تصرف در مال صفت عدالت هم یا نه در ان تردد است و هرگاه این دو صفت در طفل بهم رسد حجر یعنی منع او از تصرف در مال خود
برطرف میشود هرچند سنش زیاده شود و معلوم میشود رشد او بامتحان کردن او در معاملات مناسب حال او تا معلوم شود که قوت او در زیرکی
او در خرید و فروخت و محفوظ ماندن او از بازی خوردن و همچنین امتحان میکنند صبیه را هم و رشد آن اینست که خود را نگاهدارد
از اسراف و خواهش کند و اهتمام داشته باشد به ریسیدن و بافتن پارچه اگر از اهل آن باشد یا بانچه مانند این صنعت
باشد از کارهای اسباب او و ثابت میشود رشد بگواهی مردان در مردان یا زنان در زنان اما سفیه پس او کسی است
که صرف مال کند در غیر اغراض صحیحه پس اگر بیع کند در حالتیکه سفیه بود جاری نمیشود بیع او و همچنین اگر بخشد مال بکسی یا اقرار کند
بمالی و صحیح است اگر طلاق بدهد زن خود را یا ظهار کند یا او قسمی که در بحث ظهار مذکور خواهد شد و خلع سفیه و اقرار به نسب
و بانچه موجب قصاص باشد نیز صحیح است زیرا که باعث منع او نگاهبانی مال است از تلف شدن و مالی که عوض خلع زن

مخلوع به او بدهد جائز نیست که آن مال را تسلیم سفیه کنند بلکه آنرا بحاکم میسپارند و اگر کسی وکیل کند سفیه را دیگری برای فروختن متاع
یا بخشیدن چیزی جائز است زیرا که سفاهت موجب سلب اهلیت تصرف مطلقا نیست بلکه منحصر در مال است و ایقاع عقد بیع
و هبه بوکالت دیگری تصرف در مال نیست و اگر اجازت بدهد او را ولی در عقد نکاح با زنی مخصوص به مهر معین جائز است
و همچنین اگر اجازت بدهد او را در بیع و شرای مالی معین بقیمت معین آن نیز جائز است زیرا که درینصورت امین است
از خدعه و مملوک یعنی بنده هم ممنوع است از تصرف کردن هر تصرفی که بوده باشد بدون اجازت آقا و مریض ممنوع است
از وصیت کردن بمالیکه زیاده بر ثلث مال او باشد باجماع علماء امامیه که ورثه اجازت ندهد و خلافست در پیش امامیه در آنکه
در مرض الموت آنچه بدهند بیمار آن بحضور خود و کسی بطریق تبرع و بخشش و زیاده بر ثلث مال بود بعضی جائز داشته اند
و بعضی دیگر منع کرده اند و منع بهتر است فصل دویم در احکام حجر است و در ان چند مسئله است اول ثابت نمیشود
منع مفلس از تصرف در مال مگر بحکم حاکم و آیا در سفیه ثابت میشود و بمجرد ظهور سفاهت او بدون حکم حاکم در ان تردد است
و وجه آنست که ثابت نمیشود و همچنین زائل نمیشود منع تصرف مگر بحکم حاکم دویم هر گاه محجور علیه شود شخصی و بعد از ان کسی
با او چیزی بفروشد بیع باطل است پس اگر مبیع موجود باشد واپس میگیرد آنرا بائع و اگر تلف شود و قبض کرده باشد آنرا
محجور علیه باذن مالکش پس آن مبیع تلف شود و نقصان بمالک رسیده هر چند بعد از ان حجر از مشتری رفع شود و اگر
ودیعتی بگذارد کسی در پیش او و تلف کند آنرا در ضمان آن تردد است و وجه اینست که ضامن او هم نیست مترجم
گوید که بائع یا مودع عالم بحجر باشند و محجور علیه آنرا تلف کند دیده و دانسته مال خود را ضائع کرده باشد و گویا بدریا انداخته
اند و اگر عالم بحال او نباشند باز ضامن نیست محجور علیه بقول مصنف زیرا که مالک بی پروائی کرده در مال خود و بدون
تحقیق مشتری یا مودع این معامله نمود پس خود تلف مال خود کرده اند سیوم هر گاه حجر او برطرف شود و بعد از ان باز
اسراف و تبذیر مال کند حجر میکنند او را و اگر بحال آید و تبذیر مال نکند حجر هم زائل میکنند از او و همچنین هر گاه عود کند
محجور علیه شود و هر گاه بحال آید برطرف کرده میشود حجر او و علی هذا القیاس و اما چهارم در مال طفل و مجنون ولی پدر است
و جد پدری و اگر این هر دو نباشد وصی آنها ولی است و اگر وصی هم نباشد حاکم شرع ولی آنها است اما سفیه و مفلس
پس ولایت در مال آنها مخصوص حاکم شرع است مترجم گوید صاحب مسالک گفته که بعضی فقها گفته اند که اگر سفیه
بالغ شود در حالتیکه سفیه باشد ولایت مال او تعلق دارد به پدر و جد پدری یا وصی و حاکم شرع علی الترتیب و اگر بعد از بلوغ
و رشد سفیه شود بحاکم شرع ولایت مال اوست و پس نه پدر و جد و وصی انتهی پنجم هر گاه احرام به بندد سفیه بحج واجبی منع نمیکنند
او را از خرج آنچه ضرور داشته باشد در ادای فریضه حج و اگر احرام به بندد به نیت حج سنتی پس اگر در سفر و حضر خرج ضروری او برابر

باشد باز ممنوع نمیشود از اخراجات حج مسنون و همچنین اگر ممکن باشد او را که کسبی کند برای تحصیل ضروریات خود در سفر و اگر چنین نباشد محل بسیار دوری ادراو ترک احرام میکند ششم هرگاه قسم خورد سفیه که فلان کار میکنم یا نمیکنم منعقد میشود و اگر موافق قسم بعمل نیارد و کفاره خلف قسم بر او واجب شود ادای کفاره میکند به روزه نه بعتق رقبه و اطعام و در آن تردد است هفتم اگر واجب شود برای او قصاص باینمعنی که دیگری را قصاص کند جائز است که عفو قصاص کند و اگر حق دیتی از او بر کسی شود جائز نیست که عفو دیه کند هشتم امتحان باید کرد غیر بالغ را پیش از بلوغ که او بالغ شود یا نه و آیا صحیح است بیع و شرای غیر بالغ یا نه اشبه آنست که بیع و شرای غیر بالغ صحیح نیست

کتاب الضمان

این کتاب در بیان احکام ضامن شدنست و ضمان عقدیست شرعی برای متعهد شدن ادای مالی یا احضار نفسی و کسیکه متعهد شود بادای مالی گاه باشد که بر ذمه او مالی بوده باشد از مضمون عنه و گاه باشد که بر ذمه او از مضمون عنه مالی نباشد پس در تحت ضامن مذکور میشود قسم اول ضامن مالست از جانب کسی که از او بر ذمه ضامن مالی نباشد و همین قسم را ضامن مطلق گویند و در آن سه بحث است اول در ضامنست و لابد است از اینکه مکلف باشد و جائز التصرف یعنی محجور علیه نباشد پس صحیح نیست ضمان طفل نابالغ و نه دیوانه و اگر ضامن شود عبد کسی صحیح نیست ضمان او بدون اذن آقا و اگر باجازت مولی ضامن شود آن مال بر ذمه او میماند که هرگاه آزاد شود ادا کند و تعلق بکسب عبد نمیگیرد مگر آنکه شرط کند که از کسب خود ادا نماید و این شرط باذن مولی باشد و همچنین اگر شرط کند ضامن که ادای ذمه خود کند از مالی معین و از مالهای خود که این شرط نیز صحیح است و حق مضمون له بآن تعلق میگیرد و شرط نیست در ضمان که ضامن بشناسد مضمون له را یعنی احاطه بمعرفت حال آنها داشته باشد از نسب و وصف بلکه اگر بآنها چنین معرفت هم نداشته باشد و از طرف یکی ضامن شود برای دیگر جائز است و بعضی فقها گفته اند که شرط است معرفت آنها و قول اول اشبه است ولیکن میباید که ممتاز باشد مضمون عنه نزد ضامن در وقت ضمان بنوعیکه صحیح باشد قصد ضامن شدن از جانب او و مجهول مطلق نباشد و شرط است در ضمان رضای مضمون له یعنی صاحب حق و معتبر نیست رضای مضمون عنه یعنی مدیون زیرا که ضمان بمنزله قضای دین است و آن موقوف بر رضای مدیون نیست و اگر بعد از ضامن مدیون راضی نشود بضمان او باطل نمیشود ضمان علی الاصح زیرا که رضای مضمون عنه در ابتدا شرط نیست پس در استدامت چرا شرط باشد و هرگاه متحقق شود ضمان منتقل میشود دین آن از ذمه مدیون بر ذمه ضامن و مدیون بری الذمه میشود و ساقط میشود مطالبه دین از او و اگر ابرا کند صاحب حق ذمه مدیون را ضامن بری الذمه نمیشود و موافق قول اشهر فقهای ما مترجم گوید که نزد امامیه رضوان الله علیهم ضامن مشتق است

از ضمن زیرا که بآن انتقال دین از ذمه در ضمن ذمه دیگری میشود و مضمون علیه بری الذمه از دین میشود بمجرد ضمان و نون ضمان
اصلی است و اکثر فقهای عامه گفته اند که مشتق است از ضم زیرا که بسبب آن ضم ذمه به ذمه دیگر میشود در مطالبه و این هر کدام از
مضمون عنه و ضامن میرسد الف و نون در ینجا زاید میشود اند و ذکر دلایل طرفین درین مختصر گنجایش ندارد و دو شرط است در ضمان
که مالدار باشد یا مضمون له علم بفقر او داشته باشد اما اگر شخصی ضامن شود و بعد از آن معلوم شود فقر او مضمون له را میرسد
که فسخ ضمان نماید و طلب دین خود از مدیون اصلی کند و ضمان بوعده مدت معین جائز است باجماع علما و در ضمان دین مؤجل
باداء حال تردد است اظهر آنست که جائز است و اگر دین حال باشد ضامن آن شود کسی بوعده انقضای مدت معین ضمان
جائز است و درینصورت مطالبه از مدیون اصلی ساقط میشود و از ضامنهم طلب نمیتوانند کرد مگر بعد از انقضای آن مدت
و اگر ضامن بمیرد حال میشود ضمان مؤجل او بانمعنی که از ترکه او بالفعل ادای آن لازم است و اگر دین لازم باشد
بر مدیون بوعده دو ماه مثلا و ضامن بر خود بگیرد بوعده زیاده بر میعاد مذکور جائز است و آنچه ضامن ادا میکند از طرف مدیون آنرا
مطالبه میکند از و بشرطیکه باجازت او ضامن شود هر چند که بدون اجازت مدیون ادا کند و اگر ضامن بی اجازت مدیون باشد
نمیرسد که از مدیون مطالبه آن کند هر چند باذن او ادا نماید و ضمان منعقد میشود و بنوشتن خط ضمان هم که دلالت بر ضمان کند
در صورتیکه قرینه بود دال بر آنکه بآن کتابت قصد عقد ضمان نموده و اگر قرینه نباشد منعقد نمیشود مترجم گوید شیخ علی و صاحب مسالک رحمهما الله
تصریح نموده اند بآنکه اصح اینست که بمجرد کتابت ضمان منعقد نمیشود مگر اینکه عاجز از نطق باشد مانند گنگ و قرینه باشد که دلالت کند بر قصد ضمان
دویم در بیان حق مضمونست و آن مالست که ثابت باشد بر ذمه کسی خواه قرار گرفته باشد بر ذمه و مانند اینکه ضامن قیمت ثمن شود بجانب
بائع در بیع بعد از قبض مبیع و انقضای ایام خیار فسخ بیع در عرصه باطل شدن بود و مانند اینکه ضامن قیمت مال مبیع
شود در ایام خیار فسخ بعد از قبض ثمن که اگر مبیع مال غیر یا معیب بر آید قیمت بمشتری مسترد کند یا از عهده
ارش بر آید و اگر پیش از قبض ثمن ضامن مبیع شود از جانب بائع صحیح نیست زیرا که بر ذمه بائع نیست ادای مبیع پیش
از قبض قیمت و ضمان ما لا یلزم لازم می آید و همچنین صحیح نیست ضمان چیزیکه بالفعل لازم نباشد بر مضمون عنه ولیکن لازم
خواهد شد مانند مال جعاله که عملی معین مقرر کنند پیش از اتمام آن عمل که مشروط بآن بوده باشد و مال سبق و رمایه پیش
از سبق زیرا که لازم نمیشود بدون تحقیق سبق و درین تردد است و اختلاف کرده اند فقها در جواز ضمان مال الکتابه و مراد
درین مقام مال الکتابتی است که بر عبد مکاتب مشروط مقرر شده باشد بعضی فقها گفته اند که جائز نیست ضمان مذکور
زیرا که آن مال بر ذمه عبد بالفعل لازم نیست و این ظاهر است و راجح بلزوم هم نمیشود زیرا که عبد عاجز آید از ادای
آن آقا مختار است در فسخ و عبد را هم اختیار فسخ است و اگر بگوئیم که جائز است ضمان آن بهتر خواهد بود زیرا که لازم

میشود بعقد کتابت ادای مال الکتابت به عقد واین منافی خیار فسخ نیست مانند ضمان ثمن مبیع در ایام خیار فسخ واین مانند نیست
که ضامن شود شخصی مالی را از جانب عبد سوای مال الکتابة مترجم گوید که عبد اگر مکاتب مطلق باشد وآن بنده ایست
که آقا برا او مالی مقرر کرده باشد که اگر ادای آن مال از کسب خود کند آزاد شود وشرط نکرده باشد که اتمام ادای آن مال مطلقا آزادی را
تعلق بآن بگیرد چنین عبدی هر قدر از مال الکتابت ادا کند بقدر آن آزاد میشود واگر ضامن او کسی شود صحیح است زیرا که ضمان
حکم ادا دارد و بمجرد ضمان آزاد میشود لهذا در مسئله سابق گفته شد که مراد بمال الکتابة مشروط است نه مطلق وصحیح است که شخصی
ضامن نفقه زوجه دیگری شود که آن نفقه بر ذمه او شده باشد یا نفقه ایام گذشته یا حال زیرا که آن مستقر شده بر ذمه زوج
نه نفقه آینده زیرا که آن بالفعل بر ذمه او نشده وتردد است در ضمان اعیان مضمونه مانند پارچه که بغصب از کسی گرفته باشد
یا به بیع فاسد تصرف آن کند ودیگری ضامن ایصال آن بمالک شود اشبه آنست که جائز است واگر ضامن شود چیزی را که
بطریق امانت نزد کسی باشد مانند مال مضاربه وودیعه این ضمان صحیح نیست زیرا که این مال در اصل مضمون نیست
پس بر ذمه ضامن چگونه شود واگر ضامن شود شخصی دینی را ودیگری ضامن ضامن شود وهمچنین شخصی دیگر ضامن ضامن
دویم شود وعلی هذا القیاس جائز است وشرط نیست در ضمان که ضامن عالم باشد بمقدار مال دین پس اگر ضامن شخصی
از طرف مدیونی که هرچه بر ذمه او باشد بدهد جائز است علی الاشبه ودر این صورت لازم میشود بر ضامن آنچه مدعی بر آن اقامت
بینه کند که ثابت بود بر ذمه مضمون عنه در وقت ضمان نه آنچه در وثیقه نوشته شده باشد ونه آنچه مضمون عنه یعنی مدیون بآن
اقرار کند ونه آنچه مضمون له بر آن قسم خورد بر مضمون عنه قسم را اما اگر ضامن شود بمالی که شهادت داده خواهد شد بر آن
مال صحیح نیست زیرا که معلوم نیست که در وقت ضمان آن مال بر ذمه مدیون بوده باشد بحث سیوم در لواحق ضمان
است ودر آن چند مسئله است اول اگر ضامن شود ادای قیمت مال را از جانب مشتری لازم است که تاوان بدهد
آن قیمت هرگاه ظاهر شود که بیع از اول فاسد بود اما اگر در اول فاسد نبود وصحیح بوده وبعد از آن فسخ بیع کرده باشد یا مبیع
تلف شود وپیش از قبض مشتری لازم نمیشود بر ضامن ادای وجه قیمت بلکه از بائع باید گرفت وهمچنین اگر فسخ کند بیع را
مشتری بظهور عیبی در مبیع که سابق بر بیع بوده باشد اما اگر تفاوت قیمت معیب طلب کند مشتری از ضامن بگیرد زیرا که
در هنگام عقد بیع مشتری مستحق تفاوت قیمت است وبعهده ضامن قرار میگیرد ودر این مسئله تردد است مترجم گوید در صورت فساد
بیع ضامن متعهد ادای ثمن است زیرا که در وقت عقد بیع بائع مشغول الذمه ثمن است پس مطالبه او از ضامن میشود
برخلاف اینکه مبیع تلف شود وپیش از قبض مشتری که اصل بیع متحقق نمیشود وهمچنین اگر فسخ بیع کند مشتری بظهور عیب
سابق چه در این صورت بعد از فسخ استحقاق مطالبه بهم میرسد مشتری را ودر هنگام بیع این استحقاق نداشته وضمان بآن سرایت

تعلق نگرفته است دویم هرگاه ظاهر شود که مبیع مال غیر بوده ضامن قیمت آن میگیرد مشتری اما اگر زیاده از آن مبیع مال غیر بوده
پاره دیگر مال بایع حصه قیمت مال غیر از ضامن بگیرد و حصه مال بایع مختار است اگر امضای بیع کند فیها و اگر فسخ کند وجه قیمت
اشیا از بایع بگیرد خاصه سیوم هرگاه ضامن شود کسی از جانب بایع زمین بمشتری آن که اگر در زمین بنائی بسازد یا درختی بنشاند
و آن زمین مال غیر ظاهر شود و او برهم زند بنا و غرس را تاوان تفاوت قیمت بنا و غرس بدهد صحیح نیست زیرا که ضمان ما لا یلزم
وقت البیع است و بعضی فقها گفته اند که همین حکم دارد اگر ضامن درک غرس شود بایع در وقت عقد بیع به سبیل مذکور لیکن وجه
اهنست که ضمان بایع جایز است زیرا که این ضمان ثابت است بنفس بیع یعنی هر چند ضامن تاوان غرس و بنا نشود و اگر
در بیع بنائی یا غرسی مشتری احداث کند و ثانی الحال زمین مال غیر ظاهر نشود و او برهم زند آنرا تفاوت قیمت با بنای
شکسته و بنای درست و درخت بر زمین قایم و درخت برکنده بر بایع است که بمشتری بدهد زیرا که او باعث نقصان شده پس
اگر بایع ضامن شود تاکید همان ضمانست و صحیح است چهارم هرگاه از شخصی دینی باشد بر دو کس و هر کدام از انها ضامن
دیگری شوند انتقال میکند دین ذمه هر کدام بر ذمه ضامن و اگر ادا کند یکی از انها چیزی که بر ذمه او شده بری الذمه میشود و بر
دیگری که ادا نکرده باقی میماند و اگر ابرا کند قرضخواه یکی را همه بری الذمه میشود و شریک او مشغول الذمه میماند یا آنکه او هم را ابرا نماید
پنجم هرگاه قرضخواه راضی شود از ضامن بقدری از مال دین یا بعض را ابرا کند ضامن از مضمون عنه میگیرد دیگر
آنچه را ادا نموده و اگر بدل مال دین ضامن متاعی بدهد درینصورت ضامن از مضمون عنه اقل امرین میگیرد یعنی اگر دین کمتر است
و قیمت آن متاع بیشتر همان دین میگیرد و اگر دین بیشتر است و قیمت متاع بگیرد و نه مقدار دین مترجم گوید که صاحب مسالک
گفته که اگر ضامن تمام مال بقبض مضمون له بدهد و بعد از ان مضمون له بعضی از ان بخشد بضامن یا تمام بخشد درینصورت
ضامن از مضمون عنه تمام مال مطالبه میتواند کرد زیرا که ادای جمیع نموده است ششم هرگاه شخصی ضامن شود از طرف
دیگری که مبلغ یک دینار باذن مضمون عنه و آن مضمون عنه بدهد آن دینار را بضامن پس تحقیق ادای ذمه خود نموده و اگر شخصی
بگوید که بمضمون له یعنی قرضخواه بده و دیون همان بدهد درینصورت هم هر دو بری الذمه میشوند و اگر بدهد آن دینار را بمضمون
عنه بمضمون له بغیر اذن ضامن درینصورت نیز هر دو بری الذمه خواهند شد هفتم هرگاه شخصی ضامن شود باجازت
مضمون عنه و بعد از ان ادا کند وجه ضمان را بمضمون له و ثانی الحال او منکر شود قبض آنرا قول قول منکر است با قسم
یعنی از ضامن البینه [illegible] میکند و اگر عاجز آید از اثبات مضمون له را قسم میدهند پس اگر شهادت بدهد مضمون عنه
بر [illegible] شهادت او قبول میشود و اگر متهم نباشد بانمعنی که از این شهادت فائده راجع بنفس او نشود و این باعتبار
انتقال مال است از ذمه مضمون عنه بسوی ذمه ضامن چه درینصورت مضمون عنه بری الذمه میشود و شهادت او

ضامن مسموع خواهد بود و اگر شهادت او مقبول نشود و مضمون له قسم بخورد که من نداده ام میرسد مضمون له را که دوباره از ضامن
میگیرد و از مضمون له چیزیرا که ادا کرده باشد در مرتبهٔ اول و اگر شهادت ندهد مضمون عنه یعنی تصدیق ضامن نکند و از ضامن
دوباره بگیرند میگیرد ضامن از مضمون عنه همان مبلغ که در مرتبهٔ آخر داده باشد یعنی در صورتیکه آنچه در مرتبهٔ آخر داده زیاده از
دین و زیاده از مرتبهٔ اول نباشد و الا اقل آنچه این دو دفعه و اصل دین داده باشد همان میگیرد زیرا که زیاده آنچه گرفته با اعتراف
ضامن ظلمست و آن بر ذمهٔ مضمون عنه نمیشود علی ما فی المسالک هشتم هرگاه ضامن شود بیماری در مرض الموت پس آنچه
غرامت میکشد در ادای حصهٔ ضمان آن از ثلث ترکهٔ او میدهند علی الاصح یعنی اگر ثلث وفا نکند اتمام آن از دو حصهٔ دیگر
لازم نیست نهم هرگاه دین موجل باشد و دیگری ضامن شود که الحال بدهد صحیح نیست و همچنین اگر وعدهٔ ادای آن بعد دو ماه
باشد و ضامن برخود بگیرد که بعد یکماه میدهد هم صحیح نیست این ضمان زیرا که زیادتی فرع بر اصل لازم می آید و در این مسئله تردد است
قسم دویم در حواله است و کلام در عقد حواله است و شروط آن و احکام آن اما اول پس حواله عقدیست که مشروع شده برای
برگردانیدن مال از ذمهٔ شخصی بسوی ذمهٔ شخصی دیگر که او هم بمثل همان مال مشغول الذمه باشد و شرطیست در حواله رضای محیل
یعنی حواله کننده و رضای محال علیه یعنی بر کسی که حواله نموده و رضای محتال یعنی کسیکه دین او را حواله کرده اند و هرگاه متحقق شود
حواله مال بر ذمهٔ محال علیه شود و حواله کننده بری الذمه میشود هرچند محتال او را بری الذمه نکند علی الاظهر و صحیح است که حواله کننده
ادای دین را بر کسی که بر او دینی از او نباشد ولیکن در این صورت بضمان شبیه تر است و اگر حواله کند دین خود را بر شخصی که مالدار
باشد واجب نیست محتال را که البته قبول کند ولیکن اگر قبول کند لازم میشود و نمیرسد او را که برگردد از این حواله هرچند فقیر شود
آن محال علیه بعد از آن حواله اما اگر قبول حواله کند در حالتیکه جاهل باشد بحال محال علیه و بعد از آن ظاهر شود که فقیر بوده در وقت
حواله میرسد او را فسخ حواله و تقاضا از محیل و اگر حواله کند شخصی مبلغی را که بر ذمهٔ اوست از زید مثلا بر عمرو و بعد از آن عمرو باز حواله کند
بر آن شخص همان دین را جائز است و همچنین اگر ترامی حوالات شود باین معنی که محال علیه حواله بر دیگری کند و آن دیگر
بر دیگری علی هذا القیاس آن نیز صحیح است و اگر محیل ادای دین کند بعد از آنکه حواله بر دیگری کرده باشد پس اگر بالتماس
محال علیه ادا کرده میرسد او را که از محال علیه باز خواست آن کند و اگر بطریق تبرع نموده در این صورت مطالبه از محال علیه جایز نیست
و محال علیه هم بری الذمه میشود و شرط است در مال حواله که معلوم المقدار باشد و ثابت باشد در ذمه و آن مال را مثلی باشد
مانند گندم یا نداشته باشد مانند غلام و جامه و شرط است که هر دو مال یعنی مالیکه بر ذمهٔ محیل است و مالیکه بر ذمهٔ محال علیه است
مساوی باشند در جنس و صفت زیرا که اگر مساوات نباشد و دین یکی درهم بود و از دیگری دنانیر مثلا و حواله کند دنانیر
علیه بر محال علیه لازم آید چه واجب نیست بر محال علیه مگر دفع مثل آنچه بر ذمهٔ اوست و در این مسئله تردد است زیرا که اگر

محتال و محال راضی بتغییر مثل شوند علیه متحقق نمیشود که مبطل حواله باشد و اگر شخصی حواله دین خود بر دیگری کرده و آن دیگر قبول
حواله کرده و ادای مال نماید بمحتال و بعد از آن طلب کند آن محیل آنچه ادا نموده بحواله او پس ادعا کند محیل که بر ذمه محال علیه
مالی از او بوده و محال علیه انکار آن کند قول قول محال علیه است با قسم و از محیل میگیرد آنچه بحواله او داده و درینصورت عدم
بینه و صحیح است از آقا که مال کتابت عبد خود را حواله کند بر آن عبد مکاتب شرطی که میعاد ادای قسط آن مال رسیده باشد و یا
پیش از وقت قسط حواله جائز است یا نه بعضی فقها گفته اند که جائز نیست زیرا که ادای آن در آن وقت لازم نیست بر عبد و اگر
بفروشد آقا غلام مکاتب را ابتاعی پس حواله کند ثمن آن را بدیگری جائز است و اگر مکاتب را دینی بوده باشد بر اجنبی یعنی غیر آقا
و حواله کند مال کتابت را بر آن اجنبی جائز است و واجب التسلیم است اما احکام حواله پس آن چند مسئله است اول
آنکه هرگاه بگوید شخصی بدیگری که فلان مبلغ بتو حواله کردم بر فلان و او بگیرد آن را و بعد از آن محیل بگوید که از لفظ حواله قصد
وکالت کردم و محتال بگوید که حواله کردی در بدل دینی که از من بر ذمه تو بود و درینصورت قول قول محیل است زیرا که
او دانا تر است بر اراده خود و درین مسئله تردد است اما اگر محتال هنوز قبض نکرده این اختلاف واقع شود قول محیل است
بلا تردد زیرا که اصل برائت ذمه است و در صورت اول قبض محتال مرجح دعوی اوست پس محل تردد میشود اما اگر برعکس
شود نزاع باین معنی که بعد از اقرار محیل بدین محتال بگوید که وکیل کردی مرا در قبض و آن مال بقبض من نیامده و دین
من بر ذمه تست درینصورت قول قول محتال است زیرا که دین باقرار ثابت شده و ادای آن به بینه است و در صورت
عجز از اقامت بینه قسم محتال راجح میشود دوم هرگاه او را دینی باشد بر دو کس که آنها ضامن همدیگر شده باشند و بر ذمه آنها
هم از دیگری بهمان مقدار دین بود و او حواله کند دین ذمه خود را بر آن دو بدون صحیح است این حواله هرچند محال را
در تحصیل حق خود آسانی بیشتر شود چه تحصیل مال از دو کس آسان تر است از آنکه از یک کس بگیرد زیرا که آسانی تحصیل
مانع جواز حواله نیست سیوم هرگاه حواله کند مشتری بائع را قیمت مبیع بر شخصی و بعد از آن رد کند مشتری آن مبیع را بظهور عیب
سابق بر بیع حوالت باطل میشود زیرا که آن حواله تابع بیع بود و درین مسئله تردد است و درینصورت اگر بائع هنوز آن محال
علیه قبض ثمن نکرده باشد پس آن ثمن باقی است از مشتری بر ذمه محال علیه و اگر بائع قبض کرده بموجب حواله مشتری
پس محال علیه بری الذمه شد و واپس میگیرد آن را مشتری از بائع اما اگر بائع حواله کرده باشد آن ثمن را بدیگری که بیگانه
این بیع و شرا بود بر مشتری و بعد از آن فسخ کند مشتری آن بیع را بالعیب سابق یا بسبب امری که حادث شده باشد
و بآن خیار فسخ بهم رسد مشتری را حواله که بائع نموده باطل نمیشود زیرا که تعلق گرفته است به بیگانه سوای بائع و مشتری
و توضیحش اینست که در مسئله اول که حواله در میان متبایعین است بسبب فسخ بیع فسخ حواله هم میشود و در مسئله دویم که بعد از عقد

بیع ثمن مال بائع و مبیع مال مشتری باشد و بائع ثمن را حواله به بیگانه نموده حق آن بیگانه بحواله صحیحه تعلق بثمن گرفته بسبب فسخ بیع معاملتی که درمیان بائع و مشتریست منفسخ نمیشود نه معاملتی که از بیع تعلق باجنبی گرفته باشد و این ظاهر است واگر بعد از حواله ثابت شود که اصل بیع باطل بوده درینصورت حواله در هر دو صورت مذکوره باطل شود قسم سیوم در کفالت بنفس است و معتبر است دران رضای کفیل و مکفول له و رضای مکفول عنه شرط نیست و صحیحست کفالت فی الحال و بمدت علی الاظهر واگر کفالت مطلق باشد و مذکور حال و موجل نشود منصرف بحال میشود و هرگاه کفالت مذکوره بمدت شود پس لابد است از آنکه آن مدت معین باشد و مکفول له را جائز است که مطالبه کفیل کند بالفعل اگر کفالت مطلق باشد یا معجل بود و بعد از مدت مطالبه کند اگر موجل باشد پس اگر تسلیم کند کفیل مکفول عنه را بمکفول له تسلیم تام باینمعنی که احدی مانع و حامی نشود عند التسلیم پس بتحقیق کفیل بری الذمه شد واگر کفیل امتناع کند از تسلیم مکفول عنه میرسد او را که حبس کند کفیل را تا آنکه حاضر نماید او را یا ادا کند دین ذمه او را مکفول له واگر بگوید کفیل که اگر حاضر نکنم او را بر منست که فلان مبلغ بدهم غرامت لازم نمیشود او را اگر احضار او و نه ادای مال غرامت واگر بگوید که بر منست این مبلغ تا این مدت اگر حاضر نکنم درینصورت واجب میشود بر او آنچه شرط کرده از مال و محشی رحمه الله گفته که درین دو عبارت تفاوتی نیست مگر تقدیم شرط در عبارت اول و تاخیر آن در عبارت دویم و بسبب تقدیم و تاخیر لفظ شرط در معنی تفاوت نمیشود پس حکم بلزوم آن در عبارت دویم و عدم در عبارت اول بر نص است و اجماع و هر کس رها کند قرضداری را از دست صاحب حق بغلبه ضامن احضار او است یا ادای ذمه او واگر قتل نفس کرده باشد و آنرا رها کند کسی از دست مدعی بغلبه ضامن احضار او یا دیت میشود و میباید که مکفول معین باشد پس اگر بگوید کفیل شدم یکی از این دو شخص را صحیح نیست و همچنین اگر بگوید کفیل شدم زید یا عمرو را همین حکم دارد واگر بگوید که کفیل شدم زید را اگر حاضر نکنم او را پس عمرو کفیل ملحق باینست چند مسئله اول آنکه هرگاه حاضر کند مدیون را پیش از مدت واجب نیست که بگیرد او را در صورتیکه ضرری نداشته باشد گرفتن او در آن وقت واگر بگوییم که واجب نیست اشبه خواهد بود واگر تسلیم کند مکفول را در وقتی که نتواند گرفت او را مکفول له بسبب غلبه ظالمی بری الذمه نمیشود کفیل واگر محبوس باشد در حبس حاکم شرع و کفیل او را تسلیم بمکفول له کند در همان حبس واجبست که او را قبول کند زیرا که در همان حبس اند حق خود را میتواند نمود واگر در حبس ظالم باشد این حکم ندارد دویم هرگاه مکفول غائب شود و کفالت حال بود یعنی میعادی نداشته باشد مهلت میدهند او را تا مدتی که ممکن باشد رسیدن پیش او و برگشتن یا او را آوردن اگر کفالت بمدت معین بود و آن مدت منقضی شده باشد مهلت بقدار مذکور باید داد کفیل را سیوم هرگاه قتل شود کفیل بتسلیم مکفول مطلق از مکانی معین نکند برای التسلیم تعلق میگیرد وجوب تسلیم به بلد عقد کفالت واگر معین کرده باشد مکانی لازم است که در همان مکان او را

تسلیم نماید و اگر در غیر مکان معین در مکان تسلیم کند بری الذمه نمیشود و بعضی فقها گفته اند که اگر در رسانیدن مکفول از آن بلد بمکان تسلیم محنتی باشد و در گرفتن او در آن بلد ضرری بمکفول نبود واجب است که او را در همان بلد بگیرد و در آن تردد است چهارم اگر اتفاق کنند بر تحقق کفالت و کفیل بگوید که دینی از تو نیست بر ذمه مکفول قول قول مکفول له است زیرا که کفالت استدعای ثبوت حق میکند پنجم هرگاه کفیل شوند دو کس باحضار یک کس و تسلیم کند از آن یکی دو مکفول را دویم بری الذمه نمیشود از کفالت و اگر بگوییم که بری الذمه میشود خوب است و اگر کفیل شود برای دو کس باحضار یک کس و بعد از آن تسلیم کند مکفول را بیک کس بری الذمه نمیشود از دعوی دویم ششم هرگاه مکفول بمیرد کفیل بری الذمه میشود و همچنین اگر مکفول خود حاضر شود نزد مکفول له و تسلیم نفس خود کند فرع اگر بگوید کفیل که ابرا کردی مکفول را و مکفول له انکار کند قول قول مکفول له است با قسم و اگر رد قسم کند بکفیل و او بخورد بری الذمه میشود از کفالت و مکفول بری الذمه نمیشود بقسم کفیل از مال هفتم اگر کفیل شود کفیل را کفیل دیگر و همچنین او را دیگری و علی هذا القیاس جائز است هشتم بعضی گفته اند که صحیح نیست که کسی کفیل عبد مکاتب شود بجانب مولی که از اموال کتابت بر ذمه آن عبد باشد یعنی مکاتب مشروط زیرا که میرسد که آن عبد را که تعجیز نفس خود کند و برگردد بسوی رقیت صرف پس استقرار دین بر ذمه او نیست و کفالت فرع ثبوت و استقرار دین است و در این مسئله تردد است زیرا که مطلوب در کفالت احضار مکفول است نه ادای ذمه او و اگر عبد مکاتب مشروط فسخ کتابت کند و عبد صرف شود کفالت احضار او جائز است پس کفالت مکاتب بطریق اولی جائز باشد نهم اگر کفیل سر کسی شود یا بدن او یا روی او صحیح است زیرا که باین عبارات تعبیر از کل میشود عرفا و اگر کفیل دست یا پای شخصی شود و احضار بهمان کند صحیح نیست زیرا که ممکن نیست حاضر ساختن دست تنها و پای تنها و از دست و پای تمام شخص مفهوم نمیشود ++

کتاب الصلح

این کتاب در بیان عقد صلح است و آن عقدیست که شارع مقرر ساخته آنرا برای رفع نزاع و این عقدیست برأسه و فرع عقد دیگر نیست باین معنی که اگر صلح کنند بر عطای مالی بلا عوض فرع هبه نیست که شرایط هبه در آن معتبر باشد و اگر صلح کنند بر منفعتی در زمان معین فرع اجاره نیست و اگر صلح کنند بر انتقال ملکی از یکی بسوی دیگری در بدل چیزی فرع بیع نیست مثلا هرچند افاده فوائد عقود دیگر کند و صحیح است عقد صلح بلا منازعه بالفعل و بعد از منازعه با اقرار و انکار مگر صلحی که مشتمل بر حلال کردن حرامی یا حرام کردن حلال باشد و همچنین صحیح است صلح با علم هر دو بآنچه بر آن نزاع شده و یا جهل مثلا یکی بگوید که از من نزد تو گندمی است و مقدار آن معلوم من نیست و او بگوید که از من هم بر تو برنجی است که من علم ندارم بمقدار آن و با همدیگر صلح کنند بر آنکه آنچه نزد هر کدام است از او باشد و بری الذمه گردانند همدیگر را و جائز است صلح بر دین هم و بر عین هم

و هرگاه عقد صلح متحقق گردد بشرایط آن هیچ کدام را نمیرسد که فسخ آن کنند مگر آنکه هر دو متفق شوند بر فسخ و هرگاه متفق شوند
دو شریک بر آنکه نفع و نقصان یکی از آنها باشد و از دیگری راس المال صحیح است این صلح و اگر در دست دو کس دو درهم
باشد و یکی از آن دو دعوی کند که هر دو درهم از من است و دویم گوید که یکی از من است در اینصورت آنکه مدعی دو درهم است
او را یک و نیم درهم بدهند و دویم را نیم بعنوان مصالحه زیرا که در یک درهم نزاع نیست و باتفاق مال مدعی دو درهم است
و در یک درهم نزاع شده پس تنصیف باید شود در صورت نکول متخاصمین از قسم زیرا که هر دو ذی الید اند و همچنین اگر امانت
بگذارد پیش کسی شخصی دو درهم را و دیگری یکدرهم و هر سه درهم مخلوط شوند و بعد از آن تلف شود یکدرهم صاحب دو درهم یک
و نیم درهم میگیرد و صاحب یکدرهم نیم درهم بدلیل مذکور و اگر از یک شخص پارچه باشد بقیمت بیست درهم و از دیگری پارچه
بقیمت سی درهم و بعد از آن مشتبه شوند آن دو پارچه و معلوم نشود که کدام پارچه از کدام شخص است پس اگر مختار کند
یکی از آن دو دیگری را که هر کدام خواهی بردار پس تحقیق رعایت نموده و اگر تنازع کنند هر دو پارچه را میفروشند و قیمت آنها را
پنج حصه میکنند صاحب بیست دو حصه میگیرد و صاحب سی سه حصه و هرگاه ظاهر شود که یکی از دو عوض که بهمدیگر داده اند در صلح نموده
مال غیر بوده صلح باطل میشود و صحیح است که صلح کنند بر عینی بعینی مانند اینکه بر پارچه بگوسفندی یا بر عینی بمنفعتی چنانچه بر پارچه
صلح کنند بخدمت یکسال غلامی و بر منفعتی بعینی یا بمنفعتی مثل آنکه صلح کنند بر سکونت خانه بگوسفندی یا بسکونت خانه دیگر
و اگر مصالحه کنند بر دراهم بدنانیر یا بدراهم صحیح است و آن فرع بیع دراهم بدنانیر نیست که شرایط صرف در آن معتبر باشد
چنانکه گذشت علی الاشبه و اگر تلف کند از مردی پارچه را که قیمت آن یکدرهم بود و بعد از آن صلح کند با او بدو درهم صحیح است
علی الاشبه و بنا که صلح در بدل پارچه بعمل آمده نه در بدل درهم مترجم گوید که اختلافست در میان علما در آنکه تلف کننده متاع
بتفریط ضامن مثل است از جنس همان متاع یا ضامن قیمت روز تلف و گفته اند که اصح آنست که ضامن قیمت است
نه مثل پس اگر آن یک درهم می آید مشغول الذمه همان یکدرهم است و در بدل آن دو درهم دادن صحیح نیست زیرا
ربا لازم آید علی الاصح و اگر دعوی خانه کند و ذو الید انکار آن نماید و بعد از آن مصالحه کند مثلا با او بسکونت یک سال
صحیح است و هیچ کدام را نمیرسد که برگردد و همچنین اگر ذی الید اقرار هم کند و بعد از آن مصالحه نماید و بسکونت یکسال و بعضی از
فقها گفته اند که میرسد او را که برگردد زیرا که این صلح در صورت مذکور فرع عاریت است و عقد استعاره عقد لازم نیست
بلکه عقدیست جایز از طرفین و هر کدام را میرسد که فسخ آن نماید و قول اول اشبه است و اگر دعوی کنند دو کس خانه را
که در دست ثالثی باشد بسببی که موجب شرکت بود باینطریق که هر دو ادعا کنند که بمیراث بما رسیده و ثالث اقرار بمناصفه تقسیم در میان
ایشان نماید و ذی الید تصدیق کند یکی از آن دو را و نصف حصه بعوضی معین ... اگر این مصالحه بر

مدعی و دویم هم شده باشد صلح جاری میشود در نصف خانه تماما و آنچه عوض صلح گرفته شده [illegible] میان هر دو [illegible]
ربع است بغیر اذن دویم مصالحه نموده آن صلح در حق مقرله مخصوص میشود و در حصه شریک که آن ربع دیگر است و نصفی که با آن
اقرار کرده مشترک است میان هر دو پس صلح در ربع جاری میشود و در تمام نصف و ربع دیگر تعلق بشریک میگیرد و اما اگر هر دو دعوی
کنند نصف خانه را بسببی که موجب شرکت آنها در آن خانه نباشد و مدعی علیه اقرار کند بیکی و دویم شریک در نصف مقرله میشود و اما
دعوی کنند بر کسی بمالی و مدعی علیه منکر شود و مصالحه کنند با مدعی بر آب دادن درختی یا زراعتی یا باب خود بعضی فقها گفته اند
که این صلح جائز نیست زیرا که عوض صلح آب است و معلوم نیست مقدار آن [illegible] صلح بر مجهول میشود و در این مسئله وجه دیگر
هم هست و آن جواز صلح است باعتبار جواز بیع آب و زراعت و در صورت جواز بیع آن صلح هم بر آن جائز خواهد بود
اما اگر مصالحه کند با او بر جاری ساختن آب بر بام خانه خود یا بر زمین صحیح است بعد از آنکه معلوم باشد موضع جریان آب
از آن موضع و هرگاه شخصی دعوی کند بر دیگری بمالی و مدعی علیه بگوید که مصالحه کن با من این اقرار نیست زیرا که صلح گاهی
با انکار هم میباشد اما اگر بگوید که بفروش آنرا بمن یا ببخش اقرار خواهد بود زیرا که استدعای بیع [illegible] فرع اقرار بملک است

و ملحق است بمسائل صلح احکام نزاع در املاک و در آن چند مسئله است **اول** آنکه جائز است بر آوردن روشن
و پنجره و ساباط و مخارجها بسوی راههای عام غیر مخصوص که از طرفی مسدود نباشد هرگاه آن مخارجها بلند باشند بحدیکه
مضرت نرسانند هر چند راضی نباشد یان مسلمانی علی الاصح مصنف بعبارت علی الاصح اشاره کرده است بخلاف
شیخ که میگوید در چنین راهی همه حق دارند هرگاه یکی راضی نباشد نمیتوانند کرد و اگر مضر باشد واجب است دور کردن آنها
و روشن و پنجره مشتر کنند و بعضی بر آوردن چهارپا [illegible] راه عام بنوعیکه بدیوار مقابل نرسد و ساباط آنست
که بدیوار مقابل برسد و بعضی گفته اند که [illegible] آنست که در زیر آن ستونها باشد [illegible] بر راه مرور و اگر با آن مخارجها
راه تاریک شود بعضی فقها گفته اند که واجب نیست دور کردن آنها یعنی بشرطیکه آن قدر تاریک نشود که روشنی بالکل
بر طرف شود و جائز است وا کردن در و روزنهای تازه در طرق عامه اما راههای مخصوصه [illegible] که از یکطرف مسدود باشد
مالکان شریکند در آنها و جائز نیست که بدون اجازت همه شرکا در آنها در و روزنه احداث کنند و مخارجها بسازند و مانند آن
تصرفی کنند خواه مضر باشد بهمسایگان یا نباشد زیرا که آن راه مخصوص همان مالکانست و شرکت در میان آنها و تصرف
مال مشترک بدون اجازت شرکا جائز نیست و همچنین است اگر خواهد که دروازه بسازد و قصد آمد و رفت از آن در و آن
نداشته باشد زیرا که بمرور زمان شبهه استحقاق مرور در آن بهم میرسد و جائز است وا کردن روزنها و ساختن پنجره
[illegible] طرف راه خاص زیرا که در آن شبهه استحقاق مذکور نیست و بآن روشن میشود خانه و [illegible] بهر دو آن [illegible] مالکان

راه ندارد و هر کس در ملک خود مختار است بر تصرفی که خواهد بکند و اگر مصالحه کند با شریکان راه خاص بر احداث روزنی
یا بخاری بعضی فقها گفته اند که جائز نیست این مصالحه زیرا که صحیح نیست فروختن هوا به تنهائی بی زمین و در آن تردد است
زیرا که اصلح آنست که صلح تابع عقد بیع نیست چنانچه سابق گذشت و اگر کسی را دو خانه باشد که دروازه هر کدام بسوی کوچه
خاص بود جائز است که وا کند در میان آن دو دروازه در دیگر و اگر در راه مخصوص کسی تصرفی کند جائز است که هر که
از آن راه بگذرد دور کند آن را و اگر در کوچه مخصوص دروازه باشد یکی از آن دو دروازه درون تر و دویم بیرون تر یعنی
با راه عام نزدیکتر پس صاحب دروازه درون تر شریک راه عبور صاحب دروازه بیرون است و شریک [illegible] صاحب
دروازه درون نیست بلکه از دروازه او تا دروازه خانه دویم راه خاص خانه درون تر است و اگر در کوچهای خاص زمینی زیاد بود
تا بالای آن کوچه که در آن زمین مرور و عبور نشود و صاحب دروازه پیش و دروازه عقب هر کدام ادعای آن
زمین کنند پس آن هر دو مساوی اند در استحقاق آن زمین و یکی را بر دیگری تفضیلی و ترجیحی نیست و جائز است صاحب
دروازه درون را که پیشتر بیارد دروازه خود را یعنی نزدیکتر براه عام و همچنین صاحب دروازه بیرون را هم میرسد
از آن پیشتر بیارد آن دروازه را و نزدیکتر براه عام سازد و جائز نیست صاحب دروازه پیشتر را که عقب تر برد آن دروازه
و همچنین صاحب دروازه عقب را نمیرسد که از آن بالاتر ببرد دروازه را زیرا که از دروازه داخل تا دروازه پیش راه
مخصوص دروازه داخلی است و از دروازه پیش تا راه عام راه مشترک است فیما بین هر دو خانه و از دروازه داخلی بالاتر که راه
مرور هر دو نیست در دعوی آن مساوی اند هر دو صاحب خانه چنانچه مذکور شد و اگر بعضی از اهل راه عام مجاری و ساباط
بسازند بر هوای راه عام که بر رهروان مضر نباشد مقابل آنها را نمیرسد که مانع شوند هر چند تمام راه را بپوشد و اگر آن ساباط
بر آن شود و همسایه سبقت در ساختن آن برای انتفاع خود کند اول را نمیرسد که مانع او شود زیرا که آن هر دو در آن
هوای براه عام مساوی اند و این مانند نشستن است در مسجد که [illegible] سابق را بر داشتن [illegible] جای او نشستن
دویم هرگاه همسایه التماس کند که چوبهای خانه خود را به دیوار خانه همسایه بگذارد [illegible] قبول [illegible]
او کند هر چند یک چوب باشد ولیکن مستحب است و اگر اجازت [illegible] باجماع علما [illegible]
گذاشتن جائز نیست رجوع کردن زیرا که مراد از گذاشتن چوبهای خانه [illegible] و اگر
رجوع کند تفاوت قیمت میان چوبهای قایم بر دیوار و چوبهای برکنده شده [illegible]
زیرا که با جازت او را گذاشته بود و این قول احسن است و اگر منهدم شود [illegible]
جدید است و بعضی فقها گفته اند که اجازت سابق کافی است و اگر همسایه [illegible]

خود بر دیوار آن همسایه را نهاده باشد و مذکور عدد چوبها و وزن وطول آنها کنند جائز است سیوم هرگاه درمیان دو خانه دیواری باشد
که متصل به بنای یکی از آن یا در زمین مخصوص یکی نباشد مثلا دو خانه بنا شده و هر دو همسایه نزاع کنند بر آن دیوار هیچ کدام بینه
نداشته باشند پس هر که قسم بخورد بر آن حکم میکنند بآنکه دیوار ملک اوست و اگر هر دو قسم خوردند یا هر دو سکوت از قسم کنند حکم میکنند
باشتراک آن دیوار درمیان آنها و اگر آن دیوار متصل بعمارت یکی باشد قول قول اوست با قسم و اگر یکی از آن دو همسایه
را بر آن دیوار یک چوب یا چوبها باشد بعضی فقها گفته اند که بکندن آن چوبها حکم نمیکنند بآنکه آن دیوار ملک او باشد و بعضی
گفته اند که حکم کنند با قسم و آن اشبه است و ترجیح نمیدهند دعوی یکی از آن دو را بر دعوی دیگری بسبب امور خارجی که در دیوار
میباشد مانند نقاشی و کوفتن میخها و ساختن روزنها زیرا که ممکن است که بی اطلاع همسایه ساخته باشد و همچنین روزنها
هم همسایگان در دیوار همدیگر میسازند و اگر تنازع کنند دو همسایه در نی بستی که درمیان دو خانه باشد حکم کرده میشود بملکیت آن
نی بست بکسی که روهای آن بطرف خانه او باشد باعتبار عمل بروایتی که درین باب وارد شده چهارم جائز نیست
کسی را که شریک باشد در دیواری تصرف در آن دیوار بساختن بنای بر آن یا سقفی و ادخال چوبی در آن مگر باجازت
شریک و اگر آن دیوار منهدم شود و شریک نسازد جبر نمیتوان کرد بر او در شرکت بنای آن و همچنین مشارکت در دولابی
باشد یا چاهی یا نهری و همچنین جبر نمیرسد بر صاحب طبقه پائین خانه بر ساختن دیوارها که بالاخانه بر آن بنیاد شود و همچنین
بر صاحب طبقه بالای خانه هم جبر نمیتوان کرد بر ساختن آن دیوارها و اگر ویران کند یک شریک دیوار خانه را بی اذن
شریک دیگر واجبست که آنرا باز بسازد و همچنین اگر ویران کند آنرا باذن شریک و شرط کند که باز بسازد پنجم هرگاه نزاع کنند
صاحب طبقه پائین خانه و طبقه بالای خانه در دیوارهای پائین قول قول صاحب پائین خانه است با قسم و اگر نزاع در دیوارها
بالای خانه باشد قول قول صاحب بالای خانه است با قسم او و اگر تنازع کنند در سقف خانه بعضی فقها گفته اند که هر دو قسم
بخورند حکم باشتراک باید کرد و بعضی گفته اند که حکم بصاحب طبقه بالا باید کرد و بعضی دیگر میگویند که بقرعه فیصل باید کرد و آن بهتر است
ششم هرگاه بلند شود شاخهای درختی بسوی ملک همسایه واجبست که آنها را بجانب ملک خود میل دهد اگر ممکن باشد و الا قطع کند
از حد ملک خود و اگر ابا کند از قطع همسایه را میرسد آنها را قطع کند و موقوف نیست باجازت حاکم و اگر صاحب شاخهای درخت صلح
کند با همسایه در باقی گذاشتن آن شاخها در هوا صحیح نیست و در آن تردد است اما اگر مصالحه کند بر انداختن آن شاخهای بر دیوار جائز است
در صورتیکه مقدار زیادتی آن شاخها در عقد مصالحه معین کنند یا منتهی زیادتی آنها که از آن زیاده نتواند شد هفتم هرگاه ملک شخصی
باشد خانهای طبقه پائین کاروانسرا و ملک دیگری حجرهای طبقه بالای آن و نزاع کنند در زینه آن کاروانسرا
حکم میکنند بآن زینه برای صاحب طبقه بالا بشرط قسم او و اگر در زیر زینه خزانه باشد هر دو در دعوی آن خزانه برابرند

واگر تنازع كنند در صحن آن سرا در ينصورت آنمقدار زمين كه دران راه بگيرد براي رفتن ببالاخانه حكم باشتراك آن بايد كرد در ميان صاحب طبقه بالا و طبقه پائين وانچه خارج ازان مقدار باشد از صاحب طبقه زير است تتمه هرگاه تنازع كنند سوار اسپ و قابض لجام آن در ملكيت آن اسپ حكم كرده ميشود بملكيت سوار در صورت قسم او و بعضي فقها گفته اند كه اين هر دو مساوي اند درين دعوي و قول اول قوي تر است اما نزاع كنند در پارچه كه زير دست يكي زياده باشد ازان پارچه و در دست ديگري كم ازان هر دو برابر اند در ذي اليد بودن و صاحب اگر ترجيح ندارد بر صاحب اول و همچنين اگر تنازع كنند بر علاقي و جامه هاي يكي بر بدن غلام بود زيرا كه جامه گاهي بدون اجازت مالك هم ميپوشند و بطريق عاريت هم ميباشد پس مرجح دعوي صاحب جامه نميشود و همچنين اگر تنازع كنند بر شتري كه بار يكي بر آن شتر بود دعوي او مرجح خواهد بود و اگر تنازع كنند بر بالاخانه كه ساخته شده باشد بر خانه يكي و دروازه آن مفتوح باشد بطرف بالاخانه مدعي دويم دعوي صاحب خانه كه بر بناي او ساخته شده باشد راجح است

كتاب الشركت

اين كتاب در بيان شركت است و دران نظر مقتضي چند فصل است فصل اول در اقسام شركت است و آن عبارتست از اجتماع حقوق مالكان در يك چيز بطريق شياع يعني لا على التعيين پس بايد دانست كه شركت گاهي در عين المال ميباشد مانند شركت در خانه و گاهي در منفعت مانند سكونت در آن و گاهي در حق مانند اشتراك در همسايه در شفعه با اشتراك در وارث مقتول در قصاص قاتل و باعث شركت گاه ارث ميباشد كه ورثه شريك اند در مال مورثه شريك اند عقدي مانند اينكه دو كس بخرند زميني را يا پارچه را و گاهي بسبب بشركت امتزاج دو مال دو مالك باشد بنوعيكه ممتاز نباشد مال يكي از ديگري چنانچه از گندم مال زيد مخلوط شود با گندم عمرو و گاه باشد كه شركت در مباحي سبب شركت بحيازت باشد يعني دو فراهم آوردن آن چنانچه دو كس هيزم از جنگل بيارند يكجا و اشبه آنست كه درين قسم اخير هر كدام مختص است بانچه فراهم آورده است مگر آنكه امتزاج شود پس داخل قسم سابق خواهد بود يا آنكه شكنند قسمي هر دو يا بردارند مالي را هر دو بيك دفعه كه درينصورت شركت بحيازه خواهد بود و هرگاه يك مال ممزوج شود با مال ديگر بنوعيكه دو مال از همديگر ممتاز نشوند متحقق ميشود در بين دو مال شركت خواه آن مال ممزوج ساختن اختياري باشد يا اتفاقي ثابت ميشود شركت در امتزاج دو مال كه از يكجنس و بيك صفت باشد خواه آن دو مال از قسم ثمن بوده باشند مانند افراد دراهم يا دينار يا اشبه مانند افراد برنج و افراد گندم يا از چيزهاي ديگر باشند مانند همديگر باشند مثل افراد جامه و چوب

و غلام پس شرکت متحقق نمی‌شود در آنها بسبب امتزاج بلکه در آنها گاهی شرکت حاصل می‌شود بسبب ارث یا یکی از عقود
ناقله یعنی عقودی که بسبب آنها مال یکی مال دیگری شود مثل بیع و بخشیدن و اگر کسی خواهد که شرکت شود در دو مال
که مثل همدیگر نباشند مثل اسپی و دو دانه مروارید مثلاً صاحب اسپ نصف اسپ خود را بفروشد بنصف دو دانه مروارید و
یا بطریق هر دو شریک می‌شوند در هر دو جنس غیر متماثل و صحیح نیست شرکت بسبب اعمال مانند دوختن و جولاهی یا بطریق
که دو درزی یا دو جولاهه با هم شرط کنند که هر چه اجرت آن شود با همدیگر قسمت کنند یا درزی و بافنده با هم شرکت کنند در عمل پارچه و هر چه
از عمل هر دو حاصل شود با همدیگر قسمت نمایند بلکه هر کدام مختص است باجرت عمل خود و لیکن اگر هر دو اجیر عمل کنند برای یک
شخص و او در بدل اجرت به هر دو یک متاع دهد در این صورت هر دو شریک می‌شوند در آن متاع و همچنین صحیح نیست مشارکت
بوجوه یا بعضی که هر دو وجیه یعنی معتبر و مقبول القول شریک شوند یا مجهولی که مال از او باشد بر آنکه مال او را وجیه بفروشد
و منفعت با همدیگر قسمت کنند یا آنکه دو وجیه بفروشند مالی بطریق قرض بگیرند هر کدام بفروشد آن مال را جدا جدا و قرار کنند
با همدیگر که در منفعت شریک همدیگر باشند بعد از ادای قرض یا وجیه بگیرد مال مجهول را به نفع زیادتی که آن مقدار نفع
از پیش آن مجهول فروخته شود و قرار کنند که شرکت در حصه نفع داشته باشند و جائز نیست شرکت معاوضه و آن اینست
که دو کس یا زیاده با همدیگر قرار کنند هر چه هر کدام حاصل کنند از کسب یا تجارت یا میراث و غیره دیگری هم در آن شریک باشد
و آنچه غرامت بکشد هر کدام مانند ارش جنایتی یا تاوان غصبی یا کفالتی در آن نیز با هم شریک باشند و صحیح نیست مشارکت
اگر مال یا او هر شریک با هم مساوی اند در نفع و نقصان در صورتیکه مال هر دو مساوی باشند و اگر یک شریک را مال زیاده
باشد بقدر راس المال تقسیم می‌شود و نقصان هم همان خسارت است و اگر یک شریک را قرار کنند شریک دیگر با وجود تساوی
راس المال هر دو نفع زیاده از نصف یا او باشد یا مساوات در نفع و نقصان یا تفاوت راس المال در کم و زیاد
بعضی فقها گفته اند که این شرکت باطل است و هر کدام میگیرد نفع مال خود و اجرت عمل خود و بعد از آن اجرت عملی که
حصه خود کرده و بعضی دیگر گفته اند که شرکت و شرط هر دو صحیح است و قول اول اظهر است و این در صورتیست که هر دو شریک
عمل در مال کنند اما اگر عامل یک شخص باشد و مال از هر دو عامل را بشرط کنند که زیاده از حصه نفع راس المال خود
چیزی بگیرد صحیح است و این بمضاربت شبیه تر است از مشارکت و هرگاه مال مشترک باشد جائز نیست که یکی از شرکا
در آن تصرف کند بدون اجازت شرکای دیگر پس اگر حاصل شود اجازت یکی همان شخص تصرف کند در آن مال
و دیگران [illegible] شریک باشند و [illegible] باجازت و تجاوز از آن مقدار ننماید و اگر اجازت
مطلق [illegible] هر قسم تصرفی که خواهد بکند و اگر معین کنند شرکا و دیگر یک شریک را که سفر کند در سمت معینی

جائز نیست که شروع کند در سفر غیر آن سمت یا اجازت دهند در قسمی از تجارت مانند پارچه فروشی جائز نیست که قسم دیگر کند
مانند بیع و شرای حیوانات و اگر هر کدام از دو شریک اجازت بدهد شریک دیگر را جائز است که هر کدام تصرف در آن مال
کنند بنوعی که اجازت بهمدیگر داده باشند هر چند منفرد باشد و اگر شرط کنند با همدیگر مجتمع بودن در تصرف جائز نیست انفراد و اگر
تجاوز کند شریکی که تصرف در مال میکند از آنچه اجازت یافته ضامن آن مال میشود در صورت تلف تاوان بهد او دست
و میرسد هر کدام شرکا را که برگردد از اذن مذکور و مطالبه قسمت مال کند زیرا که مشارکت عقد لازم نیست و هر گاه فسخ شرکت
کنند هیچ کدام از شرکا را نمیرسد که طلب راس المال کند از شریک دیگر بلکه آنچه موجود باشد خواه نقد و خواه جنس تقسیم کنند
مگر آنکه اتفاق کنند بر آنکه اجناس را تمام بفروشند و نقد کنند و اگر شرط کنند دو شریک که تا فلان مدت شرکت بحال بگذارند
و فسخ نکنند صحیح نیست این شرط و هر کدام را میرسد که هر گاه خواهند فسخ شرکت کنند و ضامن نیست شریک آنچه را که در دست
او باشد اگر تلف شود زیرا که او امین است در آن مگر آنکه بی پروائی در محافظت کند و اگر دعوی تلف کند قول او مقبول
است با قسم خواه دعوی سبب ظاهری کند برای تلف مانند غرق شدن در دریا و سوختن یا سبب آن مخفی بود مانند
بدزدی رفتن و همچنین اگر دعوی کند یک شریک بر شریک دیگر که خیانت نمودی یا بی پروائی کردی در محافظت مال
و او انکار کند قول قول اوست با قسم و باطل میشود اذن تصرف بسبب موت شریک و جنون او **فصل دویم** در بیان
قسمت مال مشترک است و آن جدا کردن حق است از غیر حق و بیع نیست خواه در تقسیم بهمدیگر زیاده از مال مشترک هم بدهند
برای تصحیح حصص شرکا چنانچه در بعضی تقسیمات بآن احتیاج می افتد یا ندهند و صحیح نیست تقسیم بدون اتفاق شرکا
و آن بر دو قسم است یکی قسمت چیزیکه ضرری نباشد در تقسیم آن پس اگر یکی از شرکا امتناع از تقسیم آن کند جائز است که
او را تنگ بگیرند تا راضی شود و در صورت استدعای شریک قیمت آنرا او میباشد قسمت به برابر کردن حصه و قرعه انداختن
اما اگر یکی از شرکا خواهد که بدون قرعه حصه برای خود اختیار کند جائز است که بگیرد در صورت رضای دیگران و اگر یکی
از آنها بدون قرعه راضی نشود بر او جبر نمیتوان کرد قسم دویم تقسیم چیزیست که ضرر باشد در قسمت آن مانند یک دانه
جوهر و یک قبضه شمشیر و دکانهای تنگ و این قسمت جائز نیست هر چند که اتفاق کنند شرکا در تقسیم زیرا که موجب تضییع
مال است و وقف را نمیرسد که تقسیم کنند شرکا در تقسیم منحصر در متقاسمین نیست و اگر یک ملک قدری وقف و قدری
دیگر غیر وقف باشد صحیح نیست که آنرا تقسیم کنند زیرا که این تقسیم وقف نیست بلکه تمیز وقف از غیر وقف است **فصل سوم**
در لواحق این باب است و آن چند مسئله است اول اگر بدهد شخصی چهارپائی به سقائی و دیگری مشکی بر آنکه هر چه حاصل
مشترک باشد در میان آن سه کس شرکت منعقد نمیشود زیرا که مرکب میشود آن شرکت ابدان و شرکت اموال

او امتزاج حاصل نمیشود که از لوازم شرکت است پس باطل خواهد و آنچه حاصل میشود مال سقایت و بر او لازم است اجرة المثل
چهارپا و مشک دویم اگر گیر و شکاری یا هیزم و هیمه از جنگل یا علفی درو کنند از صحرای به نیت آنکه مشترک باشد درمیان او
و دیگری این نیت اثر نمیکند در حصول شرکت بلکه تمام مال اوست و آن دیگر را حقی نیست و آیا محتاج است صیاد یا جمع
کننده هیمه و علف در تملک آن اشیای مباحه بسوی نیت تملک یا نه بعضی فقها گفته اند که محتاج نیست به نیت بلکه بمجرد
جمع کردن و بدست آوردن مالک آن میشود و بعضی دیگر گفته اند که محتاج به نیت است و دران تردد است سیوم هرگاه
درمیان دو کس مالی مشترک باشد علی السویه پس یکی اجازت دهد شریک را در تصرف آن مال و تحصیل ربح از ان
باین شرط که منفعت مشترک باشد درمیان هر دو بقرار مناصفه این مضاربت نیست زیرا که مضاربت را حصه از منافع
مال امر میباشد و درینصورت حصه از نفع مال امر بعامل نمیرسد و شرکت هم نیست هرچند امتزاج مالین متحقق است
زیرا که در شرکت عمل از هر دو شریک میباشد و درینجا عامل یکی است پس این بضاعت خواهد بود و آن اینست که کسی
مال خود را بدیگری بسپارد که تجارت برای او عملی کند و هرچه از ان مال بهم رسد مخصوص مالک باشد و در صورت مذکور
هم منفعت علی السویه قسمت میشود و عامل را از حصه شریک نصیبی نیست چهارم هرگاه یکی از دو شریک متاعی بخرد
و شریک دیگر دعوی کند باشتراک خریده برای خود و برای من و او انکار کند و بگوید که برای خود تنها خریدم قول قول
مشتری است با قسم زیرا که او بهتر میداند نیت خود را و اگر ادعا کند مشتری که برای خود و شریک خود خریدم و شریک انکار کند
که برای من نخریدی بلکه مخصوص برای خود خریدی درینصورت هم قول قول مشتری است با قسم بهمان دلیل پنجم
هرگاه بفروشد یک شریک متاع مشترک را باجازت شریک دیگر و وکیل باشد از جانب آن شریک برای قبض قیمت
حصه او و دعوی کند مشتری که تمام قیمت را به بایع دادم و تصدیق او کند شریک درینصورت بری الذمه میشود
مشتری از حق شریک و قبول میکنند شهادت شریک را بر بایع بقبض ثمن نصف حق بایع هم زیرا که شریک متهم نیست
درین شهادت و نفعی باو عاید نمیشود که متهم باشد و شهادت او مقبول نباشد و اگر مشتری دعوی کند که قیمت آن متاع
تمام شریک بایع دادم و تصدیق قول او کند بایع درینصورت مشتری بری الذمه نمیشود از دعوی هیچ کدام از بایع
و شریک زیرا که حصه ثمن بایع را به بایع نداده و بوکیل او هم نداده است چه شریک وکیل قبض از جانب بایع نبود
پس حق بایع بر او ماند و شریک منکر قبض است و قول قول اوست با قسم پس از حق او هم بری الذمه نشد و بعضی فقها
گفته اند که شهادت بایع در وصول حق شریک قبول میشود ولیکن اشبه آنست که هر دو مسئله یعنی در مسئله تصدیق شریک
و تصدیق بایع شهادت هیچ کدام مسموع نیست زیرا که در مسئله اول تبعیض شهادت لازم می آید که قدری قبول کنند

و قدر دیگر رد نمایند و آن مختلف فیه است و نزد مصنف تبعیض جائز نیست پس مسموع نباشد دوم مسئله دوم وجه معین است ششم هرگاه بفروشند دو کس دو غلام خود را که هر کدام مالک یکی از آن دو باشد بانفراده بغیر شرکت دیگری و قیمت آنها متفاوت باشد بیک بیع و بیک قیمت بعضی فقها گفته اند که صحیح است و بعضی دیگر گویند که باطل است زیرا که قیمت هر دو عبد مساوی نیست بلکه مختلف است و هر کدام از آن دو عبد مملوکی است علیحده پس یک بیع در اینجا بمنزله دو بیع است و بیع مجهول القیمت لازم آید اما اگر هر دو عبد از دو مالک باشند بشرکت یا از یک مالک باشد جائز است این بیع و همچنین اگر از هر کدام یک پیمانه گندم باشد علیحده و بیک بیع بفروشند زیرا که قیمت اینها مساوی قسمت میشود میان دو مالک هفتم پیشتر بیان کردیم که شرکت ابدان باطل است پس اگر دو کس خود را الشرکت اجاره بدهند و عمل با تمام رسانند پس اگر اجرت عمل هر کدام ممتاز باشد هر یک اجرت عمل خود بگیرد و اگر مشتبه شود تقسیم باید کرد مجموع حاصل اجرت آنها بمقدار اجرت المثل عمل آنها هر کدام باید داد آنچه مقابل اجرت المثل عمل او باشد و اگر نسبت با اجرت المثل حاصل اجرت کم و زیاده باشد آنرا هم بهمان نسبت تقسیم باید نمود هشتم هرگاه بفروشند دو شریک متاعی را بیک بیع بعد از آن یکی بگیرد قیمت حصه خود را او دیگر هم در آن شریک خواهد بود نهم هرگاه اجیر بگیرد شخصی را برای هیمه بریدن و جنگلی یا علف آوردن از صحرا یا شکار کردن جانوران تا مدتی معین صحیح است اجاره و مستاجر مالک میشود حاصل عمل اجیر را که در آن مدت بهم رسانیده و اگر اجیر کند شخصی را برای شکار کردن جانوری معین صحیح نیست زیرا که اعتماد نیست بر حصول آن صید معین غالبا

کتاب المضاربه

این کتاب در بیان مضاربت است و مضاربت صیغه مفاعلت است از ضرب در ارض یعنی مسافرت و چون مضارب مال مالک گرفته در اطراف زمین میرود برای حصول منفعت لهذا او را مضارب گویند و این کتاب است حاوی چهار امر میکند **اول** در عقد مضاربت و این عقدیست جائز از طرفین باینمعنی که هر کدام از مالک و مضارب را میرسد که هرگاه خواهند فسخ عقد مذکور نمایند خواه آن مال تمام نقد شود یا در آن اجناس باشد و اگر در مضاربت شرط کنند میعادی معین لازم نیست وفا بآن شرط و لکن اگر بگوید مضارب که هرگاه یکسال بگذرد مثلا بعد از آن عمر متاعی را نفروشم متاعی که موجود است صحیح است این شرط زیرا که شرط مذکور منافات بعقد مضاربت ندارد و اگر بگوید که مضارب کردم ترا یکسال برا این شرط که در آن سال اختیار بیع مضاربت نداشته باشم صحیح نیست زیرا که

عدم اختیار مذکور منافی عقد مضاربت است و اگر شرط کند مالک مال مضارب که بخرد الا از زید و نفروشد الا بعمرو صحیح است
و باید بمقتضای شرط بعمل آورد و همچنین اگر بگوید که نخری الا پارچه مال فلان را یا میوه باغ فلان را خواه بهم رسانیدن بکثرت
آن متاع که امر بخرید و فروخت آن نموده اکثری باشد یا اقل و نادر بود و اگر شرط کند اینکه بخرد مضارب اصلی و هر دو نخر
باشد در حاصل آن درختی یا گوسفندی بعضی فقها گفته اند که این شرط فاسد است زیرا که این نحو بعمل عامل نشده پس از
راس المال است و شرکت در ان منافی عقد مضاربت چه مضارب شریک منافع میباشد نه اصل مال و در ان
تردد است زیرا که امتیاع اصل عمل عامل است که از همان حاصل مذکور بعمل آمده پس قائل بصحت آنهم وجهی دارد و هرگاه
مالک اجازت دهد مضارب را در تصرف مال مطلقا باید که انچه مالک بنفس خود میکند مضارب هم بکند مانند واکردن متاع و پراگنده
گذاشتن آن و پیچیدن و نگاهداشتن و گرفتن و نگاهداشتن در صندوق و اجیر بگیرد عملیکه عادت جاری شده باشد
بآنکه در کار تجارت اجیر میگیرند مانند دلال و وزن کننده مال و حمال و اگر مضارب اجیر بگیرد برای کار اول که آنرا بنفس خود
باید بکند تاوان اجرت میدهد و اگر خود بکند کارهای آخر را که برای آن اجیر میگیرند استحقاق اجرت ندارد و خرج ضروریات
خود میکند تمام در سفر از اصل مال علی الاظهر و اگر مضارب را هم از خود مالی باشد که در ان تجارت برای نفس خود کند
سوای مال مضاربت پس وجه اینست که حصه اخراجات ضروری سفر و خرج خود از آنمال هم بگیرد و اگر اتفاق افتد که صاحب
مال هم مسافر شود و در سفر مال مضاربت را از مضارب بگیرد در نصورت انچه خرج مضارب شود تا رسیدن بوطن خود از مال
خاص عامل است و مضارب را میرسد که متاع عیب دار بخرد و رد کند متاعی که در ان عیب ظاهر شود و تفاوت قیمت متاع
عیب دار از بائع بگیرد و اینهمه در صورت گمان منفعت است و هرگاه مالک اجازت مطلق بدهد در بیع بائع بنقد بفروشد نه نسیه
و بقیمت مثل یا زیاده از ان بفروشد نه کمتر و بنقدیکه رایج در ان بلد بوده باشد بفروشد و اگر برخلاف آن عمل نماید جاری نمیشود
مگر باذن مالک مال و همچنین واجب است که بخرد متاعی را که گمان منفعت در ان باشد بعین المال نه بعنوان قرض و اگر
بذمه بخرد صحیح نیست مگر باجازت مالک و اگر بخرد چیزی را بطریق قرض بی اجازت مالک و بمالک مذکور نکند قیمت آن بر ذمه
مضارب میشود بحسب ظاهر شرع و اگر امر کند مالک او را بسفر کردن در طرفی معلوم پس بهر دو سوی غیر آن طرف یا امر کند او را
که فلان متاع بخرد و بخرد سوای آن متاع را و خسارتی برسد ضامن تاوان آنست و اگر نفعی بکند آن نفع مشترک است
در میان مالک و مضارب بقسمیکه با همدیگر شرط کرده باشند و بمردن هر یک از ان دو مضاربت باطل میشود زیرا که مضاربت
در معنی وکالت است و ودیعه هم در میان مال مضاربت و از جمله شرائط آن آنست که عین باشد پس مضاربت
بدین صحیح نیست و درهم و دنانیر باشد یعنی از نقره یا طلای مسکوک بود و در مضاربت به قطعات نقره غیر مسکوکه تردد است

وصحیح نیست مضاربت بفلوس یعنی پول سیاه چه بسا کاسد شود قیمت آن کمتر باشد یا بیشتر مگر آنکه معلوم النقش بود بر آنکه در معامله باشد و نه بامتعه واگر بدهد بکسی آله شکار را بشرط آنکه بقدر حصه شکار پس صیاد بآن آلت شکار کند آن مخصوص صیاد است و بر او است که اجرت آلت بدهد و صحیح است مضاربت نمودن بمال متاع غیر مقسوم ولابد است که مقدار آن معلوم باشد و کفایت نمیکند دیدن آن مال و بعضی فقها گفته اند که بمشاهده صحیح است باوجود جهالت مقدار آن و در صورت نزاع در مقدار مال قول قول عامل است با قسم مگر آنکه مدعی زیادتی اثبات کند آن زیادتی را به بینه واگر شخصی حاضر کند دو مال و بگوید بعامل که مضارب ساختم ترا بیکی از این دو مال که خواهی منعقد نمیشود بآن مضاربت واگر عامل بگیرد برای مضاربت آنقدر مال که عاجز باشد از عمل کردن در آن ضامن آن مال میشود یا بمعنی که اگر تلف شود تاوان بدهد واگر او را مالی باشد در دست غاصب و بعد از آن مضارب کند غاصب را در همان مال صحیح است واگر آن مال تلف شود غاصب ضامن است که تاوان بدهد هر چند بعد از آن مضارب شده باشد واگر بخرد غاصب متاعی را باذن مالک بمال مغصوب و آن مال را بایع بدهد بری الذمه میشود از غصب زیرا که مال مالک را باذن او ببایع داده و دینی که بر ذمه او بود ادا کرده است واگر شخصی را دینی بر کسی بوده باشد جائز نیست که همان دین را بطریق مضاربت بمدیون بدهد مگر آنکه قبض کند آن دین را و بعد از آن بدهد و همچنین اگر عامل یعنی مضارب را اجازت دهد از قبض دین و مضاربت نمودن بآن مادام که تجدید عقد مضاربت نکند بعد از قبض عامل فرع مسائل مذکوره اگر بگوید مالک بفروش این متاع را پس وقتیکه نقد شد آن نقد مال مضاربت صحیح نیست زیرا که در وقت عقد مضاربت نقد نشده بود واگر بمیرد صاحب مال و در مال مضاربت امتعه سوای نقد باشد و وارث او را اجازت دارد بر مضاربت صحیح نیست زیرا که مضاربت اول باطل بمردن مالک و صحیح نیست ابتدای مضاربت با متعه واگر تنازع کنند صاحب مال و مضارب در مقدار راس المال قول قول عامل است یعنی مضارب بر تقدیر قسم او زیرا که این نزاع در مقبوض است واگر مخلوط کند عامل مال مضاربت را بمال خود بغیر اجازت مالک همچو اختلاطی که ممتاز نشود مال مضاربت ضامن تاوان است زیرا که تصرف نامشروع نموده سیوم در منافع لازم میشود که بمضاربت حصه نفع بدهند بموجب شرطی که کرده باشند اجرت عمل علی الاصح ولابد است از اینکه حصه نفع متاع باشد یعنی بالتمام مشترک باشد بحصص مانند نصف یا ثلث یا ربع پس اگر بگوید مالک که بگیر این زر را برای مضاربت و نفع از من باشد فاسد میشود مضاربت و ممکن است که در این صورت بضاعت شود نظر بمعنی زیرا که معنی بضاعت یعنی امانت اینست که عامل تبرعا عمل کند و نفع تمام از مالک باشد پس از لفظ مضاربت قصد بضاعت نموده و در آن تردد است و همچنین تردد است در آنکه بگوید

نفع تمام از تو باشد اما اگر بگوید که بگیر این مال را و تجارت کن با آن و ربح از من باشد درینصورت بضاعت است و اگر بگوید
که نفع از تو باشد قرض خواهد بود و اگر شرط کنند که یکی ایشان دو برای خود مقداری معین از نفع مانند صد درهم و آنچه زیاده از آن
نفع شود مشترک باشد در میان آنها انصافا یا اثلاثا مثلا این نحو مضاربت فاسد است زیرا که اعتمادی نیست بر حصول زیاده
پس شرکت متحقق نشده و اگر بگوید که این مال را بر نصف صحیح است و همچنین اگر بگوید که بگیر این مال را بر اینکه نفع میان من
و تو مشترک باشد و درینصورت هم تنصیف میشود و اگر بگوید که بگیر این مال را بر اینکه ترا نصف نفع باشد آن هم صحیح است
و اگر بگوید که مرا نصف باشد و بهمین اقتصار کند صحیح نیست زیرا که برای عامل حصه معین نکرد و اگر برای غلام خود حصه معین
کند صحیح است خواه آن غلام در آن مال کند یا نکند زیرا که غلام مالک نمیشود و آن حصه هم از مالک است و اگر شرط کنند برای
بیگانه حصه و آن بیگانه هم عامل باشد در آن مال صحیح است و اگر عامل نباشد فاسد میشود مضاربت و درین مسئله وجه دیگر
هم هست و آن اینست که بمقتضای حدیث المؤمنون عند شروطهم و کریمه اوفوا بالعقود اجنبی هم شریک میشود و بقولی
حصه اجنبی تعلق بمالک میگیرد و این هر دو قول ضعیف است زیرا که منافات وارد بعقد مضاربت و اگر مالک بعامل
بگوید که ترا است نصف نفع این مال یا نفع نصف آن مال صحیح است و اگر بگوید دو شخص که شما راست نصف ربح صحیح
و دو کس متقارب میشوند برآنکه نصف ربح مقسوم شود در میان آنها علی السویه و اگر یکی از دو عامل را زیاده قرار کند
و دیگری را کمتر از آن آنهم صحیح است خواه هر دو در عمل مساوی باشند یا نه و اگر نزاع شود در حصه عامل قول قول مالک
مال است با قسم او و اگر بدهد مالی بطریق مضاربت در مرض الموت و شرط برای عامل نفعی صحیح است و عامل مالک
حصه نفع میشود و اگر بگوید عامل که اینقدر نفع کردم و بعد از آن انکار کند قبول نمیکنند از او و همچنین اگر ادعا کند که غلط کردم
در گفتن اما اگر بگوید که بعد از آن نقصان کشیدم تا بگوید که بعد از آن تلف شد آن نفع قبول میکنند قول او را و عامل
مالک حصه نفع میشود بظهور آن نفع و موقوف نیست بر نقد شدن تمام مال چهارم در لواحق مضاربت است و در آن
چند مسئله است اول عامل امین است و در صورت تلف مال ضامن نیست مگر آنکه بی پروائی کند یا خیانت نماید
و قول او مقبول است در ادعای تلف و آیا قبول میشود قول او در رد نمودن مال بمالک در آن تردد است اظهر آنست
که مقبول نیست بدون بینه دویم هرگاه بخرد غلامی را از مال مالک که آن غلام آزاد میشود بخریدن تو صاحب مال
مانند پدر و مادر و خواهر پس اگر با جازت مالک خریده صحیح است بیع و شراء آن عبد آزاد میشود و اگر بعد از آن از مال
مالک چیزی باقی بماند نزد عامل همان مال مضاربت خواهد بود و اگر در آن که خریده منفعتی بوده باشد باید که صاحب مال
حصه آن نفع را بعامل بدهد و وجه اینست که اجرت خریدن آن عبد بدهد و اگر بغیر اذن مالک آن عبد را خریده و بعین المال

مالک خریده باشد باطل است این شراء و اگر به نسیه خریده شراء برای عامل واقع میشود نه برای صاحب مال مگر آنکه در وقت خرید مذکور کند که برای او میخرم که درینصورت موقوف بر اجازت مالک میماند سیوم اگر بوده باشد مال از زنی و بخرد مضارب شوهر آن زن را پس اگر باجازت آن زن خریده باطل میشود نکاح آن زن و شوهرش عبد او میشود زیرا که ملک و نکاح باهم جمع نمیشود چنانکه در کتاب نکاح مذکور خواهد شد و اگر بغیر اجازت آن زن از مال او خریده بعضی فقها گفته اند که شراء صحیح است و بعضی دیگر گفته اند که فاسد است زیرا که دران ضرر آن زنست که ابطال نکاح او میشود و این اشبه است چهارم هرگاه عامل بخرد پدر خود را از مال مضاربت پس اگر در خریدن او نفعی ظاهر شود بقدر حصه آن که از مال عامل باشد آن عبد آزاد میشود و باید که بکسب و کار خود باقی قیمت خود را بمالک او ادا نماید خواه آن عامل مالدار باشد خواه فقیر پنجم هرگاه مالک فسخ مضاربت کند صحیح است آن فسخ و عامل را میرسد که اجرت المثل عمل خود تا آن وقت بگیرد و اگر در مال امتعه باشد بعضی گفته اند که میرسد عامل را که آنها را نقد کند و وجه اینست که میرسد و اگر تکلیف کند او را مالک که آن امتعه را نقد کند بعضی فقها گفته اند که واجب است بر او که نقد کند و وجه اینست که واجب نیست و اگر بیع سلم خریده باشد چیزی را او واجبست بر او که تحصیل کند آنرا در وقت میعاد و همچنین اگر بمیرد صاحب مال در حالتیکه مال مضاربت نقد شده باشد و امتعه در آن باشد میرسد عامل را که به بیع آن امتعه نماید مگر آنکه وارث منع نماید و درین مسئله قول دیگر هم هست و آن اینست که بعد فوت مالک مضاربت باقی نماند و تصرف در مال موقوف بر اجازت وارث است و مجرد عدم منع وارث مصحح بیع امتعه نیست ششم هرگاه مضارب کند عامل اول دیگری را پس اگر باذن مالک کرده و شرط کرد که ربح مال مشترک باشد در میان عامل دویم و مالک صحیح است این مضاربت و اگر شرط کند ربح را برای خود هم صحیح نیست زیرا که او را عملی نیست و اگر بغیر اجازت مالک کرده مضاربت دویم صحیح نیست پس اگر نفعی حاصل شود بسعی مضارب دویم نصف ربح مال مالکست و نصف دیگر از مضارب اول و بر اوست که دویم را بدهد اجرت العمل و بعضی گفته اند که نصف دویم هم از مالکست زیرا که عامل اول کاری نکرده در آن مال و بعضی دیگر گفته اند که نصف دویم مشترکست در میان هر دو مضارب و نصف اجرت را عامل هم دویم از اول میگیرد و قول اول بهتر است هفتم هرگاه بگوید شخصی که فلان مبلغ دادم بفلان شخص برای مضاربت و او منکر شود پس مدعی به بینه ثابت کند و بعد از ان عامل ادعای تلف آنمال کند حکم کرده میشود بر او بضمان آنمال یعنی که بدل آن مال یا قیمت آن از او میگیرند زیرا که ادعای تلف اقرار باخذ مال است و انکار اول تعدی و تفریط است که موجب ضمان و سلب حکم بامانت مضارب میشود و همین حکم است در هر دو یعنی ودیعه و امانتی که پیش کسی بگذارند اما اگر در صورت اول جواب بگوید که تو نزد من حقی نداری و مانند این عبارت و بعد از بینه ادعای تلف کند ضامن نمیشود زیرا که انکار مضاربت

نموده و محتمل است که بدون تفریط او آن مال تلف شده باشد و عامل ضامن نباشد و قول قول او در تلف و عدم تفریط او بود
میشود با قسم هشتم هرگاه تلف شود مال مضاربت یا قدری از آن بعد از آن که گردش آن مال در تجارت شده باشد حساب کرده
میشود آنچه تلف شده از نفع تجارت و همین حکم است اگر تلف شود چیزی پیش از گردش و بعد از آن گردش آن مال شود
در تجارت و نفع حاصل شود آن نقصان را از ربح باید کم کرد تا اصل مال ثابت باشد و درین مسئله تردد است شیخ علی
رحمه الله گفته که صحیح آنست که حساب کرده میشود نهم هرگاه مضاربه کنند دو صاحب مال یک شخص را و شرط کنند برای او
نصف ربح از هر دو مال و باهمدیگر کم و زیاد در نصف ربح باوجود مساوات هر دو شریک در راس المال این مضاربت صحیح
نیست زیرا که شرط فاسد است چه نفع تابع مال است هرگاه در مال تساوی باشند در ربح هم باید هر دو شریک مساوی باشند
و الا لازم آید که یکی نفعی زیاده برده باشد بدون استحقاق عملی یا مالی و دران تردد است زیرا که آن زیادتی ممکن است که از
عامل باشد که بسبب شرط تعلق بیک گرفته و آنچه مالک گرفته همان مقدار در برابر راس المال آن شریک بود دهم هرگاه بخرد
غلامی را مضارب برای حصول ربح به نسیه و بعد از آن تلف شود قیمت آن در پیش مضارب بدون تفریط پیش از آنکه
به بایع بدهد بعضی فقها گفته اند که صاحب مال را لازم است که قیمت آن بدهد هر چند دو باره و سه باره چنین شود تمام آنچه را
داده داخل راس المال میشود که تدارک نقصان از نفع باید کرد و بعضی دیگر گفته اند که اگر مالک او را اجازت داده باشد
که به نسیه بخرد درینصورت همین حکم است که مذکور شد و اگر بی اجازت مالک به نسیه خریده شرا آن غلام باطل است
و قیمت او بر هیچ کدام از مالک و مضارب لازم نیست یعنی بشرطیکه در وقت خریدن مضارب نام مالک گرفته باشد که برای
او میخرم و اگر نگرفته شرا عبد بر عامل می افتد و ثمن بر او باشد ظاهرا یازدهم هرگاه نقد شود مقدار نفع پس طلب کند
یکی از مالک و مضارب تقسیم آن ربح را پس اگر دویم هم اتفاق کند بر آن صحیح است قسمت آن ربح و اگر ابا کند مالک
جبر نمیکنند او را بر قسمت پس هرگاه قسمت کنند و بعد از آن خسارت در راس المال شود مضارب واپس میدهد
اقل آنچه از خسارت و نفع حاصل شده یعنی اگر صد درهم مثلا حصه نفع برده و پنجاه درهم از حصه خسارت راس المال شده
همان پنجاه درهم از حصه او بوده درینصورت همان پنجاه درهم نفع را استرداد کند و همین حساب مالک هم عمل نماید یعنی آنچه
در حساب نفع برده از راس المال حساب کند بمقدار خسارت راس المال دوازدهم صحیح نیست که بخرد صاحب مال
چیزی را از پیش مضارب از مال مضاربت زیرا که مال خود او ست و نیز جائز نیست که از پیش او بستی بخرد به دعوی
شفعه و همچنین صحیح نیست که بخرد چیزی از دست بنده خالص خود و جائز است که از غلام مکاتب بخرد زیرا که هر چند بنده
حرف ندارد مال آقای او است و مکاتب بسبب کتابت از حکم آقا برآمده و بر مال مکتوب خود تسلط هم رسانیده

آقا میتواند از پیش او مالی بخرد و سیزدهم هرگاه بدهد کسی مالی بطریق مضاربت و شرط کند که بضاعتی هم آزاد بگیرد یا
امانتی که نفع آن مخصوص مالک باشد بعضی فقها گفته اند که صحیح نیست زیرا که مضارب عملی نمیکند که بر آن اجرت
نداشته باشد و بعضی فقها گفته اند که مضاربت صحیح میشود و شرط باطل است باید که حصه ربح بگیرد و اگر بگوییم که مضاربت
هم صحیح است در مال اول و شرط امانت و عدم نفع عامل هم صحیح است در مال دیگر خوب خواهد بود زیرا که عقد مضاربت
در مالی منافات ندارد با عقد امانت و بضاعت در مال دیگر چهارم هرگاه مال مضاربت یکصد درهم باشد
و نقصان آن مال شود ده درهم و مالک واپس بگیرد ده درهم و بعد از آن عمل کند در آن مال مضارب و نفعی
حاصل کند در این صورت راس المال هشتاد و نه درهم است یک تسع درهم کم زیرا که آنچه مالک گرفته محسوبست از
راس المال و حکم موجود دارد پس مال نود خواهد بود و هرگاه دراهم نقصان شده را قسمت کنیم بر نود درهم هر ده درهم
یک درهم و نهم حصه درهم میشود و همان حکم میشود از نود درهم و هشتاد و نه درهم یک تسع کم میماند که آن راس المال است
پانزدهم جائز نیست مضارب را که بخرد کنیزی از مال مضاربت و وطی کند آنرا هر چند مالک اجازت داده باشد
او را در خریدن کنیز و وطی آن زیرا که اذن وطی تحلیل آنست و تحلیل قبل از تملک اثری ندارد و بعضی دیگر
میگویند که جائز است با اذن مالک و آن ضعیف است اما اگر حلال کند وطی آن کنیز را مالک بعد از خریدن آن
یعنی در صورتیکه در آن ربح ظاهر نشده باشد و ملک خالص مالک باشد زیرا که اگر در آن کنیز ربح ظاهر شود مضارب
بقدر حصه خود از آن ربح شریک در آن کنیز میشود و کنیز مشترک را یک شریک باجازت شریک دیگر وطی نمیتواند کرد
علی اختلاف چنانچه در محل خود مبین خواهد شد شانزدهم هرگاه بمیرد مضارب و در دست او مالهای مضاربت باشد
از مردم پس اگر معلوم نشود مال یکی از مالکان بطریق تعیین آن مالک سزاوارتر خواهد بود به آن مال از دیگران و اگر
معلوم نشود بطریق تعیین و امتیاز جمیع شرکاء در آن مال مساوی اند و اگر معلوم نشود مال مضاربت بودن آن مال
حکم کرده میشود بآنکه میراث است

کتاب المزارعه والمساقات

این کتاب در بیان مزارعه و مساقاتست اما مزارعت عبارتست از معامله که بر زمین میشود بحصه از حاصل آن
زمین و عبارت این معامله آنست که مالک زمین بگوید که برای زراعت دادم یا زراعت بکن در این زمین
یا تسلیم کردم این زمین را بتو یا آنچه بهمین مضمون باشد تا فلان مدت بحصه معین از حاصل آن و مزارع قبول

کند و این عقدیست لازم که جایز نیست که یکطرف فسخ آن کند مگر آنکه هر دو راضی بفسخ شوند و باطل نمیشود بسبب موت
یکی از متعاقدین بلکه تعلق میگیرد بعد از موت او بوارثش و کلام یا در شروط آنست یا در احکام اما شروط پس سه چیز است
اول آنکه حاصل آن مشترک باشد در میان هر دو خواه برابر و خواه کم و زیاد پس اگر شرط کند یکی که تمام آن از او باشد
و بدیگری چیزی ندهد صحیح نیست و همچنین اگر مخصوص شود یکی از آن دو بحاصل قسمی از زراعت که بدیگری از آن
نوع حصه نباشد مانند اینکه شرط کند یکی برای خود محصول پیش رس را و بدیگری آنچه در آخر رسد یا یکی شرط کند آنچه
حاصل شود از مزروع که بر جویها کاشته و برای دیگری حاصل آنچه مزروع نشود در غیر آنها و اگر شرط کند یکی از دو مقداری
معین از حاصل برای خود و آنچه زیاده از آن بهم رسد مشترک باشد در میان هر دو صحیح نیست زیرا که جایز است که زیاده
حاصل نشود اما اگر شرط کند یکی از دو متعاقدین برای دیگر چیزی که ضامن آن باشد که بدیگری بدهد سوای حاصل آن
زمین با انضمام حصه بعضی فقها گفته اند که صحیح است و بعضی دیگر میگویند که باطل است و قول اول اشبه است و مکروه
است اجاره کردن زمین برای زراعت گندم یا جو بمقداری معین از جو و گندم که از حاصل همان زمین باشد
زیرا که احتمال هست که از آن زمین حاصل نشود و حرمت آن اشبه است و نیز مکروه است که اجاره بدهد زمین را بزیاده
آنچه بر خود اجاره گرفته باشد آن زمین را مگر آنکه او هم در آن زمین کاری کرده باشد یا اجاره بدهد بغیر جنسی که بر آن جنس
بر خود اجاره کرده باشد دوم معین کردن مدتست و هرگاه شرط کند مدتی معین بروزها یا ماهها صحیح است اجاره آن زمین
و اگر اقتصار کند بر معین کردن همان مزروع بدون ذکر مدت پس در آن دو وجه است یکی آنکه صحیح است زیرا که زراعت
را وقتی معین هست پس وقتیکه معتاد است همان وقت مفهوم میشود چه احتیاج بتصریح مدت چنانچه در مضاربت
هم در کار نیست تصریح میعاد و مذهب دیگر آنکه باطل است زیرا که عقد مزارعت عقدیست لازم مانند عقد اجاره پس
شرط است در آن تعیین مدت تا احتمال غرر و خدعه نباشد چه مدت زراعت مضبوط نباشد و این قول اشبه است
و اگر بگذرد مدت و زراعت باقی باشد جایز است مالک زمین را که برطرف کند آنرا علی الاشبه خواه تاخیر پخته شدن
حاصل از میعاد معین بسبب مزارع باشد مانند بی پروائی کردن او در ضروریات زراعت از جانب حق تعالی
مانند تغیر هوا و تاخیر آبها و اگر هر دو اتفاق کنند بر باقی گذاشتن زراعت زیاده از میعادی که مقرر کرده باشند جایز است
خواه در برابر عوض باشد یا بلا عوض و لیکن اگر شرط عوض کنند محتاج است در لزوم آن شرط بسوی معین کردن
آن مدت زاید که در برابر آن عوض مقرر شده و اگر شرط کند در عقد اجاره تاخیر مدت بر تقدیر پخته نشدن زراعت
در مدت معین در این صورت عقد اجاره باطل شود و بقول جمعی که قائل شده اند باشتراط تعیین مدت و اگر واگذارد

زراعت کردن تا وقتیکه مدت بگذرد لازم میشود بر او که اجرت المثل آن زمین بدهد و اگر اجاره گرفته باشد آن زمین را در مدت
معین بمقداری معین و ترک زراعت نموده لازم است که همان وجه اجاره بدهد سیوم آنکه زمین قابل انتفاع باشد باین وجه
که آنرا آبی هم باشد خواه از نهر و خواه از چاه و یا چشمه یا کاریز و اگر منقطع شود آب در اثنای مدت پس مزارع مختار است خواه باقی
بگذارد عقد مزارعت را یا فسخ آن کند زیرا که انتفاع از آن ارض باقی نمانده و این در صورتیست که عقد مزارعت باشد یا اجاره کرده
باشد زمین را برای زراعت و در صورتی که اجیر فسخ اجاره کند واجبست که حصه اجرت و زمان بقای اجاره بمالک بدهد و حصه
وجه اجاره زمان فسخ از مالک واپس میگیرد اگر تمام داده باشد و هرگاه مزارعت مطلق باشد مختار است مزارع که هرچه خواهد بکارد
و اگر معین شده باشد جنسی جایز نیست که سوای آن بکارد و اگر بکارد غیر آنرا و ضرر آن برای زمین بیشتر بود از زراعت مقرر مالک
زمین را میرسد که اجرت المثل زمین بگیرد اگر خواهد والا آنچه مقرر شده همان بگیرد و تفاوت ضرریکه بزمین از این زراعت رسیده
نیز بگیرد و اگر آن زراعتی که مزارع نموده کم ضررتر باشد از آنچه مقرر شده بود جائز است و مالک را نمیرسد که متعرض او شود و اگر مزارعت
کند بر زمینی یا اجاره بدهد آنرا برای زراعت و آبی نداشته و مزارع هم بداند که آب ندارد عقد مزارعت لازم میشود و اختیار فسخ نیاید
و اگر عالم نباشد بعدم آب جائز است که فسخ کند اما اجاره اگر بگیرد زمینی بلا شرط زراعت فسخ نمیتواند کرد زیرا که ممکن است که از آن
زمین منتفع شود سوای زراعت و همچنین اگر شرط زراعت کند و آن زمین در بلادی باشد که بآب باران در آن زراعت
شود غالبا و اگر اجاره بگیرد برای زراعت زمینی را که آب از آن منقطع نشود و زیر آب باشد جائز نیست زیرا که از آن انتفاع
حاصل نمیشود و اگر با وجود آن مستاجر راضی شود باجاره آن جائز است و اگر نگوئیم که جائز نیست بهتر خواهد بود زیرا که زمین زیر آب مجهول است
و معلوم نیست و اجاره مجهول جائز نه و اگر آبش کم باشد که بسبب آن بعضی اقسام زراعت در آن شود جائز است
و اگر آب از آن زمین کم کم منقطع شود صحیح نیست اجاره آن زیرا که معلوم نیست که چه وقت منقطع شود و اگر بشرط کند درخت نشانیدن
و زراعت کردن باید که معین کند که چه مقدار زمین را غرس نماید و چه مقدار زمین را زرع زیرا که ضرر آنها به زمین متفاوتست
و همچنین است اگر برای دو قسم زراعت و دو قسم غرس از درخت که مختلف الضرر باشد بگیرد تفریع هرگاه اجاره بگیرد زمینی
را بمیعاد مدت معلوم برای نشانیدن درختها که غالب بعد از میعاد مذکور هم باقی میمانند بعضی فقها گفته اند که واجبست بر مالک
زمین که آن درختها را باقی بگذارد یا دور کند آنها را و تفاوت قیمت میان درخت مغروس و غیر مغروس بمستاجر بدهد و بعضی
گفته اند که میرسد او را که دور کند آن درختان را چنانچه اگر بعد انقضای مدت اجاره غرس نماید و قول اول اشبه است
و اما احکام مزارعت پس مشتمل است بر چند مسئله **اول** هرگاه از یکی زمین باشد و بس و از دویم تخم و عمل و گاو صحیح است
این معامله بلفظ مزارعت و همچنین اگر از یکی زمین و تخم باشد و از دیگری عمل یا از یکی زمین و عمل باشد و از دیگری تخم فقط

آنکه در مزارعه مطلق اشتراک معتبر آنست مقید نیست بآنکه از مالک زمین سوای زمین نباشد یا از مزارعه سوای عمل نباشد
و اگر مزارعه تلفظا اجاره واقع شود صحیح نیست زیرا که در اجاره تعیین عوض شرط آنست و در مزارعت شرکت در حاصل بعنوان
لمتاع میباشد چنانچه گذشت اما اگر اجاره کند آن زمین را بمالی معلوم که عامل بر ذمه خود بگیرد از جنس آنچه در آن بکار دیا از عینی
سوای آنچه از آن زمین برآید جائز است دویم هرگاه تنازع کنند عامل و مالک زمین در مدت اجاره پس قول قول
منکر زیادتی مدت با قسم او و اگر اختلاف کنند در مقدار حصه قول قول صاحب تخم است پس اگر هر دو اقامت بینه کنند مقدم
بینه عامل ست و بعضی فقها گفته اند که عمل بقرعه باید نمود و قول اول اشبه است سیوم هرگاه اختلاف کنند پس زارع بگوید
که این را عاریت دادی بمن و مالک منکر شود و ادعای حصه زراعت یا اجرت زمین کند و هیچ کدام بینه نداشته باشد
پس قول قول صاحب زمین است و اگر عامل هم قسم نخورد که حصه یا اجرت زمین مقرر نکرده ام اجرت المثل زمین بمالک
بدهد و بعضی فقها گفته اند که استعمال قرعه باید نمود و قول اول اشبه است و مزارع را میرسد که باقی بگذارد زراعت را تا هنگام
برداشتن آن زیرا که او مأذون است در آن اما اگر مزارع دعوی کند بر مالک که عاریت دادی این زمین را برای زراعت
بمن و او بگوید غصب کردی از من زمین را قسم میخورد مالک بر نفی عاریت و میرسد او را که دور کند آن زراعت را و مطالبه
کند از زارع اجرت المثل آن زمین و تفاوت نقصان آن زمین اگر معیوب شود بسبب زراعت او و پر کردن گودالهای
زمین که بسبب ازاله بهم رسیده باشد چهارم مزارع را میرسد که شریک بگیرد دیگری را و اینکه بدیگری بدهد آنرا برای مزارعه
و موقوف بر اجازت مالک نیست ولیکن اگر شرط کند مالک با او که خود در آن زراعت کند لازم میشود این شرط و جائز نیست
که دیگری را شریک کند مگر باجازت مالک پنجم خراج زمین و اخراجات آن مانند ساختن دولاب و اصلاح نهر و دیوار و در و اگر احتیاج
بآن باشد که موقوف علیه زرع بود بر ذمه مالک ست مگر آنکه شرط کند بر عامل که او بدهد ششم در هر موضعیکه حکم بطلان مزارعت
کنند واجب است بر زارع که اجرت المثل بصاحب زمین بدهد هفتم جائز است صاحب زمین را که به تخمین حصه خود معین
نموده بر ذمه زارع بگذارد و زارع مختار است در قبول و رد پس اگر قبول کند استقرار آن مشروط است به سلامتی لکن اگر
تلف شود زراعت بسبب آفتی آسمانی یا زمینی بر او چیزی نیست اما **مساقات** و آن معامله است بر درختان که
ثابت و مستحکم باشد در زمین جهت آب دادن و اصلاح ضروریات آنها و ثمر آنها کردن بمقابله حصه از حاصل آن درختان
و گفتگو درباب مساقات است در طی چند فصل میکنند **اول** در عقد مساقات است و صیغه ایجاب آن اینست که بگوید
بمساقات دادم این درختان را بسقی یا بعمل دادم ترا یا تسلیم کردم بسوی تو و آنچه مشابه این عبارات بود و قبول عامل نیز
ضرور است بهر عبارت که مفید قبول مساقات باشد و این عقدیست لازم مانند اجاره که بدون تراضی طرفین

فسخ نمیشود و صحیح است پیش از ظهور میوه و آیا صحیح است بعد از ظهور آن در آن تردد است و اظهر آنست که صحیح است بشرطیکه
عامل را هم عملی باقی باشد که بسبب آن ثمر زیاده شود هرچند کم باشد آن عمل و باطل نمیشود مساقات بمردن مساقی و نه بمردن
عامل علی الاشبه **دویم** آنچه بر آن مساقات کنند و آن هر درختیست که بیخ آن ثابت باشد در زمین و محتاج بکاشتن هر سال
نشود و او را میوه باشد که بسبب آن منتفع شوند و اصل آن باقی باشد پس صحیح است عقد مساقات بر درخت خرما و تاک انگور
و درخت فواکه و در آنچه میوه نداشته باشد هرگاه آنرا برگی باشد که بآن منتفع شوند مانند درخت توت و حنا تردد است و اگر مساقات
کنند بر بیخی یا درختی که در زمین ثابت نباشد صحیح نیست زیرا که علما اتفاق کردند بر همین اما اگر مساقات کنند بر درخت تازه نهال
تا مدتی که بیار می آید مانند آن درخت در آن مدت غالبا صحیح است هرچند که در آن مدت بار نیاید و اگر مدت مشروط کمتر از آن مقدار
زمان بود یا اینکه احتمال میوه دادن و ندادن علی السویه باشد صحیح نیست **سیوم** مدت و معتبر آنست در آن دو شرط یکی آنکه
تقدیر زمان کنند بعبارتیکه احتمال زیاد و کم نداشته باشد دویم آنکه در آن مدت ثمر حاصل شود غالبا **چهارم** عمل است هرگاه
مساقات مطلق بلا قید تعیین عملی باشد اقتضای آن کند که عامل قیام نماید بآنچه بسبب آن زیاده شود حاصل آن از قبیل
دور کردن بعضی از میوه که برای اصلاح باقی آن ضرور باشد هرگاه میوه بسیار از آن بر آید و اصلاح کود الها که در پای
درختان ضرر میکنند برای مانند آب که بیخ درختان را سیراب گرداند و دور کردن علف مضر برای بیخها و شاخهای مضر
و آب دادن و افشاندن گرد شکوفه نر بر شکوفه ماده در درخت خرما که آنرا تلقیح خوانند و بشر و امثال آن کشیدن هرگاه بر آن موقوف
باشد و اصلاح میوه و چیدن آن در وقتش و درست کردن مکان خشک کردن آن و بردن میوه بآن مکان و محافظت
آن و صاحب درخت باید قیام کند بساختن دیوار و ساختن آنچه بآن آب دهند مانند دولاب و چرخ و ظرف چرمی که از آن
آب از چاه بر آرند و کندن نهر و سرانجام کردن گرد شکوفه درخت خرما برای تلقیح و بعضی فقها گفته اند که آن لازم است
بر عامل و این قول خوبست زیرا که تلقیح بر عامل واجبست و بدون آن نمیشود و اگر مالک شرط کند بر عامل چیزی از این امور
را که واجبست بر او صحیح است بعد از آنکه آن چیز معلوم باشد و اگر شرط عامل بر صاحب درختان عمل را باطل شود مساقات
زیرا که فائده را مستحق میشود عامل بغیر عمل و اگر عامل قدری از اعمال مختصه خود بعمل آرد و قدری دیگر را بر مالک گذاشته و در
برابر آن از منفعت هم چیزی باو داده و پاره دیگر از اعمال مخصوصه خود شرط کرده باشد بر مالک بلا عوض جائز است و اگر شرط
کند عامل که غلام مالک هم با او در مساقات شریک شود جائز است زیرا که هرگاه مالک تواند شریک شده غلام مالک هم و این
ضم مالی است بمالی اما اگر شرط کند عامل که غلام عمل مزارعت در ملک مخصوص عامل کند بلا عوض جائز نیست و در آن تردد است
زیرا که اگر نظر کنیم بعموم المؤمنون عند شروطهم پس باید وفا بشرط کند و اگر ملاحظه کنیم که در این صورت همان عمل غلام مقابل

عمل عامل میشود و عامل در مقابل حصه ثمر عملی نکرده پس مساقات باطل خواهد بود ولیکن جواز اشبه است و همچنین اگر شرط کند
بر مالک اجرت اجیران که در عمل خود محتاج بآنها شود یا شرط کند که آنچه اجرت اجیران باشد از مال هر دو بود نیز جایز است
پنجم در بیان فائده مساقات است می باید که عامل را جزئی از آن حاصل مقرر کنند که مشاع بود یعنی غیر ممتاز مانند ربع و خمس
و سدس و غیر آن پس اگر حصه معین نکنند مساقات باطل میشود و همچنین اگر شرط کند یکی از آن دو تمام ثمره را برای خود یا شرط کند
برای خود مقداری معین از ثمره مانند ده من یا بیست من و آنچه زیاده از آن حاصل شود مشترک بود میان هر دو یا برای
خود چند رطل معین و تتمه بعاملها یا عکس آن یا یکی برای خود مقرر کند میوه چند درخت معین و برای دویم میوه درختان
دیگر در جمیع این صور مساقات صحیح نیست و جایز نیست که جدا کند برای هر نوعی از میوه حصه مخالف حصه نوع دیگر هرگاه عالم
باشد بمقدار هر نوع از انواع میوه که در آن باغ باشد و اگر مقرر کند با حصه حاصل حصه از اصل درختان هم که در زمین ثابت
و مستحکم باشد صحیح نیست زیرا که مقتضای عقد مساقات اشتراک در فائده است نه در اصل و درین مسئله تردد است و اگر مساقات
کند بر نصف حاصل ثمره اگر آب دهد آن را بشتران آبکش و بر ثلث اگر آب دهد بجوی جاری باطل میشود مساقات زیرا که حصه
معین نشده و در آن تردد است و مکروهست که صاحب زمین شرط کند بر عامل با حصه ثمر چیزی از طلا یا نقره و لیکن اگر
شرط کند واجبست که بآن وفا کند و اگر تلف شود تمام ثمره چیزی لازم نیست از شرط **ششم** در احکام مساقات
است و آن چند مسئله است **اول** هر موضعیکه فاسد شود در آن عقد مساقات پس عامل را لازم است که اجرت المثل
بدهند و ثمر تمام سال مال صاحب درخت است **دویم** هرگاه اجیری بگیرد برای کاری در بدل حصه آن ثمر شجر پس اگر بوده باشد
بعد از ظهور میوه و پیش از ظهور صلاح آن بود و بشرط بریدن آن میوه در همان حال خامی باشد صحیح است آن اجاره
در صورتیکه اجرت آن اجیر تمام میوه باشد و اگر او را اجیر کند به بعضی از آن میوه بعضی فقها گفته اند که صحیح نیست زیرا که در آن
میوه شرکت است و ممکن است که شریک ممانعت کند از قطع آن در خامی پس تسلیم وجه اجرت متعذر است و وجه آنست
که جایز آنست زیرا که اجازت شریک ممکن است و به حکم حاکم هم میتواند حاصل شد پس تسلیم متعذر نباشد **سیوم** هرگاه بگوید
که مساقات نمودم با تو به این باغ باین حصه بشرط آنکه مساقات تو کنم در فلان باغ بفلان حصه بعضی فقها گفته اند که باطل
است و اشبه آنست که جایز است **چهارم** اگر درختان از دو مالک باشد و هر دو بگویند یک عامل که مساقات کردیم با تو برانکه
از حصه حاصل درختان فلان نصف و از درختان فلان ثلث ترا باشد صحیح است بشرطیکه عامل عالم باشد بمقدار حصه
هر کدام و اگر جاهل باشد باطل است مساقات زیرا که حصه معلوم نیست **پنجم** هرگاه بگریزد عامل عقد مساقات باطل نمیشود
پس اگر از جانب آن گریخته دیگری تبرعاً آن عمل کند یا حاکم از بیت المال چیزی بدهد و بآن مساقات شود از جانب

عامل پس اختيار فسخ با مالک نيست واگر هر دو امر متعذر باشد جائز است مالک را که فسخ آن عقد مساقات نمايد زيرا که عمل متعذر است
واگر فسخ نکند و متعذر باشد رسيدن نزد حاکم جائز است که شاهد بگذارد دو کس را که باطلاع آنها استاجر کند عاملی را ابر ان عمل
از جانب او و بعد حضور عامل از او بگيرد وجه اجرت که بعامل دويم داده علی تردد و اگر شاهد نگذارد مسترد نميکند ششم هرگاه دعوی کنند
که عامل خيانت کرده يا دزدی نموده يا تلف مال يا بی پروائی کرده که مال بسبب آن تلف شده و انکار کند عامل قبول قول عامل
است با قسم و بر تقديری که خيانت عامل ثابت شود يا دست او را کوتاه می بايد کرد از ثمره يا با او اجير ديگر مقرر بايد نمود برای محافظت
و از اصل ثمره اجرت آن اجير بايد داد وجه اينست که دست عامل از حصه او از ربح کوتاه نميتوان کرد زيرا که بسبب عمل مستحق
آن شده و مالک را ميرسد که دست او را کوتاه کند از باقی آن ثمره و اگر امينی ديگر با مالک ضم کند جهت محافظت اجرت آن
بر مالکست خاصة و عامل در آن شريک نيست هفتم هرگاه مساقات کند شخصی يا عاملی بر درختی چند پس ظاهر شد بعد از آنکه
اين درختان مال ديگری بوده اند باطل ميشود مساقات و تمام ثمر تعلق بمالک دارد و اجرت عامل بر کسی است که مساقات
نمود با او نه بر مالک درختان و در اين صورت اگر مساقات کننده و عامل قسمت کنند با همديگر حاصل را و بعد از آن تلف شود آن
ثمره ميرسد مالک را که جميع ثمره را از مساقی که غاصب است بگيرد و او پس ميگيرد از عامل آنچه آن عامل گرفته و بعامل ميرسد
که اجرت عمل خود را از غاصب بگيرد يا مالک واپس بگيرد از هر کدام هر چه گرفته اند و بعضی فقها گفته اند که ميرسد مالک را که پس
بگيرد تمام از عامل اگر خواهد زيرا که دست تعدی بر آن مال از همان است و قول اول اشبه است مگر آنکه عامل هم عالم باشد
بآنکه آن درختان از مال غير است و به وانستگی تصرف در مال غير نموده پس مالک ميتواند تمام از او بگيرد هشتم عامل را نميرسد
که مساقات کند با ديگری زيرا که مساقات صحيح نيست مگر بر درختانی که ملک باشد نهم خراج زمين بر مالکست مگر آنکه شرط کند
که بر عامل باشد يا مشترک بود در ميان او و عامل دهم فائده که حاصل ميشود مملوک هر کدام ميشود بمجرد ظهور آن فائده
و موقوف بر پخته شدن و چيدن و خشک کردن نيست و واجب ميشود بر آن ثمره زکوة بر هر کدام که حصه او بحد نصاب برسد
تتمه هرگاه بدهد زمينی بکسی برای درخت نشانيدن باين شرط که آن درختان مشترک باشند در ميان آنها اين مغارسه
باطل است و درختان مال مالک آنها و صاحب زمين را ميرسد که دور کند آنها را از زمين خود و او را است اجرت يعنی
کرايه گذاشتن آن درختان در زمين مذکور تا هنگام قلع زيرا که اذن گذاشتن آنها برای شرکت در درختان بود و هرگاه
باطل شد پس اجرت زمين ثابت ميشود و بر صاحب زمين است که اگر قلع کند آن درختان تفاوت قيمت باين درخت
مغروس و درخت مقلوع بدهد بمالک درختان و اگر مالک زمين قيمت آن درختان بدهد که آنها آزاد شوند غارس را جبر
نميتوان کرد بر قبول قيمت و همچنين اگر غارس اجرت زمين بدهد برای بقای آن درختان در آن زمين صاحب زمين را

جبر نتوان کرد که البته قبول کند بلکه مختار است

کتاب الودیعة

این کتاب در بیان احکام ودیعت است و آن امانتی است که کسی نزد کسی بگذارد و نظر ما در سه چیز است اول عقد ودیعت و آن ثابت کردن شخصی است در محافظت مال و این عقد هم محتاج است بسوی ایجاب و قبول و واقع میشود بهر عبارتی که دلالت کند بر معنی آن و کافی است فعلی که دلالت کند بر قبول مانند اینکه بگذارد آنرا در صندوق خود و اگر مالک بیندازد مال خود را نزد کسی و او قبول نکند امانت داری آن مال را لازم نیست او را که حفظ آن مال کند و همچنین اگر اکراه کنند کسی را بر گرفتن امانت و مکروه بگیرد آنرا هم ودیعت نمیشود و ضامن آن نیست اگر آنرا واگذارد و هرگاه ودیعت نزد او بگذارند و بگیرد آنرا بلا اجبار واجبست که محافظت کند آنرا و لازم نمیشود بر او که تاوان آن بدهد اگر بدون بی پروای تلف شود و همچنین اگر بزور و غلبه از او بگیرند بلی اگر قدرت بر جائز داشته باشد واجبست که دفع کند او را و اگر با وجود قدرت دفع نکند تاوان بر ذمه اوست و واجب نیست که برای دفع ظالم متحمل ضرر کثیر شود مانند برداشتن زخم و برداشت غارت مال خود و انکار ودیعت کند نزد ظالم و اگر او طلب قسم کند ظالم جائز است که قسم بخورد بطریق توریه بنوعیکه از کذب بدر آید مثلا قسم کند که نزد من نیست و قصد کند در دست من یا در جیب من یا روبروی من نیست و عقد امانت عقدیست جائز از هر دو طرف هر کدام که خواهد فسخ کند و باطل میشود بمرگ هر کدام از امانت گذارنده و بجنون او و ودیعت امانت است نزد گیرنده باین معنی که اگر بدون بی پروای تلف شود تاوان بر ذمه او نیست و محافظت ودیعت نموده میشود بنوعیکه عادت جاری شده باشد بحفظ آن مانند اینکه جامه را در صندوق بگذارند و چهارپا در طویله و گوسفند را در مکان مقرری آن که آنرا امراح خوانند و مانند آن و لازم است امانت گیرنده را که اگر مال جاندار باشد آب و علف بدهد خواه مالک امر کرده باشد بدادن آن یا نکرده باشد و جائز است که آب بدهد آنرا بنفس خود یا بغلام خود موافق دستور و عادت و جائز نیست که برای آب و علف از خانه آنها را بیرون کند مگر در وقت اضطرار مانند اینکه قدرت نداشته باشد در آوردن آب و علف بخانه یا عذری داشته باشد و اگر مالک آن چارپا بگوید که آب و علف مده آنرا واجب نیست که قبول قول او بکند بلکه واجب است که آب و دانه بدهد و اگر ندهد و آن حیوان بمیرد گناهکار میشود و تاوان بر ذمه او نیست زیرا که مالک اسقاط ضمان او نموده بنهی از آب و دانه آن چنانکه اگر بگوید که مال مرا بینداز در دریا و اگر معین کند برای مال خود مکان محافظت واجبست که امانت گیرنده در همان مکان بگذارد پس اگر آنرا تغییر دهد و تلف شود تاوان میدهد مگر آنکه مکان دویم محفوظتر باشد یا مثل مکان اول بقولی و جائز نیست که او را نقل کند بجائی

از مکان معین کرده مالک کمتر بود هر چند محفوظ باشد مگر در وقتیکه بیم تلف بود در گذاشتن آن بمکان اول و اگر مالک بگوید
که بیرون میار آنرا از جای محفوظ ضامن تاوان آن میشود بسبب برآوردن از آنجا بهر مکانی که برآورد مگر آنکه بیم تلف
شدن آنمال در آنمکان داشته باشد هر چند بگوید مالک که گو تلف شود و صحیح نیست امانت گذاشتن طفل غیر بالغ و نه دیوانه
و کسی که از آنها مالی امانت نزد خود بگیرد ضامن تاوان آنست اگر تلف شود مترجم گوید خواه تفریط کند یا نکند مگر آنکه بیم
که اگر امانت بگیرد آنمال تلف میشود و بقصد قربت جهت محافظت بگیرد درین صورت ضمان ساقط آنست علی ما صرح به و اگر بآن
بهمان طفل یا دیوانه مسترد کند بری الذمه نمیشود بلکه بولی آنها برساند و همچنین صحیح نیست که آنها ودیعت بگیرند مالی را از کسی
و اگر کسی نزد طفل یا دیوانه امانتی بگذارد و آنها اهمال کنند در محافظت تاوان بر ذمه آنها نیست زیرا که موجب خود تلف مال خود
نموده مترجم گوید صاحب مسالک گفته که قول مصنف که اهمال کنند در محافظت تاوان بر ذمه آنها نیست می فهماند
که اگر اتلاف کنند عمداً متکفل تاوان میشوند و اقوی اینست که اگر طفل تعدی کند در مال ودیعت تاوان بر ذمه او میشود
و بلوغ و عدم بلوغ در احکام تکلیفی است و تکفل تاوان از احکام وضعیه است و شریکست در آن صغیر و کبیر و هرگاه ظاهر
شود امانت گیرنده را علامت مرگ واجبست که جمعی را شاهد بگذارد بر امانت بودن آن اشیاء و اگر شاهد نگذارد و ورثه انکار
ودیعت کنند قول قول ورثه است و قسم هم بآنها نمیرسد مگر آنکه مدعی دعوی علم ورثه بآن نماید در اینصورت بر ورثه قسم
نفی علم لازم میشود و واجبست که امانت را بصاحبش بدهد اگر طلب کند هر چند مالک کافر باشد مگر آنکه امانت گذارنده
غاصب بوده و بغصب آنرا گرفته باشد پس آنرا باو نباید داد و بمالک باید برساند و اگر بمیرد امانت گذارنده که غاصب باشد
و ورثه آنرا طلب کنند از ودیعت گیرنده واجبست که انکار کند تا حق مالک بورثه غاصب نرسد و بمغصوب منه برساند اگر
بشناسد آنرا و اگر نشناسد او را تا یکسال تعریف آنمال کند بنوعیکه در کتاب اللقطة مذکور خواهد شد و بعد از آن جایز است
که از طرف مالک تصدق کند تا ثواب آن باو برسد و اگر بعد از آن مالک پیدا شود و راضی بتصدق آن نباشد تاوان
باو بدهد و اگر غاصب آنرا بمال خود مخلوط کند بعد از آن تمام را نزد کسی ودیعت بگذارد پس اگر ودیعت گیرنده تواند مال
غصبی را جدا کند از مال غیر مغصوب واپس میدهد مال غاصب را باو و مال مغصوب را بمغصوب و اگر این دو مال مخلوط را
از هم جدا نتواند کرد هر دو را بهمان غاصب بدهد دویم در اموریست که بسبب آنها تاوان بر ذمه امانت گیرنده میشود و جمیع
امور مذکوره داخل است در دو قسم یکی تفریط و دویم تعدی اما تفریط و آن چنانست که بیندازد مال ودیعت را در جائیکه
محفوظ نباشد و اگر دابه باشد آنرا آب و علف ندهد و جامه را که محتاج باشد بوا کردن وا نکند یا آنرا امانت بگذارد نزد
دیگری بدون ضرورتی و بی اذن مالک یا در سفر همراه ببرد ودیعت را بدون ضرورت و بی اذن خواه راه مخوف باشد

دخواه نباشد ببیند از دو پارچه ها را در موضعیکه پوشیده شوند در آن موضع و همچنین آب ودانه ندهد حیوانرا تا مدتی که صبر نتوانند کرد بنابر عادت
بر عدم آن عادت و بمیرد و بهمان قسم دویم در بیان تعدی است مانند آنکه بپوشد جامه را و سوار شود بر چهارپا و برآرد ودیعت
را از مکان محفوظ که در آن گذاشته شده بود برای اینکه از آن منتفع شود و اگر نیت انتفاع کند بآن و برنیارد آنرا از مکانش ضامن
تاوان نمیشود بمجرد نیت و اگر مالک آنرا طلب کند و با وجود قدرت رد نکند ضامن میشود و همچنین اگر انکار ودیعت نماید و بعد از آنکه
مالک اثبات کند به بینه یا خود بعد از انکار اقرار نماید ضامن است که اگر بعد از آن تلف شود در پیش او تاوان بدهد هر چند بی پروا
در محافظت نکرده باشد و اگر مخلوط کند مال ودیعت را با مال خود بنوعیکه ممتاز از یکدیگر نشوند نیز ضامن تاوان است و همچنین
اگر ودیعت بگذارند نزد او مالی را سر بمهر در کیسه پس وا کند مهر آنرا یا بگذارند در دو کیسه و در یک کیسه ممزوج نماید و همچنین اگر امر کند
مالک او را که کرایه بده این چهارپا را برای بار کمین مثلا و او کرایه بدهد برای بار دو من یا برای بار اشیا مانند پنبه و او بدهد
برای بار صعب تر مانند آهن در جمیع این صور اگر ودیعت تلف شود یا نقصانی در آن شود تاوان آن بر ذمه او میشود و اگر
بگذارد آنرا مالک در ظرفی مقفل از خود و بعد از آن امانت بسپارد پس وا کند امانت گیرنده قفل را و قدری از آن ودیعت
بردارد ضامن تمام آن میشود و اگر در زیر قفل مالک نباشد یا ودیعت گذاشته باشد آنرا در صندوق امانت گیرنده و بردارد از آن
قدری از ودیعت را ضامن تاوان همان میشود نه تمام و اگر بدل آن آورده بگذارد در همان مکان بری الذمه نمیشود از ضمان
آن و اگر باز همان مقدار که برآورده بود برگشته بیارد و ممزوج کند آنرا با باقی مانده ضامن همان مقدار است که برآورده
بود و اگر بدل آن بیارد و ممزوج کند آنرا با بقیه مال ودیعت بنحو ممزوجی که از یکدیگر جدا نشوند آن دو مال ضامن تمام مال میشود
سیوم در لواحق ودیعت و در آن چند مسئله است اول جائز است سفر کردن با مال امانت اگر بیم تلف آن بود در صورت
ماندن در آن شهر و در ینصورت اگر تلف شود ضامن نیست و جائز نیست که سفر کند با مال هرگاه علامات خوف در سفر ظاهر باشد
و اگر مسافرت کند در چنین حالی ضامن میشود که اگر ودیعت تلف شود تاوان بدهد دویم بری الذمه نمیشود امانت گیرنده مگر آنکه رد کند
آنرا بمالکش یا بوکیل مالک پس اگر نیابد هر دو را بسپارد آنرا بحاکم شرع در صورتیکه پیش خود نتواند نگاهداشت بسبب عذری
و اگر بدون عذر پیش حاکم بگذارد ضامن میشود و اگر حاکم شرع موجود نباشد و بیم تلف آن داشته باشد جائز است که امانت
بگذارد آنرا نزد معتمدی و در ینصورت اگر تلف شود ضامن نیست سیوم اگر قادر باشد که بحاکم برساند و نرساند و بگذارد نزد معتمدی
ضامن میشود چهارم هرگاه قصد سفر کند باید که بسپارد ودیعت را بمالک یا وکیل او یا حاکم شرع بر تقدیر امکان رسانیدن
بمالک و وکیلش و اگر چنین نکند و در زمین دفن کند ضامن میشود که اگر تلف شود تاوان بدهد مگر آنکه بترسد از معاجلت سفر
حادثه برا مانند اینکه غارتگری یا دزدی مهلت ندهد که آنرا بمالک یا وکیل او یا حاکم شرع تسلیم کند و در آن وقت دفن کند ضامن نیست

نیست یا بیم تعجیل رفقا داشته باشد که آنها تا آن وقت انتظار نمیکشند و مضطر باشد در حرکت و مسافرت باتفاق آنها درین صورت
هم دفن نمودن ودیعت جائز است و بتلف شدن آن ضمان نمیشود پنجم اگر باز برساند ودیعت را بعد از تفریط بمکان حفظ بری الذمه
نمیشود از ضمان آن و اگر بعد از آن مالک تجدید عقد امانت مذکور کند بری الذمه میشود و همچنین اگر مالک ابرا کند او را از ضمان
و اگر باکراه و اجبار غاصبی از او ودیعت را طلب کند و با او بدهد ضامن نیست ششم هرگاه انکار ودیعت کند یا اقرار کند و ادعای
تلف آن نماید یا ادعای رد کند و بینه نداشته باشد قول قول اوست و مالک را میرسد که او را قسم بدهد علی الاشبه اما اگر بدهد آن را
بغیر مالک و ادعای اذن مالک کند در آن و مالک انکار اذن نماید قول قول مالکست با قسم او و اگر مالک تصدیق کند اذن را
تاوانی بر امانت گیرنده نیست هر چند شاهد نگرفته باشد بر تسلیم آن بغیر مالک علی الاشبه هفتم اگر مالک بینه بیارد بر ودیعت بعد از
انکار امین و بعد از آن امین تصدیق شاهد آن کند و بگوید که ودیعت تلف شده بود پیش از انکار دعوی او را گوش نمیدهند زیرا که کذبش معلوم
شد و ضمان تعلق باو گرفته باید تاوان بدهد اگر بگوییم که دعوی او مسموع است و اگر بینه داشته باشد قبول بینه او هم باید کرد خوب
خواهد بود مترجم گوید این در صورتیست که انکار بنوعی کند که منافی شهادت عدلین نباشد بانیطریق که بگوید که از تو مالی واجب الادا
بر ذمه من نیست مثلا و اگر بنوعی انکار کند که منافی قول بینه باشد مثلا بگوید اصلا چیزی پیش من امانت نگذاشته درین صورت
بعد ثبوت ودیعت بینه ادعای تلف قبل الانکار مسموع نیست علی ما فی المسالک هشتم هرگاه معین کند مالک برای
مال ودیعت جای نگاهداشتن که دور باشد از مکان امین واجب است که امین زود تر بآنجا برساند آن ودیعت را قسمیکه
عادت جاری شده باشد در جلد گذاشتن و تاخیر در آن نکند پس اگر دیری کند در آن با وجود قدرت ضامن تاوانست و اگر
ودیعتی نزد کسی گذاشته باشد و آنکس آنرا پیش زن خود گذارد که نگاهدارد و آنرا تلف شود ضامنست نهم هرگاه شخصی اقرار کند
بودیعت و بمیرد و در میان اموال او معلوم نشود که آن ودیعت کدام است بعضی فقها گفته اند که قیمت آنرا اصل ترکه او
بر می آرند مقدم بر وصایا و اگر او را قرضخواهان باشد و ترکه وفا نکند بحق غرما مالک ودیعت شریک آن قرضخواهان میشود
و موافق حصه رسد هر چه از ترکه او حصه مال ودیعت میشود میگیرد و در آن تردد است دهم هرگاه در دست او ودیعتی باشد
و آنرا دعوی کنند دو کس پس اگر تصدیق یکی کند قبول کرده میشود و اگر تکذیب هر دو کند هم مقبول است و اگر بگوید که نمیدانم
که از کیست آنرا از دست او بگذارند تا وقتیکه ثابت شود که مالک آن کیست و اگر هر دو مدعی یا یکی از آنها دعوی بر او کند که تو میدانی
صدق دعوی مرا بر او لازم است قسم نفی علم یازدهم هرگاه بی پروای کند در محافظت ودیعت و نزاع شود در قیمت آن پس
قول قول مالکست با قسم و بعضی فقها گفته اند که قول قول ودیعت گیرنده است که تاوان میدهد با قسم و آن اشبه است دوازدهم
هرگاه بمیرد مالک ودیعت تسلیم باید نمود بوارثان او و اگر آنها متعدد باشند بهمه بدهد یا بکسی بدهد که قایم مقام آنها باشد مانند وصی و

واگر آنرا بدهد به بعضی ورثه بدون اجازت دیگر آن ضامن حصهٔ دیگران میشود

کتاب العاریت

این کتابست در بیان عاریت و آن عقدیست که ثمرهٔ آن تبرع منفعت مال است بکسی با بقای عین مال در ملک مالک و واقع
میشود عاریت بهر لفظی که دلالت بر اذن در انتفاع کند و لازم نیست از طرف هیچ کدام از متعاقدین و کلام در عاریت تمام میشود در چهار
فصل فصل اول در عاریت دهنده که آنرا معیر خوانند و میباید که مکلف باشد و جائز التصرف پس صحیح نیست عاریت دادن طفل
صغیر غیر بالغ و نه عاریت دادن دیوانه و اگر اجازت بدهد ولی طفل جائز است که صبی مال خود را بعاریت بدهد در صورتیکه مصلحت
برای صبی باشد و همچنین که صبی مال خود را بعاریت نمیتواند داد مال دیگری را هم بعاریت نمیتواند داد **فصل دویم** در بیان عاریت
گیرنده و آنرا مستعیر خوانند جائز است مستعیر را که منتفع شود از مال عاریت بنوعیکه معتاد باشد انتفاع از آن مانند اینکه جامه را بپوشد نه اینکه
بجای فرش اندازد و دستار را بر سر ببندد یا اسپی را که برای سواری باشد عاریت بگیرد و بر آن بار بگذارد و هرگاه منتفع شود از عاریت
بطریق عادت اگر چیزی از عین آن مال مستعار کم شود یا تلف شود باستعمال بدون بی پروائی مستعیر ضامن آن نیست مگر آنکه
شرط کرده باشد در عقد استعاره ضمان آنرا و جائز نیست کسی را که احرام حج یا عمره بسته باشد که شکاری از دست محل عاریت بگیرد
زیرا که جائز نیست محرم را نگاهداشتن آن پس اگر بگیرد آنرا واجبست که سر دهد و تاوان بمالک بدهد هر چند که در هنگام استعاره
شرط تاوان نکرده باشد و اگر شکار در دست محرم باشد و از او عاریت بگیرد آنرا محلی جائز است زیرا که بسبب احرام رستن مالک
آن شکار از ملکیت او بیرون میرود و محلی که آنرا بگیرد مانند اینست که شکاری غیر مملوک گرفته مترجم گوید که چنانچه شکار کردن بر
محرم حرام است نگاهداشتن هم بر آن حرام است باید که آنرا رها کند و عاریت دادن عبارتست از ابقای تملک و استباحت
منفعت بمستعیر پس حکم بجواز آن مشکل است چنانچه صاحب مسالک هم بر مصنف ایراد گرفته و اگر عاریت کند چیزی را از غاصب و علم
بغصبیت آن نداشته باشد تاوان آن بر غاصب است و مالک را میرسد که حق انتفاع آن چیز از مستعیر بگیرد و مستعیر تاوان
آن از غاصب میگیرد زیرا که او اجازت داده مستعیر را به انتفاع بلا عوض و وجه اینست که ضمان آن بر غاصب است و پس
و همچنین است اگر عین مال تلف شود در دست مستعیر اما اگر مستعیر عالم بغصب باشد در نصورت همان ضامنست تاوان میدهد
و ادعوی تاوان بر غاصب نمیتواند کرد و اگر تاوان از غاصب گرفته شود و او طلب کند از مستعیر زیرا که تلف در دست مستعیر
عالم بغصب شده **فصل سیوم** در عین المال است که بعاریت داده میشود و آن چیزیست که صحیح باشد منتفع شدن از آن با بقای
عین آن مانند جامه و اسپ و استر و شتر و صحیح است عاریت گرفتن برای زراعت و درخت نشانیدن و بنا کردن و انتفا

میکند مستعیر برسان انتفاع که اجازت از مالک یافته و بعضی علما گفته اند که جائز است منتفع شدن از عین المال مستعار
انتفاعیکه ضرر ان کمتر از انتفاع ماذون فیه بود مانند اینکه زمینی عاریت بگیرد برای درخت نشانیدن و در ان زراعت کند و قول
اول اشبه است و همچنین جائز است عاریت گرفتن هر حیوانی که آنرا منفعتی باشد مانند بازی که برای صید بجهانند و سگ پاسبان
و گربه و غلام برای خدمت و کنیز هرچند مستعیر بیگانه آن کنیز باشد و محرم او نباشد و جائز است عاریت گرفتن گوسفندی از برای
دوشیدن شیر و آنرا منحه خوانند بکسر میم یعنی عطاء قلیل و مباح نمیشود وطی کنیز بسبب عاریت گرفتن آن کنیز و در مباح شدن
وطی امه بلفظ اباحت تردد است اشبه آنست که جائز است و صحیح است عاریت دادن بدون قید مدت و یا قید بمدت معین و مالک را
که فسخ عاریت کند و اگر اجازت بدهد مستعیر را در ساختن بنای در زمین مستعار یا نشانیدن درختی و بعد از ان امر کند در ابازا
آن بنا یا غرس واجبست که قبول امر مالک کند و همچنین در زراعت کردن هرچند پیش از پخته شدن زراعت باشد علی الاشبه
و بر اذن دهنده واجبست که اگر امر بازاله کند ارش بدهد بمستعیر یعنی تفاوت قیمت زراعت قایم بر زمین و درو یده خام و همچنین تفاوت
قیمت بنای ایستاده و مصالح منهدم شده و درخت مغروس قایم بر زمین و غیر مغروس از بیخ بر کنده و بدون دادن ارش تکلیف
ازاله جائز نیست و اگر عاریت بدهند زمینی را برای دفن میت جائز نیست که اجبار کند بر نبش قبر او و بر آوردن میت از ان
زمین و مستعیر را میرسد که در زمین عاریتی که برای غرس درخت عاریت گرفته باشد در آید و در سایه درخت آن بنشیند زیراکه
آن درخت مال اوست لیکن در صورتیکه متضمن مصلحتی برای زرع و غرس دنیا که جهت آن استعاره زمین نموده باشد
نه برای سیر و تفرج و دیگر اغراض زیراکه استعاره برای آن نکرده علی مافی المسالک و اگر عاریت بدهد دیواری برای
گذاشتن چوبهای مستعیر بر ان دیوار و بعد از ان تکلیف کند او را به دور کردن آن چوبها جائز است مگر آنکه اطراف دیگر
از چوبها داخل در عمارت مستعیر باشد که برداشتن آن چوبها از ان دیوار مستلزم خرابی و ویرانی آن عمارت شود
و لازم آید که بزور و جبر چوبهای مستعیر را از عمارت او بیرارند و درین مسئله تردد است زیراکه دور کردن موجب خرابی است
و ضرر مستعیر پس جائز نباشد و اگر نظر کنیم باَنکه این ضرر را خود بر خود رسانیده که بنای عمارت بر ملک غیر نموده جائز
خواهد بود و اگر شخصی باجازت مالک درخت بنشاند در ملک غیر برای انتفاع خود و آن درخت کنده شود جائز است که درخت
دیگر بنشاند بجهت باقی گذاشتن اذن سابق بحال خود و بعضی فقها میگویند که محتاج باذن جدید است و آن اشبه است
و جائز نیست عاریت دادن مال مستعار بدون اجازت مالک و اجاره دادن آنهم جائز نیست زیراکه منافع آنمال مستعیر
نیست که باجاره بدهد هرچند انتفاع بآن مجوز شده باشد **فصل چهارم** در احکام متعلق بعاریت است و در ان چند مسئله
است اول آنکه عاریت امانت است ضامن آن نیست مستعیر مگر بسبب بی پروای در محافظت و تضییع آن یعنی بعمل

آوردن تصرفات نامشروع یا اشتراط ضمان که مالک بشرط ضمان بمستعیر عاریت بدهد و اگر آن عاریت از جنس طلا و نقره باشد
مستعیر در صورت تلف ضامن تاوانست هر چند شرط ضمان در هنگام استعاره نکرده باشد مگر آنکه شرط اسقاط ضمان کند دوم
هرگاه مال عاریت را رد کند بمالک یا بوکیل او بری الذمه میشود مستعیر و اگر برگرداند آنرا بمکانش که مالک برای نگاهداشتن
آن ساخته مانند اینکه اسپ را بطویله مالک برساند بری الذمه نمیشود مستعیر و اگر عاریت بگیرد چهارپایی را برای بارکشیدن
تا مسافت معین پس از ان بیشتر برود و آنرا ضامن میشود و اگر باز بگرداند آنرا بهمان مسافت که تا انجا اجازت یافته بود
بری الذمه از ضمان نمیشود سوم جائز است مستعیر را که بفروشد درختان و بناها که در زمین مستعار باجازت مالک ساخته
باشد خواه بمالک زمین بفروشد آنها را یا بدیگری زیرا که ملک اوست علی الاشبه چهارم هرگاه باد و یا سیلاب دانهای
مال کسی برساند بزمین دیگری و در انجا نمو کنند آن دانها صاحب زمین را میرسد که آنها را از زمین خود برکند و دور کند
و ضامن ارش نیست یعنی تفاوت قیمت نهال شده قائم بر زمین و برکنده شده از زمین که بمالک آن دانها بدهد زیرا که باجازت
مالک زمین در انجا نمو نکرده اند و این مانند شاخهای درختست که در ملک همسایه برآمده رفته باشد پنجم اگر عاریت را بسبب
استعمال مستعیر نقصانی شود و بعد از ان تلف شود و مالک شرط کرده باشد تاوان تلف را باید قیمت آن بدهد بمالک قیمتی که در روز
تلف شدن داشته زیرا که نقصان مذکور که پیش از تلف شدن باستعمال مستعیر در ان شده بود ضامن آن نیست مستعیر ششم هرگاه
سوار بگوید که عاریت دادی این مرکوب را بمن و مالک بگوید که بکرایه دادم ترا در اینصورت قول قول راکب است زیرا که مالک
دعوی اجرت میکند و او منکر است و اثبات بر مدعی است و قسم بر منکر و بعضی فقها گفته اند که قول قول مالک است در عدم
عاریت پس اگر قسم بخورد که عاریت نداده ام دعوی راکب ساقط میشود و اجرت المثل مرکوب بر ذمه راکب میشود و اجرت
که مالک دعوی کند و این قول اشبه است و اگر اختلاف و نزاع بعد از عقد شود و پیش از انتفاع از ان مرکوب قول قول
راکبست زیرا که مالک دعوی عقد اجاره میکند و او منکر است هفتم هرگاه عاریت بگیرد چیزی برای انتفاع مخصوص و
انتفاع دیگر از ان مستعار حاصل کند مانند اینکه اسپی برای سواری عاریت گرفته و بر ان بار کرده ضامن آن مستعار
میشود که در صورت تاوان بدهد و اگر آن انتفاع را اجرت باشد لازم است که اجرت المثل آنهم بدهد هشتم هرگاه انکار
کند مستعیر عاریت را باطل میشود امانت او و اگر بعد از ان ثابت شود که عاریت گرفته و تلف شده تاوان بر ذمه
اوست که بدهد نهم هرگاه ادعای تلف کند مستعیر قول قول اوست با قسم او و اگر ادعای رد بمالک نماید قول قول مالکست با قسم
دهم اگر بی پروائی کند در محافظت عاریت [illegible] بر او که قیمت آن بدهد که در وقت تلف شدن می ارزید اگر مثلی نداشته
باشد و الا مثل بدهد و بعضی فقها گفته اند که لازم است که اعلای قیمتها که از وقت تفریط تا وقت تلف شدن داشته بدهد

وقول اول اشبه است واگر اختلاف کنند در قیمت آن قول قول مستعیر است وبعضی گفته اند که قول قول مالک است ونزد ب
اول اشبه است

کتاب الاجاره

این کتاب دربیان اجاره است ودران چهار فصل است **فصل اول** درعقد اجاره است وفایده آن تملیک منفعت نفسی
یا مالی است دربدل عوضی معین واین عقد هم محتاج است بسوی ایجاب وقبول وعبارت صحیح از ایجاب آنست که بگوید که باجرت
دادم ترا وکفایت نمیکند که بگوید مالک کردم ترا زیراکه از مطلق تملیک مالک گردانیدن عین المال مفهوم میشود ودراجاره تملیک
منفعت است نه عین اما اگر بگوید که تملیک سکونت این خانه نمودم بتو تا یکسال صحیح است وهمچنین اگر بگوید که تملیک بعاریت
دادم بتو زیراکه دراجاره مقصود ومالک تملیک منفعت میباشد ودرعاریت هم همین مقصود است واگر بگوید که فروختم بتو این خانه را
وقصد اجاره کند صحیح است وهمچنین اگر بگوید فروختم بتو سکونت خانه را تا یکسال زیراکه لفظ بیع مخصوص نقل عین مال میباشد
نه منفعت ودران تردد است واجاره عقدیست لازم نمیشود مگر آنکه هردو فسخ کنند یا بیکی از اسباب مقتضی که فسخ مذکور خواهد شد
متحقق شود وباطل نمیشود اجاره بسبب فروختن عین مال که باجاره داده باشد بلکه تا انقضای وقت اجاره بیع در تصرف مستاجر
باشد وهمچنین باطل نمیشود اجاره بسبب عذری مانند اینکه زمینی اجاره کرده باشد برای زراعت وآن زیر آب رود وانتفاع
دیگر از ان ممکن باشد وآیا باطل میشود اجاره بسبب مردن موجر مشهور درمیان اصحاب آنست که باطل میشود بموت اجاره
دهنده وبعضی دیگر گویند که باطل نمیشود بموت اجاره دهنده وباطل نمیشود بموت مستاجر وجماعت دیگر میگویند که بمرگ هیچکدام
باطل نمیشود وآن اشبه است وهرچه صحیح باشد عاریت دادن آن صحیح است باجاره دادن آن واجاره
متاع هم جائز است چنانچه اجاره مشاع هم جائز است وآنچه بدست کسی بدهند بطریق اجاره مانند اسب وگاو وبنا وغیره بطریق
امانت در دست مستاجر میباشد ضامن تاوان تلف آن نیست مگر بسبب تعدی یا تفریط واگر شرط کند اجاره دهنده ضمان آنرا بدون تعدی یا تفریط
هم دران تردد است اظهر آنست که جائز نیست ودر اجاره خیار مجلس نیست چنانچه در بیع است باین معنی که پیش از انقضای
مجلس عقد اجاره جائز باشد فسخ اجاره بلکه عقد لازم میشود واگر در عقد شرط خیار فسخ مقرر شود برای یکی از متعاقدین یا هردو
جائز است خواه اجاره معین باشد چنانچه اجاره کند غلام را یا این خانه یا در ذمه باشد چنانچه اجاره کند غلام را برای دیواری
فصل دویم در شرایط اجاره است وآن شش چیز است **اول** آنکه متعاقدین بالغ وعاقل باشد وجائز التصرف
که محجور علیه نباشد پس اگر اجاره کند دیوانه منعقد نمیشود اجاره او وهمچنین طفل غیر ممیز وممیز نابالغ هم مگر باجازت ولی او ودران

مردود است دوم آنکه اجرت معلوم باشد بوزن یا پیمانه اگر کیلی و موزون بود تا خدعه و فریب نشود و بعضی فقها گفته اند که مشاهده
اجرت کافی است و این قول خوب است زیرا که بمشاهده هم رفع فریب میشود و اجیر مالک اجرت میشود بنفس عقد اجاره و واجب است
تعجیل ادای اجرت اگر عقد اجاره مطلق باشد یعنی قید میعاد ادای وجه اجرت در عقد نشود یا شرط تعجیل وجه اجاره شود و مراد
تعجیل در این مقام آنست که در اول وقت وجوب ادای اجرت بدهد پس واجب است که بمجرد تسلیم عین موجر اگر اجاره متعلق بعین
بوده باشد و بعد از تمام عمل اگر اجاره بر عمل باشد ادای اجرت و اگر بشرط میعاد اجاره شود باید که مدت معین شود و مبهم نباشد
و همچنین اگر شرط ادای اجرت کنند در اقساط باید اقساط معلوم و معین باشند و هرگاه واقف شود اجاره دهنده بر عیبی در اجرت
که آن عیب پیش از قبض آن اجرت باشد میرسد او را که فسخ اجاره کند یا طلب عوض آن نماید که آن اجرت در ذمه او باشد
مثلا اجاره کند غلامی را برای خدمت یکساله در بدل ده دینار و در عقد اجاره آن دینارها معین نباشد و بر ذمه مستاجر بود و اگر
اجرت معین باشد چنانچه بر دراهم یا دنانیر یا پارچه یا اسبی معین کنند و بعد از آن اجرت معیب ظاهر شود و میرسد موجر را که
روان اجرت کند یا ارش یعنی تفاوت قیمت آن بگیرد و اگر مستاجر قادر بر ادای اجرت نباشد فسخ اجاره کند موجر اگر خواهد و جائز
نیست که با جرت دهد خانه را و کاروان سرا را و مزدور را زیاده بر آنچه با جرت گرفته باشد مستاجر و دیگر مگر آنکه اجاره دهد بغیر جنس اجرت
یا احداث کند در عین موجر چیزی که مقابل تفاوت اجرت بود و همچنین است اگر ملکی با جاره بگیرد و در قدری از آن ملک
سکونت کند و در مقدار دیگر را با جاره دیگری بدهد بر زیاده از کل وجه اجاره تمام آن ملک و جنس اجرت واحد بود و جائز است
که با کمتر شرط بدهد مانند اینکه خانه کرایه کرده باشد تا یکسال بده دینار و نصف آنرا خود سکونت نموده و نصف دیگر را بکرایه دیگری
بدهد به هشت دینار که زیاده از نصف اجرت است و بعضی فقها گفته اند که جهت عدم جواز مذکور اشبه بروایات است و شیخ علی
محقق قدس سره فرموده که ربا لازم نمی آید و جائز است با کراهت بسبب بعضی روایات و اگر اجاره بگیرد مزدوری را
برای اینکه بردارد برای او متاعی تا جای معین با جرت معلوم در وقتی معین و اگر تقصیر کند و کوتاهی نماید از آن و زمان
آنرا با آن مکان کم کند از اجرت او چیزی می جائز است و اگر شرط کند که در این صورت چیزی از اجرت بگیرد جائز نیست و میرسد
او را که طلب اجرت المثل کند و اگر بگوید که با جرت این خانه را بتو دهم ماهی بر ابر فلان مبلغ صحیح است در ماه اول زیرا که
یکماه البته محقق شده و در ماههای دیگر اگر سکونت در آنخانه کند اجرت المثل بدهد و بعضی فقها گفته اند که باطل است این
اجاره زیرا که مدت معلوم نیست و اجرت هم معلوم نیست که در چند ماه باشد و چه مقدار در برابر الوجه اجاره شود و قول اول
اشبه است دو مسئله متفرع بر احکام مذکوره **اول** اگر بگوید که این جامه را فارسی بدوزی ترا یکدرهم میدهم و اگر رومی
بدوزی دو درهم صحیح است و دوخت فارسی را یک درهم و دوخت رومی را دو درهم تقسیم نموده **دوم** اگر بگوید که این عمل را

اگر درین روز کنی ترا است اجرت آن دو درهم و اگر فردا کنی یک درهم درین تردد است و اظهر جواز است زیرا که هر دو شق معلوم است و بر هر دو تقدیر اجرت معین شده و جمعی که قائل به بطلان شده اند میگویند که اجرت مجموع احتمالین نیست زیرا که بر هر کدام از دو شق و در وقت اجاره معلوم نیست که کدام شق بعمل آورد و کدام اجرت باید داد پس عمل و اجرت هر دو مجهول شده و جهالت منافی عقد اجاره است و اگر بطریق جعاله چنین عقدی شود جائز است زیرا که عقد جعاله مبنی بر جهالت میباشد و مجوز است مثل آنکه بگوید هر که بنده گریخته مرا باز گرداند او را ده درهم میدهم چه در ان جاعل هم معلوم نیست و مکان استرداد او هم معین نه و وقت هم تعیین نشده و این قول را صاحب مسالک رحمه الله اجود گفته است و اجیر مطالبه اجرت میتواند نمود بمجرد عمل خواه آن عمل در خانه خود کند یا در خانه مستاجر و بعضی فقها تفریق کرده اند و گفته اند که اگر عمل و کار معلوم که بر ان خود را باجاره داده در خانه مستاجر کند و بدون تسلیم عین میتواند مطالبه اجرت نمود زیرا که هرگاه در ملک او کاری کند پس آن عین در تسلیم مستاجر است و اگر در ملک خود عمل کند موقوف است مطالبه اجرت بر تسلیم عین بمستاجر و موقوف نیست تسلیم اجرت بر تسلیم عین و همچنین موقوف نیست تسلیم عین بر تسلیم اجرت و در هر موضعیکه عقد اجاره باطل شود واجب است اجرت المثل بعد اگر از ان منفعتی گرفته باشد خواه تمام منفعت یا بعض آن و خواه زیاده بر اجرت مقرر بود یا کم از ان و مکروه است که کار بفرمایند بمزدور پیش از تعیین اجرت و تاوان از و بگیرند یعنی بشهادت شاهدین بر تفریط او در حال آنکه متهم به تفریط و اگر متهم بی تعدی و تفریط در اموال باشد ضامن بود و در صیغه خود مانند غسال و قصار کراهت اخذ تاوان زائل میشود علی ما قبل و فیه تفسرات اخر شرط سیوم آنست که منفعت ملک اجاره دهنده باشد یا به تبعیت مالک عین مانند اینکه مالک اسپی باشد و آنرا باجرت بدهد جهت سواری تا یکسال یا مالک عین نباشد و مالک منفعت تنها بود مانند اینکه اجاره کرده باشد آن اسپ را تا مدت معین در بدل مبلغ معلوم پس همان اسپ را بدیگری اجاره بدهد برای سواری و جائز است مستاجر را که اجاره دهد موجر را بدیگری مگر آنکه شرط کرده باشد اجاره دهنده که استیفای منفعت آن مستاجر کند نه غیر او و اگر چنین شرطی شده باشد و مستاجر آن عین را بخلاف شرط بدیگری بدهد تفریط نموده و ضامن تاوان آنست و اگر اجاره دهد چیزی را غیر مالک بی اذن مالک تبرعا بعضی فقها گفته اند باطل است و بعضی دیگر میگویند که موقوف بر اجازت مالک میماند و این خوب است شرط چهارم منفعت معلوم باشد یا باینطریق که عمل معین شود مانند دوختن جامه معلوم یا بتعیین مدت مانند سکونت خانه تا یکسال مثلا و کار کردن بر چهارپا مانند سواری یا بارکشی در مدت معین و اگر مقرر کند مدت را و عمل را هر دو مانند اینکه بگوید که باجاره گرفتم این خیاط را تا بدوزد این جامه را در این مدت بعضی فقها گفته اند باطل است زیرا که اتمام عمل در آن مدت گاه هست که اتفاق نمی افتد و در ان تردد است و اجیر خاص اجیر است که باجاره گرفته باشد

او را تا مدت معین جائز نیست و او را که کار برای زرگری کند بگر یا جائز است مستاجر و اگر اجیر مشترک باشد جائز است که برای
هر یک کار کند و آن اجیر نیست که اجاره کرده باشد او را برای کردن کاری و تعیین مدت با او نشود پس جائز است که برای
مستاجر هم کار کند و برای دیگر هم و مستاجر مالک منفعت عین موجر میشود بنفس عقد اجاره چنانچه اجیر مالک اجرت میشود
و بیان عقد و آیا شرط است اتصال مدت اجاره بعقد بعضی فقها گفته اند که بلی و اگر مطلق گذارد و تعیین اتصال مدت
نکند باطل میشود و بعضی دیگر گفته اند که اطلاق عقد مقتضی اتصال مدت و آن اشبه است و اگر معین کند در عقد اجاره
ماهی متاخر باشد از ماهی که عقد اجاره در آن ماه شود و بعضی گفته اند که باطل میشود و وجه آنست که جائز است و وقتیکه تسلیم
کند اجاره دهنده عین موجر را بمستاجر و بگذرد مدتی که ممکن بوده باشد در آن مدت استیفای منفعت از آن لازم است
مستاجر را که اجرت آن بدهد و در آن تفصیل است و اگر اجاره دهد کسی خانه تا مدتی معین و تسلیم آنخانه باو کند و مدت
بگذرد و مستاجر سکونت در آن نکند لازم است که وجه کرایه بدهد یا اجاره بگیرد شخصی را برای کندن دندان خود پس بگذرد
مدتی که در آن مدت امکان میشد لیکن مستاجر قلع دندان خود نکرد اجرت لازم میشود بر او اما اگر درد برطرف شود بعد از عقد
اجاره مذکور ساقط میشود اجرت قلع دندان زیرا که اجاره باطل شد چه کندن دندان بدون الم جائز نیست و اما اگر اجاره
بگیرد چیزی را که تلف شود پیش از قبض باطل میشود اجاره و همچنین اگر تلف شود بعد از قبض اما اگر قدری مدت گذشته
تلف شود یا بعد از آن فسخ اجاره شود در مدت گذشته اجاره صحیح است و در مدت باقی مانده اجاره باطل شد و از اجرت
هم بقدر مدت باقی مانده واپس میگیرد از مستاجر و لابد است از معین کردن باری که بر چهارپا بگذارد یا بمشاهده که آن
بار را بموجر داده بنماید یا بکیل یا وزن تعیین کند یا هرچه رفع جهالت آن بار شود و کفایت نمیکند ذکر کجاوه و نه ذکر سوار غیر
معین زیرا که مختلف میباشد هر دو در سبکی و گرانی و لابد است که با کجاوه طول و عرض آن و مقدار بلندی آن سربسته
است یا سر کشاده و جنس پرده آن نیز ذکر کنند و همچنین اگر اجاره بگیرد دابه را برای بار لابد است که آن بار را معین کند
بمشاهده یا بذکر جنس آن و صفت و مقدار آن و همچنین کفایت نمیکند ذکر آلات محموله بر آن مادام که معین نکند مقدار
آنها و جنس آنها و کفایت نمیکند اشتراط بار کردن توشه سفر مادام که معین نکند آن توشه را و هرگاه تمام شود توشه نمیرسد
مستاجر دابه را که بدل آن کند مادام که در هنگام عقد اجاره شرط نکند و هرگاه اجاره بگیرد دابه میباید مشاهده آن دابه کند
و اگر مشاهده نشود میباید که ذکر جنس آن دابه کند و وصف آن و مذکر بودن یا مونث بودن آنکه اگر دابه برای سواری باشد و اگر
بارکشی باشد ذکر ذکوریت و انوثیت آن در کار نیست و لازم است که اجاره دهنده چهارپا سرانجام کند آنچه با آن
احتیاج باشد در امکان سوار شدن از قبیل پالان و غیره و قتب یعنی پالان شتر و آلات آن و شکنه و مهار و بردا

کجاوه و شتر و بستن آن اختلاف است و تردد و اظهر آنست که آنهم لازم است بر موجر شتر و اگر اجاره کند دابه را برای گردانیدن
دولاب محتاج است بسوی مشاهده آن دولاب زیرا که حول دولاب مختلف میباشد در گرانی و سبکی اگر اجاره کند آن دابه
را برای کار زراعت جریب زمین معلوم را ببیند یا وصف آن بشنود و اگر کرایه کند از برای کار کردن در مدتی کفایت
میکند تعیین آن مدت و همچنین در اجاره دابه برای سفر مسافتی معین پس لازم است تعیین وقت رفتار در شب یا روز مگر آنکه
در آنجا عادتی مستمر بوده باشد برای وقت رفتن که بهمان عادت اکتفا میتوان شود و جائز است که دو کس کرایه کنند شتری را
یا غیر شتر را برای سواری به نوبت و در نوبت رجوع کنند بسوی عادت مقرری که معین باشد بزمان یا بمسافت و اگر
معتاد نباشد نوبتی معین باید کرد تا رفع جهالت شود و اگر کرایه کند دابه و آنرا براند زیاده از معتاد یا بزند او را زیاده از عادت
یا بکشد لجام او را همچنان بدون ضرورت ضامن میشود و صحیح نیست اجاره مزرعه مگر آنکه معین شود بمشاهده یا باشارت
بسوی آن موضع یا اوصافی که بآن از جهالت برآید و معین شود و صحیح نیست اجاره مزرعه که مالک آنرا توصیف کند و بر قدم
خود بگیرد که بمستاجر بدهد زیرا که متضمن فریب و خدعه هم میباشد و موجب وقوع نزاع و اختلاف میشود چه در اراضی مزارع
اختلاف عظیم میباشد بر خلاف اجیر گرفتن درزی برای دوختن جامه و بافنده از برای بافتن پارچه که اگر بر قدم هم باشد
جائز باشد زیرا که در آن اختلاف نیست که بوصف رفع نشود و موجب خدعه و وقوع منازعه باشد و اگر اجاره بگیرد کسی
از اهل صنائع را تا مدتی معین باید او را تعیین کند تا احتمال فریب و خدعه برطرف شود زیرا که تفاوت در میان ارباب
صنائع بسیار است در جلدکاری و کم کاری و خوشکاری و اگر اجیر بگیرد کسی را برای کندن چاه لابد است از معین کردن
زمین و مقدار عمق آن و گشادی آن و اگر بکند چاه را و بعد از کندن منهدم شود و اطراف کلا یا بعضا لازم نیست اجیر را
که دور کند از چاه خاکش را که ریخته شده و این کار مالک است و اگر حفر کند پاره از چاه را که بر آن مقاطعه کرده باشد و
بعد از آن متعذر شود حفر باقی را از جهت سختی زمین یا بیماری اجیر یا سوای آن تشخیص میکنند اجرت المثل کندن تمام
آن چاه و اجرت آنچه کنده از وجه اجاره بقدر همان تفاوتی که مابین این دو اجرت است از اجرت اجیر میگیرند مثلا
اجرت تمام چاه کندن ده دینار است و اجرت آنچه کنده و آن نصف است مثلا پنج دینار و تفاوت در میان پنج و ده
است و نصف اجرت که مقرر شده باشد و آن دوازده دینار باشد مثلا شش دینار میشود همان از او میگیرند و در این مسئله
قول دیگر هم هست که سند آن روایتی است که معمول فقها نیست مترجم گوید این روایت مرویست از حضرت امام جعفر صادق
علیه السلام که از آنحضرت پرسیده اند که مردی اجیر گرفت مزدوری برای کندن چاه بقدر ده قامت انسان بده درهم
پس بقدر یک قامت کند و عاجز شد حضرت فرمودند که تقسیم باید شود ده اجرت بار اکه ده درهم است و پنجاه و پنج جزء

وپس یک حصه از آن اجرت کندن چاه بقدر قامت اولست ودو جزو اجرت قامت دوم وسه جزو اجرت کندن قامت سوم
وهمچنین تا آخر وگفته اند که این در واقعه معینی بوده وتعدی نمیکند بمواقع دیگر وجائز است اجیر گرفتن زن برای شیر دادن تا مدت
معین بمبلغ معلوم باذن شوهرش پس اگر اجازت ندهد دران تردد است وجواز اشبه است بشرطیکه شیر دادن مانع وفا
بحقوق شوهرش نشود ومی باید که مرضعه مشاهده صبی کند وآیا شرطست در اجاره مذکور ذکر کردن مکانی که دران شیر بدهد
بعضی فقها گفته اند که شرط است ودران تردد است پس اگر بمیرد صبی یا مرضعه عقد رضاع باطل میشود واگر بمیرد پدر صبی
آیا باطل میشود عقد اجاره رضاع یا نه جمعی که قائلند به بطلان اجاره بموت مستاجر نزد آنها باطل میشود بخلاف آنها که موت
مستاجر را موجب بطلان اجاره نمیدانند واگر اجاره بگیرد اجیر را تا مدتی معین واجب نیست که اجزای اجاره را تقسیط کند
بر اجزای آن مدت خواه مدت کوتاه باشد یا دراز مثلا نجاری را اجیر کرده که تمام روزگار نجاری کند در بدل یکدینار واجب نیست
که در ربع روز ربع دینار بدهد ودر نصف روز نصف بدهد واگر بدهد جائز است وجائز است اجاره گرفتن زمین برای
ساختن مسجد یعنی مکان نماز زیرا که نماز گذاردن از اعظم منافع است ولیکن بسبب اجاره زمین وقف نمیشود واطلاق
مسجد بران بطریق مجاز است واجزائیکه مخصوص مساجد است در چنین مسجدی نیست وجائز است اجاره گرفتن
دراهم ودینار اگر متحقق شود دران منفعتی حکمی با وجود بقای عین آنها چنانچه در اجاره معتبر است مانند اینکه زینت دهد
خود را بآنها یا دفع ظهور فقر از خود کند تفریع اگر کسی کرایه کند دابه را برای بار کردن ده پیمانه گندم از توده پس پیمانه آن ده پیمانه
را او بار کند بران چهارپا وبعد از آن ظاهر شود که زیاده بوده پس اگر پیماینده مستاجر بود لازم است او را که اجرت المثل
پیمانهای زیاده بدهد وآن دابه اگر تلف شود ضامن خواهد بود زیرا که تعدی نموده واگر پیموده آنرا مالک دابه که دابه را باجاره
داده از مستاجر اجرت زیادتی هم نمیگیرد وقیمت آن دابه نیز در صورت تلف بلکه مالک گندم را میرسد که تکلیف رد زیادتی
بمکان اصلی کند مالک آن دابه را اگر خواهد واگر پیماینده بیگانه باشد لازم است آن بیگانه را که اجرت زیادتی بدهد بمالک دابه
پنجم آنکه منفعت مباح باشد پس اگر بکرایه بدهد خانه برای نگاهداشتن شراب یا دوکانی برای فروختن آلات لهو ولعب
یا مزدوری بگیرد برای برداشتن شراب منعقد نمیشود اجاره وبعضی فقها گفته اند که حرام است لیکن اجاره منعقد میشود
زیرا که از این امور انتفاع حلال هم ممکن است مانند اینکه شراب را سرکه بسازد یا آلة لهو را صرف سوختن وپختن طعام
کنند وقول اول اشهر است زیرا که عقد اجاره به منفعت مباح شده ودر اجاره گرفتن دیوار منقش برای سیر وتماشا
تردد است باعتبار اینکه این منفعتی نیست که عقلا بران زر بدهند مگر آنکه جهت تعلم نقوش حسنه آن نقاشان اجاره آن
دیوار منقوش کنند چنانچه مشتاقان خطوط استادان را برای دریافت حرکات مستحسنه خط وآموختن حسن خط بکرایه میگیرند

ششم آنکه استیفای منفعت از آن عین موجر مقدور باشد پس اگر اجاره بدهد بنده گریخته را صحیح نیست هرچند با انضمام
چیز دیگر هم باشد و در آن تردد است و اگر منع کند مستاجر را موجر از انتفاع ساقط میشود از مستاجر اجرت آن و بعضی فقها گفته اند
که میرسد مستاجر را که اجاره باقی بگذارد و اجرت المثل بگیرد از موجر که مانع استیفای منفعت شده و اگر اجرت المثل زیاده از وجه
اجاره بود تفاوت آنهم از موجر بگیرد و بعضی دیگر گفته اند که نمیرسد و در آن تردد است اظهر آنست که میرسد و اگر منع کند مستاجر را
ظالمی پیش از قبض عین موجر مستاجر مختار است خواه فسخ اجاره کند یا از ظالم اجرت المثل بگیرد و اگر تصرف ظالم بعد از قبض
مستاجر بود باطل نمیشود اجاره و او را میرسد که از ظالم بگیرد اجرت المثل را و هرگاه خانه منهدم شود مستاجر آنخانه را واجب است
که فسخ اجاره کند مگر آنکه باز مالک خانه آن خانه را بسازد و بتصرف او بدهد و در آن تردد است و اگر درنگی کند موجر در ساختن
آنخانه و فسخ کند اجاره را اگر وجه اجاره تمام مدت را مالک داده باشد حصه ایام باقی مانده را از موجر بگیرد **فصل سیوم** در احکام
اجاره است و در آن چند مسئله است **اول** هرگاه پیدا شود مستاجر در عین موجر عیبی جائز است او را که فسخ اجاره کند یا راضی شود
بدادن اجرت که مقرر نموده بلا نقصان هرچند که آن عیب از عیوبی باشد که بسبب آنها از بعضی انتفاع افتد **دویم** هرگاه تعدی
کند مستاجر در آنمال که اجاره کرده ضامن قیمت آنمال است که در وقت تعدی می ارزیده بوده و اگر تنازع کنند مالک و مستاجر
در قیمت آنمال قول قول مالک است اگر آنمال چهارپا بوده باشد بعضی فقها گفته اند که قول قول مستاجر است با هر حال و آن اشبه
است **سیوم** هرکه باجاره بر ذمه خود بگیرد عملی را در چیزی و اجیر آن کار شود جائز نیست که به دیگری بدهد بکمتر از آنچه برای خود اجرت
گرفته مگر آنکه در آن کار عملی کرده باشد که بآن مستحق زیاده شده باشد و جائز نیست که آن چیز را حواله دیگری کند مگر باذن مالک
و اگر بدون اذن بدیگری بدهد ضامن تاوان است در صورت تلف **چهارم** واجب است بر مستاجر دابه که آب و علف بدهد
او را و اگر اهمال کند در دادن آب و علف ضامن میشود **پنجم** هرگاه ضایع کند کارگر متاعی را که باو برای ساختن یا رنگ
کردن و دوختن وغیره داده باشد ضامن آن میشود هرچند در کار خود استاد باشد مانند اینکه دوزی پاره کند یا بد دوزد جامه را
و حجام جنایت کند در حجامت و در اثنای حجامت زخم زند یا ختان در اثنای ختنه استره اش بحشفه اش برسد یا تجاوز کند
از حدی که در ختنه مقرر است و همچنین بیطار یعنی معالج چهارپایان مانند اینکه سم اسب را در نعل بستن زیاده ببرد یا قصد کند
و اسب را بیجان بکشد یا ضرری برساند چهارپا را هرچند احتیاط کند و جد و جهد در کار خود نماید اما اگر متاعی تلف شود در دست کار
گر نه از عمل او و تعدی و تفریط او ضامن آن نیست علی الاصح و همچنین کشتی بان و کرایه کش ضامن تلف مال میشوند
مگر آنکه تفریط و بی پروائی کنند علی الاشهر **ششم** هرکه اجیری بگیرد و او را پابند کند بکاری نفقه ضروری او بر مستاجر است
مگر آنکه شرط کند که از خود خرج کند **هفتم** هرگاه آقا باجرت بدهد غلام خود را و او ضایع کند متاع مستاجر را تاوان بر ذمه

آقاست که از کسب همان غلام اداکند و همین حکم است اگر غلام نفس خود را باجرت کسی بدهد باجازت آقای خود هشتم صاحب حمام
ضامن نمیشود اگر چیزی را که باو بسپارد هر که به حمام او در آید واو در حفظ آن بی پروائی کند و تلف شود نهم هرگاه ابرای حق اجرت
کند اجیر بعد از آنکه بر مستاجر لازم شود ادای آن صحیح است ابرای او و هرگاه اسقاط کند منفعت معینه که متعلق باشد مانند خدمت غلام
معین یا سکونت خانه معین ساقط نمیشود زیرا که منفعت معین مذکور بر ذمه مالک نیست زیرا که فعل او نیست که بر ذمه او میشود
و ابرا تعلق میگیرد بچیزی که بر ذمه کسی باشد دهم هرگاه باجاره بدهد غلام خود را و بعد از آن آزاد کند او را اجاره باطل نمیشود و مستاجر
استیفای منفعت میکند تا مدت اجاره که بعقد اجاره تعلق باو گرفته پیش از ازادی و آن غلام واپس نمیگیرد اجرت عمل
ایام اجاره را از آقای خود بعد از ازادی و اگر مزدوری بدهد وصی طفل غیر بالغی را تا مدت معین که در آن مدت معلوم باشد
که بالغ خواهد شد آن طفل باطل است آن اجاره در زمان متیقن البلوغ و صحیح است در زمان محتمل البلوغ هرچند که در آن
اتفاق بلوغ افتد اما اجیر [illegible] سال که بعد از بلوغ خود فسخ آن اجاره کند بعضی فقها گفته اند که بلی و در آن تردد است یازدهم
اگر بگیرد [illegible] کاری و در پیش مستاجر آن اجیر هلاک شود مستاجر ضامن او نیست که دیت بدهد خواه آن اجیر صغیر
باشد یا کبیر آزاد باشد یا بنده یعنی در صورت عدم تعدی و تفریط خود در ایام اجاره هلاک شود یا بعد از آن زیرا که واجب
نیست بر مستاجر که رد آن اجیر کند بمالک بلکه واگذارد او را و مانع رسیدن او نزد مالک نشود و اگر بعد از انقضای مدت اجاره
اجیر را حبس کند مستاجر و نگذارد او را که پیش مالک خود برود و در اینجا بمیرد و اجیر عبد باشد یا صغیر ضامن میشود و اگر حر بالغ
باشد ضامن او نمیشود علی ما فی المسالک دوازدهم هرگاه بدهد متاع خود را بدیگری برای عملی که در آن متاع کند پس
اگر آن کس [illegible] باشد که برای آن عمل اجرت میگرفته باشد مانند غسال که مرده ها را شستشو میدهد یا دوبی که پارچه
ها را باجرت میشوید بر مالک آنست که اجرت مثل آن عمل باو بدهد و اگر آنکس را عادت نباشد که بر آن عمل اجرت میگرفته
باشد و آن عمل را [illegible] باشد معتاد پس میرسد او را که طلب اجرت آن عمل کند اگر خواهد زیرا که اجیر بهتر میداند که بقصد
اخذ اجرت کرده آن عمل را یا بطریق تبرع و اگر آن عمل را عادةً اجرت نباشد گوش نمیدهند بدعوی اجرت آن سیزدهم
هرچه موقوف باشد بر آن اخذ منفعت بر موجر واجبست که آنرا از خود بدهد مانند رشته برای دوختن و سیاهی برای کتابت
کردن و کلید خانه و امثال در اجاره خانه است زیرا که انتفاع از خانه بدون آن نمیشود فصل چهارم در احکام تنازع
و در آن چند مسئله است اول هرگاه تنازع کنند مالک و مستاجر در اصل اجاره پس اگر انکار کند مالک اجاره را
قول قول او است با قسم او و همچنین اگر اختلاف کنند در مقدار عین موجره یا نزاع کنند در باز پس دادن عینی که باجرت
گرفته باشد بمالک اما اگر اختلاف کنند در مقدار اجرت قول قول مستاجر است دوم هرگاه دعوی کنند کارگر یا ملاح

یا کرایه کش که متاع هلاک شد و مالک انکار کند تکلیف میکنند آنها را که بینه بیارند برای اثبات دعوی هلاک متاع بدون تعدی وتفریط واگر بینه نباشد ضامن آن متاع اند که بمالک برسانند وبعضی فقها گفته اند که قول قول آنهاست باقسم زیرا که امین اند در اعمال خود واین اشهر روایتین است وهمچنین اگر دعوی کند مالک تفریط را وآنها انکار کنند سیوم اگر قطع کند درزی پارچه را جامه وبگوید مالک که من امر کرده بودم ترا پیراهن قطع کن قول قول مالک است باقسم او وبر تقدیر قسم مالک از درزی تفاوت قیمت پارچه مقطوع بطریق جامه ومقطوع پیرهن میگیرد وبعضی فقها گفته اند که قول قول درزیست وقول اول اشبه است واگر درزی خواهد که آنچه جامه دوخته را واکند تا عملی که در آن کرده زائل نماید اگر رشتهای دوخت از آن پارچه بر آورده باشد یا از مال مالک پارچه بود جائز نیست که بی اجازت مالک واکند ودر هیچ صورت مستحق اجرت دوختن هم نخواهد شد زیرا که کاری کرده که مالک نفرموده بود

کتاب الوکالت

این کتاب در بیان وکالت است وآن استدعای بیان چند فصل میکند **فصل اول** در بیان عقد وکالت است وآن نائب گردانیدن کسی است در تصرف امور ودر تحقیق وکالت شرط است ایجاب که دلالت کند بر قصد نائب مذکور چنانچه بگوید که وکیل گردانیدم یا نائب نمودم ترا وآنچه مشابه این باشد از عبارات واگر بگوید شخصی بکسی که وکیل کردی مرا واو بگوید بلی یا اشاره کند یا آنچه دلالت کند بر قبول کافی ست در ایجاب وکالت اما قبول پس آن واقع میشود بلفظ چنانچه بگوید وکیل قبول کردم یا راضی شدم وآنچه مشابه بآن باشد وگاه واقع میشود بکار مانند اینکه کسی شخصی را وکیل کند برای بیع وبگوید باو که وکیل کردم ترا برای بیع داد وشروع در بیع کند واگر متاخر باشد قبول از ایجاب آنهم جائز است وضرری در صحت وکالت ندارد زیرا که غائب را هم وکیل میتوان کرد وقبول او البته متاخر از ایجاب خواهد بود واز جمله شروط وکالت است که منجز باشد یعنی معلق بر شرطی نباشد پس اگر آنرا معلق سازد بر شرطی که در آن وقت نباشد وبعد از آن بوقوع آید مانند آمدن سوداگران یا حاجیان مثلا یا بر وقتیکه بعد از این بیاید صحیح نیست آن وکالت واگر منجز کند ومعلق بشرط نسازد وکالت را وشرط کند تاخیر تصرف جائز است مانند اینکه بگوید که وکیل کردم ترا در خرید فلان خانه اما باید بخری آنرا بعد از این بدو ماه جائز است واگر وکیل کند کسی را برای خریدن غلامی باید که آن غلام را وصف کند تا فریب وخدعه نشود واگر وکیل کند او را برای خریدن غلام از هر نحو وبهر صفت که باشد نزد بعضی فقها صحیح نیست ووجه اینست که جائز است ووکالت عقدیست که جائز است از طرف موکل ووکیل هر دو پس وکیل را میرسد که

معزول سازد خود را از وکالت خواه موکل حاضر باشد یا غائب و موکل را هم میرسد که معزول کند وکیل را بشرطی که خبر کند او را
بعزل و اگر او را اخبار نکند معزول نمیشود آن وکیل بعزل موکل و بعضی فقها گفته اند که اگر متعذر باشد اعلام وکیل پس شاهد
بگیرد موکل برای عزل وکیل درینصورت معزول میشود بعزل و اشهاد و قول اول اظهر است و اگر تصرف کند وکیل پیش از
معلوم کردن عزل خود جاری میشود تصرف او بر موکل و رد نمیتواند کرد آنرا و اگر وکیل کند شخصی را برای گرفتن قصاص و بعد
از آن عزل کند او را و او قصاص کرده باشد پیش از علم بعزل وکالت قصاص او بجا باشد و باطل میشود وکالت بموت هر یک
از وکیل یا موکل و بجنون و بیهوشی از هر کدام که باشد و باطل میشود وکالت وکیل بسبب وقوع حجر بر موکل یعنی هرگاه موکل محجور
علیه از تصرف در چیزی شود وکیل او هم تصرف در آن نمیتواند کرد و باطل نمیشود وکالت بسبب بخواب رفتن هرچند در زمان طولانی
باشد و باطل میشود وکالت بسبب تلف شدن چیزی که وکالت متعلق بآن باشد مانند مردن غلامی که وکیل برای فروختن
شده باشد و مردن زنی که وکیل برای طلاق او بود و همچنین هرگاه بعمل آرد کار وکیل را موکل بنفس خود و عبارت عزل
آنست که موکل بوکیل بگوید که معزول ساختم ترا یا زائل کردم نیابت ترا یا فسخ وکالت تو کردم یا باطل کردم و شکستم وکالت
ترا و آنچه در حکم این عبارت باشد و باشد اینکه منع کند وکیل را از کردن آن کار و هرگاه کسی را وکیل کند برای خریدن
متاعی و مطلق گذارد آن ابتیاع را اقتضای آن کند که وکیل بخرد آن متاع را بقیمت مثل آن بنقدی که رائج بود
در آن بلد حالا نه بمیعاد مدتی و صحیح سالم نه معیوب را و اگر مخالفت کند وکیل و موافق آن بعمل نیاورد صحیح نیست ابتیاع مذکور
و موقوف میماند بر اجازت موکل و اگر بفروشد وکیل متاعی را بقیمتی پس انکار کند مالک اجازت فروختن آن متاع را
بآن قیمت قول قول موکل است با قسم او و بعد از قسم آن عین مال مبیع را او پس میگیرند از مشتری اگر باقی باشد و مثل
آن میگیرند یا قیمت وقت بیع اگر تلف شده باشد و بعضی فقها گفته اند که الزام میکنند بر دلال که آنچه مالک بر آن قسم خورده
تمام بدهد و این قول بعید است و اگر اتفاق کنند مشتری و وکیل بر قیمت و هر دو ادعا کنند که اذن مالک بهمان قیمت بوده و وکیل آن متاع را
بمشتری بدهد پس تلف شود در دست مشتری پس میرسد موکل را که بعد از قسم نقصان از وکیل بگیرد یا از مشتری و لیکن اگر بگیرد از مشتری باز آن
نمیگیرد مشتری از وکیل زیرا که او تصدیق وکیل نموده در اذن موکل و اگر بگیرد نقصان از وکیل او میگیرد از مشتری آنچه اقل باشد از قیمت
آن متاع و غرامتی که کشیده باشد یعنی اگر قیمت متاع اقل باشد آنرا بگیرد و اگر غرامتی که کشیده اقل بود همان را بگیرد از مشتری
و هرگاه موکل اذن در بیع دهد و مقید نکند اذن مذکور را بقیدی اقتضا کند اذن مذکور تسلیم مبیع را بمشتری زیرا که تسلیم مبیع از
واجبات بیع است و همچنین اطلاق وکالت در خریدن متاع مقتضی تسلیم ثمن مبیع است ببائع آن متاع و لیکن اذن دادن
بکسی در فروختن متاع مقتضی اذن او در قبض ثمن نیست زیرا که گاه باشد که اعتماد قبض ثمن آن بر بائع نباشد و وکیل را

میرسد که متاعی اگر برای موکل بخرد ودر آن عیبی ظاهر شود واپس بدهد آنرا زیرا که صلاح موکل در آنست خواه موکل حاضر باشد یا غائب بود واگر موکل منع کند او را از رد با وجود ظهور عیب جائز نیست که مخالفت او کند

فصل دویم در چیزهایی که صحیح نیست در آن نیابت و وکالت اما آنچه در آن نیابت نمی باشد پس ضابطه آن اینست که شارع خواسته باشد ایقاع آن را از مکلف که خود بعمل آرد مانند طهارت با وجود قدرت هر چند در بعضی افعال آن مانند شستن اعضا نیابت هم جائز است هنگام ضرورت وهمچنین نماز واجبی مادام که آدمی زنده باشد وروزه و اعتکاف وحج واجب با وجود قدرت وقسمها ونذرها و غصب هم نیابت معنی ندارد بلکه هر که غصب حق دیگری نموده او غاصب است واگر بگوید که به نیابت دیگری این کردم مسموع نیست ونوبت قرار دادن در خوابیدن نزد زوجات در آنهم نیابت جائز نیست زیرا که این کار متضمن استمتاع از زوجات است که مخصوص زوج وهمچنین در ظهار ولعان وقضاء عده وجنایتی که بر کسی کند ولقطه که از راه بردارد یا هیمه وعلف که از جنگل وصحرا فراهم آورد مترجم گوید که مالک همه جنگل وعلف صحرا نمیشود کسی مگر بحیازت آن وهر که حیازت کند حق او میشود نه حق موکل او وهمچنین در اقامت شهادت نمودن که در جمیع امور مذکوره نیابت جائز نیست وباید که بنفس خود مباشر آن شود مگر اینکه شهادت بدهد بر آنکه فلان وفلان ادای شهادت بر این مدعا نموده اند واین درحقیقت نیابت در اقامت شهادت نیست بلکه شهادت است بر حصول اقامت شهادت اما آنچه در آن نیابت جائز است پس قاعده کلی آن اینست که آنچه وسیله حصول غرضی باشد که آن غرض مخصوص مباشر آن کار نباشد مانند بیع وقبض ثمن مبیع ورهن کردن چیزی وصلح نمودن وحواله وضمان وشرکت ووکالت وعاریه گرفتن که در امثال این امور نیابت جائز است وهمچنین جائز است نائب مقرر کردن در گرفتن چیزی بطریق شفعه وامانت سپردن بکسی وا گرفتن آن وابرا نمودن وتقسیم صدقات در میان مستحقین وعقد نکاح ومعین نمودن مهر زنان وخلع وطلاق وتحصیل قصاص وقبض دیتها ودرجها ودر بعضی صورتها در اجرای حدود مطلقا خواه حدود آدمیان باشد مانند حد دزدی وحد قذف وخواه حدود الهی بود مانند حد زنا وحد شرب خمر بعد از ثبوت آنها نزد حاکم شرع ودر اثبات حدود آدمیان وکیل شدن از طرف حاکم جائز است اما در اثبات حدود الهی پس نیابت جائز نیست زیرا که حدود الهی مبنی بر تخفیف است بمجرد شبهه ساقط میشود هر چند آن شبهه ضعیف باشد و وتوکیل مبنی بر غلظت وتشدد است ونیز جائز است وکیل کردن در عقد سبق ورمایت که در جای خود مذکور خواهد شد ودر آزاد کردن بنده ومکاتب ساختن او وتدبیر او ودر دعاوی واثبات حجتها وحقوق واگر وکیل کند کسی را بر تحلیل کنیز بعضی فقها گفته اند که جائز نیست زیرا که در آن شبهه وقوع در ضرر است وبعضی دیگر میگویند که جائز است وضرر رفع میشود باعتبار مصلحت که در وکالت شرط است که خلاف مصلحت موکل بعمل نیاورد واین کلام از موضع معروض زیرا که

فرض کردیم توکیل بر هر قلیل و کثیر و آن شامل هر چیز است مانند عتق ممالیک و تطلیق و بخشیدن املاک و غیر آنچه موجب ضرر بود
و تخصیص بمصلحت منافی عموم ست که مفروض شد بلی و اگر وکیل کند کسی را بر کل یملکه صحیح است زیرا که آن مشروط بمصلحت
است **فصل سیوم** در موکل است و معتبر است در او بلوغ و عقل و اینکه جائز التصرف بود در آنچه او را وکیل کرده باشد
از چیزیکه نیابت در ان صحیح باشد پس صحیح نیست وکالت طفل نابالغ خواه صاحب تمیز باشد یا نه باشد و اگر ده ساله بود جائز
است که وکیل کند در امور یکه او را التصرف میرسد در ان امور مانند وصیت و صدقه و طلاق بروایتی و همچنین جائز است
که وکیل شود در آن امور از طرف دیگری و صحیح نیست وکالت دیوانه و اگر وکیل را جنون عارض شود بعد از تقرر وکالت
باطل میشود وکالت او و عبد مکاتب را میرسد که وکیل کند زیرا که او مالک تصرف است در اکتساب خود و عبد خالص
بدون اجازت آقا وکیل نمیتواند کرد و اگر وکیل کند آن عبد ماذون را شخصی جهت خریدن نفس خود از پیش آقا برای
آن شخص صحیح است و درین صورت همان عبد اگر از طرف آقا هم وکیل بیع شود باذن او نفس خود را از طرف آقای او
برای آقای دویم بخرد آن نیز جائز است در میان بائع و مشتری تغایر اعتباری کافی است درین مثال و نمیرسد
وکیل را که از طرف خود وکیل دیگر مقرر کند برای کار موکل مگر باذن او و غلام ماذون در تجارت را جائز است که وکیل کند
در امور یکه تاجران در ان امور وکیل میکرده باشند زیرا که در صورت اذن مولی در تجارت مانند ماذون در توکیل مذکور هست
و جائز نیست که در غیر امور مذکوره دیگری را وکیل کند چه آن موقوف است بر اذن صریح از آقای خود و جائز است غلام را
که وکیل کند دیگری را برای اموریکه تصرف در ان امور موقوف بر اجازت مولی نباشد و نیابت در ان جائز بود مانند طلاق
خود و محجور علیه را هم جائز است که وکیل کند در کارهای که جائز التصرف بود در آنها مانند طلاق و خلع و آنچه مشابه بآن باشد
و کسیکه احرام بسته باشد جائز نیست که وکیل کند در کارهائیکه بر محرم حرام بود مانند عقد نکاح و ابتیاع شکار و پدر و جد پدری را
جائز است که از طرف طفل صغیر وکیلی مقرر کنند و صحیح است که وکیل شود کسی برای طلاق دادن زن زن دیگری که غائب
بود یا باجازت شوهرش باتفاق جمیع فقها و وکیل شدن از قبیل شوهر حاضر هم علی الاظهر و اگر بگوید موکل بوکیل خود که بکن هر چه
خواهی این عبارت دلالت میکند بر اجازت وکیل مقرر کردن از طرف موکل زیرا که مسلط کرده او را بر هر چه خواهد
و مستحب است که وکیل بصیرت تمام داشته باشد در آن کار که وکیل کرده باشد او را و دانا باشد بزبانیکه محاوره و گفتگو میشده
باشد بآن زبان و واجب است حاکم را که از جانب سفها وکیل برای دعوی حقوق مقرر کند و مکروه است مردم صاحب مروت را
که خود منازعه کنند در تحصیل حقوق **فصل چهارم** در وکیل است معتبر است در وکیل بلوغ و کمال عقل هر چند کافر
یا فاسق یا مرتد بود و اگر مسلمان مرتد شود وکالت او باطل نمیشود زیرا که ارتداد مانع ابرای وکالت نیست منافی بقای آن

چرا باشد و هر کاری که جائز بود که متولی آن کار شود برای خود بنفس خود بنیابت دیگری هم در آن کار صحیح باشد جائز است که در آن
دیگری وکیل شود پس صحیح است که شخصی وکیل محجور علیه شود که او را حجر یعنی منع تصرف در مال کرده باشند بسبب اسراف
یا تفلیس زیرا که آنها خود متولی بعض امور خود میتوانند شد پس صحیح است که وکیل آنها هم متولی آن امور شود و صحیح نیست
که وکیل محرم شود در کارهای که بر محرم حرام بوده باشد خریدن جانور شکاری و نگاهداشتن آن و ایقاع عقد نکاح و جائز است
که وکیل شود زن برای طلاق زن دیگر از جانب شوهر او و آیا صحیح است که وکیل شود از طرف شوهر در ایقاع طلاق خود
بعضی فقها گفته اند که جائز نیست و بعضی دیگر میگویند که جائز است در آن تردد است و اصح آنست که جائز نیست زیرا که مطلق
و مطلقه میباید متغائر یکدیگر باشند و وجه تردد اینست که تغائر اعتباری شاید کافی باشد چنانچه در بسیاری از عقود کفایت میکند
و صحیح است وکالت زن در عقد نکاح زیرا که عبارت زن در ایقاع عقد نکاح نزد معتبر است و جائز است وکالت غلام
هرگاه آقای او اجازت دهد او را و جائز است که وکیل کند غلام خود را آقای او در آزاد کردن خودش از عبودیت و شرط نیست
عدالت ولی در ایقاع عقد نکاح صبی و نه عدالت وکیل نکاح در ایقاع نکاح و جائز نیست که وکیل شود کافر ذمی از طرف
کافر ذمی برای دعوی که بر مسلمان داشته باشد و نه از طرف مسلمان بقول مشهور و آیا وکیل می تواند شد مسلمان از طرف
ذمی بر مسلمان در آن تردد است و وجه اینست که جائز است با کراهت و جائز است که کافر ذمی وکیل شود بر ذمی و وکیل
اقتصار میکند در تصرف امور موکل بر همان قدر که اجازت یافته باشد در آن از موکل و آنچه بشهادت عادت معلوم شده
باشد که در آن هم ماذون است پس اگر موکل امر کند وکیل را که بفروشد این متاع را بیک دینار بنسیه و او بفروشد به دو دینار
نقد صحیح است و اگر بیک دینار نقد هم بفروشد صحیح است مگر آنکه در آنجا غرضی باشد موکل را که بجهت آن نسیه بیک دینار فروختن
بهتر داند اما اگر امر کند او را بفروختن بنقد و او نسیه بفروشد صحیح نیست هر چند بقیمت زیاده از آنچه موکل گفته بفروشد زیرا که غرضها
میباشد در فروختن به نقد و اگر امر کند وکیل را بفروختن متاع در بازاری مخصوص و او بفروشد آنرا در غیر آن بازار
بهمان قیمت که موکل گفته یا بقیمت مثل بفروشد در صورت عدم تعیین قیمت از موکل صحیح است بیع مذکور زیرا که غرض از بیع
تحصیل قیمت است اما اگر بگوید که بفروش این متاع را بفلان و او بفروشد بدیگری صحیح نیست هر چند قیمت مضاعف
بدهد زیرا که در خرید آن اغراض متفاوت میباشد و همچنین او را امر کرده باشد که بخرد متاع را بعین المال و او بخرد بقرض
یا بخرد بقرض و او بخرد بعین المال صحیح نیست زیرا که این تصرفیست بدون اجازت و در تصرفات مقاصد مختلف میباشد
و در این صور موقوف بر اجازت موکل است و هرگاه بخرد متاعی را وکیل واقع میشود خرید از طرف موکل و آن متاع
داخل در ملک وکیل نمیشود زیرا که اگر ملک شود لازم می آید که اگر پدر یا پسر خود را برای موکل بخرد آزاد شوند آنها چنانچه

اگرچه موکل یا پسر او یا اجیر او آزاد میشود و اگر وکیل کند مسلمانی ذمی را برای خریدن خمر صحیح نیست هرچند ذمی که اگر برای خود بخرد مالک
آن میشود و برای مسلمان نمیتواند خرید زیرا که مسلمان مالک خمر نمیشود و در هر موضعیکه خریدن وکیل برای موکل باطل باشد
پس اگر وکیل در وقت عقد بیع نام موکل گرفته و گفته که برای فلان میخرم بوکالت او این بیع برای موکل هم واقع نمیشود
و برای وکیل هم زیرا که در عقد بیع نام موکل مذکور کرده و اگر نام موکل نگرفته بحسب ظاهر حکم میکنند بآنکه برای خود خریده هرچند
در دل قصد موکل کرده باشد زیرا که امور باطن را کسی چه داند و همچنین اگر موکل انکار وکالت وکیل کند و وکیل در وقت عقد بیع
نام موکل نگرفته باشد و لیکن اگر وکیل دروغ گفته باشد پس بیع ملک وکیل است بحسب ظاهر و بحسب باطن هر دو و اگر راست
گفته باشد در باطن خرید برای موکل واقع شده و طریق خلاصی درچنین صورتی که احتمال کذب موکل بوده باشد اینست
که موکل بگوید که اگر این بیع ملک منست آنرا بوکیل فروختم درینصورت بیشک مال وکیل میشود ظاهرا و باطنا و این کلام
تعلیق بیع شرط نیست که باطل بود زیرا که تعلیق بشرطیکه مبطل تحقق بیع آنست که نزد بائع و مشتری محقق نباشد وقوع و عدم
وقوع آن مثلا بگوید که اگر زید از سفر برگردد این خانه را بتو فروختم و درصورت مفروض موکل عالم بحقیقت حال آن بیع که
ملک او هست یا نیست و این مانند اینست که شخصی انکار زوجیت زنی کند و بگوید که اگر این زن منست پس آن طالق است
چه بیقین میداند حقیقت حال را و شکی در وقوع یا عدم وقوع شرط مذکور ندارد پس طلاق واقع میشود با وجود تعلیق بچنین
شرطی و درصورت مذکور هرگاه موکل انکار وکالت کند و بعبارت مرقوم بیع آن متاع بوکیل نماید جائز است که عوض قیمت آن
متاع که ببائع داده از جانب موکل از قیمت اول از آن حاصل شود بموکل بدهد و اگر کم شود از مال موکل بگیرد بطریق
تقاص حق اگر خواهد بگیرد زیرا که از انکار موکل مبطل بیع در باطل از ملکیت او بیرون نمیرود و بملک وکیل تعلق نمیگیرد
و اگر وکیل کند شخصی برای امور خود دو کس را پس اگر شرط کند که باجتماع کار کنند جائز نیست هیچ کدام را که بتنهائی تصرف
در مال موکل کنند و همچنین اگر مطلق گذارد و شرط اجتماع و عدم اجتماع نکند و اگر یکی از آن دو وکیل بمیرد وکالت دیگری
هم باطل میشود و حاکم را نمیرسد که بدل متوفی امینی از طرف خود ضم کند اما اگر شرط کند موکل که هر کدام از هر دو وکیل به
تنهائی هم تصرف در مال او میکرده باشند جائز است هر کدام را که بی صلاح دیگری تصرف در مال موکل کنند و اگر وکیل
کند زن خود را یا غلام دیگری را باجازت آقای او و بعد از آن زن را مطلقه کند یا غلام آزاد شود وکالت آنها باطل
نمیشود اما اگر اجازت دهد غلام خود را در تصرف در مال خود و بعد از آن آزاد کند آن غلام را باطل میشود اذن تصرف
زیرا که حکم وکالت ندارد بلکه اذنی است تابع ملکیت غلام و اگر شخصی وکیل کند کسی را در اثبات حق خود که بر دیگری
داشته باشد آنکس قبض آن حق از مدعی علیه نمیتواند کرد از جانب موکل زیرا که گاهی وکیل خصومت میکنند کسی را که امینی

ازاو نباشد بر مال و همچنین اگر شخصی را وکیل کند برای قبض مال از پیش دیگری و او انکار آن مال کند وکیل قبض بوکالت مذکور متولی نزاع و خصومت نمیشود زیرا که ممکن است موکل راضی بخصومت او نباشد **فرع** اگر یکی بگوید که وکیل کردم ترا در قبض حق خود از فلان شخص و مدیون بمیرد و نمیرسد وکیل را که از ورثه او طلب کند اما اگر بگوید که وکیل کردم ترا در قبض حقی که از من بر ذمه فلانست میرسد او را که اگر مدیون بمیرد از ورثه طلب کند و اگر وکیل کند شخصی را برای بیعی که فاسد باشد وکیل بدل فاسد متصدی بیع صحیح نمیتواند شد یا اگر وکیل کند برای خریدن متاعی عیب دار نمیتواند که بدل آن جنس جیدی بی عیب از همان متاع بخرد و اگر از کسی دینی بر ذمه دیگری باشد و او را وکیل کند برای اینکه از همان دین جهت او متاعی بخرد جایز است و بری الذمه میشود مدیون هرگاه قیمت ببائع آن متاع بدهد **فصل پنجم** در بیان انچه بآن وکالت ثابت میشود حکم نمیکنند بوکالت بمجرد دعوی وکیل و نه موافقت مدیون با او مادام که بینه نباشد و آن دو شاهد عدلست و ثابت نمیشود وکالت بشهادت زنان و نه بشهادت یکمرد و دو زن و نه بیک شاهد و قسم بقول مشهور و اگر یک شاهد شهادت بدهد بوقوع وکالت در تاریخی و شاهد دیگر در تاریخ دیگر قبول میکنند شهادت هر دو را به اینکه گاهی اجتماع جمیع شهود در یک دفعه متعسر میباشد و شهود بتفریق متحمل شهادت میشوند و همچنین اگر یک شهادت بگوید که این را وکیل کرده بزبان فارسی و دیگری بگوید که بزبان عربی زیرا که هر دو عبارت اشاره بیک معنی است و اگر اختلاف کنند در صیغه عقد و یکی بگوید که موکل گفته که وکیل کردم ترا و دیگری بگوید که او گفته که نائب کردم ترا قبول نمیکنند شهادت آنها را زیرا که آن شهادتست بر دو عقد مختلف و بر هیچ کدام دو شاهد شهادت نداده‌اند و در آن تردد است زیرا که مرجع این دو شهادت بسوی آنست که در دو وقت این دو صیغه گفته باشد و او معنی واحد بدو عبارت تعبیر نموده پس منافاتی ندارد اما اگر شاهدی نقل عبارات موکل نکند و مضمون آنرا بدون عبارت شهادت بدهد جائز است و هرگاه حاکم عالم بوکالت باشد حکم بعلم خود بکند **تفریع** اگر شخصی دعوی وکالت کند از طرف غایبی در قبض مالی از پیش غریمی یعنی مشغول الذمه پس اگر انکار کند آن شخص وکالت او را تکلیف بینه میکنند مدعی وکالت را که اثبات وکالت خود بکند و اگر عاجز آید قسم بآن غریم میدهند زیرا که تکلیف قسم در صورتی میکنند که اگر نکول از قسم کند برا و لازم شود از او در این صورت با وجود تصدیق هم لازم نیست ادای آن مال بوکیل غیر ثابت الوکالت بلکه بموکل باید بدهد و اگر غریم تصدیق وکالت او کند پس اگر آن مال عینی باشد یعنی متاعی معین بود امر نمیکنند او را که تسلیم آن عین کند بمدعی وکالت بدون اثبات به بینه و اگر بدهد باو و مالک آنرا میرسد که در صورت انکار وکالت باز خواست آن متاع کند از هر کدام که خواهد از این دو و اگر تلف شود مختار است خواه از مدعی وکالت طلب کند که آن متاع را گرفته و پیش از تلف شده و یا از غریم بطلبد و از هر کدام که بگیرد او را نمیرسد که از آن دیگر طلب تاوان کند زیرا که غریم تصدیق وکالت او نموده

و اعلام بادعای وکالت متصرف شده پس باقرار هر دو مالک غاصب است و چیزیکه از کسی بغصب گرفته باشد مغصوب منه
تکلیف تدارک آن بدیگری بوجه شرعی نمیتواند نمود و همین حکم است درینصورت آن حق عین المال نباشد بلکه دینی باشد
بر ذمه غریم و دران تردد است ولیکن درصورتیکه دین را بمدعی وکالت بدهد و تصدیق وکالت او کند نمیرسد مالک منکر وکالت
را که مطالبه آن مال از وکیل کند زیرا که وکیل عین المال مالک نگرفته و دین مالک بر ذمه غریم بری الذمه نمیشود مگر آنکه
بمالک بدهد یا بوکیل او و آنچه مدعی وکالت گرفته مال مالک نشد زیرا که نه باو داده و نه بوکیل او بلکه باجنبی مدعی وکالت
بدروغ داده پس تاوان بر ذمه غریم است و او را میرسد که اگر عین المال پیش وکیل مذکور باشد از او انتزاع کند
و همچنین اگر از راه بی پروای تلف کرده باشد و اگر تفریطا تلف شده باشد تاوان ندارد و در هر موضعیکه لازم میشود غریم را
تسلیم درصورت اقرار لازم است و او را که قسم بخورد اگر انکار نکند **فصل ششم** در لواحق است و دران چند مسئله
است **اول** آنکه وکیل امین است ضامن نمیشود مالی را که در دست او تلف شود مگر درصورت تعدی و تفریط **دویم**
هرگاه اجازت بدهد وکیل خود را که وکیل برای کارها مقرر کند پس اگر وکیل دیگر مقرر کند برای موکل درینصورت
این هر دو وکیل آن موکل اند و باطل میشود وکالت هر دو بموت آن موکل و باطل نمیشود بمرگ یکی از ان دو و نه بمعزول
ساختن یکی دیگر را و اگر او را وکیل نفس خود میرسد او را که عزل کند وکیل دویم را پس اگر بمیرد موکل باطل میشود
وکالت هر دو و همچنین اگر وکیل اول بمیرد هم وکالت هر دو برطرف میشود **سیوم** واجبست بر وکیل که آنچه در دست اوست
بموکل بدهد هرگاه طلب کند از او و عذری شرعی در امهال نداشته باشد پس اگر امتناع کند از تسلیم آن بدون عذر ضامن
میشود و اگر عذری داشته باشد ضامن نیست و اگر عذر برطرف شود و تاخیر در تسلیم کند باز ضامن میشود و اگر وکیل بعد از
دعوی کند که مال تلف شده بود پیش از امتناع از تسلیم یا دعوی کند که پیش از طلبیدن امتناع را رد کردم موکل بعضی
فقها گفته اند که دعوی او مقبول نیست هرچند بینه داشته باشد و وجه اینست که قبول کرده میشود **چهارم** نزد هر کس مالی
از غیر باشد یا بر ذمه او دینی بود میرسد او را که مضایقه کند در دادن تا صاحب حق شهود برای قبض آن مال شاهد بیارد خواه
قول او مقبول باشد در رد مانند امین یا مقبول نباشد بدون بینه مانند مقروض زیرا که ثانی الحال بمنازعه نکشد که محتاج
تدارک دوباره یا قسم شود و بعضی فقها تفصیل داده اند و گفته اند که اگر مقبول القول باشد و محتاج بینه نباشد جائز
نیست که تسلیم موقوف بر اشهاد بگذارد و اگر محتاج بشهود دین جائز است که امتناع کند از تسلیم بدون شهود و قول اول
اشبه است **پنجم** کسیکه وکیل باشد برای امانت گذاشتن متاعی نزد کسی اگر امانت گذارد و امتناع را و شاهد بران نگیرد
ضامن تاوان آن نیست و اگر وکیل باشد در قضای دین و قبض و این بدهد و شاهد نگیرد و ضامنست و درین قول

که بسبب آنها تحریمی که بسه طلاق بهم رسیده زایل شود و هرگاه سه طلاق واقع شود بشرایطی که مذکور شد حرام میشود زن مطلقه تا وقتی
شوهر دیگر کند سوای طلاق دهنده و معتبر است در زوال تحریم چهار شرط یکی آنکه زوج دیگر که او را محلل خوانند بالغ باشد و اگر نزدیک
بود یعنی قریب البلوغ در آن تردد است اشبه آنست که مراهق محلل نمیشود و شرط دویم آنکه وطی کند آن را
در قبل بر وجهی که موجب غسل شود و سیوم آنکه بعقد باشد نه بملک و نه باباحت چهارم عقد دائمی باشد نه متعه
و هرگاه شرایط متحقق شود حکم تحریم بر زوج اول برطرف می شود و آیا زوج دیگر که بعد از یک طلاق یا دو طلاق زوج اول
بعقد آن دو باو دخول کند برطرف میکند حکم کمتر از سه طلاق را باین معنی که هرگاه از این زوج جدا شود و باز بزوج
اول عقد کند و بعد از آن یک طلاق یا دو طلاق سابق در حساب سه طلاق شمرده میشود یا نه در آن دو روایت است
مشهور تر آنست که برطرف میکند حکم طلاق سابق را و بعد از آن آن طلاقها در حساب ثلثه نمی آید و باقی میماند آن زن با شوهر
اول تا سه طلاق تازه دیگر و اگر طلاق دهد مرد ذمی زن ذمیه را سه طلاق و آن زن بعد از عده تزویج کند با ذمی دیگر و مسلمان شود
حلال میشود نکاح آن بر شوهر اول بعقد جدید یعنی اگر او هم مسلمان شود همین است حکم از شرک خواه ذمی باشد یا غیر ذمی و هرگاه
کنیز مملوکه دیگری باشد هرگاه مطلقه شود از شوهرش بدو طلاق حرام میشود بر شوهر تا وقتیکه نکاح کند شوهر دیگر را سوای آن شوهر
خواه در عقد مرد آزاد باشد یا در عقد غلام و حلال نمیشود بعد از طلاق دویم بسبب مجامعت آقا همچنین حلال نمیشود بر آن
شوهر اگر در ملک او در آید زیرا که پیش از ملکیت حرمت بان کنیز تعلق گرفته بود و اگر طلاق دهد آن کنیز را یک مرتبه و بعد از آن
آزاد شود از زوجه و تزویج کند دوباره او را بعقد جدید یا در طلاق رجعی بان رجوع کند شوهرش باقی میماند از زوجه با او تا یک طلاق
دیگر هم بحکم استصحاب حالت اول پس اگر طلاق دیگر هم بدهد او را حرام میشود بر آن شوهر تا وقتیکه محلل شود شوهر دیگر خواه بهر
که خصیه او کشیده باشد هرگاه قادر به مواقعت موجب غسل باشد یعنی بقدر حشفه تواند کرد محلل میتواند شد هرگاه شرایط
تحلیل حاصل شود و در روایتی واقع شده که محلل نمیتواند شد و اگر وطی کند او را شوهر دویم و انزال نکند حلال میشود بر شوهر
اول زیرا که لذت جماع از زوج و زوجه متحقق شده و انزال شرط تحلیل نیست و اگر تزویج کند او را محلل و بعد از آن مرتد شود و وطی
کند آن زن را در ایام ارتداد حلال نمیشود بر شوهر اول زیرا که عقد نکاح منفسخ شد بسبب ردة پس وطی بنکاح نشد مسایل
متفرعه اول اگر بگذرد زمانی و زوجه ادعا کند که تزویج به محلل کرده و از وجدا شده است و عده هم تمام نموده در آن
زمان ممکن باشد تحقق آن بعضی فقها گفته اند قبول میکنند قول آن زن را زیرا که بعضی شرایط تحلیل که است معلوم نمیشود
مگر بقول زن مانند دخول و در روایتی واقع شده که اگر آن زن معتمد باشد قبول میشود قول او و مترجم گوید که شیخ علیه
رحمه الله فرموده که معتمد آنست که قول زن در این مسئله مقبول است و شرط نیست که ثقه باشد همچنین مقبول میشود

قول زن شوهردار در مردن زوج او و طلاقش انتهی ولیکن احوط اشتراط عدم اتهام بکذب است دویم هرگاه محلل
خلوت کند با زن مطلقه و ادعا کند آن زن که جماع که در قبل نموده پس اگر تصدیق کند محلل قول او را حلال میشود آن زن
برای شوهر اول و اگر تکذیب او کند بعضی فقها گفته اند که زوج اول عمل بگمان غالب خود کند خواه گمان غالب صدق
محلل باشد یا صدق زن و اگر بگوییم که عمل بقول زن کند مطلقا بهتر است زیرا که اقامت بینه بر اثبات مجامعت متعذر
است سیوم هرگاه وطی کند زن را محلل بر وجه حرام مانند اینکه در حرام یا در صوم واجب وطی نماید بعضی فقها گفته اند
که باین وطی حلال نمیشود آن زن برای مطلق زیرا که این وطی منهی عنه است پس مقصود شارع نباشد و بعض دیگر میگویند که حلال میکند
زیرا که متحقق شد جماع مستند بنکاح صحیح مقصد سیوم در بیان رجعت است بعد طلاق صحیح است رجوع بقول مانند
اینکه بگوید بزن مطلقه رجوع کردم باز بسوی تو یا بطریق فعل مانند اینکه وطی کند و اگر ببوسد مطلقه را یا ملامسه بشهوت کند
با او آنهم رجعت است و محتاج نیست باباحت وطی و ملامسه بسوی تقدیم رجعت بلکه همین است رجعت زوجه مطلقه زیرا که
در طلاق رجعی زوجیت باقیست تا انقضای عده و اگر انکار طلاق کند آنهم رجعت است از طلاق زیرا که انکار متضمن
قبول زوجیت است و واجب نیست که شاهد بگیرد برای رجوع بلکه مستحب است و اگر بگوید راجعتک اذا شئت او ان
شئت یعنی رجوع کردم بسوی تو هرگاه تو خواهی یا اگر خواهی واقع نمی شود مراجعت هر چند آن زن بگوید که من خواستیم و در این
مسئله تردد است مترجم گوید وجه تردد اینست که رجوع اعاده نکاح است پس قبول تعلیق بشرط نمیکند مانند نکاح پس
واقع نمیشود و اصل صحت است و حدیث المومنین عند شروطهم عام پس واقع میشود و اگر طلاق بدهد
زن خود را طلاق رجعی و بعد از ان مرتد شود مطلقه و مراجعت کند با او در ایام ارتداد صحیح نیست چنانچه صحیح نیست مرتد و ابتداء و
در ان تردد است زیرا که مطلقه رجعیه زوجه است و حکم ابتدای نکاح چه را داشته باشد و اگر مسلمان شود زوجه بعد از ارتداد
از سر نو رجوع کند با او اگر خواهد و اگر نزد او باشد زوجه ذمیه بطریق استدامت پس طلاق دهد آن ذمیه را طلاق رجعی و بعد
از ان رجوع کند با وی پیش از انقضای عده بعضی فقها گفته اند که جایز نیست رجوع زیرا که رجعت در حکم نکاح مستانف است که با ذمیه
جایز نیست و وجه اینست که جایز است زیرا که مطلقه رجعیه بیرون نمی آید از زوجیت تا انقضای عده پس عقد مستانف نباشد بلکه
استدامت زوجیت سابقه است و اگر شخصی طلاق بدهد زوجه خود را و بعد از ان رجوع کند و مطلقه انکار دخول سابق نماید
و ادعا کند که طلاق غیر مدخوله واقع شده و عده ندارد در رجوع هم نمیرسد او را و زوج ادعای تحقیق دخول کند قول قول زوجه
است با قسم او زیرا که مدعیه اصل است که عدم دخول باشد و رجعت گنگ متحقق میشود باشاره که دلالت کند بر مراجعت
و بعضی فقها گفته اند که معجر را بر میدارد از سر او که بهمان رجعت متحقق میشود و این قول شاذ است و هرگاه ادعا کند زن که

عده منقضی شده بحیض در زمانیکه احتمال صدق داشته باشد و انکار کند زوج قول قول زوجه است با قسم او و اگر ادعا کند
زن که عده منقضی شده بحساب ماه ها قبول کرده نمیشود و قول قول زوج است زیرا که این نزع راجع بزمان ایقاع طلاق
میشود که فعل اوست و همچنین اگر زوج ادعای انقضای عده کند قول قول زوجه است زیرا که اصل بقای زوجیت است
و اثبات انقضای عده بر زوج لازم میشود و اگر زن حامله باشد و ادعای انقضای عده بوضع حمل کند قبول میکنند قول او را
و تکلیف نمیکنند او را که ولد را حاضر کند و اگر ادعای حمل کند زن و زوج انکار نماید بعد از آن حاضر کند زن بچه را و زوج
انکار ولادت آن بچه از آن زن کند قول قول زوج است زیرا که ممکن است اقامت بینه بر ولادت و هرگاه زن ادعای
انقضای عده کند و زوج ادعا کند که در ایام عده رجوع نموده قول قول زوجه است و اگر رجوع کند مرد آن مطلقه را پس
ادعا کند زن بعد از رجعت که عده او منقضی شده بود پیش از رجعت قول قول زوج است زیرا که اصل صحت رجعت است و اگر
دعوی کند زوج که رجوع کرده زوجه مطلقه خود را که کنیز دیگریست در ایام عده و آن زن کنیز هم تصدیق او کند و آقای آن
کنیز منکوحه انکار رجوع کند و ادعا کند که رجوع بعد از عده بود پس قول قول زوج است و بعضی گفته اند که تکلیف قسم هم بزوج
نمیرسد زیرا که حق نکاح تعلق بزن و شوهر دارد و آقای زوجه بیگانه است درین دعوی و درین مسئله تردد است مترجم گوید
وجه تردد اینست که اسقاط حق مولی بسبب نکاح آن امه بود و هرگاه طلاق واقع شد حق مولی تعلق باو گرفت بسبب
زوال مانع پس بدعوی مولی قسم بزوج راجع میشود **مقصد چهارم** در جواز استعمال حیله های شرعیست جایز است
که متمسک شوند بحیله های مباح در اسقاط اموری که اگر حیله نشود ثابت شوند اگر متمسک شوند بحیله های حرام تمام میشود
حیله ولیکن گناه کار میشود حیله کننده پس اگر زنی دلالت کند پسر خود را بزنا با زنی تا پدرش با آن زن عقد نکاح نتواند کرد
یا با کنیزی که پدر او خواهش موافقت با آن کنیز داشته باشد پس فعل حرامی کرده و حرام میشود آن زن بر پدر زانی بقول جمعی
که قایل شده اند بنشر حرمت بزنا اما اگر متمسک شوند بحیله های مباح چنانچه پیشتر عقد نکاح کند با آن زن در مثال مذکور
گناهی نیست و اگر دعوی کند بر کسی بدینی که ابرا کرده باشد داین پیشتر آن را یا تسلیم نموده باشد مدیون و بترسد مدیون
که اگر دعوی تسلیم و اسقاط و ابرا کند قسم راجع بمدعی میشود بسبب عدم بینه پس انکار دین کند و قسم بخورد جایز است لیکن
واجب است که توریه کند در انکار بنوعی که از کذب بر آید مانند اینکه قسم بخورد که من مدیون نیستم نه اینکه بگوید که از تو نگرفتم
آن مبلغ را که دروغ است و همچنین اگر بترسد از آنکه بقید افتد اگر اقرار بدین کند که پیشتر داین آنرا ابرا کرده بود پس انکار کند
آن دین را بطریق توریه جایز است و اگر مدعی محق باشد و مدعی علیه مبطل و قسم دروغ بخورد و مدعی علیه بطریق توریه گناه از او
ساقط نمیشود و اگر مدعی مبطل باشد و مدعی علیه مظلوم و محق و قسم بخورد مدعی علیه بطریق توریه پس مآل قسم بر او نیست و نیت نیت

اوست هرچند اگر توریه نمیکرد قسم دروغ خورده بود و اگر قسم دهد کسی را باکراه که کاری مباح نکند پس قسم بخورد باین قصد که نکند
در شام یا در خراسان یا بالای آسمان یا در زیر زمین مثلا بطریق توریه حانث نمیشود یعنی قسم بر او نمی افتد و اگر کسی را مجبور سازد
در طلاق زوجه پس بگوید که زوجه من طالق است و نیت کند طلاق سابق برین کلام یا آنکه بدان مجبور که زنان من طالق اند و قصد
کند زنان اقربای خود را جایز است این توریه و اگر اکراه کند کسی را بر قسم خوردن بآنکه فلان کار نکرد پس بگوید ما فعلت و لفظ
ما را ما موصوله یعنی الذی بگیرد نه بمعنی نافیه صحیح است یعنی چیزی که کردم این است و اگر مضطر شود کسی بسوی آنکه اجابت کند
بگفتن نعم یعنی بلی و بگوید لفظ نعم را و قصد کند بان معنی شتر یا بگوید بدل نعم نعام و قصد کند بنعام صحرائی یعنی شتر مرغ برای خلاصی
از دروغ گناهکار نمیشود و همچنین اگر قسم بخورد که ما اخذت جملا و لا ثورا و لا عنزا یعنی نگرفته ام شتری و نه گاوی و نه بزی و قصد کند بجمل سحاب
را و بثور قطعه بزرگ از اقط و بعنز زمین بلند حانث در قسم نمیشود یعنی قسم بر او نمی افتد حاصل کلام اینست که در وقت اضطرار
با استعمال الفاظ مشترکه و قصد معانی غیر مقصوده مدعی خواه آن معانی حقیقیه باشد یا مجازیه خلاصی از کذب حاصل میشود
در هنگام ضرورت و آدمی از گناه بر می آید و صاحب مسالک رحمه الله نقل نموده از بعضی سلف صالحین که هرگاه کسی بطلب
او می آمد و از دروازه فریاد میکرد و صلاح خود را در بر آمدن نزد او نمیدانست کنیز خود را میگفت که بر زمین دائره بکش و انگشت
خود را بران دایره بگذار و جواب بگو که در اینجا نیست تفصیا عن الکذب و اگر تهمت کند شخصی دیگری را بدزدی و قسم بخورد
آن شخص که آنچه دزدیده است نمیگیرم و حال آنکه در این تهمت صدق و کذب او معلوم نباشد در این صورت طریق خلاص
قسم آنست که بگوید ما سرقت و لفظ ما را نافیه بگیرد و قصد نه موصوله و معنی چنین میشود که [illegible] ندزدیدی و
از این دو کلام البته صدق بود و اگر قسم بخورد که خبر دهد بمقدار دانه ها که در انار اند بدون شکستن آن و شمردن دانه ها پس
طریق خروج از کذب آنست که تخمین کند که چه مقدار دانه در چنان اناری ممکن است که کم از آن نباشد آن عدد را بگوید بان
عدد بعد از آن عدد دیگر هم بیفزاید تا وقتیکه معلوم شود که زیاده از آن گنجایش نداشته باشد مثلا تخمین کرد که کم از دو صد دانه در آن
نیست و زیاده امکان دارد پس بگوید دو صد و دو صد و یک و دو صد و دو و دو صد و سه علی هذا القیاس تا آنجا که زیاده از آن
در آن نباشد بالیقین لیکن این حیله ها در این دو مسئله اخیره در صورتی مفید است که در قسم قصد تعیین نکند چه اگر قصد
تعیین و تعریف نماید باین حیله ها از حنث خلاصی نمی یابد و مصنف رحمه الله گفته که چنین حیله ها و امثال اینها جایز است
مقصد پنجم در بیان عده های زنان است و نظر در آن استدعای چند فصل میکند اول در غیر مدخوله اگر جدا شود
از شوهر خود بطلاق یا فسخ عده ندارد و دیگر آنکه شوهرش بمیرد که عده وفات زوج از زوجه ساقط نمیشود خواه شوهرش با او دخول
کرده باشد یا نه و دخول متحقق میشود بادخال حشفه هرچند انزال نشود و هرچند حشفه های او مقطع باشد بجهت آنکه دخول متحقق میشود

بوطی اما اگر مقطوع الذکر و سلیم الخصیتین بود بعضی فقها گفته اند که بر زن او عده طلاق و فسخ نکاح لازم میشود زیرا که ممکن است که حمل بگیرد بسبب مساحقه و در آن تردد است چه عده مترتب نمیشود بر وطی ولیکن اگر بمساحقه حمل بگیرد واجب است که عده نگاه دارد تا هنگام وضع حمل زیرا که انزال ممکن است و واجب نیست عده بخلوت بدون وطی علی الاشهر و اگر خلوت کند با آن زن و نزاع کنند در تحقیق وطی اول قول قول زوج است با قسم او **فصل دویم** در بیان زنی که عده او طهرها باشد و آن زنیست که مستقیمة الحیض باشد یعنی صاحب عادت مستقره بود و عده آن سه قرء است یعنی سه طهر علی اشهر الروایتین چه قرء بمعنی حیض و بمعنی طهر هردو آمده و این در وقتیکه آزاد باشد خواه شوهرش هم آزاد باشد یا عبد و اگر مطلقه کند زن را و حایض شود آن زن بعد از طلاق بیک لحظه آن لحظه را هم یک طهر حساب باید کرد و بعد از آن دو طهر دیگر پس هرگاه خون سیوم ببیند تمام میشود عده او که سه طهر است و این در صورتیست که عادت حیض آن زن مستقر باشد بزمان و اگر زمان حیض او مستقر نباشد پس بعد دیدن خون سیوم باید تا سه روز که اقل ایام حیض است صبر کند احتیاطاً زیرا که ممکن است این خون حیض نباشد پس بمجرد دیدن آن از عده بر نمی آید و کمتر زمانیکه ممکن است با این عده منقضی شود بیست و شش روز و دو لحظه است زیرا که اقل حیض سه روز است و اقل زمان طهر ده روز و لیکن لحظه اخیره داخل عده نیست بلکه دال است بر خروج زن از عده و شیخ رحمه الله میفرماید که آن لحظه هم داخل عده است زیرا که علم بانقضای عده موقوف است بر تحقق لحظه اخیره چه اتمام طهر سوم بهمان لحظه رویت خون حیض متحقق میشود و قول اول احق است و اگر طلاق بدهد زن را در حیض واقع نمیشود آن طلاق و اگر واقع شود طلاق در طهر و مقارن آن بلا فاصله حیض ببیند بنوعی که بعد از تلفظ بلفظ طلاق یک لحظه هم طهر نباشد طلاق صحیح است زیرا که در طهر واقع شده و آن طهر در حساب عده محسوب نمی شود زیرا که بعد طلاق نبوده و محتاج میشود بسه طهر تازه بعد از حیض **فرع** اگر نزاع کنند زن و شوهر پس زن بگوید که بعد از طلاق باقی بود زمانی از طهر و زوج انکار کند قول قول زوجه است زیرا که زن بیناتر است بحال خود در حیض و طهر رجوع باو باید کرد **فصل سیوم** در بیان زنی ست که عده آن بحساب ماه ها مقرر است و آن زنی است که در سن من تحیض بود و حیض نبیند و عده آن از طلاق و فسخ نکاح با وجود دخول سه ماه است اگر آزاد باشد و در زن یائسه و آن زنیست که از زمان امکان دیدن حیض سنش تجاوز کرده باشد و در صبیه که کم از نه سال عمر داشته باشد دو روایت است یکی آنکه اینها عده میگیرند سه ماه و روایت دیگر آنکه عده ندارند و اشهر همین است و حد یأس از حیض پنجاه سال است و بعضی فقها در زن قریشی و نبطی شصت سال گفته اند و اگر زنی باشد که حیض نمیدیده باشد و امثال آن زن ببیند عده میگیرد بسه ماه باجماع علما لیکن رعایت طهرها نیز بکنند که اگر پیش از انقضای سه ماه حیض ببیند حساب سه طهر بکنند و اگر تا انقضای سه ماه حیض نه بیند بهمان سه ماه از عده بر می آید اما اگر در ماه سیوم حیض ببیند و بعد از آن حیض دویم و سوم بتاخیر افتد صبر میکند تا نه ماه و شیخ علی رحمه الله فرموده

تا ده ماه زیرا که احتمال هست که حمل داشته باشد و بعد از آن سه ماه دیگر حساب عده کند و ازین درازتر عده نیست اما بسبب
حساب عده از انقضای نه ماه آنست که در ماه سیوم که خون دیده حکم حساب سه ماه باقی بماند و حکم اطهار تعلق باو گرفت
و ایام قبل از خون یکطهر محسوب شده بود و بعد از آنکه تا نه ماه خون دیگر ندیده یا یک خون دیگر هم دید و خون سوم ندید معلوم شد
که عده او سه طهر نیست بلکه سه ماه هست و تبعیض عده جایز نیست که یکطهر و دو ماه حساب کند پس بعد نه ماه حساب شهر باید نمود
و مجموع یکسال میشود و بقول مصنف سیزده ماه و بقول شیخ علی و در بعضی روایات حساب سه ماه بعد از انقضای سال وارد
شده پس باین روایت پانزده ماه تمام حساب عده میشود و شیخ علی به در روایت مذکوره را حمل نموده است بر آنکه خون سوم
محتبس شود در ینصورت حکم انتظار تا یکسال وارد و این تحکم است یعنی دعوی بی دلیل زیرا که در صورت احتباس خون دویم
هم همین حکم موجه است بدلیلی که ذکر کردیم و اگر به بیند خون حیض را یکمرتبه و بعد از آن بسن یاس برسد تمام میکند عده را بدو ماه
دیگر زیرا که درینصورت سن حیض بانقضای رسیده پس تمام با اطهار ممکن نیست و یکطهر محقق شده بود آنرا یکماه حساب کند
و دو ماه دیگر بآن ضم کند و درین باب روایت وارد شده پس مستثنی باشد از عدم جواز ترکیب عده از اطهار و شهور و اگر
مستمر شود خون در زنیکه صاحب عادت بوده و مشتبه باشد آن خون حیض و غیر حیض ممتاز نشود حساب ایام عادت
خود کند که پیش از آن در وقت استقامت عادت خون حیض میدید و بهمان حساب عده تمام کند و اگر آن زن مطلقه را
عادتی مستقر نباشد ملاحظه کند صفات خون را پس خونیکه بصفت حیض باشد آنرا حیض حساب کند و آنچه بصفت استحاضه
بود آنرا طهر حساب نماید و عده بسه طهر بگیرد و اگر مشتبه شود و ممتاز نشود حیض از استحاضه رجوع میکند بعادت زنان قبیله
خود و اگر آنها مختلف باشند عده میگیرد بحساب سه ماه و اگر خون حیض نمیدیده باشد مگر در شش ماه یا پنج ماه عده میگیرد بحساب
ماه ها یعنی سه ماه ملخص آنکه هر کدام از اطهار ثلثه و اشهر ثلثه که بعد از طلاق منقضی شود و بهمان جدا میشود زن از شوهر و عده اش
منقضی میگردد و هرگاه مطلقه شود در اول هلال عده میگیرد بسه ماه هلالی و اگر در اثنای ماه مطلقه گردد دو ماه را حساب
هلالی کند و از ماه سیوم بقدر ایامی از ماه اول از او فوت شده حساب عده نماید و بعضی فقها گفته اند که آنماه را سی روز حساب
کند و تتمه سی روز عده نکاح دارد و این قول اشبه است **تفریع** اگر شک کند در حمل بعد از انقضای عده و نکاح باطل
نمیشود نکاح و همچنین اگر شک کند بعد از عده پیش از نکاح اما اگر شک کند پیش از انقضای عده نکاح نمیتواند کرد هر چند عده
منقضی شود و اگر بگوییم که جایز است نکاح مادامی که یقین حمل نباشد خوب است و بهر تقدیر هرگاه حمل ظاهر شود نکاح دویم باطل
میشود زیرا که متحقق شد که در عده واقع شده بود **فصل چهارم** در عده زن حامله است و عده آن در طلاق تا وضع حمل است
هر چند بعد از طلاق بلافصل شود خواه حمل تام باشد یا غیر تام و هر چند خون بسته باشد بعد از آنکه متحقق شود که حمل بوده و اگر

شک شود در آنکه حمل بوده یا نه بوضع آن از عده بر نمی آید و اگر مطلقه شود زنی و ادعای حمل کند صبر میکنند بر آن زن تا نهایت
مدت حمل که نه ماه کامل است و شیخ علی رحمه الله ده ماه کامل گفته و بعد از آن دعوی مطلقه قبول نیست و در نادر روایتی واقع شده
که تا یکسال صبر باید نمود و آن روایت مشهور نیست و اگر دو بچه در شکم داشته باشد جدا میشود از شوهر بوضع حمل اول و نکاح
نمیتواند کرد تا وقتیکه حمل دویم وضع شود و اشبه آنست که بوضع همه از عده بر می آید و اگر طلاق دهد زن خالی از حمل را طلاق
رجعی و بعد از آن بمیرد زوج در اثنای عده از سر میگیرد حساب عده وفات را که چهار ماه و ده روز باشد و اگر مطلقه بطلاق
باین باشد تمام کند عده طلاق را و عده وفات زوج تعلق بآن زن نمیگیرد زیرا که در حکم زوجیت نیست **مسایل متفرع**
اول اگر حمل داشته باشد زن مطلقه از زنا و بعد از آن طلاق واقع شود او را عده طلاق او سه ماه است نه بوضع حمل و اگر
کسی وطی کند زن اجنبیه را وطی شبه و شوهر آن زن دور باشد از و بسبب وطی شبه ولد بهم رسانید و آن ولد ملحق شود بانکس
زیرا که شوهر آنزن دور است از و و اگر بعد از وطی شبه طلاق بدهد او را شوهرش عده میگیرد از وطی شبه تا هنگام وضع حمل
و بعد از آن از سر میگیرد عده طلاق زوج را بعد از وضع حمل **دوم** هرگاه اتفاق کنند زن و شوهر در زمان وقوع طلاق
و اختلاف کنند در زمان وضع حمل قول قول زنست با قسم زیرا که این اختلاف در ولادت است که کار زن و جاست
و اگر متفق باشند در زمان وضع حمل و اختلاف کنند در زمان طلاق پس قول قول زوج است زیرا که این اختلاف در کار
اوست و در این هر دو مسئله اشکال است چه اصل عدم طلاق و عدم وضع است پس قول قول منکر باشد و بر مدعی اثبات **سیم**
اگر اقرار کند زن بآنکه عده او تمام باشد و بعد از آن بچه بیارد که ششماه یا زیاده از وقت طلاق تا هنگام وضع گذشته باشد بعضی
فقها گفته اند که آن بچه ملحق بزوج نمیشود و اشبه آنست که ملحق باو میشود ما دام که زیاده از مدت منتهای حمل نگذشته باشد

فصل پنجم در بیان عده وفات زوج است زنیکه منکوحه باشد بنکاح صحیح عده میگیرد بعد از وفات زوج تا چهار ماه
و ده روز هرگاه حمل نداشته باشد خواه صغیره بود یا کبیره و شوهرش بالغ باشد یا غیر بالغ و دخول بآن زن کرده باشد یا نکرده باشد
و جدا میشود از آن شوهر بغروب آفتاب روز دهم زیرا که انتهای روز بغروب آفتاب است و اگر حامله باشد عده وفات
ابعد اجلین است از چهار ماه و ده روز و وضع حمل یعنی اگر پیش از چهار ماه و ده روز وضع حملش شود تا انقضای چهار ماه
و ده روز تمام عده نماید و اگر بعد از چهار ماه و ده روز وضع حملش نشود انتظار بکشد تا هنگام وضع حمل و لازم است زن شوهر
مرده را احداد یعنی ترک زینت لباس و ترک مالیدن روغنها که مقصود از مالیدن آن روغنها زینت بود و خوشبوی استعمال
نمودن و اگر جامه سیاه یا کبود بپوشد باکی نیست زیرا که دور از زینت است خواه آنزن شوهر مرده صغیره باشد یا کبیره
مسلمان بود یا ذمیه و در کنیز اقا مرده تردد است اظهر آنست که بر کنیز حداد نیست و همچنین لازم نیست زن مطلقه را احداد

خواه مطلقه بطلاق باین بود یا به رجعی و اگر شخصی وطی کند زنی را بالعقد شبه باین معنی که نداند که نکاح آنزن برای او صحیح نیست
و نکاح کند و بعد وطی معلوم کند که نکاح صحیح نبوده بعد از ان بمیرد زن او عده میگیرد عده طلاق یعنی سه طهر اگر حره باشد خواه
حامله بود یا غیر حامله و این عده بسبب وطی شبه است نه بسبب عقد نکاح زیرا که اگر بسبب عقد نکاح می بود حکم زوجیت میداشت
و بایست که عده وفات زوج بگیرد **فرع** اگر مردی را زیاده از یک زن باشد و طلاق بدهد یک زن غیر معینه را پس اگر بگوییم
که تعیین مطلقه شرط است در طلاق چنانچه مذهب اقوی همین است طلاق بعمل نیاید و اگر بگوییم که تعیین شرط نیست در طلاق و بمیرد
شوهر پیش از معین کردن آنزن مطلقه پس بر هر یک از زنان او واجب میشود که عده بگیرند بعد از وفات او احتیاطاً عده وفات
خواه دخول کرده باشد یا نکرده و اگر آن زنان حامله باشند عده میگیرند همه با بعد اجلین یعنی اگر زمان عده طلاق زیاده از زمان
وضع بود زمان عده طلاق معتبر است و اگر زمان عده وفات زیاده بود تا انقضای عده وفات عده آنها است و همچنین
اگر طلاق بدهد یکی از ان زوجات را طلاق باین و بمیرد پیش از تعیین پس بر هر کدام از انها لازم است که عده وفات
بگیرد و اگر معین کند یکی از انها را پیش از موت همان معینه مطلقه میشود و عده طلاق میگیرد از وقت طلاق نه از وقت وفات
و اگر مطلقه باشد بطلاق رجعی عده وفات میگیرد از وقت وفات و اگر شوهر زنی مفقود الخبر شود اگر معلوم شود که در جاسی
موجود است یا انفاق کند ولی آن مفقود زوجه او را پس اختیاری نیست آن زوجه را باید صبر کند و اگر معلوم نشود حال او
و کسی نفقه ندهد زوجه اش را پس اگر صبر کند گفتگوی نیست و اگر استغاثه کند نزد حاکم مدت صبر معین کند حاکم برای آنزن تا چهار
سال و تفحص و تجسس احوال او میکند حاکم پس اگر معلوم شود خبر حیات او صبر میکند آن زن و بر امام لازم است که انفاق او
کند از بیت المال و اگر معلوم نشود حیات او حکم میکند حاکم او را با نکه عده بگیرد بعدۀ وفات زوج و بعد از عده حلال میشود
آن زن بر هر که او را بالعقد آرد و اگر بیاید شوهر او در وقتیکه عده او منقضی شده و نکاح کرده باشد پس هیچ دعوی نیست زوج را
بر ان زن و اگر بیاید شوهرش در وقتیکه از عده بر نیامده باشد همان شوهر مالک آنزن است و اگر بر آید از عده و تزویج بشوهر
دیگر نکرده باشد دران دو روایت است مشهور تر آنست که آن شوهر را دعوی نمیرسد با نزوجه **مسایل متفرعه اول**
اگر نکاح کند زن مذکوره بعد از عده شوهر اول و بعد از ان ظاهر شود که شوهر او مرده بود عقد دویم صحیح است و عده دیگر
هم ندارد خواه موت آنشوهر پیش از عده بوده باشد یا بعد از ان یا با آن زیرا که عقد نکاح اول در نظر شرع از اعتبار ساقط
شد پس مرگ و زندگانی آنشوهر تفاوتی نمیکند **دویم** نفقه واجب نیست بر زوج غایب در زمان عده با مر حاکم بگیرد و هرچند
آن زوج غایب حاضر شود پیش از انقضای آن عده زیرا که حاکم حکم بتفرقه نموده و دران تردد است چه عده مذکوره
حقیقت عده وفات نیست و نفقه واجبه ساقط نمیشود از شوهر بدون سببی مسقط و اصل بقای ثابت است بر ما کان

علیه الی حین ثبوت المستقیم **سیم** اگر طلاق بدهد آن زن را شوهر غائب مفقود الخبر یا ظهار کند با و و اتفاق افتد که در زمان
عده که بامر حاکم گرفته واقع شد صحیح است آن طلاق و ظهار زیرا که نکاح در ایام عده باقی بوده و اگر اتفاقاً بعد از عده
طلاق یا ظهار زوج غائب بعمل آمده واقع نمیشود زیرا که نکاح باقی نمانده بود بلکه منقطع شده و طلاق یا ظهار فرع ثبوت نکاح است
چهارم هرگاه بیاورد آن زن بچه بعد از شش ماه از دخول شوهر دویم ملحق میشود آن بچه بشوهر دویم و اگر دعوی آن طفل کند
شوهر اول و بگوید که مخفی آمده وطی آن زوجه کرده بودم التفات نمی کنند بسوی دعوی او و شیخ رحمه الله فرموده
که قرعه می اندازند بنام زوج اول و دویم و نام هر کدام که برآید بآو ملحق می شود و این بعید است **پنجم** اگر
آن زن بمیرد بعد از انقضای عده شوهرش میراث از و نمیبرد و همچنین اگر شوهرش بمیرد بعد از آن بآن زن
مذکوره میراث او نمی رسد و اگر یکی از آن دو بمیرد پیش از عده دیگری میراث او می برد یا نه در آن تردد است و شبهه
ثبوت ارث است **فصل ششم** در عده کنیزها است و استبرای آنها عده کنیزی که در عقد نکاح کسی باشد
و مطلقه شود با وجود دخول دو طهر است و بعضی گفته اند دو حیض و قول اول مشهورتر است و کمتر زمانی که بآن
عده اش تمام شود سیزده روز و دو لحظه است چه اگر بعد ایقاع طلاق یک لحظه هم طاهر باشد یک طهر متحقق شود و بعد از ان
سه روز که اقل حیض است خون به بیند و تا ده روز که اقل طهر است صبر کند و بعد از ان باز یک لحظه از خون حیض به بیند دو طهر
متحقق شود و سیزده روز و دو لحظه گذشته باشد از هنگام طلاق و لحظه دویم نزد بعضی داخل عده است و نزد بعضی دیگر داخل
نیست علامت انقضای عده است چنانچه قبل ازین مذکور شد و اگر آن کنیز در سن دیدن حیض باشد و نه بیند عده طلاق
میگیرد یک و نیم ماه خواه در عقد آزاد بود یا در عقد نکاح بنده و اگر آن کنیز آزاد شود بعد از آن که مطلقه گردد پس عده آن عده حره است
که سه طهر باشد و اگر طلاق دهد کنیز را طلاق رجعی و بعد از ان آزاد شود آن کنیز در عده تمام میکند عده حره را و اگر مطلقه شود بطلاق
باین و بعد از طلاق آزاد شود عده تمام میکند عده کنیز را و عده زن ذمیه هم در وفات و طلاق مانند عده حره است و در روایتی
وارد شده که عده کنیز میگیرد و این روایت شاذ است و عده کنیز از وفات زوج نصف عده حره است که دو ماه و پنج روز بود
و شیخ علی رحمه الله عده وفات در امته برابر عده حره میداند و اگر کنیز منکوحه حمل داشته باشد عده البعد الاجلین است از وضع حمل
و انقضای ایام عده یعنی اگر ایام عده منقضی شود و وضع حمل نشود تا وضع حمل انتظار انقضای ایام عده بکشد و اگر وضع حمل
پیشتر شود انتظار انقضای ایام عده بکشد و اگر کنیز ام ولد مولای خود باشد یعنی از آقا ولد بهم رسانیده باشد عده آن
چهار ماه و ده روز است و اگر طلاق دهد آن کنیز ام ولد را شوهرش طلاق رجعی و پیش از انقضای عده شوهرش بمیرد از سر
میگیرد عده حره را و اگر ام ولد را آقا نباشد بعد از وفات شوهر عده کنیز میگیرد و اگر طلاق کنیز طلاق باین باشد تمام میکند

عده طلاق را و بس یعنی عده وفات ندارد و اگر بمیرد شوهر کنیز و بعد از ان آزاد شود عده حره تمام کند زیرا که حالت آزادی را غالب
میکنیم در احکام بر حالت عبودیت و اگر آقا او را وطی میکرده باشد و بعد از ان تدبیر کند آن کنیز موطوئه خود را یعنی بگوید که بعد از
فوت من آزاد باشد عده میگیرد بعد از وفات آقا تا چهار ماه و ده روز و اگر آزاد کند او را در حین حیات خود عده میگیرد از و بسه
طهر و بر زنیکه واجب میشود استبراء آن وقتیکه مملوک شود به بیع واجب است استبراء آن هرگاه بغیر بیع هم مملوک شود مانند اینکه
بطریق غنیمت بدست غازی افتد یا بعنوان صلح یا بطریق میراث و سوای آن از عقود موجب تملیک کنیزی که در بیع آن
استبراء برای تحلیل وطی ضرور باشد یا باقسام دیگر از اسباب تملیک هم اگر بملک کسی در آید استبراء آن واجب نیست و اگر
مردی کنیزی در عقد نکاح داشته و بعد از ان آن کنیز را بخرد از پیش آقای او نکاحش باطل میشود و حلال میشود وطی آن بملکیت
و احتیاج استبراء ندارد و اگر غلامی باجازت مولی کنیزی را بخرد و استبراء کند آنرا همان استبراء برای وطی آقا او هم کافیست
اگر خواهد که وطی کند و هرگاه مکاتب کند کسی کنیز خود را حرام میشود بر او وطی آن کنیز و اگر فسخ کتابت کند حلال میشود و استبراء
آن کنیز واجب نیست بر مولای او و همچنین اگر مولا مرتد شود و یا کنیز مملوکه مرتد گردد و بعد از ان باز خود باسلام نماید و حاجت نیست
استبرای و اگر مطلقه کند کنیز را از وجش بعد از دخول جایز نیست مولا را وطی آن کنیز مگر بعد از عده و عده کفایت میکند از
استبرا هم و اگر بخرد زن حربیه را و استبرا کند آنرا و بعد از ان مسلمان شود آنزن واجب نیست که دوباره استبرا کند و همچنین
اگر بخرد کنیزی را و بعد از ان استبرا کند آن کنیز را در حالت احرام بحج کفایت میکند ان استبرا در حلال شدن وطی
آن کنیز بعد از محل شدن **فصل هفتم** در بیان لواحق است و در ان چند مسئله است **اوّل** جایز نیست کسی را که طلاق
بدهد زوجه خود را طلاق رجعی اخراج زن مطلقه از خانه خود مگر آنکه آنزن مصدر فاحشه آشکارا شود یعنی کار بدے کند که
موجب حد باشد درینصورت او را بر می آرد از خانه خود برای اقامت آن حد و باز میگرداند بخانه خود و کمتر چیزے که
برای آن بر می آورد زن مطلقه رجعیه است که ایذای اهل و عیال زوج کند درینصورت بر می آرد از خانه خود و بجاے
دیگر بگذارد تا انقضائی عده و حرام است برای آن زن بر آمدن از خانه شوهر هرچند شوهر او را اجازت بدهد مادام که
مضطر نشود و اگر مضطر شود بسوی بر آمدن از خانه بعد نصف شب بر آید و باز برگردد بخانه پیش از طلوع صبح و بر نمی آید
مطلقه رجعیه برای ادای حج مستحب مگر باذن زوج و بر می آید برای ادای حج واجب هرچند شوهر اجازت ندهد
و همچنین جایز است که برای اضطرار بدون اجازت زوج بر آید بشرطیکه بدون خروج رفع حاجت او نشود و بیرون می آید
در عده بائنه اگر خواهد **دوم** نفقه زن مطلقه بطلاق رجعی لازم است بر زوج در زمان عده و پوشاک آن و جاے
دادن روز بروز خواه آن مطلقه مسلمه بود یا ذمیه اما کنیز پس اگر فرستد مولای او آن را نزد شوهرش در شب و روز

واجب است بر شوهر که نفقه آن بدهد و مسکن هم بدهد زیرا که تمکین تام که شرط انفاق است محقق شده و اگر منع کند او را آقای او در شب یا روز پس نفقه نیست بر زوج زیرا که تمکین تام عمل نیامد و نفقه نیست زنی را که مطلقه باشد بطلاق باین و مسکن هم ندارد مگر آنکه حمل داشته باشد که تا زمان وضع حمل انفاق و اسکان او بر زوج واجب است و فقها اختلاف کرده اند در آنکه وجوب نفقه مطلقه حامله به تبعیت حمل است یا اصالة باعتبار زوجیت و ثابت میشود وجوب عده بسبب وطی شبه و آیا ثابت میشود نفقه بر واطی اگر آنزن حمل بگیرد بوطی شبه شیخ فرموده که واجب میشود به تبعیت ولد که در شکم اوست زیرا که او واجب النفقه پدر است و درین اشکالست چه نص وجوب انفاق مطلقه حامله وارد شده و موطوءه بوطی شبه زوجه نیست که نفقه حامله او واجب باشد و همچنین زنهای دیگر که باسباب فسخ سوای طلاق جدا میشوند اگر حامله باشند در انفاق آنها هم نص وارد نشده و قیاس بر مطلقه نزد ما جایز نیست و اصل عدم وجوب انفاق است اما تبعیت ولد انهم صحیح نمیشود برای وجوب انفاق حامله زیرا که ولد بعد از ولادت واجب النفقه پدر است و ثابت نیست وجوب انفاق او در شکم مادر علی ای حال چه در شکم مادر غذای مادر او کافیست در بقای او و محتاج غذای دیگر برای خود نیست ملخص آنکه اگر ثابت شود که حمل در شکم واجب النفقه واطی است پس هر زن حامله که حمل او ملحق بواطی باشد بعد از مفارقت از واطی واجب النفقه واطی باشد تا هنگام وضع خواه بوطی شبه بهم رسیده باشد یا غیر آن و تفرقه بطلاق شود یا بسبب دیگر از موجبات فسخ مانند ظهور عیب مجوز فسخ اگر حمل در شکم مادر واجب النفقه پدر نباشد پس وجوب انفاق حامله مخصوص مطلقه باشد نه غیر آن و مذهب مصنف ره اختصاص وجوب نفقه بحامله مطلقه است مسایل متفرعه در جای دادن زن مطلقه است اول اگر خراب شود خانه که زن مطلقه را تا انقضای عده در آنجا نشانیده بود یا آنخانه عاریتی بوده و مالک راضی بسکونت آنزن در آنخانه نشده یا بکرایه گرفته بود و مدت کرایه منقضی شده جایز است زوج را که برآرد آنزن را از آنخانه بخانه دیگر و جایز است آن زن را هم برآید زیرا که سکونت در آن خانه جایز نیست او را و اگر مطلقه کند زن خود را در خانه که لایق بحال آنزن نباشد جایز است که برآید آنزن بسوی خانه دیگر که مناسب حال آنزن بود و دران تردد است زیرا که نهی از اخراج انها و از خروج انها از خانه های انها وارد شده قال الله تعالی ولا تخرجوهن من بیوتهن ولا یخرجن الایة دوم اگر طلاق دهد زن را و بعد از ان بفروشد خانه را پس اگر آنزن را عده اطهار باشد صحیح نیست فروختن آنخانه زیرا که پیش از بیع حق اسکان زوجه مطلقه بآنخانه تعلق گرفته و معلوم نیست که تا چه وقت اقراء ثلثه منقضی شوند پس جهالت مبطل بیع محقق میشود و اگر عده آن زن ماه ها باشد صحیح است بیع خانه زیرا که جهالت لازم نمی آید سیوم اگر طلاق بدهد زن را و بعد از ان حاکم او را منع کند از تصرف در مال و محجور علیه شود بعلتی از اسباب حجر که در محل خود مذکور شده بعضی فقها گفته اند که مطلقه سزاوار تر است بسکونت دران خانه

تا انقضاے عدہ یعنی قرض خواہان او آن زن را بیرون نمیکنند زیراکہ حق اسکان مطلقہ پیش از حجر تعلق باو گرفتہ و بعض دیگر گفتہ اند کہ شریک قرض خواہان دیگر میشود بقدر رسد اجرۃ المثل حق اسکان و قول اول اشبہ است اما اگر اول محجور علیہ شود و مرد و بعد ازان طلاق بدہد زوجہ خود را آن زن مساوی میشود با قرض خواہان زیراکہ قرضہا برانہا ندارد چہارم اگر طلاق بدہد زوجہ را از خانہ بیگانہ اسکان زوجہ تعلق بذمہ زوج میگیرد پس اگر زوج را قرض خواہان دیگر ہم باشند آن زن شریک قرض خواہان میشود بحصہ اجرۃ المثل سکونت خانہ لایق بحال او تا ایام عدہ و اگر ایام عدہ او ماہہا معین باشد پس مقدار اجرۃ معلوم است و اگر عدہ او سہ طہر بود یا وضع حمل شریک میشود با قرض خواہان باجرۃ مسکناے اقل مدت حمل یا اقل مدت اطہار پس اگر اتفاقاً ہمان مقدار زمان عدہ او بود وہو المراد و اگر زیادہ از ان میشود اجرۃ ایام زیادہ ہم از زوج میگیرد و ہمچنین اگر حمل فاسد گردد و پیش از مدت اقل ایام حمل سقط شود تفاوت آن ایام گذشتہ بزوج میرسد پنجم اگر بمیرد زوج و وارث مسکن شود جماعتی و مسکن زیادہ بر مقدار سکونت زوجہ نباشد جایز نیست کہ آنرا قسمت کنند مگر باجازت آن زن یا بعد از انقضای عدہ او زیراکہ آن زن مستحق سکونت آنخانہ شدہ بہمان صفت یعنی غیر مقسوم و وجہ اینست کہ بعد وفات حق اسکان برطرف میشود مگر آنکہ حاملہ باشد ششم ہرگاہ زوج امر کند زن خود را بہ برآمدن از خانہ و رسیدن بخانہ دیگر پس عیال و اسباب و اشیای خود را بخانہ دویم رساند و بعد ازان او را طلاق دہد در حالتیکہ در خانہ اول باشد عدہ میگیرد در ہمان خانہ و اگر زوجہ از خانہ اول برآمدہ و عیال و متاع خانہ او در خانہ اول باشد و مطلقہ شود عدہ میگیرد در خانہ دویم و اگر نقل مکان نمودہ بخانہ دویم آمدہ باشد و بعد ازان بخانہ اول برود برای برآوردن متاع خود در ہمان وقت مطلقہ شود عدہ میگیرد در خانہ دویم زیراکہ خانہ او ہمان خانہ شدہ و اگر برآید از خانہ اول و مطلقہ شود در اثنای راہ پیش از رسیدن بخانہ دویم عدہ میگیرد بخانہ دویم زیراکہ زوج او را امر کردہ بانتقال بسوی خانہ دویم ہفتم زن صحرا نشین کہ شوہرش در خیمہ ساکن باشد عدہ میگیرد در ہمہ خیمہ کہ مطلقہ شدہ در ان پس اگر کوچ کنند خیمہ نشینان با آن خیمہ با آنہا او ہم کوچ کند برای دفع ضرر تنہاے و اگر اہل آن زن بمانند در تنہای او ہم با آنہا میماند مادام کہ بیم مخاطرہ در انفراد اقامت نباشد و اگر اہل آن زن کوچ کنند و بمانند جمعی کہ از آنہا قوت دفع ضرر بود اشبہ آنست کہ جایز است کوچ کردن آن زن برای دفع ضرر وحشت تنہای ہشتم اگر مطلقہ کند زن خود را در کشتی پس اگر آن کشتی محل سکونت او نباشد ساکن گردانند آنرا بہر جا کہ خواہد و اگر کشتی جای سکونت او بود مانند زنان ملاحان کہ سواے کشتی خانہ نمیدارند عدہ میگیرد در ہمان نہم ہرگاہ ساکن شود بعد از طلاق در خانہ ملکی خود و طلب مسکن نکند از شوہر پس نیست او را کہ مطالبہ اجرۃ آن مسکن کند از زوج زیراکہ حال ظاہر اینست کہ گذشتگی باجرۃ خانہ نمودہ و ہمچنین اگر کرایہ بگیرد

خانه و ساکن شود بعد از طلاق در همان خانه زیرا که مستحق سکونت خانه ایست که شوهر او را در آنجا بگذارد و نه جای که خود
اختیار کند **مسئله سیم** زن شوهر مرده را نفقه نیست از مال شوهر هرچند حامله باشد و در روایت واقع شده که از حصهٔ حمل
نفقه باو باید داد و درین استبعادی هست زیرا که حمل صاحب میراث میشود بعد از آنکه زنده متولد شود و پیش از ولادت حقی
از و در مال موریث نیست و میرسد آنزن را که سکونت کند در هر جا که خواهد **چهارم** اگر تزویج کند کسی زنی را که در عدهٔ دیگرے
باشد خواه عده طلاق یا عده وفات صحیح نیست تزویج و منقطع نمیشود بسبب عقد عده شوهر اول پس اگر دخول بکند بآن زن
شوهر دویم و در عده اول هست و اگر وطی کند او را دویم در حالتیکه عالم بحرمت نکاح آنزن بود یا نه در عده اولست زیرا که
این وطی زنا بود و آنرا عده نیست خواه حمل داشته باشد آنزن یا نداشته باشد و اگر زوج دویم عالم بحرمت نکاح در عده نباشد
یا نداند که آنزن در عده بود و حمل نداشته باشد آن زن تمام میکند عده برائے زوج اول زیرا که او سابق است و بعد از تمام عده
او عده دیگر میگیرد برائے زوج دویم بنا بر اشهر روایتین و در روایت دیگر تداخل عدتین وارد شده یعنی بیک عده هر دو عده
محقق میشود و اگر مطلقه حمل داشته باشد و علامتی باشد دال بر آنکه حمل از شوهر اول است عده میگیرد بوضع حمل برای شوهر اول
و برای شوهر دویم بسه طهر بعد از وضع حمل و اگر علامتی باشد که دلالت کند بر آنکه حمل از شوهر دویم است عده میگیرد بوضع آن
حمل برائے شوهر دویم و تمام میکند عده شوهر اول را بعد از وضع حمل و اگر علامتی باشد بر آنکه این حمل از هر دو شوهر نیست
بعد از وضع آن تمام میکند عده شوهر اول و از سر میگیرد عده شوهر دویم را و اگر حمل محتمل از هر دو زوج بود بعضی فقها گفته اند
که قرعه باید انداخت و وضع حمل عده زوجی است که قرعه بنام او بر آید و حمل ملحق باو شود و درین قول اشکال است زیرا که بحکم حدیث
نبوی الولد للفراش بوطی شبه موطوئه در فراش زوج دویم است و باید ولد باو ملحق شود که او احق است بان **پنجم** عده
میگیرد زوجه مرد حاضر از هنگام وقوع طلاق یا از وقت وفات زوج و از شوهر غایب در طلاق از هنگام وقوع طلاق و در وفات
از وقت رسیدن خبر فوت او هرچند غیر عادل خبر بوقوع طلاق یا وفات بدهد لیکن نکاح نمیکند تا وقتیکه ثبوت برسد وفات
زوج غایب یا طلاق او و فائده خبر غیر عادل همین قدر است که بعد از ثبوت اکتفا بهمان عده که بخبر غیر عادل تا معتمد
گرفته میتواند کرد و احتیاج تجدید عده بعد از ثبوت نیست و اگر علم بهم رساند بوقوع طلاق و نداند وقت وقوع آنرا عده میگیرد
از هنگام بلوغ خبر تا متیقن البرائت شود و بعضی فقها گفته اند اقل زمانیکه در آن رسیدن خبر ممکن باشد آنرا هم از عده حساب
میتواند کرد بنوعی که بیقین بداند که عده بعد از طلاق محقق شده **ششم** هرگاه مطلقه کند زن خود را بعد از دخول و بعد از آن
باز رجوع کند در عده و باز طلاق بدهد او را پیش از وطی لازم است او را که عده دیگر تمام از سر نو بگیرد زیرا که عده اول باطل
شده است بسبب رجعت و اگر خلع کند آن مطلقه را بعد از رجوع بنوعی که در کتاب خلع مذکور خواهد شد شیخ رحمه الله

گفته که درین عده نیست علی الاقوی واین قول بعید است زیراکه این خلع است از عقدیکه عقب آن دخول تحقق شده پس عده واجب باشد اما اگر خلع کند با زوجه بعد از دخول وبعد ازان تزویج کند آنزن را در عده وطلاق بدهد اورا پیش از دخول لازم نیست اورا عده زیراکه عده اول باطل شد بسبب نکاح وبعد از عقد ثانی دخول نشد پس طلاق زوجه غیر مدخوله بعمل آمده که عده ندارد وبعضی فقها گفته اند که عده لازم است زیراکه عده اول تمام نکرده بود وقول اول اشبه است هفتم وطی شبه حد ندارد وازان هم واجب است که زن عده بگیرد واگر زن عالم بحرمت وطی باشد ومرد جاهل بود بحرمت ملحق میشود بمرد ولدیکه ازان وطی بهم رسیده وواجب است که آنزن عده بگیرد زیراکه وطی مباح محقق شده وزنا نیست وزن که عالم بحرمت بوده زانیه است که حد زنا بر و جاری میشود ومهر هم ندارد زیراکه نص وارد شده که لامهر لبغی یعنی زن زانیه را مهر نیست واگر زن موطوئه بوطی شبه کنیز دیگری باشد ولدیکه ازو حاصل میشود بآن وطی ملحق بواطی میشود وبرو واجب است که قیمت آن ولد در هنگام وضع بمالک آن کنیز بدهد ومهر المثل کنیز هم بدهد وبعضی فقها گفته اند که هم حصه قیمت آن کنیز بدهد اگر باکره باشد وبستم حصه قیمت اگر ثیبه بود واین در روایت آمده هشتم هرگاه طلاق بدهد زوجه را طلاق بائن وبازازان وطی کند باو بشبه بعضی فقها گفته اند که هر دو عده تداخل میکنند یعنی یک عده کافیست از طلاق ووطی شبه زیراکه هر دو عده از یک وطی کننده است واین کلام خوب است خواه زن حامله باشد یا غیر حامله وحساب ایام عده در غیر حامله از هنگام وطی شبه است نه از وقت طلاق نهم هرگاه نکاح کند زنی در عده رجعیه با شوهر دیگر وحمل بگیرد از عده دویم میگیرد از دویم بوضع حمل وبعد ازان تمام کند ایام عده شوهر اول را بعد از وضع حمل میرسد شوهر اول را که رجوع کند بان زن دران ایام عده زیراکه عده رجعیه است نه در زمان حمل شوهر دوم

کتاب الخلع والمبارات این کتاب در بیان خلع ومبارات است وخلع جدائی میان زن وشوهر است که کراهت از جانب زن باشد وفدیه بدهد بشوهر جهت خلاصی خود از قید نکاح او وکلام در صیغه خلع است وفدیه وشرایط خلع واحکام آن اما صیغه وآن اینست که بگوید مرد خلعتک علی کذا یعنی خلع کردم ترا برین مبلغ یا برین متاع یا بگوید فلان زن من مختلعه است برین مبلغ وآیا واقع میشود خلع بمجرد این صیغه در روایت وارد شده که واقع می شود وشیخ رحمه الله فرموده که واقع نمیشود تا لفظ طلاق هم باین ضم نشود وهمچنین بلفظ فادیتک یعنی فدیه خلاصی قبول کردم از تو بلفظ طلاق ونیز واقع نمیشود خلع بلفظ فاسختک یعنی فسخ نکاح تو نمودم ونه بلفظ ابنتک یعنی جدا کردم ترا ونه بلفظ بتتک یعنی قطع کردم ترا از خود ونه بتقایل که بمعنی برهم زدن عقد بود وبر تقدیریکه کافی باشد لفظ خلع وحاجت بانضمام لفظ طلاق نبود وخلاف است درانکه خلع فسخ نکاح است یا طلاق سید مرتضی رحمه الله فرموده که طلاق است ودر روایت

هم همین در رو دیافته و شیخ رحمه الله گفته که اولی آن است که بگوییم فسخ نکاح است و این تخریج است یعنی استخراج حکم از منصوص
در غیر منصوص باجتهاد پس هر که قایل شد بانکه خلع طلاق نیست و فسخ عقد است آنرا نمی شمارد در عدد طلقات ثلثه باین معنی که اگر فراق
سوم بخلع باشد محتاج به محلل نمیشود و اگر کسی طلاق بدهد زن خود را در بدل فدیه آنهم حکم خلع دارد یعنی طلاق باین میشود هرچند بلفظ
خلع نباشد **فرع اول** آنکه اگر طلب کند زن از شوهر خود طلاق را در بدل مبلغی یا متاعی و شوهر او را خلع کند و لفظ
طلاق با آن ضم نکند واقع نمیشود هیچکدام از خلع و طلاق زیرا که زن خلع طلب نکرده و هر طلاق ضم نکرده خواه خلع بدون لفظ طلاق واقع
شود یا نشود و اگر طلب کند زن خلع در بدل عوضی و شوهر طلاق بدهد او را بدل آن عوض لازم نیست زن را که عوض بدهد
زیرا که التماس خلع در بدل عوض کرده بود نه طلاق و این مذهب اینهاست که قایلند بانکه بلفظ خلع مجرد از طلاق فسخ نکاح واقع
میشود نه طلاق و اگر بگوییم که خلع هم طلاق است یا محتاج است بسوی لفظ طلاق چنانچه مذهب بعضی فقهاست درینصورت
لازم میشود بر زن که عوض بدهد **دوم** اگر ابتدا کند مرد بلفظ طلاق و بگوید بزن خود اَنْتِ طَالِقٌ بِاَلْفٍ اَوْ عَلَيْكِ اَلْفٌ
یعنی تو مطلقه در بدل هزار درهم مثلا یا بر تست که هزار درهم بدهی صحیح است طلاق رجعی و لازم نمیشود بر آن زن که هزار درهم
بدهد هرچند بعد از آن آن زن برذمه خود بگیرد آن هزار درهم را زیرا که برذمه گرفته چیزی را که واجب نمیشود بر او چه عطای
عوض از طرف زن در خلع میباشد نه در طلاق که مرد بدون التماس زن بدهد و اگر بدهد آن زن هزار درهم مذکور را بزوج
بخشش تازه نموده و سبب آن خلع نمیشود که بعطای آن درهم بائنه شود بلکه مطلقه بطلاق رجعی میشود که زوج را در عده جایز است
که با او رجوع کند و حکم خلع ندارد که دران رجوع جایز نیست **سوم** هرگاه بگوید زن شوهر خود را که طلاق بده مرا در بدل
هزار دینار مثلا جواب آن فی الفور باید داد تا خلع شود و عوض لازم آید پس اگر بعد از زمانی بگوید طلقتک مستحق عوض
نباشد و طلاق رجعی میشود **چهارم** هر چه در فدیه است هرچه صحیح باشد که مهر شود صحیح است که فدای خلع باشد و مقداری معین
در شرع ندارد بلکه اگر زیاده از آنچه از شوهر یافته باشد از مهر و غیره بود نیز جایز است و هرگاه عوض حاضر نباشد لابد است از آنکه
ذکر جنس و صفت و مقدار او نموده شود و در حاضر مشاهده کافیست و اگر مطلق دینار یا درهم بگوید منصرف میشود بسوی درهم
و دینار که غالبا رایج آن بلد باشد و اگر تعیین کند که دینار بسکه فلان مثلا همان لازم میگردد و اگر خلع کند زن را در بدل
هزار مثلا و ذکر نکند که هزار از کدام جنس مراد است و قصد جنس هم نکند خلع فاسد شود و اگر فدا باشد از جنس آنچه مسلمان
مالک آن نتواند شد مانند شراب خلع فاسد شود و بعضی فقها گفته اند که درینصورت طلاق رجعی باشد نه خلع و این حق
اگر بعد از لفظ خلع لفظ طلاق هم بگوید و اگر لفظ خلع تنها بگوید بدون طلاق بطلاق احق است و اگر خلع کند با زن خود در بدل
مقداری از سرکه و بعد از آن ظاهر شود که شراب بود صحیح است خلع و باید بقدر آن سرکه بدهد بشوهر و اگر خلع کند در عوض بچه در شکم

حیوانی باشد یا در شکم کنیز بود صحیح نیست خلع زیرا که فدیه غیر معلوم است و صحیح است که فدا بدهد آن زن یا وکیل او یا هر که ضامن
او شود باجازت زن مختلعه و آیا صحیح است که متبرعی بطریق گذشته فدیه بدهد و بر فدای مال متبرع خلع نماید در آن تردد است
و اشبه عدم جواز است اما اگر بگوید دیگری بزوج که طلاق بده زوجه خود را در بدل یکهزار دینار از مال آن زن و بر من است ضمان
آن مبلغ و یا در بدل این غلام زن و بر من است که آن عبد را بتو رسانم صحیح است خلع پس اگر زن راضی نشود بدادن عوض
متبرع ضامن میشود و در آن تردد است و شیخ علی رحمه الله فرموده که درینصورت ضمان هم تحقق نمیشود و خلع هم صحیح نیست
و اگر خلع کند زنی با شوهر خود در مرض الموت صحیح است هر چند فدیه زیاده از ثلث مال خود بدهد و فدیه از اصل مال برمی آید
و بعضی گفته اند که زیاده از مهر مثل از ثلث باید داد اگر ثلث وفا بآن کند و این قول اشبه است و اگر فدا شیر دادن طفل
زوج باشد هم صحیح است بشرطیکه مدت رضاع معین شود و همچنین اگر طلاق دهد زن خود را عوض نفقه ولد خود صحیح است
بشرط تعیین مدت و مقدار محتاج الیه از خوردنی و آشامیدنی و لباس او و اگر ولد بمیرد پیش از انقضای مدت زوج را
میرسد طلب باقی کند از زوجه پس اگر عوض شیر بود اجرة المثل ایام باقی رضا بگیرد و اگر اتفاق ولد باشد ضروریات ایام
مابقی از و طلب کند یا مثل آن ضروریات یا قیمت آنها و واجب نیست بر آن زن که یک دفعه بدهد بلکه آهسته آهسته
در مدت معین میرساند چنانچه اگر ولد زنده می بود با و میداد و اگر عوض خلع تلف شود پیش از آنکه بقبض زوج بدهد
باطل نمیشود استحقاق عوض بلکه لازم است زوجه را که مثل آن بدهد یا قیمت اگر مثل نداشته باشد و اگر خلع کند با زن
در بدل عوضی که وصف نمود آنرا بصفتی پس اگر بهمان صفت باشد آن عوض نزاعی نیست و اگر بآن صفت نباشد میرسد زوج
را که رد کند آنرا و طلب بدل کند بهمان صفت و اگر فدیه چیزی معین باشد مانند پارچه مخصوصی و بعد از خلع ظاهر شود
که عیب دار بوده که در وقت خلع معلوم نبود آن عیب رد کند و طلب مثل آن بی عیب نماید یا قیمت بگیرد و اگر خواهد
همان را بگیرد با تفاوت قیمت و همچنین اگر خلع کند با زن خود در بدل غلامی باین قرار که آن غلام حبشی است و ظاهر شود
که زنگی بوده یا هر پارچه که پاک باشد از وسخ و بعد از آن ظاهر شود که چرکین بوده اما اگر خلع کند با زن بر پارچه باین قرار
که ابریشمی است و بعد از آن ظاهر شود که کتان است صحیح است خلع و زوج را میرسد که قیمت ابریشمی از زوجه بگیرد
و لازم نیست که کتان قبول کند زیرا که جنس مختلف است و اگر بدهد بشوهر هزار درهم و بگوید باو که طلاق ده مرا در
بدل همان دراهم هرگاه خواهی صحیح نیست عوض زیرا که از شرایط صحت بدل عوض است اگر طلاق فی الفور بدهد
و اگر بعد از آن طلاق بدهد طلاق رجعی خواهد بود و دراهم مال زوجه و اگر خلع کند با دو زن خود بیک فدیه صحیح است
خلع و فدیه مشترک باشد در میان هر دو زوجه علی السویه و اگر دو زن باو بگویند که طلاق بده ما را در بدل هزار درهم

و او طلاق بدهد یک زوجه را میرسد او را انفسخ یکهزار و اگر بعد از ان طلاق دویم بدهد آن رجعی باشد و بی عوض زیرا که جواب متاخر از استدعا است که مقتضی تعجیل بوده و اگر خلع کند با آن زن بر متاع معین و ظاهر شود که آن متاع مال غیر بوده بعضی فقها گفته اند خلع باطل است و اگر بگویم که صحیح است و زوج را میرسد که طلب مثل آن کند اگر مثلی باشد یا طلب قیمت کند اگر مثلی نباشد خوب خواهد بود و صحیح است بدل عوض خلع از کنیز هم که در نکاح کسی باشد و اگر با جازت آقا خلع نموده و با آقا مقدار فدیه مقرر نکرده باید که فدیه زیاده از مهر مثل مقرر نکنند و اگر زیاده از ان مقرر کنند بعضی فقها گفته اند که خلع صحیح است و ادای فدیه لازم بر آقا نمیشود و بر ذمه آن کنیز میشود که هر گاه آزاد شود بهم رساند مالی بزوج بدهد و اگر بدون اجازت آقا خلع کرده و بدل خلع مقرر کرده ادا میکند هر گاه آزاد شود از کسب خود و اگر بدهد بعوض خلع متاعی معین از مال آقای خود بعد از ان مولی اجازت بدهد خلع و عوض هر دو صحیح است اگر اجازت بدهد خلع صحیح است که موقوف بر اجازت آقا نیست و بدل عوض صحیح نیست که مال آقا است شوهر انتظار بدل بکند که هر گاه آزاد شود بهم رسانیده بدهد مثل آن یا قیمت آن و صحیح است که مکاتبه مطلقه از کسب خود بعوض خلع بشوهر بدهد و آقا را نمیرسد که منع کند اما کنیز مکاتبه مشروطه حکم کنیز محضه دارد تا ادای تمام مال الکتابه چیزی آزاد نمی شود و مانند قن است یعنی امه محضه چیزی از مال خود بعوض خلع نمیتواند داد **نظر سیوم** در شرایط خلع است و معتبر است در خلع کننده چهار شرط بلوغ و کمال عقل یعنی مجنون نباشد و مختار بود یعنی مکره نباشد و بقصد بگوید صیغه خلع را پس واقع نمی شود خلع از صغیر و نه مجنون و نه با کراه و نه با مستی و بیهوشی و نه با غضب شدید که رفع قصد کند و اگر خلع کند ولی طفل زوجه طفل را در بدل عوض صحیح است خلع و اگر خلع طلاق نباشد و اگر طلاق بود چنانچه مذهب بعضی فقها است باطل بود طلاق مخصوص زوج است و از ولی صحیح نیست و شرط است در زن مختلعه که طاهره باشد بطهری که مجامعت نکرده باشد زوج با او در ان طهر و اگر مدخوله زوج بود و غیر یائسه و زوج با و حاضر باشد و کراهت از طرف زن بوده نه از طرف مرد و اگر زن بگوید مرد را هر آینه داخل میکنم بر تو کسی را که ناخوش داری او را واجب نمیشود بر زوج خلع آن زن بلکه مستحب است و در روایتی وجوب خلع درینصورت وارد شده و صحیح است خلع نمودن با زن حامله هر چند صاحب حیض باشد چنانچه طلاق حامله هم با حیض جایز است بقول جمعی که جایز داشته اند اجتماع حیض با حمل و همچنین جایز است خلع کردن با زن غیر مدخوله هر چند حایض باشد و زن یائسه را هم خلع میتواند نمود هر چند مواقعت کرده باشد با او در طهر خلع و معتبر است در ایقاع خلع حضور دو شاهد یک دفع و اگر بتفرقه بشنوند صیغه خلع را دو شاهد واقع نمیشود خلع و نیز شرط است که خلع معلق بر شرط نباشد مثلا بگوید ان دخلت الدار فانت مختلعة یعنی اگر داخل این خانه شوی مختلعه باشی و کسی که محجور علیه باشد بسبب اسراف و تبذیر یا بسبب تفلیس صحیح است که خلع کند و از ذمی و حربی هم خلع جایز است هر چند نا عوض خمر و خنزیر بدهند و اگر مسلمان شوند

هر دو یا یکی از آنها پیش از قبض خمر و خنزیر باید قیمت خمر و خنزیر بدهد که نزد حلال دانندگان آنها ارزش داشته باشد و شرطیکه
باطل است در خلع همان شرط است که مخالف عقد خلع باشد و اگر شرطی کند که مقتضای عقد مذکور باشد ضرری ندارد و مانند
اینکه بگوید ان رجعت رجعت یعنی خطاب بزن کند در عقد خلع که اگر تو بر گردی از عوض من هم بر میگردم از خلع یا زن شرط
کند اگر من رجوع کنم در فدیه تو هم رجوع کن در خلع اما اگر بگوید که خلع کردم ترا اگر خواهی صحیح نیست هر چند او خواهد زیرا که این شرط
مقتضای عقد خلع نیست و همچنین اگر بگوید که اگر ضامن شوی مرا هزار درهم مثلا یا اگر عطا کنی بمن یا مانند آن و همچنین اگر بگوید
که اگر ضامن شوی مرا هزار درهم مثلا یا اگر عطا کنی بمن یا مانند آن و همچنین اگر بگوید که هر گاه یا در هر وقت یا در هر زمان که خواهی
باطل باشد **فصل چهارم** در بیان احکام خلع است و آن چند مسئله است **اول** اگر اکراه کند زوجه خود را بر گرفتن فدیه فعل
حرامی کرده و اگر طلاق بدهد او را بان فدیه صحیح است طلاق و فدیه که بکره گرفته مال او نمیشود و میرسد او را که رجوع کند بان زن
زیرا که خلع شرعی واقع نشده **دویم** اگر خلع کند با زوجه خود در حالتی که منافرت در میان آنها نباشد صحیح نیست خلع زیرا که
شرط است در خلع کراهت از جانب زن و فدیه که از ان بگیرد مالک آن نمیشود و اگر طلاق بدهد آنزن را باین حال در بدل
عوضی مالک آن عوض نمیشود و طلاق صحیح است و او را میرسد که باز رجوع بان زن کند در عده **سیوم** هر گاه زوجه زنا
کند جایز نیست زوجه را که بعضی از حقوق آنزن را باز گیرد تا فدیه دهد آن زن و نفس خود را خلاص کند از نکاح و بعضی
فقها گفته اند که این حکم منسوخ است و ثابت نشده نسخ **چهارم** هر گاه صحیح شد خلع جایز نیست شوهر را که رجوع کند بان زن
و میرسد زن را که رجوع کند از عطای فدیه مادام که در عده باشد و اگر زن رجوع کند از عطا مرد هم رجوع کند از خلع اگر خواهد
پنجم اگر خلع کند با زوجه و شرط کند که اگر خواهد باز رجعت نماید صحیح نیست و همچنین اگر طلاق دهد در بدل عوض
و شرط رجعت کند **ششم** زنیکه خلع با او شده باشد مطلقه نمی شود بعد از خلع زیرا که طلاق دویم مشروط است
به رجعت و بعد از خلع رجعت جایز نیست و اگر آنزن رجوع کند از فدیه و ندهد آنرا جایز است که او را از سر نو طلاق
بدهد یعنی بعد رجوع از خلع **هفتم** هر گاه بگوید زوجه طلاق ده مرا سه طلاق در بدل هزار درهم و او بدهد سه طلاق
شیخ رحمه الله فرموده که صحیح نیست زیرا که این طلاق بشرط است و وجه این است که این طلاق در مقابل بذل است
و بذل شرط نیست پس اگر قصد زن سه طلاق پی در پی بود در میان آن طلاقها رجوع نباشد صحیح نیست بدل فدیه
زیرا که سه طلاق پی در پی بدون رجعت واقع نمیشود نزد ما و اگر او را سه طلاق بدهد بدستور مقرر در شرع یعنی تحلیل
رجعت در میان طلاقها باز مستحق یکهزار عوض نمیشود زیرا که سه طلاق باین معنی مطلوب آن زن نبوده و بعضی فقها
گفته اند ثلث یکهزار درهم باو بدهد زیرا که یک طلاق واقع شده چنانچه سابقا مذکور شد پس ثلث مدعای او بعمل آمده

وثلث فدیه بر او لازم میشود اما اگر قصد کند آن زن سه طلاقی که در میان آنها دو رجعت باشد صحیح است پس اگر سه طلاق بدهد باید که یکهزار بگیرد و اگر یک طلاق بدهد بعضی گفته اند سیوم حصه یک هزار بگیرد زیرا که آن زن یکهزار را در مقابل سه طلاق مقرر کرده بود پس اقتضا میکند که آن مبلغ را بر سه طلاق علی السویه قسمت کنند و درین مسئله تردد است زیرا که تمام مبلغ را در مقابل سه طلاق تمام نموده من حیث المجموع ومقابل مجموع بر مجموع اقتضای تقسیم اجزا بر اجزا نمی کند و اگر آن زن باو باشد بر یک طلاق باین معنی که دو طلاق داده باشد او را ویکی مانده باشد که بآن سه طلاق واقع شود و بگوید زن زوج را که بده مرا سه طلاق در بدل یکهزار پس طلاق دهد او را یک طلاق میرسد او را ثلث یکهزار و بعضی گفته اند تمام یکهزار اگر دانا باشند وجه بآنکه دو طلاق باو واقع شده ویکی باقیمانده که مجموع سه طلاق میشود بآن طلاق وسیوم حصه یکهزار اگر جاهل باشد درین کلام اشکال است ووجه اشکال از مسئلهٔ سابق معلوم شد که بمقابلهٔ مجموع به مجموع اقتضای تقسیم اجزا بر اجزا نمیکند **هشتم** اگر بگوید زوجه بزوج که طلاق بده مرا یک طلاق در بدل یکهزار پس طلاق بدهد او را سه طلاق پی در پی بدون رجعت واقع میشود یک طلاق وزوج را میرسد یکهزار و اگر بگوید طلاق بده هر یک طلاق در بدل یکهزار پس بگوید انت طالق فطالق فطالق یعنی تو مطلقه پس مطلقه پس مطلقه میشود بطلاق اول وباقی لغو است پس اگر بگوید مرد که یکهزار در مقابل طلاق اول بوده یکهزار مال او است وطلاق باین میشود که رجعت ندارد و اگر بگوید که یکهزار در مقابل طلاق دویم است طلاق اول رجعی باشد زیرا که در بدل فدیه نیست که رجوع جایز نباشد و دویم باطل و فدیه هم باطل و اگر بگوید مرد که یکهزار در مقابل همه طلاق هامی خواهم شیخ فرمود که واقع میشود طلاق اول ومیرسد او را ثلث فدا و درین اشکال است زیرا که او التماس یک طلاق کرده در عوض یکهزار و او ملتمس او را عمل او رد پس ثلث عوض چرا بگیرد **نهم** هرگاه بگوید پدر زوجه که طلاق بده زوجه را و تو بری الذمه شوی از مهر او پس طلاق بدهد آنرا صحیح است طلاق رجعی ولازم نمیشود بر زن ابرای مهر وپدر را هم ضامن بر انخواهد بود **دهم** هرگاه وکیل کند زوجه کسی را برای خلع وتعیین نکند مقدار فدا باید که او را در بدل مهر المثل خلع کند بنقد مقدر رایج بلد وهمچنین اگر شوهر هم وکیل کند دیگری را برای خلع زوجه خود وتعیین نکند مقدار عوض را پس اگر وکیل مقرر کند فدای زیاده بر مهر المثل باطل میشود عوض و واقع میشود طلاق رجعی نه خلع ووکیل ضامن زیادتی فدیه نیست و اگر خلع کند زوجه را وکیل زوج بکمتر از مهر المثل آنهم باطل است و اگر طلاق بدهد بهمان عوض واقع نمیشود طلاق زیرا که این فعلی است که موکل بآن اجازت نداده **از لواحق خلع است** مسائل نزاع وآن سه مسئله است **اول** هرگاه اتفاق کنند بر ذکر مقدار عوض بغیر جنس آن واختلاف کنند در جنس آن قول قول زوجه است با قسم او **دوم** اگر اتفاق کنند بر ذکر مقدار عوض بغیر جنس آن

واختلاف کنند زن وشوهر در اراده جنس مانند اینکه متفق شوند بر انکه خلع در بدل ده من غله شده و زوج بگوید که مراد گندم
بود وزن بگوید جو بود بعضی فقها گفته اند که باطل میشود خلع وبعض دیگر میگویند که اثبات بر شوهر است وقسم بر زن واین
اشبه است سیوم اگر بگوید زوج بر زوجه که خلع کردم ترا بدل یکهزار که بر ذمه تو باشد ادای آن وزوجه بگوید بلکه بر ذمه زید پس
بینه بر زوج است وقسم بر زوجه واگر زوجه قسم بخورد عوض ساقط میگردد و بر ذمه زید هم نمیشود وخلع هم تحقق میشود وهمچنین اگر بگوید
زن که من خلع نکردم بلکه خلع کرده است با تو فلان شخص پس عوض بر اوست اما اگر بگوید که خلع کرد با تو در بدل این مبلغ واز جانب
من ضامن شده فلان یا ادا میکند از طرف من فلان لازم میشود بر زن عوض مادام که بینه نداشته باشد زیرا که این دعوی
محض است که کرده و مجرد دعوی او بر فلان چیزی لازم نمیشود اما مبارات وان محقق میشود بکراهت زوج وزوجه
هر دو از یکدیگر وعبارت آن این است که مرد بگوید باریتک علی کذا فانت طالق یعنی مبارات کردم با تو برین مبلغ و تو مطلقه
پس اگر زوج اختصار کند بر لفظ مبارات ولفظ طلاق با ان ضم نکند واقع نمیشود مفارقت واگر بدل باریتک فاسختک
یا ابنتک یا غیر آن لفظی که بمعنی جدای وازاله نکاح باشد بگوید نیز ان زیرا که مقتضی مفارقت زوج از زوجه لفظ طلاق است صحیح است
مبارات بشرطیکه بعد از ان لفظ طلاق هم بگوید واگر اختصار کند بر گفتن انتِ طالقٌ بکذا یعنی تو مطلقه در بدل این مبلغ
نیز صحیح است وانهم مبارات خواهد بود زیرا که مبارات عبارتست از طلاق بعوض با منافرت زوج وزوجه در مبارات
کننده وزن مبارات کننده شروط خلع معتبر است که مذکور شد وهرگاه طلاق در بدل عوض واقع شود طلاق باین است
مطلقا وزوج را با طلاق باین رجوع جایز نیست بزن در عده چنانچه در طلاق رجعی جایز است مگر انکه زوجه رجوع کند در دادن
عوض پس مرد میتواند باو رجوع کرد اگر از عده بیرون نرفته باشد وزن را هم میرسد که رجوع کند از فدیه مادام که عده منقضی
نشده باشد ومبارات هم مانند خلع است ولیکن مبارات محقق میشود در صورت کراهیت هر کدام از زن وشوهر از
یکدیگر وخلع مرتب میشود بر کراهیت زوجه از زوج ومیگیرد مرد در مبارات انچه از مرد بزن رسیده باشد نه زیاده از ان
که زیادتی حرام است بر شوهر ودر خلع جایز است زیاده از ان هم ودر مبارات شرط است بلفظ طلاق باتفاق علمای
ما ودر خلع مختلف فیه

کتاب الظهار این کتاب در بیان احکام ظهار است ونظر در ان مستدعی بیان پنج امر است **اوّل** در بیان
صیغه ظهار است وان اینست که بگوید مرد بزن خود انتِ علیّ کظهر امی یعنی تو بر من مانند پشت مادر منی وهمچنین اگر
بگوید که این زن وامثال ان از الفاظ که دلالت کند بر تمیز آن زن از زنان دیگر ودیگر واعتباری نیست بلفظ علی بلکه
اگر لفظ منی یا عندی هم بجای علی بگوید ظهار واقع میشود واگر تشبیه بدهد زوجه خود را به پشت یکی از زنان محرمه سوای

مادر مانند خواهر و عمه و خاله و غیران خواه نسبی باشد خواه رضاعی در آن دو روایت است مشهور تر وقوع ظهار است و اگر تشبیه
کند زوجه را بدست مادر خود یا موی آن یا شکم آن بعضی فقها گفته اند که ظهار واقع نمیشود بسبب اینکه در منطوق آیه کریمه ظهر
واقع شده و حکم مقصور بر همان است و در روایتی آمده که با آنهم ظهار واقع میشود ولیکن در ان روایت ضعفی هست اما اگر تشبیه
زوجه خود بغیر مادر خود از زنان محرمه بسوای لفظ ظهر واقع نمیشود اصلا و اگر بگوید تو مانند مادر منی بعضی گفته اند که اگر بقصد ظهار بگوید واقع میشود
ظهار و درین اشکال است زیرا که ظهار مخصوص است بمورد شرع و در شرع باین لفظ ظهار وارد نشده و مقتضای عقد نکاح وطی حلال است
و اگر تشبیه بدهد زوجه خود را بزنیکه حرام باشد بر او بعلاقه مصاهرت حرام موبد مانند مادر زن و دختر زن مدخوله و زن پدر و پسر واقع
نمیشود ظهار و همچنین اگر تشبیه بدهد زوجه خود را بخواهر زوجه یا عمه او یا خاله او و اگر بگوید بزن خود که تو مانند پشت پدر منی یا برادر یا
عم من این چیزی نیست و همین حکم است اگر زن بمیر دیگوید که تو بر من مثل پشت پدر منی و شرط است در وقوع ظهار هم شهادت
دو عادل که بشنوند کلام ظهار کننده را و اگر بکار دارد لفظ ظهار را بقسم یعنی بگوید فلان کار نمیکنم و اگر بکنم تو بر من مثل پشت مادر
منی واقع نمیشود ظهار و واقع نمیشود مگر آنکه منجز باشد یعنی معلق بر شرطی یا صفتی نباشد پس اگر معلق کرده اند ظهار بر انقضای
ماه یا دخول روز جمعه و بگوید که اگر این ماه تمام شود یا روز جمعه داخل شود تو بر من مانند پشت مادر منی واقع نمیشود ظهار علی
الاظهر و بعضی گفته اند که واقع میشود و این قول نادر است و آیا واقع میشود در صورتیکه زوج بقصد اضرار زوجه بگوید بعضی
فقها گفته اند که واقع نمی شود و درین اشکال است زیرا که در آیه کریمه مختص بعدم قصد اضرار نشده پس عالم باشد و اگر معلق
گرداند ظهار را بر شرطی یعنی بر امری که وقوع و عدم آن امر متیقن نباشد مانند اینکه بگوید اگر داخل این خانه شوی پس تو بر من
مثل پشت مادر منی و در ان تردد است اظهر آنست که واقع میشود و اگر مقید کند ظهار را بمدتی مانند اینکه ظهار کند با زن خود
تا یکماه تا یکسال شیخ فرموده که واقع نمیشود و در آن اشکال است زیرا که در آیه کریمه عام است و بعضی فقها گفته اند که اگر آن مدت
کمتر از مدت تربص یعنی انتظار که در قرآن مجید واقع شده و آن چهار ماه است بوده باشد واقع نمیشود و اگر بقدر آن یا زیاده
بران بود واقع میشود و این قول تخصیص عموم آیه است بحکم مخصوص و در ان ضعف است **مسائل فرعیه** اگر بگوید بزن
خود که تو طالقی مانند پشت مادر من طلاق واقع میشود و ظهار لغو است خواه قصد ظهار بکند یا نکند و شیخ فرموده که اگر باین
کلام قصد طلاق و ظهار هر دو کند صحیح است هرگاه طلاق رجعی باشد پس گویا گفته است انتِ طالقٌ انتِ کظهر امّی یعنی
تو مطلقه و تو مانند پشت مادر منی و در ان تردد است زیرا که قصد تنها کفایت نمی کند در وقوع ظهار مادام که لفظ صریح
غیر محتمل معنی دیگر نگوید و همچنین اگر بگوید که تو حرامی مانند پشت مادر من زیرا که آنهم صیغه ظهار نیست چه در میان مسند و مسند الیه
لفظ دیگر در آمده و صیغه ظهار را محتمل ساخته و شیخ علی رحمه الله گفته که اقوی وقوع ظهار است در هر دو صورت زیرا که

تحلل بلفظ طلاق یا حرام در میان مبتدا و خبر مفید تاکید حرمت است و حدیث صحیح بروایت زراره آمده که واقع میشود
واگر مظاهره کند یکی از دو زوجه خود را بر تقدیری که زوجه دیگر را هم مظاهره کند و بعد از آن مظاهره کند با زوجه دویم هر دو
ظهار واقع میشود و اگر مظاهره کند زوجه خود را مشروط بآنکه اگر مظاهره کند با فلان زن بیگانه و قصد کند به مظاهره اجنبیه تکلم بلفظ
ظهار با او صحیح نیست ظهار هرگاه رو برو او بگوید این لفظ را و اگر قصد کند ظهار شرعی کند واقع نمیشود ظهار زیرا که این مخصوص
زوجه است و همچنین واقع نمیشود ظهار اگر تعلق گذارد آنرا بر ظهار با زن بیگانه غیر معینه و اگر مطلق گذارد ظهار زوجه خود را
بر ظهار فلان زن معین و قید اجنبیه نکند و بعد از آن تزویج کند آن زن را و مظاهره کند با او شیخ فرموده که هر دو ظهار واقع
شود و این خوب است **دوم** در ظهار کننده است و معتبر است در او بلوغ و کمال عقل که جامع شرایط تکلیف باشد و مختار بود
و بقصد بگوید صیغه ظهار را پس صحیح نیست ظهار طفل نابالغ و نه دیوانه و نه کسی که او را اکراه و اجبار کنند بر ظهار و نه فاقد القصد
یعنی اینکه بلا قصد معنی ظهار تلفظ بآن لفظ کند مانند مست و بیهوش یا غضبناک که در هنگام شدت غضب سلب شعور آدمی
میشود و اگر ظهار کند با زن خود و قصد کند بآن لفظ ایقاع طلاق را واقع نمیشود طلاق بآن زیرا که صیغه طلاق نیست
و ظهار هم واقع نمیشود که قصد آن نکرده و صحیح است ظهار مقطوع الذکر و مقطوع الانثیین و ظهار کسی که کوبیده باشد خصیتین او را
اگر قایل شویم بآنکه سوای وطی هم بر مظاهر حرام میشود مانند ملامسه و همچنین صحیح است ظهار کافر هم و شیخ منع نموده و گفته که
ظهار او صحیح نیست زیرا که حق تعالی در ظهار کفاره واجب ساخته و کفاره کافر صحیح نیست پس ظهار او هم صحیح نباشد
و این دلیل ضعیف است زیرا که ممکن است از کفار هم کفاره بعمل آید بتقدیم اسلام و صحیح است ظهار عبد و حریت شرط
نیست **سوم** در بیان زنی ظهار کرده شده شرط است که منکوحه باشد بعقد و واقع نمیشود ظهار بر زن بیگانه هر چند
آنرا معلق بر نکاح کند و اینکه طاهر باشد از حیض طهری که در آن مجامعت نکرده باشد هرگاه شوهر او حاضر بود و در سن حیض باشد
و اگر شوهرش غایب بود صحیح است بدون شرط مذکور و همچنین اگر زوج حاضر باشد و زن یایسه بود یا بحد بلوغ نرسیده باشد
و بعضی فقها شرط دخول نیز و جه نیز نموده اند و در آن تردد است و در روایت واقع شده که دخول هم شرط است و قول بعدم اشتراط آن متمسک است
بعموم آیه کریمه آیا واقع میشود ظهار بر زن منکوحه بعقد متعه در آن خلاف است اظهر آنست که واقع میشود و در زنیکه او را وطی کرده باشند بملک
یمین نیز تردد است و مروی آنست که واقع میشود چنانچه بر زن حره واقع میشود و در صورت دخول واقع میشود هر چند وطی در دبر کرده باشد صغیره
بود یا کبیره مجنونه بود یا عاقله و همچنین واقع میشود ظهار بر زنیکه رتقا باشد یعنی در فرج او مانعی بود از وطی و مریضه که او را وطی
نتوان کرد **چهارم** در احکام است و آنچه متعلق است **اول** مظاهره نمودن با زن حرام است زیرا که در آیه کریمه
حق تعالی آنرا موصوف بمنکر یعنی قبیح ساخته و بعضی گفته اند که عقابی ندارد زیرا که بعد از آن حکم بعفو آن فرموده

دوم واجب نمیشود کفاره بتلفظ لفظ ظهار بلکه اگر اراده عود با زن داشته باشد یعنی خواهش وطی کند کفاره دهد بعد
واقرب بتحقیق اینست که کفاره مستقر نمیشود بر ظهار کننده که باید البته بدهد بلکه معنی وجوب کفاره در ظهار اینست که بدون
آن وطی نمیتواند کرد و اگر پیش از کفاره وطی کند دو کفاره براو لازم میشود یکی کفاره رجوع بدون کفاره و دویم کفاره وطی
و اگر مکرر وطی کند کفاره هم مکرر میشود **سیوم** هرگاه مطلقه کند زوج ظهار کننده زوجه خود را بعد از ظهار بطلاق رجعی
و بعد از آن رجوع کند حلال نمیشود او را جماع با آن زن در عده بدون کفاره و اگر بیرون رود از عده و بعد از آن بتجدید یا
عقد نکاح کند و وطی نماید کفاره ساقط میشود و همچنین اگر مطلقه کند او را بطلاق باین و باز تزویج کند با او در عده و وطی کند
و همچنین اگر هر دو بمیرند یا یکی از دو بمیرد یا مرتد شوند هر دو یا یکی از ایشان احکام ظهار ساقط میشود **چهارم** اگر مظاهره کند با زوجه که کنیز
دیگری باشد و بعد از آن بخرد آن زوجه را از مالکش عقد نکاح باطل میشود زیرا که عقد و ملک جمع نمی شوند و بعد از آن اگر بملکیت
وطی آن زوجه کند کفاره براو نیست و اگر بخرد آن کنیز را دیگری سوای شوهرش و مشتری فسخ نکاح آن کنیز کند حکم ظهار ساقط میشود
و بعد از آن اگر شوهرش او را تزویج کند بعقد تازه کفاره ندارد **پنجم** اگر بگوید بزن خود که تو بر من مانند پشت مادر منی
اگر زید خواهد پس بعد بگوید که خواستم واقع میشود ظهار بقول جمعی که قایلند بجواز تعلیق ظهار بر شرط و اگر بگوید که انشاء الله یعنی اگر
خدا خواهد ظهار واقع نمیشود مشهور چنین گویند مشیت الهی معلوم نیست که چه باشد و معهذا ظهار فعل حرام است و مشیت نزد ما
تعلق بحرام نمیگیرد و تحقیق شرط مجهول است پس ظهار واقع نمیشود مگر آنکه انشاء الله بقصد تیمن و تبرک بگوید و معنی شرط قصد نکند
که دیگر ظهار واقع میشود **ششم** اگر مظاهره کند با چهار زن بیک لفظ واجب است براو که از جانب هر یک کفاره بدهد
اگر رجوع کند و اگر مظاهره کند با یک زن چند مرتبه واجب است که از هر ظهاری کفاره بدهد خواه آن ظهار متفرق کند
یا پی در پی در یک مجلس و از جمله فقهای بابی تفصیل تکرار ظهار نموده و گفته که اگر یکی تکرار بقصد تاکید ظهار اول کند کفاره
مکرر نمیشود و اگر از هر یک ظهار علاحده قصد کرده باشد تکرار کفاره لازم میشود **هفتم** هرگاه ظهار کند بدون تعلیق بشرط
حرام میشود بر او وطی بدون کفاره و اگر ظهار را معلق بشرط گرداند جایز است که وطی کند تا وقتیکه شرط متحقق میشود و اگر پیش از
حصول شرط وطی کرده کفاره ندارد و اگر شرط ظهار وطی باشد مانند اینکه بگوید ان وطئتک فانت علی کظهر امی یعنی اگر وطی کنم
ترا پس تو بر من مانند پشت مادر منی ظهار ثابت میشود بعد از وطی و کفاره بر ذمه او قرار نمیگیرد تا وقتیکه وطی دویم نکند و بعضی
فقها گفته اند که بوطی اول لازم میشود و این قول بعید است زیرا که پیش از تحقق شرط ظهار معلق بشرط واقع نمیشود **هشتم** حرام است
وطی بر ظهار کننده مادام که کفاره نداده خواه آن کفاره بعتق رقبه باشد یا بصوم یا با طعام و اگر وطی کند زن را در اثنای روزه
از سر گیرد تمام صیام را و قلیلی از فقها گفته اند که اگر در شب کند تتابع صوم بر طرف نمیشود بلکه تتمه ایام را روزه بگیرد و این

غلط است و بر زوجه مظاهر کمتر از وطی مانند بوسیدن و ملامسه کردن جایز است یا نه بعضی فقها گفته اند که جایز نیست زیرا که
ایشان مس کردن است که در آیه کریمه نهی ازان قبل التکفیر واقع شده و درین اشکال است زیرا که مس کردن را بمعنی مجامعت هم
تفسیر کرده اند **نهم** هرگاه عاجز شود ظهار کننده از کفاره یعنی عتق و آنچه قایم مقام کفاره است که صوم و اطعام است سوای
استغفار بعضی فقها گفتند که آن زن حلال نمیشود براو تا وقتیکه کفاره بدهد و بعضی گفته اند که استغفار کافی است و این قول اکثر
علماست **دهم** هرگاه زن صبر کند بر عدم رجوع شوهر پس نزاعی نیست و اگر نزد حاکم استغاثه کند زوج را مختار میکند
حاکم در میان کفاره دادن و رجوع کردن بزوجه یا طلاق دادن و مهلت میدهد او را تا سه ماه از حین استغاثه پس اگر مدت
منقضی شود و زوج اختیار نکند یکی از دو شق مذکور را تنگ میگیرد براو در خوردن و آشامیدن تا وقتیکه یکی ازین دو شق قبول کند
و جبر نمیکنند زوج را بر طلاق دادن بتنگ گیری و حاکم طلاق نمیدهد زوجه مظاهره را زیرا که طلاق کار زوج است
کلام در کفارات و دران چند مقصد است **اول** در بیان اقسام کفارات کفارات احرام در کتاب الحج مذکور شد
و درین جا کفارات دیگر بیان میشود و آن منقسم است بچهار قسم یکی مرتبه دویم مخیره سیوم مرکب از مرتبه و مخیره چهارم کفاره
جمع مرتبه سه کفاره است کفاره ظهار و کفاره قتل خطا در هر کدام ازین دو واجب است عتق رقبه یعنی آزاد کردن بنده و اگر
عاجز آید ازین پس روزه بگیرد دو ماه پی در پی و اگر ازان هم عاجز شود شصت مسکین را اطعام بدهد و کفاره افطار یکروز قضای
ماه رمضان بعد از زوال آفتاب اطعام ده مسکین است و اگر عاجز آید سه روز پی در پی روزه بگیرد و کفاره مخیره بر کسی است
که افطار کند در روزه ماه رمضان یکی از اسباب موجب کفاره با شرایط وجوب صوم و کفاره هر که افطار کند در روزه
که صوم آن روز بنذر براو واجب شده باشد علی اشهر الروایتین و بروایت دویم که غیر اشهر است کفاره خلف نذر
صوم کفاره قسم است که مذکور خواهد شد و همچنین کفاره خلف عهد و خلف نذر علی تردد و در هر یک ازین ها واجب است
عتق رقبه یا صیام دو ماه پی در پی یا اطعام شصت مسکین علی الاظهر و کفاره مرکبه از مرتبه و مخیره کفاره قسم است و آن
عتق رقبه است یا اطعام ده مسکین یا پوشاک آنها پس اگر عاجز آید سه روز روزه بگیرد و کفاره جمع کفاره قتل مومن است
عمداً ظلماً و آن عتق رقبه و صوم شهرین متتابعین و اطعام شصت مسکین است **مقصد دوم** در بیان کفارات که
مختلف فیه بین العلماست و آن هفت کفاره است **اول** هر که قسم بخورد به بیزاری از خدای تعالی یا به بیزاری
از پیغمبر صلی الله علیه و آله وسلم یا یکی از ائمه معصومین علیهم السلام و شیخ صدوق رضی الله عنه براءة از دین محمد هم
گفته پس براوست کفاره ظهار و اگر عاجز آید ازان پس کفاره قسم و بعضی فقها گفته اند که گناهکار میشود و کفاره ندارد
و آن اشبه است **مترجم گوید** علما اختلاف کرده اند دران که به بیزاری بطرق مذکوره که موجب کفاره است

بشرط مخالفت قسم است یا به مجرد تلفظ بالفاظ مذکوره کفاره لازم میشود و بعضی بشرط مخالفت قسم و حنث ایجاب کفاره نموده اند
و دیگر مطلقاً واجب میدانند و حرمت قسم مذکور متفق علیه است خواه براستی باشد یا به دروغ **دوم** در بریدن زن موی سر خود را
در مصیبت کفاره عتق رقبه است یا روزه دو ماه پی در پی یا اطعام شصت مسکین کفاره مخیره و بعضی گفته اند که مانند کفاره ظهار
است که مذکور شد و قول اول مرویست و جمعی از علما میگویند که باین کار گناه کار میشود و کفاره واجب نیست زیرا که اصل عدم
وجوب است و روایت مذکور ضعیف السند است **سیوم** واجب است بر زن بسبب کندن موی سر و خراشیدن رو
در مصیبت و بر مرد بسبب چاک کردن جامه در موت فرزندش یا زوجه اش کفاره قسم و شیخ علی رحمه الله گفته که اقوی
استحباب است **چهارم** کفاره وطی زن در حیض عمداً با وجود علم بتحریم و قدرت بر ادای کفاره واجب است اگر در اول
حیض وطی زوجه کند یک دینار و در وسط حیض نصف دینار و در آخر ربع دینار و بعضی گفته اند مستحب است ولیکن قول
اول احوط است و اگر وطی کند کنیز خود را در حیض کفاره بدهد سه مد طعام **پنجم** هر که تزویج کند زنی را پیش از انقضای عده اش
که از جدای شوهر دیگر برو لازم شده باشد واجب است که جدای کند از آن زن و کفاره بدهد پنج صاع آرد و در وجوب این کفاره
خلاف است استحباب اشبه است **ششم** هر که بخوابد بدون گذاردن نماز عشا تا آنکه نصف شب بگذرد روزه از و واجب است
که بگیرد بموجب روایتی که در آن ضعفی هست و شاید استحباب اشبه باشد **هفتم** هر که نذر کند روزه روزی معین و عاجز آید از روزه
اطعام کند مسکینی را دو مد و اگر از آنهم عاجز شود تصدق بدهد هر چه تواند و اگر از آنهم عاجز شود استغفار کند و بعضی انکار آن
کرده اند نظر بر آنکه ساقط میشود نذر در صورت عجز از صوم **مقصد سیوم** در بیان انواع کفارات است که از خصال کفارات بهم
میگویند و آن سه چیز است عتق رقبه و اطعام مساکین و صیام و کسوه **کلام در عتق** است یعنی بنده آزاد کردن و متعین میشود
آزاد کردن بنده بر هر که بر آید از ادای کفارات مرتبه که مذکور شد و یافتن بنده عبارتست از آنکه مالک شود یا مالک قیمتش و یا امکان خریدن
و شرط است که آن بنده موصوف باشد به صفت اول ایمان و این صفت معتبر است در کفاره قتل نفس باجماع و در غیر
آن علی تردد و اشبه اشتراط است و مراد بایمان در اینجا آنست که آن بنده مسلمان باشد یا در حکم مسلمان مانند اطفال مسلمین
خواه مذکر باشد یا مونث خورد باشد یا کلان و طفل هم حکم مسلمان دارد هرگاه پدر و مادرش هر دو مسلمان باشند یا یکی از آنها
هر چند در وقت ولادت آن طفل مسلمان شوند و پیشتر کافر باشند و در روایتی واقع شده که در قتل نفس مجزی نیست مگر بنده
بالغ عاقل و این مخصوص قتل است و حدیث مذکور حدیث حسن است و کفایت میکند از کفاره آزاد کردن حملی که در شکم
مادر بود هر چند پدر و مادرش مسلمان باشند و هر چند آن حمل هم حکم مسلمان دارد و هرگاه بالغ شود بنده در حالتیکه گنگ باشد
و پدر و مادرش کافر باشند و او بایما و اشاره مسلمان شود حکم باسلام او میکنند و در کفاره مجزیست و لازم نیست که آن

بنده مسلمان نمازگذار باشد و کفایت میکند در مسلمانی اقرار بشهادتین یعنی شهادت بوحدانیت خدا تعالی و رسالت پیغمبر صلی الله علیه و آله و شرط نیست که بیزار باشد از ادیان دیگر سوای اسلام و حکم نمیتوان کرد باسلام طفلی که از کفار بغلبه گرفته باشند او را مسلمانان خواه پدر و مادر کافر همراه باشد یا نداشته باشد و اگر مسلمان شود طفل مراهق یعنی نزدیک بحد بلوغ رسیده حکم نمیکنند باسلام او علی تردد و آیا جدا باید کرد او را از پدر و مادرش بعضی فقها گفتند که بلی از جهت محافظت او از اینکه برنگردانند او را پدر و مادرش از عزیمت اسلام هر چند بحکم کافر باشد **وصف دویم** سلامتی از عیوبست پس مجزی نیست در کفاره بنده کور و مجذوم یعنی صاحب خوره و نه مقعد یعنی زمین گیر که قادر بر ایستادن و راه رفتن نباشد و نه بنده که او را منکول کرده باشد مولای او یعنی گوشش بریده باشد یا بینی و مانند آن زیرا که او آزاد شده است بهمین سبب ها و اگر سوای آن عیبی داشته باشد مانند اینکه کر یا لنگ بود یا یک دستش یا یک پایش مقطوع بود مجزیست عتق آن در کفاره و اگر بریده شود هر دو پای او مجزی نیست زیرا که او مقعدست و مجزیست آزاد کردن بنده که ولد الزنا باشد و جمعی مجزی نمیدانند زیرا که پیشتر محکم علیه بکفر شده و یا قاصرست از صفت ایمان و این قول ضعیفست **وصف سیوم** آنکه تمام الملک باشد یعنی اثری از آزادی با او نباشد پس مجزی نیست آزاد کردن بنده مدبر یعنی بنده که آقای او با او گفته باشد که بعد از من آزاد بود مادام که نقض نکند آقای او آن تدبیر را شیخ در مبسوط خلاف گفته که مجزیست عتق مدبر هم و آن اشبه است و شیخ علی رحمه الله فرموده که همین حق است زیرا که عتق هم شکستن تدبیر است و مجزی نیست آزاد کردن بنده مکاتب مطلق هرگاه از مال الکتابت چیزی ادا کرده باشد زیرا که بقدر آن آزاد شده پس عبد تمام آزاد نه نموده و اگر مکاتب مطلق چیزی از مال الکتابة ادا نه نموده باشد یا مکاتب مشروط باشد که هر چند قدری از مال الکتابة ادا هم کرده باشد هیچ جزو او آزاد نشود تا تمام ادا نکند در کتاب خلاف گفته که مجزی نیست از کفاره و شاید که باعتبار نقصان رق بسبب تحقق کتابت باشد و ظاهر کلام شیخ در کتاب نهایه آنست که مجزیست و شاید که همین اشبه باشد زیرا که رق متحقق و ثابت است و کافی است آزاد کردن بنده گریخته هرگاه معلوم نباشد که مرده است و همچنین مجزی است آزاد کردن ام ولد زیرا که رقیت او ثابت است و اگر آزاد کند دو نصف دو غلام خود را که مشترک باشند در میان او و شریک دیگر کفایت نمیکند این عتق از کفاره زیرا که آنرا آزاد کردن بنده نمیگویند و اگر آزاد کند حصه خود را از عبد مشترک جاری میشود عتق در حصه او پس اگر با این آزاد کردن قصد کفاره کند و مالدار باشد مجزیست اگر قایل شویم بانکه بآزاد کردن حصه خود عتق سرایت میکند در حصه شریک هم و تمام آزاد میشود و اگر قایل شویم بانکه بآزاد کردن حصه خود عتق سرایت میکند در حصه شریک هم و تمام آزاد میشود مگر بسبب ادای قیمت آن حصه پس وقتیکه ادای قیمت مذکور کند از کفاره محسوب میشود یا نه بعضی فقها گفته اند که مجزیست زیرا که عتق رقبه نموده

و دران تردد است زیراکه شریک بسبب آزاد کردن حصه خود آزاد نشده بلکه دران وقت باقی بر رقیت بود و عتق تمام رقبه نشده و بعد از ان
حصه دیگر بسبب ادای قیمت آزاد شده نه در بدل کفاره پس محسوب نباشد و اگر آقا مالدار نباشد و آزاد کند حصه خود را از عبد مشترک
در بدل کفاره صحیح است آزادی در حصه او و کفایت نمیکند از کفاره هرچند بعد از ان مالدار شود زیراکه حصه شریک باقی در رقیت مانده
و تمام عبد آزاد نشده و اگر بعد از مالدار شدن حصه شریک بخرد و نیت کند که این حصه را هم آزاد کردم در بدل کفاره صحیح است زیراکه
عتق تمام رقبه بدل کفاره متحقق شده هرچند متفرق باشد که یک نصف اولا آزاد کرده و بعد از ان نصف دویم و اگر آزاد کند عبد
مرهون را صحیح نیست مادام که رهن گیرنده اجازت ندهد و شیخ رحمه الله فرموده که صحیح است مطلقا خواه اجازت بدهد مرتهن یا ندهد
هرگاه مالک عبد مالدار بود و او را تکلیف میکند که ادای حصه از رهان کند بالفعل اگر دین حال باشد یا عوض آن عبد رهن دیگر بگذارد
اگر دین مشروط بمدت بود و این قول بعید است زیراکه بسبب ارتهان ممنوع التصرف مالک مرهون تا ادای دین بدون اجازت
مرتهن و اگر عبد کسی عمداً شخصی را بکشد و بعد از ان آقا او را در کفاره آزاد کند شیخ رحمه الله را دران دو قول است و شبهه عدم جواز است
زیراکه حق ورثه مقتول بر رقبه او قرار گرفته پس تام الملک نیست و شیخ علی رحمه الله فرموده که اگر ورثه مقتول راضی بدیه شوند و مولی التعهد
ادای دیه کند عتق مجزیست و اگر عبد بکشد کسی را بخطا در مبسوط گفته که جایز نیست عتق او زیراکه حق ورثه مقتول تعلق بر رقبه او گرفته و در کتاب
نهایه گفته که صحیح است و ضامن میشود آقا دیت مقتول را و این قول خوب است و اگر آزاد کند از جانب آنکس دیگری بنده خود را با التماس او
صحیح است عتق و نمیرسد معتق را عوض طلب کند از ملتمس مگر آنکه او را شرط عوض از و التماس نموده باشد مانند اینکه بگوید که تو از طرف
من آزاد کن بنده را و بر من است که ده دینار مثلا بتو دهم و اگر بطریق تبرع بدون التماس مشغول الذمه بکفاره دیگری عتق رقبه
کند از طرف او شیخ فرموده که آن عتق نافذ میشود از همان معتق نه از آنکه از جانب او آزاد نموده خواه آن معتق عنه زنده باشد یا مرده
و اگر وارث آزاد کند بنده را از جانب مورث از مال میت شیخ رحمه الله فرموده که صحیح است و وجه اینست که اجنبی
و وارث درین باب مساوی اند اگر جایز بود از هر دو خواهد بود و اگر جایز نباشد از هر دو نخواهد بود و شیخ علی رحمه الله فرموده که
معتمد جواز است از هر دو وقتیکه معتق متهم نیست باشد و اگر بگوید که آزاد کن بنده خود را از جانب من و او بگوید که آزاد کردم از جانب
تو درین مسئله اتفاق است بر آنکه مجزیست آن آزاد کردن از جانب ملتمس ولیکن کلام در آنست که آن بنده معتق چه وقت ملک
ملتمس شود و بعد از ان از جانب او آزاد گردد شیخ رحمه الله فرموده که منتقل میشود بملک و بعد از آنکه معتق بگوید که آزاد کردم از جانب تو
و مقارن آن آزاد شود و این تحکم است یعنی دعوی بی دلیل وجه آنست که اقتصار کنیم بر حصول ثمره ملکیت که صحت عتق و برائت
ذمه امر باشد و سوای آن قول تخمینی است که دلیلی ندارد و مثالش اینست که شخصی بگوید بدیگری که بخور این طعام را و در انهم اختلاف
کرده اند فقها که در چه وقت آن طعام را مالک میشود خورنده و وجه نزد مصنف اینست که این کلام مفید اباحت تناول طعام است

و افاده انتقال ملک به آکل نمیکند **شرایط اعتاق** در کفاره چند چیز است **شرط اول نیت** زیرا که عتق عبادتیست که احتمال وجوه مختلفه دارد چه گاهی واجب میشود و گاه مندوب پس معین نمیشود یکی از آن وجوه مگر به نیت و لابد است که نیت قربت در آن کند و صحیح نیست عتق از کافر خواه ذمی باشد یا حربی یا مرتد زیرا که نیت آنها معتبر نیست و معتبر است نیت تعیین که در بدل کدام کفاره آزاد نموده در صورتیکه چند جنس کفاره بر او لازم شده باشد مانند کفاره صوم و کفاره ظهار و غیره و اگر کفاره های متعدد بر او واجب شده باشد از یک جنس مانند اینکه مکرر ظهار کرده باشد شیخ رحمه الله فرموده نیت کفاره مجرده با قصد قربة کافیست و احتیاج تعیین ندارد که بگوید مثلا آزاد میکنم این بنده را در بدل ظهار اول یا ظهار دویم یا قتل زید یا قتل عمرو مثلا و درین اشکال است زیرا که کفاره عبادتیست مامور بها برای تدارک افعال معینه و نیت در عبادت شرط است و معین نمیشود برای تکفیر فعلی مگر بتعیین آن فعل و چنانچه در جمیع عبادات تعیین منوی شرط است درین هم شرط باشد خواه کفارات متعدده از جنس واحد بود یا اجناس متعدده و سقاط عدم اشتراط تعیین در صورت اتحاد جنس دلیلی ندارد اما صوم کفاره پس اشبه بمذهب نیست که در آن لابد است از تعیین خواه سبب متحد باشد و خواه مختلف زیرا که در نیت صوم سوای صوم ادای ماه رمضان مطلقا تعیین شرط نموده اند و جایز است در صورت فراموشی نیت در شب تجدید نیت تا زوال آفتاب **مترجم گوید** شیخ علی رحمه الله هم گفته که اقوی اشتراط تعیین سبب است در جمیع خصال کفارات خواه جنس موجب کفاره واحد باشد یا متعدد بهمین دلیل که مصنف رحمه الله ایراد نموده پس احوط تعیین سبب در نیت است مانند اینکه قصد کند که این کفاره در بدل ظهار اولست و این در بدل ظهار دویم مثلا **مسائل فرعیه** بنا بر قول بعدم اشتراط تعیین و اکتفا به نیت وجوب و قربت و کفاره **اول** اگر آزاد کند بنده را به نیت یکی از کفارات که بر ذمه اوست صحیح است زیرا که نیت کفاره نموده چه تعیین سبب موافق این قول شرط نیست هرگاه در هر یک از آن اسباب حکم عتق باشد **دویم** اگر بر ذمه او سه کفاره باشد مساوی در عتق رقبه و صوم و اطعام خواه مرتبه خواه مخیره پس آزاد کند بنده را به نیت قربت و کفاره و بعد از آن از عتق عاجز آید پس صیام شهرین متتابعین کند به نیت مذکوره و بعد از آن از آنهم عاجز آید اطعام شصت مسکین کند بهمان دستور بری الذمه میشود از هر سه کفاره هر چند در هر یک تعیین سبب نکند **سیوم** اگر بر ذمه او کفاره باشد و نداند که از جهة قتل نفس بوده یا از ظهار پس آزاد کند بنده به نیت کفاره و قربة الی الله مجزیست این کفاره و بری الذمه میشود **چهارم** اگر معلوم باشد که عتق رقبه بر ذمه او است و شک کند در اینکه این عتق در بدل کفاره واجب است بر او یا نذر عتق نموده بود پس آزاد کند بنده به نیت کفاره مجزی نیست زیرا که در صورتیکه نذر بوده بر ذمه او میماند چه در عتق منذور نیت کفاره جایز نیست و اگر نیت کند که عتق رقبه میکنم برای ادای ما فی الذمه هر کدام که بر ذمه من باشد خواه نذر باشد یا کفاره جایز است بری الذمه میشود و اگر نیت آزادی بنده کند مطلقا بدون تقیید بما فی الذمه و وجوب مجزی نیست و بری الذمه نمیشود هر چند قصد قربت نموده باشد چه عتق عبد بقصد ثواب هم میباشد مطلق

عتق منصرف بهمان عتق تطوع میشود پنجم هرگاه بر ذمه کسی دو کفاره بود و دو بنده داشته باشد پس آزاد کند هر دو بنده را و نیت کند که
نصف هر کدام آزاد کردم در بدل هر کفاره از ان دو کفاره صحیح است زیرا که هر نصفی آزاد میشود در بدل یک کفاره و عتق سرایت میکند
در نصف دیگر هم پس تمام دو آزاد میشود در بدل دو کفاره دفعةً واحدةً و همچنین اگر آزاد کند نصف بنده خود را در بدل یک کفاره
همچنین درین صورت هم عتق سرایت میکند در نصف دیگر و تمام بنده آزاد میشود در بدل کفاره یکدفعه اما اگر بخرد از مالکی پدر خود را
یا سوای پدر مانند مادر و خواهر جمیعی که آزاد شوند بمجرد خریدن او و نیت کفاره کند شیخ در مبسوط فرموده که این عتق کفایت میکند
از کفاره و در کتاب خلاف گفته که مجزی نیست و آن اشبه است زیرا که نیت عتق اثر میکند در عبدی که ملک معتق باشد نه در ملک
غیر و سرایت عتق در خریدن پدر و مانند آن قبل از تملک است چه تملک تعلق بر پدر و مادر نمیگیرد پس عتق رقبه مملوکه بعمل نیامده
شرط دوم آنکه آزاد کردن در کفارات مجرد از عوض باشد پس اگر بگوید بنده خود را که تو آزادی و برتست این مبلغ کافی نیست
از کفاره زیرا که قصد عوض نموده و اگر بگوید او را کسی که آزاد کن بنده خود را در بدل کفاره خود و از تست بر من این مبلغ پس
آزاد کند آنرا این عتق هم مجزی نیست از کفاره و درین صورت عتق واقع میشود یا نه دران تردد است و اگر قایل شویم بانکه
چنین عتقی واقع میشود آیا لازم میشود آن عوض که ملتمس بر خود گرفته یا نه شیخ رحمه الله فرموده که لازم میشود و این خوبست و اگر رد
مالک عبد آن عوض را بعد آزادی رد کند بملتمس باز مجزی نمیشود از کفاره زیرا که در هنگام اعتاق مجزی نبود پس بعد از رد عتق
مجزی باشد شرط سیوم آنکه سبب عتق حرام نباشد پس اگر تنکول کند عبد خود را مانند اینکه دو چشم غلام خود را بکند یا میشود بلکه او
قطع کند بنیت کفاره عتق متحقق میشود بهمین فعل و مجزی از کفاره نیست کلام در روزه کفاره است و متعین میگردد و در ظهار
کفاره مرتبه در صورتیکه عاجز آید از عتق رقبه و عجز از عتق یا بسبب عدم وجدان رقبه میباشد یا عدم وجدان ثمن و اگر با تمکن
تمکن از خرید آن هر چند ثمن و عبد موجود باشد و بعضی فقها گفته اند که حد عجز از اطعام آنست که نباشد با او انچه با استغفار اگر عاجز آید
الطعام بود بقدر قوت یک شبانه روز او و عیال او و اگر داشته باشد غلامی و مضطر باشد بسوی خدمت او پس باینها یکدفعه درین صورت
آن بهته خوراک و پوشاک ضروری خود واجب نمیشود عتق آن عبد و فروخته نمیشود خانه سکونت مرد او انتهی چهارم هرگاه عاجز
جامهای پوشیدنی که بحال او لایق بوده و میفروشد انچه زیاده بر مقدار حاجت بود از خانه سکونت همان صوم میتواند تمام کردم هر چند خود بهتر است
محتاج بخدمت او بوده مرتبه اش مرتفع باشد از انکه خود خدمت خود کند و میفروشد خادم که مظاهره کند با زوجه و قصد عود بآن زن
خود کند بنفس خود مگر انکه مریض باشد بمرضی و محتاج خدمت دیگری شود و اگر غلام او سنار زیرا که کفاره ادا کرده پیش از وجوب آن
تر از او بجز که کافی باشد برای خدمتش بعضی فقها گفتند که لازم است بفروشد کفاره بطفل نمیتواند داد زیرا که او را شایستگی اخذ
دارد و همچنین گفته اند در خانه سکونت هم هرگاه بیش قیمت باشد و ممکن هم میتوان داد اگر ولی داشته باشد و الا بکسی بدهند

بیع نمیشود زیرا که نهی از بیع مسکن عام است و در صورتیکه عاجز شود از عتق در ظهار و قتل خطا لازم است بر او صوم دو ماه پی در پی
و اگر کفاره دهنده غلام کسی بود بر روزه یک ماه پس اگر افطار کند در ماه اول بدون عذری از سر میگیرد صوم را و اگر بسبب مانعی شرعی
باشد بعد از زوال مانع آن ایام را هم در حساب بگیرد و در تتمه ایام روزه بگیرد و اگر در ماه دویم افطار کند هر چند یک روز از آن گرفته
باشد دیگر از سر گرفتن روزه واجب نیست بلکه باقی را باتمام رساند و آیا گنهگار میشود بسبب افطار در ماه دویم در آن تردد است
و اشبه عدم اثم است و عذر شرعی که بسبب آن افطار کند صحیح است که بعد از زوال آن بنا بر همان ایام بگذارد حیض است
و نفاس و بیماری و بیهوشی و جنون اما سفر پس اگر مضطر شود بسفر آنهم عذر است و الا قطع تتابع روزه میکند و باید از سر بگیرد روزه را
بعد از آن سفر و اگر افطار کنند زن حامله در اثنای روزه کفاره پیش از آنکه از ماه دویم بگیرد روزه گرفته باشد یا زن شیر دهنده
و این هر دو افطار کنند از بیم ضرر بنفس خود بعد از زوال این عذر بنا بر همان صوم میگذارند و در حکم تتابع صوم اند و اگر افطار کنند
آنها از بیم ضرر ولد شیخ در مبسوط گفته که تتابع صوم منقطع میشود و بعد از آن از سر میگیرند روزه را و در خلاف گفته که منقطع نمی شود
و آن اشبه است و اگر با کره‌ای افطار کنند تتابع منقطع نمیشود خواه مجبور او را بر افطار گذارند مانند اینکه در حلقش بریزند یا جبر نباشد
مانند اینکه بزنند او را تا اینکه بخورد و این قول شیخ است در کتاب خلاف و در مبسوط فرق کرده در میان اجبار مانند ریختن
آب در حلق و غیر اجبار مانند زدن تا وقتیکه بخورد دویم را قاطع تتابع صوم نموده و اول را غیر قاطع و اگر در اثنای ماه اول بیاید
زمانیکه روزه آن در بدل کفاره صحیح نباشد مانند ماه رمضان و عید قربان باطل میشود تتابع **کلام در اطعام است**
متعین است اطعام در کفاره مرتبه بعد از آنکه عاجز شود از صیام و واجب است اطعام عدد مقرر بهر یک از مساکین یک مد
بعضی فقها گفته اند دو مد و اگر از آن عاجز آید یک مد و قول اول اشبه است و کفایت نمیکند اطعام کمتر از عدد معتبر اگر چه بقدر اطعام
عدد بود و جایز نیست که اطعام اقل کند از کفاره واحده با وجود امکان عدد معتبر و جایز است در صورتیکه بآن عدد مساکین
بهم نرسد و واجب است که اطعام کند مساکین را از اطعام وسط اهل و عیال خود و اگر عطا کند از قوت غالب آن بلد آنهم
جایز است و مستحب است که با آن ادام یعنی نان خورش هم ضم کند و اعلای آن گوشت است و ادنی نمک و اوسط سرکه و جایز است
که با عدد متفرق بدهند و باجتماع عطا کنند خواه بخورانند آنها را یا تسلیم آنها کنند مقدار مذکور و مخیر است عطای گندم
و آ[illegible]ت [illegible] طعام بمساکین صغار منفرد و جایز است که اطفال مساکین منضم باشند با مساکین کلان یعنی
اگر بخورانند مساکین را و اگر عطا کنند بآنها در این صورت جایز است که اطفال باشند لیکن اجازت ولی آنها هم در اخذ آنها ضرور
است چنانچه شیخ علی قدس سره فرموده و اگر اطعام کنند اطفال را منفرد او حساب کنند دو طفل را یک مسکین و مستحب است که مومنین باشند
یا در حکم مومنین مانند اطفال آنها و در کتاب مبسوط گفته که صرف میکنند بسوی مستحقین زکوة فطره و کسی که او را زکوة فطره نتوان داد

کفاره هم باو نمیتوان داد و وجه آنست که اطعام مسلمان فاسق جایز است و اطعام کافر ناصبی جایز نیست و شیخ علی رحمه الله فرموده که طعام
کفاره مخصوص مساکین است و بابن سبیل و مجاهدان و غیره نمیتوان عطا نمود **چهار مسئله اول** آنکه قسم در کفاره قسم مخیر است در میان عتق رقبه
و اطعام و کسوت انها پس هرگاه کسوت بدهد فقیر را واجب است که او را اعطا کند دو پارچه لباس که پیرهن و ازار باشد با وجود قدرت
و در صورت عجز یک پارچه هم کافی است و بعضی فقها گفته اند که در صورت اختیار هم یک پارچه مجزی است و آن اشبه است **دویم**
در کفاره قسم یک مد طعام بهر مسکین باید داد هر چند قادر بر دو هم باشد و بعضی از فقها یک مد را در حال ضرورت کافی دانسته اند
و قول اول اشبه است **سیوم** کفاره ایلا یعنی قسم خوردن زوج بر ترک مجامعت زوجه چنانچه بعد ازین مذکور خواهد شد مانند کفاره
قسم است **چهارم** هرکه بزند غلام خود را زیاده از حد شرعی مستحب است او را که کفاره آن عتق عبد مضروب کند **مقصد چهارم** در
احکام متعلق باین باب است و آن چند مسئله است **اول** هرگاه بر او واجب باشد روزه دو ماه پس اگر روزه بگیرد دو هلال را مجزی است
برای او هر چند دو ماه هلال ناقص آید و اگر پاره از یکماه را روزه بگیرد و متصل آن ایام یکماه هلالی را هم روزه دارد آنماه هلالی مجزی است
هر چند ناقص باشد و ماه اول را تمام کند بعد ازان بحساب سی روز و بعضی فقها گفته اند که اتمام ماه اول را هم بحسابی که آن ماه بوده
باشد نماید و اگر سی روز آمده تتمه سی روز بگیرد و اگر بیست و نه روز آمده بهمان حساب قول اول اشبه است **دویم** معتبر در کفاره مرتبه
وقت ادای کفاره است نه وقت وجوب پس اگر در وقت وجوب کفاره قادر بر عتق بود بعد ازان عاجز شده روزه میگیرد و عتق
ازو ساقط میشود **سیوم** هرگاه او را مالی باشد که بگمان غالب بعد چندی باو برسد آن مال فرض کفاره او منتقل نمیشود بلکه واجب
است صبر کند تا وصول آن مال هر چند در ان مشقتی باو عارض شود چنانچه در ظهار بسبب صبر از جماع مشقت عارض میگردد و در ظهار
تردد است و شیخ علی رحمه الله فرموده که معتمد آنست که اگر متضرر شود بصبر از جماع در ظهار فرض کفاره او منتقل شود بسوی صوم و اگر با آنهم
متضرر شود منتقل میشود بسوی اطعام و اگر اطعام هم محتاج بطول زمان شود ممکن است که وطی جایز باشد باستغفار اگر عاجز آید
از جمیع خصال کفارات و اگر ممکن باشد تعجیل اطعام بجمع کردن مستحقان و دفع کردن مقدار طعام بآنها یکدفعه درین صورت
واجب است تقدیم آن بر وطی و بر تقدیر تعذر حصول عدد مساکین بیک مستحق هم دفعه میتواند داد انتهی **چهارم** هرگاه عاجز
شود از عتق و داخل در صوم و بعد ازان بیابد بنده را لازم نیست که عود کند بعتق رقبه بلکه بهمان صوم میتواند تمام کرد هر چند عود بهتر است
و همچنین اگر عاجز شود از روزه پس داخل شود در اطعام و بعد ازان عجز زایل گردد **پنجم** اگر مظاهره کند با زوجه و قصد عود بآن زن
نکند و عتق رقبه نماید بنیت کفاره ظهار شیخ رحمه الله فرموده که مجزی نیست این کفاره زیرا که کفاره ادا کرده پیش از وجوب آن
چه در آیه کریمه ایجاب کفاره بر اراده وطی متفرع شده و این خوبست **ششم** وجه کفاره بطفل نمیتوان داد زیرا که او را شایستگی اخذ
نیست و میدهند حصه او را بولی او و شیخ علی فرموده که باجازت ولی بطفل هم میتوان داد اگر ولی داشته باشد و الا بکسی بدهند

اگر متکفل احوال آن طفل باشد هفتم کفاره نمیتوان داد بواجب النفقه واقع مانند پدر و مادر و اولاد و زوجه و کنیز زیرا که آنها حکم غنی دارند
بوجود کفاره دهنده میتوان داد بغیر واجب النفقه هر چند اقربای دافع باشند هشتم هرگاه کفاره واجب شود در ظهار واجب است
که آنرا مقدم دارند بر وطی خواه بعتق باشد یا بصوم یا باطعام نهم هرگاه واجب شود بر او کفاره مخیره واجب است بجنسی از اجناس
کفاره ادا کنند فرض را و جایز نیست که نصف از یک جنس و نصف از جنس دیگر بدهد دهم مجزی نیست که قیمت جنس کفاره به مستحق بدهد
زیرا که آدمی مشغول الذمه بجنس کفاره شده نه قیمت آن یازدهم شیخ رحمه الله فرموده که هر که قتال کند در ماههای حرام که رجب
و ذوالقعده و ذوالحجه و محرم باشد واجب است بر او صوم دو ماه پی در پی از ماه های حرام هر چند در آن ماه ها عید و ایام تشریق
داخل باشد که روزه آنهم باید داشت زیرا که زراره چنین روایت نموده و مشهور نیست که منع صوم روز عید و ایام تشریق عام است
بهر کس دوازدهم بر هر که واجب باشد روزه دو ماه و عاجز آید از آن هیجده روز روزه بگیرد و اگر بر آنهم قادر نباشد
تصدق کند در بدل هر روز یک مد از طعام و اگر بر آن هم قادر نباشد استغفار کند بدرگاه الهی و چیزی بر او نیست

کتاب الایلا

این کتاب در بیان ایلا است و آن قسم خوردنست باسمی از اسمای حقتعالی بر ترک وطی زوجه مؤبد آیا زیاده بر چهار ماه چنانچه بعد از این مبین
میشود و کلام ما در چهار امر است اول در صیغه و منعقد نمیشود ایلا مگر باسمای حق سبحانه و تعالی و تلفظ بآن اسم و واقع میشود بهر
زبانی هرگاه قصد معنی ایلا کند و لفظ صریح آنست که بگوید والله لا ادخلت فرجی فی فرجک یعنی قسم بخدا که داخل نمیکنم فرج خود را در
فرج تو یا بگوید لفظی که مختص باشد بجماع یا لفظی که بصراحت دلالت بر آن کند و اگر لفظی بگوید که احتمال معنی دیگر هم داشته باشد پس
اگر بآن لفظ قصد معنی جماع کند و مطلبش ایقاع ایلا بود صحیح است مانند اینکه لا جامعتک یعنی مجامعت نمیکنم با تو و لا وطئتک یعنی
وطی نمیکنم ترا و اگر قصد معنی دیگر کند واقع نمیشود چه مجامعت و وطی بمعنی پیوستن بهم و مالیدن هم آمده و واقع نمیشود ایلا اگر الفاظ
مذکوره بدون قصد ایلا بگوید اما اگر بگوید که جمع نمیکند سر مرا و سر ترا خانه یا تکیه یا در زیر یک سقف در نمی آیم با تو در خلاف گفته
که واقع نمیشود باین الفاظ ایلا و در مبسوط گفته که واقع میشود اگر قصد ایلا کند و این حسن است و اگر بگوید که مجامعت نمیکنم با تو در
دبر تو ایلا نباشد و آیا شرط است در ایلا که معلق بر شرط نباشد شیخ درین باب دو قول دارد و اظهر قولین آنست که شرط است
پس اگر معلق کند ایلا را بر شرطی یا بر زمانی که بعد از این بیاید لغو باشد و اگر قسم بخورد بعتق که اگر وطی کنم ترا غلامان من آزاد باشند
یا بتصدق مبلغی یا بحرام گردانیدن بر خود چیزی از حلال را واقع نمیشود ایلا هر چند قصد معنی ایلا بکند و اگر بگوید که اگر مواقعت
کنم با تو بر من است فلان چیز ایلا نباشد و اگر ایلا کند یک زوجه خود را و دویم را بگوید که ترا هم شریک گردانیدم با آن زوجه واقع
نمیشود ایلا بزن دویم هر چند قصد ایلا با دویم هم کرده باشد زیرا که ایلا نمیباشد مگر بتکلم بنام خدا تعالی و واقع نمیشود ایلا مگر

بقصد اضرار زوجه پس اگر قسم بخورد که ترک مجامعت کند برای اصلاح شیر زن یا برای معالجه مرضی حکم ایلا ندارد و حکمش حکم قسم است
و بشتر این قسم معتبر میشود که در کتاب الایمان مذکور است **دوم** در ایلا کننده معتبر است در وی که بالغ و کامل العقل باشد و باختیار ایلا کند
نه بجبر و قصد معنی ایلا نماید و صحیح است از غلام هم خواه زن او حره باشد یا امة و از ذمی هم و از خصیه کشیده شده و در صحت ایلا از مقطوع الذکر
والانثیین تردد است اشبه آنست که جایز است و رجوع او بزبان مانند رجوع عاجز از جماع است یعنی به بوسیدن و ملاسه نمودن **سیوم**
در زنی که ایلا کنند از و شرط است که آن زن منکوحه باشد بعقد دایمی نه بملک و مدخول بها بود و در زن متعیه تردد است اظهر آنست
که جایز نیست و واقع میشود ایلا بزوجه حره و زوجه مملوکه و مرافعت نزد حاکم شرع هم کار زوجه است از برای تعیین نمودن مدت
انتظار و صبر و میرسد زن را که بعد انقضای مدت طلب رجوع کند بسوی او هر چند زوجه کنیز باشد و آقای او را نمی رسد که مانع شود
او را از طلب رجوع و واقع میشود ایلا بزوجه ذمیه هم چنانچه بمسلمه واقع میشود **چهارم** در احکام ایلا است و آن چند مسئله است
اول واقع نمیشود ایلا تا وقتیکه تحریم مطلقه نباشد یا مقید بدوام یا مقرون به مدتیکه زیاده از چهار ماه بود یا مضاف بکردن
کاریکه آن کار در مدت چهار ماه نتواند شد یقینا یا غالبا مانند آنکه در عراق عرب قسم بخورد که وطی زوجه خود نکند تا وقتیکه به بلاد ترک
برود و از آنجا مراجعت نکند یا بگوید که تا زنده باشد و واقع نمیشود ایلا اگر مقید بمدت چهار ماه یا کمتر از آن کند یا معلق بر کاریکه تمام شود
آن کار پیش از چهار ماه یقینا یا بگمان غالب یا احتمال شدن و نه شدن آنکار در مدت کمتر علی السویه باشد و اگر بگوید والله وطی
نمیکنم ترا تا وقتیکه داخل اینخانه شوم ایلا نیست زیرا که ممکن است خلاص شدن از کفاره یا وطی بعد داخل شدن آن خانه و این منافی
ایلا است پس ایلا نباشد **دوم** مدت انتظار کشیدن زن چهار ماه است خواه آزاد باشد یا کنیز و شوهرش هم خواه حر باشد یا عبد و
این مدت حق شوهر است که در آن مدت مطالبه و تقاضای زن برو نمیرسد که رجوع کند پس هرگاه چهار ماه بگذرد رها نمیشود آن زن بسبب
انقضای آن مدت و حاکم شرع هم طلاق نمیتواند داد و را هرگاه زن تنگ گیری کند شوهر را در طلب رجوع پس شوهر مختار است
خواه او را رجوع نکند و کفاره بدهد یا مطلقه کند و اگر طلاق دهد بری می آید از حق زوجه و آن طلاق رجعی خواهد بود که تا انقضای عده
اگر کفاره بدهد رجوع با آن زن کند محتاج بعقد جدید نیست علی الاشهر و همچنین از حق مطالبه زوجه بری می آید اگر رجوع با او کند بکفاره
و اگر هر دو کار نکند محبوس میکنند او را و تنگ میگیرند بر او در خوردن و آشامیدن تا وقتیکه یکی از این دو کار اختیار نماید و جبر نمیکنند
او را حاکم بر یکی از این دو کار علی التعیین و اگر ایلا کند تا مدتی معین یعنی زیاده بر چهار ماه و بعد از مطالبه زوجه مدافعه نماید تا اینکه
مدت ایلا منقضی شود حکم ایلا ساقط میشود و بدون کفاره با او مجامعت میتواند کرد و اگر زوجه حق مطالبه وطی اسقاط کند
از زوج ساقط نمیشود این حق زیرا که روز بروز برای زوجه قرار میگیرد بر ذمه زوج و بعفو ساقط میشود حق ایام گذشته نه آنچه بعد از آن
بر ذمه قرار بگیرد **مسایل فرعیه** **اول** اگر اختلاف کنند در انقضای مدت چهار ماه قول قول کسی است که ادعای بقای مدت

انتظار کند زیراکه اصل بقای مدت است و مدعی انقضا باید ثابت کند آنرا به بینه و همچنین اگر اختلاف کنند در زمان وقوع ایلا قول قول کسی است
که ادعای تاخر مدت کند **دویم** اگر مدت تربص یعنی انتظار کنند که چهار ماه است بگذرد و آن زن را مانعی از وطی باشد مانند حیض
یا مرض نمیرسد زوجه را که مطالبه برجوع کند بر زوج زیراکه عذر زوج ظاهر است و تاخیر رجوع و اگر بگویم که مطالبه رجوع زوج غیر قادر بر وطی
که بتقبیل و ملامسه باشد میتواند نمود خوب خواهد بود و اگر متجدد شود عذر زن در اثنای مدت انتظار که چهار ماه است شیخ در مبسوط
گفته که منقطع میشود استدامت یعنی آن ایام را در حساب انتظار نباید گرفت زیراکه چهار ماه انتظار حق زوج است و ایام عذر که از طرف
زن مانع وطی باشد در حساب حق زوج محسوب نمیشود مگر آنکه آن عذر حیض باشد چه حیض غالبا در هر ماه میباشد پس اگر آن عذر محسوب
نمیشود حق تعالی امر بانتظار چهار ماه نمیفرمود بلکه ایام حیض را استثنی میکرد و هرگاه استثنا در آیه کریمه نشد دلیل بر آنست که آن ایام هم
داخل زمان انتظار است و مصنف در آن تردد نموده زیراکه در حیض اگرچه وطی جایز نیست اما ملامسه و تقبیل بدون وطی حرام نیست و بملامسه هم
رجوع ممکن است چنانچه رجوع غیر قادر بر وطی بهمان میشود و اگر عذر از جانب مرد باشد بان منقطع نمیشود ایام انتظار بلکه انهم در حساب چهار ماه محسوب
میشود باتفاق خواه در اول زمان انتظار مرد عذر داشته باشد یا در وسط یا در آخر و عذر زوج از جماع مانع تنگ گیری زن نمیشود از مطالبه
رجوع در آخر انتظار چه رجوع عاجز از وطی میتواند کرد و مرض مانع این نیست **سیوم** هرگاه دیوانه شود زوج بعد از آنکه حاکم شرع حکم
بانتظار و مهلت تا چهار ماه کند ایام جنون را در حساب مدت مذکور محسوب میکنند هرچند در آن ایام دیوانه باشد پس اگر مدت
بگذرد و جنون او باقی باشد انتظار میکشد زن تا هنگام افاقت شوهر از جنون **چهارم** هرگاه منقضی شود مدت انتظار در حالتی
که مرد احرام بسته باشد تکلیف میکنند او را برجوع عاجز از وطی که بتقبیل و ملامسه باشد یا طلاق و همچنین اگر اتفاقا در وقت انقضای
مدت صایم باشد و اگر در حال احرام رجوع بجماع کند گنهکار میشود لیکن رجوع متحقق میگردد و همچنین در هر وطی حرام رجوع بعمل می آید مانند وطی
در حیض و صوم واجب **پنجم** هرگاه ظهار کند شخصی و بعد از آن ایلا کند هر دو امر واقع میشود و بعد از انتظار مدت ظهار که سه ماه است
چنانچه سابق مذکور شد تنگ میگیرند او را پس اگر مطلقه کند زوجه را حق مطالبه از و ساقط میشود و اگر طلاق بدهد لازم میگردانند
براو کفاره دادن و وطی کردن زیراکه خود حق انتظار ایلا را که چهار ماه بود بظهار ساقط نموده و بعد از کفاره ظهار و وطی کفاره
ایلا هم براو واجب میشود **ششم** هرگاه ایلا کند و بعد از آن مرتد شود شیخ رحمه الله فرموده ایام رده از حساب مدت انتظار محسوب
نمیشود زیراکه در آن وقت ممنوع از رجوع بسبب ارتداد است نه بسبب ایلا و وجه آنست که از حساب باید کرد زیراکه قادر بر وطی و
توبه از ارتداد است هم گویند این در صورتیست که مرتد ملی بوده نه مرتد فطری چه اگر مرتد فطری باشد در حکم میت است که توبه او قبول نیست و متعین
است در حق او قتل نزد حاکم شرع هرچند عند الله مقبول باشد پس حکم تربص و انتظار در حق او نیست **مسئله سیوم** هرگاه وطی کند زوج
بعد از ایلا زوجه خود را در مدت انتظار واجب میشود براو کفاره باجماع و اگر وطی کند بعد از مدت مذکور شیخ در مبسوط گفته که کفاره

ندارد و در خلاف گفته که کفاره بر او واجب است و آن شبه است چهارم هرگاه وطی کند ایلا کننده زوجه خود را سهواً یا در حالت
جنون یا بطریق شبهه که آنرا زوجه دیگر یا کنیز مملوکه جایز الوطی تصور نموده باشد شیخ فرموده که حکم ایلا برطرف میشود زیرا که مجامعت متحقق شده
و کفاره هم لازم نمیشود زیرا که در قسم حانث نشده پنجم هرگاه که مرد ادعا کند که جماع کردم با آن زن یعنی بطریق سهو یا اشتباه یا در حالت جنون
و زوجه منکر شود قول قول زوج است با قسم او زیرا که بینه متعذر است ششم شیخ در مبسوط گفته که مدت انتظار که در شرع مقرر است در ایلا
بعد از ترافع دعوی زوجه است نزد حاکم شرع نه از وقت ایلا و در آن تردد است مترجم میگوید که در قرآن مجید حق تعالی مدت
تربص را بر ایلا متفرع ساخته بر ترافع پس از هنگام وقوع ایلا چهار ماه انتظار محسوب باید نمود قال الله تعالی للذین یؤلون من نسائهم
تربص اربعة اشهر لیکن قول مشهور در میان فقها این است که ایام تربص بعد از ترافع محسوب میشود و این اصح است هفتم هرگاه مرد
ذمی با زوجه ذمیه خود ایلا کند و ترافع کنند نزد حاکم شرع مختار است حاکم که مطابقت شریعت اسلام حکم کند در میان آنها یا رد کند آنها
بسوی اهل مذاهب آنها هشتم رجوع زوج قادر بر جماع غیبوبت حشفه است در قبل زوجه و رجوع عاجز اظهار خواهش وطی است علی
تقدیر القدرة و اگر زوج طلب مهلت کند با وجود قدرت بر جماع مهلت میدهند او را بقدر مدتیکه عادت جاری شده باشد بمهلت
دادن در آن مدت مانند اینکه طعام شکم سیر خورده باشد مهلت دهند تا وقتیکه سبکی در معده حاصل شود و اگر گرسنه باشد مهلت دهند
تا وقتیکه چیزی بخورد و اگر تعبی کشیده باشد و مانده شده مهلت دهند تا وقتیکه راحت یابد نهم هرگاه ایلا کند از زوجه که کنیز دیگری
باشد و بعد از آن بخرد او را پیش مالکش و آزاد کند در صورت نکاح برطرف نشود و بعد از آن اگر باز تزویج کند آن زوجه را حکم ایلای سابق عود نمیکند
و همچنین اگر زوج عبد باشد و زوجه حره و او ایلا کند با زوجه بعد از آن زوجه حره آن زوج عبد را از پیش مالکش بخرد و آزاد کند و با او عقد نکاح کند
حکم ایلای سابق باطل میشود و باز عود نمیکند دهم هرگاه بگوید بچهار زن منکوحه خود را که و الله وطی نمیکنم همه شما را ایلا فی الحال متحقق نشود و جایز است
که سه زن را وطی کند و تحریم تعلق میگیرد بعد از آن بزن چهارم و در آن وقت ایلا ثابت میشود و چهارم را میرسد که مرافعه بحاکم کند
و او مقرر میکند آن زن چهارم را مدت تربص که چهار ماه باشد و بعد از انقضای مدت تربص تنگ گیری کند زوج را آن زوجه
در اختیار طلاق یا رجوع با دای کفاره و اگر بمیرد یکی از آنها پیش از وطی قسم منحل شود و بوطی زنان های دیگر قسم بر او نمی افتد زیرا که
حانث نمیشود مگر بوطی همه و زن میته را وطی کردن حکم وطی ندارد که بآن قسم بر او افتد و حانث شود و اگر بعد از ایلای چهار زن
یکی را یا دو تا یا سه تا از آنها را مطلقه کند بآن منحل نمیشود قسم زیرا که وطی مطلقه هم ممکن است گو بعنوان وطی شبهه باشد و اگر
بگوید لا وطئتک واحدة منکن یعنی قسم بخدا وطی نمیکنم یکی از شما را التعلق میگیرد ایلا بجمیع آن زنان زیرا که واحدة نکره غیر معین
است و هرگاه نکره در تحت نفی واقع شود افاده عموم نفی میکند بجمیع افراد آن نکره و مدت انتظار مقرر میشود برای هر چهار بالفعل
و اگر وطی کند یکی از آنها را حانث میشود و کفاره بر او لازم میشود برای زنان دیگر قسم منحل میشود و اگر مطلقه کند یکی از آن زنان را

یا دو تا یا سه تا را ایلا ثابت میماند از زن باقی مانده زیرا که ایلا تعلق گرفته بود بوطی هریک از انها و اگر درین مسئله بگوید که مراد من از یکی
زوجه معینه بود نه غیر معینه که نکره در تحت نفی باشد و افاده عموم کند قبول میکنند قول او را زیرا که خود بیناتر است بر نیت خود و اگر بگوید
وطی نمیکنم هر کدام از شما را ایلا از هریک نموده باشد و گویا ایلا نموده از هر کدام علیحده علیحده و هر زنی که او را مطلقه ساخته دعوی از او
نماند بر زوج بسبب طلاق او از زنهای باقی قسم منحل نمیشود و همچنین اگر وطی کند یکی را پیش از و لازم شود او را کفاره ایلای زنهای
دیگر باقی باشد یازدهم هرگاه ایلا کند از زن مطلقه بطلاق رجعی صحیح است ایلا زیرا که آن هم در حکم زوجه است تا انقضای عده
و زمان عده را حساب میکنند از مدت تربص و همچنین اگر طلاق بدهد زوجه را طلاق رجعی بعد از ایلا و رجوع کند بآن مطلقه باین معنی
که حرمت وطی بدون کفاره تعلق بانهم میگردد دوازدهم اگر مکرر قسم بخورد در ایلا کفاره مکرر نمیشود خواه بان تکرار قصد تاکید قسم اول
کند یا قصد تاسیس یعنی ایقاع قسم دویم یا مطلقه گذارد و قصد تاکید تاسیس نکند هرگاه زمان متعلق بهر دو قسم یکی باشد ولیکن اگر
بگوید که قسم بخدا وطی نمیکنم ترا تا پنج ماه و هرگاه آن پنج ماه بگذرد پس والله که وطی نمیکنم ترا تا سال این دو قسم دو ایلا است هرچند
در یک زمان واقع شده زیرا که متعلق دو قسم دو زمان است پس حکم دو ایلا دارد و میرسد آن زن را که مرافعه بحاکم کند از برای
مقرر کردن زمان تربص بعد از قسم و اگر تنگ گیری نکند زن او را و او مرافعه کند تا وقتیکه پنج ماه بگذرد منحل میشود قسم و شیخ رحمه الله
فرموده که بعد از انحلال قسم اول وقت ایلای دویم داخل میشود و از کلام شیخ دلیلی هست بر بطلان ایلای دویم زیرا که آن معلق
بصفت شده چنانچه شیخ تصریح فرموده پس باطل باشد سیزدهم هرگاه بگوید والله مجامعت نمیکنم با تو تا یکسال مگر یکمرتبه فی الحال ایلا
نموده زیرا که میرسد او را که یکمرتبه وطی کند بدون کفاره و اگر وطی کند بعد از ان ایلا واقع میشود بعد از ان می بینیم اگر مدت باقی مانده بقدر زمان
تربص باشد یعنی چهار ماه یا زیاده صحیح میشود ایلا و میرسد زوجه را که تنگ بگیرد شوهر را بر طلاق یا رجوع چنانچه گذشت و اگر از آن زمان کمتر باشد باطل شود حکم ایلا

کتاب اللعان

این کتاب در بیان مسایل لعان است و نظر ما در ارکان آن و احکام آنست و ارکان لعان چهار چیز است رکن اول در سبب
آنست و آن دو سبب است اول قذف است و آن نسبت بزنا دادنست و مترتب نمی شود برین کار لعان مگر آنکه زوجه خود را که عفیفه
غیر مشهوره بزناکاری بود نسبت بزنا بدهد و بگوید که زنا کرده است خواه در قبل ادعای زنا کند یا در دبر و دخول بآنزن کرده باشد
و دعوی مشاهده این فعل نماید و بینه بر این مدعا نداشته باشد پس اگر نسبت زنا بدهد بزن بیگانه را که منکوحه آن نباشد متعین است
که حد قذف بزنند بر قذف کننده که در کتاب الحدود مذکور خواهد شد و لعان ندارد و همچنین اگر زن خود را بگوید که زنا کرده است
و ادعای مشاهده زنا نکند او را هم در قذف میزنند مگر آنکه چهار گواه بیاورد دیگر لعان هم ندارد و حد هم بر او میزنند و همچنین اگر زنی مشهوره
بزناکاری باشد و او را قذف بزنا کند حد ندارد و هرگاه شرط لعان آنست که زوج ادعای مشاهده زنای زوجه خود کند پس اگر اعمی باشد

لعان ندارد زیراکه ادعای مشاهده نمیتواند کرد و ثابت میشود لعان بر اعمی در صورتی که زوجه او ولد بیارد و او انکار آن ولد کند که از نطفه
او نیست درین صورت لعان دارد و اگر مدعی زنا را بینه باشد و عدول کند از اثبات به بینه و راضی بلعان شود شیخ رحمه الله فرموده در کتاب
خلاف که صحیح است لعان و در مبسوط منع کرده باعتبار اینکه شرط لعان نیست که بینه نداشته باشد چنانچه نص قران مجید بآن ناطق است
و این اشبه است و اگر قذف بزنا کند زوجه خود را و دعوی کند که پیش از نکاح او زنا کرده بود درین صورت واجب میشود براو حد قذف و آیا
بلعان ساقط میشود حد از وی در خلاف گفته که لعان ندارد زیراکه در آن زمان زوجه او نبوده و حکم لعان براو جاری نمیشود و در مبسوط
گفته که میرسد زوج را لعان زیراکه در هنگام قذف زوجه او است و این قول اشبه است و جایز نیست که زن خود را نسبت بزنا دهد بسبب
شبهه زنا و نه بگمان غالب هرچند خبر دهد او را شخصی یا مشهور شود در میان مردم که آن زن زنا کرده با فلان هرگاه زنی را مطلقه کند
و هنوز در عده رجعیه او باشد و ادعا کند که آن زن زنا کرده میرسد او را که لعان نماید و در عده باینه لعان ندارد بلکه حد قذف بر زوج ثابت
میشود اگر نسبت بزنا دهد مطلقه باینه را هرچند ادعای مشاهده کند که در زمان بقای زوجیت این عمل از او صادر شده و اگر بگوید که سحق نمود ثابت
نمیشود بآن لعان هرچند ادعای مشاهده کند و حد نمیزنند قاذف را همچنین گوید بادعای سحق اصح ثبوت تعزیر است نه حد قذف
که آن مخصوص بادعای زنا است چنانچه شیخ علی رحمه الله فرموده که اگر قذف کند زن دیوانه خود را ثابت میشود بر شوهر حد قذف و آن حد
براو نمیزنند مگر آنکه زوجه با افاقت بیاید و طلب اقامت حد نماید نزد حاکم شرع و در صورت افاقت صحیح است که نفی حد بلعان کند و ولی زن
مجنونه را نمیرسد که مطالبه حد کند مادام که آن مجنونه زنده باشد و همچنین نمیرسد آقای کنیز را که طلب اقامت تعزیر کند از زوج کنیز خود بسبب
قذف آن کنیز و اگر آن کنیز بمیرد شیخ رحمه الله فرموده که آقای کنیز را میرسد که مطالبه تعزیر کند و این قول خوبست سبب دوم انکار ولد است
و ثابت نمیشود لعان بسبب انکار ولد مگر آنکه آن ولد بعد شش ماه از حین وطی یا زیاده از آن تولد کند بشرطی که زیاده از انقضای
مدت حمل نباشد و وطی کرده باشد آن زن را بعقد دایمی و اگر بزاید آن ولد را تام الخلقه به کمتر از شش ماه از وقت وطی ملحق نمیشود
آن ولد بواطی و جدا میشود از او بغیر لعان اما اگر اختلاف کنند زن و شوهر بعد از دخول در زمان حمل ملاعنه میکنند با هم دیگر و ملحق
نمیشود ولد بزوج مگر آنکه وطی ممکن باشد و زوج قادر بر وطی بود پس اگر دخول کند طفل کم از ده ساله بزوجه و بزاید آن زوجه طفلی ملحق
نمیشود آن ولد بآن طفل و اگر او را ده سال یا زیاده از ده سال عمر بود ملحق میشود باو ولد زیراکه ممکن است به ده سالگی بالغ شود هرچند نادر
باشد و اگر آن طفل ده ساله انکار ولد کند ملاعنه نمیکنند زیراکه لعان غیر بالغ معتبر نیست و تاخیر میکنند لعان او را تا وقتیکه متیقن البلوغ
شود و رشید باشد یعنی مجنون نباشد و اگر بمیرد آن طفل ده ساله پیش از تیقن بلوغ یا بعد از تیقن آن و انکار ولد نکرده باشد ملحق میشود ولد
باو و میراث او میبرد ولد و زوجه هر دو و اگر وطی کند زوج در دبر زوجه و آن زن حمل بگیرد ملحق میشود ولد بزوج زیراکه ممکن است که منی رفته باشد
بعد از انزال از راه فرج هرچند وطی در غیر فرج باشد و ملحق نمیشود ولد خواجه سرای خصیه کشیده شده که مقطوع الذکر هم باشد

بخواجه سرای مذکور زیراکه عادةً از چنین خصی بمساحقه انزال قابل انعقاد ولد متحقق نمیشود ومصنف دران تردد نموده نظر برانکه مکان
وجود منی پشت است وممکن است که دران منی قابل حصول ولد بهم رسد واگر خواجه سرای سلیم الذکر ومقطوع الانثیین یا مقطوع الذکر
وسلیم الانثیین باشد وبا زوجه خود مساحقه کند وولدی از زوجه او بهم رسد ملحق بخواجه سرا میشود وجدا نمیشود از او مگر بلعان زیراکه احتمال
حصول منی قابل الایلاد ورسیدن آن برحم بسبب مساحقه او متحقق است هرچند بعید باشد وهرگاه زوج حاضر باشد در وقت
ولادت طفل وانکار ولد نکند بعدم عذر نمیرسد اورا که بعد از آن انکار کند مگر آنکه تاخیر انکار کند بهمان قدر که عادت جاری شده باشد
بآن مانند اینکه تاخیر انکار کند تا رسیدن نزد حاکم واگر بگوییم که میرسد اورا انکار ولد مادام که اقرار بآن نکرده باشد خوب خواهد بود واگر
بازدارد خود را از انکار حمل تا وقتیکه وضع حمل شود جایز است که انکار کند بعد از وضع موافق هر دو قول یعنی خواه در انکار ولد شتراط توبه
بکنیم یا جایز باشد تاخیر تا هنگامی که اعتراف بآن نکرده باشد زیراکه ممکن است انکار حمل بسبب اشتباه در تحقق حمل باشد بگمان اینکه
بادی در شکم زن بهم رسیده باشد وهرکه اقرار بولد کند صریحا یا بفحوا نمیرسد اورا که انکار ولد کند بعد از آن واقرار بفحوای آن است
که باو بشارت بدهند بتولد او پس جواب بدهد بلفظی که متضمن رضا باشد چنانچه باو بگویند که بارک الله لک فی مولودک یعنی برکت
بدهد حق تعالی در تولد فرزندت واو بگوید آمین یا انشاء الله اما اگر در جواب بگوید که ترا خدا تعالی برکت بدهد یا احسان کند ترا خدا تعالی
این اقرار بولد نیست وهرگاه مردی طلاق بدهد زوجه خود را وانکار دخول کند وزن مطلقه ادعای دخول کند ودعوی نماید که حمل از او
دارد پس اگر آنزن اقامت بینه کند بر آنکه خلوت باو نموده ملاعنه میکند با آن زوج وحرام میشود براو حرام موبد وواجب است
مرد را که تمام مهر باو بدهد واگر اقامت بینه نکند از مرد نصف مهر میگیرد ولعان هم ندارد وبرآن زن واجب میشود حد زنا صد تازیانه
وبعضی فقها گفته اند که لعان ثابت نمیشود مادام که دخول یعنی وطی متحقق نشود وکفایت نمی کند اثبات خلوت نشستن
با زوج و حد واجب نمی شود زیراکه او قذف زوجه خود نکرده وانکار ولدش هم نموده که لازم باشد براو اقرار او وشاید
که این قول اشبه باشد واگر بزن خود بگوید که زنا کردی ونفی ولد کند واقامت بینه نماید حد قذف از شوهر ساقط میشود ولیکن ولد
از او منتفی نمیشود بدون لعان واگر طلاق بدهد زوجه خود را طلاق باین وبزاید از آن مطلقه ولدی ملحق میشود آن ولد ظاهرا بمطلق
یعنی طلاق دهنده ومنتفی نمیشود از او مگر بلعان واگر آنزن شوهر دیگر کند وبزاید ولدی بمدت کمتر از شش ماه از وقت دخول شوهر دویم
وبعد نه ماه یا کمتر از جدائی شوهر اول ملحق بشوهر اول میشود ومنتفی نمیشود از او مگر بلعان رکن دویم در ملاعنه کننده است ومعتبر است
که ملاعن بالغ عاقل باشد ودر لعان کافر دو روایت است مشهورتر بروایت صحت است وهمچنین در لعان مملوک هم خواه زوجه
او حره باشد یا امة وصحیح است لعان گنگ که قادر بر تکلم نباشد هرگاه اورا اشاره باشد مفهم معنی لعان چنانچه صحیح است طلاق او
واقرار او وقلیلی از علمای ما توقف کرده اند در لعان گنگ باعتبار اینکه علم باشاره متحقق نمیشود واین ضعیف است زیراکه

حال لعان زیاده از حال اقرار تفصیل نیست هرگاه اقرار او صحیح باشد لعان چرا صحیح نباشد و صحیح نیست لعان با عدم نطق و با عدم اشارهٔ
مفهمه و اگر انکار کند ولد زوجه مجنونه را منتفی نمیشود از و مگر بلعان و اگر بافاقت بیاید از جنون و لعان کند صحیح است لعان و والا
نسب و زوجیت هردو ثابت باشد و اگر انکار کند ولدی را که بوطی شبهه بهم رسیده باشد منتفی میشود از و و لازم نمیشود لعان هرگاه
معلوم شود که حمل از واطی نیست بسبب اختلال تمام شروط لحوق یا بعضی از آن چنانچه مبین شد و واجب است که آن ولد را انکار
کند و لعان نماید تا غیر نسب ملحق به نسب نشود و جایز نیست انکار ولد نمودن بشبهه و بگمان و بسبب مخالفت صفات ولد
بصفات واطی رکن سیوم در زن ملاعنه است و معتبر است در آن بلوغ و کمال عقل و سلامتی از کری و گنگی و اینکه منکوحه باشد
بعقد دایمی و در لعان زن غیر مدخوله خلاف است و در روایت وارد شده که او را لعان نمیباشد و قولی بجواز لعان او هم هست
و قول ثالث اینست که اگر غیر مدخوله را قذف یعنی نسبت بزنا نماید لعان تعلق باو میگیرد نه بنفی ولد و ثابت میشود لعان در میان
شوهر آزاد و زن مملوکه و در روایتی واقع شده که نمیشود و قول سیم اینست که بنفی ولد میشود لعان در میان زوج آزاد و زوجه مملوکه
نه بقذف و صحیح است لعان نمودن با زن حامله ولیکن حد زنا بر او صحیح نیست مگر بعد از وضع حمل و کنیز مملوکه بسبب ملکیت فراش
مالک نمیشود که ولد او ملحق بمالک شود و آیا بسبب وطی فراش میشود که اگر ولدی بیارد بحکم الولد للفراش تعلق بمالک بگیرد
و فرزند او شود و در آن دو روایت است اظهر آنست که فراش نمیشود و ولد او ملحق بمالک نمیشود مگر باقرار مالک هرچند اعتراف
بوطی کرده باشد و اگر آقا نفی ولد امهٔ موطوئهٔ خود نماید محتاج بلعان نیست رکن چهارم در طریق لعان است صحیح نیست مگر نزد
حاکم شرع یعنی امام یا نایب امام و کسی که برای این کار مقرر کرده باشد و اگر راضی شوند زن و شوهر بلعان در پیش یکی از عامه و او آنها را ملاعنه فرماید
جایز است و در این صورت حکم لعان ثابت میشود بنفس حکم او که حکم آنها است و بعضی گفته اند که رضای زن و شوهر هم بعد از حکم ضرورست
والا ثابت نمیشود و این خلاف در جمیع احکام حکم است که برضای متخاصمین مقرر شود در هر نزاعی که باشد مترجم گوید مراد از عامه در اینجا مجتهد
غیر منصوب از جانب امام است در حال حضور امام چه پیش غیر مجتهد جایز نیست لعان و این در صورتیست که در لعان تحکیم جایز باشد و شیخ فخر الدین
از علمای امامیه جایز نمیداند تحکیم را در لعان زیرا که محاکمه در امور یست که مخصوص متخاصمین باشد و بدیگری سوای متخاصمین تعلقی نداشته
باشد و در لعان بعضی احکام هست تعلق بغیر متخاصمین دارد مانند نفی ولد که تعلق بولد دارد پس محتاج با امام یا نایب امام باشد در حضور امام
و در غیبت امام نایب امام که مجتهد جامع الشرایط فتوی باشد حکم حاکم شرع دارد در جمیع امور و صورت لعان اینست که شاهد بگیرد مرد خدای تعالی
را چهار مرتبه که او راست گفته در آنکه آن زن زنا کرده است و بعد از آن بگوید که لعنت خدا باد بر او اگر از دروغ گویان باشد و بعد
از آن زن هم چهار مرتبه خدای تعالی را شاهد بگیرد در آنکه زوج از دروغ گویانست در نسبت زن بزنا و بعد از آن بگوید غضب خدا باد
بر آن زن که اگر شوهرش از راست گویان باشد در این دعوی و لعان مشتمل است بر بعضی از امور واجبه و بعضی مستحبه پس امور واجبه تلفظ

بشهادتست بروجهی که گفته شد و مرد ایستاده باشد در وقت تلفظ و همچنین زن هم و بعضی گفته اند که هر دو ایستاده باشند یکجا پیش روی
حاکم و ابتدا کند مرد به تلفظ به ترتیب مذکور و بعد از ان زن بگوید و معین کند آنزن را بنحویکه احتمال زن دیگر نداشته باشد مانند اینکه
نام او را و نام پدر او را ذکر کند یا صفات آنزن را بگوید بقسمی که ممتاز شود آنزن بآن صفات از زنان دیگر و تلفظ بلفظ عربی باشد بتقدیر
قدرت بر عربی و جایز است بلفظ غیر عربی هم اگر عاجز از عربی باشد و هرگاه بغیر لفظ عربی بگوید و حاکم دانا بآن لغت نباشد باید که دو مترجم
عدل حاضر باشند که شهادت بدهند نزد حاکم که آن الفاظ بهمین معانی است و یک شاهد کفایت نمیکند و واجب است که ابتدا کنند
بشهادات اربعه مذکوره و بعد از ان بلعن و زن ابتدا کند بشهادات اربعه و بعد از ان بگوید که غضب خدا بر او باد اگر زوج از راست
گویان باشد و اگر یکی از ان دو بجای اشهد بالله احلف یا اقسم یا مانند آن از الفاظ بگوید مجزی نیست و مستحبات نیست که بنشیند حاکم
پشت بقبله و بایستد مرد از طرف راست قاضی و زن طرف دست راست مرد و حاضر کنند جمعی را که سامع لعان باشند و وعظ
و نصیحت کند حاکم و بترساند زوج را بعد از شهادات پیش از ذکر لعن و همچنین زن را هم پیش از ذکر غضب و گاهی حاکم سخت میکند لعان را
بقول مانند اینکه با الفاظ الله اسمای الهی دیگر هم ضم میکند که بمعنی انتقام و قهر دال باشد مانند اسم عزیز و غالب و قهار و غیر آن و بمکان مانند
اماکن مشرفه و اگر در مکه باشد میان رکن و مقام ابراهیم و اگر در مدینه باشد میان قبر مقدس و منبر و مانند آن و بزمان مانند اینکه بعد از عصر لعان کنند
و جایز است لعان کردن در مساجد غیر مسجد اعظم و در مسجد اعظم اگر مانعی نباشد از در آمدن در مسجد پس اگر اتفاق شود که آنزن حایض باشد
بفرستد حاکم کسی را از طرف خود که در حضور او شهادات بگوید زن در خانه خود و همچنین اگر زن بیرون نباشد تکلیف نمی کنند او را
به برآمدن از خانه و جایز است که شهادت از و بگیرند در خانه اش و شیخ رحمه الله فرموده که لعان قسمها است و شهادات نیست و شاید
که شیخ نظر بلفظ نموده چنین فرموده است زیرا که بصورت قسم است اما احکامی که آن مشتمل است بر چند مسئله اول بسبب قذف یعنی
نسبت زنا دادن بزوجه حد واجب میشود که بمرد بزنند و هرگاه مرد لعان میکند ساقط میشود حد قذف از او و واجب میشود حد زنا بر زن
و اگر هر دو لعان کنند ثابت میشود چهار حکم ساقط میشود حد قذف از مرد و حد زنا از زن و منتفی میشود ولد از مرد نه از زن باین معنی که میراث
مرد باو نمیرسد و واجب النفقه او نمیشود و میراث مادر باو میرسد و فراش که در میان زن و مرد میباشد بر طرف میشود و آن زن حرام موبد
میشود بر زوج و اگر اقرار کند زوج در اثنای لعان بآن که دروغ گفته یا نکول از لعان نماید یعنی لعان نکند ثابت میشود بر او حد قذف
و احکام باقیه که انتفای ولد و زوال فراش و تحریم موبد باشد ثابت نمیشود و اگر زن نکول کند از لعان و سکوت نماید یا اقرار بزنا کند
سنگسار میکنند او را و ساقط میشود حد قذف از مرد و فراش بر طرف نمیشود یعنی ولدی که بهم رسد ملحق بشوهر میشود بمضمون حدیث
شریف الولد للفراش و للعاهر الحجر و تحریم موبد هم ثابت نمیشود چه آن فرع ثبوت لعان از طرفین است و اگر مرد تکذیب کند خود را
بعد از لعان لاحق میشود باو ولد ولیکن ولد میراث او میبرد و او میراث ولد نمیبرد و هرکه قرابت از جانب پدر با او داشته باشد مانند

براد پدری یا جد آنها نیز میراث آن فرزند نمیبرند زیرا که بحکم لعان از او جدا شده و تکذیبی که بعد از لعان بخود نموده در ضرر او قبول است
نه در ضرر دیگری و وارث او میشود مادرش و هر که قرابت با او داشته باشد از طرف مادر و فراش هم عود نمیکند بزوج و حرمت موبد هم
زایل نمیشود و آیا حد قذف براو ثابت میشود یا نه دران دو روایت است اظهر روایتین اینست که حد ندارد زیرا که حد بسبب لعان ساقط
شد بمنطوق آیه کریمه پس عود نمیکند و اگر اعتراف کند زن بزنا بعد از لعان واجب نمیشود براو حد مگر انکه اقرار کند چهار مرتبه و در وجوب حد
باقرار چهار مرتبه هم تردد است مترجم گوید جهة تردد مصنف درین مسئله ظاهر است زیرا که اقرار کرده بزنائی که حد او ساقط شده بود بسبب لعان بقول
حق تعالی ویدرؤ عنها العذاب ان تشهد اربع شهادات بالله الایه پس عود نمیکند و از عموم حدیث کل من اقر علی نفسه اربع مرات مسلما حرا
الی آخر الحدیث پس تعارض دو موجب تردد است دویم هرگاه منقطع شود کلام بعد از قذف و پیش از لعان میشود مانند گنگ که لعان او
باشاره است هر چند نا امید نشود از تکلم سیوم هرگاه دعوی کند زوجه که شوهر او را قذف نموده قذفی که موجب لعان است و زوج
منکر شود و زن اقامت بینه کند بر قذف از لعان نمیتواند کرد مرد زیرا که خود تکذیب خود نموده است و حد قذف متعین میشود
براو چهارم هرگاه قذف کند زوجه خود را بزنا با مردی پس براو واجب میشود دو حد یکی حد قذف زن دویم حد قذف ان مرد و میسر
اورا که اسقاط حد قذف زوجه کند بلعان اگر بینه داشته باشد هر دو حد ساقط میشود پنجم هرگاه قذف کند زوجه خود را پس اقرار کند
آن زوجه پیش از لعان شیخ رحمه الله گفته که لازم میشود بران زن حد اگر اقرار کند چهار مرتبه و ساقط میشود از مرد حد قذف و اگر اقرار کند
زن یکمرتبه پس اگر دران جا نسبی هم باشد یعنی ولدی بهم رسیده باشد سلب نمیشود سلب او از زوج مگر بلعان و میرسد زوج را که ملاعنه کند
برای نفی ولد زیرا که اتفاق زن و شوهر بر زنا نفی نسب ولد نمیکند چه نسب ثابت میشود بفراش و در ثبوت لعان تردد است
مترجم گوید که اقرار عقلا بر ضرر نفس آنها مقبول است و برای ضرر دیگری مقبول نیست پس بسبب موافقت زن و شوهر بر تحقق زنا
حد زنا اگر رجم باشد لازم میشود و نفی ولد باین اقرار نمیشود چه ضرر غیر است که ولد باشد و طریق نفی او بغیر لعان نیست و مصنف
دران تردد کرده چه لعان از طرفین میباشد و هرگاه زن اقرار کرده پس از یکطرف میشود معنی اللعان در صورتیست که تکذیب
همدیگر کنند و در ینجا زوجه مصدق زوج است و شیخ علی قدس سره فرموده که اصح ثبوت لعان است ششم هرگاه قذف کند مردی
زوجه خود را بزنا و اقرار کند آن زن بعد از ان منکر شود پس بیارد دو شاهد باقرار زن شیخ رحمه الله فرموده قبول کرده نمیشود مگر چهار شاهد
و واجب میشود بران مرد حد قذف و درین اشکال است زیرا که آن شهادت براقرار بزنا است نه بر زنا و چهار شاهد در اثبات
زنا می باید نه بر اقرار هفتم هرگاه قذف کند زوجه را و بعد از ان بمیرد آن زوجه پیش از لعان ساقط میشود لعان و وارث او میشود
زوج و براو بران ثابت میشود حد قذف اگر ورثه زوجه طلب کنند اگر خواهد که رفع حد کند بلعان جایز است که زوج تنها لعان کند و در روایت
ابی بصیر وارد شده که اگر مردی برخیزد از اهل زوجه مرده و ملاعنه کند با زوج او پس محروم میشود زوج از میراث زوجه و الا میگیرد

میراث را همین قایل شده شیخ در خلاف و اصل نیست که میراث ثابت میشود بموت زوجه پس ساقط نمیشود بلعانی که بعد از ثبوت
میراث بعمل آمده باشد یازدهم هرگاه قذف کند زوجه را و ملاعنه نکند یا او و حد میزنند بر او و بعد از ان باز قذف کند او را بزنا بعضی فقها
گفته‌اند که حد ندارد زیرا که پیشتر بران حد یافته است و بعضی دیگر میگویند که باز حد بر او میزنند باعتبار حصول موجب حد که قذف باشد
و آن اشبه است و همچنین اختلاف است در انکه اگر بعد از ملاعنه باز قذف بزنا کند بآن زوجه و در این مسئله سقوط اظهر است و اگر
قذف بزنا کند زنی را مرد بیگانه بر قاذف حد قذف جاری میشود و اگر قذف کند او را بیگانه و بعد از ان اقرار بزنا کند آن زن
پس قذف کند او را زوج یا اجنبی حد ساقط میشود و اگر قذف کند او را زوج و لعان هم کنند و زوجه نکول از لعان نماید یعنی لعان نکند
و بعد از ان قذف کند او را اجنبی شیخ رحمه الله فرموده که حد ندارد و در حکم آنست که گویا اقامت بینه نموده و اگر بگوئیم که حد بر اجنبی
باید زد خوب خواهد بود دوازدهم اگر شهادت بدهند چهار شاهد که زوج یکی از انها باشد در این دو روایت است یکی انکه حد می کنند زن را
و روایت دیگر انکه حد میزنند گواهان را و ملاعنه میکنند زوج و بعضی فقهای ما این روایت را حمل نموده‌اند بر انکه بعضی شرایط شهادت
متحقق نشده باشد مانند عدالت که شرط شهادت است یا زوج اولا قذف نماید و بعد از ان اقامت بینه کند که در این صورت
شهادت او مقبول نیست چه بر او حد قذف لازم گردیده و الحال مدعی شد برای رفع آن حد و شهادت مدعی مسموع نیست
و این خوب است زیرا که طرح روایت لازم نمی آید سیزدهم اگر بعضی الفاظ واجبه لعان را بر زبان نیارد و اخلال در عبارت
آن که در شرع وارد شده نماید صحیح نیست آن لعان و اگر حاکم حکم بهمان لعان کرده باشد نافذ نمی شود حکم او چهاردهم
مفارقت زوج و زوجه که بسبب لعان واقع میشود فسخ نکاح است و طلاق نیست و احکام طلاق بر این جاری نیست

کتاب العتق

این کتاب در بیان بنده آزاد کردنست و ثواب آن متفق علیه جمیع علماست و در حدیث وارد شده که هر که بنده مؤمن آزاد کند
آزاد گرداند حق تعالی در بدل عضوی از ان بنده عضوی از او را از آتش جهنم و مخصوص است بنده شدن بکفار حربی
نه یهودی و نه مجوسی که قایم بشرایط ذمه باشند و اگر اخلال بشرایط ذمه کنند آنها هم داخل میشوند در قسم کفار حربی و هر کس که اقرار کند
به بندگی خود معلوم نباشد که آزاد است حکم بعبودیت او زیرا که اقرار عقلای بالغ بر ضرر انها قبول است و همچنین اگر طفلی را بردارند
از دار الحرب که نسب او معلوم نباشد حکم کافر حربی دارد که بنده میشود یعنی در صورتیکه مسلمانی دران بلد نباشد که ممکن باشد
تولد آن طفل از و چنانچه شیخ علی قدس سره تصریح بان فرموده و اگر بخرد مسلمانی از کافر حربی پسر او را یا زن او را یا یکی از ذوی
الارحام او را جایز است و مالک او میشود زیرا که انها همه حکم می دارند در حقیقت و مال غنیمت مسلمانانند و این بیع و شرای
شرعی نیست بلکه استیفای حق خود است و کافر حربی ملک مسلمان میشود بسبب سعی یعنی گرفتن او بغلبه از دار الحرب خواه مؤمنین

بگیرند آنرا یا اهل ضلالت از فرق مسلمانان و غیرهم مترجم گوید فقها گفته اند که کافر حربی مملوک مسلمان میشود بهر نحو که بدست مسلمان
آید بشرطیکه در دار الاسلام بطریق صلح و امان نیامده باشد چه اگر باین نحو ساکن دار الاسلام شود تملک اسلام او جایز نیست و در طرف
کردن رقیت عبد و آزادی او چهار سبب میباشد یکی مباشرت دویم سرایت و سیوم ملک و چهارم عوارض **اما مباشرت**
یعنی مالک خود مباشر عتق عبد شود و آن بسه وجه است یکی عتق دویم کتابت سیوم تدبیر **اما عتق** یعنی آزاد کردن این عبارت
صریح آن اینست که مالک بگوید انت حر یعنی تو آزادی یا بگوید حررتک یعنی حر ساختم ترا و اگر بگوید اعتقتک و انت معتق در آن تردد است
و فقها گفته اند که لفظ عتق هم صریح است در آزادی و در عبارات فقها و احادیث پیغمبر و ائمه طاهرین صلوات الله علیهم زیاده از تحریر واقع شده
و مصنف میگوید صحیح نیست بلفظ دیگر سوای تحریر خواه آن لفظ صریح باشد در افهام معنی تحریر در عرف یا کنایه باشد از آن هرچند بالفظ
قصد معنی تحریر کند مانند اینکه بگوید بغلام خود فککت رقبتک یعنی واکردم گردنت را یا انت سائبة یعنی سر خودی و اگر بگوید بکنیز خود که ای حره و قصد کند
بان لفظ آزادی آن کنیز را پس باید پس آزادی آن کنیز تردد است اشبه اینست که آزاد نمیشود زیرا که این عبارت بعید است از مشابهت
الفاظ انشا و اگر نام کنیز حره بود و بگوید انت حره یعنی تو حره پس اگر قصد معنی اخبار کند عتق نمیشود آن کنیز و اگر قصد معنی انشا عتق کند
صحیح است عتق و اگر معلوم نشود قصد او و ممکن نباشد معلوم کردن قصدش حکم کرده نمیشود بازادی کنیز زیرا که معلوم نیست که چه قصد
گفته و در آن تردد است و باعث تردد اینست که لفظ انت حره معنی حقیقی آن انشاء عتق است و معنی اخبار محتمل و توقف است در آنکه در صورت
احتمال غیر معنی حقیقی عمل بمعنی حقیقی میتوان کرد یا نه مترجم گوید که حمل بمحض حقیقی البته رجحان دارد بر اراده محتمل پس تردد ضعیف است
کما لایخفی و لابد است از تصریح بلفظ تحریر و کفایت نمیکند اشاره مالک یا کتابت او با وجود قدرت بر تلفظ و لابد است از اینکه خالی
باشد صیغه عتق از شرط پس اگر معلق کند آزادی غلام را بر شرطی مانند دخول دار یا صفتی مانند انقضای ماه صحیح نیست عتق و فرق در میان
شرط و صفت اینست که شرط احتمال وقوع و عدم وقوع دارد و صفت متیقن الوقوع میباشد و هر دو بالفعل واقع نمی باشد همچنین اگر بگوید
که دست تو آزاد است یا پای تو یا روی تو یا سر تو اما اگر بگوید که بدن تو یا جسد تو حر است پس اشبه وقوع عتق است زیرا که همانست
مقصود بکلام انت حر و آیا شرط است که معتق معین شود ظاهر است که شرط نیست پس اگر بگوید که یکی از دو غلام من حر است
و تعیین موقوف بر مالک است پس اگر معین کند یکی را و بعد از آن عدول کند از او قبول کرده نمیشود و اگر بمیرد پیش از معین کردن بعضی
گفته اند که وارث او معین کند و بعضی دیگر میگویند که بقرعه تشخیص نمایند و آن اشبه است زیرا که وارث اطلاع بر قصد او ندارد اما اگر
آزاد کند غلام معینی را و بعد از آن اشتباه کند در آن مهلت داده میشود تا وقتیکه بخاطر آورد پس اگر بیاد آورد و گفت که فلان
غلام است بگفته او عمل میکنند و اگر بعد از آن عدول کند قبول نمیکنند و اگر بخاطرش نیاید حکم بقرعه نمیتوان کرد تا وقتیکه
زنده باشد زیرا که احتمال یاد آوردن هست در تمام عمر و اگر بمیرد و وارث ادعای علم بمقصود مورث کند قبول می کنند

قول او را اگر غلام دیگر نزاع کند که مقصود صورت منم شیخ علی رحمه الله میفرماید که قسم بوارث میدهند و اگر بعد موت مالک معلوم نشود
که مقصود او کدام مملوک بوده قرعه می اندازند زیرا که تعیین مشکل شده و امید آن نمانده است و اگر دعوی کند یکی از غلامان مالک
برا و که مقصود تو من بودم و مالک انکار کند قول قول مالک است با قسم او و همین است حکم وارث او هم و اگر قسم نخورد و نکول از قسم نماید
حکم میکنند برا و یعنی همان غلام آزاد میشود و شیخ علی فرموده که در صورت نکول مالک از قسم رد قسم بر عبد باید کرد و شرط است در آزاد
کننده که بالغ و کامل العقل باشد و مختار یعنی مجبور نباشد در عتق و قصد معنی آزادی کند قربة الی الله تعالی و مالک محجور علیه ممنوع التصرف
در مال خود نبود مانند سفیه و مفلس و در آزاد کردن طفل غیر بالغ وقتیکه ده ساله شود و در تصدق دادن او تردد است و دلیل جواز روایت
زراره است از حضرت امام محمد باقر علیه السلام و صحیح نیست آزاد کردن در حالت مستی و هرگاه شرط قصد قربة باشد عتق از کافر صحیح نیست
زیرا که نیت قربت متعذر است از کافر و صحیح نیست آزاد او و شیخ رحمه الله در کتاب خلاف فرموده صحیح است مطلقا و معتبر است در بنده که
آزاد کنند او را اسلام و مملوک بودن پس اگر غلام کافر باشد صحیح نیست آزاد کردن او و بعضی گفته اند که صحیح است مطلقا و بعضی دیگر
میگویند که عتق عبد کافر بشرط نذر عتق او صحیح است و صحیح است عتق ولد الزنا و بعضی گفته اند که صحیح نیست باعتبار کفر او و ثابت نشد کفر ولد الزنا
و اگر آزاد کند بنده را غیر مالک نافذ نمیشود عتق او هر چند اجازت بدهد مالک و اگر بگوید که اگر مالک تو شوم تو آزادی آزاد نمیشود بعد از
مالک شدن مگر آنکه صیغه نذر و مانند آن را با هم ضمیمه کند و بگوید لله علی ان ملکتک فانت حر در این صورت هرگاه مملوک شود آزاد میشود
مترجم گوید شیخ علی رحمه الله فرموده تعلیق بر شرط در اینجا منافی تحقق عتق نیست زیرا که شیخ و جمعی قائلند و شهید ثانی هم قائل است در جمیع
مواد و این مستند بروایت است لیکن تضعیف این قول نموده با آنکه عتق جاری میشود با آنکه عتق در وقت ایقاع صیغه عتق عبد مذکور
در ملک او نبوده و پس اولی تجدید صیغه عتق است بعد از تملک و اگر صیغه عتق را بعنوان قسم بر کردن کاری یا نکردن کاری بگوید
واقع نمیشود چنانکه بگوید انت حر ان فعلت او ان فعلت یعنی تو آزاد شوی اگر چنین کاری کنم یا چنین کاری کنی چنانچه میگویند
بجد اقسم اگر فلان کار کنم عتق واقع نمیشود زیرا که قصد انشاء عتق نموده مترجم گوید عبارت قسم ساختن عتق و عبارت تعلیق
عتق بر شرط یکی است در لفظ تفاوتی ندارد و متفاوت میشود باعتبار قصد کما لا یخفی و اگر آزاد کند غلام مالک طفل صغیر خود را
بعد از آنکه او را لایق برای خود قیمت کرده بخرد صحیح است و اگر آزاد کند بدون خریدن یا ولد بالغ رشید باشد صحیح نیست و اگر شرط کند
در صیغه عتق با غلام شرطی مانند خدمت مدت معین لازم میشود وفا بآن شرط و اگر شرط کند که اگر آن خدمت بجا نیاورد مثلا باز
او را غلام خود گرداند برگردانیده میشود بسوی بندگی اگر مخالفت شرط نماید باعتبار عمل بشرط و بعضی گفته اند که عتق باطل میشود
زیرا که شرط شده با دخال آزادی در بندگی و آن جایز نیست و اگر بگذرد مدت خدمت که شرط کرده بودند در صیغه عتق و آن
غلام در آن مدت گریخته باشد و بعد از آن پیدا شود باز عود نمیشود در بندگی و آیا میرسد ورثه مالک یا مالک را تا آن وقت

زنده باشد طلب اجرة المثل خدمت بعضی فقها گفته اند که نمیرسد و وجهی نیست که لازم میشود بر او اجرة المثل خدمت مذکوره هر که بر وی واجب شود عتق کفاره مجزی نیست
او را که تدبیر عبد کند یعنی معلق گرداند عتق را بر فوت خود بلکه فی الحال آزاد نماید و هرگاه بگذرد بر بنده مومن هفت سال در بندگی مستحب است
که او را آزاد کنند و مستحب است آزاد کردن بنده مومن مطلقا خواه مدت مذکوره بر او بگذارد یا نگذارد و لیکن اول سنت موکد است و مکروه است آزاد کردن
مسلمان مخالف مذهب حق و آزاد کردن غلامی که قادر بر تکسب قوت خود نباشد و مکروه نیست آزاد کردن غلام مستضعف و هر که آزاد
کند غلامی را که عاجز از اکتساب باشد مستحب است که اعانت کنند او را مسائل ملحقه بفصل مذکور اول هر کس نذر کند آزاد
کردن بنده که مالک او شود پس مالک شود یکدفعه چند غلام را و بعضی فقها گفته اند که بقرعه یکی آزاد کند و بعضی دیگر میگویند که هر کدام
که خواهد آزاد کند و بعضی فقها گفته اند که هیچکدام آزاد نمیشود زیرا که شرط نذر تحقق نشد که تملک یک بنده بود و قول اول مروی است دوم
اگر نذر کند آزاد کردن اول بنده که از کنیز او بوطی غلام او مثلا بهم رسد پس دو بچه متولد شدند یعنی بیک دفعه هر دو آزاد خواهند بود و اگر
در ولادت تقدیم و تاخیر شود پس فرزندی که اول بوجود آمده آزاد میشود اگر اول میت باشد و دویم زنده متولد گردد همان دویم آزاد میشود علی ما
قال الشیخ علی قدس سره سیوم هرگاه او را غلامان بسیار باشند و بعضی از آنها را آزاد کند و بعد از آن از وی بپرسند که آیا غلامان خود را
آزاد کردی و او بگوید بلی عتق منصرف میشود بسوی همان غلامان که آزاد کرده نه آنها را که آزاد نکرده باشد چهارم اگر نذر کند آزاد کردن
کنیز خود را اگر وطی کند آن کنیز را صحیح است پس اگر بیرون آورد او را از ملک خود پیش از وطی حکم قسم یعنی نذر برطرف میشود و اگر بعد از آن
باز آن کنیز را در ملک خود در آرد باز حکم قسم عود نمیکند پنجم اگر نذر کند آزاد کردن بنده قدیم خود بایست بنده را آزاد کند که شش ماه در ملک
او بوده باشد یا زیاده از شش ماه مترجم گوید که این قول مستند است بروایت و در آن کلام بسیار است که مناسب این مقام نیست ششم
هر بنده که آزاد شود و او را مالی باشد پس مال وی از مولای اوست و بعضی گفته اند که اگر عالم بآن مال نباشد آقا پس مال آقاست و اگر
عالم باشد مال بنده آزاد کرده شده مگر آنکه آقا در عتق مستثنی کند مولا و قول اول اشهر است هفتم هرگاه آزاد کند سیوم حصه بندگان
خود را و آنها شش نفر باشند استخراج میکنند ثلث بندگان را بقرعه و صورت قرعه اینست که بنویسند در هر رقعه نام دو غلام و بعد از آن
برآرند آن رقعه ها را بنیت حریت یا عبدیت پس اگر بنیت حریت برآرند یک رقعه کافی است و اگر بنیت عبدیت برآرند
باید دو رقعه برآورد و این در صورتیست که آن بندگان مساوی باشند در عدد و در قیمت یا مختلف باشد قیمت آنها و ممکن بود
برابر کردن به سه حصه مساوی العدد و اگر مختلف القیمت باشد و ممکن نباشد برابر کردن سه حصه مساوی العدد و مساوی القیمت
بر می آرند ثلث آن بندگان را باعتبار قیمت و اعتبار نمیکنند عدد را و مثالش اینست که مجموع پنج غلام باشد قیمت دو غلام چهار صد
بود و هر کدام دو صد و قیمت سه غلام دو صد پس دو غلام را در دو رقعه بنویسند و سه غلام را در یک و هر سه رقعه را مستور بگذارند و از
آنجا برآرند و اگر بنیت آزادی برآرند اخراج یک رقعه کافیست و اگر بنیت رقیت برآرند دو رقعه باید برآورد و در صورت

ثلث باعتبار قیمت آزاد شود هر چند ثلث عددی نباشد و در ان تردد است زیرا که مروی از حضرت پیغمبر صلی الله علیه و آله شده
که در چنین واقعه ثلث عبید بعدد اخراج فرموده اند و این قول هر چند مطابق قاعده تقسیم حصص شرکا اثلاثا دارد خلاف مرویست
و اگر متعذر باشد برابر ساختن بعدد و قیمت بر می آریم قرعه بنام یک یک بر حریت تا وقتیکه بحد ثلث برسد باعتبار قیمت و اگر
چیزی کم از ثلث باشد در رقبها مخرجه تمام میکنند آنرا هر چند بحصه عبید دیگر باشد هشتم هر که بخرد کنیزی را بنسیه و قیمت آن ببایع ندهد و آزاد
کند آن کنیز را و تزویج کند او را بمیرد و از او سوای آن کنیز باقی نماند باطل میشود عتق مشتری و نکاح او و آن کنیز را واپس میدهند ببایع
در حالتی که رق باشد و اگر حملی از ان مشتری داشته باشد او هم غلام بایع کنیز میشود و این را هشام ابن سالم روایت کرده و بعضی
فقها گفته اند که عتق باطل نمیشود و ولد هم عبد نمیشود و این اشبه است و شیخ علی رحمه الله فرموده که فتوی بر همین است و روایت هشام
ابن سالم را تاویلات کرده اند که ذکر آن موجب تطویل است نهم هرگاه وصیت کند بآزاد کردن بنده و آن بنده از ثلث مال
برآید لازم میشود وارث را که او را آزاد کند و اگر او امتناع کند از عتق حاکم او را آزاد میکند و حکم میکنند بآزادی آن غلام از وقت
آزاد کردن نه از وقت وفات آقا و آنچه کسب کرده باشد عبد پیش آزاد کردن و بعد از وفات مال عبد است زیرا که سبب
عتق بوفات آقا استقرار یافته و اگر بگوئیم که مال وارث است خوب خواهد بود زیرا که در هنگام اکتساب عبد صرف نموده دهم هرگاه
آزاد کند غلام خود را از جانب دیگری باذن او واقع میشود عتق از جانب امر و منتقل میشود آن عبد بسوی امر کننده تا عتق در ملکیت
متحقق شود و در وقت انتقال ملکیت عبد از مامور بسوی امر تردد است بعضی فقها گفته اند که در وقت امر متعلق بملکیت امر میگردد تا عتق
بغیر مملوک لازم نیاید و درین بحث است زیرا که اطاعت در این امر بر مامور واجب نیست پس انتقال ملک در حین امر چگونه شود
و بعضی گفته اند که انتقال ملک مع العتق میشود و درین هم اشکال است چه انتقال ملک شرط عتق است و شرط مقدم میباشد
بر مشروط و مصنف رحمه الله گفته که وجه آنست که اقتصار کنیم بر ثمره که صحت عتق و برائت ذمه او باشد و سوای آن تخمین است که حاجت
بآن نیست یازدهم اگر کسی در مرض الموت بنده آزاد کند جاری میشود این عتق از ثلث مال مریض و حکم وصیت دارد و بعضی گفته اند
که از اصل مال و قول اول مرویست **تفریع اول** هرگاه آزاد کند شخصی سه کنیز خود را در مرض الموت و سوای آنها مالی نداشته باشد یکی
از آن سه کنیز بقرعه برآید برای آزادی و اگر او را حملی باشد که بعد از آزادی بهم رسیده او حر است باجماع و اگر پیش آزادی بوجود آمده
بعضی گفته اند که او هم آزاد است و در ان تردد است دوم هرگاه شخصی سه غلام خود را آزاد کند در مرض الموت و سوای آنها مالی
نداشته باشد و بعد از ان یک غلام بمیرد پیش از مرگ آقا قرعه می اندازند در میان غلام مرده و غلامان زنده و اگر برآید حریت
برای مرده حکم میکنند همان غلام مرده را بآزادی و اگر برآید قرعه بنام یکی از دو زنده حکم میکنند بحریت بآنکه او مرده در عبودیت
و لیکن او را در حساب ترکه میت نمیگیرند چه ترکه میت چیزیست که بعد فوت وا مانده باشد و آزاد میشود از ان دو غلام زنده بقدر

ثلث آنها و اگر یکی از آن پنج و بقدر ثلث نباشد اتمام ثلث مال باید کرد از غلام دویم و اگر قیمت آن دو غلام زیاده بر ثلث ترکه
باشد بقدر زیادتی در بندگی خواهد بود اما سرایت پس هر که آزاد کند حصه از غلام خود را مانند ثلث یا ربع یا نصف سرایت
میکند آزادی در تمام آن عبد اگر آزاد کننده صحیح باشد یعنی مریض نبود و جایز التصرف بود نه محجور علیه اگر او را شریکی باشد در آن
عبد قیمت حصه شریک از معتق میگیرند که باعث آزادی حصه شریک شده است اگر مالدار باشد آن معتق و اگر عسرت داشته باشد
عبد به کسب و کار خود بقدر حصه شریک بهم رسانیده باو بدهد و آزاد شود و بعضی گفته اند که اگر بقصد اضرار شریک آزاد کند حصه
خود را و مالدار باشد باید قیمت حصه شریک هم باو بدهد و عتق باطل میشود و اگر مضطر باشد و اگر بقصد قربت آزاد کند حصه او
آزاد میشود و عبد سعی کند در ادای قیمت حصه شریک و واجب نیست که معتق قیمت حصه شریک بدهد خواه موسر باشد یا معسر و اگر
عاجز آید عبد از کسب یا قبول نکند تکسب را بقدر آزادی مالک نفس خود است و بقدر حصه شریک مملوک شریک و آنچه بکسب
و کار خود حاصل کند مشترک است در میان او و شریک و نفقه آن عبد و زکوة فطره او هم مشترک خواهد بود میان او و شریک و اگر
و اگر مهایات کند با او آن شریک یعنی تقسیم ایام با او نماید صحیح است و شامل کسب معتاد و غیر معتاد میشود یعنی آنچه در روزهای
حصه خود بهم رساند مال او است و آنچه در روزهای حصه شریک پیدا کند مال شریک خواه کسب معتاد باشد مانند کسب و کار
هر روزه یا غیر معتاد مانند شکار یا یافتن چیزی از سر راه و اگر غلام مشترک باشد در میان سه مالک آزاد کند او را دو کس
قیمت حصه مالک سیوم هم از آنها میگیرند برابر خواه حصه های آنها هم مساوی باشد یا متفاوت و معتبر است قیمت وقت آزادی زیرا که
در همان وقت حصه عبد از ملکیت در آمده و آزاد میشود و حصه شریک با ادای قیمت آن حصه با آزاد کردن شریک حصه خود را شیخ رحمه الله
فرموده موقوف میماند بر ادای قیمت یا این معنی که اگر شریک ادای قیمت حصه شریک بگیرد پس آزاد میشود از هنگام عتق و الا آزاد نمیشود و اگر
بگیرد معتق بدون ادای قیمت حصه شریک میکنند تا هنگام عجز او و اگر قادر نباشد بر او مهلت میدهند او را تا زمان حصول وسعت و قدرت
ادا و اگر اختلاف کنند در قیمت آن عبد مشترک قول قول معتق است و بعضی گفته اند که قول قول شریک است زیرا که عتق حصه شریک را
از دست او بیرون برده و اگر معتق دعوی کند که در آن عبد عیبی بوده قول قول شریک است یعنی اثبات عیب بر معتق لازم است و ... بر شریک
از اثبات قسم بر شریک میرسد و مال را که ... سرایت عتق ... از آنکه معتق مالک قیمت حصه شریک بود زیاده از قوت ...
خود و اگر وارث شود حصه از غلام را که آن غلام آزاد شود بر وارث مانند اینکه پدر وارث پا مادر یا خواهر بود شیخ در خلاف گفته است که
حصه آزاد میشود بجهت آنکه تعلق بوارث بگیرد و عتق سرایت میکند در حصه شریک هم و تمام آزاد میشود و قیمت آن حصه هم بر وارث ...
و این قول بعید است و اگر وصیت کند با آزاد کردن حصه از غلام خود یا معتق تمام عبد خود و سوای آن عبد مالی نداشته باشد در صورت
اول همان مقدار آزاد میشود بعد از وفات موصی یعنی در صورتیکه زیاده از ثلث ترکه نباشد و در صورت دویم ثلث او آزاد میشود و ...

جاری در ثلث مال است و در مابقی بر عبودیت در ورثه میماند و در این عتق سرایت نمیکند که باید عبد مذکور قیمت آن بورثه بدهد و همچنین اگر آزاد کنند
بنده را در مرض الموت آزاد میشود از ثلث مال و فروخته نمیشود مابقی آن عبد بر مریض و عبدی را که آقا بعتق او بعد از وفات خود وصیت کند
و از ثلث ترکه آزاد شود قیمت او بعد وفات موصی معتبر است نه در هنگام وصیت باین معنی که اگر در هنگام وصیت زیاده می ارزید و بعد از وفات
قیمتش کم شد همان قیمت کم در حساب ثلث مال می آید و عبدی را که در مرض الموت آزاد کرده باشد قیمت وقت آزاد نمودن او باید اعتبار نمود
که از ثلث ترکه زیاده است یا کم تا از ثلث مال آزاد شود و قیمت ترکه ملاحظه میکنند باقل امرین از وقت وفات تا وقت قبض و تصرف ورثه باین معنی
که اگر در وقت وفات که هنوز بقبض ورثه نیامده بود صد درهم می ارزید مثلا و در وقتیکه بقبض ورثه در آمده هشتاد می ارزد پس همان هشتاد حساب شود که
باید نمود و حساب قیمت غلام را قیاس باین باید کرد تا ثلث معلوم شود زیرا که هر چه کم شود از ترکه بعد از وفات موصی معتبر نیست از ترکه و آنچه
زیاده شود در آن تعلق بورثه دارد که در ملک آنها بهم رسیده و آنهم داخل ترکه میت نیست و اگر آزاد کنند زنی حامله را حملی که در شکم اوست نیز آزاد
میشود هر چند آقا او را استثنا کند از عتق مطابق روایتی که سکونی از حضرت صادق علیه السلام نقل کرده و در آن اشکال است زیرا که قصد عتق
حمل نکرده است و این روایت مخالف اصول امامیه و مطابق مذهب عامه است پس ضعیف باشد تفریع هرگاه عبدی مشترک باشد در میان
دو مالک و هر کدام دعوی کند بر دیگری که تو حصه خود را از عبد آزاد کرده و هر دو قسم بخورند بهمدیگر و بعد از آن مستقر میشود قیمت هر دو حصه بر
هر دو مالک و هرگاه یک شریک آزاد کند حصه خود را از غلام مشترک است و قیمت حصه شریک دیگر بدهد بسبب سرایت عتق آیا عتق در وقت
دفع قیمت متحقق میشود یا بعد از آن در آن تردد است و شبهه نیست که بعد از دفع قیمت عتق متحقق میشود زیرا که آزادی به مملوک تعلق میگیرد نه غیر مملوک
و اگر بگوییم که عتق مقارن دفع قیمت متحقق میشود خوب خواهد بود و هرگاه یک وارث شهادت بدهد بآزادی غلام مشترک بین الورثه حکم میکنند
بعتق حصه او و بشهادت او عتق حصه دیگران ثابت نمیشود و اگر وارث دویم هم شهادت بدهد و هر دو عدول و مجتمع شرایط قبول شهادت باشند
تمام آن بنده آزاد شود و الا حصه آنها آزاد میشود نه حصه باقی ورثه و تکلیف نمیکنند هیچیک ام از پسر و شاهد را که حصه شرکای دیگر هم بخرند یعنی
عتق سرایت در حصه آنها نمیکند زیرا که شهادت اثبات عتق میکنند نه ایقاع آن و باعث سرایت ایقاع عتق است نه اثبات آن [illegible]
پس هرگاه مالک شود مرد یا زن یکی از پدر و مادر را و هر چند بالا روند یا یکی از اولاد خود را هر چند پایین روند خواه اولاد ذکور باشند یا اناث
آزاد میشوند برای او فی الحال و همچنین اگر مالک شود مرد یکی از زنان را که حرام باشد نکاح آنها برای او از روی نسب مانند خواهر و عمه و خاله و غیر آنها
آزاد میشوند بر زن مگر عمودین یعنی آبا و اولاد و اگر مالک شود مردی از جهة شیر کسی را که از نسب آزاد میشد برای او مانند شیر مادر و شیر پدر
در عتق او دو روایت است مشهور تر آنست که آزاد میشود و عتق ثابت میشود از وقت تحقق ملک آنها و چنانچه تمام عبد آزاد میشود بسبب
ملک جزء عبد هم آزاد میشود باین سبب هرگاه همان جزء مملوک مالک شود و آن مالک که جزء عبد بسبب ملکیت او آزاد شده مالدار باشد
عتق مذکور سرایت در باقی حصص آن عبد میکند که باید قیمت آن حصص شرکا بدهد و همچنین اگر مالک آن بدون اختیار خود شود مانند آنکه

بمیراث باو میرسد و اگر باختیار او تملک واقع شود مانند ابتیاع و مالدار باشد شیخ رحمه الله فرموده که در حصص دیگران هم عتق سرایت میکند و باید
قیمت آن حصص بدهد و در ان تردد هست مترجم گوید جهة تردد آنست که مشتری حصه مذکور عتق آن نکرده زیرا که عتق فرع ملکیت است
و مجرد حصول ملکیت آزادی باو تعلق گرفته بلا اختیار مشتری پس مشتری فاعل عتق نباشد که قیمت حصص شرکا هم بر ذمه او شود و باعتبار
اینکه هرگاه قصد ملک نموده است که براو متفرع میشود عتق پس قصد عتق نموده چه فاعل سبب فاعل مسبب هم هست باین عتق سرایت کند قیمت
حصص شرکا هم براو لازم گردد و شیخ علی رحمه الله فرموده که تبع سرایت است وجوب ادای قیمت حصه شرکا براو دو مسئله متفرقه
اول هرگاه وصیت کند کسی برای صبی یا دیوانه بغلامی که بر موصی له آزاد شود ولی آن صبی و دیوانه را میرسد که قبول وصیت برای آنها کند
بشرطیکه در قبول این وصیت ضرری بآنها نرسد و اگر موجب ضرر آن صبی یا مجنون باشد جایز نیست قبول وصیت از ولی زیرا که تصرفات
ولی جهت نفع آنها جایز است نه ضرر مانند وصیت به پدر مریض فقیر چه اگر ولی آنرا قبول کند او آزاد میشود و واجب النفقه صبی میگردد
دویم اگر وصیت کند از برای صبی و مجنون بحصه از غلامی که براو آزاد شود و آن صبی یا مجنون فقیر باشد جایز است که ولی او قبول وصیت
کند زیرا که در ان منفعت صبی است که قریب او آزاد میشود و مضرتی ندارد با وجه نفقه او بر فقیر واجب نیست و سرایت عتق هم در حصه
دیگر نمیشود که ادای قیمت آن حصه بر ذمه صبی شود و اگر مالدار باشد بعضی فقها گفته اند که قبول ولی جایز نیست چه لازم میشود بر صبی
ادای قیمت حصه شرکا و آن ضرر او است و وجه آنست که قبول جایز است زیرا که شبهه نیست که انتقال مذکور بقبول ولی بر ذمه صبی
و مجنون نمیشود چه آن ضرریست و در ضرر صبی و مجنون فعل ولی جاری نمیشود پس سرایت عتق متحقق نمیشود و بعضی گفته اند آن حصه بدون
اختیار صبی تعلق بملکیت او گرفته است چه ولایت امریست قهری و باختیار صبی و مجنون نیست مترجم گوید درین اشکال است زیرا که
قبول ولی هم مثل قبول مولی علیه است چنانچه گفته اند پس اختیار ولی اختیار صبی باشد اما عوارض موجب آزادی مملوک آنها
کوریست و جذام و مقعد شدن بنده یعنی عدم قدرت بر رفتار خواه از جانب او باشد یا از جانب حق تعالی و مسلمان شدن
غلام در دار الحرب پیش از آنکه آقای او مسلمان شود و ادا کردن عبد قیمت خود را بمالک از میراثی که باو رسیده باشد از مورث آزاد
که باید او را بخرند و آزاد کنند و در آزاد شدن بنده که او را مثله کند آقای او یعنی گوش یا بینی یا مانند او را ببرد تردد هست و صورتیست
که او هم آزاد میشود و گاهی او هم سرایت میکند از مولی هم سبب عتق میشود پس گفتیم سه چیز را که اسباب عتق اند در یک کتاب زیرا که ثمره هر سه ازاله عبودیت است

کتاب التدبیر والمکاتب والاستیلاد

تدبیر عبارتست از آزاد کردن آقا بنده را بعد از وفات خود و اگر آزادی بنده را مولی معلق کند بر فوت دیگری مانند زوج مملوکه
یا کسی که عبد را خادم او گرداند در ان تردد است اظهر آنست که آنهم جایز است و حکم تدبیر دارد و مستند آن حدیث است و علم به تدبیر
سه مقصد میکند اول در عبارت آنست و بیان چیزیکه بسبب آن تدبیر حاصل میشود لفظ صریح آن اینست که بغلام خود بگوید

است حر بعد وفاتی یعنی تو آزادی بعد از وفات من یا بگوید هرگاه بمیرم پس تو آزادی یا عتیق یا معتق بصیغه اسم مفعول و همه حروف شرط
درین صیغه تدبیر مساوی اند خواه ان ست بگوید یا اذا ست یا ومت و همچنین تفاوت نمیکند اختلاف الفاظی که بآنها تعبیر میکنند از مدبر
مثلا بگوید این غلام یا این کنیز یا تو یا فلان بنده و همچنین اگر بگوید هر وقت و هر زمان و آن منقسم میشود بدو قسم یکی تدبیر مطلق مانند اینکه بگوید
هرگاه بمیرم دویم مقید چنانچه بگوید هرگاه بمیرم درین سفر یا درین مرض یا درین سال یا درین ماه و اگر بگوید که تو مدبری و نیز همین عبارت
اکتفا کند منعقد نمیشود تدبیر اما اگر بگوید باین عبارت پس هرگاه بمیرم تو آزادی صحیح است تدبیر و سبب صحت آن تلفظ بصیغه تدبیر است
نه عبارت سابق که تو مدبری و اگر غلام مشترک باشد در میان دو شریک و هر دو بگویند هرگاه بمیریم پس تو آزادی تعلق میگیرد تدبیر هر کدام
در حصه او و صحیح میشود تدبیر و معلق بر شرط نباشد که آزادی یک حصه موقوف بر آزادی حصه دیگر باشد و تمام عبد آزاد میشود بعد از فوت
هر دو آقا اگر حصه هر کدام زیاده بر ثلث مال متوفی نباشد چه وصیت در زیاده از ثلث ترکه جاری نیست الا از هر که بقدر ثلث یا کمتر
باشد قیمت حصه او از او جاری میشود و از دویم که زیاده بر ثلث است بقدر ثلث آزاد میشود و باقی در رقیت میماند و اگر یک آقا بمیرد
آزاد میشود حصه او و ازان عبد اگر از ثلث مال و برآید و حصه دویم موقوف میماند بر فوت آقای دویم و کسی که توهم نکند که عتق حصه هر کدام
معلق بر عتق حصه شریک دیگر گذاشتن تعلیق بر عتق شرط است که جایز نیست زیرا که هر چند این عبارت احتمال معنی مذکور دارد و محتمل
ایقاع عتق بعد وفات هم هست که معنی صحیح است و همین معنی باید مراد گرفت از برای محافظت قصد مسلم از باطل بقدر امکان
شرایط تدبیر دو چیز است اول آنکه صیغه تدبیر بگوید بقصد پس اگر بطریق سهو تلفظ بآن کند یا بطریق غلط یا در حالت مستی و شدت
غضب که بلا قصد الفاظ بزبان می آید کلام لغو است و اعتبار ندارد و در حصول تدبیر و بعضی شرط کرده اند قصد قربت هم و دران تردد است
دویم آنست که شرط نیست شرط و هم خالی بودن تدبیر است از شرط و صفت علی قول مشهور بین الاصحاب و فرق در میان شرط
و صفت مکرر مذکور شد پس اگر معلق بشرط کند و بگوید که اگر بیاید مسافر از سفر پس تو آزادی بعد از فوت من یا معلق بصفت کند
و بگوید هرگاه هلال ماه رمضان دیده شود مثلا منعقد نمیشود این تدبیر و همچنین اگر بگوید که بعد از مردن من بیک سال یا شش ماه
آزادی یا بگوید که اگر بمیرن یا بقرزند من این مبلغ برسانی پس تو آزادی بعد وفات من این همه تدبیر نیست و کتابت هم نیست
چنانچه بعد ازین مذکور خواهد شد و کنیز مدبره مملوکه آقای خود است میرسد او را که وطی آن کنیز کند و تصرفات دران نماید بخدمت
و مثل آن و غیر آن اگر حمل بگیرد از مولی تدبیر او باطل نمیشود و اگر آقای او بمیرد آزاد میشود بمردن او از ثلث مال مولی و اگر ثلث بقدر
تمام قیمت آن کنیز نباشد و آنچه زیاده از ثلث دران کنیز باشد آزاد میشود از حصه ولد و اگر حامله شود کنیز مدبره از وطی غلام
آقای او و حمل او هم که بعد از تدبیر بهم رسد مدبر باشد مانند مادرش خواه آن وطی بسبب عقد نکاح باشد یا از زنا یا از شبهه اگر مولی
بر طرف کند تدبیر آن کنیز را جایز نیست او را که تدبیر اولاد آن کنیز را بر طرف کند زیرا که روایات درین باب وارد شده معهذا

تدبیر در اولاد او بطریق سرایت از تدبیر مادر است و باختیار مالک نشده پس رجوع در ان جایز نباشد و بعضی گفته اند که میرسد
او را که بر طرف کند تدبیر اولاد کنیز مدبره را هم لیکن قول اول مرویست و همچنین اگر از غلام مدبر هم بعد از تدبیر ولدی بهم رسد که مملوک
آقا باشد او نیز مدبر خواهد بود مانند پدرش و اگر مدبر کند کنیز خود را و بعد از ان برگردد از تدبیر آن و بیارد آن کنیز طفلی را که از وقت رجوع تا وقت
ولادت او ششماه یا زیاده گذشته باشد آن ولد مدبر نخواهد بود زیرا که احتمال هست که بعد از رجوع از تدبیر در شکم مادر منعقد شده باشد
و اگر از وقت رجوع تا هنگام ولادتش کمتر از ششماه که اقل مدت حمل است گذشته باشد مدبر خواهد بود زیرا که معلوم است که در وقت
تدبیر بهم رسیده بود و پس رجوع از تدبیر مادر سرایت در ان ولد نمیکند و بر تدبیر خود باقی باشد و اگر تدبیر کند زن حامله را بعضی فقها گفته اند
که اگر مادر در هنگام تدبیر عالم باشد به ثبوت حمل پس حمل مدبر است و اگر عالم نباشد پس تدبیر مادر در او سرایت نمیکند و رق آقا است
و در روایت و ششاه هم چنین آمده و بعض دیگر میگویند که مدبر نباشد زیرا که قصد تدبیر او نکرده است مولی و این اشبه است دویم در بیان
مباشر تدبیر است یعنی کسی که تدبیر مملوک خود کند صحیح نیست تدبیر مگر از عاقل و بالغ که بقصد و اختیار مباشر آن شود و جایز التصرف باشد
یعنی او را حاکم شرع محجور علیه نکرده باشد بسبب فلس و غیره چنانکه در کتاب الحجر مذکور شد پس اگر تدبیر کند طفل نابالغ واقع نمیشود تدبیر او و مروی است
که اگر ممیز باشد و ده سال داشته باشد صحیح است تدبیرش و صحیح نیست تدبیر دیوانه و نه تدبیر مکره و نه تدبیر مست و کسی که بسهو تدبیر کند و آیا صحیح است
تدبیر کافر اشبه آنست که صحیح است خواه حربی باشد یا ذمی و اگر تدبیر کند مسلمان بنده خود را و بعد از ان مرتد شود باطل نمیشود تدبیر او و اگر
بمیرد در ایام ارتداد آزاد میشود بنده مدبر او اگر مرتد ملی باشد نه مرتد فطری که در فطرت اسلام زائیده باشد چه اگر مرتد فطری باشد مدبر کننده
او بنده مدبرش آزاد نمیشود زیرا که مرتد فطری واجب القتل است و نکاح او منفسخ میشود و بنده های او از ملکیت او بیرون می آیند و در ملک
ورثه در می آیند و شرط است در عتق مدبر که تا هنگام وفات آقا در ملک او باشد و در ان تردد است زیرا که حق مدبر سابق است
بر حق ورثه پس منتقل نمیشود با ارتداد مولی بسوی ورثه بر رقیت صرفه و هرگاه مرتد فطری که مالک او بود بمیرد می باید آزاد شود و اگر مرتد ملی
شود و بعد از ارتداد تدبیر کند غلام خود را صحیح است تدبیر او و اگر مرتد فطری شود و بعد از ان تدبیر کند صحیح نیست و شیخ رحمه الله
فرموده که تدبیر مرتد خواه مرتد ملی باشد و یا مرتد فطری صحیح است لیکن درین قول همان اشکال است که مذکور شد چه مرتد فطری را زوال
ملکیت تعلق میگیرد بحکم شرع پس تدبیر چگونه بجا باشد و جواب آنهم ظاهر شد لهذا مصنف رحمه الله درین مسئله تردد و توقف نموده و اگر
مدبر کند کافری بنده کافر خود را و بعد از ان مسلمان شود آن بنده قیمت آن بنده را بمالک کافر میدهند و تکلیف میکنند آن کافر را
که آن بنده مسلمان را بمسلمانی بفروشد خواه از تدبیر او رجوع کند آن مالک کافر یا رجوع نکند و اگر بمیرد مالک مذکور پیش از فروختن
آن بنده و پیش از انکه از تدبیر او رجوع کند آزاد میشود آن بنده از ثلث مال آقا و اگر از ثلث کمتر از قیمت عبد باشد آزاد میشود بقدر آن
و ما بقی ملک وارث میشود و اگر وارث مسلمان بود قرار میگیرد ملکیت او بران مدبر و اگر کافر باشد مقدار رقیت او را میفروشند بمسلمان

وقیمت آن باقای او میدهند و صحیح است تدبیر آقای گنگ باشاره مفهم معنی تدبیر و همچنین رجوع آن آقا از تدبیر و اگر تدبیر کند در حالتی که صحیح باشد
و بعد از آن گنگ شود در رجوع از تدبیر کند باشاره مفهمه صحیح است سیم در احکام تدبیر است و آن چند مسئله است اوّل آنکه تدبیر حکم
وصیت دارد که رجوع در آن جایز است خواه بطریق قول باشد مانند اینکه بگوید رجوع کردم از تدبیر تو یا بطریق فعل مانند اینکه ببخشد او را
بکسی یا آزاد کند یا وقف کند یا وصیت کند باو که او را بفلان کسی بدهید بعد از وفات من خواه مدبر مطلق باشد یا مدبر مقید و مثال
مدبر مطلق و مدبر مقید قبل از این مذکور شد و همچنین اگر بفروشد بنده مدبر را باطل میشود تدبیر او و بعضی فقها گفته‌اند که اگر از تدبیر او رجوع کند
اولا و بعد از آن بفروشد او را صحیح است بیع رقبه او و همچنین اگر قصد کند بیع او رجوع از تدبیر و اگر این معنی قصد نکند و بفروشد مدبر را
بیع جاری میشود در خدمت او نه در رقبه او و آزاد میشود بسبب مردن آقای او و اگر انکار کند آقا تدبیر غلام خود را این رجوع از تدبیر نیست
یعنی بدون قرینه اراده رجوع و اگر قرینه باشد که دلالت کند بر آنکه از انکار تدبیر قصد رجوع از تدبیر نموده پس ظاهر اینست که انکار هم
رجوع باشد و اگر دعوی کند مملوک که مرا تدبیر کردی و آقا انکار کند و قسم بخورد تدبیر در نفس الامر باطل نمیشود اگرچه دعوی مدبر ساقط میگردد
دویم عبد مدبر آزاد میشود بمرگ آقای او از ثلث مال آقا پس اگر از ثلث بر آید تمام آزاد شود و اگر ثلث بقدر تمام قیمت آن بنده نباشد
بقدر ثلث آزاد میشود و اگر سوای غلام مالی نداشته باشد ثلث همان غلام آزاد میشود و اگر تدبیر کند جماعت از مملوکان خود را پس
اگر آنها از ثلث ترکه بر آیند تمام آزاد میشوند و اگر زیاده از ثلث باشند بقدر مال متوفی آزاد میشوند و باقی بر قیمت ورثه قرار میگیرند
و ابتدا میکنند بغلامی که اول تدبیر او نموده و بعد از آن بدویم و سیوم به ترتیب ایقاع تدبیر و اگر ترتیب معلوم نباشد بقرعه
بیرون آید اسامی آنها را بقدر ثلث و اگر میت دینی باشد بقدر تمام ترکه تدبیر باطل میشود و میفروشند مدبر را از برای ادای
دین او و اگر ترکه زیاده از دین باشد میفروشند از آنها را بقدر دین و آزاد میشوند از بقیه آنها بقدر ثلث بقیه خواه تدبیر پیش از دین
باشد یا بعد از آن علی الاصح و چنانچه صحیح است رجوع در تدبیر صحیح است رجوع در بعض مدبر هم سیوم اگر تدبیر کند بعضی عبد خود را
مثلا آزاد نمیشود بر او تمام عبد زیرا که تدبیر وصیت است بعتق بعد الوفات و بالفعل عتق نیست که داخل عموم نص سرایت عتق شود
پس اگر شریکی در آن عبد داشته باشد او را تکلیف نمیکنند که حصه آن شریک را بخرد و همچنین اگر تدبیر کند تمام عبد خود را و بعد از آن
رجوع کند از تدبیر نصف آن مثلا تدبیر کنند دو شریک عبد مشترکی را و بعد از آن آزاد کند یکی حصه خود را از آن عبد قیمت حصه
شریک بر شریک نمیدهد و اگر بگوییم که قیمت حصه شریک دویم از او میگیرند وجه است چه در عموم نص سرایت عتق داخل است و اگر
یکی از شریکان حصه عبد مشترکی را تدبیر کند و بعد از آن آزاد کند واجب است بر او که حصه شریک دیگر را هم بخرد و آزاد کند و اگر
آزاد کند یک شریک حصه عبد خالص غیر مدبر را واجب نیست بر او که حصه مدبر آن عبد را هم بخرد و در این تردد است
زیرا که عبد مدبر مشرف بعتق وارد پس در او سرایت نمیکند عتق و اگر نظر کنیم بآنکه بالفعل حریت ندارد پس داخل عموم سرایت

عتق است باید سرایت کند عتق در او هم و قیمت حصه شریک بدهد چهارم هرگاه بگریزد غلام مدبر از پیش آقای خود باطل میشود تدبیر او و اولاد او
که بعد از گریختن بهم رسیده اند عبد صرفند غیر مدبر اگر از کنیز بهم رسیده باشند یا از حره منکوحه بشرط رقیت و اولاد چه اگر از زن حره بلا شرط بهم
رسیده اند تابع مادر میشوند در حریت و اولاد او که پیش از گریختن بهم رسیده باشند باقی اند بر تدبیر و باطل نمیشود تدبیر غلام اگر مرتد شود پس
اگر ملحق شود بدار الحرب باطل میشود تدبیر او زیرا که این گریختن است که تدبیر آن باقی نمی ماند و اگر بمیرد آقای او پیش از فرارش آزاد می شود
پنجم آنچه کسب کند غلام مدبر مال آقای او است زیرا که او رق مولای خود است و اگر تنازع کنند مدبر و ورثه آقای او در مالی که در دست
مدبر باشد و بگوید مدبر که آنرا بهم رسانیده ام بعد از فوت آقا پس قول قول او است با قسم او و اگر هر کدام اقامت بینه کنند بر مدعای خود
حکم میکنند به بینه وارث زیرا که مدعی او است و البینة علی المدعی ششم اگر جنایت کند کسی بر عبد مدبر جنایتی که کمتر از قتل باشد
و بآن جنایت تفاوت قیمت بر ذمه جانی شود و آن تفاوت قیمت از آن مالک عبد است و تدبیر باطل نمیشود و اگر کشته شود آن عبد
مدبر باطل میشود تدبیر او و قیمت او مال مولی است هر چه مدبر ارزد هفتم هرگاه جنایت کند عبد مدبر بر کسی را قیمت جنایتی که بر ذمه او
میشود تعلق برقبه عبد میگیرد و آقای او را میرسد که خلاص کند آن عبد را بادادن قیمت جنایتی که کرده و جایز است که بفروشد او را
در وجه قیمت جنایت پس اگر خلاص کند او را بر تدبیر خود باقی باشد و اگر بفروشد او را و جنایت بقدر تمام قیمت عبد باشد پس قیمت مال
کسی است که بر او جنایت نموده و اگر جنایت بقدر تمام قیمت عبد نباشد میفروشد از او بقدر قیمت جنایت و باقی بر تدبیر بحال
میماند و آقای او را میرسد که بفروشد خدمت مدبر را و میرسد او را که رجوع کند از تدبیر او و بعد از آن بفروشد او را و موافق آنچه یافتیم
پیش از این که رجوع از تدبیر شرط صحت بیع نیست اگر بفروشد آن عبد را پیش از رجوع از تدبیر آنهم جایز است و به بیع نقض تدبیر خواهد
شد و در روایتی وارد شده که اگر به بیع قصد نقض تدبیر نکند بعد از بیع هم تدبیر باقی باشد و بعد از موت مولی آزاد میشود
و مشتری یا وارث او را بر او دستی نباشد و شیخ علی رحمه الله فرموده که این روایت معمول نیست و اگر بمیرد مولی پیش از آنکه عبد مدبر
را خلاص کند از دعوی مجنی علیه آزاد میشود آن عبد و وارث جنایت عبد از ترکه او نمیگیرد بلکه بر ذمه عبد میشود زیرا که الحال حر شده است
هشتم هرگاه بگریزد مدبر تدبیر او باطل شود و اگر آقا مقرر کند او را که خدمت کسی کند تا ایام حیات آنکس و بعد فوت او آزاد باشد و او
از پیش او بگریزد تدبیر او باطل نمیشود بگریختن مترجم گوید اصل بقای هر چیز است علی ما کان علیه تا وقتیکه معلوم شود عدم آن چیز پس
غلام مدبر را حکم به بطلان تدبیر نمیکنند تا ثابت نشود آن و بنده گریخته از آقا را بموجب نص تدبیر باطل میشود و قیاس حجت نیست
در مذهب امامیه لهذا فقها گفته اند که اگر پیش از مخدوم بگریزد که آقا او را برای خدمتش گذاشته باشد و عتق او را معلق بر فوت
آن مخدوم کند تدبیر او زایل نمیشود اختصاراً علی مورد النص **مسایل فرعیه** چهار است **اول** آنکه هرگاه کسب کند
بنده مدبر مالی را بعد از فوت آقای خود پس اگر آن بنده از ثلث مال و بر آید تمام آزاد میشود و مال تمام مکسوب از او است

واگر از ثلث مال میت زیاد باشد قیمت او پس بقدر ثلث مال آقا آزاد میشود از و ومابقی ملک ورثه باشد و بقدر آنچه از آن بنده آزاد شده
از مال مکسوب او بعد از وفات آقاش همان مقدار از و باشد ومابقی مال ورثه دویم هرگاه باشد آقای مدبر را مالی سوای آن
عبد مدبر که آن مال غایب باشد و دو برابر قیمت عبد بود و بعد فوت آقا سیوم حصه آن عبد آزاد میشود و تتمه موقوف میماند بر حصول
آن مال غایب که اگر حاصل شود تمام آن مال تمام عبد آزاد میشود و اگر تلف شود مستقر میگردد آزادی بر مقدار ثلث از عبد و اگر
بعض تلف شود و بعض دیگر بدست ورثه آید بقدر ثلث حاصل هم در عتق عبد افزوده میگردد سیوم هرگاه آقا مکاتب کند بنده
خود را و بعد از آن مدبر گرداند او صحیح است پس اگر ادا کند آن عبد مال کتابت را آزاد میشود بهمان کتابت و اگر تاخیر کند در اداے
مال الکتابت تا وقتی که آقای او فوت شود آزاد میشود به تدبیر اگر از ثلث مال متوفی بر آید والا ثلث آن عبد آزاد میشود به تدبیر و از مال
الکتابت هم بقدر ثلث از او ساقط میشود باقی را بورثه آقا میرساند و اگر اول تدبیر کند بنده را و بعد از آن مکاتب سازد او بسبب
کتابت نقض به تدبیر میشود و درین اشکال است اما اگر تدبیر کند بنده را و بعد از آن مقاطعه کند با او بر مالی تا زود تر آزاد شود ابطال
تدبیر نباشد قطعا مترجم گوید جهة اشکال اینست که بسبب کتابت بالفعل بنده آزاد نمیشود و بر رقیت خود هست پس تدبیر تعلق با و
میگیرد و منافات با تدبیر ندارد که کتابت ابطال تدبیر کند لیکن چون مکاتب بکتابت مالک نفس خود میشود پس گویا خود را از پیش
آقای خود خریده و بیع مبطل تدبیر است پس کتابت هم مبطل تدبیر باشد لهذا فقها درین مسئله اختلاف کرده اند چهارم هرگاه تدبیر
کند حملی را که در شکم مادر باشد صحیح است تدبیر و سرایت نمیکند به مادر او و اگر رجوع کند در تدبیر او آنهم صحیح است پس اگر بیاید ولد را
بعد کمتر از ششماه از وقت تدبیر آن ولد مدبر باشد زیرا که تحقق شد وجود او در وقت تدبیر چه اقل مدت حمل ششماه است و اگر زیاده
از ششماه گذشته آن ولد تولد کند حکم نمیکنند بانکه مدبر شده زیرا که محتمل است که در آنوقت موجود نباشد و بعد از آن بهم رسیده
و به توهم آنکه حمل او را آقا مدبر کرده باشد اما مکاتبت پس استدعای بیان چند امر میکند یکی ارکان کتابت دویم احکام آن سیوم
لواحق آن اما ارکان پس چهار اند صیغه کتابت است و ایجاب کننده آن یعنی مالک عبد و مملوک و عوض و کتابت امریست
سنت بدون استدعای مملوک اگر بنده امین باشد و قادر بر کسب مال بود و موکد میشود استحباب هرگاه التماس کتابت کند مملوک
از آقای خود و اگر هر دو امر متحقق نشوند یعنی قادر بر کسب مال نباشد و التماس کتابت هم نکند یا یکی ازین دو امر متحقق نشود در انصورت
کتابت امریست مباح یعنی مساوی الفعل و الترک و کتابت عتق بنده معلق بصفت نیست که جایز نباشد و فروختن غلام
بهمان غلام هم نیست بلکه این معامله شرعی علیحده است بنفسه دورست از مشابهت بیع و شرا پس اگر بفروشد آقا غلام را بنفس
بهمان غلام بقیمت موجل جایز نباشد و ثابت نیست در کتابت عبد خیار مجلس چنانچه در بیع ثابت است و مذکور شد در کتاب
بیع و صحیح نیست کتابت بدون تعلیق به نیت ادای مال الکتابت علی الاشبه و محتاج است ثبوت کتابت بسوی ایجاب

وقبول ودر مکاتب ساختن بنده کافیست که بگوید اقا مکاتب ساختم ترا که فلان مبلغ تا فلان مدت بهم رسانیده بمن بدهی و آیا
محتاج است بآنکه بگوید که هرگاه ادای آن مبلغ کنی آزادی ونیت آزادی هم داشته باشد بعضی فقها گفته اند بلی وبعضی دیگر میگویند
نیت عتق کافیست با عقد کتابت هرچند تلفظ بلفظ آزادی نه نماید پس هرگاه ادای آن مبلغ نماید آزاد شود خواه ضمیمه یعنی هرگاه ادا کنی
پس آزاد شوی ذکر کند یا نکند واز ان غافل شود واین اشبه است وکتابت منقسم است بدو قسم کتابت مشروط وکتابت مطلق
مطلقه انست که اقتصار کند آقا بر عقد کتابت و ذکر میعاد ادای مال الکتابة و عوض و نیت آزادی و مشروطه آنکه ضم کند با این عبارت
هم که پس اگر عاجز آئی از ادای تمام عوض باز عبد باشی پس هرگاه عاجز آید آقا را میرسد که باز برگرداند اورا به بندگی وانچه تا آنوقت از او گرفته
باشد واپس نمیدهد باو وحد عاجزی آنست که یک قسط را بقسط دیگر اندازد و معلوم شود از حال او که عاجز آمده است از خلاصی خود و بعضی
گفته اند که حد عاجزی آنست که قسط را تا خبر اندازد خواه تا زمان قسط دیگر باشد یا کمتر از ان واین مرویست و شیخ علی رحمه الله همین
قول را معتمد دانست و مستحب است مولی را که در صورت عجز غلام مکاتب مهلت بدهد اورا وکتابت عقد لازم است خواه مطلق باشد
یا مشروط و بعضی گفته اند که اگر مشروط باشد عقد جایز است از طرف عبد زیرا که میرسد اورا که عاجز سازد خود را و فسخ عقد کتابت کند
وقول اول اشبه است و مسلم نمیداریم که بنده را جایز باشد خود را عاجز ساختن بلکه براو واجب است سعی کردن در تحصیل مال کتابت و اگر
امتناع کند جبر میکنند اورا بر سعی و شیخ رحمه الله فرموده که جبر نمیکنند و دران اشکال است زیرا که عقد کتابت اقتضای وجوب سعی
میکند پس اشبه اجبار است و لیکن اگر عاجز آید آقا را میرسد که فسخ عقد کتابت نماید و اگر هر دو اتفاق کنند بر فسخ انهم صحیح است و همچنین
صحیح است که ابراء کند آقا عبد را از مال کتابت و باطل نمیشود کتابت بموت آقا و وارث را میرسد که مطالبه مال الکتابة نماید و آزاد
میشود باداء مال کتابت بورثه و معتبر است در مالک که بالغ عاقل باشد و باختیار کتابت نماید نه باجبار و جایز التصرف باشد یعنی
محجور علیه نبود و آیا معتبر است اسلام هم دران تردد است و وجه عدم اشتراط است پس اگر مکاتب کند کافر ذمی غلام کافر ذمی خود را
در عوض خمر یا خنزیر و تقابض آن نمایند حکم میکنند بر آنها به التزام آزادی و اگر هر دو مسلمان شوند باطل نمیشود مکاتبت اگرچه قبض خمر
و خنزیر نکرده باشد و واجب است بر مملوک که قیمت آن بدهد و جایز است ولی یتیم را که مکاتب کند غلام یتیم را اگر دران منفعت و صلاح او باشد و درین قول است
بعدم جواز و اگر مرتد شود کسی و بعد از ان مکاتب کند غلام خود را صحیح نیست مکاتبت زیرا که اگر مرتد فطری باشد بملک او تعلق گرفته
او میگیرد و ملک غیر را مکاتبت نمودن صحیح نیست و اگر مرتد ملی باشد عبد مسلمان را از دست او برمی آرند و تصرف او نمیگذارند و معتبر است
در مملوک که بالغ و عاقل باشد زیرا که صبی و مجنون را شایستگی قبول خیری نیست و در مکاتب ساختن بنده کافر تردد است اظهر آنست
که جایز نیست زیرا که حق تعالی فرموده فکاتبوهم ان علمتم فیهم خیرا یعنی مکاتب بسازید آنها را اگر در آنها خیری بدانید و در کافر
خیری نیست اما مدت پس شرط بودن مدت خلافست بعضی علما گفته اند میعاد مدت در کتابت شرط نیست بلکه صحیح است

کتابت خواه در حال باشد یا بعد مدت و بعضی شرط کرده اند میعاد را و این شبهه است زیرا که آنچه بالفعل در دست مملوک است مال آقای
اوست پس صحیح نیست که معامله عتق خود کند در برابر آنچه در ملک عبد نیست آن چیزیست که متوقع الحصول باشد پس می باید برای
آن مدت معین کند و اگر یک مدت هم برای ادای آن مقرر کند کافی است و در بسیاری مدت حدی نیست هرگاه معین و معلوم باشد
ولابد است از اینکه وقت ادای آن مشخص باشد پس اگر بگوید بغلام خود که مکاتب ساختم ترا برا اینکه ادا کنی بمن فلان مبلغ در سال با نصفی
که سال ظرف زمان ادا باشد صحیح نیست زیرا که وقت ادا معین و مشخص نشد و دایر گشت در تمام سال و جایز است که اقساط مساوی
مقرر کند یا مختلف و بعضی گفته اند که مدت میباید متصل بزمان عقد باشد باین طریق که در عقد کتابت زمانی که مقرر کنند مانند
یکماه یا دو ماه از روز عقد نه اینکه بعد از یکماه از مدت عقد مثلا لیکن در اشتراط آن تردد است و اگر بگوید که مکاتب ساختم ترا بر خدمت
یکماه و یک دینار بعد از یکماه صحیح است در صورتیکه معلوم باشد جنس دینار و لازم نیست وقت ادای دینار تاخیر تا مدت دیگر زیرا که مذکور
شد که یک اجل هم در کتابت کافیست و اگر بیمار شود غلام در آن ماه خدمت باطل میشود کتابت زیرا که عوض متحقق نشد و اگر بگوید
که مکاتب کردم ترا بر خدمت یکماه بعد از این ماه بعضی فقها که اشتراط اتصال مدت بزمان عقد کرده اند نزد آنها باطل میشود کتابت
و در آن تردد است و اگر مکاتب کند او را و بعد از آن قید کند او را مدتی بعضی فقها گفته اند که واجب است که مهلت دهد او را در ادای
وجه قسط زیاده از میعاد بقدر مدت حبس و بعضی دیگر گفته اند که اجرت مدت حبس بدهد و آن شبهه است اما عوض که آنرا مال الکتابت
خوانند پس معتبر است در آن که دین باشد میعاد وقت معلوم و موصوف بصفتی که باعث تعیین آن دین شود و صحیح باشد که مولی مالک
آن شود پس صحیح نیست کتابت در برابر مال معین موجود فی الحال و نه بر مال مجهول بلکه باید که ذکر شود در وصف آن هر چه بآن تفاوت
قیمت ثمن میشود بنوعی که جهالت از آن برطرف شود پس اگر مال الکتابت از جمله طلا و نقره باشد باید وصف کند آنرا چنانچه وصف می کنند
در نسیه مانند درهم مسکوک بسکه فلان یا دیناری که باین وزن یا باین قیمت باشد مثلا اگر عوض کتابت متاع باشد آنرا معین
کنند بنوعیکه جهالت از آن برطرف شود چنانچه در بیع سلم میکنند و جایز است که مکاتب کند عبد را بهر قدر که خواهد از نقدین و مکروه
است که مکاتب کنند او را بر زیاده از بهای او و جایز است مکاتبه نمودن بر منفعتی مانند خدمت و دوختن جامها و ساختن عمارت
بعد از آنکه وصف کنند این امور را بوجهی که رفع جهالت شود و هرگاه جمع کند شخصی در میان کتابت عبد و فروختن متاعی و اجاره
ملکی یا سوای آن عقود و معاوضات مانند رنگ کردن پارچه در یک عقد صحیح است مثلا بگوید که مکاتب ساختم ترا و فروختم
این جامه را و اجاره دادم این شتر را بتو مجموع در بدل صد درهم و او هم قبول کند جمیع عقود مذکوره واقع میشود در بدل مجموع
صد درهم در این صورت اگر مطلوب باشد که معلوم کند که حصه عوض کتابت مثلا چه مقدار میشود طریقش اینست در این صورت
که قیمت عبد را معلوم کند که در وقت کتابت چه می ارزید همچنین قیمت جامه و کرایه شتر و فرض کنیم که قیمت عبد ده درم بود و قیمت

جامه دو درهم و کرایه شتر هم ده درهم مجموع سی درهم میشود و قیمت عبد ثلث مجموع سی درهم است و این هر سه عقد که در بدل صد درهم شده مقسوم میشود صد درهم بر سه عقد اثلاثا پس ثلث آن که حصه مکاتب باشد که سی و سه درهم و ثلث درهم بود هرگاه آن را ادا کرد آزاد میشود و علی هذا القیاس در صورت تفاوت حصص مذکوره در قیمت و اجرت هر عقد را حصه از مجموع ما وقع علیه العقود باختلاف تعلق میگیرد و همچنین جایز است که مکاتب کنند دو کس عبد مشترک را خواه حصه های آنها برابر باشد خواه نه خواه عبد یا مختلف بدل کتابت از هر دو مالک مساوی باشد یا متفاوت و جایز نیست که مال الکتابت به یک شریک بدهد و شریک دیگر ندهد و اگر بدهد چیزی مشترک باشد در میان هر دو مالک و اگر اجازت دهد یک شریک بشریک دیگر گرفتن جایز است که او بگیرد و اگر مکاتب کنند سه غلام را در یک عقد صحیح است و هر کدام مکاتب میشود بقدر حصه خود از آنچه بر آن مکاتب شده باین معنی که هر سه غلام را قیمت کنند که در وقت عقد مکاتبت چه می ارزیدند و قیمت هر یک با مجموع چه نسبت دارد بهمان نسبت از مال الکتابت حصه بهر کدام تعلق میگیرد و هر کدام از آنها که حصه مال الکتابت ادا کنند آزاد میشود و موقوف نمی ماند بر ادای حصه دیگران و هر کدام از آنها که عاجز شود بر عبودیت میماند و اگر شرط کند مالک که هر یک از آنها کفیل و ضامن یکدیگر در ادای مال الکتابت شوند و در احضار هم شرط و کتابت هر دو صحیح باشد و اگر بدهد مکاتب قسط خود را پیش از مدت قائل است در قبض و تاخیر اگر عاجز شود مکاتب مطلق واجب است بر امام که آزاد کند او را از مال زکوة از حصه رقاب یعنی بندگان تحت الشدة و اگر مکاتبت فاسد باشد و موافق شرایط نشود لغو خواهد بود و حکم مکاتبت ندارد اما احکام و آن مشتمل است بر چند مسئله اول هرگاه بمیرد مکاتب مشروط اگر باشد باطل شود کتابت او و آنچه از او میماند مال آقای اوست و اولاد او هم غلام هستند و اگر مکاتب مشروط نباشد بلکه مطلق بود و تفسیر مشروط و مطلق مکرر گذشت آزاد میشود از او بقدر آنچه از مال الکتابت ادا کرده و باقی میماند از او در بندگی آقا بقدر آنچه ادا نکرده و از ترکه او هم حصه قیمت تعلق بمولای او میگیرد و آنچه از او آزاد شده بقدر آن از ترکه او مال ورثه اوست و اگر وارث او در احکام تابع آن غلام باشد یعنی قدری از او هم آزاد شده باشد و باقی در رقیت از حصه حریت قدری از مال مکاتب باو رسیده عوض باقی مال الکتابت میدهد و آزاد میشود و اگر مالی نداشته باشد از مکاتب اولاد او سعی میکنند در ادای باقی مال الکتابت بدهد هرگاه ادا کنند همه اولاد آزاد میشوند و یا میرسد آقا را که جبر کند اولاد مکاتب را جهت ادای بقیه عوض کتابت در آن تردد است و در روایت وارد شده که بقیه مال الکتابت را از اصل ترکه او میدهند و اولاد آزاد میشوند و ما بقی مال از آنهاست و روایت اول اشهر است و اگر کسی وصیت کند برای مکاتب بمالی صحیح است وصیت برای او بقدر یکه آزاد شده و باطل است بقدر زیاده از حصه آزادی و اگر واجب شود او را حدی بمقدار حریت حد احرار بر او جاری میشود و بمقدار رقیت حد عبید و اگر زنا کند آقا با کنیز مکاتب خود بقدر رقیت آن کنیز حد از مولی ساقط میشود و بقدر حریت جاری دوم جایز نیست مکاتب را که تصرف کند در مال خود بغیر وفق چیزی و نه بهبه یعنی بعنوان گذاشتگی و رعایت و بخشیدن بکسی و نه آزاد کردن غلامی و نه بقرض دادن مالی بدون اجازت آقا و همچنین جایز نیست

آقا را هم تصرف کردن در مال مکاتب مگر بطریق اخذ حق خود از مال الکتابت جایز نیست و اگر کنیز مکاتبه را وطی کند خواه بملک یا بنکاح
و اگر کنیز مکاتب اطاعت او کند در فعل زنا مستوجب حد میشود و مراد از حد درینجا تعزیر است زیرا که بسبب مکاتبت از ملک آقا بر نمی آید و این
شبهه است که موجب سقوط حد میشود و جایز نیست مولی را وطی کنیز غلام مکاتب و اگر وطی کند بطریق شبهه واجب میشود براو که مهر المثل بآن کنیز
بدهد و هرچه پیدا کند غلام مکاتب پیش آزادی مال الکتابت یا بعد از ادای آن پس آن مال اوست زیرا که تسلط آقا از او ساقط شد بکتابت
و تزویج نمیکند کنیز مکاتبه بدون اجازت آقا و اگر بی اجازت تجویز کند عقد آن کنیز موقوف بر اجازت مالک است خواه مکاتبه مطلق باشد یا
مشروط و همچنین نمیرسد مکاتب را وطی کنیزی که بخرد آنرا مگر با جازت آقای خود هرچند مکاتب مطلق باشد سیوم هرچه شرط کند آقا بر غلام مکاتب
خود در عقد کتابت لازم میشود براو مادام که مخالف کتاب الله و سنت پیغمبر نباشد چهارم اگر حملی در شکم کنیز باشد و او را مکاتب گردانند
حمل مکاتب نخواهد بود ولیکن اگر حمل بگیرد بعد از کتابت هر بچه که او هم غلام آقا باشد درینصورت حکم اولاد آن کنیز حکم آن کنیز خواهد بود و از ان
اولاد هم آزاد میشود بعد ادای مال الکتابت بقدری از مادر آنها آزاد شده و اگر کنیز مکاتبه تزویج کند با مردی آزاد اولاد او آزاد میشود
و اگر حمل بگیرد از آقای خود باطل نمیشود کتابت او زیرا که استیلاد منافی کتابت نیست پس اگر بمیرد آقا و براو باقی باشد چیزی از مال الکتابت
آزاد میشود آن کنیز از حصه ولد خود و اگر او را ولدی نباشد سعی میکند و بکسب خود مال کتابت بهم رسانیده بورثه آقا میدهد پنجم مکاتب
مشروط رق است حکم غلام صرف دارد در زکوة فطره او واجب است بر آقای او و اگر مکاتب مطلق باشد واجب نیست بر آقا زکوة فطره
او و نه براو مگر آنکه قدری از مال الکتابت آقا رسانیده باشد و بمقدار آن آزاد شده پس بقدر حریت زکوة فطره براو واجب می شود
و هرگاه واجب شود براو کفاره ادای کفاره بصوم کند و اگر کفاره بعتق رقبه ادا کند مجزی نیست و او همچنین اگر کفاره بدهد با طعام مساکین
آنهم مجزی نیست و اگر آقا او را اجازت بدهد بکفاره عتق رقبه یا اطعام مساکین بعضی گفته اند باز مجزی نیست از و زیرا که کفاره داده که براو
واجب نبود ششم هرگاه مملوکی مکاتبت مشترک باشد در میان دو آقا و یکی از حصه خود آزاد کند آن مملوک مالک نصف نفس خود میشود و کسی
که نگذشته مشترک است در میان او و آقای دویم و اگر یکی ازاین دو طلب مهایات کند یعنی آقای دویم یا آن مملوک خواهش تقسیم ایام
و کسب کار کند جایز است و تقسیم میشود باین طریق که یک روزه حاصل او از آقا باشد و یک روز از عبد و هرکس از این دو که قبول مهایات
نکند او را مجبور میسازند بر قبول آن و بعضی میگویند که جبر براو نمیتوان کرد بلکه هر چه هر روز کسب کند هر دو در آن شریک اند و این قول اشبه
است هفتم اگر مکاتب کند بنده خود را و بمیرد پس ابرا کند یکی از ورثه حصه مال الکتابت آن عبد را یا آزاد کند او را از حصه خود صحیح
است و قیمت حصه باقی ورثه بر ذمه او میشود شیخ علی رحمه الله فرموده که مقتضا آنست که در صورت ابرا [illegible] و در صورت عتق باطل شود
هشتم هر که مکاتب کند بنده خود را اگر بر ذمه او از وجه زکوة باشد چیزی واجب است که آن مکاتب را هم مدد نمایند بعطای چیزی
از مال زکوة خواه قلیل باشد یا کثیر و اگر نزد او مال زکوة نباشد مستحب است که باو عطای کند هرچند واجب نباشد نهم اگر شخصی

دو غلام مکاتب باشد و یکی ادای مال الکتابت کند و مشتبه شود که کدام یک ادا نموده صبر میکنند در مطالبه بامید آنکه بخاطر برسد و اگر نمیرسد
آقا بدون بخاطر آوردن تعیین استخراج تمام ادا کننده میکنند بقرعه و اگر هر دو غلام دعوی کنند بر مولی که علم دارد بمودی قول قول آقاست
باقسم او و بعد از آن بقرعه تعیین میکنند مکاتب مودی را و هم جایز است فروختن مال الکتابت یعنی پیش از قبض پس اگر برساند عبد
مکاتب آن مال را بمشتری آزاد میشود و اگر مکاتب مشروط باشد و عاجز آید از ادای آن فسخ کند مولی عقد مکاتبت را بر میگردد مملوک
بسوی بندگی مولای خود و جایز است فروختن مکاتب مشروط بعد از آنکه او عاجز شود از ادای مال الکتابت و آقا فسخ کتابت کند
و جایز نیست فروختن مکاتب مطلق و شیخ علی رحمه الله فرموده که اگر مکاتب مطلق هم عاجز آید از ادای مال الکتابت کلا یا بعضا
و مولی فسخ کتابت او کند جایز است که او را هم بفروشد اگر از کل عاجز آید تمام او را بفروشد و اگر از ادای بعض عاجز شود حصه رقیت
او را بفروشد و مابقی بقدر ادای مال الکتابت آزاد باشد یازدهم اگر تزویج کند مولی دختر خود را بغلام مکاتب و بعد از آن بمیرد
پس مالک شود دختر شوهر خود را فسخ نکاح میشود در میان آنها دوازدهم هرگاه اختلاف کنند آقا و غلام مکاتب در مقدار مال الکتابت
یا در مدت آن یا در اقساط پس قول قول آقاست باقسم او و اگر بگوییم که قول قول منکر زیادتی مال و زیادتی مدت [illegible] خوب است
سیزدهم هرگاه بدهد عبد مکاتب مال الکتابت را و حکم کند مولی بحریت آن عبد و بعد از آن ظاهر شود که مال الکتابت معیب بود [illegible]
اگر راضی شود آقا بهمان معیوب عتق متحقق شود و اگر رد کند عتق باطل شود زیرا که آن مشروط بعوض بود و هرگاه عوض رد شد [illegible]
با اینهم باقی نماند و اگر در عوض [illegible] بهم رسد در دست آقا مانع رد آن عیب سابق نمیشود بلی تفاوت قیمت که بعیب دوم در آن مال بهم رسید
باشد [illegible] میکند و شیخ رحمه الله فرموده که عیب حادث مانع رد بعیب سابق نمیشود و این عیب [illegible] چهاردهم هرگاه جمع شود هم بنده مکاتب [illegible]
دیگر یا مال الکتابت [illegible]
و دیون [illegible] قرضخواهان [illegible] اگر مکاتب مشروط باشد [illegible]
قرضخواهان [illegible] اگر [illegible] مکاتب مشروط باشد [illegible] باطل میشود و آنچه در دست او باشد از مال و ادای
و دین او [illegible] و اگر [illegible] قرضخواهان [illegible] التقسیم میکنند و ضامن دین
او نمیشود و آقا زیرا که [illegible] بهمان مال [illegible] پانزدهم جایز است که مکاتب کند حصه از غلام را هرگاه تتمه آن عبد
حر باشد یا رقیت بهمان مولی بود و شیخ رحمه الله آنرا جایز ندانسته و اگر تتمه آن غلام مملوک مالک دیگر باشد پس اگر آن مالک
دیگر اجازه کتابت بدهد بشریک خود صحیح است کتابت و اگر اجازت ندهد صحیح نیست زیرا که متضمن ضرر شریک است و نیز [illegible]
کتابت استقلال [illegible] در اکتساب مال و در صورت شرکت متحقق نمیشود زیرا که بدون اجازت شریک [illegible] نمیتواند که [illegible]
اکتساب مال پس مستقل در اکتساب نباشد والله العالم [illegible] مقصد اول در احکام لواحق تصرفات مکاتب

است و سابق بیان کردیم که جایز نیست مکاتب را در مال خود تصرفی کند که منافی کسب مال بود مانند بخشش مال بکسی یا کم کردن در قیمت مال
خود یا مضاربت دادن مال یا آزاد کردن بنده بغیر اجازت مولی چنانچه صحیح است که مال خود را به بیگانه بخشد با اجازت آقا صحیح است که ببخشد
با آقای خود هم زیرا که منع تصرف مذکور از جهت حق مولی است نه از جهت دیگر الحق میکنم در اینجا چند مسئله دیگر **اول** مقصود از کتابت
عبد تحصیل عتق است و تمام نمیشود مگر آنکه آن عبد را واگذارد مولی در سعی اکتساب بهر نحو که باشد از وجوه مکاسب مانند بیع و شرا و قبول هبه
و عطیا و غیره پس صحیح است که با آقای خود چیزی بفروشد و بدیگری هم بخرد از آقای خود مالی و از غیر آقا هم در صورت گمان انتفاع در معاملات
پس میفروشد به نقد نه نسیه مگر آنکه بفروشد بخریدار به قیمت زیاده از قیمت حال و قیمت حال را بالفعل بگیرد از مشتری و زیاده را بر میعاد بگذارد
و مکاتب اگر چیزی را به نسیه بخرد جایز است یا بطریق بیع و سلم بفروشد متاعی را که قیمت آن فی الحال بگیرد و متاع را میعاد مقرر کند و جایز نیست
او را که بر هن بگذارد متاع خود را زیرا که در آن خطر تلف است و منفعتی نیست همچنین جایز نیست که بمضاربت بدهد مال خود را **دوم** هرگاه از عبد
مکاتب مالی باشد بر ذمه مولی و وقت ادای قسط مال الکتابت برسد پس اگر هر دو مال مساوی یکدیگر باشند در جنس و وصف برابر میشود
با یکدیگر و تقاص نامی ماند و اگر از یکی زیاده باشد و از دوم کم تقاص متعلق بزیاده میگیرد و مساوی محسوب میگردد و اگر دو مال مذکور از
دو جنس مختلف باشند مثلا از یکی جنس پارچه باشد و از دوم جنس غله تقاص یعنی استیفای حق هیچ یکی نمیشود مگر برضای همدیگر و همین حکم است
در هر معاملتی که در میان دو کس باشد و هرگاه هر دو راضی شوند برائت ذمه طرفین متحقق میشود و احتیاج نیست که هر کدام مافی الذمه را بقبض
دیگری بدهد و مافی الذمه او را از او بگیرد خواه آن مال از جمله نقدین باشد یا از امتعه و درین قول دیگر هم هست بتفصیل و آن اینست که اگر هر دو
مال از جنس اثمان باشد یعنی از جنس طلا و نقره پس یکی قبض کند از غریم خود مافی الذمه او را که نقره باشد مثلا و همان را عوض دین خود که طلا
باشد بدهد کافی است و اگر از جنس امتعه باشند باید هر کدام حق خود را از غریم خود بگیرد و در بدل حق غریم باو بدهد و اگر از یکی نقد باشد و از دوم
متاع و متاع را از غریم بگیرد و باو بدهد در عوض نقد جایز است و بر عکس جایز نیست و این مبنی بر آنست که تقاص حکم بیع داشته باشد و شرایط بیع
در آن معتبر بود که بیع دین بدین لازم نیاید و بیع متاع پیش از قبض نشود **سیوم** هرگاه بخرد مکاتب پدر خود را بدون اجازت آقا صحیح نیست
خریدن او زیرا که پدر بمجرد خریدن پسر آزاد میشود و نقصان مالی بمکاتب میرسد که ضرر مولای اوست و اگر اجازت بدهد مولی صحیح است
و همچنین اگر وصیت کند مالک پدر عبد مذکور که او را به پسرش بدهند بعد فوت مالک در قبول این وصیت ضرری بعبد مکاتب نباشد
باین صورت که پدر آن عبد باکتساب خود مؤنت پیدا میکرده باشد و مستغنی بود از مکاتب پس هرگاه قبول کند آن وصیت را و ادا کند
مال کتابت آزاد میشود عبد مکاتب باداء مال الکتابت و پدر را هم برای اینکه در ملک پسر آمده و اگر عاجز شود از ادای مال الکتابت و فسخ
کند مولی عقد کتابت را هر دو پدر و پسر غلام او خواهند بود لیکن در غلامی پدر تردد است **مترجم** گوید سبب تردد اینست که آن غلام
متعلق به پسر گرفته و تشبث بحریت بهم رسانیده پس استرداد او و لد یرق معقول نیست و لیکن اقوی استرداد است زیرا که پدر آزاد میشود

درصورتیکه در ملک پسر درآید و هرگاه پسر هم عبد باشد او را صلاحیت مالک شدن نیست پس آزاد نشود چهارم هرگاه عبد مکاتب جنایت
کند بر کسی و مجنی علیه طلب قصاص جنایت یا دیت کند مکاتب را میرسد که آن غلام را خلاص کند بادای دیت که تفاوت قیمت جنایت بود
مگر آنکه در خلاص ساختن او دیدیت نفع مکاتب باشد و اگر غلام پدر مکاتب باشد که باجازت مولی خریده باشد او را نمیرسد مکاتب را که
او را خلاص کند بادای دیت هرچند آن دیت کمتر از قیمت پدر او باشد زیرا که مال حاضر را که قیمت او ست تلف میکند و باقی میگذارد مالی را
که بآن منتفع نمیتواند شد زیرا که تصرف مالکانه بر پدر خود نمیتواند کرد و درین مسئله تردد است زیرا که فقها گفته اند که در صورت عجز از ادای مال
الکتابت پدر خود را که باجازت آقا خریده باشد جهت ادای مال الکتابت میتواند فروخت پس مال لا ینتفع به نباشد **مقصد دوم** در بیان
احکام جنایت مکاتب است و احکام جنایتی که بر مکاتب کنند و دران دو قسم است **اول** در مسایل متعلق بمکاتب مشروط است و آن شش
مسئله است **اول** هرگاه جنایت کند مکاتب بر آقای خود عمدا پس اگر آن جنایت قتل نفس باشد یعنی آقا را بکشد اخذ قصاص تعلق بورثه
آقا دارد پس اگر او را قصاص کنند و بکشند حکم مردن او دارد که گویا باجل خود مرده است مالی که از او مانده مال ورثه آقاست و اگر جنایت
قتل نفس نباشد و قطع عضوی مانند بریدن دست یا پا پس اگر ورثه هم همان عضو را از و ببرند بطریق قصاص در باقی کتابت بحال
خواهد بود و اگر جنایت بطریق خطا از مکاتب نسبت با آقا آمده باشد دیت آن تعلق برقبه مکاتب میگیرد باین معنی که هرگاه آزاد شود ادای
دیت ذمه خود میکند و میرسد آن مکاتب را اخلاص کند نفس خود را بادادن دیت جنایت زیرا که این تعلق بمصلحت او دارد پس اگر در دست
او مالی بود بقدر ادای مال الکتابت و دیت جنایت و آنرا ادا کند بمولی آزاد میشود و اگر کم باشد که وفا بهر دو نکند ادای دیت کند مقدم
بر مال الکتابت و بعد از ان اگر ظاهر شود که عاجز شد از ادای مال الکتابت میرسد آقای او را که فسخ کتابت او نماید و اگر مطلقا او را مالی نباشد
و عاجز شود از ادای مال الکتابت پس اگر فسخ کند آقا کتابت او را رق مولی میشود و دیت جنایت هم ساقط میشود از او زیرا که مولی را مالی
بر ذمه مملوک خود نمیباشد و مال الکتابت هم ساقط میشود بسبب فسخ کتابت **دوم** هرگاه مکاتب جنایتی کند بر بیگانه یعنی غیر مالک عمدا
و نبخشد مجنی علیه او را کتابت او بحال خود است و اگر قتل نفس کند عمدا و ورثه مقتول او را قصاص کنند حکم مرده دارد که مال او تعلق با آقا
میگیرد و اگر قتل خطا کند میرسد او را که خود را اخلاص کند بادای دیت و ارش جنایت و اگر مالی نداشته باشد پس میرسد آن بیگانه را که او را فروشد
و بدل ارش جنایت مگر آنکه آقا ارش جنایت بدهد بمجنی علیه یا بورثه او پس اگر آقا خلاص کند او را کتابت بحال خواهد بود **سیوم** هرگاه جنایت
کند غلام او بر کسی بطریق خطا مکاتب را میرسد که ارش جنایت بدهد و غلام خود را اخلاص کند بشرطیکه ارش جنایت کمتر از قیمت غلام بود
و اگر زیاده از قیمت او بود نمیرسد مکاتب را که ارش بدهد چنانچه نمیرسد او را که بخرد متاعی را زیاده از قیمت مثل **چهارم** هرگاه جنایت کنند
مکاتب بر جماعتی پس اگر جنایت عمدا باشد قصاص از او میتوانند گرفت و اگر جنایت بخطا بود میرسد آنها را ارش جنایت که تعلق برقبه
مکاتب میگیرد پس اگر مالی که در دست او باشد بقدر ارش جنایت بود میرسد مکاتب را که آنمال بمجنی علیهم بدهد و خود را اخلاص کند

از دعوی آنها و اگر او را مالی نباشد همه شریک میشوند در قیمت آن عبد مکاتب موافق حصه های ارش جنایت هر کدام **پنجم** هرگاه مکاتب را باشد غلامی که آن غلام پدر مکاتب بود و بکشد غلام دیگر او را جایز نیست که مکاتب پدر خود را قصاص کند در بدل غلام چنانچه از قتل پسر بر پدر قصاص نیست و اگر مکاتب را چند غلام باشند و جنایت کنند بعضی از آنها بر بعضی دیگر جایز است مکاتب را قصاص کند جانی را از برای قطع مال تعدی و ظلم یعنی هرچند قصاص متضمن ضرر او ست و تصرفات مکاتب در مال خود ش بنوعی که متضمن ضرر باشد جایز نیست و در قصاص ضرر مکاتب است لیکن بجهت ای صلاح کل که و لکم فی القصاص حیوة متحمل این ضرر مستثنی شده است **ششم** هرگاه بکشند مکاتب را حکم مرده دارد که کتابت او باطل میشود و دیت مال آقای او ست و اگر جنایت کند بر عضوی از اعضای او عمداً و جنایت کننده آقای او باشد قصاص نمیکنند آقا را لیکن بر او لازم میشود ارش جنایت یعنی تفاوت قیمت که بمکاتب بدهد و همچنین اگر جنایت کننده بیگانه بود و آزاد و اگر غلام باشد قصاص بر او لازم میشود و در همه جا ثابت میشود و تفاوت قیمت آنرا بمکاتب میدهند زیرا که داخل کسب او ست **هفتم** هرگاه جنایت کند غلام آقا بر مکاتب او عمداً و مکاتب طلب قصاص کند آقا را میرسد که منع او کند از قصاص زیرا که مکاتب عبد است و سلطنت آقا بر او باقی ست تا هنگامی که مال الکتابت ادا کند و اگر جنایت بطریق خطا باشد و مکاتب طلب ارش کند از و یعنی تفاوت قیمت خواهد آقا منع او میتواند کرد زیرا که اینکار بمنزله اکتساب مال است و اگر خواهد که ببخشد ارش جنایت را بجانی موقوف میماند بر رضای آقا اما مکاتب مطلق پس هرگاه از مال الکتابت چیزی ادا کند آزاد میشود از او بحساب همان که ادا نموده مانند نصف یا ثلث یا غیر آن پس اگر چنین مکاتبی جنایت کند بر حری عمداً و قدری از او آزاد شده باشد یا دای مقداری از مال الکتابت قصاص میگیرند از ان مکاتب و اگر جنایت کند بر مملوکی قصاص گرفته نمیشود از و زیرا که در او حریت تعلق گرفته و قصاص عبد از حر گرفته نمیشود و لازم میشود بر او که تفاوت قیمت جنایت بدهد بآن مجنی علیه مملوک بمقدار حریت و تتمه تفاوت قیمت بر رقبه او تعلق میگیرد بقدر رقیت و اگر جنایت کند مکاتبی بر مکاتبی که هر دو مساوی باشند در حریت و عبدیت قصاص جاری میشود در جانی و اگر حریت جنایت کننده زیاده از حریت مجنی علیه بود قصاص گرفته نمیشود از و و اگر کمتر باشد قصاص گرفته میشود و اگر جنایت کند مکاتب خطائی بقدر حریت او یعنی ارش جنایت تعلق بعاقله او میگیرد که از عاقله او باید گرفت و تفسیر عاقله در کتاب الدیات مذکور خواهد شد و تتمه تعلق برقبه او میگیرد و آقای او را میرسد که خالص کند حصه مملوکیت او را با دای حصه آن از ارش جنایت خواه آن مکاتب جنایت بر عبد کرده باشد یا بر حر و اگر جنایت کند بر او حری پس قصاص بر حر نیست و ارش جنایت از و میگیرند و اگر مملوک باشد قصاص میگیرند از او و در جنایت عمداً **مطلب سیوم** در احکام مکاتبت در وصایا و درین چند مسئله است **اول** صحیح نیست وصیت کردن رقبه مکاتب یعنی بگوید که بعد از من فلان غلام مکاتب مرا بفلان شخص بدهند چنانچه صحیح نیست فروختن مکاتب و اگر بگوید که فلان غلام مکاتب من اگر عاجز آید از ادای مال الکتابت و فسخ کتابت نماید پس وصیت کردم که او را بتو بدهند جایز است و اگر

هر دو وصیت مذکور برای یک کس کند یا برای دو کس کند جایز است مثلا بگوید آقا که اگر مکاتب مال الکتابت بدهد وصیت کردم که آنرا بتو بدهند
واگر عاجز آید و فسخ کتابت نماید همان مکاتب بعد از من مال تو باشد یا بزید و عمرو بگوید که اگر ادای مال الکتابت کند مکاتب بعد از من بزید
بدهند واگر عاجز آید و فسخ کتابت نماید او را بعمرو بدهند دویم هرگاه مکاتب کند غلام خود را بعقد کتابت فاسد و بعد از ان وصیت کند
بآن عبد که او را بعد از من بفلان بدهند صحیح است اگر وصیت کند بمال الکتابت که بر ذمه اوست صحیح نیست زیرا که بسبب عقد فاسد بر ذمه
عبد چیزی نمیشود واگر بگوید که اگر قبض کنم آن مال را از وی پس وصیت کردم بآن برای تو صحیح است زیرا که مالی که باو بدهد مالک است و بعقد
کتابت فاسد مال مکاتب نمیشود سیوم اگر وصیت کند که بنه بخشند از مال الکتابت واکثر از جمله انچه باقی مانده برا و این وصیت است
بنصف باقی مع شی زاید و ورثه مختارند در تعیین مقدار زاید واگر بگوید ساقط کنند از او اکثر از انچه بر ذمه او مانده و مثل اکثر پس این
وصیت است باسقاط تمام باقی باطل است در زیاده از تمام واگر بگوید که ساقط کنند از وی هرچه بخواهد پس اگر مکاتب خواهد که قدری ساقط
کند و قدری بر خود بگذارد صحیح است واگر خواهد که تمام ساقط شود فقها گفته اند که صحیح نیست زیرا که لفظ هرچه خواهد دلالت بر بعض کند نه بر تمام
بقرینه حال پس باید چیزی باقی گذارد چهارم هرگاه بگوید که ساقط کنند از او قسط وسط را پس اگر در میان اقساط مال الکتابت قسط وسطی
باشد از روی عدد مانند اینکه سه قسط مقرر شده هر یک قسطی یک دینار پس دویم وسط است باعتبار عدد در میان دو طرف که اول
وسیوم است یا باعتبار مقدار مال مانند اینکه چهار قسط باشد دو قسط دو دو دینار و قسط سیوم سه دینار و قسط چهارم چهار دینار
درینصورت وسط اقساط باعتبار مقدار مال سه دینار است منصرف میشود وصیت بسوی همان وسط که آنرا باید اسقاط کنند واگر در اقساط
وسط عددی هم باشد و وسط مقداری هم ورثه موصی مختارند هر کدام ازین دو وسط که خواهند اسقاط نمایند و بعضی فقها گفته اند که بقرعه
تعیین وسطی باید نمود واین خوبست واگر وسط در اقساط نباشد نه باعتبار عدد اقساط و نه باعتبار مقدار مال جمع میکنند چهار قسط را که مساوی
باشند در هر قسطی یک دینار پس وسط چهار دو دینار باشد از دو قسط که در میان اول قسط و قسط چهارم واقع شده اند پس از چهار قسط
قسط دویم و سیوم وسط بود و از شش قسط سیوم و چهارم وسط باشد آنرا بموجب وصیت موصی اسقاط نمایند پنجم هرگاه آزاد کند غلام مکاتب
خود را در مرض خود یا ابرای مال الکتابت کند او را پس اگر چاق شود از ان مرض عتق هم صحیح و لازم میشود و ابرا هم واگر بمیرد در همان
مرض بری آیند عتق یا ابرا هر کدام که واقع ساخته از ثلث مال میت زیرا که منجزات مریض هم در حکم وصیت است علی الاصح و در نیز
قول دیگر هم هست که منجزات از اصل ترکه بری آید و در زیاده از ثلث مال هم جاری میشود پس درین مسئله ملاحظه باید کرد که ثلث مال
میت چه مقدار است و مال الکتابت چه قدر است و قیمت آن عبد چه مقدار اگر مال الکتابت مثلا زیاده از قیمت عبد باشد و بقدر
ثلث ترکه یا کمتر از ان بود ابرای مال الکتابت صحیح باشد و عبد همان آزاد میشود واگر قیمت آن عبد زیاده از مال الکتابت بود
و از ثلث ترکه زیاده نباشد باز عتق صحیح است واگر یکی ازین دو زیاده از ثلث ترکه باشد و دویم برابر ثلث یا کمتر هر کدام که

زیاده از ثلث بود آنرا می اندازند و اعتبار نمیکنند و بیدو یم که بقدر ثلث یا کمتر است آزاد میشود و اگر اقل امرین هم زیاده از ثلث ترکه
بود آزاد میشود از آن بنده بقدر آنچه از ثلث ترکه میت زیاد و نباشد و باطل میشود وصیت در زیاده بر آن و بکسب و کار خود باقی
مال الکتابت هم بهم رسانیده بود با آقای خود میدهد و اگر از ادای آن عاجز آید میرسد ورثه را که بقدر آنچه بر ذمه او مانده از و بر رقیت باقی بگذارند
ششم هرگاه وصیت کند با آزاد کردن بنده که او را پیش از وصیت مکاتب کرده باشد و بمیرد و سوای آن عبد مالی نداشته باشد و وقت
قسط مال الکتابت نرسیده ثلث آن عبد بوصیت آزاد میشود بمجرد فوت آقا و در عتق ثلث عبد احتیاج انتظار نیست که بعد از رسیدن وقت
قسط مال الکتابت آزاد میشود و بعد از ادای ثلث بوصیت اگر مال کتابت تمام ادا کند بورثه حاصل میشود ورثه را مال و آزاد میشود
تماما و اگر عاجز آید از ادای مال الکتابت دو ثلث آن عبد را بهمینگه دارند ورثه بسوی غلامی خود و همان دو ثلث مکاتب شوند و آزاد
میگردند آن دو ثلث هم بعد از ادای مال الکتابت که بر او است هفتم هرگاه شخصی در مرض الموت مکاتب کند غلام خود را جاری
میشود مکاتبت اگر قیمت عبد بقدر ثلث مال یا کمتر از آن باشد و آزاد میشود بعد ادای مال الکتابت بورثه و اگر سوای عبد مذکور
مالی نداشته باشد یا قیمت عبد زیاده بر ثلث مال باشد بقدر ثلث جاری میشود مکاتبت در عبد و باقی میماند بر رقیت بقدر زیاده
بر ثلث ترکه و اگر بگویند مکاتبت در حکم بیع عبد است بنفس عبد پس اگر مال الکتابت بقدر قیمت عبد باشد شرعی بعمل نیامده که تعلق
ثلث مال موصی بگیرد جواب آنست که چنانچه عبد مال موصی است کسب او هم مال او است و مکاتبت معامله است بر مال موصی پس
در حکم هبه است و از ثلث بر می آید و این ظاهر است و درین مسئله قول دیگر هست نظر بر آنکه منجزات مریض از اصل مال بر می آید خواه بقدر
ثلث ترکه باشد یا زیاده از آن و حکم وصیت ندارد اما استیلاد یعنی کنیز ام ولد آقا شود پس استدعای بیان دو امر میکند امر اول در
کیفیت استیلاد است و کنیز ام ولد آقا میشود بشرطیکه در شکم او از نطفه آقا علقه متحقق شود یعنی خون بسته که آنرا حمل گویند در حالتیکه آن
کنیز در ملک او باشد و اگر پیدا از نطفه کسی از شکم کنیز دیگری بچه که آن بچه مملوک مالک کنیز بود و بعد از آن آن کنیز در ملک وطی کننده در آید
ام ولد واطی نمیشود و اگر آن بچه آزاد باشد مانند اینکه بوطی شبهه از کنیز دیگری بهم رسد و بعد از آن واطی مالک کنیز موطوءه شود شیخ رحمه الله
فرموده که آن کنیز ام ولد او میشود و در روایت این مادر وارد شده که نمیشود و اگر وطی کند کنیز مرهونه خود را که در رهن گذاشته باشد
آنرا و حمل بگیرد آن کنیز داخل میشود در حکم امهات اولاد زیرا که بسبب رهن از ملکیت او بر نمی آید و همچنین اگر وطی کند ذمی کنیز خود را و آن کنیز
حمل بگیرد از او و اگر مسلمان شود کنیز حامله ذمی پیش از و آنرا میفروشند بمسلمانی و از تصرف ذمی بر می آرند قهرا و بعضی فقها گفته اند که
کنیز را از تصرف او بر می آرند که با او ملاقی نشود و در دست زن معتمدی میگذارند و قول اول اشبه است مترجم گوید ابتدا آن بچه
مملوک از بطن کنیز یا باین طریق میباشد که واطی هم عبد بود یا حر باشد و موطوءه امة بود و مالک امة شرط کرده باشد بر زوج امة در عقد
نکاح که ولد مملوک او بود که درین صورت هر چند والد از مرد آزاد بهم رسد غلام مالک مادر خود شود و حکم در احکام ام ولد است و درین

چند مسئله است مسئله اول ام ولدها که مولای خود هست آزاد نمیشوند بسبب مردن آقا بلکه از حصه ولد خود آزاد میشود زیرا که ولد او
وارث مولی است در جمیع مال متروکه از جمله آن ام ولد هم هست پس حصه از ام ولد هم مالک میشود بارث و بمجرد ملکیت آزاد میشود آن حصه
زیرا که پسر مالک مادر نمیتواند شد ولیکن جایز نیست مولی را که کنیز ام ولد خود را بفروشد مادام که والدش زنده باشد مگر در قیمت رقبه آن
کنیز در هنگام اعتبار آقا یعنی آن کنیز را بنسیه خریده باشد و بعد از آن از و ولد بهم رساند و معسر شود که قدرت ادای قیمت بایع از وجه
دیگر نداشته باشد و بایع طلب کند در این صورت آن کنیز را برای ادای وجه قیمتش میتواند فروخت و اگر بمیرد ولد آن کنیز رجوع کند بسوی
ملکیت صرف مالک و جایز است که آنرا بفروشد یا بکسی ببخشد مثلا دوم هرگاه بمیرد آقای ام ولد و ولدش زنده باشد او را در حصه
ولدش مقرر میکنند و آزاد میشود بسبب ان ولد زیرا که پسر مالک مادر خود نمیشود چنانچه گذشت و اگر از آقا نمانده باشد مالی سوای ام ولد
آزاد میشود و از ان کنیز بمقدار حصه ولدش و آن کنیز بکسب خود تتمه قیمت خود را بورثه دیگر میرساند و تمام آزاد میشود و در روایتی
وارد شده که مابقی قیمت آنرا از ولدش میگیرند اگر مالدار باشد و این روایت معمول نیست سیوم هرگاه وصیت کند آقا برای ام ولد
بمالی بعضی فقها گفته اند که ام ولد آزاد میشود از حصه ولدش و آنچه آقا وصیت برای او کرده تمام باو میدهند و بعضی گفته اند که از وصیت آزاد میشود
یعنی قیمت او را از آنچه وصیتی که برای او نموده حساب میکنند و اگر قیمتش زیاده از مال موصی به بود زیاده را از ان حصه ولد محسوب میکنند
و آن اشبه است چهارم هرگاه جنایت کند ام ولد دیگری را بطریق خطا ارش جنایت تعلق میگیرد برقبه او که هرگاه آزاد شود [illegible]
آقا او را خلاص کند بفدیه از دست مجنی علیه و خلاف است که بچه مقدار خلاص کند بعضی فقها گفته اند که آنچه کمتر باشد از دو امر [illegible]
ارش جنایت و قیمت کنیز همان مقدار به مجنی علیه بعضی دیگر میگویند که ارش جنایت را میدهند هر چند زیاده بر قیمت کنیز باشد و آن [illegible]
و اگر نخواهد آقا همان ام ولد را بمجنی علیه میدهد و در روایت صحیح از ابی عبد الله علیه السلام وارد شده که جنایت ام ولد در حقوق الناس
بر سید او است در حقوق الهی مانند حدود و تعزیرات بر نفس او و اگر جنایت کند ام ولد بر جماعتی آقای او مختار است خواه خلاص کند
او را باداء فدیه یا تسلیم کند ام ولد را بمجنی علیهم یا بورثه آنها که همه شریک قیمت او شوند بقدر جنایات پنجم روایت نموده محمد بن قیس از حضرت
امام محمد باقر علیه السلام در حق زن کنیز نصرانیه که [illegible] مسلمان از و زائیده پسری و آن مرد فوت شد و کنیز آزاد گشت
و تزویج کرد با مردی نصرانی و نصرانیه شد و ولد آورد از نصرانی پس حضرت فرموده اند که ولد او که از نصرانی بهم رسانیده ملک
پسر او است که از مسلمان بهم رسیده بود که آقای او بوده و آن زن را حبس میکنند تا هنگام وضع حمل پس وقتی که زائید او را بکشند [illegible]
که باید با او آنچه با زن مرتده میکنند و این روایت شاذ است مشهور عمل نکرده اند که صاحب مسالک گفته که محمد بن قیس نام [illegible] است
که یکی ثقه و مقبول الروایه بوده و دیگری ضعیف غیر مقبول و معلوم نیست که راوی این روایت کدام محمد بن قیس است [illegible]
است با اصل چه ولد یکه از نصرانی ذمی بهم رسیده حر است و استرقاق حر خلاف اصل و قتل مرتد [illegible]

حکم به ضعف این حدیث نموده اند و مختار چنین است که شیخ در نهایه فرموده که حکم مرتد بر او جاری می شود و آن نیست که
آن مرتد را حبس کنند و در اوقات نماز او را بزنند تا وقتیکه مسلمان شود یا بمیرد و ولد بر حریت می ماند

کتاب الاقرار

این کتاب در بیان احکام اقرار است و آن در لغت بمعنی اثبات است و در شرع شهادت آدمی بر نفس خود و یا اخبار به ثبوت حقی و کلام یا در ارکان و لواحق است
و ارکان چهار است اول صیغه اقرار و در آن چند مقصد است مقصد اول در بیان صیغه صریحه و آن لفظی است که متضمن اخبار از حق
واجب باشد چنانچه بگوید از تست نزد من یا بر من یا در ذمه من و امثال آن و صحیح است اقرار کردن بغیر لفظ عربی هم در حالت اضطرار و اختیار
هر دو و اگر بگوید برای تست این مبلغ اگر خواهی یا اگر خواهم اقرار نباشد و همچنین اگر بگوید که اگر زید از سفر بیاید یا اگر فلان راضی شود یا شهادت
بدهد زیرا که الفاظ متضمن اقرار به ثبوت حق نیست بلکه تعلیق اقرار بر شرط است پس اقرار به ثبوت حق نباشد و اگر بگوید اگر شهادت بدهد
ترا فلان شخص پس او راست گو است لازم میشود او را اقرار فی الحال زیرا که هر گاه صادق باشد پس حق واجب است هر چند شهادت ندهد زیرا که هر گاه
حکم کرد بتصدیق مدعی بر تقدیر شهادت و شهادت و عدم شهادت را در ثبوت حق و عدم ثبوت آن دخلی نیست پس تعلیق لغو و اقرار صحیح
موجب ثبوت حق خواهد بود مترجم گوید که درین دلیل اشکال است زیرا که حکم بتصدیق مدعی مطلقا ننموده بلکه بر تقدیر شهادت فلان
و شاید که شهادت باعتقاد متکلم ممتنع باشد باعتبار وثوق بر صدقش پس تعلیق محال بر محال نموده باعتقاد خود و اقرار چگونه خواهد و چنین کلامها
متعارف است که در وقت اعتقاد بعدم حصول شرط امری غیر واقع بر حصول آن شرط معلق میسازند پس اخبار به ثبوت حق نخواهد بود و این ظاهر
است و هر گاه اقرار کند به چیزی که موزون باشد مانند یکمن گندم و مقید نکند آن وزن را بصفت معین منصرف میشود بوزن متعارف
آن بلد و همچنین اقرار بکیل مطلقا منصرف بکیل متعارف بلد میگردد و اقرار بمطلق ذهب و فضه منصرف میشود بنقد بلد و در بلد اقرار غالب بود
و اگر در آن شهر دو غالب یا دو وزن مختلف رایج و مساوی در استعمال باشد مقر را تکلیف تعیین یکی از آن میکنند و اگر بگوید له علی درهم
و درهم یعنی از او است بر من درهم و درهم لازم میشود برای او دو درهم و همچنین اگر بگوید درهم و بعد از آن درهم یا بگوید درهم پس درهم اما اگر بگوید
درهم بالای درهم یا با درهم یا پیش از درهم یا بعد از درهم لازم میشود برای او یکدرهم زیرا که احتمال هست که مرادش درهم او یا درهم خود باشد
پس اقرار مقصود بر تعیین میشود که یکدرهم باشد و درهم دویم مشکوک است و اصل برائت ذمه و همچنین اگر بگوید له علی درهم فی عشرة یعنی از و است
بر من درهم در ده درهم و قصد معنی ضرب نکند یعنی یکدرهم که ضرب شود در ده درهم و ده درهم شود لازم میشود برای او یکدرهم زیرا که چنانچه
عبارت در ده درهم محتمل معنی ضرب است احتمال معنی ظرفیت هم دارد یعنی یکدرهم در میان ده درهم است پس یکدرهم متیقن و باقی مشکوک
میشود و اقرار راجع بمتیقن میگردد که یکدرهم باشد نه مشکوک و اگر بگوید غصب کردم از تو پارچه که در رومال است یا گندمیکه در کشتی است
یا جامه ایکه در بقچه است اقرار بمظروف است و داخل نمیشود ظرف در اقرار و اگر بگوید که او راست بر من غلامی که بر او عمامه است این اقرار

میشود بغلام و عمامه هر دو زیرا که غلام را اهلیت قبض و امساک هست پس چیزیکه در قبض و تصرف او باشد مال مالک او ست و اگر بگوید
از دست بر من چهار پائی که بر او زینی هست این حکم ندارد زیرا که چهار پا را صلاحیت قبض و امساک نیست و اگر بگوید که از دست بر من
یک پیمانه گندم بلکه یک پیمانه جو لازم میشود بر او دو پیمانه و همچنین اگر بگوید که او راست این جامه بلکه این جامه اما اگر بگوید از او ست یک پیمانه
بلکه دو پیمانه لازم میشود او را دو پیمانه و بس زیرا که بل کلمه ایست برای اعراض از ما قبل بسوی ما بعد پس اگر ما بعد منافی ما قبل باشد اعراض
از اول بسوی دویم انکار بعد الاقرار باشد و مسموع نیست پس هر دو لازم میشود و اگر منافات بما قبل نداشته باشد بلکه مساوی ما قبل بود
لغو خواهد بود و اگر زیاده از ما قبل بود همان زیاده لازم میشود که منافاتی با قرار اول ندارد و اگر اقرار کند برای میتی بمالی و بگوید که وارثی
سوای این مرد نیست لازم میگردانند او را که بهمان مرد بدهد و اگر بگوید که از دست یکهزار بر من هرگاه اول ماه بیاید لازم میشود بر او
یکهزار و همچنین اگر بگوید که هرگاه بیاید که ماه پس از دست بر من یکهزار و بعضی فقها فرق کرده اند در میان این دو عبارت و گفته اند که
از عبارت اول لازم میشود و از عبارت دویم نمیشود زیرا که اقرار دران غیر منجز است و معلق بشرط و چنین اقراری باطل است چنانچه
گذشت و این فرق معقول نیست زیرا که هر دو عبارت در عرف افاده توقیت لزوم حق در وقت معین میکنند و در تعلیق ظاهر نیست
و اگر مراد تعلیق بشرط باشد در هر دو عبارت اقرار باطل میشود و از تقدیم و تاخیر لفظ اذا یعنی هرگاه بیاید تفاوتی در معنی نمیشود پس فرق غیر
ظاهر است و اگر مالک بگوید که فروختم بتو پدر ترا و او انکار کند و قسم بخورد غلام آزاد میشود زیرا که مالک خود اقرار بحریت او نموده چه پدر بمجرد
خریدن پسر او را آزاد میگردد و بسبب قسم پسر دعوی ثمن ساقط میشود و اگر بگوید که مالک این خانه شدم از دست فلان یا غصب
کردم این خانه را از و یا قبض کردم از دست او این اقرار است از برای او بخانه و اگر بگوید که تملکتها علی یده یعنی مالک این خانه شدم بدست
فلان این عبارت اقرار نیست از برای او بخانه زیرا که احتمال معنی اعانت هم وارد یعنی او معین من در تملک خانه بود وکیل یا دلال
پس اقرار بملکیت برای او نباشد و اگر بگوید که بود از فلان بر ذمه من هزار درهم لازم میشود او را اقرار زیرا که خبر داده است از ثبوت
حق در زمان ماضی و سقوط آن بعد از ثبوت انکار بعد الاقرار است که مسموع نیست بدون بینه مقصد دویم در بیان احکام اقرار
مبهم است و دران چند مسئله است اول هرگاه بگوید از فلان بر ذمه من مالیست لازم میگردانند بر او که بیان آن مال کند پس اگر تفسیر
مال مبهم را بچیزیکه مالیت داشته باشد قبول میکنند هر چند قلیل باشد و اگر تفسیر کند بچیزی که عادة آنرا مال نگویند مثل پوست چهار مغز
یا پوست بادام قبول نمیشود و همچنین اگر مسلمان تفسیر کند آن مال را بچیزی که مسلمان مالک آن نشود و منتفع شدن بآن بر مسلمان
جایز نباشد مانند خمر و خوک و پوست حیوان خود مرده زیرا که آنرا مال نمی گویند و همچنین اگر تفسیر کند بچیزیکه منتفع از ان شوند و مملوک
نمیشود مانند سرگین نجس و سگ گزنده اما اگر تفسیر کند آنرا بسگ شکاری یا سگ نگاهبان گله یا رمه یا نگاهبان زراعت قبول
میکنند و اگر تفسیر کند آنرا برد سلام و بگوید که بر ذمه من از او رد سلام است قبول نمیکنند این تفسیر را زیرا که عادت جاری نشده است

یا آنکه بگوید رد سلام و امثال آن از فلان بر ذمه من است دوم هرگاه بگوید که بر ذمه من چیزی هست و تفسیر کند آن چیز را به پوست حیوان
مردار یا سرگین نجس بعضی فقها گفته که قبول میکنند این تفسیر را زیرا که آنهم چیزی هست اگر بگوئیم که این را قبول نمیکنند زیرا که این بر ذمه کسی نمیشود
خوب خواهد بود و اگر بگوید که از و بر من مالی جلیل یا عظیم یا خطیر یا نفیس است قبول میکنند تفسیر او را هر چند بقلیلی باشد زیرا که قلیل هم در نظر بعضی جلیل
و عظیم و خطیر است یا باعتبار وزر و وبال است که بر مستحلی حرام آن و غاصب آن میباشد و اگر بگوید که از او بر من مال کثیر است شیخ رحمه الله فرموده
هشتاد لازم میشود بر او باعتبار اینکه در روایت وارد شده که نذر صدقه بمال کثیر را لازم است که هشتاد زیرا که حق تعالی فرموده و لقد نصرکم
الله فی مواطن کثیرة و ان مواطن هشتاد بود و بعضی علما گفته اند که تفسیر کثیر به هشتاد خلاف معنی لغوی است و در مواضع دیگر از آیات قرآن مجید
باین معنی نیامده بلکه بمعنی اعم قوله تعالی کم من فئة قلیلة غلبت فئة کثیرة پس تفسیر مذکور مخصوص بمورد نص است که در نذر مال کثیر باشد و این
خوب است و بعضی فقها تضعیف روایت مذکور نموده اند که مرسله است و تمام روات آن مذکور نیستند و همچنین اگر بگوید که از او بر من مالیست عظیم
جدا آنهم حکم مال عظیم دارد که قبول میکنند در آنهم تفسیر مقر را هر چند بقلیلی باشد و در ان تردد است زیرا که اصل برائت ذمه است از زاید و همان
تاویل که در عظیم محتمل است در عظیم جدا هم محتمل است و اگر نظر کنیم باینکه درین عبارت مبالغه بیشتر است از لفظ عظیم خالی پس باید مستعمل چیزی
باشد زیاده از عظیم شرح گفته اند که قول اول اظهر است و اگر بگوید که مالی زیاده از مال فلان لازم میشود بقدر مال او و چیزی زیاده از ان
هر قدر که مقر بیان کند و اگر بگوید که گمان داشتم که مال او زیاده است قبول میکنند آنچه بنای اقرار بر ان گذشته هر چند ثابت شود که مال فلان
زیاده از ان بوده زیرا که انسان گاهی بگمان خود چیزی میدید و مال گاهی مخفی هم میباشد بر غیر مالک و اگر بگوید غصب کردم از تو چیزی را
و بعد از ان بگوید که مطلب من نفس تو بود یعنی ترا انگو گفتم قبول نمیشود سیوم هم لفظ جمع نکره محمول میشود بر سه که اقل جمع سه عدد
مفرد او ست چنانچه اگر بگوید له علی دراهم او دنانیر یعنی از او بر ذمه من درهمها یا دینارها است سه درهم یا سه دینار لازم میشود و اگر بگوید از و
بر من سه هزار است و بیان جنس نکند تعیین جنس باختیار او ست هر چه معین کند همان لازم میشود بشرطیکه تملک آن صحیح باشد و مانند خمر و
خنزیر نباشد چنانچه گذشت چهارم اگر بگوید که از او ست بر من یکهزار و درهم یعنی بلفظ درهم هزار ثابت میشود بر او درهم و در
تفسیر هزار مختار است هر چه تعیین کند لازم میشود و همچنین اگر بگوید هزار و دو درهم یا یکصد و درهم یا ده و درهم که درهم معین میشود و هزار الخ
و یک صد یا ده مبهم میماند که تفسیر آن بمقر است اما اگر بگوید که یکصد و پنجاه درهم تمام دراهم باشد بخلاف آنکه بگوید یکصد و درهم و همچنین
اگر بگوید یکهزار و سه درهم یا یکهزار و یک صد درهم یا یکهزار و سی و سه درهم که تمام دراهم باشد و اگر بگوید که بر من است درهم و هزار و
یک درهم معین و هزار مبهم باشد پنجم هرگاه بگوید له علی کذا یعنی از و ست بر من چنین پس گویا گفت له علی شیء یعنی از و بر من است
چیزی و تفسیر کذا از او استفسار میکنند چنانچه تفسیر شیء از وی میپرسند و حکم ان مذکور شد و اگر تفسیر کند کذا را بدرهم منصوب یا مرفوع
و کذا درهما بگوید یا کذا درهما اقرار بیک درهم میشود و بعضی فقها گفته اند که اگر کذا درهما بگوید بنصب درهما بیست درهم میشود زیرا که

اقل عددی که مفرد بود و ممیز او منصوب و مفرد باشد بیست و بعد از آن سی و چهل و پنجاه و غیره پس بیست متیقن است و زیاده مشکوک و بهمین آن در
ذمه پس محمول بر معنی متیقن میشود و مصنف میگوید که این حمل ممکن است در صورتیکه اطلاع بر قصد او بهم نرسد زیرا که تفسیر مبهم بر ذمه مقر است
و بدون بیان مقر مقصود معلوم نمیشود و اگر مجرور بگوید درهم را او کذا درهم بگوید احتمال هست که قصد بعض الدرهم نموده باشد و آن بعض مبهم است
مشترک در میان نصف و ثلث و ربع و غیره پس لازم میشود بر او تفسیر آن و بعضی فقها گفته اند که لازم میشود او را صد درهم از برای رعایت
اجتناب از قصد کسر و هرگاه کسر مراد نباشد درهم مقصود بود و اقل عدد صحیحی که ممیز آن مجرور و مفرد باشد مائه است پس صد درهم میشود
و مصنف رحمه الله گفته که من نمیدانم که این شرط یعنی تجنب از اراده کسر از کجا پیدا شده و اگر بگوید له علی کذا کذا یعنی از دست بر من چنان چنان
پس هیچ همین قدر اختصار کند بر او است که تفسیر آن کند و اگر بعد از کذا کذا لفظ درهم بگوید بنصب یا برفع لازم میشود او را یک درهم باین اعتبار که
لفظ درهم تمیز باشد از کذا یا بدل از آن و کذا می درهم تاکید اول و بعضی گفته اند که اگر منصوب باشد درهم لازم میشود یازده درهم
زیرا که اقل عددی مرکب که ممیز آن منصوب و مفرد باشد یازده است و اگر بگوید کذا و کذا درهما بنصب یا برفع درهم لازم میشود او را
درهم باعتبار یکه مذکور شد آنفا و وجه نیست که اختصار بر یقین باید کرد که یک درهم باشد مگر آنکه علم بتعیین مقصود باشد ششم اگر بگوید که
این خانه مال یکی از این دو کس است الزام میکنند بر او که بیان کند که از کدام یک است پس اگر معین کند یکی را قبول میکنند قول
او را و اگر دعوی کند دویم که از من است شخص اول و دویم با همدیگر متخاصمین خواهند بود و بر مقر چیزی نیست و اگر دویم دعوی کند بر مقر
که تو علم داری بانکه از من است میرسد او را که قسم بدهد او را مقر او و اگر بعد از اقرار برای اول کند برای دویم تا وان آن بدهد بدویم و از اول
استرداد نمیتواند کرد و اگر مقر بگوید که من نمیدانم که از کدام یک است میرسد آنرا مهر و مشتر حکم گوید که درین اشکال است زیرا که مستحق آن متعین نیست
مستحق داده باشد و بهتر است که بدهند آنرا ابتداء الشیء که بهر دو راضی باشند بگذرانند آن نزد او و بعد از آن با همدیگر خصومت کنند و اگر هر دو دعوی علم بمقر
کنند یا یکی دعوی علم کند قول قول مقر است با قسم او هفتم هرگاه بگوید که این غلام از زید است پس اگر معین کند یکی از دو را قبول میکنند از او و آنرا
بزید میدهند و اگر مقر له یعنی زید مثلا انکار کند که آن غیر است از او دویم است قول قول مقر است با قسم او و حاکم شرع را میرسد که آنچه در دست مقر است و باین
اقرار نموده که مال زید است مثلا و زید انکار آن نموده از دست مقر بگیرد و پیش خود نگاه دارد تا وقتیکه مالک متحقق شود یا همان مقر له
منکر از انکار رجوع کند یا بگذارد آنرا در دست مقر هشتم هرگاه بگوید لفلان علی الف یعنی از فلان بر من هزار است و بعد از آن
بدهد آن هزار را باو و میگوید که همین است آن هزار که اقرار کردم بآن و این امانت بود پیش من پس اگر انکار کند مقر له و بگوید که این سوای
آنست یعنی این هم مال من است که امانت بود و آنچه بآن اقرار کردی که بر تست سوای این است قول قول مقر است با قسم او که این سوای
آن نیست و همچنین اگر بگوید که لک فی ذمتی الف یعنی تراست در ذمه من هزار و بیاورد آنرا و بگوید که امانت بود و این هزار در بدل
آنست قول قول مقر است با قسم او است اما اگر بگوید که تراست در ذمه من هزار و این نیست آن هزار که اقرار بآن کردم و امانت بود

نزد من قبول نمیکنند قول او را زیرا که آنچه در ذمه باشد آنرا امانت نمیگویند چه در ذمه دین را میگویند و امانت تعلق بعین دارد و اگر تلف
شود به تفریط بدل واجب میگردد نه عین و این عبارت مثل عبارت اول و عبارت وسط نیست زیرا که ودیعت را هم واجب است
محافظت و تسلیم بمالک که اگر نکند و تفریط در محافظت و تسلیم نماید ضامن آن میشود پس شاید در عبارت اول مراد ودیعت بوده
و بسبب تفریط در ذمه او قرار گرفته و معنی لفظ علی یعنی عندی هم آمده در لغت عرب یعنی فلان راست نزد من هزار پس تصریح بذمه نیست
و همچنین در عبارت هرچند در ذمه گفته لیکن آنچه آورده آنرا بدل نامیده پس ممکن است که بسبب تفریط ودیعت در ذمه اقرار گرفته باشد
و بدل همان آورده و دیگر دینی در ذمه او نباشد و در عبارت سیم در ذمه گفته و آنچه آورده آنرا ما فی الذمه نامیده نه بدل پس امانت نباشد
و اقرار بدین امانت هدر شود و اگر بگوید که له علی الف یعنی از وست بر من هزار و بدهد آنرا باو و بعد از آن بگوید که این ودیعت بود و گمان
کردم که باقیست حال آنکه تلف شده بود یعنی بغیر تفریط پس تاوان آن بر من نیست قبول نمیکنند قول او را زیرا که تکذیب اقرار خود نموده
چه تلف ودیعت بدون تفریط موجب ضمان نیست و مضمون له علی اقرار بضمان است اما اگر ادعا کند که تلف شد بعد از اقرار من بدون
تفریط قبول میشود زیرا که منافات باقرار ندارد مبهم اگر بگوید که له فلان است در این خانه یکصد درهم مثلا قبول میکنند اقرار او را و لیکن
این کلام مبهم است تفسیر آن از مقر می پرسند صد درهم از خانه بچه معنی گفته زیرا که محتمل معانی کثیره است مانند اینکه بقدر صد درهم حصه او باشد یا صد
درهم برای خریدن آن خانه بمشتری قرض داده باشد یا جزوی از خانه بصد درهم خریده باشد هرچند قیمت آن جزو کمتر از آن بود یا در وجه قیمت
آن خانه صد درهم داده باشد خواه مشتری دیگر هم شریک او در اشترا باشد یا نباشد و هر کدام ازین معانی که مقر بیان کند اگر مقر له
انکار آن معنی و ادعای اراده معنی دیگر کند قول قول مقر است با قسم او [illegible] اگر بگوید از او است در میراث پدر من یا از میراث پدر من
یکصد درهم مثلا این اقرار صحیح است و باید بدهد آنرا بمقر له و اگر بگوید که از او است در میراث من که از پدر بمن رسیده است یا از میراث من
از پدر من این کلام اقرار نیست زیرا که اقرار عبارتست از خبر دادن بحق سابق برای مقر له و هرگاه میراث را بخود نسبت داده مال او
و مقر له در آن حقی نباشد و تناقض لازم آید پس کلام بمنزله وعده است که بمقر له نموده که از مال خود بدهد بطریق هبه و همچنین اگر بگوید که
او راست از این خانه یکصد صحیح است و اگر بگوید که از خانه من صحیح نیست و اگر بگوید او راست در مال من هزار درهم قبول نمیشود بهمان
دلیل که مذکور شد یعنی لزوم تناقض و از جمله مردمان کسی است که فرق بیان کرده در میان له فی مالی و له فی داری باین طریق که بعض
مال را مال میگویند مثلا یکصد دینار است و ده درهم که در صد درهم است آنهم مال است بخلاف بعض خانه که آنرا خانه نمیگویند
پس اگر در مال من بگوید صحیح است اقرار و مراد این باشد که مخلوط با مال من شده و در خانه من اگر بگوید صحیح نیست زیرا که هرگاه قدری
از آن خانه از مقر له باشد پس باقی خانه نخواهد بود پس فی داری صحیح نباشد و اگر در جمیع این مسایل ضم کند با قرار لفظ بحق واجب
یا بسبب صحیح یا آنچه مانند آن باشد صحیح است اقرار و [illegible] تناقض رفع میشود زیرا که از لفظ میراث من یا مال من

یا خانه من میراث منسوب بمن یا مال متصرف من و خانه مسکن من هم مفهوم میشود و بحق صحیح می فهماند که همین معنی مراد مقر است منافات ندارد
بانکه دیگری هم در آن شریک باشد پس تناقض لازم نیاید مقصد سیوم در بیان اقراریست که مفهوم شود از جواب پس اگر بگوید که بکسی
مراست بر تو هزار درهم و مخاطب بگوید من واپس دادم یا بگوید که قبض کردی آنرا از دست من این اقرار است و اگر بگوید وزن کن آنرا این اقرار
نیست زیرا که بطریق تمسخر هم اینکلام گفته میشود و اگر بگوید در جواب نعم یا اجل یا بلی که کلمات ایجابند در زبان عربی اینهم اقرار است و اگر بگوید من مقر
بآن لازم میشود و اگر بگوید هستم مقر و بآن نگوید لازم نمی شود زیرا که متعلق اقرار معلوم نشد که بچه چیز مقر است و اصل برائت ذمه و اگر بگوید که از من خریدی
یا من بتو بخشیده ام و او بگوید نعم یا بلی اینهم اقرار است بسبق ملکیت آن بمقر له و فائده این اقرار مطالبه ثمن و جواز رجوع در هبه بشرط بقای عین موهوب
و عدم قرابت حتم است میان موهوب له و واهب و اگر بگوید آیا نیست از من بر تو این مبلغ و مخاطب بگوید بلی اقرار باشد و اگر بگوید نعم اقرار نیست
و دران تردد است مترجم گوید سبب تردد مصنف اینست که اهل لغت گفته اند که بلی در جواب نفی برای نقض نفی است و افاده اثبات
میکند قوله تعالی الست بربکم قالوا بلی و نعم برای تقریر نفی لهذا از ابن عباس روایت نموده اند که گفته اگر در جواب الست بربکم
نعم میگفتند کافر میشدند زیرا که نعم افاده نفی میکند یعنی نیست رب ما این کفر است پس در جواب الیس لی علیک کذا که نعم بگوید مفهوم
میشود که لیس لک علی کذا و اقرار نباشد ولیکن در عرف بلی و نعم بیک معنی هم مستعمل شده اند پس این هم اقرار بود باعتبار رجحان این
معنی عرفی بر معنی لغوی و معهذا بعضی علمای عربیت تصریح کرده اند بانکه نعم هم بمعنی بلی آمده در لغت چهارم در احکام صیغه های استثنا
که در اقرار مستعمل میشود و آنرا سه قاعده است اول باید دانست که استثنا انکار بعد الاقرار نیست زیرا که صیغه اقرار با استثنا یک
کلام است عرفا و یک حکم دارد و استثنا از اثبات نفی است و از نفی اثبات و این ظاهر است دوم استثنای شیء از جنس مستثنی منه جایز
است باتفاق مانند اینکه بگویند که جاء القوم الا زیدا چه زید مستثنی از قوم شد و داخل در جنس قوم بوده و از غیر جنس هم جایز است
علی تردد مترجم گوید که نحویان گفته اند استثنا از جنس مستثنی منه و از غیر جنس هر دو جایز است و اول را استثنای متصل خوانند و دوم را
منقطع و مثال متصل مذکور شد و مثال منقطع مانند جاء القوم الا حمارا چه حمار از جنس قوم نیست و ارباب اصول فقه اختلاف کرده اند
در جواز استثنای غیر جنس از جنس بعضی جایز داشته اند و استشهاد بوقوع آن در قرآن مجید و کلام بلغا و فصحای عرب نموده قال الله تعالی
فسجد الملائکة کلهم اجمعون الا ابلیس چه ابلیس باتفاق از جنس ملائکه نبوده و قائلین بعدم جواز آنرا حمل بر مجاز نموده اند و این مذکور
در علم اصول فقه مبین شده و باعتبار تعارض ادله فریقین مصنف درین مسئله توقف و تردد نموده لیکن شیخ علی رحمه الله قطع بجواز
آن کرده نظر بر کثرت و شهرت وقوع آن هر چند مجاز باشد سیوم کافی است در صحت استثنا در اقرار که باقی بماند بعد از استثنا بقیه
از مستثنی منه هر چند کم باشد زیرا که مستثنی و مستثنی منه در حکم یک چیز است پس تفاوتی نمیکند بسبب قلت و کثرت و در قرآن مجید
و کلام فصحا استثنای اکثر وارد یافته احکام متفرعه بر قاعده اول هر گاه بگوید له علی عشرة الا درهما بنصب درهم

یعنی از وست بر ذمه من ده مگر درهم اقرار به نه درهم است نفی یکدرهم زیرا که استثنا از اثبات نفی است اگر بگوید که الا درهم برفع درهم
درینصورت اقرار بده درهم است زیرا که موافق قاعده عربیت هرگاه منصوب باشد درهم مستثنی خواهد بود یک درهم از ده درهم ودرصورت
رفع الا برای استثنا نیست بلکه الا برای صفت است بمعنی غیر و معنی کلام چنین میشود که از وست بر من ده درهم موصوف بگونها غیر درهم پس
تمام ده درهم لازم شود واگر بگوید له عندی شیء الا درهم برفع درهم یعنی نیست او را نزد من چیزی مگر یکدرهم اقرار بیکدرهم باشد زیرا که کلام
غیر موجب و مستثنی منه مذکور است و نحویان گفته اند که درینصورت مختار است رفع مستثنی پس افاده اثبات درهم کند و همچنین اگر بگوید له
عندی عشرة الا درهم این هم اقرار بدرهم و نفی عشره باشد چه استثنا از نفی اثبات است واگر بگوید الا درهما بنصب درهم اقرار بهیچ نیست
زیرا که در صورت رفع استثنا متعین است و احتمال دیگر نیست و در صورت نصب چنانچه احتمال استثنا از منفی است که اثبات باشد محتمل است
که استثنا از اثبات بود که نفی بران داخل شده باشد و افاده این معنی کند که عشره مستثنی از آنها واحد که تسعه باشد از و نزد من نیست
پس اقرار بچیزی نخواهد بود و هرگاه این معنی هم محتمل باشد و اصل برائت ذمه است پس چیزی بآن لازم نمیشود و معنی دوم ترجیح دارد بر معنی
اول نزد علمای عربیت چه در صورتیکه استثنای از منفی تام باشد مختار است دران رفع و جایز است نصب و اگر استثنا از کلام مثبت باشد
متعین است دران نصب پس اعتبار استثنا از اثبات و دخول نفی بر مجموع اولی باشد از اعتبار استثنا از کلام منفی کما لا یخفی و اگر بگوید له خمسة
الا اثنین و الا واحد بعطف لفظ واحد بر اثنین یعنی از وست بر من پنج مگر دو مگر یک اقرار بدو میشود زیرا که از خمسه اولا باثنین استثنا
کرده و ثانیا بواحد و هر دو مستثنی شده اند از خمسه چه استثنای دوم معطوف است بر استثنای اول و معطوف در حکم معطوف علیه هرگاه سه
مستثنی شد از پنج دو باقی میماند و اگر بگوید له عشرة الا خمسة الا ثلثة یعنی از وست ده مگر پنج مگر سه اقرار بهشت میشود زیرا که اقرار بعشره نموده
و استثنا از عشره خمسه و بعد ازان از خمسه ثلثه کرده و استثنای اول از اثبات است افاده نفی خمسه از عشره میکند و استثنای دوم
از نفی است اثبات ثلثه میکند از پنج منفی پس پنج اولا باقی مانده بود و از استثنای دوم سه دیگر ثابت شده و پنج و سه هشت میشود فهو
المطلوب و اگر استثنای دوم بقدر استثنای اول باشد هر دو راجع میشوند بمستثنی منه چنانچه بگوید له علی عشرة الا واحد الا واحدة یعنی از
وست بر من ده مگر یک مگر یک پس هر دو ساقط میشود از عشره و هشت باقی میماند مترجم میگوید ضابطه کلی در تعدد استثنا آنست
که اگر دوم معطوف باشد بر استثنای اول یا استثنای دوم قدر گرفته باشد استثنای اول را باین طریق که مساوی مستثنای اول
باشد یا زیاده بران هر دو استثنا راجع میشود بمستثنی منه و اگر دوم کمتر از اول باشد و معطوف هم بر استثنای اول نشود راجع میشود
باستثنای اول نه بمستثنی منه مثال قسم اول چنانچه بگوید له علی خمسة الا اثنین و الا واحدا چه درین صورت سه مستثنی میشود از پنج
و اقرار بدو میشود و مثال قسم دوم له عشرة الا واحدا الا واحدة که دو مستثنی میشود از عشره و هشت باقی میماند که اقرار بهشت میشود
مانند اینست که اگر بگوید عشرة الا ثلثة الا اربعة که هفت مستثنی میشود از عشره و سه باقی میماند که بآن اقرار میشود و این صورتیست

که استثنای آخر مستغرق مستثنی منه نباشد چه اگر مستغرق آن باشد که بعد آن چیزی از مستثنی منه باقی نماند همان اخیر باطل میشود چنانچه بگوید
که له عشرة الا ستة و الا اربعة که استثنای اربعة باطل است و اقرار بچهار میشود یا بدون عطف بگوید له خمسة الا خمسة که در این صورت استثنای
خمسه از خمسه باطل است و اقرار بخمسه ثابت و همچنین اگر بگوید له عشرة الا ثلثة الا سبعة استثنای دویم باطل است و اقرار بسبعة ثابت و اگر
مستثنا متعدد باشد و یکی عطف بر دیگری شود و مستغرق هم نباشد استثنای دویم راجع باستثنای اول باشد و اگر سیم هم باشد راجع
بدویم میشود خواه ابتدا باثبات کند یا بنفی و هر استثنای که ضد مستثنی منه میشود و اثبات و نفی پس هرگاه بگوید له عشرة الا خمسة الا اثنتان اقرار
بهشت میشود زیرا که عشره مثبت و خمسه منفی است از ان پس میماند پنج و سه مثبت است اقرار تتمیم میکنیم با پنج اول پس هشت میماند و اگر ابتدا بنفی کند
و بگوید ماله علی عشرة الا خمسة الا اثنتان پس اقرار به سه میشود زیرا که پنج مثبت است از نفی و سه منفی است از پنج پس اقرار بدو باشد و همین قاعده
حکم بهر مثالی که فرض کنند ظاهر خواهد شد انتهی و اگر بگوید از فلان است این پارچه مگر ثلث آن یا این خانه مگر این حجره یا این انگشتر مگر این نگین
صحیح است و این هم استثنا است بلکه از ان ظاهرتر و همچنین اگر بگوید که این خانه از فلان است و این حجره از این خانه از من یا این انگشتر از و
ست و این نگین از من هرگاه متصل باشد مستثنی با مستثنی منه در تکلم چه اگر منفصل باشد انکار بعد الاقرار لازم آید که مسموع نیست و اگر
بگوید که این غلامان از زید مگر یکی از آنها تکلیف میکنند او را که بیان آن یک کند پس اگر تعیین کرد صحیح است و اگر مقر له که در این مثال
زید است انکار کند قول قول مقر است با قسم او و همچنین اگر یکی از ان غلامان بمیرد و مقر همان میت را تعیین کند قبول میکنند از او
و اگر نزاع شود قول قول مقر است با قسم او و متفرعات قاعده دویم هرگاه بگوید که او راست بر من هزار مگر یک درهم پس اگر جایز بدانیم
استثنا را از غیر جنس هزار درهم از جنس درهم خواهد بود و از ان یک درهم مستثنی میشود و اقرار به نهصد و نود و نه درهم میشود و اگر جایز ندانیم استثنا
از غیر جنس مستثنی منه در این صورت جنس هزار درهم باشد و استفسار بیان جنس از مقر میکنیم اگر تفسیر کند بچیزی که صحیح باشد وضع قیمت یک درهم
از ان صحیح است و اگر تفسیر کند به چیزی که برابر درهم یا زده از درهم بود بعض فقها گفته اند که استثنا باطل میشود زیرا که انکار بعد الاقرار لازم
آید پس صحیح است اقرار و باطل است مبطل آن که استثنا باشد و بعض دیگر میگویند که باطل نمیشود استثنا و تکلیف میکنند مقر را که تفسیر کند
هزار را به چیزی که بعد از وضع قیمت درهم از ان چیزی باقی ماند اگر بگوید که او راست بر من هزار درهم مگر یک پارچه پس اگر اعتبار کنیم
در استثنا اتحاد جنس مستثنی منه با مستثنی استثنا باطل باشد چه پارچه از جنس درهم نیست و اگر آنرا شرط ندانیم تکلیف میکنیم مقر را که بیان
قیمت پارچه کند پس اگر بعد وضع قیمت آن چیزی از هزار درهم بماند صحیح است و اگر نماند در آن هم دو وجه مذکور است یکی آنکه استثنا باطل
میشود دویم آنکه تکلیف میکنند او را بانکه بیان کند پارچه را که بعد وضع آن چیزی از مستثنی منه باقی ماند و اگر هر دو یعنی مستثنی و مستثنی
منه مجهول باشند مانند اینکه بگوید له الف الا شیئا تکلیف میکنند او را که بیان هر دو کند و کلام در هر دو همانست که گفتیم متفرع
بر قاعده سیم اگر بگوید که او را درهم است مگر درهم قبول نمیشود استثنا زیرا که مستثنی مستوعب مستثنی منه است و انکار بعد الاقرار است

لازم می آید و اگر بگوید که او راست درهم و درهم و درهم مگر درهم پس اگر بگوئیم که استثنا راجع بهر دو جمله میشود چنانچه مذهب بعضی اصولیین است
اقرار بیک درهم باشد زیرا که از دو جمله مذکوره اقرار بدو درهم مستفاد شده و از دو یکی مستثنی باشد و یکی باقی ماند و اگر بگوئیم استثنا راجع بجمله
اخیره میشود و همین صحیح است نزد مصنف اقرار بدو درهم میشود و در دو جمله و استثنای یک درهم از یک درهم جمله اخیره شده که باطل است چنانچه
مذکور شد نظر دوم در مقر است شرط است در مقر که مکلف باشد و آزاد و مختار و جایز التصرف و شرط نیست عدالت مقر پس
اقرار طفل غیر بالغ معتبر نیست هر چند باجازت ولی کند اما اگر اقرار کند طفل غیر بالغ به چیزیکه میرسد او را کردن آن چیز مانند وصیت که از
طفل ده ساله صحیح است اقرار او در آنهم صحیح است و اقرار دیوانه صحیح نیست و همچنین اقرار باجبار و کره و در حالت مستی اما کسی که ممنوع التصرف
باشد در مال بسبب سفاهت پس اگر او اقرار کند بآنکه مالی بر ذمه اوست مقبول نیست اقرارش و در غیر مال قبول میشود مانند ایقاع خلع
و طلاق و اگر اقرار کند بدزدی مالی پس آن اقرار حد سرقه بر او میزنند و از مال و مقر له آن مال نمیدهند و مقبول نمیشود اقرار غلام بآنکه بر ذمه اوست
و بر آنکه بر او حدی لازم است و نه بآنکه جنایتی از او صادر شده باشد که ارش آن جنایت باید بدهد یا قصاص بر او لازم شود زیرا که
غلام مال آقاست و اقرار او بر ضرر نفس خود اقرار بر ضرر مولی است که غیر اوست و اقرار بر ضرر غیر مسموع است و اگر اقرار کند غلام
بمالی صبر کند مقرله تا وقتیکه آزاد شود آن غلام بعد از آن مطالبه کند و اگر غلام ماذون باشد از جانب آقا در تجارت کردن پس
اقرار کند به چیزیکه تعلق به تجارت داشته باشد قبول کرده میشود اقرار او در آن زیرا که او در آن مالک تصرف است باذن مولی
پس مالک اقرار نیز باشد و میگیرند مالی را که بآن اقرار نموده از آنچه در تصرف او باشد چه ماذون التصرف در همان مال است و اگر مال
مقر به زیاده از آن بود از مولای او طلب زیاده نمیشود و انتظار میکشند تا وقتیکه آزاد شود و بعد از آن مطالبه از او میکنند و اقرار
مفلس هم قبول است و آیا مقرله شریک غرما میشود در مال مفلس تا اگر زیاده از حق غرما مالی زو باشد بجمله آن میگیرد در آن تردد است
چرا که نظر کنیم بآن که اقرار به ثبوت دین سابق بر تفلیس نموده و باقرار دین سابق ثابت شده پس مقر شریک غرما خواهد بود
چنانچه اگر بعد تفلیس بشهادت ثابت شود دین کسی شریک آنها میشود و اگر نظر کنیم باینکه هر گاه مفلس حق غرما بمال او تعلق گرفته پس
اقرار مفلس اقرار در حق غیر است و مقبول نباشد و اصح قول اخیر است و قبول میشود وصیت مریض در ثلث مال و هر چند ورثه اجازت
ندهند و اقرار او هم در همان ثلث مقبول است خواه اقرار برای وارث کند یا برای بیگانه در صورت تهمت علی اظهر القولین
و شیخ علی رحمه الله فرموده که اگر تهمت باشد جاری میشود اقرار در اصل مال و قبول میشود اقرار مبهم هم و لازم است مقر را که بیان
مقصود از کلام مبهم کند پس اگر قبول نکند محبوس میسازند او را و تنگ میگیرند بر او تا بیان کند و شیخ رحمه الله فرموده که گفته میشود
باو که اگر بیان نکنی مبهم را او را ناکل میسازند یعنی در صورتیکه دعوی مبلغی معین بر او کند و اقرار مبهم نماید مثلا مدعی گوید هزار از من
بر تست و او بگوید که چیزی بر من است و بیان آن چیز نکند پس او را میگویند که حکم ناکل از قسم بهم رسانیده و رد قسم به مقرله میشود

که مدعی ست و قبول نمیکنند اقرار صبی را به بلوغ تا وقتیکه سنش بحدی برسد که امکان بلوغ در ان سن باشد نظر سیوم در مقرّ له
یعنی برای کسی که اقرار کنند و شرط است که او را شایستگی تملک باشد پس اگر اقرار کند برای چهارپائی مثلا بگوید این چهارپا را بر منست
یکصد قبول نمیشود زیرا که چهارپا مالک چیزی نمیشود و اگر گوید بسبب این چهارپا بر ذمه من است یکصد صحیح است اقرار و این اقرار برای مالک
آن چهارپاست و درین اشکال است زیرا که گاهی بسبب چهارپا واجب میشود مالی بغیر مالک هم مانند اینکه شخصی سوار شود بر چهارپائی
یا براند آنرا و آن چهارپا تلف کند یا بدندان گیرد کسی را و نحو آن است و آن جنایت که بر ذمه سوار یا راننده چهارپا شده مال مجنی علیه است
نه مال مالک چهارپا و اگر اقرار کند بمالی برای غلامی صحیح است اقرار هرچند غلام هم مالک چیزی نمیشود لیکن او را اهلیت تصرف در مال
باذن مولی هست پس آن مال از مولای اوست و اگر اقرار کند برای حملی که در شکم مادر باشد صحیح است خواه مطلق باشد آن اقرار یا سببی هم
برای آن بیان کند که احتمال تحقق آن سبب باشد مانند اینکه بگوید میراث آن حمل است یا وصیت است جهت حمل و اگر سبب باطلی برای
آن اقرار بیان کند مانند اینکه بگوید که از این حمل بر ذمه منست یکصد بسبب جنایتی که بر ان حمل از من آمده و این ارش همان جنایت
است پس در صحت اقرار است نظر به اول اقرار و صحیح اینست که مبطل اقرار است لغو باشد و مالک میشود حمل آنچه را که مقر برای او اقرار کرده
بعد از انکه زنده تولد کند و اگر مرده سقط شود پس اگر مقر تفسیر کرده باشد که مال میراث است بباقی ورثه تعلق میگیرد و اگر گفته باشد
که وصیت است بورثه موصی میرسد زیرا که وصیت موقوف است بر قبول موصی له و هرگاه قبول متحقق نشود باطل باشد و اگر اقرار
مجمل کند فی الحال میپرسند مقر را به بیان آن تا رفع ابهام شود و حکم میکنند بمال برای حمل بعد از انکه تولد کند زنده و کم از شش ماه گذشته
باشد از وقت اقرار و اگر بعد از مدت اکثر زمان حمل تولد کند باطل میشود اقرار زیرا که این ولادت کاشف است از آنکه در زمان اقرار
معدوم بوده و اگر وضع حمل در میان اقل مدت حمل و اکثر مدت بود و آن زن را شوهری و مالکی نباشد که امکان تجدید حمل بوطی او
بود حکم میکنند بوجود او در وقت اقرار و اگر باشد آن زن را شوهری یا مالکی حکم نمیکنند برای حمل زیرا که یقین نیست که در هنگام اقرار
موجود بوده شاید بعد از ان بهم رسیده باشد و اگر بگوئیم که از ولد است خوب خواهد بود زیرا که غالب عادات ولادت نیست که مولود
تام نه ماهه میباشد نه کمتر از ان و اگر حمل دو عدد گو باشند مال مقر به در میان آنها مساوی قسمت میشود و اگر یکی مرده تولد کند تمام
مال تعلق بدویم میگیرد زیرا که میت حکم معدوم دارد و هرگاه کسی اقرار کند بولدیت مولود آن اقرار بزوجیت مادر او نیست هرچند
مادر او مشهور بحریت باشد مترجم گوید که سبب آن نیست که زوجیت و نسب دو امر متغایر است هیچکدام مستلزم دیگری نیست
زیرا که ولد از مملوکه و موطوئه بوطی شبهه نیز حاصل میشود پس اقرار باحدیها دلالت نمیکند باقرار بدیگری بهیچ قسم از اقسام ثلثه دلالت
ولیکن اقرار بولد موجب مهر المثل والده او میشود اگر ملک یمین واطی نباشد چه بوطی شبهه هم مهر المثل لازم میگردد نظر چهارم
در لواحق است و دران چند مقصد است اول در اقرار بعد الاقرار است اگر در دست کسی خانه باشد که ظاهر تصرف

مالکانه دران داشته باشد و بگوید که این خانه مال فلانست بلکه از فلان حکم میکنند بآنکه خانه از شخص اول است و قیمت آن تاوان میگیرد
از مقر برای دویم زیرا که او اتلاف حق دویم نموده و همچنین اگر بگوید که غصب کردم این خانه را از فلان بلکه از فلان اما اگر بگوید که
غصب کردم این خانه را از فلان حال آنکه مال فلانست لازم است که آنرا تسلیم کند بمغصوب منه که مقر له اول باشد و حکم
نمیکنند که آن خانه را بمقر له دویم بدهد که ملک وست بمجرد اقرار مانند اینکه خانه در دست کسی باشد و بیگانه بگوید که مال دیگریست
و همین حکم است اگر بگوید که این خانه مال زید است و غصب کردم آنرا از عمرو که خانه را باید بعمرو بدهد که اقرار بغصب آن از و نموده
نه بزید و اگر اقرار کند بآنکه این غلام مملوک فلانست و مقر له انکار کند شیخ رحمه الله فرموده که آزاد میشود زیرا که هر کدام انکار ملکیت آن
نموده پس میماند بغیر مالک که معنی آزادی همانست و اگر بگوئیم که باقی میماند بر غلامی مجهول المالک حسن خواهد بود و اگر اقرار کند بآنکه
که این غلام را آقایش آزاد کرده است و بعد از آن او را بخرد شیخ رحمه الله فرموده شرا صحیح است زیرا که اقرار مشتری در ملک دیگری
نافذ نیست و اگر بگوئیم که این شرا نیست بلکه استنقاذ یعنی خلاص نمودن بنده است از تصرف نامشروع غاصب خوب خواهد بود و بعد
خریدن مشتری آزاد میشود زیرا که بسبب خریدن مشتری احکام ملکیت مالک اول تمام از او ساقط شده است و در ملک مشتری
نمی آید چه باقرار او حر است و اگر چنین عبدی بمیرد و وارثی نداشته باشد سوای مولای عتق مشتری میتواند که از مال عبد بقدر
قیمت او که بمولای او داده بگیرد و باقی را بمولی بدهد زیرا که اگر مشتری صادق است در اقرار بعتق عبد پس ولای عتق تعلق بآقا
او میگیرد و وارث اوست و اگر دروغ گفته است پس مال او بمشتری تعلق دارد که غلام او شده باشد و او بمیرد و بتقدیر قیمتی که داده
بی شک مال اوست و باقی موقوف میماند تا تحقیق اعتاق و عدم اعتاق مولی مقصد دویم در احکام اقرار است که بعد از آن
مقر کلامی بگوید که ظاهرش ابطال آن اقرار باشد و در آن چند مسئله است اول هرگاه بگوید که از او است نزد من ودیعتی که بتحقیق
تلف شده قبول نمیکنند زیرا که اول کلام او منافی کلام آخر است چه اول گفته که از او است ودیعت و این مقتضی بقای آنست
و در آخر میگوید که هلاک شده و این انکار بعد الاقرار است که مسموع نیست بدون بینه اما اگر بگوید که بود از او نزد من مسموع میشود
و اگر بگوید که از او است بر ذمه من مالی از بهای خمر یا خنزیر لازم میشود بر او مال و ضمیمه لغو باشد دویم اگر بگوید که از او بر ذمه من
است یکهزار و سکوت کند و بعد از آن بگوید که از قیمت مبیعی که من قبض آن مبیع نکرده‌ام لازم میشود بر او یکهزار و اگر بلا فاصله
سکوت بگوید از اوست بر من یکهزار از قیمت مبیع و بعد از آن سکوت کند و بگوید که نگرفتم آن مبیع را قبول میکنند قول او را
خواه آن مبیع را معین کند یا نکند و درین کلام احتمال هست که مثل کلام اول باشد و شاید که همین شبهه بوده مترجم گوید در صورت
اول کلام ثانی منافی کلام اول است و هرگاه بعد سکوت گفته در حکم یک کلام نیست پس انکار بعد الاقرار باشد و در کلام
دویم لفظ از قیمت مبیع را متصل با اقرار ساخته و یک کلام است هرچند اخبار بعدم قبض بفاصله سکوت نموده منافی اقرار

اول نیست که مبیع گاهی مقبوض میباشد و گاهی غیر مقبوض لیکن اشبه آنست که تفاوتی در میان کلام اول و دویم نیست که هر دو انکار
بعد الاقرار میشود نزد مصنف سیوم هرگاه بگوید خریدم این متاع را بخیار فسخ یعنی میتوانم فسخ بیع نمود یا ضامن شدم بخیار یا کفیل و ضامن
فلان شدم بخیار یعنی اگر خواهم کفیل و ضامن باشم و اگر نخواهم نباشم اقرار بعقد بیع و کفالت و ضمان قبول میشود و خیار ثابت نمیشود
چهارم هرگاه بگوید که از او بر من است درهمهای نقصان دار صحیح است اگر کلام متصل باشد و قید نقصان را بعد سکوت نشود
و مانند استثنا باشد که در حکم کلام واحد است و مقدار نقصان را از مقر می پرسند و قبول میکنند قول او را در تعیین آن مقدار و همچنین
اگر بگوید از او است بر من درهم مغشوشه و لیکن تفسیر او را قبول میکنند بشرطیکه بیان کند درهمی که در آنها نقره باشد و اگر خالی
از نقره باشند مقبول نمیشود پنجم اگر بگوید از او است بر من ده نه لازم میشود برای او ده و نیست همچنین اگر بگوید که ده مگر یکی زیرا که در مثال
اول اعراض از اقرار اول نموده که اقرار بده باشد و بعد از آن اقرار به نه کرده پس انکار بعد از اقرار باشد و در صورت دویم استثنا
واحد از عشره نموده و در علم لغت ثابت است که استثنا مانند تتمه کلام است ششم هرگاه اقرار کند بفروختن متاعی و قبض قیمت آن
و بعد از آن انکار قبض کند و ادعا کند که موافق عادت بدون قبض ثمن اقرار کرده بودم یعنی جهت تحریر وثیقه بیع مثلا بعضی فقها گفته اند
که دعوی او را قبول نمیکنند زیرا که این دعوی مکذب اقرار او است و بعضی دیگر میگویند که قبول میکنند دعوی او را زیرا که او دعوی
امر متعادی نموده و این قول اشبه است چه تکذیب اقرار خود نکرده بلکه ادعای امر دیگر نموده پس بمشتری قسم راجع میشود و اگر دو شاهد گواهی
دهند بانتقال بیع و مشاهده قبض قیمت انکار بایع قبول نمیشود و قسم هم بمشتری راجع نمیشود زیرا که انکار در این صورت تکذیب بینه است
و آن مسموع نیست مترجم گوید شیخ علی رحمه الله فرموده که عدم رجوع قسم بمشتری در صورتیست که ادعا نکند بایع که بموافقت
همدیگر جهت مصلحتی ثمن را از مشتری در حضور بینه قبض کرده و بعد از آن اعاده آن بمشتری نموده چه اگر چنین دعوی نماید قسم راجع
بمشتری میشود مقصد سیوم در احکام اقرار بنسب است و در آن چند مسئله است مسئله اول معتبر نیست اقرار بولد مگر بسه
شرط یکی امکان ثبوت دویم مجهول النسب بودن مقر به سیوم عدم منازعه مدعی دیگر پس اگر امکان ولادت متحقق نشود اقرار فائده
نمیکند مانند اینکه اقرار کند به پسری کسی که از او در سن زیاده باشد یا برابر یا خورد تر نه آنقدر خوردی که عادةً در میان پدر و پسر باشد
یا اقرار کند بولدیت پسری که از زن او بهم رسیده باشد و در میان زوج و زوجه مسافت راه بسیار باشد و ممکن نباشد رسیدن
زوج بزوجه در امتداد عمر آن پسر و همچنین اگر طفل معلوم النسب باشد که پسر فلانست باقرار دیگری بولدیت او نسب متحقق نمیشود
و اگر مدعی دیگر نزاع کند که پسر من است در آنصورت هم اقرار بولدیت مفید نیست بدون بینه و شرط نیست تصدیق طفل
صغیر باقرار مدعی ثبوت و آیا معتبر است تصدیق مرد بالغ که اقرار بولدیت او نموده باشد یا نه ظاهر کلام شیخ در کتاب نهایه
آنست که تصدیق بالغ هم معتبر نیست و حکم تصدیق صغیر دانسته و در مبسوط گفته که معتبر است و این اشبه است پس اگر انکار کند مقر به بر

بالغ نسب ثابت نمیشود و همچنین ثابت نمیشود قرابت دیگر مانند برادری و خواهری و عم بودن یا خال بودن مگر بتصدیق مقر به و هرگاه
اقرار کند بغیر ولد صلب مانند پسر پسر او و وارث دیگر نباشد و مقر به تصدیق او کند میراث از یکدیگر می برند و باین اقرار وراثت
سرایت نمیکند بسوی دیگران یعنی بدون بینه اگر او وارثه مشهور باشند درین صورت اقرار مذکور مقبول نیست در نسب
زیرا که آن اقرار در حق غیر است دوم هرگاه اقرار کند بولد صغیر و ثابت شود نسب او بآن اقرار و بعد از آن بالغ شود صغیر و انکار
نسب کند قبول نمیکنند انکار او را زیرا که پیش از انکار نسب ثابت شده است سیم هرگاه اقرار کند پسر میت به پسر دیگر برای
میت و ابن و اقرار کنند به پسر سیوم بشهادت ابن و ثابت میشود نسب سیوم اگر آنها عادل باشند و اگر انکار کند پسر سیوم که
مذکور شد پسر دوم را نسب دوم ثابت نمیشود زیرا که یک شاهد دارد ولیکن درین صورت تقسیم ترکه میت بشش سهم میشود پسر اول
ثلث ترکه میگیرد که دو سهم است و سیوم نصف ترکه و آن سه سهم میشود و باقی میماند یک سهم که سدس ترکه است آنرا پسر دوم میدهند
که از اول باقرار خودش کم شده است زیرا که اقرار عقلا بر ضرر نفس خود مقبول است بر دیگری مسموع نیست و اگر دو پسر معلوم النسب
باشند و اقرار کنند به پسر سیوم ثابت میشود نسب سیم اگر هر دو عادل باشند و اگر یکی از آن دو معلوم النسب انکار کند التفات نمیکنند
بانکار او چه ترکه مقسوم میشود در میان هر سه اثلاثا مثلاً پنجم گوید اگر دو پسر اقرار به پسر سیوم کنند سیم شریک میراث آنها میشود بمجرد اقرار زیرا که
اقرار عقلا بضرر خود مقبول است لیکن نسب سیم متحقق نمیشود بدون عدالت آنها چهارم اگر میت را برادران و زوجه باشد و آن زوجه
اقرار کند بدیگری که او ولد میت است هشتم حصه ترکه میت را بزوجه میدهند و اگر برادران هم تصدیق بولدیت ولد مذکور کنند
باقی ترکه مال همان ولد است و برادران را چیزی از میراث میت نمیرسد زیرا که شراکت آنها در میراث بر تقدیر عدم ولد است و همچنین
حکم داده میشود هر وارثی که بحسب ظاهر وارث او بود اقرار کند بوارثی دیگر که از او قریب تر باشد بمیت یعنی باید ادعای وراثت نکند
و آنچه در دست اوست بمقر له بدهد و اگر مقر له مانند مقر باشد باین معنی که در مرتبه میراث او باشد آنچه در دست اوست از همان
حصه مقر له بدهد و اگر برادران انکار ولدیت آن ولد کنند اقرار زوجه در حصه خودش نافذ میشود و نه در حصه برادران پس تقسیم ترکه
باین قرار میشود که برادران را هر سه ربع ترکه میدهند و زوجه را حصه هشتم و باقی حصه زوجه که ثمن دیگر باشد بولد میدهند زیرا که
حصه زوجه بر تقدیر عدم ولد ربع ترکه است چنانچه در کتاب المیراث مذکور خواهد شد پنجم هرگاه بمیرد طفلی مجهول النسب و شخصی
دعوی کند که پسر من بود نسب در میان این دو ثابت میشود خواه آن طفل غیر بالغ باشد یا بالغ و مالی مانده باشد یا نه و میراث
او بمقر تعلق میگیرد هر چند متهم باشد بآنکه بقصد ترکه اقرار بولدیت نموده چنانچه اگر زنده می بود و آن مجهول النسب صغیر میبود
و اقرار بولدیت او میکرد نسب ثابت میشد بعد مردن اگر کبیر هم باشد حکم صغیر دارد زیرا که میت صلاحیت اقرار ندارد و همچنین
اگر اقرار کند شخصی بولدیت دیوانه مجهول النسب هر چند کبیر باشد چه اقرار و عدم اقرار دیوانه برابر است ششم هرگاه برادر

از کنیزی کسی ولدی و مالک اقرار کند بآنکه ولد از وست و ممکن باشد که از وطی او بهم رسد ملحق میشود آن ولد بمالک و حکم میکنند بآزادی آن
والد مشروطیکه آن کنیز را زوج نباشد و اگر اقرار کند به پسر یکی از دو کنیز خود که از من است و معین کند آن پسر را ملحق باو میشود و اگر کنیز دیگر
دعوی کند اقرار به پسر او نموده پس قول قول مقر است با قسم او و اگر مالک بمیرد پیش از تعیین شیخ رحمه الله گفته که وارث تعیین میکند و اگر
وارث امتناع کند از تعیین بقرعه معین میشود و اگر بگوییم که بعد از وفات قرعه استعمال باید کرد خواه وارث معین کند یا نکند خوب خواهد بود
هفتم اگر شخصی را سه ولد باشد از کنیز و اقرار کند بولدیت یکی از آنها پس هر کدام از آن سه ولد را که معین کند آزاد باشد و دو ولد
دیگر غلام و اگر مشتبه شود معین یا غیر معین و بمیرد آقا یا بدون تعیین بمیرد استخراج میکنند ولد را بقرعه هشتم ثابت نمیشود نسب مگر بشهادت
دو مرد عادل و ثابت نمیشود بشهادت یکمرد و دو زن علی الاظهر و نه بشهادت یکمرد و قسم مدعی و نه بشهادت دو فاسق هر چند وارث باشند
مترجم گوید این در صورت عدم شهرت شایعه مستفیضه است و وقوع نزاع در میان متخاصمین چه اگر شخصی معلوم النسب شهرت داشته باشد
محتاج اثبات بشهادت عدلین نیست نهم اگر شهادت بدهند دو برادر میت بآنکه این پسر ولد میت است و عادل باشند ثابت میشود
نسب و میراث میبرد آن پسر از میت و این شهادت دور لازم نمی آید که محال باشد و اگر هر دو فاسق باشند نسب ثابت نمیشود و لیکن آنها محروم
المیراث میشوند و او وارث مترجم گوید توهم دور از این جهت است که اقرار برادران در حق پسر وقتی مسموع است که آنها وارث باشند
و هرگاه اقرار بوراثت پسر کنند خود وارث نباشند پس وراثت پسر موقوف بوراثت برادران میشود و وراثت برادران موقوف بر عدم
وراثت پسر و ثبوت میراث میکند بسوی نفی میراث و جواب اینست که ثبوت وراثت پسر بشهادت دو برادر عدل است نه باقرار
که مشروط بوراثت مقر باشد دهم اگر اقرار کند شخصی که بحسب ظاهر وارث میت باشد مانند عم و خال بدو وارث دیگر که اولی باشند
از و مانند برادر و جد و هر کدام تصدیق کنند او را بوراثت خود نه بوراثت دیگری نسب ثابت نمیشود و میراث بثبوت میرسد و هر دو مقرله
میبرند آنچه در دست او باشد از میراث میت و اگر دو مقرله با همدیگر نزاع کنند انکار یکدیگر متوجه نمیشوند بانکار آنها زیرا که هر دو بیک
اقرار مقر وارث شده اند مگر اینکه بیکی اقرار کند اولا و بدویم ثانیا که درین صورت مقرله اول اولی است از مقرله دویم و اگر اقرار کند بوارث
دیگر که از و قریب تر باشد بمیت از مقر و بعد از آن اقرار کند بوارث دیگر که او از هر دو قریب تر باشد پس اگر تصدیق کند او را مقر
اول تمام مال بمقرله دویم میدهند و اگر تکذیب او کند بمقرله اول میدهد تمام مال را و تاوان میدهد بمقرله دویم زیرا که او را اتلاف مال
دویم نموده و اگر مقرله دویم در قرابت مساوی اول باشد مانند اینکه دو برادر باشند و تصدیق بکنند او را مقرله اول مقر تاوان میدهد
بدویم نصف آنچه باول داده زیرا که هرگاه هر دو مساوی باشند مال در میان آنها تقسیم میشود و حصه هر کدام نصف باشد و تاوان
هم تعلق بهمان نصف میگیرد یازدهم اگر اقرار کند آنکه ظاهرا وارث زن مرده باشد بشخصی که این شوهر آن زن است و ولدی
هم از آن زن بود میدهد آن شوهر را چهارم حصه آنچه در دست او است از مال آن زن و اگر ولد نباشد میدهد او را نصف

وبعد ازان اگر اقرار کند شوهر دیگر قبول کرده نمیشود و اگر تکذیب کند اقرار اول را تاوان میدهد بدویم مثل انچه باول داده و اگر اقرار کند بزنی که متوفی شوهر این زنست متوفی را ولدی هم باشد میدهد بآن زن حصه هشتم انچه در دست اوست از مال متوفی و اگر ولد نبود چهارم حصه ترکه که در دست اوست بآن زن میدهد و اگر بعد ازان اقرار کند بزن دیگر هم و آن زن اول تصدیق نکند تاوان میدهد بزن دویم برابر نصف انچه بزن اول داده و بعد ازان اقرار کند بزن سیوم ادا هم میدهد ثلث انچه بزن اول داده و بعد ازان اقرار کند بزن چهارم او را هم میدهد ربع حصه زوجه مذکوره و اگر اقرار کند بزن پنجم و انکار کند یکی از زنهای اولین را متوجه نمیشوند بانکار او و تاوان میدهد بزن پنجم هم بقدر حصه یکی از انها و وجه این همه ظاهر است

کتاب الجعاله

این کتاب در بیان احکام جعاله است مترجم گوید جعاله بحرکات ثلثه جیم در لغت نام چیزیست که آدم مقرر میکند برای عملی و شرعاً عبارت از التزام عوضی معلوم بر کاری و کسر جیم مشهورتر است از فتحه و ضمه و کلام طور ایجاب است احکام و لواحق اما ایجاب پس انست که بگوید هر کس برگرداند غلام گریخته مرا یا حیوان گم شده مرا یا بکند برای من فلان کار پس او راست این مبلغ و احتیاج نیست دران بسوی قبول زیرا که نزد مصنف از اقسام ایقاعاتست نه از عقود که محتاج بقبول باشد هر چند بعضی فقها آنرا از اقسام عقود شمرده اند و صحیح است جعاله بر هر کاریکه مقصود باشد نزد عقلا و حلال بود نه حرام مانند دوختن جامه و ساختن خانه و برگردانیدن غلام گریخته و جایز است در جعاله که عمل مجهول باشد زیرا که این عقد جایز است مانند مضاربت چنانچه در مضاربت عمل مضارب معین نیست بلکه مال سپرده میشود باو جهت تجارت و معین نمیشود که تا چند عمل کند و چه مقدار مسافت در سفر تجارت طی کند همان دستور این هم اگر مجهول باشد مانند اینکه معین نکند که تا چه قدر میعاد برگرداند بنده گریخته را و تا چه مقدار مسافت طی کند جهت بدست آوردن او صحیح است زیرا که غرض از مشروعیت جعاله تحصیل اعمال مجهوله میباشد غالبا و جایز است که معلوم بود عمل اما عوض عمل لازم است که معلوم باشد بکیل یا وزن یا عدد اگر بعادة معدود بود و اگر عوض مجهول باشد ثابت میشود بسبب گردانیدن غلام گریخته مثلا اجرة المثل چنانچه بگوید که هر کس که برگرداند غلام مرا پس او راست جامه یا چهارپا و شرط است در جاعل که اهلیت اجاره داشته باشد یعنی جایز التصرف بود و در عامل شرط است که ممکن باشد از او تحصیل آن عمل و اگر معین کند جعاله برای کسی معین و دیگری برگرداند غلام را عمل او ضایع خواهد بود زیرا که جاعل اراده مخصوصی نموده و عام نکرده و اگر بیگانه بطریق تبرع مقرر کند جعاله برای برگردانیدن عبد دیگری واجب میشود بر او هم ادای آن در صورت برگردانیدن آن عبد بمالک و مستحق طلب جعاله میشود عامل بسبب تسلیم عبد بمالک پس اگر بیارد آن بنده را و برساند بشهر مالک بگریزد از بلد پیش از تسلیم استحقاق جعاله ندارد و جعاله عقد جایز است از طرف مالک و از عامل هر دو پیش از انکه عامل شروع دران کار کند و بعد از شروع لازم میشود از طرف مالک که او نمی تواند فسخ جعاله کرده

از طرف عامل جایز است فسخ مگر آنکه مالک بعد از شروع عامل اجرتی او بدهد که دیگر فسخ مالک هم جایز است و اگر جعاله مقرر کند بر کاری
و بعد از آن جعاله دیگر مقرر کند بر همان کار خواه جعاله دویم زیاده از اول باشد یا کم از آن همان جعاله دویم لازم میشود بر مالک مترجم گوید
این در صورتیست که پیش از شروع عامل در عمل مالک از جعاله اول رجوع کند بجعاله دویم که کمتر از اول یا زیاده از اول باشد و نیز شرط است که
عامل را اعلام کند برجوع چه اگر او مطلع نشود و شروع در عمل کند و آن کار را تمام رساند مستحق اجرت اول میشود و اگر بعد از شروع در عمل
تخفیف جعاله کند باید اجرة المثل عمل که تا آن وقت از عامل بوقوع آمده بدهد اما احکام پس چند مسئله است **اول** آنکه عامل مستحق اجرت نمیشود
مگر در صورتیکه مالک پیش از عمل مقرر کرده باشد پس اگر حیوان گم شده بدست کسی افتد پیش از آنکه مالک جعاله برای بدست آوردن
او مقرر کرده باشد واجب است او را که تسلیم مالک کند و اجرتی از او توقع نکند و همچنین اگر سعی کند در تحصیل گم شده بطریق تبرع بدون
عوض باز مستحق اجرت نمیشود **دویم** هرگاه ذکر کند جعاله معینی برای برگردانیدن غلام گریخته پس اگر برگرداند عبد را او واجب است بر آقای
عبد که آن جعاله را بدهد و اگر معین نکند جعاله و ذکر جعاله مطلق شود لازم است مالک را که در صورت برگردانیدن حیوان گم شده
اجرة المثل بدهد بعامل مگر در برگردانیدن غلام گریخته که ابی سیار از حضرت امام جعفر صادق علیه السلام روایت نموده که آنحضرت
فرموده که پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله فرموده اند که در برگردانیدن بنده گریخته یک دینار اگر بگیرد او را در شهر خود و اگر در غیر شهر خود بگیرد پس چهار
دینار و شیخ رحمه الله در کتاب مبسوط گفته که این روایت محمول است بر فضیلت عطای مذکور نه بر وجوب و لیکن عمل بمقتضای روایت
هر چند قیمت از آن کمتر باشد و بعضی فقها گفته اند که در شتر هم همین حکم است و نیز گفته ام در آن باب اینست اگر شخصی از مردم طلب غلام خود نکند
و اجرتی برای این کار مقرر نکند هر کس که آنرا بیاورد واجب است که بیارد و بمالک بدهد و چیزی از او بر ذمه مالک نمیشود زیرا که او بطریق
تبرع این کار کرده است پس استحقاق اجرت ندارد **سیوم** هرگاه بگوید که هر کس برگرداند غلام مرا او را ست دینار پس رد کنند غلام را چند
کس دینار برای همه خواهد بود مشترک علی السویه زیرا که رد عبد از همه بعمل آمده نه از هر کدام بانفراد اما اگر بگوید که هر که داخل در این
شود او را ست دینار و داخل شوند چند کس هر یک از آنها یک دینار بدهد زیرا که این عمل از هر یک بعمل آمده **مسایل متفرعه اول** اگر
مقرر کند برای هر یک از سه کس جعاله متفاوت المقدار یعنی بعضی کم و بعضی دیگر زیاده برای برگردانیدن غلام گریخته پس آن
عبد را بیارند هر سه کس هر یک ثلث جعاله او بدهد و اگر چهار کس باشند هر کدام ربع جعاله او و اگر پنج کس باشند هر یک خمس جعاله
او باید داد و همچنین اگر مساوی مقرر کند جعاله هر کدام **دویم** اگر مقرر کند برای بعضی از سه نفر جعاله معلومی و برای بعضی دیگر جعاله
مجهول پس همه بیارند غلام گریخته را صاحب جعاله معلوم را ثلث آنچه او مقرر نموده بدهد و صاحب مجهول را ثلث اجرة المثل
سیوم اگر مقرر کند برای یکی جعاله برای برگردانیدن غلام گریخته مثلا و شریک شود با او دیگری هم در این کار برای اول نصف
جعاله مقرره است زیرا که نصف عمل کرده و دویم را چیزی نیست زیرا که با او جعاله مقرر نکرده بود و تبرعا شریک این کار شده

رحمه الله فرموده که تحقق نصف اجرة المثل میشود و این بعید است زیرا که اگر تمام عمل میکرد مستحق چیزی نبود نصف عمل را چگونه مستحق شود
چهارم اگر مقرر کنند جعاله معینی برای برگردانیدن او و مسافت معین پس رد کند او را از مقداری کمتر از مسافت مذکوره میباید بقدر
حصه همان مقدار از مسافت حصه جعاله هم بگیرد **ملحقات** این مذکور است مسائل نزاع و آن سه مسئله است **اوّل** اگر عامل
بگوید که شرط جعاله کردی و مالک بگوید که نکردم قول قول مالک است با قسم او و همچنین قول قول مالک است اگر بیارد یک غلام گریخته را از
دو غلام گریخته پس بگوید مالک من قصد این غلام نکرده بودم **دوم** اگر تنازع کنند در مقدار جعاله یا جنس آن قول قول مالک است
با قسم او و شیخ رحمه الله گفته که بعد از قسم مالک اجرة المثل باید داد بعامل و اگر بگوئیم که اقل امرین از اجرة المثل و آنچه عامل دعوی کند بدهد
خوب خواهد بود زیرا که مدعی خود اسقاط زیادتی نموده بیش از آنچه دعوی کرده چرا باید داد هر چند اجرة المثل مشتمل بر آن زیادتی
باشد و مصنف گفته که یکی از معاصران ما میگوید که بعد قسم مالک آنچه مالک ادعا کرده همان لازم میشود که بدهد و این قول خطا است
زیرا که بقسم اسقاط دعوی عامل میشود نه اثبات غرض قسم خورنده **سیوم** اگر اختلاف کنند در سعی باین طریق که مالک بگوید غلام
گریخته پیش از تقرر جعاله در دست تو رسیده بود و مستحق جعاله نیستی زیرا که سعی از تو نیامد قول قول مالک است
باعتبار تمسک باصل چه اصل عدم سعی است و اثبات سعی بر ذمه عامل است و بر تقدیر عجز او از اثبات قسم راجع بمالک می شود

کتاب الایمان

این کتاب در بیان احکام قسمها است و کلام ما در چهار قسم است **اوّل** آنچه بآن منعقد میشود قسم منعقد نمیشود قسم مگر بلفظی که از آن مفهوم
شود ذات الله تعالی یا باسمای مخصوصه او سبحانه که در آن اسما شریکی نداشته باشد یا بلا قید که بگویند از آن او تعالی شانه مفهوم شود
هر چند امکان مشارکت دیگری هم در آن اسما بود پس قسم اول چنانچه بگوئیم و مقلب القلوب یعنی قسم بذات کسی که بر میگرداند دلها را
یا و الذی نفسی بیده یعنی قسم بذاتی که نفس من در دست او است یا بگوید و الذی فلق الحبة و برئ النسمة یعنی قسم بذاتی که شکافته دانه
را و پیدا میکند آدمی را دوم مانند اینکه بگوید و الله و الرحمن و الاول الذی لیس قبله شیء چه این اسما مخصوص ذات حق تعالی است
سیوم مانند و الرب و الخالق و الباری و الرازق زیرا که مفهومات این اسما عام است و احتمال اطلاق بر غیر او سبحانه هم دارد
لیکن هرگاه مطلق مذکور شوند بلا تقیید ذات او سبحانه از آنجا مفهوم میشود و منعقد میشود بنابر آنکه در وقت اطلاق منصرف بذات او سبحانه میشود
مانند موجود و حی و سمیع و بصیر هر چند بآن اسما هم قصد قسم بذات او سبحانه کنند زیرا که اینها اسامی مشترکه اند و آنها را احترام قسم نیست
و اگر بگوید و قدرة الله و علم الله یعنی قسم بقدرت حق تعالی و علم او سبحانه پس اگر قصد کند با آن معانی که معتزله آنرا حال میگویند یعنی صفات
قایم بموجود که نه موجودند و نه معدوم و اثبات واسطه در میان موجود و معدوم نموده اند منعقد نمیشود با آن قسم و همچنین اگر قصد معانی
زایده بر ذات کند چنانچه مذهب اشاعره است زیرا که قسم بغیر خدا است و اگر قصد کند بودن حق تعالی قادر و عالم حکم قسم بآن

قرار میگیرد زیرا که گفته بالله القادر العالم و همچنین منعقد میشود قسم هرگاه بگوید و جلال الله و عظمة الله و کبریاء الله چه جلال و عظمت حقتعالی
صفتی نیست زاید بر ذات نزد قائلین بصفات زائده نیز و مصنف در اینهمه تردد نموده زیرا که علم و قدرت و جلال و عظمت بمعانی
مشترکه اند گاهی مراد از علم معلوم و بقدرت مقدور میباشد چنانچه میگویند انظروا الی قدرة الله ای مقدوره و گفته میشود اللهم اغفر
علمک فی ای معلومک پس انعقاد قسم باین عبارات در محل تردد باشد و اگر بگوید اقسم بالله یعنی قسم میخورم بخدا قسم باشد و همچنین
اگر بگوید اقسمت بالله یا احلف بالله یعنی قسم خوردم بخدا و قصد معنی انشا قسم کند قسم است و اگر بگوید که قصد معنی انشا نکردم بلکه اقسام
اخبار از قسم در زمان ماضی نمودم قبول میشود زیرا که او اعرف است بقصد خود و اگر لفظ الله بآن ضم نکند و بگوید اقسمت منعقد نمیشود
و همچنین اگر بگوید اشهد قسم نباشد مگر آنکه اشهد بالله بگوید که دیگر قسم میشود اگر بآن قصد معنی قسم کند زیرا که لفظ شهادت بمعنی قسم در
قرآن مجید آمده قال الله تعالی اذا جاءک المنافقون قالوا نشهد انک لرسول الله که در اینجا شهادت بمعنی قسم است چنانچه در علم
تفسیر مبین شده و آیه کریمه اتخذوا ایمانهم جنة هم موید آنست و در این مسئله شیخ رحمه الله دو قول دارد یکی آنکه اگر اشهد بالله بقصد
قسم بگوید قسم بآن منعقد میشود والا نمیشود قول دویم آنکه مطلقا باین واقع نمیشود زیرا که شهادت موضوع برای قسم نیست و اگر بگوید
اعزم بالله قسم نیست زیرا که عزم از الفاظ قسم نیست و اگر بگوید لعمر الله قسم باشد زیرا که از الفاظ مستعمله جهت قسم است عرفا و معنیش
اینست که هر آینه حیوة حقتعالی است قسم من و منعقد نمیشود قسم بطلاق و عتاق و بحرام کردن حلالی و بظهار و نه بحرم خدا و نه
بکعبه معظمه و نه بمصحف مجید و نه بپدر و مادر و نه بپیغمبر و ائمه علیهم السلام منعقد نمیشود و گفتن و حق الله یعنی قسم بحق خدا زیرا که این قسم
بحق اوست نه باو و بعضی گفته اند منعقد میشود بطلاق و عتاق و غیره الی اخره و آن بعید است و منعقد نمیشود قسم بلغو نیست و اگر
الفاظ قسم بر زبان بیاید بغیر قصد قسم منعقد نمیشود خواه الفاظ صریحه قسم باشد یا غیر صریحه و آنرا قسم لغو خوانند و اگر با الفاظ قسم لفظ
انشاء الله بگوید باطل میشود و بآن قسم منعقد نمیشود و اگر تخلف کند کفاره و حنث قسم لازم نمی آید در صورتیکه لفظ استثنا یعنی انشاء الله
را متصل کلام خود سازد که بر آن قسم خورده و در میان فاصله نکند بکلام دیگر یا سکوتیکه معتاد نباشد چنان سکوت در یک کلام
چه اگر انفصال استثنا از کلام کند بر وجه غیر معتاد بدون عذری حکم استثنا باطل میشود و قسم منعقد میگردد و به تخلف حانث میشود
و در روایتی شده که اگر در میان قسم و استثنا چهل روز فاصله شود که استثنا مقصود او بوده و فراموش کرده باشد جائز است که بعد
چهل روز استثنا کند لیکن آن روایت معمول نیست و تاویل آن کرده اند و شرط است در استثنا که نطق بیارد آنرا و کفایت
نمیکند نیت استثنا و اگر بگوید که داخل اینخانه نمیشوم اگر زید خواهد پس معلق ساخته قسم را بر مشیت زید و اگر زید بگوید که خواستم
منعقد میشود و اگر بگوید که من نخواستم منعقد نمیشود و اگر معلوم نشود در حال او که خواسته یا نخواسته بسبب مرگ او یا غیبت او منعقد نمیشود
قسم زیرا که شرط بعمل نیامده و اگر بگوید که والله داخل این خانه نمیشوم مگر آنکه زید خواهد پس قسم منعقد شده و استثنا نمود خواهش

زید را پس اگر زید بگوید که خواستم که دخل نشود باطل میشود قسم زیرا که استثنا از اثبات نفی است پس هرگاه نفی یعنی عدم مشیت دخول از زید متحقق شد اثبات رفع شده و اگر بعد از ان دخل شود حانث نخواهد بود و کفاره قسم بر او نمی افتد و اگر بگوید که داخل خانه نمیشوم مگر آنکه فلان خواهد یعنی دخول خانه را و او بگوید که خواستم که داخل شوی درینصورت نیز ساقط میشود حکم قسم زیرا که استثنا از نفی اثبات است و داخل نمیشود استثنا بمشیت حق تعالی در غیر قسم مانند طلاق و اعتاق و اقرار باین معنی که بلفظ ان شاء الله حکم ان شاء الله باطل شود بلکه لغو باشد لیکن در اقرار اگر ان شاء الله بگوید نزد بعضی فقها باعث بطلان اقرار میشود و بعض دیگر میگویند که حکم انکار بعد الاقرار دارد و مسموع نیست و مصنف در ان تردد کرده و گفته اشبه آنست که دران داخل نمیشود و این استثنا لغو باشد و صاحب مسالک گفته که این در صورتیست که ان شاء الله بقصد تیمن و تبرک نگفته باشد چه اگر بقصد تیمن و تبرک بگوید هیچکدام را مبطل نباشد

حروف قسم با است و واو و تا چنانچه گویند بالله و تالله و والله و همچنین اگر مجرور بخواند لفظ الله را بحذف حرف جر و قصد معنی قسم کند بدون تکلم بحرف قسم منعقد میشود علی تردد و اگر بگوید ها والله بجر لفظ الله بحذف حرف قسم آنهم قسم است و اگر ایمن الله بگوید بضم میم و نون مضمومه دران تردد است از این جهت که ایمن جمع یمین است بمعنی قسمها و تقدیر چنین میشود که قسمهای خدا قسم منست پس قسم نخواهد بود و منعقد نشود نظر براینکه در عرف این عبارت هم برای قسم در زبان عرب آمده پس قسم باشد و این اشبه است و همچنین ایم الله بفتح همزه و کسر یاء دو نقطه او زیر و ضم میم و مُنُ الله بضم میم و نون و مُ الله میم مضمومه و دیگر در قسم خورنده است و معتبر است در و آنکه بالغ بود و کامل العقل و مختار نه مضطر و بقصد بگوید پس منعقد نمیشود قسم طفل غیر بالغ و نه قسم مجنون و نه قسم کسی که باکراه او را بر تکلم بعبارت قسم آورند و نه قسم مست و کسی که غضب بر او مستولی شده باشد مگر آنکه مالک نفس خود باشد و غضبناک باین معنی که مستی و غضب بر آنها مستولی نباشد بحدیکه شعور و اختیار از آنها رفته باشد و منعقد میشود قسم بتلفظ الفاظ قسم با قصد و صحیح است قسم کافر چنانچه صحیح است از مسلمان و شیخ در کتاب خلاف گفته که صحیح نیست قسم کافر و در صحت کفاره کافر تردد است زیرا که نیت قربت در کفاره شرط است و از کافر صحیح نیست نیت قربت و منعقد نمیشود قسم از ولد بدون اجازت والد او و همچنین قسم زن بدون اجازت شوهر و قسم غلام و کنیز بدون اجازت آقا مگر آنکه قسم خورند در کردن کار واجب یا ترک کار حرام و اگر یکی از ان سه قسم بخورد در غیر فعل واجب و ترک فسخ میرسد پدر و شوهر و آقا را که ابطال قسم آنها کنند و کفاره لازم نمیشود بر هیچ کدام و اگر قسم بخورد کسی بلفظ صریح قسم و بگوید که من قصد قسم نکردم قبول کرده میشود از او این کلام و واگذارند او را بانیت خودش زیرا که قصد امریست باطنی که غیر از حق تعالی کسی بران آگاه نیست **سیوم** در متعلق قسم است یعنی بر چیزیکه قسم میخورند و دران چند مطلب است **اول** منعقد نمیشود قسم بر گذشته خواه بر نفی باشد یا بر اثبات مثلا بگوید که والله فلان کار نکردم یا کردم باین معنی که بآن کفاره واجب نمیشود هر چند عمدا و بدروغ خورده باشد و آنرا در عرف فقها غموس خوانند

زیرا که صاحبش و بآن فریب رود در گناه و کفاره آن سوای استغفار نیست و اگر غموس متضمن ظلمی باشد کفاره اش باستغفار رد حق
مظلوم است و منعقد نمیشود قسم مگر بر فعلی که متعلق بزمان مستقبل باشد بشرطی که آن فعل واجب باشد یا مندوب یا ترک قبیحی یا ترک
مکروهی یا امری مباح که مساوی الفعل والترک بود یا بوده باشد عمل بمقتضای قسم راجح باعتبار مصلحتی دینی یا دنیوی و اگر بخلاف
قسم کند گناهکار میشود و لازم میشود بر او کفاره و اگر قسم بخورد بر ترک امر راجح منعقد نمیشود قسم او و بمخالفت آن قسم لازم نمیشود
بر او کفاره مانند اینکه قسم بخورد برای رضای زن خود که زن دیگر بعقد نیارد یا کنیز نگیرد یا زن قسم بخورد برای رضای شوهر که
که بعد از و شوهر دیگر نکند یا قسم بخورد که همراه شوهر بسفر نرود و بعد از آن محتاج شود بخروج و منعقد نمیشود قسم بر کار دیگری چنانچه
بگوید والله لتفعلن کذا یعنی بخدا قسم که تو البته فلان کار بکن که این قسم منعقد نمیشود در حق مخاطب و نه در حق متکلم ولیکن مستحب است
که بفعل آرد مخاطب آنرا چنانچه روایات بآن ناطق است و همچنین منعقد نمیشود قسم در کاری که محال باشد یا شد مانند اینکه بگوید والله لاصعدن
السماء یعنی قسم بخدا که من بر آسمان میروم بلکه لغو باشد و واقع نمیشود قسم مگر بر کاری که ممکن باشد وقوع آن و اگر در هنگام قسم ممکن بود
و بعد از آن عجز از آن عارض شد حکم قسم بر طرف میشود چنانچه قسم بخورد که درین سال حج میکنم و بعد از آن عاجز شود **مطلب
دویم** در بیان احکام قسمهای متعلق بخوردن و آشامیدنست و در آن چند مسئله است **اول** آنکه هرگاه قسم بخورد بر آنکه نخورد شیر
بزهای خود و گوشت آنها لازم میشود که وفا بقسم بکند و بسبب مخالفت قسم کفاره بر او لازم میگردد یعنی در صورتیکه نخوردن
شیر آن میشها جهتی از جهات دنیوی یا دینی راجح شده باشد بر خوردن چه انعقاد نذر در مباحات مشروط بهمانست چنانچه گذشت
مگر آنکه محتاج شود بخوردن شیر یا گوشت آنها که درینصورت باوجود قسم بر خوردن میتواند خلف قسم نمود و سرایت نمیکند حرمت اکل
گوشت و آشامیدن شیر باین قسم باولاد آن میشها و بعضی فقها گفته اند که سرایت میکند بموجب روایتی که در آن ضعف است
دویم هرگاه قسم بخورد که نمی خورم طعامی که خریده باشد آنرا زید و طعام خریده زید و عمرو که هر دو خریده باشند بیک عقد بیع بخورد
حانث نمیشود یعنی قسم بر او نمی افتد هر چند بعد از خریدن یکجا قسمت کرده باشند با همدیگر علی تردد و اگر هر کدام از زید و عمرو طعامی
بخرند و مخلوط کنند آن طعام را شیخ رحمه الله فرموده که اگر زیاده بر نصف آن طعام بخورد حانث میشود و این خوبست و اگر قسم
بخورد که دانه معینی از خرما نخورد و بعد از آن بیفتد آن دانه در میان خرماهای بسیار حانث نمیشود مگر آنکه تمام آن خرماها بخورد
یا متیقن شود که آن دانه را خورده و اگر تلف شود از آن خرماها یک خرمائی و باقی خرماها را تمام بخورد باز حانث نمیشود بخوردن
باقی در صورت شک در خورده شدن آن دانه مترجم گوید وجه تردد در مسئله اول اینست که اگر نظر کنیم بآنکه هرگاه زید و عمرو
یکجا طعامی را بیک بیع بخرند هر کدام مالک نصف میشود لهذا نصف قیمت مجموع بر هر یک لازم میگردد پس حکم خریدن بانفراده
دارد و هرگاه از حصه زید بخورد حانث شود که طعام خریده او خورده و چون در بیع واحد بصفقه واحده ابتیاع متحقق شده بحکم

از اجزای طعام را میتوان گفت که خرید زید است یا خرید عمرو است بلکه خرید هر دو است پس خرید هیچکدام نخورده و حانث نمیشود سیوم
هرگاه قسم بخورد که این طعام را فردا بخورد و بعد از آن امروز همان روز بخورد قسم بر او می افتد زیرا که مخالفت قسم نموده و لازم است
او را که کفاره بدهد بالفعل یعنی انتظار روز دیگر شرط وجوب کفاره نیست و همچنین اگر آن طعام هلاک شود پیش روز آینده یا در
روز آینده بکاری که از طرف قسم خورنده بعمل آمده باشد و اگر فانی شود طعام خود بخود یا بفعل دیگری سوای حالف کفاره بر او نیست
چهارم اگر قسم بخورد که نمی آشامد از آب فرات حانث میشود بخوردن آب آن خواه بدهن بخورد از دریای فرات یا بکف یا بکاسه
و بعضی فقها گفتند که حانث نمیشود مگر آنکه بدهن بخورد از آن و عرف مساعدت قول اول میکنند پنجم اگر قسم بخورد که نمی خورم کله ها را حانث
میشود قسم بسوی کله هائیکه عادة آنها را جدا میفروشند و میخرند و میپزند و میخورند مانند سرهای گاو و گوسفند و شتر و حانث نمیشود بخوردن
سرهای جانوران و ماهی و ملخ و در این تردد است زیرا که بحسب لغت آنها را هم کله میگویند و شاید که این اختصاص بسرهای گاو
و گوسفند و شتر بحسب عرف باشد پس از قبیل منقول عرفی خواهد بود نه بر مجاز چنانچه بعضی گمان برده اند و حمل لفظ بر معنی عرفی اولی است
از حمل آن بر معنی لغوی چنانچه در علم اصول فقه تبیین شده پس بخوردن سر جانوران و ماهی و ملخ حانث نشود و همچنین اگر قسم بخورد
که گوشت نخورد فقها را اختلاف در اینست که بخوردن گوشت جانوران و ماهی و ملخ حانث میشود یا نه بعضی گفته اند که مطلق گوشت
منصرف بگوشت چهارپایان مانند گوسفند و گاو و شتر میشود نه طیور و ماهی و ملخ زیرا که هرگاه کسی بگوید که گوشت خوردم مفهوم
میشود همان گوشت چهارپایان لیکن در اینجا قوی آنست که حانث میشود بخوردن گوشت هر حیوانی زیرا که عرفاً لفظ لحم بر همه لحوم
اطلاق میشود و اگر قسم بخورد که پیه نخورد و بخوردن پیه پشت چهارپایان حانث نمیشود زیرا که آن نوعی از گوشت است و اگر بگوئیم که بان هم
حانث میشود زیرا که بحسب عادت آنرا هم پیه میگویند خوب خواهد بود و اگر بگوید که نمی چشم کباب را و بعد از آن بخاید و از دهن بیندازد
شیخ رحمه الله فرموده که حانث میشود و این خوبست ششم هرگاه بگوید نمی خورم روغن را و بخورد روغن با نان حانث میشود
و همچنین اگر روغن را داخته اند در طعام و تمیز باشد از طعام چه اگر مستهلک باشد در طعام حانث نمیشود بخوردن آن زیرا که
چنین طعامی اگر بخورد در عرف نمیگویند که روغن خورده است اما اگر قسم بخورد که نمی خورد شیر و بخورد پنیر یا روغن یا مسکه حانث نمیشود
هفتم اگر بگوید که نمی خورم از این گندم و بعد از آن آرد کند آنرا یا سویق نماید حانث نمیشود و همچنین اگر قسم بخورد که آرد نمی خورم
و بعد از آن نان بسازد از آن و بخورد یا قسم بخورد که گوشت نمی خورم و بخورد دنبه حانث نمیشود و آیا بخوردن جگر و دل حانث
میشود یا نه در آن تردد است زیرا که در عرف آنرا گوشت نمیگویند چه اگر بغلام خود بگوید که گوشت بخر و او دل و جگر بخرد معاتب خواهد بود
و در لغت آنرا هم گوشت میگویند هشتم اگر قسم بخورد که نمی خورد بسر را یعنی خرمای شیرین ترش را و بعد از آن بخورد خرمائیکه
نصف آن شیرین ترش شده باشد حانث میشود هرچند نصف دیگر هنوز باقی بر غورگی باشد و همچنین اگر قسم بخورد که رطب

نمی خورد یعنی خرمای شیرین شده و بخورد خرمائیکه نصفش شیرین ترش و نصف دیگرش شیرین شده باشد حانث میشود و درین
مسئله قول دیگر هست که حانث نمیشود و آن ضعیف است نهم نام فاکه اطلاق میشود بر هر کدام از آنار و انگور و رطب پس هرگاه
قسم بخورد که نمی خورد فاکه حانث میشود بخوردن هر یک از آنها و در خربزه تردد است که داخل فواکه هست یا نه و نان خورش نام هر
چیزیست که با نان خورده میخورد هر چند نمک خالی باشد یا چیز روانی بود مانند دوشاب یا غیر مائع مانند گوشت دهم هرگاه بگوید که
نمی خورم آب این کوزه را حانث میشود مگر آنکه تمام آن آب بخورد و همچنین اگر بگوید که نمی خورم آب آنرا و اگر بگوید نمیخورم آب این چاه را
حانث میشود بخوردن قدری از ان آب زیرا که ممکن نیست اراده جمیع چاه کرده باشد و بعضی فقها گفته که حانث نمیشود و این
قول خوبست یازدهم اگر بگوید نمیخورم این دو طعام را حانث نمیشود مگر بخوردن هر دو زیرا که واو عاطفه برای جمع است و آن
مانند تثنیه است در افهام معطوف و معطوف علیه جمعا و شیخ رحمه الله گفته که اگر بگوید سخن نمیکنم با زید و عمرو و تکلم کند با یکی از ان
دو حانث میشود زیرا که واو عاطفه قایم مقام فعلی است پس گویا گفته که تکلم نمیکنم با عمرو و لیکن قول اول صحیح است دوازدهم
اگر قسم بخورد که نمی خورم سرکه را و بعد از ان نان با سرکه بخورد حانث میشود و اگر بگیرد اند سرکه را در مطبوخی و مخلوط کند آنرا با مطبوخ
که نام سرکه از ان برطرف شود حانث نمیشود هر چند ترشی آن باقی باشد سیزدهم اگر بگوید که نمی خورم از تو آبی هر چند تشنه باشم ازین
کلام حقیقة تحریم آب مفهوم میشود و آیا این قسم طعام خوردن هم حرام میشود یا نه بعضی فقها گفته اند که عرفا بران هم دلالت دارد و بعضی
دیگر میگویند که حرام نمیشود زیرا که حقیقة بر این معنی دلالت ندارد **مطلب سیوم** در مسائل مختصه بتجارت و خانه است **مسئلهٔ اول**
هرگاه قسم بخورد بر کاریکه فلان کار نمیکنم حانث میشود بسبب ابتدای انکار و حانث نمیشود باستدامت آن مگر آنکه انکار منسوب به مدت
هم شود چنانچه منسوب بابتدا میشود پس وقتیکه بگوید اجاره نمیدهم این خانه را و نمیفروشم و نمی بخشم قسم تعلق میگیرد بابتدای اینکارها
نه باستدامت آنها باین معنی که اگر پیشتر اجاره داده باشد بعد قسم فسخ اجاره نکند حانث نمیشود اما اگر بگوید که ساکن انخانه نمیشوم
و او در آنخانه ساکن باشد یا قسم بخورد که ساکن نمی سازم زید را و زید در ان خانه بود حانث میشود باستدامت سکونت یا باستدامت
ساکن ساختن و بر می آید از تخلف قسم بسبب بر آمدن از انخانه بمجرد قسم و حانث نمیشود و اگر باز در آید در آنخانه بقصد سکونت
بلکه بر آوردن متاع که در آنجا گذشته همین حکم است در استدامت پوشیدن جامه و سوای مرکوب اما اگر قسم بخورد که خوشبوئی
نمیمالم و مالیده باشد بسبب مکث در ازاله آن حانث میشود یا نه دران تردد است و شاید که شبهه نیست که حانث نمیشود باستدامت
خوشبوئی زیرا که قسم نخورده است بر خوشبو بودن خود بلکه بر خوشبوئی مالیدن و بعد از قسم اگر خوشبوئی نمالد خلف قسم نکرده است
و همچنین اگر بگوید داخل خانه نمیشوم و در آنخانه ساکن باشد حانث نمیشود بسبب مکث در انخانه زیرا که مکث دخول است بلکه حانث
میشود بابتدای دخول مترجم گوید فرق درمیان فروختن خانه و دخول دران و میان سکونت خانه و پوشیدن جامه ظاهر است

زیرا که فروختن و امثال آن قابل ممتد شدن با امتداد زمان نیست زیرا که نمیتوان گفت فروختم اینخانه را در یکماه یا داخل شدم در اینخانه
در یکماه مثلا چنانچه میتوان گفت پوشیدم این جامه را در یکماه یا ساکن شدم دران در نیم ماه **دوم** هرگاه قسم خورد که لا ادخل هذه
الدار یعنی داخل اینخانه نمیشوم پس اگر داخل آنخانه شود یا داخل قدری آنخانه شود یا داخل غرفه از غرفهای آنخانه شود حانث میشود
هرچند از راه دروازه و از بالای بام خانه در نیاید و از راه بام خانه همسایه در آید اما اگر فرود نیاید بر بام خانه حانث نمیشود هرچند بام را
از اطراف دیوار بندی یا تخته بندی کرده باشد چه هرگاه سقف نباشد آنرا خانه نمیگویند و اگر قسم خورد که لا ادخل بیتا یعنی داخل
بیت نمیشوم پس داخل غرفه شود حانث نمیشود و دخول بیت متحقق میشود در صورتیکه هرگاه دران بیت را ببندند آن در از عقب
او شود و مترجم گوید که در لغت غرفه را تفسیر نموده اند به بالاخانه و از کلام مصنف ظاهر میشود غرفه بمعنی بالاخانه آنست که خارج از دیوار
و سقف آنخانه باشد مانند نجارجها که در طبقه بالا میسازند زیرا که بیت عبارت از دیوار و سقف است پس اگر داخل دیوار بود داخل دروازه خانه
هم باشد پس بقول آن باید حانث شود و بعضی دار اعم است از بیت چه غرفه را دار اعتبار نموده و داخل بیت نکرده است **سیوم**
هرگاه قسم بخورد که داخل بیت نمیشوم اگر در عمارت در آید که شهریان میسازند حانث میشود و در خیمه که بادیه نشینان از مو یا پوست
حیوانات میسازند اگر در آید حانث نمیشود و اگر بادیه نشین یا هر که عادت او سکونت دران خیمه بود این قسم بخورد و داخل خیمه
مذکور شود حانث میگردد و اگر قسم بخورد که داخل خانه زید نشوم و با زوجه او تکلم نکنم یا غلام او را خدمت نفرمایم حکم حرمت تا وقتی
باشد که خانه در ملک زید بود یا زوجه در نکاح او یا عبد مملوک زید بود پس هرگاه بر آید یکی از آنها از ملکیت یا تزویج حرمت هم زایل
میشود اما اگر بگوید داخل نمیشوم در خانه زید این خانه درین صورت تحریم دخول تعلق بعین آنخانه میگیرد هرچند از ملکیت زید بر آید
و درین مسئله قول دیگر هم هست که ان مساوات است درمیان هر دو مسئله یعنی خواه زید بگوید یا خانه زید اینخانه بگوید و تفاوت نمیکند
درین معنی و در هر دو صورت تحریم تابع ملکیت است و این قول خوبست **چهارم** هرگاه قسم بخورد که داخل هیچ خانه نشوم و بعد
ازان داخل زمین خالی شود که پیشتر خانه بود حانث نمیشود اما اگر بگوید که داخل اینخانه نشوم و بعد ازان منهدم شود و زمین خالی
گردد شیخ گفته که حانث نمیشود و درین اشکال است زیرا که تعلق بعین مکان گرفته و عربان عرصه را که پیشتر عمارت داشته
نیز دار میگویند پس اگر وصف تعمیر ازان رفته باشد باز داخل معنی لفظ دار خواهد بود و اگر قسم بخورد که داخل اینخانه نشوم ازین
دروازه و بعد ازان از همه دروازه داخل شود حانث میگردد و اگر بر گردانند آن دروازه را از آن مکان و دروازه دیگر
بسازند و از نو داخل شود از راه دروازه اول بعضی فقها گفته که حانث میشود زیرا که دروازه که قسم بآن تعلق گرفته بود باقی است
بحال خود و چوبی یا تخته که دران گذشته باشند اعتباری ندارد و این قول خوبست و اگر بگوید که داخل نشوم این خانه را
از دروازه آن و بعد ازان برای آن دروازه تازه بسازند و از همان دروازه در آید حانث میشود زیرا که اسم دروازه

همان خانه است **پنجم** هرگاه قسم بخورد که داخل نمیشوم در اینخانه یا نمی خورم یا نمی پوشم اقتضای تابید میکند یعنی هرگز نمیکنم پس اگر اعاده کند که قصد من تا فلان مدت بود واگذارند او را به نیت خودش و اگر قسم بخورد که داخل نمیشوم بر زید در هیچ بیتی و بعد از آن داخل شود بر زید و عمرو که یک جا بوده اند بفراموشی یا از راه جهل به بودن زید در آن خانه پس حانث نمیشود و اگر داخل شود با علم حانث میشود خواه نیت داخل شدن بر عمرو تنها کند یا نکند و شیخ رحمه الله فرموده که اگر نیت دخول بر عمرو تنها کند حانث نمیشود هر چند زید هم در آنجا باشد ولیکن قول اول اقوی است و آیا حانث میشود بسبب دخول بر زید در مسجدی یا در کعبه شیخ رحمه الله گفته که حانث نمیشود زیرا که مسجد و کعبه معظمه را در عرف خانه نمیگویند و درین اشکال است زیرا که دعوی عدم تسمیه مذکور عرفا ممنوع است اما اگر بگوید که تکلم نمیکنم با زید و سلام کند بر جماعت که زید در میان آنها باشد و او را از نیت بیرون کند صحیح است و اگر مطلق سلام قصد کند بدون برآوردن زید از آن جماعه در قصد حانث میشود بشرطی که عالم باشد بانکه زید هم در میان آنها است **ششم** شیخ رحمه الله فرموده که نام بیت واقع نمیشود بر کعبه و بر حمام زیرا که بیت آن است که برای سکونت سازند و درین اشکال است که معلوم میشود از قول حق تعالی ولیطوفوا بالبیت العتیق که مراد از آن خانه کعبه است و در حدیث آمده که نعم البیت الحمام و نیز شیخ گفته که دهلیز و صفه هم همین حکم دارد که خارج از بیت است چه دهلیز مابین دروازه و اندرون خانه است و صفه کا نیست مرتفع بیرون عمارت که آن را چبوتره گویند **مطلب دوم** در مسایل عقود است **اول** عقد نام ایجاب و قبول است پس متحقق نمیشود عقد مگر بهر دو پس هرگاه قسم بخورد که بیع میکنم بری الذمه نمیشود مگر بحصول ایجاب و قبول بیع و همچنین اگر قسم بخورد که این متاع را می بخشم و شیخ در باب هبه دو قول دارد یکی آنکه وفا بقسم میشود بایجاب تنها هر چند قبول موهوب له متحقق نشود و این قول معتمد نیست **دوم** اطلاق عقد منصرف میشود بسوی عقد صحیح نه عقد فاسد پس اگر بخورد که این متاع را بیع میکنم و بعد از آن بیع فاسد کند بری الذمه نمیشود و همین حکم است در عقود دیگر هم مثل عقد هبه و اجاره و مانند آنها **سیوم** شیخ رحمه الله گفته که هبه نام هر عطائیست که تبرعا واقع شود مانند هدیه و بخشش و عمری و وقف و تصدق و ما منع میکنیم ثبوت حکم هبه را در عمری زیرا که عمری شامل منفعت سکونت است چنانچه گذشت در کتاب السکنی والعمری و در هبه بخشش عین میشود و در وقف و صدقه تردد است زیرا که عرفا آنرا هبه نمیگویند و هر کدام نام علیحده دارند شرعا **چهارم** هرگاه قسم بخورد که این کار نمیکنم حانث نمیشود مگر بمباشرت آن کار بنفس خود پس هرگاه بگوید که بیع نمیکنم یا شرا نمیکنم و بعد از آن وکیل کند در آن کار حانث نمیشود اما اگر بگوید که بنا نمیکنم خانه و بعد از آن بنا کند آنرا بنا بامر او یا با اجاره دادن و بعضی فقها گفته اند که حانث میشود نظر بر عرف چه معنی عرفی ساختن خانه همین است لهذا اجیر می گیرند برای آن تا انکه قسم خورنده بدست خود بنا کند و وجه اینست که حانث نمیشود مگر آنکه بنفس خود بمباشرت بنا کند و اگر بگوید که نمی زنم و بعد از آن امر کند دیگری را بضرب او حانث نمیشود و اگر حاکم چنین قسمی بخورد و بعد از آن امر کند بعض خدم خود را

بزدن او ودران تردد است که او هم حانث نمیشود مگر آنکه بنفس خود مباشر ضرب شود واگر بگوید خدمت نمیفرمایم فلان را وبعد
ازان او خدمت کند خالف را بغیر اذنش حانث نمیشود واگر وکیل شود برای دیگری در بیع وشرا وقسم خورده باشد که بیع وشرا
نمیکنم دران تردد است اقرب آنست که حانث میشود زیرا که معنی مشتق منه که بیع وشرا باشد ازاو متحقق شده **مترجم گوید** در بیع
وشرا اگر قسم بخورد ملتفت باشد در مباشرت بنفس خود است خواه برای خود باشد یا برای موکل خود پس اگر بوکیل امر نماید حانث نمیشود وهمچنین
در ضرب لیکن اگر امر بضرب حاکم وسلطان باشد که بعد قسم امر بغلام یا ملازم خود بضرب او کند دران اختلاف کرده اند بعضی گفته اند
که حانث میشود زیرا که لا اضرب حقیقت است در عدم مباشرت ضرب بنفس خود وبوساطت غلام معنی مجازیست واصل حقیقت
وبرائت ذمه پس امر بضرب حانث نباشد وبعض دیگر میگویند در سلطان وحاکم معنی مجازی شایع ومعروفست بدرجه که اراده معنی حقیقی
محتاج است بقرینه پس درینجا معنی عرفی راجح است ومحمول برهمان میشود وحانث میگردد وصاحب مسالک گفته که این قول
اقوی است وهمین حکم است در قسم بربنای خانه که حقیقت است در مباشرت بنفس خود ومجاز در امر به بنا لیکن معنی مجازی معروف وشایع
است وراجح براراده حقیقت ومصنف رحمه الله در جمیع مثالها حمل بر حقیقت نموده واین اختلاف درصورتیست که حالف در هنگام
قسم قصد احدی المعنیین نه نموده باشد واگر قصد کرده راجع بمعنی مقصود میشود خواه حقیقت باشد یا مجاز **پنجم** اگر بگوید نمیفروشم خمر را
وبعد ازان بفروشد بعضی فقها گفته اند که حانث نمیشود زیرا که بیع خمر شرعا بیع نیست پس بیع متحقق نشده واگر بگوئیم که حانث
میشود خوب باشد زیرا که منصرف میشود بسوی صورت بیع هر چند حقیقةً بیع نباشد پس گویا قسم خورده که ایقاع صورت
بیع نمیکنم وهمچنین اگر بگوید که نمیفروشم مال زید را بزور واگر قسم بخورد که میفروشم خمر را منعقد نمی شود این قسم زیرا که آن فعل حرام
است **مطلب پنجم** در مسایل متفرقه است **اول** هرگاه تعیین نکند برای آنچه قسم خورده وقتی حانث نمیشود مگر در وقتی که گمان غالب
شود بمردن او پس معین میشود وقت آن فعل پیش از وفات بقدر زمان ایقاع آن فعل چنانچه هرگاه بگوید روزه میدارم ونماز
میکنم وحق فلان را ادا میکنم یا فلان را چیزی عطا میکنم وقت این افعال موسع باشد تا هنگام قرب وفاتش بمقدار زمان ایقاع
که اگر ازان هم تاخیر کند حانث میشود **دوم** هرگاه قسم بخورد که بزند غلام خود را صد تازیانه بعضی فقها گفته اند که مجزیست ضغث
یعنی دسته گیاه خشک یا تر که بآن بزند او را ووجه آنست که قسم منصرف میشود بسوی زدن بآله ضرب که معتاد باشد مانند
تازیانه وچوب ودرصورت ضرورت مانند خوف هلاک مضروب ضغث کافی است چنانچه حق تعالی در قران مجید حکایت نموده
از حضرت ایوب علی نبینا وآله وعلیه السلام که بزوجه خود زده به تعلیم الهی واین درصورتیست که زدن غلام صلاح باشد برای
او شرعا که درهمان صورت قسم منعقد میشود مانند اینکه قسم بخورد برآنکه اقامت حد نماید یا تعزیر شرعی کند اما اگر قصد تادیب
جهت مصالح دنیوی باشد پس بهتر عفو است وکفاره هم ندارد ومعتبر است در ضغث اینکه برسد هر چوب آن بجسد آن وکافی است

گان در حصول هم و تخیر نیست همان قصد کرده انشا است گویند سیوم هرگاه قسم بخورد که سوار نشوم اسپ غلام را حانث نمیشود بسوار
شدن بر اسپ غلام خود زیرا که مال آقا است نه مال غلام حقیقة هرچند گفته شود که از غلام است زیرا که این کلام مجاز است
نه حقیقت اما اگر بگوید که سوار نشوم بر اسپ مکاتب حانث میشود بسبب سوار شدن بر آن زیرا که تصرف آقا منقطع میشود
از اموال مکاتب و در این تردد است زیرا که هرچند تصرف مولی از مال او منقطع میشود لیکن تملک عبد مکاتب هم تمام نیست
بلکه متزلزل است چه در صورت عجز آزادی مال الکتابت نیست رق میشود و مال او متعلق بمولای او میگیرد پس تصرف مالک
بالکل منقطع نباشد چهارم اگر کسی بگوید که هر کس بشارت دهد مرا بقدوم زید او را فلان مبلغ میدهم و بعد از آن چند کس یکدفعه
این بشارت باو میدهند همه مستحق آن مبلغ میشوند و اگر پیهم خبر دهند علیه مال مخبر اول است زیرا که بشارت نام اخبار اول است و تغیر
کسی است که خبر خوش اول برساند و این حکم نیست اگر بگوید که هر که خبر دهد مرا زیرا که دوم هم خبر داده است مانند اول پس او هم مستحق عطیه
میشود پنجم هرگاه بگوید اول کسی که داخل خانه من میشود او راست این مبلغ و بعد از آن داخل شود یک کس آن مبلغ مال او است
هرچند بعد از او دیگری داخل نشود و اگر کسی بگوید که آخر کسی که داخل خانه من شود برای او است درینصورت مال کسی است که قبل
از وفات او و بعد از او دیگری داخل آنجا نشود چه مطلق گذاشتن صفتی مانند دخول خانه بلا تقیید بوقت اقتضا میکند وجود آن صفت
را در تمام ایام حیوة او نه بعد از وفات زیرا که بعد از وفات بر ذمه میت چیزی نمیشود و لهذا در اگر اینصورت از آنجمله نیست و بعدا
بعد از وفات خانه از ملکیت او بیرون آید پس خانه او نباشد ششم هرگاه بگوید والله لا شربت الماء ولا كلمت الناس یعنی
قسم بخدا که آب نخورم و با او مردمان تکلم نکنم شامل میشود قسم بهر یک از افراد آب و افراد آدمیان هفتم اسم مال واقع میشود بر عین
مانند غلام و کنیز و نقود و امتعه و بر دین هم که از او بر ذمه دیگران باشد خواه وقت آن رسیده باشد یا نرسیده پس هرگاه قسم
بخورد که تصدق کنم بمال خود را خلاص نمیشود از قسم مگر آنکه جمیع مال خود را تصدق کند هشتم بر قرآن اطلاق میشود اسم کلام پس
اگر قسم بخورد که تکلم نمیکنم بکلامی بقرائت قرآن هم حانث میشود و شیخ رحمه الله فرموده که آنرا کلام نمیگویند عرفا و لهذا اگر تکلم بکلام
در اثنای نماز مبطل نماز است و بقرائت قرآن باطل نمیشود نماز و دلائل دیگر هم بر این مدعا گفته لیکن مشکل میشود این قول
بقول حق تعالی که فرموده حتی یسمع کلام الله و حانث خالف مذکور بکتابت یا باشاره اگر قسم بخورد که کلام نکند زیرا که کتابت
و اشاره کلام نیست نهم حلی یعنی زیور اطلاق میشود بر انگشتر و مروارید هم پس اگر قسم بخورد که نمی پوشم حلی را و یکی از آنها
را بپوشد حانث میشود دهم اگر قسم بخورد که تسری نکند یعنی سریه نگیرد بعضی فقها گفته اند که تسری مواقعت با کنیز است مطلقا
و بعضی دیگر میگویند که شرط گذاشتن آن در ستر و مصنف میگوید که درین شرط نظر است زیرا که در عرف تسری بمعنی جماع
کردن با کنیز بود مخفی از زوجه خواه آن کنیز را در ستر گذارد و یا نه گذارد مگر آنکه در وقتی یا در شهری اصطلاح بر شرط مذکور شده باشد

یازدهم هرگاه قسم خورد که ادای دین فلان میکنم تا فلان ماه اول آنماه منتهای زمان ادای دین باشد و نهایت شیء داخل در آن شیء نیست و پیش از دیدن هلال آنماه باید ادای دین کند و الا حانث میشود و اگر بگوید تا حین یا تا زمان شیخ فرموده که حین شش ماه است و زمان پنجماه بمعروف شیخ هرچند در لغت اعم باشد زیرا که در نص تفسیر نذر صوم حین و صوم زمان بصوم شش ماه و پنج ماه شده و در این اشکال است زیرا که این تجاوز است از موضع نص و قیاس در مذهب ما باطل و در غیر نذر صوم اگر حین و زمان مذکور شود و معلوم باشد که مراد متکلم چه مقدار از حین و زمانست محمول بر همان میشود و الا مبهم باشد و حانث نمیشود مگر بموت **دوازدهم** حنث یعنی خلف قسم متحقق میشود بمخالفت از روی اختیار خواه آن مخالفت بفعل خود کند مانند اینکه قسم خورده که داخل شهر نشود و داخل شود برفتار خود یا بفعل دیگری مانند اینکه در کشتی باشد و ملاحان و را در آن بلد رسانند یا بر شتری سوار شود که او را در آورد در آن شهر و متحقق نمیشود حنث اگر باکراه او را در آورند در آن شهر مثلا یا فراموش کند که قسم خورده بود یا علم ندارد بآنکه آن بلد همان بلدیست که قسم خورده بود بر آنکه در نیاید در آن **قطره چهارم** در لواحق است و در آن چند مسئله است **اول** قسمهای راست تمام مکروه است و کراهت مؤکد است در خصوص بر مال قلیل و خصوص در اینجا یعنی قسم متعلق بزمان ماضی است براستی و غموس که سابق مذکور شد که از محرمات است قسم خوردن بر فعل گذشته بدروغ است پس این لفظ مشترک باشد و لیکن اگر مقصود بقسم دفع مظلمه ظالمی از مؤمن بود جایز است و بعضی اوقات واجب میشود و لیکن در چنین امری اگر عالم بطریق توریه باشد واجبست که قسم دروغ بتوریه بخورد و گناهی ندارد و کفاره هم واجب نمیشود مانند اینکه قسم بخورد تا رفع شر ظالمی کند از نفس انسانی یا مال او یا عرض او **دوم** قسم ببرائت یعنی بیزاری از خدا تعالی و از پیغمبر او و همچنین از ائمه معصومین صلوات الله علیه و علیهم اجمعین منعقد نمیشود و کفاره بخلاف آن واجب نیست لیکن گناهکار میشود آدمی بچنین قسمی هرچند براستی باشد و بعضی فقها گفته اند که باین قسم کفاره ظهار لازم میشود در صورت خلف قسم و برای این قول دلیلی نیافتم بغیر از فرمان حضرت امام حسن عسکری علیه السلام که بمحمد بن یحیی نوشته اند مرقوم است که ده مسکین را اطعام کند و طلب مغفرت از حق تعالی نماید و اگر بگوید که او یهودی باشد یا نصرانی یا مشرک اگر چنین باشد منعقد نمیشود و این قسم لغو باشد **سیوم** واجب نمیشود کفاره قسم مگر بعد از حنث یعنی مخالفت قسم و اگر کفاره بدهد پیش از حنث مجزی نیست بلکه بعد از حنث باید باز بدهد **چهارم** اگر کفاره بدهد بکافری یا واجب النفقه خود پس اگر عالم بحال او باشد مجزی نیست آن کفاره و اگر جاهل بحقیقت حال او باشد و تحقیق و تفتیش نموده بر او ظاهر نشد که کافر یا واجب النفقه او است و یاد داد کفاره و بعد از آن معلوم کرد که کافر بوده یا واجب النفقه اعاده کفاره ندارد و همچنین اگر عطا کند کفاره را بکسی که گمان فقر او داشته باشد و بعد از آن ظاهر شود که غنی بود اعاده نمیکند زیرا که اطلاع بر احوال باطنی مردم معتبر نیست **پنجم** اگر در کفاره کسوت لازم شود و باید کسوتی بدهد که آنرا ثوب گویند اگر کلاهی بدهد در بدل کفاره یا موزه کفایت نمیکند زیرا که

آنرا کسوت نمیگویند در عرف و عادت و مجزی نیست که جامه شسته بدهند زیرا که اسم ثوب اعم است از آنکه شسته باشد یا ناشسته مترجم گوید
صاحب مسالک گفته که هرگاه کفاره دهنده اختیار کسوت فقیر کند از خصال کفارات مسمای کسوت کافی است که آنرا در عرف
لباس گویند و اقلش یک ثوب است مثل پیراهن یا ازار یا عمامه یا جبه یا قبا یا مقنعه یا لنگ یا برد از یرا که اسم کسوت بر جمیع
این انواع لباس اطلاق میشود و مختلف میشود باختلاف حال فقیر از ذکوریت و انوثیت و کبر و صغر پس صغیر را ثوب خرقه صغیره کافی نیست
هرچند کبیر زاده برابر آن وفا نکند و مستحبست که نو باشد خواه خام بود یا شسته و اگر مستعمل باشد بدرجه که نزدیک به پاره شدن رسیده باشد
مجزی نیست و اگر بآن درجه نرسیده باشد مجزیست و اگر پنبه بران زده باشند بواسطه کهنگی که پاره شده باشد مجزی نیست و اگر
از ابتدا مرقع ساخته باشند از قطعات پارچه باجهت زینت و غیر آن مجزی است و شرط نیست که دوخته باشد پس اگر پارچه
نادوخته بدهد مجزیست اما جنس آن پس مجزیست که پشم باشد یا از مو اگر پوشیدن آن معتاد باشد یا پنبه یا کتان یا ابریشم یعنی
غیر حریر محض که جایز الصلوة باشد ششم هرگاه بمیرد شخصی و بر ذمه او باشد کفاره مرتبه و وصیت نکند اختصار میکنند بر آزاد
کردن اقل بنده که مجزی باشد از کفاره از اصل مال میت مقدم بر میراث مانند حقوق مالیه دیگر مثل زکوة و حج و غیر آن و لازم
نیست که بنده بیش قیمت بدهند برای ادای کفاره و اگر وصیت کند بقیمت زیاده از اقل مراتب مجزی و اجازت ندهند
ورثه قیمت مجزی از اصل ترکه برمی آرند زیاده از ثلث مال و اگر کفاره مخیره باشد بر ذمه میت خصلتی از خصال از کفارات
که قیمت آن کمتر باشد بهمان اکتفا میکنند و اگر وصیت کند بخصلتی که آن اعلی باشد در خرج و اجازت ندهد ورثه بآن پس اگر
ثلث ترکه وفا کند با آنچه وصیت کرده بهمان عمل می آرند بلا تردد و نزاع و اگر وفا نکند قیمت خصلت ادنی را از اصل مال میت برمی آرند
و از باقی مال میت ثلث برمی دارند پس اگر باین دو مقدار مال وصیت بعمل آید بهتر و الا وصیت باطل است اختصار میکنند بر کفاره
ادنی یعنی آنچه زیاده از قیمت ادنی خصلت از ثلث ترکه باشد که بانضمام آنهم وصیت بعمل نیاید داخل ترکه و مال ورثه میشود
زیرا که انضمام آن بصرف کفاره ادنی موجب حصول مدعای میت نیست پس صرف آن در کفاره مفید نباشد هفتم هرگاه
منعقد شود قسم بنده و بعد از ان حانث شود در حالتیکه آن عبد در بندگی خود باشد و آزاد نشده باشد پس فرض او صوم است
از خصال کفارات خواه کفاره مخیره باشد یا مرتبه و اگر ادای کفاره کند عبد بغیر صوم مانند آزاد کردن بنده یا کسوت فقرا یا اطعام
بغیر اجازت مولی مجزی نیست و اگر اجازت بدهد مجزیست و بعضی فقها گفته اند که باز مجزی نیست زیرا که او مالک نمی شود هرچند
آقا او را مالک گرداند و قول اول اصح است و همچنین صحیح است اگر آقای او از جانب آن عبد باذن آن بنده آزاد کند
هشتم منعقد نمیشود قسم غلام بغیر اذن آقا و لازم نمیشود بر او کفاره هرچند حانث شود خواه آقا اجازت بدهد او را در حانث
شدن یا اجازت ندهد اما هرگاه اجازت دهد او را آقا در قسم خوردن پس منعقد میشود قسم او و بعد از ان اگر حانث شود باذن

آقا و کفاره بدهد پیر روزه داشتن نمیرسد آقا را که او را منع کند از او روزه گرفتن هر چند آن صوم مضر برای مولی باشد و در این مسئله تردد است مترجم گوید سبب تردد آنست که اگر نظر کنیم بآنکه اجازت در قسم مستلزم اجازت در حنث هم هست که لازم آنست یا تابع آن پس اذن در ملزوم مستلزم اذن در لازم هم هست یا اذن در متبوع مستلزم اذن در تابع هم هست پس حکم حنث مع اجازة المولی دارد که آقا او را منع از روزه نمی تواند کرد و اگر بگوئیم که اجازت در قسم مستلزم اجازت در حنث نیست بلکه مانع ایقاع حنث است پس میرسد آقا را که منع عبد از روزه کند اگر صوم مضر باشد بآن عبد که موجب ضعف او در اقدام بخدمت آقا شود پس وجه منع ظاهر است و اگر موجب ضعف نشود بآن مانع میتواند شد زیرا که حق آقا تعلق باو گرفته و بدون اذن صوم عبد سوای صوم واجب متعین صحیح نیست و این صوم واجب معین نیست چنانچه ظاهر است و قول ثالث آنست اگر مضر باشد برای آقا میرسد او را که منع کند و اگر مضر نباشد جایز نیست منهم هرگاه حانث شود بعد از حریت کفاره میدهد مانند کفاره حر و اگر حانث شود در حال غلامی و بعد از آن آزاد شود پس معتبر حال وقت ادای کفاره است اگر در آن وقت مالدار باشد کفاره میدهد بآزاد کردن بنده یا کسوت یا اطعام و منتقل نمیشود فرض کفاره او بسوی صوم مگر آنکه عاجز باشد از آزاد کردن بنده یا کسوت و یا اطعام و این در صورتیست که بر او واجب باشد کفاره مرتبه و در کفاره مخیره هر یک از خصال کفارات که خواهد بعمل آورد

کتاب النذر

این کتاب در بیان احکام نذر است و نذر در لغت بمعنی پیمانست و در شرع عبارت از التزام نمودن امر خیری بر خود و کلام ما در نذر است یعنی نذر کننده و صیغه آن و متعلق نذر و لواحق آن اما نذر کننده او بالغ عاقل مسلمانست پس صحیح نیست نذر کردن طفل غیر بالغ و دیوانه و کافر زیرا که نذر هم از جمله عبادات است و عبادت مجنون و غیر بالغ شرعا عبادت نیست و شرط است در نذر نیت قربت بدرگاه الهی و صحیح نیست نیت کافر ولیکن اگر کافر نذر کند امر خیری را و بعد از آن مسلمان شود مستحبست او را که وفا به نذر کند و شرط است در نذر کردن زن اعمال مستحبه را اجازت شوهر و همچنین موقوف است نذر بنده بر اجازت آقا و فقها گفته اند که نذر ولد هم موقوفست بر اجازت والد پس هر کدام از اینها که بی اجازت دیگری نذر کند منعقد نمی شود نذر او و غلام که در حین رقیت نذر کند بدون اجازت آقا هر چند بعد از آن آزاد شود واجب نمیشود بر او ایفای آن نذر زیرا که نذر فاسد واقع شده بود و اگر اجازت بدهد او را مالک در صحت آن تردد است شبهه آنست که لازم میشود شرط است که نذر بقصد واقع سازد پس اگر بکره یا در حالت بیهوشی یا غضب مستولی که سلب قصد و اختیار کند نذر نماید صحیح نیست اما صیغه نذر پس آن مشتمل امر خیر است یا باز داشتن نفس خود از کار بد یا ایقاع امری مستحسن تبرعا پس امر خیر گاهی شکر نعمتی میباشد مانند اینکه گوید اگر حق تعالی مرا عطا کند مالی یا فرزندی یا بیاید مسافر من فلله علی کذا یعنی از خدا تعالی است بر من فلان چیز

وگاهی میباشد آن امر خیر دفع بلای مانند اینکه بگوید اگر صحیح شود بیمار یا برطرف شود از من فلان مکروه فلله علی کذا و مثال
باز داشتن نفس خود از فعل بد مانند اینست که بگوید اگر غیبت کنم کسی فلله علی کذا و اگر احسان به پدر و مادر نکنم فلله علی کذا
و مثال نذر تبرع اینست که بلا شرط بگوید لله علی آن اصلی رکعتین یعنی از خدا تعالی بر ذمه است که دو رکعت نماز کنم مثلا و شک
نیست در آنکه دو قسم اول نذر باتفاق منعقد میشوند و در قسم سیوم اختلافست و اصح است که منعقد میشود و شرط است که با صیغه
نذر قصد قربت کند پس اگر از ایقاع نذر زجر و قصد زجر نفس خود نماید و لله نگوید منعقد نمیشود و اگر نذر معلق بشرط باشد لابد است
که آن شرط امری مجوز باشد خواه واجب باشد یا مندوب یا مباح و حرام نباشد چه اگر بفعل حرامی نذر معلق کند مانند اینکه بگوید اگر
خمر بخورم برای شکر حصول این آرزو ده درهم بمستحقین بدهم الله علی این نذر منعقد نمیشود و همچنین منعقد نمیشود نذر بطلاق و عتاق
نزد ما مانند اینکه بگوید که اگر فلان کار کنم زوجه من طالق باشد یا غلام یا آزاد باشد اما متعلق نذر یعنی عمل که نذر بآن تعلق میگیرد
بتقدیر حصول شرط باید آن عمل آرند پس قاعده آن نیست که طاعتی باشد مقدور و نذر کنند مانند حج و صوم و صلوة و هدی و صدقه و عتق
پس مخصوص عبادات باشد اما حج پس میگوئیم که اگر نذر کند که پیاده حج کند لازم میشود و تعیین میشود پیاده روی از شهر یکه نذر در آن
شهر کرده و بعضی فقها گفته اند که از میقات باید پیاده برود و اگر بحج برود سواره با وجود قدرت بر پیاده روی باید اعاده کند و اگر
سوار شود در قدری از راه قضا میکند حج را و پیاده میرود در راهی که سواره رفته بود و بعضی فقها گفته اند که اگر نذر حج مطلق باشد
و مقید بهمان سال نبود اعاده میکند پیاده و اگر معین بآن سال بود لازم است که کفاره خلف نذر بدهد و قول اول اصح است
و اگر عاجز شود کسی که حج پیاده نذر کرده باشد از رفتار حج میکند سواره و آیا واجب است بر او که باده شتری هم ببرد بعضی فقها گفته اند
که بلی و بعضی دیگر میگویند که واجب نیست بلکه مستحب است و این اشبه است و اگر حج سواره نذر کرده باشد و پیاده برود مخالفت نذر میشود
و حانث میشود و کسی که نذر رفتار پیاده کرده باشد و بکشتی برود یعنی ضرورة مانند اینکه برود از دریا عبور شود در راه خشکی نباشد
باید که در آن کشتی ایستاده باشد زیرا که ایستادن نزدیکتر است بمشابهت پیاده روی و وجهی نیست که مستحب است و در کشتی ایستادن
و واجب نیست زیرا که درین صورت پیاده روی ساقط میشود از و عادة چه در کشتی پیاده روی متحقق نمیشود و بعد از طواف نساء حج
تمام میشود و پیاده روی ساقط میگردد **فرع** اگر نذر کند که پیاده برود بسوی بیت الله الحرام واجب میشود رفتن بسوی
بیت الله تعالی که در مکه است و همچنین اگر بگوید بیت الله و همین اقتصار کند و درین مسئله بعضی قائل به بطلان نذر شده اند
مگر آنکه بیت الله الحرام کند و اگر بگوید که میروم بسوی بیت الله بی آنکه حاجی یا معتمر باشم بعضی میگویند که منعقد میشود نذر بجز
اول کلام و باید حج یا عمره کند ضمیمه که نه حاجی و نه معتمر لغو باشد و شیخ رحمه الله فرموده که نذر ساقط میشود زیرا که عام تمام نمیشود
مگر تا آخر و درین اشکال است که قصد بیت الله نمودن هم عبادتست پس چرا منعقد نمی شود و اگر نذر کند که پیاده روم

وهمین اکتفا کند پس اگر قصد مکان مشرفه کرده باشد نذر منعقد میشود و تا بمکان مشرف پیاده برود و اگر مکان مشرفی قصد نکرده نذر منعقد نمیشود زیرا که پیاده رفتن فی نفسه عبادتی نیست و اگر نذر کند که اگر خدا تعالی او را فرزندی بدهد او را بحج برد یا از جانب وی حج بعمل آورد و بعد از آن نذر کننده بمیرد بحج می برند آن فرزند را یا دیگری را از طرف او بحج میفرستند از اصل مال او و اگر نذر کند که حج بگذارد و مالی نداشته باشد پس حج کند به نیابت دیگری مجزی نیست آن حج از نذر و علی تردد زیرا که روایت در این باب صحیح است و مخالفت وارد با قواعد شرعیه پس محل تردد باشد **مسایل نذر روزه** اگر نذر کند روزه چند روز معین یا نه پنج روز یا زیاده بروز مختار است خواه پی در پی روزه آن روزه ها بگیرد یا متفرق مگر آنکه شرط تتابع کند و اگر زود تر بعمل آرد بهتر است هر چند تاخیر هم جایز است و منعقد نمیشود نذر روزه مگر آنکه روزه آن روز عبادت باشد پس اگر نذر صوم عیدین کند یا یک عید یا روزه ایام تشریق کسی که در منی باشد یا روزه در ایام حیض منعقد نمیشود و همچنین هرگاه نذر کند روزه روزیکه ممکن نباشد صوم آن روز چنانچه نذر کند روزه روز رسیدن مسافر بخانه زیرا که اگر در شب برسد پس روز نرسیده است و اگر در روز برسد شرط روزه بعمل نیامده زیرا که درین صورت روزه نذر واجب میشود بعد از رسیدن مسافر بخانه و هرگاه در اثنای روز بخانه برسد پس قدری از آن روز منقضی شده و قدری باقی مانده و روزه در تمام روز نباشد نه در بعض روز و پیش از رسیدن خود واجب شده که تمام روز نیت وجوب صحیح باشد و درین مسئله وجه دیگر هم هست و آن اینست که اگر پیش از زوال بخانه برسد و یا تا در آن وقت مرتکب مفطر نشده باشد بعد از آن نیت وجوب صوم کند زیرا که در صوم سنتی و در بعضی روزه های واجبی هم جایز است که قبل از زوال نیت کند و اگر بگوید که لله علی آن اصوم یوم قدوم زید ابدا یعنی از خدا تعالی است بر من که روزه بگیرم در روز رسیدن زید بخانه همیشه ساقط می شود وجوب صوم روزیکه در آن روز بیاید و واجب میشود صوم ایام بعد از آن روز مانند اینکه روز رسیدن او دوشنبه باشد آن روز را روزه بگیرد و بعد از آن هر دوشنبه را روزه دار باشد و اگر اتفاق افتد که آن روز منذور الصوم از ماه رمضان باشد روزه آن روز بنیت رمضان بعمل آرد نه بنیت نذر و ساقط میشود در آن روز روزه نذر زیرا که آن روز معد و الصوم از ماه رمضان باشد روزه آن روز هم مستثنی خواهد بود از ایام و قضا هم ندارد و اگر اتفاقا آن روز عید باشد باید افطار کند اجماعا و در وجوب قضای روزه آن روز خلافست اشبه عدم وجوب است و اگر واجب باشد بر کسی روزه دو ماه پی در پی بسبب کفاره و شیخ رحمه الله فرموده ماه اول را تمام پی در پی روزه بگیرد و از ماه دوم هم یک روزی روزه بگیرد تا تتابع صوم شهرین شود به نیت کفاره و بعد از آن در ایام باقی مانده روزه نذر را بگیرد زیرا که تتابع صوم ساقط شد از و چنانچه سابق نیز مذکور شد در خصال کفارات بعضی از فقهای متاخر گفته اند که در چنین صورتی ساقط می شود در کفاره تکلیف بصیام زیرا که ممکن نیست تتابع در صوم بسبب دخول صوم نذر در میان و در کفاره متعین میشود فرض اطعام و این قول چیزی نیست بلکه وجه اینست که آن روز را صوم نذر بگیرد

بسبب آن در تتابع صوم کفاره خلل نمیشود هرچند که روزه آن روز نذر در میان بعمل آرد نه در ماه اول و نه در ماه دوم زیرا که نذر عذریست که احتراز از آن ممکن نیست خواه کفاره واجب پیش از نذر لازم شود یا بعد از آن و هرگاه نذر کند صوم مطلق پس اقل آن صوم یکروز است و همچنین اگر نذر کند صدقه مطلق اقتصار میکند بر اقل آنچه آنرا صدقه کنند و هرگاه نذر کند روزه داشتن در شهری معین شیخ رحمه الله فرموده که روزه میگیرد هر جا خواهد و در آن تردد است زیرا که هرگاه مکانی معین کرده پس بصوم در همان مکان از عهده نذر بر می آید و اگر در مکان دیگر روزه بگیرد ایفای نذر نکرده است و اگر نذر کنیم بانکه ثواب روزه باختلاف اماکن مختلف نمیشود مگر آنکه در مکانی راجح باشد بر مکان دیگر و نذر تعلق میگیرد بفعلی که رجحان داشته باشد شرعا نه آنچه رجحانی نداشته باشد پس در هر مکان که خواهد روزه بگیرد که از عهده نذر بر می آید مگر آنکه در شهری روزه مشقت بیشتر داشته باشد نسبت بشهر دیگر و باعتبار افضل الاعمال احمزها در آن شهر نذر کرده رجحانی باشد روزه گرفتن را که در اینصورت از صوم در غیر آن بلد ایفای نذر نمیشود و هر کس که نذر کند که روزه بگیرد در زمانی باید پنجاه روزه بگیرد و اگر نذر کند که در حینی روزه بگیرد باید شش ماه روزه دار باشد و این قول مستند بروایتست مگر آنکه از زمان و حین قصد معنی دیگر کند مانند دو ماه یا سه ماه که همان واجب میشود زیرا که زمان و حین از الفاظ مشترکه اند اطلاق میشود بر قلیل و کثیر **مسائل نماز** هرگاه نذر کند نمازی پس اقل آنچه مجزیست دو رکعت است و بعضی فقها گفته اند که یک رکعتست و این قول حسن است زیرا که یک رکعت وتر هم نماز است در شرع و بگذاردن آن از عهده ایفای نذر بر می آید و همچنین اگر نذر کند که کاری موجب قربت بعمل آرد و معین نکند آن کار را مختار است خواه صوم بگیرد و خواهد تصدق کند بچیزی و اگر خواهد دو رکعت نماز گذارد و بعضی گفته اند که یک رکعت هم کافی است و شیخ رحمه الله گفته که در اجزای یک رکعت تردد است و اظهر عدم اجزاست و اگر نذر کند که نمازی کند در مسجدی معین یا در مکانی معین از مسجد واجب میشود زیرا که این هر دو عبادتست و بنذر واجب میگردد اما اگر نذر کند که نماز بگذارد در مکانی که آن مکان را فضیلتی نباشد بر اماکن دیگر در فضیلت عبادت بعضی فقها گفته اند که لازم نمیشود و واجب میشود نماز کردن در هر مکان که باشد و در آن تردد است زیرا که هرگاه نماز در همان مکان نذر کرده اگر در غیر آن مکان گذارد منذور را بفعل نیاورده باشد هرچند آن مکان فضیلتی بر اماکن دیگر نباشد و اگر نذر کند نماز گذاردن در وقت معین واجب میشود که در همان وقت بگذارد باجماع علما **مسائل نذر آزاد کردن بنده** هرگاه نذر کند که بنده مسلمانی آزاد کند لازم میشود نذر و اگر نذر کند که غلام کافر غیر معین آزاد نماید منعقد نمیشود آن نذر و اگر غلام کافر معین باشد در جواز نذر عتق آن خلافست و شبهه نیست که لازم میشود و اگر نذر کند آزاد کردن بنده مجزیست که آزاد کند بنده صغیری یا کبیری خواه صحیح بود خواه معیب مگر آنکه آن عیب موجب عتق او شود مانند عمی و غیره و هر که نذر کند که غلام خود را اگر فروشد واجب میشود بر او نذر و عتق آن غلام و اگر مضطر

شود بفروختن آن بعضی فقها گفته‌اند که جایز نیست و جایز نیست که در صورت ضرورت جایز است زیرا که تعلق میگیرد بفعلی که
راجح باشد در دین یا دنیا و در صورت ضرورت فروختن راجح خواهد بود نه ترک فروختن و اگر نذر کند آزاد کردن هر بنده
قدیم خود لازم است که آزاد کند بنده را که شش ماه گذشته باشد بر او در بندگی مالک و این مضمون روایت است مترجم گوید
که فرق در میان نذر عبد کافر غیر معین و عبد کافر معین آنست که کافر مطلق خبیث است آزاد کردن او و در حکم انفاق اوست
که شرعا ممنوع است و در کافر معین گفته‌اند که شاید در خصوصیتی بوده باشد که بسبب عتق مسلمان شود چنانچه مرویست که حضرت
امیر المؤمنین علیه السلام بنده نصرانی خود را آزاد کرد و او بهمان مسلمان شد **مسائل تصدق** مندوب هرگاه نذر کند
که تصدق کند چیزی را و معین نکند لازم است که صدقه بدهد هر چند کم باشد و اگر مقدار آن در نذر معین کند باید بهمان مقدار تصدق
نماید و اگر بگوید تصدق کنم مال کثیری باید هشتاد درهم بدهد زیرا که حق تعالی فرموده و لقد نصرکم الله فی مواطن کثیرة و عدد آن
مواطن هشتاد بود و این حکم بمضمون این روایت است و اگر بگوید مال خطیر یا جلیل تفسیر کند آنرا به هر چه خواهد هر چند کم باشد زیرا که قلیل
هم در نظر بعضی کثیر و خطیر است و اگر پیش از تفسیر بمیرد وارثش تفسیر کند و اگر نذر کند که تصدق کند مال را در جای معینی باید که در همان جا
تصدق کند و اگر در جای دیگر کند واجب است که اعاده نماید در همان مکان و هر که نذر کند که تصدق نماید تمام مال
خود را لازم است که وفا بنذر خود بکند و اگر بترسد ضرر بر تصدق تمام مال داشته باشد قیمت کند تمام مال را و بجز و آنرا و تصدق
کند بمقدار قیمت آن باقساط تا وقتیکه معلوم شود که تمام قیمت ادا کرده و هرگاه نذر کند خرج کردن چیزی از مال خود در راه خیر
و ثواب تصدق کند آنرا بر فقرای مؤمنین یا در گذاردن حجی یا در زیارتی یا در چیزی از مصالح امور مسلمانان مانند ساختن
پل و کاروانسرا **مسائل نذر هدی** هرگاه نذر کند هدی بدنه یعنی ماده شتری باید که آنرا بکعبه معظمه ببرد زیرا که در عرف
شرع از هدی همین معنی مستفاد میشود بقوله تعالی هدیا بالغ الکعبة و اگر نیت کند که بمنی برساند همان لازم میشود و اگر نذر کند
که هدی برساند بغیر آن دو مکان مشرفه منعقد نمیشود زیرا که طاعت نیست و اگر نذر کند که هدی بفرستد و مطلق بگوید بدون
تقیید بتخصیص آن هدی منصرف میشود بسوی نعم یعنی چهارپا که شتر و گاو و گوسفند است و جایز است که اقل سهام نعم بفرستد
بطریق هدی و بعضی فقها گفته‌اند که هر چه مسمی شود بهدی کافیست اگر چه تخم مرغی باشد و بعضی دیگر میگویند که اقل آنچه قربانی میکنند
باید بفرستد و قول اول اشبه است و اگر نذر کند که هدی بفرستد بسوی خانه کعبه سوای چهارپا چیزی دیگر را بعضی فقها گفته‌اند
که این نذر باطل است و بعضی دیگر میگویند که آنرا میفروشند و صرف میکنند در مصالح خانه کعبه اما اگر نذر کند که هدی نماید غلام
خود یا کنیز خود را یا اسب خود را میفروشند و صرف میکنند قیمتش را در مصالح خانه کعبه یا حرم یا مشهدی که نذر کرده باشد
که بآنجا بفرستد و در امداد حاجیان محتاج یا زیارت کنندگان مضطر که صرف کنند آنرا در سفر حج و زیارت آن مشهد

واگر نذر کند نحر هدی به مکه واجب میشود که آنرا در آنجا نحر نماید و تا تقسیم گوشت آن بفقرای مکه واجب میشود بر او بنا به شیخ رحمه الله
فرموده که واجب میشود احتیاطاً زیرا که مقصود از ذبح یا نحر همان تقسیم میان فقرا است نه مجرد نحر و ذبح و همچنین اگر نذر کند که در منی نحر نماید
واگر نذر کند که در غیر این دو موضع نحر نماید شیخ رحمه الله فرموده که منعقد نمیشود و مذهب اقوی نیست که منعقد میشود زیرا که قصد
کرده است تصدق بر فقرای آن بقعه و این طاعت است اگر نذر کند هدی بدنه پس اگر قصد کند بدنه ابل یعنی ماده شتر لازم میشود
و همچنین اگر نیت ماده شتر نکند زیرا که بدنه عبارت است از ماده شتر و بعضی علما گفته اند که بر گاو و گوسفند هم اطلاق میشود پس اگر قصد
یکی از آنها کند همان واجب میشود والا هر کدام که هدی کند مجزی است و این قول باطل است و بر هر کس که واجب شود بدنه در
نذر پس اگر نیابد آنرا لازم میشود او را گاوی و اگر گاو هم نیابد پس لازم میشود بر او هفت گوسفند **اما الواحق** چند مسئله است
اول لازم میشود به مخالفت نذر منعقد کفاره قسم که در باب کفارات مذکور شد و بعضی گفته اند که کفاره افطار شهر رمضان
و مذهب اول مشهورتر است و کفاره لازم نمیشود مگر آنکه خلف نذر کند عمداً و در حالت اختیار **دوم** اگر نذر کند روزه یکسال
معین را واجب است که تمام آن سال را روزه بگیرد مگر عیدین و ایام تشریق را اگر در منی باشد و این روزها را روزه نمیگیرد و قضا
آنهم بر او نیست و اگر در منی نباشد پس روزه ایام تشریق هم باید بگیرد و اگر افطار کند عمداً بلا عذر در روزی از روزهای
سال قضا میکند آن روز را و کفاره هم بدهد و بعد از آن همه ایام آن سال را هم روزه بگیرد و اگر شرط تتابع یعنی روزه
پی در پی نذر نکرده باشد و اگر شرط تتابع نموده بسبب افطار بین سنه از سر بگیرد صوم را و بعضی فقها گفته اند اگر تجاوز از
نصف سال کرده باشد در روزه گرفتن پی در پی و بعد از آن افطار کند جایز است که بعد از آن بنای صوم بر همان روزها
بگذارد و مابقی تمام کند هر چند که بعد از آن متفرقه روزه بگیرد و این دعوی است بلا دلیل **سوم** اگر در میان سال افطار کند بسبب
عذری باشد مرض یا نفاس بعد از زوال عذر بنا بر همان روزه سابق بگذارد و مابقی تمام کند خواه شرط تتابع صوم در نذر
کند یا نکند و کفاره هم ندارد و اگر نذر کند روزه تمام دهر صحیح است و ساقط میشود روزه عیدین و روزه ایام تشریق اگر در منی
باشد و در سفر هم افطار میکند و همچنین حائض هم افطار میکند در روزهای حیض و واجب نیست که قضای این روزها
کند زیرا که او را وقتی نیست در آن وقت روزه واجب نباشد و قضا در همان وقت بعمل آرد و سفر ضروری
هم عذر است که بسبب آن تتابع صوم منقطع نمیشود بلکه بعد از آن بنا بر روزه سابق باید گذاشت و تتمه روزها بالفعل
آورد و اگر سفر اختیاری باشد بسبب آن تتابع صیام بر طرف میشود و بعد از آن باید از سر گیرد و اگر نذر کند روزه
یکسال غیر معین مختار است خواه پی در پی روزه یکسال بگیرد یا متفرقه در صورتیکه شرط تتابع نکند و میرسد او را که
دوازده ماه روزه بگیرد و از ماههای از هلال تا هلالی اعتبار کند یا سی روز و اگر روزه بگیرد در ماه شوال که بیست و نه روز

باشد باید که بعد از آن یک روز دیگر هم روزه بگیرد بدل عید که افطار در آن روز واجب است و بعضی گفته اند که دو روز
روزه بگیرد از ماه دیگر زیرا که از هلال تا هلال روزه نگرفته که خواه ناقص آید خواه تمام اکتفا بهمان کند پس باید سی روز حساب
کند و این قول خوب است و همچنین اگر در منی باشد در ایام تشریق و روزه بگیرد ماه ذی الحجه را باید روزه روز عید و ایام تشریق از ماه
دیگر قضا کند و اگر ذی الحجه ناقص بود باید پنج روزه قضا کند سه روز ایام تشریق و یک روز عید و یک روز دیگر که از ماه کم آمده و اگر روزه
یکسال نذر بگیرد باید تمام کند از ماه دیگر بروزه یکماه و روزه دو روز عوض ماه رمضان و دو عید و بسبب رمضان و عیدین
تتابع منقطع نمیشود زیرا که ممکن نیست او را احتراز از رمضان و عیدین و اگر در منی باشد ایام تشریق را هم قضا کند و اگر
نذر کند روزه یکماه پی در پی باید که اختیار کند ماهی را که در آن عید و رمضان نباشد و صحیح نباشد در تمام آن روزه گرفتن
پی در پی و اقلش آنست که پانزده روز روزه پی در پی تواند گرفت هر چند پانزده روز دیگر بعد از آن بتفرقه روزه بگیرد و اگر
شروع کند روزه را در ذی الحجة الحرام کافی نیست زیرا که درین ماه تتابع روزه نمیشود و در میان منقطع میشود بروز عید
سیوم هرگاه نذر کند روزه اول ماه رمضان منعقد نمیشود این نذر زیرا که روزه آن روز واجب است بغیر نذر پس از نذر
تحصیل حاصل لازم آید و در آن تردد است زیرا که نذر واجب افاده تاکید وجوب میکند که اگر ترک نماید کفاره خلف
نذر هم بر ذمه او میشود پس بی فائده نخواهد بود چهارم نذر معصیت منعقد نمیشود و واجب نمیشود بمخالفت آن کفاره مانند
اینکه نذر کند ذبح انسانی خواه پدر باشد یا مادر یا پسر از اقارب یا بیگانه و همچنین اگر نذر کند که زید را ظلما بکشد یا نذر کند که
شراب بخورد یا فعل مشروعی کند یا ترک واجبی نماید این قسم نذر با هیچکدام منعقد نمیشود و اگر نذر کند که طواف بچهار دست و
پا کند حکم آن رفت در کتاب الحج و اقرب آنست که منعقد نمیشود پنجم هرگاه ناذر عاجز آید از ادای نذر ساقط میشود وجوب
آن پس اگر نذر کند که حج گذارد و بعد از آن مانعی بهم رسد در راه که عبور نتواند کرد در آن سال نذر و همچنین نذر کند روزه
روزی و عاجز آید از آن روزه در آن روز و مرویست که در چنین صورتی تصدق بدهد از هر روزه بیک مد طعام ششم
عهد هم حکم قسم دارد و صورتش اینست که بگوید عاهدت الله یا بگوید علی عهد الله انه متی کان کذا افعل کذا یعنی عهد کردم
با خدای تعالی یا بر من است عهد خدا که هرگاه چنین شود من فلان کار کنم پس اگر بر آنچه عهد کرده امری واجب باشد یا سنت
یا ترک مکروه یا اجتناب حرامی لازم میشود و اگر بر عکس باشد لازم نمیشود و اگر عهد کند بامر مباحی آنهم لازم میشود مانند
قسم و اگر فعل آن اولی بود یا ترک پس آنچه اولی بود همان بعمل آرد و کفاره ندارد و کفاره مخالف عهد همان کفاره
قسم است و در روایتی وارد شده که کفاره فطار یکروزه ماه رمضان است و این اشهر است هفتم نذر و عهد منعقد
میشوند بآنکه صیغه هر یک از آنها بر زبان آرد و اگر بخاطر بگذراند و تکلم بآن نکند بعضی علما گفته اند که باز منعقد میشود وجه آنست

که منعقد نمیشوند بتکلم تمام شد قسم ثالث از علم فقه که ایقاعات است و بعد از ان می آید قسم چهارم که احکام است قسم چهارم از اقسام علم فقه در احکام است و آن دوازده کتاب است

کتاب الصید والذباحة

این کتاب در بیان احکام شکار کردن حیوانات است و ذبح کردن انها و گفتگو دران است در جای بیان سه امر میکند
امر اول در بیان انچه شکار او حلال است خوردن هر چند که آن شکار کشته شود یا در وقتی برسند بر او که حرکت مذبوحی
داشته باشد و بذبح نرسد و آن از حیوانات شکاری مخصوص است بسگ شکاری که او را تعلیم شکار کرده باشند و سوای سگ
شکاری اگر حیوانات درنده دیگر خواه چرنده باشند یا پرنده شکاری کند حلال نیست خوردن آن مانند شکار یوز و پلنگ و غیر اینها
از درندگان مگر آنکه بذبح برسد و همچنین اگر شکار کنند به باز و عقاب و باشه و امثال اینها از جانوران پرنده شکاری خواه آنها را
تعلیم شکار کرده باشند و خواه نکرده باشند و جایز است شکار کردن بشمشیر و نیزه و هر چه دران پیکان باشد و اگر این آلات هم بعرض
برسد بر شکار و بکشند او را حلال میشود آن شکار و شیخ علی رحمه الله فرموده که اگر آن آلت بحدید بر شکار برسد حلال است و خود
میشود انچه بکشد آنرا معراض یعنی تیر گز که تیر بی پر و پیکان باشد وقتی که تیز باشد و بشکافد گوشت آن حیوان را و همچنین تیر بی پیکان
و شرط است در سگ شکاری از برای حلال شدن شکار کشته او که بذبح برسد اینکه معلم باشد و متحقق میشود به سه شرط یکی آنکه
برود از پی شکار کشته او وقتی که او را رها کنند برای گرفتن آن دویم باز ایستد وقتیکه او را منع کنند سیوم نخورد انچه او را
که شکار کرده پس اگر بطریق ندرت بخورد گوشت او را ضرری نمی رساند در مباح بودن مقتول او و همچنین اگر بخورد خون او را
اکتفا بهمان کند و گوشتش نخورد و میباید که مکرر شکار کند آن سگ بهمین شرائط تا ثابت شود که این شرائط در او متحقق است
و کفایت نمیکند اگر اتفاقاً گاهی چنین باشد و شرط است در رها کننده سگ شکاری چند چیز اول اینکه مسلمان باشد
یا در حکم اسلام مانند طفل نابالغ که پدر و یا مادرش مسلمان بود پس اگر رها کند سگ شکاری را مجوسی یا بت پرست حلال
نیست خوردن انچه آن سگ شکار کرده و کشته باشد بدون ذبح و اگر رها کند او را یهودی یا نصرانی دران میان فقها خلاف است
اظهر آنست که مقتول او هم حلال نیست دویم رها کند او را برای شکار پس اگر رها شود خود بخود حلال نمیشود
اگر بعد از رها شدن منع کند او را و بایستد و بعد از ان اغرا کند و برود و بکشد شکار را صحیح است زیرا که رها
شدن خود بخود منقطع شد بسبب ایستادن بحکم او و بعد از ان اغرا در حکم ارسال تازه است
و اگر خود بخود رها شود و بعد از ان اغرا کند او را پس اگر توقف کند بعد از منع حلال نیست خوردن مقتول بدون
ذبح سیوم بسم الله بگوید در وقت رها کردن سگ شکاری و این شرط در سائر آلات شکار هم هست مانند نیزه و تیر

و تیر و شمشیر پس اگر ترک بسم الله کند عمداً حلال نمیشود مقتول او و اگر فراموش کند بسم الله گفتن ضرری ندارد و اگر رها کند
سگ شکاری را و دویم بسم الله بگوید فائده نمیکند در افاده حلیت مقتول او و همچنین اگر یکی بسم الله بگوید و رها کند و دیگری
سگ دویم رها کند بدون بسم الله گفتن و هر دو شریک باشند در شکار کردن آنهم حلال نمیشود چهارم اگر غائب شود آن شکار
از نظر شکار کننده در حالتی که حیوة مستقر داشته باشد و حیوة مستقر را تفسیر کرده اند بآنکه با آن حیوة یکروز یا دو روز زنده تواند ماند
پس اگر بیابد آن شکار را کشته بعد از غائب شدن حلال نیست زیرا که محتمل است بسبب دیگر مرده باشد نه از کشتن سگ شکاری
خواه آن سگ بر او ایستاده به بیند یا دور از و و جایز است شکار کردن بانواع دامها ولیکن حلال نمیشود آن شکار با دام که
ذبح نشود هر چند در آن دامها سلاح تعبیه کرده باشند و همچنین آنچه به تیر بی پیکان کشته شود و بشکافد گوشت شکار را و بعضی فقها
گفته اند که حرام است که بر صید بزنند چیزی را که از وی بزرگ تر باشد در جثه مانند سنگ کلان و بثقل بکشد او را و بعض دیگر گویند
که مکروه است و این قول بهتر است و خواه حرام باشد یا مکروه شکاری را که بر او زده باشند حرام نیست خوردن آن بشرط حصول
تذکیه امر دوم در احکام است اگر سر دهند مسلمان و بت پرست هر دو آلت شکار خود را و بکشند هر دو آلت او را حلال نمیشود
آن شکار خواه آلت هر دو متفق باشند مانند اینکه هر دو دو سگ را رها کنند یا دو تیر را یا مختلف باشند مانند اینکه یکی سگ را رها کند
و دویم تیر و خواه در یک زمان هر دو برسند بر آن صید یا دو وقت در صورتیکه اثر هر یک ازین دو آلت کشنده باشد و اگر
سست کند او را آلت مسلمان بنوعیکه حیوة مستقر در او نماند و بعد از آن تمام کشی کند او را آلت بت پرست حلال است
زیرا که قاتل او مسلمان شده و اگر بر عکس باشد حلال نیست و اگر حال مشتبه شد که آلت مسلمان او را کشته یا آلت کافر حکم
میکنند بحرمت او زیرا که غالب میکند حالت حرمت را بر حالت حلیت و اگر مسلمانی باشند دو سگ شکاری و یکی را
سر دهد بر شکار و دویم خود بخود رها شود و هر دو سگ او را شکار کنند حلال نمیشود و اگر بیندازد مسلمان تیری بر او و باد برساند
آن تیر را بر آن صید و بکشد او را حلال میشود هر چند حلال این باشد اگر باد نمی بود با و نمیرسید آن تیر و همچنین اگر برسد تیر بر زمین
و از آن بجهد پس بکشد صید را حلال میشود و معتبر در حلیت اسلام مرسل است نه معلم پس اگر سگ شکاری را مسلمانی سر دهد
و صید را بکشد حلال است هر چند معلمش مجوسی بود یا بت پرست و اگر رها کننده مسلمان نباشد هر چند معلم سگ مسلمان
باشد حلال نیست یعنی در صورتیکه بذبح نرسد و اگر حیوة مستقره داشته باشد و بذبح برسد حلال است هر چند بدست کافر
گرفتار شود و اگر بیندازد سگ خود را مسلمان بر صیدی و بسم الله بگوید و او بکشد صید دیگر را حلال میشود آن صید و همچنین
اگر بیندازد او را بر شکارهای کلان و آنها بگریزند و بچه های آنها را بکشد آن سگ حلال میشوند در صورتیکه آن بچه ها هم بحد
وقت امتناع رسیده باشند که بدون آلت شکار نشوند و همین حکم است در شکار بآلت دیگر هم مانند تیر و شمشیر و نیزه اما اگر

بیندازد و آلت صید را بعد از دیدن صید پس اتفاقاً بر صیدی بخورد حلال نمیشود هر چند بسم الله گفته باشد خواه آن آلت سگ باشد یا سلاح زیرا که در هنگام انداختن قصد شکار نکرده پس حکم رها شدن سگ خود بخود دارد دوم شکاری که حلال میشود بکشتن سگ شکاری یا برسیدن آلت ضرب باو در غیر مکان ذبح حیوانیست که وحشی باشد در اصل یا انسی و بعد از آن وحشی شود و همچنین حیوانیکه حمله کند بر آدمی از جمله چهار پایان و بدست نیفتد که او را ذبح کنند یا بیفتد در چاهی و متعذر باشد ذبح او یا نحر او و اگر شتر باشد در ینصورت کافیست که بزنند براو آلت حرب مانند شمشیر و کارد و تیر و بهمان بمیرد خواه بر موضع ذبح ضرب برسد یا در غیر موضع آن و اگر تیر بزنند بر بچه که قادر بر امتناع نباشد و بکشند آنرا حلال نمیشود و اگر بزنند بر جانور پرنده و بر بچه که هنوز قادر بر امتناع نباشد و آن تیر هر دو را بکشد جانور پرنده حلال میشود و بچه حرام و اگر سگان پاره پاره کنند صید را پیش از آنکه او را شکار کننده دریابد حرام نمیشود و اگر تیر بزنند بر جانوری و آن حیوان بیفتد از کوهی یا در دریای و بمیرد حلال نمیشود زیرا که احتمال هست که موت او از افتادن بود بلی اگر برسیدن تیر حیوة او غیر مستقره شود و در حکم مذبوح گردد و بعد از آن بیفتد از کوه یا در دریا حلال میشود زیرا که حکم مذبوح دارد و اگر قطع کند آلت حرب از عضو او و بعد از آن او را دریابند در حالتیکه حیوة مستقره داشته باشد و ذبح کنند او را آن عضو مقطوع حرام و باقی حلال باشد و اگر قطع کند او را آلت ضرب بدو حصه و هر دو حصه بیحرکت شوند حلال میشوند و اگر یک حصه حرکت کند و حصه دویم نکند پس متحرک حلال و غیر متحرک حرام باشد و بعضی فقها گفته اند که اگر در متحرک حیوة مستقره باقی نماند هر دو حصه حلال میشوند و این قول اشبه است و در روایتی وارد شده که خورده میشود حصه که سر با اوست و در روایتی دیگر آنست که حصه اکبر را میخورند و حصه اصغر نمیخورند و هر دو روایت شاذند امر سیوم در لواحق و در آن چند مسئله است اول شکار کردن بآلت مغصوبه حرام است و حرام نمیشود آن شکار و مالک آن میشود شکار کننده نه صاحب آلت و بر شکار کننده است که اجرة المثل آلت بدهد بمالک آن خواه آن آلت شکار سگ باشد یا سلاح دوم هرگاه بگزد سگ صید را جای گزیدن نجس میشود که باید آنرا شست علی الاصح سیوم هرگاه بیندازد سگ یا سلاح را بر صیدی و او را مجروح کند و دریابد آن صید را در حالتیکه حیوة داشته باشد پس اگر حیوة مستقره نداشته باشد فقها گفته اند در حکم مذبوح است و در بعضی احادیث وارد شده که اوقتی صید یکه او را ذبح باید کرد آنست که پای خود را حرکت میداده باشد یا چشم خود را میگردانیده باشد یا دم خود را حرکت دهد و از این احادیث معلوم میشود که هر چند حیوة مستقره نداشته باشد برای حلیت او ذبح در کار است و اگر حیوة مستقره داشته باشد و زمان آنقدر فرصت دهد که او را ذبح کند بدون ذبح البته حلال نمیشود و بعضی فقها گفته اند که اگر آلت ذبح نداشته باشد بگذارد سگ را که او را بکشد و بعد از آن بخورد اگر خواهد اما اگر زمان ذبح نباشد حلال است هر چند حیوة مستقره داشته باشد یعنی بگمان صیاد و هرگاه صیاد شکار را است کند

که غیر ممتنع شود مالک آن میشود هر چند آنرا بدست نیارد پس اگر بگیرد او را دیگری مالک آن نمیشود و واجبست که او را بدهد باول اما ذباحه پس نظر در آن یا در ارکان آنست یا در لواحق اما ارکان پس سه چیز است یکی ذبح کننده دویم آلت ذبح سیوم کیفیت ذبح اما ذابح پس شرطست در وی که مسلمان باشد یا در حکم مسلمان پس متولی ذبح نمیشود بت پرست و اگر او ذبح کند حیوانی را در حکم میته باشد و در ذبح کافر اهل کتاب دو روایت است اشهر آنست که جایز نیست پس خورده نمیشود مذبوح نه یهودی و نه نصرانی و نه مجوسی و در روایتی وارد شده که مذبوح ذمی خورده میشود بشرطیکه بشنود بسم الله گفتن او را و این روایت معمول نیست و آن مسلمان هم ذبح میتواند کرد خواه مرد جنب و حائض و طفل غیر بالغ مسلمان هرگاه خوب تواند ذبح کرد و شرط نیست در ذابح ایمان یعنی اثنا عشری بودن و درین مسئله قولی بعید است باشتراط ایمان ولیکن صحیح نیست خوردن مذبوح کسی که معلن بعداوت اهل بیت علیهم السلام باشد مانند خارجی هر چند اظهار اسلام کند اما آلت ذبح پس صحیح نیست ذبح کردن مگر باهن و فولاد هم از جنس آهن است و اگر یافته نشود آهن و بیم فوت ذبیحه بود جائز است ذبح کردن بهر چه قطع اعضای ذبح کند هر چند پوست درختی باشد یا چوبی یا سنگ تیزی یا شیشه و آیا واقع میشود ذبح بناخن یا دندان در صورت ضرورت بعضی فقها گفته اند که بلی زیرا که مقصود باین باهم حاصل میشود و بعضی دیگر میگویند که واقع نمیشود زیرا که نهی از آن وارد شده هر چند ناخن یا دندان منفصل باشد از حیوان اما کیفیت پس واجب قطع اعضای اربع است یکی مری و آن مجرای طعام است و حلقوم و آن مجرای نفس است و دو رگ جان و آن دو رگ است که احاطه حلقوم نموده و کفایت نمیکند بریدن بعضی ازین اعضا در صورت امکان قطع تمام و این قول مشهور در میان فقهاست و در روایتی وارد شده که هرگاه قطع حلقوم کند و خون برآید باکی نیست در خوردن گوشت او و کافیست در حیوان منحور که شتر باشد در آوردن کارد یا نیزه در گودال نحر او و آن گوسینه اوست و در ذبح و نحر چهار شرط است اوّل آنکه مذبوح یا منحور را رو بقبله گذارد در صورت امکان پس اگر رو بقبله ذبح نکند عمداً حکم میت دارد و اگر فراموش کند استقبال قبله را صحیح است ذبح و همچنین اگر نداند جهت قبله را دوم بسم الله گفتن و این عبارت است از آنکه ذکر کند نام خدای تعالی را پس اگر ترک نام خدا کند عمداً حلال نمیشود و اگر فراموش کند حرام نمیشود مترجم گوید فقها اختلاف کرده اند در آنکه در هنگام ذبح یا نحر اگر اسم الله تنها بگوید حلال میشود مذبوح یا نه بعضی گفته اند حلال میشود بدلیل قوله تعالی فکلوا مما ذکر اسم الله علیه و بعضی دیگر میگویند که ضم صفت کمالی از اوصاف الهی و ثنا نیز ضرور است و شیخ علی رحمه الله فرموده که اگر بسم الله تنها بگوید یا بسم الله والله اکبر یا الحمد لله والله اکبر کافیست و بعضی گفته اند که بسم الله الرحمن الرحیم بگوید آنهم مجزیست سیوم مخصوص است شتر بنحر که محل آن مذکور شد و غیر شتر بذبح و در محل ذبح کند یعنی در زیر لحیین یا اندکی پایین تر پس اگر نحر کند مذبوح را یا ذبح کند منحور را حلال نمیشود و اگر منحور را ذبح کند پیش از آنکه قطع حیوة او شود یا نحر کند مذبوحی را نحر کند و باز ذبح نماید حلال میشود

ودران تردد است زیرا که بعد از نحر یا ذبح حیوة مستقره با حیوان نمی ماند پس گویا شتر مرده را نحر کرده یا گاو مرده را ذبح نموده باشد
واین در صورت اشتراط حیوة مستقره است نزد جمعی از فقها که حیوة مستقره در مذبوح و منحور شرط نکرده اند بلکه بمجرد حرکت مذبوح اکتفا نموده اند
حلال خواهد بود و اگر سر حیوان مذبوح را جدا کنند عمداً در ان خلافست اظهر آنست که مکروه میشود و اگر کارد بدون تعمد سر مذبوح را جدا کنند
حرام نمیشود و همچنین هرگاه پوست برآورد از حیوان مذبوح پیش از آنکه سرد میشود یا ببرد عضوی از آن را پیش از سرد شدن در آنهم خلافست
واظهر آنست که مکروه است و اگر بگریزد جانور بریند جائز است که او را تیر زنند یا نیزه بر او اندازد و یا شمشیر اگر بیفتد و زنده باشد ذبح
کند او را و اگر زنده نباشد حلال میشود بهمان تیر که باو رسیده چهارم حرکت حیوان بعد از ذبح کافیست در حصول حلیت او
وبعضی فقها گفته اند که با حرکت برآمدن خون باعتدال هم شرطست در حصول تذکیه و بعضی دیگر گویند که یکی از این دو کافیست
وآن اشبه است و کفایت میکند برآمدن خون بطریق متثاقل یعنی قطره قطره بغیر سرعت اگر با آن حرکت نباشد که دلالت بر حیوة
کند و مستحب است در ذبح گوسفند که دو دست او را ببندند و یک پای او را واگذارند پای دویم او را و بگیرند پشم یا موی او را
وقتیکه سرد شود و در ذبح گاو ببندند دستهای گاو را و هر دو پای او را واگذارند دم او را و در شتر ببندند پاهای او را تا بیخ
بغل و واگذارند هر دو پای او را و در جانور پرنده رها کنند او را بعد از ذبح و وقت کشتن قربانی در میان طلوع آفتاب است
تا غروب آن و مکروه است کشتن حیوان در شب مگر هنگام ضرورت و در روز جمعه تا زوال آفتاب و برسانیدن کارد بنخاع
مذبوح و آن رشته سفید است که در میان استخوان گردن میباشد و نیز مکروه است که کارد را برگردانیده ذبح کنند حیوان را بطرف
بالا و بعضی فقها گفته اند که این دو امر حرام است و قول اول اشبه است و نیز مکروه است که بکشند حیوانی را در حالتی که حیوان دیگر
بسوی او ناظر باشد اما لواحق آن چند مسئله است اول آنچه فروخته شود در بازار مسلمان از حیوانات مذبوح و گوشتها
جائز است خریدن آن و واجب نیست که تفحص تفتیش کنند از حال آن که مذبوح هست یا نه و کدام کس آن را ذبح نموده
دوم هر حیوانی که متعذر باشد ذبح او یا نحر و از جهت عاصی شدن آنحیوان که بدست نیاید یا در مکانی هر دو ذبح کننده در آنجا
نتواند رسید و جای ذبح او را ببرید و بیم تلف شدن آنحیوان باشد جائز است که بر او زخم زنند بشمشیر و نیزه و غیر آن از آنچه زخم
کند او را و حلال میشود همین هرچند آن زخم بموضع ذبح نرسد سیوم هرگاه بریده شود گردن مذبوح و اعضای ذباحت او
بحال باشد پس اگر حیوة مستقره او باقی باشد ذبح میکنند او را بعد از قطع کردن و حلال میشود بسبب ذبح و اگر حیوة مستقره
نداشته باشد مردار خواهد بود و معنی حیوة مستقره آنست که یکروز یا چند روز زنده تواند بود و همچنین اگر مجروح کنند او را حیوان
درنده اگر حیوة او غیر مستقره باشد و آن اینست که حکم کنند بمرگ او در همان ساعت حلال نمیشود بسبب ذبح کردن زیرا که
حرکت آن مانند حرکت مذبوح است مترجم گوید اگر مشتبه میشود در حال مذبوح که حیوة مستقره داشته یا نه ملاحظه میکنند که اگر خون

بسرعت غیر متقاطر از و برآمده یا حرکت کرده بعد از ذبح حلال میشود و الاحرام و بعضی فقها هر دو امر اعتبار نموده اند و آن احوط است
چهارم هرگاه نذر کرد حیوانی را برای قربانی کردن آن حیوان از ملک او بیرون میاید و اگر آنرا تلف کنند واجبست بر او که قیمت آن بدهد
و اگر نذر کند حیوانی را برای قربانی و آن حیوان سالم باشد از عیب و قابل قربانی کردن و بعد از ان معیوب شود قربانی میکنند
آنرا بهمان عیب کافیست از نذر و اگر گم شود یا هلاک شود یا ضایع شود بدون بی پروائی ناذر ضامن نیست مترجم گوید قیمت
قربانی که در صورت اتلاف واجبست باید خریدن قربانی دیگر مثل آن صرف کنند و اگر وفا نکند بشرکت دیگر قربانی بخرد و ذبح کند و الا
گوشت بخرد و تصدق کند علی ما فی المسالک پنجم هرگاه نذر کند حیوانی را جهت قربانی پس بکشد آن حیوان را دیگری در روز قربان
کردن و نیت نکند که از جانب صاحبش آنرا قربانی میکند مجزی نیست از ناذر و اگر نیت کند که از جانب ناذر میکشم مجزی است
از و هر چند ناذر امر نکرده باشد او را بکشتن آن ششم هرگاه نذر کند قربانی واجب شود بر او ساقط نمیشود استحباب خوردن از
پوست آن بسبب نذر هفتم ماهی حلال میشود بسبب برآوردن آن از آب زنده و اگر بجهد خود از آب و بگیرد او را پیش از
مردن حلال میشود و اگر به بیند آن ماهی را از آب جسته و بدست بگیرد آنرا بعد از بیرون جستن در ان خلافست اشبه آنست
که جایز نیست خوردن آن و اگر بیرارد آن ماهی را مجوسی یا مشرک بمیرد در دست او حلال میشود یعنی بشرطیکه مسلمان به بیند
که مشرک یا مجوسی آنرا زنده از آب برآورده و حلال نیست خوردن ماهی که در دست آنها باشد تا اینکه بدانند که بعد از برآوردن
از آب مرده است و اگر بگیرد کسی ماهی را زنده و بعد از ان باز در آب اندازد و بمیرد در آب حلال نمیشود هر چند در دام بند شده باشد
زیرا که آن ماهی مرده است در چیزیکه زندگی او در ان بود و آیا حلال است خوردن ماهی زنده بعضی فقها گفته اند که حلال نیست
و وجه اینست که جایز است زیرا که تذکیه آن برآوردن آنست از آب زنده و اگر بگذارد دامی برای گرفتن ماهی و در ان دام
بعضی ماهیها بمیرند و بعضی از آب زنده برآیند و مشتبه شود ماهی زنده با ماهی مرده بعضی فقها گفته اند که همه حلال اند تا وقتیکه معلوم
شود که مرده از آنها کدام بوده و بعض دیگر میگویند که همه حرام میشوند زیرا که حرمت را غالب میکنم بر حل تا وقتیکه معلوم شود که
کدام یک از آنها حلال نیست و قول اول خوبست مترجم گوید قول بحل همه ماهیها در صورت اشتباه از شیخ است که در کتاب
نهایه اختیار نموده و قاضی هم بر همین قول رفته و مصنف نیز آن اختیار نموده و مستند آن روایات صحیحه است و ابن ادریس
و علامه و اکثر متاخران گفته اند که تمام حرام میشود و مستند آنها هم حدیثی است که از حضرت صادق علیه السلام روایت نموده اند
و احادیث حلال بودن تمام را تاویل کرده اند چنانچه در کتب مبسوطه مبین است و مخفی نیست که احوط اجتناب است هشتم
ملخ حلال میشود با آنکه او را زنده بگیرند و شرط است که مسلمان بگیرد و اگر بمیرد ملخ پیش از آنکه گرفته شود حلال نمیشود و همچنین
اگر بیفکند در نیستانی آتش و بسوزد نیستان را و در ان ملخها باشد حلال نمیشود آن ملخها هر چند بقصد شکار بهمان ملخها آتش

زده باشند بران نیستان و حلال نمیشود و بچه ملخ تا وقتیکه در پرواز مستقل نشود پس اگر بگیرند آنها را پیش از زمان که در پرواز
استقلال بهم رسانند خورده نمیشود سیم ذبح بچه که از شکم حیوان مذبوح برآید ذبح مادر او است یعنی بذبح مادر او هم حلال میشود بشرطیکه
تام الخلقه باشد و بعضی گفته که روح هم در او نرفته باشد و اگر روح حیوانی در او رفته بدون ذبح حلال نمیشود و در این اشکال
است زیرا که در روایت قید عدم دخول روح نیست پس شرط نباشد و نظر بر این که هر ذی حیوانی را که قابل تذکیه باشد
باید ذبح کنند بنام خدا تعالی تذکیه او بفعل آید پس بدون ذبح حلال نباشد و بعضی گفته اند که اگر زنده از شکم مادر برآید و وقت
تنگ باشد که تا زمان ذبح حیوة او باقی نماند حلال است خوردن او و قول اول اصح است یعنی اگر تام الخلقه باشد و روح
در او نرفته ذبح مادرش ذبح او است والا فلا خاتمه مشتمل است بر چند قسم اول در بیان مسائل از احکام ذبح و آن سه قسم
مسئله است اول واجب است که پی در پی چهار عضو مذبوح را که مذکور شد قطع کنند و اگر قطع کنند بعضی از آن اعضا را و
مذبوح را واگذارند تا آنکه بحرکت مذبوح برسد و بعد از آن باقی اعضای ذباحه را قطع کنند حرام میشود زیرا که در آن حیوة مستقره
باقی نمانده است در وقت قطع اعضای دیگر و ممکن است که بگوییم حلال است زیرا که روح او بذبح از جسدش برآمده نه بغیر
ذبح هر چند قدری از ذبح او گذشته و قدری دیگر ثانیا و این اولی است دوم اگر شروع کند ذابح در ذبح کردن و دیگری
رودهای او برآرد و هر دو یکجا این دو فعل کنند حکم خود مرده دارد و همچنین هر فعلی که کنند با او که بآن حیوة مستقره باقی نماند
سیوم هرگاه یقین حاصل شود که پیش از ذبح حیوة مستقره داشته حلال است و اگر یقین شود که پیش از ذبح حیوة از و قطع شده
بود حرام است و اگر مشتبه شود حال او و معلوم نشود که حرکت بعد از ذبح کرده و خون معتدل هم بر نیاید پس وجه است که طرف
حرمت را غالب باید نمود بر حلیت قسم دوم در بیان چیزی است که ذبح به او واقع میشود و آن واقع میشود بر هر حیوانی که
ماکول اللحم باشد باین معنی که بعد از ذبح پاک باشد پس نجس العین مانند سگ و خوک بذبح پاک نمیشوند
و اقسام دیگر از حیوانات سوای دو قسم چهار قسم اند اول مسوخات مانند فیل و خرگوش و میمون و در آن
خلاف است و سید مرتضی رضی الله عنه گفته که بر آنها هم ذبح واقع میشود و فقهای دیگر گفته اند که واقع نمیشود دوم حشرات
الارض یعنی حیواناتیکه در سوراخها می باشند مثل موش و ابن عرس که آنهم نوعی از موش است و سوسمار پس در وقوع
ذکات بر آنها تردد است و اشبه آنست که واقع نمی شود بر آنها ذبح سیوم آدمی و بر او هم واقع نمیشود ذبح که بآن پاک شود
از جهت احترام او و حکم میته دارد هر چند او را ذبح کنند چهارم حیوانات درنده مانند شیر و یوز و پلنگ و روباه است
و در وقوع ذبح بر آنها هم تردد است اشبه آنست که واقع میشود و پاک میشود بمجرد ذبح و بعضی فقها گفته اند که استعمال پوست
آنها نمی توان کرد بدون دباغت قسم سیوم در مسائل احکام صید و آن ده مسئله است اول آنچه بند میشود در آلت

احکام صید

شکاری مانند دام و شبکه مالک میشود صیاد که اندام گذاشته و همچنین است هر چیزیکه معتاد باشد بآن شکار کردن و بر نمی آید آن صید از ملک بسبب اینکه بگریزد از دست و بعد از آنکه بدام او آمده باشد و مالک صید نمیشود بسبب اینکه در زمین او در گل فرو رود نه بآنکه در خانه او آشیان سازد و نه بجستن ماهی از دریا در کشتی او و اگر بسازد زمین را گل برای شکار کردن حیوانات پس می رافتند در آن صیدی که از ان خلاص نتواند شد مالک آن صید نمیشود بسبب آن زیرا که گل ساختن آلت معتاد برای شکار نیست و دران تردد است و شیخ علی قدس سره گفته که اگر در مکانی متعارف باشد که صید باین طریق کنند اولی آنست که در آنجا حکم آلت صید وارد و اگر به بندد بر صید دروازه حجره را که راه دیگر برای خروج نداشته باشد یا در جای تنگی رساند او را که متعذر نباشد گرفتن او از آنجا مالک آن میشود و دران نیز اشکال است و شاید که اشبه آنست که مالک نمی شود و درینجا مگر بدست بگیرد آنرا یا بآلت شکار کردن بگیرد و اگر رها شود شکار از دست و بر نمیاید از ملک او و اگر بقصد رها کند و قطع نیت تملک او کند آیا مالک او دیگری میشود بشکار کردن او اشبه آنست که مالک نمیشود زیرا که مال بسبب نیت اخراج از ملکیت مالک بیرون نمیرود و بعضی فقها گفته اند که بیرون میرود از ملک مالک چنانچه اگر از مالک چیزی حقیری بیفتد و او متوجه برداشتن آن نشود و واگذارد که درین صورت مالک گویا مباح ساخته برداشتن آنرا بدیگران و شاید که درمیان دو حال فرق باشد زیرا که افتادن چیز حقیری از دست مانند ریزه نانی و عدم توجه مالک به برداشتن آن بموجب باعث تصرف غیر مالکیت دران دیاغت خروج از ملکیت مالک نمیشود که رها کردن صید از دست هم موجب خروج صید از ملکیت صیاد باشد معهذا درمیان شئ حقیر و صیدیکه بقصد و محنت بدست می افتد تفاوت بسیار است پس در حکم واحد نباشند دوم هرگاه ممکن باشد صید را نگاه داری بسبب پرواز یا دویدن که بدست صیاد بیفتد مگر آنکه از پی او بسرعت رود مالک نمی شود صیاد اول او را و مالک کسی میشود که او را بگیرد سیوم هرگاه صیاد اول تیر انداز د صید را پس بینداز د او را و بگرداند در حکم مذبوح و بعد از ان صیاد دوم بگیرد او را و بکشد مال صیاد اولست و بر دوم دعوی از اول نمیرسد مگر آنکه دوم فاسد و ضایع کند گوشت او را یا قدری از گوشت را و اگر بزند بر او صیاد اول و بیندازد او را از رفتار و در حکم مذبوح هم نکند و بعد از ان صیاد دوم بکشد او را آن صید مال دوم میشود نه اول و بر صیاد اول نیست تاوانی هر چند بفعل او گوشت آن شکار فاسد شود و اگر آن صید را از دویدن انداز د صیاد اول و در حکم مذبوح نگرداند و شکاری دوم او را بکشد درینصورت دوم تلف کرده مال اول را پس اگر بگیرد او را در هنگامیکه قابل ذبح بوده و ذبح کند بروجه شرعی پس آن صید مال صیاد اول است و بر صیاد دوم است که تفاوت قیمت که میان زنده آن صید و کشته او باشد بدهد بصیاد اول زیرا که در مال و نقصان نموده و اگر او را زخمی کند دوم در غیر مکان ذبح پس واجب است بر او تاوان قیمت آن بدهد باول اگر خود مرده او را قیمتی نباشد و اگر او را قیمتی باشد پس تفاوت قیمت

بدہد و اگر مجروح کند او را دوم و نکشد پس اگر بذبح برسد آن شکار حلال ست برای صیاد اول و اگر بذبح نرسد حکم خود مردہ دارد
زیرا که آن صید تلف شد از دو فعل یکی ازان مباح بود و آن فعل صیاد اول ست و دوم غیر مباح که فعل صیاد دوم باشد مانند اینکه
بکشد صید را که سگ یکی از مسلمان و دوم از مجوسی که صید حرام شود اما انچہ بر صیاد دوم لازم میشود که جراحت نمودہ پس انچہ ظاہر
میشود اینست که صیاد اول اگر بعد از جراحت صیاد دوم قادر نشد بر ذبح آن صید پس صیاد دوم قیمت تمام آن صید بدہد بعد
وضع تفاوت قیمت که از جرح صیاد اول در او رسیدہ و اگر قادر بر ذبح شدہ و اہمال در ذبح نمودہ پس بر صیاد دوم نصف قیمت
آن صید ست بعد از وضع تفاوت قیمت مذکور و نصف دیگر برا اہمال که صیاد اول در ذبح نمودہ محسوب میشود که مالک
آن در مال خود کم کردہ ست و اجتہاد این مسئلہ روشن میشود به بیان فرضی که میکنم و آن اینست که فرض میکنیم گاوی مثلا که قیمت
آن دہ درہم باشد یکی برا او زخمی زد قیمتش نہ درہم شد و بعد از ان شخص دیگر زخم دیگر برا او زد قیمت آن به ہشت درہم رسید
پس ہر دو زخم سرایت کرد در او و سقط شد آن گاو پس درین صورت پنج احتمال ست که ہیچ یک ام خالی از خللی نیست احتمال اول
آنکه تمام قیمت معیبا از شخص دوم میگیریم زیرا که شخص اول زخمی که بر گاو زدہ مفروض آنست که او مالک آن گاو بودہ تاوانی ندارد
که در مال خود مختار ست و شخص دوم گاو مجروح مال دیگری را تلف کردہ ضامن تاوان قیمت گاو مجروح ست و در مسئلہ صید
مذکور ہم ہمین دستور صیاد اول که صید را مجروح ساخته و از رمیدن انداخته مالک آن شدہ و دوم که او را جراحت رسانیدہ
و ہمان سقط شدہ تاوان قیمت صید مجروح میدہد و این قول ضعیف ست زیرا که مفروض اینست که اول اہمال در تذکیه
صید کردہ پس شریک دوم باشد در جنایت و تمام بر ذمہ دوم نباشد احتمال دوم نصف قیمت گاو که پنج درہم ست
اولین میدہد و نصف آن دوم و این ظلم است بر دوم زیرا که بجراحت اول یکدرہم از قیمت آن کم شدہ حصہ تاوان آن ہم
از دوم گرفتن ظلم بر دوم باشد احتمال سیوم آنکه از اول پنج و نیم درہم بگیرند و از دوم پنج زیرا که جراحت ہر دو سرایت
نمودہ و قتل منسوب بہر دو شدہ پس ہر کدام نصف از قیمت گاو بدہد و یکدرہم که بجراحت اول از قیمت گاو کم شد و نصف
آن اول بدہد و دوم که جنایت قتل باو متعلق گرفته بقاعدہ شرعیه مقرریه که ارش جنایت داخل قیمت نفس میشود ہر گاہ
جنایت منجر بقتل نفس شود ہمان پنجدرہم نصف قیمت گاو بدہد و درین ہم ظلم است زیرا که قیمت مجموع گاو دہ درہم بودہ
چنانچه فرض ہمانست و نیم درہم که زیادہ شدہ ظلم باشد بر ہر دو یا بر یکی احتمال چہارم آنکه از اول پنجدرہم بگیرند و از دوم
چہار و نیم زیرا که جراحت ہر دو سرایت کردہ و قتل گاو نمودہ و بر ہر کدام نصف قیمت مجنی علیه لازم شود در وقت جنایت
و ہنگام جنایت اول قیمت دہ درہم بود و نصف آن که پنج است بر اول لازم شود در وقت جراحت دوم نہ درہم قیمت
گاو بودہ و نصف آن چہار و نیم باشد و درین صورت ارش جنایت داخل در قیمت نفس مقتول میشود لیکن این ہم ضعیف

است زیرا که تضییع نصف درهم از مال مالک میشود چه قیمت گاو ده درهم بوده که بجنایت هر دو تقبل آمد پس از قیمت آن چهار و نیم درهم
کم شود احتمال پنجم آنکه از هر کدام حصهٔ قیمت وقت جنایت بگیرند و هر دو قیمت را ضم کنند و برده بسط کنند که قیمت گاو هست
باین طریق که قیمت گاو ده درهم بوده در وقت جراحت اول و نه در وقت جراحت دوم و مجموع این هر دو قیمت نوزده میشود آنرا
ضرب کنیم برده که یکصد و نود شود و ده دینار را یکصد و نود حصه کنیم یکصد از اول میگیریم و نود از دوم و درین صورت ارش
جنایت داخل قیمت نفس میشود و زیاده و کم هم از قیمت گاو تحصیل نمیشود ولیکن درین صورت هم ظلم میشود بر دوم زیرا که جنایت
او بر مالی است که نه درهم بود شرکت اول پس چهار و نیم حصه او میشود از ده حصه و یکصد و نود را که ده حصه کنیم هر حصه نوزده میشود
و چهار و نیم حصه از ده حصه یکصد و نود هشتاد و پنج و نیم میشود و چهار و نیم از و افزود گرفته شده است و پنج حصه از ده حصه یکصد و نود
نود و پنج میشود از و گرفته میشود یک صد پس درین صورت بر هر دو حیف و میل شد بر اول پنج حصه و بر دوم چهار و نیم حصه افزود
بعمل آمد احتمال ششم آنکه از اول میگیرند پنج و نیم پنج باعتبار شرکت در اتلاف و نیم حصه ارش جنایت و از دوم چهار و نیم
باعتبار شرکت در اتلاف گاو معیب که نه درهم میارزد پس از اول نصف قیمت گاو و نصف یک حصه از ده حصه که کم بود گرفته
شود و از دوم تفاوت ارش جنایت داخل قیمت نفس مجنی علیه شود و این احتمال را مصنف اقرب بتحقیق دانسته اختیار نموده
لیکن این هم ضعیف است باعتبار اینکه از اول ارش در حساب قیمت نفس مجنی علیه نمودن و از دوم نمودن ترجیح بلا مرجح است
چه اگر در صورت تلف نفس ارش در حساب قیمت نفس داخل شود در حساب دوم داخل نمودن و از اول علیحده حساب
کردن وجهی ندارد اگر یکی از این جنایت کننده مالک گاو باشد و دوم مالک نباشد ساقط می شود
آنچه مقابل جنایت مالک بود و میگیرد مالک از دوم آنچه مقابل جنایت او باشد چهارم هرگاه صید بدست
نیفتد بسبب دو چیز مثل پرواز و دویدن مانند کبک و دراج و یک تیرانداز پر او را بشکند و بعد از آن بشکند دوم پای او را
بعضی فقها گفته که آن صید مال هر دو صیاد است و بعضی دیگر میگویند که مال صیاد دوم زیرا که به تیر دوم بدست آمده و قول دوم قوی است
پنجم اگر تیر زنند بر صید دو کس هر دو او را مجروح سازند و بعد از آن بیابند آن صید را مرده پس اگر رسیده باشد جراحت در مکان
ذبح صید و همان ذبح شده باشد او را حلال است و همچنین اگر دو صیاد یا یکی از آن دو بیابند آن صید را زنده و ذبح کنند و اگر
بذبح نرسد و یافته شود مرده حلال نمیشود زیرا که محتمل است که صیاد اول او را انداخته باشد و در حکم مذبوح نکرده دوم او را از زخم کشته باشد
در حالتیکه از زخم افتاده بود و با نسبت بذبح برسد ششم صیدی را که بکشد سگ بگزیدن آنرا میتوان خورد و اگر بصدمه
بکشد یا بخفه کردن یا بسبب انداختن حلال نمیشود هفتم اگر ببیند صیدی را و گمان کند که خوک یا سگ است یا سوای
آن از حیوانات غیر ماکول اللحم و بکشد آنرا و ظاهر شود که حلال بوده حلال نمی شود زیرا که در صید قصد معتبر است و همچنین است

اگر تیری طرف بالا بیندازد و بآن تیر جانور کشته شود حلال نیست و همچنین اگر تیر را بسنگی و بعد از آن برگردد و تیر
بران انداز د بگمان اینکه همان سنگ است و ظاهر شود که صیدی بوده و همچنین اگر رها کند سگی در شب و بکشد آنسگ کا بیرا
زیرا که قصد رها کردن سگ شکاری بر شکار نکرده پس حکم رها شدن سگ خود بخود دارد در عدم حلیت صید آن هشتم
وقتیکه جانور پرنده را بگیرند که پرش بریده باشند مالک آن نمیشود و آن صید کننده و همین حکم است اگر بیابد صید را در حالتیکه
اثری از آثار ملکیت داشته باشد مانند اینکه نشانی بر او گذاشته باشند یا نگین کرده باشند او را و اگر صاحب پرواز
باشد مالک آن صیاد است مگر آنکه ظاهر شود که مالکی دارد و بنا برین قاعده کلیه اگر جانوران یعنی کبوتران از برجیکه در خانه
مثلا برای سکونت آنها ساخته باشند پرواز کنند و به برجی دیگری بنشینند صاحب خانه دوم مالک آنها نمیشود بلکه باید رد کند
آنها را بصاحب خانه اول مترجم گوید صاحب مسالک فرموده و اگر کبوتران همسایه در کبوتر خانه همسایه دیگر در آیند
و در آنجا تخم گذارند یا بچه برارند بچه و تخم مال مالک مادر آنهاست نه غیر و اگر کبوتران وحشی نه مملوک در برج خانه کسی در آیند
دران خلاف کرده اند فقها بعضی میگویند که مملوک مالک برج میشوند زیرا که برج آلت صید است و بعض دیگر گفته اند که مملوک
نمیشوند بدون آنکه بدست مالک در آیند و اولی اینست که مملوک میشوند زیرا که برج کبوتران برای صید آنها ساخته میشود
در حکم آلت صید است و اگر مشتبه شود کبوتر وحشی یا غیر وحشی پس صاید آن اولی است بآن تا وقتیکه معلوم شود که مالک دیگر
دارد و اگر مخلوط شوند کبوتران ملکی مردم بیگانه با کبوتران غیر ملکی وحشی که در برج در آیند و ممتاز نشوند از همدیگر پس اگر کبوتران
غیر محصور باشند عادةً جایز است خوردن آنها تا وقتیکه همان قدر بمانند که از خارج دران کبوتر خانه در آمده و اگر محصور
باشند واجب است که از همه اجتناب کنند تا وقتیکه با مالکان آنها مقاسمه شود یا مصالحه بعمل آید و اگر مالک شود
کسی آبرا بطریق برداشتن آن از نهر و بعد از آن باز بریزد آبرا در نهر از ملکیت او بیرون نمیرود و لیکن چون در غیر محصور
مخلوط شده مردم را نمیتوان منع کرد از آب برداشتن نهم آنچه قطع کنند از گوشت ماهی بعد از آن که آنرا زنده از آب
برآرند حلال است خواه آن ماهی بمیرد یا بعد از قطع باز در آب برود در حالتی مستقر الحیوة باشد زیرا که آن قطع شده
از و در حالتی که حلال شده بود دهم هرگاه تیر اندازند دو صیاد یکدفعه پس اگر هر دو تیر برسند بران صید و بیندازند او را
از گریختن آن صید مال هر دو میشود و اگر یک تیر او را مجروح ساخته و تیر دوم از گریختن انداخته پس آن شکار مال کسی است
که او را از گریختن انداخته باشد و تیر انداز اول که او را مجروح ساخته ضامن تاوان جراحت نیست زیرا که در هنگام مجروح ساختن مال کسی نبوده
و اگر معلوم نباشد که کدام یک از بیروت تیر انداز او را از رسیدن انداخته پس صید مشترک است درمیان هر دو اگر بگوییم بقرعه استخراج مالک باید نمود خوب خواهد بود

	كتاب الاطعمة والاشربة	

این کتاب در بیان احکام خوردنیها و آشامیدنیها است مترجم گوید دانستن حلیت و حرمت ماکولات و مشروبات از مهمات
علمیه است زیرا که حق تعالی محتاج ساخته خلایق را بخوردن و آشامیدن قال وما جعلناهم جسدا لا یاکلون الطعام و در
تناول حرام وعید بسیار فرموده قال صلی الله علیه و آله وسلم ای لحم نبت بالحرام فالنار اولی به یعنی هر گوشتی که بروید از حرام
پس آتش سزاوار تر است بآن و حلیت و حرمت راجع بشریعت پس هر چه را شرع مباح ساخته مباح است و آنچه را ممنوع
و حرام ساخته حرام است و درین کتاب بیان میشود آنچه حق تعالی آنرا بخصوصه حلال و حرام ساخته است و آنچه در شرع
بخصوصه مبین نشده صاحب مسالک گفته که مرجع حلیت و حرمت آن بسوی عادت عرب است که آنچه آنرا طیب میدانند
حلال است و آنچه خبیث دانند حرام است زیرا که حق تعالی فرموده احل لکم الطیبات و یحرم علیهم الخبائث و نیز گفته یسالونک
ماذا احل لهم قل احل لکم الطیبات یعنی سوال میکنند از تو مردمان که چه چیز حلال کرده شده برای ایشان و بگو ای محمد بآنها
حلال کرده شده برای شما طیبات یعنی اشیای پاکیزه و اگر در شرع و در عرف عربان مذکوری از آن نباشد پس اگر معلوم
شود که مشتمل است بر ضرری در بدن آدمی حرام خواهد بود و الا مباح علی الاصح زیرا که اعیان موجوده مخلوقند برای منافع
عباد قال الله تعالی قل لا اجد فیما اوحی الی محرما علی طاعم یطعمه الا ان یکون میتة الایة بگو ای محمد که نمی یابم در آنچه وحی کرده شده
بسوی من حرامی بر خورنده که بخورد آنرا مگر آنکه خود مرده باشد تا آخر آیه کریمه و حضرت امام جعفر صادق علیه السلام فرموده
کل شیء مطلق حتی یرد فیه نهی یعنی هر چیز بر اطلاق خود باقی است و ممنوع نیست مگر آنکه در آن نهی وارد شده باشد و نیز از آنحضرت
مرویست که فرموده کل شیء فیه حلال و حرام فهو لک حلال ابدا حتی تعرف الحرام بعینه یعنی هر چیز که در آن حلال و حرام باشد
آن چیز برای تو حلال است تا وقتیکه بشناسی حرام را از آن و بعضی اصولیین قائل شده اند باینکه اصل در اشیا حرمت است و منع
یا توقف لازم میاید بر آنها که مشتبهات همه حرام باشد و علما گفته اند که مراد از طیبات در قول حق تعالی یسالونک ماذا
احل لهم قل احل لکم الطیبات چیزیست که نفوس آنرا خوش دانند و تنفر از آن نکنند و مراد حلال نیست زیرا که آنها
سوال کردند که چه چیز حلال کرده است حق و در جواب آنها گفته شود که حلال کرده شده است بر شما حلالها چه درین جواب
فائده نیست پس متعین شد که مراد امور خوش آیند غیر منفر است که طبائع سلیمه در حالت اختیار آنرا خوش داشته باشند
از اهل تمیز و صاحبان عادات جمیله نه اهل بادیه و ناقص العقول و مضطر الحال زیرا که آنها خوش میکنند خوردن چلپاسه
و موش و مار هم و فقها گفته اند که شناخت حلیت و حرمت اشیا همین قاعده است که حق تعالی بیان فرموده در امور یکه
نص در آنها وارد نشده و در آنچه حلیت و حرمت آن منصوص است اشکالی نیست و مبین میشود درین کتاب نظر بر آن
استدعای بیان مشتمل شش قسم میکند قسم اول در حیوانات دریائی است و خورده میشود از آنها مگر آنچه را سمک خوانند

یعنی ماهی ودواشته باشد فلس وخواه آن فلس بران باقی باشد مانند شبوط وبنیاح یا باقی نماند بر آنها مانند کنعت وانهها
اقسام ماهیهاییست فلس دار اما ماهی بیفلس پس دران دو روایت است اشهر تحریم است وهمین حکم دارد زمار و مار ماهی وزهو
لیکن اشهر روایتین در آنها کراهت است وشیخ علی رحمه الله فرموده بلکه تحریم است وخورده نمیشود ماهیها که آنها را بیشا وطمر و
طیرانی وابلامی نامند وخورده نمیشود سلحفات یعنی لاک پشت ونه وزق ونه خرچنگ ونه سوای آن از حیوانات دریائی مانند سگ دریائی
وخوک دریائی واگر یابند در شکم ماهی ماهی دیگر حلال است آنهم اگر از جنس ماهی حلال باشد والا حرام ودرین باب دو روایت است
که وارد شده یکی بطریق سکونی که آن ضعیف است ودوم روایت مرسله که رواة آن تمام معلوم هستند واز جمله علمای متاخرین
کسی است که منع کرده از خوردن آن ماهی باعتبار عدم تیقین بخروج آن ماهی زنده از آب وشیخ علی رحمه الله فرموده منع جید است
ومصنف رحمه الله گفته که میتوان گفت که عمل بر روایت راجح است باعتبار استصحاب حال حیوة ماهی تا وقتیکه علم بممات آن
بهم نرسد واگر یافته شود در شکم ماری ماهی از جنس ماهیهای ماکول میتوان خورد آنرا اگر پوست آن کنده نشده باشد واگر پوست
کنده شده باشد حلال نیست ووجه اینست حلال نمیشود آن ماهی که از شکم مار برآید مگر آنکه بیندازد وآنرا مار در حالتیکه اضطراب
میکرده باشد واگر باین شرط اعتبار کنیم که زنده بدست آید تا ذکوة ماهی متحقق شود حسن خواهد بود وخورده نمیشود ماهی که بمیرد
در آب وآنرا طافی گویند خواه در آب بسببی بمیرد مانند ضرب علق وآن ضربیست که ماهی بآن میمیرد ویا بسبب گرمی آب بمیرد یا
بغیر سبب وهمچنین ماهی که در دام صیاد بمیرد در آب یا در نی بست صیاد که در آب میسازند برای گرفتن ماهی واگر مخلوط شود
ماهی مرده یا ماهی زنده که ممتاز نشوند از یکدیگر حلال میشوند همه لیکن اجتناب از آنها اشبه است وخورده نمیشود ماهی نجاست
خوار بدون استبرا وطریق استبرای ماهی آنست که آنرا در آب اندازند یکشبانه روز وبخوارنند علفی پاک را وتخم ماهی حلال حلال است
وتخم ماهی حرام حرام واگر مشتبه شود تخم ماهی حلال یا حرام میخورند تخمی را که درشت باشد نه آنکه صاف ونرم بود قسم دوم چهار
پایانست خورده میشود از چهارپایان انسی شتر وگاو وگوسفند وبز هم داخل جنس گوسفند است ومکروه است خوردن اسپان
واستران وخرهای اهلی به تفاوت مراتب کراهت وخر صحرائی که آنرا گورخر نامند کراهت ندارد ومصنف رحمه الله بیان
مراتب کراهت آنها نکرده وبعضی فقها گفته اند اشد کراهت در استر است وبعضی دیگر گفته اند که در خر است واضعف در کراهت
گوشت اسپ است وگاهی عارض میشود حرمت حیوان حلال را از چند وجه یکی از آنها جلال شدنست وآن عبارتست ازینکه
فضله آدمی خورد نه غیر آدمی پس حرام میشود آن حیوان تا وقتیکه استبرا کنند اورا وبعضی فقها گفته اند که مکروه میشود واظهر تحریم است
وهمچنین در استبرا هم خلاف کرده اند ومشهور آنست که استبرای ناقه به چهل روز است وگاو به بیست روز وبعضی فقها گفته اند
که گاو وناقه برابرند به چهل روز وقول اول اظهر است وگوسفند را استبرا میکنند به ده روز وبعضی گفته اند به هفت روز واول

سه وزق بفتح اول وثانی وسکون قاف معروف است واورا غوک خوانند وبعضی ضفدع گویند بعربی

ف وجوه حلال وحرا[م] حلال وطریق د[...]

اظهر است وکیفیت استبرا آنست که حیوانی نجاست خوار را می بندند وعلف پاک میخورانند در ایام استبرا مترجم گوید فقها گفته اند
که حیوان جلال که گوشت او حرام میشود آنست که سوای نجاست یعنی فضله آدمی خوراک دیگر نخورد وشیخ رحمه الله گفته غذای اکثر او آن
باشد هر چند سوای آنهم بخورد ودر زمان خوردن اختلاف کرده اند بعضی گفته اند که آنقدر مدت بخورد که گوشت او از آن بروید
وجزو بدن او شود وبعضی یکشبانه روز گفته اند وجماعت دیگر میگویند که بوی نجاست در گوشت وپوست او بهم رسد ودر نصوص
وفتاوای معتبره مقدار مدت مذکور نیست دوم آنکه شیر خوک بخورد پس اگر سخت نشود یعنی گوشت او نروید بآن شیر واستخوانش
هم سخت نشود مکروه است خوردن گوشت او ومستحب است که او را استبرا کنند بهفت روز اگر سخت شود گوشت واستخوانش بآن
حرام است گوشت او وگوشت نسل او سیوم هرگاه وطی کند آدمی حیوانی ماکول اللحم را حرام میشود گوشت او وگوشت نسل او
واگر مشتبه شود آنحیوان موطوئه بغیر موطوئه قسمت میکنند آن حیوانات را بدو قسم وقرعه میاندازند بر آنها باین طریق که در یک رقعه
موطوئه مینویسند ودر رقعه دوم غیر موطوئه وبنام یکی که قرعه موطوئه برآید باز آنرا تقسیم میکنند بدو حصه وباز دو قرعه مینویسند
موطوئه وغیر موطوئه وهم بر حصه که موطوئه برآید آنرا هم تقسیم میکنند بدو حصه باز دو قرعه میاندازند وباین قسم عمل میارند تا آنکه دو
حیوان بماند وبنام آنها هم دو قرعه مینویسند تا بنام یکی از آن دو حیوان قرعه موطوئه برآید واگر بخورد یکی از این حیوانات خمر را
حرام نمیشود گوشت او بلکه او را می شویند ومیخورند ونمی خورند از روده ها ودل وجگر واگر بخورد بول آدمی را حرام نمیشود بلکه
میشویند آنچه در شکم اوست ومیخورند وحرام است سگ وگربه خواه اهلی باشد یا وحشی ومکروه است که بدست خود بکشد حیوانیرا
که تربیت کرده باشد او را وحلال است از حیوانات وحشی گاو وحشی وکباش کوهی وگوره خر وآهو ویحمور که آنرا گوزن بخوانند
وحرمت از آن حیوانات وحشی حیوانی را که او را دندان وناخن باشد که به آن بدرد خواه قوی باشد مانند شیر وپلنگ ویوز
وگرگ یا ضعیف مانند روباه وکفتار وشغال وحرام است خرگوش وسوسمار وتمام حشرات الارض مانند مار وموش
وعقرب وجرذان وآن قسمی از موش است وخنافس وصراصر وآن کرمی است ودر زمینهای نمناک بهم رسد ودر شب صدا
میکند وبنات وردان وآن کرمهاست که در زمین بهم رسد بمقدار سر انگشت وکیک وشپش وهمچنین حرام است
یربوع وآن نوعی از حیوانات است که در سوراخ میباشد وآنرا موش دشتی خوانند وقنفذ یعنی خارپشت ووبر وآن
جانوریست بی دم شبیه بگربه که کبود رنگ میباشد وآنرا بفارسی وتک خوانند وخز وآن جانوریست دریائی شبیه
بروباه که از پشم آن پارچهای بافند وفنک وسمور وسنجاب که از پوست آنها پوستین میسازند وعضاة بعین مهمله
که آنرا موش دشتی خوانند ولحکه وآن جانوریست مانند ماهی که فرو میرود در ریگ مشابه انگشتان دختران با کره قسم سیوم
جانوران پرنده است وحرام از جانوران چند صنف است اول آنچه صاحب چنگال باشد که بآن جانوران را

شکار کنند خواه قوی باشد چنگال او مانند باز وچرغ وعقاب وشاهین وباشه یا ضعیف مانند کرکس یعنی رخمه وبغاث
وآنها دو نوع است از مرغان مردار خوار ودر غراب دو روایت است بعضی فقها گفته اند که حرام است از آن کلاغ ابلق وکلاغ بزرگ
که در کوه ها سکونت کنند وحلال است زاغ وآن غراب زرع است که در زراعت گاه میباشد ومردار نمی خورد وغداف
وآن از غراب زرع کوچکتر میباشد مائل بتیرگی وتیره رنگ نیست دوم جانوریکه در پرواز صفیف او اکثر از دفیف
باشد وصفیف عبارتست از سست گذاشتن بالها بدون تحریک ودفیف برهم زدن وتحریک پرها باشد وهر جانوریکه
مجهول غیر منصوص الحلیت والحرمة در پرواز صفیف او اکثر از دفیف باشد حرام است واگر هر دو امر او مساوی باشند یا اینکه
دفیف او زیاده از صفیف بود حرام نیست سیوم جانوریکه او را قانصه وحوصله یعنی سنگدان وچینه دان وصیصه نباشد
وآن انگشت زائد است که در طرف اندرون پای جانور میباشد بجای انگشت ابهام وآنرا خار پا نیز میگویند حرام است
وهر جانوریکه در او یکی ازین ها بود حلال است بشرطیکه مجهول الحال بود ومنصوص الحرمة نباشد چهارم جانوراینکه منصوص
الحرمة اند مانند خفاش یعنی شب پره وطاوس ومکروه است هدهد ودر خطاف یعنی ابابیل دو روایت است کراهت اشهر است ومکروه است
گوشت فاخته وقبره که آنرا چکاوک خوانند وحباری وغلیظ تر است در کراهت گوشت صرد وصوام وشقراق هر چند
حرام نیست وباکی نیست در خوردن گوشت کبوتران همه اقسام آنها مانند قمری ودباسی وآنها کبوتران سرخ رنگ
اند وورشان یعنی کبوتران سفید رنگ وباکی نیست در خوردن گوشت کبک نر ودراج وکبک ماده وقطا وتیهوج
ومرغان خانگی وکروان وکرکی وصعوه ومعتبر است در جانوران آبی هم آنچه معتبر است در جانور مجهول که آن غلبه دفیف
باشد بر صفیف یا مساوات است صفیف با دفیف یا حاصل بودن یکی از امور ثلثه که قانصه یا حوصله یا صیصه است
ومکروه میشود هر جانور آبی که در وی یکی ازین علامات بود هرچند ماهی خوار باشد واگر یکی ازینها بخورد فضله خالص آدمی را بدون
چیز دیگر در حکم حیوان جلال میشود وحلال نمیشود بدون استبرا وبط وامثال آنرا استبرا میکنند به پنج روز ومرغ خانگی وامثال
آنرا بسه روز وسوای آن هر حیوانی که باشد آنرا استبرا میکنند تا مدتی که از وزائل شود حکم نجاست خواری زیرا که در آن
حدی مقرر نیست وحرام است خوردن زنبور وپشه ومگس وتخم ماکول اللحم حلال است وغیر ماکول حرام ودر صورت اشتباه
در تخم ماکول وغیر ماکول اگر دو طرف آن مختلف باشند در کلانی وخوردی ماکول است واگر مساوی باشند طرفین آن
تخم غیر ماکول وخوردن مجثمه حرام است وآن حیوانیست که نشانه کنند آنرا وتیر اندازند بر آن تا اینکه بمیرد ومصبوره
هم حرام است وآن حیوانیست که زخم بزنند بر آن در غیر مکان ذبح وصبر کنند تا وقتیکه بمیرد قسم چهارم در اشیای جامدات
یعنی چیزهای خشک سوای حیوانات زنده وشماری نیست حلال آنها را پس بیان میکنیم حرام ها را واز آنها

پاره مذکور شد در کتاب مکاسب و ذکر میکنیم در اینجا پنج قسم از آن جامدات اول میته یعنی حیوانات خود مرده و آنها
حرام اند بنص قرآن مجید و اجماع علماء و مراد از میته حیوانیست که بغیر تذکیه که در شرع معتبرست روح او مفارق بدنش
شده باشد و اجزای آن حیوان وگاه حلال میشود از اجزای میته استعمال جزوی که او را حلول نکرده باشد حیوة پس
صادق نیاید بران جزء که مرده است و آن اجزا پاک است و جایزست استعمال آنها و آن یازده چیزاست ده چیز متفق علیه
است و یازدهم مختلف فیه و آن پشم است و موی و وبر و آن پشم ملایم است و پر و آیا معتبرست در طهارت این اجزا که
بمقراض جدا کرده باشند از پوست مرده وجه نیست که اگر بریده شوند از میته پاکند و اگر کنده شوند موضع اتصال را باید
شست و بعضی فقها گفته اند که حلال نیست استعمال کردن انچه از آنها کنده شود و قول اول اشبه است و دیگر پاک است
شاخ آنها و ناخن و دندان و تخم هرگاه از شکم میته برآید در حالتی که پوست بالای آن سخت شده باشد و اگر از مرغ مذبوح
برآید حلال است هر چند پوست بالای آن درست و سخت نشده باشد چنانچه فقها گفته اند و انفحه یعنی شکنبه بره و بزغاله
پیش از آنکه کاه بخورد و آنرا پنیر مایه هم گویند آن نیز پاک است هر چند از بره و بزغاله خود مرده باشد بموجب نصوص و در شیر یکه از
حیوان خود مرده برآید دو روایت است یکی آنکه حلال است و این صحیح ترست از روایت دوم و روایت دیگر تحریم است
و آن اشبه است زیرا که شیر بملاقات مرده نجس شده و هرگاه مخلوط شود حیوان خود مرده و حیوان مذبوح و معلوم نشود که مذبوح
کدام است و میته کدام واجب است که از هر دو اجتناب کنند تا وقتیکه معلوم شود که مذبوح کدام است و آیا می توان فروخت
آن هر دو را یکجا بکسی که میته را حلال داند بعضی فقها گفته اند که میتوان فروخت و شاید که همین خوب باشد اگر قصد کند بایع فروختن
مذبوح را فقط نه فروختن غیر مذبوح و هر عضو یکه جدا کرده شود از حیوان زنده حرام است خوردن آن و همچنین انچه بریده شود از دنبه
گوسفند زنده که آنرا هم نمیتوان خورد و جایز نیست که بآن چراغ روشن کنند بر خلاف روغن نجس که بوقوع نجاست نجس شده
باشد بآن چراغ روشن میتوان کرد در زیر آسمان دوم اشیای حرام از حیوان حلال مذبوح پنج چیز است یکی طحال که آنرا اسپرز خوانند دوم ذکر سیوم سرگین چهارم خون پنجم خصیتین و در بول دان و زهره و مشیمه که بچه دان باشد تردد است اشبه
تحریم است زیرا که آنها هم خبیث اند اما فرج حیوان و نخاع که آنرا حرام مغز میگویند رشته سفید یست که در استخوان پشت میباشد
از سر تا نزدیک دم حیوان و علباء و آن دو پی عریض است زرد رنگ کشیده شده از گردن تا دم بر پشت حیوان و غده ها
و ذوات الاشاجع و آن عبارتست از پنج انگشتان که متصل بکف دست باشد و در اینجا مراد رگهای بالا ظلف است
که سم شگافته حیوان باشد مانند گاو و گوسفند و بز و خرزة الدماغ و آن دانه ایست بمقدار نخودی که در وسط مغز سر میباشد
در رنگش مائل بتیرگی و حدقه که سواد چشم است بعضی فقها اینها را هم حرام دانسته اند و وجه کراهیت است و شیخ علی رحمه الله

که عبید حرمت است و مکروهست کلیه و دو گوش دل حیوان و رگها و اگر کباب کنند سپرز را با گوشت و سوراخ نداشته باشد
حرام نمیشود گوشتی که با آن کباب کرده اند و همچنین اگر سوراخ کنند و هر دو را در یک سیخ بکشند و گوشت بلندتر باشد از سپرز
حرام نمیشود آن اما اگر سوراخ داشته باشد سپرز و گوشت پائین تر بود حرام میشود زیرا که رطوبت آن بگوشت میرسد سیوم
از محرمات اشیای نجس العین است مانند فضلهای آدمی و هر طعامی که ممزوج شود با خمر و نبیذ و مسکر و بوزه هر چند کم باشد
یا واقع شود دران نجاستی و آن روان باشد مانند بول یا مباشرت کند با ان طعام یعنی ملاقات برطوبت کند کافر
هر چند ذمی باشد علی الاصح و بعضی فقها گفته اند از ذمی حلال است بدلیل قوله تعالی وطعام الذین اوتوا الکتاب
حل لکم و جواب اینها بحرمت قائلین گفته اند که مراد از طعام درین آیهٔ کریمه طعام خشک است نه مطبوخ اهل ذمه که با مباشرت
برطوبت کرده باشند چهارم خاک پس هیچ فردی از افراد خاک حلال نیست مگر تربت امام حسین علیه السلام جهت
استشفا و جایز نیست که زیاده از یک نخود بخورند از خاک شفا و در خوردن گل ارمنی روایتی بجواز وارد شده و این روایت
خوبست زیرا که دران منفعتی است جهت بعضی امراض که محتاج میشوند مردم بخوردن آن پنجم از محرمات سمهای کشنده است
خواه قلیل آن بخورد یا کثیر اما سمی که قلیل آن نکشد مانند افیون و سقمونیا اگر بقدر یک قیراط یا دو قیراط تا ربع دینار از ان
بخورند در میان ادویه مسهل باکی نیست زیرا که غالبا ضرر نمیرساند و آدمی سالم می ماند و جایز نیست که تجاوز کنند از ان
حد و بجائی برسانند که خوف هلاکت باشد مانند یک مثقال از سقمونیا و مقدار بسیار تخم حنظل و شوکران زیرا که متضمن نقل
مزاج و فساد نفس است قسم ششم در اشیای مایعه است و حرام از ان پنج چیز است اول خمر و هر مسکری مانند شراب خرما
و شراب عسل و شراب مویز و شراب جو و شراب برنج و غیر آنها قلیل و کثیر آنها حرام است و حرام می شود آب انگور هرگاه
بغلیان آید یعنی اسفل آن اعلی شود خواه بجوش یا خود بخود و حلال نمیشود تا وقتیکه دو ثلث آن برود و یک ثلث بماند یا سرکه
شود و نیز حرام است چیزیکه با آن اشیای محرمه ممزوج شود یا یکی از آنها یا واقع شود چیزی از آنها و را و مایع باشد آنچه دران
واقع شده دوم خون اگر آنچه جهنده که از حیوانی بسبب زخمی یا بسبب ذبح نجس است و حلال نیست خوردن آن و آنچه
جهندگی برنیاید مانند خون وزغ و خون قرد که آنرا بفارسی کنه گویند و در پوست گاو و گوسفند میافتد هر چند نجس نیست
ولیکن حرام است خوردن آن زیرا که خبیث است که حق تعالی حرام نموده و خونیکه حیوان مذبوح در وقت ذبح دفع نکند
و در میان گوشت او باشد پاکست نجس و حرام نیست و اگر بقدر قطرهٔ از خون مانند یک اوقیه که مقدار ده درهم
است یا کمتر از ان در دیگی در هنگامیکه میجوشد در دیگ بالای آتش بعضی فقها گفته اند که حلال است خوردن شوربای
آن هرگاه خون بسبب جوش برطرف شود و بعضی فقها منع کرده صحت روایت مذکوره را و این خوبست اما آنچه دران

اشیای

دراشیا

دیگ از اشیای جامده غیر مائعه بود مانند گوشت و توابل وانچه با گوشت پزند جایز است خوردن آن وقتی که آنرا بشویند و پاک کنند سیوم هر چیزیکه در نجاستی واقع شود مانند خون یا بول یا غایط و آن چیز مایع باشد حرام می‌شود هر چند بسیار باشد یعنی کر و زیاده از کر سوای آب مطلق و آنرا بهیچ وجه پاک نمیتوانند کرد و اگر آن چیز بسته شده باشد و واقع شود در و نجاست در حالتی که جامد یعنی بسته بود و روان نباشد مانند دوشاب خشک بسته و روغن بسته و عسل بسته آن نجاست را میاندازند و از اطراف نجاست هم قدری از آن میگیرند و دور میافکنند و باقی حلال است و اگر آن مایع روغن چراغ باشد جایز است که آنرا در چراغ اندازند و زیر آسمان سوزانند و جایز نیست که در زیر سایه یا سقف بسوزند و آیا این حکم بسبب نجاست دود نیست یا از جهت دیگر اقرب آنکه برای دود نیست بلکه حکم تعبدیست و دود و عیان نجسه نزد ما پاک است و همچنین هر چه آنرا آتش برگرداند از حال خود و خاکستر کند یا دود نماید که آن خاکستر و دود نجس نیست و در عدم نجاست دود تردد است محقق گوید جهت تردد قول شیخ است رحمه الله در باب دود که موجب نجاست سقف میشود زیرا که اجزای دهن با آتش صعود میکنند هر چند اجزای صغاره باشند و این قول ضعیف است زیرا که مسلم نیست صعود اجزای دهن بدون استحاله و اثبات آن مشکل است و جایز است فروختن روغنهای نجس العین و حلال است قیمت آنها ولیکن واجب است مشتریان آن اعلام کنند و همچنین روغنی که در آن بمیرد حیوانیکه او را خون جهنده باشد اما حیوانیکه خون جهنده نداشته باشد مانند مگس و جعل بمرگ آن روغن نجس نمیشود و بوقوع زنده آن هم چیزی نجس نمیشود و کفار هم نجس اند و انچه مایع باشد به مباشرت آنها نجس میشود خواه کفار حربی باشند یا ذمی علی اشهر الروایتین و همچنین جایز نیست استعمال ظروف مستعمله آنها که استعمال کرده باشند آنرا در مایعات و در روایت واقع شده که هرگاه خواهد کسی طعام خوردن با مجوسی امر کند او را به شستن دست و این روایت شاذ است و اگر بیفتد میته حیوانیکه خون جهنده داشته باشد در دیگی نجس میشود انچه هست در آن و ریخته میشود انچه مایع است در آن و دیگ شسته میشود و اشیای جامده که در آن دیگ بود و خورده میشود و شیخ علیه رحمه الله فرموده که اگر خمیر کنند با آب نجس آرد را نان آن خمیر بسبب پختن با آتش پاک نمیشود علی الاشهر و صاحب مسالک گفته که هنوز نجس است زیرا که آتش مطهر است چیزی را که خاکستر کنند نه آنکه خشک کند چهارم اشیای نجس العین مانند بول حیوان غیر ماکول اللحم خواه آن حیوان نجس العین باشد مانند سگ و خوک و یا پاک مانند شیر و یوز و آیا حرام است بول حیوان ماکول اللحم هم بعضی فقها گفته اند که بلی مگر بول شتر که جایز است خوردن آن برای دفع مرض و حصول شفا و بعضی فقها گفته اند که همه ابوال حیوانات ماکول اللحم حلال است زیرا که پاکند و شبهه تحریم است زیرا که خبیث اند پنجم شیر حیوانات حرام مانند شیر ماده گرگ و ماده گربه و مکروه است شیر حیوانیکه گوشت آن مکروه باشد

مانند شیر یا ده خر خواه آن شیر مایع باشد یا جامد حرام نیست **قسم ششم** در لواحق است و دران چند مسأله است **اول** جایز
نیست استعمال موی خوک در حالت اختیار و اگر مضطر شود جایز است که موی خوک را که چربی نداشته باشد استعمال کند و دست
خود را بشوید و جایز است آب کشیدن بدلوی که از پوست حیوان خود مرده ساخته باشد یعنی برای زراعت و مانند آن میتوان
کرد بطهارت از آب آن زیرا که نجس میشود و ترک آب کشیدن بآن پوست بهتر است **دوم** هرگاه یافته شود گوشتی و معلوم
نباشد که مذبوح است یا غیر مذبوح بعضی فقها گفته اند که او را در آتش در اندازند اگر منقبض شود مذبوح است و اگر منبسط شود میته
سیوم جایز نیست که شخصی مال غیر بخورد مگر با جازت او و بتحقیق رخصت داده شده در خوردن بدون اجازت مالک از خانه
جمعیکه در آیه کریمه اطلاق رخصت بخوردن در خانه های آنها واقع شده قال الله سبحانه ولا علی انفسکم ان تاکلوا من بیوتکم
او بیوت آبائکم او بیوت امهاتکم او بیوت اخوانکم او بیوت اعمامکم او بیوت عماتکم او بیوت اخوالکم او بیوت خالاتکم او ما ملکتم
مفاتحه او صدیقکم لیس علیکم جناح ان تاکلوا جمیعا او اشتاتا و این در صورتی است که معلوم باشد که آن جماعت بد نداند خوردن
در خانه آنها ولیکن از انجاها بیرون نمیتوان آورد چیزی و همین حکم است چیزی را که واقع شود بران آدمی را عبور مانند درخت خرما
و اشجار دیگر یا زراعتی علی تردد مشهور گویند علی تردد متعلق است بهر سه چیز که نخل و زرع و شجر است و محتمل است در امور دیگر
هم یعنی اشجار و زراعت نه بانچه در آیه کریمه مستثنی شده و شیخ علی رحمه الله قائل بعدم جواز در هر سه چیز شده است والله اعلم
چهارم هرکه بخورد خمری یا چیزی نجس پس آب دهن او پاکست اگر رنگ نجاست نداشته باشد و همچنین اگر در چشم بکشد دوای نجس
آب چشم او پاکست مادام که متلون برنگ نجاست نشود و اگر معلوم نباشد که رنگ نجاست گرفته یا نه حکم بطهارت باید کرد که اصل
طهارتست **پنجم** ذمی هرگاه بفروشد خمری یا خوکی پیش از قبض ثمن مسلمان شود میرسد او را طلب آن ثمن زیرا که بر ذمه مشتری
قرار گرفته بود پیش از اسلام **ششم** پاک و حلال میشود خمر وقتیکه منقلب بسرکه شود خواه بانداختن دوائی شود یا خود بخود یا با انقضای
زمانه و خواه آنچه که برای سرکه شدن بران ریزند چیزی باقی باشد که دران ظرف بحال بود یا مستهلک شود هرچند که مکروه است
استعمال آنچه بدو سرکه شده باشد و کراهیت ندارد آنچه خود بخود منقلب بسرکه گردد و اگر بریزند خمر را در سرکه که مستهلک سازد
خمر آن سرکه را حلال نمیشود و پاک هم نمیشود و همچنین اگر بریزند در سرکه خمری و مستهلک کند سرکه خمر را آنهم پاک نمیشود بلکه آن
سرکه بملاقات خمر نجس میشود و بعضی فقها گفته اند که هرگاه بگذارند آن خمر مستهلک در سرکه را زمانی که دران زمان خمر سرکه
می شده باشد حلال میشود و آنرا وجهی نیست زیرا که خمر باستحاله پاک میشود سرکه نجس شده باشد بمخالطت خمر بچه نحو
پاک شود **هفتم** ظروف شراب که از چوب و کدو و سفال ساخته باشند و روغن بآنها نزده باشند که مانع نفوذ شراب
شود جایز نیست استعمال آنها زیرا که مستبعد است پاک شدن آنها از شرابیکه در آنها نفوذ کرده و اقرب آنست

که جایز است استعمال آنها بعد از ازالهٔ عین نجاست و شستن سه مرتبه شیخ رحمه الله فرموده که ظروف مذکوره جایز الاستعمال نیست بدلیلیکه مذکور شد در رو مصنف میگوید که اقرب جواز استعمال است زیرا که چنانچه خمر نفوذ در آنها میکند آب هم نفوذ میکند وقتیکه در آب کثیر بگذارند آنها را که سرایت کند آب در باطن آنها الا در نجاست بول و حال آنکه در تطهیر ظروف مذکوره از نجاست امثال بول خلافی نشده و متفق علیه فقها است که با آب قلیل بشستن دو مرتبه پاک میشوند و شیخ علی رحمه الله گوید که از نجاست خمر هفت مرتبه باید شست و مصنف رضی الله عنه سه مرتبه گوید و هفت مرتبه را حمل بر استحباب نموده تا تنافی در میان دو روایت نشود و تعدد غسلات در آب قلیل معتبر است و در آب کثیر تعدد ضرور نیست کذا فی المسالک **ششم** حرام نیست هیچ چیز از ربها و شربتها هر چند از آنها بوی شراب آید مانند رب انار و رب سیب زیرا که کثیر آنها مست نمیکند آنهم مکروه است استعمال چیزیکه مباشرت کند آنرا جنب یا حائض وقتیکه آنها متهم باشند به بی پروائی در نجاست و طهارت و اعتماد بر طهارت آنها نباشد و همچنین مکروه است استعمال هر چیزی بیز دیا درست کند آنرا کسی که ملاحظه از نجاست نداشته باشد و نیز مکروه است که چیزی از مسکرات بخورد و آب به بهند و مکروه است که بطریق بیع سلم خرید و فروخت آب انگور کنند چه ممکن است که مشتری وقتی آنرا طلب کند که متغیر بحالت خمر شده باشد بلکه آنرا دست بدست باید فروخت هر چند سلم هم حرام نیست و همچنین مکروه است امین گردانیدن کسی بر طبیخ عصیر که حلال داند شراب او را پیش از کم شدن دو ثلث آن اگر مسلمان باشد و اگر کافر بود حرام است و بعضی گفته اند که مطلقا جایز نیست خواه آن مسلمان باشد یا کافر و قول اول اشبه است و مکروه است طلب شفا کردن از استعمال آبهای گرم که در جبال میجوشد **مترجم** گوید صاحب مسالک گفته که حکم نجاست بدون علم یقینی نمیتوان کرد هر چند گمان غالب نجاست بهم رسد علی اصح القولین و فرق نیست در میان جنب و حایض متهم بعدم محافظت از نجاست و سوای این دو هر گاه آنها هم متهم بعدم تحفظ باشند **از جمله لواحق این احکام است** کلام در حالت اضطرار باید دانست انچه حکم کردیم بانکه ممنوع است تناول آنچیز و آن در حالت اختیار است و در صورت اضطرار جایز است خوردن و آشامیدن آن زیرا که حق تعالی فرموده فمن اضطر غیر باغ ولا عاد فلا اثم علیه و نیز فرموده فمن اضطر فی مخمصة غیر متجانف لاثم و فرموده و قد فصل لکم ما حرم علیکم الا ما اضطررتم الیه پس باید بحث کرده شود در مضطره و کیفیت استباحت محرم اما مضطر و آن آنست که بیم مردن داشته باشد اگر از حرام نخورد و همچنین اگر بیم مرض داشته باشد در صورت ترک تناول آن و همچنین اگر منجر بضعفی بود که باعث تخلف از رفاقت رفیقان در سفر شود یا ظهور علامت هلاکت یا خوف ضعف قدرت بر سواری که باعث تلف نفس شود و درین هنگام جایز است او را تناول انچه رفع ضرورت کند و این مخصوص قسمی از محرمات نیست بلکه هر حرامی در چنین حالی حلال میشود مگر انچه بعد از این مذکور خواهد شد

وآن خمر است و رخصت نیست در تناول حرام عند الضرورة باغی را و او کسی است که بر امام حق خروج کند و بعضی فقها گفته اند که باغی آن است
که ابتغی میته یعنی برای طلب میته جهت خوردن بر آید و همچنین رخصت نیست عادی را و آن قاطع الطریق است یعنی راهزن و بعضی
فقها گفته اند العادی هو الذی یعدو شبعه یعنی عادی کسی است که زیاده از سیری بخورد و اما کیفیت استباحت پس آنچه مجوز شده
بمقدار سد رمق است که محافظت حیوة بآن تواند شد و زیاده از آن حرام است و آیا واجب است خوردن حرام برای حفظ جان بعضی فقها
گفته اند بلی و این حق است و اگر در حال خوف تلف نفس ترک خوردن حرام کند جایز نیست بلکه خوردن واجب است زیرا که حق تعالی
میفرماید و لا تلقوا بایدیکم الی التهلکة و اگر کسی مضطر شود بسوی خوردن طعام دیگری و قیمت آن نداشته باشد که باو بدهد واجب است
بر مالک طعام که بدهد آن طعام را بمضطر زیرا که در بخل اعانت بر قتل مسلمان است و آیا میرسد مالک طعام را که طلب قیمت آن کند بعضی فقها
گفته اند نمیرسد زیرا که بذل طعام در چنین حالی واجب است پس عوض دادن لازم نیست و اگر قیمت داشته باشد و صاحب طعام
طلب قیمت مثل کند واجب است که باو بدهد و واجب نیست بر صاحب طعام که بخشش طعام کند اگر او قیمت ندهد زیرا که ضرورتی
که مجوز گرفتن طعام رایگان بلکره از دست مالک بود برطرف شد بقدرت بر ادای قیمت و اگر صاحب طعام طلب کند زیاده از
قیمت مثل شیخ رحمه الله فرموده زیاده دادن واجب نیست و اگر بگوییم واجب است بهتر خواهد بود زیرا که ضرورت
از و برطرف شده بسبب قدرت بر خریدن و اگر با وجود قدرت بر ادای قیمت صاحب طعام امتناع نماید از فروختن آن
جایز است مضطر را که مقاتله کند با صاحب طعام از برای دفع ضرورت هلاکت و اگر غالب شود بر صاحب طعام و بخرد
آن طعام را بقیمت زیاده از ثمن مثل بملاحظه نزاع و خونریزی شیخ رحمه الله فرموده که آن زاید لازم نیست زیرا که زیادتی
باختیار خود نداده بلکه باکراه داده است و درین اشکال است زیرا که بحکم ضرورت خوردن طعام غیر باکراه مجوز است
شرعا و هرگاه قدرت بر ادای ثمن دارد هر چند زیاده بر ثمن المثل باشد اضطرار مجوز خوردن مال غیر باکراه باقی نماند پس باید
بذل زیاده کند و اگر بیابد مضطر میته و طعام بیگانه را پس اگر بخشد او را آن بیگانه طعام خود بی عوض یا در بذل عوضی که
قادر بر ادای آن باشد که میته حلال نمیشود و اگر صاحب طعام غایب باشد یا حاضر بود و بذل طعام بلا عوض نکند
و قوت داشته باشد که مدافعه مضطر توان کرد درین صورت میته میخورد و اگر صاحب طعام ضعیف باشد و خوردن مضطر
طعام او را منجر بقتل و قتال نشود میخورد مضطر آن طعام را و تاوان باو میدهد عند القدرة و میته برا و حلال نمیشود
و درین قول تردد است زیرا که استباحت اکل میته در صورت عدم تمکن بر غیر میته است و درین مثال تمکن بر غیر میته
دارد که مال غیر باشد پس مباح نباشد و مال غیر خوردن بقهر و غلبه شرعا حلست بضرورت و هرگاه متمکن بر خوردن میته
باشد ضرورت متحقق نشد پس اکل میته مباح باشد و شیخ علی قدس سره احتمال دوم را قوی دانسته است و اگر مضطر

نیابد مگر آدمی مرده حلال است برای او امساک رمق از گوشت آن مرده و اگر آدمی زنده باشد غیر جایز القتل حلال نیست
خوردن گوشت او در حالت اضطرار و اگر خون همچنین او مباح بود حلال است مضطر را که از گوشت او بخورد بقدر آنچه از
میته میخورد و اگر نیابد مضطر سد رمق سوای گوشت خود بعضی فقها گفته اند که میخورد از بدن خود گوشت مکان گوشت
دار را مانند ران خود و این چیزی نیست زیرا که دفع ضرر بضرر است و این مانند قطع آکله نیست که محقق تجویز آن برای
قطع سرایت حاصل است و در خوردن گوشت بدن خود احداث سرایت است و اگر مضطر شود بخوردن خمری یا بولی
بخورد بول را و اگر نیابد غیر از خمر شیخ در مبسوط میفرماید که جایز نیست جرأت کردن به خمر و در کتاب نهایه گفته که جایز است
و آن اشبه است و جایز نیست مداوا کردن بخمر و بچیز دیگر از مسکرات در خوردن و آشامیدن و جایز است در وقت
ضرورت که مداوای مرض چشم بان کنند مترجم گوید از این کلام ظاهر شد که وقت اضطرار از مداوی به خمر و دیگر مسکرات
جایز نیست در مرض زیرا که مرویست که حق تعالی در حرام شفا نگذاشته و مشهور در میان فقها همین است بلکه شیخ در خلاف
ادعای اجماع بران نموده و از حضرت صادق علیه السلام هم مرویست که از آنحضرت سوال کردند از دوای که خمیر آن
از خمر باشد آنحضرت فرمودند که لا والله ما احب ان انظر الیه فکیف اتداوی به و همچنین در شراب خرما و دیگر شرابها
نیز روایات وارد شده و از فقهای امامیه ابن براج تداوی بخمور جایز دانسته در وقتیکه علاج منحصر بهمان باشد و مضطر
شود بتداوی بان و گفته که در این صورت هم ترک احوط است و در کتاب دروس گفته که اقوی جواز است در وقت خوف
تلف و بدون خوف تلف حرام است و در باب جواز اکتحال در مرض چشم بدوای که مخلوط با خمر بود نیز روایت آمده و مصنف
بهمان روایت عمل نموده و صاحب مسالک این قول را صحیح دانسته والله اعلم **خاتمه** در بیان آداب طعام خوردن
مستحب است شستن هر دو دست پیش از طعام و بعد از ان و پاک کردن دست بدستمال و بسم الله گفتن در وقت
شروع بطعام خوردن و حمد گفتن بعد فراغ و بسم الله گوید هر وقت در شروع کردن بهر چیزی از طعام جدا جدا و اگر بگوید بسم الله علی اوله و آخره
اینهم کافیست و مستحب است خوردن بدست راست در صورت اختیار و ابتدا کردن صاحب طعام در خوردن و دست کشیدن و در آخر همه
و ابتدای شستن دست هم را اول صاحب طعام کند و بعد از ان از طرف راست و بگردانند شستن دستها را تا طرف چپ رود و بعد
از فراغ ابتدای دست شستن از جانب چپ است و آخر همه صاحب طعام دست را بشوید و جمع کند آب شستن دستها را در
یک ظرف و بر پشت بخوابد بعد طعام خورده و پای راست بر پای چپ بگذارد و مکروه است طعام خوردن تکیه کرده و بسیار
خوردن و بعضی اوقات پرخوری حرام میشود هرگاه ضرر بود و مکروه است طعام خوردن بر سیری و بدست چپ و حرام است
طعام خوردن بر سفره که دران سفره شراب خورده باشند یا بوزه **کتاب الغصب** این کتاب در غصب است

وکلام و نظر در سبب غصب است و حکم آن و لواحق آن اما اول پس غصب استقلال تصرف است در مال غیر بعنوان
تعدی و کفایت نمیکند در ثبوت غصب کوتاه ساختن دست مالک از آن مال بلکه تصرف کردن او هم می باید تا مغصوب
شود پس اگر منع کند دیگری را از گرفتن چهارپای او که رها شده باشد از قید مالک و تلف شود آن چهارپا ضامن نمیشود
هر چند گنهکار میشود زیرا که آن حیوان را متصرف نشده و ثبوت ضمان فرع تصرف و استقلال دست غاصب است
بر مال مغصوب و همچنین اگر منع کند مالک را از نشستن بر فرش خود یا منع کند مالک را از فروختن متاعش تا وقتیکه قیمت
آن کم شود یا تلف شود عین آن متاع اما اگر بنشیند بر فرش دیگری یا سوار شود بر مرکب غیر بی رضای مالک ضامن میشود
زیرا که اثبات ید خود بر آن نموده عدوانا و جاری میشود غصب در عقار یعنی آب و زمین هم و ضامن آن میشود غاصب و متحقق
میشود غصب عقار باثبات دست تصرف خود در آن مستقلا بدون اجازت مالک و همچنین اگر ساکن گرداند دیگری را در خانه مالک
پس اگر ساکن خانه غیر شود قهرا بشرکت مالک ضامن نیست اصل خانه را بلکه ضامن اجرت سکنیت است و شیخ رحمه الله فرموده
که ضامن نصف خانه میشود و در آن تردد است زیرا که مستقل نیست در تصرف آن بدون مالک و اگر ساکن ضعیف باشد
از مقاومت مالک ضامن نمیشود زیرا که مستقل نیست در تصرف و اگر مالک غایب باشد ضامن میشود و همچنین اگر ببندد
بافشار چارپای را و بکشد آنرا و تلف شود ضامن میشود و اگر مالک آن چارپا بر آن سوار شود و دیگری آنرا ریسمان بگردن انداخته
بکشد و تلف شود ضامن نیست یعنی در صورتیکه مالک قدرت بر محافظت داشته باشد و اگر ضعیف بود ضامن میشود و غصب
کنیز حامله غصب ولد او هم هست زیرا که دست تصرف غاصب بر هر دو مستقل شده و همچنین ضامن میشود مشتری حمل کنیزی را
که به بیع فاسد گرفته باشد آنرا و اگر دست بدست بگردانند غاصبان مال مغصوب را و تلف شود مختار است مالک از هر که
خواهد تاوان مال خود بگیرد یا از مجموع آنها یک تاوان بگیرد و آدم آزاد را اگر کسی غصب کند ضامن بر غاصب نیست آن
هر چند اثم باشد زیرا که ضمان تعلق بمال میگیرد و حر مال کسی نیست اگر چه صغیر باشد اگر در دست غاصب غرق شود
یا بسوزد یا بمیرد بلی آنکه غاصب سببی باز از برای آن ساخته باشد ضامن نمیشود و شیخ در مبسوط در کتاب جراح گفته که
اگر آن خود مغصوب صغیر باشد غاصب ضامن او میشود هر چند تلف شود بسببی خارجی که از غاصب نباشد مانند
گزیدن مار و عقرب و وقوع دیوار بر او زیرا که او آن صغیر را نزدیک ساخته بسبب اتلاف و اگر خدمت بفرماید حر را
لازم میشود او را اجرت خدمت و اگر حبس کند کارگر را ضامن اجرت عمل او نمیشود مادام که منتفع نشود از زیرا که منفعت
او در دست اوست هر چند اجیر سازد او را برای کردن آن کار و بعد از آن او را ببندد بگذارد و کار نفرماید و در آن تردد
است و اقرب آنست که اجرت مستقر نمیشود بر ذمه غاصب بمثل همان دلیل که گفتیم یعنی منافع او در دست اوست

واین حکم ندارد واگر بگیرد بچه چهارپای را و نمیدهد او را در زمان انتفاع زیرا که چهارپا با مالک قابض منافع خود نیست ضمان
خمر نمیشود غاصب خمر از دست مسلمان هرچند غصب کند آنرا کافر و ضامن میشود هرگاه غصب کند خمر را کافر از ذمی که پنهان نگاه داشته باشد
آنخمر را هرچند مسلمان غصب کند و همچنین است خوک هم اگر غصب کند آنرا از دست ذمی مسلمان ضمان خمر لازم میشود که میرسد بقیمت نزد مستحل آن پس برود
بمالک آن بدهد مثل آن هرچند تلف کننده ذمی باشد که از ذمی تلف کرده باشد و درین تردد است زیرا که خمر هرچند
در ملت اسلام مال نیست که ادای مثل آن بر ذمه شود لیکن هرگاه نزد اهل ذمه مال باشد و معامله آن آشکارا نکنند و غاصب
ومغصوب منه هردو ذمی باشند پس مانعی نیست ازینکه مثل بر ذمه آنها شود و چون در شرع اسلام حکم ثبوت خمر بر ذمه نمیتوان
کرد هرگاه ذمیان باهمدیگر معامله آن شراب نمایند مختار باشند در ادای مثل یا قیمت و اقوی نیست که اگر بشرع اسلام رجوع
کنند باید که بادای قیمت حکم بر آنها شود نه بادای مثل **بیان اسباب دیگر برای وجوب ضمان** اول مال کسی
خواه آن مال عین باشد یا منفعت کشتن حیوان مملوک دیگری و سوختن جامه یا منفعت مانند مباشرت اتلاف چهارپا هرچند
غصب نباشد زیرا که غصب تصرف در مال غیر است نه اتلاف دوم سبب اتلاف یعنی سبب تلف شدن و آن
هر کاریکه باعث تلف مال غیر شود مانند کندن چاه در ملک غیر که اگر در ملک غیر خود باشد و دران تلف شود چیزی ضامن آن
میشود و همچنین انداختن چیزیکه بلغزند در راه که سبب بسر افتادن راهروان شود و لیکن هرگاه جمع شود مباشر تلف و سبب
تلف مقدم مباشر است که تاوان از او میگیرند مانند اینکه کسی در ملک غیر چاهی کنده بی اجازت او و دیگری انسانی را
در او انداخته آنکه انسان انداخته و مباشر تلف آن شده دیت از او میگیرند نه از چاه کن و هرکه دیگری را بر اتلاف مال غیر اکراه کند ضمان
تاوان آنمال میشود نه آنکه بر او اکراه کرده زیرا که درینصورت فعل مباشر اتلاف ضعیف شده بسبب اکراه و متکفل تاوان
اکراه کننده باشد و این حکم مخصوص اتلاف مال است نه اتلاف نفس انسان که دران قصاص تعلق بمباشر قتل میگیرد چنانچه
در محل خود مذکور خواهد شد و اگر بیندازد در ملک خود آبی و بآن غرق شود مال دیگری یا در ملک خود آتشی بیفروزد و بسوزد
مال دیگری ضامن تاوان نمیشود مگر آنکه زیاده از قدر حاجت خود انداز دو عالم باشد بانکه چنین آبی انداختن یا چنین
آتشی افروختن موجب تعدی و اضرار همسایه میگردد و متفرع میشود بسبب اتلاف چند فرع اول اگر بیندازد طفلی را
در مکان درندگان یا حیوانی ضعیف را که از آنها فرار نتواند نمود و بکشد آنها را درنده ضامن میشود دوم اگر غصب کند
ماده گوسفندی را مثلا و بچه آن تلف شود از گرسنگی در ضمان آن تردد است و همچنین اگر حبس کند مالک حیوان را از
نگاهبانی آن و تلف شود حیوان یا غصب کند چهارپائی را و از پی او برود بچه آن چهارپا و تلف شود درین دو صورت
هم در ضمان تردد است مترجم گوید سبب تردد آنست که تصرف نکرده و در صورت دویم حبس حیوان ننموده

پس ضامن نباشد و نظر بر آنکه سبب تلف شدن هرگاه شده باشد ضامن میشود و این قول قوی است شیخ علی رحمه الله
هم اختیار نموده سیوم اگر واکند قید چهارپای بسته را و بگریزد آن چهارپا و تلف شود یا قید غلام دیوانه را و بگریزد آن غلام
ضامن میشود زیرا که سبب فعلی کرده که مقصود از ان اتلاف مال میباشد و همچنین اگر واکند قفسی را که دران جانوری باشد و آن
جانور بهمان لحظه یا بعد مدتی بگریزد و بدست نیاید خواه بجهد و اگر در قفس بپرد و اگر کند یا بعد زمانی ضامن میشود و اگر وا کند
از حجره و بعد از ان متاع را دزد ببرد یا واکند غلام عاقل را و بگریزد آن غلام ضامن نمیشود زیرا که مباشر درین دو صورت
اقوی است از سبب پس ضمان تعلق باو میگیرد نه بسبب و همچنین اگر دلالت کند دزد را بر دزدی متاع چه دزد مباشر شده
و مکلف است پس تاوان از و باید گرفت نه از رهبر او و اگر دور کند مشکی را که دران روغن باشد مثلا و بریزد آن روغن ضامن
میشود هرگاه بهمان حبس روغن بر ان شده باشد و همچنین اگر بریزد آن مشک را رطوبتی و بآن زمین نمناک شود در زیر مشک
و تمام آنچه در آنست ریخته شود ضامن میشود زیرا که فعل او سبب مستقل اتلاف شده اما اگر واکند سر ظرف را و باد آن را
برگرداند یا آفتاب بگدازد در ضمان تردد است و شاید که شبهه عدم ضمان باشد زیرا که باد و آفتاب مانند مباشر اتلاف اند پس ضمان
تعلق بسبب نمیگیرد مترجم گوید که شیخ علی رحمه الله درین مسئله قائل بضمان سبب شده زیرا که مباشر ضعیف است در تاثیر
و سبب قویست چه اگر او وا نمیکرد سر ظرف را باد و آفتاب ریخته نمی شد و تلف نمیگردید از جمله اسباب ضمان است
قبض مال بعقد فاسد یا قبض مال برای سوم یعنی جهت خریدن بدون آنکه عقد بیع واقع شده باشد چه اگر تلف شود در دست
قابض ضامن آنست قابض و همچنین استیفای منفعت باجاره فاسده سبب ضمان اجرة المثل است که بمالک عین موجر باید
داد که اگر متاعی در معرض بیع باشد و شخصی آنرا قبض کند بقرار اینکه آنرا بخرد از مالک و هنوز بیع متحقق نشود و تلف شود آنمتاع
فقها دران اختلاف کرده اند بعضی میگویند ضمان تعلق بقابض دارد خواه بغیر تفریط یا به تفریط زیرا که پیغمبر صلی الله علیه و آله
وسلم فرموده که علی الید ما اخذت حتی تؤدی یعنی بر قابض است یعنی بر ذمه اوست تا وقتیکه باز بمالک خود رساند و بعضی دیگر
گفته اند که بدون اجازت مالک قبض نکرده که غصب شده باشد و قبض در حدیث مذکور عام نیست زیرا که ودیعت
و بسیاری از قبض ها این حکم ندارد پس حکم امانت دارد که بافراط ضامن است نه بغیر تفریط و صاحب این قول را موجه دانسته
والله اعلم نظر دوم در حکم غصب کردن واجب است بر غاصب که مغصوب را بمالکش رد کند ما دام که آن مغصوب باقی
باشد هر چند مشکل باشد رد و موجب ضرر بغاصب شود مانند چوبی که داخل در بنای خود کرده یا تخته که در کشتی بکار برده و لازم نیست
مالک را که قیمت آن گیرد با وجود بقای عین و همچنین اگر بیامیزد مغصوب را بغیر مغصوب از نوعی که شاق باشد تمیز آن مانند مخلوط
ساختن گندم بجو یا ارزن بکال تکلیف میکنند غاصب را که جدا شده رد کند بمالک و اگر پرورد جامه خود را برشته های

مغصوب پس اگر ممکن باشد کشیدن رشته ها از آن جامه تکلیف میکنند او را که بکشد رشته های مغصوبه را و ضامن میشود اگر
بسبب کشیدن آنها نقصانی شود یا تلف شوند از جهت سستی آن رشته ها ضامن قیمت آن میشود غاصب و همین حکم است اگر
بدوزد برشته های غصبی زخم حیوانی را که او را حرمتی بوده باشد آن رشته ها را نمی کشند از زخم آن حیوان مگر آنکه ایمنی باشد از
تلف شدن آن و از حدوث عیبی در آن و ضامن آن رشته ها میشود غاصب و اگر پیدا شود در مغصوب بعد از غصب عیبی
مانند اینکه کرم افتد در خرما یا پاره شود جامه مغصوب رد کند غاصب با تفاوت قیمت و اگر عیب ساری باشد مانند عفونت
که در گندم بهم رسد روز بروز زیاده میشود شیخ رحمه الله فرموده که ضامن قیمت مغصوب میشود و اگر بگوییم که همان عین را رد کند
یا ارش عیبی که در وقت رد بود و بعد از آن هر قدر عیب که زیاده شود ارش زیاده هم بدهد خوب خواهد شد و اگر آن
مغصوب بحال خود باشد واجب است که رد همان مغصوب کند و اگر در قیمت سوقیه آن تفاوتی رو دهد از هنگام غصب
تا هنگام رد عین ضامن آن نمیشود و اگر تلف شود مغصوب غاصب او واجب است که تاوان بمثل دهد اگر مغصوب مثلی باشد
یعنی اجزای آن متفاوت القیمت نباشد و اگر مثلی نباشد بلکه اجزای آن متفاوت القیمت بود و یا مثلی بود و یافته نشود مثل
آن ضامن قیمت روز ادا میشود نه روز تلف مغصوب و اگر تلف شود و حاکم حکم کند بادای قیمت آن و بعد از حکم حاکم زیاده شود
قیمت آن یا کم شود لازم نمیشود بر او ادای آنچه حاکم حکم کرده و حکم کرده میشود بادای قیمت آن وقت تسلیم زیرا که ثابت بر ذمه
غاصب مثل است و هر گاه مثل متعذر بود قیمت وقت ادا باید بدهد و اگر مغصوب مثلی نباشد ضامن میشود غاصب قیمت
روز غصب به القول اکثر فقها و شیخ در مبسوط و خلاف گفته که ضامن اعلای قیمتها از وقت غصب تا وقت تلف میشود و این
قول خوب است و اگر بعد از تلف قیمت آن زیاده شود یا کم اعتبار ندارد علی تردد و وجه تردد آنست که بعضی در قیمتی هم بوجوب رد
مثل یا قیمت قائل شده اند پس در صورت قول برد مثل ضامن همان بعد از تلف هم خواهد بود و طلا و نقره مضمون بمثل میشوند
زیرا که اجزای آنها در قیمت و در صفت تفاوت نمیکنند و شیخ رحمه الله فرموده که مثلی نیستند بلکه قیمتی اند پس اگر مثلی باشند چنانچه مذهب
مصنف است و متعذر باشد بهم رسیدن طلا و نقره پس اگر نقد بلد که طلا را بآن میفروخته باشند مخالف جنس مضمون یعنی طلا و نقره
باشد مانند اینکه بفلوس بیع و شرای آن میشده باشد ضامن همان مقدار فلوس میشود که قیمت آن طلا و نقره بود و اگر بجنس
طلا و نقره بیع و شرای آنها در آن بلد میشده باشد و مغصوب و قیمت آن در وزن موافق باشند صحیح است که نقد بلد بدهد در بدل
طلا و نقره مغصوب اگر کم و زیاده باشند قیمت باید کرد مغصوب تلف شده را بغیر جنس خود تا ربا لازم نیاید و نیست که ربا مخصوص بیع است
بلکه ثابت است در هر معاوضه که واقع میشود در میان دو جنس ربوی که متفق الجنس باشند و اگر مغصوب صنعتی کرده باشند
که آنرا هم قیمتی باشد غالباً بر غاصب واجب میشود ادای مثل اصل مغصوب و قیمت آن صنعت هر چند قیمت صنعت زیاده از

قیمت اصل بود خواه جنس ربوی باشد یا غیر ربوی زیرا که صنعت را هم قیمتی هست که معلوم میشود در وقت ازاله آن صنعت بنحوی
هر چند بدون غصب بود و اگر آن صنعت حرام باشد مانند ساختن ظروف از طلا و نقره ضامن قیمت صنعت نمیشود و غاصب در ضمان
مخصوص باشد اصل باشد و اگر مغصوب چهارپا باشد و جنایت کند بر آن غاصب یا غیر غاصب یا معیب شود از جانب حق تعالی
رو میکند آنرا غاصب بمالک با تفاوت قیمت و درین حکم برابر است چهارپای قاضی یا غیر قاضی مترجم گوید این روایت رد است
بر مخالفین که گفته اند اگر دم خر قاضی را ببرد تمام قیمت حمار برایش لازم میشود زیرا که قاضی بر خر مقطوع الذنب سوار نمیشود و این حکم را
در غیر حمار ثابت نکرده اند بسبب آنچه شهید رحمه الله در دروس گفته که مرکوب قاضی مانند مرکوب دیگرانست هر چند آنرا معیوب
کند زیرا که نظر بر خصوص جنایت است نه خصوص نفع و مقداری معین هم شرعاً نیست در هیچ یک از اعضای او و تفحص باید نمود
که هر چه تفاوت قیمت بازار شود تاوان بدهد و در روایت واقع شده که اگر چشم چهارپا بکند ربع قیمت او بدهد و شیخ رحمه الله
حکایت نموده در کتاب مبسوط و کتاب خلاف از اصحاب در کندن چشم دابه نصف قیمت آن و در کندن دو چشم آن تمام قیمت
و همچنین هر چه در بدن چهارپا از آن دو عدد باشد مانند دو گوش در یکی نصف قیمت و در هر دو تمام قیمت است و لیکن رجوع
بقیمت بازار در ارش جنایت اشبه است و اگر غصب کند غلامی یا کنیزی را و بکشد آنرا یا بکشد آنرا قاتلی ضامن میشود غاصب
اقل امرین را از دیت حر و قیمت عبد مقتول باین معنی که قیمت آنرا بدهد مادام که قیمت زیاده از دیت حر نباشد و اگر زیاده از دیت
حر بود ضامن زیادتی نمیشود بلکه بقدر دیت حر را از و میگیرند زیرا که اصل در ضمان جنایت عبد ضمان آن نفس است نه ضمان
مالیت و مصنف گفته اگر بگوئیم که ضامن زاید هم میشود بسبب غصب خوب خواهد بود و قاتل غیر غاصب ضامن نمیشود سوای
قیمت عبد را مادام که زیاده از دیت حر نباشد و اگر قیمت عبد زیاده از دیت حر باشد دیت حر از و میگیرند و از غاصب و
همچنین اگر تفاوت قیمت عبد زیاده باشد از جنایتی که غیر غاصب بر او نموده آن زیادتی از غاصب میگیرند از جنایت
کننده اما اگر بمیرد آن عبد یا کنیز در دست غاصب ضامن قیمت آن میشود غاصب هر چند زیاده از دیت حر باشد و اگر جنایت
کند بر عبد مغصوب غاصب جنایتی کمتر از قتل نفس پس اگر آن جنایت مثله کردن باشد یعنی قطع عضوی از اعضای
او کند شیخ رحمه الله فرموده که آن عبد آزاد میشود و بر غاصب واجب است که قیمت آن بمالک بدهد و درین تردد است زیرا که
مثله کردن آقا عبد را سبب عتق او میشود نه مثله کردن غیر آقا و بعضی فقها گفته اند که روایت عتق غلام بمثله عام است
خواه آقا کند یا غاصب و هر جنایتی که مقدر است دیت آن در حر همان دیت مقدر است در عبد لیکن بحساب قیمت او
مانند اینکه در بریدن عضوی که مکرر در بدن او نباشد مثل دست و چشم اگر یک عضو از آن اعضا ببرد نصف دیت
قتل نفس لازم میشود در حر و در عبد نصف قیمت او و در قطع عضو غیر مکرر یا مانند بینی تمام دیت در حر و تمام قیمت در بنده

وجنایتی که آنرا مقداری معین نباشد در دیت آن و هرگاه اگر بر عبد از غاصب شود در آن حکومتی است یعنی ارش و آن
تفاوت قیمت است که بسبب جنایت در آن عبد شده و اگر بگوییم که در جنایت عبد اکثر امرین لازم میشود بر غاصب خوب خواهد بود
باین معنی که اگر دیت زیاده از ارش بود همان لازم میشود و اگر ارش زیاده از دیت شود همانکه قیمت اوست و اگر جنایت عبد
بقدر تمام دیت او باشد مانند اینکه بینی او را ببرد یا ذکر او را که دیت تمام قتل نفس دیت بر آن مقرر است در شرع و شیخ فرموده مالک
مختار است خواه دیت او بگیرد و عبد را تسلیم کند بجانی یا عبد بگیرد و هیچ چیز بر جانی نباشد و درین حکم مساویست خواه جنایت کننده غاصب
باشد یا غیر غاصب چنانچه در کتاب الدیات مذکور خواهد بود و این حکم برای آن فرموده که اگر دیت و عبد هر دو بمالک بدهند لازم آید
اجتماع عوض و معوض عنه چه دیت عوض نفس است و اگر نظر بر آن کنیم دیت درینجا عوض جنایت است که قطع انف یا قطع ذکر باشد
پس اجتماع عوض و معوض عنه لازم نیاید و باید عبد مجنی علیه و قیمت او را هر دو بمالک بدهد و اگر قیمت عبد زیاده شود بسبب جنایتی
که غاصب بر او نموده مانند اینکه او را خصی یعنی خواجه سرا کرده یا قطع انگشت زاید او نموده رد کند آن عبد را بمالک یا ارش جنایت
زیرا که انگشت زاید را هم در شرع قیمتی هست و آن سیوم حصه دیت انگشت اصلی است مترجم گوید اگر چیزی از عبد کم کند که بسبب
آن نقصان قیمت او نشود مانند قرحه مفرط که بسبب آن نقصان قیمت نمیشود درینصورت چیزی بمالک نمیرسد زیرا که آنرا در شرع
چیزی مقدر نیست و نقصان قیمت عبد هم بآن نمیشود علی ما فی المسالک و حکم عبد مدبر و مکاتب مشروط و ام ولد مانند حکم عبد
محض است در امور یکه مذکور شد زیرا که اینها هم عبد صرفند و هرگاه متعذر باشد تسلیم مال مغصوب بمالک واجب است که غاصب بدل
آن مغصوب منه بدهد و مالک بدل میشود مغصوب منه و مالک عین مغصوب نمیشود و اگر برگردد عین مغصوب بغاصب با قدرت
رد آن بمالک شود هر کدام را میرسد که مال خود را بگیرد و بر غاصب واجب است که اجرة المثل عین مغصوب از هنگام غصب تا هنگام
دفع بدل بدهد بمالک اگر آنرا اجرت باشد و بعضی فقها گفته اند که اجرة المثل تا هنگام رد مغصوب بدهد و قول اول اشبه است و اگر
غصب کند دو چیز را که قیمت هر کدام کم شود اگر منفرد باشد مانند دو پای موزه و بعد از آن تلف شود یکی از اینها نزد غاصب
ضامن میشود غاصب قیمت تلف شده را که باجتماع دو هم می ارزید و رد کند باقی مانده را با آنچه از قیمت او کم شد بسبب انفراد
از اول و همچنین اگر دو حصه کند غاصب پارچه را قیمت هر کدام از آن دو حصه کم شود بسبب بریدن و بعد از آن یکی از آن
دو حصه و پارچه تلف شود ضامن قیمت آن حصه میشود یعنی قیمتی که قبل از قطع میارزید و ضامن تفاوت کلی که بسبب قطع در حصه
دوم بهم رسیده تغیر میشود و اما اگر غاصب یک پای موزه بگیرد از دو پای آن که ده درهم میارزیدند مجتمعا و همان یک پا تلف شود
در دست غاصب و پای دیگر باقی مانده نزد مالک قیمت آن کم شود بسبب انفراد رد میکند قیمت تالف را قیمتی که میارزید
با انضمام با پای موزه موجود و در تاوان تفاوت قیمت پای دوم که بسبب انفراد شده تردد است زیرا که آن پاره غاصب

تصرف نکرده بود و در دست مالک بوده پس غاصب مباشر تنقیص قیمت آن نشده و ضامن تاوان آن نباشد و باعتبار
انکه سبب نقصان قیمت آن غاصب شده تاوان باید بدهد هرچند سبب تلف هم ضامن است چنانچه مباشر ضامن میشود و این
قول اقوی است علی ما فی المسالک و مملوک غاصب نمیشود عین مغصوب بسبب تغیر دادن غاصب آنرا از حالی بحالی و برآوردن
از نام مغصوب و از منفعت آن خواه بفعل غاصب باشد یا فعل دیگری مانند اینکه گندم آرد کند یا کتان ابریشم یا پیسیده را پارچه
سازد و اگر غصب کند طعامی را بخوراند آنرا بمالکش یا گوسفند را و استدعا کند از مالک ذبح آن گوسفند را و او عالم نباشد باینکه گوسفند
خودش هست ضامن میشود غاصب و اگر بخوراند گوسفند را بغیر مالک بعضی فقها گفته اند که تاوان میگیرد از هرکدام که خواهد از غاصب
و آکل و اگر تاوان بگیرد غاصب و از آکل نمیگیرد و اگر تاوان بگیرد از آکل رجوع میکند آکل بسوی غاصب در هرچه از او گرفته اند از غاصب
میکند زیراکه او خدعه کرده است آکل را و بعضی فقها گفته اند که ضامن میشود غاصب نه آکل و تاوان از آکل نمیتوان گرفت زیراکه فعل
مباشر ضعیف است از ایجاب ضمان بسبب فریب و خدعه غاصب پس سبب اتلاف که غاصب باشد اقوی است از مباشر
اتلاف و اگر غصب کند حیوانی را و بجهاند آنرا بر ماده اش و لدی که از آن و حاصل شود مال صاحب ماده است هرچند آن ماده از
غاصب باشد و اگر ضعیف شود آن نر بسبب جهاندن بر ماده اش بر غاصب واجب است که تلافی نقصان آن بمالک کند
و شیخ رحمه الله در کتاب مبسوط گفته که غاصب ضامن اجرت جهانیدن نر بر ماده نمیشود و قول اول اشبه است زیراکه اجرت جهانیدن
نر بر ماده نزد ما حرام نیست و شیخ آنرا حرام دانسته بدلیل نهی پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم از کسب جهاندن نر بر ماده و اکثر فقها گفته
اند که اجرت ثابت میشود بر غاصب زیراکه منفعتی است حلال که آنرا غاصب تصرف نموده و واجب است بر او که عوض آن بدهد
و نهی پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم را حمل بر کراهت نموده اند و اگر غصب کند چیزی را که اجرت داشته باشد عادة و باقی ماند در دست
او تا وقتیکه ناقص شود مانند اینکه پارچه کهنه شود و دابه لاغر گردد لازم میشود بر او اجرت المثل و تفاوت قیمت هر دو و این دو داخل یکدیگر
نمیشوند باینمعنی که یکی از آن دو کافی باشد خواه آن نقصان بسبب استعمال باشد یا نباشد و اگر بجوشاند روغن چراغ را پس کم شود ضامن
آن نقصان میشود و اگر آب انگور را بجوشاند و کم شود وزن آن لازم نمیشود بر او تاوان کمی بقول شیخ رحمه الله زیراکه در این نقصان
رطوبت میشود که قیمتی ندارد بر خلاف روغن چراغ که از آن کم عین میشود و لیکن در فرق تردد است زیراکه عدم مالیت رطوبت
ممنوع است و از اینکه آنرا باز رطوبت داخل توان کرد که بحالت اصلی برسد لازم نمیاید که بالفعل تاوان لازم نباشد **نظر سوم در**
لواحق است و آن دو نوع است نوع اول در لواحق احکام است و آن چند مسئله است **اول** هرگاه زیاده شود قیمت مغصوب بالفعل غاصب پس
اگر آن زیادتی اثری باشد که در مغصوب بهم رسد مانند اینکه مغصوب غلام بود و او را تعلیم صنعتی نمود یا پارچه بود مقطوع و آنرا
جامه دوخت یا رشته های بود و غاصب آنرا بافت یا پارچه ساخت یا گندم بود و آنرا آرد کرد واجب است که آنرا رد کند

بمالک مستحق چیزی نمیشود غاصب برابر آن زیادتی واگر کم شود قیمت مغصوب بفعل غاصب آنرا با تفاوت قیمت بدهد بمالک واگر آن
زیادتی عین باشد نه اثر مانند اینکه در زمین مغصوب درختی نشاند میرسد غاصب را که آن عین را بگیرد و مغصوب را بمالک رد کند
واگر بسبب در کردن آن عین نقصانی در مغصوب شود آن نقصان را هم بدهد بمالک واگر رنگ کند غاصب پارچه مغصوب را میرسد او را
که دور کند آن رنگ را بشرطیکه ضامن نقصان قیمت پارچه شود واگر بازاله رنگ بهای آن کم شود از انچه پیش از رنگ کردن میارزید
و مالک پارچه هم میتواند آن رنگ را از پارچه خود دور کند زیرا که آن رنگ متاع او بغیر حق نمیرود واگر یکی از مالک و غاصب حق دیگر را
خواهد بقیمت بخرد واجب نیست بر دیگری قبول کند خرید یا فروخت را و همچنین اگر ببخشد یکی از آنها مال خود را بدیگری واجب نیست
که موهوب له قبول کند هبه را پس اگر قیمت پارچه مغصوب بسبب رنگ کردن کم نشود و قیمت رنگ هم کم نشود مالک و غاصب هر دو
شریک میشوند در آن رنگین پارچه که قیمت پارچه از مالک است و قیمت رنگ از غاصب و اگر بسبب رنگ کردن پارچه مغصوب قیمت
رنگ و پارچه هر دو زیاده شود زیادتی هر کدام بمالک آن داده شود و اگر زیادتی در قیمت یکی از آنها شود آن زیادتی بمالک آن یک تعلق دارد
واگر کم شود قیمت پارچه برنگ لازم است غاصب را که تفاوت قیمت آن بدهد بمالک لازم نیست مالک را که اگر کم شود قیمت رنگ
و تفاوت آن بغاصب بدهد واگر بفروشند آن پارچه را از قیمت رنگ چیزی کم کرده غاصب مستحق چیزی نمیشود مگر بعد از ان که
مالک قیمت پارچه را تمام بگیرد واگر بفروشند پارچه رنگین بیش از قیمت اصل پارچه لازم است غاصب را که تتمه قیمت آن بمالک
بدهد دوم هرگاه غصب کند روغنی را مانند روغن چراغ یا روغن گاو و مخلوط کند آنرا با روغن خود که مانند آن روغن باشد بلا
تفاوت در جودت و ردائت پس مالک و غاصب هر دو شریک خواهند بود در مجموع واگر مخلوط کند آنرا بروغنی که بدتر باشد از روغن
مغصوب منه یا بهتر باشد از ان بعضی فقها گفته اند که غاصب باید بدل آن که مال مغصوب منه بود باو بدهد زیرا که عین آن مخلوط
باجود یا ادون شده و باقی نمانده پس تاوان مثل باید بدهد و بعضی دیگر میگویند که عین هلاک نشده که مثل بدهد بلکه اگر مخلوط
با اجود شود غاصب با او شریکی در زیادتی جودت میشود واگر با ادون مخلوط ساخته ضامن نقصان ردائت میشود که همان تفاوت
ردائت بدهد مگر آنکه راضی شود مالک که عین مال خود بگیرد هر چند ردی شده باشد مجانا بعلت روغن ردی اما اگر مخلوط کند غاصب
مال مغصوب را بچیزی غیر جنس آن مال مانند اینکه آرد گندم را با آرد جو مخلوط کند درین صورت مال مغصوب مستهلک شده باقی
نماند پس ضامن مثل آن مال میشود نه عین سوم فوایدی که در مغصوب باشد تاوان آن هم بر غاصب لازم میشود بسبب غصب
و آن فواید مال مغصوب منه است هر چند که تازه بهم رسیده باشند بعد از غصب در دست غاصب خواه آن فوائد اعیان
باشند مانند شیر که در گاو مغصوب بهم رسد یا موی یا پشم که در گوسفند بهم رسد یا بچه در حیوان یا میوه در درخت و خواه منافع
باشند مانند سکونت خانه و سواری چهارپا و همچنین اجرت در چیزی که آنرا اجرت باشد عادة واگر فربه شود دابه در دست

غاصب یا غلام مغصوب یا دیگری صنعتی یا علمی که بسبب آن قیمتش زیاده شود ضامن آن زیادتی هم میشود غاصب زیرا که از جانب
حق تعالی در مغصوب بهم رسیده پس اگر لاغر شود دابه در دست غاصب یا فراموش کند آن صنعت را یا علمی را که آموخته بود
قیمتش کم شود غاصب ضامن تفاوت قیمت است هر چند که آن عین مغصوب را رد کند و اگر عین تلف شود ضامن قیمت
اصل و قیمت زیادتی هر دو میشود **فرع اول** اگر زیاده شود قیمت مغصوب بسبب یاد شدن صنعتی در وی و بعد از آن
آن صنعت بر طرف شود و باز عود کند و قیمت هم همان قیمت اول شود غاصب ضامن قیمت صنعت تالفه نیست زیرا که باز در
دست او عود آن صنعت شد و جبر نقصان نمود و اگر صنعت عود شده کمترین باشد در قیمت از صنعت اول که تلف شده غاصب
تفاوت قیمت بدهد اما اگر متجدد شود و بعد از فوت صنعت اول صنعتی دیگر در مغصوب مانند اینکه فربه شود و قیمت آن زیاده میشود در دست
غاصب و بعد از آن لاغر شود و قیمتش کم شود پس صنعتی یاد گیرد که بآن قیمتش زیاده گردد رد کند آنرا با تفاوت قیمتی که کم شده بود از زوال صنعت
اول **دوم** هرگاه زیادتی متصل در مغصوب حاصل شود و اگر با قیمت مغصوب زیاده شود غاصب ضامن آن زیادتی میشود که اگر تلف شود تاوان بدهد و اگر
با آن زیادتی در قیمت مغصوب چیزی نیفزاید مانند زیادتی مفرط که در چند عیب هم رسید هرگاه زائل شود در قیمت بعد تفاوتی نمیکند یا قیمتش در زوال آن نیفزاید
درین صورت غاصب ضامن تاوان آن نباشد **مسئله چهارم** مالک میشود مشتری متاعی را که بیع فاسد آنرا خریده باشد
و ضامن تاوان است و تاوان آنچه از منافع ان متصرف شده باشد یا تلف کرده باشد اگر در قیمت امتناع چیزی بیفزاید بسبب زیادتی
صفتی در آن مبیع ضامن آن نیز هم همان مشهور است که بیع فاسد گرفته پس اگر تلف شود مبیع در دست او ضامن عین آن مبیع میشود
با علاوه قیمتها که از هنگام قبض تا هنگام تلف داشته اگر آن مبیع تالف مثلی نباشد و الا ضامن مثل خواهد بود و اگر خمر و مالی را از غاصب
و عالم باشد بغصب و تلف شود آن مال ضامن عین آن مال میشود و ضامن منافع آنکه بمالک بدهد و از غاصب طلب نمیتواند کرد
زیرا که عالم بغصب بوده و دیده و دانسته مال غیر را تصرف کرده و مالک را میرسد که تاوان از غاصب بگیرد یا از مشتری پس اگر تاوان
بگیرد از غاصب او طلب میکند از مشتری و اگر از مشتری بگیرد او طلب تاوان از غاصب نمیتواند کرد زیرا که تلف آن مال در دست مشتری شده و
اگر مشتری جاهل بغصب بوده و مالک متردد او مال خود نموده او میتواند از غاصب بگیرد قیمت آنرا که او داده بود و مالک را میرسد که قیمت آن مال
از مشتری بگیرد یا مثل آن بگیرد یا قیمت اگر تلف شود و مشتری آن تاوان را از بایع غاصب نمیتواند طلبید زیرا که در هنگام قبض
آن مال ضمان تلف بر ذمه او قرار گرفته بود و اگر مالک تاوان تالف را از غاصب بایع بگیرد و غاصب از مشتری طلب نماید و غرامتی
مشتری را کشیده که در برابر آن منتفع نشده باشد مانند نفقه حیوان مغصوب یا تعمیر عمارات مغصوبه پس میرسد او را که از بایع
بگیرد زیرا که او بازی داده مشتری را و مال غیر را فروخته و اگر مغصوب کنیز باشد و مشتری آنرا از پیش غاصب بخرد بدون علم
بغصبیت و مباشرت کند با آن کنیز و از وی ولد بهم رساند آن مولد حر است مانند پدرش و مشتری قیمت او باید بدهد بمالک

کنیز و تاوان از بایع بگیرد زیرا که او خدعه نموده مال غیر فروخته و سبب غرامت شده و بعضی فقها گفته اند درین مسئله مالک را
میرسد مطالبه هر کدام از بایع و مشتری ولیکن اگر مطالبه از مشتری او تاوان آنمیگیرد از بایع و اگر تاوان بگیرد از بایع او نمیگیرد از مشتری و درین
قول دیگر هم هست و آن اختصاص مطالبه بغاصب است نه بمشتری و این قول ضعیف است اما اگر منفعتی بمشتری از مال مغصوب برسد
و غرامت آن بمالک بدهد مانند ثمر درخت یا سکونت خانه یا پشم گوسفند و شیرش فقها گفته اند که ضامن تاوان آن غاصب
است نه مشتری زیرا که او سبب اتلاف آن منافع شده هر چند مباشر تلف مشتری باشد زیرا که مباشرت بسبب خدعه و فریب
غاصب ضعیف است و سبب تلف درین صورت قوی است از مباشر چنانچه اگر غصب کند طعامی را و بخوراند آنرا بمالک که
درین صورت غرامت بر غاصب است نه بر تالف که مالک باشد و بعضی فقها گفته اند که مالک از هر کدام که خواهد مطالبه میتواند
کرد اما از غاصب جهت اینکه او حائل شده درمیان مالک و مال او و اما از مشتری پس از جهت آنکه در دست او تلف و مباشر تلف
گردیده پس اگر مالک تاوان از غاصب بگیرد او از مشتری میگیرد که تلف در دست او شده و اگر مالک از مشتری بگیرد او از غاصب
نمی تواند گرفت زیرا که مشتری مباشر تلف بوده است و قول اول اشبه است پنجم اگر غصب کند کنیزی را و وطی کند آنرا پس اگر
هر دو جاهل بحرمت وطی باشند لازم میشود بر واطی که مهر المثل آن کنیز بدهد بمالک زیرا که وطی شبهه نموده و بعضی فقها گفته اند که اگر
کنیز باکره باشد عشر قیمت آن بدهد و اگر ثیبه باشد نصف عشر و بعضی فقها این حکم را مخصوص وطی بعقد شبهه میدانند و اگر ازاله بکارت
آن کنیز با انگشت کند لازم میشود بر او دیت ازاله بکارت و اگر باین کار وطی کند لازم میشود بر او هر دو امر یعنی دیت ازاله بکارت
و مهر المثل و واجبست بر او که اجرة المثل آن کنیز هم بدهد از هنگامی که غصب نموده آنرا تا هنگام استرداد آن بمالک و اگر حامله کند آنرا
ولد را حق میشود باو زیرا که وطی شبهه نموده و واجبست که قیمت آن ولد هم بدهد بمالک کنیز یعنی آنچه بهای زر در روزی که زنده تولد
کند و تفاوت قیمتی که دران کنیز بسبب ولادت شده نیز بدهد و اگر مرده ساقط شود دائی شیخ رحمه الله فرموده که ضامن آن نمیشود
زیرا که معلوم نیست که پیش از ولادت حیوة داشته یا نه و درین اشکال است زیرا که اگر اجنبی جنایتی بر کنیز غیر کند و بچه از شکم
او مرده افتد ضمان قیمت بچه بتعلق بآن اجنبی میگیرد چه درآنهم معلوم نیست که بچه حیوة داشته یا نه پس غاصب را هم همین
حکم باشد هر چند معلوم نباشد حیوت مولود و شیخ رحمه الله فرق بیان نموده درمیان وقوع سقط بجنایت و بغیر جنایت در صورت
جنایت ضامن دانسته و بغیر جنایت ضامن نمیداند و اگر بزند بران کنیز حامله بیگانه ضربی و سقط شود بچه ضارب ضامن
غاصب میشود بمقدار دیت چنین جرو غاصب ضامن میشود بمقدار دیت چنین رق و اگر غاصب و کنیز هر دو عالم باشند
بحرمت وطی پس مالک کنیز را میرسد طلب مهر المثل اگر غاصب باکراه وطی کند آن کنیز را و بر غاصب هست حد زنا هم و اگر
کنیز هم رضا بوطی داده حد زنا نیز زنند بر واطی غاصب و مهر نمیدهد بمالک زیرا که زانیه را مهر نمیباشد ظاهر است که در صورت

مطاوعت کنیز بواطی او زناست هر دو را حد باید زد چنانچه علامه قدس سره در کتاب قواعد الاحکام تصریح بان فرموده است که حد
گفته و حد را بصیغه تثنیه آورده است که هر دو را حد باید زد هم بواطی و هم به کنیز و ظاهر نیست که مصنف ره چرا حد موطوئه را ذکر
نکرده است و اختصار بر حد واطی کرده است ظاهرا سهو ناسخ باشد والله اعلم و بعضی گفته اند که لازم است او را که عوض وطی چیزی
بمالک بدهد زیرا که حق مالک است نه حق زانیه و عدم وجوب اشبه است مگر آنکه کنیز باکره بوده پس بر او لازم میشود نقصان قیمت
کنیز که بسبب ازاله بکارت میشود و اگر حمل بگیرد کنیز از این وطی ملحق نمیشود ولد بواطی زیرا که به زنا بهم رسیده و عبد مالک کنیز میشود و غاصب
تاوان میدهد آنچه از قیمت آن کنیز کم شود بسبب ولادت و اگر بمیرد ولد او در دست غاصب تاوان او هم میدهد و اگر مرده او در وجود آید
بعضی فقها گفته اند که غاصب ضامن آن نیست زیرا که ما نمیدانیم که پیشتر در شکم مادر زنده بوده و یا نه و در آن تردد است و اگر سقوط ولد
بسبب جنایت کسی باشد لازم میشود بر جنایت کننده دیت جنین کنیز چنانچه در کتاب الجنایات مذکور خواهیم نمود و اگر غاصب عالم
بحرمت وطی باشد و کنیز جاهل لاحق میشود ولد بغاصب و واجب میشود بر غاصب حد زنا و مهر و اگر برعکس باشد که زن عالم بحرمت باشد
و غاصب جاهل لاحق نمیشود ولد بغاصب و ساقط میشود از و حد زنا و مهر بر کنیز لازم میشود حد زنا مترجم گوید باعث قول بضمان
مولود مرده آنست که غاصب ضامن حمل زنده میشود زیرا که اظهر این است هر چند در شکم کنیز باشد لهذا حیوان شکم دار را قیمت
زیاده از حیوان خالی است هرگاه مرده تولد کند تلف مال مالک کنیز نزد غاصب شده و ضامن باشد و نظر بر آنکه حکم جزم بحیوة او
قبل الولادة نمیتوان کرد و اصل برائت ذمه است پس اگر مرده برآید حکم بضمان هم نمیتوان نمود و منشاء تردد مصنف همین است و اگر
کنیز مطاوعت کند در وطی غاصب با وجود علم بحرمت بمقتضای قول پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم لا مهر لبغی مهری ندارد و اگر نظر کنیم
بآنکه عوض بضع کنیز تعلق بمالک دارد و میگیرد و مال مالک است و از زن نیست که مهر او باشد باید بر غاصب لازم میشود مهر هرگاه
غصب کند دانه را پس بکارد و آنرا یا تخم مرغی را و در زیر مرغ خود نگه دارد و بچه از آن برآید بعضی فقها گفته اند که زراعت و بچه مال غاصب
است بعضی دیگر میگویند که مال مغصوب منه است و این اشبه است و اگر غصب کند آب انگوری و آن خمر شود و بعد از آن سرکه شود مال
مالک است و اگر قیمت آب انگور بسبب سرکه شدن کم شود غاصب ضامن آن کم میشود که بمالک بدهد مترجم گوید شیخ رحمه الله
گفته دانه مغصوب که آنرا بکارند یا تخم مرغ مغصوب که بچه از آن برآید مال غاصب میشود زیرا که دانه و تخم مستهلک شده و تلف
گردیده پس بر غاصب ضمان همان دانه یا تخم مرغ تعلق میگیرد نه زرع و نه مرغ و هر که میگوید که اینها عین مغصوب منه است کابره نموده و با وجود
آن در هر دو کتاب خود قایل شده بآنکه زرع و مرغ از مال مالک است و حق همین است زیرا که تخم و دانه تلف نشده بلکه مستحیل گردیده
و استحاله ملک موجب خروج از ملکیت مغصوب منه و دخول در ملک غاصب نمیشود زیرا که انتقال ملک باسبابی میشود
که شارع بیان نموده و استحاله از جمله اسباب آن نیست کما لا یخفی هفتم اگر غصب کند زمینی را و مزروع سازد و آنرا یا درخت

بنشاند در آن زمین پس زراعت وآنچه حاصل میشود از آن مال زارع است که کاشته وغصب کرده وبر او است که اجرت
زمین بمالک بدهد ودور کند زراعت ودرختان را که در آنجا نشانده وناهمواری که در زمین بسبب دور کردن درختان بهم
میرسد آنرا هم هموار کند واگر بسبب زراعت یا غرس نقصانی در زمین مغصوب میشود ارش آن بدهد بمالک زمین وصاحب زمین
اگر قیمت درختان بغاصب بدهد واجب نیست بر او که قبول کند فروختن درختان را وهمچنین اگر غاصب قیمت زمین بمالک
بدهد واجب نیست بر مالک که قبول کند وهرچند غاصب ببخشد زرع ودرختان را با او وعوض طلب نکند واگر حفر کند غاصب
در زمین مغصوب چاهی واجب است بر آن غاصب که پر کند آن چاه را واگر مالک ناخوش باشد از پر کردن آنچاه آیا با وجود
آنهم واجب است که پر کند بعضی فقها گفته اند که بلی از برای محافظت از ضمان افتادن کسی در آنچاه چه اگر در آن چاه آدمی یا گاو
یا گوسفندی افتد وهلاک شود تاوان بر ذمه غاصب است واگر بگوییم که مالک را میرسد منع پر کردن چاه وغاصب را از ضمان بری کرده
ساقط میشود از غاصب بر ضمان مالک بباقی گذاشتن آنچاه خوب خواهد بود هشتم اگر در آید حیوانی در خانه که بیرون نیاید از آن خانه
بدون ویران کردن خانه پس در آمدن او در آنخانه بسببی باشد از جانب صاحب خانه تکلیف میکنند بر او که خانه را ویران کند
وبر آرد آنحیوان را ومالک چهارپا ضامن تاوان هدم خانه نیست واگر بسببی از صاحب چهارپا باشد او ضامن تاوان ویران کردن خانه
است وهمچنین اگر هیچکدام از صاحب خانه ومالک چهارپا بی پروایی نکنند صاحب ضامن ویران کردن خانه میشود زیرا که جهت مصلحت
مال او بعمل میآید واگر داخل کند دابه سر خود را در دیگی ومحتاج باشد اخراج آن بسوی شکستن دیگ پس اگر آن دابه در دست مالکش
باشد یا بی پروایی کرده باشد در محافظت دابه ضامن تاوان دیگ میشود واگر در دست مالک دابه نباشد وصاحب دیگ بی پروایی
کرده مانند اینکه دیگ خود را بر سر راه گذاشته می شکنند دیگ را از آن حیوان وتاوان بر کسی نیست واگر نباشد هیچکدام از مالک
حیوان ومالک دیگ را تقصیری ودیگ هم در ملک صاحب دیگ بود می شکنند دیگ را وصاحب دابه تاوان آن میدهد زیرا که
برای مصلحت او شکنند نهم شیخ رحمه الله فرموده در کتاب مبسوط که هرگاه بیم افتادن دیواری باشد که بان متضرر شوند نفوس
محترمه جایز است که دیوار را محکم کنند بگذاشتن چوبهای مردم بغیر اذن آنها ودعوی اجماع بر آن نموده لیکن در دعوی اجماع نظر است
مترجم گوید تصرف در مال غیر بدون اجازت مالک جایز نیست وشیخ رحمه الله در صورت مذکوره جایز دانسته عقلاً وشرعاً چوبها را
بدون اجازت مالکان آنها جهت محافظت نفوس محترمه بگذارند بر تقدیری که بدون آن حفظ نفوس ممکن نباشد وگفته
که اتلاف مال غیر برای محافظت نفس جایز است پس اتلاف منفعت مال غیر جهت محافظت نفس بطریق اولی جایز باشد
اما اگر بدون گذاشتن آنچوبها محافظت نفوس ممکن باشد جایز نیست تصرف مال غیر اصلا وشیخ رحمه الله فرموده که جایز است
در صورت بیم مضرت راه روان وغیره آنها ودر چنین صورتی اگر چوبها تلف شوند قیمت آنها از بیت المال

باید داد و اگر نقصانی در قیمت آنها شود ارش بدهند و الا اجرت مدت گذاشتن آنها بدهند و جوبا من بیت المال دهم هرگاه جنایت
قتل کند عبد مغصوب بعمد او بآن جنایت او را بکشند غاصب ضامن قیمت او میشود که بمالک بدهد و اگر ورثه مقتول از او طلب
دیت کنند از غاصب میگیرند اقل امرین از قیمت عبد و دیت جنایت یعنی اگر قیمت عبد کمتر از دیت باشد همان را از او میگیرند و دیت
نمیگیرند و اگر دیت کمتر از قیمت او باشد دیت میگیرند و قیمت عبد نمیگیرند و اگر جنایتی کند که قصاص آن کمتر از قتل نفس باشد مانند اینکه دست کسی را
بریده و دست او را هم ببرند بر غاصب لازم میشود ارش یعنی تفاوت قیمت عبد که بمالک بدهد و اگر مجنی علیه عفو کند قصاص قطع
دست را و مطالبه دیت نماید غاصب ضامن اقل امرین میشود ارش جنایت و دیت یعنی اگر دیت قطع دست کمتر از ارش جنایت
او بود دیت مجنی علیه بدهد و غلام را خلاص کند و اگر تفاوت قیمت که بعد از قطع دست بر غلام شود کمتر از دیت بود همان از او میگیرند
و تکلیف زیاده از آن بر غاصب نمیکنند یازدهم هرگاه برآید مال مغصوب را بسوی شهر دیگر سوای شهر غصب لازم است غاصب را
که برگرداند آن را بسوی آن شهری که در آن غصب کرده و اگر مالک طلب کند از غاصب اجرت رسانیدن مغصوب ببلد غصب
لازم نمیشود اجرت بر غاصب بلکه بر او اعاده واجب است و اگر راضی شود مالک بآنکه در غیر بلد غصب آن را از غاصب بگیرد نمیرسد غاصب
را که قهر کند بر مالک جهت برگردانیدن آن ببلد غصب نوع دوم در مسایل نزاع است و آن شش مسئله است اول هرگاه
تلف شود مال مغصوب و نزاع کنند در قیمت آن پس قول قول مالک است با قسم و این مذهب اکثر فقهاست و بعضی گفته‌اند که قول غاصب
و آن اشبه است اما اگر ادعا کند غاصب قیمتی که معلوم باشد کذب آن مانند اینکه در قیمت جاریه یک حبه بود یا یک درهم قبول نمیکنند
دوم هرگاه مغصوب تلف شود و مالک دعوی کند که موصوف بفلان صفت بوده که قیمتش بآن زیاده شود مانند دانستن صنعتی و غاصب
انکار آن قول کنند قول غاصب است با قسم او زیرا که اصل عدم زیادتی است و اثبات بر ذمه مدعی اما اگر غاصب ادعای عیبی کند
در مغصوب مانند یک چشمی و لنگی و غیر آن و مالک انکار کند پس قول قول مالک است با قسم او زیرا که اصل صحت است خواه مغصوب موجود
باشد یا معدوم سیوم هرگاه بفروشد غاصب مال مغصوب را و بعد از آن منتقل شود آن مال بسوی غاصب بوجهی شرعی مانند میراث
و بگوید بمشتری که فروختم بتو چیزی را که مالک آن نبودم و شاهد بگذارند بر آنکه مال او نبوده آیا میشنوند شهادت بینه او را و بعضی فقها گفته‌اند
که نمیشنوند زیرا که خود تکذیب آنها نموده بسبب مباشرت بیع و بعضی دیگر میگویند که اگر اقتصار کند در فروختن اشیای مغصوبه بلفظ بیع
و ضم نکند با لفظ بیع چیزی از الفاظ که دلالت کند بر ادعای ملکیت قبول میکنند شهادت بینه او را و اگر در هنگام بیع لفظ ملکیت
آن مغصوب هم ذکر کرده باشد رد میکنند بینه او را و شیخ علی رحمه الله گفته که همین قول معتمد است چهارم هرگاه بمیرد عبد مغصوب
و غاصب بمالک بگوید که رد کردم او را بتو پیش از موت و مالک بگوید که بعد از موت پس قول قول مالک است با قسم او و شیخ
در خلاف گفته که اگر در این مسئله عمل بقرعه کنیم هم جایز است پنجم هرگاه اختلاف کنند غاصب و مالک در تلف مغصوب پس قول

قول غاصب است با قسم او و هرگاه قسم خورد غاصب مالک طلب قیمت عبد از و میکند زیرا که رد عین متعذر است ششم هرگاه نزاع کنند در چیزی که بر عبد است مانند پوشاک یا انگشتر او پس قول قول غاصب است با قسم او زیرا که در دست اوست پس ذوالید به

کتاب الشفعة

این کتاب در بیان شفعه است و آن عبارت است از استحقاق شریک حصه شریک دیگر را بسبب آنکه منتقل شده آن حصه از شریک بسوی دیگری به بیع و نظر در ان مشتمل بر پنج مقصد است اول در بیان چیزی است که در ان شفعه ثابت میشود و ثابت میشود شفعه در زمین ها مانند خانه ها و عرصه ها یعنی زمینهای خالی و باغات باجماع علما و آیا ثابت میشود شفعه در اموال منقوله مانند جامه ها و آلات و ادوات و کشتی ها و حیوان بعضی فقها گفته اند که در آنها هم شفعه است از جهت دفع مشقت قسمت و بدلیل روایت یونس از بعضی راویان او از حضرت صادق علیه السلام و بعض دیگر گفته اند که در آنها شفعه نیست زیرا که شرعاً مالک مسلط است بر مال خود هر که خواهد بفروشد و هرچه خواهد بکند و تسلط دیگری بر مال او مقصور است بر مواضع اجماع که زمینها باشد نه غیر آن و روایت مذکوره را ضعیف دانسته اند و این اشبه است اما درختان و بناها پس ثابت میشود در آنها هم شفعه بتبعیت زمین و اگر مالک آنها را تنها بدون زمین بفروشد در ان همان اختلاف است که مذکور شد و از جمله فقها یکی اثبات شفعه در غلام نموده و نه در غیر غلام از حیوانات و در ثبوت شفعه در نهر و راه و حمام و هرچه در ان قسمت مضر بود تردد است اشبه آنست که در آنها ثابت نمیشود شفعه مراد بضرر در اینجا آنست که بعد از قسمت آن منتفع نتواند شد پس کسی را ضرر رسد از قسمت بر او جبر بتقسیم جایز نیست و اگر حمام یا راه یا نهر وسیع باشند که باطل نشود منفعت آنها بعد از قسمت قسمت آنها جایز است و اگر شریک تن بقسمت ندهد او را جبر میکنند بر تقسیم و شفعه هم در آنها ثابت میشود و همچنین اگر با چاه زمینی خالی باشد قابل زرع یا سکونت که اگر آنرا تقسیم کنند چاه در حصه یکی شود و زمین در حصه دیگری در اینهم تقسیم جایز است و در دخول دولاب و کوزه ها که بر دولاب می بندند در شفعه هرگاه آنرا با زمین بفروشند تردد است زیرا که عادت جاری نیست به نقل یا تحویل آنها هرچند از جمله منقولات اند و ریسمانهای دولاب که بر آنها می بندند کوزه های آنرا داخل در شفعه نمیشوند زیرا که آنها بلا شک منقول اند مگر آنکه شفعه در جمیع مبیعات بود چنانچه مذهب بعض فقها است و شفعه نیست در میوه ها ... آنها را پیش از چیدن با انضمام اصل و زمین و ثابت میشود شفعه در زمین مقسوم هم هرگاه راه خاصه آنها مشترک باشد یا مشرب شان مشترک بود و هرگاه زمین مقسوم را با راه و یا مشرب مشترک بفروشند و اگر همان زمین را به تنهایی بفروشند بدون راه و مشرب شفعه نیست در زمین و ثابت میشود شفعه در راه مشترک و در مشرب مشترک هرگاه ممکن باشد تقسیم آن زمین بآنکه وسیع بود و از قیمت آن انتفاع نیفتد و اگر بفروشد زمینی مقسوم را با حصه از دیگر غیر مقسوم بیک عقد بیع پس شفعه ثابت میشود در همان غیر مقسوم و پس بحصه از قیمت آن شرط است در ثبوت شفعه که منتقل شود زمین و هرچه در آن شفعه است به بیع

پس اگر آنرا مهر زن کند یا بطریق تصدق بکسی بدهد یا به هبه بخشد یا بعنوان صلح بدهد شفعه ندارد و اگر خانه وقف باشد و قدری از آن خانه
مال شخصی پس آن شخص ملک خود را بفروشد موقوف علیه را نمیرسد که دعوی شفع در آن کند زیرا که مالک رقبه نیست بخصوص بلکه مالک
منفعت است و سید مرتضی رضی الله عنه فرموده که اگر موقوف علیه واحد باشد شفعه ثابت میشود دوم در شفیع است و آن هر
شریکی است که در حصه غیر مقسوم شرکت داشته باشد و قادر بر ادای ثمن باشد و شرط است در او اسلام اگر مشتری مسلمان بود پس ثابت
نمیشود شفعه بسبب همسایگی بدون شرکت و نه در آنچه مقسوم و ممتاز باشد و مشاع نبود مگر آنکه اشتراک در راه خاص داشته باشد یا در نهر
و ثابت شود شفعه در میان دو شریک و آیا ثابت میشود در میان شرکا بسیار هم زیاده از واحد در آن چند قول است یکی آنکه ثابت میشود
بعدد سرهای آنها دوم آنکه ثابت در زمین میشود با کثرت شرکاء و در عبد ثابت نمیشود مگر برای یک شریک و سوم ثابت نمی شود
با شرکاء زیاده از واحد و این اظهر است و باطل میشود شفعه اگر عاجز آید شفیع از دادن ثمن و بدرنگی در ادای آن همچنین اگر بگریزد شریک
و اگر ادعا کند که قیمت حاضر نیست و غایب است مهلت میدهند او را تا سه روز و اگر حاضر نکند تا سه روز باطل میشود شفعه او و اگر
بگوید که مال او در شهر دیگر است مهلت میدهند او را تا وقتی که برسد آن مال تا سه روز دیگر هم اگر مشتری متضرر نشود با این مهلت دادن
و ثابت میشود شفعه برای غائب و سفیه و همچنین برای دیوانه و طفل غیر بالغ و متولی اخذ شفعه میشود ولی آنها در صورتیکه
متضمن منفعت آنها باشد و اگر ولی مطالبه شفعه نکند با وجود نفع صبی و آن طفل بالغ شود یا دیوانه بهوش آید میرسد هر کدام را که شفعه
طلب کنند زیرا که تاخیر بسبب عذر واقع شده و اگر در گرفتن مبیع نفعی برای صبی و مجنون نباشد و ولی بگیرد آنرا بیع نیست و ثابت
میشود شفعه برای کافر بر کافر و ثابت نمیشود برای کافر بر مسلم هر چند از ذمی خریده باشد و ثابت میشود شفعه از مسلم بر مسلم و بر کافر هرگاه
بفروشد پدر یا جد پدری با ولایت یتیم یعنی پدر یا مادر مرده حصه یتیم را و را که در آن خود هم شریک باشد جایز است که بشفعه بگیرد آن
حصه را برای خود از پیش مشتری و تهمت نمیکنند او را که برای نفع خود این کار کرده زیرا که جایز است پدر و جد پدر را که مال یتیم را
بولایت برای خود بخرد و متولی بیع و شرا هر دو شود هرگاه در آن متهم نباشند در اخذ مبیع بشفعه چرا متهم شوند و اما آن کار را وصی هم
میتواند کرد و شیخ رحمه الله فرموده که نمیتواند کرد زیرا که او متهم میشود و جای تهمت است و زیرا که درجه اعتبار او از درجه ولی ساقط
است لهذا از مال یتیم برای خود نمیتواند چیزی بخرد و مصنف رحمه الله گفته که اگر یتیم که وصی را هم جایز است که مشتری بشفعه
بگیرد مانند پدر و جد پدری اشبه است چنانچه وکیل بیع را هم اگر شفعه در مبیع باشد میتواند بگیرد و بنده مکاتب خواه مطلق باشد یا مشروط
بشفعه میتواند گرفت آنچه را که در آن شریکا شفعه باشد و به آقا نمیرسد که مانع آنها شود زیرا که بسبب کتابت تسلط آقا از آنها
رفع شده و اگر بخرد مضارب کسی از مال مضاربه حصه زمینی را و صاحب مال شفیع الحصه باشد پس مالک صاحب الحصه باشد
بخریدن مضارب نه بشفعه و اگر در خریدن الحصه نفعی نباشد مضارب را اجرت خریدن میرسد و اگر بکفایت بخرد و نفعی در خرید است

ظاهر شود شریک آن ربح خواهد بود بقراریکه در عقد مضاربت کرده باشند یعنی بقول جمعی از فقها که قایل شده اند شرکت مضاربت
در نفع بمجرد ظهور نفع و پیش جمعی که مضارب شریک در نفع میشود بعد از نقد شدن متاع بخریدن که مالک دران شفیع باشد مضارب
شریک در نفع نمیشود و هر چند نسبت برابر بقیمت کم خریده باشد زیرا که صورت فروخت درین حصه نیست از حکم مال تجارت برآمده است

مسائل فرعیه بنا بر قول ثبوت شفعه با کثرت شفعا و این ده مسئله است **اول** اگر چهار شریک باهم دگر شفیع باشند و یک
شریک بفروشد حصه خود را و شریک دوم عفو طلب شفعه کند پس و شریک دیگر را میرسد که شفعه بگیرند تمام آن مبیع را و اگر آن دو
بگویند که ما همان حق خود را میگیریم که دو ثلث مبیع باشد نمیرسد آنها را که دو ثلث بگیرند زیرا که شفعه برای برطرف شدن ضرر قسمت
مقرر شده و هر گاه قدری بگیرند و قدری دیگر و مشتری بگذارند حکم میشود ضرر قسمت و اگر شفیعان مبیع غایب باشند پس شفعه با آنها
تعلق دارد و اگر یکی حاضر شود و مطالبه شفعه کند پس تمام مبیع را بخرد یا تمام را میگذارد زیرا که این وقت سوای او شفیعی نیست
و اگر بعد از ان شریک دیگر هم حاضر شود از ان شریک نصف حق خود میگیرد و اگر سوم هم ظاهر شود ثلث مبیع میگیرد یا ترک کند و اگر
چهارم حاضر شود ربع میگیرد یا ترک میکند **دوم** اگر شفیع حاضر از جمله چهار شفیع طلب شفعه بکند یا عفو کند شفعه دیگران باطل نمیشود
و غائبان مبیع میگیرند و همچنین اگر سه نفر از آنها طلب نکنند یا عفو کنند چهارم را میرسد که تمام بگیرد و اگر خواهد **سیوم** هر گاه حاضر شود یکی
از شرکا و بگیرد شفعه را و با شریک دوم قسمت کند و بعد از ان حاضر شود شریک سیوم و طلب شفعه کند قسمت اول را فسخ میکنند قسمت
دیگر میکنند که سوم هم حصه خود بگیرد و اگر شفیع اول رد کند مبیع را بسبب ظهور عیبی دران نمیرسد شریک دیگر را که بگیرد آنرا زیرا که رد حکم
عفو دارد و هر گاه بعفو یکی ساقط نمیشود از دیگری برد دیگری چرا ساقط شود **چهارم** هر گاه شفیع اول گرفت حصه را
و انرا استعمال کرد و از ان منتفع شد و بعد از ان شفیع دوم حاضر شد شریک میشود در نیم اول را در مبیع نه در نفع آن که اولین داشته
پنجم اگر شریک حاضر بگوید که من نمیگیرم مبیع را تا وقتی که غایب هم حاضر شود باین قول شفعه باطل نمیشود زیرا که تاخیر بواسطه غرضی
مستقل ترک شفعه نیست و دران تردد است مترجم گوید اگر بگوییم که شفعه مبنی بر فوریت نیست و تراخی باطل نمیشود چنانچه مذهب
بعضی فقهاست پس جواز تاخیر چه اشکال است و اگر بگوییم طالب شفعه فی الفور می باشد درین صورت دو وجه است یکی آنکه
در صورت مذکوره چون قادر بر اخذ بود و نگرفت پس باطل شد شفعه و اگر بگوییم که در اختیار تاخیر عذر است زیرا که اگر بالفعل قبول
میکرد بایست تمام ثمن بدهد در برابر بیعی که متزلزل بوده و محل وقوع منازعات پس تراخی باختیار نکرده و مقصر در اخذ نشده که ابطال
شفعه شود پس شفعه باقی باشد و مصنف تردد نموده زیرا که معلوم نیست که چنین عذری مجوز تاخیر باشد و حال آنکه بنای شفعه
بر قهر است و صاحب مسالک گفته که اقوی جواز است و شیخ علی قدس سره تاخیر را مبطل دانسته والله اعلم **ششم** اگر بگیرد شریک
حاضر شفعه را و قیمت تمام بدهد و بعد از ان شریک غایب آید و او هم شریک شود و به او شفیع اول نصف قیمت مبیع را و بعد

ازان ظاهر شود که الحصه بیع مال غیر بوده که بایع بخلاف شرع فروخته بود ضمان آنچه شریک غایب بشریک حاضر داده بر مشتری ست
که از پیش او خریده اند نه بر شفیع اول زیراکه او بمنزله نایب ست از جانب غایب در گرفتن حصه او و چنانچه مشتری ضامن در حاضر است
ضامن شریک غایب هم اوست هفتم اگر خانه مشتری باشد در میان سه شریک یکی ازان سه حصه خود را بشریک دیگر بفروشد شریک
سوم مستحق شفعه است نه شریکی که آن حصه را خریده زیراکه شفعه حقی است از شریک بر مشتری و او را حقی بر نفس خود نمی باشد که
از خود باید بگیرد برای خود در میان اخذ و ماخوذ منه تغایر حقیقی ضرور است و بعضی فقها گفته اند مبیع مقسوم میشود در میان این دو شریک
و شاید که اقرب همین باشد مختصر حکم گردید و جهش آنست که درین صورت مشتری اولا مالک حصه مشفوع میشود باشترا و ثانیا بالشفعه
و جایز نیست که یک سبب اسباب مختلفه باشد برای حصول که هر کدام حاصل توانند شد پس اخذ و شترا بالفعل نیاید که مقتضی تغایر
اخذ و ماخوذ منه باشد هشتم اگر بفروشند دو شریک از شرکا ثلثه حصه خود را بسه مشتری درین صورت هر چند یک بیع و یک شراست لیکن
بایع دو و مشتری سه نفر اند و هر کدام از دو بایع حصه خود را بهر کدام از سه مشتری فروخته پس شش عقد متحقق شده و شریک سیوم
شفیع است و او را میرسد که تمام مبیع را بگیرد بشفعه از هر سه مشتری یا از دو مشتری بگیرد آنچه آنها خریده اند و سیوم را عفو کند یا از شریکی
مشتری بگیرد حصه او را و دو مشتری دیگر را عفو کند خلاصه کلام آنکه موافق قاعده شفعه شفیع اگر طلب شفعه کند باید که تمام مبیع را
بگیرد از مشتری و جایز نیست که نصف بگیرد و نصف دیگر رد کند و درین مسئله چون که بیع در حکم شش بیع است شفیع مختار است یا همه را
بگیرد یا از بعض بگیرد و از بعض دیگر عفو کند و همچنین اگر بایع یک شریک باشد و مشتری دو کس این هم حکم دو عقد بیع دارد و مشتری مختار
است خواه از هر دو بگیرد یا از یکی عفو کند و از دوم بگیرد و اگر بفروشند دو شریک حصه متاع خود را بدو مشتری این در حکم چهار عقد بیع است
و شفیع را میرسد که تمام را بگیرد یا از تمام عفو کند یا یک ربع را بگیرد یا دو ربع را یا سه ربع را زیراکه بهر کدام از حصص بیعی متحقق شده و مجموع
چهار حصه هم چهار بیع گردیده و تبعیض صفقه لازم نمی آید که از عقد بیع قدری از مبیع بگیرد و قدری دیگر بگذارد و صحیح نباشد و در صورت
تعدد مشتریان آنها را با هم بگیرد شفعه نیست زیراکه مفروض آنست که یک بیع خریده آید و تقدم و تاخر در تملک ندارند و اگر بفروشد
شریک حصه خود را بسه مشتری بسه عقد بطریق تعاقب نه یکدفعه پس شفیع را میرسد که تمام مبیع بگیرد یا عفو کند تمام را یا اخذ کند از بعض
پس اگر بگیرد از مشتری اول آنچه خریده بود با او شریک در شفعه نمیشوند دوم و سوم و همچنین اگر بگیرد از مشتری اول و دوم شریک او
نمی شود مشتری سوم و اگر عفو کند از مشتری اول و بگیرد از مشتری دوم پس مشتری اول هم شریک او می شود در شفعه زیراکه او هم
شریک ست در مبیع و مستقر شده تملک او بعفو شفیع و همچنین اگر بگیرد از سوم و عفو کند از اول و دوم این هر دو شریک میشوند با او در شفعه
بهمین دلیل که گفته شد نهم اگر بفروشد یکی از دو شریک حاضر حصه خود را و آنها را دو شریک دیگر باشند غایب پس شریک حاضر
بالفعل شفیع است زیراکه درین وقت دیگر شریکی نیست پس هرگاه بگیرد حاضر مبیع را و بعد ازان بیاید یکی ازان دو غایب هم شریک با

میشود و آنچه حاضر گرفته و بیع را دو حصه باید کرد مساوی بینهما و اگر بعد از آن شریک سوم هم بیاید او شریک هر دو میشود و تقسیم میان ایشان بر سه میکنند
امثال اینها هم اگر خانه مشترک باشد در میان دو برادر و یکی از آن دو بمیرد و وارث ماند دو پسر و یکی از دو پسر حصه خود را بفروشد شفعه تعلق میگیرد
به برادر زاده و عم هر دو زیرا که هر دو مساوی اند در استحقاق شفعه هر چند برادر اقرب باشد بمیت از عم و همچنین اگر ورثه بسیار باشند
و یکی از آنها بفروشد تمام جماعت در شفعه شریک خواهند بود هر چند حصص آنها در میراث مختلف باشد **مقصد سیوم** در بیان
کیفیت اخذ شفعه است مستحق میشود شفیع برای اخذ شفعه بسبب عقد بیع و انقضای ایام خیار فسخ از بایع زیرا که همان است وقت
لزوم بیع و بعضی فقها گفته اند که بنفس عقد بیع شفیع را استحقاق طلب شفعه هم میرسد هر چند زمان خیار منقضی نشود زیرا که انتقال
ملک از بایع بمشتری بسبب عقد بیع میشود و این اشبه است اما اگر خیار فسخ مخصوص مشتری باشد در این صورت شفیع مستحق طلب شفعه
بمجرد عقد میشود زیرا که انتقال ملک بهمان متحقق میشود و نمیرسد شفیع را که قدری از حق شفعه بگیرد و قدر دیگر بگذارد بلکه یا تمام
میگیرد یا تمام میگذارد و مشتری از شفیع میگیرد قیمتی که بر آن عقد بیع نموده هر چند قیمت حصه زیاده باشد یا کم و لازم نیست شفیع را که آنچه
خرج کرده مشتری از قسم اجرة دلال بیع و اجرة وکیل بیع و سوای آن از اخراجات بمشتری بدهد و اگر زیاده کند مشتری در قیمت مبیع بعد
از عقد بیع و انقضای زمان خیار آن ملحق بقیمت مبیع نمیشود بلکه آن بخشش است که واجب نیست بر صاحب شفعه عطای آن
و اگر باشد زیادتی در زمان خیار شیخ رحمه الله فرموده که ملحق میشود بعقد زیرا که در حکم افزایش در هنگام عقد است و این اشکال دارد
زیرا که هرگاه قایل شویم بآنکه انتقال ملک از بایع بمشتری بمجرد عقد بیع میشود پس در زمان خیار افزایش دخلی در بیع و شرا ندارد و چرا لازم
شود بر شفیع و نزد قائلین بآنکه انتقال ملک از بایع بمشتری بعد از زمان خیار میشود وجهی ندارد و اگر ببخشد بایع مشتری را قدری
از ثمن مبیع ساقط نمیشود از شفیع بلکه شفیع باید ما وقع علیه العقد بدهد و لازم نمیشود بر مشتری دادن مبیع بشفیع مادام که بهای آن
بمشتری ندهد یعنی قیمتی که بر آن عقد بیع شده اگر بجز شخصی حصه را که در آن شفعه بود با انضمام متاعی دیگر بیک عقد بیع شفیع الحصه را
میگیرد بحصه ثمن حصه و متاع منضم ملک مشتری است و در آن خیار فسخ نیست بمشتری زیرا که استحقاق شفعه در حصه مبیع بعد انتقال
ملک از بایع بمشتری حادث شده است نه در ملک بایع که اختیار فسخ بیع بمشتری ثابت میشود و شفیع میدهد بمشتری مثل ثمن اگر مثلی
باشد مانند طلا و نقره و اگر مثل نداشته باشد مانند حیوان و پارچه و جواهر بعضی فقها گفته اند که ساقط میشود زیرا که مثل ثمن متعذر است
و علی بن رباب هم از حضرت صادق علیه السلام چنین روایت نموده و بعضی دیگر گفته اند که میگیرد شفیع آنرا بقیمت آن متاع
که در روز عقد می ارزید و آن اشبه است و شیخ علی رحمه الله قول اول را جید دانسته و قول آخر را که نزد مصنف اشبه است
ضعیف شمرده و هرگاه عالم شود شفیع به ثبوت شفعه پس او راست که طلب آن کند فی الحال و اگر تاخیر کند در طلب شفعه
بنفس خود و وکیل هم مقرر نکند بسبب عذری باطل نمیشود شفعه او و همچنین اگر ترک طلب کند بتوهم بسیاری قیمت و لبعد

ازان ظاهر شود که چنین نبود یا توهم اینکه قیمت طلا شده و بعد ازان ظاهر شده که نقره بوده و صاحب مسالک گفته که این گونه
توهمات وقتی معتبر است که از زبان کسی شنیده باشد و ثانی الحال معلوم شود که دروغ گفته بود و اینکه بخیال خود آورده چه آن
اعتبار ندارد و اگر شفیع محبوس باشد بواسطه ادای حقی که عاجز باشد از ادای آن و قادر بود بر شفعة و از توکیل هم عاجز بود
باز ساقط نمیشود شفعة و واجب است جلدی کردن بسوی طلب شفعة هر گاه علم بهم رسد به بیع ولیکن بنوعی که آنرا در عرف
بگویند که تاخیر ننموده و لازم نیست که در رفتار هم جلدی و اضطراب کند بخلاف معتاد رفتار خود و اگر مشغول باشد بعبادتی
واجبی یا سنتی واجب نیست که آنرا قطع کند برای طلب شفعة و جایز است که صبر کند تا اتمام آن عبادت و همچنین اگر وقت
نماز برسد صبر کند تا وقتی که طهارت و نماز بتمامی آرد و اگر عالم شود بشفعة در سفر پس اگر قادر باشد بر رفتن جهت طلب شفعة
یا وکیل مقرر نمودن جهت این کار و اهمال کند باطل میشود شفعة او و اگر عاجز باشد ازین دو کار ساقط نمیشود شفعة هر چند
شاهد نگذرانند برای طلب خود و ساقط نمیشود شفعة بسبب اینکه بایع و مشتری فسخ عقد کنند زیرا که حق شفیع تعلق میگیرد بمجرد
بیع و شرا و فسخی که بعد ازان کرده باشند ابطال شفعة نمیکند و بایع و مشتری هم اسقاط آن نمیتوانند کرد بلکه مشتری ضامن است
که آنرا بشفیع بدهد و اگر راضی شود شفیع به بیع بعد ازان بایع و مشتری فسخ آن کنند طلب شفعة نمی تواند کرد زیرا که فسخ حکم
بیع ندارد که شفعة ثابت شود بآن و اگر بفروشد مشتری آن بیع را پس برسد شفیع را که فسخ آن بیع کند و از پیش مشتری اول بگیرد
آنرا و از مشتری دوم هم میتواند گرفت و همچنین اگر وقف کند آنرا مشتری یا مسجد بسازد و آنرا شفیع را میرسد که اینهمه را برطرف
کند و بشفعة بگیرد آنرا و شفیع میگیرد مشفوع را از مشتری و ضمان درک آن بر مشتری است باینمعنی که اگر ظاهر میشود که آن حصه
مال دیگری بوده تاوان قیمت و خرجی که دران کشیده باشد بر ذمه مشتری است زیرا که شفیع آنرا از دست او میگیرد نه از
دست بایع ولیکن اگر طلب شفعة کند و هنوز مشفوع در قبضه بایع باشد میگویند او را که بگیر آنرا از بایع یا واگذار و مطالبه آن
نکن و تکلیف نمیکنند مشتری را که آنرا از پیش بایع بگیرد و بقبض شفیع بدهد اگر بایع مضایقه در دادن مشفوع کند هر چند
شفیع التماس کند بمشتری که آنرا قبض کند از بایع و قبض شفیع قایم مقام قبض مشتری است زیرا که حق شفیع بر ذمه مشتری
قرار گرفته و مشفوع بمجرد عقد از ملکیت بایع برآمده است و درین صورت هم ضمان درک بر ذمه مشتری است و وجه آن
ظاهر است و نمیرسد شفیع را که فسخ بیع کند زیرا که او از پیش بایع نخریده بلکه مطالبه بشفعة میکند اگر خواهد و اگر نیت کند
شفیع فسخ بیع را و گرفتن آن بیع از دست بایع صحیح نیست زیرا که فسخ بیع فعل متعاقدین است که بایع و مشتری باشند
و درینصورت باطل میشود شفعة هم نظر به اشتراط فوریت در طلب شفعة و اگر بنا خانه را هم بتبعیت زمین بشفعة بگیرد
و آن بنا منهدم شود یا معیب گردد پس اگر انهدام یا حدوث عیب بغیر فعل مشتری باشد یا بفعل مشتری پیش از مطالبه

شفعه بود شفیع مختار است خواه آن مشفوع را بگیرد بتمام قیمت که مشتری آنرا بآن خریده یا واگذارد مشفوع را و تاوان انهدام
و تفاوت قیمت بعیب بر ذمه نمی شود و آلات عمارت شکسته مانند خشت و چوب وغیره تعلق بشفیع میگیرد خواه مثبت و واقع
باشند در خانه یا بیرون برده باشند از آن جا زیرا که آنها را هم حصه از قیمت بیع هست پس مال شفیع باشند یعنی در صورتیکه
در هنگام بیع مثبت باشند تا شفعه بآنها تعلق بگیرد و اگر آن عیب بفعل مشتری در مشفوع بهم رسد بعد از مطالبه شفع ضامن
تاوان آنست مشتری و بعضی فقها گفته اند که ضامن آن نیست زیرا که مالک آن نمیشود شفیع بمطالبه تنها بلکه مالک بعد
اخذ میشود پس در هنگام حدوث عیب در ملک مشتری بوده نه در ملک شفیع و تاوان در صورتیست که تصرف در ملک غیر
کرده باشد و قول اول اشبه است و اگر درخت بنشاند مشتری در زمین مشفوع یا بنای خانه کند در آن و بعد از آن مطالبه
شفعه کند شفیع پس اگر راضی شود مشتری بکندن درختان خود یا بنای که در آن کرده میرسد او را که چنین کند و واجب است
نیست براو که صلاح زمین هم بکند یا مانند هموار کردن پستی و بلندی که از کندن درختان حادث شده باشد زیرا که آن
تصرفی است که در ملک خود کرده بود و ضمان آن بر ذمه او نیست و شفیع را میرسد که آن مشفوع را بگیرد بتمام قیمتش یا واگذارد
آنرا و اگر امتناع کند مشتری از کندن درختان خود یا دور کردن بنا شفیع مختار است خواهد آنرا دور کند و تفاوت قیمتی
که میان درخت مغروس و درخت برکنده شده یا عمارت بحال مصالح و عمارت منهدم بود مشتری بدهد که یا قیمت
آن عمارت و درختان با و عطا کند و غرس و بنا از شفیع باشد در صورت رضای مشتری یا ترک شفعه کند و اگر زیاده
شود در مشفوع زیادتی متصل باشد مانند اینکه نخل صغیر که آنرا با زمین خریده باشد یا نهال کوچک از هر درخت که باشد
درخت کلانی گردد پس آنچه زیاده شده مال شفیع است زیرا که تابع اصل است و اگر نمای منفصل بدان بهم رسد مانند ساخت
خانه و میوه درخت آن مال مشتری است و اگر بار بگیرد درخت خرما بعد از خریدن مشتری و آنرا شفیع بگیرد پیش از تابیر
و بعد از شگفتن شیخ رحمه الله گفته که شگوفه مال شفیع است زیرا که این حکم شاخ درخت است که تابع اصل است و اشبه
آنست که این حکم مخصوص بیع است که شگوفه مال مشتری است بموجب نص و در شفعه اجرای آن قیاس میشود که در مذهب
ما باطل است پس شگوفه مال شفیع و حکم ثمره دارد و اگر بفروشد دو حصه مشاع از دو خانه پس اگر شفیع در هر دو خانه یکی باشد
و بگیرد از هر دو خانه دو حصه مشفوع را یا بگذارد از هر دو جایز است و همچنین اگر بگیرد از یکی و به بخشد شفعه خانه دوم و جایز نیست
قدری از شفعه یک خانه بگیرد و قدری دیگر بگذارد و اگر ظاهر شود که قیمت حصه مشفوع که مشتری به بایع داد مال غیر بود
و شتر او بعین ثمن شده شفعه ندارد زیرا که بیع و شرا فاسد بوده و شفعه فرع تحقق بیع است و اگر بعین نخریده بلکه بر ذمه خریده
و بعد از آن عین که مال غیر بود به بایع داد در اینصورت ثابت میشود شفعه زیرا که شرا او صحیح بعمل آمده و اگر بدهد شفیع بمشتری

قیمتی که مال غیر باشد شفعه باطل نمیشود خواه شفیع بعین آن ثمن بگیرد یا بر ذمه بگیرد و بعد از ان مال غیر باو بدهد زیراکه حق شفیع
بمجرد بیع تعلق به مشفوع گرفته نه با عطاء ثمن و اگر در مشفوع مبیع عیبی ظاهر شود و مشتری ارش آنرا از بایع گرفته باشد شفیع باقی
قیمت را بمشتری میدهد و اگر مشتری ارش نگرفته شفیع هم باید تمام ثمن بدهد یا ترک مطالبه شفعه کند **ششم مسئله اول**
اگر بگوید مشتری که من خریدم نصف این حصه را بصد درهم و شفیع ترک شفعه کند و بعد از ان ظاهر شود که ربع را به پنجاه درهم
خریده بود شفعه باطل نمیشود و همچنین اگر بگوید که خریدم ربع را به پنجاه و ترک کند شفیع و بعد از ان ظاهر شود که نصف خریده بود
به یکصد در ینصورت نیز شفعه باطل نمیشود زیراکه شاید که با او قیمت نصف نبود و قیمت ربع داشت یا رغبت در خریدن ربع
نداشت و نصف مرغوبش بود **دوم** هرگاه برسد بشفیع خبر بیع مشفوع و بگوید که من خریدم آنرا بالشفعه پس اگر عالم بقیمت مبیع
باشد صحیح است و اگر جاهل ثمن بود صحیح نیست و اگر بگوید که گرفتم آنرا بهر قیمتی که باشد باز صحیح نیست بسبب جهالت قیمت
و خلاصی از غرامت **سیوم** واجب است که قیمت مبیع اول بدهد شفیع و بعد از ان بگیرد مشفوع را و اگر امتناع کند از تسلیم ثمن
واجب نیست بر مشتری که تسلیم مبیع کند تا وقتیکه قبض ثمن کند **چهارم** اگر برسد شفیع را که مشتری دو نفر اند و ترک شفعه کند
و بعد از ان ظاهر شود که یکی بود یا برسد باو که مشتری یکی است و بعد از ان ظاهر شود که دو کس بوده اند یا برسد باو که برای
نفس خود خریده و بعد از ان ظاهر شود که برای دیگری خریده بود یا بر عکس در جمیع این صور شفعه باطل نمیشود از عدم طلب زیراکه
اغراض متفاوت میشود باختلاف صور مذکوره **پنجم** هرگاه زمین در زیر زرعتی باشد که واجب بود ابقای آن زراعت تا وقت
درویدن یعنی که شریک باجازت شفیع دران زمین غیر مقسوم زراعت کرده باشد چه اگر بی اجازت او کرده ابقای آن واجب
نیست علی ما فی المسالک و در صورت اول شفیع مختار است در میان اینکه الحال بشفعه بگیرد آن زمین را یا صبر کند تا وقت درو
ویدن زیراکه درین تاخیر او را غرضیست چه بالفعل بثمن منتفع میشود و کاری با زمین ندارد که در زیر زراعت بایع است و در
جواز تاخیر مطالبه با بقای شفعه تردد است زیراکه نظر به اشتراط تاخیر مطالبه مسقط شفعه باشد و نظر بر انکه تاخیر جهت غرضی صحیح
منافی فوریت طلب نه پس شفعه باقی بود **ششم** هرگاه بایع التماس کند بشفیع که اقاله بیع کند و او هم صحیح نیست زیراکه اقاله
فسخ بیع است و از مالک میباشد و شفیع پیش از اخذ شفعه مالک نیست و بعد از ان مشتری آن بایع نیست پس اقاله صورت
ندارد **مقصد چهارم** در لواحق اخذ بشفعه است و دران چند مسئله است **اول** هرگاه بخرد حصه مشفوع را مشتری
بقیمت بنسیه شیخ در مبسوط گفته که شفیع را میرسد که بگیرد آن حصه را بقیمتی که مشتری مقرر کرده لیکن بالفعل بدهد آن قیمت را
و میرسد او را که تاخیر کند تا وقت رسیدن مدت نسیه و در همان وقت قیمت بدهد و مشفوع بگیرد و در نهایه گفته که بگیرد آنرا
بالفعل و ثمن بر ذمه او می ماند تا حلول وقت وعده و اگر مالدار نباشد ضامن مال میگیرند ازو و این اشبه است **دوم**

شیخ مفید و سید مرتضی رضی الله عنهما گفته اند که شفعه هم بمیراث تعلق بوارث میگیرد و شیخ رحمه الله گفته که میراث در آن
نیست باعتماد روایت طلحه ابن زید و او بتری بود یعنی قایل بامامت ابتر پسر حضرت صادق علیه السلام بود و قول اول اشبه
است بدلیل عموم آیه میراث که دلالت میکند برانکه هرچه از مورث ماند از حقوق تعلق بورثه میگیرد و شفعه هم داخل در
عموم است بدستور حد قذف که اگر بزند قاذف را وارث طلب آن میتواند کرد سوم شفعه هم میراث میرسد بوارث چنانچه مال بوارث
میرسد زیراکه آن هم حقی است مالی پس اگر بگذارد میت زنی و پسری را زوجه را ثمن مشفوع میرسد و پسر را باقی بدستور میراث
و اگر یکی از ورثه عفو حصه خود کند تمام ساقط نمیشود بلکه هر که عفو نکرده میرسد که طلب جمیع شفعه کند زیراکه اگر بعض بگیرد و بعض
دیگر نگیرد حکم تبعیض صفقه دارد و آن جایز نیست پس باید تمام بگیرد یا تمام بگذارد بدستور شرکاء شفعه چنانچه مذکور شد و درین مسئله
تردیدیست ضعیف زیراکه احتمال هست که بعفو یک وارث تمام ساقط شود چه وارث قایم مقام مورث است و مورث
اگر شفعه بعض اسقاط کند بعض دیگر هم ساقط میشود تا تبعیض صفقه نشود هرچند باسقاط احد شریکین اسقاط کل نشود
و شریک دیگر را میرسد که تمام بگیرد یا تمام بگذارد و باین تقریر فرق درمیان شریکین و وارثین ظاهر شد و وجه ضعف آنست
که شرکاء در ارث بمنزله شرکاء در اصل شفعه است درمیان شرکا خواه بشرکت باشد یا بمیراث پس بعفو بعض ساقط نمیشود
از بعض دیگر بخلاف عفو مورث زیراکه حق او در کل مجموع است من حیث هو مجموع نه در ابعاض پس بعفو بعض ساقط میشود
از بعض دیگر بخلاف عفو مورث زیراکه او از بعض حکم عفو از جمیع دارد علی ماتخفی چهارم هرگاه بفروشد شفیع حصه خود را
بعد از علم بشفعه شیخ رحمه الله گفته که شفعه او ساقط میشود زیراکه استحقاق شفعه بسبب حصه بود و هرگاه آنرا فروخت
پس استحقاق برطرف شد اما اگر بفروشد پیش از علم ساقط نمیشود شفعه زیراکه استحقاق بسبب بیع و شرا سابق است
بر بیع پیش ازین بیع ثابت شده و باقی باشد بحکم استصحاب و اگر بگوییم اخذ شفعه نمیرسد او را خواه بعد از علم بشفعه بفروشد
یا پیش از علم خوبست زیراکه سبب بیع شرکت برطرف شد که بسبب استحقاق شفعه بود و بزوال سبب مسبب هم منتفی میشود
هرچند بیع و شرا حصه مشفوع بعمل آمده باشد زیراکه این بشرطی بسبب شفعه میشود که شرکت باقی باشد تفریع شیخ رحمه الله
فرموده که اگر بیع و شرا بشرط خیار با مشتری باشد انتقال مبیع از بایع از هنگام عقد بیع میشود و اگر شرط خیار با بایع باشد
انتقال ملک نمیشود مگر بعد از انقضای زمان خیار و بنابراین قول اگر یک شریک حصه مشاع خود را بفروشد و شرط خیار
مشتری کند و بعد از آن شفیع حصه خود را بفروشد شیخ رحمه الله گفته که شفعه این بیع و شرا تعلق میگیرد بمشتری اول
زیراکه او مالک حصه شده بمجرد بیع و شرا و بعد از آن شفیع حصه خود را فروخته پس آن مشتری را میرسد که طلب شفعه
کند زیراکه انتقال حصه شفیع بعقد بیع متحقق شد و مشتری مذکور شریک است در مبیع و شفیع باشد و اگر خیار با بایع یا

بهر دو بود پس بعقد بیع انتقال ملک از بایع بمشتری نمیشود بلکه موقوف بر انقضای خیار میماند و درین صورت اگر پیش از
انقضای خیار شفیع حصه خود را بدیگری بفروشد شفعه آن تعلق ببایع اول میگیرد زیرا که هنوز مالک حصه همان بایع است
پنجم اگر بفروشد حصه خود را در مرض الموت بوارثی از وارثها خود بتخفیف قیمت اگر تخفیف زیاده از ثلث ترکه نباشد صحیح است
بیع و تخفیف هر دو و شفیع را میرسد که بهمان قیمت بشفعه بگیرد آن حصه را از مشتری و اگر زیاده از ثلث ترکه بود پس بیع جاری میشود
در همان مقدار که مقابل ثمن است و زیاده بر ثلث نباشد از تخفیف اگر ورثه اجازت بدهند یا امضای آن و بعضی فقها
گفته اند که صحیح است در تمام از اصل ترکه بنا بر آنکه منجزات مریض نزد آنها از اصل مال جاری میشود پس شفیع آن را بشفعه
میگیرد بهمان قیمت مترجم گوید که درین مسئله وارث و غیر وارث مساوی اند نزد ما و مصنف رحمه الله که وارث ذکر نموده
اشاره بخلافی است که در مسالک علامه شده که بعضی از آنها فرق کرده اند یعنی در فسخ و امضای بیع او را اختیار کند ششم هرگاه
مصالحه کند شفیع در ترک شفعه صحیح است و شفعه باطل میشود زیرا که شفعه هم حق مالی است که در آن صلح جاری میشود
هفتم هرگاه خرید و فروخت کنند در حصه و شفیع ضامن درک شود از جانب بایع یا مشتری یا متعاقدین شرط خیار کنند شفیع را
در فسخ و امضای بیع او را اختیار کنند با این امور شفعه ساقط نمیشود زیرا که متضمن ابرای شفیع از شفعه نیست همچنین اگر
شفیع وکیل شود از طرف بایع یا مشتری و درین تردد است زیرا که در وکالت علامت رضای بیع است مترجم گوید شیخ
علی رحمه الله فرموده رضای بیع متضمن ابرای شفیع نیست مگر آنکه این امور سبب تاخیر در اخذ بشفعه باشند که ابطال شفعه
بهمان میشود هشتم هرگاه حصه بگیرد بشفعه و در آن عیبی ظاهر شود که پیش داشته پس اگر شفیع و مشتری هر دو عالم بودند بعیب
خیار فسخ ندارد هیچکدام از شفیع و مشتری و اگر هر دو جاهل بودند درین صورت اگر رد کند آن حصه را شفیع مشتری مختار است خواه
قبول کند برای خود از او یا او هم رد کند یا ارش بگیرد از بایع و اگر شفیع قبول کند مشتری را نمیرسد که رد کند زیرا که از دست او
برآمده است و مال شفیع شده و شیخ رحمه الله میگوید که درین صورت مشتری را نمیرسد که طلب کند تفاوت قیمت از بایع و اگر
بگوییم که میرسد او را طلب ارش خوب خواهد شد زیرا که مشتری بمجرد بیع مستحق ارش شده و از اینکه آن را شفیع از پیش او گرفته
حق ارش از بایع ساقط نمیشود و هرگاه مشتری ارش بگیرد باید از شفیع اسقاط کند زیرا که آنچه مشتری ببایع داده همان مقدار بر شفیع
لازم الادا میشود و همچنین ارش میرسد اگر شفیع عالم بعیب بود و مشتری مطلع شود مشتری نه شفیع و مشتری را بهمان نحو آن را
میرسد شفیع را که رد کند نه اینکه ارش بگیرد از مشتری زیرا که او ارش از بایع نگرفته و بر شفیع لازم است که آنچه مشتری داده
بدهد و الا رد کند نهم هرگاه بفروشد حصه مشفوع را در بدل عوضی معین که او را مثل نباشد مانند غلام یا جواهر پس اگر قائل
شویم بآنکه هرگاه قیمت مثلی نباشد شفعه نمی باشد چنانچه مذهب بعضی فقهاست و شیخ علی رحمه الله هم همین قائل است پس

بحثی و نزاعی نیست اگر واجب دانیم دران شفعه قیمت آن غلام مثلا چنانچه بعض فقها گفته اند و بگیرد آنرا شفیع و بعد ازان
ظاهر شود دران عبد یا جوهر که قیمت مشفوع بود عیبی میرسد بایع را که آنرا رد کند بمشتری و قیمت مشفوع از و بگیرد که در هنگام عقد
بیع میارزید اگر در ثمن مذکور عیبی حادث نشود نزد بایع که مانع رد باشد و بایع واپس نمیگیرد حصه مشفوع را زیرا که فسخی که بعد از بیع صحیح
بعمل آمده باشد ابطال حق شفعه شفیع نمیکند پس حصه مال شفیع است و قیمت آن مال که از مشتری میگیرد و آن حصه مشفوع
بعد ازان باز بمشتری برسد بسببی از اسباب تملک مستانف مانند هبه یا میراث باز نمی تواند آنرا رد کرد ببایع و اگر بایع آن را
از مشتری طلب کند واجب نیست بر مشتری که اجابت طلب او کند زیرا که آن حصه از ملکیت مشتری برآمده و بملک شفیع
تعلق گرفته و بعد ازان بمیراث یا هبه مال مشتری شده و از بایع اصلا حقی دران نمانده که فسخ تعلق دران نمانده که فسخ تعلق
بان بگیرد و اگر چنین حالی قیمت مشفوع کمتر از قیمت عبد باشد آیا شفیع آن تفاوت را از مشتری واپس میگیرد و دران تردد
است و شبه آنست که نمیتواند گرفت زیرا که قیمت عبد بمقتضای عقد بیع بر شفیع لازم شد خواه موافق قیمت حصه مشفوع باشد
یا نباشد و اگر آن حصه در دست مشتری باشد و هنوز بدست شفیع نرسیده و رد کند ثمن آنرا بایع بمشتری بظهور عیب شفیع را
منع نتواند کرد از تصرف در مبیع بشفعه زیرا که حق شفعه پیشتر باو تعلق گرفته و مشتری میگیرد قیمت ثمن را که عبد سلیم باشد از شفیع
زیرا که عقد بیع بر سلیم شده و بمعیب بایع را میرسد طلب قیمت حصه مشفوع هر چند زیاده از قیمت عبد باشد و آن زیادتی را
مشتری از شفیع نمیتواند گرفت زیرا که بر ذمه شفیع است ما وقع علیه العقد و اگر حادث شود آن عبد معیوب را در دست بایع
عیبی که مانع رد بمشتری شود ارش یعنی تفاوت قیمت آن عبد معیوب را از مشتری میگیرد و اگر شفیع آنرا بقیمت عبد صحیح گرفته
باشد ارش نمیگیرد از و و اگر آنرا بقیمت معیب گرفته درینصورت ارش از وی تواند گرفت مشتری زیرا که عقد بیع بر عبد
صحیح متحقق شده است مترجم گوید که آنچه اولا گفته که در صورت ظهور عیب در ثمن غیر مثلی قیمت حصه مشفوع از مشتری
میگیرد بایع این حکم بر تقدیر جواز رد قیمت است بمشتری که اثر عیبی مانع رد در دست بایع حادث شده باشد و آنچه در آخر
گفته که تفاوت قیمت ثمن از شفیع بگیرد در صورت عدم امکان رد معیب است فلا تغفل عنه و هم اگر خانه مشترک باشد
درمیان حاضر و غائب و حصه غائب در دست دیگری باشد و او بفروشد حصه غایب را بادعای اذن غایب شیخ رحمه
الله در خلاف گفته که شفعه ثابت میشود و شاید که منع شفعه اشبه باشد زیرا که شفعه تابع ثبوت بیع است و بادعاے
اذن بدون ثبوت آن بیع ثابت نمیشود هر چند اشترا جایز باشد زیرا که از ذی الید خریده پس اگر حاکم بشفعه کند درچنین
صورتی و غایب حاضر شود و تصدیق باذن کند بحثی نیست و اگر انکار کند قبول قول اوست با قسم او و شفعه را
واپس میگیرد و میرسد غایب را که اجرة حصه خود بگیرد از هنگام بیع تا هنگام استرداد غایب اگر خواهد اجرت از بایع میگیرد

زیراکه او سبب تلاف آن شده یا از شفیع بگیرد چه مباشر اتلاف شفیع است پس اگر از بایع بگیرد او را نمیرسد که بدعوی وکالت
فروخته تاوان از شفیع بگیرد زیراکه با او اعتراف بصحت بیع نموده و بقول او غایب ظالم تاوان اجرت میگیرد و مظلوم را نمیرسد
که ظلم بر دیگری کند و اگر اجرت را از شفیع بگیرد او از بایع میگیرد زیراکه او فریب داده است شفیع را و بزیان انداخته و درین
مسئله قول دیگر هم هست و آن قول شیخ است در مبسوط که اگر از وکیل بگیرد او از شفیع میتواند گرفت زیراکه مباشر
اتلاف اقوی است از سبب و این قول خلاف مشهور است زیراکه حکم مباشرت ضعیف شده بسبب فریفتن بایع پس
سبب درین مسئله اقوی از مباشر است و اگر خرید حصه مشفوعی بصد درهم و در بدل آن بدهد بایع متاعی که ده درهم
و در بدل آن بدهد بایع متاعی که ده درهم ارزش داشته باشد لازم میشود بر شفیع که صد درهم بمشتری بدهد یا واگذارد
شفعه را زیراکه مشتری میگیرد از شفیع آنچه بران بیع واقع شده باشد از لواحق مسائل شفعه است **کلام در بیان**
مبطلات شفعه باطل میشود شفعه بترک طلب آن با وجود علم به بیع و عدم عذر در ترک طلب و بعضی فقها گفته اند
که باطل نمیشود مگر آنکه تصریح باسقاط شفعه کند هرچند مدت بسیار بگذرد و قول اول اظهر است و اگر ترک شفعه کند
پیش از بیع باطل نمیشود شفعه با بیع زیراکه اسقاط نموده چیزی را که هنوز حق او نشده بود و درین تردد است زیراکه اگر نظر
کنیم بانکه شفعه حق شفیع است و هرگاه اسقاط نموده پس مطالبه نمیرسد و معنی اسقاط قبل البیع دلیل رضا بان بیع است
و باعتبار اینکه اسقاط حق قبل از ثبوت حق معقول نیست جایز باشد و آنچه دلالت بر رضای بیع کند مبطل شفعه بودن
آن نیز ممنوع است شیخ علی قدس سره بید السنة و همچنین باطل نمیشود شفعه اگر شاهد بیع شود یا مبارک باد بگوید مشتری را
یا بایع را یا اجازت بدهد در اشترا زیراکه این امور زیاده از اسقاط حق شفعه قبل البیع نیست پس هرگاه بان باطل نشود
باین امور هم باطل نخواهد شد و درین هم همان تردد است که مذکور شد و اگر برسد او را خبر بیع بنوعی که ممکن باشد بان
اثبات بیع مانند خبر متواتر یا شهادت عدلین و طلب نکند و بگوید که من باور نمیکنم باطل میشود شفعه او و عذر او مسموع
نیست و اگر خبر بدهد او را طفلی یا فاسق و مطالبه نکند باطل نمیشود شفعه او و تصدیق میکنند عذر او را و همچنین اگر خبر بدهد
او را یک مرد عادل و مطالبه نکند باطل نمیشود شفعه او و قبول میکنند عذر او را زیراکه خبر واحد حجت نیست و اگر شفیع و مشتری
ندانند مقدار ثمن بیع را شفعه باطل میشود تا هنگامی که بخاطر آورند زیراکه در شفعه تسلیم ثمن بمشتری باید نمود و آن متعذر
است در صورت عدم علم و اگر مبیع در شهر دوری باشد و شفیع تأخیر مطالبه کند بتوقع اینکه هرگاه بان بلد برسد طلب
شفعه کند باطل میشود یعنی در صورتیکه امکان متوجه شدن بسمت آن بلد یا امکان توکیل ممکن باشد چه اگر هر دو
امر متعذر او نباشد معذور است و اگر ظاهر شود که ثمن مال غیر بوده شفعه باطل میشود زیراکه عقد بیع هم باطل است

مترجم گوید یعنی درصورتیکه ثمن عین مغصوب باشد و اگر بر ذمه بخرد و بعد از آن مال بدهد بیع صحیح بعمل آمده شفعه ثابت میشود
و همچنین اگر شفیع و مشتری اتفاق کنند بر غصبیت ثمن یا اقرار کند شفیع بغصبیت ثمنی که مشتری ببایع داده منع میکنند او را از
مطالبه شفعه و همچنین اگر تلف شود ثمنی که معین کرده بودند پیش از قبض زیرا که درینصورت هم بیع باطل میشود و درین تردد است
زیرا که شفعه تابع بیع است و بمجرد عقد بیع متحقق میشود و شفعه تعلق میگیرد و بتلف ثمن ابطال بیع بعد تحقق البیع شده پس
ابطال بایع بیع را محقق وجهی ندارد از جمله حیله های **اسقاط شفعه** آنست که بفروشند مبیع را به زیاده از قیمت حال
و بدل آن بدهد مشتری متاع کمی پس اگر شفیع بخرد لازم میشود برو همان قیمت که عقد بران واقع شده و همچنین اگر باشد بقیمت گران
و قدری از آن بگیرد و از مابقی ابرا کند و همچنین اگر انتقال مبیع بغیر بیع شود مانند هبه و صلح اگر دعوی کند شفیع بر مشتری که خریده
حصه مشفوع را و او تصدیق دعوی کند و بگوید که قیمت را فراموش کردم پس قول قول اوست با قسم او و هرگاه قسم بخورد باطل
میشود شفعه یعنی تا هنگامیکه بخاطر نیارد و اما اگر بگوید مشتری که من نمیدانم مقدار ثمن را این جواب صحیح نیست زیرا که احتمال است
که در هنگام بیع هم نداند و این مبطل بیع است یا در آنوقت میدانست و بعد از آن فراموش کرده و این مبطل بیع نیست
پس تکلیف میکنند او را که جواب دیگر بگوید که در تعیین مقصود صریح باشد زیرا که در شقی از شقین محتملین حکم دیگر است و شیخ رحمه
الله گفته که رد قسم بر شفیع میکنند درصورتیکه شفیع دعوی علم بثمن کند چه اگر او را هم علم نباشد رد قسم باو مفید نیست **مقصد**
پنجم در احکام که تنازع است و در آن چند مسئله است **اول** هرگاه اختلاف کنند شفیع و مشتری در قیمت و هیچکدام بینه
نداشته باشند پس قول قول مشتریست با قسم او زیرا که مبیع را از دست او میگیرند و او ذوالید است و تکلیف بینه بر مدعی
میباشد و قسم بر منکر و درینجا مدعی شفیع است که دعوی میکند بانکه بیع بر ثمن قلیل شده و اگر یکی ازین دو اقامت بینه
کند بر مدعای خود حکم بان بینه میکنند و شهادت بایع درین دعوی مقبول نیست خواه در حق مشتری باشد یا در حق شفیع
زیرا که احتمال هست برای جلب نفع خود زیاده بگوید و این ظاهر است یا کم بگوید و درین هم جلب نفع می تواند بود مانند
اینکه مبیع معیوب باشد و مشتری طلب ارش کند که اگر اقرار بقیمت زیاده کند ارش بسیار باید بدهد و مثال این اغراض پس
شهادت او مقبول نباشد و اگر مشتری و شفیع هر دو اقامت بینه کنند بر مدعای خود حکم میکنند به بینه مشتری زیرا که او مدعی
زیادتی ثمن است و بینه او اثبات زیادتی ثمن میکند و شفیع منکر آنست و درین احتمال حکم به بینه شفیع هم هست زیرا که مشتری
ذی الید است و شفیع از خارج دعوی بر او می کند پس بینه بر او باشد و اگر اختلاف و تنازع درمیان بایع و مشتری
باشد و یکی از ایشان بینه داشته باشد حکم میکنند به بینه او و اگر هر دو بینه بیارند شیخ رحمه الله گفته که حکم بقرعه باید نمود و درین اشکال
است زیرا که قرعه مخصوص موضع اشتباه حکم است و درین جا اشتباهی نیست اگر فتوی بدهیم بانکه قول قول بایع است با قسم او

بایقاء بیع چنانچه مذهب شیخ هم همان است و در کتاب البیع مذکور شد پس بینه بر مشتری باشد که مدعی و خارج اوست و وقتیکه
حاکم میکنند در میان بایع و مشتری بثمنی شفیع مختار است خواه بهمان ثمن بگیرد آن مبیع را رد کند مترجم گوید درینصورت نیست
که شفیع هم تصدیق آن ثمن کند و الا بر شفیع همان مقدار لازم میشود که مشتری گفته زیرا که بقول مشتری بایع زیادتی را ظلما
گرفته پس لازم نمیشود بر شفیع که آنچه باعتراف مشتری ظلما بایع از او گرفته باشد اثر المشتری بدهد دوم شیخ در کتاب خلاف
گفته که هرگاه شخصی دعوی کند که حصه خود را به بیگانه انکار شری کند حکم میکنند بشفعه شفیع که شریک او باشد زیرا که اقرار عقلا
بر ضرر آنها مقبول است و در آن تردد است چه شفعه موقوف است بر ثبوت ابتیاع و هرگاه اجنبی منکر باشد پس ابتیاع ثابت
نشد و شفعه هم تحقق نشده باشد و شاید قول اول اشبه باشد مترجم گوید جهت قوت قول اول معلوم است زیرا که هرگاه
ذی الید اقرار کند باینکه مالک باقی بده فلانست بموجب ظاهر اقرار او انتقال از ملکیت او بیرون می آید و احکامیکه متفرع بر آن میباشد
نیز تعلق میگیرد که شفعه هم از آنجمله است و انکار مضر له مانع نفوذ احکام اقرار نمیشود و درین صورت اگر اقرار بقبض ثمن هم کند
واجب است انکار نماید باید که ثمن را تسلیم حاکم کند زیرا که خود اقرار کرده با آنکه از مشتری گرفته و هرگاه مشتری مبیع را تصرف
نکند و شفیع ثمن بدهد و تصرف نماید مالک ثمن اول بالفعل ظاهر است باید تسلیم حاکم شرع شود تا ظهور مالک و میرسد شفیع را
که قسم بدهد منکر اشتراء او و بایع را هم میرسد که قسم بدهد او را از برای اسقاط زمان درک از وعلی ما فی المسالک سیوم هرگاه
شخصی دعوی کند که شریک حصه خانه را خریده بعد از من و شفیع منم و او انکار کند قول قول منکر است با قسم او و اگر قسم
بخورد که شفعه در آن بر ذمه او نیست جایز است و تکلیف نمیکنند او را که قسم بخورد بآنکه بعد از و نخریده و اگر بگوید هر کدام از آن
دو شریک که من سابقم در تملک حصه و مراست شفعه میرسد پس شریک از آنها مدعی است و هرگاه هیچکدام بینه نداشته باشد
هر یک قسم میدهند که از دیگری بر ذمه او شفعه نیست و خانه مشترک میماند در میان هر دو و اگر یکی از آن دو شریک بینه
بیارد که او خریده حصه آنخانه را بی آنکه تقدیم و تاخیر بیان کند حکم نمیکنند آن بینه را زیرا که مفید مدعای او نمیشود که اثبات
شفعه کند و اگر بینه یکی شهادت بدهد بتقدیم اشترای او بر اشترای شریک دوم حکم میکنند بآن و اگر هر دو بینه باشد برای
مطلق اشترای یا اشتراء در یک تاریخ پس بینه هیچکدام ترجیح ندارد بر بینه دوم و اگر بینه هر یک شهادت بدهد بتقدیم اشتراء او بر اشتراء
دوم بعضی فقها گفته اند که بقرعه انفصال باید نمود و بعضی دیگر میگویند که هر دو بینه ساقط میشوند از اعتبار و ملک باقی
میماند بر اشتراک چهارم هرگاه دعوی کند یک شریک بر شریک دیگر که او خریده حصه خانه را و او بگوید که بمن میراث رسیده
و هر دو اقامت بینه کنند شیخ رحمه الله گفته که قرعه می اندازند بنام ابتیاع و میراث هر کدام که بر آید حکم بآن میکنند زیرا که
تعارض بینه شد و اذ تعارضا تساقطا مترجم گوید تحقیق آنست که تعارض در میان بینه در صورتی متحقق میشود

که هیچکدام رجحان بر دیگری نداشته باشد و در صورت مذکور میتوان گفت که مدعی شفعه خارج است و مدعی میراث ذی الید
و بینه بر مدعی است نه بر ذی الید پس بینه مشتری راجح خواهد بود و بعضی گفته اند که بینه ارث راجح است زیرا که اصل در هر ملکی
بقای ملکیت مالک است تا هنگام حیات او و انتقال با مشتری موقوفست بر اثبات شفعه نه انتقال بارث پس بینه ارث راجح باشد
بمعاضدت اصل و این قول را صاحب مسالک اقوی دانسته و شیخ علی رحمه الله بینه مدعی شفعه را اقوی گفته والله اعلم و اگر
دعوی کند شریک که بطریق ودیعت این حصه بمن رسیده درین صورت مقدم بینه شفیع است زیرا که امانت گذاشتن منافی
فروختن نیست چه ممکن است که اول ودیعت گذاشته باشد و بعد ازان فروخته و اگر بینه شفیع شهادت بدهد بمطلق خریدن بلا قید
تاریخ بینه ایداع شهادت بآنکه مالک آنرا ودیعت گذاشته و تاریخ فلان که متاخر باشد از تاریخ وقوع شرا بقول شفیع شیخ رحمه
الله فرموده که مقدم می گذارند بینه ایداع را زیرا که آن افاده ملکیت مالک میکند بخلاف بینه بایع که افاده مجرد تحقیق صورت
بیع میکند و ممکن است که بیع فاسد باشد که ملک غیر را فروخته و بعد ازان می نویسند حقیقت حال مبیوع پس اگر تصدیق
قول مدعی ایداع کند حکم میکنند بر بینه او و ساقط میشود شفعه و اگر او انکار کند حکم می کنند به بینه شفیع و اگر شهادت بدهد بینه
شفیع بآنکه بایع فروخته اقرار در حالی که ملک او بوده و بینه ایداع شهادت بدهد مطلقا ایداع بلا قید آنکه در هنگام ملک او بوده
حکم می کنند به بینه شفیع و نمی نویسند حقیقت حال مبیوع زیرا که فایده ندارد و این مسئله چه منافاتی در میان این دو بینه نیست
پنجم هرگاه اتفاق کنند بایع و مشتری بر آنکه قیمت مشفوع مال غیر بوده و بیع فاسد شده و شفیع انکار آن کند قول قول شفیع است
و قسم هم بر او نیست مگر آنکه دعوی کنند بر او که عالم بغصبیت ثمن است درین صورت قسم نفی العلم بشفیع راجع میشود ششم گویند
دعوی بایع و مشتری بعد از بیع بفساد بیع مسموع است در ضرر آنها نه ضرر شفیع زیرا که اقرار عقلا بانچه مضر آنها بود مسموع است پس
باین اقرار مشتری و لازم است که رد بیع به بایع کند و اگر نمای در ان حاصل شده باشد هم تعلق به بایع میگیرد و شفیع آنرا
از بایع میگیرد به ثبوت شفعه بمجرد بیع و دعوی فساد آن بدون بینه مسموع نیست

کتاب احیاء موات

این کتاب در بیان تعمیر زمینهای خراب است و نظر در ان اقتضای چهار طرف میکند اول در احکام ارضین است و آن
بالف درای مفتوحتین جمع ارض بخلاف قیاس یعنی زمینها و آن دو قسم اند یکی عامر که در ان زراعتی یا عمارتی بود دوم موات
خالی از زراعت و عمارت پس زمین عامر ملک مالک است عامر ساخته باشد جایز نیست که دیگری متصرف آن گردد مگر باجازت
مالک و همچنین جایز نیست تصرف در زمینی که صلاح زمین عامر در ان باشد مانند راه مرور و مشرب و کاریز خواه در دار الاسلام
باشد یا دار الکفر و فرق همین است که زمین دار الاسلام را غازیان بغنیمت نمیتوانند گرفت و زمین دار الشرک را بغلبه

مالک میشوند مسلمانان اما زمین موات غیر عامر و آن زمینی است که بان منتفع نتوان شد بسبب معطل بودن آن یا از جهت
منقطع شدن آب از آن زمین که بی آب قابل انتفاع نیست یا از جهت غلبه آب بران که دایم زیر آب بود و انتفاع از ان
حاصل نشود یا بیشه شود یعنی جنگل یا سوای آن از موانع انتفاع دران حادث شود و آن مال امام است که مالک آن هیچ کس
نمیشود هر چند احیاء آن کند تا دام که امام اجازت ندهد و باذن امام شرط است در تملک آن پس هرگاه امام اذن دهد مالک آن
میشود کسی که آنرا احیاء کند هرگاه مسلمان باشد مجبی و کافر مالک نمیشود و اگر بگوئیم که باذن امام او هم مالک میتواند شد خوب
است و زمینی که مسلمانان بغلبه از کفار حربی بگیرند و آنرا مفتوح العنوة خوانند مالک آن جمیع مسلمانان اند هیچ کدام مالک
رقبه آن زمین نیست و صحیح نیست فروختن آن و نه رهن گذشتن آن و اگر خراب شود صحیح نیست احیاء آن زیرا که مالک
آن تمام مسلمانان اند و آنچه از زمین مفتوح العنوة خراب و موات باشد در هنگام فتح آن زمین مالک آن امامست و همچنین هر زمینی
که بران تملک مسلمانی قرار نگرفته باشد و هر زمینی که ملک مسلمانی شده آن زمین از وست و بعد از وی از ورثه او و اگر مالکی
معروف نداشته باشد آن هم از امام است جایز نیست که آنرا احیا کنند مگر باجازت امام و اگر پیش دستی کند کسی بدون
اجازت امام در احیاء آن زمین مالک نمیشود از انرا پس اگر امام غایب باشد احیا کننده سزاوار تر است بتصرف آن مادام
که تعمیر آن می نموده باشد و اگر وا گذارد و آنرا بنوعی که برطرف شود آثار آن و دیگری بیاید و احیاء آن کند او مالک آن زمین میشود
و هرگاه امام ظاهر باشد میرسد امام را که از وی بگیرد آن زمین را و زمینی که نزدیک زمین عامر باشد از زمینهای موات صحیح است
احیاء آن بشرطیکه از ضروریات زمین عامر نباشد مانند راه و شرب و حریم آن هم نباشد چنانچه بعد ازین مذکور خواهد شد
و شرطست در مالک شدن زمین باحیا پنج چیز **اول** آنکه آن زمین اموات در تصرف مسلمانان نباشد چه اگر تصرف
مسلمانی باشد غیر متصرف آنرا احیا نمیتواند کرد **دوم** آنکه حریم زمین عامر نباشد یعنی گرداگرد آن نبود مانند راه مرور
و راه بر داشتن آب و گرد اگرد چاه و نیا چشمه و مقدار راه مرور برای کسیکه در زمین موات جایز التصرف و دیوار خانه
بسازد که محتاج براه بود پنج ذرع دست و بعضی فقها گفته اند که هفت ذرع پس اگر دوم بیاید بقصد احیاء زمین نواحی
آن زمین باید مقدار مذکور وا گذارد برای صاحب خانه اول و بفاصله آن مکان دیگر احیا کند و حریم نهر بقدر انداختن
خاک نهر است و مقدار مرور و عبور از دو طرف آن و اگر آن نهر در ملک دیگری باشد پس ادعا کند در زمین کرد نهر
که آن حریم نهر است حکم میکنند برای او بانکه حریم نهر اوست نظر بر ظاهر حال و دران تردد است چه ظاهر حال هر چند
مساعد دعوی صاحب نهر است تصرف غیر دران و ذی الید بودن او مرجح دعوی اوست و بعضی فقها گفته اند و قال
خانه و عمارت و نهر را حریمی باشد و شاهد آنست که بسیاری از خانه ها پهلوی یکدیگر میسازند و در میان حریم میگذارند

وحریم چاه که برای حد زراعت آنرا کنده باشند شصت ذرع وحریم چشمه هزار ذرع در زمین سست ودر زمین سخت پانصد
ذرع که گرد آن چشمه دیگر احداث بکنند وبعضی گفته اند که حد آن اینست که دوم ضرر برساند باول وقول اول مشهورتر است
وحریم دیوار در زمین موات مباح مقدار افتادن خاک آن دیوار است یعنی نظر برآنکه حاجت دارد بآنمقدار زمین اگر منهدم
شود وبعضی فقها گفته اند که حریم خانه آن قدر زمین است که خاک آنخانه در وقت انهدام بران ریخته شود ومقدار افتادن
آبهای ناودانها وراه درآمدن وبرآمدن وهمه این حریمها در صورتیست که در زمین موات ساخته شده باشد وآنچه در املاک
معموره ساخته میشود حریم ندارد **فرع** مسئله مذکوره اگر احیا کند زمینی را ونشاند در طرف آن زمین نهالی از
درختی که شاخهای آن دراز شود بطرف زمین موات جایز التصرف یا سرایت کنند بیخهای آن نهال بسوی آن زمین جایز
نیست که دیگری در آن احیاء آن کند تا آنمقدار زمین که شاخها وبیخها تا آنجا برسد واگر کسی شروع در احیاء آن کند صاحب
درخت را میرسد که منع کند **شرط سیوم** آنکه آن زمین موات را شرع مکان عبادت نگردانیده باشد مانند عرفات ومشعر الحرام
زیرا که شرع آنرا مخصوص مکان عبادت ساخته پس تا احیا مالک آن شدن باعث تقویت آن مصلحت میشود اما اگر
دران اماکن تعمیری اندک کند که باعث تنگی آنها نشود از مقدار حاجت متعبدان مصنف گوید منع آن میکنم مترجم گوید
بقول شیخ علی رحمه الله وصاحب مسالک تعمیر عدم جواز تعمیر دران اماکن است مطلقا **چهارم** آنکه امام اصل بکسی
طریق اقطاع نداده باشد هرچند زمین موات خالی از تعمیر بود چنانچه بطریق اقطاع عطا کرد پیغمبر صلی الله علیه واله وسلم عبد الله
بن مسعود را او در دا انصاریست در مدینه منوره برای ساختن خانها وزمین دیگر در حضرموت بوایل بن حجر وبزبیر مقدار
یک دویدن اسپ او وصورتیست که وقتی که اسپ زبیر دویدن ماند تازیانه خود انداخت تا مکانی که تازیانه او هم رسیده
ضمیمه مقدار دویدن اسپ فرمودند چنین اماکن را دیگری احیا نمی تواند کرد زیرا که عطای امام اقتضای اختصاص احیا
بان شخص میکند که مانع مزاحمت دیگریست **پنجم** آنکه پیشتر از او دیگری تحجیر نکرده باشد زیرا که تحجیر موجب اولویت متصرف است
بسبب تملک زمین موات وبه تحجیر مالک تصرف میشود که اگر دیگری خواسته باشد بغلبه احیاء زمین کند و تحجیر کننده را میرسد
که مانع او میشود واگر ممنوع نشود مالک زمین نخواهد شد زیرا که بغلبه حق اولین بان تعلق گرفته است و تحجیر آنست که گرد
اگر زمین موات خاک جمع کند بجهت تعمیر یا دیواری بکشد واگر اقتصار کند بر تحجیر واهمال کند در تعمیر امام او را تنگ میگیرد
برانکه یا تعمیر احیاء انجا بکند یا واگذارد که دیگری احیا کند واگر امتناع کند حاکم آنرا از دست او بیرون میکند تا معطل نباشد
واگر بدون اذن شرع سلطان دیگری شروع در احیاء زمین تحجیر کند صحیح نیست مادام که حاکم اجازت ندهد در احیا دست
متصرف کوتاه بکند از ان ومیرسد پیغمبر را صلی الله علیه واله وسلم برای خود قورق کند زمین مواتی را که دیگری متصرف

دران نکند هر چند آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم این کار نکرده و میرسد که پیغمبر برای مصالح مسلمین قورق کند مانند اینکه چراگاه
چارپایان مال زکوة نماید و همین حکم است نزد ما امام اصل را و نمیرسد غیر پیغمبر و امام اصل را از مسلمانان که برای خود قورقی مقرر
کنند از زمین موات پس اگر کسی احیاء زمین مواتی کند که برای مصالح مسلمین آنرا قورق کرده باشد پیغمبر و امام علیهما السلام برای
مصلحتی و آن مصلحت برطرف شود جائز است که برطرف کنند آن منع را از آن زمین و بعضی فقها گفته اند که آنچه قورق نموده پیغمبر
صلی الله علیه و آله و سلم نقض آن جائز نیست زیرا که قورق آن حکم نص دارد که مخالفت جائز نیست مترجم گوید تحقیق اینست
که پیغمبر و امام درین حکم مساوی اند نزد امامیه رضوان الله علیهم **طرف دوم** در کیفیت احیاء زمین موات است و معتبرات
در احیاء عرف و عادت زیرا که در شرع و در لغت معنی خاصی برای این لفظ مبین نشده پس محمول بر معنی عرفی باشد یعنی
هرگاه زمین موات را کسی تصرف کند که آنرا در عرف احیا گویند بهمان مالک آن زمین میشود و بعضی گفته اند که هرگاه قصد
سکونت داشته باشد و دیوار بندی کند هر چند بچوب مانی بود و سقفی بسازد که سکونت دران تواند نمود آنرا احیا خوانند
و اگر قصد ساختن مکان شتران بود دو دیوار تنها بسازد بدون سقف آن هم احیا بود زیرا که مکان شتران لازم نیست که مسقف
باشد و ساختن دروازه شرط احیا نیست و اگر قصد زراعت داشته باشد کافی است در تملیک آن زمین تحجیر مرز دان بکسر میم
بمعنی جمع کردن خاک است گرداگرد آن و سنگ چنین کردن هم همین حکم دارد و مسناة و آنهم بمعنی مرز است لیکن خاک زیر
دران بیشتر می باشد یا آب جاری کند دران بجدولی و امثال آن و فقها گفته اند که بقصد ساختن مزرعه اگر دوران خاکریست
کند یا بی بست نماید آن هم احیاست و شرط نیست که شیار زمین موات کنند یا مزروع سازند آنرا زیرا که این انتفاعی است
بعد از احیا بعمل می آید مانند سکونت و اگر بنشاند درختی در زمین موات و برویید آن درخت دران و به جوئی انباری کند سوی
آن درخت بان هم متحقق می شود احیا و همچنین اگر آن زمین جنگل باشد و قطع درختان آن کند و هموار لائق زرع کند آنرا
مالک می شود و همین حکم دارد و اگر زمینی زیر آب باشد و آنرا از ان بیرون کشد که لائق عمارت باشد زیرا که این امور عادت
احیا می مانند چه بسبب آنها منتفع از ان زمین می تواند شد که از اطلاق اسم موات بر می آید و از جمله فقهای ما درین باب
کسی است که تحجیر را مطلقا احیا میدانند خواه برای سکونت باشد یا برای اغراض دیگر و این قول بعید است زیرا که برای
هر مطلبی که احیا باشد بنوعی مخصوص است چنانچه مذکور شد **طرف سوم** در منافع مشترک در میان مسلمانان که در بعضی
از اقسام زمین میباشد و آن سه قسم است یکی طرق یعنی راه ها دوم مساجد و سوم زمین های وقفی مانند مدارس و مساکن
اما طرق پس فایده آنها راه رفتن است و تمام مردم دران مساوی اند و جایز نیست که منتفع شوند در راهها بغیر
انتفاع مرور و اگر انتفاعی از طرق سوای مرور باشد که مضر مرور نباشد جایز است مثل استیفادان مانند نشستن براه که ضرری

بر سر روان ننشسته باشد و هرگاه برخیزد کسیکه نشیند بر سر راه حق جلوس او باطل شود و اگر عود کند بعد از آنکه دیگری دران مکان
نشسته باشد جائز نیست که بردارد او را اما اگر برخیزد پیش از حصول غرض خود برای حاجتی بقصد برگشتن بهمان مکان پس
او سزاوارتر است بنشستن بران مکان از دوم و شیخ علی رحمه الله فرموده که درینصورت حق اولین باطل میشود و اگر
بنشیند کسی بر سر راه برای بیع و شری پس وجه آنست که جائز نیست مگر در راه های وسیع باعتبار عرف و عادت که در عرف آنرا
مضر ندانند و اگر چنین کند و برخیزد و از سر آنرا در حالتی که تصرف او باشد در آنجا پس او سزاوارتر است از دیگری برای
نشستن بران مکان و اگر تصرف خود را بردارد از ان مکان بنیت عود پس از ان عود نماید بعضی فقها گفته اند سزاوارتر است
بان مکان تا متفرق نشوند معامله کنندگان او و متضرر شود و بعض دیگر گفته اند که حق او باطل میشود چه او را سببی نیست برای
اختصاص بان مکان و این قول بهتر است نیز سد عالم را که جلوس در طرق واسعه بطریق شیوع غالب بکسی مقرر کنند چنانچه احیاء و تحجیر
آن جائز نیست اما مسجد پس هرگاه کسی پیشتر آمده بنشیند در مکانی از ان او سزاوارتر است بان مکان مادام که نشسته باشد
خواه برای نماز یا مطلق عبادت مانند تدریس و تعلیم علم و فتوی دادن مسائل دینی اگر اهل آن باشد پس اگر آنجا برخیزد بقصد
گذشتن از ان مکان حق سکونت او باطل شود هر چند که بعد از ان باز عود کند و اگر برخیزد بقصد بازگشتن پس اگر چیزی از متاع
او باقی باشد در آن مکان او سزاوارتر است بان و الا مانند دیگران است و بعضی فقها گفته اند که اگر برخیزد برای تجدید طهارت
یا ازاله نجاست و مانند آن باطل نمیشود حق او از ان مکان و شیخ علی رحمه الله فرموده که باطل میشود حق اسکان او و اگر
برسند دو کس یکجا در مکانی از امکنه مسجد پس اگر گنجایش نشستن دارد هر دو باشند جائز است که هر دو بنشینند و اگر تنازع کنند
با یکدیگر قرعه میاندازند در میان آنها اما مدرسه ها و کاروانسراها پس هر کس ساکن شود در خانه و جائز باشد سکونت او در انخانه
یعنی از جمله موقوف علیهم بود مانند آنکه در مدرسه طلب علم کنند بهمان علم که واقف شرط کرده باشد و اشتغال بان داشته باشد
او سزاوارتر است بانخانه بر مدت مدید که باشد بشرطی که واقف شرط نکرده باشد برای سکونت مدتی معین چه درینصورت
باید بیرون آید در وقت انقضای آن مدت و اگر شرط کند با سکونت اشتغال بعلم را و او اهمال کند دران بیرون آید او را و اگر وقف
بشرط وقف کند جائز نیست اخراج او میرسد او را که منع کند دیگری را که با او در انخانه سکونت کند و شریک او در سکونت شود
مادام که متصف باشد بصفتی که واقف شرط سکونت نموده باشد و اگر بیرون آید از مدرسه یا کاروانسرا بسبب عذری
بعضی فقها گفته اند که هرگاه بعد زوال عذر باز مراجعت کند او اولی است از دیگران بجهت سکونت دران و درین
تردد است و شاید که سقوط اولویت اقرب باشد مترجم گوید شیخ علی رحمه الله گفته که اگر ممتد شود زمان خروج او
بحدی که موجب تعطیل مکان شود باطل میشود حق او هر چند متاع او در انجا باشد و الا او اولی است بان مکان در صورتیکه

تصرف او باقی باشد **طرف چهارم** در احکام معدنهای ظاهره است که محتاج نباشند باظهار مانند معدن نمک و نفط و قیر
و آنها مملوک کسی نمیشوند باحیاء و اگر تحجیر آنها کنند مانند تحجیری که در زمین موات کنند مالک نمی شود بلکه تمام خلایق در آنها
مساوی اند و امام ایا میتواند معدن ظاهر را باقطاع کسی مقرر کند یا آب نهری شهر کاراکه بدون عملی جریان داشته باشد آنرا
بشیوع رغال کسی میتواند داد و دران تردد است و شیخ علی رحمه الله فرموده که جایز نیست زیرا که حق عامه خلایق با آنها تعلق گرفته
است و همچنین در اختصاص معادن ظاهره بامام نیز تردد است و در کتاب نافع هم گفته که اشبه آنست که تمام خلایق در آنها مساوی
اند و خصوصیتی بامام ندارند و هر که سبقت کند در رسیدن بمعدن جهت اخذ باحتیاج خود او اولی است از آنکه بعد از او برسد
و اگر بهم جمعیت بیایند دو کس بهم بمعدن پس هر که اول بر آن رسیده او است اولی از آنکه بعد از او رسیده و اگر هر دو در یک وقت
برسند و ممکن باشد که هر دو مدعای خود بگیرند از آن یکجا پس اشکالی نیست و اگر ممکن نباشد در یک وقت استیفای منفعت از دو
قرعه می اندازند در میان آنها اگر نزاع باهمدیگر کنند و بعضی فقها گفته اند که انچه بر می آرند باهم دیگر قسمت می کنند و این خوب است
و از جمله فقهای ما کسی است که معادن مخصوص امام میداند و آنها نزد او انفال اند که اختصاص بامام دارند و انفال چیزیست از
زمین که بغیر قتال بدست آید و غیر آن که تفصیل در کتاب الخمس مذکور شد و باین قول ملک دیگری نمی شود و انچه از معادن آشکار
بر آید و انچه از آن مخفی بود که بدون کاوش بر نیاید و اگر صحیح باشد مالک شدن آن بقول فقیه مذکور مشروط باذن امام خواهد بود
و این به ثبوت نرسیده و اگر پهلوی نمک زار زمین مواتی باشد که اگر در آن چاهی بکنند و آب بر آن زمین اندازند نمک
شود از معادن ظاهر نیست و صحیح است که مالک آن زمین باحیاء مخصوص بآن زمین میشود کسیکه تحجیر آن کند و اگر بطریق
شیوع رغال بدهد آن زمین را امام صحیح است و معادن پنهان که آشکار نشوند مگر بعمل مانند معادن طلا و نقره و مس آنها
مملوک میشوند باحیاء و جایز است امام را که در اقطاع کسی مقرر کند آنها را پیش از آنکه دیگری احیاء آن کرده باشد و طریق
احیاء آنها آنست که مدعا از آنها حاصل شود و اگر تحجیر کند کسی آنها را یعنی کاری کند در آنها هنوز مدعا از آنها
حاصل نشود او سزاوارتر است از دیگران بآن ولیکن مالک نمیشوند بدون احیاء و اگر بعد از تحجیر واگذارد اتمام عمل
نکند جبر کنند بر او که اتمام عمل کند یا واگذارد آنرا که دیگری احیا کند و اگر عذری اظهار کند مهلت میدهد او را حاکم بقدر
زوال عذر و بعد از آن الزام میکند بر او که یکی از این دو کار کند **مسئله فرعیه** اگر احیا کند زمینی را و بعد از آن
ظاهر شود در آن معدنی مالک آن معدن میشود بتبعیت آن زمین زیرا که آنهم از اجزای آن زمین است اما آب
پس هر که حفر کند چاهی در ملک خود یا در زمین مواتی که مباح باشد تملک آن مالک می شود آن چاه را اگر به آب
برساند آنرا و اگر تحجیر کند آنرا و هنوز از آن آب بر نیاید اختصاص باو هم میرساند که با وجود او دیگری را نمیرسد تصرف

دران و هرگاه مالک چاه شود دیگری را نمیرسد آب کشیدن از آن چاه بی اجازت مالک و اگر بکشد باز باید در همان اندازد
یعنی اگر بتعدی برآرد و جائز است و را فروختن آب آن خواه به پیمانه فروشد یا بوزن و جائز نیست که تمام آن چاه را بفروشد زیرا که
مجهول و متعذر التسلیم است و هیچ شد و یا جوشیده مخلوط میشود و حفر کند چاه را برای انتفاع به بقصد مالک شدن پس اولی است اولا
تر است با آن چاه تا هنگامی که اقامت بر آن داشته باشد و بعضی فقها گفته اند که درین صورت باید که آب زیاده از حاجت خود را
بدیگران بذل کند و همین حکم است در آب چشمه که مخصوص کسی بود یا نهری که آنرا حفر کرده باشد و اگر بگوئیم که واجب نیست بذل
مذکور خوب خواهد بود و هرگاه بگذارد آنرا پس هر که پیشتر بر آن برسد اولی و احق است با نتفاع از آن اما آب چشمه ها و چاهها یعنی چاه های
مباح که برای عامه ناس ساخته باشند و آب باران ها پس تمام خلائق در آنها مساوی اند و هر که بردارد از آنها قدری آب
و بظرفی یا در حوض خود یا مصنع خود مالک آن میشود و مصنع هم مانند حوض است که در زمین حفر میکنند برای جمع شدن آب
در آن درین مقام چند مسئله است اول آبی که فرا گیرد آنرا نهری که آنرا احداث کرده باشند از آب دریای مباح که مملوک
کسی نباشد شیخ رحمه الله فرموده که آب ملک مالک نهر نمیشود که آن نهر را حفر کرده باشند بلکه حکم آب سیل دارد که بر زمین کسی
جاری شود و مالک کسی که آن نهر را حفر اولی است بتصرف آب آن از دیگران زیرا که در دست اوست پس هرگاه مالک نهر
جمعی باشند و آن آب بقدر حاجت همه باشد یا راضی شوند با هم دیگر در تقسیم آن پس هیچ اشکالی و بحثی نیست و اگر تنازع کنند
بسبب عدم وفا بحاجت همه با همدیگر قسمت میکنند آن آب را بقدر حصص اراضی آنها و اگر بگوئیم که بقدر حصص ملکیت آنها در
نهر محفور خوب خواهد بود دوم هرگاه تازه حفر کنند جماعتی نهری را در زمین مباح پس بسبب کندن اولی بآن آب میشوند از دیگران و هرگاه
برسانند آن نهر را بمکان جریان آب از دریای مباح مالک آن میشوند و مشترک می باشد آن آب در میان
شرکا بقدر آنچه ساختن آن خرج کشیده اند سوم هرگاه اراضی بسیار باشد یا آب مباح مانند آب دریا و آب رود
خانها که ملک هیچیک از مالکان آن اراضی نباشد سیراب میشده باشند و آن آب کفایت نکند بسقی تمام آن زمین ها
بیکدفعه ابتدا میکنند بآب دادن زمین اول و آن زمینی است که متصل دهنه آن نهر عام باشد و بعد از ان بسیراب
نمودن زمینی که متصل آن بود و سر میدهند آب را بآن زمین جهت زراعت تا بند لنگ عربی و برای درختان
تا قدم برای درخت خرما تا ساق پا و بعد از ان میگذارند آن آب را بر زمین پائین تر از آن زمین و واجب نیست
که سر دادن آب بر زمین پائین پیش از استیفای حق زمین بالا هر چند که با این تاخیر زراعت زمین زیر تلف شود
مترجم گوید شیخ علی قدس سره فرموده که مراد با علی و اسفل درین مقام سابق در احیا و لاحق در احیاء است یعنی که
سابق در احیا باشد اول باید آب بزراعت او بدهند هر چند دورتر از دهنه آب مباح باشد و در صورتی که

تساوی در احیا داشته باشند همه مساوی خواهند و هیچکدام مقدم نیست و تقسیم کنند با همدیگر و اگر قسمت متعذر باشد قرعه میکنند و بنام هرکه قرعه برآید اول او را آب میدهند بقدر حق او و بعد از آن دیگری اگر او نمیرسد او را که تمام آب بگیرد زیرا که دیگری هم با او مساوی است در استحقاق بخلاف اعلی در احیا باشد که او را تمام آب میدهند هرچند تلف شود زراعت اسفل و نمیرسد او را که بعد از آن دیگران چهارم و اگر احیا کند شخصی زمین مواتی را بر چنان آب مباحی شریک نمیشود بسبب احیا با اهل آن اراضی سابق الاحیا را در آن آب مباح و حصه میدهند یا از آنچه باقی ماند از مقدار حاجت زمین های آنها و درین مسئله تردد است زیرا که احتمال هست که شریک شود محیی لاحق با محیی سابق درین آب مباح چه سبب استحقاق آب احیا زمین است و آن مشترک است در میان سابق و لاحق و میتوان گفت که در صورت عدم کفایت آب احیا لاحق صحیح نباشد زیرا که باعث منع حق سابق میشود بعد استقرار او زمان که تقدم و تاخر احیا مشتبه شود.

کتاب اللقطه

این کتاب به بیان احکام لقطه است و آن بضم لام و فتح قاف است و بسکون آن نیز آمده بمعنی مالیکه افتاده باشد و یا هرچه افتاده بود و بر سه قسم است یا انسان یا حیوان یا سوای آن ها و قسم اول را لقیط و ملقوط خوانند و منبوذ هم میگویند و کلام ما در لقطه منحصر است در سه مقصد **مقصد اول** در لقیط است و آن طفل غیر بالغ است که گم شده باشد و کسی متکفل احوال او نباشد و شکی نیست در آنکه احکام لقطه جاری میشود در طفل غیر ممیز نه در طفل بالغ عاقل و در طفل ممیز تردد است اشبه است که جائز است التقاط او یعنی برداشتن او زیرا که صغیر عاجز است از سر انجام ضروریات خود و اگر او را پدری یا جدی یا مادری باشد هر کدام از آنها که موجود بود او را جبر میکنند بر نگاهداشتن او و همچنین اگر پیشتر او را کسی برداشته باشد و بعد از آن او را بگذارد و دیگری او را بگیرد جبر میکنند اول بنگاهداشتن او زیرا که حق التقاط با او تعلق گرفته و اگر بردارد غلامی یا کنیزی را لازم است که محافظت آنها کند و برساند آنها را بمالک آنها و اگر آن مملوک از پیش او بگریزد یا تلف شود بدون بی پروائی ملتقط ضامن نیست ملتقط تاوان او را و اگر به بی پروائی او بگریزد یا تلف شود ضامن میشود و اگر اختلاف کنند در وقوع بی پروائی و مالک را بینه نباشد قول قول ملتقط است با قسم او و اگر نفقه بدهد ملتقط از مال خود آن لقیط را میفروشد او را برای خرج انفاق او شیخ علی رحمه الله گفته که با جازت حاکم یا نائب حاکم فروشد هرگاه متعذر باشد گرفتن خرج نفقه از کسب او یا از مال او یا از مالکش **دوم** در ملتقط یعنی التقاط کننده است و آن کسی است که بردارد لقیط را و شرط است در او بلوغ و عقل و آزاد بودن پس اگر طفل نابالغ التقاط کند حکم لقطه ندارد و همچنین دیوانه و غلام کسی زیرا که او مالک چیزی نیست بسبب استیلای آقا بر منافع او پس قادر بر محافظت و حضانت و انفاق لقیط نباشد و اگر اجازت دهد او را

اقا به برداشتن لقیط صحیح است التقاط او و درین صورت حکم التقاط مولی دارد که او آنرا برداشته بغلام سپرده و آیا شرط است
در ملتقط که مسلمان باشد بعضی فقها گفته اند که بلی زیرا که کافر را بر ملقوطی که حکم باسلام او کرده باشند ظاهرا سبیلی نیست
قال الله تعالی ولن یجعل الله للکافرین علی المؤمنین سبیلا و نیز ایمنی نمی باشد ازین که آن طفل ملقوط را خدعه کند و برگرداند
از دین اسلام و اگر ملتقط فاسق بود بعضی فقها گفته اند که حاکم شرع میگیرد او را از دست آن فاسق و میسپارد بمردی عادل
زیرا که محافظت و نگاهبانی لقیط امانت داری او است و فاسق را صلاحیت امانت نیست و شبهه نیست که از دست
او نمیگیرند ملقوط را بلکه در دست او میگذارند زیرا که اصل عدم اشتراط است مهذا مسلمان محل امانت است و نگاهبانی
ملقوط حقیقت امانت او نیست که عدالت دران معتبر باشد مهذا التقاط کافر کافر را جائز است باتفاق پس عدالت
شرط نباشد و اگر التقاط کند طفلی را بادیه نشینی که او را قراری نباشد در مکان التقاط یا شهری که اراده سفر داشته باشد
پس بعضی فقها گفته اند آن ملقوط را از دست او باید گرفت زیرا که ایمنی نیست از آنکه ضایع شود نسب او و بدست
مادر و پدر خود و اولیای خود نیفتد چه طلب و نمیکنند مگر در موضع التقاط و وجه آنست که جائز است التقاط آنها زیرا که
اصل عدم وجوب انتزاع است و هرگاه باشد که در مسافرت باولیای خود برسد و ولای التقاط در شرع نیست که
ملتقط در صورت عدم وارث دیگر میراث ملقوط ببرد چنانچه ولای عتق و ضمان جریره موجب میراث میشود بلکه
ملقوط بسر خود است اگر خواهد ضامن جریره برای خود پیدا کند که او وارثش خواهد بود در صورت عدم ورثه دیگر
چنانچه در کتاب المیراث مذکور خواهد شد و هرگاه میاید ملتقط حاکمی که نفقه ملقوط بدهد امداد انفاق ملقوط از و طلب
کند که از بیت المال بدهد و اگر حاکم نباشد از مسلمانان هم طلب دارد و بذل نفقه واجب است بر ایشان بنا بر
کفایت زیرا که دفع ضرر نیست که قدرت بران دارد و بر ملتقط محافظت ملقوط او واجب است و انفاق واجب
نیست مگر آنکه دیگری بهم نرسد که انفاق او کند و عطای نفقه او واجب کفائی است بر جمیع مسلمانان و بقیام بعض
از دیگران ساقط میشود زیرا که دفع ضرورت مسلمانان واجب است باوجود قدرت و درین تردد است
چه دفع ضرورت منحصر در تبرع انفاق نیست میتواند که بطریق قرض از و انفاق کند و بعد از بلوغ از کسب او بگیرد و اگر حاکم هم و متبرعی بهم نرسد که
تبرعا انفاق او کند نفقه میدهد او را ملتقط و هرگاه بالغ شود و قادر بر ادای آن شود مسترد نماید اگر بنیت رجوع انفاق کرده باشد و اگر
باوجود امکان استعانت از دیگران انفاق بنیت رجوع کند یا بطریق تبرع نفقه بدهد او را جائز نیست که از و طلب
کند سیوم در احکام لقیط است و آن چند مسئله است اول شیخ رحمه الله فرموده که برداشتن طفل لقیط
واجب کفائیست زیرا که معاونت بر نیکی است قال الله تعالی وتعاونوا علی البر والتقوی و قوله سبحانه

من احیاها فکانما احیا الناس جمیعا و نیز نگاهداشتن لقیط دفع ضرورت مضطر است و مصنف رحمه الله گفته که وجه استحباب
است نه وجوب مترجم گوید که قول مصنف موجه است در صورت عدم خوف ضرر بر لقیط و در صورت خوف ضرر او وجه وجوب
است چنانچه شهید رحمه الله در کتاب لمعه گفته دوم لقیط هم مالک می شود مانند بالغ و آنچه در دست او باشد ملک
اوست مانند آنچه در دست بالغ بود زیرا که لقیط هم شایستگی مالک شدن دارد پس هرگاه یافته شود بر بدن او جامه حکم
می کنند بانکه جامه اوست و همچنین فرشی که بر آن باشد یا گهواره یا به چادری که بر او بود و همین حکم است آنچه در جامه او بسته
باشد مانند زری یا زیوری و اگر ملقوط بر چهارپای یا شتری سوار بود یا در خیمه یا فسطاطی یعنی خرگاهی باشد حکم میکنند بانکه
مال اوست و آنچه در آن خیمه و خرگاه هست مال اوست و همچنین اگر بیابند او را در خانه که مالک نداشته باشد و در آنچه یافته
شود پیش روی لقیط یا در دو طرف او تردد است اشبه آنست که حکم نمی توان کرد بانکه آنهم مال اوست زیرا که در ید او نیست
مگر آنکه قرینه باشد دال بر آنکه از وست چنانچه فقهای دیگر گفته اند و همین بحث است اگر لقیط بر دکانی باشد و بر آن دکان
متاعی باشد و عدم حکم در این جا اوضح است خصوصا وقتی که دست تصرف کسی بر آن متاع بود سیوم واجب نیست
ملتقط را که در وقت گرفتن لقیط شاهد بر آن بگیرد زیرا که لقیط امانت است و حکم ودیعت دارد و شاهد شرط امانت نیست
چهارم هرگاه لقیط را مالی باشد و ملتقط خواهد که از آن مال انفاق او کند محتاج است باذن حاکم زیرا که او را ولایتی
در مال لقیط نیست پس اگر بدون اجازت حاکم خرج آن مال را انفاق کند ضامن آنست زیرا که این تصرف در مال
غیر است بدون ضرورت و اگر حاکم یافته نشود جایز است که ملتقط لقیط را انفاق کند از مال او و ضامن نمیشود زیرا که
بحکم ضرورت انفاق کرده و الضرورات تبیح المحذورات پنجم ملتقط که یافته شود در دار الاسلام حکم باسلام او باید نمود
هر چند مالک آن شوند کفار وقتی که در آن مسلمانی باشد که امکان تولد لقیط از او بود زیرا که احتمال هست که از مسلم
باشد حکم اسلام را غالب نموده اند بر حکم کفر و اگر مسلمانی در آن نباشد لقیط غلام ملتقط میشود و همچنین اگر لقیط را بیابند
در دار الحرب و در آنجا کسی از مسلمانی متوطن نباشد مترجم گوید مراد بدار الاسلام در اینجا شهری است که حکم اسلام در آن
جاری باشد و کافری در آن نباشد مگر آنکه معاهد بود خواه اهل آن همه مسلمان باشند یا همه کافر یا بعضی مسلمان و بعضی
دیگر کافر کما لا یخفی ششم عاقله یعنی دیت دهنده از جنایت لقیط امام است هرگاه نسب او معلوم نباشد و ضامن جریره
هم نداشته باشد خواه آن جنایت عمدا کند یا خطا در صورتیکه غیر بالغ باشد و هرگاه بالغ شود و جنایتی کند بر کسی پس اگر
عمدا کند قصاص میکنند او را و اگر خطا کند دیت آن جنایت امام میدهد و اگر شبیه عمد باشد چنانچه در کتاب دیات
مذکور خواهد شد دیت از مال لقیط میگیرند و اگر کسی جنایتی بر لقیط کند در حالتی که صغیر باشد پس اگر جنایت بر نفس او کند

یعنی لقیط را بکشد خطاً دیت میگیرد از و امام و اگر عمداً بکشد او را قصاص میکند او را و اگر جنایت بر عضوی از اعضای
او کنند شیخ رحمه الله گفته که قصاص نمیکنند جانی را و دیت هم از و نمیگیرند زیرا که معلوم نیست که در هنگام بلوغ مقصود او
چه خواهد بود و او حکم طفلی که کسی عضوی از و ببرد و پدر طفل و حاکم را نمیرسد که جانی او را قصاص کنند یا دیت از و بگیرند بلکه تاخیر
میکنند تا هنگام بلوغ آن طفل که بعد بلوغ هرچه خواهد بکند و اگر بگوییم که جائز است ولی را که دیت بگیرد از جانی طفل در صورتیکه
نفع طفل در آن باشد اگر جنایت خطا بود یا قصاص نماید اگر جنایت عمداً کنند خوب خواهد بود زیرا که تاخیر با وجود سبب
بی معنی است و ملتقط متولی قصاص یا دیت نمیشود زیرا که او را بر لقیط ولایتی نیست در غیر محافظت و نگاهبانی او پنجم
هرگاه لقیط بالغ شود کسی او را قذف کند یعنی نسبت بزنا بدهد که زنا کرده و بگوید که تو غلامی یعنی قذف بمن نمیرسد زیرا که در قذف
مملوک تعزیر مقرر است شرعاً نه حد که هشتاد تازیانه باشد و او بگوید که من آزادم شیخ رحمه الله درین مسئله دو قول دارد یکی
حد بر قاذف نمیرسد زیرا که حکم بحریت لقیط متیقن نیست شاید غلام کسی باشد بلکه بحسب ظاهر حکم بحریت او میکنند و محتمل
است نه یقینی پس اشتباه بهم رسیده که موجب سقوط است و قول دویم آنکه هرگاه در شرع حکم بحریت لقیط دار الاسلام
شده بحسب ظاهر و امور شرعیه منوط بظاهر است حد ثابت باشد مانند ثبوت قصاص و همین قول اخیر اشبه است ششم
اگر لقیط اقرار کند که بنده فلانست بعد از آنکه بالغ شود و عاقل باشد قبول میکنند اقرار او را در صورتیکه معلوم نباشد
آزادی او و پیشتر هم دعوی آزادی نکرده باشد زیرا که اقرار عقلا در آنچه مضر ایشان باشد قبول است هفتم هرگاه دعوی کند
مرد بیگانه که لقیط پسر من است قبول کرده میشود دعوی او هرچند بینه نداشته زیرا که لقیط مجهول النسب است و هر کس مجهول
النسب را ملحق بخود میسازد باقرار ملحق باو میشود چنانچه در کتاب الاقرار مذکور خواهد شد پس او سزاوارتر است بآن لقیط
از دیگران خواه مدعی آزاد باشد یا بنده مسلمان بود یا کافر و همچنین اگر مادر اقرار کند که لقیط پسر من است باو ملحق میشود
و اگر بگوییم که نسب او ثابت نمیشود مگر آنکه بعد از بلوغ اقرار کند بهتر خواهد بود و هرگاه لقیط یافته شود در دار الاسلام حکم
به بندگی و کفر او نمی توان کرد و بعضی گفته اند که اگر کافر بینه بیارد برای اثبات پسری لقیط که حکم بکفر او میتوان نمود الا
حکم باسلام باید نمود زیرا که از دار الاسلام برداشته شده هرچند بسبب بینه نسب و بکافر لاحق شود در آخر لیکن
قول اول بهتر است **و ملحقات مسائل لقیط** است احکام نزاع و آن پنج است **اول** اگر اختلاف کنند
ملتقط و لقیط در انفاق یعنی ملتقط بگوید که فلان مبلغ در ضروریات تو خرج کردم و لقیط انکار کند پس اگر آن مبلغ
بقدر خرج متعارف معتاد باشد قول قول ملتقط است با قسم او و اگر زیاده از قدر معتاد دعوی کند قول قول لقیط
است در آنچه زیاده دعوی نموده و اگر انکار کند اصل انفاق را قول قول ملتقط است و اگر لقیط را مالی باشد

انکار کند که ازان مال انفاق نکرده دریں صورت نیز قول قول ملتقط است با قسم زیراکه او امین است شرعا مترجم گوید
این در صورتیست که ملتقط انفاق بحکم حاکم کند و بعد ازان طلب وجه انفاق از لقیط نماید و اگر بدون حکم حاکم انفاق کند
مطالبه آن جائز نیست و اگر از مال لقیط انفاق او کرده باشد ضمان آن بر اوست چنانچه صاحب مسالک گفته دوم
اگر دو کس نزاع کنند در التقاط لقیط و هر کدام دعوی التقاط کند هر دو مساوی باشند در شرایط قرعه بیاندازند در میان آنها
زیراکه هیچکدام ترجیح ندارد بر دیگری و بسا باشد که شترک [illegible] باشد برای لقیط و اگر واگذارد یکی از آنها حضانت لقیط
را بدیگری صحیح است و موقوف بر اجازت حاکم نیست زیراکه مالک محافظت او دیگری نیست سیوم هرگاه التقاط
کنند طفلی را دو کس پس هر کدام از آنها که خواهند تنهای نگاهبانی و حضانت او نماید بدست او میگذارند آن لقیط را و اگر
تنازع کنند قرعه باید انداخت خواه هر دو مالدار باشند یا یکی مالدار بود و دوم معسر و همچنین هر دو حاضر باشند یا یکی حاضر و دوم
مسافر یا یکی مسلمان و دوم کافر در صورتیکه لقیط کافر باشد یعنی از دار الکفر برداشته باشند او را و در آنجا مسلمانی نباشد
که امکان تولد او ازان مسلمان باشد و یکی اگر ازان دو نشانی ازان طفل بگوید که در فلان عضو خالی دارد مثلا بآن
حکم نمیتوان کرد که از دست بلکه بقرعه انفصال باید نمود چهارم هرگاه دعوی پسری لقیط کنند دو کس پس اگر یکی ازان
دو بینه داشته باشد حکم میکنند به بینه او و اگر هر کدام اقامت بینه کنند قرعه بیاندازند و همین حکم است اگر هیچکدام بینه
نداشته باشد هر چند یکی ازان دو ملتقط باشد زیراکه بسبب تصرف راجح نمیشود دعوی او چه در نسب ذی الید
و غیر ذی الید برابر اند در دعوی بخلاف دعوی مال که ذی الید راجح است از غیر لهذا بینه بر اوست و قسم بر ذی الید
پنجم هرگاه اختلاف کنند کافر و مسلمان یا حر و عبد در دعوی ثبوت لقیط شیخ رحمه الله فرموده که ترجیح میدهند مسلم
را بر کافر و حر را بر عبد و دریں تردد است مترجم گوید زیراکه اخبار دلالت میکنند بر تساوی مدعیان نسب در دعوی
و عدم ترجیح هیچکدام بر دیگری بغیر بینه و بر تقدیریکه ملحق بکافر یا عبد کنیم حکم بکفر و عبودیت نمی توانیم کرد تا هنگام بلوغ
و بعد ازانکه بالغ شود اگر اقرار بعبدیت خود کند عبد خواهد بود و الا حر و همچنین در اسلام و کفر قسم دوم در حیوان
ملتقط است و کلام در حیوان گرفته شده است و گیرنده آن و حکم آن اما اول پس آنچه نیست مملوک ضایع
که در دست کسی نباشد و او را بگیرند و در عرف شرع آن را ضاله میگویند و گرفتن او در صورت جواز هم مکروه است
مگر آنکه متیقن التلف باشد اگر کسی او را نگیرد البته حیوانات درنده او را بکشند یا از عدم علف و آب تلف شود دریں
صورت مال گیرنده میشود و جائز است تصرف آن بدون کراهت و سنت است که شاهد بگیرد در گرفتن آن زیراکه
ایمنی نیست ازانکه حادثه بر گیرنده عارض شود و ورثه آنرا مال میراث خود دانند و بر تقدیر شهادت خود هم بطمع

اخذ آن بیفتد و مالک آن او را متهم بدزدی نکند پس شتر ضال را جائز نیست گرفتن هرگاه یافته شود در هنگامیکه آب و
علف داشته باشد یا صحیح بود که خود را باب علف تواند رسانید زیرا که پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم فرموده خفه حذاءه و
کرشه سقاءه فلا تهجه یعنی سم او کفش اوست و شکمبه او مشک اوست پس او را مگیر باین معنی که خود میتواند که برید و قوت خود
بهم رساند تا هنگامیکه مالکش خود را باو برساند و شتر محافظت نفس خود از سباع هم میتواند کرد پس اگر کسی بگیرد شتر گم شده
را ضامن اوست و اگر تلف شود و بری الذمه نمی شود اگر باز واگذارد آنرا و واجب است که آن را بمالکش برساند
و اگر نیابد مالک را تسلیم بحاکم کند زیرا که حاکم منصوب است برای مصالح مسلمانان که این کار هم از آن جمله است پس
اگر حاکم را چراگاهی باشد آنرا بفرستد بهمان چراگاه و اگر نباشد بفروشد آنرا و قیمت آنرا نگاهدارد برای مالک که هرگاه
پیدا شود باو بدهد و همین حکم است در شتر هم و در گاو و خر تردد است اظهر آنست که آنها هم مساوی شتر اند در حکم زیرا که چنین
مفهوم میشود از فحوای حدیث منع گرفتن شتر اما اگر واگذارد کسی شتر را در مکان مشقت و گرسنگی که آب و علف در آنجا
نباشد جائز است گرفتن او و مال ملتقط میشود و ضامن او نیست ملتقط که تاوانش بمالک بدهد زیرا که حکم چیز مباح دارد که هر که
بیابد تصرف تواند کرد و همین است حکم اسپ و شتر و گاو و خر هرگاه بیابند آنها را در مکان مشقت و یقین تلف که آب و علف
نداشته باشد و بیم کبار سباع بود که آنها را بدرند و طاقت گریختن از آنها نداشته باشند و گوسفند گم شده را هرگاه بیابد کسی
در بیابان که بیم سباع در آن باشد جائز است که بگیرد آنرا زیرا که از سباع صغیر هم نمیتواند گریخت در معرض تلف است و هر که
آنرا بگیرد مختار است در آنکه مالک آن شود و صرف آن کند در حاجت خود و هرگاه مالک ظاهر شود تاوان باو بدهد و در وجوب
تاوان تردد است زیرا که حکم مباح دارد و شیخ علی رحمه الله فرموده تعریف آن واجب نیست و اگر خواهد نگاهدارد آنرا امانت
در دست خود برای صاحبش و اگر تلف شود ضامن نیست یا بسپارد آن را بحاکم و حاکم محافظت آن کند یا بفروشد
و قیمت آن نگاهدارد و برساند بمالک هرگاه پیدا شود و در حکم همین است هر حیوانیکه از سباع کوچک نتواند گریخت مانند بچه های
شتر و گاو و بره و کره اسپان و خران و در آن تردد است زیرا که در آنها نص وارد نشده و الحاق آنها بگوسفند قیاس است
که نزد ما باطل است پس حکم مال لقیط دارد که یکسال تعریف باید کرد و بعد از آن اگر خواهد مالک شود و بعد ظهور مالک
تاوان باو بدهد و الا تصدق کند آنرا از جانب او چنانچه بعد ازین مذکور خواهد شد و گرفته نمیشوند حیوان ملکی که گم شده باشند
از مالک و نه یحامیر یعنی گوره خران ملکی زیرا که آنها از درندگان بسرعت دویدن خود را محافظت میتوانند کرد و مال
مسلمان را نمی توان متصرف شد بدون یقین تلف آن چنانچه مذکور شد و اگر یافته شوند حیوانات گم شده در آبادی
حلال نیست گرفتن آنها خواه بیم درندگان نداشته باشند یا داشته باشند مانند بچه های آنها و گاوان و اگر بگیرد آنها را

ملتقط مختار است که نگاهدارد آنها را برای مالک بطریق امانت و نفقه از خود بدهد یا آنها را بحاکم بسپارد و اگر حاکم نباشد خرج آنها بکشد و هرگاه مالک ظاهر شود از و بگیرد و اگر گوسفند باشد حبس کند آنرا تا سه روز پس اگر مالک پیدا نشود بفروشند و تصدق کنند قیمت آنرا اقتر حرم گویا این حکم در صورتی است که در مکان معموره یافته شود نه در بیابان و سوای گوسفند هر حیوانی که باشد بی مالک و یافته شود در صحرا التقاط کننده آن را واجب است که تا یکسال تعریف کند چنانچه اموال دیگر را تعریف می کنند و بعد از این مذکور خواهد شد یا محافظت آن کنند تا ظهور مالک یا بسپارد آنرا بحاکم علی ما فی المسالک و جایز نیست گرفتن سگ شکاری ضاله و لازم است که تا یک سال تعریف آن کنند و بعد از آن منتفع شود بان اگر خواهد که ضامن قیمت سوقی آن میشود هرگاه تلف شود **دوم** در بیان کسی که باید ضاله را صحیح است گرفتن گم شده حیوان هر بالغ و عاقل را اما طفل غیر بالغ و دیوانه پس شیخ رحمه الله جزم نموده بآنکه اخذ هم جایز است زیرا که آن اکتساب مال است و هرگاه انواع دیگر از اکتساب صحیح است از آنها این صحیح باشد ولیکن ولی میگیرد آنرا از دست آنها و تعریف میکند آن را عوض آن ها تا یک سال پس اگر مالک پیدا نشود و نفع در تملیک و تضمین آن باشد برای صبی و مجنون تملیک میکند ولی آنرا هرگاه مالک پیدا شود قیمت آن باو بدهد و الا باقی میگذارد آنرا امانت تا هنگام رسیدن مالک و در التقاط عبد تردد است اشبه انست که جایز است زیرا که او را اهلیت محافظت است و اما شرط است که ملتقط حیوان مسلمان باشد اشبه آنست که شرط نیست و عدالت بطریق اولی شرط نباشد **سیوم** در احکام التقاط حیوان است و آن چند مسئله است **اول** هرگاه بیابد اخذ حیوان خانگی سلطانی که انفاق الحیوان کند از بیت المال نفقه او از مال خود بدهد و واپس میگیرد آنرا از مالک و بعضی فقها گفته که واپس نمیگیرد زیرا که براو واجب است محافظت او که بدون انفاق تمام نمیشود و بر امر واجب عوض گرفتن جایز نیست و نیز انفاق بر مال غیر است بغیر اذن وی پس عوض نداشته باشد و وجه آنست که جایز است زیرا که بان دفع ضرر از ملتقط میشود و عدم جواز گرفتن عوض از واجب ممنوع است و اذن شارع در انفاق قایم مقام اذن مالک است **دوم** هرگاه در حیوان ملقوط نفعی باشد مانند اینکه سوار شوند یا شیر بدهد یا خدمت کند شیخ در نهایه فرموده این منفعت در برابر نفقه او خواهد بود و بعضی فقها گفته اند که لا حظه نفقه و قیمت منفعت باید کرد و تقاص باید نمود یعنی موضعه باید کرد اگر برابر شود اسقاط حق هر کدام از دیگری بعمل آمد و اگر تفاوت باشد باید ادای وجه تفاوت بیکدیگر نمایند و این اشبه است **سیوم** ملتقط ضامن حیوان گم گرفته نمیشود اگر بعد از یک سال زمان تعریف تلف شود آن حیوان در دست او مگر آنکه تفریط و توانی در محافظت آن کرده باشد و اگر بعد از یک سال قصد تملک آن کرد حیوان که ضامن آن میشود که بعد از ظهور مالک تاوان باو بدهد و این

ضمان از وساقط نمیشود هر چند بعد از ان فسخ این قصد نماید و قصد محافظت لقیط کند و اگر اولا قصد محافظت کند و بعد از ان قصد تملک ضمان بر او لازم میشود چهارم شیخ رحمه الله فرموده هرگاه بیابد کسی غلامی بالغ یا مراهق یعنی قریب البلوغ را او را نمی توان گرفت و حکم حیوان گم شده دارد که قادر بر محافظت خود باشد از درندگان و اگر آن غلام صغیر بود جائز است که او را بگیرد و لقیط نماید و این قول خوب است زیرا که او مالی است در معرض تلف و التقاط آن جائز است پنجم هر کس بیابد غلام خود را در غیر وطن خود و حاضر کند شهود که شهادت بدهند بر آنکه از شاهدان شنیده اند که باین صفت غلام او بوده که از پیش او گریخته یا گم شده باین شهادت آن غلام را از دست متصرف نمیگیرند و باو نمیدهند زیرا که احتمال هست که غلام دیگر هم باین صفات باشد و تکلیف میکنند او را که شاهدان اصل بیارد که آنها او را دیده باشند و اگر متعذر باشد حاضر کردن آن شاهدان واجب نیست که غلام را بفروشند بشهری که شاهدان در آنجا باشند و همچنین واجب نیست که غلام بفروشند بمدعی که او را ببرد بآن شهر و اگر شهود در انجا شهادت بدهند بر مدعای او بدهند غلام از و باشد و زر قیمت واپس بگیرد و الا باشتراک او باشد مگر آنکه حاکم صلاح در ان داند که درین صورت جائز است و اگر تلف آن غلام پیش از رسیدن بمکان شاهدان یا بعد از ان بدون ثبوت دعوی مدعی ضامن میشود مدعی قیمت غلام را و اجرة او را تا هنگام تلف قسم سیوم در احکام لقطه بمعنی اخص است یعنی لقطه مال صامت و آن مقتضی بیان سه امر است اول این قسم از اقسام لقطه مالیست که یافته شود و در ید تصرف کسی نباشد یعنی مال صامت نه انعم زیرا که این احکام مخصوص نعمات است پس هر چه از مال ملقوط کم از درهم باشد جائز است که آنرا بگیرد و بان منتفع شود هر که یافته و تعریف آن واجب نیست و انچه زیاده از ان باشد پس اگر یافته باشد در حرم خدا بعض فقها گفته اند که حرام است گرفتن آن و بعض دیگر میگویند که مکروه است و آن اشبه است و حلال نیست که آنرا بردارد مگر بقصد تعریف و واجب است که آنرا تعریف کنند در یکسال پس اگر بهم رسد مالک آن باو بدهد و الا تصدق کند آنرا از جانب مالک یا باقی گذارد و آنرا امانت پیش خود و جائز نیست او را که مالک آن شود و اگر تصدق کند آنرا بعد از اتمام سال و بعد از ان مالک پیدا شود و راضی بتصدق نمودن نباشد در ان دو قول است قول بهتر آنست که ملتقط ضامن آن نیست زیرا که امانت بود نزد او و دفع کرده آنرا بوجهی مشروع و اگر بیابد آنرا در غیر حرم تعریف کند آنرا در یکسال اگر از جمله اشیائی باشد که باقی ماند مانند جامه ها و متاعها و طلا و نقره و بعد از ان مختار است خواهد مالک آن شود و ضامن باشد که هرگاه مالک بهم رسد قیمت آنرا باو بدهد و خواهد تصدق کند آنرا از جانب مالک اگر پیدا شود مالک و راضی نشود بتصدق لازم است ملتقط را که تاوان آن بدهد یا مثل آن یا قیمت آن و خواهد باقی بگذارد آنرا در دست خود امانت مالک و درین صورت

اگر تلف شود بدون تفریط ضامن نیست مترجم گوید در لقطهٔ حرم بعد از تعریف یکسال اگر آنرا تصدق کند میان فقها خلافست در آنکه اگر مالک پیدا شود و راضی بتصدق نباشد تاوان بر ملتقط هست یا نه و مصنف عدم وجوب تاوان را اظهر دانسته بدلیلیکه مذکور شد و در لقطهٔ غیر حرم باتفاق بعد از تعریف معهود و تصدق نمودن از جانب مالک و بهم رسیدن مالک بعد از ان و کراهیت او از تصدق ضمان بر ملتقط هست و مستند آن روایات کثیره است هر چند دلیل عدم وجوب که مذکور شد درین هم جاری بود والله اعلم و اگر ملقوط از اشیای باشد که باقی نمی ماند یا مانند طعام آنرا قیمت کرده خود بگیرد و منتفع شود بان و ضامن باشد و اگر خواهد بحاکم بدهد و ضامن نیست و اگر بقای آن محتاج بعملی باشد مانند خرما که محتاج است به خشک کردن تا باقی بماند اطلاع میدهد حاکم را که قدری از ان بفروشد برای خرج اصلاح باقی و اگر حاکم بداند که نفع در فروختن آنست و تعریف قیمت آن جایز است که بفروشد آنرا و قیمت را نگاهدارد که هرگاه مالک بهم رسد باو بدهد و در جواز برداشتن نعلین و اداوهٔ آن مطهره است که از چرم میسازند و آب در ان کشند برای طهارت و برداشتن تازیانه که اینهم غالبا از چرم می باشد فقها خلاف کرده اند زیرا که اصل در چرم عدم تزکیه است اظهر آنست که جائز با کراهیت و همچنین مکروهست برداشتن عصا و شظاظ یعنی چوبی که گوشه جوال شتربان بندند و ریسمان و میخ بستن چهارپایان و خیمه و پای بند شتران و امثال آن از آلات و ادوات که قیمت اینها کم و نفع بسیار می باشد و هر لقطه که باشد مکروه هست برداشتن آن خواه بزرگ باشد یا کوچک خصوصا فاسقان را که غالبا بی پروائی در امور شرعیه میکنند و کراهت موکده است برداشتن آن معسر را و سنت است که شاهد بگیرد در برداشتن لقطه یعنی مطلع سازد شهود را برانکه برداشته است چیز را که با اینها نشان بدهد آنرا بنوعی که بر تمام صفات آن مطلع شوند تا کسی ادعای تملک بدروغ نکند

پنج مسئله است **اول** آنچه یافته شود در صحراها یا در اماکن خراب که اهل آنها هلاک شده باشند و کسی از آنها نمانده باشد آن چیز از کسی است که یافته آنرا منتفع می شود بان و تعریف آن واجب نیست و همچنین اگر بیابد چیزی که مدفون باشد در زمین و آن زمین را مالکی نباشد و اگر آنرا مالک باشد یا فروشنده آن زمین معلوم شود تعریف کند آنرا پس اگر نشانهای آنرا درست بگوید آن مالک یا بایع سزاوار تر است بان چیز و الا تعلق بواجد دارد یعنی هر که یافته آنرا و همچنین اگر بیابد چیزی را از شکم چهارپای و بایع آن چهارپا نشانهای آن نگوید یا اگر بیابد چیزی را از شکم ماهی پس آن مال اوست مترجم گوید اگر چهارپا اهلی باشد تعریف آن ببایع باید نمود و اگر وحشی بود آنچه از شکم او برآید مال واجد است و همچنین ماهی اگر از دریا شکار کرده باشند و از شکم آن جوهری و مانند آن چیزی برآید بواجد تعلق دارد نه بصیاد زیرا که او مطلع بران نبوده و قصد تملک آن نداشته و اگر ماهی را از آب محصوری برآرند

مانند عوضی تعریف آن بمالک عوض باید نمود اگر بشناسد مال اوست والا مال واجد علی ما فی المسالک و نیز گفته اند که آنچه
از زمین یا دریا برآید و حکم کرده باشند بآنکه مال واجد است در صورتیست که اثر اسلام بران نباشد و بران خمس است والا
حکم لقطه دارد **دوم** اگر نزد کسی دزدی مالی بگذارد و او بداند که مال آن دزد نیست جایز نیست که آن مال را بهمان دزد
بدهد خواه مسلمان باشد دزد یا کافر پس اگر بشناسد مالک آن مال را میباید بآن بدهد و اگر مالک را نشناسد حکم لقطه دارد مصنف رحمه گوید
این حکم در صورتیست امکان اخذ آنمال است و استرداد بمالک است و اگر ممکن نباشد و متضمن ضرری برای او یا برای مومنی
بود درینصورت مکلف بان نیست و حکم ودیعتی دارد که بزور غاصبی از دست او گرفته باشد **سوم** هر کسی بیابد در خانه خود یا در
صندوق خود مالی و نشناسد مالک آنرا پس اگر داخل آنخانه سوای او دیگری هم میشده باشد یا در آن صندوق دیگری هم تصرف
میکرده باشد آنمال حکم لقطه دارد والا مال اوست **چهارم** لقطه ملک ملتقط نمیشود پیش از انقضای زمان تعریف که یکسال
است هر چند نیت تملک آن کنند ملتقط و بعد از یکسال هم ملک او نمیشود مادام که قصد تملک آن نکند و بعضی فقها گفته اند که
مالک آن میشود بعد از تعریف یکسال هر چند قصد تملک نکند و آن بعید است **پنجم** شیخ رحمه الله گفته که لقطه را ضامن شود
ملتقط بسبب مطالبه مالک نه بنیت تملک و این قول بعید است زیرا که مطالبه فرع استحقاق است و استحقاق مطالبه بعد ضمان
ملتقط است که متاخر از نیت تملک است **امر دوم** ملتقط است یعنی کسی که بردارد لقطه را و شرط است در او که شایستگی
اکتساب مال داشته باشد یا شایستگی محافظت آن پس اگر بردارد طفل غیر بالغ چیزی را جایز است زیرا که اطفال شایستگی اکتساب
دارند و ولی را واجب است که تعریف آن کند از جانب آن طفل و همچنین دیوانه و صحیح است التقاط کافر هم زیرا که او هم شایستگی
اکتساب مال دارد و در جواز برداشتن لقطه حرم از طفل و دیوانه و کافر تردد است زیرا که آنها شایسته امانت داری نیستند
و لقطه حرم را امانت باید نگاهدارند و قصد تملک آن جایز نیست اصلا و غلام را میرسد که لقطه حرم و غیر حرم بگیرد زیرا که
اهلیت امانت دارد و در روایت ابی خدیجه از حضرت امام جعفر صادق علیه السلام وارد شده که غلام متعرض لقطه نشود
و شیخ رحمه الله جایز ندانسته و آن اشبه است بدلیل مذکور و همچنین غلام مدبر و کنیز ام ولد هم میتواند گرفت لقطه را و جواز لقطه
مکاتب اظهر است و خواه مکاتب مطلق باشد یا مکاتب مشروط زیرا که مشبت حریت است و او را اهلیت تملک
است **سوم** در احکام و این چند مسئله است **اول** توالی شرط نیست در تعریف لقطه پس اگر متفرقه تعریف کند از آنرا یک
سال جایز است و تعریف باید نمود در وقت اجتماع مردم و برآمدن آنها از خانها جهت امر جامعی مانند صبحها و شامها
جهت نماز در مساجد جمع میشوند و کیفیت تعریف آنست که بگوید کیست که از او طلائی یا نقره یا جامه و امثال آن گم شده
و اگر بیشتر ابهام کند احوط است مانند آنکه بگوید کیست که از او گم شده مالی یا چیزی زیرا که این کلام دورتر است از آنکه

بتخمین و حدس دریابد آنرا بیگانه و زمان تعریف اوقات اجتماعات مردم در اماکن است مانند عیدها و جمعه‌ها و مواضع اجتماع
خلایق مثل مشاهد مشرفه و دروازه‌های مساجد و مساجد عظیمه و بازارها و مکروه است تعریف در اندرون مسجد و جایز است
که ملتقط خود تعریف کند یا امینی یا اجیری برای تعریف بگیرد مترجم گوید شیخ رحمه الله فرموده که اجرت نائب در تعریف بر ذمه
واجد است صاحب مسالک گفته که در نصوص امر بتعریف لقطه وارد شده در یکسال و لازم است که هر روز متعرض تعریف
شود و علما گفته اند که نوعی تعریف باید نمود که عرفاً آنرا تعریف گویند باین طریق که در ابتدا هر روز یکمرتبه یا دو مرتبه ندا کند مردم را
و بعد از آن در هر هفته یکمرتبه و بعد از آن در هر ماه صاحب قواعد گفته توالی تعریف تا یکسال باین معنی است که واجب نیست
بلکه باید در دوازده ماه تعریف بعمل آرد خواه آن ماههای پی در پی باشند یا متفرق باین طریق که در دو ماه تعریف بطریق
مذکور کند و دو ماه دیگر موقوف نماید و بعد از آن باز بعمل آرد دوم هرگاه بدهد لقطه را بحاکم و حاکم آنرا بفروشد پس اگر مالک
آنرا دریابد باو میدهد آن ثمن را و اگر نیابد مالک را استرد میکند قیمت را بملتقط زیرا که او را ولایت تملک و تصدق هست
اگر خواهد مالک شود آنرا و هرگاه مالک پیدا شود قیمت آن را باو بدهد و الا تصدق کند از جانب مالک مترجم گوید مراد از
استرداد بملتقط آنست که ملتقط درخواست آن از حاکم کند در اینصورت حاکم آنرا بملتقط میدهد که او را ولایت تصرف
هست و اگر ملتقط هم نخواهد لازم نیست حاکم را که لقطه باو استرداد کند سوم بعضی فقها گفته اند که واجب نیست تعریف
لقطه مگر در صورتی که قصد تملک آن داشته باشد بعد از تعریف یکسال و اگر قصد تملک نباشد بایست مجهول المالک
و محافظت آن باید کرد تا وقتی که مالک پیدا شود و درین اشکال است زیرا که لقطه بایست غیر معلوم المالک و واجب
است رد آن بمالک هرگاه معلوم شود و طریق تحصیل علم بمالک آن در اخبار مبین شده که تا یکسال تعریف آن کنند
بخلاف مال دیگر سوای لقطه که مجهول المالک باشد که در آن امر بتعریف نشده پس مانند سایر اموال مجهول المالک
نباشد و جایز نیست تملک لقطه مگر بعد از تعریف هر چند در دست ملتقط سالها باشد و لقطه امانت است در دست
او در مدت یکسال که زمان تعریف است پس ضامن آن نیست ملتقط مگر آنکه تفریط و تعدی کند و اگر تلف شود
بدون آن مال مالک تلف شده باشد و اگر در آن زیادتی حاصل شود آنهم از دست خواه آن زیادتی متصل باشد
مانند اینکه گاو لاغر فربه شود یا منفصل مانند اینکه بچه از و بر آید و بعد از تعریف اگر قصد تملک آن کند ضامن میشود
و اگر نیت تملک آن نکند ضامن نمیشود بلکه امانت خواهد بود در دست او و اگر نیت تملک کند و بعد از آن مالک
پیدا شود جایز نیست او را که از دست ملتقط بگیرد عین را بلکه طلب مثل آن بکند یا قیمت آن اگر مثلی نباشد
و درین صورت اگر ملتقط همان عین را بدهد که مالک خود نکرده بود آن هم جایز است و اگر بعد از قصد تملک در آن

عیبی بهم رسد بمال ملتقط باشد که در ملک او بهم رسیده و اگر بعد از قصد تملک دران خواهد که عین آن را رد کند بمالک باید تفاوت قیمت آن را هم بمالک بدهد زیرا که عیب در ملک ملتقط حادث شده و درین قول اشکال است زیرا که حق مالک تعلق بغیر عین گرفته پس لازم نیست که بعیب قبول کند چهارم هرگاه التقاط کند غلامی چیزی را و آقای او را معلوم نباشد و تعریف کند آن غلام لقطه را تا یکسال کامل و بعد از ان تلف کند آنرا تعلق میگیرد ضمان آن لقطه بر قبه عبد که هرگاه آزاد شود ادای تاوان بمالک کند مانند قرضی که بدون اجازت مولی گرفته باشد و اگر آگاه شود آقای او بان که عبد التقاط نموده و هنوز تعریف نکرده و انتزاع نکند آن لقطه را از دست غلام ضامن آن میشود زیرا که اهمال در محافظت کرده در صورتیکه غلام امین نباشد و درین تردد است زیرا که بر مولی واجب نیست که انتزاع عین از دست غلام خود کند بدون اجازت آقا گرفته باشد تا ضمان بر او لازم میشود باهمال و اگر تعریف کند آن مال را غلام مالک آن میتواند شد آقا اگر خواهد و ضامن هم میشود و اگر انتزاع کند ان لقطه را آقا از دست غلام لازم است بر او که تعریف آن کند و جایز است که بعد از تعریف یکسال مالک آن شود یا تصدق کند آنرا و ضامن باشد یا باقی گذارد آنرا در دست خود بطریق امانت که اگر تلف شود بدون تفریط ضامن نباشد پنجم واجب نیست دفع لقطه بمدعی ملکیت آن بدون بینه کفایت نمیکند وصف مدعی صفات آنرا و اگر وصف کند مدعی صفاتی را که غالباً بغیر مالک مطلع بر آن صفات نباشد مانند اینکه و کاء آنرا بیان کند یعنی رشته که بان بسته باشند آنرا یا ظرف که دران گذاشته باشند یا وزن و نقد آن طلا است یا نقره ظاهر کند پس ملتقط انرا بر غارد کند جائز است و اگر امتناع کند ازو و طلب بینه نماید مجبور نمیگیرند لقطه را ازو مسئله فرعیه اول اگر رد کند ملتقط لقطه را باعتبار وصف مدعی صفات آنرا و بعد از ان دیگری اقامت بینه کند بر ملکیت آن انتزاع میکنند آنرا از اول و اگر تلف شده باشد میرسد او را که مطالبه عوض کند ازو زیرا که قبض فاسد گرفته و میرسد او را مطالبه از ملتقط کند زیرا که او مالش را بدون اثبات بمدعی داده ولیکن اگر طلب کند از ملتقط او مطالبه آن بر مدعی تملک می نماید که اخذ و قبض ناحق نموده در صورتیکه ملتقط تصدیق ملکیت او نکرده باشد و اگر مطالبه کند از قابض او طلب آن از ملتقط نمی تواند کرد زیرا که بزعم قابض ظلماً ازو گرفته است و مظلوم را نمیرسد که بر دیگری مطالبه وجه ماخوذ نماید دویم اگر یکی اقامت بینه کند بر آنکه مال اوست و ملتقط بدهد آنرا باو و بعد از ان دیگری هم اقامت بینه کند بر آنکه مال اوست پس اگر بینه یکی راجح بر دیگری باشد حکم بهمان بینه میکنند و اگر هر دو مساوی باشند بقرعه حکم میکنند پس اگر قرعه بنام دوم برآید واپس میگیرند آنرا از اول و تسلیم میکنند بدویم و اگر تلف شود ملتقط ضامن آن نمیشود

که تاوان بدو نیم بدهد در صورتیکه بحکم حاکم باول داده باشد و اگر باجتهاد خود داده ضامن میشود و اما اگر اولین اقامت بینه کند بعد از انقضای سال تعریف یا ملتقط تملک آنکرده باشد و عوض آن داده باشد بمدعی اول و بعد از ان دوم اقامت بینه کند و بینه دوم راجح باشد یا قرعه بنام او برآید ضامن میشود ملتقط باهر حال یعنی خواه بحکم حاکم باولین داده باشد یا باجتهاد خود زیرا که حق ثابت شده بذمه ملتقط و باداء عوض باولین بری الذمه نشده و واپس میگیرد آنرا از اول زیرا که متحقق شد بطلان حکم ادا از دادن او باول

کتاب الفرائض

این کتاب در بیان فرائض است و فرض در لغت بمعانی بسیار آمده از ان جمله است معنی قطع و فصل یعنی عطیه است و در عرف شرع عبارتست از سهام یعنی حصه ها که در حصه ها که در کتاب الله یا سطلقادر مال میراث مقرر شده و مناسب میان معنی لغوی و معنی شرعی ظاهر است و پیغمبر صلی الله علیه واله وسلم فرموده که بیاموزید فرائض را که آن نصف علم است و در توجیه نصف علم بودن فرائض وجوه گفته اند بملاحظه تطویل مذکور نشد و کلام ما در مقدمات و مقاصد آنست و لواحق اما مقدمات پس چهار است **مقدمه اول** در بیان موجبات ارث است یعنی اموریکه بسبب آن ارث ثابت میشود میان دو کس و آن یا نسب است یا سبب و مراد بنسب آنست که میان دو کس پیوستگی باشد بجهت ولادت یا باین طریق که یکی از دیگری متولد شده باشد یا آنکه ولادت هر دو منتهی شود بثالثی بروجهی شرعی و مراد بسبب پیوستگی است میان دو شخص بروجهیکه بالا که بعد ازین مذکور خواهد شد پس نسب سه مرتبه دارد **اول** پدر و مادر و اولاد هرچند پائین روند مانند پسر پسر او و پسر دختر پسر او **دوم** برادران و اولاد آنها هرچند پائین روند بقسمی که مذکور شد و اجداد هرچند بالا روند مانند پدر جد و پدر پدر پدر **سوم** خالوها و عموها و مترجم گوید درینجا ذکر اولاد آنها هم لازم است که آنها هم درهمین مرتبه اند در وقت عدم اخوال و اعمام و مصنف رحمه الله غفلت کرده و باید دانست که مراد از اخوت برادران و خواهران است و از اخوان و اعمام و خالوها و خاله ها و عموها و عمه ها است و مخصوص ذکور نیست بلکه درهر مرتبه ذکور و اناث مساوی اند هرچند در میراث کم و زیاد باشد و مراتب ثلثه مذکوره در نسب مرتب اند در میراث باین معنی که باوجود مرتبه اول بمرتبه دوم میراث نمیرسد زیرا که اقرب مانع ابعد است و سبب دو چیز است یکی زوجیت یعنی زناشوے و دوم ولا بالفتح و او یعنی پیوستگی سوای نسب و زوجیت و آن سه مرتبه دارد یکی ولاء عتق و بعد از ان ولاء ضمان جریره پس ولای امامت و ولای عتق مانع میراث بولای ضمان جریره میشود و آن مانع ولای امامت است بدستوریکه در مراتب سابق مذکور شد و باید دانست که وارث منقسم است بسه قسم یکی آنکه میراث نمی برد مگر بفرض دوم آنکه گاهی

میراث بفرض برد وگاهی بقرابت وسوم آنکه میراث بقرابت باو میرسد نه بفرض ومراد بفرض آنست که حق تعالی در کلام
مجید برای او حصه مقرر کرده باشد مانند مادر که حق تعالی باو سدس مقرر کرده اگر از میت ولد مانده باشد واگر لا ولد باشد
ثلث مال میت باو داده میشود واگر پدر و مادر و برادران داشته باشد دران صورت بمادر سدس داده میشود قال
سبحانه تعالی ولابویه لکل واحد منهما السدس مما ترک ان کان له ولد وان لم یکن له ولد وورثه ابواه فلامه الثلث
فان کان له اخوة فلامه السدس وحق مادر همانست وبقرابت میراث نمی برد دیگر آنکه گاهی بطریق رد هم زیاده فرض
باو میرسد هرگاه بعد از ادای فرض چیزی از ترکه باقی بماند چنانچه بعد ازین مذکور خواهد شد وهمچنین زن وشوهر میت
میراث بفرض می برند نه بقرابت چه در کلام مجید شوهر را با عدم ولد نصف ترکه زن مقرر شده وبا وجود ولد ربع وزن
را با عدم ولد ربع وبا وجود ولد ثمن یعنی حصه هشتم قال سبحانه وتعالی ولکم نصف ما ترک ازواجکم ان لم یکن لهن ولد فان کان
لهن ولد فلکم الربع وقال عز من قائل ولهن الربع مما ترکتم ان لم یکن لکم ولد فان کان لکم ولد فلهن الثمن وسوای آن بزوج
وزوجه چیزی نمیرسد مگر قادرا وآنرا دو تفسیر کرده اند یکی آنکه هرگاه شوهر بمیرد وسوای زن وارثی ازو نماند تتمه میراث
هم باو رد میکنند و با امام نمیدهند واگر همچنین زن بمیرد وسوای شوهر وارثی نداشته باشد بعد ادای فرض که نصف
مال باشد نصف دیگر باو رد میکنند و با امام نمیدهند وچنین صورتی نادر الوقوع است ومعنی دوم آنکه زوج وزوجه
غیر فرض نمی برند مگر بقول نادری از فقها که رد بر زوجه جایز داشته وعامه علما رد بر زوج می نمایند و بر زوجه تجویز نکرده اند
بلکه تتمه فرض او را وارث امام میدانند ومراد بقرابت آنکه حق تعالی جهت او بیان حصه یعنی مانند ثلث و ربع و نصف
وسدس ننموده بلکه از آیت کریمه واولوا الارحام بعضهم اولی ببعض فی کتاب الله بیان وراثت او فرموده مانند اینکه
از میت پسر و دختر ماند خواه از هر کدام واحد یا متعدد که دو حصه به پسر داده و یک حصه بدختر قال سبحانه یوصیکم الله فی
اولادکم للذکر مثل حظ الانثیین ومانند اعمام واخوال میت که حصه برای آنها بخصوص معین نشده ومثال وارثی
که گاهی بقرابت میراث می برد وگاهی بفرض سدس می برد با وجود ولد بموجب آیه کریمه ولابویه لکل واحد منهما
السدس وبقرابت بدون ولد وبدون مادر تمام مال وبا مادر بدون ولد دو ثلث مال قال سبحانه وان لم یکن له
ولد وورثه ابواه فلامه الثلث یعنی اگر ولد نداشته باشد میت و وارث او پدر و مادر او باشد پس مادر او راست
ثلث ترکه و دو ثلث باقی بموجب آیت کریمه واولوا الارحام بعضهم اولی ببعض به پدرش میدهند وهمچنین یک دختر
یا چند دختر و یک خواهر یا چند خواهر وکلاله یعنی اولاد مادر که از شوهر دیگر سوای پدر میت بهم رسیده باشند
که آنها گاهی بفرض میراث می برند وگاهی بقرابت چنانچه بعد ازین بیان خواهد شد وسوای آنها که مذکور شدند

میراث میت نمی برند مگر بقرابت که برای آنها حصه معینی در قران مجید بیان شده و بر طبق آیه کریمه و اولوا الارحام بعضهم اولی
ببعض وارث میت میشوند و باید دانست که اگر وارث را فرضی معین نباشد و شریک و سهیم دیگری نباشد که در مرتبه او
بود تمام مال میت باو میدهند خواه قرابت نسبتی با میت داشته باشد مانند پسر یا قرابت سببی مانند مولای عتق یا ضامن
جریره یا امام و اگر شریک و باشد کسی که برای او هم فرضی معین نیست و سوای آن دو شریکی نباشد پس مال در میان آنها
قسمت میشود و اگر پیوستگی ورثه غیر ذوی الفرض تا میت مختلف باشد بهر طایفه میدهند حصه آنکه پیوستگی از طائفه از جانب
او باشد مانند یک خال یا چند خال که جمع شوند با یک عم یا چند عم پس خالها را حصه مادر میدهند و آن ثلث مال میت
است و اعمام را حصه پدر میرسد که دو ثلث باشد و اگر وارث صاحب فرض باشد حصه مفروضه خود میبرد پس اگر با او دیگر
وارثی مساوی او نباشد باقی میراث را رد میکنند برا او مانند دختر میت یا برادر او که میراث یک دختر بموجب آیه کریمه نصف
ترکه میت است آنرا باو میدهند و نصف دیگر را باو رد میکنند زیرا که دختر اولی است بمیت و برادر میت در مرتبه دختر نیست که
که با او شریک میراث شود یا مانند خواهر یا عم که فرض خواهر نصف است و عم در مرتبه او نیست پس باو نصف بفرض میرسد
و نصف دیگر برد و قال الله تعالی وله اخت فلها نصف ما ترک و رد نمیشود بر زوجه باقی فرض او مطلقا یعنی خواه امام
حاضر باشد یا غایب و بر شوهر هم رد نمیشود با وجود وارث دیگر سوای امام بلکه هر کدام فریضه خود می برند و پس اگر سا و
دیگر با صاحب فرض باشد که او هم فرضی داشته باشد و ترکه میت بقدر حصه های آنها باشد که در قرآن مجید برای
آنها بیان شده تقسیم میکنند ترکه میت را موافق فریضه و اگر ترکه زیاده بر فرائض آنها باشد زاید را رد میکنند بر آنها
موافق سهام فرائض در صورتیکه بعضی از ورثه را مانعی نباشد از رد یا بعضی مخصوص بزیادتی قرابت نباشند چنانچه
بعد ازین مذکور خواهد شد و اگر ترکه کمتر از سهام فریضه بود نقصان داخل حصه یک دختر یا چند دختر میشود یا پدر یا هر که
از جانب پدر قریب او باشد نه در حصه کسی که از جانب مادر قرابت با او داشته باشد مثال اول که ترکه بقدر سهام
باشد مانند پدر و مادر و دو دختر یا زیاده پس دو سدس که یک ثلث باشد به مادر و پدر میدهند و دو ثلث فریضه دخترها
و تمام میشود بلا کم و زیاده یا دو کلاله مادر یعنی دو برادر مادری یا دو خواهر مادری یا یک برادر و یک خواهر مادری
یا دو خواهر پدر و مادری یا پدری دو کلاله مادر را یک ثلث و دو خواهر را ثلثان فریضه است یا شوهر و خواهر پدری
که شوهر را نصف ترکه میرسد و خواهر را نصف و باقی نمی ماند چیزی مثال دوم که ترکه زیاده باشد از سهام مفروضه
و یکی را حاجبی از رد نبود ابوین و بنت و برادر اند درینصورت تقسیم شش سهم میشود پدر و مادر را دو سهم و دختر را
سه سهم و یک سهم باقی می ماند و ازان حصه از مادر نیست و رد میشود به پدر و دختر موافق فریضه آنها ارباعا اگر ثلث

ازان سدس بدختر میدهند و یک ثلث به پدر چه برادران حاجب مادر میشوند از عطای زیاده بر سدس قال الله تعالی
وان کان له اخوة فلامه السدس **مثال سوم** که فریضه زیاده از ترکه بود ابوین و زوج و دو دختر است درینجا فریضه از دوازده
سهم میشود و دو سدس که ثلث دوازده است یعنی چهار حصه ابوین است و ربع که سه باشد حصه زوج و باقی میماند پنج آن
حصه دو دختر است و دو ثلث دوازده هشت میشد فریضه دو دختر بود نقصان آنها سه سهم شد از جمله دوازده سهم
ابوین و زوج تمام فریضه یافتند و پنج سهم میان دو بنت بقسمت صحیح مقسوم نمیشوند پس عدد بنتین را در اصل فریضه که
که دوازده است ضرب میکنیم بیست و چهار میشود و ازان حصص هر کدام بلا کسر می‌آید باین طریق که ابوین را دو سدس
که هشت سهم است میدهیم و زوج را ربع که شش سهم باشد و باقی ده سهم مقسوم میشود میان دو دختر انصافا **مثال**
دیگر ابوین و زوج و یک دختر است درینجا هم فریضه از دوازده سهم بر می‌آید ثلث سهم ابوین است که چهار بود و ربع
که سه سهم است حق زوج و پنج سهم برای یک دختر میماند که فریضه او شش بود و نقصان یک از حصه او شد **مثال** دیگر
زوج یا زوجه و دو کلاله از اولاد مادر و مع دو خواهر پدر و مادری یا پدری درینصورت اگر زوج باشد فریضه از شش سهم
میشود زوج را نصف میدهیم که سه سهم است و دو کلاله مادر را ثلث که دو سهم است باقی میماند یک سدس آنرا
بدو خواهر پدر و مادری میدهیم که فریضه آنها دو ثلث بود نقصان بر آنها وارد شد و اگر زوجه باشد فریضه
از دوازده سهم میشود ربع که سه سهم است فریضه زوجه است و دو کلاله مادر را ثلث که چهار باشد تمام میدهیم و باقی
میماند پنج سهم آنرا بدو خواهر پدر و مادری یا پدری باید داد و نقصان در حصه آنها میشود که دو ثلث فریضه آنها بود
واگر مساوی در درجه صاحب فرض نباشد یعنی برای او حصه در کلام مجید مقرر نشده باشد و میراث بقرابت میبرد
و صاحب فرض فریضه می برد و باقی تمام باو میدهند مثالش ابوین یا یکی از آنها و پسر درینصورت تقسیم بشش سهم
میشود ابوین را دو سدس است و اگر یکی باشد یک سدس است و باقی تمام به پسر زیرا که در مرتبه اول پدر و مادر است
و برای او حصه معینی در قران مجید معین نیست مثال دیگر پدر و زوج یا زوجه را نصف میرسد و اگر زوجه باشد ربع
می برد و باقی به پدر مثال دیگر پسر و زوج یا زوجه یا برادر و زوج یا زوجه که درین دو مثال هم زوج و زوجه فریضه خود
می برند و باقی به پسر در مثال اول و به برادر در مثال دوم میرسد **مقدمه دوم** دربیان امور یست که مانع ارث
میشوند و آن سه امر است یکی کفر دوم قتل سوم رق یعنی مملوک بودن و کفری که مانع میراث است آن اعتقاد
باطلی است که بآن آدمی از مسلمانی برآید پس وارث مسلمان نمی شود کافر و نه مرتد خواه کافر ذمی باشد یا کافر حربی
مترجم گوید مراد از کافری که وارث مسلمان نمی شود آنست که بیرون باشد از اسلام خواه داخل در اسلام

بوده باشد مانند مرتد یا نباشد مانند کافر اصلی خواه یا کفر در ذریه مسلمان باشد مانند ناصب یا نباشد مانند یهودی
و نصرانی و خواه باقی گذاشته شود بر دین خود مانند کتابی یا باقی نگذارند او را مانند حربی نظر بعموم ادله عدم توارث بین
المسلم والکافر علی ما فی المسالک و وارث میشود مسلمان کافر را خواه کافر اصلی باشد یا مرتد و اگر بمیرد کافری که ورثه کفار
و وارث مسلمانی داشته باشد تمام میراث او بمسلمان میرسد هرچند آن مسلمان مولای عتق باشد که او را آزاد کرده باشد یا ضامن جریره
یا وارث کافر هرچند قریب باشد مانند پدر و پسر و اگر از کافر وارث مسلمانی باقی نماند وارث او میشود کافر اگر کافر اصلی باشد
و اگر میت مرتد باشد وارث او میشود امام در صورتیکه وارث مسلمان نداشته باشد و در روایتی واقع شده بکافر میراث
میرسد و این روایت شاذ است و اگر مسلمان او ورثه کفار باشند آنها وارث او نمیشوند و وارث امام است با عدم
وارث مسلمان هرگاه مسلمان شود وارث کافر پیش از قسمت شریک دیگر شرکا میشود و اگر با آنها مساوی باشد در مرتبه یا منفرد بمیراث
میشود اگر اولی بود و اگر مسلمان شود بعد از قسمت یا وارث یکی باشد دیگر او را حصه نیست اگر وارثی سوای امام نداشته
باشد و مسلمان شود وارث اولی است از امام بحکم حدیثی که ابو بصیر روایت نموده و بعضی فقها گفته اند که اگر پیش از
بردن ترکه بسوی بیت المال مسلمان شود وارث میشود و اگر بعد از بردن به بیت المال شود وارث نمیشود و بعضی
دیگر گفته اند که مطلقا وارث نمیشود زیرا که امام علیه السلام حکم وارث و... مدارد و اگر وارث او زوج باشد یا زوجه و وارث
دیگر کافر پس اگر مسلمان شود میگیرد چیزیرا که زیاده از حصه زوج و زوجه است و درین اشکال است زیرا که یک وارث مانده
یعنی زوج یا زوجه و امکان قسمت نیست که بگوئیم پیش از قسمت مسلمان شد و شریک ورثه دیگر باشد و اگر بگوئیم که با
زوجه شریک میشود نه با زوج موجه خواهد بود زیرا که با زوجه تنها شریک امام میشود و بر زوجه رد نمیشود فاضل فریضه بخلاف
زوج که بر او رد میشود پس امکان قسمت نباشد مانند دختر مسلمان و پدر کافر یا خواهر مسلمان و برادر کافر چهار مسئله است
اوّل هرگاه یکی از پدر و مادر طفل مسلمان باشد حکم میکنند باسلام آن طفل و همچنین اگر مسلمان شود یکی از آنها در حالت
عدم بلوغ طفل تابع او میشود طفل هم زیرا که ولد تابع اشرف ابوین است و اگر بعد بلوغ امتناع از اسلام کند بقهر او را
مسلمان باید کرد و اگر مصر بر کفر شود مرتد است دوم اگر از نصرانی اولاد صغار بماند و برادرزاده و خواهرزاده مسلمان
برادرزاده ثلثان ترکه او میرسد و خواهر را یک ثلث و آنها انفاق اولاد نصرانی می کنند موافق رسد ترکه نصرانی
که بآنها رسیده یعنی یکی دو ثلث نفقه آنها میدهد و دوم یک ثلث تا هنگام بلوغ اولاد نصرانی پس اگر در حین بلوغ
مسلمان شوند ترکه نصرانی را تمام بآنها میدهند موافق روایت مالک ابن اعین و اگر در وقت بلوغ کفر اختیار کنند
ملک وارثین مذکورین مستقر میشود بر ترکه نصرانی و اولاد را چیزی نمیدهند از ان ترکه و درین مسئله اشکال است

زیرا که طفل حکم مادر و پدر دارد در کفر و هرگاه پیش از اسلام آنها مال آن نصرانی مقسوم شده میان برادرزاده و خواهرزاده
پس اولاد او را چه استحقاق خواهد بود دسوم جمیع فرق مسلمانان میراث یکدیگر می برند هرچند مذاهب مختلف داشته
باشند و همچنین جمیع فرق کفار میراث یکدیگر می برند هرچند مختلف الملل باشند زیرا که کفر ملت واحد است چهارم
مرتد فطری و آن کسی است که در فطرت اسلام زائیده باشند یعنی مسلمان باشند و مسلمان زاده و اسلام او حادث
نشده باشد و کافر شود ترکه او را قسمت میکنند ورثه او و از هنگام ارتدادش وجدا میشود از وزنش و عده میگیرد
عده وفات شوهر خواه او را بکشند یا زنده بگذارند و اگر توبه کند این احکام از و زائل نمیشود و توبه او عند الله هرچند
قبول باشد موجب اسقاط حکم قتل بر او نیست و زن مرتد را با ارتداد فطری نمیکشند بلکه قبول توبه او میشود اگر توبه کند
والا حبس میکنند او را و میزنند او را در اوقات نماز تا وقتی که توبه کند یا بمیرد و تقسیم ترکه او نمیکنند ورثه اش مگر بعد
موتش و کسی که مرتد ملی باشد یعنی در اصل کافر بود و مسلمان شود و باز مرتد شود مامور بتوبه میگردد و اگر توبه کند قبول توبه
او میکنند و الا میکشند او را و تقسیم مال او نمیکنند مگر بعد از قتل یا موت او و عده میگیرد زنش از هنگام ارتداد او
پس اگر توبه کند پیش از اینکه عده زن او منقضی نشود او اولی بزن خود است و اگر منقضی شود عده زنش و بعد از آن
توبه کند رجوع باو نمیتواند کرد بعقد سابق و زنش جدا میشود از و اما قتل پس قتل مانع قاتل میشود از ارث مقتول
هرگاه عمدا بکشند مورث خود را ناحق و اگر حق بکشد او را ممنوع از میراث نمیشود و اگر بخطا بکشد مورث را اشهر است
که میراث او میبرد و شیخ مفید رحمه الله فرموده که از دیت مقتول حصه باو نمیدهند و این قول خوبست زیرا که دیت
از عاقله میگیرند برجزای فعل او و عطای آن بخودش معقول نیست و قول اول اشبه است و برابرند در احکام پدر که قاتل
پسر بود یا پسر که قاتل پدر باشد و باقی اقربای نسبی و سببی که وارث یکدیگر باشند و اگر از مقتول وارثی نماند سوای
قاتل میراث او تعلق به بیت المال وارد و اگر کسی بکشد پدر خود را و قاتل را پسری باشد آن پسر وارث ترکه جد
خود میشود هرگاه ولد صلبی دیگر نداشته باشد مقتول و ممنوع المیراث نمیشود نبیره از سبب جنایت پدر بمقتضای آیه کریمه
ولا تزر وازرة وزر اخری و اگر آن قاتل را وارثی کافر باشد بهر دو میراث مقتول نمیرسد و میراث به امام تعلق میگیرد
و اگر مسلمان شود آن وارث میراث باو میرسد و طلب قصاص یا دیت او میکنند و درین مسئله قول دیگر هم است
و آن اینست که امام حکم وارث واحد دارد که هرگاه قتل مقتول میراث او تعلق بامام میگیرد و اسلام وارث بعد از قتل
موجب نقل ترکه از امام باو نمیشود و بعضی گفته اند که قبل از نقل ترکه به بیت المال امام مسلمان میشود تعلق باو میگیرد
ترکه و بعد از نقل وارث نمیشود و مذهب صحیح نیست که مصنف اختیار کرده آن اینست که امام حکم وارث واحد ندارد

بلکه اگر وارث مسلمان شود میراث تعلق باو میگیرد چنانچه مذکور شد و درینجا چند مسئله است **اوّل** هرگاه مقتول را وارثی نباشد سوای امام پس امام را میرسد که طلب قصاص از آن قاتل کند یا دیت بگیرد در صورت تراضی امام و قاتل و جائز نیست امام را که عفو کند **دوم** دیت در حکم مال مقتول است که ادای دین او از آن باید کرد و وصایای مقتول هم از آن بعمل آورده میشود خواه عمداً او را کشته باشند و دیت از قاتل او گرفته شود یا خطا **سوم** وارث دیت مقتول میشود هر که بقرابت نسبی و سببی وارث مقتول باشد سوای ورثه که از جانب مادر باو منسوب باشند مانند برادران مادری و خواهران مادری و خالها و اولاد آنها که در آن میان فقها خلاف است بموجب احادیث صحیحه بآنها حصه میراث از دیت مورث نمیرسد و در احادیث منع برادران مادری و خواهران مادری صریح وارد شده و فقهای باقی اقربای مادری را هم اجرای همین حکم کرده اند بطریق اولی چنانچه صاحب مسالک گفته و بعضی نظر بر عموم آیه میراث حکم بوراثت اقربای مادری مقتول در دیت هم نموده اند و زوج طلب قصاص زوجه نمیکند و همچنین زوجه طلب قصاص زوج نمیکند زیرا که طلب قصاص بفعل اولیای مقتول است برای تشفی خاطر شان و علاقت زوجیت من حیث هی افاده ولایت طلب قصاص نمیکند چنانچه در مقام خود مذکور خواهد شد و اگر دیت گرفته شود حصه میراث خود از آن می برند بلا خلاف **امارق** یعنی بندگی وارث یا مورث مانع ثبوت میراث است پس هر که بمیرد و او را وارثی حر باشد و وارث دیگر عبد میراث او بعبد نمیرسد هر چند بعید باشد و عبد قریب بود و اگر وارث مملوک پسری آزاد داشته باشد ممنوع نمیشود پسر آزاد او بعلاوه پدر و اگر وارث متعدد باشد و آزاد شود وارث دیگر که مملوک باشد پیش از تقسیم ترکه او هم شریک شرکا دیگر میشود اگر در درجه آنها باشد و تمام میراث باو میرسد اگر از آنها درجه او مقدم بود و اگر آزادی او بعد از قسمت ترکه شود حصه باو نمیرسد از میراث و اگر مستحق ترکه یکی باشد بمجرد فوت مورث تمام ترکه تعلق باو میگیرد و بنده که بعد از آن آزاد شود شریک او نمیشود و اگر میت را وارثی نباشد سوای عبد باید بخرند او را از ترکه و آزاد کنند و بقیه ترکه باو میدهند و اگر مالکش راضی بفروختن او نشود بغلبه از و میگیرند آن عبد را و قیمتش را باو میدهند و اگر ترکه بقدر قیمت او نباشد بعضی فقها گفته اند که آزاد میکنند او را بقدر حصه قیمت و تتمه قیمت را بسعی و کسب بهم رسانیده بمالک بدهد و تمام آزاد میشود و بعضی دیگر گفته اند که خلاص نمیشود از رقیت و میراث تعلق بامام میگیرد و این اظهر است و همچنین اگر بگذارد دو وارث رق یا زیاده از دو و را و حصه هر کدام یا حصه بعضی بقدر قیمت او نباشد هیچکدام از آنها آزاد نمیشود و میراث بامام میرسد **مصنف رحمه اللّٰه** گوید حاصل عدم خلاصی رقبه عبد است از ملکیت و خلاصی متحقق میشود در صورت استیفاء ترکه قیمت عبد باتفاق علماء و در صورت عدم استیفاء بکل ورثه خلاصی متحقق نمیشود و بر رقیت باقی میمانند همه خواه بقیمت

هیچکدام وفا نکنند یا بقسمت بعض دون بعض وفا کنند چنانچه مصنف بیان نموده و بعضی فقها گفته اند حصه میراث هر کدام
که وفا بقسمت او کند او آزاد میشود و دیگران هیچکدام آزاد نمیشوند و این قول خالی از قوتی نیست چنانچه صاحب مسالک
گفته و اگر قدری از عبد آزاد شده باشد و قدر دیگر برقیت باقی باشد بمقدار حصه آزادی حصه میراث می برد و از حصه
رقیت ممنوع میشود مثلاً شخصی مرد و دو پسر از و مانده یکی از او حر است و یک دیگر نصفش آزاد است و نصف دیگر عبد
پسری را که نصفش آزاد است چهارم حصه ترکه میرسد و پسر آزاد را سه حصه و همچنین مورث هم اگر نصفش حر و نصف
دیگرش رق باشد نصف ترکه او را بوارثش میرسد و نصف دیگر بمالکش و حکم کنیز هم همین است **دو مسئله** است
اول اگر پدر و مادر میت مملوک باشد از میراث میت آنها را خریده آزاد باید کرد با جماع علماء و در خریدن و آزاد کردن
اولاد میت از ترکه او تردد است اظهر آنست که امر اهم حکم پدر و مادر است و آیا سوای آباء و اولاد از ورثه آزاد کرده
میشود از حصه ترکه بدستور آنها اظهر آنست که آزاد کرده نمیشوند و بعضی فقها گفته اند که بر وارثی که باشد آزاد کرده میشود
هر چند زوج یا زوجه باشد و مذهب اول اولی است و صاحب مسالک گفته که قول باخلاص جمیع ورثه قوی است
دوم ام ولد میراث نمی برد زیرا که بر ملکیت باقیست تا هنگام حیات آقا و همچنین مدبر میراث نمی برد هر چند آقای
او مورث او باشد زیرا که مدبر آزاد میشود از ثلث مال پس انتقال ترکه بوارث مقدم است بر عتق او و محروم المیراث
باشد **مترجم گوید** هر سه قسم از اقسام مملوک که مذکور شده میراث نمی برند اما از قریب خود وجه آن ظاهر است زیرا که
بنده صرف اند است اما از آقای خود پس ام ولد میراث نمی برد زیرا که در مرتبه از عمومته و خوله آقا متاخر باشد
کتا وطی او آقا را حلال باشد و ولد او حاجب و ست از میراث چه ولد مقدم است در مراتب میراث از و و اما مدبر او
نیز میراث آقا نمیرسد زیرا که آزاد میشود بعد از وفات آقا از ثلث مال و انتقال ترکه بسوی غیر او از ورثه مقدم است
بر عتق او و این در صورتیست که وارث واحد باشد نه متعدد چه در صورت تعدد ورثه حریت مقدم بر قسمت ترکه است
پس شریک ورثه دیگر میشود اگر در مرتبه آنها باشد و اگر مقدم باشد در مرتبه از آنها تمام باو تعلق میگیرد و مکاتب مشروط
هم میراث نمی برد و مکاتب مطلق که از مال الکتابت چیزے ادا نکرده باشد او نیز وارث نمیشود زیرا که آنها بر عبودیت
خودند هر چند تشبثی بحریت بهم رسانیده باشند و مکاتب مطلق بقدری که ادای مال الکتابت کرده آزاد میشود و میراث
موافق همان مقدار میگیرد و چنانچه این هر سه صنف میراث نمی برند میراث آنها هم بورثه آنها نمیرسد بلکه باقا
تعلق میگیرد **از جمله لواحق** اسباب منع ارث چهار چیز است **اول** لعان که در میان زن و شوهر واقع شود
بسبب سقوط نسب ولد است از لعان کننده که زوج باشد و اگر بعد از لعان اقرار کند که ولد از من است

ملحق باو میشود و ولد میراث او می برد و او میراث ولد نمی برد دوم کسیکه غائب باشد که خبری از موت و حیات او نرسد مال او را بورثه نمیدهند تا وقتیکه معلوم شود موت او یا بگذرد مدتیکه مثل او در ان مدت غالباً زنده نمی ماند پس حکم میکنند که آنرا بورثه او بدهند که در وقت حکم موجود باشند و بعضی فقها گفته اند تقسیم میراث او میکنند بعد از ده سال از غیبت او و بعض دیگر گفته اند مال او را میدهند بوارث او که مالدار باشد باین شرط اگر غائب باشد پیدا شود ضمان آن برا او باشد مترجم گوید کمال مدت حیات مختلف میشود باختلاف ازمنه و امکنه و بعضی گفته اند که یکصد و بست سال است عادت و امکان اختلافی معتبر درین باب نیست و صاحب مسالک گفته که در زمان ما بلوغ عمر به یکصد سال هم بر خلاف عادت است و هرگاه معتبر باشد انقضای کمال مدت عمر غالباً پس تقسیم مال او و جدائی زوجه اش موقوف به حکم حاکم بموت او نباشد بعد از انقضای مدت مذکوره و نیز گفته اند که اگر مفقود شود غائب در لشکری که شهادت بدهند به هزیمت آن لشکر و کشته شدن تمام آنها که دران لشکر بوده اند یا اکثر آنها انقضای چهار سال از هنگام مفقود شدن او کافی است سیوم حملی که در شکم زوجه مدخوله یا کنیز موطوءه متوفی باشد وارث متوفی است بشرطیکه زنده تولد کند و اگر مرده از شکم مادر جدا شود او را حصه از میراث نیست و اگر بمیرد بعد از ان که زنده تولد کرده بود میراث او بورثه اش میرسد و اگر سقط شود بجنایت کسی معتبر است در حکم بحیوة او حرکتی که صادر نمیشود از غیر زنده نه کشیده شدن اعضا و اختلاج زیرا که بعد از زهاق روح هم بالطبع گاهی میشود بدون اختیار چهارم هرگاه بمیرد و بر او دینی باشد بقدر تمام ترکه انتقال نمیکند چیزی از ترکه او بوارث و تمام حکم مال میت دارد و اگر دین بقدر تمام ترکه نباشد منتقل میشود بوارث انچه زیاده از دین بود و بقدر این در حکم مال میت است مترجم گوید در صورت فراگرفتن دین تمام ترکه را مذهب شیخ رحمه الله و مصنف و اکثر فقها همین است که مذکور شد و بعضی فقها گفته اند ترکه تعلق بورثه میگیرد ولیکن تصرف دران نمیتوانند کرد تا آنکه ادای دین کنند مانند مال مرهون که ملک راهن است و تا هنگام استخلاص از رهن متصرف نمیتواند شد زیرا که محال است که مال بی مالک باشد و بمجرد فوت مدیون ملک راهن نمیشود پس باید که ملک ورثه شود و گفته اند که ملک مستقر ورثه نیست و این قول را صاحب مسالک قوی دانسته و گفته که فائده نزاع و اختلاف ظاهر میشود در نمائیکه بعد از فوت مورث و قبل از تسلیم بقرض خواه در ترکه بهم رسد بمذهب اول حکم مال میت دارد که بقرض خواهان او باید داد و بقول ثانی مال ورثه است که در ملک آنها بهم رسیده هرچند اصل مال بقرض خواه داده شود تمام مال ورثه باشد مقدمه سیوم در حجب است که در لغت بمعنی منع است و شرعاً منع کسی است که سبب ارث داشته باشد از تمام میراث یا از حصه کامل میراث قسم اول را حجب حرمان خوانند و قسم دوم را حجب نقصان و تفصیل آن مذکور خواهد شد قسم اول قاعده آن مراعات قرب میت است پس میراث بولد و ولد نمیرسد با وجود

ولد خواه ولد ولد مذکر باشد یا مونث پس به پسر پسر نمیرسد با وجود دختر میت نزد ما هرگاه جمع شوند اولاد و اولاد هر چند پایین
بروند پس اقرب از آنها مانع ابعد میشود و ولد مانع اقارب که از طرف پدر و مادر میت باشند میشود مانند برادران و اولاد
آنها و اجداد و پدران آنها و عموها و خالوها و اولاد ایشان و شریک ولد نمیشود هیچکس در میراث غیر از پدر و مادر و زوج و زوجه
و هرگاه معدوم شوند ابا میت و اولاد او پس وارث برادران و خواهران میت اند و اجداد او و مانع نمیشود برادر میت برادر
زاده را و اگر جمع شوند اولاد برادران و خواهران چند بطن پس اقرب بمیت اولی ست بمیراث از ابعد و برادران و اولاد
آنها هر چند پایین روند مانع میشوند اقربای اجداد را مانند عموها و خالوها و اولاد آنها و مانع پدران اجداد نمیشوند زیرا که جد اعلی
هم جد میت است ولیکن اگر اجداد جمع شوند چند پشت پس جدی که نزدیک تر باشد بمیت اولی است بمیراث او از آنکه دورتر
بود و عموها و خالوها و اولاد آنها هر چند پایین روند مانع عموهای پدر میشوند و خالوهای پدر و همچنین اولاد عموهای پدر و خالوهای
او مانع میشوند عموهای جد و خالوهای او را و ساقط میشود هر که متقرب بمیت از جانب پدر تنها بود بوجود هر که متقرب از
جانب پدر و مادر هر دو باشد در صورتیکه هر دو مساوی در درجه باشند و کسیکه از اقربای نسبی میت بود هر چند بعید
باشد بنسبت قرابت او مانع مولای عتق میشود یعنی آزاد کننده میت و همچنین مولای عتق و ورثه او مانع ضامن جریره
میشوند در میراث بنده آزاد کرده شده و ضامن جریره مانع امام میشود از میراث میت و امام در درجه آخر است از ورثه
میت **اما** منع از بعض مقدار مفروض پس آن دو چیز است یکی منع ولد و دوم منع برادران **اما ولد** پس هر چند پایین
رود و مانند پسر و پسر او و همچنین دختران و اولاد آنها مانع زیاده از سدس ترکه اند هر یک از پدر و مادر را مگر آنکه از میت
یک دختر یا دو دختر و زیاده از آن یکی از ابوین بماند بدون پسر که در صورت یک دختر نصف باو میرسد بفرض و سدس فرض
احد الابوین است و باقی رد میشود بر هر دو بقدر سهام آنها و فریضه از شش سهم بر میاید سه سهم حصه یک دختر و یک سهم حصه
احد ابوین است و دو سدس باقی را قسمت میکنند ارباعا بینهما سه حصه بدختر و یک حصه باحد ابوین درینصورت زیاده
از سدس باوجود ولد می برد و همچنین در صورت تعدد بنات دو ثلث بانها میرسد بفرض و یک سدس باحد ابوین میرسد
مابقی تقسیم میشود درمیان احد ابوین و بنات بقدر سهام آنها و زیاده بر سدس باحد ابوین میرسد و نیز مانع میشود ولد
زوج و زوجه را از نصیب اعلی که نصف و ربع است و با ولد میرسد بهر دو نصیب ادنی که ربع و ثمن بود و زوج و زوجه را
سه حال است **اول** آنکه در فریضه ولد باشد و هر چند پایین رود پس زوج را ربع میرسد و زوجه را ثمن **دوم** آنکه
میت را ولد نباشد و ولد ولد هم نبود هر چند پایین رود درین صورت زوج را نصف و زوجه را ربع میرسد و در
صورت زیادتی سهام از فریضه بدخول زوج و زوجه عول بر حصه زوج و زوجه واقع نمیشود یعنی نرسد نقصان در فریضه

آنها کم نمیشود بلکه آنها تمام فریضه می برند و نقصان تمام در فریضه ورثه متقرب به پدری است چنانچه از میت دو خواهر پدر و مادری
و شوهر وارث باشند دو خواهر را دو ثلث ترکه و زوج را نصف میرسد بفرض و در این صورت تقسیم ترکه بشش سهم میشود که سه سهم
حصه زوج است و چهار سهم حصه دو خواهر که دو ثلث میشود و یک سهم که نقصان میشود بهر دو خواهر میافتد و سه سهم باو میدهند
زیرا که بجای آنها اگر پسری بود او را هم سه سهم میرسید و همچنین اگر وارث دو دختر و پدر و مادر و زوج یا زوجه باشد در این مسئله
هم دو دختر را دو ثلث و ابوین را یک ثلث فریضه است و بهمین تمام میشود ترکه و حصه زوج که ربع است و زوجه را که ثمن است
از میراث دو دختر کم باید کرد و ابوین و زوج و زوجه را تمام فریضه باید داد و نزد مخالفین کسر بحصص همه میافتد علی قدر سهامهم
و آنرا عول گویند که نزد ما باطل است بنص و اجماع علمای امامیه و بعد از این مذکور خواهد شد **سیوم** آنکه وارثی نباشد
اصلا نه نسبی و نه سببی سوای زوج یا زوجه پس نصف سهم زوج است و باقی رد کرده میشود براو و تمام بزوج میدهند زوجه را
ربع و آیا ما بقی رد کرده میشود بر زوجه در آن سه قول است یکی آنکه رد میشود براو مطلقا دوم آنکه رد کرده نمیشود سیوم آنکه
رد کرده میشود براو با عدم امام نه با وجود امام و تحقیق آنست که رد کرده نمیشود و او مطلقا و ما بقی مال امام است اما منع
اخوة از ثلث ترکه بموجب قول حق تعالی فان لم یکن له ولد فلامه الثلث فان کان له اخوة فلامه السدس هرچند ایشان
با وجود پدر و مادر میراث نمی برند از میت ولیکن مانع میشوند مادر را از زیاده از سدس بچهار شرط **اول** آنکه اخوة دو
مرد یا زیاده از دو باشند یا یکمرد و دو زن یا چهار زن مترجم گوید که مرد یا زیاده از آیت کریمه ظاهر میشود که صیغه اخوة جمع است
و دو مرد و یک مرد و دو زن از سنت نبوی و اجماع چنانچه فقها گفته اند **دوم** کفار نباشند و مملوک کسی هم نباشند
و آیا مانع میشود برادر قاتل موروث مادر را از زیاده سدس در آن تردد است و ظاهر نیست که حاجب نمیشود
مترجم گوید علمای امامیه متفق اند در آنکه برادر کافر و عبد مانع مادر نمیشوند از زیاده بر سدس چه آنها را صلاحیت استحقاق
ارث نیست پس وجود و عدم آنها مساویست و برادر قاتل موروث هم مانع نمیشود بنا بر قول مشهور فقها بلکه شیخ رحمه الله
ادعاء اجماع بر آن نموده بدلیل مذکور و مصنف رحمه الله تردد در آن کرده چه در آیه کریمه اخوة عام است از مومن و کافر
و قاتل و غیر قاتل و کافر برآمده از عموم باجماع و نص و قاتل باقی باشد و اجماعی که شیخ رحمه الله ادعا نموده آنرا منع کرده اند زیرا که
صدوق و ابن ابی عقیل قاتل را حاجب نمیدانند و تعلیل نموده اند حجب اخوین را بآنکه آنها عیال پدر اند لهذا حق تعالی
مادر را از زیاده بر سدس نداده و بفضل خود بر میراث پدر افزوده و این در قاتل هم هست زیرا که برادر بسبب قتل برادر
از واجب النفقه بودن پدر خود بیرون نمیرود اما کافر هرگاه محفوظ الدم باشد هرچند او هم واجب النفقه پدر خود است
لیکن بنص و اجماع از این حکم بیرون رفته و قاتل باقی باشد **چهارم** آنکه برادران پدر و مادری باشند یا برادران پدری

وبعضی شرط کرده اند که زاییده باشند از مادر چه در هنگام تقسیم میراث در شکم مادر باشند مانع نمیشوند واین قول اظهر است
وحاجب مادر نمیشوند از ثلث ترکه اولاد برادران واگر برادران خنثی باشند شرط است که کم از چهار نباشند زیرا که محتمل است
که آنها زنان بوند **مقدمه چهارم** در بیان مقدار سهام ورثه است که حق تعالی در قرآن مجید ذکر فرموده واینکه کدام سهم
باکدام سهم ممکن الاجتماع است وکدام سهم باکدام سهم ممکن الاجتماع نیست سهام شش اند نصف وربع وثمن وثلثان و
ثلث وسدس نصف حصه زوج است با عدم ولد هرچند پایین رود وحصه یک دختر وحصه خواهر پدر ومادری یا خواهر پدری
وربع حصه زوج است با وجود ولد هرچند پایین رود وحصه زوجه با عدم ولد وثمن حصه زوجه است با ولد هرچند پایین رود
وثلثان حصه دو دختر است یا زیاده از دو وحصه دو خواهر یا زیاده ازان از خواهران پدر ومادری ویا پدری تنها وثلث حصه
مادر است با عدم حاجب از ولد هرچند پایین رود وبا عدم برادران او وحصه دو نفر یا زیاده از دو از اولاد مادر خواه مذکر باشند یا مونث
وسدس حصه هر کدام از پدر ومادر میت است اگر ولد داشته باشد هرچند پایین رود مانند ولد ولد وحصه مادر با وجود اخوه پدر
ومادری یا پدری با وجود پدر وحصه یکی از اولاد مادر خواه مذکر باشد یا مونث فروض واین بعضی با هم صحیح الاجتماع اند وبعضی
ممتنع الاجتماع اند پس نصف جمع میشود با نصف وباربع وباثمن وجمع نمیشود با دوثلث مانند زوج ودو خواهر زیرا که عول
باطل است پس آنچه کم میشود از سهم دو خواهر خواهد بود نه از سهم زوج وجمع میشود نصف با ثلث ویا سدس وجمع نمیشود ربع
باثمن زیرا که ربع سهم زوجه است با عدم ولد وثمن سهم زوجه با وجود ولد وجمع میشود ربع با دوثلث ویا ثلث ویا سدس
وجمع میشود ثمن با دوثلث ویا سدس وجمع نمیشود با ثلث زیرا که ثمن حصه زوجه است با ولد وثلث سهم مادر است با عدم ولد
وثلث با سدس جمع نمیشود بطریق تسمیه وممکن است که جمع شود اتفاقا اما عدم اجتماع تسمیه زیرا که سدس حصه مادر است
با ولد وثلث حصه اوست با عدم ولد اما امکان اجتماع اتفاقا مثالش ابوین وزوج است پس زوج را نصف است
از شش سهم که ۳ سهم باشد ومادر را ثلث که دو سهم می شود باقی می ماند یک سهم سدس است به پدر میرسد
بقرابت ودرین جا اجتماع ثلث با سدس اتفاقی است نه آنکه حصه معین بتسمیه الهی باشد **ملحقات** این مسائل دو مسئله است
اول ثابت نمیشود میراث نزد ما تعصیب وآن عبارتست از میراث دادن بعصبات که خویشان پدری باشند
با وجود اقرب از آنها هرگاه فرائض بجمیع ترکه وفا نکنند وبعد ادای فریضه چیزی باقی ماند درین صورت اگر با اهل فرائض
دیگری مساوی در مرتبه آنها باشد وبرای او فرضی مقرر نباشد در کلام مجید آنچه فاضل آید از سهام تمام باو میرسد
بسبب قرابت زیرا که اقرب مانع ابعد است مثالش ابوین وزوج یا زوجه است فریضه مادر با عدم ولد ثلث ترکه
است وفریضه زوج نصف واز زوجه ربع وپدر را با عدم ولد حصه در قرآن مجید معین نشده ومیراث بقرابت میبرد

و تقسیم بدوازده سهم میشود نصف ترکه فریضه زوج که شش سهم باشد و ثلث فرض مادر چهار سهم باقی میماند دو سهم آن را
به پدر میت با پدر داده نه بخویشان پدری زیرا که با وجود اقرب با بعد نمیرسد و اگر زوجه با ابوین باشد ربع بزوجه میرسد
و ثلث بمادر که چهار باشد باقی پنج سهم است که آنرا به پدر میدهند نه بخویشان پدری و درین صورت هم تقسیم بدوازده سهم
میشود و اگر پدر و مادر و زوج و یا زوجه و برادران هم از میت مانده باشند مادر را سدس مال است و زوج را نصف و اگر
زوجه باشد او را ربع و مابقی مال پدر و همچنین ابوین ابن و زوج ابوین را دو سدس و زوج را ربع و مابقی بابن میرسد
که پسر تنها میراث بقرابت می برد نه بفرض و درینصورت هم تقسیم از دوازده سهم میشود همچنین اگر زوج و دو برادر مادری
و یک برادر یا چند برادر پدر و مادری یا پدری داشته باشد نصف فریضه زوج است و ثلث فریضه کلاله ام که دو برادر
مادری اند و مابقی از برادران پدر و مادری یا پدری و تقسیم بشش سهم میشود و اگر با اهل فرض دیگری مساوی در مرتبه
نباشد بلکه بعید بود با و میراث نمیرسد زیرا که اقرب مانع ابعد است در دمیشود آنچه زیاده از فرائض باشد بر ارباب فریضه
سوای زوج و زوجه مثال آن ابوین با یکی از آنها و دختر و برادر و عم میت است ابوین را دو سدس میرسد که ثلث ترکه باشد
و دختر را النصف و قسمت از شش سهم میشود باقی میماند یک سدس آنرا تقسیم میکنند میان ابوین و دختر اخماسا سه سهم آن
بدختر و دو سهم با بوین و برادر و عم را چیزی نمیرسد مترجم گوید مسئله تعصیب که مذکور شد و مسئله عول از اعظم مسائل علم
فرائض است و درین دو مسئله معرکهای عظیم واقع شده در میان امامیه و مخالفان آنها و معظم مسائل فرائض مبنی بر همان
و همچنین در دو مسئله اختلاف عظیم در قسمت ترکه واقع شده درمیان عامه و خاصه و مذهب امامیه آنست که اقرب از وارثان
مانع ابعد میشود خواه اقرب صاحب فرض باشد که برای او حصه در قرآن مجید مقرر شده باشد یا نباشد و آنچه باقی ماند
از فرائض رد میشود بر صاحب فرض و ائمه اهل بیت علیهم السلام اجماع بران نموده اند و از اصحاب پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم
ابن عباس بان قائل بوده و این مشهور است درمیان عامه و خاصه و از عبد الله زبیر نیز علما روایت کرده اند و اعمش
از ابراهیم نخعی هم همین روایت کرده و عامه اهل سنت مخالفت آن نموده اند و اثبات تعصیب کرده اند و فریقین در اثبات
و ابطال تعصیب دلائل و براهین ایراد نموده و عامه روایت از پیغمبر خدا صلی الله علیه وآله وسلم کرده اند که آنحضرت
فرموده ما ابقت الفرائض فلاولی عصبة ذکر یعنی آنچه از فرائض باقی میماند از مال میت بعصبات ذکور باید داد و علما
رضوان الله علیهم از ائمه اثنا عشر احادیث بسیار روایت نموده اند متضمن تکذیب حدیث مذکور و تصریح برد مابقی
بر ذوی الفرض علی قدر سهامهم و احتجاج بر بطلان تعصیب بآیات قرآن مجید هم نموده اند قال الله تعالی للرجال
نصیب مما ترک الوالدان و الاقربون و للنساء نصیب مما ترک الوالدان و الاقربون مما قل منه او کثر نصیبا مفروضا

استدلال باین آیهٔ کریمه بر بطلان تعصیب باین طریق است که آیهٔ کریمه نص است در توریث رجال و نسا از ترکهٔ والدین
واقربین و در تعصیب نسائی که مساوی باشند در درجه رجال آنها را ممنوع میسازند از میراث زیرا که قائلین بتعصیب بخواهر
میراث نمیدهند و به برادر میدهند و بعمه را نمیدهند و عم را میدهند حال آنکه حقتعالی انها را بمضمون آیهٔ کریمه شریک رجال
ساخته و اگر جائز باشد محروم ساختن نسا از ترکه محروم ساختن رجال هم جایز خواهد بود پس تعصیب متضمن خلاف ما ثبت بالنص است
و بر حکمی که مخالف نص قرآن باشد باطل است و اگر گویند که آیت کریمه بر عموم خود نیست زیرا که جمیع نسا و رجال را میراث نمیرسد
مخصوص بعض است دون بعض چه با وجود اقارب با ابعد نمیرسد و جائز است که به برادر برسد و بخواهر نرسد و همچنین بعم برسد
و بعمه نرسد گوئیم که مفهوم آیهٔ کریمه اشتراک رجال و نسا است در میراث والدین والاقربین عموما و شکی نیست در آنکه هیچیک
از والدین میراث باولاد ذکور میرسد یا اناث هم میرسد و همچنین از اقربین میراثیکه باقرب میرسد در ان هم رجال و نسا موافق
آیهٔ کریمه شریک خواهند بود و از حرمان ابعد با وجود اقارب لازم نمی آید جواز حرمان اقارب مساوی در مرتبه به تذکیر و تانیث
با عدم مخصص شرعی کما لا یخفی و مفسرین گفته اند که این آیهٔ وافی هدایت نازل شده برای رد بر عمل جاهلیت زیرا که آنها
بزنها مطلقه حصه از میراث نمیدادند و اگر بر عموم خود نباشد رد با تمام نمیرسد و ایضا حق تعالی فرموده که اولوا الارحام بعضهم
اولی ببعض فی کتاب الله من المومنین والمهاجرین و باین آیه نیز ابطال تعصیب کرده اند و طریق استدلال بدو طریق است
اول آنکه حق تعالی حکم فرموده باولویت بعض اولی الارحام ببعض دیگر و مراد بان اقرب فالاقرب است قطعا و مخالفین هم در این
موافقت کرده اند زیرا که گفته اند که عصبه اقرب مانع عصبه ابعد است و در در آیت اولوا الارحام هم گفته اند که اقرب
از آنها مانع ابعد میشود و شکی نیست در انکه دختر اقرب است بمیت از برادر و اولاد برادر زیرا که دختر متقرب است
بمیت بنفس خود و برادر و اولاد او و عم و اولاد او متقرب میشود بمیت بواسطه پدر و جد بعضی بیک واسطه و بعضی دیگر
بچند واسطه پس با وجود دختر عطای میراث به برادر و اولاد برادر یا عم و اولاد او مخالف آیهٔ کریمه باشد و طریق
دوم آنکه حق تعالی حکم فرموده بانکه اولوا الارحام بعضهم اولی اند بعض دیگر و مراد باین اولویت در میراث و غیر میراث است
بدو وجه است وجه اول عموم آیهٔ کریمه است در اثبات اولویت در هر چیز که از انجمله میراث هم هست و وجه دوم آنکه مفسرین
گفته اند که این آیت ناسخ توارث بعقد یمین است و ناسخ توارث بسبب مهاجرت است که در صدر اسلام بوده
و ناسخ شی باید رفع آن شئ باشد پس اگر مراد توریث ذوالارحام نمی بود نسخ توریث مذکور نمی نمود و این ظاهر است و احادیث
اهل بیت پیغمبر علیهم الصلواة والسلام و اخبار آئمه اطهار در نفی تعصیب و انکار آن زیاده از آنست که درین مختصر گنجایش
بیان آنها شود و در کتب مبسوط التفصیل آن و جواب سوال فریقین بشرح و بسط مذکور است فلیطالع ثم مسئله دوم

عول نزد ما باطل است و آن عبارتست از زیاد کردن فریضه بسبب قصور سهام از تمام ورثه بروجهی که نقصان داخل
همه حصص ورثه شود بحصه و رسد و در لغت بمعنی ازدیاد و ارتفاع و انتقاص هم آمده که هر یک ازان معانی مناسب
با معنی شرعی و اصطلاحی دارد دلیل بطلان آن اینست که حق تعالی تقسیم مالی نمیفرماید بنحویکه آن حصص ازان مال بر نیاید
مثلا قسمت کند یا بنصف و ثلثین تا نصف و نصف و ربع مثلا و چنین تقسیمیکه موجب نسبت جهل است بذات اقدس
او سبحانه تعالی عن ذلک علوا کبیرا و این نقصان ترکه از سهام نمیباشد مگر بمزاحمت زوج یا زوجه و درینصورت طریق تقسیم
آنست که چنین مسئله نقصان بر حصه پدری اندازند و اگر پدر در ورثه نباشد بر حصه یک دختر یا چند دختر که باشند و اگر آنها
هم نباشند در حصه اقربای پدر و مادری یا پدری یا یک خواهر پدری یا چند خواهر پدری نه اقربای مادری مثالش زوج
است و ابوین و دختر فریضه زوج ربع و ابوین را دو سدس که یک ثلث باشد و دختر را النصف تقسیم بر دوازده سهم میشود سه سهم
از زوج و چهار از ابوین که هفت میشود باقی میماند پنج سهم مال دختر است پس نقصان یک سهم بر دختر شد و باقی تمام
فرض برند مثال دیگر زوج و یکی از پدر و مادر و دو دختر یا زیاده از دو زوج ربع می برد و واحد ابوین را سدس میرسد و باقی
بر دو دختر و درین مسئله هم فریضه از دوازده بر می آید حصه بنتین ثلثان است بانها باقی میماند هفت سهم و ثلثان هشت است
یک سهم نقصان آنها میشود مثال دیگر زوجه و ابوین و دو دختر تقسیم بیست و چهار سهم میشود زوجه ثمن که سه سهم است
می برد و ابوین دو سدس که هشت باشد و باقی که سیزده سهم است بر دو دختر میرسد که فریضه آنها دو ثلث بوده و آن
شانزده است سه سهم از فرض آنها کم شد مثال دیگر زوج با کلاله مادری یعنی ولد مادری و یک خواهر یا چند خواهر پدر و مادری
یا پدری درین مسئله هم تقسیم بر شش سهم میشود بنصف به زوج و سدس بکلاله ام که مجموع چهار سهم میشود و باقی دو سهم
حصه خواهر واحد یا خواهرهای متعدد پدری و مادری یا پدری میماند و نقصان در حصه آنها می افتد زیرا که یک خواهر
پدر و مادری یا پدری را النصف است و ثلثان فریضه خواهرهای متعدد است مترجم گوید مصنف رحمه الله در مسئله
عول ارجاع نقصان بر فریضه پدر هم ذکر نموده حال آنکه امثله که در پیش گفته پدر را نگفته بلکه در حصص بنات و اخوات
می افتد علی ما یخفی و در صورت نقصان سهام از فریضه اختلافست درمیان اهل سنت و امامیه فرقه اول
زیاده میکنند فریضه را تا نقصان منقسم میشود میان همه ورثه علی قدر سهامهم مانند تقسیم دین هرگاه وفا دین همه
دائنیان نکند و طائفه دویم نقصان میاندازند بر بنت و بنتین یا منتسبان باب و ام یا اب که خواهران پدر و مادری
یا پدری باشند و باقی ذوی الفروض را تمام فرض می دهند و گفته اند که اول مسئله که دران عول که حادث شد در زمان
خلیفه ثانی بود که زنی فوت شده و ازو زوج و دو خواهر ماند پس خلیفه جمع کرد صحابه را و بانها گفت که فرض خدای تعالی

برای زوج نصف است و برای دو خواهر دو ثلث پس اگر ابتدا کنیم بعطای زوج دو خواهر را تمام حق نمیرسد و اگر ابتدا بدو خواهر کنیم حق زوج باقی نمیماند شما بگوئید که چه کنیم پس رای اکثر گرفت بر عول بعد از آن ابن عباس رضی الله عنه اظهار خلاف آن نمود و مبالغه در آن کرد و گفت که زوجین تمام حق میبرند و ابوین هم و نقصان در حصه دختران میشود و هر که مستقرب باشد از خواهران و همین قائل بود از جمله صحابه حضرت امیر المومنین علیه السلام هر چند عامه از آن حضرت خلاف آن نقل کرده اند و ابن عباس باتفاق مخالف و موافق و از جمله تابعین محمد ابن حنیفه و حضرت امام محمد باقر و جعفر صادق علیهما السلام و از فقهای عامه داود ابن علی اصفهانی و هر کدام از فریقین دلائل برای اثبات مدعای خود گفته اند اما فرقه امامیه پس استدلال کرده بر بطلان عول بدلائل عقلی و نقلی اما دلائل عقلیه اول آنکه محال است که حق تعالی مال را فرض کند که دو نصف و ثلث بکنند یا دو ثلث و نصف نمایند و همچنین تقسیمات دیگر که مال و فا بآنها بکند و در علم کلام ثابت شده استحاله آن زیرا که اسناد جهل و عیب میشود باو سبحانه تعالی عن ذلک علوا کبیرا دلیل دیگر آنکه در صورت عول تمام فرائض بر هم میخورد و هیچ وارثی حق نمیرسد بلکه کمتر از حق و این موجب تناقض است و اغرای بقبیح و این هر دو باطل است اما اول زیرا که هرگاه فرض کنیم که وارث ابوین و بنتین و زوج است و فریضه آنها از دوازده سهم بگیریم و ان و فا نمیکند و بلند کنیم سهام را به پانزده و عطا کنیم ابوین را از آن چهار سهم پس سدس بآنها ندادیم که فرض آنها بود بلکه یک خمس و ثلث خمس دادیم و همچنین هرگاه زوج را سه سهم بدهیم از پانزده سهم آن هم ربع ترکه نیست بلکه خمس است و باقی هشت سهم که بدو دختر بدهیم ثلثین بآنها نرسد بلکه یک ثلث و خمس و این تناقض است زیرا که این صادق است که بهر کدام هر چه داده شد فرض او نبود اما دوم و آن اغرا بقبیح است بیانش اینکه در صورت عول حق تعالی خمس را سهمی ربع کرده باشد و ثلث و خمس را باسم ثلثین و علی هذا القیاس و این قبیح است کما لا یخفی سوم آنکه اگر واجب باشد بودن حصص ذکور زیاده بر اناث عول باطل خواهد بود مقدم حق است باعتراف خصم یا بقول حق تعالی و للرجال علیهن درجه چه مراد زیادتی میراث است از زنان در میراث و همچنین تالی نیز حق است و ملازمت در میان مقدم و ثانی ظاهر میشود در صورتی که از میت بماند زوج و ابوین و ابن یا زوج و دو خواهر مادری و یک برادر پدری در صورت اول زوج را ربع و ابن را سدسین و باقی با بن میرسد و تقسیم بدوازده سهم میشود باتفاق زوج را سه سهم و ابوین را چهار و با بن پنج سهم و اگر بجای ابن بنت بود بقاعده عول حصه دختر زیاده بر پسر شود زیرا که نصف فریضه دختر است که شش سهم از دوازده سهم میشود و ربع حصه زوج که سه باشد و ثلث حصه ابوین که چهار است و سیزده سهم میشود و یک سهم کم بحصه هر کدام از سهم ورثه کم کنند یک سهم را سیزده حصه باید کرد و از دختر شش سهم از سیزده سهم یک حصه کم میشود باقی میماند

بدختر پنج سهم از دوازده سهم مطابق حصه پسر وهفت سهم از سیزده سهم یک سهم زیاده از حصه پسر وخلاف منطوق آیهٔ کریمه بعمل آید ودر مسئله دوم فریضه زوج نصف است ودو خواهر مادری را ثلث وما بقی به برادر پدری میرسد بقرابت اتفاقا وتقسیم بشش سهم میشود سه سهم از زوج ودو سهم از دو خواهر مادری ویک سهم از یک برادر پدری واگر بجای برادر پدری خواهر باشد نصف فریضه اوست ونصف فریضه زوج وثلث فریضه دو خواهر مادری مخرج اصل مسئله از شش سهم سه سهم حصه زوج که نصف است وسه دیگر حصه خواهر پدری وثلث که دو سهم باشد حصه دو خواهر مادری وبقاعده عول این دو سهم کم میشود از حصص ذوی الفروض وتقسیم بهشت سهم میشود سه سهم حصه زوج وسه سهم حصه خواهر پدری ودو سهم حصه دو خواهر مادری پس خواهر پدری نسبت به برادر پدری یک سهم وربع زیاده میبرد وتفضیل زن بر مرد در میراث لازم آید وهمچنین در بسیاری از مسائل میراث در صورت عول تفضیل اناث بر ذکور میشود که خلاف منصوص است وذکر آنها موجب تطویل اما دلایل نقلیه بر بطلان عول که بطریق آیمه اهل بیت علیهم السلام باسانید صحیحه وارد شده زیاده از آنست که تفصیل آن درین مختصر گنجایش داشته باشد در کتب معتبره امامیه مبین است واز کتب اهل سنت هم احادیث بر بطلان عول از صحابه وتابعین منقول شده ودرین مقام گنجایش دیگر آنها هم نیست اما مقاصد علم فرائض پس سه مقصد است

اول در میراث بنسب وآن سه مرتبه دارد مرتبه اول پدر ومادر واولاد است پس اگر از میت پدر تنها وارث باشد تمام از وست واگر مادر تنها بماند ثلث مال میت بفرض مال او میشود وتتمه را بطریق رد میگیرد واگر پدر ومادر هر دو وارث باشند ودیگری در مرتبه آنها نباشد پس مادر ثلث ترکه میرسد وباقی مال پدر است واگر برادران هم داشته باشد مادر را سدس میرسد وباقی از پدر است وبرادر را از چیزی از میراث نیست واگر پسر تنها از میت بماند تمام مال از وست واگر پسران متعدد داشته باشد مال در میان آنها علی السویه قسمت میشود واگر دختر تنها داشته باشد او را نصف مال میرسد بطریق فرض مال هم رد میشود با ودیگری شریک نمیشود از اقارب واگر دو دختر یا زیاده از و بماند پس آنها را دو ثلث مال میرسد فرضا وباقی هم رد میشود بآنها واگر از میت اولاد ذکور واناث باقی مانند پس مال از آنها است اولاد ذکور را دو حصه واناث را یک حصه واگر با اولاد ابوین هم باشند یا یکی از آنها پس نصیب هر کدام از پدر ومادر را سدس ترکه میت است وباقی از او لاد او واگر همه ذکور باشند مساوی باهم قسمت میکنند واگر بعضے ذکور وبعض دیگر اناث مذکور را دو حصه ومونث را یک حصه واگر با آنها زوج هم باشد یا زوجه هر کدام حصه ادنی میگیرند وآن ربع است برای زوج وثمن برای زوجه وهمچنین مادر وپدر هم حصه ادنی میگیرد که سدس باشد وباقی تمام باولاد میرسد واگر با ابوین دختر هم داشته باشد ابوین را دو سدس مال است ودختر را نصف وباقی ترکه رد مے شود

بر آنها اخماسا زیرا که رد بر ذوی الفروض بقدر سهام هر یک می باشد و درین مسئله فریضه از شش سهم بر می آید سه سهم
از دو دختر و دو سهم از ابوین که مجموع پنج سهم میشود و یک باقی میان آنها اخماسا تقسیم میشود و اگر میت برادران پدری
هم داشته باشد آنها حاجب مادر میشوند از زیاده از سدس و درین صورت آنچه زیاده از فرائض بماند تقسیم میشود
میان دختر و پدر ارباعا زیرا که خمس مادر ساقط میشود و اگر با آنها زوج هم باشد او را حصه ادنی میرسد که ربع باشد و ابوین
را هم حصه ادنی بهر کدام سدس و آنچه باقی ماند مال دختر است و اگر زوجه باشد بهر کدام از ذوی الفروض خود می برد و باقی
رد میشود بر دختر و ابوین نه بر زوجه و اگر درین مسئله از میت برادر هم مانده باشد آنچه از فرائض فاضل آید رد میشود
بر بنت و پدر و از باعا و اگر با دختر یکی از پدر و مادر باشد مال مشترک است در میان هر دو ارباعا یعنی سه حصه
از دختر و یک حصه از پدر یا مادر و اگر با دختر و پدر زوج یا زوجه باشد آنچه زیاده از فریضه بماند رد میشود بر دختر و احد ابوین
نه بر زوج یا زوجه و اگر با پدر و مادر دو دختر باشد یا زیاده از دو پس ابوین را دو سدس میرسد و دختر آنرا دو ثلث مال
علی السویه در میان آنها و اگر با آنها زوج یا زوجه باشد بهر کدام از زوج یا زوجه حصه ادنی میرسد که ربع و ثمن باشد
و ابوین را دو سدس و باقی مال دختران است دو باشند یا زیاده از دو و اگر در صورت مذکوره یکی از پدر و مادر باشد
او را سدس ترکه میت است و دو دختر یا زیاده از دو را دو ثلث و باقی یک سدس می ماند مقسوم میشود در میان دختران
و احد ابوین اخماسا و اگر زوج باشد حصه ادنی میبرد و نقصان در حصه دختران می افتد و اگر زوجه باشد او را ثمن میدهند
و باقی تقسیم میشود میان احد ابوین و دختران اخماسا و اگر با ابوین زوج باشد زوج را نصف و مادر را ثلث ترکه و باقی تمام
پدر می برد و اگر میت برادران هم داشته باشند آنها حاجب میشوند مادر را از زیاده از سدس و باقی تمام به پدر میرسد
و اگر با ابوین زوجه باشد پس زوجه را ربع ترکه است و مادر را ثلث مال اگر برادران از میت نمانده باشند و باقی
به پدر میدهند و اگر برادران داشته باشد مادر را سدس از ترکه است و باقی از پدر چند مسئله است اول
اگر اولاد نباشند اولاد اولاد بجای آنها می باشند در تقسیم میراث با پدر و مادر میت و ابن بابویه رحمه الله شرط کرده است
در وارث بودن اولاد اولاد عدم ابوین و می گویند که با وجود ابوین تمام میراث با آنها است و با اولاد اولاد چیزی نمیرسد
و این قول معمول فقها نیست و مانع میشوند اولاد میت اولاد اولاد را که بوساطت اولاد قرابت با میت داشته
باشند و همچنین مانع میشوند جمعی را که بوساطت ابوین با میت قرابت داشته باشند مانند برادران و اولاد آنها
و اجداد و ابای آنها و اعمام و اخوال و اولاد آنها و میراث بترتیب می باشد الاقرب فالاقرب پس وارث نمیشود
طبقه از اقارب میت با وجود اقرب از آن طبقه و میراث می برند هر کدام از بطون ورثه حصه که بوساطت او

تقرب بمیت داشته باشد پس ولد دختر حصه مادر خود می برد مذکر باشد یا مونث و آن نصف است اگر یک دختر باشد
یا با پدر و مادر باشد و باقی ترکه رد میشود بر او چنانچه بر مادر او رد میشد اگر موجود می بود و میراث می برد ولد پسر حصه پدر خود را
خواه مذکر باشد یا مونث تمام مال اگر منفرد باشد آن ولد یا آنچه زیاده از حصه های فریضه باشد اگر با او وارث دیگر بود مانند
ابوین یا یکی از آنها و مانند زوج یا زوجه و اگر منفرد باشند اولاد پسر و اولاد دختر اولاد پسر را دو ثلث و اولاد دختر را یک ثلث
است علی الاظهر و اگر زوج یا زوجه هم با آنها باشد هر کدام حصه ادنی مے برد و باقی مقسوم میشود در میان اولاد و اولاد
دختر را یک ثلث و اولاد پسر را دو ثلث دوم اولاد دختر قسمت می کنند حصه مادر خود را ذکور دو حصه و اناث یک حصه
چنانچه اولاد پسر میکنند حصه مادر خود را ذکور دو حصه و اناث یک حصه چنانچه اولاد پسر میکنند و بعضے فقها گفته اند که ذکور
و اناث آنها علی السویه قسمت میکنند و این قول متروک است سیوم عطا میکنند پسر بزرگ ترمیت را از ترکه پدر پس
جامها پوشیدنی او و انگشتر او و مصحف او و شمشیر او و آنرا حبوة میگویند و بر پسر بزرگ تر است که نماز ها و روزهای قضاء
پدر را ادا کند و از جمله شرائط اختصاص پسر بزرگ تر حبوة آنست که آن پسر سفیه نباشد و فاسد العقل نبود بقول مشهور
فقها و نیز شرط است که از میت مالی سوای آنهم مانده باشد و اگر سوای آن اشیاء دیگر چیزی از میت نمانده باشد پسر
بزرگ تر را چیزی مخصوص نیست و اگر ولد بزرگ تر دختر باشد عطای مذکور را و تعلق نمی گیرد و عطای کنند انرا بهر کدام
که بزرگ تر باشد از اولاد ذکور او مترجم گوید صاحب مسالک گفته که مراد از جامهای بدن جامه ها است که جهت
پوشیدن خود ساخته باشد خواه آنهارا پوشیده باشد یا نه و اختلاف است در میان فقها که اشیای مذکور در حساب
حصه ترکه پسر بزرگ تر محسوب میشود یا نه اکثر فقها بر آنند که محسوب نمیشود و نیز اختلاف کرده در وجوب و استحباب
عطای مذکور و صاحب مسالک گفته که اختلاف روایات در عدد عطیه مذکوره دلیل استحباب است چه در بعضے
روایات زره هم داخل است و در بعض دیگر ثیاب داخل نیست و در بعضی کتب راحله هم درج است و همچنین خلاف
است در آنکه صلوة و صوم که بسبب عذری از میت قضا شده باشد همان بر پسر بزرگ تر واجب است که بعمل
آرد یا مطلقا بعضے قائل بشق اول شده اند و بعض دیگر بشق دوم و نیز شرط است که دین میت بقدر تمام ترکه او نباشد
چه اگر دین مستغرق ترکه بود حبوة یعنی عطیه مذکوره ساقط میشود و غلاف شمشیر و زیور آن نیز تابع شمشیر است علی الاقوی
کما فی المسالک چهارم جد و جده را میراث نمیرسد با وجود یکی از ابوین زیرا که اقرب مانع ابعد است ولیکن مستحب
است که پدر و مادر که زیاده سدس از ترکه میت بیابند اطعام بکنند جد و جده را بسدس اصل ترکه مانند اینکه از
میت بماند پدر و مادر و جد پدری و جده پدری و جد مادری و جده مادری درین صورت مادر را ثلث ترکه میرسد

نصف آنرا که سدس اصل ترکه است بجد و جده مادری میت بدهد علی السویه و اگر جد تنها یا جده تنها داشته باشد تمام سدس
باو بدهد و پدر میت را درین مسئله دو ثلث میرسد و هم اطعام کند بجد و جده پدری میت را بسدس اصل ترکه علی السویه
بینهما و اگر یکی باشد تمام سدس بهمان بدهد و اگر حصه یکی از پدر و مادر سدس بدون زیادتی باشد و دیگر را زیاده از سدس
مستحب است صاحب زیادتی را که بجد و جده میت که از جانب او باشند اطعام کند و ساقط است از آنکه زیاده بر سدس
باو نرسد و اگر بمانند از میت ابوین و برادران درین صورت مادر میت را سدس میدهند و باقی به پدر و مستحب است
که پدر طعمه جد و جده پدری بدهند نه مادر و اگر بگذارد میت پدر و مادر و زوج را تقسیم ترکه بشش سهم میشود نصف
بزوج که سه سهم است و ثلث بمادر یعنی دو سهم و باقی بماند یک سهم که پدر را میرسد پس استحباب طعمه تعلق بمادر میگیرد نه پدر
و طعمه نمیدهند بجد و جده پدری مگر در وقتیکه پدر زنده باشد و همچنین جد و جده مادری را هم طعمه نمیدهند مگر آنکه مادر
میت زنده بود مرتبه دوم برادران و اجداد اند پس اگر منفرد باشد برادر پدر و مادری در مرتبه او دیگری نباشد تمام
مال میت از وست و اگر متعدد باشند برادران مال درمیان آنها مقسوم میشود علی السویه و اگر ذکور و اناث باشند
مذکر را دو حصه و مونث را یک حصه میدهند و اگر میت را یک خواهر پدر و مادری وارث باشد پس نصف بخواهر
میرسد فرضا و نصف دیگر بطریق رد و تمام مال از و باشد و اگر دو خواهر یا زیاده از دو داشته باشد آنها را دو ثلث مال
میرسد فرضا و یک ثلث باقی بطریق رد و اگر برادر پدر و مادری نداشته باشد برادر پدری قائم مقام برادر پدر و مادری
است و احد این حکم و احد از ان دارد و میراث نمی برد برادر پدری و خواهر پدری با وجود یکی از برادران پدر و مادری
زیرا که صاحب دو سبب اولی است از صاحب یک سبب اگر از میت یکی از اولاد مادری او بماند او را سدس
مال میرسد و هرگاه وارث دیگر در مرتبه او نباشد و باقی رد میشود براو خواه مذکر باشد یا مونث و اگر دو برادر مادری
داشته باشد یا زیاده از دو ثلث مال می برند علی السویه خواه مذکر باشند یا مونث یا بعض دیگر مونث قال الله تعالی
فهم شرکاء فی الثلث و شرکت مطلق اقتضای تسویه درمیان شرکا می کند در مال مشترک و اجماع هم برهمین واقع شده
و اجداد مادری ملحق باخوة مادری اند از تسویه میان ذکور و اناث زیرا که آنها هم متقرب بمیت از جانب مادر اند
و اولاد برادران نیز همین حکم دارند چه آنها حصه برادران مادری می برند علی مافی المسالک انتهی و اگر برادران
متفرق داشته باشد بعضی پدری و بعضی مادری برادر مادری را سدس میرسد و اگر یکی باشد و اگر متعدد باشند
ثلث علی السویه بهم و دو ثلث از برادران پدر و مادری خواه واحد باشد یا متعدد ولیکن اگر یک خواهر باشد
او را نصف مال میرسد بطریق فرض و باقی برد و اگر دو خواهر باشند آنها را دو ثلث مال است پس اگر بعد فرائض

چیزی باقی ماند آنرا بآنها رد میکنند و اگر همه ذکور باشند فاضل فریضه مقسوم میشود در میان آنها علی السویه و اگر ذکور
و اناث باشند دو حصه بمذکر و یک حصه بمؤنث و بکلاله مادر یعنی برادر مادری رد نمیشود چیزی از فاضل بلکه فریضه فقط
مال از وست خواه واحد باشد یا متعدد و جد هرگاه منفرد باشد و در مرتبه او دیگری نباشد تمام مال از وست خواه جد پدری
باشد یا مادری و همچنین جده و اگر جد یا جده یا هر دو از جانب پدر داشته باشد و جد یا جده یا هر دو از جانب مادر پس
از آنها هر که از جانب مادر باشد باو ثلث مال میرسد علی السویه بین الجد والجده و هر که از جانب پدر بود دو ثلث
می برد مرد را دو حصه و زن را یک حصه و اگر جمع شود با برادران مادری جد و جده یا یکی از آنها از جانب مادر جد مانند
برادر مادری باشد و جده بمنزل خواهر مادری و ثلث مال در میان آنها تقسیم میشود علی السویه و همچنین اگر جمع شوند با یکی
خواهر پدر و مادری یا پدری یا زیاده از آن جد یا جده یا یکی از آنها از جانب پدر و مادر یا از جانب پدر جد مانند برادر پدری
است و جده مانند خواهر پدری که آنچه بعد از حصه کلاله مادری باقی میماند مقسوم میشود در میان آنها مذکر را دو حصه و مؤنث
را یک حصه و زوج و زوجه را با برادران میت سهم اعلی می برند یعنی زوج نصف ترکه و زوجه ربع آن خواه برادران
همه برادران پدر و مادری یا مادری باشند یا مختلف یعنی بعضی پدر و مادری و بعضی مادری تنها یا پدری تنها و دیگر
از برادران هر کدام که از جانب مادر تنها باشند فریضه که مقرر دارند و مذکور شد از اصل ترکه و آنچه از فرائض فاضل
می آید بکلاله پدر و مادری میرسد یعنی برادران پدر و مادری و اگر آنها نباشند بکلاله پدری و اگر نقصان شود
از فرائض در حصه اقارب پدر و مادری یا پدری می افتد چنانچه از میت زوج ماند و یکی از کلالة الام و یک خواهر
پدری چه درین مسئله تقسیم بشش سهم میشود نصف که سه سهم است حصه زوج و یک سهم حصه کلالة الام یعنی یک برادر
مادری و حصه یک خواهر پدری نصف است درین صورت و دو سهم از شش که باقی میماند باو میرسد و نقصان
مخصوص حصه او میشود و نزد عامه که قائل بعول اند تقسیم از هشت سهم میشود که نقصان بهمه میرسد بحصص هر سه
می افتد و اگر ترکه زیاده از فریضه آید چنانچه در صورت یک کلالة الام با یک خواهر پدر و مادری تقسیم بشش
سهم میشود و کلالة الام را سدس و یک خواهر پدر و مادری را النصف و دو سدس می ماند آنرا رد میکنند بخواهر پدر و
مادری و کلالة الام در فاضل شریک نیست زیرا که در مسئله عول نقصان بمتقرب از جانب پدر میافتد در صورت
فاضل اضافه هم باو راجع میشود و قول مشهور در میان علماء امامیه همین است بلکه بعضی فقها ادعای اجماع این
فرقه کرده اند و کلالة پدر و مادری قرابت بدو سبب دارد پس اولی باشد از کلالة مادری کما لا یخفی و اگر با یک
کلالة مادری یک خواهر پدری باشد پس آنهم مخصوص بفاضل فریضه میشود و بنا بر بعضی فقها گفته اند که بلی زیراکه

بمزاحمت زوج یا زوجه نقص بر خواهر پدری هم افتد چنانچه بر خواهر پدری و مادری می افتد و فاضل تر مخصوص او خواهد بود
چنانچه مخصوص خواهر پدری و مادریست از حضرت امام محمد باقر علیه السلام هم مرویست که در باب میراث پسر خواهر پدری و پسر
خواهر مادری استفسا کردند آن حضرت فرمودند که پسر خواهر مادری را سدس بدهند و باقی به پسر خواهر پدری و پسر را
میراث بواسطه مادر میرسد پس حکم مادر هم همین خواهد بود و مصنف رحمه الله گفته که راوی حدیث مذکور علی ابن فضال
است که فطحی بوده و صحیح الاسناد نیست و بعضی فقها گفته اند که فاضل رد میشود بر کلاله مادر و یک خواهر پدری و یک یا دو
خواهر پدری اربا عا یا اخماسا زیرا که هر دو مساوی اند در مرتبه و این قول اولیست سه مسئله است اول جد هر چند
بالا رود یا برادران میت شریک میشود در میراث ولیکن اگر جد قریب و بعید هر دو باشند یا برادران میت میراث
بجد قریب میرسد نه بعید هر چند گویند سابق هم مذکور شد که برادران و اجداد در یک مرتبه اند در میراث و اگر جد با
برادر باشد شریک با او میشود هر چند که برادر اقرب است از جد و درین جا اقرب مانع ابعد نیست زیرا که نسبت
هر کدام با میت مختلف است و اقرب مانع ابعد است در صورت اتحاد نسبت چنانچه ولد ولد شریک ابوین میشود هر چند
ابوین بلا واسطه منتسب بمیت اند و ولد ولد بواسطه دوم هرگاه بماند از میت هشت جد و جده باین طریق که پدر او را
جدی و جده پدری و جدی و جده مادری مانده باشد و همچنین از جانب مادر میت هم فرض میکنم جدی و جده پدری
و جدی و جده مادری مانده و این هشت نفر در میراث مساوی المرتبه اند چهار مذکر و چهار مونث درینصورت تقسیم
ترکه میت میشود اولا اثلاثا یک ثلث بچهار جد و جده مادری و دو ثلث بچهار جده و جد پدری ولیکن شیخ رحمه الله فرموده
که یک ثلث حصه اجداد مادری منقسم میشود در میان چهار جد و جده علی السویه و ثلثین منقسم میگردد در میان
چهار جد و جده پدری پدر میت للذکر مثل حظ الانثیین یعنی جد و جده پدری او را دو ثلث از ثلثین و جد و جده مادری
پدر او را یک ثلث از دو ثلث مذکوره بهمان دستور یعنی للذکر مثل حظ الانثیین زیرا که بر چهار جد و جده پدری
باشند یا مادری منتسب اند بمیت از جانب پدر و جد او پدری را میراث للذکر مثل حظ الانثیین است و آن چهار
جد و جده که از جانب مادر میت منتسب اند بمیت حصه میراث آنها علی السویه تقسیم میشود در میان آنها بقول
حق تعالی فهم شرکاء فی الثلث پس درین مسئله اصل فریضه از سه سهم است زیرا که مخرج ثلث و ثلثان سه عدد است
و سه سهم در میان دو فرقه یعنی اجداد مادری و پدری منکسر میشود پس ضرب میکنیم چهار را که عدد اجداد مادری
است در عدد نه که بضرب سه در سه از ثلثین اجداد پدری حاصل شده سی و شش حاصل میشود و آنرا ضرب
کنیم در عدد سه که اصل فریضه است یکصد و هشت میشود و جمیع سهام مذکوره بلا کسر از آن بر می آید زیرا که ثلث

آن سی و شش است مقسوم میشود در میان چهار جد و جده مادری میت علی السویه هر یک نه سهم و ثلثین که هفتاد و دو میشود آنرا قسمت میکنیم اثلاثا در میان اجداد پدری و اجداد مادری او للذکر مثل حظ الانثیین پس چهل و هشت سهم حصه جد و جده پدری او میشود سی و دو سهم حصه جد و شانزده سهم حصه جده زاست و چهار سهم حصه جد و جده مادری او هست سهم حصه جد قم التقسیم و این مسئله میراث نمایند اجداد هست که در کتب فقه بحث کردن از آن شایع و دایر است و درین مسئله دو قول دیگر هم هست که مصنف مذکور نکرده و اکتفا بذکر مذهب شیخ رحمه الله نموده از کتب مبسوط معلوم نمایند سیوم هم اگر از میت برادر مادری و برادرزاده پدر و مادری مانده باشد میراث او تمام به برادر مادری میرسد نه به برادرزاده زیراکه برادر اقرب است از برادرزاده و از علمای امامیه ابن شاذان گفته که برادر مادری را سدس ترکه باید داد و باقی به برادرزاده پدر و مادری زیراکه بدو جهت قرابت بمیت دارد و این قول ضعیف است زیراکه تکثر سبب قرابت در صورتی اثر میکند در میراث که مساوات در درجه باشد و درین مسئله مساوات درجه نیست که برادر مقدم است بر برادرزاده و با وجود برادر به برادرزاده میراث نمیرسد چهارم اولاد برادران و خواهران قایم مقام آنها میشوند هرگاه برادر یا خواهر از میت نماند و برادرزاده حصه برادر میبرند و خواهرزاده حصه خواهر و اگر ولد برادر یا ولد خواهر یکنفر باشد تمام حصه مال او است و اگر متعدد باشند و همه ذکور یا همه اناث علی السویه تقسیم با هم کرده میکنند حصه کسیکه از طرف او هست میرسد و اگر بعض مذکر و بعض دیگر مونث باشند مذکر را دو حصه و مونث را یک حصه باید داد و اگر اولاد برادران مادری باشند تقسیم حصه پدران در میان آنها علی السویه میشود و مذکر و مونث برابر میبرند و اگر با اینها اولاد برادر پدر و مادری یا پدری هم باشند باقی فرض برادران با اینها میرسد چنانچه به پدر آنها میرسید و اگر اولاد خواهر پدر و مادری داشته باشد با اینها نصف ترکه میرسد حصه مادر آنها مگر آنکه از فرض زیاده آید ترکه چه درین صورت بطریق رد نیز باینها میراث میرسد و زیاده از نصف خواهند برد و اولاد و خواهر یا زیاده از دو را که خواهران پدر و مادری باشند دو ثلث مال میرسد مگر آنکه بدخول زوج و زوجه مال کمی کند که درین صورت زوج و زوجه تمام فرض می برند و نقصان با اولاد خواهران میرسد و آنچه باقی ماند باینها میدهند چنانچه بخواهران میرسد و اگر اولاد برادران پدر و مادری نباشند بجای آنها اولاد برادران پدری خواهند بود و آنچه باینها میرسید باین ها میرسد و برادرزاده یا خواهرزاده یا مادری را سدس ترکه میرسد اگر یکی باشد و اگر بیشتر دو باشند یعنی از خواهر و برادر مادری آنها را ثلث مال است اولاد خواهر را حصه خواهر و اولاد برادر را حصه برادر ولیکن تقسیم در میان آنها همه علی السویه میشود خواه مذکر باشند و خواه مونث و خواه بعض ذکور و خواه بعض اناث و اگر جمع شوند اولاد کلالات مادری و اولاد کلالات پدری و اولاد کلالات پدر و مادری اولاد کلالات مادری را

ثلث میدهند و اولاد کلاله پدر و مادری را دو ثلث و ساقط میشوند اولاد کلاله پدر و آنها چیزی نمی‌یابند و اگر با آنها زوج
و زوجه هم باشد میرسد آنها را حصهٔ اعلی یعنی زوج را نصف و زوجه را ربع و بهرکه قرابت با میت از جانب مادر داشته باشد
ثلث ترکه اگر اولاد زیاده از واحد باشند و سدس ترکه اولاد اگر یک نفر باشند و باقی ترکه با اولاد کلاله پدر و مادری خواه
زیاده باشند از فرائض یعنی بدون زوج و زوجه بود یا ناقص بشرکت زوج و زوجه و اگر اولاد برادر یا مادری نباشند با اولاد
برادر پدری میدهند و پس و اگر زیاده از فروض چیزی بماند رد میشود بدستوریکه سابق مذکور شد و اگر با اولاد برادران
اجداد هم باشند شریک آنها میشوند چنانچه با برادران میت شریک میشوند و قبل ازین مذکور شد مرتبهٔ سیم اعمام
و اخوال یعنی عموها و خالوها پس اگر عم تنها باشد تمام مال از وست و همچنین دو عم و زیاده ازین و قسمت میکنند علی السویه
و همین حکم است اگر یک عمه یا دو عمه یا زیاده از وا ز میت وارث ماند و اگر اعمام و عمات جمع شوند عم را دو حصه و عمه را یکحصه
است در صورتیکه همه اعمام و عمات پدر و مادری یا پدری یا مادری باشند و اگر مختلف باشند پس عمه یا عم مادری را سدس
ترکه میرسد اگر واحد باشد و اگر زیاده از واحد بود ثلث و میان مذکر و مونث علی السویه قسمت میشود و باقی ترکه با اعمام
پدر و مادری یا پدری خواه واحد و خواه متعدد و اگر ذکور و اناث باشند ذکر را دو حصه و اناث را یکحصه و ساقط میشود
عموهای پدری با وجود عموهای پدری و مادری و اگر اعمام پدری و مادری نباشند اعمام پدری جای آنها میگیرند و میراث
با آنها میرسد و وارث نمیشود عموزاده میت با وجود عمو و همچنین وارث نمیشود کسیکه قرابتش بعید باشد با وجود اقرب
مگر در یک مسئله و آن اینست که از میت عموزاده پدر و مادری بماند با عم پدری که عموزاده اولی بمیراث میشود از عم
هرچند ابعد است از وی و اما که وارث دیگر سوای این دو نماند پس اگر ضم شود با آنها وارث دیگر هم هرچند خالو باشد این
حکم باقی نمیماند بلکه عموزاده ساقط میشود و میراث با و نمیرسد و اگر یک خالو فقط بماند از میت و وارث دیگر نداشته باشد
تمام ترکه با و میرسد و همچنین دو خالو و زیاده از دو و خاله خواه واحد باشد یا متعدد و اگر جمع شوند خالوها و خاله‌ها پس
مذکر و مونث مساوی قسمت میکنند و اگر مختلف باشند خاله‌ها و خالوها یعنی بعضی از جانب مادر و بعضی دیگر از جانب
پدر و مادر خالوهای مادری را سدس میرسد اگر یک خالو یا یک خاله باشد و اگر متعدد باشند ثلث مال با آنها میرسد
و مذکر و مونث مساوی قسمت میکنند و باقی مال بخالوها و خاله‌های پدری و مادری میدهند مذکر را دو حصه و مونث
را یک حصه و خاله‌های پدری تنها ساقط میشوند از میراث مگر آنکه خاله‌های پدر و مادری نباشند که درین صورت
اینها قائم مقام آنها میشوند و اگر جمع شوند عموها و خالوها خالوها را ثلث ترکه میدهند خواه واحد باشد یا متعدد
مذکر باشد یا مونث و عموها را دو ثلث اگرچه یکی باشد مذکر باشد یا مونث پس اگر خالوها جمع باشند یعنی هم

از یک جهت باشند مانند خالوهای پدر و مادری یا پدری و یا مادری پس مال مقسوم میشود در میان آنها مردان و زنان را برابر
و اگر متفرق باشند یعنی بعضی منسوب بمیت از جانب پدر و مادر و بعضی دیگر از جانب مادر خالوی مادری را سدس ثلث میدهند
اگر واحد باشد و ثلث ثلث اگر متعدد باشند در میان مردان و زنان آنها علی السویه و دو ثلث باقی از ثلث باخوان پدر و مادری
و عموهای میت را تتمه مال که دو ثلث اصل ترکه است باید داد و اگر آنها از یک جهت باشند پس تو زند کو تقسیم در میان آنها للذکر مثل
حظ الانثیین است و اگر متفرق باشند اعمام مادری را سدس میرسد اگر واحد باشد و ثلث مال اگر متعدد باشند علی السویه میان
مردان و زنان آنها و باقی باعمام پدر و مادری للذکر مثل حظ الانثیین و ساقط میشود عموی پدری تنها مگر آنکه عموی پدر و مادری
نباشد و اگر جمع شوند عموی پدر و عمه او و خالوی پدر و خاله او و عموی مادر و عمه او و خالوی مادر و خاله او شیخ رحمه الله در کتاب نهایه
فرموده متقربان از جانب مادر را ثلث مال میت باید داد و در میان ذکور و اناث علی السویه و متقربان از جانب پدر دو ثلث
که ثلث شد و ثلث بخالوی پدر و خاله میرسد علی السویه و دو ثلث آن به عم و عمه میرسد للذکر مثل حظ الانثیین پس اصل فریضه از سه
سهم است که تقسیم نشود بر دو فرقه پس ضرب میکنیم چهار را در سه و شش شود و از ضرب سه که نیم
در سه یکصد و هشت خواهد شد و جمیع تقاسیم مذکور صحیح از آن بر میاید چنانچه در مسئله ثمانیه اجداد مذکور شد
پنج مسئله است اول اعمام میت و عمات او و اولاد آنها هر چند پایین روند و همچنین خالوهای میت
و خاله های او و اولاد ایشان هر چند پایین روند سزاوارترند بمیراث از اعمام و عمات پدر میت و اخوال
و خالات او و سزاوارترند بمیراث میت و عمات او و از اخوال مادر میت و خالات او زیرا که اعمام میت
و اخوال او اقرب اند بمیت از اعمام و اخوال پدر میت و اولاد هر مرتبه قایم مقام آبای خود میشوند در قسمت
دوم آیا پس هر گاه معدوم شوند اعمام میت و عمه های او و اخوال میت و خاله های او و اولاد آنها هر چند پایین روند مانند
اولاد اولاد و اولاد اولاد آنها قایم مقام آنها میشوند اعمام پدر میت و عمات او و اخوال پدر میت و خالات او و اعمام
مادر میت و عمات او و اخوال مادر و خالات او و اولاد آنها هر چند پایین روند و همین دستور بر بطنی که از آنها هر چند
پایین روند و اولی است از بطن اعلی دوم اولاد اعمام میت که متفرقه باشند هر کدام حصه پدر خود میگیرد پس هر یک عمو
زاده مادری را سدس ترکه میدهند علی السویه بین الذکر والانثی و اگر متعدد باشند عموزاده های مادری را ثلث ترکه و باقی
ترکه به عموزاده های پدر و مادری باید داد و همین دستور است حکم خالوزاده ها بلا تفاوت سوم هر گاه
جمع شود در وارثی دو سبب جهت میراث پس اگر یک سبب مانع سبب دیگر نباشد میراث میبرد بهر دو
سبب مانند اینکه از میت عموزاده پدری مانده باشد که او خالوزاده مادری میت هم باشد مانند پسر عم

زن متوفیه که زوج او هم باشد یا دختر عموی میت که زوجه او هم باشد و مانند عمه پدری که اولاد مادری هم باشد و اگر یکجهت
میراث مانع جهت دیگر شود وارث میشود از جهت مانع مانند ابن عم میت که او برادر مادری میت هم باشد چه درین صورت
میراث به برادری می‌رسد نه بعموزادگی زیرا که با وجود برادر بعموزاده میراث نمیرسد مترجم گوید مثال عموزاده پدری
که خالوزاده مادری باشد آنست که فرض کنیم زید تزویج کرد زنی را زینب نام و او را از شوهر دیگر دختر هست و هم پسری
دارد و از زن دیگر او تزویج کرد دختر زینب را و بعد از آن زید را از بطن زینب هم پسری بهم رسید محمد نام و پسر زید را هم
از بطن دختر زینب پسری بهم رسید که نام او علی است درین صورت محمد عم علی است از جانب پدر زیرا که برادر پدر
اوست و خالو هم هست چه برادر مادر او نیز هست و پسر او عموزاده پدری و خالوزاده مادری علی می‌شود و بهر دو جهت
میراث او می برد و اگر بجای محمد دختر فرض کنم مسمی بفاطمه عمه پدر و خاله از جانب مادر باشد و مثال ابن عم که برادر مادری میت
هم باشد ظاهر است چه اگر زنی در عقد یکی برادر باشد و از و پسری بهمرسد حسن نام و بعد از فوت زوج بعقد برادر دیگر برود
و از و هم پسری حاصل شود هر کدام ازین دو پسر عم زاده دیگری و برادر مادری او خواهد بود چهارم هرگاه اعمام
و عمات و اخوال و خالات زوج یا زوجه هم از میت بمانند بزوج یا زوجه حصه اعلی میرسد که با عدم ولد فریضه آنها
است و اخوال و خالات را حصه ترکه مقرر است مذکور شده تمام میدهند و بعد از آن آنچه باقی میماند با عمام و عمات
میدهند خواه از جانب پدر و مادر هر دو قرابت داشته باشند یا از جانب پدر تنها و نقصان در حصه ایشان می‌افتد
نه در حصه اقربای مادری بدستوری که گذشت پنجم حکم خالوزادها با زوج و زوجه حکم خالوها ست با آنها
زیرا که آنها قایم مقام اخوال اند پس اگر میت را زوجی یا زوجه بود و بنی اخوال و بنی اعمام هم داشته باشد
زوج و زوجه را تمام فریضه میدهند و اولاد خالوها را ثلث ترکه و باقی هرچه بماند بعموزاده‌ها میرسد و نقصان
در حصه ایشان افتد **مقصد دوم** در بیان بعضی مسایل است از احکام میراث زوج و زوجه **اول** زوجه میراث
زوج می برد مادام که در عقد زوجیت باشد هرچند دخول نکرده باشد او را زوج و همچنین میراث او هم می برد زوج و اگر
مطلقه باشد زن در هنگام وفات شوهر بطلاق رجعی باز میراث هر یکی می برد و هرگاه وفات یکی ازین دو پیش
از انقضای عده شود زیرا که مطلقه رجعیه تا انقضای عده در حکم زوجه است و میراث نمی برد زنیکه مطلقه باشد
بطلاق باین و شوهرش هم از و میراث نمی برد و مطلقه باینه مانند زنیست که طلاق سیوم بر او واقع شده باشد
چه آن را رجوع زوج جایز نیست و زن مطلقه غیر مدخوله و زنیکه در سن یاس از حیض باشد یا در سن من یحیض نبود یا جدا
شده باشد از شوهر بخلع و مبارات و زنیکه در عده وطی شبهه بود یا بفسخ نکاح جدا شود از شوهر چنانچه در کتاب

طلاق و فصل گذشت که اینها بجهت طلاق و فراق از حکم زوجیت بیرون می آیند و توارث احکام ازدواج است مترجم گوید
زن مطلقه که در مرض الموت او را طلاق داده باشد تا یک سال میراث می برد چنانچه صاحب مسالک گفته و سابق
هم بآن اشاره شده دویم زوجیت را با عدم ولد ربع ترکه میرسد و اگر متعدد باشد تقسیم ربع حصه در میان آنها
بالسویه می شود و اگر از میت ولد هم مانده باشد میراث ازواج ثمن است علی السویه و اگر یک زن باشد نیز همان ثمن
می برد و زیاده از آن بازواج نمیرسد سیوم هرگاه شخصی چهار زن داشته باشد و یکی از آن چهار را طلاق دهد و بعد از انقضای
عده آن مطلقه زوجه دیگر بعقد آرد و بمیرد و مشتبه شود مطلقه از جمله چهار زن اول که معلوم نشود که کدام یک بوده زن
آخرین را ربع ثمن میرسد هرگاه از میت اولاد داشته باشد و اگر اولاد نبود ربع ربع و باقی حصه زوجات تقسیم میشود در میان
چهار زن اول علی السویه و از علمای امامیه ابن ادریس گوید که تعیین مطلقه بقرعه باید نمود زیرا که قرعه را حق تعالی
برای هر امر مشتبه مقرر ساخته است چهارم هرگاه تزویج کند دختر غیر بالغ را پدرش یا جد پدرش نکاح صحیح است
و میراث یک دیگر می برند و همچنین اگر دو صغیر را تزویج کنند پدران آنها هر دو میراث یک دیگر می برند و اگر
تزویج کند آنها را سوای پدر و جد پدری آن عقد موقوف می ماند بر رضای آنها در وقت بلوغ و رشد و اگر
یکی از آنها پیش از بلوغ و رشد بمیرد عقد باطل می شود و میراث هم نخواهد بود و همچنین اگر یکی بالغ شود و راضی بعقد
شود و بعد از آن دویم بمیرد پیش از بلوغ و اگر بمیرد کسیکه راضی بعقد شود و بعد از آن دویم بمیرد پیش از بلوغ و اگر
بمیرد کسیکه راضی بعقد شده حصه دویم را از میراث او جدا میکنند و انتظار میکشند که زنده بالغ شود پس اگر بالغ شود
و راضی بعقد مذکور نباشد تزویج باطل است و میراثی نیست و اگر اجازت بدهد صحیح است عقد و میراث میت
می برد لیکن قسم میدهند او را که رضا بعقد برای طمع میراث نداده پنجم هرگاه زوجه از میت ولدی داشته باشد حصه ثمن
ترکه از جمیع متروکات او می برد و اگر ولد نداشته باشد از اراضی میت باو حصه نمی رسد و جدا میکنند حصه او را از قیمت
آلات و بناها و بعضی فقها گفته اند که محروم المیراث نمی شود مگر از خانه ها و مواضع سکونت ها مانند کاروان سرا و سید
مرتضی فرموده که زمین میت را قیمت میکنند و حصه آن زن را بقیمت ادا می کنند نه از عین و قول اول اظهر است
مترجم گوید این مسئله هم از مسائل میراث مخصوص فرقه ناجیه امامیه است مانند مسئله اختصاص حیات به پسر
کلان که مذکور شده و مستند آن روایات منقوله از ائمه اطهار است ششم اگر در مرض الموت کسی نکاح کند
زنی را و دخول بان نکرده فوت شود عقد نکاح باطل است و مهر به آن زن نمی رسد و میراث هم ندارد و این قول
بروایت زراره از حضرت امام محمد باقر یا امام جعفر صادق علیه السلام ثابت شده است فصل سوم

در بیان میراث بولاست و آن سه قسم است اول ولاء عتق است یعنی حق آزادی مملوک پس هرگاه بنده‌ای
آزاد کند و آن غلام بعد از عتق مالک مالی شود و از و وارث نسبی باشد میراثش بهمان آزاد کننده میرسد و اگر او نباشد
ورثه قایم مقام او خواهند بود بقول پیغمبر صلی الله علیه و آله وسلم الولاء لحمة کلحمة النسب یعنی ولاء هم پیوندیست
مانند رشته نسب و معتق وارث نمیشود مگر آنکه تبرعا او را آزاد کرده باشد یعنی در بدل کفاره و بنده و شبه نذر نبوده و در هنگام آزاد
کردن سقوط ضمان جریرة الغلام از خود ننموده باشد و تفسیر آن بعد ازین مذکور خواهد شد و آیا شرط است در سقوط میراث بولای عتق
شاید گمان برد باسقاط ضمانت جریره و وجه اینست که شرط نیست و اگر آقا او را تنکیل کند یعنی فعلی که موجب آزادی او شود بعمل آرد مانند اینکه
گوشش را ببرد و بان آزاد شود سائبه باشد یعنی حق ولاء عتق از مولی برداشته خواهد بود و میراث او با قاتلش نمیرسد و صاحب مسالک گفته
که بعید نیست یعنی امراض هم غلام آزاد میشود مانند اقعاد و عمی و جذام و برص و چنین حقی موجب استحقاق میراث معتق نمی‌شود زیرا که این
عتق از جانب حق تعالی است نه از مالک و در این صورت مالک او را آزاد ننموده است و اگر از آن غلام آزاد وارثی
باشد نسبی خواه قریب بود یا بعید چیزی از میراث او بمعتق نمیرسد و اگر زوج یا زوجه داشته باشد از حصه زوجیت
بایشان میرسد و باقی بمعتق یا هر که قایم مقام معتق باشد در هنگام عدم معتق و هرگاه شرایط وراثت منعم یعنی معتق
متحقق شود وارث می شود اگر یک معتق باشد و اگر متعدد باشند همه شریک خواهند بود در ولاء عتق و تقسیم
میراث می نمایند با همدیگر موافق حصه هر کدام خواه آن آزاد کنندگان مردان باشند یا زنان یا بعض مردان و
بعض دیگر زنان و اگر آن معتق بمیرد ابن بابویه رحمه الله فرموده که ولاء عتق تعلق میگیرد باولاد ذکور و اناث او و
این قول خوبست و شیخ رحمه الله در کتاب خلاف نیز چنین گفته لیکن شرط نموده که معتق مذکر باشد و شیخ مفید رحمه الله
فرموده که ولاء باولاد ذکور معتق میرسد نه باناث خواه منعم مذکر باشد یا مونث و در نهایه شیخ مذکور است که اگر منعم مرد باشد ولاء او تعلق
باولاد ذکور او میگیرد نه اناث و اگر زن باشد ولاء تعلق بعصبات او میگیرد یعنی اقارب پدر و مادری و پدری و باین قول شاهدند روایات
و ولای عتق را وارث میشوند پدر و مادر معتق و اولاد او و اگر منفرد باشند یعنی زوج یا زوجه با ایشان نباشد هیچکدام از اقارب معتق شریک
آنها نمیشوند و اولاد اولاد قایم مقام اولاد اند هرگاه پدران آنها فوت شده باشند و هر کدام از آنها حصه کسی که بوساطت او
قرابت با معتق دارد میگیرد چنانچه در میراث های دیگر مقرر است و اگر ابوین و ولد نداشته باشد وارث ولاء نمی شوند
برادران معتق و آیا خواهران او میشوند و در آن تردد است و اظهر آنست که آنها هم میشوند زیرا که ولاء هم رشته
ایست مانند رشته نسب و شریک میشوند در آن برادران و اجداد و جدات و اگر آنها هم نباشند اعمام و عمات
و اولاد آنها الاقرب فالاقرب وارث و لاء نمی شوند اقربای مادری معتق مانند برادران مادری

وخواهران مادری وخالوهاے وخاله ها واجداد وجدات مادری واگر اقربای منعم یعنی معتق نباشند وارث او میشود آقاے آقا که اورا آزاد کرده باشد واگر او نباشد اقربای پدری او قایم مقام او میشوند نه اقربای مادری ومنعم را وارث نمی شود غلام آزاد کرده او واگر منعم را وارثے نباشد میراث او بامام میرسد نه به بنده آزاد کرده او وصحیح نیست فروختن ولاء عتق بدیگرے ونه بخشیدن آن ونه شرط کردن در بیع غلام که ولاء عتق او بدیگرے باشد زیراکه ولاء رشته ایست مانند رشته نسب وچنانچه در نسب خرید وفروخت وهبه جاری نمیشود در ولاء هم نمیشود هشت مسئله است اول میراث اولاد کنیز آزاد شده تعلق بمعتق آن اولاد میگیرد هرچند در هنگام در شکم مادر باشند ویکجا آزاد شوند با مادر بانمعنے که آقای آنها سوای آقای مادر آنها باشد ودر یک زمان هر دو آقا آزاد کنند هر دو مملوک را وولاء عتق آنها انتقال نمیکنند از آقای آنها بآقای مادر آنها واگر بعد آزادی مادر در شکم او پیدا شود ولاء عتق آنها نیز بآقای مادر آنها تعلق میگیرد اگر پدر آنها غلام باشد واگر پدر شان آزاد بود از اول اولاد آزاد خواهند بود وولاے آنها تعلق بآقاے مادر شان نمیگیرد واگر پدر آنها آزاد کرده باشد ولاء آنها نیز تعلق بآقاے پدر شان میگیرد وهمچنین اگر آزاد شود پدر آنها بعد از تولد آنها انتقال میکند ولاء عتق از آقاے مادر آنها بآقای پدر شان دوم اگر تزویج کند غلامی زن آزاد شده را ولدیکه از آنها بهم رسد آزاد باشد زیراکه ولد تابع اشرف ابوین است واشرف درینصورت مادر اوست که آزاد است نه پدر که غلام است وولاء آن پسر هم تعلق میگیرد بآقای مادرش که اورا آزاد کرده پس اگر بمیرد پدر ان ولد وجدش آزاد شود بعد فوت پدر شیخ رحمه الله فرموده که ولاے آن ولد منتقل میشود از آقاے مادر بسوی آقای جد او زیراکه او قایم مقام پدر است وهمچنین اگر پدر زنده باشد وباقی بر غلامی وجد آزاد شود انتقال ولاء بآقائی جد تعلق میگیرد واگر بعد از جد پدر هم آزاد شود انتقال ولای ولد از آقاے جد بسوے آقای پدر ولد میشود زیراکه او اقرب است سوم اگر بنده آزاد شده انکار کند ولد زوجه آزاد شده خود را که از من نیست وملاعنه کند با زوجه وبعد از ان بمیرد آن ولد ووارثے نسبتی نداشته باشد ولاء او تعلق میگیرد بآقاے مادرش ووارث همان آقای مادر میشود واگر بعد از لعان اقرار کند پدر بولدیت او وارث نمیشود آن ولد را او ونه آقاے او زیراکه باقرار لعان کننده بعد از لعان نسب ثابت نمیشود وعود میکند ولیکن میراث نمی برد از ولد نه او ونه اقارب او چهارم انتقال میکند ولاء از آقای مادری بسوے آقای پدر چنانچه مذکور شد پس اگر آقای پدر مرده باشد بعصبه یعنی بخویشان پدرے آقای پدر تعلق میگیرد پس اگر نباشد عصبه پس انتقال میکند ولاء بعصبه مولاے اب وولاء رجوع نمیکند از آقاے پدر بآقاے مادر ولد واگر نباشد هیچکدام از مولاے عتق وضامن جریره داشته باشد میت میراث باو میرسد واگر او هم نباشد

وارث امام است پنجم اگر زنی آزاد کند غلامی را و آن غلام هم بعد از آزاد شدن غلام خود را آزاد کند پس اگر غلام
اول بمیرد و وارث نسبی از و نماند میراث او بآن زن تعلق میگیرد بولاء عتق و اگر غلام دوم بمیرد و وارث نسبی از و نماند میراث او
بآزاد کننده او باید داد و اگر او نباشد و وارث نسبی هم از و نماند ولاء عتق آن غلام دوم تعلق میگیرد بآن زن که آزاد کننده آقای
آن غلام است و اگر زنی بجز پدر خود را بجز خریدن آزاد میشود آن پدر و اگر پدر بعد از آن غلام خود را آزاد کند و بمیرد
و بعد از آن بمیرد آن غلام پدر که آزاد شده بود و وارثی از و نماند سوای آن زن میراث آن غلام آزاد شده از آن
زن است از طرف پدرش که آن غلام را آزاد کرده بود نصف بطریق فرض که یک دختر را حصه نصف است بتسمیه است و نصف
دیگر بطریق رد نه بطریق تعصیب است که آن دختر عصبه پدر خود باشد بسبب ولاء چنانچه بعضی عامه گفته اند زیرا که میراث
[illegible] نزد ما [illegible] و این در صورتیست که قائل شویم بآنکه ولاء عتق هم میراث باولاد معتق میرسد چه دختر چه پسر
از ان باشد و اگر باین قائل نشویم چنانچه اکثر فقها بر آنند میراث میرسد بآن زن بسبب ولاء نه بمیراث و الا از جانب پدر زیرا که
آزاد کننده آزاد کننده است ششم اگر برادر از غلامی دو دختر زن آزاد کرده شده و بخرند آن دختران پدر
خود را زیرا که آنها آزاد اند بتبعیت عتق مادر خود آن پدر آزاد میشود بر آن دختران بسبب خریدن آنها او را زیرا که
پدر را مالک ولد نمیشود اگر بمیرد پدر آنها میراث او تمام بآن دو دختر میرسد دو ثلث بفرض و یک ثلث برد نه بولاء
عتق زیرا که نسب مقدم است بر ولاء در مراتب میراث چنانچه مذکور شد و اگر بمیرند هر دو دختر یا یکی از آنها و پدر موجود
باشد میراث آنها به پدرشان میرسد و اگر پدر موجود نباشد میراث دختری که اول فوت شده بخواهرش میرسد نصف
بفرض و نصف دیگر برد و میراث نمی برد آن خواهر بسبب ولاء ظاهر آزاد بمولاة نفس خواهر است که وراثت بقرابت
[illegible] گفته است میراث نمی برد از جهت مولا بودن چنانچه شیخ علی بان دختر بر اکه عتق پدر زیرا که
[illegible] میراث بولای عتق و اگر به بر دخواهر دیگر هم و وارثی نداشته باشد بعضی گفته اند وارث
او میشود آقای مادر زن که آزاد کننده مادر او است و در آن تردد است زیرا که بعتق پدر انتقال ولاء عتق از معتق مادر
بمعتق پدر میشود پس ولاء عتق باز بمعتق مادر برنمیگردد و شاید که اقرب عدم انتقال ولایت باشد درین مسئله زیرا که
جمع نمیشود استحقاق ولاء بنسب و بعتق و هرگاه معتقه پدر همان دختر است پس وارث نسبی او باشد نه وارث
بولاء عتق هفتم اگر بخرند یکی از دو پسر بشرکت پدر غلامی را و بر دو آزاد کنند آن غلام را و بعد از ان پدر بمیرد
بعد از ان بمیرد آن غلام آزاد کرده شده سه ربع ترکه او بآن پسر میرسد که شریک پدر بود در خریدن او و یک
ربع به برادرش زیرا که نصف بولای عتق به بر دو در نصف دیگر با برادر خود شریک میشود انصافا هشتم

هرگاه بزاید غلامی را از بطن زن آزاد کرده شده پسری آن پسر تابع مادر میشود در آزادی و ولاء عتق او تعلق بمعتق مادرش دارد
میگیرد پس اگر پدر آن پسر غلامی را آزاد کند او را ولاء عتق آن غلام آن پسر باشد که معتق او است و اگر آن غلام آزاد
شده پدر پدر او آقای خود را آزاد کند او را ولاء عتق پسر از معتق مادر بمعتق پدر او منتقل میشود چنانچه مذکور شد و هرگاه از آن
پسر غلامی آزاد کرده او مولای یکدیگر باشند پس اگر پدر و پدر پدر پسر از میراث او به پسر میرسد و اگر پسر پدر وارثی نسبی از او نماند ولای
عتق او بمعتق پدرش باشد که آن غلام آزاد کرده آن پسر است و اگر پدر آن غلام وارث نسبی از او نماند میراثش بآن پسر
میرسد که معتق او است و اگر پدر و پدر پدر یا هر دو او را آسمان وارث نسبی نباشد شیخ رحمه الله فرموده ولاء عتق باز میگردد بمعتق
مادر آن پسر و در آن تردد است زیرا که رجوع ولاء بعد از انتقال آن با ثابت بودن دلیلی ندارد و صاحب مسالک گفته اقرب
عدم رجوع ولاء است و میراث از آن امام میرسد اگر ضامن جریره هم نداشته باشد زیرا که وارث من لا وارث له امام است
قسم دوم از ولاء ولای ضمان جریره است و آن عقدیست که دو کس با هم کنند باین طریق که یکی بدیگری بگوید که
دمی دمک و ثاری ثارک و حربی حربک و سلمی سلمک و ترثنی و ارثک یعنی خون تو خون من است و قاتل تو قاتل من است و
با تو محاربه با من است و دوست تو دوست من است و تو وارث من باشی و من وارث تو و دیگری بگوید که قبول کردم پس
هرکه چنین عقدی با کسی کند ضامن جریره او میشود یعنی اگر دیتی بر ذمه او بهم رسد عاقله او است که آن دیت را از او میگیرند و اگر
میراثی از او بماند که وارث نسبی نداشته باشد و مولای عتق هم نبود مالک ترکه همان صاحب جریره میشود و لیکن ولای ضمان
جریره تعلق بوارث ضامن نمیگیرد بلکه مخصوص او است و ضامن جریره وارث میشود دیگری را یعنی کسی را که وارث نسبی نداشته
باشد مانند غلامی که در کفاره آزاد شود یا بسبب نذر او را آزاد کنند و وارثی از او نماند یا غیر مملوکی که وارثی نداشته باشد
اصلا نسبی و مولای عتق هم او را نبود و ضامن جریره اولی است بمیراث از امام و با او شریک میشود در ترکه شوهر و زن نصیب
حصه اعلی می برند یعنی زوج نصف میبرد و زوجه ربع ترکه و باقی از ضامن جریره و اگر ضامن مذکور هم نباشد وارث
من لا وارث له امام خواهد بود و این قسم سوم از ولاء است پس اگر امام ظاهر باشد تمام مال او است هرچه خواهد آن مال را
میکند و حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام عطا می فرمود چنین مالی را بفقرای شهر میت و ضعفای همسایگان او بطریق
تبرع و اگر امام غایب باشد قسمت میکنند آن را در میان فقرا و مساکین و همشهریان او بغیر سلطان حق که امام زمان است
علیه السلام مگر در صورت خوف از سلطان جابر و قهر و غلبه او [illegible] ضمان جریره متعارف بود در زمان
جاهلیت میان عرب میراث بیکدیگر بهمین عقد میدادند و در صدر اسلام هم حق تعالی آن را اجمال داشته بود و در آن باب
آیه کریمه والذین عقدت ایمانکم فآتوهم نصیبهم نازل فرموده و بعد از آن منسوخ شد و میراث باسلام و مهاجرت قرار یافت

واگر مسلمانی را پسری بود که در اوائل الاسلام پیغمبر ... میراث نمیداد و مهاجران میراث او میگرفتند و کریمه والذین
امنوا ولم یهاجروا ما لکم من ولایتهم من شیء حتی یهاجروا اشاره بآنست و بعد از آن این حکم منسوخ شد بآیات میراث برحم و قرابت
حق تعالی آیات فرایض فرستاد و فرمود و اولوا الارحام بعضهم اولی ببعض و نزد شافعی ارث بضمان جریره مطلق منسوخ
شده و نزد امامیه در صورت عدم وارث نسبی و مولای عتق حکم میراث ضامن جریره باقی است و منسوخ نشده و دلیل
بر آن احادیث صحیحه است که از ائمه اهل بیت علیهم السلام ورود یافته و تفصیل موجبات ثالثه کلام است که از اسباب
این تحقق نیست و با فقد ضامن جریره وارث امام است و علماء اختلاف کرده اند در آنکه در غیبت امام آنرا چه باید کرد
بعضی گفته اند که محافظت آن نماید یا دفن کنند آنرا تا ظهور آنحضرت علیه السلام چنانچه حقوق امام را همین حکم کرده اند
و جماعتی قائل شده اند بآنکه در میان فقرا و مساکین تقسیم نمایند خواه از اهل آن بلد باشند یا غیر آنها از مساکین بلاد دیگر
و مذهب مصنف رحمه الله نیز همین است و صاحب مسالک گفته که اصح همین قول است سه مسئله است اول آنچه گرفته
میشود از مال کفار حربی در هنگام حرب حق جهاد کنندگان است که با ایشان مقابله کنند بعد از اخراج خمس و آنچه بدست
آرد آنرا از اموال آنها لشکری که از لشکر امام بغیر اذن امام جدا شده بجانب آن کفار رفته آن مال امام است و آنچه
کفار حربی از بیم گذاشته باشند بدون جنگ آنهم مال امام است یعنی در صورتیکه لشکر اسلام بر ایشان نرفته باشد
چه اگر بعد رفتن اهل جهاد بحرب آنها مالی بگذارند و بروند آن مال علی الاصح حکم غنیمت دارد که مقسوم میان مجاهدان
میشود بعد از اخراج خمس و آنچه گرفته میشود از کفار بعنوان صلح یا جزیه مال مجاهدانست و اگر مجاهد نباشد مال فقراء
مسلمین است دوم آنچه گرفته میشود بعنوان دزدی از مال کفار حربی اگر در زمان صلح باشد بایشان باز داده میشود و اگر در زمان
صلح نباشد مال کسی است که گرفته آنرا و واجب است که خمس بدهد بمستحقین خمس سوم کسیکه بمیرد از کفار حربی
و مال بگذارد و وارثی نداشته باشد مال او از امام است اما اللواحق پس چهار فصل است **فصل اول** در بیان
میراث ولد زنی که شوهر او را و آن ولد را بلعان از خود دور کرده باشد و در میراث ولدی که از زنا بهم رسد ولد ملاعنه
را وارث میشوند اولاد او و مادرش سدس ترکه او بمادرش میرسد و باقی باولاد للذکر مثل حظ الانثیین و اگر
ولد نداشته باشد تمام بمادرش ثلث بفرض و باقی برد و در روایتی واقع شده که ثلث ترکه او بمادرش میدهند
و باقی بامام زیرا که عاقله او امام است چنانچه در کتاب الدیات مذکور خواهد شد و قول اول اشهر است و اگر اولاد
و مادر نداشته باشد وارث او برادران مادری میشوند و اولاد آنها و اجداد مادری هرچند بالا روند و برینست
میراث میبرند الاقرب فالاقرب و اگر آنها هم نباشند خالو یا و خاله ها و اولاد آنها بترتیب میراث میبرند

اقرب مانع ابعد نیست و در جمیع مراتب مذکوره مرد و زن برابر تقسیم میراث او می نمایند زیرا که انتساب آنها بمیت از جانب مادر است و اگر اقربای مادری اصلا نداشته باشد ولا وارث بود میراث او بامام میرسد و زوج و زوجه او حصه میراث او می برند یا برد و جه از درجات میراث نصف بزوج میرسد با عدم ولد و ربع بزوجه و نصف آن با ولد و آیا وارث میشود آن ولد اقربای مادری را بعضی فقها گفته اند که میشود زیرا که از جانب مادر نسب او ثابت است و بعض دیگر اند که وارث نمیشود مگر آنکه اقرار کند پدرش بعد از لعان بولدیت او و این قول متروک است و میراث او نمی برد پدرش و نه اقربای پدرش و اگر اعتراف کند بان ولد بعد از لعان او میراث پدر نمی برد و پدر میراث او نمی برد زیرا که بلعان از و منفی شده و اقرار بعد اللعان اثبات میراث از جانب او میکند نه از جانب المنفی و در صورت اقرار مذکور آیا وارث اقربای پدر هم میشود یا نه بعضی فقها گفته اند که بلی و وجه اینست که وارث آنها میشود و آنها هم وارث او میشوند زیرا که نسب او منقطع شده بلعان و حکم اقرار مخصوص بمقر است و پس شیخ رحمه الله فرموده که اگر بگوییم که وارث آنها میشود و اگر آنها اقرار نیست او کنند و تکذیب پدر او نمایند در لعان و آنها هم وارث او میشوند اگر او اقرار بقرابت آنها کند موجه خواهد بود چند مسئله است اول اعتبار ندارد نسب ولد ملاعنه از جانب پدر پس اگر از و بمانند دو برادر یکی برادر پدری و مادری و دوم برادر مادری پس این هر دو برادر برابر میراث می برند و همچنین اگر بگذارد دو خواهر یا برادر و خواهر و یکی از آنها پدری و مادری و دوم مادری تنها یا بماند از و برادر زاده پدری و مادری و دوم تنها مادری یا بگذارد برادری و خواهری از پدر و مادر مع جد و جده مادری مال در میان آنها اثلاثا قسمت میشود یک ثلث بجد و جده مادری بینهما بالسویه و دو ثلث ببرادر و خواهر پدری و مادری و در میان آنها هم بالسویه قسمت می شود زیرا که همه منسوب اند بمیت از جانب مادر و بسبب تحقیق لعان علاقه پدر از آنها منقطع شده است دوم هرگاه مادر ولد ملاعنه بمیرد و وارثی سوای آن ولد نداشته باشد تمام میراث او میدهند و اگر پدر او باشد پدر و مادر یا یکی از آنها پس پدر و مادر را میرسد دو سدس ترکه و اگر یکی باشد یک سدس و باقی مال ولد است اگر مذکر باشد و اگر دختر بود نصف مال مادرش بفرض میبرد و نصف دیگر تقسیم میشود در میان پدر و مادر اگر هر دو باشند و میان یکی از آنها اگر یکی بود و میان آن دختر بطریق رد بموجب سهام پس اگر هر دو باشند اخماسا و اگر پدر تنها یا مادر تنها با دختر ملاعنه بود رد و باقی بینهما اربا عا خواهد بود سوم اگر انکار حمل کند و لعان کنند با هم دیگر و بعد از ان دو ولد توام تولد کنند توارث آنها بالعلاقه مادری باشد نه پدری چهارم اگر شخصی نزد حاکم شرع اسقاط ضمان جریره ولد خود کند و اسقاط میراث او هم از خود نماید تا عاقله او نباشد و بعد از ان ولد بمیرد شیخ رحمه الله در کتاب نهایه فرموده که میراث او با قارب پدرش میرسد نه بپدر و این قول شاذ است زیرا که مستند است بروایتی که بصحت نرسیده و مخالفت با اصل دارد

که ثبوت میراث است اما از ولد زنا پس او را نسبی نیست با زانی و زانیه و هیچکدام میراث او نمی برند و با قربای آنها نیز میراث
او نمیرسد و او هم میراث آنها نمی برد و میراث تعلق بولد او میگیرد و اگر ولد نداشته باشد وارث او امام است و زوج و زوجه
او با وجود اولاد حصه ادنی برند و با عدم اولاد حصه اعلی و در روایتی واقع شده که مادرش و اقربای مادرش میراث می برند
و این روایت متروک است بسبب ضعف سند **فصل دوم** در میراث خنثی کسی است که او را فرج مرد و فرج زن هر دو باشد
باید ملاحظه کنند که از کدام فرج ابتدای بول او شود اگر ابتدا از فرج مرد شود مرد باشد و اگر از فرج زن حکم زن دارد و اگر
از هر دو معاً بر آید بول او پس ملاحظه کنند انقطاع بولش از کدام فرج شود و بهمان حکم کنند برجولیت یا انوثیت او در میراث
و اگر هر دو مساوی باشند در شروع و انقطاع شیخ در خلاف فرموده که عمل میکنند در آن بقرعه بدلیل اجماع علما و اخبار
و در کتاب نهایه و ایجاز و مبسوط فرموده که او را نصف میراث مرد و نصف میراث زن میدهند و براین قول دلالت
میکند روایت هشام بن سالم از حضرت امام جعفر صادق علیه السلام که امیر المومنین علیه السلام حکم بان فرموده و شیخ مفید
و سید مرتضی رضی الله عنهما گفته اند که استخوانهای دو پهلوی او را بشمارند پس اگر هر دو پهلو برابر باشند در عدد زن است
و اگر مختلف باشد مرد است و این روایت شریح قاضی است که حکایت نموده از حضرت امیر المومنین علیه الصلوة
و السلام که چنین کردند و استدلال باجماع هم کردند این دو بزرگ برین قول و روایت مذکوره بصحت نرسیده و اجماع
هم پیش ما محقق نشد زیرا که این مسئله مختلف فیه بین العلما همیشه بوده پس هرگاه شناختی این اقوال را پس اگر خنثی وارث
باشد تمام مال می برد و حاجتی بتحقیق و تشخیص حال او نیست خواه مرد باشد و خواه زن و اگر متعدد باشند خنثاها و مشخص
نشود به علامات مذکوره تذکیر و تانیث آنها پس بمذهب بعضی که قائل بقرعه شده اند قرعه می اندازند پس اگر بقرعه همه
مذکر ظاهر شوند یا همه مونث مال در میان آنها مساوی قسمت میشود و اگر مختلف باشند للذکر مثل حظ الانثیین میدهند
و کیفیت قرعه چنانچه در کتاب تنقیح مذکور است اینست که در یک رقعه عبد الله می نویسند و در رقعه دوم امة الله و هر دو
رقعه را باهم مخلوط کنند و بعد از ان بگوید کسی که قرعه اندازد اللهم فاطر السموات والارض عالم الغیب والشهادة انت
تحکم عبادک فیما کانوا فیه تختلفون بین لنا من امر هذا الشخص ضیحکم فیه بحکمک و بعد از ان بر آرد یک رقعه را و اگر عبد الله
بر آید میراث مرد باو میدهند و اگر امة الله بر آید میراث زن و شیخ علی فرموده رحمه الله که ظاهر اینست که خواندن
این دعا در هنگام قرعه مستحب باشد و بهمین نحو معین میشود تذکیر و تانیث خنثی بشمردن استخوان ها پهلو هم و مصنف رحمه
الله میفرماید که موافق قولی که ما اختیار کردیم و آن اعطای نصف حصه پسر و نصف حصه دختر است چنانچه شیخ در نهایه
فرموده و در روایت هشام ابن سالم دال بر همانست همه خنثاها برابر میگیرند میراث پدر را هر چند متعدد باشند زیرا که همه

مساوی اند در استحقاق ترکه بهمین دستور و اگر جمع شود با خنثی مذکری مثل آن المذکوریه بعضی فقها گفته اند که خنثی را نصف
نصیب مذکر و نصف نصیب مونث باید داد باین طریق که فریضه از هفت سهم درست میشود و مذکر را چهار سهم میدهیم و خنثی
را سه سهم زیرا که حصه پسر چهار سهم است نصف آن دو میشود و حصه دختر دو سهم و نصف آن یکی است پس خنثی سه سهم می برد
و اگر با پسر و خنثی دختر باشد فریضه از نه سهم باید گرفت دختر را دو سهم و پسر را چهار و خنثی را سه سهم و بعضی دیگر گفته اند که نصف
نصیبین باین طریق باید بر آورد که فریضه را دو مرتبه اعتبار باید کرد و در یک مرتبه خنثی را ذکر فرض باید کرد و در مرتبه دیگر
انثی و مجموع آنچه از این دو فریضه میشود آنرا نصف باید کرد و بخنثی باید همان نصف داد و طریقش اینست که نظر باید کرد در اقل
عددی که ممکن باشد تقسیم فریضه ذکر و فریضه انثی از آن عدد و ضرب باید کرد مخرج یکی از دو فریضه در فریضه دیگر مثالش
اینست که از میت یک خنثی و یک پسر مانده باشد پس یکمرتبه خنثی را پسر اعتبار کنیم و طلب کنیم مالی را که او را نصف و نصف
او را هم نصف بود و اقل آن چهار است و بعد از آن فرض کنیم خنثی را دختر و طلب کنیم مالی را که او را ثلث باشد و ثلث
او را نصف باشد و اقل آن شش است و شش و چهار توافق دارند بنصف پس ضرب میکنیم نصف یکی از این دو عدد
در عدد دوم یعنی چهار را در سه یا شش را در دو و دوازده حاصل شود و خنثی را در یکمرتبه نصف حساب میکنیم که شش باشد
و مرتبه دوم ثلث حساب میکنیم که چهار میشود و شش و چهار ده میشود و نصف آن که پنج باشد بخنثی میدهیم و هفت سهم
بپسر میدهیم و همچنین اگر در بدل ذکر انثی باشد فریضه آن هم صحیح میشود از دوازده سهم خنثی هفت سهم و انثی را پنج و اگر
با خنثی پسری و دختری باشد پس هرگاه فرض کنیم خنثی را ذکر دو پسر و یک دختر باشد و مال در میان آنها اخماسا مقسوم شود
و اگر خنثی را انثی فرض کنیم یک پسر و دو دختر باشد و در میان آنها قسمت ارباعا شود پس ضرب میکنیم چهار را در پنج بیست
میشود از بیست حاصل نمیشود برای خنثی مالی که آنرا نصف صحیح بود پس ضرب میکنیم مخرج نصف را که دو عدد است در بیست
چهل حاصل شود و صحیح میشود فریضه بلا کسر زیرا که اگر فرض کنیم خنثی را انثی حصه او از چهل سهم ده سهم باشد و ده سهم دیگر از
دختر و بیست حصه پسر و هرگاه فرض کنیم خنثی را ذکر حصه او از چهل شانزده شود و حصه پسر هم شانزده و حصه دختر هشت
و شانزده را که با ده ضم کنیم بیست و شش شود و نصف آن سیزده است بخنثی میدهیم و پسر را هیجده و دختر را نه سهم مترجم
گوید در این طریق تقسیم و طریق تقسیم اول تفاوتی در حصص میشود چنانچه بعد تامل ظاهر خواهد بود و طریق دوم نزد فقها
اظهر است و اگر جمع شود با خنثی و پسر و دختر زوج یا زوجه اول تصحیح مسئله خنثی با پسر و دختر باید نمود بدون زوج یا زوجه چنانچه
مذکور شد و بعد از آن مخرج حصه زوج یا زوجه را ضرب باید نمود در مجموع سهام آنها تا حصص هر کدام بلا کسر بر آیند
مثالش اینست که تقسیم سهام خنثی و پسر و دختر از چهل سهم میشد علی ما مر آنفا پس ضرب میکنیم مخرج سهم زوج را که

چهار است در چهل یکصد و شصت میشود زوج را ربع میدهیم که چهل باشد و یکصد و هشت باقی ماند پس سهم هر کدام از سه وارث
مذکور را که بدون زوج باو میرسد در سه ضرب کنم و انچه حاصل شود از ین یکصد و شصت سهم باو میدهیم و آن یکصد و بست سهم
باقی باشد زیراکه حصه خنثی با پسر و دختر بدون زوج سیزده بود آنرا که در سه ضرب کنم سی و نه میشود و حصه پسر هیزده بود آنرا که در سه
ضرب کنیم پنجاه و چهار میشود و حصه دختر نه سهم بود آنرا که در سه ضرب کنم بست و هفت میشود مجموع یکصد و بست است و اگر باشند
ابوین با یکی از آنها با خنثی پس ابوین را دو سدس ترکه میرسد که یک ثلث باشد بر تقدیر فرض ذکوریت خنثی آنها را که دو خمس
ترکه میرسد بر تقدیر انوثیت او پس ضرب کنیم مخرج سدس را که شش است در مخرج دو خمس که پنج است سی میشود آنرا ضرب میکنم
در دو شصت خواهد بود پس ابوین را بر تقدیر ذکوریت خنثی بست سهم خواهد بود هر یکی را ده سهم و بر تقدیر انوثیت خنثی بست
و چهار پس آنها را نصف مجموع این دو تقدیر میدهیم که بست و دو باشد بهر کدام یازده سهم و خنثی را سی و هشت سهم باقی
باید داد که آن هم نصف حصه او میشود علی التقدیرین و مصنف رحمه الله تقسیم از سی بیان فرموده ابوین را یازده سهم و خنثی را
نوزده قرار داده برای اختصار و الا یازده که در میان ابوین تقسیم شود کسر در حصص میافتد پس سی را در دو ضرب باید نمود تا جمیع
حصص بلا کسر بر آید و اگر از میت پدر و مادر و دو خنثی بماند یا زیاده از دو ابوین را ثلث مال میرسد و دو ثلث بدو خنثی و درین مسئله
سهمی باقی نمیماند که بطریق رد تقسیم شود بر آنها و اگر یک خنثی با احد ابوین باشد او را سدس میرسد و دو خنثی را دو ثلث و باقی یک سدس
میماند آنرا رد میکنند بر احد ابوین و دو خنثی اخماسا یک خمس با احد ابوین و چهار خمس از ان بدو خنثی و از روی حساب احتیاج میشود
بسوی پیدا کردن عددی که جمیع حصص مذکوره از ان سالم بر آید و طریقش اینست که بر تقدیر انوثیت آنها تقسیم از پنج سهم
میشود و بر تقدیر ذکوریت از شش سهم چنانچه مذکور شد و میان پنج و شش باصطلاح علم حساب نسبت تباین است یکی را ضرب
میکنم در دوم حاصل میشود و آنرا ضرب میکنیم در دو که شصت میشود پس احد ابوین را بر تقدیر ذکوریت ده سهم میرسد و بر
تقدیر انوثیت دوازده که مجموع بست و دو میشود نصف آن که یازده است با احد ابوین میدهیم و دو خنثی را بر تقدیر ذکوریت
آنها پنجاه میرسد و بر تقدیر انوثیت چهل و هشت مجموع نود و هشت میشود و نصف آن چهل و نه حصه هر دو خنثی باشد و در
تقسیم بلا کسر حاجت بضربی دیگر افتد تا هر کدام حصه بلا کسر برسد و در ان تطویل لاطایل است و تقسیم میراث در میان
اخوة و اجداد و اعمام و اخوال که بعضی خنثی و بعض دیگر غیر آن باشند نیز بدستور تقسیم در میان اولاد است چنانچه مذکور شد
اما اگر در میان برادران مادری خنثی یافته شود در تقسیم میراث آنها احتیاج باین ضرب و قسمت نیست زیراکه تقسیم ترکه در میان
اقربای مادری علی السویه میشود در میان مذکر و مونث تفاوتی نیست چنانچه سابق بیان شد و در آباء و اجداد خنثی
بعدی هست زیراکه از ولادت و حال او معلوم میشود که مذکر است یا مونث مگر آنکه نظر کنم بروایت شریح قاضی در باب

زنیکه از شوهرش بچه آورد و از او هم طفلی از زنی بهم رسد چنانچه مذکور است و شیخ رحمه الله فرموده که اگر خنثی زوج یا زوجه باشد نصف میراث زوج و زوجه باو باید داد مترجم گوید در کلام شیخ بحث است زیرا که خنثای مشکل را تزویج جائز نیست با مرد و با زن پس میراث زوجیت چگونه تواند برد هشت مسئله است اول کسیکه فرج مرد نداشته باشد و فرج زن هم میراث او بقرعه میدهند باینطریق که در یک رقعه عبد الله بنویسند و در رقعه دیگر امة الله و دعای قرعه میخوانند که سابق مذکور شد و یکی از آن دو رقعه بیرون می آرند اگر عبد الله برآید میراث مرد باو میدهند و اگر امة الله میراث زن دوم هر که او را دو سر و دو بدن باشد بر یک حقو یعنی محل بستن ازار یک بدن او را بیدار باید کرد پس اگر هر دو بیدار شوند هر دو یک کس است و اگر یکی بیدار شود و دوم در خواب باشد دو کس اند سوم حمل وارث میشود اگر زنده تولد کند و اگر همچنین ساقط شود بضرب کسی یا بدون آن و حرکت کند بعد افتادن از شکم مانند حرکت زنده ها و اگر نصف او برآید زنده و باقی برآید مرده میراث نمی برد و همچنین اگر حرکت کند حرکتی که دلالت بر استقرار حیات نکند مانند حرکت مذبوح و در روایت صحیح از حضرت صادق علیه السلام وارد شده که اگر حرکت کند حرکتی آشکار یعنی مثل حرکت تقلص و تمطی که در هم کشیده شدن و دراز شدن باشد وارث میشود و میراث او هم بوارثش میرسد و همچنین در روایت ابی بصیر هم از حضرت صادق علیه السلام آمده و شرط نیست که آن حمل در هنگام موت مورث حیات داشته باشد پس اگر بعد شش ماه از موت مورث تولد یابد میراث میبرد یا بعد از نه ماه که مادرش شوهر دیگر نکرده باشد نزاید میراث تعلق باو میگیرد چهارم هرگاه میت بگذارد پدر و مادر یا یکی از آنها یا زوج یا زوجه و حملی صاحبان فروض را حصه ادنی میدهند و نگاه میدارند باقی مال را پس اگر حمل مرده ساقط شود بهر یک از صاحبان فرض تتمه فرضها میدهند از آنمال پنجم شیخ رحمه الله گفته که اگر میت را پسری موجود و حملی باشد موجود را ثلث مال او میدهند و دو ثلث باقی میگذارند زیرا که ممکن است در شکم مادر دو پسر باشد و ثلثان حق آنها است و احتمال سه بچه نیست زیرا که غالبا زیاده از دو نمی شود و نادر را اعتبار ندارد و اگر موجود دختر باشد او را خمس میدهند تا وقتیکه بزاید و این قول خوب است ششم دیت طفلیکه در شکم مادر او را بکشند به پدر و مادر او باید داد و اگر آنها نباشند باقربای پدر و مادری یا اقربای پدری اگر اقربای پدر و مادری نباشند خواه از اقربای نسبی پدر باشد مانند برادران یا سببی مانند معتق وغیره بدستور میراثها هفتم هرگاه دو شخص تعارف کنند به نسبی میراث بهمدیگر میبرند و برای اثبات نسب تکلیف نمیکنند آنها را ببینه و اگر معروف باشند به نسب بغیر و دعوی کنند نسبی سوای آن قبول نمیکنند دعوی آنها را بدون بینه هشتم هر که مفقود الخبر شود مال او را نگاه میدارند و انتظار میکشند تا آنکه خبرش برسد و در مقدار انتظار خلاف است بعضی گفته اند تا چهار سال و این روایت عثمان ابن عیسی از سماعه از حضرت صادق علیه السلام است و در این روایت ضعف است و بعضی دیگر میگویند که خانه او را باید فروخت بعد از ده سال و قیمت آنرا میان ورثه تقسیم باید نمود

واین قول شیخ مفید است رحمه الله بر طبق روایت علی ابن مهزیار از حضرت امام محمد باقر علیه السلام که در باب فروختن قطعه از خانه
مفقود الخبر وارد یافته و استدلال بمثل آن روایت تمام نیست زیرا که روایت مذکوره نص نیست در مدعای شیخ مفید و تجویز بیع
قطعه داد بعد از ده سال دلالت نمیکند بر آنکه حکم بموت آن کرده باشند چه حاکم را میرسد که مال غائب را جهت مصلحت او بفروشد
تا بامام چه رسد و شیخ رحمه الله فرموده که اگر مال او را بحاضران بدهند و آنها را کفیلی بگیرند که هرگاه غائب حاضر شود باو رد کنند
جائز است و در روایت اسحق ابن عمار از حضرت صادق علیه السلام است که اگر ورثه مفقود الخبر مالدار باشند قسمت میکنند
مال او را در میان هم دیگر پس اگر بیاید مالک رد میکنند آن مال را باو و در باب اسحق قولی هست بعدم توثیق او و از جمله رواة
حدیث مذکور سهل ابن زیاد است که روایت او ضعیف است و شیخ در خلاف فرموده که قسمت مال او نمیکنند تا آنکه مدتی بگذرد
که در مثل آن مدت زنده نمی ماند مثل او عادة و این قول اول است **فصل سوم** در میراث غریقان و آنها که در زیر ثقیلی
مانند دیوار خانه آمده مرده باشند و معلوم نباشد تقدم و تاخر فوت آنها این جماعة میراث هم دیگرے برند اگر آنها را یا یکی از آنها
را مالی باشد و وارث یکدیگر باشند پس اگر آنها را مالی نباشد یا وارث دیگر نباشند یا یکی از آنها وارثے دیگر بود
و آن دیگر وارث اول نشود مانند دو برادر که یکی را ولد باشد و یک دیگر را نبود این حکم ساقط مے شود و هم چنین
اگر وفات آنها در یک آن بود لا عن سبب مانند موت فجاة یا موت بسوختن یا بجنگ یا بقتل یا یکی بمیرد و مقدم
بر دیگرے که درین صورت میراث هم دیگرے برند و اگر بغیر سبب هدم بنا و غرق باسباب دیگر بمیرند و مشتبه
شود تقدم موت یکی بر دیگرے همین حکم در آنها نیز ثابت است یا نه در آن اشتباه است و کلام شیخ
رحمه الله در کتاب نهایه مشعر بان است که در آنها هم حکم غریقان و مهدوم انست که میراث یکدیگرے برند
و این حکم مطرد است در اسباب اشتباه و هرگاه ثابت شد اشتباه و شرائط مذکوره یافته شد هر کدام میراث دیگرے
می برد از ترکه مخصوص او نه از آنچه باو از میراث اول رسیده و شیخ مفید رحمه الله گفته که از آن هم می برد قول اول
اصح است زیرا که فرض نتوان کرد چیزیرا که ممکن باشد و میراث دادن یک وارث را از آنچه در صورت فرض موت
او بوارث دوم رسیده مستلزم فرض حیوة او بعد از وفاتست که محال است و نیز مرویست که اگر یکے را مالی باشد و دوم را
نباشد تمام مال مالدار را به بیمال باید داد و این صریح است در آنکه از مال چیزی از دوم باول نمیرسد و بعضی فقها گفته اند که
اول حصه ضعیف یعنی باید حساب کرد و بعد از ان حصه کثیر السهم را و دران تردد است و شیخ رحمه الله در کتاب ایجاز گفته که این
واجب نیست و در مبسوط گفته که خواه اول حصه کثیر السهم حساب کنند یا قلیل السهم تفاوتی نمیشود در حصص ولیکن تابع حدیث
باید شد در تقدیم حصه ضعیف فائده ظاهر نیست زیرا که اگر اول حصه اضعف از اقوی میگرفته شود و بعد از آن اقوی را حصه از اضعف

بدهند با قوی زیاده حاصل میشود از آنکه برعکس کنند مثالش اینست که زوج و زوجه هر دو غرق شوند و هر دو لا ولد باشند ربع ترکه که حصهٔ زوجه
فرض کنیم که چهار دینار از زوج مانده یک دینار خواهد بود و آنرا که بزوجه بدهیم که آنهم مالک چهار دینار است از او پنج دینار میشود و بعد از آن
نصف آن پنج دینار را بزوج بدهیم دو و نیم دینار مال زن خواهد بود و پنج نیم مال مرد که از آنها بورثه شان خواهد رسید و اگر اولاد و دینار
از زوجه بزوج بدهیم نزد او شش دینار از اصل و میراث میشود و بعد از آن حصهٔ زوجه که یک و نیم دینار است بزوجه بدهیم مال زوجه
سه و نیم دینار باشد و انچه شیخ در کتاب ایجاز ذکر کرده شبهه بصواب است و اگر ثابت شود که تقدیم حصهٔ ضعیف واجب است
تعبدی باشد و الا در تقدیم و تاخیر تفاوتی نمیشود موافق قول اقوی که قول غیر شیخ مفید است پس اگر غرق شوند زن و شوهر
اولا موت زوج فرض باید کرد و زوجه را حصهٔ ترکه او باید داد و بعد از ان موت زوجه فرض باید کرد و زوج را حصهٔ او باید داد
از ترکه اصلیه زوجه نه از انچه از زوج باو رسیده و هم چنین اگر غرق شود پدری و پسری میراث باید داد اولا پدر را از پسر
و بعد از ان پسر را از پدر پس اگر هر یک از ان دو غریق اولی بدیگری باشند از وارثان دیگر مال هر یک منتقل میشود بدیگری
و از او بورثه اش مثلا پدر و پسر غرق شوند پسر را برادران مادری باشند و پدر را هم برادران باشند درین صورت مال
پسر منتقل به پدر میشود و هم چنین مال پدر یعنی مال اصلی سوای میراث پسر بوله میرسد و بعد از ان منتقل میشود مال هر کدام از ان
دو به برادرانش و اگر یکی از ان غریق را یا هر دو را شریکی در میراث باشد مانند پسری و پدری که غریق شوند و پدر را هم
اولاد دیگر باشد سوای غریق و پسر را هم اولاد بود پدر را با اولاد سدس ترکه پسر میرسد و بعد از ان فرض کنیم موت پدر را
پس پسر می برد از ترکه پدر حصهٔ خود را که بشرکت برادران باو میرسد و منتقل میشود انچه بعد از سدس پدر مال اوست با این حصه
که از مال پدر باو رسیده باولاد پسر که از او مانده اند و اگر هر دو وارث مساوی باشند در استحقاق ارث مانند دو برادر
غریق منتقل میشود مال هر کدام بدیگری پس اگر هیچکدام از ان دو برادر را وارثی نباشد منتقل میشود میراث آنها بامام علیه
السلام و اگر یکی را وارث بود انچه باو رسیده بوارث انتقال می یابد و انچه بدیگری رسیده بامام علیه السلام که وارث
من لا وارث له اوست

فصل چهارم

در احکام میراث مجوسی است گاهی مجوسیان زنانی را که در شرع حرام اند
تزویج میکنند بشبهه دین ایشان مانند مادران و خواهران و دختران خود را بشبهه تزویج یکی با دیگری و امثال آنها و در
مذهب آن مجوسیان نکاح میکنند پس حاصل میشود مجوسی را نسب صحیح و فاسد و سبب فاسد و سبب صحیح و سبب فاسد نسبتی است که از نکاح
محرم باشد نزد ما نه نزد ایشان چنانچه نکاح کند با مادر خود و از او ولد پیدا شود پس نسب آن ولد فاسد است و سببی و جیت او نیز فاسد
و بعضی علمای ما حکم میراث نمیکنند در میان آنها مگر آنکه نسب و سبب صحیح باشد و آنرا روایت کرده اند از یونس بن عبدالرحمن
و تابعان او که از قدمای امامیه اند و بعضی دیگر حکم بتوارث میکنند به نسب صحیح و فاسد و سبب صحیح نه فاسد و این مختار فضل

ابن شاذان است از قدما و تابعان او و همین است مذهب شیخ مفید رحمه الله و این قول خوب است و شیخ ابو جعفر طوسی رضی الله عنه فرموده که
بنسب و سبب صحیح و فاسد هر دو میراث بهدیگر میبرند زیرا که اهل ذمه را بر دین شان میگذارند و بنابراین قول اگر جمع شود در یکی از مجوس دو سبب
فاسد میراث می برد بهر دو مانند اینکه با مادر خود نکاح کرده سهم زوجه و مادر را از میراث او بهر دو بآن باید داد سهم زوجه ربع است با عدم ولد و سهم مادر
با عدم ولد ثلث اصل ترکه چنانچه گذشت پس اگر شریک دیگر نداشته باشد یا نه پدر باقی ترکه مجوسی هم رد میشود بر مادرش بسبب مادری نه بعلاقه
زوجیت و همچنین اگر دختر خود را نکاح کند او را ثمن باید داد بسبب زوجیت و نصف بسبب دختری و باقی رد میشود بقرابت دختری اگر
شریک دیگر نداشته باشد و اگر پدر و مادر هم داشته باشد آنها را دو سدس ترکه میرسد و او را ثمن بسبب زوجیت و نصف بسبب دختری
و آنچه زیاده آید از ترکه رد میشود بر ایشان دختر و پدر و مادر بعلاقه قرابت و اگر همچنین با خواهر خود نکاح کند ربع ترکه می برد آن خواهر با عدم ولد بسبب
زوجیت و نصف بعلاقه خواهری و باقی رد میشود بر او از جهت قرابت هرگاه شریک دیگر نداشته باشد و اگر جمع شود در وارث مجوسی
دو سبب میراث و یک سبب مانع سبب دیگر باشد میراث می برد از جهت مانع مانند اینکه دخترش خواهر مادریش باشد بجهت اینکه با مادر
خود نکاح کرده و دختری از او بهم رسانیده او را سهم دختری میدهند نه سهم خواهر مادری زیرا که با وجود دختر بخواهر میراث نمیرسد نزد ما و
همچنین اگر وارث او دختری باشد که آن دختر دختر او هم باشد یعنی دختر خود را نکاح کرده و از او دختری بهم رسانیده او را حصه دختری باید داد
نه میراث دختر دختر و هم چنین اگر مجوسی با عمه که خواهر پدری او باشد چنانچه تزویج کند با مادر خود و از او بزاید دختری آن دختر عمه پسر
مجوسی شود زیرا که خواهر مادری پدر او است و خواهر پسر آن مجوسی هم نیست که دختر او است و او را سهم خواهر [illegible] سهم عمه و همچنین اگر عمه [illegible] باشد دختر
او عمه او نیز بود چنانچه تزویج کند مجوسی دختر پسر خود را یعنی جد مجوسی تزویج کند دختر خود را از او بهم رساند دختر آن دختر عمه آن مجوسی است زیرا که
دختر پدر او است و دختر عمه او هم است زیرا که دختر دختر جد او است پس او را حصه عمه میدهند نه حصه دختر عمه زیرا که با وجود عمه میراث بدختر عمه نمیرسد
دو مسئله است اول مسلمان میراث نمی برد بسبب فاسد پس اگر تزویج کند مسلمانی زنی را که در دین اسلام نکاح آن زن جائز نباشد
آنها میراث از یکدیگر نمی برند خواه تحریم نکاح آن متفق علیه باشد مانند مادر رضاعی یا مختلف فیه مانند نکاح مادر زنیکه با آن زن زنا کرده باشد
یا نکاح زنیکه از زنا بهم رسیده باشد و خواه زوج معتقد تحلیل نکاح مذکور باشد یا نباشد دوم مسلمان میراث میبرد بنسب صحیح و فاسد هر دو
زیرا که وطی شبهه هم حکم صحیح دارد در لحوق نسب خاتمه در حساب فرائض است و آن مشتمل است بر یک مقدمه و چند مقصد مقدمه در بیان
اصطلاحات علم عدد که دانستن آن لازم است در مخارج شش فرض است که مذکور شد و طریق حساب مراد بمخرج اقل عددیست که سهام فروض
از آن عدد صحیح و بی کسر لازم است بر آید و آن مخارج پنج است یکی نصف و این از دو بر مے آید دوم ربع و آن از چهار بر مے آید
سوم ثمن و آن از هشت چهارم ثلث و ثلثان و آن از سه پنجم سدس و آن از شش بر مے آید هر فریضه که حاصل شود در آن دو نصف
یا نصف و ما بقی آن فریضه از دو بر می آید و اگر مشتمل باشد بر ربع و نصف یا ربع و ما بقی آن حاصل میشود از چهار و اگر مشتمل باشد

بر ثمن و نصف یا ثمن و مابقی آن از هشت بر می آید و اگر مشتمل باشد بر ثلث و ثلثین یا ثلث و مابقی یا ثلثین و مابقی از سه بر می آید و اگر مشتمل
باشد بر سدس و ثلث یا سدس و ثلثین یا سدس و مابقی آن از شش بر می آید نصف یا ثلث یا نصف یا ثلثین و سدس
یا با یکی از ثلثین و سدس پدر و مادری از شش بر می آید و اگر بدل نصف در امثله مذکوره ربع بود فریضه از دوازده
بر می آید و اگر بدل ربع ثمن بود فریضه از بست و چهار حاصل میشود پس هرگاه فریضه این را باید دانست که فریضه
یا بقدر سهام است یا زیاده ازان یا کمتر قسم اول آنکه فریضه بقدر سهام بود پس اگر منقسم شود بر سهام بدون کسر هیچ
گفتگوی نیست مانند فریضه یک خواهر پدری یا زوج که نصف بزوج و نصف بخواهر میرسد و فریضه از دو سهم بر می آید
یا دو دختر مع پدر و مادر یا ابوین و زوج که درین دو صورت اخیره تقسیم از شش سهم میشود بلا کسر زیرا که در صورت اول دو دختر
را دو ثلث میرسد که چهار سهم و پدر و مادر را ثلث که دو سهم بود و در مسئله دوم زوج را النصف میرسد که سه سهم است و مادر را
ثلث که دو سهم میشود و مابقی پدر را و آنهم یک سهم است و کسر هیچ نمی افتد و اگر منکسر شود فریضه پس یا بر یک فرقه کسر می افتد
یا بر زیاده از یک فرقه در قسم اول عدد آن فرقه را ضرب باید کرد در اصل فریضه اگر درمیان حصص آنها و عدد شان وفق نباشد
مانند ابوین و پنج دختر که فریضه آنها از شش سهم است چهار سهم حصه دختران و دو سهم حصه ابوین و چهار را که پنج دختر بدهم کسر
می افتد و میان چهار و پنج وفق نیست پس عدد آنها که پنج است در شش ضرب باید کرد که سی حاصل شود و ازان حصص
هر کدام بیکسر بر می آید باین طریق که سهم هر کدام از ورثه را در پنج ضرب کنیم آنچه حاصل ضرب باشد با وی سهم و حصه ابوین از
شش سهام اصل فریضه دو سهم می شد نهاکه در پنج ضرب کردیم ده سهم شد و هر کدام پنج سهم میرسد و حصه پنج دختر چهار سهم میشد زیرا که
چهار را در پنج ضرب کنیم بست میشود و هر کدام چهار سهم میرسد سهم قسم التقسیم و اگر درمیان سهام و عدد آنها وفق بود
پس ضرب کنیم وفق عدد آنها را در فریضه نه وفق حصص شان مثالش پدر و مادر و شش دختر است درین جا سهم از
شش فریضه سهم میشود و چهار سهم حصه دختران که آنرا بر شش دختر تقسیم بلا کسر نمیشود و چهار را با شش توافق بنصف است
پس ضرب کنیم نصف عدد آنها را که سه باشد در فریضه که شش سهام است هژده حاصل میشود پدر و مادر را از اصل فریضه
دو سهم بود آن را در سه ضرب می کنیم شش شد هر کدام سه سهم میرسد و دختران را از اصل چهار بود آنرا که در سه
ضرب کردیم دوازده شد هر یک از شش دختر دو سهم میرسد و اگر کسر افتد بر زیاده از یک فرقه پس درمیان سهام
هر فرقه و عدد آن فرقه وفق بود یا اصلا وفق نباشد یا عدد بعضی را با سهام آن بعضی وفق باشد و بعضی
دیگر را نباشد پس در صورت اول رد میکنیم هر فرقه را بسوی جزو وفق و در صورت دوم هر عدد [illegible] را بحال
خود میگذاریم و در سوم رد آنکه را وفق باشد بسوی جزو وفق و باقی را میگذاریم بحال خود و بعد

ازان ملاحظه کنیم اعداد یا متماثل باشند یا متداخل یا متوافق یا متباین پس اگر متماثل باشند اختصار میکنیم بر یکی ازان دو و آنرا
ضرب کنیم در اصل فریضه مثالش دو برادر پدر و مادری و دو برادر مادری فریضه آنها از سه سهم میشود دو سهم از دو برادر پدر و مادری است و یکسهم
از دو برادر مادری و دو برادر مادری و دو تقسیم کسر می افتد درین صورت ضرب کنیم عدد یکی ازین دو فرقه را که دو باشد در فریضه که آن
سه سهم است شش سهم میشود دو برادر مادری را دو سهم میدهیم و دو برادر پدر و مادری را چهار سهم و کسر در تقسیم نخواهد شد
و اگر تداخل بود در میان عددین پس ببینند از دو عدد کمتر را و ضرب کن عدد اکثر را در فریضه مثالش سه برادر مادری و شش
برادر پدری فریضه آنها هم ثلث و ثلثان است که از سه سهم بر می آید و منقسم نمی شود در میان آنها صحیحا و یکفرقه نصف فرقه دوم است
پس دو عدد متداخل اند درین صورت ضرب میکنیم شش را در فریضه که سه است هیجده میشود و ازان قسمت صحیح بلا کسر
بر می آید که شش سهم حصه سه برادران مادری شود بهر کدام دو سهم و دوازده سهم حصه شش برادران پدری که بهر یک
از آنها دو سهم خواهد رسید و اگر توافق باشد در میان دو عدد پس ضرب میکنیم وفق یکی ازان دو عدد را با فرقه دوم آنچه حاصل شود آنرا ضرب میکنیم
در اصل وفق یکی ازان دو عدد چهار زوجه و شش برادر است فریضه آنها از چهار است زیرا که ربع حصه زوجات است و سه ربع دیگر از شش برادر
و در میان چهار و شش توافق بالنصف است پس ضرب میکنیم نصف یکی را که دو سهم باشد در دوم که شش است دوازده میشود و آن دوازده را
ضرب میکنیم در اصل فریضه که چهار بود چهل و هشت میشود از همان قسمت صحیح بر می آید دوازده سهم حصه چهار زوجه بهر کدام سه سهم سی و شش سهم حصه شش برادر
بهر کدام شش و اگر تباین باشد در میان عدد دو فرقه پس ضرب میکنیم عدد یکفرقه را در عدد فرقه دوم و آنچه حاصل شود آنرا
ضرب میکنیم در اصل فریضه مثالش دو برادر مادری و پنج برادر پدری است که تقسیم در میان آنها اثلاثا میشود یک ثلث از
دو برادر مادری و دو ثلث از پنج برادر پدری است و فریضه آنها سه سهم است که منقسم در میان آنها بدون کسر نمیشود و در میان
دو عدد دو فرقه وفق نیست و تداخل هم نیست پس ضرب میکنیم یک عدد را در عدد دیگر ده را در اصل فریضه که سه بود
و سی میشود از همان قسمت صحیح و اصل شود زیرا که ثلث سی ده است که میان دو برادر مادری مقسوم میشود بهر کدام پنج سهم
میرسد و دو ثلث آن بست است که در میان پنج برادر پدری تقسیم یابد بهر یک چهار سهم میرسد تتمه دو عدد یا مساوی
یکدیگر باشند مانند دو و دو و سه و سه یا مختلف و دو عدد مختلف یا متداخل میباشند یا متوافق یا متباین اما متداخلان آنها
دو عدد اند که اقل آنها اکثر را فانی کند یا دو مرتبه یا چند مرتبه و آن اقل زیاده از نصف اکثر نمی باشد و اگر خواهی آنرا متناسبین
هم میتوانی گفت زیرا که در میان آنها نسبت نصف و ثلث و ربع هم مثلا میتوان فرض کرد مثالش سه و شش است و سه
و نه و چهار و هشت و چهار و دوازده چه اگر سه را دو مرتبه از شش کم کند فانی شود و علی هذا القیاس متوافقان دو عدد اند که هرگاه اقل آنها را از اکثر
ساقط کنیم یک مرتبه یا چند مرتبه باقی میماند زیاده از واحد یا نمیماند ده و دوازده زیرا که هرگاه ساقط کنیم ده را از دوازده دو باقی

میماند وان دو را کا ز ده چند دفعه کم کنیم فانی شود ده با آنها و بعد از اسقاط اگر دو ماند چنانچه درین مثال است توافق در میان
آنها به نصف خواهد بود زیرا که مخرج نصف است و اگر سه ماند موافقت به ثلث و همچنین تا ده که در ده موافقت بعشر خواهد بود و اگر
باقی ماند یازده پس موافقت بجزء یازدهم خواهد بود و این توافق بمعنی اعم است که شامل تداخل هم هست چنانچه میان سه و نه
تداخل است و توافق باین معنی نیز باهم دارند و توافق بمعنی اخص آنست که عددی ثالث سوای واحد که فنای آن عددین کند
نه عدد ناقص مبتاینان دو عدد است که هرگاه اقل آنها از اکثر ساقط شود یک مرتبه یا چند مرتبه باقی ماند مثل سیزده و بیست
چه هرگاه ساقط کنی سیزده را از بیست هفت میماند و هفت را که از سیزده کم کنی شش میماند و شش را که از هفت کم کنیم یکی خواهد ماند

قسم دوم آنکه فریضه وفا نکند بسهام مفروضه و آن نمی باشد مگر به دخول زوج یا زوجه مانند اینکه از میت ابوین
یا زیاده از دو مع زوج یا زوجه بماند یا ابوین و بنت و زوج یا یکی از ابوین و دو بنت یا زیاده از دو مع زوجه در جمیع
این صور زوج یا زوجه را حصه ادنی میرسد و هر کدام از ابوین را سدس و آنچه باقی ماند به بنت باید داد خواه واحد باشد
یا متعدد در صورت اول فریضه از دوازده سهم بر می آید ثلث که چهار سهم است با ابوین میدهیم لکل واحد منهم السدس
و زوجه را ربع که سه سهم بشود و باقی میماند پنج سهم آنرا به دختران میدهیم و نقصان بر آنها افتاد زیرا که فریضه آنها ثلثان بود
که هشت سهم باشد و در صورت دوم فریضه از بیست و چهار بشود زوجه را ثمن میدهند که سه سهم است و ثلث با ابوین که
هشت سهم باشد باقی میماند سیزده سهم آنرا به بنتین میدهیم که فریضه آنها ثلثان بود و آن شانزده سهم می شد و در مسئله سوم
ابوین را ثلث باید داد از جمله دوازده سهم که چهار سهم است و زوج را ربع که سه سهم است و ما بقی که پنج سهم باشد به بنت میرسد
حال آنکه فریضه او نصف بود که شش می شد و علی هذا القیاس در مسئله چهارم عول که مذهب مخالفین است نزد امامیه
باطل است و آن عبارت است از زیاده کردن حساب فریضه بنوعی که نقصان مقسوم شود در میان جمیع ورثه بمقدار
سهام آنها و دلائل بطلان آن در کتب مطوله مذکور است درین مقام گنجائش ذکر آنها نیست و همین حکم است اگر از میت
دو برادر مادری و دو خواهر یا زیاده از دو پدری و مادری یا پدری تنها مع زوج یا زوجه یا یک برادر مادری و خواهر پدری و مادری
یا پدری تنها و زوج بمانند پس درین مسائل میگیرد زوج یا زوجه حصه اعلی را و داخل میشود نقصان در حصه یک خواهر یا خواهران
پدر و مادری یا پدری بخاصه در دو صورت اول فریضه از دوازده سهم میشود و برادران مادری را ثلث باید داد و زوج را هم فریضه
اعلی که نصف باشد میدهیم مجموع ده سهم میشود و باقی دو سهم می ماند آنرا بخواهران پدری و یا مادری یا پدری باید داد و نقصان
بر آنها می افتد زیرا که فریضه آنها دو ثلث بوده که هشت سهم باشد منجمله دوازده سهم مذکوره اگر درین صورت
بجای زوج زوجه باشد آنهم حصه اعلی می برد که ربع است و پنج سهم برای خواهران پدر و مادری یا پدری باقی ماند

بجای هشت سهم و در صورت سوم فریضه از شش سهم بر سر آید زوج حصه اعلی می برد که نصف باشد و برادر مادری ثلث
ترکه میگیرد باقی یک سهم است بخواهر پدر و مادری یا پدری میرسد و نقصان بر ایشان خواهد افتاد و در این صورت مختلفه اگر فریضه
منقسم شود بر جمیع ورثه بلا کسر محتاج عمل دیگر نمیشویم و الا ضرب میکنیم عدد ورثه که بر آنها کسر می افتد در اصل فریضه و آنچه
حاصل شود منقسم خواهد شد در میان جمیع ورثه صحیحا مثال تقسیم بلا کسر ابوین و زوج و پنج دختر است که از میت بمانند
فریضه آنها دوازده است حصه زوج سه سهم که ربع مال است و فریضه ابوین چهار سهم که ثلث ترکه می شود مجموع هفت سهم
شد باقی میماند پنج سهم که حصه پنج دختر میشود بلا کسر و مثال دوم که کسر شود و قسمت صحیح بعمل بیاید آنست در همین صورت بجای پنج دختر
سه دختر فرض کنیم و پنج سهم منقسم نمیشود بر آنها صحیحا پس ضرب میکنیم سه را که عدد بنات است در دوازده که اصل فریضه است
سی و شش حاصل میشود و مسئله از آن صحیح خواهد شد قسم سوم آنست که فریضه زیاده از سهام باشد در این صورت آنچه
زیاده است رد میشود بر صاحبان سهام سوای زوج و زوجه که با وجود وارث دیگر سوای امام علیه السلام بر آنها رد نمی شود
و اگر وارث سوای امام نباشد بر آنها نیز رد جائز است چنانچه فقها گفته اند و سوای مادر با وجود اخوه میت که آنها حاجب
مادر میشوند از سوای فرض چنانچه سابق مذکور شد یا جمع شود صاحب دو سبب میراث با کسی که صاحب یک سبب باشد
پس صاحب سببین سزاوارتر است برد فاضل فریضه از صاحب یک سبب مثالش ابوین و یک بنت است فریضه از شش
سهم بر سر آید سه سهم که نصف ترکه است بدختر میدهیم و دو سهم که دو سدس است به پدر و مادر میت فاضل می آید یک سهم
اگر میت را برادران نباشند فاضل مذکوره را پنج سهم میکنیم سه سهم بدختر میدهیم و دو سهم بابوین و اگر میت برادران هم داشته باشد
بمادر سوای فرض چیزی نمیرسد و رد میشود فاضل مذکور بر پدر و دختر میت ارباعا یعنی سه حصه بدختر و یک حصه به پدر و در این صورت کسر می افتد و اگر
قسمت صحیح مطلوب باشد مخرج سهام را که در صورت عدم برادران پنج است و در صورت وجود برادران چهار ضرب میکنیم در اصل
فریضه که شش است سی خواهد شد در صورت اول و بیست و چهار در صورت دوم از آنها قسمت صحیح بعمل می آید شش سهم از بیست
و چهار سهم حصه پدر است و هیجده سهم حصه دختر در صورت دوم و در مسئله اول پنج سهم به پدر و پنج دیگر بمادر و بیست سهم حصه دختر میباشند
احد ابوین است با دو دختر یا زیاده از دو فریضه احد ابوین سدس است و دختران دو ثلث و قسمت از شش سهم میشود
یک سهم حصه احد ابوین است و چهار سهم حصه دو دختر یا زیاده از دو فاضل می آید یک آنرا اخماسا قسمت باید کرد میان
احد ابوین و دو دختر مثلا پس ضرب میکنیم پنج را در اصل فریضه که شش است سی میشود و شش از آن حصه پدر یا مادر احد ابوین است
و بیست و چهار بدختران و مثل یک برادر مادری و یک خواهر پدری فریضه برادر مادری سدس است و فریضه خواهر پدری نصف و
فریضه از شش بر سر آید سه سهم حصه خواهر پدری و یک سهم حصه برادر مادری باقی میماند دو سهم که آنرا ارباعا قسمت کنیم

بر برادر مادری و خواهر پدری علی الاصح یعنی یک سهم از چهار سهم به برادر مادری میدهیم و سه سهم بخواهر پدری شیخ علی رحمه الله گفته که درین مسئله رد مخصوص خواهر پدری است و به برادر مادری چیزے از فاضل فریضه نمیرسد و مانند دو خواهر مادری مع یک خواهر پدری چه دو خواهر مادری را ثلث ترکه میرسد و نصف فرض یک خواهر پدری است و فریضه از شش سهم برمے آید سه سهم فریضه خواهر پدری است و دو سهم فریضه دو خواهر مادری باقی یک سهم میماند آنرا اخماسا درمیان سه مذکوره تقسیم میکنیم و ضرب میکنیم پنج را در شش سے حاصل میشود که از ان تقسیم صحیح برمے آید دوازده سهم حصه دو خواهر مادری و هیژده سهم حصه خواهر پدری **مقصد دوم** در مناسخات است و مراد از مناسخات آنست که شخصے بمیرد و پیش از آنکه مال او درمیان ورثه قسمت کنند بعضی از ورثه هم بمیرند و غرض تقسیم ترکه درمیان ورثه میت اول و دوم از یک اصل باشد بلا کسر و این امتناع باین سبب گویند که منقسم ثانی نسخ بر تقسیم اول میشود و طریقش آنست که تقسیم کنی فریضه وارث اول را بنحویکه از ان حصه وارث ثانی جدا شود و بلا کسر بر ورثه او منقسم گردد پس اگر ورثه میت ثانی همان میت اول باشند و اختلافی در قسمت نبود تقسیم دیگر علیحده ضرور دارد و حاجت بتقسیم دیگر نیست مثالش اینست میت را سه برادر و سه خواهر از یک جهت یعنی از پدر و مادر یا از پدر تنها یا از مادر تنها وارث باشند و بعد از ان یک برادر بمیرد و پس از او برادر دیگر و بعد از ان یک خواهر بمیرد و پس از او خواهر دیگر و باقی ماند یک برادر و یک خواهر درین صورت تمام مال متوفی مذکور میان یک خواهر و برادر اثلاثا قسمت کرده میشود دو ثلث به برادر و یک ثلث بخواهر اگر منتسب به میت از جانب ابوین یا اب باشند و علی السویه قسمت میکنند اگر انتساب آنها بمیت از جانب مادر باشد و اگر مختلف باشند ورثه میت دوم یا ورثه میت اول یا اختلاف در وراثت بود و یا در استحقاق یا در هر دو پس حصه میت دوم اگر میان ورثه او بلا کسر مقسوم شود دیگر سخنی نیست مثالش آنست که شخصی بمیرد و ورثه از او ماند زوجه و پسر و دختر زوجه را ثمن که سه سهم است از بیست و چهار سهم میرسد و چهارده سهم حصه پسر است و هفت سهم حصه دختر است بعد از ان زوجه هم بمیرد و ورثه از او ماند پسر و دختر پسر را دو سهم میرسد و دختر را یک سهم و اگر سهم میت دوم میان ورثه او بلا کسر منقسم نشود دران دو صورت است صورت اول آنکه میان نصیب میت دوم از فریضه اول و میان فریضه ثانیه وفقی باشد ضرب کنیم وفق فریضه ثانیه در وفق نصیب میت ثانی از فریضه اول عددیکه بعد از ضرب حاصل شود در هر دو فریضه تصحیح از ان برمی آید مثالش آنست که میت را دو برادر مادری و دو برادر پدری و زوج ماند بعد از ان زوج بمیرد و از او بماند یک پسر و دو دختر و فریضه اول شش است که تقسیم صحیح منقسم نمیشود و کسر لازم می آید پس ضرب کنیم دو را که عدد اخوین است در شش که اصل فریضه است دوازده حاصل میشود و حصه زوج که از شش سه سهم است و از دوازده شش سهم منقسم نمیشود و قسمت صحیح درمیان یک پسر و دو دختر او که چهار سهم حصه آنها

میشود و چهار را شش توافق بنصف است و نصف چهار که دو سهم باشد ضرب میکنیم در فریضه اول که دوازده است بیست
و چهار حاصل میشود و ازان قسمت صحیح بر می آید و هر که را از فریضه اول که سه سهم بود در دو ضرب نموده و آنچه حاصل شود حصه
او ست چنانچه زوج را از فریضه اول شش سهم بود در دو زده دوازده میدهیم و ابن از دوازده چهار سهم بود شد و صحیح بر می آید تقسیم باقی ورثه
بلا کسر میشود و این ظاهر است صورت دوم اینست که در میان نصیب میت دوم از فریضه اول و فریضه دوم تباین باشد پس
ضرب کنیم فریضه ثانی را در فریضه اول و هر چه حاصل شود همه دو فریضه صحیح ازان بر می آید و هر کدام از ورثه میت اول
را هر چه سهم از فریضه اول شده بود آن را در فریضه دوم ضرب کرده آنچه حاصل شود میدهیم مثالش اینست که از میت ماند زوج
و دو خواهر مادری و یک برادر پدری باز از پسر و زوج و ورثه او ماند پسر و یک دختر فریضه اول شش است میرسد بزوج سه سهم و ازان قسمت
صحیح پنج سهم ورثه او بر نمی آید و پنج را با شش تباین است پس پنج را در شش ضرب میکنیم سی حاصل میشود ازان قسمت صحیح بر می آید حصه زوج پانزده
میشود و ازجمله پانزده ده سهم حصه پسر و پنج سهم حصه یک دختر و پانزده سهم دیگر بدو خواهر مادری و یک برادر پدری میدهند ده سهم که ثلث سی سهم است
بدو خواهر مادری و پنج سهم برادر پدری اگر مناسخات اکثر از دو فریضه باشد لحاظ کنیم در میت سوم پس اگر حصه او میان ورثه اش بلا کسر
منقسم میشود احتیاج بعمل دیگر نمی ماند و اگر منکسر شود آنچه در فریضه ثانی با فریضه اول عمل کرده ایم در فریضه ثالث هم با فریضه ثانی عمل کرده تا قسمت
صحیح بر آید و علی هذا القیاس میت چهارم و پنجم و زیاده و ازان مقصد سوم در معرفت سهام ورثه است از ترکه مترجم گوید که درین
مقصد بیان میشود تتمه و صاحب فرائض برای آن بعضی صورت تقسیم از مقصد هم معلوم میشود هر چند ترکه باید سهم ها باشد پس معلوم نمیشود که بهر وارث
ازان ترکه چند سهم میرسد احتیاج میشود بعمل دیگر و بیانش همین طریق است که مذکور میشود بدانکه اگر ترکه اینچنین باشد که صحیح از تقسیم میتوان کرد در آنچه
مسئله ازان تصحیح میشود و حاجتی بعمل نباشد و اگر برای توضیح عمل تکلم کرده شود قصوری نیست و اگر ترکه از قسم معدود یا موزون
یا مکیل یا از قسم پارچه و غیر بود که بهیچ پیموده شود پس محتاج میشود بجانب عملی که بآن معلوم میشود که به هر یک چند حصه از
اصل ترکه میرسد و مردم را در بیان این عمل چند طریق است قریب تر بفهم آنست که نسبت دهیم سهام هر وارثی را
از فریضه بسوی اصل فریضه و بگوییم از برای آن وارث از ترکه حصه که نسبت آن حصه با مجموع ترکه نسبت سهام آن وارث
با اصل فریضه باشد مثلا اگر سهام او را اصل فریضه نسبت نصف باشد نصف ترکه با و میدهیم و اگر ثلث باشد ثلث و علی هذا القیاس
و این شامل است تصحیح اصناف ترکه خواه زمین باشد یا غیر آن فرض کنیم که از میت چهل و هشت دینار است مثالش اینست
از میت ماند زوج و پدر و مادر فریضه درین مسئله از شش سهم است زوج را سه سهم و این نصف فریضه است با و میدهیم
نصف ترکه را و مادر را با عدم اخوه ثلث که ثلث فریضه است پس با و ثلث ترکه میدهیم و پدر را یک سهم که سدس
ترکه است طریق دوم آنست که قسمت کنیم ترکه را بر فریضه پس چیزی که خارج قسمت باشد یعنی حصه هر سهم می شود

ضرب کنیم در سهم هر کدام از ورثه و چیزیکه حاصل شود بعد از ضرب همان حصهٔ او ست مثالش اینست که ترکه ده دینار است
و ورثه زوج و ابوین اصل فریضه از شش سهم است قسمت کنیم ده را بر شش خارج قسمت یکی و دو ثلث است پس اگر خواهی
که حصهٔ زوج از ترکه مذکوره معلوم کنی ضرب کن خارج قسمت را که یکی و دو ثلث است از سهم او که سه باشد حاصل آن پنج میشود
همین است حصهٔ زوج از ده سهم ترکه و ضرب کن خارج قسمت را که دو سهم مادر حاصل میشود سه و ثلث و ان حصهٔ او ست از ده
و ضرب کن خارج قسمت را در یکی که حصهٔ پدر است حاصل همان یکی و دو ثلث میشود و ان حصهٔ پدر است و مجموع ده میشود طریق سیوم
هرگاه باشد ترکه صحیح و کسری در ان نباشد پس بگیر عددی را که از ان فریضه صحیح برآید و بگیر سهم هر وارثی را و ضرب کن آنرا
در عدد ترکه و چیزیکه حاصل شود آنرا قسمت بکن بر عددیکه از ان فریضه صحیح برآمده باشد و خارج قسمت نصیب آن وارث
خواهد بود مثالش اینست که زمیت ورثه باشد زوج و پدر و مادر و دختر و ترکه میت ده دینار در این صورت عدد فریضه صحیح دوازده
سهم است سهم دختر پنج است آنرا ضرب کنیم در ده که عدد ترکه است پنجاه شود و آنرا قسمت کنیم بر دوازده که عدد اصل فریضه
است خارج قسمت چهار صحیح و یک سدس است همان حصهٔ دختر است از ده دینار ترکه و ضرب کنیم سهام پدر و مادر را که چهار است
در ده میشود چهل آنرا قسمت کنیم بر دوازده که فریضه است خارج قسمت که سه صحیح و یک ثلث میشود همان حصهٔ ابوین است و
ضرب کنیم سه سهم را که حصهٔ زوج است در ده که ترکه است حاصل میشود سی آنرا بر دوازده قسمت کنیم خارج قسمت دو صحیح و نصف است
همان حصهٔ او ست طریق چهارم آنست که ترکه کسر باشد پس نظر کن ترکه را از جنس آن کسر باین طریق که ضرب کن مخرج کسر
را در ترکه اگر کسر نصف باشد در مخرج نصف که دو باشد و اگر ثلث باشد در مخرج ثلث که سه است و علی هذا القیاس تا عشر
پس آنچه حاصل شود آنرا همان کسرها حساب کن و عمل کن که در ان آنچه در صحاح عمل کردی پس آنچه جمع شود برای آن وارث
قسمت کن آنرا بر ان مخرج کسر و آنچه خارج قسمت است حصهٔ او باشد مثالش اینست که زمیت بماند زوج و پدر و
مادر و دختر و ترکه ده و نیم درهم اصل فریضه از دوازده است ده و نیم ترکه را ضرب کنیم در مخرج نصف که دو باشد حاصل میشود
بیست و یک پنج که سهم دختر است آنرا ضرب کنیم در بیست و یک حاصل میشود یکصد و پنج آنرا قسمت کنیم بر دوازده که
فریضه است خارج قسمت هشت و سه ربع است آنرا قسمت کنیم بر دو که مخرج کسر است چهار صحیح و ربع و ثمن حاصل آید همان
حصهٔ دختر است و ضرب کنیم سهام ابوین را که چهار است در بیست و یک حاصل میشود هشتاد و چهار آنرا قسمت کنیم بر دوازده
خارج قسمت هفت است آنرا قسمت کنیم بر دو حاصل میشود سه و نیم و آن حصهٔ ابوین است از ترکه و ضرب کنیم سهام زوج را
که سه باشد در بیست و یک حاصل میشود شصت و سه آنرا قسمت کنیم بر دوازده خارج قسمت پنج و ربع است آنرا
قسمت بر دو کنیم سه می آید و نصف و ثمن که حصهٔ زوج است هرگاه جمع کنیم سهام و کسور را مجموع ده و نیم که اصل ترکه است

میشود و اگر فریضه را احدی از کسور تسعه نباشد مثل نصف و ثلث و ربع و خمس و سدس و سبع و ثمن و تسع و عشر از اجزا اصم
گویند در نیصورت قسمت کن ترکه را بر فریضه و اگر از قسمت ترکه یک دینار فاضل آید از النسبت و بعد از فریضه احتیاج بسط
قراریط نیست مثلا میت را چهار پسر و سه دختر مانده اصل فریضه آن یازده است هشت سهم چهار پسر و سه سهم بسه دختر و ترکه
را از او مانده دوازده دینار هر پسر را دو سهم از یازده سهم میدهیم و هر دختر را یک سهم و یک دینار فاضل آید آنرا یازده سهم کنیم از آن
بهر یک از پسرها دو سهم میرسد و بهر دختر یک سهم و اگر بعد از قسمت کمتر از یک دینار ماند مثل آن که عدد ترکه یازده دینار و سه ربع
دینار باشد پس سه ربع دینار را بر قراریط بسط کنیم پانزده قیراط میشود زیرا که دینار بیست قیراط است و پانزده قیراط که بر یازده قسمت کنیم چهار
قیراط فاضل آید چهار قیراط را بر حبات بسط کنیم دوازده حبه میشود برای آنکه قیراط سه حبه است بعد از آن یازده حبه را قسمت کنیم
هر سهمی یک حبه میرسد پس فاضل آید یک حبه آنرا بر برنج بسط کنیم چهار برنج میشود چهار برنج چون قسمت نمیشود بر یازده از النسبت
با جزا اصم کنیم که مجموع چهار برنج را چهل و چهار جزء میشود و هر سهمی یک دینار و یک قیراط و یک حبه چهار جزء و برنج میشود و طریق امتحان
صحت و خطای حساب مذکور اینست که حصص کدام را جمع کنی اگر مجموع آن موافق مجموع سهام یا مجموع ترکه شد قسمت صحیح و ا
و الا خطا پس در مثال اخیر سهمی از یازده سهم را یک دینار صحیح و یک قیراط و یک حبه و چهار جزء و یک برنج است که آنرا یازده
جزو کنیم میرسد پس مجموع حصص یازده دینار صحیح و یازده قیراط و دوازده حبه است که مجموع کسور سه ربع دینار است

کتاب القضا

این کتاب در بیان احکام قضا است که تعلق بقاضی دارد و قضا در لغت بمعانی مختلف آمده از انجمله اتمام و حکم کردن است و
قاضی را بهمین معنی قاضی میگویند زیرا که اتمام منازعات و حکم در میان متنازعان میکند و شرعا عبارتست از ولایت
شرعیه حکم برای کسی که او شایسته فتوی بجزئیات قواعد شرعیه باشد بر اشخاص معین از رعیان باثبات حقوق آن و اخذ
آن حقوق جهت مستحقان و قاضی را ولایت است شرعا بر هر که ولی نداشته باشد و در بعضی مواضع با وجود ولی نیز و وجود قاضی
از متممات نظام بنی نوع انسان است و کلام در صفات قاضی است و آداب و کیفیت حکم در میان مردمان و احکام دعاوی
نظر اول در صفات قاضی است شرطست در او بلوغ و کمال عقل و ایمان و عدالت و حلال زادگی و علم به احکام
شرعیه و مرد بودن و منعقد نمیشود قضا به فعل غیر بالغ و نه قریب البلوغ و نه کافر زیرا که کافر را اهلیت امانت نیست و همچنین
منعقد نمیشود قضای فاسق و داخلست در شرائط عدالت شرائط امانت و محافظت بر تقدیم واجبات و نیز منعقد نمیشود
قضای ولد الزنا که متحقق باشد حصول او از زنا چنانچه صحیح نیست پیشنمازی او و شهادت او در اشیای جلیله و بعضی
فقها مطلقا او را مقبول الشهادت نمیدانند خواه در امور جلیله باشد یا در امور حقیره و همچنین منعقد نمیشود قضای کسی

که عالم وشناسندهٔ فتوی نباشد یعنی مجتهد در جمیع احکام شرعیه نبود و پیغمبر خدا صلی الله علیه وآله وسلم فرموده قاضیان چهار قسم اند یک قسم
در بهشت و دو قسم در آتش جهنم قاضی بهشتی مردی است که بداند حق را و حکم کند بآن و دو قاضی که در آتش اند یکی مردی است
که داند حق را و بآن حکم نکند و بخلاف آن امر نماید دوم مردی که علم نداشته باشد و جاهل باحکام شرعیه بود و صاحب مسالک
گفته که اشتراط مرتبه اجتهاد در قاضی مجمع علیه امامیه است رضوان الله علیهم و کفایت نمیکند درین کار علم بفتویهای مجتهدین
یا خود مجتهد در احکام شرعیه نباشد و همچنین کفایت نمیکند تجزی در اجتهاد باین معنی که در بعضی مسائل رتبه اجتهاد داشته باشد
مترجم گوید شارح کتاب لمعه گفته که متحقق میشود رتبه اجتهاد بشش مقدمه دانستن علم کلام و اصول فقه و نحو و صرف و لغت
عرب و شرائط ادله از علم منطق و اصول اربعه که آن کتاب و سنت و اجماع و دلیل عقل است و معتبر در اجتهاد از علم کلام دانستن
معارف خمسه است بدلیل تفصیل و شرط نیست دانستن زیاده ازان مانند آنچه در کتب کلامیه است از احوال و اعراض و
و مسائل حکمیه و اعتراضات و اجوبه شبهات که برای نصرت دین بکار آید هرچند دانستن آن واجب کفائی باشد از جهت
دیگر و از علم اصول فقه معتبر دانستن قواعدی است که دلائل احکام شرعیه ازان شناخته شود از امر و نهی و عموم و خصوص و اطلاق
و تقیید و اجمال و بیان و سوای آن از آنچه مقاصد اصول مشتمل بران باشد و از علم نحو و صرف آنچه مختلف شود معنی باختلاف
آن تا حاصل شود بآن معرفت مراد شارع از خطاب و شرط نیست که معرفت اتم باین دو علم داشته باشد و از علم لغت
آنچه بآن حاصل شود فهم کلام خدا تعالی و کلام رسول صلی الله علیه وآله وسلم و کلام نائبان آنحضرت بحفظ معانی لغات
و برجوع نمودن بکتابی که مشتمل باشد بر معانی الفاظ متداوله در قرآن مجید و احادیث نبوی صلی الله علیه وآله وسلم
از شرائط ادله معتبر نیست شناختن اشکال استثنائی و اقترانی و آنچه موقوف بران باشد از معانی مفرده و غیر مفرده و شرط
نیست که بنهایت رسانیده باشد این علم را بلکه اقتصار بر ضروریات این علم کافی است و آنچه زیاده موقوف علیه اجتهاد
باشد سعی در تحصیل آن تضییع عمر بود و معتبر از کتاب الله در اجتهاد و شناختن آیات احکام است و آن قریب به پانصد
آیه است یا حفظ آن آیات یا مقتضیات آن آیات را بداند تا رجوع کند بآن آیات هرگاه خواهد و بداند ناسخ و منسوخ
آیات کلام الله هرچند رجوع بکتاب مشتمل بران باشد و از سنت جمیع احادیث است که مشتمل باشد بر احکام هرچند
مکتوب باشد در کتابی که صحیح باشد و روایت از عدول بود بسندی که متصل باشد به پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم
و ائمه معصومین علیهم السلام و بشناسد اقسام احادیث را از صحیح و حسن و موثق و ضعیف و موقوف و مرسل و متواتر
و احاد و غیر آن و آنها امور اصطلاحی است که موقوف است بر سماع و مباحث علمیه نیست و داخل است در اصول
فقه معرفت احوال آنها در هنگام تعارض و از اجماع و خلاف آنقدر باید بداند که آنچه حکم کرده مخالف اجماع نیست

باوجود موافق از علمای متقدمین یا بغلبه ظن بآنکه این مسئله در واقعه متجدده است که علمای سابق دران بحثی نکرده اند یا دران
اجماعی یا خلافی بوقوع آمده باشد ولازم نیست که معرفت هر مسئله مجمع علیه و مختلف فیه داشته باشد و اقسام دلالت عقل از
استصحاب و برائت اصلیه و غیر اینها داخل اند در اصول اربعه مذکوره و همچنین شناخت اسباب استنباط مسائل مانند قیاس
منصوص العلة و مفهوم موافقه و اتحاد طریق که در بسیارے از مختصرات اصول مانند تهذیب علامه و مختصر الاصول ابن حاجب
مبین شده و با این همه می باید قوتی داشته باشد که آن استنباط فروع مسائل از اصول تواند نمود و همین عمده است در باب
اجتهاد والا تحصیل مقدمات درین زمانه سهل است بکثرة مصنفات علما و فقها و القوة محض فضل الهی است که یؤتیها من یشاء والله
ذو الفضل العظیم هرگاه متحقق شود مفتی باین صفات واجب است بر مردمان که مرافعت کنند بسوی او و قبول کنند قول ورا و التزام احکام او
نمایند زیراکه او منصوب است از جانب امام علی العموم بقول امام علیه السلام انظروا الی رجل منکم قد روی حدیثنا و عرف احکامنا
فاجعلوه قاضیا فانی قد جعلته قاضیا فتحاکموا الیه و در بعضی اخبار آمده و فارضوا به حاکما فانی قد جعلته علیکم حاکما فاذا حکم بحکمنا
فلم تقبل منه فانما بحکم الله استخف و علینا رد و الراد علینا راد علی الله و هو علی حد الشرک بالله عز و جل انتهی کلام الشهید
رضی الله عنه فی شرح اللمعة الدمشقیة و لابد است که قاضی عالم باشد بجمیع اموری که متولی حکم دران شود و نیز می باید که حفظ احکام
داشته باشد پس اگر نسیان بر او غالب بوده جائز نیست که او را قاضی کنند و آیا شرط است که عالم بکتابت هم باشد و صاحب خط بود
بوده دران تردد است نظر بر آنکه پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم مختص به ریاست کل خلائق بوده با وجود آن در اول زمان [illegible] خالی ازین
صنعت بوده و اقرب اشتراط است زیراکه مضطر میشود حاکم بسوی آن صنعت سوای پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم که آنحضرت علم لدنی
داشته و حقتعالی حافظ او بوده از حدوث خطا و منعقد نمیشود قضا برای زن هرچند تمام شرائط دران متحقق باشد و در انعقاد
قضا برای کور تردد است اظهر آنست که منعقد نمیشود زیراکه قاضی محتاج است بسوی تمیز در میان خصمان و اعمی را تمیز نیست
مگر در امور قلیله و آیا شرط است آزاد بودن هم شیخ رحمه الله در مبسوط فرموده که بلی و اقرب آنست که شرط نباشد درینجا چند مسئله
است اول شرط است در ثبوت ولایت قاضی اذن امام اصلی یا اذن کسی که امام او را اجازت در تعیین قاضی داده باشد
و اگر اهل شهر قاضی برای خود مقرر کنند ثابت نمیشود و اگر راضی شوند خصمین به یکی از مردمان که رجوع کنند منازعه خود را باو
لازم می شود بر آنها قبول حکم آن مرد و راضی شوند و شرط نیست که بعد از حکم آن مرد آنها راضی شوند بلکه حکم او نافذ است
در آنها خواه راضی شوند یا نشوند دوم شرط است همان شروطی که در قاضی منصوب از جانب امام است در جمیع احکام میتوانند
خصمان قاضی تحکیم مقرر کنند و در غیبت امام علیه السلام نافذ است قضای فقیه از فقهای اهل بیت پیغمبر علیه السلام که جامع شرائط
فتوی باشد زیراکه حضرت صادق علیه السلام فرموده که او را قاضی کنید که من او را قاضی گردانیدم پس بر خصومت

خود ترافع کنید بسوی او و اگر با وجود چنین فقیهی رجوع کند بسوی قاضیان جور خطا کرده باشد مترجم گوید اشتراط
نصب امام در تحقیق ولایت قاضی در زمان حضور امام علیه السلام است اما در ایام غیبت پس مجتهد جامع شرائط فتوی قاضی
است در صورت عدم مجتهد یا عدم امکان تحاکم نزد او ممنوع است مرافعه نزد حکام و قضات جور آیا در صورت عدم امکان
ترافع نزد او جائز داشته اند ترافع بسوی حکام جور و قضات جور برای تحصیل حقوق و استیفاء حق مجوز نیست چنانچه صاحب
مسالک تصریح بان نموده و گفته که نهی از ترافع بسوی قضات جور در صورت اختیار است و در عدم امکان تحصیل غرض از منع
اهل حق اما در حالت اضطرار که تحصیل حق بدون آن نمیشود جائز است دوم متولی امر قضا شدن مستحب است برای
کسیکه امین باشد در نفس خود در قیام بشرائط قضا و بعضی وقات واجب هم میشود و قبول قضا بوجوب کفائی باین معنی که
هرگاه یکی از شائستهای این امر خطیر قبول کند و آنرا اشتغال شود از دیگران ساقط میشود و هرگاه بداند امام بلده خالیست
از قاضی لازم است او را که قاضی در آنجا مقرر کند و اهل بلده اگر مخالفت کنند او را و اطاعت نکنند و رجوع نشوند پیش او
گنهکار میشوند و حلال میشود با ایشان مقابله برای طلب قبول قضای قاضی و اگر یافته شود کسیکه مستجمع شرائط قضا باشد و قبول
نکند این کار را جبر نمیکنند او را در قبول در صورتیکه دیگری هم مثل او موجود باشد و اگر الزام کند او را امام شیخ رحمه الله در کتاب
خلاف گفته که نمیرسد او را امتناع از قبول زیرا که آنچه الزام کند بر آن امام واجب میشود و ما میگوئیم که امام علیه السلام الزام ما لا یلزم شرعا
نمیکند اما اگر سوای وی کسی شائسته این کار نباشد امام که او را شائسته این کار دیده جائز نیست که امتناع کند و اگر عالم نباشد
امام که او شائسته این کار است واجبست بشناساند خود را زیرا که قضا هم از قبیل امر بمعروف است و نهی از منکر که بشرط
قدرت و امکان واجبست و آیا جائز است که شخص صالح قضا مالی بدهد که بوساطت آن متولی قضا شود بعضی فقها
گفته اند که جائز نیست زیرا که حکم رشوت دارد و حرام است مترجم گوید که هرگاه نصب قاضی از جانب امام اصل میشود یا
نائب وی پس فرض بذل مال عوض منصب قضا فرضیست محال اما از جانب حکام جور صاحب مسالک گفته که اگر در زمان
غیبت امام علیه السلام شخصی که صلاحیت این کار داشته باشد تواند از قبیل جائر متکفل رفع ظلم و تعدی و اجرای
احکام الهی نمود و واجب است بر او با وجود قدرت بذل مال برای تولیت قضا و او مثاب خواهد بود و جابر که اخذ
مال نموده ظالم است اما بذل برای عزل قاضی ظالم که متصف بصفات قاضی نباشد مستحب است تا خلائق متخلص شوند
از ظلم او سوم هرگاه یافته شوند دو کس که متفاوت باشند در فضیلت و هر دو شائستگی قضا داشته باشند پس اگر بیه
افضل بگذارد این کار را جائز است بی شبهه و آیا جائز است که بر غیر افضل بگذارند با وجود افضل درین دو وجه است
نیست که جائز است هرگاه مفضول هم جامع شرائط قضا باشد زیرا که نقصان فضیلت او را تدارک میکند تعیین امام و تفویض

قضا چهارم هرگاه اجازت بدهد امام او را در تعیین نایب از جانب خود جایز است که نایب مقرر کند برای انفاذ احکام و اگر منع کند
او را امام جایز نیست که کار به نایب خود بگذارد و اگر تولیت قضا باو بلا قید اذن و عدم اذن نایب باشد درین صورت
اگر علامتی باشد اجازت برای مقرر نمودن نایب مانند توسعه بلاد که یک نفر از عهده نتواند بر آید جایز است که نایب
مقرر کند و الا جایز نیست زیرا که قضا موقوفست بر اذن امام یا نایب او چنانکه مذکور شد پنجم هرگاه متولی قضا شود کسیکه
بخصوصیت بر او واجب نباشد تکفل قضا پس اگر باشد او را مالی که وفا کند بضروریات او پس بهتر است که طلب معیشت از
بیت المال نکند و اگر طلب کند هم جایز است زیرا که قضا از مصالح مسلمانان است و اگر متعین باشد برای خلعت قضا و واجب باشد
برای او قبول تکفل این کار و استطاعتی نداشته باشد جایز است که روزی خود بگیرد از بیت المال مسلمانان و اگر مستطیع باشد
بعضی فقها گفته اند که جایز نیست او را که مؤنت خود از بیت المال بگیرد زیرا که ادای فرضی میکند که حق تعالی بر او واجب
نموده و برای ادای فرض خود اجرت نمیگیرد اما اگر اجرت بگیرد از متعیین در ان خلاف است و اوجه تفصیل است یعنی در صورتیکه
بعینه بر او واجب نشده باشد تکفل این کار و مضطر باشد بعضی فقها تجویز کرده بگیرد و اولی عدم جواز است و اگر بعینه
بر او واجب شود یا مضطر نباشد جایز نیست اجرت بگیرد اما شاهد پس جایز نیست او را که اجرت اقامت شهادت بگیرد
زیرا که واجب است بر او اقامت شهادت بر تقدیر امکان و جایز است مؤذن را و قاسم اموال مسلمانان را و کاتب قاضی را
و ترجمان و انرا که ترجمه دعوی و جواب دعوی کند و صاحب دفتر و حاکم بیت المال را که بیت المال حواله وست که حفظ
و ضبط آن نماید بامر امام میرسد به کسیکه باید و از بیت المال وجه گذران خود بگیرند زیرا که مصارف آنها از مصالح مسلمین
است و همچنین کسیکه کیل و وزن کند برای مردمان و کسیکه تعلیم علم عربیت نماید و تعلیم قرآن کند ششم ثابت میشود حکومت
قاضی و ولایت او در انفاذ احکام شرعیه بشیاع شنیدن از امام و بشهادت دو عادل و همچنین ثابت میشود بشیاع نسب
مردمان و ملک مطلق یعنی ملکی که در تصرف کسی باشد و کیفیت تملک آن معلوم نباشد و موت و نکاح و وقف و
عتق زیرا که اقامت بینه در این امور و امثال آن خالی از تعذر یا تعسر نیست پس اکتفا نموده اند بشهرت و استماع
سبب اسباب تملک املاک متعدد است و اطلاع بر آنها متعذر او مشاهده است نیز غالبا متعذر می باشد و همچنین
نکاح و وقف و عتق که در وقتی که واقع شده باشد و شهود آن مرده باشد و اگر استماع و اشتهار در امثال این امور معتبر نباشد
حرج لازم می آید و اگر اثبات ولایت قاضی باشتهار نتوان شد بسبب بعد مسافت از مکان سکونت امام یا نایب امام که او را قاضی کرده
یا باسباب دیگر درینصورت شاهد میسازد امام یا نایب امام دو شاهد عادل را بر آنکه او را قاضی کرده و ولایت قضای آن بلده باو تفویض
نموده و اشهاد نماید ایشان را همراه او میکند که در انجا شهادت بدهند تا معلوم کنند مردم ولایت او را و واجب نیست بر اهل شهر قبول ادعای قاضی

با عدم بینه هرچند علامات شاهد صدق دعوی او باشند مادام که یقین تعیین حاصل نشود و مترجم گوید بعضی فقها ثبوت ولایت
قاضی را موقوف بر حصول علم یقینی دانسته اند و بعضی دیگر ظن غالب اعتبار کرده اند و گفته اند که بسند و قرائن هم ثابت میشود و دو
صورت اینی از تلبیس است هفتم جائز است که دو قاضی منصوب شوند در یک شهر که هر کدام را جهتی علیحده معین شود در قضا مانند
اینکه در یک نصف باید یک قاضی باشد و در نصف دیگر قاضی دوم یا در یک ماه یکی باشد و ماه دوم دیگری یا حکومت مسلمین
بیکی مفوض شود و اجرای حدود شرعیه بر دوم و آیا جائز است که هر دو در قضا شریک باشند در یک جهت بعضی فقها منع کرده اند
زیرا که ماده نزاع زیاده میشود در میان مخاصمین بسبب امکان اختلاف در احکام اجتهادیه و اختیار هر کدام یکی از ان دو را
ترک به جوع بجماعت دوم و وجه اینست که جائز است زیرا که قضا نیابت است از جانب امام و تابع اختیار امام است بمقتضای مصلحت
هشتم هرگاه حادث شود قاضی را امری که مانع شائستگی قضا باشد مانند آنکه مجنون یا مغمی علیه یا فاسق شود معزول میشود هر چند
امام بر ان مطلع نشود و در ان حالت اگر حکمی کند نافذ نمی شود و حکم او آیا جائز هست که امام یا نائب امام او را بی عذر تغییر کند وجه
آنست که جائز نیست زیرا که ولایت او قرار گرفته شرعا پس آن ولایت برطرف نمیشود بی سبب الا اگر امام یا نائب امام صلاح در
عزل او دانند بجهتی از جهات مصالح مسلمانان یا از جهت رسیدن دیگری که لائق تر و کامل تر باشد برین کار در این صورت جائز است
که عزل کنند او را برای رعایت مصلحت مترجم گوید موافق قواعد علمای امامیه اینگونه مباحثات فائده ندارد زیرا که امام نمی کند مگر
کاری که مشروع و موافق صلاح باشد تعلیق اجرای افعال امام بمقتضای مصلحت وقت نزد عامه ضرورت دارد که شرط عصمت
در امام نکرده اند نه بمذهب ما نهم هرگاه بمیرد امام شیخ رحمه الله گفته که بمقتضای مذهب ما معزول می شوند قاضیان او همه
در کتاب مبسوط گفته که معزول نمیشوند زیرا که ولایت آنها ثابت شده شرعا پس بوفات امام آن ولایت برطرف نمی شود و قول اول ثابت تر است
زیرا که ولایت آنها فرع ولایت امام بود و اذا زال الاصل یزول الفرع مترجم گوید بر تقدیری که بموت امام جمیع قاضیان معزول
شوند پس باید در زمان غیبت امام متحقق نشود قضای مجتهد جامع الشرائط زیرا که قضای او بحکم امام جعفر صادق علیه السلام ثابت است
وجواب آنست که قضای مجتهد در زمان غیبت امام بطریق عموم ثابت شده و قاعده کلی برای تعیین قضات از حدیث
مستفاد گردیده مخصوص شخصی و تولیت مطلق مثل تولیت مخصوص نیست که برطرف شود بموت اصل و علمای امامیه متفق اند بر
آنکه مستمر است تولیت مجتهد در زمان غیبت امام علیه السلام و اگر بمیرد قاضی اصلی که از جانب امام ماذون باشد با آنکه تعیین
نائب از طرف خود میکرده باشد بموت او نائب او معزول نمیشود زیرا که نیابت او باذن امام بوده پس نائب او حکم نائب امام
دارد و معزول نمی شود بموت واسطه و قول بعزل او اشبه است شیخ علی رحمه الله فرموده مگر آنکه او را امام اجازت
داده باشد که نائب از طرف امام مقرر کند نه از جانب خود پس بموت واسطه معزول نخواهد شد دهم هرگاه مصلحت اقتضا کند

تفویض قضا بغیر مستکمل شرایط قضا بآنکه قاصر در علم یا عدالت باشد منعقد میشود و حکم درست و ولایت او باعتبار رعایت مصلحت در
نظر امام علیه السلام چنانچه حضرت امیر المؤمنین علیه السلام شریح قاضی را قرار داده بودند با آنکه او متصف بعدالت نبود و بعضی فقها
منع کرده اند از آن و گفته اند که آنحضرت تفویض قضا باو نفرموده بودند بلکه او با وجود هم شریک بود و در آنچه جاری کند احکام
شرعیه پس در حقیقت حاکم آنحضرت بوده در واقعات نه قاضی غیر مرضی مترجم گوید صاحب مسالک گفته که از شریح مخالفتهای آن
حضرت در احکام ظاهر شده که منافی عدالت و جواز تفویض قضا بغیر جامع شرائط انتقال آنحضرت وقتی ثابت میشود که انتقال باختیار
باشد و قرائن شاهد است بآنکه بحکم اضطرار او را قاضی کرده بودند که از جماعت خلفای سابق قضا باو تفویض شده بود و پس عزل او موجب
منازعات و مخالفات میشد و در زمان ولایت آنحضرت بعضی امور دیگر بحکم اضطرار بعمل آمده پس آن دلیل جواز مطلقاً نباشد
یازدهم هر کس که مقبول الشهادت نباشد در حق دیگری حکم او هم نافذ نمیشود در حق آن شخص دیگر مانند حکم ولد بر ضرر والدین
حکم عبد بر ضرر مولی و حکم خصم بر ضرر خصم دیگر و جایز است حکم پدر بر ضرر پسر و بر نفع او و حکم برادر در نفع برادر و بر ضرر او چنانچه
شهادت هر کدام از پدر و برادر در حق آنها جایز و مقبول است مترجم گوید حکم هم شهادتست مع شیء زائد لهذا نفوذ حکم شرط
است در آنچه در نفوذ شهادت شرط کرده اند پس کسیکه شهادت او بر ضرر شخص دیگر مسموع نباشد حکم او هم بر ضرر آن دیگر نافذ نمیشود
مانند شهادت خصم بر ضرر خصم دیگر ولیکن در نفع قبول میشود در صورتیکه خصومت منافی عدالت نباشد و هر که شهادت او قبول شود
مطلقاً حکم او هم نافذ است مانند شهادت بیگانه بر بیگانه و شهادت برادر بر برادر و شهادت پدر در حق پسر خواه در نفع باشد یا
در ضرر اما حکم پسر بر ضرر پدر اینهم بقول مصنف رحمه الله جاری نمیشود نظر بآنکه شهادت پسر بر ضرر پدر مقبول نیست علی ما هو المشهور
بین الفقهاء و اصح آنست که شهادت پسر بر ضرر پدر و نفع او هر دو مقبول است پس حکم او هم بر پدر نافذ باشد کذا فی المسالک
نظر دوم در آداب قاضی است و آن دو قسم است آداب مستحبه و آداب مکروهه اما آداب مستحبه آنست که طلب کند قاضی
بعد وصول ببلد قضا از اهل آن بلد مستعدی که از او سؤال کند آنچه محتاج میشود بمعرفت آن در اجرای امور آن بلد مانند تفحص
علماء عدول و ثقات آن بلده و غیر آنها تا بصیرت حاصل کند در امور قضا و امضای حکم و استحقاق هر یک در تعظیم و ترقیه
مناسب بحال آنها از ابتدای ورود و آن شهر و ساکن شود در وسط شهر تا رسیدن بسکنه آن شهر بر جمیع ساکنان مساوی
باشد و منادی بگرداند در شهر که اعلام کند بوصول قاضی اگر شهر وسیع باشد که خبر رسیدن او در آن شهر محتاج بمنادی بود و
بنشیند برای قضا و حکم در امکانی ظاهر مانند اماکن وسیعه که در میان سواد شهری باشد تا آسان شود در آن اماکن رسیدن
نزد قاضی و ابتدا کند بگرفتن آنچه در دست قاضی معزول باشد مانند اسناد مردم و امانتهای آنها زیرا که ولایت قاضی اول قطع
شد بولایت او و اگر امضای احکام در مسجد کند نظر بمجرد جواز هر چند مکروه باشد پس ابتدا کند در وقت آمدن

بمسجد بگذاردن و کراهت نماز بجهت مسجد و نشیند پشت قبله تا روی متخاصمین بطرف قبله باشد و بعضی گفته اند که رو بقبله بنشیند زیرا که
پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم فرموده خیر المجالس ما استقبل به القبلة یعنی بهترین مجلس مجلسی است که بآن استقبال قبله شود و
قول اول اظهر است و بعد از آن سؤال کند از حال زندانیان و بنویسد نامهای آنها را و ندا کند در شهر تا مدعیان حاضر شوند و
خصومت آنها وقتی تعیین کند و هرگاه جمع شوند مدعیان نام هر یک بر آورد و سؤال کند از سبب حبس او و آنچه محبوس بگوید از او بشنود
بمدعی او پس اگر ثابت شود برای حبس او باعثی شرعی باز بفرستد او را بمحبس والا آزاد می گرداند و در شهر که بشنوانند حال المحبوس مرا
بسکنه آن بلده تا اگر ظاهر نشود برای او خصمی رها کند او را و همچنین اگر حاضر کند محبوسی را و بگوید که مدعی ندارم باید که منادی بگرداند
در شهر اگر ظاهر نشود مدعی رها کند او را و بعضی فقها گفته اند که با وجود آن بعد از قسم خلاص میشود و بعد از آن استفسار کند از احوال اوصیا
ایتام و عمل میکند با آنها آنچه واجب باشد بر او مانند استرداد اموال ایتام در وقت ظهور فسق وصی و امضای وصایت او
اگر لایق باشد یا اسقاط ولایت از جهت بلوغ یتیم یا ظهور خیانت وصی یا ضم کند وصی دیگر با او اگر او به تنهائی عاجز باشد از تقدیم امور
وصایت و بعد از آن نظر کند در امنای قاضی معزول که حافظ اموال ایتام باشند و حافظ اموال مردمان غیر ایتام از قبیل
امانات و اموال جماعتی که ممنوع التصرف باشند در مال خود مانند سفیهان و مجانین و مفلسان پس معزول میکند خائنان را و
معاونت می کند ضعفای مستحفظان را با انضمام شریک دیگر یا بدل آنها دیگری مقرر کند بقسمی که صلاح داند و بعد از آن نظری کند در
ضوال یعنی حیوانات گم شده از مردمان و اشیای برداشته شده که افتاده باشند و آن لقطات است که مذکور شد بفروشد اشیائی
که بیم تلف آنها باشد و آنچه نفقه او را بر قیمتش شده و تسلیم کند چیزی را که ملتقط تا یک سال تعریف آن نموده و مالکش پیدا نشده
بملتقط اگر او خواهد تملک کند آن را یا در بیت المال بگذارد علیحده متوقع بهم رسیدن مالک آن یا بفروشد یا مخلوط کند در بیت المال
و اگر مالک بهم رسد از بیت المال قیمت آن را باو بدهد علی اختلاف المسالک و اگر چیزی از این اشیا در دست امنای حاکم سابق باشد
و نگاه دارد سوای آنچه خوف بیم تلف آن باشد مانند جواهر و طلا و نقره تا بهم رسیدن مالکان که بعد از آن با آنها بسپارد و طریقی که گذشت
در کتاب اللقطه و حاضر کند از اهل علم یعنی مجتهدین در احکام شرعیه کسی را که شاهد حکم او باشند تا اگر خطا کند خبردار کنند او را زیرا که
هر مجتهدی مصیب است نزد او و خوض کند با آنها در آنچه مبهم باشد از مسائل نظریه تا فتوی مقرر شود و مستحکم گردد چه علما تجویز ننموده اند که
مقلد در مسائل شرعیه نموده اند بلکه شرط اجتهاد کرده اند باجماع پس مراد از احضار علما در مجلس حکم و مشاوره با آنها در مسائل
مبهمه تقلید آنها در احکام نیست بلکه در هنگام حضور خصمان و سماع منازعات و جواب و سؤال متنازعین منشأ تشتت خاطر
و تفرقه حواس است و بعضی احکام جزئیه مشتمل بر دقت و صعوبت ادراک می باشد و امکان غفلت و مسامحه در ملاحظه دلائل
مسائل خلافیه ظاهر لهذا حکم باحضار بعضی علما متصف بصفات اجتهاد در آداب قضا نموده اند تا اگر غفلتی رو دهد

اورا خبر دار کنند و مطابق اجتهاد خود حکم کنند و فتوی مقرر شود و اجتهاد در مسائل غیر اجماعیه و غیر منصوصه بنص واضح میباشد
در احکام منصوصه و اجماعیه محتاج اجتهاد نیست و بمقتضای آیهٔ کریمه وشاورهم فی الامر پیغمبر خدا صلی الله علیه وآله وسلم نیز با
عدم احتیاج بمشوره جهت تعلیم است مامور بمشورت بودند انتهی و اگر خطا کند قاضی در حکم و تلف کند مالی یا نفسی را ضامن
آن نیست بلکه تدارک آن از بیت المال مسلمانان کنند و هرگاه تجاوز کند یکی از متخاصمین در آداب شرع بشناسانند او را خطای
او بکلام نرمت و اگر باز عود کند بخطا زجر و توبیخ نماید او را و اگر مرتبهٔ دیگر هم عود کند باقدام بخلاف آداب شرعیه تعزیر کند او را بمقتضای
حالش تا التزام طریق شرع کند و زیاده بران تادیب نکند و از آداب مکروهه اینست که قاضی دربانی مقرر کند در هنگام قضا تا
مردم را مانع دخول نزد او شود و مسجد را مجلس قضا کند و اماده کرده نیست اگر اتفاقاً در مسجد بنشیند جهت قضا بطریق ندرت
و بعضی فقها گفته اند که مطلقاً مکروه نیست زیرا که حضرت امیر المومنین علیه السلام حکم میفرمودند در جامع کوفه و امضای احکام کند
در حالت غضب و هر صفتی که مانند غضب باشد در اشتغال نفس مانند گرسنگی و تشنگی و غم و شادی و درد و مدافعه بول و غایت و غلبه
پینکی و اگر حکم کند درین حالت پس اگر حکم بحق نمود نافذ میشود و الا فلا و نیز مکروه است که قاضی بنفس برای خود متولی
خرید و فروخت شود و جهت دعوی بر دیگری خود در آید نزد قاضی دیگر و چنین آبرو کند بر متخاصمین با هر یکی از آنها که مانع
شود از تکلم بحجت در جواب و سوال بملاحظه ناخوشی او و همچنین مکروه هست ملامت افتد که موجب جرئت خصمان شود و نیز
مکروه هست که مقدم کند بعضی بترجیح در شهادت قومی را بر شهادت غیر آنها و بعضی گفته اند که حرام است زیرا که شهود عدول
مساوی اند در قبول شهادت زیرا که در ترجیح بعضی بر بعضی در اختصار در قبول شهادت بعضی عدول دون بعضی کلفت و محنت بر
خلائق میشود و باید که همان جماعه را جهت شهادت اختیار کند و معاملات خود را معطل کند از نه تا حضور آنها درین مقام چند
مسئله است اول امام اصل حکم میکند بعلم خود در حقوق الله و حقوق الناس و غیر آنحضرت بعلم خود حکم می کند در حقوق
الناس و در حقوق الله هم علی اصح القولین و جائز است حکم حاکم بعلم خود و دران حضور شاهدی در کار نیست که در وقت حکم
در آن مجلس باشد دوم هرگاه اقامت بینه کند مدعی و قاضی عالم بعدالت بینه نباشد و درخواست کند مدعی که مدعا علیه را
حبس کند که منکر است تا ثابت کند عدالت شهود را ببینهٔ دیگر شیخ رحمه الله فرموده که درین صورت جائز است حبس او
زیرا که اقامت بینه متحقق شده از جانب مدعی و آنچه باقی مانده بر حاکم شناختن عدالت شهود است و اصل عدالت است
تا وقتیکه خلاف آن ظاهر شود و دران اشکالیست زیرا که ثابت نشد بان بینه حقی که موجب عقوبت حبس باشد سوم
اگر حکم کند حاکم اول بر کسی باداى مالی و امر کند بحبس او تا اداى آن مال و بعد از ان حاکم دیگر منصوب شود لازم نیست که
تابع حکم اول باشد بلکه تحقیق و تفتیش کند اگر حکم آن موافق حق داند نافذ نماید و الا باطل کند خواه سند حکم حاکم اول قطعی

باشد یا اجتهادی و همچنین هر حکمی که حاکم اول نموده و ظاهر شود حاکم دوم را خطای آن در آن حکم باید باطل کند
انرا و به تجدید حکم کند بانچه حق دانسته و همچنین اگر حکم کند حاکم دوم و بعد از آن ظاهر شود و خطا کرده باید که باطل کند حکم
اول را و جاری کند حکم دیگر که آن را حق دانسته چهارم لازم نیست بر قاضی دوم پیروی حکم قاضی سابق ولیکن اگر ادعا کند
محکوم علیه که حاکم اول ظلما بر او حکم کرده لازم است دوم را که تحقیق آن کند و خوض در آن نماید پس هر گاه ثابت شود نزد او باید
ابطال حکم او کند بهم زند آن حکم را خواه از حقوق الله باشد یا از حقوق الناس پنجم اگر دعوی کند شخصی که قاضی حکم بر ضرر
و ضمان او نموده بقبول شهادت دو فاسق واجب است که قاضی اول را حاضر کنند برای جواب مدعی هر چند مدعی اقامت بینه نکرده باشد
بر فسق آنها پس اگر قاضی اول حاضر شود و اعتراف کند بصدق مدعی الزام میکنند بر او که غرامت باشد و اگر بگوید که حکم بشهادت
عدلین کردم شیخ ره گفته که تکلیف بینه میکنند او را زیرا که اعتراف کرده است بنقل مال از مدعی و دعوی میکند که ضامن آن نیست
پس اثبات عدم ضمان بر او باشد و این قول مشکل است زیرا که ظاهر احتیاط حکام است در احکام پس قول قول او باشد با قسم
چه مدعی خبر نیست که ظاهر است و اثبات بر ذمه مدعی خلاف ظاهری باشد ششم هر گاه حاکم عالم بزبان متخاصمین یا بزبان شاهد نباشد
و محتاج شود بمترجمی قبول نمیکنند ترجمه یک نفر را بلکه دو شاهد عادل باید مترجم باشند زیرا که متفق علیه نزد فقها است که شهادت
دو عادل معتبر است و این هم از افراد شهادت است و علامه میگوید که ترجمه حکم اخبار دارد و از اشهاد نیست و عمل بانچه متفق علیه
باشد احوط است هفتم هر گاه با خود بگیرد قاضی نویسنده را برای نوشتن اسناد شرعیه و جواب سوال متخاصمین و کتب
احکام و بینه واجب است که آن کاتب عاقل و بالغ و مسلمان و عادل و شناسا بطریق کتاب باشد تا ایمن باشد تحریف او
و اگر با وجود این صفات فقیه هم باشد بهتر خواهد بود مترجم گوید قاضی را احتیاج بتقریر بعضی مطالب میشود و بسبب
اشتغال بحکم بین الناس قادر بر آن بنفس خود نمی تواند شد پس ضرور است او را نویسنده خوب صاحب ربط و علم که یک محرر هم کفایت
نمیکند و محتاج بمتعدد میشود و مشهور است که پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم هم کاتب داشته و خلفا نیز کاتب بوده
هشتم اگر حاکم عارف بعدالت شاهدین باشد قبول میکند شهادت آنها را و اگر علم بفسق آنها داشته باشد قبول نمیکند
و اگر هیچکدام نداند تحقیق احوال آنها کند و همچنین اگر عارف باسلام آنها باشد و غیر عارف بعدالت شان توقف میکند
تا هنگام تحقیق عدالت یا فسق آنها و شیخ در کتاب خلاف گفته که حکم می کند بشهادت مجهول الحال یعنی بمجرد علم باسلام
و در این باب روایتی شاذه وارد شده و اگر حکم کند نظر بظاهر حال شاهدین و بعد از آن ظاهر شود فسق آنها
در هنگام حکم بهم میزند حکم خود را و جائز نیست اعتماد کردن در قبول شهادت بر خوبی ظاهری شاهدین و مستحب است
که تحقیق حال آنها در پرده کنند و بدون حضور آنها زیرا که اگر در حضور آنها تحقیق کنند احتمال هست که حیای شاهدان

ذکر قبایح شان نکرده باشند و اگر غائبانه تزکیه شود از اتهام دورتر خواهد بود و فقها گفته اند که قاضی شایسته است که جمعی از
مزکیان داشته باشد که میان خلائق مشهور نباشند باین کار و مخفی از احوال شاهدان تحقیق نموده باو اطلاع می داده باشند
و می باید که آنها نیز مانند شاهدان عدول باشند تا وثوق بر اخبار آنها باشد و ثابت میشود عدالت بشهادت شاهدین
خواه مجملا شهادت بدهند بر عدالت کسی یا باین طریق بگویند که این مرد محترز است از جمیع اسباب فسق یا مفصلا بتعداد همه
آن اسباب لیکن باید مزکی معرفت احوال باطنی او داشته باشد از گذشته زیرا که عدالت عبارت است از ملکه اجتناب از جمیع
گناهان کبیره و اصرار بر گناهان صغیره و علم بآن ملکه موقوف است بر قدم مواظبت و ثابت نمیشود جرح مگر آنکه بیان سبب آن کند
که کدام فسق از او مشاهده نموده تا از عدالت برآمده و بعضی فقها گفته اند که بدون بیان هم ثابت میشود و احتیاج نیست در
ظهور عدم عدالت بسوی قدم معرفت بلکه علم بحصول موجب خروج از عدالت کافیست و اگر اختلاف کنند شاهدان در تعدیل
و جرح کسی مقدم میدارد شهادت جرح را زیرا که این شهادت است بر حال مخفی او و ممکن است که بر آن مطلع نشده باشند
شاهدان تعدیل لهذا شهادت بعدالت او داده اند پس در این صورت تکذیب هیچ یکی از دو شهادت نشده و اگر تعارض کنند
دو بینه در جرح و تعدیل باین طریق که یک بینه گوید که فلان روز صبح تا شام با او رفیق بودیم فلان کار حرام از او مشاهده
نمودیم و دوم گوید که در همان ما هم با او بودیم تمام روز صدور کبیره از او ندیدیم شیخ در خلاف گفته که حاکم توقف می کند و اگر
بگوئیم عمل بجرح می کند بهتر خواهد بود و هیچ باکی نیست بتفریق شاهدان یعنی حاکم جدا جدا از آنها طلب شهادت بکند و تفتیش و
تحقیق و استفسار جزئیات آن امر بدون اطلاع یکدیگر نماید زیرا که در ضمن صدق و کذب آنها بهتر میتواند معلوم شود و
مستحب است تفریق شهود اگر در شاهدان قوتی نباشد نزد حاکم باین معنی که وثوق تام بر آنها نداشته باشد و هم شهادت
میدهند شاهدین بعدالت مسلمان بدون مشاهده فعلی که منافی عدالت از او یا مشهور باشد در میان مردمان فسق او بنوعیکه افاده
علم نفس او کند و اعتماد نمیکنند بر شنیدن از یکی یا دو نفر زیرا که علم یقینی باخبار این عده حاصل نمیشود و اگر ثابت شود عدالت
شاهدی حکم کند باستمرار عدالت او استصحابا تا وقتیکه منافی آن از او صدور یابد و بعضی فقها گفته اند که اگر قدر زمان بگذرد که
ممکن باشد تغییر حال شاهد در آن زمان تجدید تفحص حال او باید نمود و آن زمان حدی معین ندارد بلکه موقوف بر دریافت
حاکم است یا نه و هم مستحب است که حاکم جمع کند قضایای هر هفته و احکام و وثیقه ها و حجتها و سجلات مردم را که نزد او بگذارند
و بنویسد بر آن نامه ها پس هرگاه جمع شود نزد او کاغذهای یکماه بنویسد بر آنکه کاغذهای فلان ماه است و بعد از آنکه یکساله
جمع شود بنویسد بر آن که قضایای فلان سال است مترجم گوید سبب استحباب این امور سهولت اطلاع او بر احکام
گذشته عند الحاجت است و بعد از احکام دیگر آنها آگاهی حاصل کنند از دفتر قضا چنانچه کاغذ هفته مستحب است

جمیع قضایا و احکام هر روز یا هر هفته به تعدد و کثرت احکام و بنویسد بر آنها هر آخر روز که احکام فلان روز از فلان ماه از سنة
و مراد بوثیقه ها اسناد یست که میگذارند مردم نزد قاضی باعتماد آنکه در دیوان قضا محافظت آنها بهتر میتوانند شد و بر آن
هم بنویسند که محضر فلان و وثیقه فلان ست تا آسان شود برآوردن آنها عند المطلب دوازدهم هرگاه واجب شود بر
حاکم نوشتن محضری پس اگر بدهند او را چیزی از بیت المال که صرف تحریر میکرده باشد واجب است بر او نویسانیدن آن
و همچنین اگر صاحب غرض از مال خود بدهد واجب نیست بر حاکم که کاغذ از خود بدهد مترجم گوید صاحب مسالک گفته که واجب
نیست بر قاضی که بنویسد در کاغذ خود و بمرکب خود سجلها و حجج مردم را و دیگر احکام و قضایا را بلکه واجب است او حکم کردن است
بمقتضای آن و سزاوار است امام را که خرج آن از بیت المال بدهد زیرا که این هم مصالح مسلمانانست پس اگر امام باشد
و بدهد آنرا از بیت المال یا ملتمس از مال خود بذل کند آیا واجب است بر حاکم که بنویسد در آن دو قول است اشهر نیست که واجب
است و بعضی گفته اند که مستحب است و هرگاه بنویسد خواه بطریق وجوب یا استحباب باید که دو نسخه بنویسد یکی بدست ملتمس بدهد
و دوم او در دفتر قضا نگاه دارد اگر یکی تلف شود دوم بحال باشد و ایمن باشد از تحریف و از خال چیزی دیگر در آن و اخراج چیزی
از آن سیزدهم مکروه است که حاکم تعنت نماید شاهدان را در تقریر شهادت هرگاه آنها اهل بصیرت و صاحب شان
باشند مانند اینکه تفریق کند در میان آنها زیرا که آن موجب تفحص و باعث تخجیل آنها می شود و مستحب است این امور در حق
شاهدان ضعیف البصیرت و مشکوک الحال چهاردهم جائز نیست حاکم را که تعتع کند شاهد را یعنی در هنگام تلفظ شاهد بشهادت
و در اثنای ادای شهادت کلامی باو بگوید که باعث ترغیب یا ترهیب و تخویف او در این کار شود یا بعد از ادای شهادت
چنین کلامی باو القا کند بلکه واگذارد او را تا وقتی که تمام کند کلام خود را و اگر شاهد متردد شود در ادای شهادت و توقف
کند جائز نیست حاکم را که او را ترغیب در این کار کند یا تخویف در اقامت نماید و همچنین جائز نیست او را که موقوف کند
خواهش مقروض را از اقرار اگر اراده خواهش اقرار بحق باشد زیرا که آن ظلم است در حق مدعی او و جائز است چنین القا
در حقوق الهی که اقامت حدود شرعیه باشد زیرا که پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم با ماعز فرموده در وقتی که او اقرار بزنا کرد
شاید بوسیده او را و شاید ملامست نمودی و این کلام تعریض است برای اختیار استتار پانزدهم مکروه است که حاکم ضیافت
کند یک خصم را بدون خصم دیگر شانزدهم رشوت مطلقا حرام است بر حاکم که بگیرد آنرا خواه حکم بحق باشد یا حکم
بناحق و گناهکار شود کسیکه بدهد رشوت به حاکم اگر بر دعوی در وضع جهت اخذ ناحق بدهد و اگر برای تحصیل حق خود بدهد
گناهکار نمیشود در صورتی که بدون آن بحق نرسد واجب است بر مرتشی که استرداد رشوت کند هرکه از او گرفته و اگر
تلف شود پیش از آنکه بصاحبش برسد مرتشی ضامن تاوان است مترجم گوید صاحب مسالک گفته که پیغمبر خدا

صلی الله علیه و آله و سلم فرموده لعن الله الراشی و المرتشی فی الحکم و از حضرت صادق علیه السلام مرویست که آن حضرت
فرموده الرشا فی الحکم کفر بالله اما هدیه پس بهتر آنست که آنرا هم قبول نکند و سد باب آن نماید برای دفع تهمت و شک
دل خصم دیگر و اگر بدون خصومت پس اگر معهوده نباشد که پیش از حکومت هدیه جهت او میفرستاد در حکومت گرفتن
هدیه او حرامست و اگر از دوستان و اقربای او باشد و او را منازعتی با کسی در پیش بود در ان صورت نیز گرفتن آن هدیه
حرامست و اگر منازعتی و خصومتی نداشته باشد حلال است مع الکراهت و هم چنین حرامست اگر زیاده از معتاد قبل الحکومة
بقرینه باعتبار مقدار یا باعتبار صفت و در صورتی که جائز باشد گرفتن هدیه پس بهتر اینست که آنرا در بیت المال بگذارد
و فرق در میان رشوت و هدیه بعضی باین طریق کرده اند که رشوت در برابر حکم بغیر حق یا امتناع از حکم بحق می باشد و هدیه
مطلق عطیه است و اظهر در فرق میان رشوت و هدیه آنست که دفع مال بحاکم و مانند حاکم از عمال اگر از برای غرض تودد نزد
آنها بوده است یا حاجتی از قبیل تحصیل علم و مانند ان باشد هدیه است و اگر برای غرض حکم و عمل بود آنرا رشوت خوانند و بعضی فقها
اخذ جعاله را از متخاصمین یا یکی از آنها جائز دانسته اند لیکن فرق در میان رشوت بمعنی مذکور و جعاله ظاهر نیست و گفته اند که
فرق آنست که در رشوت باذل کننده معین می باشد خواه محق بود یا مبطل و مدعی باشد یا مدعی علیه و در جعاله باذل معین نیست
مثلا حاکم بگوید که برای انفصال این قضیه محکوم له یا محکوم علیه یا هر دو این مبلغ بمن بدهد در ینصورت باذل معین نیست که کدام
یک ازین دو خواهد بود و احوط آنست از جعاله نیز اجتناب کند مقصد هم هرگاه التماس کند مدعی که احضار مدعی علیه نماید در
مجلس قضا پس اگر مدعا علیه در همان بلد بود حاضر می سازد او را خواه مدعی تحریر دعوی کند یا نکند اما اگر غائب باشد از بلد تا
طلب نمیکند او را تا تحریر نکند مدعی دعوی خود را و معلوم کند که دعوی مسموع است یا نه زیرا که طلب او از مکان بعید مستلزم
مشقت و تعب است و تا معلوم نکند که دعوی مسموع است طلب لازم نیست بخلاف آنکه در همان بلد حاضر باشد چه آمدنش در مجلس
قضا مشقتی ندارد و این در صورتی است که غائب در مکان ولایت و حکومت قاضی بود و در انجا خلیفه و نائبی از قاضی
نباشد که از جانب او حاکم باشد و اگر غائب در غیر شهر متعلق بولایت او باشد ثابت میکند حاکم بر مدعی علیه بحجت شرعی با بستن
کسیکه غائب است اثبات می کنند و چنانچه بعد ازین مذکور خواهد شد مشروحا گوییم اگر مدعی بر غائبی دعوی کند که ساکن در موضع
متعلق بولایت قاضی باشد که اجرای احکامش نموده باشد در ینصورت لازم نیست که قاضی او را طلب نماید بلکه بعد از تحریر
دعوی بر غائب و اثبات مدعی بطریقیکه در حکم بر غائب مقرر است برای نائب خود بنویسد که اجرای حکم کند و اگر در بلد
بعید غیر متعلق بولایت قاضی بود در ین صورت هم طلب بر او لازم نیست پس اگر مدعی التماس حکم بر غائب نماید
با ستماع مقرر استماع دعوی کند و صورت قضیه و ثبوت دعوی مدعی بر تقدیر اثبات مدعی نوشته بدهد که در هر جا

بیاید او را بوساطت حاکم انجا از او طلب نماید و اگر حاضر باشد او را مهر بر کاغذ اعلام کند و حواله مدعی نماید و بمهر نقش
نماید که اجب القاضی یعنی بیا پیش قاضی برای جواب مدعی خود و اگر بان رجوع نشود محصل بر او بفرستد و اجرت محصل اگر
از بیت المال مقرر نباشد ملتمس بدهد و اگر باز هم در آن رجوع نشود از مدعی علیه بگیرد و اگر باز رجوع نشود بسلطان بگوید که او را رجوع نماید
و تعزیر او موافق آنچه صلاح وقت گنجایش حال او باشد بکنند و اگر خود را پنهان کند بفرستد حاکم کسی که بر در خانه او فریاد کند که اگر حاضر
نشود تا سه روز خانه اش را مسدود میکنند یا بر او مهر میکنند پس اگر بعد از سه روز هم حاضر نشود بمدعی التماس تخریب خانه او یا مهر کردن
بر آن نماید قبول نماید اعلی الله مقامه در مستفاد من المسالک اگر دعوی کند کسی بر زنی که اگر آن زن بیرون رو باشد مانند مرد آنست که برای جواب مدعی
خود بیاید نزد حاکم شرع رجوع شود و اگر پرده نشین باشد بفرستد حاکم شرع کسی را نزد او که به نیابت حاکم حکم کند در میان مدعی
و آن زن **النظر الثالث** در کیفیت حکم کردن است و در آن چند مقصد است **مقصد اول** در آداب حاکم است و آن
هفت چیز است **اول** آنکه در نشستن و سلام کردن و کلام نمودن و گوش دادن با خصمین مساوات کند یعنی یکسان با هر دو سلوک
نماید و هیچکدام را ترجیح ندهد بر دیگری و بعدل حکم کند و واجب نیست که میل خاطرش بهر دو مساوی باشد زیرا که آن اختیاری
نمی باشد و متعذر است غالبا و تساوی در سلوک شرط مساوات در اسلام و کفر است و اگر یکی از خصمین مسلمان باشد
و دوم ذمی جائز است که ذمی را ایستاده بگذارد و مسلمان را نشسته یا مکان مسلمان بالاتر کند از مکان ذمی دوم جائز نیست که
تلقین کند به یکی از خصمین آنچه مضر باشد بر خصم دیگر و همچنین جائز نیست که او را اهتمائی کند بطریق منازعت زیرا که این موجب
فتح ابواب منازعت است و حاکم منصوب برای دفع منازعت شده نه برای انگیختن نزاع سوم هرگاه سکوت کنند خصمین
مستحب است که بگوید آنها را که متکلم شوید یا بگوید که مدعی متکلم شود و اگر بداند که بسبب هیبت او ساکت شده اند بگوید دیگری را
که او خصمین بگوید این کلام را تا آنها را رفع دهشت شود و با او تکلم کنند و حاکم بشنود کلام آنها را و مکروه است که حاکم به یکی از خصمین
خطاب کند و با دیگری نکند زیرا که موجب وحشت او شود چهارم هرگاه رجوع شوند خصمین و حکم واضح باشد لازم است که حکم
کند و لیکن مستحب است که ترغیب نماید آنها را بصلح پس اگر ابا کنند از مصالحه و درخواست اجرای حکم شرع نمایند باید که
حکم بکند و اگر اشکالی در منازعت باشد باین طریق که عدالت شهود معلوم نداشته باشد تاخیر حکم کند تا هنگام وضوح امر حدی
نیست آن تاخیر اگر وضوح پنجم هرگاه خصوم به ترتیب بیایند نزد حاکم ابتدا کند باستماع دعاوی آنها بهمان ترتیب و اگر یکدفعه
بیایند بعضی فقها گفته اند قرعه اندازد در میان آنها و بعضی دیگر میگویند که اسامی مدعیان بنویسد و حاجت نوشتن اسامی مدعی علیهم
نیست و جمعی گفته اند که حاجت نوشتن آنها نیز هست تا منحصر شود منازعت مدعی با همان مدعی علیه و بقول مصنف رحمه الله
این قول معتمد نیست بلکه اسامی مدعیان بنویسد و در زیر ساتره بگذارد و بعد از آن حاکم خود بر ...

بعد از کاغذی و طلب کند شخصی را که نام او برآمده و بشنود منازعه او را و بعد از آن رقعه دیگر برآرد و بعضی علما گفته‌اند که
اسامی مدعیان نمی‌نویسند مگر در صورت کثرت آنها که قرعه مشهور و متعذر باشد و آنهم نوعی از قرعه است ششم هرگاه مدعی علیه
در جواب دعوی مدعی ادعای حقی بر مدعی کند گوش نمی‌دهند بدعوی او تا وقتی که جواب مدعی بگوید و بعد از انفصال منازعت
مدعی میشنود حاکم دعوی مدعی علیه را و حکم میکند در میان آنها در این دعوی هفتم هرگاه شروع کند یکی از خصمین بدعوی او
اولی است به شنیدن دعویش و اگر هر دو یک جا تقریر دعوی کنند میشنود حاکم اولا دعوی کسی را که طرف دست راست
خصم خود نشسته باشد و اگر یکی از خصمین مسافر و دوم حاضر باشد هر دو مساوی اند در شنیدن دعوی آنها مادام که تاخیر استماع
دعوی یکی موجب ضرر دیگری نباشد و اگر تاخیر مضر بود و برای خصم دیگر مقدم کند سماع دعوی او را جهت دفع ضرر و مکروه است
حاکم را که شفاعت کند در اسقاط حقی یا ابطال دعوی یعنی بعد از اثبات و پیش حکم چنانچه شیخ مفلح رحمه الله گفته **مقصد**
دوم در مسائل متعلقه بدعوی است و آن پنج مسئله است **اول** شیخ رحمه الله فرموده که گوش نمی‌دهند بدعوی هرگاه
مجهول باشد مانند اینکه بگوید اسپی از من یا جامه نزد فلانست و بیان نکند صفت اسپ و جامه را و اقرار به مجهول قبول میکنند
و بر مقر الزام میکنند که تفسیر آن کند و در عدم قبول دعوی مجهول اشکال است به جهت اشکال چیزی است که شیخ رحمه الله گفته
و آن اینست که بعضی مدعیان حق خود را بوجهی میدانند نه بجمیع وجوه پس عدم قبول دعوی او اتلاف حق میشود اما اگر
دعوی وصیت کند و مجهول باشد موصی به مسموع می‌شنود دعوی مجهول زیرا که وصیت به مجهول جائز است چنانچه بعد
از این مذکور خواهد شد و لازم نیست که دعوی بطریق جزم باشد پس اگر بگوید گمان دارم یا توهم میکنم که فلان مبلغ از من بر
ذمه زید است گوش نمی‌دهند باین دعوی و مصنف رحمه الله گفته که یکی از علما از معاصر ما گوش میداد بدعوی غیر مجزوم به
در تهمت و مدعی علیه را قسم میداد و دعوی تهمت بعید است از مشابهت دعوی زیرا که در دعوی شرط جزم است
و در صورت اتهام جزم متحقق نیست **مترجم گوید** اکثر علما اشتراط جزم مدعی در حقیقت دعوی نکرده‌اند
و گفته‌اند که اگر ادعای توهم هم کند مسموع میشود و در صورت انکار مدعی علیه قسم بر او لازم میشود و اگر نکول
از قسم کند حکم میکنند مراد که رضای مدعی حاصل کند و رد قسم بر مدعی نمی‌تواند کرد زیرا که مدعی دعوی جزم نکرده تا تکلیف
قسم بر او توان نمود والله اعلم **دوم** شیخ فرموده هرگاه دعوی ثمنی کند میباید جنس ثمن و وصف آن ظاهر کند و بگوید که کدام
نقد است طلا و یا نقره و اگر دعوی متاعی کند که مثلی باشد مانند غله و یا حبه ضرور است که تعیین آن کند بذکر صفات
و حاجت نیست که قیمت ذکر کند و احوط آنست که ذکر قیمت هم کند و اگر مدعا مثلی نباشد مانند جواهر در این صورت
باید که مدعی بیان قیمت آن کند و در جمیع این مذکورات اشکال است زیرا که دعوی و اقرار مساوی یکدیگر اند چنانچه

اقرار مجهول صحیح است دعوی مجهول هم صحیح خواهد بود سوم هرگاه مدعی دعوی خود تمام کند یا حاکم از مدعی علیه طلب
جواب میتواند کرد یا موقوف است بر التماس مدعی در آن تردد هست و وجه آنست که موقوف است بر التماس مدعی زیرا که جواب
حق مدعی است پس طلب آن حاکم موقوف بر استدعای مدعی باشد چهارم هرگاه دعوی کند شخصی از رعیت بر قاضی پس اگر در آن بلد امام باشد
مرافعه میکنند نزد او و اگر امام نباشد و قاضی مذکور در غیر مکان ولایت قضای خود بود مرافعه میکنند نزد قاضی آن بلد و اگر در
مکان حکومت قضا باشد مرافعه میکنند بسوی خلیفهٔ امام که در آن مکان باشد پنجم مستحب است متخاصمین را که بنشینند پیش روی
حاکم و اگر ایستاده شوند پیش حاکم آن هم جائز است مقصد سوم در جواب مدعی علیه است و آن یا اقرار است یا انکار یا سکوت اما
اقرار پس لازم میشود بر مقر آنچه اقرار بآن کرده اگر مقر جائز التصرف باشد در آنچه اقرار کرده و آیا حکم کرده میشود بر مقر باداء
آن بمقر له بدون التماس مدعی که مقر له است بعضی فقها گفته اند که حکم کرده نمیشود زیرا که آن حق مدعی است پس طلب آن نمیتواند کرد
بدون استدعای او و صورت آنست که بگوید حاکم الزام گردانیدم ترا یا حکم کردم ترا باداء بمدعی مال او را و اگر التماس کند مدعی بقاضی که
بنویسد اقرار او را قاضی بنویسد آنرا تا نزد او را بنام و نسب یا شهادت بدهند دو شاهد عدل باسم و نسب او و اگر شهادت اقرار او
بنویسد حاکم چهره او یعنی صورت او را بر کاغذ اقرار بنحویکه بنویسد ممتاز شود از ما عدا آن هم جائز است و احتیاج شناختن اسم و نسب
نیست و اگر مقر ادعای عسرت احوال خود کند تحقیق و تفتیش میکند حاکم از احوال او پس اگر ظاهر شود فقر او مهلت میدهد او را و در سپردن
مدیون بقرض خواهان [illegible] برای تکلیف او بقرض خواه خدمت بقرض یا باجرة بدهد در آن صورت مشهور آنست که انتظار بکشند
و مهلت دهند تا هنگام استطاعت مدیون و آیا مدیون را حبس باید کرد تا وقتیکه ظاهر شود حال او [illegible] آن تفصیلی است که در باب
مفلس مذکور شد اما انکار پس هرگاه بگوید مدعی علیه که حقی نزد مدعی نیست برای او پس اگر مدعی بداند که در این وقت میباید که از من طلب بینه
کند حاکم مختار است اگر خواهد بمدعی بگوید شاهد داری یا نه و اگر خواهد سکوت کند و اگر مدعی بداند که در این مقام مطالبه بینه میشود واجب
است که حاکم بگوید او را که مطالبه قسم بتو میرسد و قسم نمیدهد مدعی علیه را حاکم مگر بعد از استدعای مدعی زیرا که قسم دادن حق مدعی است
و موقوف است استیفای آن حق بر مطالبه مدعی و اگر مدعی علیه بدون مطالبه مدعی قسم بخورد یا حاکم او را پیش از التماس مدعی قسم
بدهد آن قسم معتبر نیست و اعاده آن قسم میکند حاکم بعد از التماس مدعی و منکر یا قسم میخورد و یا رد قسم به مدعی میکند یا نکول از قسم کند
یعنی قسم نخورد و رد هم نمیکند پس اگر قسم بخورد دعوی مدعی ساقط میشود و اگر بعد از قسم مالی از مدعی علیه بدست مدعی افتد حلال
نیست او را که بطریق تقاص آنرا عوض خود بگیرد و اگر باز مطالبه کند گناهکار میشود و گوش نمیدهد حاکم بدعوی او و اگر اقامت
بینه کند بعد از قسم منکر شنیده نمیشود آنرا و بعضی فقها گفته اند که اگر منکر در هنگام قسم شرط کرده باشد که اسقاط حق مطالبه نشود به قسم
او در این صورت بعد از قسم شنیده میشود شهادت بینه را و بعضی دیگر میگویند که اگر فراموش کند که بینه داشته و قسم بدهد و بعد از آن

بنا بر این نباید که بینه وارد حی بشنود و شهادت بینه را هر چند منکر قسم خورده باشد و قول اول مرویست و همچنین اگر بعد از قسم دادن مدعی علیه اگر مدعی یک شاهد بگذراند و در بدل شاهد دوم قسم بخورد آنرا نیز قبول نمیکنند و در بنصورت عدم استماع اولی باشد زیرا که هرگاه قبول شهادت دو شاهد نمی شنود یک شاهد و قسم هم البته مسموع نخواهد بود اما اگر منکر بعد از قسم تکذیب نفس خود بکند و بگوید که قسم دروغ خوردم جائز است مدعی را که باز مطالبه کند یا از مال و بطریق مقاصه حق خود بردارد چنانچه حلال است برای او تقاص در صورت امتناع مدیون از ادای دین و اگر مدعی علیه رد قسم کند بر مدعی لازم است که او قسم بخورد و مدعای خود بگیرد و اگر نکول کند از قسم ساقط میشود دعوی او و اگر منکر نکول کند یعنی که قسم بخورد و رد قسم هم بر مدعی نکند حاکم او را میگوید سه مرتبه احتیاطا که اگر قسم نخوری ترا ناکل از قسم میکنم پس اگر اصرار کند بر نکول بعضی فقها گفته اند که حاکم حکم میکند بر او بنکول و تسلیم دعوی بمدعی و بعضی گفته اند که رد قسم میکند ساقط میشود دعوی او و قول اول اظهر است و مروی هم همانست و اگر بعد از آنکه حاکم حکم کند قسم بخورد منکر التفات نمیکنند بقسم او و اگر مدعی را بینه باشد حاکم نمی گوید او را که حاضر کن بینه را زیرا که احضار شهود حق مدعی است خواه بکند و خواه نکند پس ور حاکم الزام احضار نمیکند و بعضی فقها گفته اند که جائز است و این خوب است زیرا که امر باحضار شهود الزام احضار نیست بلکه اذن احضار و اعلام آنست و در صورت حضور شهود سوال نمیکند حاکم از ایشان تا مدعی التماس نکند و بعد از اقامت شهادت نیز حکم نمیکند حاکم مگر بالتماس مدعی بعد از آنکه معلوم کند حاکم عدالت بینه را میگوید مدعی علیه را که آیا جرحی داری برای بینه و اگر بگوید که دارم و طلب مهلت کند در اثبات مهلت میدهد او را تا سه روز پس اگر متعذر باشد اثبات حکم حجت میکند بر مدعی علیه بعد از التماس مدعی و قسم نمیدهد مدعی را با وجود اقامت بینه مگر آنکه شهادت بر میت باشد پس قسم میدهند مدعی را بر بقای حق او بر ذمه میت احتیاطا و اگر شهادت بر بینه بر طفل غیر بالغ یا دیوانه یا غائب بعضی فقها گفته اند که در بنصورت هم با وجود بینه قسم بمدعی باید داد و در آن تردد است اشبه آنست که قسم نمیدهد حاکم بعد از بینه بقدر حق از مال غائب میدهد بعد از گرفتن ضامن از مدعی که اگر بعد از حضور غائب کذب دعوی ظاهر شود تکفیل از عهده بر آید و اگر مدعی بگوید که بینه من غائب است حاکم او را مختار میگذارد در میان صبر در دعوی یا قسم دادن بمدعی علیه و نمیرسد مدعی را که حبس کند مدعی علیه را بدون بینه یا طلب ضامن کند از او زیرا که آن عقوبت است بدون ثبوت سبب عقوبت مترجم گوید شیخ رحمه الله فرموده که بعضی فقها گفته اند که برای دعوی هم جائز است مطالبه بکفیل نمودن و آن قولیست و شیخ رحمه الله در نهایه گفته که جائز است طلب ضامن کردن جهت محافظت حق مدعی و ملاحظه اینکه مبادا غریم فرار شود و صاحب مسالک گفته که آن احوط است والله اعلم اما سکوت مدعی علیه پس اگر عمدا سکوت کند بدون عذری و جواب مدعی نگوید لازم میگردانند بر او که جواب بگوید پس اگر عنادا کند و جواب

بگوید محبوس میکنند او را تا بیان کند و بعضی فقها گفته اند که او را خبر باید کرد به زدن و اهانت کردن تا جواب بگوید و بعضی دیگر
میگویند که حاکم او را بگوید یا جواب بده والا ترا ناکل از قسم میکنیم و رد قسم بمدعی میکنیم و اگر باز سکوت کند و جواب نگوید قاضی
سه مرتبه امر قسم کند بمدعی او و قول اول مرویست و قول آخر مبنی است بر آنکه حکم بنکول تنها بدون رد قسم بمدعی جایز نباشد و
اگر حاکم را حکم بنکول جایز باشد حاجت به رد قسم بمدعی نخواهد بود و اگر مدعی علیه را آفتی و علتی باشد مانند کری یا گنگی حاکم با اشاره
که مفید یقین باشد او را تکلیف جواب او کند و اگر اشاره او مغلق باشد که بآن دریافت اقرار و انکار نتوانند نمود محتاج به مترجم
شود و یک مترجم کفایت نمی کند بلکه دو مترجم عادل باید که مدعای او را بیان کنند تا حکم صحیح باشد چند مسئله
متعلقه بحکم بر غایب اول گاهی حکم میکند قاضی بر غایب هم که در مجلس حکم حاضر نباشد خواه بسفر رفته باشد یا
در همان شهر حاضر بود و بعضی فقها گفته اند که بر حاضر حکم نمی توان کرد غائبانه مگر آنکه متعذر باشد حضور او در مجلس قضا
دوم حکم میکند بر غائب در حقوق آدمیان مانند دین و عقد نکاح و دیگر عقود شرعیه و حکم نمیکند بر غائب در حقوق الهی
مانند زنا و لواطه زیرا که بنای حد و حقوق الهی بر تخفیف است و بشبهه ساقط میشود حد و اگر حکم مشتمل بر حق الناس و حق
الله هر دو باشد حکم میکند قاضی بر غائب بحق الناس و بحق الله نمی کند مانند دزدی که غائبانه مدعی علیه باثبات
رسد حکم باداء تاوان مال میکند و بقطع ید حکم نمیکند علی تردد زیرا که حق الله است و در حق الله حکم بر غائب
جایز نیست و اگر نظر کنیم بآنکه حق الله و حق الناس هر دو معلول یک علت اند و ثبوت یکی بدون الآخر محکم باشد پس هر دو
ثابت شوند سوم اگر صاحب حق غائب باشد و وکیل او طلب حق کند و مدعی علیه او ادعا کند که تسلیم حق بموکل او کردم
و بینه نداشته باشد بر او در این صورت تردد است در آنکه حاکم توقف در حکم میکند باحتمال اداء یا طلب بموکل یا
حکم میکند بالتزام او و عدم شیاع دعوی ادای دین بدون بینه زیرا که توقف موجب تعذر طلب حقوق بوکالت است بعد از
ثبوت حق باقامت بینه و قول اول اشبه است محقق گوید که صاحب مسالک گفته در این مسئله در وقتی از ازمنه
سابقه در شهر ما میان علما اختلاف شده و بعد از آن فتوی داده بالتزام ادای دین بدلیل مذکور و قول اول تضعیف
نمودند مقصد چهارم در کیفیت قسم دادن است و کلام در سه امر است اول در قسم دادن نمی باشد
مگر بالله سبحانه و اسماء مخصوصه او هر چند بها قسم بدهند و بعضی فقها گفته اند که اگر مجوسی قسم بدهند اقتصار
نمی کنند بر لفظ الله زیرا که الله بمعنی اله است و آنها نور را هم الله میگویند پس قسم باسم مختص نمی شود بلکه با ضمیمه
کنند بالفاظ جلاله صفتی که رفع کند احتمال اشتراک را و جایز نیست قسم دادن بغیر اسماء حق تعالی مانند کتب سماویه
پیغمبران عظیم الشان و اماکن مشرفه و اگر حاکم بداند که قسم دادن بذمی موافق ملت او بیشتر باعث ترس او

از قسم دروغ میشود و جائز است اما قسم بکیش خود قسم بدهد و مستحب است حاکم را که اول موعظه کند و بترساند او را از قسم
دروغ و بدی عاقبت آن و کافیست که بگوید و الله ما له قبلی حق یعنی قسم بخدا که نیست او را از ذمه من حقی و گاهی تغلیظ میکنند قسم را
بالحاق کلام دیگر و بزمان قسم و بمکان آن و لیکن این لازم نیست هر چند التماس کند مدعی بلکه تغلیظ مستحب است از
جهت احتیاط او در حکم و تغلیظ بکلام مانند اینست که بگوید حاکم که بگو و الله الذی لا اله الا هو الرحمن الرحیم الطالب الغالب الضار
النافع المدرک المهلک الذی یعلم من السر ما یعلمه من العلانیة ما لهذا المدعی علی شیء مما ادعاه یعنی قسم بخدائی که خدائی نیست
غیر او و رحمن است و رحیم است و طالب و غالب و ضرر رساننده و نفع رساننده و دانا و هلاک کننده و آن دانائی که
میداند هر چه پوشیده است و آنچه آشکار است که نیست این مدعی را بر ذمه من چیزی از آنچه دعوی کرده و جائز است
تغلیظ در قسم نمودن بغیر آن الفاظ آنچه حاکم صلاح داند و تغلیظ بمکان مانند مسجد و حرم کعبه و اماکن مشرفه و بزمان مانند روز
جمعه و عید و دیگر اوقات مکرمه تغلیظ میکنند بر کافر با کسی که باعتقاد او مشرف باشد و اوقاتی که آنرا محترم میداند و مستحب است
حاکم را که تغلیظ قسم کند در جمیع حقوق ناس هر چند مقدار آنها قلیل بود و سوای حقوق مالیه تغلیظ در قسم مالی نکند ما دام که آن مال
بقدر نصاب قطع ید سارق نباشد و بعد از این در مقاصد مذکور خواهد شد مسترحم گوید موعظه قسم خورده بذکر آیات و احادیث
که در باب عقوبت قسم دروغ واقع شده میباید حاکم بکند مانند آنکه وارد شده که هر که جهت تعظیم حق تعالی قسم راست نخورد
و بعبارت خود راضی شود که حق تعالی فرموده و لا تجعلوا الله عرضة لایمانکم عوض آن عطا میفرماید او را حق جل و علا
در دنیا پیش از آخرت و قول پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم از جمله کبائر شرک بخداست و ایذای والدین و قسم دروغ و نیز آنحضرت
فرموده که هر کس حق مرد مسلمانی را بگیرد بقسم دروغ بتحقیق واجب میگرداند برای او حق تعالی آتش جهنم را و حرام میکند بر او بهشت
پس شخصی برخواست و عرض نمود که هر چند قلیلی باشد آنحضرت فرمود که هر چند شاخ درخت اراک باشد و نیز پیغمبر خدا
صلی الله علیه و آله و سلم فرموده بترسید از قسم دروغ که خانها را ویران میکند و فرموده که هر کس بجهت تعظیم حق تعالی قسم
نخورد عطا میکند حق تعالی باو بهتر از آنچه از مال او رفته و حضرت صادق علیه السلام فرموده که هر کس قسم دروغ بخورد
کافر میشود و هر کس قسم راست بخورد گناهکار میشود زیرا که حق جل و علا میفرماید و لا تجعلوا الله عرضة لایمانکم و نیز فرموده هر کس
قسم بخورد بداند که بدروغ قسم خورده بتحقیق که مخاصمه با خدا تعالی کرده و قسم دروغ باعث میشود بر فقر اولاد و اعقاب
قسم خورنده و حضرت امام محمد باقر علیه السلام فرموده که بتحقیق قسم دروغ و قطیعه رحم خانها را خراب می کند بی مردان اهل
آنخانها و انقطاع نسل آنها و درین باب اخبار و آثار بسیار وارد یافته که در کتب معتبره منقول است و در فرع اول
اگر امتناع کند منکر از تغلیظ قسم جبر نمیکند حاکم برای تغلیظ و متحقق نمی شود باین امتناع نکول قسم دوم اگر قسم

بخورد منکر که تغلیظ نکنند و بعد از آن التماس کند خصم او که تغلیظ کند این التماس حق قسم او نمیشود باین معنی که حکم قسم بر طرف شود و تغلیظ جایز نباشد بلکه قسم اول خود است و اگر تغلیظ در قسم کند حانث میشود زیرا که اصل قسم واجب است بر منکر و تغلیظ لازم نیست چنانچه مذکور شد و تغلیظ قسم رجحانی نسبت بمنکر ندارد بلکه مرجوح است پس قسم بر ترک آن از او منعقد می شود و قسم اخرس یعنی گنگ باشاره میباشد و بعضی فقها گفته اند که دست میگذارد بر نام الله تعالی که در قرآن مجید مکتوب باشد و بعضی دیگر میگویند که لفظ جلاله بر کاغذ بنویسند و بر آن دست بگذارد و جمعی گفته اند که عبارت قسم را بر تخته بنویسند و بشویند و بخورد و آن او بدهند بعد از آنکه اعلام کنند او را که این عبارت قسم است پس اگر بخورد قسم خورده باشد و الاحق مدعی از او میگیرند و دلیل این حکم حضرت امیر المؤمنین علیه السلام است در واقع اخرس و قسم نمیدهد حاکم کسی را مگر در مجلس قضا و اگر منکر قادر برسیدن در مجلس قضا نباشد قاضی میفرستد نایبی از طرف خود برای قسم دادن بخانه او و اگر همچنین زنی باشد که بر آمدن از خانه و رفتن بمجلس مردان نمیشاید و نباشد یا ممنوع از برآمدن بسبب یکی از عذرهای شرعیه بود بحث دوم در بیان قسم منکر و مدعی قسم متوجه میشود بر منکر بموجب حدیث نبوی البینة علی المدعی و الیمین علی من انکر و بر مدعی متوجه میشود قسم اگر منکر رد قسم کند بر او و در باب جواز قسم از حضرت ائمه معصومین علیهم السلام نص وارد شده و قسم حق منکر است و هرگاه راضی شود بقسم مدعی پس راضی باسقاط حق بیمین شده و همچنین اگر مدعی یک شاهد بگذراند بدل شاهد دوم قسم بخورد چنانچه پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم حکم فرموده بشاهد و یمین و گاهی متوجه میشود قسم بر مدعی در دعوی خون لوث یعنی آثارات و علامات که حاکم گمان غالب بهم رساند بصدق مدعی خون با عدم بینه چنانچه بعد از این مذکور خواهد شد و قسم نمیرسد بمنکر با وجود بینه مدعی زیرا که بسبب بینه تهمت از مدعی رفع میشود و با عدم بینه مدعی منکر بحکم برائت اصلیه بری الذمه است پس او اولی است بقسم و می باید که قسم بخورد بطریق جزم و یقین در همه دعوی نه بر عدم علم بصدق دعوی مدعی مگر آنکه قسم بدهد منکر را بر نفی فعل غیر که آن قسم بر عدم علم بفعل آن غیر است پس اگر شخصی دعوی کند بر دیگری که فلان متاع از من خریده یا فلان مبلغ بقرض گرفته یا فلان عبا به من نموده و او منکر شود قسم میخورد بجزم که این کار نکرده ام و اگر دعوی کند بر پدر مرده او بر پسر قسم متوجه نمی شود مگر آنکه ادعا کند بر پسر متوفی علم بفعل متوفی و در این صورت قسم میدهد پسر را بر آنکه علم بثبوت حق مدعی بر متوفی ندارم و همچنین اگر مدعی علیه بگوید که وکیل تو قبض حق تو کرده است در این صورت هم قسم و نفی علم بر مدعی متوجه میشود اما مدعی که شاهد نداشته باشد قسم بر او متوجه نمیشود مگر آنکه مدعی علیه منکر رد قسم کند بر او و یا مدعی علیه منکر نکول از قسم کند یعنی قسم نخورد و در این صورت بعضی فقها گفته اند که حاکم شرع قسم بمدعی میدهد و بعضی دیگر میگویند که بمجرد نکول حکم بحقیت مدعی میکنند و حاجت بتکلیف قسم بمدعی نیست پس اگر رد قسم کرد منکر بر مدعی متوجه میشود قسم بر او و باید که قسم بخورد بر جزم و یقین و نه بر نفی علم بادای حق و اگر مدعی بعد از رد قسم

نکول از قسم کند ساقط میشود دعوای او باجماع علما و اگر رد کند منکر قسم را بر مدعی و پیش از قسم مدعی قسم بخورد شیخ رحمه الله فرموده که بعد از آن او نمیرسد که بدل قسم کند مگر برضای مدعی و در آن تردد است زیرا که رد قسم تفویض قسم است به مدعی نه اسقاط حق یمین از خود و اگر منکر قسم بخورد بر نفی استحقاق مدعی کافیست زیرا که استحقاق عام است بجمیع جهات که از جمله آن جهت دعوی هم هست پس قسم بر آن جهت مخصوص هم واقع میشود یعنی در صورتیکه دعوی مدعی مخصوص بجهتی از جهات شرعیه باشد مانند قرض یا ابتیاع یا میراث مثلا و اگر مدعی دعوی مطلق حق کند و بگوید که از من بر ذمه تست فلان مبلغ در این صورت قسم بنفی استحقاق و برائت ذمه کافی است باتفاق علما پس اگر شخصی دعوی کند بر دیگری که فلان مبلغ یا متاع از من غصب کرده یا از وجه اجاره بمن نداده مثلا و مدعی علیه جواب بگوید که غصب نکرده ام و اجاره هم از تو نگرفته ام بعضی فقها گفته اند که لازم است او را که قسم بخورد موافق جواب دعوی او زیرا که جواب نداده است مگر در حالتی که قادر بود بر قسم خوردن بر آن هرگاه قسم بخورد باید که مطابق جواب قسم بخورد و وجه اینست که اگر موافق جواب قسم بخورد قطع نموده یعنی گرسنگی کرده باشد والا قسم بر نفی استحقاق مدعی و برائت ذمه خود کافی است و تکلیف نمیکنند او را که قسم بر نفی غصب و اجاره کند زیرا که ممکن است که بعد غصب رد حق بمدعی کرده باشد یا وجه اجاره را ادا نموده باشد و اگر دعوی کند منکر که تو ابرای ذمه من کردی یا بتو رسانیده ام و ادا کرده ام حق ترا پس مدعی علیه مدعی میشود و مدعی منکر و لازم میشود قسم بر مدعی بر بقای حق بر ذمه مدعی علیه و اگر مدعی مذکور قسم بر نفی ابرا یا نفی اقباض بخورد بیشتر تا کسی که دعوی خصم کرده باشد و لیکن لازم بر او قسم بر ثبوت حقیت بر ذمه آن مدعی علیه که الحال مدعی شده و در هر دعوی صحیح که مسموع باشد و لازم شود بر مدعی علیه جواب آن قسم متوجه میشود بر منکر خواه دعوی مالی باشد یا غیر مالی بموجب قول پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم البینة علی المدعی والیمین علی من انکر و حکم کرده میشود بر منکر اگر امتناع از قسم کند مانند آزاد کردن بنده و نکاح و نسب و امثال آن و این قول شیخ است به آنکه بمجرد نکول از قسم حکم حاکم بر منکر جایز باشد یا بقول دیگر رد قسم بر مدعی باید بشود و بعد از قسم او حاکم ادای وجه دعوی بمدعی میکند و اگر نکول از قسم کند حکم بر ضرر او باید کرد

هشت مسئله اول متوجه نمیشود قسم بر وارث مادام که مدعی دعوی بعلم بموت مورث و علم وارث به ثبوت حق خود در تصرف او در ترکه میت نکند و اگر نه موافقت کند مدعی یا مدعی علیه به عدم یکی از این امور قسم از وارث ساقط میشود و اگر دعوی کند بر وارث که علم داری بموت مورث یا علم داری بثبوت حق من بر ذمه او و وارث قسم بنفی علم بخورد کافی است در اسقاط دعوی و اگر اثبات حق کند بر ذمه مورث و اثبات وفات او هم بکند و ادعا کند که در دست وارث مال مورث است قسم واجب میشود و وارث بر جزم به عدم تصرف او در مال نه بر نفی علم بتصرف مال دوم هرگاه دعوی کند شخصی بر غلام پس مدعی علیه آقای غلام است خواه دعوی مال باشد یا دعوی جنایت یعنی ادای ذمه عبد

بر مولا لازم میشود و اگر قسم لازم شود بر عبد پس است نه بر مولا چنانچه شیخ علی رح تصریح نموده سوم دعوی بر اجرای حدود
الهی مسموع نمیشود بدون بینه مثبت حد و ربعضیت مستوجب حد بر مدعی علیه و قسم در حدود الهی بمنکر نمیدهند
ولیکن شخصی قذف اگر بر زنا کند و دیگر برا و بینه نداشته باشد و دعوی قاذف بر مقذوف که زنا کرده شیخ رح در مبسوط
گفته که جائز است مقذوف را قسم بدهد تا حد قذف ثابت شود بر قاذف و درین اشکال است زیرا که قسم در حقی باشد
چه حد از حقوق الهی است که بشهادت بر بندگان لازم میشود و حق مدعی نیست که بقسم اثبات و نفی آن توانند شد چهارم
منکر سرقه متوجه میشود قسم برای اسقاط تاوان مال گم شده و اگر نکول از قسم کند لازم میشود برا و ادای مال نه قطع ید
بقول جمعی که قائل اند بقضا به نکول و آن ظاهر است و نزد جمعی که قائل نیستند بقضای به نکول رد قسم میکنند بمنکر سرقه و بعد
از آن اگر قسم بخورد مدعی حکم بنکول سارق و الزام غرامت برا و می نمایند و در هر دو صورت حد سرقه لازم نمی شود و همچنین
اگر مدعی یک شاهد بگذرانند و عوض شاهد دوم قسم بخورد زیرا که حد الهی بقسم لازم نمیگردد پنجم هرگاه مدعی را بینه باشد و اعراض
کند از بینه و التماس قسم کند از مدعی علیه یا بگوید که من ساقط کردم بینه را و قناعت کردم بقسم منکر پس آیا میرسد او را که رجوع
کند از ین اعراض و اسقاط و بینه بگذراند نزد حاکم بعضی فقها گفته اند که نمیرسد زیرا که اسقاط حق بینه نموده و دران تردد میتوان
و شاید اقرب جواز رجوع است و همچنین است بحث اگر یک شاهد بگذرانند و بعد از ان اعراض کند و از ان قناعت کند بقسم
منکر و جه اقرب بودن اینقول آنست اعراض از بینه چرا موجب اسقاط حق اقامت بینه باشد و اصل در هر چه بقای آنست
و بودن اعراض از چیزی موجب اسقاط آنچیز نیز ممنوع است چه اعراض از طلب حق موجب اسقاط حق نیست ششم
اگر دعوی کند صاحب نصاب که بدل کرده مال نصاب را در میان سال و سالی بران نگذشته که زکوة بدهد قبول میکنند قول
او را و قسم نمیدهند او را و همچنین اگر تخمین کنند زراعت او را و حکم کنند بتخمین که بقدر نصاب است و مالک ادعای نقصان
کند یا ادعا کند ذمی که پیش از انقضاء سال مسلمان شده و جزیه از او ساقط شده قبول قول هر دو میکنند و قسم باو
نمیدهند اما اگر ادعا کند طفل صغیر حربی که انبات موی عانه او بسبب دوائی شده نه بسبب سن بلوغ و غیر بالغ است
تا خلاص شود از قتل و در آن تردد است و شاید که اقرب عدم قبول قول او است بدون بینه هفتم اگر شخصی بمیرد و وارث
نداشته باشد و یکی شهادت بدهد با نکه دینی از مال میت بر ذمه فلان است بعضی فقها گفته اند که مدعی علیه را حبس میکنند
تا وقتیکه قسم بخورد که حقی از میت بر ذمه او نیست یا اقرار کند و بدهد زیرا که مشهود له میت است و وارث من لا وارث
له امام است و قسم از مدعی متعذر و بشهادت یکشاهد بدون قسم مدعی دعوی ثابت نمی شود پس مدعی علیه را
قسم باید داد و همچنین اگر دعوی کند وصی بر ورثه که میت وصیت نمود بمقداری از مال برای فقرا و یکشاهد بگذرانند

و وارث انکار کند درینصورت متعذر است قسم منکر زیرا که قسم صبی غیر بالغ معتبر نیست و موصی له فقرا اند شخصی معین نیست
که با شاهد قسم بخورد و قسم بوصی نمیرسد پس صبر میکنند تا وقتیکه وارث بالغ شود و او را حبس میکنند که یا قسم بخورد و یا اقرار
کند و بفقرا بدهد درین دو مسئله اشکال است زیرا که حبس عقوبت است و بدون ثبوت موجب عقوبت وجهی ندارد
هشتم اگر بمیرد شخصی و بر ذمه او دینی باشد بقدر تمام ترکه بوارث منتقل نمیشود ترکه او و در حکم مال میت است و تعلق بطلبکار
میگیرد و اگر دین بقدر تمام ترکه نباشد بلکه چیزی از ترکه بعد ادای دین بماند زاید منتقل میشود بوارث و بقدر دین مال
ذا ایشان است و اگر ترکه احاطه بدین نموده بوارث نمیرسد چیزی و در هر حال اگر از مال مورث چیزی ذمه کسی باشد
مطالبه آن کار وارث است زیرا که او قائم مقام متوفی است و بینه و قسم با او راجع میشود نه بغرما مترجم گوید شیخ علیه الرحمه
و صاحب مسالک ره فرموده اند که اقوی انتقال ترکه بوارث است پس اگر نمائی در ترکه حاصل شود بعد از فوت وارث
و قبل از تصرف و این مال وارث باشد و بقول مصنف ره مال و این بحث سوم در قسم با شاهد واحد است حکم کرده
میشود بشاهد واحد با قسم مدعی در بعضی دعاوی زیرا که پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم حکم فرموده و حضرت امیر المومنین ع
نیز بعد از پیغمبر چنین فرموده و شرط است که شاهد اولا شهادت بدهد و ثابت شود عدالت او و بعد از آن مدعی قسم بخورد
که حق من بر ذمه مدعی علیه است و اگر ابتدا کند مدعی بقسم آن قسم لغو خواهد بود و محتاج شود باعاده قسم بعد اقامت شهادت
و ثبوت عدالت شاهد و ثابت میشود حکم بشاهد واحد با یمین در اموال مانند دین و قرض و غصب و در معاوضات مانند
بیع و صرف و صلح و اجاره و مضاربت و هبه و وصیت جهت او و جنایتی که موجب دیه باشد مانند قتل خطا و قتل
خطای شبیه بعمد و قتل پدر پسر خود را و قتل حر عبد را و شکستن استخوان و زخم جائفه و مامومه یعنی جراحتی که بجوف بدن
رسیده باشد و جراحتی که بام دماغ برسد و ضابطه آن اینست که دعوی مالی بود یا منجر بمال باشد و در دعوی نکاح
تردد است زیرا که مقصود اصلی از نکاح صیانت فرج و حصول ولد است و اقامت سنت نبوی و محافظت نفس
از حرام پس دعوی مالی نباشد و میتوان گفت دعوی نکاح متضمن دعوی مهر و میراث هم هست پس منجر بمال هم میشود به
تبعیت لیکن مقصود اصلی نیست لهذا مصنف رحمه الله تردد در آن نموده اما خلع و طلاق و رجعت و عتق و تدبیر و کتابت و النسب و
و وکالت و وصی شدن و عیوب باطنه زنان پس ثابت نمیشوند بشاهد واحد و قسم مدعی زیرا که این اشیا مال نیست و متضمن
مال هم نیست که در خلع اگر مدعی زوج باشد دعوی مال میشود که وجه خلع است که باید زوجه بزوج بدهد و اگر مدعی زوجه
باشد دعوی مالی نیست و رجعت برعکس است زیرا که دعوی آن از طرف زن متضمن دعوی نفقه است و از طرف مرد در دعوی
ثبوت نکاح است و بقای آن و مالی نیست ط بعضی فقها گفته اند که در عوض رجعت از طرف زن هم مالی نیست زیرا که

رجعت بالذات موجب نفقه نمیشود بلکه نکاح سابق موجب آنست لهذا اتفاق کرده اند بر آنکه رجعت ثابت نمی شود بشاهد و حلف
مع القسم انتهی و در وقف اشکال است و منشاء اشکال اختلافیست که میان علما شده در آنکه مال وقف منتقل از واقف
بموقوف علیه میشود یا بسوی حق تعالی است بمذهب جمعی که قائلند بانکه منتقل بسوی موقوف علیه میشود بشاهد واحد
وقسم اثبات میتوان شد و بمذهب کسی که قائل بانتقال موقوف بسوی حق تعالی است قسم موقوف علیه بر ملک غیر فایده نمی بخشد
و شیخ علی رحمه الله فرموده اگر وقف خاص باشد و منتقل بموقوف علیه میشود و اثبات آن بشاهد واحد و قسم می تواند شد
و اگر وقف عام باشد منتقل بجانب حق تعالی میشود و بقسم موقوف علیه حکم بثبوت وقف نمیتوان نمود و مصنف رحمه الله
گفته در وقف اشبه قبول قول شاهد واحد با قسم است زیرا که منتقل میشود بموقوف بسوی موقوف علیه و قسم او صحیح
باشد و ثابت نمیشود دعوی جماعت با یک شاهد مگر آنکه هر کدام از آن جماعت قسم بخورند و اگر بعضی از آنها امتناع از قسم
کنند حصه آنها ثابت نمیشود و حصه هر که قسم خورده ثابت میگردد و قسم داده نمیشود کسی را که دعوی علم یقینی نکند بر آنچه قسم
میخورد یعنی بر ظن قسم نمی باشد و همچنین قسم نمیدهند کسی را که جهت اینکه مالی ثابت شود برای غیر قسم خورنده پس اگر دعوی کند
قرض خواه میت بر کسی که مال میت نزد آنست با یک شاهد درین صورت اگر قسم بخورد وارث ثابت نمیشود والا قسم نمیدهند
قرض خواه را و همچنین اگر دعوی کند شخصی بر دیگری که فلان چیز نزد او بطریق رهن است از مال زید مثلا و یک شاهد بگذراند
بر صدق دعوی قسم نمیدهند مدعی را برای اثبات مال غیر و اگر دعوی کند جماعتی بانکه این مال موروث آنها است و قسم بخورند
با یک شاهد ثابت میشود دعوی و تقسیم میکنند آن مال را در میان خود علی فرائض الله و اگر وصیت باشد علی السویه مگر آنکه
ثابت شود که وصیت بکم و زیاده بوده و اگر امتناع از قسم نمایند حاکم حکم میکند که آنها با یک شاهد بدهند و اگر بعضی قسم
بخورند حصه خود می برند و هر که امتناع از قسم نموده شریک نمی شود بانکه قسم خورده و اگر در میان ورثه صغیرے باشد
یا مجنونی یا غائبی میگذارند حصه او را پس اگر کامل و رشید شود و غائب حاضر شود و قسم بخورد و مستحق حصه خود می شود
و اگر قسم نخورد چیزے نمیدهند او را و اگر بمیرد پیش از بلوغ و رشد وارث او همین حکم دارد که قائم مقام اوست **پنج مسئله**
اول اگر گوید که این کنیز مملوک منست و مادر پسر من و یک شاهد بگذراند و عوض شاهد دوم قسم بخورد ثابت میشود
تملک جاریه و نسبت ولد ثابت نمی شود زیرا که ولد مال نیست که بیک شاهد و قسم اثبات ولدیت توانند و آن کنیز را
حکم ام ولد جاری میشود باقرار او و دوم اگر ادعا کنند بعضی ورثه که میت خانه را وقف کرده بر ورثه و بر نسل آنها و یک
شاهد داشته باشند و قسم بخورند بر صدق دعوی خود حکم میکند حاکم به ثبوت دعوی آنها و اگر امتناع کنند از قسم حکم
میکنند بانکه میراث است و از انجمله آنچه حصه مدعیان شود وقف خواهد بود زیرا که اقرار عقلا بر ضرر آنها مقبول است

و اگر بعضی مدعیان قسم بخورند و بعض دیگر نخورند هرکه قسم بخورد حصه او وقف میشود و حصه هرکه ابا نمود وقف نیست
و دین میت از آن ادا کرده میشود و وصیت او هم در آن جاری میشود و آنچه باقی بماند بعد دین و وصیت میراث خواهد بود و در حکم
از آن فاضل حصه میان ورثه تقسیم میشود و وقف است و هرکه امتناع از قسم نموده اگر بمیرد پسر او اولاد او را که با یک شاهد قسم بخورند
و بگیرند و باطل نمیشود دعوی آنها بسبب امتناع مورث آنها از قسم سوم اگر دعوی کند شخصی که این خانه را مثلا مالک
وقف نموده بر آن شخص و اولاد او و بعد از او و یک شاهد بیاورد و بدل شاهد دوم قسم بخورد ثابت میشود دعوی او و
لازم نیست که اولاد او هم قسم بدهند بعد از فوت او زیرا که ثبوت وقفیت اول گذشته ساخته است از تجدید اثبات
و هم چنین اگر تمام بطون مدعی منقرض میشوند و وقف تعلق باید بفقرا یا مصالح مسلمانان چنانچه در وقف مقرر است اما
اگر دعوی کند شخصی که او و اولاد او را با من شریک در وقف نموده درین صورت هرگاه اولاد او بهم رسند آنها هم قسم لازم
میشود زیرا که بطن ثانی بعد از وجود حکم موجود وقت الدعوی دارد چه مدعی دعوی شراکت آنها نموده اگر سه برادر دعوی
کنند که مالک وقف بر آنها و برادر و اولاد آنها نموده بشرکت و با یک شاهد قسم بخورند و بعد از آن یکی از آنها ولدی بهم رسد وقف را
چهار حصه میشود و حصه این ولد نمیدهند تا هنگامیکه قسم بخورند زیرا که میگیرد وقف را از واقف چنانچه پدر او گرفته پس گویا در وقت
دعوی موجود است و نگاه میدارند برای او ربع حصه وقف را که اگر بالغ شود و عاقل باشد بعد قسم میگیرد آن حصه چهارم را خود
و اگر امتناع کند از قسم شیخ ره فرموده که آن ربع را هم بسه برادر کبیر میدهند زیرا که آنها اثبات اصل وقف بر خود نموده اند
بشاهد و قسم پیش از وجود مزاحم پس امتناع پسر از قسم آن پسر را در حکم معدوم ساخته و درین اشکال است زیرا که برادران اعتراف
کرده اند بعدم استحقاق ربع پس چگونه مال آنها شود و اگر یکی از برادران بمیرد پیش از بلوغ طفل جدا کرده میشود برای آن
طفل ثلث مال از هنگام وفات میت زیرا که اصل وقف را اثلاثا تقسیم باید نمود میان دو برادر و یک برادر زاده و دو برادر زنده
آن برادر قسمت انجا بود تا هنگام وفات او ربع تعلق باو داشته پس هرگاه بالغ شود طفل و قسم بخورد تمام حصه خود
می برد یعنی تا حین وفات برادر و تمام ثلث از هنگام وفات او تا وقت قسم و اگر نکول کند از قسم ربع وقف از هنگام
ولادت طفل تا هنگام وفات به دو برادر زنده میدهند و به ورثه برادر مرده زیرا که آنها ارباب وقف بوده اند در
آن وقت و ثلث وقف از هنگام وفات مرده تا وقت نکول قسم به دو برادر زنده خاصه و درین هم همان اشکال است
که مذکور شد زیرا که باعتراف برادران آن مال برادرزاده است باو باید داد هرچند قسم نخورد چهارم اگر دعوی کند
بنده را و بگوید که این بنده مملوک من بوده و آزاد کرده بودم او را و متصرف آن بنده انکار کند شیخ رحمه الله فرموده
قسم میدهند مدعی عتق را اگر یک شاهد داشته باشد و خلاص میکنند غلام را از متصرف و این قول بعید است

زیرا که دعوای دعای عتق نمود که مال نیست و بشاهد و قسم اثبات دعوی مال میشود نه غیر مال چنانچه مذکور شد بحکم اگر دعوی قتل
کند برکسی و یک شاهد بگذراند پس اگر قتل خطا باشد یا عمد خطا دعوی راجع بدیت میشود که مال است و قسم میخورد و حکم می کنند
بآنکه دیت بگیرد از قاتل و اگر قتل عمد باشد موجب قصاص ثابت نمیشود به یک قسم و شهادت یک شاهد در این صورت لوث
خواهد شد در دعوی یعنی قرینه موجب حصول رجحان ظن حاکم بصدق دعوی و جائز است که اثبات دعوی کند بقسامه که
در اینجا معتبر است و بعد از این در مجلس مذکور خواهد شد خاتمه در کتاب قاضی است برای قاضی دیگر اعلام حکم یک حاکم
بحاکم دیگر یا بنوشتن میباشد یا بالمشافهه یا بشهادت شاهدین اما الکتابت پس آنرا اعتبار نیست زیرا که تلبیس در خط و مهر ممکن
است و اما قول بالمشافهه و آن باین طریق است که بگوید حاکم اول بحاکم دوم که در این نزاع حکم چنین کردم یا انفاذ حکم باین نحو
نمودم یا اجرای آن چنین کردم و در جاری ساختن حاکم دوم آنچه قاضی اول بالمشافهه گفته باین طریق تردد است و شیخ
رحمه الله در کتاب خلاف گفته که قبول نمیشود و اما شهادت پس اگر بینه شهادت بدهد بآنکه حاکم اول در منازعه چنین حکم کرده
و ما را شاهد گرفته بران حکم متعین است بر حاکم دوم که قبول کند و بهمان حکم نماید زیرا که چنین اعلامی و اشهادی ضرور است
که ارباب حقوق محتاج میشوند بان و معاملات بلاد بعیده بدون آن انفصال نمی یابد و تکلیف شهود اصل که برای ادای
شهادت از بلدی به بلدی بعد از نار متعذر یا متعسر است پس وسیله می باید که بسبب آن استیفای حقوق در صورت
تباعد عرفا متحقق شود و وسیله سوای آن نیست که مرافعه احکام بسوی حکام نمایند و نهایت احتیاط در مرافعه آنست که بهمین
طریق واقع شود اگر بگویند که شاهد بگیرند بر شهود اصل و آنها که شاهد فرع اند ادای شهادت پیش حاکم دوم کنند
و باین سبب قضایای بلاد متباعده فیصل شود جواب گوئیم که گاه باشد که آنها را هم متعذر باشد به بلدی
دیگر رفتن جهت ادای شهادت و شهادت دیگر بر شهادت فرع که شهادت سوم شود مسموع نیست دیگر دلیل
برای مشروعیت اعلام احکام بنحو مذکور است که اگر نکنند اسناد و حجتها بامتداد زمان باطل میشود و منع از ین موجب
استمرار خصومت در منازعت واحده میگردد زیرا که محکوم علیه مرافعه بحاکم دیگر میکنند و او بدیگری و علی هذا القیاس اگر حاکم
دوم امضای حکم حاکم اول نکند منازعات هرگز منقطع نمیشود و معهذا اگر متخاصمین قرار کنند بآنکه حاکم چنین حکم کرده لازم است
حاکم دوم را که اجرای حکم اول کند پس اگر دو شاهد عادل ادای شهادت کنند بحکم حاکم اول لازم است که آنرا جاری
نماید زیرا که بشهادت هم ثابت میشود آنچه باقرار بثبوت برسد و اگر بگویند علما باجماع فتوی داده اند بر آنکه کتابت قاضی برای
قاضی دیگر معتبر نیست و بان عمل نمی توان کرد نه قاضی دوم و طلحه ابن زید و سکونی هم روایت کرده اند از حضرت
صادق علیه السلام که آنحضرت فرموده که علی علیه السلام اجازت نمیداد بعمل نوشته قاضی بجانب قاضی دیگر نه

در حدود الهی و نه در حقوق آدمیان تا وقتیکه بنی امیه حاکم شدند و قاضیان آنها فتوی دادند بجواز عمل بکتابت قاضی
به قاضی دیگر یا بینه جواب گوئیم که اجماع بر فتوی مذکور ممنوع است معهذا ما نیز تجویز حکم عمل بکتابت نمی کنیم و منع از عمل بکتابت
از عمل بحکم حاکم اول بر تقدیر ثبوت آن نزد حاکم دوم نیست و با همین قائل ایم نه بجواز عمل کتابت قاضی برای قاضی دیگر
خواه سر بمهر بنویسد خواه مفتوح و شیخ رحمه الله نیز بجواز آن ادعا نموده در کتاب خلاف پس در محل نزاع اجماع بر خلاف آن شده
و جواب از روایت مذکور آنست که سند بروایت صحیح نیست چه طلحه تبری که فرقه از زیدیه اند و سکونی از عامه است و اثنا عشری
نبوده و بر تقدیر تسلیم صحت روایت گوئیم ما قائل ایم بمضمون آن زیرا که ما عمل بکتابت نمیکنیم اصلا هر چند بینه شهادت بدهند
بان کتابت چنانچه مذکور شد پس کتابت معتبر نباشد و هرگاه دانستی این را پس باید دانست که عمل بحکم حاکم اول با علام
مقصور است در حقوق آدمیان نه در حدود و تعزیرات شرعیه از حقوق الله پس آنچه برسد بحاکم دوم دو چیز است یکی آنکه حاکم اول
بین المتخاصمین چنین حکم کرده دوم آنکه نزد حاکم اول بر غائب چنین ثابت شده اما اول پس اگر دو شاهد عادل حاضر باشند
در وقت خصومت و بشنوند حکم حاکم را و آنها را شاهد بگیرد حاکم بر آن حکم و بعد از آن شهادت بدهند نزد حاکم دوم بآن حکم
ثابت میشود بشهادت آنها حکم آن حاکم و حاکم دوم انفاذ آن حکم کند نه آنکه حکم بصحت آن در نفس الامر زیرا که دوم را علم نمیرسد
بحقیقت نفس الامری بلکه فائده در ان قطع خصومت متخاصمین است که دوباره دران واقعه منازعت نکنند و اگر دو
شاهد فرع که نزد حاکم دوم شهادت مذکور بدهند در هنگام خصومت نزد حاکم اول حاضر نباشند و آن حاکم نزد آنها
حکایت واقعه و صورت حکم خود ذکر کرده باشد و متخاصمین را بنام و نسب و صفات مذکور ساخته و شاهدین را بطریق
اخبار بر حکم خود شاهد گرفته و آنها نزد حاکم دوم همین نحو شهادت بدهند در قبول و انفاذ حکم مذکور تردد است و اولی قبول
است زیرا که هرگاه حکم قاضی اول نافذ باشد اخبار او از حکم هم نافذ خواهد بود اما امر دوم که شهادت حکم بر غائب باشد پس
اگر دو شاهد فرع حاضر بوده باشند در هنگام دعوی و اقامت شهادت بر غائب و حکم حاکم بر او بانچه شهادت داده اند
و شاهدان فرع را هم شاهد گرفته باشد که چنین حکم نموده و بعد از آن آنها نزد حاکم دوم ادای شهادت کنند قبول میکند
حاکم دوم آنرا و اجرای حکم حق نماید و اگر شاهدان فرع در هنگام مخاصمت حاضر نباشند و آنها را شاهد بگیرد حاکم اول باین
طریق که فلان ابن فلان دعوی کرد بر فلان ابن فلان بان مبلغ مثلا و شهادت دادند فلان و فلان و بیان عدالت
آن شاهدان و تزکیه آنها کنند و بگوید پس حکم کردم بر او و استیفای شهادت نمودم و شاهدان فرع نزد حاکم
دوم همین طریق ادای شهادت کنند در جواز اجرای آن تردد است و معهذا قبول رجحان دارد خصوصا هرگاه
حاضر کنند نوشته که متضمن دعوی شهادت شهود باشد اما اگر حاکم اول بالمشافهه بحاکم دوم بگوید که نزد او چنین

ثابت شده حاکم دوم بآن حکم نمیتواند کرد بر خلاف اینکه بگوید که در مقدمهٔ چنین حکم کردم زیرا که حاکم ثانی انفاذ حکم قاضی سابق
میتواند کرد و حکم بانچه نزد اول به ثبوت رسیده و نزد او ثابت نشده میتواند کرد و تفاوت در میان این دو مسئله ظاهر است و صورت تحمل
شاهد فرع نزد حاکم دوم اینست که حکایت کنند آنها آنچه شهادت بآن داده‌اند از واقعه و آنچه شنیده‌اند از الفاظ حاکم اول و بگویند که ما برا
شاهد گرفته بر نفس خود بآنکه چنین حکم کرده و امضای آن نموده و اگر حواله کنند بمضمون نوشته بعد از آنکه حاکم دوم آن نوشته را نزد آنها بخواند
و بگویند شاهد گرفت ما را فلان حاکم بر نفس خود که او حکم بآن کرده نیز جائز است و می باید که بر آنچه شهادت بدهند مشخص و مضبوط باشد
که مجهول بهیچ وجه نبوده و اگر مشتبه شود دعوی بر حاکم دوم توقف میکند در حکم تا وقتیکه واضح کند دعوی مدعی و اگر حاکم اول بمیرد
یا معزول شود ضرر نمیکند در اجرای حکم او و اگر فاسق شود اجرای حکم او نمیتوان کرد و بحال میگذارند حکم او را اگر قبل از زمان
فسق نافذ کرده باشد و اگر قاضی دوم بمیرد یا معزول شود هر که قائم مقام او شود آنچه قاضی اول حکم کرده و نوشته باشد
برای دوم آنرا جاری میکند هرگاه به بینه ثابت شود نزد او حکم حاکم اول سه مسئله اول هرگاه اقرار کند شخصی نزد حاکم
دوم که حاکم اول بر او چنین حکم کرده بشهادت شاهدین الزام میکند حاکم دوم او را که بموجب حکم سابق بعمل آورد و حق مدعی
بدهد و اگر انکار کند و شهادت بوصف بود یعنی دو شاهد شهادت بدهند که حاکم اول بر مدعی علیه که باین صورت و صفات
موصوف بوده چنین حکم نموده و احتمال غالب باشد که دیگری هم بآن وصف بود پس قول قول منکر است با قسم
او و در صورتیکه مدعی به بینه اثبات نکند که شهادت بر او داده‌اند نه بر غیر او و اگر وصف مختص باو باشد که غیر مشهود علیه
بآن صفت نباشد مگر نادر التفات نمیکنند بسوی انکار او زیرا که خلاف ظاهر است و اگر دعوی کند مشهود علیه
که در شهر دیگری هم بآن نام و نسب است تکلیف میکنند او را که ظاهر کند آن هم نام و هم نسب را پس
اگر کسی که مساوی مشهود علیه نزد و باشد آنرا می پرسند اگر اقرار کند او غریم است و بر او لازم میشود و او را
رها میکنند و اگر انکار میکند توقف میکند حاکم در حکم تا وقتیکه معلوم شود مشهود علیه و اگر مساوی مرده باشد و دلیلی
باشد که دلالت کند بر آنکه میت بری الذمه است یا از جهت اینکه معاصر مدعی نبوده تا تحقیق حق متاخر از زمان فوت
است میگیرند حق را از اول و اگر احتمال باشد که دین بر ذمهٔ میت باشد توقف میکند حاکم تا هنگام ظهور حقیقت
حال دوم مشهود علیه را میرسد که امتناع کند از تسلیم وجه دعوی بمدعی تا وقتیکه شاهد بگیرد و بعد از اداء اگر مدعی را شاهد
نباشد بعضی فقها گفته‌اند که لازم نیست مدعی علیه را که شاهد بگیرد و اگر بگوئیم که لازم است خوب خواهد بود
تا قطع ماده متنازع عنه شود بر او اگر باز مدعی دعوی کند سوم واجب نیست بمدعی که سند مدعی علیه
را بعد ادای طلب باو بدهد زیرا که شاهد آنچه مدعی علیه باو داده مال غیر بوده است و مالک آنرا

از او مسترد کند و هرگاه سند مدعی علیه از دست بدهد حجت بر او دعوی حق خود خواهد نمود و همچنین بایع را هم
لازم نیست که قباله مبیع که از مالک سابق در دست او باشد بمشتری بدهد زیرا که فائده سند منحصر در زمان ملک نیست شاید
مدعی دیگر دعوی بر آن مبیع نماید و بعد ثبوت متصرف شود و مشتری طلب ثمن از بائع نماید در آن وقت بائع او را ضامن درک
خواهد بود **فصل دوم** در لواحق احکام قسمت مال مشترک است و کلام در قاسم است و در مقسوم و کیفیت و لواحق
آن اما اول پس مستحب است امام را که نصب کند قاسمی را برای تقسیم مالهای مشترک در میان مسلمانان چنانچه مروی است
که حضرت امیر المؤمنین علیه السلام شخصی را که نامش عبد الله ابن یحیی بود قاسم مقرر فرموده بودند و از بیت المال مؤنت
میدادند و شرط است در قاسم بلوغ و کمال عقل و ایمان و عدالت و معرفت حساب مساحت و شرط نیست در قاسم
آزاد بودن بلکه غلام هم میتواند که قاسم شود و اگر راضی شوند متخاصمین بقاسمی شرط نیست که آن قاسم عادل باشد و اگر راضی
بقسمت کافر باشند در آن خلاف است اقرب جواز است چنانچه اگر متخاصمین راضی شوند بانکه خود قسمت مال مشترک کنند بدون
قاسم و قاسمی که منصوب باشد از جانب امام قسمت او جاری میشود بمجرد قرعه خواه طرفین راضی باشند یا نه و در غیر قاسم امام
موقوف است لزوم قسمت بر رضای شرکاء بعد از قرعه و در این اشکال است زیرا که قرعه وسیله تعیین حق است و در این صورت
هم بر رضا بعمل آمده پس رضای شرکاء بعد از قرعه چرا شرط باشد خواه قاسم از طرف امام باشد یا نه و کافی است یک قاسم
هرگاه قسمت محتاج بتعدیل حصص شرکاء نباشد و اگر احتیاج بتعدیل شود لازم است که دو قاسم باشند زیرا که در تعدیل
متضمن تشخیص حصص بقیمت اشیاء است ثبوت قیمت بقاسم واحد نمیتواند شد که بمنزله شهادت است حکم شاهد واحد دارد و اگر
شرکاء راضی بقاسم واحد شوند دوم در کار نیست و اجرة قاسم اموال مسلمانان از بیت المال باید داد پس اگر امام ظاهر نباشد
یا ظاهر باشد و در بیت المال وسعت و گنجایش نباشد اجرة قاسم بر متقاسمین است و اگر هر کدام از شرکاء قاسم را اجرة
مقرر کنند بحثی نیست و اگر همه یکجا در عقد واحد اجرة تعیین نمایند و حصه هر یک علیحده نشود لازم میشود بر آنها که هر کدام
موافق حصه و رسد خود اجرة بدهد و اگر همچنین معین نکنند اجرة اجرة المثل داده شود و تقسیم بحصص شود نه بتساوی
دوم در مقسوم است و آن یا متساوی الاجزا باشد مانند گندم و جو و روغن یا متفاوت الاجزا است مانند
درختان و مزارع پس اول یعنی متساوی الاجزا مقسوم میشود بالتماس شریک و اگر امتناع کند یکی از شرکاء و راضی نشود
جائز است که او را جبر کنند بتقسیم زیرا که آدمی را ولایت تصرف در مال خود است و اگر رفع شرکت شود انتفاع
کامل تر خواهد بود و تقسیم میشود متساوی الاجزا خواه بپیمانه یا بوزن خواه مساوی باشند حصص شرکاء یا متفاوت و مقسوم ربوی
باشد یا غیر ربوی زیرا که قسمت تمیز حقوق است و بیع و شرا نیست که در صورت عدم مساوات ربا لازم آید و بعضی علما

تقسیم را بیع میدانند و احکام بیع در آن جاری ساخته اند و آن غلط است اما دوم که مقسوم متفاوت الاجزاء بود و بین یا مضر باشد
تقسیم آن بهمه شرکا یا بعض یا بهیچ کدام مضر نباشد و در صورت اول مانع تقسیم را جبر بر تقسیم نمیکنند ناشد چوا هر دو کاسهای تنگ
و در صورت دوم اگر متضرر التماس تقسیم کند غیر متضرر را جبر میکنند و ضرر متحقق میشود و یا آنکه بعد از تقسیم انتفاع از حصه حاصل نشود
و بعضی فقها گفته اند نقصان قیمت آن شود و آن اشبه است و شیخ رحمه الله در تفسیر ضرر دو قول وارد کرده و بعد ازان باید دانست
که در مقسوم اگر رد فاضل بمفضول در تعدیل حصص ضرور نشود و بعد ازان تعدیل شرکا نباشد هر کس آیا از تقسیم کند او را مجبور میسازند
و آنرا قسمت اجباری میگویند و اگر متضمن یکی ازین دو امر باشد متضرر را جبر بر تقسیم نباید کرد زیرا که پیغمبر خدا صلی الله علیه
و آله وسلم فرموده که لا ضرر ولا اضرار و آنرا قسمت تراضی خوانند و تقسیم میکنند پارچه را اگر قیمت آن بقطع کم نشود چنانچه
تقسیم زمین متساوی الاجزاء و اگر پارچه کم قیمت شود بسبب قطع تقسیم آن جایز نیست زیرا که ضرر حاصل میشود و تقسیم آن و تقسیم
میکنند پارچه‌ها را و غلامان را بعد از تعدیل بتخمین قیمت بقسمت اجبار و هرگاه شریکین التماس تقسیم کنند بحاکم و آنها را بینه باشد
بر ملکیت تقسیم میکنند و اگر هر دو ذو الید باشند و منازعی نباشد شیخ رحمه الله فرموده در کتاب مبسوط که قسمت نشود و در کتاب خلاف گفته
که قسمت میشود و آن اشبه است زیرا که تصرف دلیل ملکیت است سوم در کیفیت قسمت است حصص شرکا اگر متساوی
باشند در مقدار و قیمت پس قسمت میکنند باین طریق که مال را بقدر سهام حصه‌ها می نمایند زیرا که درین صورت تقسیم موقوف
قیمت هم میشود مانند اینکه خانه مشترک باشد در میان دو کس و قیمت آن متساوی باشد باین معنی که آنچه یک نصف
می ارزد و نصف دیگر همان ارزد پس آنرا دو سهم میکنیم و قاسم مختار است خواه در دو رقعه در یکی نام یک شریک
و در دوم نام شریک دیگر بنویسد یا دو حصه خانه بوضعی که از همدیگر ممتاز شوند بقلم آرد و آن رقعها در میان موم یا گل بگیرد
یا در زیر ساتری بگذارد و کسی را که مطلع بر صورت آن رقعها نباشد بگوید که یکی ازان دو رقعه برآرد و اگر نام شرکا
نوشته باشد قصد کند که فلان حصه خانه را بهر که نام او برآید بدهیم و یکی برآرد و نام هر که برآید آن حصه را باو دهند و اگر در رقعها
نام دو حصه نوشته باشد قصد کند فلان شریک را هر حصه که رقعه آن برآید بدهیم و همان عمل نماید و حاجت برآوردن رقعه
دوم نیست که آن حصه شریک دوم باشد و اگر دو حصه خانه مشترک در میان دو شریک مساوی باشند در
مقدار و مختلف در قیمت تعدیل دو حصه باید نمود بموجب قیمت نه بمقدار چنانچه اگر دو ثلث مساوی باشند در
قیمت با یک ثلث پس ثلث را برابر دو ثلث باید نمود و قرعه بهمان دستور که مذکور شد باید نوشت و یا ساخته
برآرد و بنام اشخاص یا بنام حصص و اگر مساوی باشند حصه‌ها در قیمت نه در مقدار مثلاً یکی را نصف و
دیگری را ثلث و سوم را سدس قیمت اجزای مقسوم متساوی تقسیم سهام باید نمود بقدر اقل حصص که سدس باشد

در این مثل مجموع ملک را شش سدس میکنیم و بعد ازان رقعها بحسب عدد می نویسیم و دران تردد است که بعدد شرکا رقاع
باید نوشت یا بعدد سهام و اقرب آنست که بعدد شرکا اکتفا کنیم زیرا که مدعا حاصل میشود بهمان و در عدد سهام زیادتی
موجب مشقت است در حساب و هر گاه دانستی که چنین باید نمود پس بنویس سه رقعه بعدد سه شریک و سهام مقرر کن
که این اول است و این دوم و این سوم و این چهارم و این پنجم و این ششم و اختیار در تشخیص و تعیین مفوض بمتقاسمین است و اگر
آنها تنازع کنند قاسم تعیین سهام کند و بعد ازان یک رقعه را از سه رقعه برآورند اگر نام صاحب نصف برآید حصه اول را باو
باید داد و اگر بعد ازان نام صاحب ثلث برآید اورا دو سهم دیگر باید داد و حاجت نیست که رقعه سوم برآرند بلکه باقی حصه
اوست و همچنین اگر نام صاحب ثلث اول برآید اورا دو سهم اول میدهیم و بعد ازان اگر در رقعه دوم نام صاحب نصف برآید
اورا سوم و چهارم و پنجم میدهیم و احتیاج نیست که رقعه سوم برآورده شود زیرا که حصه ششم متعین برای او شده و همین
دو رقعه قرعه و همین دستور اگر نام صاحب سدس برآید اورا سهم اول باید داد و بعد ازان رقعه دوم برآرند اگر صاحب ثلث
بود اورا سهم دوم و سوم بدهد و باقی سه سهم بصاحب نصف و اگر در رقعه دوم صاحب نصف برآید اورا سهم ثانی و
ثالث و رابع بدهد و باقی دو سهم بصاحب ثلث بدون احتیاج برآوردن نام او و بر نمی آید قرعه ها در صورتیکه تساوی
قیمت اجزای مقسوم باشد باسامی سهام بلکه باسامی شرکا باید برآورد زیرا که اگر سهام برآرند ممکنست باعث تفریق
سهام شود و ضرر لازم آید چه احتمال دارد که بنام صاحب سدس سهم دوم برآید مع سهم پنجم پس متفرق میشود ملک صاحب
نصف و ثلث و آن ضرر بآنهاست و نیز ممکن است که سهم چهارم بنام صاحب نصف برآید و بگوید بگیر اورا با دو سهم که
پنجم و ششم است و تنازع شود علی ما فی المسالک و اگر مختلف باشد سهام شرکا و قیمت مال مشترک نیز مختلف بود برابر
میکنند حصص از روی قیمت و بمقدار حصه که کمتر از حصه های دیگر باشد تقسیم حصص می نمایند و قرعه می اندازند برآنها یعنی
باسامی شرکا چنانچه قبل ازین نوشته شد اما اگر قسمت محتاج برد باشد که بعض شرکا باید چیزی بشرکای دیگر عوض تفاوت
از خارج مال مقسوم در مقابله دهد یا بنای پس صحیح نیست قسمت مادام که هر شریک یعنی عوض دهنده و گیرنده راضی
نشوند زیرا که قسمت متضمن ضمیمه است و استقرار میگیرد بسوای رضای همه پس اگر متفق شوند برد و ضمیمه و سهام را برابر
کنند درینصورت آیا لازم میشود بمجرد قرعه یا نه بعضی فقها گفته اند که لازم نمیشود زیرا که متضمن معاوضه است و هیچکدام را
معلوم نیست که عوض هر که خواهد افتاد پس محتاج است چنین تقسیمی بسوی رضا بعد از علم بآنچه قرعه تشخیص و تمیز نماید
مسئله اول اگر خانه مشتمل بر دو طبقه باشد طبقه بالا و طبقه پائین یکی از دو شریک طلب قسمت کند باین طریق
که هر یک حصه باشد از هر دو طبقه بموجب تعدیل جائز است که چنین کنند هر که امتناع ازین قسمت کند اورا مجبور سازند

در صورتیکه متضمن ضرر نباشد و اگر طلب کند که طبقه پائین را مخصوص او گردانند و علو را بشریک دوم دهند یا بر عکس و او راضی
نشود جبر بر رضا میکنند او را و همچنین اگر طلب کند یکی از شرکا که یکی از دو طبقه را قسمت بانفراد نمایند بدون انضمام با طبقه
دوم و درین نیز اجبار ممتنع جائز نیست دوم اگر درمیان دو شریک مشترک باشد زمینی و زراعتی پس طلب کند یک شریک
قسمت زمین تنها بدون زراعت جبر میکنند شریک دوم را اگر امتناع کند از تقسیم زیرا که زراعت حکم متاعی دارد که درمیان
خانه باشد تقسیم هیچکدام موقوف بر تقسیم دیگری نیست و اگر طلب قسمت زراعت نماید شیخ رحمه الله فرموده که شریک دیگر را
جبر نمیتوان کرد زیرا که تعدیل سهام زراعت ممکن است و درین اشکال است چه زراعت را هم بقیمت تعدیل سهام
میتوان نمود و وقتیکه زراعت معلوم المقدار باشد و مجهول نبود اگر تخمی باشد که در زمین مخفی بود صحیح نیست قسمت آن زیرا که
مجهول است و اگر خوشه بر آورده باشد نیز صحیح نیست قسمت آن و این مشکل است زیرا که جائز نیست بیع نزد ما و اگر
مجهول می بود جائز البیع نمی بود و اگر درمیان دو شریک زمینها متعدد باشد و یکی از آنها طلب تقسیم کند باین طریق که محتاج
بتقسیم هر یک از آن راضی نباشد و دوم امتناع از آن کند ممتنع را جبر میکنند بر قبول چنین تقسیم و اگر طلب قسمت هر کدام از
زمینها کند جدا جدا و دوم راضی نشود او را جبر میکنند بر قبول و همچنین اگر مشترک درمیان آنها غلات متفرقات باشد مانند گندم
و جو تقسیم میشود و یک زمین هر چند آن مختلف النوع باشد و قطعات آن زمین مانند خانه وسیع که عمارات مختلفه داشته باشد
یعنی به تشخیص قیمت و اگر دکانها نزد یکدیگر باشند و بعضی شرکاء آن دکانها را بعض بعض طلب کنند یعنی چند دکان
از یک شریک باشد و چند دیگر از شریک دیگر مانع را اجبار نمیتوان کرد زیرا که آنها املاک متعدد اند که در هر کدام از آنها
آدمی سکونت میتواند کرد علیحده پس آنها حکم زمینهای متعدده دارند در تقسیم چهارم در لواحق است و آن سه مسئله است
اول هرگاه دعوی کند شریک بر قاسم که غلط در قسمت کرده دعوی او مسموع نیست و اگر اقامت بینه کند میشنوند و حکم
به بطلان قسمت می نمایند زیرا که فائده تقسیم تمیز مستحق است و آن حاصل نشده و اگر بینه نداشته باشد و طلب قسم از مدعی علیه
نماید میرسد او را طلب قسم در صورتیکه دعوی علم بغلط کند بر شریک [illegible] شیخ رحمه الله فرموده که بر قاسم امام که بغیر
اجرت قسمت کند دعوی متوجه نمیشود زیرا که او حاکم است و قسم هم بر او نیست و اگر قاسم اجیر باشد متوجه میشود بر او دعوی
غلط و شهادت قاسم اجیر مسموع نیست زیرا که او متهم است و درین احکام تفاوت نیست در آنکه اجبار باشد یا قسمت تراضی
دوم هرگاه قسمت کنند دو شریک مال مشترک را و بعد از آن ظاهر شود که قدری از مقسوم مال غیر بوده پس
اگر آن مال معین بود و در حصه یکی از شرکا داخل شده قسمت باطل میشود زیرا که شرکت در حصه شریک دوم باقی می ماند
و اگر در حصه هر دو شریک باشد علی السویه باطل نمی شود تقسیم زیرا که فائده قسمت که تمیز حصص باشد متحقق شده و شریکی

در میان دو شریک نمانده است و اگر مال مذکور در هر دو حصه در آمده باشد علی السویه باطل میشود قسمت زیرا که تمیز و
تعیین حصص نشده و شرکت باقی است و اگر مشاع باشد و معین نباشد شیخ رحمه الله در آن دو قول دارد یکی آنکه باطل
نمیشود تقسیم در زیاده از آنچه مال غیر است و دوم آنکه باطل میشود زیرا که تقسیم بدون اذن شریک شده و منقول اشبه
است سوم اگر تقسیم کنند ورثه ترکه را بعد از آن ظاهر شود که میت مدیون بوده پس اگر ورثه ادای دین کنند باطل نمیشود
آن قسمت و اگر امتناع کنند از ادای دین آن تقسیم را بر هم میزنند و اول ادای دین میکنند از ترکه **نظر چهارم** در احکام
دعوی است و این استدعای بیان مقدمه و چند مقصد میکند اما مقدمه پس مشتمل است بر دو فصل **فصل اول** در
مدعیست و آن کسی است که واگذارند او را اگر ترک نزاع کند و بعضی فقها گفته اند که مدعی کسی است که دعوی خلاف
اصل کند یا دعوی امری کند که مخفی باشد و هر تعریفی که کنند مدعی را منکر مقابل اوست پس خصم گوید بموجب حدیث
مشهور که البینة علی المدعی و الیمین علی من انکر طلب بینه از مدعی باید نمود و اگر اقامت بینه نتواند کرد بر مدعی علیه که منکر
باشد قسم راجع میشود پس در این مقام شناختن مدعی لازم شده و آنرا بانحای مختلفه تعریف نموده اند بعضی فقها گفته اند که
مدعی کسی است که هرگاه ترک خصومت کند طرف ثانی متعرض او نشود و بعضی دیگر گفته اند مدعی کسی است که دعوی او
خلاف اصل بود و گفته اند که برائت ذمه است یا دعوی امری مخفی کند چه ظاهر عدم اشتغال ذمه است و هر کس ادعای
شغل ذمه کسی نماید دعوی امری غیر ظاهر کرده انتهی و شرط است در مدعی که بالغ و عاقل باشد و دعوی کند برای نفس
خود یا برای کسیکه ولایت دعوی از جانب او داشته باشد و طلب کند چیزی را که صحیح باشد تملک آن چیز پس مسموع نیست
دعوی طفل صغیر و نه دعوی مال غیر مگر آنکه وکیل آن غیر باشد یا وصی او یا ولی شرعی او یا حاکم شرع بود یا امین حاکم
و مسموع نیست که مسلمان دعوی خمر یا خنزیر کند زیرا که مسلمان مالک خمر و خنزیر نمیشود و می باید که دعوی صحیح باشد و لازم
الاستماع پس اگر دعوی کند که زید مر فلان غلام بخشیده مثلا شنیده نمیشود دعوی مذکوره تا وقتیکه دعوی قبض آن غلام نکند زیرا
که هبه موقوف است بر قبض موهوب له و همچنین اگر ادعا کند که فلان در رهن منست مسموع نمیشود تا وقتیکه دعوی قبض نکند
یعنی بقول جمعی که در رهن هم شرط قبض نموده اند و شیخ علی رحمه الله باشتراط قبض در رهن قائل نیست پس نزد او دعوی
قبض در رهن در کار نباشد و اگر منکر دعوی کند که حاکم فاسق است یا شهود مدعی عادل نیستند و بینه نداشته باشد و
ادعا کند که مدعی هم علم بفسق حاکم و شهود دارد و در این صورت آیا قسم نفی العلم بر مدعی راجع میشود یا نه در آن تردد است
اشبه آنست قسم متوجه نمیشود بر مدعی زیرا که قسم بر دعوی حق لازم میشود و دعوی علم بفسق حاکم یا شهود دعوی حقی لازم
نیست که بآن قسم متوجه میشود و اگر نکول از قسم کند یا رد قسم بر منکر کند باز هم دعوی منکر ثابت نمیشود و دعوی

فسق بر قاضی و شهود بدون بینه مورث فساد و اختلال اجرای احکام شرعیه میشود پس مسموع نباشد و همچنین مسموع نیست اگر التماس کند منکر قسم خوردن مدعی را با وجود اقامت بینه متوجه است زیرا که برای اثبات حق بینه کافیست مترجم گوید تکلیف قسم بمدعی بعد از اقامت بینه بیوجه است زیرا که متضمن طعن در بینه است که بدون شهادت مسموع نیست اما اگر منکر بعد از بینه ادعای ابرا یا ادا بر مدعی کند و اثبات نتواند نمود درینصورت قسم متوجه بمدعی میشود زیرا که این دعوی دیگر است نه مستلزم قدح و طعن در شهود نیست انتهی و اگر شخصی دعوی کند بر دیگری که تو اقرار کردی باینکه فلان مبلغ از من بر ذمه تست مثلا و او سکوت کند و جواب ندهد آیا حاکم شرع الزام میکند برو که جواب این دعوی بگوید یعنی اقرار کند باقرار او یا انکار آن نماید در آن تردد است زیرا که بسبب اقرار ثابت نمیشود که حق مقر له در نفس الامر بر ذمه او باشد بلکه بسبب اقرار اثبات حق در ظاهر میشود که حاکم او را تکلیف ادای نماید بموجب اقرار العقلاء علی انفسهم جائز و هرگاه اقرار موجب ثبوت حق در نفس الامر نباشد بدعوی اقرار چه اثبات شود لیکن صاحب مسالک گفته که اظهر آنست که این دعوی را میشنوند و اگر مدعی علیه نکول از قسم کند حکم میکنند برو باو و اگر رد قسم بمدعی کند بقسم مدعی هم برو ثابت میشود حق ظاهرا و امر میکنند حاکم بادای آن هر چند در نفس الامر بر ذمه او نباشد پس این دعوی مسموع خواهد بود و محتاج نیست صحت دعوی به بیان تفصیل و ذکر سبب در نکاح و در غیر نکاح و بعضی اوقات احتیاج میشود هرگاه دعوی قتل بود زیرا که قصاص از امور عظیمه است که اگر در آن غلطی بوقوع آمد تدارک نمی توان کرد و معهذا اسباب قتل در احکام متفاوت است در بعضی صور دیت لازم میشود و در بعض قصاص و احکام دیت هم مختلف بقتل خطا و شبه خطا میشود پس ضرور است که در آن مذکور دعوی بتفصیل شود بخلاف دعاوی مالی که در آن تدارک ممکن است و اگر اقتصار کند زن در دعوی و بگوید که این شخص زوج من است همین قدر دعوی نکاح بوقوع می آید و احتیاج نیست که باین کلام ضم کند چیزی از دعاوی حقوق زوجیت زیرا که دعوی زوجیت متضمن دعوی لوازم آن نیز میشود و اگر زوج انکار نکاح کند و زوجه اثبات نتواند کرد بر زوج قسم متوجه میشود و اگر نکول از قسم کند حاکم حکم میکند بزوجیت آن زن بقول بعضی از فقها که تجویز حکم بنکول کرده اند و بقول دیگران رد قسم بر زوجه باید نمود و اگر آن زن قسم بخورد ثابت میشود زوجیت او و همین حکم است اگر زوج دعوی کند و زوجه انکار نماید و اگر دعوی کند که این دختر دختر کنیز من است نمی شنوند دعوی او را زیرا که احتمال دارد که از کنیز او زائیده باشد در حالتیکه مملوک دیگری بود و بعد از آن مملوک او شده پس آن دختر مملوک او نباشد و همچنین نمی شنوند دعوی او را اگر بگوید که این دختر از کنیز من زائیده در وقتیکه آن کنیز مملوکه من بوده چه ممکنست که آن کنیز را بعقد مرد آزادی داده باشد و دختر بتبعیت اشرف الابوین که پدر آزاد است آزاد باشد یا بعقد عبد دیگری داده باشد که در هنگام عقد نکاح شرط شده که ولد در ملک مالک آن

عبد باشد و در هر دو صورت دختر مملوک مدعی نخواهد بود و هم چنین نمی شنوند اگر بینه شهادت بدهد که این دختر از کنیز او زائیده است مادام که تصریح نکند مدعی یا بینه که این دختر مملوک اوست و همین حکم است اگر بگوید ذی الید که این میوه از درختیست که از زید است مثلا یا این دختر دختر کنیز زید است باین اقرار میوه از زید نمیشود یا دختر کنیز مملوک او نباشد و اگر تفسیر کند اقرار خود را بنوعیکه منافی ملکیت مقر له باشد مانند اینکه بگوید که میوه درخت زید است و من مالک تمر یا دختر دختر کنیز زید است و من مالک این و اگر بقسمی تفسیر کند که موجب ملکیت مقر له شود قبول و مسموع خواهد بود و اگر بگوید که این رشته ها از پنبه فلانست یا این آرد از گندم فلان این کلام اقرار است باینکه مالک مقر له است مترجم گوید فرق درمیان میوه درخت یا دختر کنیز و درمیان رشته پنبه و آرد گندم آنست که رشته و آرد عین پنبه و گندم است و تفاوت و جدائی درمیان آنها بمجرد وصف است پس اقرار باصل اقرار بفرع باشد بخلاف ثمر شجر و دختر مملوکه که اینها متغایرند بحسب ذات پس اقرار بیکی از آنها اقرار بدوم نباشد و این ظاهر است

فصل دوم در گرفتن حق است هرکس ببیند عین متاع خود را در دست دیگری او را میرسد که حق خود یعنی آن عین المال بگیرد از دست قابض هرچند بقهر و غلبه بود مادام که موجب حدوث فتنه نباشد و احتیاج نیست در تصرف حق بسوی اذن حاکم و اگر آن حق عین نباشد بلکه دین بود و مدیون اقرار بآن داشته باشد و در بذل آن مضائقه نکند درین صورت مدعی نمی تواند انتزاع حق خود کند از دست مدیون بدون اذن دادن حاکم زیرا که مدیون مختار است در ادای حق و این از هر وجه که باشد و متعین نمی شود حق ؛ الا بدون تعیین حاکم اگر مدیون امتناع کند و اگر مدیون منکر باشد و مدعی را بینه باشد که نزد حاکم اثبات حق تواند نمود در جواز گرفتن حق از مال او بطریق تقاص بدون معرفه بحاکم تردد است اشبه آنست جائز است و همین است که شیخ رحمه الله در کتاب خلاف و مبسوط گفته و عموم اذن شارع در تقاص حق خود نیز دلالت برین جواز دارد و اگر او را بینه نباشد یا رسیدن بحاکم متعذر بود و مدعی بیابد از مال مدعی علیه متاعی از جنس مال خود برمیدارد و از آن برابر حق خود بطریق تقاص و محتاج باذن کسی نیست و لیکن اگر مال خود را بطریق امانت سپرده باشد بمدیون او درین صورت در جواز تقاص تردد است اشبه آنست که از مال امانت برداشتن حق خود بطریق تقاص کراهیت دارد و حرام نیست و اگر آن مال که بدست وی افتاده از غیر جنس مال او بوده جائز است که از آن بمقدار قیمت متاع خود بگیرد بلا تفاوت و رضای مالک شرط نیست در تقاص بسبب مخالفت او و از ادای حق چنانچه رضای او شرط نیست در صورتی که مدعی از جنس مال خود بیابد و جائز است که وی مال مدیون را بفروشد و قبض دین خود از قیمت آن کند زیرا که در نگاهداشتن آن مشقتی است که تحمل آن مشقت بر او لازم نیست و اگر تلف شود آن مال پیش از بیع شیخ رحمه الله فرموده لائق تر بمذهب امامیه آنست که وی ضامن

تاوان نیست ومصنف رحمه الله گفته که وجه ضمانست زیرا که قبض بی اجازت مالک نموده و درینصورت قیمت ان متاع
درحساب دین خود بگیرد واگرچه پیش از بیع در دست او تلف شود مترجم گوید احادیث بسیار از ائمه اطهار علیهم السلام
دلالت بر جواز تقاص از ودیعت هم وارد شده و در بعضی روایات منع هم وارد شده وآیه کریمه ان الله یامرکم
ان تؤدوا الامانات الی اهلها نیز دلالت دارد بر وجوب اداء امانت بسوی اهل ان واین منافی اخذ نیست وبلکه گفته
که اخذ آن بطریق تقاص در بدل حق خود هم حکم اداء امانت بسوی آن دارد واحادیث منع را محمول بر کراهت نموده
اند جمع بین الاخبار والله اعلم واگر دائن بطریق تقاص از غیر جنس مال خود از مال مدیون بردارد پس اگر قصد کند
که بجای جنس را بالقیمت رائج بدل حق خود گرفته مالک آن میشود اگر بعد از ان تلف شود از مال او تلف شده باشد و
اگر باین قصد برداشته که آنرا فروخته قیمت آن در عوض متاع خود حساب کند درین صورت اگر قبل از بیع تلف شود
نزد بعضی فقها ضامن تاوان آنست ومصنف هم درین کتاب بهمین قائل شده بدلیل اینکه تصرف در مال غیر بدون
اجازت مالک نموده است پس ضامن باشد وصاحب مسالک رحمه الله فرموده که اقوی عدم ضمانست زیرا که این تصرف
هرچند باذن مالک نشد باذن شارع که اقوی از اذن مالک شده انتهی دو مسئله اول هرکه دعوی مالی کند که در
دست دیگرے نباشد حکم میکنند بانکه آن مال از اوست وباو میدهند آنرا یعنی مانع تصرف او نمیشوند ومثل این
قبیل است که کیسه زری درمیان جمعی باشد واز آنها بپرسند که این کیسه از شماست وآنها بگویند از ما نیست ویکی
از آنجما گوید که از منست آنرا باو میگذارند دوم اگر کشتی در دریا بشکند پس متاع که آنرا دریا بکنار انداز د مال
اهل آن متاع است وانچه برآرد دیگرے بغواصی مال غواص میشود بموجب روایتی که در آن ضعفے است مترجم گوید
مصنف رحمه الله تضعیف روایت نموده ومذهب خود درین مسئله بیان نکرده صاحب مسالک رحمه الله گفته که اقوے
انیست که انچه صاحبان مال از ان مایوس شده واگذاشته باشند وانرا حکم مال مباح است که هرکه برارد بغوص مالک آن
میشود مانند اینکه شتر را در صحرائی آب وگیاه انداخته رفته باشد هرکه آنرا بگیرد مالک آن میشود واگر بدون یاس از
اخراج گذاشته اند دیگری بغوص مالک نمیشود وحلال نیست برا و اخراج آن عملا بالاصل انتهی مقصد اول
در بیان اختلاف احکام در دعوی املاک است ودر آن چند مسئله است اول اگر نزاع کنند دو کس در عین مال
که در دست هر دو باشد و بینه نباشد حکم بانکه آنرا بتنصیف قسمت کنند وبعضی فقها گفته که قسم میدهند هریک را که
در نصف مقبوض او حقے از دوم نیست واگر دست یکی از ان دو بر آن مال باشد حکم میکنند حاکم که مال ذی الید است
با قسم او واگر مدعی التماس قسم کند و اگر ان مال متنازع فیه در دست هیچکدام از متخاصمین نباشد و بدست ثالثی بود پس

اگر ذی الید تصدیق دعوی یکی از انها کند آن یک را قسم میدهند بانکه حقی از دوم در آن نیست و مال تسلیم آن می نمایند
و اگر ثالث بگوید که از هر دو هست حکم میکنند بانکه تنصیف کنند و هر کدام قسم بخورد که آن دیگر را دران نصف حقی نیست
و اگر ذی الید تکذیب هر دو مدعی کند بحال میگذارند آن مال را در دست او تا وقتیکه مالک پیدا شود دوم متحقق میشود
تعارض در شهادت در صورتیکه دو شهادت ضد همدیگر باشند مانند انیکه دو شاهد شهادت بدهند بانکه فلان متاع مال
زید است و دو شاهد دیگر شهادت میدهند بانکه همان متاع بعینه مال عمر است یا شهادت بدهند دو شاهد که این
پارچه را عمر خریده در صبح امروز و دو شاهد دیگر شهادت بدهند در همان وقت خالد آنرا خریده و اگر ممکن باشد
موافقت درمیان شهادتین حاکم رفع تعارض میکند درمیان آن دو شاهد و عمل به هر دو میکند چنانچه دو شاهد شهادت
میدهند که این پارچه مال زید دیروز بود و دو شاهد دیگر بگویند که مال عمر است امروز پس عمل موجب شهادت
دوم میکنند و شهادت اول تکذیب میکنند و اگر جمع بین الشهادتین ممکن نباشد درین صورت یا عین مال در دست
هر دو خصم باشد یا در دست یکی یا در دست ثالثی اگر در دست هر دو باشد حکم میکنند بانکه آنرا تنصیف کنند زیراکه
هر کدام در نصف ذی الید هست و دوم اقامت بینه بر و نموده پس حاکم بموجب آن حکم می کند بانتزاع انچه در دست
اوست و عطای آن بمدعی و در صورت دوم که مال در دست یکی باشد حاکم آنرا بغیر قابض میدهد نه بذی الید اگر هر دو
بینه شهادت بملک مطلق دهند و سبب ملکیت بیان نکنند و درین مسئله قول دیگر هم هست که شیخ رحمه الله در کتاب خلاف
ذکر نموده و آن قول بعید است و آن انیست که غیر ذی الید اولی است خواه بینه شهادت بملک مطلق بدهد یا بسبب ملکیت
و اگر هر دو بینه شهادت بدهند بسبب ملکیت بعضی فقها گفته اند ترجیح بینه ذی الید باید داد زیراکه در زمان حضرت
امیر المومنین علیه السلام در چهارپائی نزاع شده و مدعی دو شاهد گذرانیده که آن چهارپا در ملک او زائیده و مدعی
علیه هم دو شاهد گذرانیده که در ملکیت او زائیده آنحضرت علیه السلام حکم کرده اند به بینه ذی الید و بعض دیگر ترجیح
داده اند به بینه غیر ذی الید زیراکه بقول پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم ذی الید را بینه نمی طلبند چنانچه قسم بمدعی نمیدهند
که بینه بمدعیست و قسم بمنکر و به همین تفصیل معلوم شد که مدعی علیه را شریک مدعی در استحقاق قسم نمی شود و این قول
اولی ست اما اگر دو شاهد ذی الید شهادت بدهند بسبب تملک و دو شاهد غیر ذی الید بملکیت او سبب بیان
نکنند درین صورت حکم میکنند بشهادت ذی الید خواه آن سبب قابل تکرار نباشد مانند زائیدن حیوان و
یا فتن پارچه کتان یا تکرار تواند شد مثل بیع و شرا و ساختن چیزی مانند زیور و آلات وغیره و بعض دیگر از فقها
گفته اند که بلکه حکم میکنند برای غیر ذی الید هرچند بینه او شهادت بملک مطلق بدون سبب بدهند بموجب

عدیث بتوی که مذکور شد و قول اول اشبه است و اگر در صورت مذکوره متنازع فیه در دست ثالثی باشد و
متخاصمین هر دو بینه بگذارند حکم کرده میشود به بینه که رجحان داشته باشد در صفت عدالت و اگر هر دو برابر باشند
درین صفت حکم میکنند برای آنکه شهود او بیشتر باشند در عدد و اگر در عدد و عدالت هر دو مساوی باشند حکم میکنند لمن
قرعه بنام هر که برآید او را بعد قسم میدهند مال متنازع فیه و اگر نکول از قسم نماید دوم را بعد قسم میدهند و اگر هر دو متنازع
از قسم کنند انرا تقسیم میکنند در میان آنها علی السویه و شیخ رحمه الله در مبسوط گفته که حکم بقرعه میکنند اگر هر دو بینه شهادت
بمطلق ملکیت بدهند و تقسیم میکنند علی السویه اگر هر دو بینه شهادت بدهند بملک مقید بسبب و اگر بینه شهادت بمطلق
ملکیت بدهد و بینه دوم شهادت بسبب حکم میکنند به بینه سبب نه به بینه مطلق و قول اول مناسب تر است بمضامین روایات
و آن اینست که حکم کرده میشود به بینه که رجحان داشته باشد در صفت عدالت الی آخره و متحقق میشود تعارض در میان
دو شاهد و یکشاهد یا دو زن و متحقق نمیشود تعارض در دو شاهد و یکشاهد و قسم و در قول نادری از شیخ ره است که متحقق
میشود و حکم بقرعه باید نمود و نیز متحقق نمیشود تعارض در میان یکشاهد و دو زن و یکشاهد و قسم بلکه حکم کرده نمیشود به دو شاهد
و یک شاهد و دو زن نه بشاهد و قسم و در صورتیکه حکم کردیم بالقسمت پس تقسیم مشروطست بآنکه امکان قسمت باشد مانند
اینکه متنازع فیه اموال باشد نه انچه ممتنع التقسیم بود چنانچه متخاصمین نزاع ورزند در حیثیت زنی کنند و هر دو بینه بگذرانند
و شهادت بملکیت شیی از قدیم راجح است بر شهادت ملکیت جدید مانند اینکه دو شاهد شهادت بدهند بانکه امسال این مال
تعلق بملکیت زید گرفته و دو شاهد دیگر شهادت بدهند که امسال از سال گذشته تا حال ملک عمر است عمل بقول دو شاهد
اول ارجح است و همچنین اگر یک بینه بگوید که ملک قدیم زید است و دوم بگوید که ملک اقدم عمرو است ترجیح بشهادت اقدم
است بر قدیم و نیز شهادت بملکیت اولی است از شهادت بتصرف زیرا که تصرف احتمال ملکیت و عدم ملکیت هر دو
دارد و همچنین شهادت بسبب ملکیت اولیست از شهادت بتصرف سوم هرگاه دعوی کند متداعی را که در تصرف زید
باشد مثلا و زید بگوید که مال عمرو است خصومت از زید دفع نمی شود خواه مقرله که عمرو است حاضر باشد یا غائب و اگر
بگوید مدعی را حاکم که قسم بدهند او را که نمیداند که مال منست قسم متوجه میشود بسوی او نه برای اینکه اگر نکول از قسم کند یا رد
قسم بمدعی نماید انمال را بقسم تسلیم مدعی بلکه برای این تکلیف قسم میکنند که اگر نکول از قسم کنند تاوان آن بمدعی بدهد زیراکه
او حائل شد در میان مدعی و مال او بسبب اقرار کردن برای غیر و آن مال را باقرار خود باید بهمان غیر بدهد و شیخ
رحمه الله گفته که هرگاه مدعی علیه اقرار کند بانکه مال متنازع فیه ملک غیر است و نکول از قسم نفی علم کند تاوان
برای مدعی افتد لیکن اقرب آنست که تاوان برای مدعی افتد چنانچه مذکور شد و اگر مقرله که عمرو باشد مثلا انکار کند

که مال من نیست حاکم او را مؤاخذت ننماید زیرا که از ملک مقر بر آمده و در ملک مقر له داخل نشده و اگر مدعی اقامت
بینه کند حاکم میدهد آن مال را باو و اما اگر مدعی علیه اقرار کند بآنکه مال مدعی نیست بلکه مال شخصی مجهول است منازعه این
اقرار از او رفع نمیشود و تکلیف میکنند او را که تعیین مقر له کند چهارم هرگاه دعوی کند شخصی که باجرت دادم حیوان را بفلان و مدعی علیه
بگوید که بودیعت سپردی آنرا بمن و هر دو اقامت بینه کنند بر مدعای خود تعارض متحقق میشود میان دو دعوی و حکم بقرعه باید نمود
در صورتیکه بینه هیچکدام ترجیح بر بینه دیگری نداشته باشد باعتبار عدد یا باعتبار عدالت چنانچه قبل از این مذکور
شد پنجم هرگاه دعوی شخصی کند خانه را که در دست کسی باشد و اقامت بینه کند بر آنکه این خانه در دست من بود دیروز
یا از یکماه پیش از این بعضی فقها گفته اند که نمی شنوند این شهادت را زیرا که ظاهر اینست که ذی الید مالک در این وقت باشد
و به ثبوت تصرف دیگری در زمان سابق انتزاع مال از ذی الید نمی توان کرد همین حکم است اگر بینه بیاورد که در زمان
سابق ملک او بوده و درین قول اشکال است زیرا که هرگاه تصرف حال استدلال بر ملکیت ذی الید کند تصرف سابق
هم بحکم استصحاب مفید ملکیت بطریق اولی باشد و شاید اقرب قبول بینه مذکوره است اما اگر شهادت بدهد بینه مدعی
که ذی الید غصب نموده آنرا از مدعی یا باجرت گرفته از او حکم میکنند بموجب شهادت زیرا که این شهادت است بملکیت
مدعی و بسبب تصرف مدعی علیه هر دو و اگر مدعی بگوید که این خانه را غصب نموده و دیگری دعوی کند که ذی الید اقرار
باینخانه برای من نموده و هر دو اقامت بینه کنند حکم میکنند به بینه مغصوب منه و خانه را باو میدهند و تاوان نمیدهد
مقر بمدعی دوم را که اقامت بینه که باقرار او نمود زیرا که حیلوله باین معنی منع تصرف مقر له نشد باقرار مقر بلکه به بینه شد
پس مقر ضامن نباشد مقصد دوم در اختلاف عقود است هرگاه اتفاق کنند اجاره گیرنده و اجاره دهنده بر اجاره
خانه معینی در ماه معین و نزاع کنند در اجرت موجر بگوید که در بدل ده درهم اینخانه را اجاره دادم و مستاجر بگوید که پنج درهم
و هر دو اقامت بینه کنند بر مدعای خود پس اگر مقدم باشد تاریخ یک اجاره بر اجاره دوم عمل میکنند بهمان مقدم
زیرا که دوم باطل است و اگر یک تاریخ باشد تعارض لازم آید زیرا که در یکتاریخ دو عقد متنافی متحقق نمیشود
و صحیح نیست و درین وقت بقرعه فیصل میکنند و بنام هر که قرعه بر آید حکم بقول او باید نمود با قسم و این قول شیخ ما رحمه الله
است در مبسوط و دیگری از علما گفته که عمل به بینه موجر باید نمود زیرا که قول قول مستاجر بود با قسم او در نفی زیادتی
اگر موجر بینه نمیداشت و هرگاه موجر زیادتی به بینه نمود حکم بقول او باید کرد و درین هر دو قول نظر است اما قول
شیخ رحمه الله زیرا که دو بینه اثبات تحقق عقدین متنافیین در یکتاریخ میکنند پس حکم ببطلان هر دو عقد باید نمود بقرعه
و هرگاه چنین باشد پس نمی توان گفت عمل بقول موجر کنیم بسبب اثبات زیادتی به بینه لهذا مصنف درین مسئله تردد نموده

واگر دعوی کند مستاجر که باجاره گرفتم اینخانه را تمام باین مبلغ وموجر بگوید که یک حجره اینخانه را بتو اجاره دادیم
بمبلغ مذکور شیخ رحمه الله فرموده که درین مسئله هم بقرعه حکم باید نمود وبعضی فقها گفته اند که قول قول موجرست در نفی
اجاره زیاده بر یک حجره وحکم بقرعه اشبه است زیرا که هر کدام از متخاصمین مدعی است بر دوم وحکم مشتبه شده بقرعه
انفصال باید نمود یعنی بعد از قسم هر دو اگر هر دو بینه بگذرانند وتاریخ یکی باشد تعارض در دو دعوی شده پس اگر یکی از دو بینه
ترجیح بر بینه دیگر داشته باشد حکم بآن باید نمود والا بقرعه ودر صورت اختلاف تاریخ بینتین حکم میکنند بآن که تاریخ
آن مقدم باشد وموجر باطل خواهد بود چنانچه قبل ازین هم مذکور شده ولیکن اگر مقدم بینه حجره باشد حکم میکنند باجاره حجره
بهمان اجرت وباجاره بقیه خانه بانچه حساب اجاره حجره اجاره بقیه خانه تواند شد مانند اینکه اجرت حجره تمام خانه باشد
پس انچه اجرت حجره شده دو چندان اجرت تمام خانه میدهد وعلی هذا القیاس واگر هر کدام از متخاصمین دعوی کند که اینخانه
را من خریدم وبهای آن ببائع دادم وخانه در دست بائع باشد وهر دو شاهد بگذرانند حکم میکند حاکم بقرعه اگر هر دو بینه
مساوی باشند در عدالت وعدد وتاریخ بیع وشرا ونام هر یک از قرعه بر آید خانه باو میدهند بعد از قسم واگر بگوید که
باین مدعی فروختم ودوم دروغ دعوی میکند قبول نمیشود قول او زیرا که تکذیب بینه لازم آید ولازم است بائع را بدوم
بازگشت قیمت کند زیرا که ممکنست که از هر دو قیمت گرفته باشد وبه بینه هم ثابت شده واگر هر دو نکول از قسم کنند تقسیم
میکنند اینخانه را میان هر دو وهر کدام آنها را نصف قیمت از بائع میگیرد وآیا میرسد آنها را که فسخ بیع کنند بسبب تبعیض
مبلغ از قبض اقرب آنست که میرسد زیرا که هر یک بیع وشرای تمام خانه کرده بود والحال که نصف بدو میدهند مختار است در قبول
نصف ورد تمام واگر یکی از آن دو فسخ کنند دوم را میرسد که تمام بگیرد چه رفع مزاحمت دوم نماید ودر لزوم بیع برای
دوم تردد است اقرب آنست که هرگاه یکی فسخ کند بر دوم لازم میشود وفسخ نمی تواند کرد واگر دعوی کنند دو کس بر سوم
وهر یک بگوید که او خریده این متاع را از من وهر دو مدعی اقامت بینه بر مدعای خود کنند واو اقرار کند بیکی از آن
دو حکم میکنند برو او که قیمت را بمقرله بدهد وهم چنین اگر اعتراف کند بهر دو حکم میکنند بر او که بهر کدام یک قیمت کامل
بدهد واگر انکار کند ثالث وتاریخ هر دو بینه مختلف باشد یا هر دو بینه ادای شهادت بلا قید تاریخ حکم میکنند بثالث
باداء دو ثمن بدو مدعی زیرا که ممکنست از هر دو خریده باشد انرا در دو تاریخ واگر تاریخ هر دو بینه یکی باشد تعارض
می شود در میان دو دعوی زیرا که ممکن نیست که ملک واحد از دو مالک باشد ومحال ست که دو عقد مختلف در یک
وقت برای دو کس شود وقرعه می اندازند در میان آنها ونام هر که بر آید باو میدهند با قسم او که از دوم در ان
حقی نیست واگر هر دو امتناع کنند از قسم قسمت کرده می شود ثمن در میان آنها واگر دعوی کنند یکی که مبیع را از زید

خریده وثمن را داده دوم دعوی کند که من آنرا از عمرو خریدم وقیمت هم باو دادم و هر کدام بینه بگذرانند که مساوی
باشند در عدد وعدالت وتاریخ دراینصورت هم تعارض می‌شود وحکم بقرعه باید نمود ونام هر کدام که برآید بقرعه
بعد قسم باو باید داد واگر او رد قسم بمدعی دیگر کند وهیچ کدام قسم نخورد تقسیم باید نمود مبیع را درمیان هر دو وهر کدام
نصف قیمت را از بائع خود بگیرد ومیرسد هر دو را که فسخ عقد کنند وهر دو ثمن از بائع بگیرند واگر یکے ازان دو فسخ کند
نیز جائز است ونمیرسد مدعی دوم را که تمام مبیع بگیرد زیرا که نصف دیگر بفسخ یک مدعی ببائع دیگر نرسیده بلکه از بیع او انتقال
بمدعی دوم کند واگر دعوی کند غلامے که آقا اورا آزاد نموده ودیگری دعوی کند که خریده الغلام را از پیش آقای
او والغلام در دست ثالثی باشد که انکار هر دو دعوی کند وهر دو اقامت بینه کنند حکم کرده میشود بشهادت بینه که تاریخ
آن مقدم باشد واگر تاریخ هر دو بینه یکی باشد حکم بقرعه باید نمود باقسم آنکه قرعه بنام او برآید واگر هر دو امتناع از قسم
کنند حکم کرده میشود که نصف الغلام آزاد است ونصف ملک مدعی ابتیاع واو نصف قیمت را از بائع میگیرد واگر مدعے
مذکور فسخ بیع کند تمام عبد آزاد میشود بحکم بینه ورفع مزاحمت بینه بفسخ بیع او وآیا قیمت العبد را مشتری از بائع میگیرد
بسبب سرایت عتق در نصف هم اقرب آنست که نمیگیرد زیرا که عتق نصف بشهادت بینه ثابت شده که مالک باختیار
نموده پس سرایت به نصف دیگر هم میکند وتمام آزاد میشود ومشتری قیمت تمام از بائع واپس میگیرد یعنی درصورت
فسخ مدعی اشترا بسبب تبعیض صفقه واگر فسخ نکند نصف عبد ونصف حر خواهد بود وبلا سرایت است واین ظاهر است

چند مسئله **اول** اگر شهادت بدهند برای مدعی دابه بینه که آن دابه را مدعی مالک است از فلان مدت باین معنی
که آن حیوان مملوک که در فلان تاریخ درملکیت او متولد شده واز حال آن دابه بعلم قطعی معلوم شود یا باعتبار اکثر [illegible]
بیشتر یا کمتر از آنست حکم بینه ساقط می‌شود زیرا که کذب آن متحقق شده یعنی بشاهد حال پس اعتبار ندارد ودرین
حکم باکثر باعتبار ظن است وبعضی فقها گفته اند که بظن بینه حکم باسقاط بینه نمیتوان کرد تا قطع بکذب بینه حاصل نشود
واین قول بهتر است **دوم** هرگاه دعوی کند شخصی دابه را که در دست زید است واقامت بینه کند برآنکه خریده آنرا
از عمرو پس اگر بینه شهادت دهند بآنکه آن دابه ملک بائع بوده که فروخته آنرا بمدعی یا شهادت بدهند بآنکه از عمرو خریده
وملک اوست یا بگوید بینه که بائع تسلیم آن بمشتری نموده حکم کرده میشود که آنرا بمدعی بدهد واگر بینه شهادت بمجرد خریدن
بدون انضمام ملکیت دهند بعضی فقها گفته اند که حکم میکنند بانتزاع آن دابه از ذی الید وتسلیم بمشتری نمودن حکم کرده
میشود که آنرا بمدعی بدهد واگر بینه شهادت دهند بمجرد خریدن بدون انضمام ملکیت بعضی فقها گفته اند که حکم نمیکنند
بانتزاع آن دابه از ذی الید وتسلیم آن بمدعی زیرا که گاهی خرید وفروخت در ملک غیر هم می‌شود وبه چنین شهادتے

حکم بثبوت ملکیت مدعی نمیشود و ازاله تصرف ذی الید بگمان جائز نیست و همین قول قویست و بعض دیگر میگویند که حکم
بتسلیم آن بمدعی باید نمود زیرا که اشتراء دلالت بر تصرف سابق دارد که آن دلیل ملکیت است سوم طفلی که نسبا و سنا معلوم
نباشد هرگاه در دست تصرف شخصی باشد و دعوی کند که غلام منست حکم میکنند در ظاهر بانکه غلام اوست هرچند احتمال
کذب دعوی باشد و همچنین اگر در دست دو کس باشد و اقرار و انکار طفل شرعا معتبر نیست اما اگر بالغ عاقل باشد و انکار
غلامی خود کند قبول قول اوست زیرا که اصل حریت است اگر دو کس ادعای غلامی آن بالغ عاقل کنند و او اقرار بغلامی هردو
نماید حکم میکنند برای هردو و اگر اقرار بیکی از آنها کند غلام همان خواهد بود نه دوم چهارم اگر در دست دو کس گوسفندی مذبوح
باشد مثلا و هرکدام از آن دو دعوی کند که مذبوح از اوست هردو اقامت بینه نمایند بر دعوی خود بعضی فقها گفته اند
که حکم کنند بانکه هرچه از آن مذبوح در دست هرکدام است با دیگری بدهد و این قول لائق تر است بمذهب ما یعنی بتقدیم
غیر ذی الید و همچنین اگر در دست هرکدام از متخاصمین گوسفندی باشد و دعوی کند هریک که تمام آن گوسفند که در دست دوم
است از منست و هردو اقامت بینه کنند حکم کرده میشود بهریک که بگیرد آنچه در دست دیگریست مترجم گوید حکم برای
هریک بگرفتن آنچه در دست دیگریست مشروط است بانکه اجزای آن منفصل باشد چه اگر متصل باشند و در قبض هردو حکم
بتنصیف باید نمود زیرا که قبض مشاع است چنانچه اگر بدست دو کس پارچه باشد و هردو دعوی ملکیت تمام آن
پارچه کنند و اقامت بینه نمایند حکم کرده میشود بانکه هرکدام نصف آن پارچه بدهند و اگر گوسفندان متعدد باشند
و هریک در دست یکی باشد حکم چون منفصل الاجزا دارد که آنچه در دست کسی است بدیگری باید داد بمقتضای قول بتقدیم
بینه خارج یعنی غیر ذی الید بمنطوق حدیث مشهور البینة علی المدعی و از متفرعات این مسئله که اگر یکی از دو متخاصمین
کافر باشد و دوم مسلم حکم میکنند بر آنچه حصه کافر شود بمیته بودن و بر آنچه از مسلم شود بمذبوح بودن هرچند که هرکدام
از آن دو جزو را نه بدیگر انتزاع کرده اند نظر بظاهر تصرف شرعی که بالفعل دارند و قدح نمیکنند در آن ثبوت تصرف
سابق زیرا که شرعا آن تصرف باطل است علی ما فی المسالک پنجم اگر شخصی دعوی کند گوسفندی را که در دست عمرو است
و اقامت بینه نماید و عمرو آن گوسفند را بزید بدهد بعد از آن عمرو اقامت بینه کند بر آنکه مال منست شیخ فرموده که آن
گوسفند برگشته میگیرد عمرو از آن شخص و این قول مبنی است بر آنکه در وقت تعارض دو بینه حکم به بینه ذی الید باید نمود
و اولی آنست که برگشته نمیگیرد عمرو و حکم بتقدیم بینه شخص باید کرد که مدعی است ششم اگر دعوی کند شخصی تمام خانه را
که در دست زید است و عمرو دعوی کند نصف خانه را و هردو اقامت بینه کنند نصف خانه بدهند زیرا که در آن
نصف مدعی مزاحم نیست و در نصف دیگر تعارض دو بینه شده پس بقرعه حکم باید نمود و آن نصف را باید داد بکه

بسا م اقرعه بر آید بعد قسم او و اگر هر دو امتناع از قسم کنند حکم کرده میشود به تنصیف آن بینهما علی السویه پس مدعی تمام خانه را سه ربع آنخانه میرسد و مدعی نصف را ربع خانه و اگر آنخانه در دست هر دو باشد و یکی دعوی کند که تمام خانه از او ست و دوم دعوی نصف خانه کند و هر کدام اقامت بینه کند مدعی تمام خانه را تمام خانه باید داد و مدعی نصف را چیزی نمیرسد زیرا که او ذی الید ست در نصف خانه و بینه ذی الید برای آنچه در دست اوست مقبول نیست و اگر دعوی کند یکی نصف خانه را و دوم ثلث را و سوم سدس را و همه ذی الید باشند درینصورت تمام خانه را شش حصه فرض کنیم و دست هر کدام بر ثلث خانه است که دو حصه باشد و صاحب ثلث دعوی زیاده از آنچه در دست اوست ندارد و در دست صاحب سدس ست یک سدس زیاده از آنچه دعوی میدارد که او را و مدعی ثلث را هم در آن دعوی نیست پس آن سدس زائد مال مدعی نصف است که با نضمام آن نصف برای او تمام میشود و همچنین اگر هر کدام از آنها اقامت بینه بر دعوی خود نماید و اگر دعوی کند یکی از آن سه نفر تمام خانه را و دوم نصف را و سوم ثلث را و هیچکدام بینه نداشته باشد حکم کرده میشود با نکه هر کدام ثلث خانه بدهند علی السویه زیرا که دست هر کس بر آن ثلث ست و بر دوم و سوم لازم ست که قسم بخورند برای مدعی کل خانه و بر مدعی علیه ثلث است که قسم بخورند برای مدعی نصف و اگر هر کدام اقامت بینه کند پس اگر حکم کنیم ما که در صورت تعارض دو بینه حکم بینه ذی الید باید نمود حکم آن مثل آنست که هیچکدام بینه نداشته باشد زیرا که هر کدام ازین سه نفر ذی الید است در ثلث و بینه هم بر آن دارد و اگر حکم کنیم به بینه غیر ذی الید و آن اصح است درینصورت مسئله از دوازده حصه می شود و هر کدام متصرف ثلث است که چهار حصه باشد از دوازده حصه پس مدعی کل خانه را میرسد سه حصه از جمله چهار حصه که در دست او ست بدون منازعی و چهار حصه دیگر که در دست مدعی نصف است زیرا که اقامت بینه نموده مدعی کل بر آن بینه صاحب نصف در آن معتبر نیست که ذی الید است و سه حصه دیگر هم بجمله چهار حصه که در دست مدعی ثلث است بمدعی کل تعلق میگیرد پس باقی میماند یک حصه از جمله چهار حصه که در دست مدعی ثلث بود انرا هر کدام از مدعی نصف و کل دعوی میکنند پس قرعه اندازند انرا در میان مدعی کل و مدعی نصف و نام هر کس که بر آید او را قسم میدهند و تسلیم حصه با و میکنند و اگر هر دو امتناع از قسم کنند تقسیم آن حصه علی السویه در میان آنها میشود و حاصل میشود مدعی کل را ده و نیم حصه از دوازده حصه مذکوره و صاحب نصف را یک و نیم حصه و دعوی مدعی ثلث ساقط میشود و اگر آن خانه در دست چهار کس باشد و یکی از انها دعوی کل خانه کند و دوم دعوی دو ثلث و سوم دعوی نصف و چهارم دعوی ثلث و در دست هر کدام ربع آنخانه باشد پس اگر هیچکدام بینه نداشته باشد حکم میکنیم برای هر یک بانچه در دست اوست و قسم میدهیم هر یک را برای دیگران که از حق انها چیزی نگرفته و اگر هیچ کدام از چهار مدعی مذکور تصرف در خانه نداشته باشند و

متصرف دیگری باشد و هر کدام بر دعوی خود بینه بیارد و درین صورت تقسیم خانه بسبب سی و شش سهم میشود و خلاص میشود برای
مدعی کل خانه ثلث آن که دوازده حصه باشد زیراکه دران مدعی ندارد و باقی می ماند تعارض درمیان مدعی کل و مدعی
ثلثین در سدس که آن شش سهم است منجمله سی و شش سهم مذکور و زائد است بر نصف که هیژده سهم باشد پس دران شش
سهم قرعه می اندازیم بنام مدعی کل و مدعی ثلثین و نام هر که برآید آنرا بدهیم و بعد ازان باز تعارض میشود درمیان
مدعی کل و مدعی ثلثین و مدعی نصف در سدس دیگر که زائد است بر ثلث که آن دوازده سهم ست و باز قرعه می اندازیم
دران سدس بنام مدعی کل و مدعی ثلثین و مدعی نصف و نام هر یک ازان سه مدعی که از قرعه برآید آن سدس را بدهیم
و بعد ازان باقی میماند تعارض در ثلث باقی که دوازده سهم ست درمیان هر چهار مدعی پس قرعه می اندازیم درمیان هر چهار
و نام هر که برآید آن ثلث با دهیم و درین قرعها تسلیم سهام نمیشود مگر بعد قسم آنکه قرعه بنام او برآید و درین مسئله ممکنست
که جمیع قرعها بنام مدعی کل برآید و تمام سی و شش با و میرسد و انرا لعبی نیست زیراکه قرعه حکم الهی است و دران خلاف نص (margin) صو
نیست و اگر هر چهار مدعی نکول از قسم کنند تقسیم میکنیم حصه مذکوره متنازع فیها را در هر مرتبه از مراتب مذکوره علی السویه
درمیان متنازعین پس باز صحیح میشود قسمت از سی و شش سهم مدعی کل را میرسد دوازده سهم بلا تعارض چنانچه بیان شد
بعد ازان در یک سدس که شش سهم میشود تعارض ست درمیان مدعی کل و مدعی ثلثین و مفروض آنست که هیچکدام قسم
نمی خورد آنرا انصافا قسمت کنیم درمیان مدعی کل و مدعی ثلثین پس سه سهم دیگر برای مدعی کل زیاده بر دوازده حا(صل)
شده و پانزده سهم باو رسید و مدعی ثلثین را سه سهم باقیماند و بعد ازان تعارض میشود درمیان سه مدعی کل و مدعی
ثلثین و مدعی نصف در سدس دیگر که شش است و آنرا اثلاثا تقسیم باید نمود و دو سهم منجمله آن بمدعی کل بر پانزده سهم
می افزاید و هفده سهم میشود و مدعی ثلثین را هم دو سهم بر سه سهم مرقوم افزوده میشود و پنج حاصل میشود و مدعی نصف را
دو سهم میرسد و بعد ازان باز تعارض میان هر چهار مدعی در ثلث که دوازده سهم باشد متحقق میشود و آنرا تقسیم ارباعا
باید نمود و بهر کدام سه سهم حاصل شود پس بمدعی کل بر هفده سهم مذکوره سه سهم دیگر می افزاید که مجموع سهام او بست
سهم میشود و مدعی ثلثین را بر پنج سهم مذکوره سه سهم دیگری افزاید که مجموع هشت سهم میشود و مدعی نصف را بر دو سهم مرقوم
سه سهم می افزاید و همگی پنج سهم باو میرسد و مدعی ثلث را ازهمین قسمت آخر که ارباعا میشود سه سهم حاصل میگردد و
تقسیم باتمام رسد و اگر این خانه در دست هر چهار کس باشد و هر کدام متصرف حصه چهارم بود پس اگر هر کدام اقامت
بینه کنند بر مدعای خود شیخ رحمه الله فتوی داده که حکم کرده میشود برای هر کدام ربع خانه را زیراکه هر یک بینه و تصرف
دارد و مصنف رحمه الله گفته که وجه این ست که حکم به بینه خارج باید کرد نه بینه ذی الید چنانچه تقریر کردیم سابقا

میشود حکم بینه هرکدام نسبت بانچه در دست اوست و فائده بینه آنست که حصه هرکدام تمام باید کرد از انچه در دست
غیر او باشد تبیانش انیست که جمع کرده میشود دعاوی هر سه مدعی بر انچه در دست چهارم باشد و گرفته میشود از برای
هرکدام حصه از انچه در دست اوست و حکم کرده میشود در میان آنها بقرعه و قسم و اگر امتناع کنند از یمین و منقسم که
دو متنازع فیه بینهم علی السویه و در صورت مذکوره مفروضه قسمت به هفتاد و دو سهم میشود که هرکدام از چهار مدعی متصرف
ربع باشد که هیژده سهم است پس در مرتبه اول جمع کنیم دعوی مدعی کل و مدعی نصف و مدعی ثلث را بر انچه در دست
مدعی ثلثین است و آن هیژده سهم است ربع هفتاد و دو سهم و مدعی کل دعوی تمام هیژده سهم بر مدعی ثلثین میکند و مدعی
نصف بر او دعوی شش سهم دارد زیرا که خود متصرف هیژده سهم است و هیژده سهم دیگر از مدعی علیه هم میخواهد از یک
شش سهم و مدعی ثلث بر مدعی ثلثین دعوی دو سهم میکند زیرا که متصرف هیژده سهم است و شش سهم دیگر میخواهد از بهر ثلث
او که بیست و چهار است با تمام رسد پس ده سهم منجمله هیژده سهم مذکور بی منازعت دو مدعی دیگر تعلق بمدعی کل میگیرد بحکم بینه
بدعوی تمام هیژده سهم که ده سهم هم بدان داخل است و باقی میماند شش سهم که انرا دعوی میکند مدعی نصف هم پس در ان قرعه
می اندازند بنام مدعی کل و مدعی نصف و بنام هرکه قرعه بر آید بعد از قسم انرا باو میدهند و اگر امتناع از قرعه و یا قسم کنند
قسمت میشود علی السویه بینهما و نیز باقی میماند دو سهم دیگر از انچه در دست مدعی ثلثین است که آنرا دعوی میکند صاحب ثلث و هم
در ان قرعه بنام او و بنام مدعی کل میشود و بنام هرکه قرعه بر آید آنرا باو میدهند بعد از قسم و اگر امتناع کنند از قسم تقسیم
میشود در میان آنها بالسویه و در مرتبه دوم جمع کنیم دعوی مدعی کل و مدعی ثلثین و مدعی ثلث بر انچه در دست مدعی نصف
است که آنهم هیژده سهم است پس صاحب دعوی ثلثین دعوی ده سهم بر او دارد زیرا که دعوی او بر چهل و هشت سهم است
منجمله آن هیژده سهم را تصرف دارد و سی سهم دیگر میخواهد از هرکدام ده سهم و مدعی ثلث دعوی دو سهم میکند بر مدعی نصف
و تتمه بدست مدعی نصف شش سهم میماند که انرا دعوی نمیکند مگر مدعی کل پس آن شش سهم تعلق میگیرد بمدعی کل بحکم
بینه بلا منازعت دیگری و نیز مدعی کل قرعه می اندازد با مدعی ثلثین و مدعی ثلث بنام هرکه قرعه بر آید بعد قسم باو میدهند
و اگر امتناع بقسم کنند هر یک نصف مدعای خود میگیرد و در مرتبه سوم جمع میکنیم دعوی مدعی کل و مدعی ثلثین و مدعی
نصف را بر انچه در دست مدعی ثلث است و آن هم هیژده سهم است پس مدعی ثلثین دعوی ده سهم بر او دارد و
مدعی نصف دعوی شش سهم و باقی میماند دو سهم برای مدعی کل بلا منازع و قرعه می اندازند بنام مدعی کل و بنام
مدعی ثلثین و مدعی نصف در انچه هرکدام دعوی دارند بر ان بنام هرکه قرعه بر آید بعد از قسم باو میدهند و اگر امتناع
کنند از قسم تقسیم متنازع فیه میشود در میان مدعی کل و هرکدام از مدعی ثلثین و مدعی نصف علی السویه

و در مرتبهٔ چهارم جمیع میگیرد پس مدعی ثلثین و مدعی نصف و مدعی ثلث را آنچه در دست مدعی کل است آن را سهم
نیز دو سهم پس مدعی ثلثین دعوی ده سهم میکند مدعی کل دارد و مدعی نصف دعوی شش سهم و مدعی ثلث دعوی دو سهم
پس فارغ میکنند دست مدعی کل را از تمام نیز ده سهم و هرکدام از مدعیان او میدهند آنچه به بینه ثابت شده انتهی و درین
صورت تمام آنچه بمدعی کل رسیده سی و شش سهم است از اصل مسئله که هفتاد و دو سهم باشد زیراکه در مرتبهٔ اول چهارده
سهم باو رسید و در مرتبهٔ دوم دوازده سهم در مرتبهٔ سوم ده سهم و در مرتبهٔ چهارم چیزی نمی یابد که دعوی برا وست
و مدعی ثلثین را بیست رسید زیراکه در صورت اول سهمی ندارد و چه دعوی برا وست و در مرتبهٔ دوم پنج سهم
در مرتبهٔ سوم هم پنج سهم و در مرتبهٔ چهارم ده سهم و مدعی نصف را دوازده سهم میرسد زیراکه در مرتبهٔ اول سه سهم میگیرد
و در مرتبهٔ دوم چیزی ندارد و در مرتبهٔ سوم سه سهم و در مرتبهٔ چهارم شش سهم مدعی ثلث را چهار سهم میرسد در
مرتبهٔ اول یک سهم و در مرتبهٔ دوم نیز یکی و در مرتبهٔ سوم چیزی ندارد که دعوی برا وست و در مرتبهٔ چهارم دو سهم
و بیان این مسئله باین طریق در صدر نیست که امتناع کنند از قسم چنانچه اولا نیز گفته شد هفتم هرگاه تنازع کنند زن و
شوهر در متاع خانه حکم کرده میشود در آن به بینه هر که بینه بیارد مال اوست و اگر عاجز آیند از اثبات به بینه و دست
هرکدام از این دو بر نصف متاع باشد شیخ رحمه الله در مبسوط گفته که هرکدام قسم بخورند برای دوم متاع منقسم میشود در میان
آنها علی السویه خواه آن متاع مخصوص مردان باشد مانند عمامه و زره و سلاح یا مخصوص زنان باشد مانند مقنعه و پیراهن
زنان یا صلاحیت مردان و زنان هردو داشته باشد مانند اسباب و ظروف و خواه خانه ملک یکی از هردو
از آنها باشد یا مشترک بینهما و همچنین زوجیت بحال باشد در وقت نزاع یا زائل بوده باشد است و در حکم
تنازع زوجین و تنازع ورثهٔ آنها و در کتاب خلاف فرموده که آنچه صلاحیت مردان داشته باشد از مرد است
و آنچه صلاحیت زنان دارد از زنان و آنچه لیاقت هردو دارد تقسیم میشود در میان هردو و درین روایتی وارد شده
که مال زن است زیراکه می آرد متاع را از پیش اهل خود بخانه شوهر و آنچه شیخ رحمه الله در کتاب خلاف گفته اشهر
است در روایت و اظهر است در میان علما و اگر دعوی کند پدر زن متوفیه که بعضی اشیا که در دست اوست بطریق
عاریت باو داده بود تکلیف بینه میکنند او را چنانچه دیگر اقربا را تکلیف اثبات می شود و درین باب روایتی
وارد شده متضمن فرق در میان پدر و غیر پدر که پدر را تکلیف بینه نباید کرد و آن روایت ضعیف است مقصد سوم
در احکام دعوی میراث آنها است و در آن چند مسئله است اول اگر جدید الاسلامی بمیرد و دو پسر از او بمانند و یکی
از آنها دعوی کند که من هم مسلمان شده بودم در حین حیوة پدر و برادر اول انکار آن کند قول قول برادر اول است

که دوم تصدیق او نمود و قسم میدهند او را برانکه علم ندارد باسلام برادر دوم در ایام حیات پدر و همچنین اگر دو برادر
در مملوک مالکی باشند و هر دو آزاد شوند و اتفاق کنند بر تقدم حریت یک برادر بر وفات مورث آنها و اختلاف کنند
در تقدم برادر دوم درینصورت هم قول قول برادر متفق علیه است با قسم او و میراث مورث آنها بهمان برادر
باید داد دوم اگر اتفاق کنند هر دو برادر برانکه یکی از انها مسلمان شد در ماه شعبان و دوم در غره رمضان و بعد ازان
مقدم در اسلام بگوید که پدر آنها پیش از رمضان مرده بود و وارث او منم و برادر متاخر بگوید که او فوت
شده بعد از دخول ماه رمضان اصل بقای حیات است و ترکه درمیان هر دو مقسوم میشود علی السویه سوم
اگر خانه در دست یکی باشد و دعوی کند دیگرے که این خانه مشترک است درمیان من و برادر دیگر من که غائب
است بمیراث پدر و اقامت بینه کند برین دعوی پس بینه کامل باشد یعنی قدیم معرفت داشته باشند و واقف ظاهری
و باطنی وارث مذکوره بوده شهادت بدهد که سوای این دو برادر وارثے از پدر آنها نماند و تسلیم نصف خانه
بمدعی میکنند و نصف دیگر را در دست ذی الید میگذارند تا حضور غائب و در کتاب خلاف گفته که بدست
امینی باید گذاشت تا آنوقت که غائب حاضر شود و لازم نیست که از وارث قابض نصف ضامن طلب شود
و اگر بینه کامل نباشد و شهادت بدهد باتکه نمیداند وارث دیگر سوای آنها تاخیر میکند حاکم در تسلیم نصف خانه بمدعی
تا هنگامیکه تحقیق کند و تفتیش و رسته کند بوجه اتم بنوعیکه اگر وارث دیگر میبود البته برا و ظاهر می شد بعد ازان
تسلیم خانه بمدعی کند و ضامن بگیرد ازو احتیاطا اگر وارث دیگر پیدا شود تسلیم حصه او باو نماید و اگر مدعی صاحب
فرض باشد مانند شوهر یا زن که هر کدام را حصه مفروضه است زوج را نصف با عدم ولد و ربع با ولد و زوجه
را ربع با عدم ولد و ثمن با ولد درین صورت اگر حاکم را یقین حاصل شود بعدم وارث دیگر حصه تامه هر کدام
میدهد و بر تقدیر عدم یقین انچه حصه یقینی او باشد باو بدهد و اگر وارث دیگر هم باشد آن حصه باو
میرسد پس زوج را ربع و زوجه را ربع ثمن میدهد بالفعل بدون تکلیف ضامن و بعد از تحقیق و تفتیش تمام حصه
میدهد با نها ضامن گرفته و اگر وارث مدعی از آنها باشد که وارث دیگر حاجب و مانع او شود مانند برادر
که اولاد مانع او میشوند پس اگر اقامت بینه کامله کند چنانچه مذکور شد تمام مال باو میدهند و اگر بینه غیر کامله بیارد
بعد از تحقیق و تفتیش احتیاطا ضامن گرفته مال باو تسلیم مینمایند چهارم هرگاه بمیرد زنے و پسر آن زن و بگوید
برادر زن که اول پسر مرده و بعد ازان زن پس میراث هر دو بمن میرسد و شوهر زن انصاقا و زوج بگوید که
اول زن مرده و بعد ازان پسر تمام مال بمن میرسد حکم میکنند بدعوی هر که بینه بیارد و در صورت عدم بینه

حکم نمی کنند بهیچ یک از این دو دعوی زیرا که میراث بدون تحقیق حیات وارث نمی باشد پس میراث نمی برد مادر
از پسر و نه پسر از مادر و ترکهٔ پسر را به پدر او میدهند و ترکهٔ زن مقسوم میشود در میان برادر و زوج پنجم اگر کسی بگوید که
این کنیز ملک منست که بارث بپدرم رسیده و زوجهٔ پدرش بگوید که این مهر منست که پدر تو آنرا مهر من کرده و بعد
از آن هر دو اقامت بینه کنند حکم کرده میشود به بینهٔ زن زیرا که ادای شهادت کرده اند بر آنچه ممکن است عدم اطلاع
بینهٔ مدعی دیگر بر آن **مقصد چهارم** در بیان اختلاف در ولد است هرگاه دو کس وطی کنند زنی را بنوعیکه شرعا
نسب ولد ملحق بواطی شود یا باین طریق که زن یکی باشد و دوم وطی شبهه کند یا هر دو ندانسته وطی کنند یا زوجهٔ هر دو
شود بعقد فاسد یعنی هر یک با و عقد نکاح کند بدون اطلاع بعقد دیگری و بعد از آن ولد آورد آن زن که شش ماه
یا زیاده از شش ماه که از کمال مدت حمل زیاده نباشد از هنگام وطی هر یک تا روز ولادت آن ولد گذشته باشد و
امکان تولد او از هر کدام بود قرعه می اندازند در میان هر دو واطی و نام هر که برآید ولد باو ملحق میشود خواه هر دو وطی
کننده مسلمان باشند یا کافر عبد باشند یا آزاد یا مختلف در اسلام و کفر و آزادی و بندگی یا یک واطی پدر باشد
و دوم پسر او و این در صورتیست که هیچ یکی از آن دو بینه نداشته باشند و ملحق میشود نسب ولد بفراش غیر مشترک و
بفراش مشترک مدعی منفرد و دعوی مشترک و در صورت تنازع حکم کرده میشود به بینه و با عدم بینه بقرعه مترجم گوید
این در صورتیست که هر دو وطی در یک طهر شده باشند زیرا که در دو طهر شود حیض متخلل علامت عدم حمل است از
وطی اول مگر آنکه قائل شویم بامکان حیض با حمل چنانچه مذهب بعضی فقها است و فراش منفرد متحقق میشود بآنکه زوج حاضر
باشد و با او همخوابیده باشد و فراش متعدد و فراش زوج و فراش وطی شبهه است و نکاح فاسد یا دو زوج بشرط عدم
اطلاع آنها بر حقیقت حال و شهادت بینه بالحاق ولد در صورت اشتباه باین طریق می شود که بینه ادای شهادت
کنند بر قول معصوم باثبات قول لاحد هذا دون الآخر والا علم غیب مخصوص جناب احدیت است بر شهود از کجا حاصل
میشود و قرعه هم حکم خدا است و بعضی عامه قائل شده اند بآنکه در صورت اشتباه مذکور حکم بعلم قیافه باید کرد

و عمل بقول قائفی و کاهن حرام است باحادیث صحیحه عندنا

کتاب الشهادات

این کتاب در بیان احکام شهادتها است شهادت در لغت بمعنی خبر دادن از یقین است و در شرع خبر دادن
از حقی است که لازم باشد بر غیر و واقع باشد آن خبر دادن از غیر حاکم پس اخبار حقتعالی و رسول و ائمه علیهم
السلام و اخبار حاکم بحاکم دیگر از تعریف شهادت برآید و کتاب و سنت برای شهادت و احکام آن بسیار وارد

شهد قال الله تعالی واستشهدوا شهیدین من رجالکم وقال سبحانه ولا تکتموا الشهادة ومن یکتمها فانه آثم قلبه و از
پیغمبر خدا صلی الله علیه وآله وسلم روایت کرده اند که سائلی از آنحضرت سوال کرد از شهادت در جواب فرموده اند
که می بینی آفتاب را گفت بلی یا رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم پس فرمود که بمانند آن شهادت بده والا واگذار
کلام درین احکام منحصر است در پنج طرف طرف اول در بیان صفت شاهد است و شرط است در شاهد شش
صفت اول بلوغ پس قبول نمیشود شهادت طفل مادام که بالغ و مکلف نشود و بعضی فقها گفته اند که شهادت
طفل ممیز هرگاه ده ساله باشد قبول میشود مطلقا یعنی خواه در دعوی زخم زدن باشد یا در دعوی قتل و این
قول متروک است و عبارات فقها در قبول شهادت آنها در جراح و قتل مختلف است پس روایت نموده
جمیل از حضرت صادق علیه السلام که قبول میشود شهادت آنها در قتل و آنچه اول بگویند آنرا قبول میکنند
و اگر ثانیا خلاف بگویند مسموع نمیشود و مثل همین روایت محمد ابن حمران هم از آنحضرت نقل کرده و شیخ رحمه الله در
نهایه گفته که قبول میشود شهادت آنها در جراح و قصاص و در کتاب خلاف گفته که قبول میشود شهادت آنها
در جراح مادام که از همدیگر متفرق نشوند و اجتماع آنها بر امر مباحی باشد و مصنف رحمه الله گفته که جرأت نمودن بر قتل
نفوس به این دو روایت مذکورتین که خبر واحد است و بحد تواتر نرسیده خطر دارد پس اولی اینست که بشهادت اطفال
ممیز ده ساله بشروط ثلاثه در جراح مقبول باشد نه در قتل آن ده ساله بودن طفل است و بقای اجتماع آنها که از هم
متفرق نشده باشند و آن اجتماع بر امر مباحی بود نه امر غیر مباح اقتصارا علی موضع الوفاق دوم کمال عقل است
پس قبول نمیشود شهادت دیوانه باجماع علمای ما و دیوانه که جنون دوری داشته باشد پس باکی نیست در قبول شهادت
او در حال افاقت لیکن بعد از احتیاط حاکم در تفتیش حال بنوعیکه به یقین معلوم کند که هوش او اصلا مختل نیست
و ذکاء او بدرجه کامل است و همچنین مسموع نیست شهادت کثیر السهو زیرا که میشود چیزی که فراموش میکند
پاره از آن پس تغیر میدهد فائده الفاظ معانی را بتغیر عبارت در این صورت واجبست بر حاکم که احتیاط کند در قبول
شهادت او و تا معلوم نکند که سهو در مشهود به نکرده حکم بشهادت او نه نماید و همچنین مسموع نیست شهادت
ابلهی که غفلت کند در کارها و به خدع و فریب تزویر مردم در غلط افتد من حیث لا یشعر زیرا که او متفطن نمی شود
بامور مصالح و مفاسد دنیا و بازی میخورد پس لازم است که قبول شهادت او نکند مادام که متحقق نشود نزد حاکم
عدم غلط او در مشهود به و آن امری باشد که غالبا در آن شهود غلط بوقوع نیاید و اگر گاهی غلط و سهو از کسی
بوقوع آید قدح نمی کند در شهادت او زیرا که سالم از آن نمی باشد و مستبعد است علی

ما فی المسالک سوم ایمان است پس مقبول نیست شهادت غیر مومن از فرق مخالفین هر چند متصف باشند باسلام ثم مومن فی نفسه غیر مومن زیرا که او متصف است بظلم و فسق که مانع قبول شهادت اند و لیکن قبول میشود شهادت ذمی یعنی کافر از اهل کتاب که ملتزم بشرائط ذمه بوده در میان خود عادل باشد در وصیت بمال خاصه نه وصیت ولایت که آنرا وصایت گویند هرگاه یافته نشود از عدول مسلمانان کسی که شاهد وصیت بمال تواند شد و شرط نیست که موصی در غربت مسافر باشد و در روایتی اشتراط غربت شده و آن روایت معمول نیست بسبب ضعف و ثابت میشود ایمان شاهد بمعرفت حاکم یا باقامت بینه بر ایمان او یا باقرار با نچه شرط ایمان است و آیا مقبول میشود شهادت ذمی بر ذمی بعضی گفته که مقبول نیست و همچنین مقبول نیست شهادت ذمی بر غیر ذمی و بعض دیگر میگویند قبول میشود شهادت عدول هر ملتی بر اهل ملت آنها و این قول مستند است بسوی روایت سماعه از حضرت صادق علیه السلام و عدم قبول اشبه است باعتبار ضعف سند روایت مترجم گوید صاحب مسالک گفته که ظاهر کلام فقها اینست که متفق اند بر اشتراط ایمان در شاهد و اتفاق علما حجت است و مصنف استدلال بر اشتراط مذکوره نموده باینکه غیر مومن فاسق است و ظالم زیرا که اعتقاد او فاسد است و فساد اعتقاد از اکبر کبائر است و حقتعالی فرموده ان جاءکم فاسق بنبأ فتبینوا و قال تعالی ولا ترکنوا الی الذین ظلموا فتمسکم النار و درین کلام نظر است زیرا که فسق متحقق نمیشود مگر بفعل معصیت مخصوصه با علم بکونها معصیة آیا با عدم علم بلکه با اعتقاد بودن آن معصیت طاعت خصوصا با اعتقاد اینکه از اهم طاعات است خواه آن اعتقاد باطل ناشی از نظر فاسد باشد یا از تقلید و الا لازم اعتقاد باطل موجب فسق باشد که با وجود علم به بطلان معتقد آن باشد و این نادر الوقوع است هر چند جهال توهم نموده اند که اکثر مخالفان حق چنین اند و این توهم ناشی از عدم علم بحقیقت حال و تحقیق آنست که عدالت متحقق میشود در جمیع اهل ملل هرگاه بمقتضای مذهب خود عمل کنند و اخراج بعضی از آنها از عدالت و حکم بعدم قبول شهادت آنها محتاج است بدلیل و قبول شهادت اهل ذمه در وصیت که بعد ازین مذکور خواهد شد نیز برآن دلالت دارد و بقول مصنف رحمه الله هرگاه مخالف مذهب حق ظالم و فاسق باشد از قید عدالت بیرون بود و احتیاج باشتراط ایمان نباشد انتهی کلام المسالک والله اعلم ششم عدالت است زیرا که اطمینان نیست بقول کسی که ظاهر الفسق بود و شکی نیست در آنکه زائل میشود عدالت بارتکاب گناهان کبیره مانند قتل نفوس و زنا و اغلام و غصب اموال معصومه که شارع تجویز تصرف آنها نکرده باشد و همچنین باصرار بر صغائر یا ایقاع صغائر غالبا اما اگر بطریق ندرت مرتکب صغیره شود بقول بعضی فقها قدحی در عدالت نمیکند زیرا که اجتناب از کبائر و صغائر نادر الوقوع و مخصوص معصوم است و اشتراط آن موجب التزام امور شاقه و باعث حرج میشود و بعضی دیگر گفته اند که ارتکاب صغائر هم موجب خروج از عدالت میشود زیرا که تدارک آن باستغفار میشود و هرگاه شخصی مرتکب صغائر شود و تدارک

آن باستغفار نکند عادل نباشد و قول اول اشبه است و بعضی توهم کرده اند که صغائر گناهانیست که بحسنات معفو میشود
و این توهم سزاوار نیست که اعراض باید نمود زیرا که وجهی ندارد بلکه هر گناهی صغیره است به نسبت بما فوق این گناه
و کبیره است نسبت بما تحت و هر فرقه را میرسد که اصطلاح کند بخلاف اصطلاح قوم دیگر و لا مشاحة فی الاصطلاح و از ترک مندوبات آدمی
از عدالت بدر نمی آید هر چند هیچ مندوبی بعمل نیاورد ما دام که بجهت تهاون و استخفاف بسنن نبوی نباشد ششم علما در تفسیر
گناه کبیره اختلاف کرده اند بعضی گفته اند که کبیره گناهی است که فاعل آن مستوجب حد شرعی باشد و بعض دیگر میگویند
که در قرآن مجید یا در احادیث نبوی بر آن تهدید شدید وارد شده باشد و قول سوم آنست که کبیره گناهی است که
حقتعالی وعید بر آن آتش کرده و از حضرت صادق علیه السلام هم باین مضمون حدیث مرویست و در روایتی هفت
مذکور است که کبیره اند و در روایت دیگر قریب به هفتاد وارد شده و بعضی علما در عدالت اشتراط مروت نیز نموده اند و بعضی
فقها گفته اند که آنهم صفتی است معتبر و مشهور هر چند جزو عدالت نباشد و جه آنست که شهادت کسی که حیا و مروت نداشته باشد
مقبول نیست و گفته اند که صاحب مروت کسی است که محافظت نفس خود کند از اوباش و در حضور مردم مرتکب
امور خسیسه دنیه نشود و کارهای که باعث تمسخر و خنده باشد بعمل نیارد و مضحک خلائق نشود و بسیرت امثال و اقران
زمان خود و مکان خود اوقات بگذراند پس هر که بپوشد لباسی که لائق بامثال او نباشد چنانچه فقیه لباس لشکریها بپوشد
و تاجر لباس حمال و بهمان لباس تردد در میان مردمان کند که بر او خنده میکرده باشند تارک مروت باشد و از این قبیل
است نیز برهنه در بازارها و مجامع خلائق راه رفتن از کسی که لائق بحال وی چنین حرکتی نباشد و پا دراز کردن در مجالس
و خوردن در بازارها مگر آنکه بازاری باشد یا مسافر بوده که خانه نداشته باشد و به بوسیدن زن خود یا کنیز خود
در حضور مردمان و حکایت آنچه در میان او و زنش در خلوت گذشته باشد و حکایات مضحکه بسیار نقل میکرده باشد
و با همسایگان و اهل و عیال خود بدسلوکی کند و در امور محقره و نیک گیری مضایقه نماید و همچنین مرد معتبری
باشد و برای خست و دنائت سقائی خانه خود به نفس خود کند و از بازار مطعومات بر خود بار کرده بخانه
می آورده باشد از راه بخل و اگر برای اقتدا بسلف صالح که تارک تکلفات رسمیه بوده اند نماید قادح مروت
نیست چند مسئله اول کسیکه مخالف حق باشد در چیزی از اصول عقائد مردود الشهادة است
خواه آنرا بتقلید دیگری معتقد شده یا معتقد خود ساخته باشد یا باجتهاد غلط و رد کرده نمی شود شهادت کسی که
مخالفت در فروع کند و معتقد اصول عقائد حقه باشد ولیکن شرط است در فروع مخالفت اجماع نباشد و حاکم
بفسق او حکم نکند هر چند در اجتهاد مخطی باشد مترجم گوید مراد باصول مسائل توحید و عدل و نبوت و امامت

ومعاد است اما فروع عقائد مذکوره از معانی و احوالات که از فروع علم کلام است اختلاف در آنها ضرری در
قبول شهادت ندارد زیرا که آن امور از مظنونات است و در میان علما یک فرقه هم در آن واقع نشده و مراد بفروع
در اینجا مسائل شرعیه فرعیه است که تعلق باعمال مکلفین دارد زیرا که آنها مسائل اجتهادیه اند و دلائل آنها از کتاب و سنت
ظنی است و مراد باجماع که مخالفت آن در قبول شهادت کند اجماع همه مسلمانان است قاطبة یا اجماع امامیه که معلوم باشد
دخول معصوم در آن و در بعضی عبارات قول مشهور را هم مجمع علیه گویند و مخالفت آن قادح در قبول شهادت نیست
و اصطلاح چنین شده که اینرا هم قول اجماعی میگویند و این دو اصطلاح را خبردار باید بود که طالب بغلط نیفتد دوم کسی
که قذف محصنه کند یعنی مرد و یا زن غیر مشهوره به زنا را نسبت به زنا میدهد چنانچه در کتاب الحدود مذکور خواهد شد
و چهار شاهد بیاورد و اورا حد قذف بزنند شهادت او مقبول نیست بموجب آیه کریمه و اگر توبه کند قبول میشود
شهادت او و حد توبه آنست که تکذیب نفس خود کند هر چند راست گفته زیرا که با عدم بینه حق تعالی امر بکتمان فرموده
پس باعلان آن خطا کرده و خلاف حکم خدا بعمل آورده در اینصورت واجبست بطریق توبه تکذیب نفس خود کند که
باطنا کذب نباشد و بعضی فقها گفته اند که اگر کاذب باشد در قذف تکذیب نفس خود کند و اگر صادق تخطیه نفس
خود کند علانیه زیرا که خلاف امر حق نموده و قول اول مرویست و بعضی فقها شرط کرده اند با توبه بفعل آوردن عمل
صالح هم سوای توبه که موجب محو شدن گناه قذف باشد و در آن تردد است و اقرب آنست که استمرار بر توبه هم عمل
صالح است هر چند در یک ساعت باشد و اگر اقامت بینه بر قذف کند یا تصدیق کند قاذف را مقذوف در اینصورت
حدی نیست بر قاذف و شهادتش هم رد نمیشود سوم بازی با آلات قمار اقسام آن حرام است مانند شطرنج و نرد و
چهارده خانه و سوای آن خواه قصد تحصیل زیرکی داشته باشد یا مجرد بازی برد و باخت چهارم شارب خمر و هر مسکری
مردود الشهادت است و فاسق خواه از آب انگور باشد و یا از خرمای پخته یا نیم خام یا عسل یا ممزوج باب که نصفش آب بود و هر چند
یک قطره از آن بخورد و همین است حکم فقاع هم یعنی شراب مجهول الاصل و حکم آب انگور که بغلیان آید یعنی آن بالا شود خواه
خود بخود شود و یا باتش و سکر پیدا کند یا نکند تا آنکه بجوش آید و دو ثلث آن کم شود اما سوای آب انگور از آب خرمای خشک
یا خرمای تر و غیر آن پس اصل در آن حلیت است ما دام که سکر پیدا نکند و اگر شراب سازد برای آنکه سرکه بعمل آورد
قصوری ندارد خواه خود بخود سرکه شود و یا بانداختن دوای در آن چنانچه فقها گفته اند پنجم غنا حرامست و مصنف جمله [illegible]
غنا نموده با آنکه در آن دراز کردن آواز است که مشتمل بر ترجیع باشد یعنی گردانیدن آن در گلو باعث طرب شود و بعضی فقها
موجب هم گفته اند و فاعل غنا و سامع آن هر دو فاسق اند و شهادت آنها مردود است خواه آن غنا در خواندن شعر کند

یا در تلاوت قرآن عظیم و جائز است حدائیکه برای سرعت سیر شتران میخوانند شتربانان شیخ علی رحمه الله در کتاب شرح
قواعد مراثی حضرت امام سید الشهدا علیه السلام هم استثنا نموده و بعضی متاخرین علما گفته اند بشرطیکه بدستور الحان عربان
نخوانند که در مراثی معمول آنها بوده چنانچه قبل ازین مذکور شد و حرام است از شعر آنچه متضمن کذب یا هجو مومن یا اظهار
عشق بزنی معروفه که حلال نباشد برای او و سوای این اقسام شعر مباح است گفتن و خواندن آن و اشعار مترجم گویند
بعضی گفته اند که شعر هم کلامی است حسن آن حسن است و قبیح آن قبیح و آنچه مشتمل بر فحش و دشنام و هجو مومن باشد حرام است
خواه در آن صادق باشد یا کاذب و اگر شعری مشتمل بر تعریف حسن و جمال زن غیر معینه باشد منافی عدالت نیست شعر گفتن و خواندن
هم منافی عدالت نباشد و لیکن اکثار از آن مکروه است بموجب روایات والله اعلم ششم نی و عود و چنگ و سوای آنها از آلات
ذوات الاوتار حرام است و نوازنده و شنونده آنها فاسق و مردود الشهاده است اما دف زدن در عروسیها و ختنه ها
جائز داشته اند علی کراهیه هفتم حسد یعنی خواهش زوال نعمت مومن و بغض و عداوت با او حرام است و آشکارا عداوت
با مومن بدون باعث دینی موجب خروج از عدالت میشود اما اگر در دل داشته باشد و اعلان نکند حاکم شرع او را حکم
بفسق و خروج از عدالت نمیتواند کرد و هر چند مرتکب حرام باشد هشتم پوشیدن لباس حریر محض است بر مردان اختیارا
در غیر حرب و لابس آن مردود الشهاده میشود و تکیه کردن بپارچه حریر و فرش کردن آن تردد است و در روایات
جواز وارد شده و شیخ علی رحمه الله تجویز التحاف نیز نموده اند و همچنین حرام است انگشتر طلا پوشیدن و زینت نمودن
بطلا مردان را نهم نگاهداشتن کبوتران برای انس و فرستادن مکاتیب حرام نیست و اگر نگاهدارد آنها را برای سیر و تماشا
و بازی و چرخ زدن آنها مکروه است و سبب خروج از عدالت نمیشود و گروبندی بر آنها قمار است و حرام دهم
رد نمیشود شهادت هیچکدام از ارباب صنایع دنیه مکروهه مانند زرگری و فروختن غلامان و کنیزان و بافندگی
و حجامت هر چند در دناءت بدرجه کمال رسیده باشد مانند سرگین کشی و گلخن بانی زیرا که مدار قبول شهادت بر تقوی
و صلاحیت است نه بر حرفه های رذل یازدهم از اوصاف شهود آنست که شاهد متهم نباشد بجلب نفع برای خود و بیان آن
در چند مسئله میشود اول قبول نمیشود شهادت کسی که در اثبات دعوی یا نفعی عاید شود مانند شهادت شریک برای
نفع شریک دیگر در مال مشترک و شهادت صاحب دین برای نفع محجور علیه بجهت افلاس زیرا که آنچه بآن شهادت
ثابت شود که مال محجور علیه است آنرا صاحب دین میگیرد و شهادت آقا برای غلام خود که او را اجازت داده باشد
آقا در قرض دادن و شهادت وصی در آنچه بوصایت او داشته باشد و همچنین قبول نمیشود شهادت کسی
که بقبول شهادت دفع ضرری از او شود مانند شهادت عاقله بجرح شهود جنایتی که دیت آن بر عاقله باشد

و بعد از این مذکور خواهد شد و همچنین شهادت وصی و وکیل بجرح شهود مدعی موصی و موکل در مال متعلق بوصایت
و وکالت زیرا که متهم بجلب نفع یا دفع ضرر است و شهادت متهم مردود است بنص و اجماع علماء دوم عداوت دینی مانع
شهادت نمیشود زیرا که شهادت عدول مسلمانان بر ضرر کفار مقبول است اما عداوت دنیوی پس آن مانع قبول
شهادت است خواه متضمن فسق باشد که بان از عدالت بر آید یا نباشد و عداوت معلوم میشود گاهی باین علامت که از ضرر
یکی دیگری خوشنود بود و بخوشی یکی دیگری ناخوش یا در میان تقاذف واقع شود یعنی یکدیگر را قذف کنند و همچنین
قبول نمیشود شهادت بعضی رفقای سفر برای بعض دیگر بر قاطع طریق آنها زیرا که مجال تهمت است شاید برای
نفع یکدیگر اتفاق برین شهادت کرده باشند اما اگر شهادت بدهد دشمن برای نفع دشمن قبول میشود یعنی در صورتیکه
عداوت متضمن فسقی نباشد زیرا که جای تهمت نیست سوم علاقه نسبی هر چند قرابت قریبه باشد مانع قبول شهادت
نیست مانند اینکه پدر شهادت بدهد برای نفع پسر خود و برای ضرر او و پسر برای نفع پدر خود و برادر خود و برای ضرر
برادر خود و در قبول شهادت پسر برای ضرر پدر خلاف کرده اند و اظهر اینست که قبول نمیشود خواه شهادت بدهد بر آنچه
موجب ضرر مالی پدر بوده یا ضرر بدنی مانند قصاص و حد و همچنین قبول میشود شهادت زوج برای نفع زوجه در صورتیکه
با زوج شاهد عدل دیگر هم باشد و بعضی فقهاء در زوج هم ذکر کرده اند شهادتش برای نفع زوجه مشروط است بانضمام
شاهد چنانچه در زوجه شرط است انضمام مذکور و آنرا دلیلی نیست و شاید فرق میان زوج و زوجه این باشد که زوج
مخصوص است بقوة مزاج که دواعی رغبت نفسانی غالبا در او نمیتواند باعث شد بر شهادت زور هرگاه بصفت عدالت
موصوف باشد بخلاف زوجه که زنان ضعیف المزاج میباشند و محتمل است که غلبه محبت باعث زوج انها را باعث اقدام
بر شهادت زور شود و فایده و ظاهر میشود در صورتیکه شهادت بدهد برای نفع زوجه و دعوی کند بیک شاهد و قسم مدعی
حکم جایز باشد مانند وصیت چنانچه بعد از این مذکور خواهد شد پس درین صورت حاکم حکم بشهادت زوج تنها با قسم
زوجه مدعیه میکند و حکم بشهادت زوجه تنها بدون انضمام عدل دیگر برای نفع زوج با قسم زوج نمیکند و قبول میشود
شهادت دوست برای نفع دوست هر چند صحبت و ملاطفت در میان آنها مستحکم باشد زیرا که صفت عدالت
مانع مسامحه و امر شهادت است چهارم قبول نمیشود شهادت سائل بکف یعنی خود مرتکب سوال شود زیرا که او
بغضب می آید هرگاه کسی رد سوال او کند و نیز این کار دلیل خواری نفس و دست پیراین در امور مالی نتواند بود
و اگر بحکم اضطرار این کار کند بطریق ندرت ضرر نمی رساند در قبول شهادتش و همچنین شهادت جهان
و اجیر در دعوی میزبان و مستاجر مقبول است هر چند انها را میل خاطری بمدعی باشد و اتهام انها را بطرف

میکند عدالت و اعمال آنها مترجم گوید مهمان ازین جهت که مهمان است باتفاق علما شهادت او قبول می شود
و مردود الشهادت نیست و در باب اجیر یادام که اجیر بود بعضی فقها خلاف نموده اند بسبب اختلاف روایات
و صاحب مسالک گفته که ممکنست که روایات نهی را حمل بر کراهیت کنیم یا تخصیص دهیم بانکه اجیر متهم باشد دران شهادت
بجلب نفعی یا دفع ضرری تا جمع بین الروایات شود و معهذا روایات نهی را تضعیف هم نموده اند باعتبار ضعف
سند والله اعلم در لواحق شش مسئله اول طفل ممیز غیر بالغ و کافر و فاسق معلن الفسق هرگاه علم بچیزی
داشته باشند و بعد ازان زائل شود ازانها مانع قبول شهادت و اقامت شهادت بان نمایند قبول می شود
شهادت آنها زیرا که تمام شرائط قبول درانها متحقق است و اگر یکی ازانها اقامت شهادت کند در وقت مانع
و حاکم رد کند شهادت او را و بعد ازان اعاده شهادت کند بعد از زوال مانع قبول میشود و همین است حکم غلام که
اگر شهادت بر ضرر آقای خود دهد و حاکم رد کند شهادت او را و بعد ازان آزاد شود و اعاده شهادت سابق کند یا ولد
شهادت بر ضرر والد خود دهد و آنرا قبول نکنند و بعد ازان پدرش بمیرد و اعاده شهادت کند بر ضرر خود و شرکای
خود اما فاسقی که کتمان فسق خود می نموده باشد هرگاه اقامت شهادت کند و حاکم بعد از علم بفسق او رد شهادتش کند
پس توبه کند و اعاده شهادت سابق نماید درین صورت متهم میشود بحرص بر دفع شبهه فسق از خود و باهتمام در اصلاح
ظاهر و شهادتش مقبول نیست ولیکن اشبه قبول است یعنی بعد از تحقق توبه او از معاصی مستتره دوم بعضی فقها گفته اند
که قبول نمیشود شهادت غلام اصلا و بعضی دیگر میگویند که قبول میشود مطلقا خواه بر ضرر کسی باشد یا برای نفع او و
بر حر باشد یا بر عبد مگر شهادتیکه بر ضرر آقای خود دهد و بعضی علما عکس این گفته اند یعنی بر ضرر آقا قبول میشود و بر ضرر غیر
آقا و اشهر مذاهب آنست که قبول میشود شهادت عبد هرگاه متصف بصفت عدالت باشد مگر بر ضرر آقایش و اگر آزاد
شود شهادتش بر ضرر آقا هم مسموعست و همین حکم است غلام مدبر و مکاتب مطلق که قدری از مال و اکرده باشد شیخ در نهایه
گفته که قبول میشود شهادت او بر ضرر مولایش بقدریکه ادای مال کتابت ازاو شده و دران تردد هست و اقرب منع است
مترجم گوید عموم آیات شهادت دلالت بر قبول شهادت عدلین دارد مطلقا خواه عبد باشند یا حر قال الله تعالی و اشهدوا
ذوی عدل منکم و استشهدوا شهیدین من رجالکم و منشا اختلاف اقوال فقها اختلاف روایات است که هریک از مجتهدین
بنوعیکه دیگر جمع بین الروایات نموده و تفصیل آن طولی دارد که مناسب مقام نیست والله اعلم و اینکه مصنف رحمه الله
گفته که اگر آزاد شود قبول میشود شهادت او بر ضرر آقایش هم مراد اینست که بعد از ادای شهادت مذکوره بر رقیت
بوده هرگاه حر شود و مانعی نمانده است پس شهادتی که در وقت عبودیت داده و رد شده باید بعد از ادای اقامت

شهادت نماید چه مانع از شهادت مذکوره رقیت بود و بعد از آزادی اقدام بادای آن نماید و بنابر اول نگذارد
سوم هرگاه بشنود شاهد اقرار غریم بدین مثلاً متحمل شهادت میشود که دو کس ایقاع عقدی میکنند مانند بیع و اجاره و
نکاح و غیر آن یا مشاهده کند که کسی مال دیگری را غصب نموده یا جنایتی براو کرده شاهد آن شده هرچند هر دو غریم او منع کنند
از شاهد شدن و آن منع لغو باشد زیرا که مدار شهادت بر علم یقینی است که بچشم خود ببیند یا بگوش خود بشنود از هر دو غریم
یا از یکی از آنها و آنچه دیده و از هرکه شنیده براو شهادت میتواند داد و همچنین اگر مخفی بماند شاهد و بشنود کلام مشهود علیه را از
پس دیوار یا پرده که بیخبر از استماع شاهد گفته باشد چهارم مبادرت نمودن شاهد تبرعاً یعنی بدون التماس مدعی نزد حاکم
باعث تهمت میشود و پس مانع قبول شهادت میشود یعنی در مجلس تبرع زیرا که از آن استنباط کثرت حرص شاهد میشود
بر حصول مدعی مدعی و این حکم در باب دعاوی مالی است که مردم با همدیگر کنند اما در حقوق الهی مانند زنا و شرب خمر و وقف
بر مصالح همه مسلمانان پس مبادرت در شهادت بر آنها مانع قبول نمیشود زیرا که آنها مدعی نیست که انتظار التماس او
داشته باشند و توقف در آن موجب تعطیل حدود الهی میشود و درین تردد است مترجم گوید وجه تردد
ورود روایات است در باب رد شهادت تبرع و حصول تهمت به تبرع در شهادت و ظهور فرق در میان دعوی
مالی مردم و دعوی حقوق الهی که آنها مدعی نیست چنانچه مذکور شد و نیز باید دانست که تبرع در شهادت ممنوع
میشود در همان مجلس که تبرع نموده و اگر در مجلس دیگر دوباره بعد التماس اقامت شهادت کند و متصف بشرائط
قبول شهادت باشد شهادتش مسموع است چنانچه صاحب مسالک تصریح بآن نموده پنجم کسی که مشهور بفسق باشد
هرگاه توبه کند آیا قبول شهادت او میشود یا نه وجه اینست که مقبول الشهادت نمیشود تا وقتیکه معلوم شود که استمرار
بر صلاح دارد و شیخ رحمه الله فرموده که جایز است حاکم به شاهد بگوید که توبه کن تا قبول شهادت تو کنم مترجم گوید
فقها گفته اند که توبه بر دو قسم است یکی آنکه در میان بنده و خدای تعالی باشد و آن توبه ایست که از آن دفع گناهان میشود
قسم دوم آنکه بحسب ظاهر باشد و آن توبه ایست که بآن آدمی مقبول الشهادت میشود و قابل تولیت امور
شرعیه باشد اما قسم اول حاصل میشود بسبب ندامت و پشیمانی از معاصی گذشته و ترک آن معاصی در زمان حال
و عزم بر عدم عود در زمان استقبال و باعث بر آن قبح اعمال باشد پس اگر معصیت حق الله حق خدا و تعلق نگرفته باشد
مانند متمتع شدن از زنان غیر محلله یا ذوق وطی مجرد ندامت گذشته و عزم بر ترک آینده متحقق میشود توبه از آن
و اگر حقی از حق تعالی و آدمیان با و تعلق گرفته باشد مانند منع زکوة و غصب اموال مردم و خیانت مال غیر
باید آن اموال را رد کند بمالکان اگر موجود باشند و الا بدل بدهد یا تحصیل برائت ذمه خود از مالکان نماید

و اگر معتبر باشد نیت ادا داشته باشد عند الامکان و اگر آن معاصی تعلق بمال نداشته باشد مانند زنا و شرب خمر
پس اگر نزد حاکم بظهور نرسیده باشد جائز است که اظهار کند و اقرار بآن معاصی نماید تا او را حد بزنند و برائت ذمه
او شود و جائز است که بپوشد بلکه اولی است پوشیدن آنها و اگر ظاهر شود و ستر برطرف شد و حق آید نزد حاکم برای
اقامت حد شرعی مگر آنکه ظاهر شود معصیت پیش از قیام بینه نزد حاکم شرع که در این صورت به توبه ساقط میشود حد مطلقا
و اگر حق بندگان خدا تعالی باشد مانند قصاص و قذف پس می آید نزد آن بندگان و تسلیم نفس خود کند برای استیفای حق
آنها و اگر آنها مطلع نباشند بگوید در قصاص که من پدر ترا کشتم مثلا و لازم است بر من قصاص اگر خواهی قصاص
کن و الا عفو فرما و اما در قذف و غیبت هم اگر برسد بآن شخص که او را قذف نموده یا غیبت او کرده حکمش همان است که نزد
او برود و تحصیل برائت ذمه خود از او نماید و الا حد قذف بر خود بگیرد و اگر بآن شخص نرسیده باشد خبر قذف و غیبت
او در آن دو وجه است یکی آنکه حق آدمی است برطرف نمیشود مگر از بحل نمودن او و اکثر فقها برین قول اند و بعضی فقها
گفته اند که هرگاه مطلع نشده باشد در این صورت ذکر آن موجب زیادتی اذیت و دلتنگی او میشود که ممنوع است
و در صورت اول اگر ممکن نباشد استحلال از او بسبب آنکه فوت شده باشد یا امتناع کند از استحلال پس استغفار بسیار
کند و اعمال صالحه بجا آورد شاید که عوض اعمال حسنه که در برابر قذف و غیبت در روز قیامت از او بگیرند و بمقذوف
و مغتاب بدهند این اعمال و استحلال از ورثه بکار نمی آید زیرا که حق مقذوف بر ذمه او مانده و حق کسی که غیبت
او کرده باستحلال ورثه ساقط نمیشود هر چند آنها وارث حد قذف باشند اما حق مالی وقتی که مستحق او فوت شود منتقل
بورثه او میگردد و بری الذمه میشود بادای حق آنها با آنها یا باستحلال آنها و همچنین بعد از انتقال آنها بورثه آنها
بطنا بعد بطن و اگر منقطع شوند ورثه تعلق بامام میگیرد و بعضی گفته اند که تعلق بحق تعالی میگیرد که اوست وارث من
و هر که بر زمین هست و هو خیر الوارثین و نیز گفته که اگر بعضی از طبقات ورثه صلح کند برای اعطای قلیل از آنچه از مورث آنها
بر ذمه اوست دعوی تتمه آن حق در روز قیامت از مظلوم اول بر ذمه او باشد و همچنین اگر هیچکدام از طبقات ورثه
ادای حق نکند مواخذه از مورث اول بر ذمه او خواهد بود اما توبه ظاهری پس معاصی منقسم میشود به دو قسم یکی
فعلی دوم قولی اما قولی و آن مانند قذف است و پیشتر بیان شد طریق توبه از آن و اما فعلی مانند زنا و سرقه و شراب
اظهار ندامت از آنها کافی نیست در قبول شهادت و عود ولایت زیرا که اطمینان به اظهار مذکور حاصل نمیشود تا مدتی
امتحان نشود و شاید در اظهار ندامت غرضی فاسد داشته باشد و مدت امتحان صدق تا وقتی است که گمان
حاصل شود بصدق اظهار توبه و شرعا مضبوط نیست بلکه مختلف میشود باختلاف اشخاص و احوال او

که بر معصیت حق مالی مترتب باشد باید از آنهم خود را مستخلص سازد و تا توبه متحقق شود چنانچه در قسم اول مذکور
شد اینست آنچه مشهور است در میان فقها و شیخ رحمه الله گفته که اگر حاکم بگوید که توبه کن تا قبول شهادت تو کنیم
و اظهار توبه و ندامت کند کافیست و درین بحث است زیرا که توبه معتبر شرعا پشیمانی از گناهانست بحسب قبح
آنها و درین کلام ظاهر آنست که برای قبول شهادت توبه کرده نه از جهت قبح آن معاصی و جواب گفته‌اند که ازین
کلام ظاهر میشود که توبه علت قبول شهادت باشد نه آنکه برای قبول شهادت واقع شده معهذا حاکم امر نموده بتوبه
که معتبر است شرعا نه مطلق توبه ولیکن مرجع کلام شیخ بآن میشود که گذشتن شرط نیست در ظهور توبه بلکه غلبه ظن حاکم کافیست
و ممکنست که فی الحال گمان غالب بصدق توبه حاصل شود والله اعلم **ششم** هرگاه حکم کند حاکم بشهادت بعد از آن
بر او ظاهر شود چیزیکه مانع قبول آن شهادت باشد از قبیل فسق یا کفر شهود پس اگر آن مانع تجدد باشد بعد از حکم ضرری
در قبول شهادت ندارد و اگر حاصل باشد پیش از اقامت شهادت و بر حاکم مخفی مانده آنحکم را برهم میزند و تحقیق حق
و باطل بتجدید کند **صفت ششم** طهارت مولد است یعنی حلال نزاده باشد نه ولد زنا چه شهادت او اصلا
قبول نیست و بعضی فقها گفته‌اند که قبول میشود شهادت او در مال قلیل نه کثیر در صورتیکه متمسک بصلاح باشد
و درین باب روایتی نادر ورود یافته و اگر مجهول الحال باشد و ظاهر العدالت قبول میشود شهادتش هر چند
بعضی مردم میگفته باشند که ولد الزنا است **طرف دوم** در چیزیست که بان آدمی شاهد شود ضابطه الحصول
علم یقینی است قال الله تعالی و لا تقف ما لیس لک به علم و پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم فرموده در حالتیکه از آنحضرت
از شهادت سوال کردند هل تری الشمس علی مثلها فاشهد او دع یعنی آیا می بینی آفتاب را بر مثل آن شهادت بده یا واگذار و
مستند شهادت یا مشاهده است یا سماع یا هر دو پس آنچه محتاج است بمشاهده افعالست زیرا که آله سمع دریافت
افعال نمیکند مانند غصب و دزدی و قتل و شیر خوردن طفل و ولادت و زنا و لواط پس شاهد هیچکدام ازین امور
نمیتوان شد مگر بحس بصر و قبول میشود درین امور شهادت کر هم و در روایتی واقع شده که عمل بقول اول
اصم باید نمود نه بقول دوم او زیرا که متعذر است درین امور مشاهده چه اگر کسی مشاهده ولادت شخصی هم کند
مشاهده ولادت جمیع آباء و اسلاف او ننموده که بمشاهده علم بنسب بهم رسانیده باشد و همچنین علم موت
نیز بسماع حاصل و علم بملک مطلق هر چند سبب تملک ندانند که به بیع مالک آن شده یا به هبه یا میراث زیرا که
حصول علم باین خصوصیات نادر الوقوع است بسبب امتداد زمان مخفی میشود و خبر مطلق بملکیت بسیار
دائر و شائع میباشد و درین امور سماع خبر متواتر که مفید علم قطعی باشد یا خبر مستفیض که ناقلان آن بحدی نرسند

کہ یا اخبار آنها ظن قریب بعلم حاصل شود و در تحمل علم شهادت کافیست و مشاهده شرط نیست زیرا که غالبا وقوف بر آنها بمشاهده متعذر میباشد پس بحصول ظن غالب هم شهادت میتوان داد و مصنف رحمه الله در خبر مفید ظن تردد نموده و گفته که اصل در تحمل شهادت حصول یقین است چنانچه حدیث نبوی بآن ناطق و مذکور شد و اخراج اشهاد باین امور از اصل مذکور محتاج است بدلیل و شیخ رحمه الله فرموده که اگر شهادت دو عدل یا زیاده از دو سامع بشنود متحمل شهادت اصل دعوی میشود نه شاهد بشهادت زیرا که ثمره حصول ظن است و این بدو عدل هم حاصل شود و این قول ضعیف است زیرا که بمجرد ظن بخبر واحد هم میرسد پس باید بخبر واحد هم سامع متحمل شهادت بشود و ادای شهادت تواند کرد حال آنکه کسی تجویز آن نکرده **فرع** اگر بشنود که شخصی اشاره میکند بسوی بالغ عاقلی و میگوید که این پسر منست و او ساکت است انکار نمیکند و یا بگوید که این پدر منست و او سکوت کند شیخ در کتاب مبسوط فرموده که در هر صورت سامع متحمل شهادت بنوت و ابوت مشار الیه میشود و ادای شهادت نزد حاکم میتواند نمود زیرا که سکوت او افاده رضا میکند عرفا و این قول بعید است زیرا که سکوت احتمال غیر رضا هم دارد **تفریع** بر قول بر اکتفا به خبر واحد مستفیض مفید ظن غالب قریب بعلم در تحمل شهادت اول متحمل شهادت بخبر مستفیض هرگاه ادای شهادت بملکیت مدعی نزد حاکم شرع کند باید که بگویند ملکیت نزد من بخبر مستفیض به ثبوت شرعی رسیده و ادای شهادت بر آن میکنیم و اگر سبب ملکیت امری باشد که خبر آن بان درکثرت بحد استفاضه نرسیده باشد غالبا مانند بیع و هبه و غنیمت آنرا ضم نمیکنند با شهادت بملکیت زیرا که این امور ثابت نمیشود باستفاضه و انضمام آن بموجب اختلال در شهادت میگردد اما اگر سبب میراث باشد صحیح است ضم آن زیرا که میراث بموت متحقق میشود و خبر بموت ممکنست بحد استفاضه رسد و مصنف رحمه الله گفته که هرگاه ملک ثابت شد بخبر مستفیض پس اگر اسباب خاصه مذکوره هم ضم کنند در شهادت ضرری ندارد چه آنچه اقتضای جواز شهادت میکند متحقق شده است و آن خبر مستفیض است بملکیت مدعی و انضمام سبب خالص لغو خواهد بود باعث رد شهادت ملکیت چرا باشد **دوم** اگر شهادت بدهد کسی برای دیگری بملک بسبب اخبار مستفیضه اما محتاجست شاهد در ادای شهادت بسوی دیدن تصرف مشهود له هم در آن ملک یا نه وجه اینست که محتاج نیست بلکه بمجرد خبر مستفیض ادای شهادت بر ملکیت مدعی میتواند کرد اما یکی ذوالید بود دوم شاهد بیار دید بشنیدن خبر مستفیض پس وجه اینست که ذوالید راجح است زیرا که سامع خبر مستفیض بانکه از فلانست این ملک احتمال دارد که اختصاصی باو داشته باشد خواه بملک یا غیر ملکیت و باین شهادت محتمله ازاله تصرف ذی الید نمیتوان نمود این در صورتیست که شاهد بگوید که هذا لفلان اگر بگوید

که هذا الملک لفلان پس اثبات ملکیت او شود و دست ذی الید البته از آن کوتاه باید ساخت **مسئله اول** آنکه اگر شخصی متصرف ملکی باشد و بنائی بر آن سازد و یا هدم بنائی کند و اجاره بدهد و منازعی با و نزاع نکند شکی نیست که برای او شهادت بملکیت آنخانه میتوان داد بملک مطلق اما کسی که در دست او خانه باشد شبهه نیست که شهادت متصرف داشتن در آنخانه جهت او میتوان داد و آیا شهادت میتوان داد برای او بملکیت آنخانه بملک مطلق بعضی فقها گفته اند بلی و در روایت هم چنین وارد شده و درین اشکال است زیرا که ذی الید بودن اگر موجب ملکیت باشد باید دعوی کسیکه بگوید اینخانه که در دست فلانست از من است مسموع نباشد چنانچه اگر بگوید که ملک این شخص از منست مسموع نیست **دوم** وقف و نکاح ثابت میشود بخبر مستفیض المبنا بر آنچه ما گفتیم یعنی مراد بخبر مستفیض در اینجا خبر متواتر است پس شکی نیست که مفید قطع و یقین میشود و اما بنا بر قول باکتفا بگمان غالب پس میگوئیم که وقف برای تأبید و دوام است و اگر علم بان ظن غالب معتبر نباشد باطل میشوند تمام وقفها که در ازمنه سابقه بعیده متحقق شده زیرا که شهود باقی نمانده است بسبب طول زمان و چگونه معلوم میشود که در هر وقتی از اوقات گذشته تا زمان تحقیق وقف مخبرین تو قف این زمین مثلا بحدی رسیده بودند که عقل تجویز میکرد توافق آنها بر کذب اما در نکاح پس دلیل الاکتفا بظن غالب آنست که ما حکم میکنیم بانکه خدیجه علیها السلام زوجه پیغمبر صلی الله علیه و آله وسلم بوده چنانچه میگوئیم که مادر فاطمه علیها السلام بود و اگر بگوئیم که زوجیت ثابت میشود بخبر متواتر میگوئیم که تواتر در امور محسوسه میباشد که بحس بصر دیده میشود و معلوم است که هیچ مخبری خبر نداده بانکه مشاهده عقد نکاح نموده یا از اقرار پیغمبر صلی الله علیه و آله وسلم معلوم کرده بلکه نقل این خبر از طبقه بطبقه تا طبقه اول بطریق استفاضه مفید ظن غالب شده پس تواتر شرط نباشد و مصنف رحمه الله فرموده که شاید همین اشبه باشد **سوم** اخرس یعنی گنگ صحیح است که تحمل شهادت شود و ادای شهادت کند و وقتی حکم میکند حاکم بشهادت او که معلوم شود مضمون اشاره اخرس و اگر نداند از مترجم معلوم کند که عارف بمضمون اشاره او باشد و تعیین میباید دو مترجم عدل باشند تا حکم تواند کرد و به ترجمه آنها مضمون اشاره معلوم کند و حکمی که بعد دریافت مدعای اخرس میکند بقول دو مترجم مستند باصل شهادتست نه بشهادت بر شهادت که آنرا شهادت فرع خوانند پس شرائط شهادت فرع که بعد ازین مذکور خواهد شد در ترجمه معتبر نباشد اما شهادت که محتاج باشد بسوی سماع و مشاهده هر دو آن مانند شهادت بر نکاح و بیع و شرا و صلح و اجاره است زیرا که حاسه سمع کفایت میکند در فهمیدن لفظ عقد و احتیاج به بصر هم دارد برای معرفت تلفظ کننده بالفاظ عقد و شبهه نیست در قبول شهادت کسیکه

هر دو حس داشته باشد اما اعمی پس قبول شهادت او میشود در وقوع عقد زیرا که آلت سماع لفظ دارد و اگر صم شوند با شهادت اعمی دو شاهد دیگر که معرفت اعمی باشند به تعیین تلفظ کننده جائز است اعمی را که شهادت بدهد بوقوع عقد از عاقدین باعتماد تعریف معرفان چنانچه بینا هم بعضی اوقات شاهد میشود بر کسی که او را نمی شناسد بتعریف دیگر و اگر دو معرفت عدل یافته نشوند و آواز بشناسد عاقدین را بعضی فقها گفته اند قبول نمی شود شهادت اعمی زیرا که آواز متماثل هم می باشد و وجه اینست که قبول می شود در صورتیکه اعمی یقین حاصل کرده باشد چه کلام ما در صورت یقین است و هر گاه یقین حاصل کند احتمال تماثل اصوات ندارد پس اعمی متحمل شهادت و ادای شهادت میشود هر گاه نزد او مشتبه نباشد و بخبر مستفیض مفید ظن غالب هم متحمل شهادت میشود در اموریکه استفاضه دران امور کافی نباشد در تحمل شهادت مانند وقف و نکاح و غیره چنانچه مذکور شد و اگر تحمل شهادت شود در وقتیکه بینا بوده و بعد از ان اعمی شود پس اگر عارف باشد بنام و نسب کسیکه شهادت براو داده اقامت شهادت براو میتواند نمود و اگر شاهد باشد بر عین کسی بدون علم به نسب و بشناسد او را با آواز بیقین باز جائز است که ادای شهادت کند قبول کنند شهادت او را اما شهادت بر مقبوض صحیح است و قبول میشود شهادت به ترجمه زبان متخاصمین که حاضر باشند نزد حاکم یعنی هر گاه حاکم عارف بلغت آنها نباشد و اعمی عارف بود نزد حاکم ترجمه جواب و سوال آنها کند مسموع است زیرا که ترجمه موقوف بر ابصار نیست مترجم گوید علما تفسیر شهادت اعمی بر مقبوض نموده اند بانکه شخصی دهن خود بگذارد بر گوش اعمی و دست اعمی بر سر خود و بیقین بداند که بشنود آواز او و اقرار کند در گوش او بطلاق زوجه خود یا بحقی که بر او باشد از مردی معروف الاسم و النسب بگیرد او را اعمی و بگذارد او را و قتیکه نزد حاکم برسند هر دو و ادای شهادت کند بر انچه از او شنیده و آنرا باصطلاح ضبط خوانند **طرف سوم** در اقسام حقوق است و این اقسام در ضمن دو قسم است یکی حق الله دوم حق الناس قسم اول بعضی اقسام آن ثابت نمیشود مگر بچهار مرد شاهد مانند زنا و اغلام و مساحقه یعنی جفت شدن زن با زن و در جماع با بهائم دو قول است صحیح انست که بشهادت دو شاهد ثابت میشود زیرا که وطی بهائم حقیقت زنا نیست هر چند حرام باشد و موجب تعزیر است نه حد پس حکم زنا نداشته باشد و مانند سائر حقوق است و ثابت میشود زنا خاصه بشهادت سه مرد و دو زن و بشهادت دو مرد و چهار زن هم بموجب احادیث صحیحه و لیکن بشهادت دو مرد و چهار زن حد ثابت میشود نه رجم و ثابت نمی شود بغیر انچه مذکور شد و بعضی حقوق آلهی ثابت میشود بدو شاهد و آن سوای زنا و مساحقه و اغلام است از جنایات موجب حد مانند دزدی و شرب خمر

وارتداد و ثابت نمی شود هیچ حقوق الله بشهادت یک مرد و دو زن و بشهادت یکمرد و قسم و نه بشهادت
زنان هر چند بسیار باشند آنها اما حقوق الناس سه قسم دارد بعضی از آنها ثابت نمیشود مگر بدو شاهد و آن طلاقست
و خلع و وکالت و وصی بودن و نسب و رویت هلال ها و درباب عتق و قصاص و نکاح تردد هست اظهر آنست که ثابت
نمیشوند اینها بشهادت یکمرد و دو زن هم شیخ علی رحمه الله فرموده که در قتل بشهادت یکمرد و دو زن دیت ثابت میشود
نه قصاص و در عتق و نکاح موافقت با مصنف نموده و بعضی حقوق الناس ثابت میشوند بدو مرد و یک مرد و دو زن هم
و یک شاهد و قسم مدعی نیز و آن دیونست و اموال مانند قرض و عقد مضاربت و غصب و عقود معاوضات مانند بیع
امتعه و صرافی که بیع نقود بنقود باشد و بیع سلم و صلح و اجاره ها و مساقات و رهن و وصیت بمال و جنایاتی که موجب
دیت باشد و در وقف تردد هست و اظهر آنست که ثابت میشود بیک شاهد عدل و دو زن و بیک شاهد و قسم هم و بعضی
آنچه که ثابت بدو شاهد و بیک شاهد و دو زن و یا بشاهد و قسم میشود حقوق مالی هست که متعلق شهادت مال باشد
یا مقصود از آن مال بود مانند اعیان و دیونست و عقود مالیه مثل بیع و شرا و اقاله و رد مبیع بعیب و رهن و حواله و ضمان
و صلح و شفعه و اجاره و قرض و مضاربت و مزارعه و مساقات و هبه و ابرا و مسابقه و وصیت بمال
و صداق و نکاح و وطی بشبهه و غصب و طلاق و جنایاتیکه موجب مال اند مانند قتل خطا و قتل صبی و قتل حر عبد را
و مسلمان ذمی را و والد ولد را و قبض اموال اما بدو شاهد و یک شاهد و دو زن قال الله تعالی و آن لم یکونا رجلین
فرجل و امرأتان و اما بشاهد و یمین آنرا فقها به روایات صحیحه اثبات نموده اند و مخالفتی بنص قرآن مجید ندارد و ثابت
نمیشود بشهادت زنان خالی از مرد کذا فی المسالک انتهی و در وقف تردد هست و اظهر ثبوت هست بیک شاهد
و دو زن و بیک شاهد و قسم مدعی و بعض دیگر از حقوق آدمیان ثابت میشود بشهادت مردان و زنان خواه منفرد
باشند یا منضم باهمدیگر و آن حقوقی هست غالباً مردان بر آنها مطلع نمیشده باشند ولادت و آزاد کردن مولود
در وقت ولادت و عیوب باطنی زنان مانند رتق و قرن و حیض و در قبول شهادت زنان بی شهادت مردان
امر رضاع یعنی شیر دادن خلافست اقرب آنست که جائز هست قبول شهادت آنها درین امر هم زیرا که غالباً
متعسر است اطلاع مردان بر آن و قبول میشود شهادت دو زن با قسم مدعی و قبول نمیشود در دیون و اموال شهادت
زنان تنها هر چند در عدد کثیر باشند و قبول میشود شهادت یک زن در ربع میراث صبی که زنده تولد شود و بعد
از آن بمیرد یعنی یک زن اگر شهادت بدهد چنین طفلی ربع میراث بآن طفل تعلق میگیرد نه تمام میراث و همچنین
در وصیت بمال هم بشهادت یک زن تنها ربع مال بموصی له میدهند و در هر موضعی که شهادت نسا مقبول

میشود شرط نیست مگر از چهار نباشند چند مسئله اول شهادت شرط نیست در هیچ عقدی از عقود شرعیه مگر در طلاق
و مستحب است در نکاح و در رجعت و همچنین در بیع و هم چنین در خلع و مبارات و ظهار هم شهادت شرط نیست چنانچه
در مواضع آنها مذکور شد دوم حکم حاکم تابع شهادت است پس اگر مطابق نفس الامر باشد حکم جاری میشود ظاهراً و
باطناً و اگر دروغ باشد و حاکم بموجب بینه حکم بآن کند نافذ میشود نزد ما ظاهراً نه باطناً و مباح نمیشود برای مبطل
بسبب حکم حاکم آنچه بغیر حق گرفته بلکه مباح میشود برای او آنچه بیقین میداند که حق اوست یا مجهول الحال باشد نزد او و بینه
بثبوت برسد که حق او است و در صورتیکه مواخذ بقسم شود تا علم یقینی نداشته باشد قسم نمیتواند خورد نزد ابو حنیفه بحکم
حاکم مباح میشود برای او هر چند عالم باشد که حق او نیست و بینه ادای شهادت بدروغ کرده سوم هرگاه بطلبند
کسی را که شایستگی تحمل شهادت داشته باشد واجب است بر او که حاضر شود برای شاهد شدن و بعضی فقها گفته اند که واجب
نیست و قول اول مرویست و وجوب تحمل کفائیست نه عینی مگر آنکه دیگری شایسته تحمل شهادت نباشد در نیصورت
بر آنکه شایسته این کار باشد واجب عینی میشود اما ادای شهادت پس باتفاق علما واجب کفائیست قال الله تعالی
ولا تکتموا الشهادة ومن یکتمها فانه آثم قلبه و اگر دیگری اقامت آن کند از او ساقط میشود و اگر هیچیک اقدام نکنند همه
مذموم و معاقب خواهند بود و اگر شهود معدوم شوند سوای دو کس بر آنها واجب عینی میشود ادای شهادت
و جائز نیست شاهدین را که تخلف کنند از ادای شهادت مگر آنکه ادای شهادت مضر باشد و یا بنها ضررے که
مستحق آن ضرر نباشد پس اگر اقامت شهادت نماید بشاهد ضرری متوجه شود که مستحق آن باشد یا ضرر کتمان شهادت
مجوز نیست مثلاً شاهد مدیون مشهود علیه باشد و اگر شاهد شهادت بر او بدهد بتقاضای دین از او خواهد کرد و اگر
شهادت ندهد مهلت خواهد داد و شاهد قادر باشد بر ادای دین باین عذر معذور نباشد و مستحق آن مطالبه بالفعل
ندارد و اگر ادای شهادت کند مشهود علیه او را به تقاضای شدید متضرر میسازد در نیصورت در عدم اقامت
شهادت معذور است و شیخ علی رحمه الله گفته و اگر ادای شهادت متضمن ضرر برادر دینی باشد یا یکی از
مومنین هم همین حکم دارد طرف چهارم در شهادت بر شهادت است یعنی شاهدین شهادت بدهند بآنکه ما
از دو شاهد عادل چنین شنیدیم و ادای شهادت بر شهادت آنها میکنیم و آنرا شهادت فرع میگویند و مقبول
است در حقوق آدمیان خواه عقوبت باشد مانند قصاص یا غیر عقوبت مانند طلاق و نسب و عتق یا بر
مال باشد مانند عقد مضاربت و قرض و عقود معاوضات مثل بیع و شراء و صلح یا امرے باشد که بران مطلع
نشوند مردان غالباً مثل عیوب زنان و ولادت طفل در وقت تولد و مقبول نمیشود در حدود خواه محض حق

محض حقوق الٰهی باشد مانند حد زنا و حد لواطه و یا مشترک باشد میان حق الله و حق الناس مانند حد سرقه
و حد قذف و لیکن درین دو حد میان علما اختلافست و شیخ رحمه الله گفته که درین دو حد هم مقبول است شهادت فرع
ترجیحا بحق الآدمی و اولی عدم قبول است علی ما فی المسالک و میباید که شهادت بدهند دو شاهد عادل بر شهادت یک نفر
نزد حاکم زیرا که اثبات شهادت بر شهادت اصل است و بدون دو شاهد عادل شهادت بنصاب نمیرسد پس اگر شهادت
بدهند بر شهادت هر شاهدی صحیح است و همچنین اگر شهادت دو شاهد بر شهادت هر دو شاهد اصل باشد آن نیز صحیح بود
مانند آنست اگر شهادت یکشاهد اصل بر دعوی مدعی و بازا و شاهد فرع شهادت بدهد بر شاهد دوم اصل و اگر شهادت
بدهند دو شاهد بر شهادت جماعه کفایت میکند شهادت همان دو کس بر هر کدام از انجماعه و همین حکم است اگر شهود
یکمرد و دو زن باشند یا همه زنان در انچه شهادت زنان تنها یا انضمام مرد جائز باشد و سابق مذکور شد کفایت میکند
شهادت شاهدین برای اثبات شهادت آن زنان و تحمل شهادت را چند مرتبه است تمام ترین مراتب آن اینست
که شاهد اصل بگوید بشاهد فرع که شاهد باش بر شهادت من که بتحقیق شهادت میدهم بانکه بر ذمه فلان ابن فلان
این قدر مبلغ از فلان ابن فلان است و اینرا استرعا خوانند و ازین مرتبه پست تر است که بشنود بگوش خود شهادت
شاهد اصل را نزد حاکم زیرا که شک نیست در آنکه شاهد اصل در پیش حاکم تصریح بشهادت میکند هر چند شاهد فرع
را امر تحمل شهادت نکرده باشد و در مرتبه سوم است آنکه شاهد فرع بشنود که شاهد اصل میگوید که من شهادت میدهم
برای فلان ابن فلان بر فلان ابن فلان باین مبلغ و ذکر سبب حق هم میکند مانند اینکه بگوید از قیمت پارچه یا زمین
زیرا که این صورت موجب حصول جزم است باداء شهادت و در آن تردد است و شیخ علی رحمه الله گفته که اقوی
قبولست اما اگر سبب حق مذکور نکند بلکه اقتصار کند شاهد اصل بر همین قدر که من شاهدم از برای فلان ابن فلان بر فلان
ابن فلان باین مبلغ شاهد فرع بسماع این کلام از شاهد اصل متحمل شهادت نمیتواند شد زیرا که بطریق مسامحه هم در عرف
و عادت چنین کلامی میگویند و جزم و یقین حاصل نمیشود بانکه اداء شهادت شرعی نموده تا شاهد فرع برای اداء
شهادت تواند نمود و مصنف رحمه الله گفته که فرق در میان ذکر سبب و عدم ذکر سبب اشکال است چه اگر علم حاصل
شود که شاهد اصل بطریق جزم میگوید نه بر سبیل تسامح حامل شهادت متحمل شهادت میشود و اگر احتمال تسامح باشد متحمل
نمیشود خواه شاهد اصل سبب مذکور بکند یا نکند و در صورت اول که آنرا استرعا گویند طریق اداء شهادت شاهد
فرع اینست که بگوید ساخته مرا فلان بر آنکه او شاهد است براین مدعا و در صورت تحمل شهادت بسماع شهادت
اصل نزد حاکم با شاهد فرع بگوید که شهادت میدهم بانکه فلان شهادت داده نزد حاکم همچنین امر و اگر نزد حاکم نباشد

بگوید که شهادت میدهم بانکه فلان شهادت داد بر فلان باین مبلغ مثلا بر فلان باین سبب وقبول نمی شود شهادت
فرع مگر در وقتی که متعذر باشد حضور شاهد اصل بسبب مرض یا امثال آن وبسبب غائب بودن شاهد اصل ومقدار
معین نیست زمان غیبت او را امکان بعد مسافت راهم وضابطه اینست که شاق باشد حضور نزد حاکم بر شاهد
اصل واگر شهادت بدهد شاهد فرع وبعد از آن انکار کند شاهد اصل در روایتی وارد شده که عمل کنند بقول هر که
عدالتش بیشتر باشد واگر هر دو مساوی باشند در عدالت فرع را می اندازند وعمل بشهادت اصل میکنند ودرین اشکال
است زیرا که در قبول شهادت فرع شرط عدم اصلست پس با وجود اصل قبول شهادت فرع چه صورت دارد هر چند عادل
باشد وممکنست قبول شهادت فرع اگر اصل بگوید که من نمیدانم زیرا که شاید فراموش کرده باشد وفرع متذکر بود
واگر شهادت بدهند دو شاهد فرع بر شهادت کسی وبعد از آن حاضر شود شاهد اصل پس اگر حضور اصل بعد از حکم
حاکم بشهادت فرع باشد در امضای حکم حاکم ضرر نمیرساند حضور شاهد اصل خواه هر دو موافق باشند یا مخالف واگر
پیش از حکم حاکم حاضر شود شهادت فرع ساقط میشود وحکم بشهادت اصل میکنند واگر تغیر یافته باشد حال شاهد اصل بفسق
یا بکفر حکم بشهادت فرع نمیتوان کرد زیرا که حکم بشهادت فرع باعتماد شهادت اصل بوده واذا بطل الاصل بطل الفرع وقبول
میشود شهادت فرع از زنان هم در انچه قبول شهادت اصل شود از زنان خالی از مردان مانند عیوب باطنه زنان
واستهلال یعنی سقوط صبی از شکم مادر زنده ووصیت چنانچه مذکور شد ودران تردد است زیرا که اگر نظر کنیم بآن که
هرگاه شهادت زنان در اصل جائز باشد در فرع هم جائز خواهد بود بطریق اولی زیرا که شهادت فرع مستند است
بشهادت اصل وظاهر آیه کریمه فاستشهدوا شهیدین من رجالکم وان لم یکونا رجلین فرجل وامرأتان هم شامل مردان
وزنان هر دو واگر نظر کنیم بسوی علت جواز شهادت زنان تنها که عدم اطلاع مردانست در امور مذکوره غالبا
این علت در شهادت اصل متحقق میشود نه در شهادت فرع زیرا که در سماع شهادت از زبان مرد وزن مساوی
است پس باید شهادت فرع بر شهادت زنان جائز نباشد ومصنف رحمه الله گفته که عدم قبول اشبه است
وباید دانست که دو شاهد فرع اگر در وقت ادای شهادت نام دو شاهد اصل هم بگیرند وشهادت بر عدالت آن
شاهد هم بدهند قبول می شود شهادت آنها وحاکم حکم میکند بمقتضای آن واگر شهادت بعدالت ندهند ونام
آنها ذکر کنند می شنود حاکم شهادت فرع را وتحقیق احوال شاهدان اصل میکند واگر ثابت شود نزد او که عدل
ومقبول الشهادة اند حکم میکند بشهادت فرع والا نمیکند اما اگر دو شاهد فرع تعدیل شاهدان اصل کنند
ونام آنها مذکور نکنند قبول نمیشود شهادت آنها زیرا که شاید حاکم شرح آنها را می شناخته باشد بجرح وعدم

قبول شهادت واگر شخصی اقرار کند بولد الطریا برادر یا عمه خود یا خاله خود یا بواسطه بهیمه ثابت میشود اقرار او بدو شاهد عادل نزد
حاکم و بشهادت فرع هم ثابت نمیشود باین شهادت حد این کار باز زیراکه در ثبوت حد چهار شاهد میباید چنانچه بعد ازین
مذکور خواهد شد و فائده قبول شهادت حرمت نکاح دختران عمه و خاله مزنیه است بر زانی و همچنین ثابت نمیشود تعزیر در
وطی چهار پا بلکه حرام میشود گوشت آن اگر ماکول اللحم باشد و واجب میشود بیع آن در بلد دیگر اگر غیر ماکول اللحم بود و مترجم
گوید شهادت فرع در حدود مسموع نیست زیراکه حدود ساقط میشود بشبهه بمقتضای حدیث صحیح الحدود تدرء بالشبهات
و واسطه در شهادت موجب شبهه و مسقط حد باشد ولیکن احکام شرعیه دیگر بان ثابت می شود باجماع فقها و شهادت
فرع بر شهادت فرع مقبول نیست و بان چیزی ثابت نمیشود طرف پنجم در لواحق است و آن دو قسم است قسم اول
در اشتراط توارد شاهدین بر ادای یک معنی و برین شرط مترتب میشود چند مسئله مسئله اول هرگاه دو شاهد شهادت
بر معنی واحد بدهند قبول میشود شهادت آنها هر چند الفاظ مختلف باشد زیراکه فرقی نیست در میان اینکه هر دو بگویند
فلان غصب کرده یا یکی بگوید که غصب کرده و دوم بگوید ناحق انتزاع نموده و حکم کرده نمیشود اگر یکشاهد بگوید که بیع نموده و دوم
بگوید که اقرار به بیع کرده چه بیع معنی دیگر است و اقرار به بیع دیگر و بر هر معنی یکشاهد اقامت شهادت نموده شهادت
هیچکدام بحد نصاب نرسیده ولیکن درین صورت اگر مدعی قسم هم بخورد حاکم حکم کند بیکشاهد و قسم جائز است مسئله
دوم اگر شهادت بدهد یکشاهد که فلان شخص دزدیده فلان را بمقدار نصاب قطع ید که حصه چهارم درهم است
در صبح فلان روز مثلا و شاهد دوم بگوید که در عشای فلان روز بشهادت آنها حکم نمیکند حاکم زیراکه هر کدام بر فعل
علحده ادای شهادت نموده و همچنین اگر شهادت بدهد شاهد دوم که همان مال معین را در شام آنروز دزدیده زیراکه
درینصورت تعارض شهادتین میشود و اذا تعارضا تساقطا مسئله سوم اگر یکشاهد بگوید که این شخص دزدیده
یکدینار و دوم بگوید یک درهم یا یکشاهد بگوید که دزدیده پارچه سیاه را و دوم بگوید که پارچه سفید را در هر دو دعوی
جائز است که حکم کند حاکم بشهادت یکی و قسم مدعی ولیکن ثابت میشود بر سارق که تاوان بدهد نه قطع ید زیراکه
بیک شاهد و قسم مدعی حد لازم نمیشود و اگر تعارض کنند درین شهادت دو بینه بر یک متاع معین یعنی بنوعیکه
منافات در دو دعوی نباشد و ممکن الاجتماع بود مثلا دو شاهد شهادت بدهند که زید این متاع را در صبح پنجشنبه
دزدیده و دو شاهد دیگر شهادت بدهند که همان متاع را در شام بدزدی برده ساقط میشود حکم قطع از برای
شبهه تعارض شاهدان ولیکن تاوان ساقط نمیشود زیراکه در هر دو صورت تاوان بر او لازم است خواه
صبح دزدیده باشد یا شام و ممکن است که صبح هم دزدیده باشد و بعد از ان رد بمالک نموده باز مرتبه دوم شام

هم به بیرد واگر یمین قسم و بینه شهادت بدهند بر هر دو متاع مانند هر دو دعوی ثبوت میرسد مسئله چهارم اگر شهادت بدهد
یک شاهد که زید مثلا این پارچه را در صبح فلان روز به یک دینار فروخته و شاهد دوم شهادت بدهد که فروخت آنرا
در همان وقت بدو دینار ثابت نمیشود هیچکدام ازین دو دعوی زیرا که یک دعوی نقیض دعوی دوم است
و تعارض شهادتین واقع شده و بر هر دعوی یکشاهد گذشت درین صورت مدعی را میرسد که هر کدام ازین دو
دعوی که خواهد قسم بخورد و به یک شاهد و یمین آنرا بگیرد و اگر شهادت بدهد یا هر یک از شاهدین شاهد دیگر هم ثابت
میشود دو دینار زیرا که شهادت هر دو دعوی بحد نصاب رسیده و در ضمن دو دینار هم هست پس شهادت
هر دو بینه حاکم حکم کرده باشد و اگر شهادت بدهد یک شاهد بآنکه زید اقرار بیک هزار دینار برای عمرو کرده و شاهد
دوم بگوید که نزد من اقرار کرده بدو هزار دینار برای او درین مسئله ثابت میشود بر ذمه زید یک هزار بشهادت
شاهدین چه در ضمن دو هزار یکهزار هم آمده و یک هزار دیگر که یک شاهد بران شهادت داده آن را بانضمام
قسم مدعی میدهند زیرا که شهادت بران بحد نصاب نرسیده است و اگر شهادت بدهند بر هر دو دعوی
مذکور دو شاهد ثابت میشود یک هزار بچهار شاهد و هزار دوم بشهادت دو شاهد و همچنین اگر شهادت دهد
یک شاهد که فلان دزدیده از مال فلان جامه را که قیمتش یک درهم بود و شهادت بدهد شاهد دوم که قیمتش
دو درهم بوده یک درهم ثابت میشود بدو شاهد و درهم دوم بیک شاهد و قسم مدعی و اگر بر هر کدام ازین دو دعوی
دو شاهد بگذرد ثابت می شود یک درهم بشهادت چهار شاهد و درهم دوم بشهادت دو شاهد و اگر شهادت
بدهد یک شاهد بآنکه زید قذف کرده عمرو را در وقت صبح فلان روز و شاهد دوم بگوید در شام آن روز یا شهادت
یکی بوقوع قتل در صبح معین و دوم در شام حکم نمیکنند هیچکدام ازین دو شهادت زیرا که هر کدام ازین دو فعل مغایر
فعل دیگر است و بر هیچ یک ازین فعلین مذکورین شهادت بحد نصاب نرسیده و در حد و حکم بیک شاهد
و قسم مدعی جائز نیست و اگر شهادت بدهد یکی بآنکه زید اقرار نموده برای عمرو بزبان عربی و دوم بگوید که بزبان عجمی
قبول میشود هر دو شهادت زیرا که خبر میدهند هر دو از یک خبر و با اختلاف زبان تغایر تحقق نمیشود یعنی در صورتیکه
وقت متحد نباشد چه اگر وقت وقوع آن اقرار در شهادت هر دو شاهد متحد باشد که ممکن نباشد وقوع اقرار
بدو زبان در آنوقت تعارض شهادتین واقع میشود و هر کدام تکذیب دیگری نموده باشد و اگر وقت وسیع
باشد ممکن است که بهر دو لغت اقرار کرده باشد قسم دوم در احکام طواریست یعنی اموریکه عارض شود
بعد اقامت شهادت و آن چند مسئله است مسئله اول اگر شهادت بدهند دو شاهد و پیش از

حکم حاکم بمیرند حکم کرده میشود بشهادت آنها زیراکه سبب حکم اداے شهادت آنهاست که حاصل شده وموت
آنها مانع حکم نیست وموجب تهمتی هم نیست وهمچنین حکم است اگر بعد اداے شهادت پیش از تزکیه بمیرند بعد ازان تزکیه
آنها شود دوم اگر شهادت بدهند وبعد ازان فاسق شوند پیش از حکم حاکم حکم میکند حاکم بشهادت آنها زیراکه معتبر در شهادت
عدالت شاهدین در وقت اداے شهادت است واگر دعوی حق الله باشد مانند حد زنا حکم کرده نمیشود زیراکه بنای
حقوق الهی بر تخفیف است نظر بر کمال تفضل وکرم او سبحانه وعروض فسق در شهود موجب شبهه والحدود
تدرئ بالشبهات شود ودرباب حکم حاکم بحد قذف وقصاص بعروض فسق شهود بعد از اقامت شهادت تردد است
اشبه آنست که حکم میکند حاکم زیراکه حق آدمی هم تعلق بآن گرفته وحق الله محض نیست که بشبهه ساقط شود مترجم گوید
آنچه مصنف رحمه الله پیشتر گفته که اگر حال شاهد اصل متغیر شود بفسق یا کفر حکم نمیکند بشهادت فرع زیراکه حکم مستند
است بشهادت اصل مراد آنست که چون شهادت اصل متحقق نشده ودر هنگام حضور شهود فرع اصل انها غیر مقبول
الشهادت است حکم بفرع نمی توان کرد که فرع مستند باصل است اما اگر شاهد اصل اقامت بشهادت کند در
هنگامیکه عادل بود وبعد ازان فاسق شود حکم بشهادت آدمی توان نمود زیراکه معتبر عدالت در هنگام اقامت
است سوم اگر شاهدین شهادت بدهند برکسی که آنها وارث او باشند وبعد از اقامت شهادت پیش از حکم
حاکم آن شخص بمیرد ومال منتقل بشاهدین شود حکم نمیکند حاکم برای شاهدین بشهادت آنها زیراکه لازم آید شهادت
مدعی حکم برای او کرده شود چهارم اگر شاهدین برگردند از شهادت پیش از آنکه حاکم حکم کند بشهادت آنها درین صورت
حاکم حکم نمیکند واگر برگردند بعد از حکم وبعد از آنکه امضای آن حکم شده باشد وآن مال هم نزد مدعی نباشد یا
تلف شده باشد حکم برهم نمیخورد واز شهود تاوان بمدعی علیه میدهانند واگر برگردند شاهدان بعد از حکم وپیش
از اجرای آن حکم پس اگر شهادت در حدی از حدود الهی باشد برهم میزند حاکم آنرا واجرای آن نمیکند زیراکه شبهه
کذب دران بهم رسیده وحد ساقط میشود بعروض شبهه وهمچنین اگر در حق آدمیان بود مانند حد قذف یا مشترک
باشد درمیان حق تعالی وآدمیان مثل حد دزدی ودر برهم خوردن حکم چنین شهادتے برای غیر ازین سه حق
مذکور از حقوق مالی آدمیان تردد است اما اگر حکم کند حاکم بشهادت آنها وتسلیم مال هم بکند بمدعی بر طبق شهادت
شهود وبعد ازان برگردند آن شاهدان وتکذیب نفس خود کنند درحالتیکه عین المال موجود باشد اصح آنست
که حاکم نقض شهادت نکند وآن عین را استرد نگرداند بسوی مدعی علیه بلکه تاوان از شهود گرفته بمدعی علیه
بدهد وشیخ رحمه الله درنهایه گفته که برمیگرداند وقول اول مروی است وهمان اظهر است مترجم گوید وجه تردد

در بنای حقوق ثلثه مذکوره انیست که هرگاه حاکم بموجب شهادت حکم کرده بانتقال حق بسوی مدعی پس بحکم
استصحاب آن حکم برجوع شاهدان برهم نمی خورد باقی خواهد بود و حق تعالی فرموده و آن احکم بینهم بما انزل الله وامر
بحکم مستلزم نفوذ آن حکم است والا حکم بیفائده خواهد بود و اگر نظر کنیم بانکه برجوع شاهد در صورت شهادت حکم بشهادت
او باعث شک در استحقاق مدعی ست پس حکم به بقای آن حکم با وجود شک در آن موجه نباشد پنجم هرگاه شهود بعینه
باینچه شهادت داده اند شاهدان امری باشد که تدارک آن متعذر باشد مانند قتل و جرح و بموجب شهادت بحکم حاکم
استیفای آن بعمل آید و قصاص شود و بعد از آن شهود برگردند و تکذیب خود کنند پس اگر بگویند که عمداً دروغ گفتیم
لازم میشود بر آنها قصاص و اگر بگویند شهادت زور از روی خطا بوده بر آنها دیت لازم میشود و اگر بعضی اقرار
بتعمد کنند و بعضی دیگر بخطا پس هر که اقرار بتعمد کرده قصاص است و بر آنکه اقرار بخطا نموده از دیت است بقدر حصه
که بر ذمه او شود و وارث مقتول را میرسد که هر دو مقر بعمد را بکشد به قصاص ولیکن بعد از آنکه فاضل از دیت مقتول
رد کنند بورثه هر دو قاتل زیرا که قتل دو نفس در بدل یک نفس بدون رد فاضل دیت جائز نیست و نیز میرسد وارث
مقتول را که یکی از آن شاهد را بکشد لیکن شاهد دیگر که شریک در قتل بوده باید حصه دیت که بر ذمه آنها است
بورثه او بدهند و اگر بگوید یکی از شهود اربعه زنا بعد از رجم مشهود علیه که عمداً شهادت زور دادم پس اگر تصدیق کنند
او را شاهدان دیگر هم ورثه مرجوم را میرسد که همه شهود را بکشند و ادای فاضل از دیت مرجوم بورثه شهود کنند و اگر
خواهند یکی از شهود را بکشند شهود دیگر بعد وضع حصه دیت آن شریک مقتول تتمه حصه دیت ذمه خود را بورثه او ادا میکنند
و اگر خواهند زیاده از یک شاهد را بکشند رد کنند آن وارثان آنچه زیاده از دیت مورث آنها باشد بورثه آن شهود
مقتول و آنچه کم شود بعد از وضع حصه مقتولان آنرا از شهود زنده میگیرند مانند اینکه ورثه مرجوم دو شاهد زور را بکشد
در این صورت باید دیت یک شاهد را رد کند بورثه آن دو شاهد بهر کدام نصف دیت کامل و دو ربع که نصف است
از حصه آن مقتولان وضع میشود و دو ربع دیگر دو شاهد زنده با آنها میدهند و حساب دیت تمام میشود از هر کدام استیفای
ربع دیت شده باشد اما اگر تصدیق نکنند باقی شهود اقرار او را به تزویر در شهادت جاری نمی شود اقرار او مگر بر ضرر
خودش و بس و شیخ رحمه الله در کتاب نهایه گفته که مقر مذکور را میکشند و سه ربع دیت مقتول را رد میکنند سه
شاهد دیگر بورثه او و این را وجهی نیست زیرا که اقرار عقلا بر ضرر غیر نافذ نیست و اگر شهادت دو شاهد بآزادی بنده
باشد و حاکم حکم کند بآزادی او و بعد از آن رجوع کنند از شهادت و اقرار کنند بانکه شهادت زور دادیم ضامن
قیمت آن عبد می شوند خواه عمداً شهادت زور داده باشند یا خطاً زیرا که آنها تلف کردند مال مالک را ششم

هرگاه ثابت شود نزد حاکم که شهادت بزور داده‌اند حاکم آن حکم را باطل میکند و باز میگیراند مال را از مدعی و اگر استرداد
متعذر باشد تاوان بر شهود است و اگر دعوی قتل باشد قصاص بر شهود لازم میشود و حکم آنها حکم شهود مقرین به تزویر
باشد و اگر وارث مقتول خود مباشر قصاص شود و بعد از آن تکذیب خود کند ضمان از شهود ساقط میشود و او را
بقصاص میکشند هفتم هرگاه شهادت بدهند بطلاق و حاکم بموجب آن حکم کند و بعد از آن رجوع کنند شاهدان
و اقرار به تزویر نمایند حاکم حکم ببطلان طلاق نمیکند زیرا که احتمال هست بدروغ الحال تکذیب نفس خودشان نموده باشند
و حکمی که به بینه نموده مبرم و محکم است محتمل باطل نمیتواند شد پس اگر آن طلاق بعد از دخول باشد ضامن
تاوان نمیشوند شهود زیرا که مهر آن زن بدخول بر ذمه زوج شده بود و بشهادت آنها اتلاف منفعت بضع یعنی
فرج شده و ضمان بان تعلق نمیگیرد و اگر قبل از دخول باشد تاوان نصف مهر آن زن مطلقه بر ذمه شاهدان
زور میشود که بسبب شهادت غرامت نصف بر زوج افتاده زیرا که ممکن بود که بسبب ارتداد آن زن یا عروض
فسخ نکاح از طرف زن نصف مهر هم از او ساقط میشد و بسبب شهادت زور بر ذمه زوج شد پس تاوان آن
بر ذمه آنها باشد **چند فرع** اول هرگاه رجوع کند هر دو شاهد بعد از شهادت و انفاذ شهادت بحکم حاکم
ضامن خسارت مشهود علیه میشوند علی السویه و اگر یکی از آنها رجوع کند ضامن نصف خسارت میشود و اگر ثابت
شده باشد دعوی مدعی بشهادت یک مرد و دو زن و بعد از آن هر سه رجوع کنند از شهادت از مرد دو حصه
تاوان میگیرند و از دو زن دو حصه دیگر و اگر دو زن شهادت بضمیمه یک مرد دهند و بعد از آن مرد رجوع کند از شهادت
و زنها رجوع نکنند و متنازع فیه امری باشد که شهادت زنان بانضمام یک مرد در آن مسموع باشد مرد ضامن
حصه ششم خسارت میشود زیرا که دو زن برابر یک مرد است و بر مرد تاوان بقدر ده حصه خسارت از ده
حصه آن می افتد و بر زنان ده حصه بهر کدام از آنها یک حصه. در آن تردد است زیرا که درین صورت
بشهادت مرد نصف تلف میشود و بشهادت دو زن نصف دیگر پس باید انصافاً تقسیم تاوان بعمل آید
لهذا مصنف درین مسئله تردد نموده دوم اگر سه شاهد شهادت بدهند از مردان و حاکم حکم کند بشهادت
آنها و امضای آن حکم نماید و بعد از آن رجوع نمایند هر یک از شهود که برگردد ضامن تاوان ثلث مال
مشهود به است هر چند یک شاهد رجوع کند به تنهای ولیکن مصنف رحمه الله میفرماید که بخاطر خطور میکند
که آن یک نفر شاهد ضامن نباشد زیرا که بشهادت دو نفر دیگر شهادت بنصاب رسیده و اثبات حق شده
پس رجوع و عدم رجوع سوم مساوی است در غرامتی بشهادت او به مشهود علیه نرسیده زیرا که بشهادت غیر او که

دو شاهد دیگر تدارک استیفای حق خود کرده است و قول اول مختار شیخ است رحمه الله و قول دوم مختار مصنف است ره
و هم چنین اگر شهادت بدهند یک مرد و ده زن و هشت زن از جمله آن ده زن رجوع نمایند از شهادت شیخ رحمه الله فرموده
که هر کدام از آن هشت زن تاوان نصف سدس مال است زیرا که شهادت دو زن برابر شهادت یک مرد است و ده زن
برابر پنج مرد میشوند و یک مرد هم شهادت داده پس شهادت ده زن و یک مرد برابر شهادت شش مرد شده و اگر جمیع شهود
رجوع میکردند از یک مرد تمام سدس تاوان می بایست گرفت و از هر زنی تاوان نصف سدس و مفروض آنست که هشت
زن بعد از شهادت رجوع کردند و بر یک مرد و دو زن که رجوع نکردند تاوانی نیست و مجموع حصص هشت زن چهار
سدس میشود و بر یک نصف سدس می افتد باید بمدعی علیه بدهند بمقتضای کلام خود و درین مسئله هم مصنف
رحمه الله اشکال کرده که هرگاه بدون شهادت آن هشت زن نصاب شهادت بیک مرد و دو زن تمام شده
وجود و عدم آن هشت زن مساوی باشند و برآنها چرا ضمان لازم میشود مترجم گوید شیخ علی رحمه الله تضعیف این قول
نموده و گفته که هرگاه حکم حاکم مستند بشهادت همه باشد در مسئله اول و مستند بشهادت ده زن و یک مرد در مسئله دوم
هر یک از شهود سبب اتلاف مال مدعی علیه میشود و اسناد اتلاف بدون تعیین آن ده زن مذکوره وجهی ندارد و ترجیح
بلا مرجح است سوم اگر حکم کند حاکم بشهادت دو عادل پس بعد از آن دو شاهد جرح کنند آن شاهدان را بشهادت صدور فسق
از آنها بلا قید وقت حاکم نقض حکم خود نمیکند زیرا که آن فسق شاید بعد از ادای شهادت صدور یافته باشد و در وقت
ادای شهادت عادل بوده اند و اگر تعیین کنند شاهدان جرح وقت صدور فسق را از وقت مقدم بر شهادت آنها
باشد حاکم نقض حکم و ابطال آن میکند زیرا که در وقت شهادت عدالت نداشتند و اگر بعد از شهادت باشد
و پیش از حکم حاکم نقض حکم نمیکند زیرا که در وقت ادای شهادت فاسق نبوده اند و بعد از آن فسق از آنها صادر شده موجب
ابطال حکم بشهادت سابق قبل از فسق نمیگردد و شیخ علی و صاحب مسالک رحمهما الله گفته اند که موجب ابطال
میگردد زیرا که در وقت حکم باید عادل باشند و این قول را موجه دانسته اند و در صورتیکه بشهادت نقض حکم
کنند پس اگر حکم قتل کرده باشد حاکم یا قطع جرح یعنی زخم زدن قصاص بر کسی نیست و دیت آن در بیت المال مسلمانان است
زیرا که خطا از حاکم لازم شده و اگر مباشر قصاص ولی مقتول یا مجروح شود او ضامن دیت هست یا نه در آن تردد است
اشبه آنست که ضامن نیست هرگاه بحکم حاکم و اذن او باشد پس دیت به بیت المال تعلق میگیرد و اگر ولی بکشد
او را بعد از حکم حاکم بثبوت قصاص و پیش از اذن قصاص در آن صورت ضامن دیت میشود و اما اگر دعوی
مال باشد پس اگر شهادت رد شد لازم میشود استرداد مال از مدعی اگر عین المال موجود باشد زیرا که قبض مال بغیر حق کرده

واگر تلف شده باشد تاوان بدهد بخلاف قصاص که حاکم قبض دارد و اگر مدعی مشهود است غیبت باشد شیخ رحمه الله گفته که امام ضامن آن
آن مال است که بالفعل از بیت المال بمدعی علیه بدهد و بعد از حصول استطاعت مشهود از او بهر دارد که در این کلام اشکال است
زیرا که تاوان بر ذمه محکوم له مدعی است لازم میشود بسبب تصرف مال غیر و اتلاف آن پس حاکم چرا ضامن باشد و اگر بگوییم که بحکم
حاکم تصرف کرده پس تدارک بر بیت المال باشد تا هنگام حصول قدرت او تا وقتی تدارک نماییم [illegible] چند مسئله است
اول هرگاه شهادت بدهند دو شاهد عادل که میت آزاد کرده فلان غلام خود را در مرض الموت و قیمت او هم بقدر ثلث ترکه باشد
و شهادت بدهند دو شاهد دیگر یا در غیبت بگویند غلام دیگر را قیمت او هم بقدر ثلث مال باشد پس اگر بگوییم
منجزات مریض از اصل مال بیرون آید و حکم وصیت ندارد هر دو غلام آزاد میشوند و اگر بگوییم که حکم وصیت دارد که زیاده
از ثلث جاری نمیشود پس یکی از آن دو آزاد میشود و اگر بدانیم که اول کدام غلام را آزاد کرده عتق او صحیح باشد
و عتق دوم باطل و اگر تاریخ معلوم نباشد بقرعه حکم میکنیم و اگر هر دو را یک زمان آزاد نموده شیخ رحمه الله فرموده که در این
صورت هم قرعه بنام هر دو مینویسند و نام هر یک که برآید او آزاد میشود و دوم بر ملکیت میماند و اگر مختلف باشد
قیمت هر دو آزاد میشود یکی که قرعه بنام او برآید و پس اگر قیمت او بقدر ثلث مال میت بود صحیح است عتق او و باطل
میشود عتق دوم و اگر قیمت اول زیاده از ثلث باشد آزاد میشود از او بقدر ثلث مال میت و تتمه در ملکیت
میماند و اگر قیمتش کمتر از ثلث مال بود تمام میکنیم ثلث را با انضمام حصه از عبد دوم دوم هرگاه دو شاهد شهادت بدهند
که میت وصیت کرده بقدر معین از مال خود برای زید مثلا و شهادت بدهند دو نفر عادل از ورثه میت که او از آن
عدول نموده و وصیت برای خالد کرده شیخ رحمه الله فرموده که قبول باید کرد شهادت دو نفر عدول را زیرا که اینها را
نفعی در این شهادت نیست که متهم باشند و شهادت اینها مقبول نباشد ولیکن در این اشکال است زیرا که مال از دست
اینها بر آورده میشود پس اینها خصم مدعی باشند و شهادت خصم بر خصم [illegible] دیگر مقبول نیست سوم هرگاه شهادت
بدهند دو شاهد با آنکه میت برای زید این مال وصیت نموده و شاهد دیگر شهادت بدهد که از زید رجوع نموده و وصیت
برای عمرو کرده میرسد عمرو را که با یک شاهد قسم بخورد بگیرد آن مال را زیرا که شهادت یک شاهد معارض شهادت دو
شاهد نیست با آنکه مصدق شهادت شاهدین آنست که [illegible] وصیت برای زید [illegible] وصیت
برای عمرو است و این دعوی دیگر است غیر دعوی اول و چنانچه در دعاوی دیگر یک شاهد با قسم قبول میشود
این دعوی نیز مقبول باشد چهارم اگر وصیت کند [illegible] برای دو شخص و دو شاهد شهادت بدهند
با آنکه موصی از یکی از آن وصیت رجوع کرده شیخ رحمه الله فرموده که این شهادت قبول نمیشود زیرا که معین نکرده اند

که از کدام وصیت رجوع کرده و این مانند این است که شهادت بدهند بآنکه اینخانه مال زید است یا مال عمرو لاعلی التعیین پنجم هرگاه دعوی کند عبد که آقا او را آزاد نموده و دو گواه بگذراند که محتاج تزکیه باشند و عبد التماس کند از حاکم که او را جدا کند از دست آقا یا اثبات تزکیهٔ شهود کند و در کتاب مبسوط گفته که تفریق میکند حاکم میان او و آقایش و همچنین شیخ رحمه الله فرموده اگر مدعی مال اقامت یکشاهد کند و ادعا کند که شاهد دیگر هم دارد و سوال کند از حاکم که مدعی علیه را حبس کند تا آوردن شاهد دوم حاکم حبس میکند او را زیرا که مدعی اگر شاهد دوم هم آورد بعد از اثبات حق خود بقسم میتواند کرد که اثبات دعوی مال بیکشاهد و قسم هم میشود و در صورت اول اقامت دو شاهد نموده و شهادت بحد نصاب رسیده لیکن در هر مسئله اشکال است زیرا که تعجیل عقوبت بدون ثبوت دعوی لازم می آید و آن جائز نیست مترجم گوید شیخ علی رحمه الله فرموده که هر دو مسئله اگر رجوع برای حاکم کند که هر چه صلاح داند بکند باکی نیست زیرا که مسئله اجتهادیست و منوط برای مجتهد

کتاب الحدود والتعزیر

این کتاب در بیان حدود الهی و تعزیرات شرعیست که در بعضی معاصی شارع مقرر فرموده و حد در لغت بمعنی منع است و حد شرعی را تسمیه بحد شده زیرا که باعث منع مردمان میشود از ارتکاب آن معاصی و شرعاً عقوبتی است مخصوص که تعلق با یلام بدن دارد بواسطه تلبس مکلف بمعصیت مخصوص که شارع مقدار آن در جمیع افراد شخص معین کرده باشد و تعزیر در لغت تادیب است و شرعاً عبارتست از عقوبتی یا اهانتی که مقدار آن غالباً باصل شرع معین نباشد و مفوض برای حاکم بود و اسباب حد شش چیز است زنا و توابع آن مانند اغلام و سحق و قذف و شرب خمر و راه زنی و اسباب تعزیر چهار است بغی و ارتداد و وطی بهیمه و ارتکاب سوای امور مذکوره از محرمات که بر آنها حدی در شرع مقرر نیست پس برای هر یک از قسم ثانی بابی علیحده می آید سوای آنچه در ضمن یک دیگر در می آید و آنچه از تعزیرات قبل از این در کتاب التجارة و غیره بتبعیت مذکور شد **باب اول** در حد زنا است و کلام در موجب حد است و لواحق آن اما موجب پس آن داخل کردن آدمی است ذکر خود را در فرج زن محرمه بدون نکاح و بدون ملک و بدون تحلیل مالک و بغیر شبهه و متحقق میشود زنا بغیبوبت حشفه در قبل یا در دبر زن و اگر مقطوع الحشفه باشد بغیبوبت مقدار حشفه و شرط است در ثبوت حد علم بتحریم و اختیار و بلوغ و در تعلق رجم یعنی سنگسار نمودن با شروط مذکوره احصان هم که بعد از این مذکور خواهد شد و اگر تزویج کند شخصی یکی معین از محرمات خود را مانند مادر و شیر مادر و زن شوهر دار و زوجه پسر خود و زوجه پدر خود را و بعد از آن وطی کند و جاهل بحرمت این نکاح باشد حد زنا از او ساقط میشود و حکم وطی شبهه دارد و اگر با وجود علم بحرمت عقد کند و موافقت نماید زنا کرده باشد و حکم وطی شبهه ندارد در سقوط

حد و اگر اجاره گیرد زنی را برای وطی بمجرد عقد اجاره ساقط نمیشود از و حد و اگر توهم حلیت در این کار داشته باشد
و بگمان صحت وطی مواقعت نماید حد ساقط میشود ابوحنیفه در هر دو موضع حکم بسقوط حد با وجود علم بحرمت نموده
و حکم وطی شبهه با تیقن حرمت ظاهر البطلان است و هم چنین ساقط میشود حد در هر موضع که توهم حلیت وطی کند
چنانچه شخصی در فراش خود زنی را ببیند و بگمان زوجیت با او وطی کند و اگر زنی بیگانه خود را مشابه بزوجه مردی کند
و بر او مشتبه سازد و بخدعه مواقعت شود حد میزنند بر زن و از مرد ساقط میشود و در روایتی واقع شده که بر زن حد میزنند
آشکارا و بر مرد خفیه و این روایت ضعیف است و غیر معمول فقها و همچنین ساقط میشود حد اگر مباح سازد زنی
نفس خود را و مرد بتوهم حلیت اباحت مذکوره با او وطی کند و نیز ساقط میشود حد زنا در صورت اکراه از مکره و اکراه
بر زن متحقق میشود باتفاق و آیا بر مرد هم اکراه میباشد در جماع در آن تردد است و اشبه آنست که امکان اجبار و اکراه
از طرف زن هم بر مرد است زیرا که با وجود منع شرعی و عدم خواهش مرد ممکنست که باجبار و اکراه زن میل طبعی بر مرد
غالب شود که باعث انتشار عضو و وقوع وطی باشد و بعضی فقها گفته اند انتشار موقوف بر میل نفسانی است و با وجود
انصراف نفس از آن فعل انعوظ متحقق نمیتواند شد که وطی بعمل آید و این قول ضعیف است باحتمال مذکور و بر تقدیر شبهه
اکراه در مرد هم متحقق الحدود تدرء بالشبهات ثابت میشود و برای زنیکه باکراه با او زنا کرده مهر المثل آن زن نیز بر وطی
کننده علی الاظهر و ثابت نمی شود احصان در زنا که حد آن رجم است مگر بچند شرط یکی آنکه وطی کننده بالغ و آزاد
باشد و وطی کند در فرجی که مملوک باشد بعقد دائم یا بملکیت بعقد منقطع و ممکن باشد از فرج حلال در صبح و شام یعنی
هر وقت که خواهد بدون مانع شرعی مانند ایام حیض و نفاس و در روایتی واقع شده که اگر مسافت در میان زوج
و زوجه کم از مسافت تقصیر باشد آنهم حکم احصان دارد این روایت ضعیف و نیز معمول است و در اعتبار کمال عقل
خلاف است پس اگر دیوانه زن عاقله را زنا کند واجب است بر او حد خواه آن حد رجم باشد خواه جلد و این مذهب
شیخین است رحمهما الله و درین تردد است مترجم گوید شرط تکلیف بلوغ و عقل است پس چنانچه از غیر بالغ حد ساقط
است از مجنون هم میباید ساقط باشد باشتراک علت و شیخین در لزوم حد بر مجنون غیر محصن و رجم محصن روایت
ابان بن تغلب است از حضرت صادق علیه السلام فقها گفته اند که روایت مذکوره صحیح در افاده این قول نیست
بلکه دلالت بر حکم حد بر مجنون بمجنون دوری دارد که در هنگام زنا تعقل و ادراک داشته باشد نه مطلقا و الله اعلم
و ساقط میشود حد زنا اگر ادعای زوجیت کنند هر چند باثبات نتوانند رسانند زیرا که موجب شبهه است و تکلیف
بینه و قسم نمیکنند آنها را و همچنین اگر دعوی کنند کنیز موطوءه زانیه مالکش خریده و باین دعاوی بسبب شبهه سقوط حد

میشود فقط و احکام دیگر باشند اینکه شرط نیست با قابلها اگر کفو باشد و اگر حره بکره باشد و ادعای زوجیت آن نماید قبول آن

باید به سبب او ساقط میگردد و احصان در زن هم باشد احصان در مرد هست ولیکن شرط است در زن که کامل العقل

باشد باجماع علما پس رجم و حد در زن مجنونه نیست که در حال زنا جنون داشته باشد چنانچه در مرد مجنون هست بمذهب

شیخین رحمهما الله هر چند محصنه باشد و هر چند زانی بالغ و عاقل بود و زنیکه مطلقه باشد بطلاق رجعی پیش از انقضای عده و عالم

باشد بحرمت تزویج مذکور بر آن زن لازم میشود تمام حد و بر شوهر دومش هم لازم است تمام حد اگر عالم بحرمت عده

بود و اگر جاهل باشد حد ساقط میشود و اگر یکی از ایشان دو عالم باشد و دوم جاهل حد بر عالم لازم میگردد نه بر جاهل و اگر

یکی دعوی جهالت کند قبول میکنند دعوی او را در صورتی که ممکن باشد جهل در حق او و اگر زن مطلقه بطلاق بائن

باشد از حکم احصان بیرون آید و اگر مردی خلع کرده باشد با زن خود در بدل چیزی و بعد از آن از بدل آن رجوع کند

خلع او فسخ میشود و اگر بعد از آن وطی کند با آن زن مطلقه بخلع حکم احصان هم نمی رسانند تا وطی جدید بوقوع نیاید و اگر

بعد از وطی زنا کند رجم بر او لازم می شود و هم چنین مملوک اگر زنی حره در عقد نکاح داشته باشد و بعد از آن آزاد شود

یا مکاتب گردد و بعد از آزادی مال الکتابت آزاد شود و وطی کند آن زن را حکم محصن هم رسانند در تعلق رجم

باین معنی که در حال مملوکیت حکم احصان نداشت هر چند صاحب زوجه حره بود زیرا که خود عبد دیگری بود و از جمله

شروط احصان آزادیست و بعد از آن که آزاد باشد وطی زوجه حره نمود استقرار زوجیت حره و حکم احصان باو

تعلق میگیرد نه قبل از وطی هر چند در زمان زوجیت وطی کرده باشد و واجب میشود حد زنا بر کونه هم و اگر ادعای شبهه

کند بعضی فقها گفته اند که قبول نمیشود دعوی او و اشبه آنست که قبول میشود دعوی او بشرطیکه احتمال شبهه داشته باشد

و ثابت میشود زنا به دو چیز یا باقرار یا به بینه اما اقرار پس شرط است در اینکه مقر بالغ و کامل العقل و مختار و آزاد

بود و تکرار اقرار کند چهار مرتبه در چهار مجلس و اگر کمتر از چهار مرتبه اقرار کند ساقط میشود از و حد و واجب میشود

تعزیر و اگر اقرار کند چهار مرتبه در مجلس واحد شیخ رحمه الله در کتاب خلاف و در کتاب مبسوط گفته که ثابت نمی شود

و در آن تردد هست و مساویست در اقرار مرد و زن و اگر گنگ باشد اشاره مفید اقرار در حکم اقرار میکند

مترجم گوید ظاهر او جه تردد آنست که نظر بعموم حدیث اقرار العقلاء علی انفسهم جائز و عموم روایت جمیل

از حضرت صادق علیه السلام لا یرجم الزانی حتی یقر اربع مرات پس اقرار اگر چه در مجلس واحد باشد موجب

حد است و چون ناظر در حدیث سید المرسلین در چهار مجلس اقرار زنا کرده و اقرار در مجلس واحد موجب حد نباشد

و اما ثابت میشود حد قذف بر او از جانب آن زن و در آن تردد هست زیرا که اقرار صریح بزنا موجب ...

زنا بر طرف آن زن اقرار است و اگر بگوید زنا کردم بفلان زن ثابت نمیشود حد زنا در باب لواط تا چهار مرتبه اقرار
نکند نیست شاید آن زن بکر بوده و درین کار یا شبهه تن داده باشد و اگر اقرار کند بحدی و معین نکند آنرا تکلیف
نمیکنند او را که بیان آن کند بلکه میزنند او را تا وقتی که بگوید بس کنید و مستند این حکم حدیثی است که محمد ابن قیس از حضرت
امام محمد باقر علیه السلام روایت نموده که مردی نزد امیر المؤمنین علیه السلام اقرار بحد لا علی التعیین نمود و آنحضرت چنین
حکم کرده اند و بعضی فقها گفته اند که زیاده بر یکصد تازیانه و کم از هشتاد نمیزنند زیرا که اقل عدد حد شرعی است که هشتاد
تازیانه باشد و اکثر حد زنا که صد تازیانه است ولیکن شاید این قول صواب باشد در طرف کثرت نه در طرف قلت
زیرا که شاید مراد او بحد تعزیر بوده باشد که منوط برای حاکم است و کم از هشتاد هم میباشد و توقف هم کرده اند در تحدید ضرب بحد
کثرت و قلت قول ابن ادریس است و صاحب مسالک گفته که تحدید ممنوع است زیرا که حد قواد هفتاد و پنج تازیانه
است و حد زانی گاهی زیاده از صد هم میشود چنانچه هرگاه در مکانی شریف یا در زمانی شریف زنا کند که در اینصورت زیاده
از صد بقدری که رای حاکم اقتضا کند میزنند زانی را و گفته که تحقیق آنست که بموجب روایت مذکوره عمل نباید کرد زیرا که
سندش ضعیف است چه از راویان احادیث حضرت امام محمد باقر علیه السلام دو کس مسمی بمحمد قیس بوده اند یکی ثقه
و معتبر و دوم غیر ثقه و معلوم نیست که راوی حدیث مذکور کدام محمد قیس است پس بان اثبات حکمی که مخالف اصل باشد
نمی تواند شد انتهی و در بوسیدن زن بیگانه و در یک لباس با او خوابیدن و معانقه کردن دو روایت است
یکی آنکه صد تازیانه بزنند و در روایت دوم آنکه کم از حد تعزیر نمایند و اشهر همین است و اگر اقرار کند بکاری که موجب
رجم باشد و بعد از ان انکار نماید ساقط شود رجم و اگر اقرار کند بحدی سوای رجم ساقط نمیشود بانکار و اگر اقرار کند
بحدی و بعد از ان توبه کند امام مختار است خواهد اقامت آن کند یا اسقاط نماید خواه رجم باشد یا غیر آن و اگر
زنی بی شوهر حامله شود حد نمیزنند او را تا چهار مرتبه بزنا اقرار نکند زیرا که ممکنست بوطی شبهه یا باکراه حامله شده باشد
اما بینه پس کفایت نمیکند کم از چهار مرد یا سه مرد و دو زن و قبول نمیشود در زنا شهادت زنان تنها و نه شهادت
یک مرد و شش زن و قبول میشود شهادت دو مرد و چهار زن ولیکن بان ثابت میشود تازیانه نه رجم و اگر شهادت دهد بینه
کم از چهار شاهد واجب نمیشود حد بلکه آن شاهدان را حد قذف باید زد زیرا که حق تعالی ایشان را کاذب گفته قال سبحانه
لولا جاؤا علیه باربعة شهداء فاذ لم یاتوا بالشهداء فاولئک عند الله هم الکاذبون و میباید شاهدان بگویند که مشاهده
کردند دخول را کالمیل فی المکحلة یعنی میل سرمه در سرمه دان بدون عقد و ملک و شبهه و اگر بگویند که ما علم نداریم
بسبب تحلیل وطی در میان آنها کافی است در ثبوت حد بر مشهود علیه زیرا که اصل عدم تحلیل است و اثبات

بر مدعی تحلیل باشد و اگر شهادت ندهند شاهدان بمعاینهٔ آن فعل حد لازم نمیشود بر شهود علیه و حد قذف باید زد شهود
را و باید که همه شهود اتفاق کنند بر فعل واحد و زمان واحد و مکان واحد پس اگر بعضی شهود شهادت بدهند بمعاینه
و بعض دیگر بغیر معاینه یا شهادت بعضی بوقوع در یک کنج خانه و بعض دیگر در کنج دیگر یا بعضی شهادت بدهند بوقوع
آن فعل در روز جمعه و بعض دیگر در روز شنبه حد لازم نمیشود و شهود را حد قذف باید زد و اگر بعضی شهود بگویند زن را
باکراه زنا کرده و بعض دیگر بگویند که او هم راضی بود پس در ثبوت حد زنا بر زانی دو وجه است یکی آنکه ثابت میشود
زیرا که هر دو متفق اند در ثبوت زنا که موجب حد است بر هر تقدیر دو وجه دیگر آنکه ثابت نمیشود زیرا که زنا بقید
اکراه غیر زنا برضا است و گویا شهادت بر دو فعل داده اند و بر هیچ یک از آنها شهادت بنصاب نرسیده و اگر
کم از چهار شاهد نزد حاکم شرع اقامت شهادت کنند آنها را حد قذف میزنند و انتظار رسیدن شهود دیگر نمیکشند
در وقت دیگر که شهادت باتمام برسد زیرا که تاخیر در حدود جائز نیست و ضرر نمیرساند در قبول شهادت شهود
قدم زمان زنا و در بعضی اخبار آمده که اگر زیاده از شش ماه بر آن فعل گذشته باشد مسموع نیست شهادت و این روایت
معمول نیست و قبول میشود شهادت چهار شاهد بر دو زانی و زیاده از دو هم و از قبیل احتیاط است که شهود را
جمع نموده هر کدام را جدا جدا استفسار حقیقت کنند تا صدق و کذب بخوبی ظاهر گردد و لیکن این احتیاط لازم نیست
مگر در وقت گمان افترا و شهادت ساقط نمیشود بتصدیق مشهود علیه و تکذیب او زیرا که تصدیق موکد شهادت
است نه منافی و اگر تکذیب او استقاط حکم شهادت کند تعطیل حدود الهی لازم می آید و هر کس توبه کند پیش از
اقامت بینه ساقط میشود از و حد زنا و اگر توبه کند بعد از اثبات به بینه ساقط نمیشود حد خواه تازیانه باشد یا رجم

نظر دوم در حد است و درین دو مقام است مقام اول در اقسام حد آن قتل است یا رجم یا جلد و موی سر
تراشیدن و اخراج بلد اما قتل پس واجب است بر کسی که زنا کند با زن محرم خود مانند مادر و دختر و امثال آنها
و بر مرد ذمی که زنا کند با زن مسلمه و هم چنین بر کسیکه زنا کند باکراه و جبر با زنی و معتبر نیست درین مواضع که محصن
باشد یا که غیر محصن نیز باید کشت خواه پیر باشد یا جوان و آزاد باشد یا بنده و مسلمان باشد یا کافر و همین قسم گفته اند
در حق کسیکه زنا کند با زن پسر خود یا با زن پدر خود و آیا اقتصار میکنند بر قتل او بشمشیر بعضی فقها گفته اند که بلی و بعض
دیگر میگویند که ابتدا تازیانه باکه حد زنا است او را میباید کشت اگر محصن نباشد و اگر محصن بود بعد از جلد
سنگسار باید کرد تا عمل بمقتضای هر دو دلیل شود یعنی نص قرآن مجید که اثبات حد جلد نموده و حدیث نبوی
که امر برجم زانی با زن محرمه فرموده و قول اول یعنی اکتفا بقتل اظهر است مترجم گوید صاحب مسالک گفته

که حکم قتل بر زانی که با زنان محرم مذکوره زنا کند اجماعی جمیع علماست یعنی زنان محرم به نسب و ممکنست که همین حکم
شامل زنان دیگر هم باشد که بعلاقه سببی حرام موبد باشند بر زانی مانند شیر مادر و شیر خواهر و شیر دختر و مادر زن و امثال
آنها از محرمات سببیه و رضاعیه اما رجم پس واجب است سنگسار نمودن محصن را هرگاه زنا کند با زن بالغه و عاقله و اگر باشد محصن
مرد پیر یا زن پیر جلد هم بر او میزنند و بعد از آن سنگساری کنند او را و اگر جوان باشد در آن دو روایت است یکی آنکه
او را رجم باید نمود بدون جلد و روایت دوم آنکه بعد از جلد رجم کنند و این اشبه است و اگر زنا کند بالغ محصن بغیر بالغه یا بزن
دیوانه بر هر دو است تمام حد یعنی صد تازیانه نه رجم و همین قسم بر زن هم واجب است تمام حد نه رجم اگر محصنه باشد و زنا
کند با طفلی اگر چه مرد دیوانه زنا کند با زن محصنه بر زن تمام حد است که آن رجم است بعد از صد تازیانه و در وجوب حد
مرد به زانی تردد است و در روایتی وارد شده که او را هم حد باید زد و این قول که ضعیف السند است و غیر ظاهر الدلالت است
بر مدعا چنانچه مذکور شد اما جلد و تراشیدن سر و اخراج بلد آنها واجب اند بر مرد آزاد که غیر محصن باشد و زنا کند
صد تازیانه بر او میزنند و موی سر او را محاذی پیشانی بمقراض میگیرند و شارح لمعه گفته که جز تراشیدن تمام موی سر
و شهر بیگانه میفرستند که تا یکسال در آنجا باشد خواه مملک باشد یا غیر مملک یعنی زنی بعقد آورده باشند که هنوز آن زن
را بخانه نیاورده یا غریب بوده بعضی فقها گفته اند که اخراج بلد مخصوص بکسی است که مالک فرج شده باشد و دخول
نکرده و این قول مبنی را بر اختلاف تفسیر لفظ بکر که در حدیث نبوی وارد شده قال النبی صلی الله علیه وآله وسلم
البکر جلد مائة وتغریب عام والثیب بالثیب جلد مائة و رجم و اشبه آنست که بکر بمعنی غیر محصن است خواه نکاح بدون
زفاف کرده باشد یا نه اما غیر محصنه پس واجب است بر آن صد تازیانه و اخراج بلد و موتراشی بر او نیست
و اگر عبد زنا کند بر او نصف حد است پنجاه تازیانه خواه محصن باشد یا غیر محصن مرد باشد یا زن و بر هیچ کدام از اینها
موتراشی و اخراج بلد نیست و اگر از او مکرر زنا کند یعنی غیر محصن دو مرتبه و او را حد زنند و مرتبه سوم میباشند بعضی
فقها در مرتبه چهارم قتل فرموده اند و این اولی است و اما غلام یا کنیز مملوک پس حد بر آنها واقع شود هفت مرتبه
از مرتبه هشتم قتل است و بعضی گفته اند که در مرتبه نهم و این اولی است و اگر تکرار حد نشود بتکرار بار حاکم قتل نداند
اجماعا علی ما فی المسالک و بتکرار زنا یک حد لازم میشود هر چند مراتب کثیره باشد و در روایت ابی بصیر از
حضرت امام محمد باقر علیه السلام وارد است که اگر زنا کند با زنی چند مرتبه بر او یک حد است و اگر زنا کند
با زنان بسیار یک دفعات بر او لازم است که بعدد آن زنان حد بزنند و این روایت معمول نیست و اگر زنا
کند ذمی با ذمیه امام مختار است خواه او را میفرستند نزد اهل مذهبش که اقامت حد بموجب اعتقاد خود بر او

نمایند و اگر خواهد بمقتضای ملت اسلام بر او حد جاری کنند و اقامت حد بر زن حامل جائز نیست خواه از زنا حمل داشته باشد
یا از غیر زنا تا هنگام وضع حمل و انقضای ایام نفاسش اگر مرضعه دیگر بهم نرسد تا انقضای ایام رضاع مولود هم اقامت
حد براو نمیشود و اگر مولود را نگاهدارنده بهم رسد جائز است که بر آن زن حد جاری کنند و اگر حد زانیه رجم بود جائز است
در ایام مرض و استحاضه هم رجم او و مریضه و مستحاضه را تازیانه نمیزنند مادام که صحیح نشوند هرگاه واجب القتل و واجب
الرجم نباشند بملاحظه اینکه مبادا سرایت کند جلد مریضه بقتل او و انتظار می کشند که صحیح شوند بعد از ان حد بر آنها
جاری میشود و اگر مصلحت اقتضا کند که تعجیل در اجرای حد او باید نمود یعنی حاکم صلاح داند میزنند او را بدستور از چوبها
که مشتمل بعدد جلدها باشد و شرط نیست در آنکه هر چوبی به بدن محدود برسد شیخ علی رحمه الله فرموده که بنوعی باید زد
که هر شاخی را دخلی در ایلام او باشد و تاخیر نمیکنند حد را بسبب حیض زانیه زیرا که حیض مرض نیست مانند
استحاضه و نفاس بلکه دلالت بر اعتدال مزاج دارد و ساقط نمیشود حد زنا بسبب عروض جنون و ارتداد
از زانی خواه اخذ به رجم و قتل باشد یا جلد و اقامت حد نمیتوان نمود در وقت شدت سردی و نه در وقت شدت
گرمی بلکه در زمستان وسط روز و در تابستان اول روز یا آخر روز و در زمین دشمن دین نباید اجرای حد نمود
که مبادا محدود بسبب غیرت لاحق بمخالفان شود و در حرم نیز اجرای حد نمیکنند بر کسی که التجا بحرم کند زیرا که حق تعالی
فرموده ومن دخله کان امنا بلکه تنگ می باید گرفت بر او در خوردن و آشامیدن یعنی زیاده بر سد رمق با و
ندهند و همان قدر بدهند که بر آن صبر و گذران نتوانند نمود امثال و اقرانش تا خود از حرم بر آید و حد بر او جاری
شود مترجم گوید سبب عدم اجرای حد و شدت حر و برد آنست که هرگاه حد رجم و قتل نباشد مبادا بسبب
برودت یا حرارت هوا ضرب موجب مزید المی شود که باعث تلف نفس باشد انتهی و هرگاه جنایت موجب حد
از جانی در حرم صدور یابد جائز است که در حرم او را حد بزنند زیرا که او خود حرمت حرم نگاه نداشته سزاوار آنست
که در حرم اجرای حد بر او شود و مراد بحرم در اینجا حرم کعبه است و بعضی فقها حرم پیغمبر و حرم ائمه علیهم السلام یعنی
مشاهد مشرفه آنهم در این حکم ملحق بحرم کعبه ساخته اند و صاحب مسالک گفته برای این الحاق دلیلی نیافتم
دوم در بیان کیفیت ایقاع حد است هرگاه جمع شود بر مکلف جلد و رجم اولا او را جلد میزنند و بعد از ان رجم
میکنند تا استیفای هر دو حق واجب شود و همین حکم است در حدود زیاده از دو هم و ابتدا بحدی باید کرد که
با ایقاع آن دوم فوت نشود چنانچه اگر جلد و رجم و قطع ید باشد قتل بر کسی واجب شود اول جلد و بعد از ان قطع
و بعد از ان رجم یا قتل و آیا انتظار به شدن پوست محدود از الم حد اول جهت ایقاع حد دوم باید کشید یا نه بعضی

فقها گفته اند که باید کشید و بعضی دیگر میگویند که انتظار نباید کشید هرگاه مقصود اتلاف نفس محدود باشد تاخیر چرا و مرجوم
را دفن میکنند در زمین اگر مرد باشد تا سرین و اگر زن باشد تا سینه و اگر بگریزد باز گرفته می آرند او را اگر زنای او
ثابت به بینه شود و اگر باقرار او به ثبوت رسیده برنمیگردانند او را زیرا که فرار در حکم رجوع از اقرار است که مسقط رجم
میشود و بعضی فقها گفته اند که اگر فرار کند پیش از رسیدن سنگ بر میگردانند او را و اگر بعد از رسیدن سنگ بگریزد نمیگردانند
و واجب است که ابتدا کنند شاهدان بر رجم و بعد از ان امام و بعد از ان سائر مردم و اگر باقرار او باشد پس
امام ابتدا کند و سنت است که اعلام کنند مردم را که بسیار جمع شوند در مکان رجم و سنت است که در محل
اقامت رجم طائفه حاضر شوند و بعضی فقها این را واجب دانسته اند بمقتضای آیه کریمه ولیشهد عذابهما طائفة
من المومنین و اقل آن طائفه یک نفر است و بعضی گفته ده نفر است و متاخر فقها که مراد ازو ابن ادریس است
سه نفر فرموده و قول اول خوبست و سنت است که سنگها صغیر باشند تا زود تلف نشود و بعضی گفته اند که
سنگ بر او نمی اندازد کسی که بر او هم حدی از حدود الهی لازم شده باشد و آنرا بر کراهت حمل کرده اند
و دفن میکنند او را هرگاه فارغ شوند از رجم او و جائز نیست اهمال در دفن و جلد میزنند بر زانی بر بدن برهنه
لیکن ستر عورت داشته باشد و بعضی فقها گفته اند که میزنند او را بهمان حالتیکه در هنگام زنا بود خواه برهنه خواه
بلباس و استاده میزنند او را ضربهای سخت و در روایتی وارد شده متوسط و تفریق میکنند ضربتها بر بدنش
و محفوظ میدارند روی او را و سر و فرج را یعنی قبل و دبر او را و زن را میزنند نشسته و می بندند بر او ملبوس
او را و امر رجم گوید فقها گفته اند امر باید کرد مرجوم را که پیش از رجم اغسال ثلثه میت در حال حیات بعمل آورد
و اگر نکرده باشد بعد از مردن غسل میت بدهند و بعد از ان دفن نمایند فقط سوم در لواحق است و آن چند
مسئله است اول هرگاه شهادت بدهند چهار شاهد بزنا در قبل و آن زن ادعا کند که باکره است
و چهار زن شهادت بدهند بر بکارتش حدی بر او نیست و آیا شاهدان را حد قذف می باید زد برای افترا
شیخ رحمه الله در کتاب نهایه فرموده که باید زد و در کتاب مبسوط گفته که نباید زد زیرا که احتمال هست که [illegible]
را شبهه در مشاهده شده باشد و حدود بشبهه ساقط میشوند و قول اول اشبه است دوم شرط نیست [illegible] حضور
شهود در وقت اقامت حد بلکه اقامت حد میشود هرچند آنها مرده باشند یا غائب شوند زیرا که سبب
حد ثابت شد یعنی بی آنکه فرار شوند چه اگر فرار شوند حد ساقط میشود زیرا که فرار آنها [illegible] رجوع آنها
از شهادت است و شبهه مسقط حد و فقها گفته اند که حد قذف نیست بر شاهدان که فرار شوند زیرا که فرار

رجوع نیست والله اعلم سوم شیخ رحمه الله گفته واجب نیست بر شهود که حاضر شوند در مکان رجم و شاید شبهه
وجوب حضور باشد زیرا که واجب است که آنها ابتدا برجم کنند چهارم هرگاه زوج یکی از شهدای اربعه باشد
بر زنای زن خود دران دو روایت است مضمون یکی قبول شهادت آنها و اقامت حد و مضمون روایت
دوم عدم قبول شهادت و اقامت حد قذف بر سه شاهد و حکم بلعان بر زوج است و سابق مذکور شد که شهادت
زوج برای نفع زن و ضررش هردو مقبول است پس عمل بمضمون روایت اول موافق اصول مذهب باشد
و جمع درمیان روایتین باین طریق کرده اند که اگر بعضی شروط شهادت متحقق نشود مانند اینکه زوج قبل از شهادت
قذف زوجه کرده باشد و او را حد قذف زده باشند یا لعان زوجه نموده در انصورت شهادت او مقبول
نیست حد میزنند سه شاهد دیگر را و حد ثابت نمیشود بر زوجه هرگاه در هیچ شرطی از شرائط قبول اختلالی بوقوع
نیاید و قذف هم قبل از شهادت نکرده باشد با وجود آن روایت دوم را تضعیف هم کرده اند فقها والله اعلم
پنجم واجب است بر حاکم که اقامت حدود حق تعالی نماید بمقتضای علم خود هرچند بینه نباشد مانند حد زنا زیرا که
او امین خداست در زمین و اقوی است از بینه اما در حقوق الناس مانند قذف و سرقه موقوفست بر طلب
صاحب حق خواه حد باشد یا تعزیر ششم هرگاه شهادت بدهند بعضی شهود بزنا و قبول شود شهادت آنها
و بعد از ان شهادت بدهند بعضی دیگر و رد شود شهادت آنها شیخ در کتاب خلاف و مبسوط گفته که اگر شهادت
آن بعضی را رد کنند بسبب امری که ظاهر باشد بر شهود اول هم حد قذف میزنند همه شهود را زیرا که اقدام بر قذف
نموده اند با علم شهود و اگر رد شهادت شود بسبب امری که بر شهود مقبول الشهادة محقق باشد پس حد بر همان
شهود مردود الشهادة لازم میگردد نه بر اولین و درین اشکال است زیرا که قذف بدون شهادت
شهود متحقق شده پس همه را حد قذف باید زد و اگر یکی از شهود رجوع کند بعد از ادای شهادت حد قذف
بر او لازم شود نه بر شهود دیگر زیرا که استیفای شهادت بعمل آمده خواه بر مشهود علیه حد زده باشند یا نه هفتم
هرگاه شخصی ببیند با زوجه خود مردی را که با او زنا میکرده باشد خواه آن زن مدخوله باشد یا غیر مدخوله و نکاح دائمی
باشد یا متعه و کنیز باشد یا آزاد جائز است آن شخص را که هر دو را بکشد و گناهی بر او نیست عند الله و در ظاهر
قصاص بر او لازم میشود مگر آنکه بر دعوی خود شاهد بیارد و یا ولی مقتول تصدیق قول او نماید هشتم هرگاه ازاله
بکارت زنی کند بانگشت خود لازم میشود بر او مهر المثل آن زن و اگر کنیز باشد لازم میشود بر او که حصه دهم
قیمت آن زن بمالک او بدهد و قول اول مرویست و شیخ علی رحمه الله گفته که ساقط نمیشود بسبب طاعت

آن زن زیرا که مهر نیست که بسبب مطاوعت زن ساقط باشد بمقتضای لا مهر لبغی منهم هر که تزویج کند کنیزی را
بر زن آزاد مسلم بدون اجازت آن زن و وطی کند آن کنیز را واجب است بر او حصه هشتم حد تا که دوازده و نیم تازیانه باشد
و نیم ضرب آنست که از میان بگیرند تازیانه را و بر او بزنند بعضی فقها گفته که یک ضرب متوسط باشد در سختی و سستی
و هم هر گاه هر که زنا کند در ماه رمضان روز یا در شب عقاب میکند او را زیاده از حد بقدری که زنا زیرا که هتک
حرمت ماه مبارک نموده و همین حکم است اگر در مکانی شریف مانند مسجد و حرم یا مشاهد مشرفه و یا در زمانی
شریف مانند روز جمعه و عید و عرفه کند و زیادتی منوط برای حاکم است باب سوم در حد لواطه و مساحقه و قیادت
اما لواطه پس آن وطی مرد است با مرد خواه ایقاب حشفه در دبر تماما واقع شود یا بعضا یا بدون ایقاب بعمل آرند
در میان الیتین مرد و احکام هر یک مختلف است و ثابت نمیشود هیچکدام از اقسام لواطه مگر باقرار چهار مرتبه
یا بشهادت چهار مرد بمعاینه و شرط است در مقر که بالغ و کامل العقل و آزاد و مختار باشد خواه فاعل بود یا مفعول
و اگر اقرار کند کم از چهار مرتبه حد لواطه بر او نمیزنند و تعزیر میکنند او را و اگر شهادت بدهند کم از چهار شاهد ثابت
نمیشود و لازم میشود بر آنها حد قذف زیرا که افترا کرده اند و حکم میکند حاکم باقامت حد لواطه هر گاه خود عالم شود
هر چند شاهد نباشد خواه حاکم امام باشد یا نائب امام علی الاصح و حد ایقاب قتل است بر فاعل و مفعول هر گاه هر دو
عاقل و بالغ باشند و مساویست در حد آزاد و بنده و مسلمان و کافر و محصن و غیر محصن و اگر بالغی لواطه کند
با صبی و ایقاب نماید بالغ را میکشند و میزنند صبی را تا از آن کار باز ماند و همین حکم است اگر مرد عاقل لواطه
کند یا مجنون که در آنصورت هم عاقل را میکشند و مجنون را میزنند و اگر آقا لواطه کند با عبد خود هر دو را
حد میزنند و در صورت ایقاب هر دو را میکشند و در صورت عدم ایقاب حد میزنند هر دو را و در اینصورت
که عبد دعوی نماید که او راضی نبود آقا او را باکراه لواطه نموده ساقط میشود حد از او نه از آقا و اگر لواطه کند دیوانه
با مرد عاقل حد میزنند عاقل را و آیا ثابت میشود حد بر مجنون هم در این دو قول است اشبه آنست که ساقط میشود
زیرا که موصوف نیست به تکلیف که مناط حد است و اگر لواطه کند ذمی با مسلمانی کشته میشود هر چند ایقاب
بعمل نیامده باشد و اگر لواطه کند ذمی با ذمی امام مخیر است خواه بر او حد اسلام بزند یا رد کند او را [illegible] اهل
خودش که آنها موافق مذهب خود اقامت حد بر او نمایند و کیفیت اقامت اینحد [illegible]ست که میکشند
فاعل و مفعول را اگر در لواطه ایقاب بعمل آید و در روایتی وارد شده که اگر محصن باشند [illegible] رجم کرده میشوند
و اگر غیر محصن باشند تازیانه میزنند و قول اول اشهر است و در صورت قتل امام مختار [illegible]ست آنها را بکشد

[illegible] بسوزاند یا سنگسار نماید یا از بالای بلندی بزیر افگند یا دیوار بیندازد و بر آنها جائز است که جمع نماید
درمیان یکی ازین حدود و سوزانیدن یعنی اول بشمشیر بکشد یا سنگسار نماید یا دیوار بر آنها بیندازد یا از بلندی زیر
افگند و بعد از آن بسوزانند و اگر لواطه بحد ایقاب نرسیده یعنی آلت خود را درمیان رانهای مفعول یا درمیان
دو الیه او بگذارد پس حدش صد تازیانه است و شیخ رحمه الله در نهایه فرموده که رجم کنند اگر محصن باشد و صد
تازیانه بزنند اگر غیر محصن بود و قول اول اشبه است و برابرند درین حد آزاد و بنده و مسلمان و کافر و محصن و غیر
محصن و اگر این کار را مکرر کنند و دو مرتبه حد بر آنها زده شود و در مرتبه سوم قتل است و بعضی فقها گفته اند که قتل در مرتبه
چهارم است و این اشبه است و دو مرد که در زیر یک جامه خواب بخوابند برهنه و قرابت رحمی باهم نداشته باشند
که مانع لواطه باشد تعزیر میکنند آنها را از سی تازیانه تا نود و نه تازیانه کم و زیاد منوط بنظر حاکم است و اگر مکرر کنند
این کار را و درمیان دو مرتبه تعزیر بوقوع آید مرتبه سوم حد بر آنها زده میشود و همچنین تعزیر میکنند کسی را که بشهوت
ببوسد طفلی را که محرم او نباشد و شیخ علی رحمه الله فرموده که اگر طفل محرم را هم بشهوت ببوسد همین حکم دارد و هرگاه
توبه کند لواطه پیش از قیام بینه ساقط میشود حد از او و اگر بعد از اقامت بینه توبه کند ساقط نمیشود و اگر باقرار لواطه
ثابت میشود امام مختار است اگر خواهد اقامت حد کند و الا عفو نماید و حد مساحقه زنان با یکدیگر صد تازیانه است
خواه حره باشند یا امه مسلمه باشند یا کافره محصنه یا غیر محصنه فاعل یا مفعول لها و در کتاب نهایه فرموده که رجم میکنند
آنها را اگر محصنه باشند و صد میزنند بر آنها اگر غیر محصنه باشند و قول اول اولی است و اگر مکرر کنند این کار را بعد از اقامت
حد سه مرتبه در مرتبه چهارم حکم قتل است و ساقط میشود حد اگر تائب شوند پیش از بینه و ساقط نمیشود بعد از بینه و اگر
اقرار کنند نزد حاکم و توبه نمایند حاکم مختار است در اجرای حد و عفو و دو زن اجنبیه هرگاه یافته شوند در زیر یک جامه
خواب برهنه تعزیر میکنند هر یک از آنها را به کمتر از حد و اگر مکرر کنند این کار را و دو مرتبه تعزیر شود در مرتبه سوم
حد لازم میشود و اگر باز عود کنند در نهایه گفته که کشته میشوند و اولی اقتصار بر تعزیر است از برای احتیاط در امر قتل
دو مسئله اول کفالت جائز نیست در حد زیرا که موجب تعویق حد است و امر حدود فوریت است و تاخیر در آن
مجوز نیست در صورت امکان ایقاع حد و ایمنی از ضرر و شفاعت مقبول نمیشود در اسقاط حد دوم هرگاه شخصی
وطی کند با زوجه خود و آن زوجه مساحقه کند با عورتی باکره و آن از آن مساحقه حمل گیرد شیخ در نهایه فرموده
که زن سحق کننده را سنگسار میکنند و باکره را صد تازیانه میزنند بعد از وضع حمل و لاحق میشود مولود بواطی که زوج
آن زن سحق کننده است و لازم میشود مساحقه را مهر مثل باکره بجهت او اما رجم قول شیخ است و در آن تردد است

چنانچه قبل ازین مذکور شد و شبهه اقتصار بر جلد است اما زدن تازیانه بر صبیه باکره بسبب وقوع موجب آنست
که مساحقه باشد اما لحوق ولد بزوج زیرا که ولد از منی او بهم رسیده و از زنان نبوده اما مهر بر مساحقه سبب آنست
که سبب ازاله بکارت شده و دیت ازاله بکارت مهر المثل است و مسحوقه مثل زانیه نیست که دیت نداشته باشد
زیرا که زانیه راضی بازاله بکارت خود میشود و مسحوقه اجازت آن نداده بمساحقه و بعضی از فقهای متاخرین گفته اند که
مسحوقه مثل زانیه است در سقوط دیت بکارت و سقوط نسب اما قیادت و آن جمع کردن زنان اجنبیه است
با مردان اجنبی برای زنا و مردان با مردان برای لواط و زنان با زنان برای مساحقه و این ثابت میشود باقرار دو مرتبه
از بالغ عاقل آزاد مختار یا بشهادت دو شاهد و هرگاه ثابت شود واجب است بر قواد هفتاد و پنج تازیانه و بعضی
فقها گفته اند سر او را می تراشند و تشهیر میکنند خواه آزاد باشد یا بنده و مسلمان باشد یا کافر و آیا اخراج بلد هم میکنند او را
در دفعه اول شیخ رحمه الله گفته در نهایه که بلی و شیخ مفید رحمه الله فرموده اخراج در مرتبه دوم است و قول اول مرویست
اما اگر زن این کار کند او را تازیانه میزنند و بر او سر تراشی و تشهیر و اخراج نیست باب سوم در بیان حد قذف است
و نظر در چهار امر است اول در موجب حد و آن نسبت دادن است کسی را بزنا و لواط چنانچه بگوید زنا کرده
تو یا لواط یا ترا لواط کرده اند یا تو زانی هستی یا لواطه کننده یا با تو جماع در دبر کرده اند و هرچه باین معنی باشد و دلالت
بر آن صریحا کند و بدانند گوینده این کلمات معانی الفاظ را بهر زبانی و اگر بگوید پسر خود را که اقرار به پسری او کرده باشد
تو پسر من نیستی واجب میشود حد قذف برای او و اگر بدیگری بگوید نیستی پسر پدر خود و اگر بگوید مادر تو بزنا بهم رسانیده
ترا یا بگوید که ای پسر زانیه قذف مادر او کرده باشد و اگر بگوید پدر تو بزنا بهم رسانیده ترا یا بگوید ای پسر زانی این قذف
پدر او است و اگر بگوید ای پسر دو زنا کننده قذف پدر و مادر او نموده و ثابت میشود باین عبارات حد قذف یعنی
اگر پدر و مادر مطالب مسلمان باشند هر چند مطالب کافر باشد زیرا که مقذوف کافر نیست طلب حد از قاذف
میتوانند نمود و اگر بگوید بکسی که تو زائیده شده از زنا درین صورت در وجوب حد از طرف مادرش تردد است چه احتمال دارد
زیرا که شاید نسبت زنا مخصوص پدر او باشد و مادرش مجبوره بود که نسبت زنا باو نکرده باشد و ساقط میشود
حد در صورت احتمال اما اگر بگوید زائیده است ترا مادر تو از زنا تا باین عبارت قذف مادر او نموده هر چند
احتمال مذکور درین کلام هم باشد زیرا که آن احتمال درین ضعیف است و ظاهر این کلام مفید نسبت زنا به
مادر است و مصنف میگوید که شبهه نزد من توقف است در حد زیرا که محتمل معنی مذکور هر چند ضعیف باشد و حدود
ساقط میشود بشبهات و اگر بگوید که ای شوهر زانیه پس قذف حق زوجه باشد و او مطالبه حد نزد حاکم میکند

وهمچنین اگر بگوید ای پدر زانیه یا برادر زانیه پس مطالبه حد میکند دختر مخاطب یا خواهر او زیرا که نسبت زنا
بآنها داده نه بمخاطب و اگر بگوید زنا کردی با فلان زن یا لواطه با فلان مرد پس قذف مخاطب نموده و در ینوقت
قذف برای کسی که نسبت زنا یا لواطه باو داده تردد است شیخ در نهایه و مبسوط گفته که بهر دو حد ثابت میشود زیرا که
این یک فعل است هرگاه در یکی کاذب شد در دوم هم کاذب خواهد بود و مصنف رحمه الله فرموده که ما مسلم
نمیداریم که موجب فعل واحد است زیرا که موجب حد در فاعل فعل ست و در مفعول انفعال و جائز ست که یکی
باختیار آن فعل کند و مفعول مجبور باشد در انفعال و بسبب اختلاف نسبت حکم منسوب بغیر حکم منسوب الیه خواهد بود
و هر چند این احتمال غیر ظاهر باشد و موجب سقوط حد میتواند شد و اگر بگوید پسر زن ملاعنه را که ای پسر زانیه بر او ثابت میشود
حد قذف زیرا که زنای ملاعنه کی به ثبوت نرسیده و اگر بگوید پسر زنی را که آن زن را حد زنا زده باشند و توبه از آن کار
نکرده باشد ای پسر زانیه واجب نمیشود بر او حد زیرا که زنای او به ثبوت رسیده و عفتش ثابت نشد و حد بسبب قذف
محصن که بمعنی عفیف است لازم میشود نه بقذف غیر عفیفه مشهوره بزنا و اگر پسر تائبه را قذف کند حد بر او لازم میگردد
و اگر بزن خود بگوید که من زنا کردم با تو میرسد آن زن را که طلب حد قذف کند و در آن تردد است قسمیکه مذکور شد چه ممکنست
که آن زن مکرهه باشد در زنا و حد بر او نباشد پس قذف خود کرده باشد نه قذف زن و باین کلام بر مرد هم حد زنا لازم
نمیگردد تا چهار مرتبه اقرار نکند چنانچه مذکور شد و اگر بگوید ای دیوث وای کشخان وای قرنان یا سوای این الفاظ
مفید قذف اگر در عرف قائل هم این الفاظ بمعنی قذف باشند لازم میشود بر او حد قذف و اگر نزد او بمعنی قذف نباشند
یا سوای قذف معنی در عرف قائل داشته باشند پس بر او لازم نمیشود اگر بمعنی آنها چیزی باشد که مخاطب ناخوش شود از آن
تعزیر لازم میشود بر قائل نه حد قذف صریح گویند فقها گفته اند که دیوث کسی است که مردان بیگانه را داخل کند بر زن
خود و کشخان آنکه بر خواهر و قرنان آنکه بر دختر خود داخل نماید و هر کلمه که بآن ناخوش شود مخاطب و در لغت و عرف
بمعنی قذف یعنی نسبت زنا و لواطه نباشد و ثابت میشود بآن تعزیر نه حد قذف چنانچه بگوید تو ولد الحرامی یا بگوید
ولد الحیض یا بگوید زن خود را که ترا باکره نیافتم یا بگوید بکسی ای فاسق وای شارب الخمر و نه آن شخص ظاهر الستر بود و معلن
الفسق نباشد یا بگوید ای حقیر ای دنی وای خوک و اگر مخاطب مستحق استخفاف و اهانت باشد یعنی معلن بفسق بود و او را
حرمتی احترامی نباشد پس حدی و تعزیری بر اهانت و استخفاف او لازم نمیشود و همچنین اگر بگوید ای مجذوم وای مبروص هر چند
مطابق واقع باشد چه موجب اهانت و استخفاف است و تعزیر بر آن لازم میگردد دوم در قذف کننده است
و معتبر است در او که بالغ و عاقل باشد پس اگر قذف کننده طفل غیر بالغ باشد حد نمیزنند بر او و تعزیر میکنند او را

کم از حد هر قدر که حاکم صلاح حال او داند هر چند قذف کند مسلمان بالغ عاقل حر را و همین است حکم مجنون آیا شرط است
در وجوب حد کامل حریت قاذف بعضی فقها گفته اند بلی و بعض دیگر میگویند شرط نیست آزاد بودن قاذف و بقول
اول نصف حد کامل بر بنده لازم میشود دوم تمام حد که هشتاد تازیانه است و اگر ادعا کند مقذوف که قاذف حر است
و قاذف انکار حریت خود نماید پس اگر یک قول ازین دو قول ثابت شود به بینه یا سوای بینه مانند شیاع عمل بآن
باید کرد و اگر مجهول ماند اظهر آنست که قول قول قاذف است زیرا که اصل برائت ذمه است از زائد و احتمال عبودیت
دفع وجوب زیاده میکند سوم در مقذوف است و شرط است در او که محصن باشد و مراد باحصان درینجا بلوغ است
و کمال عقل و آزاد بودن و اسلام و عفت پس هر که تمام این صفات داشته باشد واجب میشود بقذف او حد و با هر که
این صفات نباشد یا بعضی ازین صفات نداشته باشد بر قاذف او حد نیست بلکه تعزیر است مانند کسیکه قذف کند طفل
نابالغ را یا غلام را یا کافر را یا متظاهر بزنا را خواه قذف کننده بالغ باشد یا طفل مسلمان باشد یا کافر آزاد یا بنده و اگر
بگوید مسلمانرا که ای پسر زانیه یا بگوید باو که مادر تو زانیه است و مادر او کافره بود یا کنیز شیخ در نهایه فرموده که براو تمام
حد لازم میشود از جهت حرمت پسرش و اشبه آنست که تعزیر بر او لازم میشود و اگر قذف کند پدر پسر خود را حد نمیزنند بر پدر
و تعزیر میکنند او را و همچنین اگر قذف کند زن مرده خود را و وارثی نداشته باشد مگر آن ولد قاذف و اگر آن زن
مقذوفه را اولاد باشد از غیر قاذف آنها را میرسد که طلب تمام حد کنند از او و پسر را حد میزنند اگر قذف پدر یا مادر
خود کند و همچنین اگر یا در قذف پسر خود کند یا اقارب مانند برادر قذف خواهر کند و بر عکس چهارم در احکام است
و دران چند مسئله است اول هرگاه قذف کند جماعتی را هر کدام از آنها علحده علحده پس هر یک از آنها را میرسد
که طلب حد کنند از او و اگر تمام جماعت را قذف کند بیک لفظ و باجتماع آمده طلب حد کنند بر قاذف یک حد میزنند
و اگر متفرق دعوی کنند برای هر کدام حد باید زد و بعضی فقها گفته اند که در تعزیر هم همین حکم است زیرا که حد اقوی است
از تعزیر و هرگاه در حد تعدد نباشد در صورت مذکوره در تعزیر هم بطریق اولی تعدد نخواهد بود و مصنف رحمه الله گفته
که تعزیر مفوض برای حاکم است و مقداری معین در شرع مقرر ندارد و در اختلاف و اتحاد وحدت و تعدد [illegible] تعزیر
هیچ معنی ندارد و همچنین اگر بگوید بکسی که ای پسر دو زانی درین مطالبه حد میرسد هر دو را یعنی پدر و مادر [illegible] مقذوفت
را و اگر باجتماع پیش حاکم آمده مطالبه کنند یک حد بر دو دعوی بر او میزند حاکم و اگر متفرق بیایند بدعی هر کدام حدی
علحده لازم میشود دوم طلب حد قذف بوارث مقذوف تعلق میگیرد و اگر مقذوف [illegible] استیفای آن نکرده باشد
شریک میشوند در آن ورثه ذکور و اناث میت سوای زوج و زوجه مترجم گوید یعنی وراثت از طلب حد آنست

که هرکدام از ورثه را میرسد که طلب حد از قاذف کند و بعفو بعض ورثه از دیگران اسقاط مطالبه نمیشود و اگر یکی از ورثه
عفو کند و دیگران عفو نکنند تمام حد براو میزنند و مانند میراث مال نیست که منقسم میشود سوم هرگاه بگوید بکسی که
پسر تو زنا کرده یا لواط نموده یا دختر تو زانیه است پس حد حق پسر و دختر است که از قاذف مطالبه کنند نه حق مخاطب اگر
آنها طلب حد کنند یا عفو نمایند بحثی در آن نیست مختار اند و اگر پیش از طلب آنها پدر مطالبه کند شیخ رحمه الله در کتاب
نهایه فرموده که او را میرسد که مطالبه حد کند یا عفو کند که اهانت باو راجع شده و در این قول اشکال است زیرا که با وجود
مقذوف ولایت طلب به پدر مقذوف چرا منتقل شود و پدر مسلط نمیشود بر حق پسر چنانچه در باقی حقوق هم همین حکم است
چهارم هرگاه وارث حد شوند چند کس و بعضی عفو کنند و بعض اگر طلب نمایند ساقط نمیشود حصه از حد بعفو آن بعض
بلکه باقی ورثه را میرسد مطالبه تمام حد هرچند یک وارث مانده باشد که عفو نکرده اما اگر تمام جماعت عفو نمایند یا مستحق
یک شخص باشد و عفو کند حد ساقط میگردد و مستحق حد را میرسد که عفو کند پیش از ثبوت حق نزد حاکم و بعد از ثبوت
هم و حاکم را نمیرسد که اعتراض کند براو و اقامت حد نمیکنند مگر بعد از طلب مستحق پنجم هرگاه مکرر واقع شود بر کسی حد قذف
مکرر بقذف دو مرتبه در سوم واجب القتل میشود و بعضی فقها گفته اند که در مرتبه چهارم و این اولیست از برای احتیاط
در خون مردم و اگر شخصی قذف کند و براو حد بزنند و بعد از آن قاذف بگوید که آنچه گفته بودم صحیح بود واجب می شود
باین قول دوم تعزیر زیرا که تصریح بقذف نکرده و اگر مکرر قذف کند و در میان حد واقع نشود حد واحد براو لازم
میشود نه زیاده از حد واحد ششم ساقط نمیشود از قاذف مگر به بینه مثبت زنا یا تصدیق مستحق حد که مقذوف یا ورثه
او باشد یا بعفو مستحق و اگر قذف زوجه خود کند به بینه و بلعان هم سقوط حد قذف میشود هفتم حد قذف هشتاد تازیانه
است خواه قاذف آزاد باشد یا بنده مرد باشد یا زن و میزنند او را با جامها و برهنه نمیکنند او را و اقتصار میکنند
او را بر ضرب متوسط نه ضرب شدید که در زنا مقرر است و تشهیر میکنند قاذف را تا شهادت او قبول نشود و ثابت
میشود قذف بشهادت دو عادل و باقرار هم که دو مرتبه کند و شرط است در مقر که مکلف و آزاد بود و مختار باشد
نه مجبور هشتم هرگاه تقاذف کنند دو کس با همدیگر ساقط میشود حد و تعزیر نمایند هر دو را نهم گویند بعضی فقها
گفته اند که تعزیر نمیکنند کفار را بسبب اینکه تنابز کنند با همدیگر و بالقاب یعنی بر یک دیگر لقبهای ناخوش بگذارند
و تحقیر و اهانت کنند یک دیگر را با مراض مانند اینکه بگویند ای مبروص وای مجذوم چنانچه از مسلمانان بسبب تقاذف
با یک دیگر حد ساقط میشود از کفار تعزیر ساقط نمیگردد مگر آنکه بیم حدوث فتنه باشد در میان کفار پس
قطع آن فتنه میکند امام بانچه صلاح داند و لاحق میشوند باین باب چند مسئله اول هرکه العیاذ بالله سب

پیغمبر خدا صلی الله علیه وآله وسلم نماید جائز است که سامع او را بکشد مادام که خوف ضرر بر نفس خود یا مال خود یا یکی از مومنین
نداشته باشد وهمین حکم است در سب یکی از ائمه معصومین علیهم السلام وانبیای دیگر علی نبینا وآله وعلیهم السلام
وعلامه در کتاب تحریر گفته که هر که سب حقتعالی نماید کافر میشود وهمین حکم است هر که استهزا کند بحق سبحانه با آیات او وپیغمبران
او وکتب او خواه بر سبیل جد بگوید یا بر سبیل تمسخر وهزل دوم هر که ادعای نبوت کند واجب است بر مسلمین که او را بکشند
وهمچنین کسیکه ظاهر الاسلام بوده بگوید من نمیدانم که محمد ابن عبدالله صادق است یا کاذب واگر ذمی چنین کلامی بگوید او را
میگذارند بمعتقد خودش وصاحب مسالک گفته که علامه در کتاب تحریر ملحق بسب نبی سب والده آنحضرت ودختران
آنجناب را هم ساخته چه حضرت سیدة النساء فاطمة الزهرا علیها السلام وچه بنات دیگران سید الانبیا از جهت رعایت احترام
پیغمبر خدا صلی الله علیه وآله وسلم وشیخ علی رحمه الله گفته سب مادر امام علیه السلام ودختران امام هم همین حکم دارد سوم
هر که عمل سحر کند اگر مسلمان باشد او را باید کشت واگر کافر بود او را تادیب باید نمود بمقتضای نص زیرا که مرویست از پیغمبر خدا
صلی الله علیه وآله وسلم که ساحر مسلمان را باید کشت وساحر کفار را نباید کشت وسوال کردند از آنحضرت ساحر کفار را
چرا نباید کشت آنحضرت فرمودند که کفر اعظم است از سحر باین معنی که بسبب کفر او را نمیکشند بسبب سحر چرا بکشند وساحر
مسلمان حکم مرتد دارد که واجب القتل است واسحاق ابن عمار از حضرت صادق علیه السلام روایت نموده که حضرت
امیر المومنین علیه السلام فرموده هر که تعلیم سحر کند حد او قتل است مگر آنکه توبه کند کذا فی المسالک ودر کتاب البیع تحقیق معنی
سحر وآنچه حرام است از آن مذکور شد چهارم مکروه است که در تادیب صبی زیاده از ده تازیانه بزنند وهم چنین در تادیب
غلام وکنیز وبعضی فقها گفته اند که اگر بزند مولی غلام خود را در غیر موجب حد بقدر حد لازم است او را که آزاد کند آن غلام را
واین محمول بر استحباب است وبعضی گفته اند که واجب است مترجم گوید صاحب مسالک فرموده که مقدار تادیب
وتعزیر عبید واطفال هم مفوض بحاکم است خواه سبب آن قذف باشد یا غیر قذف ودر روایت حماد ابن عثمان است که
گفت عرض کردم بخدمت حضرت صادق علیه السلام در ادب صبی ومملوک آنحضرت فرموده که پنج تا شش وشیخ رحمه الله
در کتاب نهایه همین فتوی داده وده ضرب نگفته وحضرت امیر المومنین علیه السلام فرموده که در تادیب اطفال [illegible]
حکومت است وتعدی در آن مانند تعدی در حکم بین الناس بترسانید معلمان را که ضرب شما زیاده از سه ضرب قصاص
دارد پنجم هر چیزی که در آن تعزیر باشد از حقوق الهی ثابت میشود بدو شاهد عادل یا اقرار دو مرتبه بقولی وبعضی گفته اند که اقرار
یک مرتبه هم کافیست در ثبوت تعزیر وهر که غلام خود را یا کنیز خود را قذف کند تعزیر بر او لازم میشود چنانچه در قذف
بیگانه لازم میگردد ششم هر کس فعل حرامی کند یا ترک واجبی نماید امام را میرسد که تعزیر او کند کمتر از حد ومقدار آن

مفوض بصلاح امام است ونمی باید تعزیر بقدر حد حر باشد وتعزیر عبد بقدر حد عبد باشد بلکه کمتر از آن بود باب چهارم
حد مسکر وفقاع است ودران سه بحث است اول در موجب حد است وآن تناول مسکر است یعنی
خوردن وآشامیدن آنها وتناول فقاع یعنی بوزه که از جو میسازند هرچند مسکر نباشد در حالت اختیار با وجود علم بحرمت
آن هرگاه خورنده آن بالغ وعاقل باشد واین چهار شرطست برای خوردن واشامیدن مسکرات وفقاع که با آن
شروط مستوجب حد میشود وتناول شامل خوردن خالص آنست که نان خورش ساختن وممزوج با غذاها ودواها نمودن
واگر بآن حقنه کند یا در بینی بچکاند آنرا بنوعیکه بحلق نرسد وموجب ابطال صوم نگردد تناول نباشد که موجب حد شود پس
اگر یک قطره از آن در کوزه بریزد بآشامیدن آب از آن کوزه حد واجب میگردد هرچند تغیر آب ندهد ومراد با مسکرات
آنست که از شان او آشکار باشد که حکم خمر یکقطره آنهم شامل است وهمه مسکرات درین حکم داخل است خواه آنرا خمر
گویند یا نبیذ وغیر آن از قبیل شراب خرما وشراب مویز وعسل وهرچه از جو یا گندم وذره میسازند وهم چنین اگر از دو
یا زیاده از دو چیز حلال ساخته شود وسکر پیدا کند وبنگ هم همین حکم دارد وآب انگور نیز هرگاه بغلیان بیاید که اعلای
آن اسفل شود هرچند کف بهم رساند مگر آنکه بسبب غلیان دو حصه آن کم شود ویک حصه بماند یا منقلب شود بچیزی
دیگر مانند سرکه ودوشاب وسوای آب انگور هم هرچه در شدت مسکر بهم رسد حکم آب انگور دارد اما خرما هرگاه بغلیان
بیاید وبحد اسکار برسد در حرمت تردد است واشبه بقای آن بر حلیت است تا وقتیکه مسکر شود وهمین حکم است
در مویز هم هرگاه بجوشانند آنرا در آب وبغلیان بیاید خود بخود یا بآتش وآنهم خلافست اشبه حلیت است تا بحد
اسکار نرسد وصاحب مسالک فرموده که انگور اگر خود بخود بجوش آید حکم آب انگور بجوش آمده دارد یا نه درآنهم دو وجه است
زیراکه اسم عصیر عنبی بر آن اطلاق نمیشود ودر معنی مانند عصیر است وفقاع یعنی بوزه هم مانند نبیذ مسکر است
در حرام بودن هرچند مسکر نباشد ودلیل آن احادیثی است که درین باب وارد شده ودر باب اطعمه هم مذکور شد
ونیز حرام است تداوی بفقاع ونان خورش ساختن از آن ووجوب حد در تناول اشیای مذکوره مشروطست باختیار
و [illegible] راکه باکراه بخورانند مانند اینکه بزور در حلقش بریزند یا برسد اورا ایذا بحدیکه تحمل آن نتواند کرد ودست از
ضرب ندارند تا بخورانند حد براو واجب نمیشود ونیز شرطست که بالغ وعاقل باشد وچنانچه ساقط میشود حد از
مکره وازجاهل است واز جاهل بآنکه مشروب از جنس اشیای محرمه است هم ساقط میگردد وثابت میشود حد شرب بشهادت
دو عدل مسلمان ومقبول نیست در آن شهادت زنان خواه منفرد باشند آن زنان یا منضم با مردان وباقرار دو مرتبه
وکفایت میکند اقرار یک مرتبه وشرطست بلوغ مقر وکمال عقل وحریت واختیار او ومتهم کو مد قبول ادعای جهل

میکردند واز قریب العهد باسلام وهرکه از بلاد اسلام بعید باشد نیز میکنند نه آنکه در بلد اسلام ساکن بوده ویا بامسلمان
مخلوط باشد علی مافی المسالک دوم در کیفیت حد شرب خمرست وآن هشتاد تازیانه است خواه شارب مرد باشد یا زن آزاد
باشد یا بنده و در روایتی وارد شده که بنده را چهل تازیانه باید زد نصف حد آزاد واین معمول نیست اما کافر اگر متظاهر
شرب خمر باشد میزنند او را واگر در ستر این کار نماید وآشکارا نکند حد بر آورده نمیشود ومیزنند شارب را برهنه وبرپشتش وبر هردو
شانه سوای روی وعورتین وسوای مکانیکه باعث قتل شود زدن بر آنمکان واقامت حد بعد از هشیاری از سکرست
وهرگاه دو مرتبه حد زده شود مرتبه سوم قتل است بموجب روایت وشیخ در کتاب خلاف گفته که قتل در مرتبه چهارم است
واگر مکرر شرب کند بدون تخلل حد یک حد کافیست سوم در احکام است ودر آن چند مسئله است اوّل اگر
شهادت بدهد یک شاهد بشرب خمر وشاهد دیگر بقی کردن بنابرین لازم میشود حد بشهادت شاهدین یعنی بخمر
هم زیراکه در حدیث واقع ست که حضرت امیر المؤمنین علیه السلام درباب ولید ابن عقبه فرموده اند وقتیکه یکشاهد شهادت
بخوردن خمر براو داد وشاهد دوم بخمر باقی کردن الاوقد شربها یعنی قی نکرد مگر آنکه خورده بود آنرا ودرین استدلال تردد است زیراکه
شاید باکراه او را خورانیده بودند ومکره حد نیست ومیتوان گفت که این احتمال مدفوع است بآنکه اگر باکراه میخورد بیان
عذر بدفع از خود حد میکرد واگر دعوی اکراه کند البته حد از و ساقط میگردد وبمقتضای حدیث الحدود تدرئ بالشبهات
مترجم گوید این کلام وقتی تمام است که او عالم باشد که بر مکره حد نیست وشاید این عذر از جهت عدم علم بمسئله سقوط حد باکراه
نگفته باشد دوم هرکه شراب بخورد در حالتیکه حلال داند خوردن آنرا او را توبه میدهند پس اگر توبه کند اقامت حد براو
میکنند واگر امتناع کند از توبه کشته میشود یعنی فقها گفته اند که حکم او حکم مرتد است یعنی اگر بر اسلام تولد نموده باشد
واجب القتل است واگر بر کفر بوده ومسلمان شده توبه میدهند او را زیراکه حرمت خمر از ضروریات دین اسلام است ومنکر آن
کافر ومرتد میشود پس مرتد فطری خواهد بود یا مرتد ملی بنابر اختلافیکه واقع ست درمیان فقها واین قول قویست اما باقی مسکرات
پس کشته نمیشود مستحل آنها زیراکه در حرمت آنها میان مسلمانان اختلافست واز ضروریات دین اسلام نباشد
وشارب آنها را حد میزنند خواه مستحل باشد یا نباشد سوم هرکه بفروشد خمر را وحلال داند فروختن آنرا توبه میدهند او را
واگر توبه نکند میکشندش واگر حلال نداند تعزیر میکنند واگر سوای خمر از مسکرات دیگر بفروشد کشته نمیشود اگرچه توبه نکند
بلکه تعزیرش میکنند چهارم اگر توبه کند پیش از قیام بینه ساقط میشود حد او واگر بعد از اقامت بینه توبه نماید ساقط
نمیشود حد واگر ثبوت حد باقرار او باشد امام مختارست خواهد عفو نماید وخواهد اجرای حد نماید وبعضی فقها گفته اند واجب
است بر امام اجرای حد واین اظهر است تتمه واین مشتمل است بر چند مسئله اوّل هرکه حلال داند چیزی را از محرمات

حقتعالی که اجماع است بر حرمت آن باشد مانند میته و خون و ربا و گوشت خوک و بر فطرت اسلام متولد شده باشد واجب القتل است و اگر مرتکب آن شود بدون استحلال تعزیر میکنند او را دوم کسیکه حد یا تعزیر او را موجب قتل شود دیت ندارد و بعضی فقها گفته اند که دیت او بر بیت المال است و قول اول مرویست سوم اگر حاکم اقامت حد کند و بعد از آن ظاهر شود بر او فسق شهود دیت مقتول از بیت المال بدهد و ضامن دیت حاکم نیست و عاقله حاکم نیست یعنی در صورتیکه حاکم غیر معصوم باشد چه از معصوم چنین حکمی صادر نمیشود و اگر بفرستد بسوی زن حامله کسی را برای احضار جهت استیفای حد و ساقط شود حمل آنزن از بیم شیخ رحمه الله فرموده که دیت جنین در بیت المال است و این قول قویست زیراکه اسقاط از روی خطا شد و تدارک خطای حکام تعلق به بیت المال دارد و بعضی فقها گفته اند که دیت بر عاقله امام میشود و چنین بود حکم حضرت امیر المومنین علیه السلام بر عمر ابن خطاب که در زمان عمر زنی را طلبیده بودند برای اقامت حد و آنزن حامله بود و بچه از شکم او افتاد طلب فتوی درین مسئله از آن حضرت نمود عمر گفتند که دیت بر عاقله حاکم است چه این قتل خطای محض است و دیت قتل خطا بر عاقله می افتد پس عمر تحصیل دیت از بنی عدی نمود که عاقله او بودند و فقها گفته اند که طریق این روایت معتمد نیست و بصحت نرسیده و مخالف اصول مذهب است و قول معتمد تعلق به بیت المال است و اگر امر کند حاکم یعنی حاکم غیر معصوم بضرب محدود زیاده از حد و محدود بمیرد پس بر حاکم است نصف دیت که از بیت المال خود بدهد و اگر حد زننده عالم بمقدار نباشد زیراکه این قتل خطای شبیه بعمد است و این در صورتیست که حد زننده واقف مسئله مقدار حد نباشد و اگر سهواً چنین حکمی کند پس نصف دیت مقتول تعلق به بیت المال میگیرد و اگر امر کند حاکم بقدر حد بزننده و او زیاده از حد بزند عمداً درینصورت نصف دیت بر ذمه حد زننده باشد و اگر زیاده بزند سهواً نصف دیت مذکوره بر عاقله حد اوست و درین مسئله احتمال دیگر هم هست و آن اینست که تمام دیت مقتول را تقسیم کنند بر سوطها یعنی بر ضربتها که تازیانه زده و مضروب بآن مرده و هر قدر دیت مقابل ضربتهای شرعی شود آنرا ساقط کنند و بقدر آنچه که مقابل ضربتها نامشروع شود از مال خود بدهد و بعضی گفته اند که تمام دیت از مال خود بدهد زیراکه کشتن بسبب همان زیادتی شده است و ضمان تمام دیت بر او باشد چنانچه اگر مریض مشرف بر موت را بزند با سنگ بر کشتی پر مال و مال تلف شود ضمان تمام آنمال بر ذمه او باشد

باب پنجم در حد سرقه و کلام در سارق است و مال مسروق و آنچه بآن ثابت میشود سرقه و حد آن و احکام لاحقه بآن اول در بیان سارق است یعنی دزد و در وجوب ایقاع حد بر دزد چند شرط است اول بلوغ است پس اگر طفل غیر بالغ دزدی کند او را تعزیر باید نمود و حد بر او نیست هر چند مکرر این کار کند و در کتاب نهایه گفته که اول او را عفو میکنند و اگر باز عود کند تادیب میکنند او را و اگر باز عود کند

میخ راشند بر انگشتان او را تا خون بیاید و اگر باز عود کند قطع میکنند او را سر انگشتان و اگر باز عود کند قطع دست میکنند
از او چنانچه از بالغ قطع میشود و درین باب روایات وارد شده دوم عقل است پس قطع کرده نمیشود دست دیوانه و تادیب
میکنند او را هر چند مکرر سرقه کند مترجم گوید اگر جنونش دوری باشد و در هنگام افاقت دزدی کند حکم مجنون ندارد و همچنین
اگر تعزیر موجب باز ماندن او را از سرقه نشود تعزیر از او ساقط نمیگردد و تعزیر منوط برای حاکم باشد و حد و احکام مجانین
باختلاف اقسام جنون مختلف میشود للجنون فنون کذا فی المسالک سوم ارتفاع شبهه پس اگر توهم کند که مسروق ملک
اوست و بعد از آن ظاهر شود که ملک او نبوده قطع نمیشود و همچنین اگر مال مشترک باشد و بردارد قدری از آن بگمان اینکه بقدر
حصه او است چهارم ارتفاع شرکت پس اگر بدزدد از مال غنیمت در آن دو روایت است یکی آنکه قطع نمیشود مطلقا
و در روایت دوم آنکه اگر مال مسروق زیاده از مقدار حصه او باشد و آن زیادتی بقدر نصاب قطع بود حکم قطع میکنند والا
قطع ساقط میشود و درین مسئله تفصیل خوب است و آن اینست که اگر مشتبه شود بر او بگمان کند که آنچه گرفته بقدر حصه است
و بعد از آن ظاهر شود که زیاده بوده حکم قطع ندارد و الا قطع میکنند و اگر بدزدد از مال مشترک بقدر حصه خود قطع نمی شود
و اگر زیاده از حصه خود بگیرد و زیادتی بقدر نصاب قطع باشد قطع میشود در صورتیکه شبهه نباشد و علم بتحریم باشد پنجم از مال مستور که محفوظ
باشد کشف ستر نموده برآرد یا نقب زدن یا بشکستن قفل و واکردن در خواه بانفراد یا مشترک پس اگر یکی هتک ستر کند
و دوم مال برآرد بر هیچکدام قطع نیست ششم متاع برآرد یا بانفراد یا بشرکت و متحقق میشود اخراج بسبب مباشرت و شبهه
آن هر دو باین معنی که یا خود برآرد یا بسبب برآوردن از مکان مستور باشد مانند اینکه ریسمان بر آن بندد و از بیرون آنرا بکشد
یا بگذارد آنرا بر پشت چارپای یا به بندد بر بال جانور که معتاد باشد آن جانور به برگشتن نزد او و اگر امر کند طفل غیر ممیز را باخراج
آن متاع قطع تعلق بامر کننده میگیرد نه بطفل زیرا که طفل بمنزله آلت اخراج است مترجم گوید ظاهر کلام مصنف دلالت
دارد بر آنکه اگر دو شریک بشرکت یک نصاب برآرند قطع بهر دو تعلق میگیرد ولیکن احوط آنست که در هر یک از مال مسروق
که بحد نصاب رسد قطع بهر یک تعلق میگیرد و الا بهر کدام که نصاب برآرد قطع لازم میشود و دون الآخر هفتم آنکه پدر سارق
مال پسر نباشد و قطع میکنند دست پسر را اگر دزدی مال پدر کند و همچنین قطع میکنند دست اقربا را بدزدی مال اقربا و قطع
میکنند دست مادر را بدزدی مال پسر هشتم بطرق سر برآرد مال را نه آشکارا پس اگر بقهر و ظاهر اهتک ستر نموده از مال
محفوظ برآرد غاصب است و قطع ید او نمیکنند و همچنین امین اگر مال امانتی را از مکان محفوظ برآرد بخیانت بر او حکم قطع نیست
و ذمی و مسلمان درین حکم مساوی اند و آزاد و مملوک نیز یک حکم دارند در صورتیکه سرقه عبد بقیام بینه ثابت شود نه باقرار
عبد و حکم زن و مرد هر دو یکی است درین مسئله چند مسئله اول قطع ید نمیشود از راهن اگر بدزدد متاع مرهون را

از خانهٔ مرتهن هرچند مرتهن سزاوار نگاهداشتن مرهون نیست و همین حکم است در موجر هم یعنی اگر کسی باجاره بدهد حیوانی را مثلا
بدیگری جهت بارکشی تا مدتی معین در بدل مبلغی مشخص و مالک آنحیوان بدزدد آن را از خانهٔ اجاره گیرنده هرچند مالک
ممنوع التصرف باشد در آن تا هنگام انقضای ایام اجاره درینصورت هم حکم بقطع ید مالک بسبب سرقه نمیشود زیراکه
هرچند قایل شویم بآنکه اجاره گیرنده مالک منفعت آنحیوان است تا هنگام انقضای ایام اجاره ولیکن سرقه مقدار نصاب
قطع ید نموده از مال مسروقه منه بلکه تصرف عین مستاجره مال سارق است تا حق کرده او را تکلیف استرداد عین موجره
بمستاجر میرسد و سزاوار حد سرقه نباشد دوم قطع نمیکنند دست غلام را اگر بدزدد مال آقای خود را و نه دست غلام
غنیمت دار الحرب را اگر در مال غنیمت دزدی کند زیراکه در آن مزید نقصان آقا است ولیکن تادیب میکنند
او را تا قطع جرأت او درین کار شود و درین باب روایت هم در رسیده سوم قطع میکنند دست اجیر را که برای
مزدوری بخانه بیارند اگر بدزدد متاع را که مستور و در حفظ از حرز باشد از مزدور و آشکار انباشد و در روایتی وارد شده
که قطع نکنند و این روایت محمول است بر آنکه او را امین در آنحال کرده باشد و از نظر او مستور نداشتند و چنین دست زوج را
هم قطع میکنند هرگاه مال زوجه بدزدد و همان شروط که در قطع معتبر است و زوجه را هم اگر دزدی کند در مال زوج
بشروط مذکوره و در عمان دو قول است یکی آنکه مطلقا قطع میکنند خواه مسروق مستور که در حرز باشد از نظر او یا نباشد
و این مرویست و قول دیگر آنکه قطع کرده میشود اگر متاع مستور که در حرز او داشته اند بر و این قول اشبه است
چهارم اگر بر آرد متاعی را و صاحب خانه بگوید که بدزدی بر آوردی و او بگوید که تو بخشیدی آنرا بمن یا بگوید که باجازت تو
بر آوردم حد ساقط میشود بسبب عروض شبهه و قول صاحب خانه است با قسم او و در باب مال هم چنین اگر بگوید که مال
از منست و صاحب خانه انکار کند درینصورت هم قول قول صاحب خانه است با قسم او و تاوان میگیرد از کسی
که بر آورده و قطع دست نمیشود زیراکه جای شبهه که سبب اسقاط حد میشود دوم در مسروقست یعنی متاع دزدیده حکم
قطع دست نیست در متاعیکه کم از ربع دینار باشد و قطع میشود در سرقه ربع دینار که نصاب قطع است و میباید
که ربع دینار از طلای خالص مسکوک باشد یا متاعی باشد که قیمت آن ربع دینار بود یا زیاده از ربع و کم نباشد
خواه پارچه باشد یا از جنس غله خوردنی یا میوه و سوای آن و خواه اصل آنرا اباحت باشد مانند علف صحرا که تا در
صحرا است هرکه بدزدد بیارد مالک آن میشود و مباح است برداشتن آن بهرکس تا مباح بر غیر مالک نباشد و ضابطه
آن اینست که در تملک مسلمانی در آید مانند خوک و خمر نباشد و در گل ارمنی و سنگ رخام روایتی وارد شده
که بر سارق آن حد نیست و این قول روایت ضعیف است و از جمله شروط قطع است که در حرز مالک باشد

یا بنظر او که بقفل و در جای محفوظ در بسته باشد یا مدفون در زمین گذاشته باشند و بعضی فقها گفته‌اند که در مکانی باشد که غیر مالک
در آنجا نتواند در آید بدون اجازت مالک پس متاعی که در حرز نباشد قطع نمیکنند سارق آنرا چنانچه بگیرند از آسیا خانه‌ها
و حمامها و مواضع که خلائق ماذون باشند در آمد و رفت بآن مواضع مانند مساجد و بعض دیگر از فقها گفته‌اند که هرگاه مالک
خبردار آن مکان باشد آنرا هم حرز خوانند چنانچه قطع نمود پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم دزد صفوان بن امیه را که از مسجد
ردای او دزدیده بود و درین قول تردد است شیخ علیه الرحمه گفته که در صورت دوام خبرداری مالک از چنین امکنه اگر متاعی
بقدر نصاب قطع دست برد بر سارق حد لازم میگردد و الا فلا و آیا قطع ید میشود دزد لباس کعبه در مبسوط و خلاف گفته
که بلی و در آن اشکال است زیرا که تمام خلائق در آنجا آمد و رفت میکنند و حرز که شرط قطع است در آن نیست و قطع نمی شود
اگر بدزدد از جیب یا آستین جامهٔ بالای و قطع میشود اگر از جیب یا آستین جامه زیرین بدزدد و همچنین قطع نیست بر دزدی
میوه از بالای درخت و قطع میشود اگر میوه را بعد از چیدن در مکان محفوظ بگذارند و از آنجا ببرد و همچنین قطع نیست بر کسیکه چیزی
خوردنی بدزدد در سال قحط و هر کس طفل صغیر را بدزدد اگر آن طفل مملوک باشد و قیمتش بحد نصاب برسد قطع دست سارق
میکنند و اگر آزاد بود او را بفروشد قطع دست سارق برای حد نمیکنند و بعضی فقها گفته‌اند که قطع میکنند برای دفع فساد
و اگر عاریت بدهد بکسی خانهٔ خود را و بعد از آن نقب زده در آنخانه در آید و مال مستعیر از آنجا بر آورده ببرد قطع میکنند و همچنین
حکم است اگر باجاره بدهد خانهٔ خود را و از آنخانه بدزدد متاع مستاجر و قطع میکنند دست کسی را که مال وقف بدزدد و هرگاه
مطالبه حد کند موقوف علیه زیرا که موقوف علیه مالک آنست و شترها در حرز مالک نمیشود با آنکه در نظر مالک باشند
و گوسفند هم در حرز مالک نمیشود با آنکه چوپان ناظر بر آنها باشد بلکه در مکانی باشند که دزد آنجا نقب زده یا قفل شکسته بر آرد
از حرز بر آورده مستحق خواهد بود و درین مسئله قول دیگر هم هست که مذهب شیخ است رحمه الله و آن اینست که هرگاه شتر
در چراگاه باشد و بنظر شتربان بود حرز اوست زیرا که مردم بهمین قسم نگاه میدارند حیوانات خود را نزد نگاهبانان و اگر بطرف
شتر نگاه نکند و بخوابد پس در حرز نباشد و همین قسم در گوسفند و گاو هم و اگر بدزدد در دروازه بیرون مکان حرز یا در دروازه جای
مکان حرز از شیخ رحمه الله در کتاب مبسوط گفته که قطع دست باید نمود زیرا که آنهم در حرز اند یا ده پس سرقه آنها
سرقه متاع محرز است و همچنین اگر آدمی در خانه خود باشد و دروازه‌های آنخانه وا باشد اشیائیکه در آنخانه است تا هنگامیکه
او ناظر باشد در حرز است و اگر در وا کرده بیرون آرد متاع را از حرز بر آورده باشد و حکم قطع بر او جاری میشود و اگر
دروازه وا گذاشته بخواب رود حکم حرز زائل میگردد و مصنف گفته که درین قول تردد است ظاهر میگوید اختلاف درین مسئله مبنی بر اختلاف
تفسیر حرز است اگر گوییم که حرز مکانیست که غیر مالک نتواند در آن بدون اجازت مالک در آید یا مکانیست که دزد در آمدن

در آن خایف و در خطر باشد یا قائل شویم بآنکه عادت از آنمکان حرز و حفظ گویند پس قول شیخ رحمه الله بلزوم قطع در سرقه از این مکانها حق باشد و اگر تفسیر حرز کنیم بآنکه بر آن در بسته شده باشد و در زیر قفل باشد یا مدفون در زمین بود و قول مصنف و تابعان او که عدم قطع است و سابقا جزم بآن نمود و درین جا بطریق تردد گفته معتبر خواهد بود والله اعلم و قطع کرده میشود دست کفن دزد زیراکه قبر حرز آنست که قیمت آن بمقدار نصاب قطع باشد و بعضی فقها گفته اند که بلی و بعض دیگر میگویند که شرط نیست و قول اول اشبه است و اگر نبش قبر کند و نگیرد کفن را تعزیر میکنند او را و اگر مکرر کند این کار را و بدست سلطان نیفتد که تعزیرش کند میرسد سلطان را که بکشد او را برای اینکه باعث عبرت دیگران بشود سوم چیزیست که ثابت میشود سرقه بآن و ثابت میشود بشهادت عدلین و یا باقرار دو مرتبه و کفایت نمیکند اقرار یک مرتبه و شرطست در مقر بالغ عاقل باشد و آزاد بود و باختیار خود اقرار کند و اگر اقرار کند بنده قطع نمیشود دست او که متضمن اتلاف مال غیر است و غرامت مال بر ذمه مقر میشود که هرگاه آزاد و موسر شود ادا کند و اگر آقا او را تصدیق کند با قطع و ثبوت مال هر دو متعلق باو میشود یعنی به عبد و اگر اقرار کند باکراه ثابت نمیشود حد و نه تاوان مال و اگر بعد از اقرار باکراه رد مال مسروق کند بسبب زدن شیخ در کتاب نهایه فرموده قطع بر او لازم میشود و بعضی فقها گفته اند که لازم نمیشود زیراکه احتمال هست که آنمال در دست او بغیر جهت سرقه باشد و باکراه و ضرب اقرار ورد نموده و این قول خوبست و اگر اقرار کند دو مرتبه و بعد از آن رجوع کند حد ساقط نمیشود و لازم میشود تاوان مال مسروق و اقامت حد واجب است و اگر اقرار یک مرتبه کند واجب نمیشود حد و واجب میشود تاوان مال چهارم حد است و آن بریدن چهار انگشت است از دست راست و وامیگذارند کف دست و انگشت ابهام او را و اگر بار دوم بعد از قطع دزدی کند پای چپ را باید برید از بند قدم و پاشنه پای او را میگذارند که بر آن ایستاده تواند شد پس اگر مرتبه سوم باز دزدی کند محبوس میسازند او را حبس ابد و اگر در آنجا هم دزدی کند میکشند او را و اگر مکرر از او سرقه صادر شود بدون تخلل حد یک حد بر او کفایت میکند و قطع نمیکنند دست چپ او را با وجود دست راست بلکه دست راستش باید برید هر چند آن شل باشد و همچنین اگر دست چپ او شل باشد همان دست راست باید برید یا هر دو دست شل باشند همان دست راست بریده میشود و اگر دست چپ نداشته باشد در مبسوط گفته که دست راستش بریده نشود هر چند بدست بمانده و در روایت عبد الرحمن بن حجاج از حضرت صادق علیه السلام است که قطع نمیشود و قول اول اشبه است و اگر در وقت قطع دست راست داشته و بعد از آن بر طرف شود آن دست پیش از اقامت حد قطع تعلق بدست چپ نمیگیرد زیراکه تعلق بدست راست گرفته که آن بر طرف شده و اگر در هنگام دزدی دست راست نداشته در نهایه گفته که دست چپ او را ببرند و در مبسوط گفته که پای چپش را باید برید و اگر دست چپ هم نداشته باشد

بریده میشود پای چپ و اگر دزدی کند و بی دست و پا باشد محبوس میشود و در جمیع این احکام اشکال است زیرا که تجاوز است از موضع قطع که شارع مقرر فرموده و بدون اذن شارع چگونه جرأت برآن توان نمود یعنی اصل در قطع سارق آنست که دست راست او را در دزدی ببرند در مرتبهٔ اول و بعد از آن پای چپ در مرتبه دوم و بعد از آن حبس مخلد در مرتبه سوم و قطع غیر این اعضا وارد نشده پس سندی ندارد و ساقط میشود حد بسبب توبه پیش از ثبوت نزد حاکم و واجب میشود حد اگر توبه کند بعد از ثبوت بینه بر قاضی و اگر توبه کند بعد از اقرار بعضی فقها گفته اند که قطع واجب و بعض دیگر میگویند که مختار است امام در اقامت حد و عفو و سند آن روایت است در آن ضعفی هست و اگر قطع کند حد زننده دست چپ او را با وجود دست راست و با وجود علم بوجوب قطع دست راست پس بر آن حد زننده لازم میشود قصاص و ساقط نمیشود بریدن دست راست از دزد و اگر حد زننده بگمان دست راست دست چپ را ببرد در این صورت قیمت دست چپ بر او لازم میگردد و آیا قطع دست راست ساقط میشود یا نه در مبسوط گفته که ساقط نمیشود زیرا که حکم قطع بر آن تعلق گرفته پیش از آنکه برطرف شود و در روایت محمد ابن قیس از حضرت امام محمد باقر علیه السلام است که حضرت امیر المومنین صلوات الله علیه فرموده که قطع کرده نمیشود دست راست او بعد از آنکه دست چپش را بریده اند و هرگاه دست سارق را قطع کنند مستحب است که او را داغ کنند بروغن جوشان بجهت رعایت او که خونش بند شود بسبب استحکام افواه عروق و لازم نیست داغ کردن و اگر قطع موجب سرایت شود هیچکدام از مدعی و حاکم و حد زننده ضمان آن نیست زیرا که استیفای حد بحکم شرع بعمل آمده هرچند در گرما و سرما بوقوع آید و برای سارق منجر بضرر دیگر شود پنجم در لواحق و در آن چند مسئله است اول واجب میشود بر سارق که اعاده عین مسروق کند بمالک و اگر تلف شود مثل آن بدهد والا قیمت بدهد اگر مثلی نباشد و اگر نقصان در آن شود بر ذمهٔ او است تفاوت نقصان و اگر مالک آن بمیرد بورثهٔ او رد کند و اگر وارثی نداشته باشد بامام بدهد دوم هرگاه بدزدند دو کس مالی را که بحد نصاب قطع برسد در وجوب قطع دست هر یک دو قول است شیخ در نهایه گفته که واجب میشود قطع و در خلاف گفته که هرگاه نقب بزنند سه نفر و حصهٔ هر کدام بحد نصاب قطع برسد همه را قطع میکنند و اگر کم از آن باشد قطع ندارد و توقف درین مسئله احوط است سوم اگر دزدی کند و حاکم دست بر او نیابد و بعد از آن باز دزدی کند مرتبه دوم قطع دست او میکنند بدزدی دوم و تاوان هر دو مال از او میگیرند و اگر ثابت شود به بینه و بعد از آن گرفته شود قطع دست او کنند و بعد از آن بینه دیگر اثبات دزدی دوم کند شیخ در نهایه گفته که دست او را به ثبوت دزدی اول میبرند و پای چپش را بدزدی دوم بمقتضای روایت و توقف نمودند بعضی فقها درین مسئله و آن بهتر است چهارم قطع دست سارق موقوف است بر مطالبهٔ مالک مال مسروق پس اگر مرافعه نکنند مالک دعوی سرقه را نزد حاکم

حاکم نرسد که دزد را طلب کند هر چند اقامت بینه شده باشد و اگر ببخشد دزد را مالک حد ساقط میشود و همچنین اگر عفو کند از قطع دست اما بعد از مرافعه نزد حاکم و ثبوت سرقه ساقط نمیشود حد نه بهبه و نه به عفو **فرع** اگر دزد ببرد مالی را و بعد از آن مالک آنمال شود بمیراث یا به هبه و امثال آن پیش از مرافعه ساقط میشود حد از او و اگر مالک شود بعد از مرافعه نزد حاکم حد ساقط نمیشود **پنجم** اگر برآرد دزد مال را و باز برساند بمکان حرز و حفظ ساقط نمیشود از او حد زیرا که سبب برای وجوب حد برآوردن آنمال است از حرز و این امر متحقق شده و درین مسئله تردد هست زیرا که قطع موقوف است بر مرافعه مالک و هرگاه آنمال را دفع کند بمالکش پس ورد مطالبه نمانده و اگر جمعی باتفاق حرز را بشکنند و برآرد یکی از آن جماعت مالی را پس قطع بتنها شخص برآورنده مشخص میشود زیرا که او بسبب برآوردن مال از حرز مستوجب حد گردیده و دیگران بسبب شکستن حرز مستحق زدن حد نیستند و اگر یکی آنمال را نزدیک به برآوردن کرده و دیگری از آنجا برآورده درینصورت هم قطع بر کسی است که برآورده و همین حکم است اگر یکی از دزدان مال را از درون در میان نقب رساند و دیگری بیرون مانده آنرا بیرون برآورد درینصورت هم قطع واجب میشود بر کسی که برآورده و شیخ در مبسوط گفته که بر هیچکدام ازین دو کس قطع ثابت نمیشود زیرا که هیچ یک از اینها مال را از کمال حرز بر نیاورده که موجب قطع باشد **ششم** اگر برآرد از حرز مالی را بمقدار نصاب بیکدفعه قطع بر او واجب میشود و اگر برآرد چند مرتبه پس در وجوب حد تردد است اصح وجوب قطع است زیرا که برآورد دزد دیده مالی را بقدر نصاب اگر چه بتفاریق باشد و اشتراط برآوردن یک مرتبه در اخراج نصاب غیر معلوم است و بثبوت نرسیده **هفتم** اگر نقب زد و گرفت مال را بمقدار نصاب قطع و در آن عملی کرده که بسبب آن نقصان قیمتش شده از مقدار نصاب قطع و بعد این عمل آنمال را از آنجا برآورده مثل اینکه جامه را پاره کرده یا گوسفند را ذبح کرده ساقط میشود قطع زیرا که او آنمال بر نیاورده بمقدار نصاب اگر چه ضامن آنمال بسبب نقصانی که در آن مباشرت او شده اما اگر برآرد آنمال را بقدر نصاب و بعد از آن قیمتش کم شود پیش از مرافعه نزد حاکم ثابت میشود قطع زیرا که او مال را بقدر نصاب قطع دزدیده و بعد از آن اگر نقصان قیمتی بآن شده اعتبار ندارد چه معتبر هنگام دزدیدن آنمال است **هشتم** اگر بلع کند در مکان حرز متاعی را که بقدر نصاب قطع باشد مانند دانه مروارید پس اگر متعذر باشد برآوردن آن حکم تلف کننده شایع دارد که ضامن تاوان آنست و حد سرقه ندارد و اگر اتفاقی برآید از شکمش بعد از آنکه از مکان حرز بیرون رود پس درینصورت هم ضامن است و اگر برآمدن آنمال از شکم متعذر نباشد نظر بر عادت آن شخص مانند اینکه معتاد بقی باشد که هر چه بلع کرده بیرون برآید قطع کرده میشود زیرا که حکم متاعی دارد که در ظرفی گذاشته از حرز برآورد **باب ششم** در حد محارب یعنی رهزن و محارب کسی است که سلاح برهنه کند از برای ترسانیدن مردم خواه در بر و خواه در بحر خواه در روز و خواه در شب در سواد شهر

یا در بیرون شهر و آیا شرط است در لزوم حد که سپاهی و از اهل جنگ و جدل باشد در آن تردد است اصح آنست
که شرط نیست هرگاه معلوم کند بقصد ترسانیدن مردم سلاح از غلاف برمی آورد و درین حکم مساویست مرد و زن اگر
اتفاقاً زنان بکار راهزنی اشتغال نمایند و اگر با وجود ضعف و ناتوانی باین کار مشغول شود آیا حد محارب جاری میشود بر او
یا نه در آن تردد است اشبه آنست که حد ثابت میشود بر او هم و قصد تخویف هم کافیست هرچند قادر بر آن نباشد طلیعه
لشکر راهزن که برای اطلاع بر حال مردم برآید و معین محارب مانند کسی که آذوقه بردارد حکم محارب ندارد مادام که مباشر
برهنه کردن سلاح حرب و ترسانیدن مردم نشوند و ثابت میشود این جنایت باقرار هرچند یک مرتبه باشد و بشهادت
دو عدل هم و بشهادت زنان خواه منفرد باشند یا بانضمام مردان ثابت نمی شود و اگر شهادت بدهند بعضی دزدان راهزن بر
دزدان دیگر قبول نمی شود شهادت آنها زیرا که عدالت ندارند و هم چنین اگر بعضی غارت زدگان شهادت بدهند
برای بعض دیگر قبول نمیشود شهادت آنها برای نفع یکدیگر زیرا که موضع اتهام است شاید برای نفع یکدیگر اقرار می نموده باشند
اما اگر شهادت بدهند بعضی باین طریق که راهزنان از ما اعراض کردند و چیزی نبردند و از این جماعت گرفتند مال قبول
میشود شهادت زیرا که تهمت جلب نفع برای خود از آنها رفع میشود که مانع قبول شهادت بود و حد محارب بمقتضای
آیه کریمه انما جزاؤا الذین یحاربون الله و رسوله و یسعون فی الارض فسادا ان یقتلوا او یصلبوا او تقطع ایدیهم و ارجلهم
من خلاف او ینفوا من الارض قتل است یا صلب یعنی بدار کشیدن یا قطع دستها و پاهای آنها بر خلاف یعنی دست راست
و پای چپ یا دست چپ و پای راست یا اخراج بلد و فقها اختلاف کرده اند در آنکه این حدود بحسب اختلاف جنایات
محاربین مختلف است یا همه آنها باختیار حاکم است مفوض هر کدام از اینها که خواهد بعمل آرد شیخ مفید رحمه الله فرموده که باختیار
حاکم است و شیخ رحمه الله گفته که تفصیل دارد که محارب اگر کسی را بکشد او را هم میکشند و اگر وارث مقتول عفو کند
امام او را میکشد برای عبرت دیگران و اگر بکشد راهرو را و مال هم از او بگیرد واپس میگیرند از او مال را و قطع میکنند
دست راست را و پای چپ او را و بعد از آن میکشند او را و بدار میزنند و اگر بگیرد مال و نکشد کسی را قطع کرده میشود
دست و پای او بر خلاف و اخراج بلد میشود و اگر زخم زند و مال کسی بگیرد و بعد از قصاص جراحت اخراج بلد میشود
و اگر اقتصار کند بر کشیدن سلاح و ترسانیدن مردم غیر اخراج دیگر عقوبتی باو نمیشود و سند این تفصیل احادیثی است
که از حضرات ائمه معصومین علیهم السلام مروی شده ولیکن سند ان احادیث ضعیف است و در عبارات روایات هم
قصوری و اضطرابی در دلالت بر این تفصیل پس حاصل اینست که عمل منحصر شود باعتبار ظاهر آیه کریمه و اینجا چند
مسئله است اول هرگاه بکشد راهزنی کسی را برای طلب مال واجب میشود کشتن او برای قصاص اگر مقتول

عفو او باشد مانند اینکه مسلمان مسلمان را بکشد و حر حر را یا بنده بنده را و اگر وارث مقتول عفو کند میکشند او را برای
حد قطع طریق خواه مقتول کفو قاتل باشد یا نباشد و اگر بکشد کسی را نه برای طلب مال حکم قاتل عمد دارد و کارش
با ولی مقتول است و اگر زخم زند وی را عفو کند قصاص در جراحت هم ساقط میشود علی الاظهر دوم هرگاه توبه کند
پیش از آنکه حاکم قادر شود بر او ساقط میشود حد محارب از او و ساقط نمیشود حقوق مردم مانند قتل و جرح و مال و اگر توبه کند
بعد از آنکه حاکم بر او ظفر یابد هیچکدام از حد و قصاص و تاوان مال ساقط نمیشود از او سوم دزد هم حکم محارب دارد
پس هرگاه در آید در خانه جهت دزدی میرسد مالک آنخانه را که با او محاربه کند و اگر مدافعه منجر بقتل او شود خونش
هدر است که واقع ضامن آن نیست و اگر در واقع جنایت کند ضامن میگردد و جائز نیست مالک را که متعرض دزد
نشود و بگریزد از پیش روی او اما اگر بقصد کشتن او در آید درین صورت جهت محافظت نفس واجب است مدافعه
و جائز نیست که خود را باختیار بدست او بدهد و اگر عاجز شود از مقاومت و ممکن باشد گریختن بگریزد وجوبا چهارم
عقوبات محارب که در آیه کریمه مذکور و مبین است و اگر تخییر باشد چنانچه مرقوم شده و مختار مصنف هم همانست
اگر او را بدار بکشند باید زنده بدار بزنند و اگر بترتیب جنایات مفصله باشد بر طبق روایات باید بدار زدن
اگر قتل بعمل آید پنجم نمیگذارند مصلوب را بر بالای دار زیاده از سه روز و بعد از آن فرود آورند او را از چوب دار و غسل میت
میدهند و کفن میکنند و نماز میگذارند بر او و مدفون میسازند و کسی را که بعد از قتل بدار میزنند اول او را امر میکنند
که اغسال ثلثه میت بعمل آرد و بعد از آن او را میکشند و بدار میزنند دیگر حاجت غسل ندارد مگر آنکه پیش از قتل
اغسال بعمل نیاورد ششم اخراج میکنند محارب را از بلد و مینویسند بسوی حکام هر شهر که بآن شهر برود با
او مجالست و مواکلت و مشاربت ننمایند و بیع و شرا با او نکنند و اگر بطرف بلاد کفر برود منع میکنند او را از آن بلاد
و اگر آنها جا بدهند او را مقاتله مینمایند با آنها تا آنکه اخراج کنند او را از آن بلد مترجم گوید اخراج راهزن از بلد و منع مجالست
و مواکلت او در هر بلدی برای آنست که توبه کند از این عمل و در روایتی وارد شده که دائما او را از جائی بجائی اخراج میکرده باشند
تا یکسال یعنی اگر توبه نکند در اثنای سال و بعضی عامه گفته اند که مراد از اخراج از ارض حبس ابد است هفتم معتبر نیست
در قطع محارب که بمقدار نصاب قطع دست ببرد و در کتاب خلاف گفته که معتبر است و نیز معتبر نیست که از مکان
خود ببرد چنانچه در سرقه شرط است و مصنف رحمه الله میگوید که موافق آنچه گفتیم که عقوبات محارب بتخییر است فائده دیگر
بحث نیست زیرا که بمذهب تخییر جائز است قطع ید محارب هر چند مالی نبرده باشد و کیفیت قطع محارب اینست
قطع کنند دست راست او را و بعد از آن داغ میکنند آنرا پس قطع میکنند پای چپ او را و او را داغ

هم میکنند استنجا باو و اگر بهر دو داغ نکنند هم جائز است و اگر یکی ازین دو نداشته باشد عضو موجود را قطع باید کرد و انتقال حکم
از عضو معدوم بغیر آن عضو نمیشود و شیخ رحمه الله فرموده که اگر دست راست نداشته باشد دست چپ و پای راست
او را باید برید بمقتضای آیه کریمه او تقطع ایدیهم و ارجلهم من خلاف هشتم قطع کرده نمیشود دست مستلب و آن کسی است
که آشکارا مال دیگری را برداشته ببرد و بگریزد و محارب نباشد و نه دست مختلس و آن کسی است که خفیه مال کسی ببرد از غیر
مکان حرز و این هر دو را شوکتی و سلاحی و قوتی نمی باشد و مالی نیز باشند آنها را حد دزد و قاطع الطریق نیست بلکه تعزیر میکنند
آنها را بقدر صلاح حال آنها و همین است حکم کسی که بجد عهد و تزویر و خط جعلی دروغ مال مردم ببرد آن مال را از او میگیرند
و تعزیرش میکنند حاکم و همچنین است مبنج و آن کسی است که بنگ بخوردن کسی بدهد و هر قدر که داروی بیهوشی بخوراند که
موجب خواب سنگین شود و مال او را ببرد هیچکدام ازین ها را حکم سارق و محارب نیست بلکه واجب التعزیر اند و مال
برده از آنها مسترد میشود و اگر بفعل آنها خیانتی از آن بنگ خورده و دوای بیهوشی خورده بعمل آید یا ایذا و ضرری بسبب
بیهوشی برسد ضامن آن خیانت اند قسم دوم از کتاب حدود و در آن چند باب است **باب اول** در احکام مرتد است
و آن کسی است که کافر شود بعد از مسلمانی و او را دو قسم است **قسم اول** مرتد فطری است و آنکسی است که ولادتش بر اسلام
باشد یعنی ابوین او مسلمان باشند در وقت انعقاد نطفه در شکم مادرش و از او قبول توبه نمیشود و اگر باز رجوع باسلام کند
یعنی حد شرعی ارتداد نزد حاکم بعد از ثبوت ارتدادش ساقط نمیگردد و هرچند عند الله مقبول التوبه باشد و واجب القتل
است عند الناس مطابق احادیث صحیحه و زوجه اش از او جدا میشود و عده میگیرد عده وفات زوج و تقسیم اموال میشود
در میان ورثه اش هرچند ملحق بدار الحرب شود و خود را بجایی برساند که امام دست براو نیابد و مقتول نشود و شرط است
در ارتداد که بالغ و عاقل باشد باختیار ترک اسلام کند و کلمه کفر بگوید پس اگر باکراه بگوید لغو باشد و اگر ادعای اکراه کند
و علامات اکراه موجود باشد قبول میکنند دعوی او را و کشته نمیشود زن بسبب ارتداد بلکه او را حبس دائمی میکنند و اگر
توبه نکند هرچند مرتد فطری باشد و در اوقات نماز میزنند او را یعنی تا وقتیکه توبه کند یا بمیرد مترجم گوید فقها گفته اند که اگر
مرتد فطری توبه کند و کسی بر حال او مطلع نباشد یا اگر مطلع هم باشد قادر بر قتل او نبود توبه اش عند الله مقبول است
و عباداتش صحیح و معاملاتش جاری و حکم بطهارت او میتوان نمود و لیکن مال او و زوجه اش باز رجوع نمیشود بلکه تجدید
عقد با زوجه باید کند بعد از انقضای عده وفات و احتمال هست که در ایام عده هم عقد جائز باشد هرگاه حرام مؤبد
بر زوج نشود مانند مطلقه بطلاق سوم تا انقضای عده در میان و یا تخلل شرائط مذکوره در کتاب طلاق بر زوج
اول حلال نمیشود انتهی **قسم دوم** مرتد ملی است و آنکسی است که مسلمان شده باشد از کفر و بعد از آن مرتد شود

ویس اورا توبه میدهند و اگر امتناع کند از توبه میکشند و تلقین توبه برا و نمودن واجب است و تا چند گاه تلقین توبه باید نمود
بعضی فقها گفته اند که تا سه روز و در روز چهارم کشته میشود اگر تائب نشود و بعض دیگر میگویند که تا هنگامیکه ممکن باشد و را آن
توبه کردن و قول اول مرضیست و خوبست زیراکه در آن تضییق وقت نیست و مهلتی هست که عذر او برطرف شود
و املاک او بمجرد ارتداد از ملکیت او بیرون نمی آید بلکه باقی میماند در ملکیت او و عقد نکاحش برطرف میشود و موقوف میماند نکاح تا انقضای
عده و آن درینجا مانند عده طلاق است که سه طهر باشد و از اموال دینهای او را میدهند بطلبکارانش و هرچه در ذمه او باشد از حقوق
واجبی آنرا هم ادا مینمایند و مادام که زنده باشد نفقه اقارب او که عمودین اند یعنی آباء و اولاد آنرا نیز از مالش ادا میکنند
و بعد از قتلش ادای دیون او و آنچه بر ذمه او بود از حقوق واجبه از مالش میکنند و نفقه اقارب که تا ایام حیات میداد
و برا و واجب بود و نداده قضای آن واجب نیست و اگر کشته شود یا بمیرد ترکه او بورثه مسلمین میرسد نه بکفار و اگر وارث
مسلمان نداشته باشد تعلق بامام میگیرد و اولاد او در حکم مسلمانند پس اگر بالغ شوند و مسلمان باشند بحثی نیست و اگر
اختیار کفر کنند بعد از بلوغ توبه میدهند آنها را و اگر قبول توبه کنند حکم اسلام دارند و الا میکشند آنها را و اگر ولد او را
قاتلی بکشد پیش از آنکه موصوف بصفت کفر شود قصاص میشود برا و خواه پیش از بلوغ بکشد یا بعد از بلوغ و اگر ولد مرتد ملی بعد از ارتداد
او بهم رسد و مادرش مسلمان باشد حکم او هم مانند حکم اوست یعنی در حکم مسلمان است و اگر مادرش هم مرتد باشد و حمل او
بعد از ارتداد مادر بود حکم پدر و مادر دارد و اگر مسلمانی او را بکشد در بدل مرتد مسلمان را نمیتوان کشت و آیا جائز نیست
که او را غلام کنند شیخ رحمه الله دران تردد نموده و در بعضی تصانیف خود تجویز استرقاق او کرده زیراکه کافر است
که از دو کافر بهم رسید پس مملوک تواند شد و در بعض تصانیف دیگر منع نموده زیراکه پدرش مملوک نمیشود چه باسلام
استرقاق او حرام شده پس ولد او هم حکم پدر و مادر دارد و این قول ولی است و حاکم محافظت مال او میکند تا اتلاف
آن نتواند کرد پس اگر عود باسلام کند او سزاوارتر است بمال خود و اگر ملحق بدار الکفر شود اموال باقی میماند در حراست
حاکم و میفروشد حاکم از جمله اموالش آنچه در فروختن آن نفع مالک باشد مانند حیوان و درین باب چند مسئله است
اوّل هرگاه مرتد ملی توبه کند و مسلمان شود و باز مرتد گردد و باز توبه کند شیخ رحمه الله فرموده که در مرتبه چهارم میکشند
او را و نیز فرموده که اصحاب ما روایت نموده اند که در مرتبه سوم کشته میشود دوم هرگاه کافر را باکراه مسلمان کنند پس
اگر باشد از کفار ذمیه وامیگذارند آنها را بر دین خود حکم نمیکنند باسلام او زیراکه اکراه ذمی بر دین اسلام صحیح نیست
پس فعلی لغو باشد و اگر از جمله کفار حربی باشد که غیر از اسلام از آنها دست بر نمیدارند حکم باسلام او باید کرد چه اکراه
آنها بر دین اسلام جائز است و اثر مرتب میشود سوم هرگاه نماز گذارد بعد از ارتداد حکم نمیکنند بانکه عود باسلام

نموده خواه دار الحرب نماز بگذارد و یا دار الاسلام زیرا که ممکن است که ارتداد او بسبب انکار ضروری دیگر از ضروریات
باشد سوای وجوب صلوة و نیز محتمل است که تقیةً نماز گذارده باشد مترجم گوید این در صورتیست که از او اقرار شهادتین
در نماز شنیده نشود و گفته اند که باستماع شهادتین در صلوة هم حکم باسلام او میتوان کرد زیرا که گذاردن نماز دلیل توبه
مرتد و اسلام کافر نیست شرعاً بلکه شارع شهادتین تنها است نه او ضع نموده برای حکم باسلام تا آنکه چیزی عمل دیگر باشد چهارم
شیخ رحمه الله گفته در کتاب مبسوط بر سکران یعنی مست حکم باسلام و ارتداد میشود و اگر در حالت مستی مسلمان یا مرتد شود
و لفظ او معتبر است و این مشکل میشود در صورتیکه یقین بزوال تمیز از او حاصل شود چه عبارت غیر ممیز صحیح نیست شرعاً
و از این قول در کتاب خلاف رجوع نموده پنجم هرچه تلف میکند مرتد از مال مسلمان ضامن است آن را خواه در دار
الحرب تلف کند یا در دار الاسلام در حالت محاربه یا بعد از انقضای حرب و اگر کافر حربی تلف کند ضامن آن نیست
هرگاه مسلمان شود زیرا که اسلام محو میکند گناهان گذشته را و مصنف رحمه الله گفته که خطور میکند بخاطر که مرتد و حربی
هر دو ضامن اند اگر اتلاف مال مسلمان نمایند زیرا که مساوی اند در سبب غرامت که اتلاف مال غیر باشد بدون جواز
شرعی و حدیث نبوی که الاسلام یجب ما قبله حقوق الهی باشد نه حقوق ناس و الا بعد اسلام مطالبه دین هر دو از او ساقط
میشود ششم هرگاه دیوانه شود بعد از ارتداد کشته نمی شود زیرا که قتل مرتد ملی مشروط با امتناع از توبه است و امتناع
مجنون اعتبار ندارد هفتم هرگاه نکاح کند مرتد غیر فطری صحیح نیست تزویج او خواه مسلمه را بنکاح خود در آرد یا کافره را زیرا که
اسلام او مانع است از کافره باشد و اتصافش بکفر مانع نکاح مسلمه است هشتم اگر تزویج کند مرتد دختر مسلمه خود را صحیح نیست زیرا که
کافر را ولایت بر مسلمان نیست و اگر تزویج کند کنیز خود را در صحت نکاح آن کنیز تردد است اشبه جواز است زیرا که
ملک مرتد ملی حکم املاک و اموال مرتد فطری ندارد که تعلق بورثه او بگیرد بمجرد ارتداد او پس از ملکیت او بیرون نیامده
و صحیح باشد که او را نکاح کند و صاحب مسالک گفته که اقوی زوال ولایت نکاح است هرگاه مرتد ملی است والله اعلم نهم
کلمه اسلام اینست که بگوید اشهد ان لا اله الا الله و اشهد ان محمداً رسول الله و یا این کلمه طیبه ضم کند و برأت
من کل دین غیر الاسلام یعنی بیزار شدم از هر دینی غیر از اسلام تاکید شهادتین باشد و اقتصار بر شهادتین هم کافیست
و اگر مقر باشد بحق سبحانه و تعالی و به پیغمبر صلی الله علیه و آله وسلم و انکار عموم نبوت آنحضرت کند چنانچه بعضی یا انکار موجود
شدن پیغمبر نماید و اعتقاد موجود شدن آنحضرت بعد از این زمان داشته باشد با این کلمه طیبه ضم کند عبارتی را
که دلالت کند بر رجوع او از این اعتقاد باطل مثلاً بگوید که اقرار و اذعان نمودم بآنکه محمد صلی الله علیه و آله وسلم
موجود است و بوده در میان مردمان و انتقال نمود از دنیا بآخرت منحصر در آن چند مسئله است اول هرگاه

ذمی نقض عقد کند و ملحق بدار الحرب شود نفس او از امان برآمده و مالش که در دار الاسلام است و بر آنهم عقد امان بسته بود
باقی است بر امان پس اگر بمیرد وارث آنمال میشود و ورثه ذمی حربی او اگر منتقل شود مال بورثه حربی او برطرف میشود امان
در آنمال که مال کافر حربی شد که او را حرمتی و امانی نیست و به امام تعلق میگیرد زیرا که غازیان بر آن تصدیعی و بعضی نکشیده اند
و از جمله فیء خواهد بود که مال خالص امام است اما اولاد صغیر او پس آنها باقی اند بر ذمه و هرگاه بالغ شوند مختار اند در آنکه عقد ذمه
باقی بگذارند یا بمکان مأمن خود بروند و داخل کفار حربی شوند زیرا که مورث آنها با امان داخل بلده اسلام شده بود دوم
هرگاه بکشد مرتد مسلمانی را عمدا ولی مقتول را میرسد که او را بکشد بقصاص و قتل از ارتداد ساقط میشود و اگر ولی عفو کند کشته میشود
بسبب ارتداد و اگر مرتد مسلمانی را بکشد دیت تعلق بمال مرتد میگیرد که بتخفیف بدون تغلیظ از او میگیرند و مدت برای ادای
آن مقرر میکنند زیرا که مرتد را عاقله نیست و در آن تردد است و اگر کشته شود یا بمیرد مدت وعده دیت موقوف میشود
و در این حال میشود چنانچه مالهای دیگر که بمیعاد بر ذمه او باشد تمام معجل میگردد مترجم گوید مرتد کافر است و اقربای او که مسلمان
باشند عاقله کافر نمیشوند پس دیت بر مال او مقرر میشود چنانچه در کتاب الدیات مذکور خواهد شد و این کلام در مرتد فطری
مشکل است زیرا که مال او تعلق بورثه میگیرد بمجرد ارتداد و مالی ندارد که ادای دیت از آن کند مگر آنکه بگوییم که از کسب جدید
بهم رسانیده باشد و هرگاه حکم قتل بر او جاری شود کسب جدید که میکند و اگر بگوییم بآنکه تشبث باسلام دارد و اثر اسلام
بالکل از او برطرف نشده پس عقل بر اقربای او تعلق میگیرد لهذا مصنف تردد نموده والله اعلم سوم هرگاه توبه کند
مرتد و بعد از آن بکشد او را کسی که اعتقاد بقای او بر ارتداد داشته باشد شیخ رحمه الله فرموده که ثابت میشود بر او
قصاص زیرا که قتل مسلمان بظلم نموده ظاهر است که بعد از توبه اطلاق مرتد بر او نمیشود و در قصاص تردد است زیرا که
قصد قتل مسلم نکرده و شیخ علی رحمه الله گفته که قصاص لازم نمیشود و دیت باید بدهد **باب دوم در بیان بهائم**
و وطی مردها و آنچه تابع آنست هرگاه وطی کند بالغ عاقل بهیمه را که ماکول اللحم باشد مانند گوسفند و گاو متعلق میشود بسبب
آن بهیمه چند حکم تعزیر واطی و تاوان قیمت آن اگر خود مالک آن نباشد و تحریم گوشت آن حیوان و وجوب ذبح
و سوختن آن اما تعزیر واطی مفوض است برای امام هر قدر که صلاح داند و در روایتی وارد شده که بیست و پنج تازیانه
بزنند و در روایت دیگر حد زنا است و در روایت قتل است و مشهور قول اول است اما تحریم و آن شامل گوشت
و شیر و نسلهای آن بهیمه است بتبعیت تحریم بهیمه و ذبح با حکم تعبدی است که سبب آن بر عباد معلوم نیست یا از جهت
اینکه نسل او در میان مردم منتشر نشود که اجتناب از آنها متعذر شود اما سوختن برای اینست که تا مشتبه نشود
بعد ذبح بحلال اگر مطلب اهم از آن حیوان سواری و بارکشی بود مانند اسپان و استران و خران ذبح نمیکنند

آنرا تاوان میگیرند قیمت آنرا از واطی برای مالک بهیمه و اخراج می نمایند آن حیوان را از بلد این واقعه و میفروشند
آنرا در غیر آن بلد و این حکم هم یا تعبدیست که جهت آن بر ما ظاهر نیست یا برای اینست که تا عیب و عار لاحق مالک آن نشود
و قیمت آنرا بعضی فقها گفته اند که تصدق باید نمود و مصنف رحمه الله گفته که سند آن بمن نرسیده و بعض دیگر از اصحاب
ما گفته اند آنرا بکسی که تاوان داده میدهند و اگر واطی مالک باشد او متصرف قیمت میشود و این قول اشبه است
و ثابت میشود این عمل بشهادت دو مرد عادل و ثابت نمیشود بشهادت زنان خواه منفرد شوند یا منضم شوند بمرد و با قرار فاعل نیز ثابت
میشود هر چند یکمرتبه اقرار کند اگر مالک دابه باشد و اگر حیوان ملک دیگرے بود با قرار غیر مالک تعزیر بر مقر لازم میشود و با قرارش
و بس یعنی تحریم و بیع ثابت نمیشود زیراکه اقرار عقلا بر ضرر آنها مسموع است نه بر ضرر غیر هر چند مکرر اقرار بوطی آن بهیمه
نماید بعضی فقها گفته اند که اقرار یک مرتبه در ثبوت کافیست و اگر دو مرتبه اقرار کند ثابت میشود و این غلط است
اگر مکرر این عمل نماید و سه مرتبه تعزیر شود و در مرتبه چهارم واجب القتل گردد و وطی میته از دختران آدم حکم وطی زنده
دارد در گناه و حد و اعتبار احصان و عدم احصان چنانچه مذکور شد و در وطی میته گناه عظیم تر و شناعت بدتر است
پس امام زیاده از حد زنده بر او عقوبت میکند بقدریکه صلاح داند و اگر با زوجه میته خود کند ساقط شود حد لشبهه زوجیت
و اختصار بر تعزیر باید نمود و در عدد بینه درین کار خلافست بعضی اصحاب گفته اند که بدو شاهد ثابت میشود زیراکه
این شهادت بر یک فعل است که فعل واطی باشد بخلاف زنا با زن زنده که آن دو فعل است و بعضی فقها گفته اند که چهار شاهد میباید
زیراکه این هم زناست و بشهادت یکشاهد حد قذف بر او لازم میشود و دفع نمیشود مگر آنکه شهادت کامل شود بچهار شاهد
و این قول اشبه است اما اقرار و آن تابع شهادت است پس هر که چهار شاهد اعتبار نموده در اقرار هم چهار مرتبه اقرار
معتبر دانسته و هر که اقتصار بر دو شاهد کرده در اقرار هم بدو مرتبه اکتفا کرده دو مسئله اوّل هر که اغلام کند بمرده حکم
کسی دارد که اغلام با زنده کند و تعزیر میکنند او را بیشتر از تعزیر مغلم با زنده یعنی چون عمل هر دو یکیست حد هم واحد است
و با مرده این عمل قبیح تر پس تعذیب بیشتر میباید بعمل آید و بعد از تعزیر کشته میشود در صورت ایقاب و مقدار زیادتی
منوط برای حاکم است دوم هر که استمنا بر دست نماید تا آنکه انزال کند تعزیر میکنند او را و مقدار آن منوط
برای حاکم است و در روایتی وارد شده که حضرت امیر المومنین علیه السلام بر دست او زدند تا وقتیکه سرخ شد
و تزویج فرمودند از بیت المال و این تدبیریست که آنحضرت صلاح حال او دانسته اند نه اینکه از لوازم این عمل
باشد و ثابت مے شود استمنا بشهادت عدلین یا اقرار هر چند یک مرتبه باشد و بعضی فقها گفته اند که بیک
اقرار ثابت نمیشود و این توهم است مترجم گوید اخراج منی بغیر دست از جوارح و اعضا سوائے زوجه و کنیز

هم حکم اخراج بدست وارد و در اخراج آن بدست زوجه مملوکه محلله دو وجه است یکی آنکه مقتضی تحریم موجود است و آن اخراج
منی و تضییع آنست بدون جماع در تذکره آنرا حرام دانسته و نظر بر آنکه در آیه کریمه ازواج و ملک یمین مستثنی شده قال سبحانه
تعالی والذینهم لفروجهم حافظون الا علی ازواجهم او ما ملکت ایمانهم و مخصوص شده حفظ فرج در زوجه و مملوکه بجماع پس استمنا
در دست آنها هم نوعی از استمتاع باشد و حرام نخواهد بود **باب سوم در دفاع است** آدمی را میرسد که دفع ظلم
کند از نفس خود و ناموس خود بشرط امکان و عدم لحوق ضرر مترجم گوید از احادیث اهل بیت علیهم السلام ظاهر میشود
دفع سارق و ظالم از نفس و ناموس واجب است بر تقدیر قدرت و اگر مقدور نباشد و امید سلامتی در گریختن و عدم
محاربه بود همان واجب میشود اما مدافعه از مال صاحب مسالک گفته که اگر مضطر شود بسوی آن و گمان غالب سلامتی
باشد واجب است مدافعه از مال هم و الا واجب نیست انتهی و واجب است دفع شر عدو کند باسهل فالاسهل پس
اگر دفع شود بفریاد و طلب معاون اقتصار بر همان کند اگر در مکانی باشد که مددکار باو تواند رسید و اگر بان دفع نشود
پس بدست دفع کند او را و اگر کافی نباشد بعصا بزنند و اگر آنهم کفایت نکند بسلاح کار فرما شود و خون عدو سارق
هدر باشد و قصاصی ندارد خواه جراحت زند براو یا قتل کند او را و آزاد باشد یا مملوک و اگر دافع کشته شود حکم شهید دارد
در ثواب نه در باقی احکام مانند ترک تغسیل و تکفین و ابتدا بضرب و حرب نکند مادام که قصد او معلوم نشود و جایز است
دفع او مادام که مقابل باشد و اگر پشت گرداند واگذارد او را و اگر بزند او را و از کار بیندازد تمام کش نکنند زیرا که
قطع ضرر او شده و اگر در هنگام مقابله ضربی براو برساند که دستش بریده شود ضامن آن نیست در جرح و اگر جراحت
سرایت کند و بهمان کشته شود نیز هدر باشد و اگر برو بگرداند عدو و پشت بطرف ضارب کند و بعد از آن ضرب دیگر
دافع براو بزند پس این ضرب دوم مضمونست زیرا که دفاع بضرب اول متحقق شده پس اگر جراحت ثانی به شود
قصاص آنجراحت بر دافع تعلق میگیرد بمقتضای والجروح قصاص و اگر به شود جراحت اول و سرایت کند زخم دوم
و بکشد او را ثابت میشود قصاص در نفس نه در طرف چنانچه در صورت اول جراحت تعلق بطرف میگیرد نه بنفس
و اگر هر دو جراحت سرایت کند و منجر بقتل شوند پس بمقتضای اصول مذهب قصاص لازم میشود بر دافع بعد از آنکه
اولیای مقتول نصف دیت او کنند بدافع زیرا که بعد از این در مقام خود مذکور خواهد شد که اگر بدو سبب قتل عمد واقع شود
که یکی از آن مباح و دوم غیر مباح باشد در این صورت جایز است قصاص قاتل بعد از رد نصف دیت و جراحت
اول مباح بود که بان دفع متحقق شده و جراحت دوم غیر مباح و مضمون است پس در مقابل جراحت اول نصف
دیت نفس میشود و در مقابل جراحت دوم قصاص و اگر قطع کند دست سارق را در حالتی که مقابل باشد سارق

و پای او را در حالتی که پشت گردانیده و بازوی دست دیگر او را در حالتی مقابل بوده و بعد از آن هر سه قطع منجر بقتل او شود شیخ
رحمه الله در مبسوط گفته که بر او ثلث دیت لازم شود و اگر راضی بدیت شوند زیرا که دو سبب قتل مباح و یک سبب غیر مباح
است و اگر ولی مقتول طلب قصاص کند جائز است بعد از رد دو ثلث دیت اما اگر قطع کند دست او را و بعد از آن پای
او را در حالتیکه مقبل باشد و دست دیگر او را در حالتیکه مدبر باشد یعنی پشت گردانیده و هر سه قطع سرایت کند و منجر بقتل شود
پس اگر هر دو اتفاق کنند بر دیت نصف دیت بر قاتل لازم میشود و اگر طلب قصاص کند بعد رد نصف دیت جائز است
و فرق در میان این دو مسئله اینست که دو جراحت متوالی در اینجا حکم یک جراحت دارد و در مسئله اول هر کدام از سه جرح
علیحده اند و جرح حلال و جرح سوم یعنی متوسط حرام پس ثلث دیت در برابر آنها باشد و مصنف رحمه الله گفته که درین
فرق نزد من ضعفی هست و اقرب اینست که هر دو مسئله در حکم مساوی اند زیرا که حکم جراحت طرف ساقط میشود در صورت
بقتل چنانچه اگر قطع کند یکی دست دیگری را و یک دیگر پای او را و بعد از آن قطع کند اول دست دیگر او را
و این هر سه جراحت منجر بقتل شود هر دو جارح مساوی اند در قصاص و دیت **مسائل این باب**
اول اگر ببیند با زوجه خود یا کنیز خود یا غلام خود کسی را که کمتر از جماع با نها فعلی میکرده باشد مانند بوسیدن و مثل آن جائز است
که دفع کند او را و اگر دفع منجر بقتل شود هدر باشد یعنی عند الله مواخذ نباشد و عند الحاکم و اگر خیانت ثابت شود نیز هدر است
و اگر به ثبوت نرسد مواخذه ساقط نمیشود **دوم** هر کس نظر کند بر ناموس قومی میرسد آنها را که زجر کنند او را از این کار
و اگر اصرار کند و آنها سنگ و چوب بر او اندازند و بآن خیانتی بر ناظر باشد مثل آنکه مجروح شود یا بچشمش آفت برسد هدر است
و گناه و دیت ندارد و اگر بدون زجر و توبیخ ابتدا به احجار و ضرب چوب بها کنند ضامن تاوان جنایت میشود و اگر ناظر محرم
آن زنان باشد اقتصار بر زجر و منع کند و اگر بر او سنگ اندازد در حالتیکه ناظر محرم شرعی زنان او باشد و باعث جنایتی
شود ضامن تاوان جنایت میگردد و اگر زنان برهنه باشند جائز است که زجر کنند او را و سنگ اندازند بر او زیرا که
محرم زنان برهنه نیست مترجم گوید شارح لمعه گفته که فرقی نیست در میان مکان اطلاع و آنکه ناظر باشد یا مالک منظور
و اگر منظور در راه باشد نمیرسد که بر ناظر سنگ اندازد زیرا که خود تقریط نموده و از ستر برآمده و لیکن جائز است که [illegible]
او را زیرا که نظر انداختن حرام است بمنظور غیر محرم شرعی **سوم** و اگر بکشد عدو را در خانه خود و ادعا کند که بقصد کشتن
یا مال بیرون درآمده بود و ورثه مقتول انکار کنند و اقامت بینه بران نماید که با شمشیر برهنه مقابل [illegible] بقصد قتل شده
این شهادت باعث رجحان قول قاتل میشود و قصاص و دیت از او ساقط میگردد زیرا که [illegible]
و در چنین حالتی که اکتفا بقرائن احوال کافیست و شهادت بر آن قبول میشود و اگر بینه ندارد [illegible] قول قول وارث مقتول است

برای اینکه اصل عصمت مسلمانست علی ما فی المسالک چهارم اگر بر کسی حیوانی حمله کند و قصد اضرار جائز است که او را دفع
کند از نفس خود و اگر بسبب دفع تلف شود آن حیوان ضامن آن نباشد پنجم اگر بگزد کسی دست کسی را و بکشد معضوض
گزیده شده دست خود را از دهن گزنده و بسبب آن کشیدن دندان گزنده کنده شود و بیفتد هدر باشد و اگر برای خلاص
کردن دست خود طپانچه براو زند یا زخم کارد یا خنجر بزند جائز است زیرا که برای دفع تعدی از خود کرده که حلال است و هر گاه قادر باشد
بر دفع باسهل و بعمل آرد آنچه شاق تر باشد ضامن میشود ششم دو لشکر که بخلاف نزاع باهمدیگر مقاتله کنند هر کدام ضامن
جنایتی است که بر دیگری نماید و اگر یکی دست از محاربه کشیده و دوم براو حمله کند و آنکه دست کشیده بود دفع کند از خود براو
ضمانی نباشد اگر اقتصار بر همان مقدار که دفع بآن حاصل شود و دوم که بعد آن مباشر ایذا شده ضامن باشد و اگر دو کس
بر یک دیگر جراحت بزنند و هر کدام ادعا کند که قصدش دفع دوم بود از نفس خود قسم میدهند منکر را و آنکه جراحت زده ضامن
جراحت میشود یعنی بر مدعی سقوط ضمان بینه لازم میشود و بر منکر سقوط قسم و اگر هر دو قسم بخورند بر هر کدام دیت جراحتی که زده
راجع میشود هفتم اگر امر کند امام کسی را به بالا رفتن بر درخت یا فرود آمدن در چاه و او بمیرد پس اگر باکراه او را برین گمارد امام
ضامن دیت او باشد و درین فرض مخالفت مذهب امامیه است زیرا که امام معصوم میباشد که از و اکراه و اجبار بر کار غیر
واجب صادر نمیشود پس فرض اکراه در نائب امام باید کرد زیرا که در نائب شرط عصمت نکرده اند و اگر برای مصلحت عامه
مسلمانان اکراه کند بر بالای درخت رفتن کسی را مانند دیدبانی کردن دیت او تعلق به بیت المال میگیرد چنانچه اگر حکام
خطا کنند در حکم باید دیت از بیت المال مسلمانان بدهند و اگر اکراه بوقوع نیاید دیت بر آمر لازم نمیشود اصلا و علامه
در قواعد گفته که همین است اگر انسانی دیگر سوای نائب امام امر کند کسی را برفتن در چاه یا بالای درخت بدون اکراه
و اجبار و او بمیرد در چاه یا از بالای درخت بیفتد دیت براو لازم نمیگردد هشتم هرگاه تادیب کند کسی زوجه خود را تادیبی
مشروع و آن زن بمیرد شیخ رحمه الله فرموده که براوست دیت آن زن زیرا که تادیب مشروعه مشروط است بسلامتی هرگاه
منجر بقتل شود دیت لازم میگردد و درین تردد است زیرا که تادیب از جمله تعزیرات مباحه است قال الله تعالی فاضربوهن
پس موجب دیت چرا باشد و اگر بزند طفل را پدرش یا جد پدرش از برای تادیب و بمیرد براوست که دیت بدهد از مال
خود همچنین کسی را که غده باشد در سر یا در بدن و دیگری را امر کند که بر کند آنرا و بهمین کار بمیرد و اگر آمر کامل العقل باشد و قطع
چنین گرهی الّا منجر بقتل نباشد بر قاطع دیتی نیست زیرا که کاری کرده باجازت برای اصلاح و اگر بی اجازت کند
ضامن دیت میشود و قصاص ندارد زیرا که عمدا قتل نکرده و اگر مقطوع را ولی باشد پس اگر قاطع والی او باشد یا باجازت ولی
او را قطع کرده ضامن میشود ولی نه قاطع و بعضی فقها گفته اند که قاطع دیت میدهد هر چند باذن ولی باشد زیرا که

حکم تداوی دارد که طبیب ضامن دیت است و اگر بیگانه قطع کند در قصاص تردد است اشبه آنست که دیت
در مال او تعلق میگیرد نه قصاص زیرا که قصد قتل نکرده

کتاب القصاص

این کتاب در بیان قصاص است و آن بر دو قسم است **اوّل** قصاص نفس است و نظر در آن مستدعای چند فصل میکند
فصل اوّل در موجب آنست و آن اخراج نفس انسان معصوم الدم است که خونش مباح نباشد از روی ظلم و مساوی
باشد نفس قاتل با نفس مقتول در اسلام و کفر و دیگر اموریکه معتبر است در قصاص و متحقق میشود قتل عمد بقصد بالغ عاقل قتل را
بچیزیکه غالباً سبب قتل باشد و اگر قصد قتل کند بفعلی که غالباً بآن قتل متحقق نشود بلکه نادرةً باعث قتل باشد و اتفاقاً سبب
قتل شود پس اشبه ثبوت قصاص است و اگر قصد فعلی کند که بآن موت حاصل میشده باشد هرچند غالباً قاتل نباشد
و بقصد قتل نکند چنانچه بزند بر کسی سنگ ریزه یا چوبی سبک و بمیرد آنشخص بهمان دران دو روایت است اشهر آنست که قتل
عمد نیست که موجب قصاص باشد بلکه دیت لازم میشود و باید دانست که گاه قتل عمد متحقق میشود بمباشرت و گاه بسبب
اما مباشرت مانند آنست که ذبح کند کسی را یا خفه کند و یا سم قاتل بخوراند یا بشمشیر و کارد و چیز سنگینی و سنگ بسیار بزرگی
یا جراحتی در جای قتل هرچند فرو بردن سوزنی باشد بزند **و امّا تسبیب** و آنرا چند مرتبه است اول آنکه جنایت کننده
منفرد باشد در عمد و در سبب تلف نفس و در آن چند صورت است **اوّل** آنکه بیندازد بر کسی تیری و برسد او را و بکشد
کشته میشود بقصاص زیرا که تیر زدن باعث قتل میباشد غالباً و همین حکم است اگر بیندازد بر او سنگ منجنیق را یا خفه کند
او را بریسمانی و سست نکند آن ریسمان را تا وقتی که بمیرد یا بگذارد او را در حالتیکه نفسش قطع شده باشد یا سست و ضعیف
و بیدست و پا شده باشد که بمیرد اما اگر حبس بکند نفس او را اندکی بدون سختی که مانند آن قاتل نباشد غالباً و بعد از آن بگذارد
پس بمیرد در اینصورت در قصاص تردد است و اشبه قصاص است اگر بقصد قتل این عمل کند و دیه اگر بقصد قتل نشده باشد
یا مشتبه شود قصد و عدم قصد **دوم** هرگاه بزند کسی را بعصا مکرر آنقدر که احتمال زیست باآن نباشد [illegible] او
در زمان زدن در شدت گرما و سرما بهمان زدن بمیرد قتل عمد است و اگر بزند او را کمتر از آن و بعد از آن مرضی بهم رسد
مضروب را و بمیرد بهمان مرض حکم آن مانند حکم کسی است که حبس کند نفس انسانی را بدون سختی که مانند آن قاتل نباشد
و در مسئله سابق مذکور شد و همچنین اگر حبس کند کسی را و طعام و آب ندهد اگر آنقدر مدت محبوس سازد که مثل آن شخص
در آن مدت زنده نتواند بود و بمیرد حکم قتل عمد دارد **سوم** اگر بیندازد کسی را در آتش و بمیرد کشته میشود بقصاص هرچند
قادر بر خروج باشد زیرا که گاه باشد که بسبب دهشت آتش یا درهم کشیده شدن اعضا بسبب قدرت بیرون آمدن

ازاو شده باشد اما اگر معلوم شود که ترک خروج از آتش نموده با وجود قدرت بر خروج بطریق سهل انکاری یا تحمل مذلت
پس قصاص ندارد زیرا که اعانت بر قتل نفس خود نموده و بخاطر میرسد که درینوقت دیت هم ندارد زیرا که خود قتل نفس
خود نموده و نیست چنین اگر مجروح شود و ترک تداوی کند و بمیرد زیرا که این سرایت جراحت مضمونه است یا ترک مداوات
و در آن حکم قصاص است چنانچه بعد ازین مذکور خواهد شد و تلف از آتش بمجرد القا در آتش نشد بلکه بسبب احراق جدید است
که اگر یکدفعه در آتش نمیگرد نمیشد و همین حکم است اگر بیندازد کسی را در آب عظیم و اگر قصد کند کسی را و نه بندد رگ خود را
یا بیندازد کسی را در آب و او نگاهدارد خود را در زیر آب با وجود قدرت بر خروج قصاص دارد و نه دیت چهارم
اگر کسی جنایتی کند بر دیگری عمدا مانند اینکه دست او را ببرد و سرایت کند بریدن دست و منجر بقتل نفس شود قصاص
بر او لازم میشود یا انگشت او را ببرد عمدا با آلتی که غالبا موجب قتل باشد آنهم همین حکم دارد پنجم اگر بیندازد خود را از مکان
بلندی بر انسانی عمدا و چنین افتادنی غالبا موجب قتل باشد و هلاک شود آن آدم زیرین حکم قتل دارد و قصاص واقع
ثابت میشود و اگر غالبا موجب قتل نباشد درینصورت قتل خطا شبیه بعمد خواهد بود و در آن افتاده دیت مغلظه است
که بعد ازین مذکور خواهد شد و آنکه خود را انداخته اگر بمیرد خون او هدر باشد ششم شیخ رحمه الله فرموده که سحر را حقیقتی نیست
و در بعضی احادیث آمده که حقیقت دارد و شاید که آنچه شیخ گفته قریب باشد ولیکن بنا بر احتمال حقیقت اقربیت پس
اگر سحر کند کسی را و بمیرد موجب قصاص نمیشود و دیت هم لازم نمیگردد موافق مذهب شیخ و همچنین اگر اقرار کند بانکه
بسحر کسی را کشته و بنا بر آنچه ما گفتیم از احتمال لازم میشود بر او قصاص بسبب اقرار و در اخبار آمده که ساحر را باید کشت
شیخ در خلاف گفته که برای دفع فساد میکشند ساحر را بجهت سحر نه بقصاص مرتبه دوم از تسبیب آنست که ضم شود
با تسبیب مباشرت مجنی علیه هم و در آن چند صورتست اول اگر کسی پیش شخصی بیارد طعام مسموم را پس اگر آن شخص
که مسموم است عاقل باشد و بخواهش بخورد پس نه قصاص دارد و نه دیت و اگر نمیداند که مسموم است و بمیرد ولی او را میرسد که
بقصاص قاتل را بکشد زیرا که هر چند مباشر خوردن طعام نفس مقتول است ولیکن با عدم علم بمسمومیت خورده
حکم مباشرت قتل از او بسبب فریب و خدعه سم دهنده بوده و اگر بیندازد زهر در طعام صاحب خانه و بخورد آنرا
صاحب خانه و بمیرد شیخ رحمه الله در کتاب خلاف و مبسوط گفته بر او لازم میشود قصاص و درین اشکالست زیرا که
خود طعام را خورده و مباشر قتل خود شده و هرگاه مسبب و مباشر جمع شوند ضمان مخصوص مباشر باشد و این
بر اکراه کننده نخواهد بود و نظر بر اینکه مباشر عالم نبوده اثر مباشرت ضعیف شده قصاص تعلق بسبب میگیرد
یعنی بر کسیکه اکراه کرده مسئله ثبوت دیت است بر ذمه اندازنده بقصاص والله اعلم دوم اگر بکند چاهی عمیق در راه

ودیگری را طلب کند که از آن بیاید نادانسته وبیفتد در چاه وبمیرد براوست قصاص زیرا که این کار غالباً برای قتل
میکنند معاندان پس حکم قتل عمد دارد سوم اگر کسی مجروح کند دیگری را ومجروح مداوای جراحت کند بدوای سمی پس
ان دوا بسرعت قاتل باشد خود را خود کشته وبرجرح کننده قصاص جراحت است اگر شرعاً قصاص داشته باشد والا
تفاوت قیمت که بسبب جراحت او مجروح شده ودیتی براو لازم نمیشود واگر آن دوا بسرعت کشنده نباشد وگمان غالب
سلامتی مجروح بود وبمیرد ساقط میشود از دیت او آنچه مقابل فعل مقتول باشد که خوردن دوای سمی است ونصف دیت
می باید جارح بدهد بورثه مقتول زیرا که موت او مستند بدو فعل شده وولی مقتول را میرسد که جارح را بکشد بعد از رد نصف
دیت بورثه جارح وهمین حکم است اگر زود کشنده نباشد ولیکن گمان غالب مردن مجروح باشد یا بدوزد مجروح جراحت
خود را در گوشت صحیح وزخم سوزن هر دو سرایت کند وبمیرد ساقط میشود از دیت آنچه مقابل فعل مجروح باشد که دوختن است
وولی مقتول را میرسد که جارح را بکشد قصاصاً بعد از رد نصف دیت مترجم گوید در صورت اشتراک فعل جارح وفعل
مجروح اگر معلوم باشد که فعل یکی از آنها مستقل در قتل مجروح بود همان یک قاتل باشد وقصاص یا دیت باو راجع میشود
پس اگر فعل جارح مستقل در قتل بود قصاص براو لازم میشود بشرط رضای ولی مقتول دیت بدل قصاص میتواند شد
واگر مستقل در قتل مجروح فعل خودش باشد مانند خوردن دوای سمی یا دوختن جراحت پس قصاص نفس ودیت هر دو
از جارح ساقط میشود وقصاص جراحت اگر آنجراحت را قصاص باشد یا تفاوت قیمت مجروح که عبارت از ارش است
اگر قصاص نداشته باشد بر جارح لازم میگردد واگر معلوم نشود که مستقل فعل کدام است در قتل مجروح هر دو شریک باشند
در قتل انصافاً واین ظاهر است مرتبه سوم از مراتب تسبیب قتل عمد آنست که ضم شود با جنایت کنند فعل حیوانی
هم ودران چند صورت است اوّل هرگاه بیندازد کسی را در دریا وپیش از آنکه بآب برسد ماهی او را فرو برد پس
براوست قصاص زیرا که در دریا انداختن کشتن اوست عادةً وبعضی فقها گفته اند که قصاص ندارد زیرا که قصد
اتلاف او باین نوع نکرده پس دیت لازم میشود واین قول قویست اما اگر بیندازد او را بسوی ماهی وانماهی فرو برد
براو لازم میشود قصاص زیرا که ماهی بالطبع مضرست بآدمی وحکم آلت قتل دارد مترجم گوید مصنف رحمه الله در [illegible]
مسئله قول دوم را اقوی دانسته وشیخ علی رحمه الله وصاحب مسالک قول اول اقوی دانسته اند وهمین اظهر است [illegible]
اگر برانگیزد سگ گزنده را بر کسی وآن سگ بکشد او را شبه آنست که قصاص براو لازم میشود زیرا که [illegible]
قتل دارد وهمچنین اگر بیندازد کسی را پیش شیر بنوعیکه ممکن نباشد او را خلاص از او وبکشد او را آن شیر [illegible] بموجب آن قتل
باشد خواه فراخ [illegible] سوم هم اگر بگزاند کسی را از مار قاتل پس بمیرد کشته میشود بآن واگر بگذارد [illegible] کرده ونه حاکم ونه کسی

و او را آن مار هلاک شود اشبه وجوب قصاص است زیرا که عادت جاری است بانکه این کار موجب قتل نفس است
چهارم اگر مجروح کند کسی را و بعد از آن شیر درا بگزد و هر دو جراحت سرایت کنند و بکشند ساقط نمیشود قصاص و آیا
فاضل دیت را رد باید نکند بورثه جارح اشبه آنست که رد میکنند و همچنین اگر شریک شود با قاتل پدر مقتول یا شریک شود
عبد و حر در قتل عبد مترجم گوید وقتیکه هلاک شود مقتول بدو جراحت که یکی موجب قصاص باشد و دوم غیر موجب
قصاص مانند اینکه شریک جارح شیر یا پدر مقتول باشد بقصاص بهر کشتن پدر جائز نیست پس اگر راضی شوند اولیاے
مقتول بدیت بر جارح شریک شیر یا شریک پدر مقتول نصف دیت لازم میشود و نصف دیگر اگر شریک قاتل پدر
مقتول باشد از او گرفته میشود و حصه جراحت شیر ساقط است و اگر قصاص طلب کنند باید سوای حصه ساقط اولیاے
قاتل نمایند تا قصاص بعمل آید و همچنین اگر عبد و حر شریک شوند در قتل عبد و آقای عبد مقتول طلب قصاص کند حر را
در بدل عبد قصاص نمیشود و عبد را در قصاص عبد میکشند بعد ادای فاضل دیت بآقای عبد قاتل والله اعلم پنجم
اگر بعد از او کسی بر پشت بندد و بیندازند او را در مکان درندگان و بدرد او را شیر اتفاقا قصاص نداز و در این دیت
است زیرا که افعال سباع موافق طبائع آنها باختیار آنها میشود و در آن افعال مخالفت میباشند و انداختن در زمین آنها
موجب قتل نمیشود و لیکن سبب قتل شده پس موجب دیت باشد چهارم از مراتب تسبیب آنست که منضم شود بان سبب
مباشرت انسان دیگر و در آن چند صورتست اول اگر شخصے چاهی بکند و دیگری در آن چاه افتد بسبب انداختن
ثالثی پس قاتل کسی است که او را در چاه انداخته نه آنکه چاه را کنده و همچنین اگر بیندازد او را از مکان بلندی و از پائین
دیگری شمشیر برهنه در برابر او بعرض گذارد و بنوعیکه آن شمشیر او را دو حصه کند پیش از آنکه بر زمین برسد پس قاتل کسی است که
شمشیر محاذی او گذاشته که بآن دو پاره شده و اگر بگیرد کسی را یکی و دیگرے او را قتل نماید قصاص بر قاتل است نه آنکه
او را گرفته و لیکن گیرنده را حبس میکنند تا وقتیکه بمیرد و اگر ناظر در گرفتن او ثالثی باشد ضامن دیت یا قصاص نمی شود
و لیکن چشمهای او را میکنند دوم هرگاه شخصے اکراه کند دیگری را بر قتل ناحق قصاص تعلق بمباشر قتل میگیرد امر قتل کننده
و اکراه بقتل نمیباشد یعنی عذر نمیشود و تقیه در قتل نیست زیرا که تقیه برای محافظت نفس است نه برای قتل نفس و سوای
هر چه باشد در آن اکراه عذر او است و در روایت علی ابن رئاب وارد شد که آمر بقتل را حبس باید کرد تا وقتیکه بمیرد
و این در صورتیست که مکره بصیغه اسم مفعول بالغ و عاقل باشد و اگر غیر ممیز بود مانند طفل و دیوانه پس قصاص لازم میشود
بر اکراه کننده زیرا که غیر ممیز بمنزله آلت فعلست و برابر است درین احکام خواه قاتل آزاد باشد خواه بنده و اگر مکره
یعنی بر کسیکه اکراه کنند صاحب تمیز و غیر بالغ باشد و آزاد بود پس قصاص بر او نباشد دیت تعلق بعاقله مباشر میگیرد

چنانچه در مقامش مذکور خواهد شد زیراکه عمد غیر بالغ حکم خطا دارد و در صورت اکراه بطریق اولی مخطی خواهد بود و دیت قتل خطا
بر عاقله است و بعضی اصحاب میگویند که اگر قاتل ده ساله باشد قصاص میکنند او را و این قول معمول نیست و اگر قاتل صاحب
تمیز باشد و بنده و غیر بالغ بود جنایت تعلق برقبه او میگیرد و قصاص ندارد و در کتاب خلاف گفته که اگر بنده مکره بصیغه اسم
مفعول صغیر یا دیوانه باشد ساقط میشود از او قصاص و واجب میشود بر او دیت و قول اول اظهر است و آن ثبوت قصاص
بر مکره است بصیغه اسم فاعل زیراکه غیر ممیز حکم آلت قطع دارد چنانچه مذکور شد **فرع اول** اگر کسی بکسی بگوید که بکش
مرا و الا میکشم ترا جائز نیست کشتن زیراکه اذن در آن موجب رفع حرمت نمیشود و اگر مباشر این کار شود قصاص بر او
لازم نمیشود زیراکه مقتول حق خود را اسقاط کرده بسبب اجازت پس بوارث چه میرسد وارث را استحقاق قصاص یا دیت
از مورث راست و هرگاه مورث را حقی نباشد وارث چه حق خواهد داشت معهذا اذن موجب شبهه است که مسقط حد است
مترجم گوید بعضی فقها گفته اند که ثابت میشود قصاص زیراکه قتل مباح نمیشود باذن پس حق هم ساقط نمیگردد بان مانند اینکه
بگوید بکش زید را و الا میکشم ترا یا بزن خود بگوید که بکن زنا و آن زن اطاعت کند بآن ساقط نمیشود حد لیکن اشهر قول
مصنف است و شیخ علی رحمه الله اصح این قول را دانسته و الله اعلم **دوم** اگر بگوید بکسیکه بکش خود را و الا میکشم ترا پس اگر
مامور عاقل و صاحب تمیز باشد بر آمر چیزی نمیرسد زیراکه خود مباشر قتل خود شده و اگر صاحب تمیز نبود پس بر آمر قصاص است
زیراکه مباشر ضعیف است و سبب قوی پس قصاص تعلق بسبب میگیرد و درین اشکال است زیراکه اکراه متحقق نشده
که سبب باشد چه معنی اکراه بر قتل اینست که اگر قتل نکند بدتر از قتل بر او واقع شود و این جا آنرا که گفته که اگر خود را نکشی
من ترا میکشم تفاوت درین دو قتل چیست مگر آنکه بگوید خود را بوجه سهل بکش و الا ترا بعذاب الیم میکشم درینصورت شاید
اکراه بر قتل معقول باشد و قصاص تعلق بآمر میگیرد **سوم** صحیح است اگر در چیزیکه کم از قتل نفس باشد پس اگر بگوید قطع کن دست
زید را یا عمرو را و الا میکشم و اختیار کند قطع یکی از آن دو را پس درینصورت در قصاص تردد است زیراکه تعیین یکی
از آن دو باختیار خود نموده و در آن مجبور نبود پس اجبار و اکراه متحقق نشده و در علم اصول فقه مقرر شده که امر بکلی امر بجزئیات
آن کلی نیست هر چند کلی متحقق نمیشود مگر در ضمن جزئی و اگر نظر کنیم بانکه هرگاه مجبور باشد ایقاع امر کلی باشد و تحقق کلی
بدون جزئی در خارج محال است پس اجبار بر ایقاع کلی عین اجبار جزئی خواهد بود و قصاص بر آمر تعلق میگیرد [illegible]
درینجا قویست از مباشر و این قول قوت دارد و صورت [illegible] **سوم** از مرتبه چهارم اگر شهادت بدهند دو کس [illegible] که
موجب قتل باشد مانند قصاص یا شهادت بدهند چهار کس بکاری که موجب رجم باشد مانند زنا و [illegible] موجب القتل
یا رجم کنند و بعد از آن معلوم شود که شهادت زور بود ضامن نیست ولی مقتول که طلب قصاص [illegible] کرده و نه حاکم و نه کسی

که اقامت حد کند بحاکم و قصاص بر شهود با شد و در این مسئله هم سبب قویست از مباشر و این در صورتیست که ولی
مقتول عالم بحقیقت حال نباشد و چه اگر علم داشته باشد که شاید دروغ شهادت میدهند و بنای کار بر شهادت زور
بگذارد و قصاص برا وست که قتل ناحق کرده بدانستگی به فریب و خدعه **چهارم** اگر ضربی یا جراحتی بزند کسی بر دیگری
و بسبب آن در حکم مذبوح شود یعنی حیات مستقره در او نماند و دوم او را ذبح کند پس بر شخص اول قصاص است و بر دوم
دیت ذبح میت که بعد از این مذکور [illegible] اگر بعد از ضرب اول حیوة مستقره داشته باشد و ذبح در حین حیات مستقره
از دوم واقع شد پس اول جارح است و دوم قاتل خواه جنایت اول هم موجب قتل باشد غالبا مانند دریدن شکم یا زخم
بر سر زدن بنوعیکه بام الدماغ برسد و آن پرده باریکی است که مغز سر در آن میباشد یا موجب قتل نباشد مانند بریدن
سر انگشت زیرا که ذبح در حال حیات مستقره تاثیر ضرب اول را باطل ساخته است **پنجم** اگر یکی دست او را و دوم پای
او را و یک زخم بشود و بعد از آن هلاک گردد پس هر که جراحت او به شد او جارح است و دوم قاتل که او را میکشند و قصاص
بعد از دیت جراحتی که به شد زیرا که مقتول ناقص است و قاتل کامل و مساوی نیستند تفاوت نقصان بولی قاتل باید
رد کرد تا مساوات بعمل آید و بعضی فقها گفته اند که بمقتضای آیه کریمه النفس بالنفس التفات باعضا نمیشود و در قصاص نفس
از این جهت است که اگر شخصی مقطوع الیدین و مقطوع الرجلین باشد او را بکشند کاملی آن کامل را در قصاص باید کشت و نقصان
اعضای مقتول محسوب نمیشود والله اعلم **فرع** اگر دو کس جرح بزنند بر کسی هر کدام یک جراحت و مجروح بمیرد و ادعا کند
یکی از آن دو که جراحت او به شده بود و تصدیق او کند ولی مقتول تصدیق ولی جاری نمیشود بر دوم زیرا که برای
خواهش گرفتن دیت جراحت تصدیق نموده که از یکی دیت جراحت بگیرد و از دوم دیت قتل نفس پس او متهم است
و در تصدیق و قول متهم اعتبار ندارد و نیز جارح دوم که انکار به شدن جراحت اول میکند منکر است و اصل عدم اندمال است
پس بر مدعی اثبات است و بر منکر قسم و قول قول اوست با قسم و بعد از قسم هر دو شریک دیت میشوند اگر ولی مقتول راضی بدیت شود
ششم اگر کسی دست دیگری را قطع کند از بند دست و دوم قطع کند همان دست را از مرفق و مقطوع بمیرد هر دو مستحق
قصاص میشوند زیرا که سرایت جراحت اول منقطع نشد بجراحت دوم چه در وآن باعضای رئیسه و تمام بدن رسیده
منقطع [illegible] از جراحت دوم و هر دو الم مرده و نیست چنین اگر یکی دستش را ببرد و دوم بکشد زیرا که سرایت قطع دست
[illegible] بتعجیل قتل پس قصاص بر قاتل باشد و بر قاطع دست دیت است اگر ولی مقتول راضی شود بگرفتن دیت
والا قطع دست [illegible] در صورت اول اشکال است زیرا که هرگاه جنایت اول داخل در جنایت دوم شود و سرایت
جنایت اول بسبب [illegible] جنایت دوم منقطع گردید و الم سابق بحد قتل نرسیده بود پس جنایت اول را حکم جنایت طرف

باشد و قتل نفس منسوب بجنایت دوم شود بخصوص یا بلا شرکت اول مانند اینکه یکی قطع دست کسی کند و دوم بکشد او را
جوابش آنست که بسبب جنایت اول الم بتمام بدن و اعضای نسبة مقطوع رسیده و بروح باقیست و جنایت دوم هرچند
شریک جنایت اول هم باشد قطع روح بشرکت الم اول نموده پس هر دو شریک قتل باشند بخلاف اینکه اول قطع دست کند
دوم بکشد چه سرایت الم قطع ببیچیل قتل نفقطع شود و قتل منسوب بجنایت اول نباشد و فرق میان دو صورت واضح است
و یکی حکم نباشد و اگر از یک کس هر دو جنایت بعمل آید دیت طرف داخل در دیت نفس میشود باجماع علمای ما و دیت
براو لازم نمیشود و این در صورتیست که ولی مقتول راضی بدیت شود و اگر قصاص طلب کند قصاص طرف هم داخل در قصاص
نفس میشود یا نه درین مسئله فتوای علمای ما اضطرابی دارد و در نهایه گفته که قصاص طرف هم میگیرند از او و اگر آن دو جنایت
بدو ضرب بعمل آید و اگر بیک ضرب باشد زیاده بر قتل چیزی براو لازم نمیشود و این سند قول حدیثی است که محمد ابن قیس
از امام محمد باقر یا امام جعفر صادق علیهما السلام روایت نموده و در کتاب مبسوط و خلاف گفته که قصاص طرف داخل
در قصاص نفس میشود همان قصاص نفس بعمل می آید خواه بیک ضرب هر دو جنایت شود یا بدو ضرب و این روایتی
است از حضرت امام محمد باقر علیه السلام و در موضع دیگر از کتاب مبسوط گفته که اگر قطع کند دست کسی را و بعد از آن بکشد
اول قطع دست میکنند و بعد از آن میکشند و اقرب چیزیست که در کتاب نهایه گفته زیرا که بضرب اول هم قصاص لازم شده
بخلاف اینکه بیک ضرب هر دو جنایت شود چه درین صورت جنایت طرف داخل در جنایت نفس میشود و بقتل اکتفا
باید نمود و همچنین اگر قتل بسرایت جنایت اول بوقوع آید مانند اینکه شخصی دست دیگری را قطع کند و همین قطع سرایت کند
و منجر بقتل نفس شود پس قصاص نفس لازم شود نه قصاص طرف **مسائل اشتراک اول** اگر شریک شوند چند کس در کشتن
یک شخص کشته میشوند آنهمه اشخاص بسبب کشتن آن یک نفر و ولی مقتول مختار است در اینکه همه را بکشد بعد از آنکه رد کند
فاضل مقتول دیت را پس هر یک از قاتلان میگیرند فاضل حصه دیت جنایت خود یا بکشد بعد از آن قاتلان را و باقی
قاتلان رد میکنند دیت جنایت خود را بورثه آنها و اگر از مقتولان بعد اخذ حصه دیت از شرکا قتل چیزی باقی ماند آنرا
ولی مقتول مذکور میدهد و تحقق میشود شرکت در قتل باین طریق که هر کدام از آنها کاری بکنند که بانفراد موجب قتل باشد
یا کاری بکنند که موجب شرکت در سرایت بقتل شود و در حالتیکه عائد باشد آن کار و معتبر نیست که شرکای قتل مساوی
باشند در جنایت بلکه اگر یکی یک جراحت بزند و دوم صد جراحت و جمیع آن جراحتها سرایت کند منجر بقتل شود همه
در قتل باشند علی السویه و اگر ولی مقتول دیت طلب کند بر هر کدام نصف دیت لازم میگردد
بکشند بکشند خواه بشمشیر یا بکارد یا خواه بزدن چیزی ثقیل که برداشت آن انسان نتواند نمود یا بلند از بالای بلند

یا دزد ره و امثال آن همه آن جماعت را میتوان کشت بموجب جمع و مذهب علمای امامیه آنست که دیت نفس
مقتول مقسوم میشود در قاتلان پس اگر اتفاق کنند بر اخذ دیت و کسی طلب دیت نماید تقسیم دیت میشود در میان
قاتلان علی السویه و اگر سه نفر شریک در قتل باشند بر هر کدام ثلث دیت لازم میشود و اگر اختیار قصاص کند میرسد او را
که هر سه را بکشد یا یکی را بکشد یا دو را پس اگر اختیار قتل یک نفر کند حق خود را گرفته ولیکن بر مقتول رد میکنند دو ثلث
دیت را از دو نفر که از قاتلان زنده مانده اند زیرا که بر هر کدام از سه نفر قاتل ثلث دیت لازم شده و هرگاه یک نفر
بقصاص کشته شد ثلث حصه دیت بر ذمه او بود و دو ثلث دیگر از دو نفر دیگر گرفته و از هر کدام استیفای ثلث دیت بعمل آید
و اگر دو نفر را بدل یک نفر بکشد ادا میکنند باولیای هر دو نفر تمام دیت یک نفر را مع ثلث دیت ذمه یک نفر غیر
مقتول و بورثه هر کدام از دو نفر مقتول دو ثلث دیت میرسد و یک ثلث از هر یک برابر جنایت باشد و علی هذا القیاس
دوم چنانچه قصاص گرفته میشود از جماعت در قتل یک شخص اگر شرکت او را بکشند در قطع اطراف یعنی اعضا هم
هرگاه چند کس شریک باشند بهمان دستور قصاص یا دیت از آنها میگیرند پس اگر جمع شوند جماعتی بر قطع دست کسی
یا کندن چشم او میرسد او را که دست هر یک از آنها ببرد و بعد از رد آنچه فاضل دیت بهر کدام باشد و میرسد که قصاص بگیرد
از یکی از شرکا جنایت و باقی شرکا رد کنند حصه دیت جنایت خود را بولی آن یک شرکت در قطع عضو باین نحو میشود که همه در آن
فعل شریک باشند یا باین طریق که همه شهادت بدهند بر او آنچه موجب قطع ید او باشد و بعد از آن که حاکم بشهادت آنها
قطع دست او کند برگردند از شهادت و تکذیب خود نمایند یا اکراه بکنند شخصی را بر آنکه او قطع دست آنکس کند یا کارد بر
بر دستش بگذارند و همه زور بر آن کارد کنند که دستش بریده میشود پس اگر هر کدام آنها جزوی از دستش ببرد و هیچیک
از آنها را تمام دست نمیتوان برید بلکه بر هر کدام قصاص بمقدار همان جزو دست و همین حکم است اگر یکی کارد خود را
بالای بند دستش بگذارد و دیگری در زیر و هر دو زور کنند بر آن دو کارد تا آنکه تمام دست بریده شود چه از هیچکدام
قطع تمام عضو نشده تا قصاص بر او تعلق گیرد پس اگر ممکن باشد قصاص گرفتن از هر کدام علیحده بقدر جنایت او قصاص
واقع میشود و از آن تجاوز جائز نباشد و الا فلا سوم اگر شریک شوند در قتل مردی دو زن هر دو زن را میکشند
بدل یک مرد زیرا که دو زن حکم یک مرد دارند و رد نمیشود چیزی بکسی چه فاضل از دیت هیچکدام نمانده و اگر زنان
[illegible] باشند ولی مقتول را میرسد که همه آن زنان قاتله را بکشد لیکن بعد از رد فاضل دیت آنها بهر کدام علی السویه
[illegible] مساوی باشند در دیت مانند اینکه همه حره باشند و مسلمه و اگر در میان آنها کنیز یا ذمیه هم باشند و قیمت
کنیز بقدر [illegible] نباشد درین صورت رد فاضل دیت مساوی نباشد بلکه تفاوت محسوب میگردد و اگر مردی

وزن ولی باشند اگر بکشند هر دو را ولی او نفی شود و اولیای مقتول بدیت بر هر کدام نصف دیت لازم میشود و میرسد ولی را که هر دو را
بکشد لیکن بعد از رد نصف دیت مرد بان مرد قاتل و در کتاب مقنعه گفته که نصف دیت را بهر دو زن هر دو باید بدهند اثلاثا
و این قول معتمد نیست زیرا که فاضل دیت مخصوص بمرد است که برابر دو زنست و اگر بکشد زن را بهیچیک از هم تعلق نمیگیرد و بر مرد
قاتل است که نصف دیت بدهد زیرا که قصاص استیفای نصف دیت نموده و نصف دیگر که باقیست از مرد بگیرد و اگر بکشد
مرد را زن قاتل نصف دیت مرد بولی مقتول میدهد و بعضی فقها گفته اند که نصف دیت زن میدهد و این ضعیف است
و در هر مقام که رد واجب میشود اول رد بعمل می آید و بعد از آن قصاص میشود چهارم هرگاه شریک شود بنده و آزاد
در کشتن آزادی عمداً شیخ رحمه الله در نهایه گفته که اولیای مقتول را میرسد که آن هر دو را بکشند در قصاص و باقای غلام
بدهند قیمت او را یا آزاد را بکشند و آقای غلام ادا کند نصف دیت مقتول را که پنجهزار درهم میشود بورثه او یا غلام را
با آنها تسلیم کند یا بکشند بنده را و آقای او را بر آزاد قاتل دعوی نمیرسد و اشبه آنست که اگر هر دو را بکشند بقاتل آزاد نصف دیت
او باید بدهند و باقای بنده چیزی نمیدهند مادام که قیمتش زیاده از نصف دیت حر نباشد و اگر قیمت آن عبد زیاده
از نصف دیت آزاد باشد همان زیادتی را باقای او رد میکنند و اگر بکشند بنده را قیمت او زیاده از پنجهزار درهم باشد
که نصف دیت مقتول است بمولای او میدهند آن زیادتی را و اگر قیمت عبد مقتول برابر دیت مرد آزاد باشد اولیای
مقتول استیفای حق خود بقتل همان غلام نموده اند و آقای او نصف قیمت عبد را از آن مرد آزاد که شریک قتل با غلام بود
میگیرد و درین مسئله اختلافی میان فقها است و آنچه ما اختیار کردیم و گفتیم که اشبه اینست و مناسب تر است بمذهب امامیه
پنجم اگر شریک شوند غلامی و زنی در کشتن مرد آزادی اولیای مقتول را میرسد که بکشند هر دو را و بر زن و غلام چیزی
رد نمیشود زیرا که نصف دیت مرد آزاد بر زنست و نصف بر غلام و زن حکم نصف مرد دارد و قیمت غلام اگر از نصف دیت
مرد آزاد کمتر باشد یا برابر نصف دیت مرد بود پس چیزی از هیچیک از هم فاضل نمی آید که رد شود باقای او و اگر قیمت غلام زیاده
از نصف دیت آزاد بود زیادتی رد میشود باقای او و اگر بکشند زن را قصاص میرسد آنها را که غلام را در بندگی بگیرند عوض نصف دیت
مگر آنکه قیمت او زیاده از نصف دیت مقتول باشد پس رد کرده میشود بر آقای او آنچه زیاده بود و اگر بکشند غلام را و قیمت
او بقدر جنایت او باشد که نصف دیت حر است یا از آن کمتر پس چیزی رد نمیشود باقای او و بر زن لازم میشود
مرد آزاد و اگر قیمت غلام زیاده از نصف دیت باشد و یا بقدر تمام دیت حر بود پس اولیای مقتول بقتل او قیمت
نه دگر داند و زن نصف دیت ذمه خود را باقای غلام میدهد و اگر کمتر از تمام دیت حر و بیشتر از نصف دیت باقای غلام میدهد
زن از جمله نصف دیت که بر ذمه اوست اولا از جمله قیمت غلام که زیاده از نصف دیت آزاد

وتتمه آنچه از نصف دیت برذمهٔ او بماند باولیای مقتول ادا نماید **فصل دوم** در شرائط قصاص است وآن پنج چیز است
اوّل آنکه قاتل ومقتول مساوی باشند در حریت وعبدیت پس کشته میشود مرد آزاد بقصاص مرد آزاد وبقصاص زن آزاد
هم بشرطیکه اولیای مقتوله رد فاضل دیت مرد آزاد که نصف دیت او باشد باولیای مرد آزاد نمایند زیرا که دیت زن
نصف دیت مرد است وبسبب رد فاضل تساوی بعمل می آید وهمچنین میکشند زن آزاد را در قصاص مرد آزاد هم وتکلیف
رد فاضل دیت از آن زن نمیکنند علی الاشهر زیرا که جنایت آدمی زیاده از نفس او تعلق نمیگیرد وقصاص میگیرند در قطع
جوارح واعضا از برای زن از مرد بدون رد فاضل دیت ومساوی میشود دیت اطراف مرد با اطراف زن ما دام
که بمقدار ثلث دیت آزاد نرسیده باشد وهرگاه دیت طرف بمقدار ثلث دیت نفس برسد پس رجوع میکنند یعنی
قصاص میکنند مرد را بسبب جنایتی که بر زن کرده باشد بعد از رد نصف دیت که قدر تفاوت میان دیت زن
ودیت مرد است وکشته میشود بنده در بدل بنده ودر بدل کنیز هم وکنیز در بدل کنیز ودر بدل غلام هم وکشته نمیشود
مرد آزاد در قصاص غلام ونه در قصاص کنیز وبعضی فقها گفته اند که اگر مرد آزادی عادت بقتل غلامان کند واین کار قبیح
مکرر بفعل آورد او را در بدل قتل غلام باید کشت از قبیل دفع فساد تا مردم دیگر هم جرأت بر آن امر شنیع ننمایند واگر بکشد
آقا غلام خالص خود را که هیچ جزوی از او آزاد نشده باشد کفاره قتل نفس میدهد وتعزیر میکنند او را حاکم شرع وقصاص نمیکنند
او را وبعضی فقها گفته اند که قیمت آن غلام را تصدق میکند ودر سند این حکم ضعفی هست ودر بعضی روایات آمده
که اگر عادت کند بقتل غلامان خود میکشند او را واگر بکشد غلام دیگری را عمداً تاوان قیمت آن غلام میدهد بمالکش آنچه می ارزید
در روز کشتن واگر قیمت غلام زیاده از دیت آزاد باشد بقدر دیت آزاد میدهد نه زیاده از آن وهمچنین قیمت کنیز هم
اگر زیاده از دیت زن آزاد بود آن زیادتی لازم نمیشود بلکه بقدر دیت حره میدهد واگر آن غلام ذمی مملوک کافر وے
باشد زیاده از دیت ذمی بمالکش نمیدهند واگر کنیز ذمی بود زیاده از دیت زن ذمیه از قاتلش طلب نمیکنند واگر
بکشد غلامی مرد آزادی را کشته میشود بقصاص وآقا ضامن جنایت او نیست ولیکن وارث مقتول مختار است
در اینکه اگر خواهد بکشد آن غلام را یا غلام خود بکنند او را ونمیرسد آقای او را که خلاص کند او را از بندگی ولی مقتول بدون
[illegible] ولی واگر غلام جراحت زند بر آزادی میرسد مجروح را که قصاص بگیرد از او واگر طلب دیت کند آقا خلاص
[illegible] را یا ادای ارش جنایت جراحت واگر آقا امتناع کند از ادای ارش مجروح را میرسد که در غلامی خود
[illegible] اگر ارش جنایت او بقدر تمام قیمت عبد باشد واگر ارش کمتر از قیمت عبد باشد جائز نیست که بقدر
[illegible] خود بگیرد وتتمه در ملک آقای خود باشد یعنی ملاحظه کنند نسبت ارش جنایت را با تمام قیمت

از آن [illegible]

غلام واگر نصف قیمت باشد نصف بنده را مالک شود واگر ثلث باشد ثلث را مالک شود وعلی هذا القیاس واگر خواهد
طالب بیع عبد کند ودر قیمت او بقدر ارش جنایت بگیرد پس اگر قیمتش زیاده بران باشد آن زیادتی را باقای خود بدهد واگر
بکشد غلامی غلامی را عمداً پس قصاص باختیار آقای مقتول است اگر خواهد قصاص کند واگر طالب دیت نماید تعلق برقبه
قاتل میگیرد واگر قیمت قاتل ومقتول مساوی بود آقای مقتول مختار است که قاتل را در بندگی خود بگیرد عوض مقتول وضامن دیت
نمیشود آقای قاتل ولیکن اگر خواهد بطریق تبرع قیمت جنایت او را بدهد وخلاص نماید غلام خود را جائز است واگر قیمت
قاتل زیاده بر قیمت مقتول بقدر قیمت مقتول از قاتل میگیرد واگر قیمت قاتل کمتر از قیمت مقتول بود آقای مقتول را
میرسد که قاتل را قصاص کند یا او را غلام کند وآقای غلام ضامن چیزی نیست زیرا که آقای عاقله غلام نیست واگر
غلام کسی غلام دیگر را خطا بکشد نه عمداً آقای قاتل مختار است خواهد او را خلاص کند باداي قیمت مقتول یا همان غلام را
بآقای مقتول بدهد واگر قیمت او زیاده از قیمت قاتل باشد آن زیادتی را خود بگیرد واگر کمتر باشد اتمام آن بر ذمه
او نیست ودرین باب آقای مقتول اختیار ندارد واگر تنازع کنند قاتل وآقای مقتول در قیمت عبد مقتول در روز
قتل قول قول قاتل است یا قسم او اگر آقای مقتول را بینه نباشد زیرا که اصل عدم زیادتی قیمت است وغلام مدبر
که آقا وصیت بعتق او نموده باشد در احکام حکم عبد خالص دارد پس اگر مدبر بکشد کسی را عمداً او را میکشند واگر ولی خواهد
او را در بندگی خود بگیرد واگر قتل خطا کند پس اگر آقا خواهد خلاص میکند او را باداي وجه دیت والا تسلیم کند باولیای
مقتول برای بندگی پس اگر بمیرد آقای او که تدبیر آن غلام نموده بود آیا آزاد میشود یا نه بعضی فقها گفته اند که آزاد نمیشود
زیرا که تدبیر حکم وصیت دارد ومدبر بسبب جنایت از ملک آقای خود بر آمده پس تدبیر باطل میشود وبعضی دیگر میگویند
نمیشود بلکه آزاد میگردد وبنابر قول بازادی آیا سعی میکند آن غلام در خلاصی رقبه خود یعنی کسب وکار خود بقدر
قیمت خود یا وجه دیت بهم رسانیده بدهد وخلاص شود در آن خلافست اشهر آنست که سعی میکند بقدر قیمت خود
وبعضی فقها گفته اند که بقدر دیت مقتول وشاید این توهم غلط باشد زیرا که جانی جنایت نمیکند بر اکثر از نفس خود
وشیخ علی رحمه الله فرموده که آنچه اقل الامرین باشد از قیمت خودش در روز جنایت وارش جنایت در همان قدر
سعی میکند وزیاده بر آن بر ذمه او نمیشود وبنده مکاتب هرگاه از مال کتابت چیزی بآقا نرسانیده باشد یا
مشروط باشد که آقا با او قرار کرده باشد که تا هنگامیکه تمام مال الکتابت ادا نکند اصلا آزاد نمیشود بسببی که
سابق ذکر یافت حکم مملوک خالص دارد در احکامیکه مذکور شد واگر مکاتب مطلق باشد و چیزی از مال کتابت
رسانیده باشد آزاد میشود از آن بنده بقدر آنچه رسانیده از مال الکتابت پس اگر بکشد [illegible] را قصاص ندارد

زیرا که قدری از او آزاد شده از مساوات بر آمده و دیت تعلق میگیرد بر رقبه او بتبعیض یعنی آنقدر که آزاد است از دیت
همانقدر از کسب خود باید بدهد و بقدر یکه باقیست بر عبودیت اگر آقای او ادای حصه دیت کند کتابت بحال خواهد بود و اگر آقا
ادا نکند اولیای مقتول حصه عبودیت او را در بندگی خود میگیرند و کتابت باطل میشود یا میفروشند حصه غلامی او را و باولیای
مقتول میدهند و اگر قتل خطا باشد بقدر حریت او امام میدهد که عاقله اوست و بمقدار بندگی تعلق برقبه او میگیرد و آقای او
مختار است خواه خلاص کند حصه غلامی او را یا تسلیم نماید آنرا در بدل جنایت و در روایت علی ابن جعفر برادر حضرت
امام موسی کاظم علیه السلام وارد شده که هرگاه مکاتب ادای نصف مال الکتابت کند حکم حر دارد و شیخ رحمه الله این روایت
را ترجیح در کتاب استبصار داده و در غیر استبصار ترک عمل بآن نموده و مملوک هرگاه بکشد آقای خود را جائز است وارث که
بکشد آن غلام را و همچنین اگر مرد آزاد را دو غلام باشد و یکی بکشد دوم را آقا مختار است خواهد قاتل را بکشد و خواه عفو کند
ششم مسئله اول اگر بکشد مرد آزادی دو مرد آزاد را اولیای مقتول آنرا نمیرسد مگر قتل قاتل و طلب دیت نمیتوانند کرد
زیرا که متعین در قتل نفس قصاص است و دیت بعنوان مصالحه میباشد برضای طرفین و اگر ببرد دست راست کسی بعد از آن
دست راست دیگری را هم قطع کرده میشود دست راست او بدعوی مقطوع اول و دست چپ او بدعوی دوم و اگر
بعد از آن دست سوم را هم قطع کند بعضی فقها گفته اند که قصاص سوم ساقط میشود و بدل آن دیت میگیرد و بعض دیگر
میگویند پای او را باید برید بدعوی سوم و همچنین اگر چهارم را هم قطع کند پای دوم او را قطع کرده میشود و هر چهار گویند از فقهای
امامیه ابن ادریس رضی الله عنه تجویز قطع پا عوض دست ننموده و گفته که اگر دست راست قاطع مقطوع باشد در قصاص دست
راست دست چپ او را میتوان برید زیرا که مماثلت در میان دو دست متحقق است و بدل دست پا برید نمیشود چه مماثلت
در میان دست و پا نیست و دیت متعین میشود و صاحب مسالک این قول را موجه دانسته و روایتی که در باب قطع پای
فاقد الیدین عوض دست وارد شده ضعیف دانسته والله اعلم اما اگر ببرد دست کسی را و قاطع فاقد الیدین باشد و از رجلین
بر او دیت لازم میشود زیرا که محل قصاص مفقود است و اگر بکشد غلامی دو مرد آزاد را در عقب یکدیگر اولیای مقتول دوم
او را قصاص میکنند زیرا که هرگاه اولیای اول بعد از جنایت او را قصاص نکرده اند و باقی گذاشته اند که مصدر قتل
دوم شده پس اولیای دوم احق اند برای مطالبه و در روایتی واقع شده که اولیای هر دو شریک میشوند در قصاص مادام
که حکم نکرده باشد برای اولیای مقتول اول و این اشبه است و اگر ولی مقتول اول اختیار استرقاق غلام قاتل کرده
آن غلام هرچند حاکم بآن حکم نکرده باشد و درین صورت اگر بعد از آن بکشد دیگری آن عبد قاتل را
عبد خواه استرقاق او کند یا قصاص نماید دوم قیمت عبد مقسوم میشود بر اعضای او جنایت

از او مقسوم میگردد اعضای او یعنی هر عضوی که در آدمی یکی میباشد مانند زبان و ذکر و بینی در جنایت آن تمام قیمت العبد
از جانی گرفته میشود و در اعضای متعدده اگر دو عدد باشند مانند دست و پا و گوش در هر دو کمال قیمت است و در یکی
نصف قیمت عبد و آنچه در آدمی ده عدد از آن عضو بود مانند انگشتان دستها و پاها در هر کدام عشر قیمت و ملخص کلام آنکه
حر اصل است و عبد فرع در آنچه شرعا دیت مقرر باشد و در جنایتی که شرعا در حر دیتی مقرر نباشد و ارش گرفته میشود از جانی
در آن جنایت عبد اصل است و حر فرع باین معنی که حر را بدستور عبد قیمت مشخص می کنند و تفاوت قیمت از جانی میگیرند
پس هرگاه جنایت مرد آزاد بر غلامی که بمقدار تمام آن غلام که دیت اوست آقای غلام مجنی علیه اگر خواهد غلام خود را
نگاه دارد و چیزی از جانی در وجه جنایت طلب نکند یا آن غلام را رد کند بجنایت کننده و قیمت او از او بگیرد زیرا که
اگر غلام را و قیمت او را هم بگیرد جمع در میان عوض و معوض عنه لازم می آید که غیر جائز است و اگر ببرد یک دست و یک پای
غلام را یکدفعه درین صورت بر جانی لازم است که در بدل آن غلام تمام قیمت او را با قایش بدهد و اگر آقا نگاه دارد غلام
و بجانی تسلیم او نکند مستحق چیزی نمیشود بهمان دلیل یعنی عدم جواز گرفتن عوض و معوض عنه اما اگر قطع کند از غلام یک دست
او را درین صورت آقای او را میرسد که نصف قیمت غلام از او بگیرد و غلام را هم باو ندهد و نگاه دارد و همین حکم است
در هر جنایتی که بقدر تمام قیمت غلام نباشد و اگر دست غلام را یکی قطع کند و پای او را دیگری بعضی فقها گفته اند که آنرا
دفع میکند آقایش بهر دو جانی و تمام قیمت از هر دو میگیرد یا نگاه میدارد او را و از هیچکدام چیزی طلب نکند چنانچه اگر هر دو
جنایت از یک جانی صادر میشد همین حکم بود و مصنف رحمه الله گفته که اولی اینست که بگوییم از هر یک دیت جنایت
او بگیرد و واجب نیست بر او که دفع آن غلام را بهر دو جانی کند و وجه این ظاهر است زیرا که جنایت هیچکدام بقدر
تمام قیمت نیست و دفع مجنی علیه بر جانی در صورتی لازم است که جنایت در صورت مستوجب تمام قیمت عبد باشد
تا اجتماع عوض و معوض عنه لازم نه آید سوم در هر مسئله که قائل میشویم بجواز استخلاص آقا عبد جانی را باداء ارش
جنایت باید که آقا ارش جنایت بدهد خواه زیاده از قیمت غلام جانی باشد یا کم از آن و شیخ رحمه الله گفته که اقل امرین میدهد
یعنی اگر ارش جنایت کمتر از قیمت عبد جانی باشد همان میدهد و اگر قیمت کمتر بود همان و قول اول مرویست چهارم
اگر یک غلام بکشد دو غلام دو مالک را بطریق تعاقب پس اگر آن دو مالک اختیار قصاص کنند بعضی فقها گفته اند
که اول غلامی را که کشته آقای او قصاص میکند او را زیرا که حق او سابق بر دوم است و بعد از آنکه او قصاص [illegible]
دوم ساقط میگردد زیرا که محل استحقاق قصاص مفقود شد و بعض دیگر گفته اند که هر دو شریک میشوند [illegible]
مگر آنکه آقای غلام اول اختیار استرقاق آن عبد جانی کند در بدل دیت غلام خود پیش از [illegible]

اولین استرقاق او نموده و بعد ازین قتل غلام مالک دوم از او بعمل آید پس قصاص یا دیت از آقای غلام دوم خواهد بود و منقول اشبه است و اگر آقای مقتول اول اختیار دیت کند و مولای قاتل ضامن ادای آن نشود حق آقای دوم برقبه غلام میگیرد و میرسد او را که قصاص کند پس اگر بکشد او را باقی میماند مال آقا در ذمه غلام قاتل زیرا که ضامن نشده و اگر ضامن شده باشد و راضی شود آقای مقتول اول باسترقاق عبد جانی درینصورت تعلق میگیرد حق آقای مقتول دوم برقبه او چنانچه حق آقای مقتول اول باو تعلق گرفته بود پس اگر دوم قصاص کند او را حق اول هم از او ساقط میشود و اگر استرقاق او کند در عوض دیت هر دو آقا شریک میشوند در مالکیت آن عبد جانی و اگر بکشد غلامی غلام دوم مالک را و طلب کند دیت او را که قیمت مقتول است مالک میشود از رقبه عبد قاتل بقدر قیمت حصه خود را از عبد مقتول و حق قصاص از آقای عبد دوم ساقط نمیشود از او میتواند او را بکشد لیکن بعد از رد قیمت حصه شریک پنجم اگر ده غلام بکشند یک غلام را بر هر یک از آنها حصه دهم قیمت غلام مقتول بر ذمه میشود و اگر آقای او هر ده نفر قاتل را بکشد جائز است لیکن هر کدام از آقای آنها نه حصه غلام او میدهد و اگر مجموع آن ده نفر غلام قاتل بقیمت یک غلام مقتول باشد چیزے از آنها فاضل نمی ماند که باید رد کند و هر ده غلام را بدون رد میتواند کشت و اگر ولی طلب دیت کند پس آقای هر کدام مختار است خواهد غلام خود را خلاص کند باداى حصه دیت مقتول یا همان غلام را تسلیم ولی مقتول کند برای بندگی اگر حصه دیت او بقدر تمام قیمت عبد باشد شیخ علی رحمه الله فرموده که اقل امرین بدهد و اگر حصه دیت ذمه عبد قاتل بقدر تمام قیمت او نباشد با آقای مقتول میدهند از هر کدام از غلامان قاتل بقدر حصه جنایت او باز میکنند مولای مقتول فاضل حصه دیت را با آقای قاتل و تمام او را مالک میشود اگر آقا چند کس از آن ده غلام قاتل را بکشد آنهم جائز است لیکن هر یک از غلامان زنده که شریک قتل بوده اند دهم حصه قیمت مقتول را با آقای آن غلام میدهد پس اگر بقدر قیمت آنکس با آقای آنها واصل شود مع وضع حصه دیت ذمه هر کدام از آنها حساب برابر میشود و الا تمام میکند آقای مقتول اول انچه نقصان شود از هر یک از آن چند کس با آقای آنها با قتصار کند بر قتل همان چند کس از غلامان قاتل که مقدار قیمت مجموع آنها زیاده بر قیمت غلامش نباشد ششم هرگاه بکشد غلام آزادی را عمداً و بعد از آن آزاد کند او را آقایش صحیح است عتق و قصاص ساقط نمیشود از قاتل و اگر بگوئیم که صحیح نیست عتق زیرا که ولی مقتول را حق استرقاق قاتل است سبب عتق ابطال الحق نمیشود خوب خواهد بود و همین قسم است کلام در فروختن آن عبد قاتل و بخشیدن او بدیگرے [illegible] بکشد آزادی را بقتل خطا بعضے فقها گفته اند که جائز است عتق او و ضامن میشود آقا دیت مقتول را [illegible] عمر ابن شمر از جابر از حضرت امام جعفر صادق علیه السلام و لیکن روایت عمر ضعیف است

وبعض دیگر از فقها گفته اند که عتق صحیح نیست مگر آنکه آقا ضمان دیت اولا بر خود گیرد یا دفع کند دیت را با ولیای مقتول

فروع در احکام سرایت جنایت طرف بقتل نفس اول هرگاه جنایت کند مرد آزادی غلامی را بقطع عضوی از عضاء
او وبعد از آن سرایت کند جراحت ومنجر بقتل نفس غلام شود درینصورت آقای او را تمام قیمت آن عبد میدهند که دیت
نفس عبد است واگر بعد از قطع آن عضو آزاد شود غلام مقطوع وبعد از اد سرایت کند قطع عضو منجر بقتل شود بمولای عبد
میدهند اقل امرین از ارش جنایت قطع عضو و دیت نفس عبد زیرا که قیمت عبد اگر کمتر بود از دیت با آقا همان قیمت
میدهند و زیادتی که بعد از ادای بهر سیده آنرا آقا مالک نیست وبورثه مقتول باید داد و اگر کم شود ارش جنایت
بسبب سرایت بقتل لازم نیست جانی را که تاوان نقصان بکشد زیرا که دیت عضو داخل در دیت نفس مقتول شده
مثالش اینست که یکی دست غلام را برید در حالت بندگی بر ذمهٔ قاطع نصف قیمت غلام میشود پس اگر قیمت غلام
هزار درهم است پانصد درهم با آقای او میدهد و اگر بعد از قطع دست آزاد شود و دیگرے دست او را قطع کند وسوم
پای او را واین هر سه جنایت سرایت کند ومنجر بقتل نفس غلام شود دیت عضو ساقط میشود و دیت قتل نفس لازم میگردد
که هزار درهم است و آنرا اثلاثا قسمت میکنم بر هر سه جانی پس لازم میشود جانی اولین را ثلث هزار درهم که با آقای غلام
بدهد بعد از آنکه نصف بر او لازم شده بود پس مولا را ثلث هزار درهم میدهند و دو ثلث دیگر بورثه مقتول باید داد
وبعضی فقها گفته که با آقا میدهند اقل امرین از ثلث قیمت که در حالت بندگی داشته وثلث دیت در حال آزادی
وقول اول اشبه است **دوم** اگر مرد آزادی قطع کند دست غلامی را وبعد از آن آزاد شود غلام مقطوع وسرایت کند
جراحت ومنجر بقتل شود آزاد را قصاص نمیشود زیرا که عبد مساوی حر نیست وبر ذمهٔ قاطع میشود دیت مرد آزاد مسلمان
زیرا که قطع دست منجر بقتل نفس شده وقتل در هنگام عتق استقرار یافته پس آقای او را از انجمله دیت نصف قیمت آن عبد
میدهد که در هنگام قطع می ارزید وبورثه غلام مقتول میدهد آنچه باقی ماند از دیت واگر قطع کند مرد آزاد دیگر پاے
او را بعد از عتق آن عبد وهر دو جراحت سرایت کند بر جارح اول قصاص نیست در قطع دست بسبب اوا[illegible]
در حریت ورقیت ونه در سرایت جراحت زیرا که هرگاه در اصل جنایت قصاص نباشد در سرایت آن قصاص
نخواهد بود وبر جارح دوم قصاص است زیرا که جنایت حر بر حر حاصل آمده جانی ومجنی علیه مساوی همدیگر اند لیکن بعد از رد
نصف دیت بورثه مجنی علیه وساقط نمیشود قصاص بسبب مشارکت دوم در سرایت چنانچه نمیشود قصاص [illegible]
مشارکت پدر یا اجنبی در قتل پسر ومشارکت مسلمان یا ذمی در قتل ذمی چه اجنبی وذمی را قصاص [illegible] بندگی باشد
بر پدر وبر مسلمان قصاص نباشد **سوم** اگر قطع کند آزادی دست غلامی را او را [illegible]

و بعد از آن پای او را قطع کند در حالتی که آزاد شده باشد بر قاطع لازم است که نصف قیمت آن عبد با آقای او بدهد که در وقت قطع می ارزیده و بر او نیست قصاص در برابر جنایتی که در حالت حریت نموده پس اگر مجنی علیه قصاص جنایتی که در حال آزادی بر او نموده جائز است و اگر طلب دیت کند نصف دیت میگیرد و در آن آقای او حقی ندارد و اگر هر دو جنایت سرایت کنند و منجر بقتل شوند پس بر جنایت اول قصاص نیست زیرا که مساوات در میان جانی و مجنی علیه نیست و قصاص در قطع پا است زیرا که در هنگام قطع رجل هر دو مساوی اند در حریت و آیا ثابت میشود قصاص بعضی گفتند نه زیرا که سرایت بسبب دو جراحت شده و یکی از آن دو جراحت که در هنگام رقیت بوقوع آمده موجب قصاص نیست و اشبه آنست که قصاص ثابت میشود ولیکن بعد از آنکه اولیای مقتول رد کنند بورثه قاتل چیزی را که آقای مقتول مستحق آنست و اگر اقتصار کنند ولی مقتول بر قصاص قطع پا مجنی علیه نصف قیمت او را که در وقت جنایت می ارزیده میگیرد و زیاده بر آن هر چه باشد مال وارث است پس جمع میشود برای وارث قصاص و فاضل دیت قطع دست در صورتیکه دیت آن زیاده از قیمت نصف عبد باشد نظر سوم تساوی در دین است پس کشته نمی شود در بدل کافر مسلمان خواه آنکافر ذمی باشد یا در امان مسلمانان یا حربی بود ولیکن او را تعزیر میکنند در قتل کافر و دیت ذمی از او میگیرند و بعضی فقها گفته اند که اگر عادت کند بقتل کفار ذمی جائز است که او را قصاص کنند تا دیگران نیز جرأت نکنند بر قتل اهل ذمه ولیکن آنچه تفاوت است در میان مسلمانان و ذمی میشود آنرا باولیاء مسلمان قاتل میدهند و بعد از آن او را قصاص می نمایند و کشته میشود جهود ذمی در بدل مرد ذمی و در بدل زن ذمیه هم بعد از رد فاضل دیت و کشته میشود زن ذمیه نیز در بدل زن ذمیه و در بدل مرد ذمی هم و از او طلب فاضل دیت کنند و کشته میشود زن ذمیه نیز در بدل زن ذمیه و در بدل مرد ذمی هم و از او طلب فاضل دیت نمیشود و اگر بکشد ذمی مسلمانی را عمداً میدهند او را با مالش باولیای مقتول و آنها مختارند در قتل و در استرقاق او و اولاد صغار تردد است اشبه آنست که آنها باقی می مانند بر حریت و اگر مسلمان شود ذمی قاتل پیش از آنکه او را استرقاق کنند اولیای مقتول نمیرسد آنها را مگر قتل او چنانچه اگر در حالت اسلام قتل میکرد او را هم قتل میکردند و اگر بکشد کافری کافر دیگر را و مسلمان شود قاتل کشته نمیشود در بدل کافر و میگیرند از او دیت را اگر مقتول صاحب دیت باشد یعنی حربی نباشد و کشته میشود [illegible] زاده در بدل حرام زاده هم زیرا که هر دو مساوی اند در اسلام از لواحق این باب چند مسئله اول اگر [illegible] دست ذمی را و بعد از آن مسلمان شود ذمی و سرایت کند جراحت و بکشد او را بر مسلمان قصاص بقطع [illegible] نمیشود و همچنین اگر مسلمان آزاد دست عبد قطع کند و بعد از آن آزاد شود و جراحت سرایت و منجر [illegible] در هر دو مسئله کفائت در میان جانی و مجنی علیه نیست در وقت تحقق جنایت و همین حکم است

در صبی هم اگر دست بالغی را ببرد و بعد از آن بالغ شود و سرایت کند جراحت و بکشد مجروح را قطع دست او نمی کنند
زیرا که جنایت او را در حال تحقق جراحت قصاص نبود و ثابت میشود دیت نفس مقتول چه جنایت مضمون است و باید
ارش آن بدهد و آن درین جا دیت نفس است دوم اگر ببرد مسلمانی دست حربی یا دست مرتدی را و بعد از آن مسلمان
شود حربی یا مرتد و سرایت کند جراحت و باعث قتل شود هیچکدام از قصاص و دیت لازم نمیشود بر جانی زیرا که جنایت
بر حربی و مرتد مضمون نیست پس سرایت آنهم مضمون نباشد و اگر بر ذمی تیر اندازد و بعد از آن ذمی مسلمان شود و تیر
بر او برسد بعد از اسلام و بمیرد قصاص ندارد و دیت لازم میشود زیرا که در وقت رسیدن تیر مسلمان بود و همین حکم
است اگر تیر اندازد بر غلامی و بعد از آن غلام آزاد شود و تیر بر او برسد و بمیرد چه در وقت رمی آزاد نبود و در وقت
رسیدن تیر آزاد شد پس قصاص نمیشود و دیت لازم میشود و همچنین اگر تیر اندازد بر حربی یا بر مرتدی و برسد آن تیر بعد
از اسلام آن قصاص ندارد و دیت لازم میشود زیرا که تیر او رسیده بر مسلمان محفوظ الدم سوم هرگاه مسلمان قطع دست
مسلمان کند و سرایت کند جراحت و بکشد در حالتیکه مرتد شده باشد مجروح قصاص ساقط شود در نفس و ساقط نمیشود
قصاص قطع دست زیرا که در هنگام جنایت قصاص لازم شده و ساقط نمیشود بسبب عروض ارتداد و طلب قصاص
دست کند وارث مسلمان او و اگر وارث مسلمان نداشته باشد امام استیفای قصاص نماید و شیخ رحمه الله در کتاب
مبسوط گفته که موافق قواعد مذهب ما اینست که هیچکدام از قصاص و دیت بر او نباشد زیرا که قصاص دست و دیت
آن داخل شد در قصاص نفس و دیت آن و نفس مرتد مضمون نیست و مصنف رحمه الله گفته که این قول مشکل است
زیرا که از دخول قصاص طرف در قصاص نفس لازم نمی آید سقوط میشود قصاص طرف بسبب عروض مانعی از قصاص نفس
اما اگر دعوی کند مرتد بسوی اسلام قبل از سرایت جراحت قصاص در نفس لازم میشود و اگر سرایت در حالت ارتداد
بود و بعد از آن عود کند بسوی اسلام و تمام شود سرایت موجب قتل گردد پس در قصاص نزد مصنف شبهه آنست
که قصاص ثابت میشود زیرا که جنایت در حال استقرار مضمونست و معتبر در ضمان جنایت حال استقرار است و بعضی فقها
گفته اند که قصاص ندارد زیرا که وجوب قصاص مستند است بجنایت و تمام سرایت و درینجا قدری از سرایت هدر است
و آن سرایت در زمان ارتداد است و اگر جنایت بخطا صادر یافته دیت لازم میشود زیرا که در اصل مضمون است
و به محفوظ الدم رسیده زیرا که در حین جراحت مسلمان بود چهارم هرگاه بکشد مرتد ذمی را در قتل مرتد تردد است
زیرا که مرتد بسبب اسلام محترم شده و قوی آنست که کشته میشود زیرا که هر دو مساوی اند در کفر چنانچه نصرانی را
برای قتل یهودی و جمیع اقسام کفر یک ملت است اما اگر مرتد رجوع بسوی اسلام کند قصاص ندارد و دیت بر اوست زیرا که

اگر زخم بزند مسلمانی نصرانی را و بعد از آن مرتد شود و جارح و سرایت کند جراحت قصاص ندارد زیرا که در وقت جنایت مساوات نیست و بر ذمه او است دیت ذمی ششم اگر بکشد ذمی مرتد را کشته میشود ذمی زیرا که مرتد محفوظ الدم است نسبت بذمی یعنی خون او بر ذمی هدر نیست هر چند امام او را بکشد بسبب ارتداد اما اگر بکشد مرتد را مسلمان قصاص ندارد بسبب عدم کفاءت و در دیت تردد است و اقرب آنست که دیت هم ندارد و اگر واجب شود بر مسلمانی قصاص و بکشد آن مسلمان را غیر ولی مقتول بر قاتل قصاص است و اگر واجب القتل شود بسبب زنا یا اغلام و بکشد او را غیر امام بر او قصاص نمیشود و دیت هم ندارد زیرا که حضرت امیر المؤمنین علیه السلام فرموده اند بجر دیکه کسی را کشته بود و ادعا میکرد که او را با زن خود یافته نیز نیست قصاص بلکه آنکه بینه بیاری بر این دعوی و از این کلام ظاهر میشود که غیر امام هم بعضی زانیان را میتوان کشت شرط سوم آنست که قاتل پدر مقتول نباشد پس اگر شخصی بکشد پسر را یا دختر خود را قصاص بر او نمیشود و کفاره جمع و دیت و تعزیر لازم میشود بر او و همین حکم است پدر پدر را هر چند بالا رود و میکشند پسر را در قصاص قتل پدر و همچنین مادر هم کشته میشود در قصاص پسر و پسر هم کشته میشود در قصاص مادر و همین است در اقارب مانند اجداد و جدات مادری و برادران پدر و مادری و پدری تنها و مادری تنها و عموها و خالوها و خالهها **فروع اول** اگر دعوی کنند دو کس مجهول النسبی را و هر کدام بگویند که این پسر من است پس اگر بکشد یکی از آن دو پیش از قرعه قصاص هیچکدام نمیرسد زیرا که احتمال ابوة در هر دو قائم است والحدود تدرء بالشبهات و اگر هر دو بکشند او را بشرکت باز احتمال ابوة باقیست و همان حکم دارد و بعضی فقها را بخاطر خطور نموده که بقرعه عمل باید کرد در این قول جرأتست بر ریختن خون با وجود اشتباه پس اقرب قول اول است و اگر دو کس ادعای پسری آن مجهول النسب کنند و بعد از آن یکی رجوع کند از این دعوی و هر دو بکشند او را قصاص متوجه میشود بآنکه رجوع از این دعوی کرده و لیکن بعد از [illegible] دیت شریک قتل که پدر او است و آن نصف دیت است و بر هر کدام از قاتلین مذکورین کفاره قتل نفس است بالتمام و اگر تولد کند طفل بر فراش دو کس که هر دو دعوی پسری او کنند مانند پسر متولد از کنیز که مالک سابق و لاحق است هر دو وطی کرده باشند او را یا یکی زوج باشد و دوم بشبهه وطی کرده در یک طهر و آن هر دو بکشند مولود را پیش از قرعه هیچکدام را نمیکشند زیرا که پدری هر کدام محتمل است و اگر یکی از آن دو رجوع کند از دعوی و بعد از آن هر دو بکشند بشرکت او را باز کشته نمیشود کسیکه رجوع نموده فرق در این مسئله و مسئله اول این است که در این مسئله فراش ثابت است و الولد للفراش مجرد دعوی نیست چنانچه در مسئله سابق است لهذا در این جا حکم بقتل هیچکدام نمیکنند هر چند یکی رجوع کرده باشد و لیکن در این فرق تردد است و شیخ علی رحمه الله گفته که راجع را قصاص میشود چهارم زن خود را پسر آن زن که از صلب قاتل باشد میتواند قصاص کرد پدر خود را یا نه بعضی فقها گفته اند

که نمیتواند کرد زیرا که او مالک قصاص پدر نیست و اگر بگوییم که درینصورت مالک قصاص میشود ممکن است زیرا که آیهٔ قصاص
عام است و تخصیص باید منحصر در مورد نص باشد که در قصاص پدر از قتل پسر منع وارد یافته و باقی بر عموم باقیست و همین
حکم است کلام در قذف که اگر زوج زوجهٔ خود را نسبت بزنا بدهد و چهار شاهد نیارد و آن زن بمیرد دارای پسری سوای پسر
که از همان شوهر بهم رسیده نداشته باشد بمطالبهٔ حد بر پدر خود میتواند کرد یا نه در آن خلافست شیخ علی رحمه الله فرموده
که نمیتوان کرد اما اگر پسری از غیر آن شوهر داشته باشد یا پدر حصهٔ دیت آن پسر با او کند و بعد از آن قصاص کند و استیفای
تمام حد قذف از زوج مادر خود میتواند نمود و اگر بکشد یک پسر خود را و پسر دیگر مادر خود را پس هر کدام ازان دو قصاص دوم
میتواند کرد و اگر تنازع کنند در تقدیم و تاخیر یکی بر دیگری در قصاص قرعه بنام هر دو مینویسند و نام هر که برآید اول او را قصاص
می نمایند و اگر یکی از آن دو پیش دستی کند و قصاص نماید دوم را وارث او را میرسد که از او طلب قصاص نماید شرط چهارم
کمال عقل است پس کشته نمیشود مجنون خواه مجنونی را بکشد یا عاقلی را و دیت میگیرند از عاقلهٔ او و همچنین طفل غیر بالغ و اهم
نمیکشند برای قتل طفل نه برای قتل بالغ اما اگر عاقلی کسی را بکشد و بعد از آن دیوانه شود ساقط نمیشود از او قصاص و در
روایتی وارد شده که بر طفل ده ساله قصاص میشود و در روایت دیگر آمده هر گاه قامتش پنج شبر باشد حدود شرعیه بر او جاری
میشود و وجه اینست که صبی غیر مکلف است و عمدا حکم خطای محض دارد و دیت قتل او از عاقله باید گرفت تا وقتیکه پانزده
ساله شود یا بعلامت دیگر بلوغ او به ثبوت برسد و صاحب مسالک گفته اگر شخصی خوابیده باشد و دیگری را بکشد در خواب
او هم مکلف نیست و قصاص بر او واقع نمیشود بلکه قتل خطا دارد و در لزوم دیت بر عاقله **فرع** اگر نزاع کنند ولی
مقتول و قاتل بعد از بلوغ قاتل یا بعد از آنکه قاتل بافاقت بیاید و هشیار شود پس ولی بگوید که تو کشتی مورث ما را
در حالتی که بالغ بودی یا عاقل بودی و قاتل بگوید که بالغ نبودم و قول قول قاتل است زیرا که اصل عدم بلوغ و عدم
عقل است و شبهه صدق قول قاتل است پس قصاص ساقط شود و دیت بر عاقله لازم میگردد یعنی در صورتیکه مدعی
بینه نداشته باشد و اگر بکشد بالغی طفل غیر بالغی را کشته میشود بقصاص مقتول علی الاصح و کشته نمیشود عاقل بقصاص کشتن
دیوانه و ثابت میشود دیت بر قاتل او اگر عمدا بکشد او را یا شبهه بعمد و بر عاقله لازم میشود دیت او اگر قتل مجنون بخطای
محض باشد و اگر مجنون بر عاقل حمله کند و عاقل بقصد دفع بکشد او را خونش هدر باشد و در روایتی واقع شده دیت
او بر بیت المال باشد و در ثبوت قصاص بر مست تردد است و ثبوت اشبه است زیرا که مست هر چند فاقد الاختیار
باشد لیکن حکم هشیار دارد در تعلق احکام چه زوال عقل او باختیار او شده اما کسیکه بنگ خورده باشد یا
خواب آورنده بخورد بدون عذری شیخ رحمه الله آنها را هم در حکم مستان داخل نموده و در [illegible]

مسکر قویست و زایل العقل و بنگ ضعیف است و این فعل کردن و قیاس در تسبیب غایت بعید است و فرق در میان ایست
و بنگ خورده بسیار است و قیاس مع الفارق میشود و قصاص نمیشود بر کسیکه در حالت خواب از او آدمی کشته شود زیرا که فاقد
القصد است و معذور است در آنکه سبب قتل شده و بر اوست دیت و اگر اعمی کسی را بکشد در آن تردد است اظهر آنست
که حکم بینا دارد در ثبوت قصاص اگر عمداً کسی را بکشد و در روایت حلبی از حضرت صادق علیه السلام آمده که جنایت اعمی
حکم خطا دارد که دیت آن بر عاقله است شرط پنجم آنست که مقتول محفوظ الدم باشد یعنی جائز نباشد ریختن خون او پس اگر
مسلمانی مرتدی را بکشد قصاص ندارد و همچنین هر که مباح گردانیده باشد شرع کشتن او را و مانند کسی که هلاک شود بسرایت
جراحت قصاص یا حد **فصل سوم** در دعوی قتل است و آنچه ثابت میشود بآن قتل شرط است در مدعی قتل که بالغ و رشید باشد
در وقت دعوی نه در وقت جنایت هر چند ادعای وقوع قتل در زمان نابالغی و عدم رشد یا عدم حضور خود کند زیرا که گاهی
صحت بسماع متواتر میشود هر چند مدعی خود مشاهده ننموده و در وقت وقوع جنایت رشید نبوده باشد و نیز شرط است که دعوی
کند بر کسی که صحیح باشد از او مباشرت پس اگر دعوی کند بر غائبی که در هنگام وقوع جنایت حاضر نبوده قبول نمیکنند و همچنین
اگر دعوی کند بر جماعتی که متعذر باشد اجتماع آنها بر قتل مقتول واحد مانند اهل شهر قبول نمیشود دعوی بر جماعت هم اگر بنوعی
تقریر دعوی کند که ممکن باشد صدق آن دعوی مانند آنکه بگوید که این پنجاه نفر بورث ضرب السیف بر گلو بسته همه یکبار وارد کرده اند
تا کشته شد و اگر تحریر دعوی کند بتعیین قاتل و صفت قتل و نوع قتل که بکدام آلت بوده و وقوع آن عمداً بوده یا خطا شنیده میشود
دعوی او و آیا شنیده میشود دعوی اگر اقتصار کند بر دعوی مطلق قتل در آن تردد است زیرا که احکام انواع قتل متحقق نمیشود
بر تقدیر اثبات مطلق قتل و حاکم حکم بهیچکدام از قصاص یا دیت نمیتواند نمود پس فائده دعوی مترتب نمیشود و لیکن اشبه آنست
که قبول میشود و حاکم حکم بمصالحه میکند و الا ابطال حقوق لازم آید و اگر مدعی بگوید که کشته مورث مرا یکی از این ده شخص
شنیده میشود این دعوی زیرا که ممکن است عدم علم مدعی بتعیین قاتل و اگر مسموع نشود ابطال حق لازم آید و غایت امتناع
دعوی مذکور اینست که بر مدعی علیهما قسم لازم نشود و در آن قصوری نیست و اگر اقامت بینه کند مدعی بعد از اقامت بینه
مذکوره یک شخص را دعوی کند که او کشتنی مورث ثابت میشود بر آن شخص بآن بینه و حکم بقسامه باید نمود چنانچه در مسائل
لوث مذکور خواهد شد چند مسئله اول اگر دعوی کند بر کسی که او کشته است پدر مرا بشرکت جماعتی که عدد آنها نمیداند
نمیشنوند دعوی او را و حکم نه بقصاص میکنند و نه بدیت زیرا که معلوم نیست که حصه مدعی علیه چه مقدار است از جنایت
[illegible] میکنند برای محافظت خون مسلمان دوم اگر دعوی قتل کند و بیان نکند که عمد بوده یا خطا اقرب آنست
[illegible] طلب تفصیل و تعیین میکنند از مدعی و این استفسار تلقین و تعلیم جواب نیست که ممنوع است

بر قاضی بلکه تحقیق دعوی است که چه کیفیت شده تا بموجب آن حکم کند و اگر بیان نکند متوجه نمیشود بدعوی او و اگرچه بینه هم برای دعوی اقامت کنند زیرا که حاکم به ثبوت این دعوی هیچ حکم نمیتواند کرد و درین تردد است زیرا که حکم بمصالحه میتواند نمود سوم اگر دعوی قتل کند بر شخصی که بانفراد کشته مورث مرا و بعد از آن دعوی کند بر دیگری شنیده نمیشود دعوی دوم خواه دوم را شریک اول کرده باشد یا اولین را برای گردانیده و دعوی بر دوم کند زیرا که تکذیب نفس خود کرده بدعوی اول و درین مسئله شیخ قول دیگر دارد و آن اینست که میشنوند دعوی دوم را زیرا که شاید دعوی مبنی بر ظن غالب بوده و ممکن است که بعد از آن علم قطعی بصدور جنایت از دوم حاصل نموده باشد شیخ علی رحمه الله گفته که عدم سماع قویست مگر آنکه مدعی علیه دوم تصدیق او کند که درین صورت او مواخذ میشود باقرار خود چهارم اگر دعوی قتل عمد کند و بعد از ان تفسیر کند آنرا بخطا باطل نمیشود اصل دعوی قتل و همین قسم اگر دعوی قتل خطا کند و تفسیر آن کند بانچه خطا نباشد زیرا که مفهوم عمد و خطا بسیاری از مردم مشتبه میباشد پس اصل دعوی باین تفسیر باطل نمیشود و دعوی قتل ثابت میشود باقرار مدعی علیه یا به بینه یا بقسامه اما اقرار پس کافیست یک مرتبه باشد و بعضی فقها شرط کرده اند که دو مرتبه و معتبر است در مقر که بالغ و عاقل و مختار و آزاد باشد اما کسیکه ممنوع التصرف در مال باشد بسبب فلس یا سفاهت پس قبول کرده میشود اقرار او بقتل عمد و قصاص براو جاری میشود اما بقتل خطا آنهم مقبول میشود ولیکن ورثه مقتول شریک غرمای او نمیشوند در مال موجود و اگر شخصی اقرار کند بقتل عمد کسی و دیگری بقتل همان مقتول بخطا مختار است ولی هر کدام را که خواهد تصدیق کند و انچه موافق اقرار او براو لازم شود بعمل آرد و بر دیگری چیزی لازم نمیشود و اگر اقرار کند شخصی بقتل عمد کسی و بعد از ان دیگری بگوید که من او را کشته ام و اول رجوع کند از اقرار هر دو ساقط میشود قصاص و دیت و ادای دیت مقتول از بیت المال میکنند و این مضمون روایتی است که از حضرت امام حسن علیه السلام نقل کرده اند که در زمان حیات امیر المومنین صلوات الله علیه شخصی مقتول را یافتند در خرابه که می غلطید در میان خاک و خون و بر سر او کسی کارد خون آلود در دست گرفته او را نزد آنحضرت آوردند تا بعد از استفسار اقرار بقتل نمود و آنحضرت فرموده اند که او را ببرید بکشید و هرگاه بردند او را که بکشند شخصی دویده آمد و آنها را منع کرد که نکشید او را و او شنیده نزد حضرت امیر المومنین صلوات الله علیه حاضر شد و گفت آن شخص من او را کشته ام قاتل او و مقر ظاهر کرد که من در ان همسایگی گوسفندی کشته بودم و برای قضای حاجت در آن خرابه با کارد خون آلود رفته بودم و متعجب بودم درین واقعه تا گاه بجردم رسیدم و مرا گرفته اند و بسبب دهشت اقرار کردم بگمان اینکه کسی باور نخواهد کرد انکار مرا پس آنحضرت علیه السلام فرستادند آنها را نزد حضرت امام حسن علیه السلام در میان آنها کند آن امام همام فرمودند که اگر این مرد کشته او را لیکن زنده کرد این بیگناه را و حق تعالی هم احیا

فکانما احیی الناس جمیعا هر دو را واگذارند و دیت از بیت المال ادا فرمودند و اکثر فقها بمضمون آن عمل نموده اند و بعضی فقها
گفته اند که روایت مخالف اصل و اقوی اینست که ولی مختار است از هر کدام که خواهد استیفای حق خود نماید اما بینه پس ثابت
نمیشود عملیکه موجب قصاص باشد مگر بدو شاهد عدل و ثابت نمیشود بیکشاهد و دو زن و بعضی گفته اند که بآن دیت لازم
میشود و این قول شاذ است و همچنین ثابت نمیشود بیکشاهد و قسم و ثابت میشود بآن آنچه موجب دیت باشد مانند قتل خطا
و جراحت هاشمه و منقله و شکستن استخوان و جائفه و تفسیر این جراحت ها بعد ازین مذکور خواهد شد و قبول نمیشود شهادت
مگر در حالتی که خالی باشد از احتمال غیر جنایت قتل مانند اینکه بگوید شمشیر زد براو پس مرد یا بگوید کشت او را یا بگوید که روان ساخت
خون او را و مرد در همان حال یا بگوید که بعد آن جنایت مریض بود تا وقتیکه مرد هر چند زمان مردن ممتد باشد و اگر مدعی علیه
انکار کند بعد از شهادت شهود التفات بانکار او نمیکنند و اگر تصدیق شهادت کند و دعوی کند که موت مقتول بغیر آن
جنایت بوده قول قول اوست با قسم او و همین حکم است در جراحتها هم زیرا که اگر شاهد بگوید که زد پس مجروح شد بجراحت
موضحه قبول کرده میشود و اگر بگوید که باهمدیگر خصومت کرده اند و بعد از آن از همدیگر جدا شده اند در حالتیکه او مجروح بوده
یا بگوید که زد براو پس یافتیم ما او را در حالتیکه سرش شکسته بود قبول کرده نمیشود این شهادت زیرا که احتمال هست که بآن زدن
جراحت نشده باشد و همچنین اگر بگوید پس جاری شد خون او اما اگر بگوید شاید که پس جاری ساخت خون او را قبول میکنند
و اگر بگوید که روان ساخت خون او را و بعد از آن مرد قبول میکنند قول او در آنکه زخم دامیه از او بعمل آمده نه زیاده از دامیه
و شهادت بر حصول زخم دامیه قائم باشد و موتیکه بعد از آن بوقوع آمده شاید هست بامر دیگر باشد و اگر شاهد بگوید که زخم
موضحه براو بزد پس یافتیم سر او را دو موضحه قصاص ساقط میشود زیرا که ثابت نشد که کدام یک ازین دو زخم زده تا قصاص
همان بوقوع آید و متعذر است عادة که هر دو جراحت در مقدار و جمیع صفات مساوی باشند در استیفای قصاص رجوع
میکنند بسوی دیت و بعضی گمان کردند که درینصورت قصاص مساوی اقل جراحتین باید نمود و درین قول ضعیف است
زیرا که این استیفای قصاص در غیر محل ثبوت قصاص است و همچنین اگر بگوید شاهد قطع کرد دست این را و یافتیم هر دو دستش
بریده و کفایت نمیکند اینکه شاهد بگوید زخم موضحه بر این زده یا زخم شکننده سر بر این زده تا معین نکند که این زخم موضحه
یا این زخم شکننده سر زده است چه احتمال هست که سوای آن از آن زخم بزرگتر یا کوچکتر زده باشد و شرط است
در شاهدین که اتفاق کنند بر علت واحد پس اگر یکی شهادت بدهد که سر این را شکسته در وقت صبح و دیگری بگوید
وقت شام یا یکی بگوید بشمشیر کشته و دوم بگوید بکارد یا یکی بگوید در فلان مکان و دیگری بگوید در مکان دیگر قبول
[illegible] حکم لوث خواهد داشت شیخ در مبسوط گفته که لوث میشود و درین اشکال است زیرا که

این دو شهادت تکذیب همدیگر میکنند و بآن چیزی ثابت نمیشود و اما اگر یکی شهادت بدهد باقرار و شاهد دوم بمشاهده ثابت نمیشود
قتل و لوث باشد زیرا که تعارض در شهادتین نیست و حکم یک شاهد دارد و چند مسئله اول اگر شهادت بدهد یکشاهد باقرار مطلق
قتل بدون تقیید بعمد یا خطا و شاهد دوم باقرار بقتل عمد اصل قتل ثابت میشود و تکلیف میکنند مدعی علیه را به بیان و تعیین احدهما
پس اگر انکار قتل کند قبول نمیشود از او این انکار زیرا که تکذیب بینه عدل مسموع نیست و اگر بگوید که عمدا کشته قبول میکند
حاکم و حکم قتل عمد براو جاری میسازد و اگر بگوید که بخطا کشته و ولی مقتول هم قبول کند بحثی نیست و اگر ولی تصدیق نکند
قول قول جانی است با قسم او و اگر یکشاهد شهادت بدهد بمشاهده قتل عمد او و شاهد دوم بقتل مطلق و قاتل انکار قتل عمد کند
و ولی او ادعای عمد نماید شهادت یکشاهد قتل عمد محقق شده که لوث است و ولی باید اثبات دعوی خود کند اگر خواهد بقسامه
که کیفیت آن بعد از این مذکور خواهد شد زیرا که شهادت بنصاب نرسیده دوم هرگاه شهادت بدهند دو شاهد بآنکه این
دو نفر قاتلند و آنها شهادت بدهند بر دو شاهد اول که آنها قاتل اند بر وجهی که تبرع در شهادت نباشد یعنی بدون سوال
حاکم نباشد بلکه بعد از سوال حاکم بود و اگر بدون طلب حاکم هم باشد بر وجهی بود که اقتضا اسقاط شهادت نکند چنانچه
در کتاب الشهادت مذکور شد پس اگر تصدیق کند ولی خون دو شاهد اول را حکم میکنند به ثبوت دعوی او بر آن و دو شهادت
دوم مسموع نمیشود و اگر تصدیق کند همه شاهد آخر را یا دو شاهد آخر را اسقاط میشود هر دو شهادت اما شهادت اولین بسبب آنکه
شهادت آخرین تکذیب شهادت آنها میکند و اما شهادت آخرین بسبب تحقق عداوت در میان آنها در صورت
تصدیق هر دو شهادت بر شهادتی تکذیب شهادت بر دیگری میکند سوم اگر شهادت بدهند دو شاهد که زید مثلا جراحت
زده بر مورث آنها بعد از آنکه آن به شده باشد قبول کرده میشود شهادت زیرا که جلب نفع در این شهادت برای شاهدان نیست
که سبب تهمت آنها شود و قبول نمیشود شهادت آنها پیش از به شدن جراحت زیرا که متهم میشوند بآنکه اگر آن جراحت منجر
بقتل شود دیت بشاهدان میرسد و شاید برای توقع همین شهادت داده باشند پس مقبول نباشد و در این تردد است
ولیکن اقوی عدم قبول است و اگر جراحت به شود بعد از اقامت شهادت و باز آن شاهدان اعاده آن شهادت نمایند قبول
میشود شهادت آنها زیرا که تهمت مذکور برطرف شده و اگر شهادت بدهند دو شاهد برای مورث خود بمالی سوای دیت
در حالتیکه مورث مریض باشد قبول کرده میشود شهادت آنها و فرق در میان این دو مسئله اینست که مستحق دیت ابتداً
وارث است پس شهادت برای نفع نفس خود داده اند و در غیر دیت مستحق مورث است و بعد از فوت او تعلق بوارث میگیرد
از ملک مورث و ممکن است که مورث در حالت مرض آنرا بدیگری بدهد یا از بیماری صحیح شود و خود صرف نماید
شهادت جلب نفع برای مورث خود بشهادت کرده اند نه برای خود و متهم نباشند چهار[illegible]

دو شاهد که عاقله قاتل باشند بالفعل یا بالقوة بفسق شاهدان قتل پس اگر آن قتل قتل عمد باشد یا شبهه عمد یا هرچند عاقله باشند
ولیکن فقیر باشند و قاتل را اقربای غنی هم باشند که عاقله او شوند درین صورت قبول میشود شهادت آنها بر فسق شاهدان قتل
و قبول نمیشود شهادت آنها در اثبات قتل و اگر باشند آن شاهدان از آن اقربا که عاقله قاتل باشند قبول نمیشود شهادت آنها بفسق
شاهدان قتل زیرا که دفع تاوان از خود مینمایند پنجم اگر شهادت بدهند دو شاهد که زید کشت عمرو را و دو شاهد شهادت بدهند که خالد
کشت او را ساقط میشود قصاص بسبب عروض اشتباه و واجب میشود دیت بر هر دو نفر بقرار مناصفه و اگر قتل خطا باشد دیت
بر عاقله هر دو لازم میشود و شاید که این حکم برای احتیاط در عصمت خون مسلمانان باشد که هدر نشود بسبب شبهه تعارض دو بینه
و احتمال هست درین مسئله وجه دیگر هم و آن اینست که ولی مختار باشد در تصدیق هر کدام از بینتین چنانچه اگر دو کس اقرار کنند
بقتل شخصی منفردا ولیکن قول اول اولی است ششم اگر شهادت بدهند دو شاهدان که این شخص کشته زید را عمدا و بعد از آن
دیگری اقرار کند که من کشتم او را و بری الذمه گرداند شخص مشهود علیه را پس اگر ولی علم بقاتل نداشته باشد میرسد او را که مشهود
علیه را قصاص کند بحکم شهادت ولیکن مقر را واجب است که رد نصف دیت مقتول کند بورثه مشهود علیه زیرا که باقرار
او مشهود علیه بری الذمه است و بحکم شهادت و اقرار مشهود علیه و مقر هر دو مشغول الذمه میشوند پس مقر نصف دیت
میدهد باولیای مقتول زیرا که مشهود علیه مقتول بری الذمه او نموده و اگر مقر را قصاص کند لازم نیست بر مشهود
علیه که ادای نصف دیت بورثه مقر کند زیرا که مقر برای ذمه مشهود علیه نموده و اقرار بانفراد در قتل کرده و میرسد ولی را
که هر دو را بکشد لیکن بعد از رد نصف دیت بورثه مشهود علیه نه بورثه مقر و اگر دیت بگیرد باید هر دو ادای دیت کنند بمناصفه
و این مضمون حدیث زراره است که از حضرت امام محمد باقر علیه السلام روایت نموده و مصنف رحمه الله گفته که در کشتن
هر دو اشکال است زیرا که شرکت تحقق نشده نه بشهادت نه باقرار و هم چنین در تنصیف دیت هم اشکال است و قول باختیار
ولی مقتول در مواخذه هر کدام از آنها که خواهد قوت دارد ولیکن روایت مذکوره صحیح و از احادیث مشهوره است
هفتم شیخ در کتاب مبسوط فرموده که اگر شخصی دعوی قتل عمد کند بر دیگری و یک شاهد مرد و دو شاهد زن بیارد و بعد از آن
عفو کند صحیح نیست آن عفو زیرا که عفو کرده چیزی را که به ثبوت نرسیده چه شهادت یک مرد و دو زن کافی نیست در اثبات قتل
و درین قول اشکال است زیرا که صحت عفو موقوف به ثبوت حق نزد حاکم نیست بلکه قبل از دعوی هم صحیح است
یا قسامه پس بحث از آن استدعای چند مقصد میکند اول در لوث است باید دانست که اگر تهمت قتل
شخصی بمجرد دعوی قسامه راجع نمیشود بمدعی علیه و میرسد ولی مقتول را که یک قسم بخورد و اگر نکول از قسم بکند
... مذکور شد که میان علما اختلاف است در حکم نکول بعضی گفته اند که بمجرد نکول مدعی علیه از قسم

تکلیف ادای وجه دعوی بر مدعی علیه راجع میشود و بعض دیگر میگویند که رد قسم بمدعی باید نمود و بعد از قسم مدعی حکم با رضا سے
او باید نمود بمجرد نکول مدعی علیه لوث عبارت است از علامتیکه موجب گمان غالب حاکم بوقوع قتل از قاتل معین باشد
مانند ادای شهادت یکشاهد و مانند اینکه ببیند مورث خود را مضطرب در خون و شخصی با سلاح بر سر او ایستاده باشد
که سلاحش بخون آلوده بود یا افتاده باشد مقتول در خانه جمعی یا در محله که جدا از بلد بود و در ان محله سوای اهل آن کسی
آمد و رفت نه نموده باشد یا در صفی افتاده در مقابل دشمنان بعد از زد و خورد و اگر یافته شود در قریه که آمد و رفت مردم در آن
باشد یا در مکان نشست و برخاست که جماعت عربان در سوای قریه یا میگذارند یا در محله جدا که راه مرور داشته باشد هرچند
یک نفر آمد و رفت در ان کند پس اگر در میان آنها و مقتول عداوتی باشد آنهم لوث است و اگر عداوت نباشد لوث
نخواهد بود زیرا که احتمال هست که از راه روی این کار آمده باشد و اگر یافته شود در میان دو قریه لوث باقرب قریتین باشد
و اگر مساوات با هر دو قریه داشته باشد پس هر دو مساوی اند در لوث و اگر مقتول یافته شود در ازدحام بر پل یا بر چاه
یا بر حوض آب دیت او بر بیت المال مسلمانانست و همین حکم است اگر یافته شود در مسجد جامع عظیمی یا شارع عامے
یا در صحرائی و لوث ثابت نمیشود بشهادت طفل غیر بالغ و نه بشهادت فاسق و نه کافر هرچند عدل باشد در مذهب خود
و اگر خبر بدهند جماعتی از فاسقان یا زنان یا گمان عدم موافقت آنها با مدعی لوث باشد و اگر جماعت خبر دهند از اطفال یا کفار
باشند لوث ثابت نمیشود مادام که بحد تواتر نرسند و شرط است که خالی از شک بود پس اگر بیابد نزدیک مقتول شخصی مسلحی را
که سلاحش خون آلوده باشد و درنده هم در آنجا حاضر باشد که از شان او قتل آدمی باشد باطل میشود لوث زیرا که جای شک است
و اگر شاهد بگوید که کشته است او را یکی ازین دو شخص لوث باشد یعنی ولی مقتول دعوی میتواند کرد بر یکے ازین دو شخص که
تو قاتل مورث منی بقسامه ثابت کند و اگر بگوید شاهد که این شخص کشته یکی ازین دو مقتول را لوث نباشد علی ما قاله
الشیخ رحمه الله و مصنف گفته که در فرق میان دو شاهد تردد است زیرا که هر دو شهادت مشترک اند در ابهام که مانع
حصول ظن است بتعیین و صاحب مسالک گفته که فرق ظاهر است زیرا که قول شاهد یکی ازین دو شخص کشته این مقتول را
افاده ظن میکند بقاتل بودن یکی ازین دو شخص و قسامه وارث مقتول موافق ظن مذکور است بخلاف شهادت یکشاهد
بانکه این شخص کشته یکی ازین دو مقتول را چه این شهادت افاده تعیین مقتول نمیکند علی الخصوص یا ثابت شود قتل بقسامه
وارث او و شرط نیست در لوث که اثر قتل یعنی جراحت در مقتول باشد علی الاشبه زیرا که قتل بخفه کردن و فشردن
خصیه ها و بند کردن مجرای نفس هم که اثرے ازان در بدن نمی باشد و هم چنین شرط نیست در قسامه حضور
زیرا که حکم بر غائب هم جائز است علی ما مر چند مسئله اول اگر بیابد مقتول را در خانه که در ان غلام او باشد

متحقق میشود و بورثهٔ مقتول رامیرسد قسامه و فائدهٔ آن تسلط ورثه بر قتل غلام باشد یا بر خلاصی او از رهن اگر مرهون بود
زیراکه حق مجنی علیه مقدم است بر حق مرتهن دوم اگر دعوی کند ولی مقتول که یکی از اهل خانه کشت مورث مرا جائز است
که اثبات دعوی خود کند بقسامه پس اگر مدعی علیه انکار بودن خود دران خانه وقت وقوع قتل نماید قول قول اوست
با قسم او و ثابت نمیشود لوث زیراکه لوث درصورتیست که در هنگام قتل درانجا باشد و ثابت نمیشود بودن مدعی علیه
درآنخانه مگر باقرار و یا به بینه دوم درمیان عدد قسامه و آن در قتل عمد پنجاه قسم است و اگر مقتول را قومی باشند از اقارب
و پنجاه نفر باشند هرکدام یک قسم میخورد خواه آنها همه وارث قصاص باشند یا غیر وارث یا بعض وارث و بعض دیگر غیر وارث
و مدعی باشند یا غیر مدعی و اگر کمتر از پنجاه نفر باشند مکرر قسم میخورند تا پنجاه قسم شود و بهمان ثابت میشود قصاص و در قتل
خطا محض یا قتل خطای شبیه بعمد بیست و پنج قسم است و از جمله علمای ما کسی است که برابر دانسته عدد قسم را در عمد
و خطا و این اوثق است در حکم بقصاص و تفصیل اظهر است یعنی در عمد پنجاه و غیر عمد بیست و پنج قسم و اگر مدعیان جماعت
باشند تقسیم پنجاه قسم بر آنها علی السویه میشود در عمد و بیست و پنج در خطا و اگر مدعی علیهم یعنی جمعیکه دعوی قتل بر آنها کنند متعدد
باشند با لوث و مدعی رد قسم بر آنها نماید آیا بهرکدام از آنها پنجاه قسم لازم میشود یا تقسیم پنجاه قسم بر مجموع آنها باید نمود دران تردد
است و اظهر آنست که بهریک پنجاه قسم لازم میشود چنانچه اگر مدعی علیه واحد می بود بر او پنجاه قسم لازم میشد چه بر هریک
دعوی قتل متوجه میشود اما اگر مدعی علیه واحد باشد و از قوم خود پنجاه کس حاضر کند که هرکدام شهادت بدهند به برائت ذمهٔ او
بر هرکدام از آنها یک قسم لازم میگردد و اگر کمتر از پنجاه نفر باشند مکرر قسم میدهند آنها را تا استیفای عدد پنجاه قسم شود و اگر
ولی مقتول را قوم نباشد که با آنها قسم بدهند و خود هم قسم بخورد میرسد او را که قسم بدهد منکر را پنجاه قسم اگر نباشند او را اقربا
و اگر اقارب داشته باشد او هم مانند یکی از آنها خواهد بود یعنی موافق حصهٔ خود علی السویه قسمها می خورد و اگر امتناع کند
منکر از قسم و نباشند او را اقارب که تکلیف قسم بر آنها نموده شود الزام دعوی قتل بر او میکنند و قصاص راجع میشود
بر او اگر قتل عمد باشد و دیت اگر غیر عمد بود و بعضی فقها گفته اند که اگر مدعی علیه نکول از قسم کند رد قسم بر مدعی باید نمود موافق
قاعدهٔ رد قسم و عدم حکم بمجرد نکول بدون رد قسم و مصنف رحمه الله میگوید که درینصورت قسم بر مدعی علیه لازم میشود
بسبب رد مدعی و هرگاه مدعی علیه هم نکول از قسم کند باز رد قسم بر مدعی چرا شود بدون اختیار مدعی و حکم بنکول باید نمود و ثابت
میشود قسامه در قطع اعضا هم درصورت لوث و خلافست در عدد قسامه اعضا بعضی فقها گفته اند که اگر دیت عضو مقطوع
بقدر نفس باشد پنجاه قسم میدهند مدعی را بالشرط تهمت احتیاطا زیراکه جنایت بمقدار قتل نفس است مانند قطع
هردو دست و اگر دیت بقدر نفس نباشد مانند قطع یک دست یا یک انگشت از جملهٔ پنجاه قسم

بہ نسبت جنایت کم باید نمود و در قطع یک دست حکم بہ نصف پنجاه و در قطع یک انگشت پنج قسم باید داد مثلا و بعضی علما از فقہا گفتہ اند کہ اگر جنایت قطع عضو بمقدار قتل نفس باشد در دیت شش قسم داده میشود در صورت لوث و اگر از ان کمتر باشد بہمان نسبت از شش قسم کم مے شود و این حکم بمضمون روایت ظریف ابن ناصح است از حضرت صادق علیہ السلام ولیکن روایت ضعیف است و شرط است در قسم خورنده کہ بر علم قسم بخورد نہ بر ظن و در قسامہ کافر بر مسلم تردد است و اظہر منع است و آقای عبد ہم اثبات دعوی قتل غلام در صورت لوث بقسامہ میتواند نمود ہر چند مدعی علیہ حر باشد و قصاص حر در قتل عبد جائز نباشد زیرا کہ دیت ہم بقسامہ ثابت مے شود بدلیل عموم احادیث قسامہ و قسم داده میشود مکاتب را ہم اگر عبد او را کسی بکشد بشرط لوث چنانچہ حر را قسم میدہند مولای مکاتب را قسم نمیدہند زیرا کہ ولایت او از مکاتب زائل میشود و اگر ولی مقتول مرتد شود منع میکنند او را از قسامہ زیرا کہ حکم کافر دارد و قبول قسامہ کافر بر مسلمان نمی شود چنانچہ مذکور شد و اگر قسم بہ ہند او را نزد حاکم شرع قسم بخورد واقع میشود قسامہ او بموقع زیرا کہ ارتداد او مانع اکتساب نیست و قسامہ ہم حکم اکتساب دارد کہ از ان تحصیل دیت میشود ولیکن این قول اشکال دارد اگر وارث مرتد فطری باشد زیرا کہ او را قتل میکنند و توبہ او قبول نیست و میراث او متعلق بوارثش میگیرد پس بر مے آید از ولایت مقسوم و قسامہ حق ولی است و اگر مرتد ملی باشد تا سہ روز مہلت میدہند او را کہ شاید توبہ کند و دران سہ روز قسامہ او ممکن است کہ صحیح باشد و شرط است در قسامہ کہ ذکر نام قاتل و مقتول کنند و ذکر نسب آنہا نماید بنوعیکہ احتمال دیگری نباشد و نیز مذکور کنند انفراد در قتل یا شرکت دران و نوع قتل از عمد و خطا و شبہ بخطا اما اعراب صیغہ قسم پس اگر بعلم صرف و نحو عالم باشد باید بعبارت صحیح الاعراب قسم بخورد و اگر قواعد اعراب نداند اکتفا میکنند از قسم او بعبارتیکہ قصد ایقاع قسم از ان مفہوم شود و آیا مذکور باید کرد در قسم کہ نیت من در قسم نیت مدعی است یعنی بتوریہ قسم نمی خورم بعضی فقہا گفتہ اند کہ مذکور باید کرد تا توہم توریہ در قسم رفع شود و احتمال تاویل نباشد و اصح آنست کہ واجب نیست زیرا کہ اصل عدم وجوب زیادتیست و مع ذلک نیت نیت معتبر است بحکم شرع و تاویل و توریہ دران موجب خروج از کذب نمیشود و بر حاکم است کہ تلقین این حکم پیش از قسم بقسامہ بین نماید دوم در احکام قسامہ است اگر دعوی کند بر دو کس و ہر یکے از ان دو لوث داشتہ باشد پنجاه قسم میخورد و دعوی خود بر صاحب لوث ثابت میکند و دوم یک قسم بخورد بر انکار زیرا کہ صاحب لوث و حکم منکر دعاوی غیر قتل دارد و بعد از قسامہ اگر خواہد بکشد صاحب لوث را اما نصف دیت رد میکند بوارث زیرا کہ دعوی شرکت در قتل نموده بر صاحب لوث نہ استقلال و اگر یکے از دو وارث

دوم غائب وارث بود حاضر پنجاه قسم میخورد و حق خود ثابت میکند و واجب نیست براو انتظار غائب بلکه حصه خود
از دیت میگیرد و اگر حاضر شود غائب او هم قسمها بخورد بقدر حصه خود که بیست و پنج قسم است و نصف دوم دیت میگیرد
و همین حکم است اگر یک وارث صغیر باشد و دوم کبیر و اگر یک وارث تکذیب کند یک وارث وارث دوم را آن تکذیب
قدح نمیکند در قسامه وارث مدعی قسم میخورد مدعی برای اثبات حق خود پنجاه قسم و هرگاه بمیرد ولی مقتول وارث او
قائم مقام او باشد در قسامه و اگر بمیرد ولی در اثنای قسمها شیخ رحمه الله فرموده وارث او از سر میگیرد قسمها را زیرا که اگر
بنا بگذارد بر قسمهای متوفی و تتمه قسمها بخورد اثبات حق خود بقسم دیگری نموده باشد چند مسئله اول اگر قسم بخورد
مدعی قتل با وجود لوث و اخذ دیت کند از مدعا علیه و بعد از آن دو شاهد عادل شهادت دهند بانکه مدعی علیه در هنگام
قتل غائب بوده که در آن غیبت ممکن نبود صدور قتل از او قسامه باطل میشود و دیت را از او مسترد می نمایند دوم
اگر ولی مقتول قسمها بخورد و دیت بگیرد و بعد از آن بگوید که این حرام است پس اگر تفسیر کند این کلام را بانکه قسم دروغ خورده
از او استرداد دیت می نمایند و اگر تفسیر کند بانکه قسامه باعتقاد من جائز نبود متوجه او نمیشوند زیرا که قسامه ثابت شده است
باجتهاد حاکم نه باعتقاد مدعی و اگر تفسیر کند بانکه دیت که بمن داده ملک غیر بوده و درین صورت اگر معین کند مالک آنرا
لازم است براو که دفع کند آنرا بمالک و عوض از قاتل طلب نمیتواند کرد بمجرد اظهار خود یا بینه بران اقامت بکند و اگر
معین نکند مالک را میگذارند آن دیت را در دست او و مطالبه نمیکنند از او که تعیین مالک کند سوم اگر استیفاء
کند بقسامه و بعد از آن دیگری بگوید که من کشتم آن مقتول را بلا شرکت غیر شیخ رحمه الله در خلاف فرموده که ولی مختار است
خواهد مطابق قسامه بگیرد خواهد از مقر طلب نماید و در کتاب مبسوط فرموده که ولی قسم بخورد دیگر بعلم خود پس تکذیب مقر
نموده طلب دیت او را نمی تواند کرد چهارم اگر شخصی متهم بقتل شود و ولی مقتول التماس حبس او بحاکم نماید تا احضار
بینه در قبول این تردد است و سند جواز قبول حدیثی است که سکونی روایت نموده از حضرت صادق علیه السلام
که پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم حبس میفرمودند متهم بخون را شش روز پس اگر اولیاء احضار بینه میکردند متوجه دعوی
میشدند و الا خلاص می نمودند محبوس را ولیکن روایت سکونی ضعیف است و اصح عدم حبس است قبل از ثبوت جنایت **فصل چهارم**
در کیفیت استیفای قصاص است قتل عمد موجب قصاص است نه موجب دیت پس اگر عفو کند ولی مقتول قصاص را
در بدل مالی ساقط نمیشود قصاص زیرا که واجب بالاصالة قصاص است بر قاتل نه دیت بقول مشهور میان علمای
امامیه و دیت ثابت نمیشود مگر بعنوان مصالحه و ابن جنید گفته در قتل عمد ولی مقتول مختار است در میان قصاص
اخذ دیت و عفو جنایت و اگر وی عفو از قصاص نکند اسقاط حق دیت او نمیشود طلب آن می تواند

و بقول مشهور طلب نمیتوانند کرد و ثابت نمی شود دیت مگر برضای جنایت کننده یعنی قاتل و اگر عفو کند ولی جنایت را
و شرط نکند اخذ مال ساقط می شود قصاص و ثابت نمی شود دیت و اگر قاتل تسلیم نفس خود کند برای قصاص ولی را
نمیرسد که طلب دیت کند و اگر ولی طلب دیت کند و جانی عطا کند آنرا صحیح است و اگر امتناع کند از عطای دیت
جبر نمیکنند او را بران و اگر ولی راضی بدیت نشود و زیاده از ان طلب کند جائز است که خلاص کند خود را از قصاص
بعطای زیاده از دیت و حکم نمیکند حاکم بقصاص مادام که یقین تلف نفس مقتول بجنایت قاتل حاصل نشود و اگر شخصی
زخمی بزند بدیگری و مجروح را عارضه دیگر هم رسیده باشد و بمیرد و مشتبه شود که بان جراحت مرده یا بان عارضه حکم بقتل نفس
جانی نمیتوان کرد بسبب اشتباه و لیکن حکم بقصاص آن جراحت میتوان نمود مثلاً بمثل و وارث قصاص میشود هر که وارث
مال میت باشد سوای زوج مقتول و زوجه مقتول زیرا که آنها وارث حصه میراث خود از دیت مقتول میشوند خواه
قتل عمد باشد یا خطاء و طلب قصاص نمیتوانند کرد باجماع علما و بعضی فقها گفته اند که وارث قصاص نمیشوند مگر عصبات
یعنی خویشان پدری نه برادران و خواهران مادری و متقربان مقتول از طرف مادر یعنی در صورت عدم آبا و اولاد
و مصنف رحمه الله گفته که این اظهر است و شیخ علی رحمه الله این قول را ضعیف دانسته و بعضی فقها گفته اند که از جمله ورثه
مقتول زنان را نمیرسد که عفو قصاص کنند یا طلب آن نمایند و اقوی آنست که هر که وارث مال است اختیار عفو دارد
خواه مذکر باشد خواه مونث و هم چنین وارث دیت میشود هر که میراث مال باو میرسد و خلاف در دیت هم مثل خلاف
در قصاص است که مذکور شد و لیکن زوج و زوجه وارث دیت میشوند در هر حال و هرگاه ولی مقتول یک نفر باشد
جائز است او را که مبادرت بقصاص کند یعنی بکشد قاتل را بغیر اجازت امام و لیکن بهتر است که باجازت امام کند
و بعضی فقها گفته اند که حرام است بی اجازت امام مبادرت قصاص نمودن و تعزیر میکنند او را اگر بی اذن امام
قصاص نماید و مکروه است مبادرت بکراهت موکده در قصاص طرف زیرا که ممکنست که سرایت بقتل نفس کند
و اگر اولیای مقتول متعدد باشند جائز نیست استیفای قصاص مگر بعد از اجتماع شرکا خواه بنفس خود جمع شوند یا وکلای
آنها حاضر گردند یا یکی از شرکا را اجازت بدهند در استیفای قصاص و شیخ رحمه الله فرموده که هر کدام را میرسد که بانفراد
متصدی قصاص شود و لیکن حصه دیت شریک دیگر میدهد اگر او رضا بقصاص ندهد و مستحب است حاکم شرع را
که در هنگام استیفای قصاص دو شاهد زیرک دانا حاضر کند از برای احتیاط در امر خون ریختن و با آنها مشوره کند
که مبادا در اجتهاد او در تحقیق صدق و کذب دعوی خطائی واقع شود و تا آن شاهدان در هنگام منازعه
شهادت بوقوع قصاص نمایند و دوباره منازعت نشود اگر احتمال وقوع نزاع باشد و ملاحظه

که شمشیر مسموم نباشد خصوصاً در قصاص طرف زیراکه در آن مقصود ابقای نفس جانی است و بآلت مسموم اتلاف نفس
بعمل می آید و ضامن آن میشود و منع کنند قصاص کننده را از کشتن جانی بشمشیر کند تا تعذیب او نشود و اگر بآلت کند بکشد
قاتل را خوب نکرده است و تاوانی ندارد و قصاص نکنند مگر بشمشیر و جائز نیست مثله کردن در قصاص نفس یعنی
بریدن گوش و بینی و امثال آن بلکه اقتصار میکنند بر زدن گردن و اگرچه جنایت جانی بغرق کردن یا سوختن یا چیز
سنگینی انداختن بر مقتول یا شکستن سر مقتول باشد و اجرت کسیکه اقامت حد کند از بیت المال مسلمانان باید داد و اگر
بیت المال نباشد یا ضرورتی دیگر هم از آن رود بدکه بیت المال را در همان صرف باید کرد و اجره اقامت حد بر مجنی علیه
است یعنی مدعی بر مدعی علیه تمکین دادنست بر ایقاع قصاص و اگر در قصاص طرف سرایت نماید منجر بقتل نفس
شود قصاص کننده ضامن آن نیست مگر آنکه زیاده از جنایت جانی بفعل آرد که آن تعدیست از حد شرعی پس ضامن
باشد و اگر بگوید که عمداً این زیادتی بعمل آورده قصاص میکنند او را در برابر زیادتی و اگر بگوید بخطا زیاده شده و بر جنایت
از او بفعل آمده دیت نقدی از او گرفته میشود و اگر بمخالفت قصاص کننده است یعنی قسم ایقاع زیادتی بعمد بر او لازم نمیشود
و با هر که قصاص در نفس میشود با او مفیض منه در دعوی خطا قول قول قصاص در طرف هم میشود مانند حر بحر و عبد
بعبد و زن بزن و با عدم مساوات جانی و مجنی علیه در امور مذکور چنانچه قصاص در نفس نمیشود قصاص در طرف
هم نمیشود و بدیت فیصل میشود چند مسئله اول هرگاه مقتول را اولیا باشند همه بالغ و عاقل شریک خواهند بود
در قصاص پس اگر بعضی حاضر و بعضی غائب بوند شیخ رحمه الله گفته که حاضر را میرسد که استیفای قصاص کنند بشرطیکه
ضامن حصه های دیت غائبان شوند و اگر بعضی اولیاء صغیر باشند و بعضی کبیر آنهاکه کبیر اند استیفای قصاص نمیتوانند کرد
بشرطیکه ضامن صغار شوند در ادای حصه دیت و نیز گفته که اگر ولی مقتول صغیر باشد و او را پدری و جدی بود هیچکدام
از آنها را نمیرسد که استیفای قصاص کند از طرف صغیر تا هنگامیکه صغیر بالغ نشود خواه قصاص در نفس بود خواه قصاص
در طرف و درین اشکال است زیراکه ولی شرعاً مسلط است بر استیفای حقوق صغیر با مصلحت صغیر پس تاخیر استیفای
بعضی حقوق وجهی نداشته باشد و نیز شیخ فرموده که حبس باید نمود قاتل را تا هنگامیکه صغیر بالغ شود و مجنون بافاقه آید
و درین بیشتر از اول اشکال است زیراکه حبس عقوبتی است بی سبب و باعث بر آن چه خواهد بود دوم هرگاه اولیای
مقتول متعدد باشند همه را میرسد طلب قصاص کنند و اگر بعضی از اینها دیت طلبند و قاتل قبول ادای حصه او
از دیت نماید جائز است و هرگاه تسلیم حصه دیت باو نماید ساقط میشود قصاص موافق روایتی و لیکن مشهور در میان
فقها اینست که ساقط نمیشود قصاص و شرکای دیگر را میرسد که قصاص کنند او بعد رد حصه دیت که شریک آنها

گرفته و اگر قاتل حصه دیت آن ولی را که طلب دیت نموده ادا بکند باو جایز است که شریک طالب قصاص بکشد او را
بعد از رد حصه دیت شریک و اگر بعضی اولیا عفو کنند از قاتل قصاص ساقط نمیشود و باقی شرکا را میرسد که قصاص
او را بعد از آنکه بدهند باو حصه دیت شریک عفو کننده سوم هرگاه اقرار کند یکی از دو ولی مقتول بآنکه شریک او
عفو کرده قصاص را بقاتل در بدل مال معین قبول نمیشود اقرار او بر شریک او زیرا که اقرار کسی در حق او غیر مقبول
نیست و ساقط نمیشود باین اقرار قصاص از هیچکدام از دو ولی و منفرد را میرسد که او را قصاص کند بعد از آنکه رد کنند
بر قاتل حصه شریک خود را از دیت بر طبق اقرار خود و رد آن مال معین بر او لازم نیست و اگر تصدیق او کند آن شریک
رد آن حصه دیت باو نماید و اگر تصدیق نکند آن حصه را بقاتل میدهند و شریک بحال خود هست در شرکت طلب
قصاص چهارم هرگاه شریک شود اجنبی و پدر در قتل پسر یا مسلمان و ذمی در قتل ذمی پس بر شریک یعنی بر اجنبی
و ذمی قصاص تعلق میگیرد نه بر پدر مقتول و مسلمان زیرا که پدر را بقتل پسر قصاص نمیکنند و مسلمان را هم بقتل ذمی
قصاص نمیشود و مذهب ما اقتضای آن دارد که پدر نصف دیت پسر را باجنبی مذکور بدهد تا قصاص او بعمل آید
و همچنین مسلمان هم نصف دیت ذمی میدهد و بعد از آن ذمی را قصاص میکنند و همین حکم است اگر یکی از دو شریک
عامد باشد در قتل و دوم خاطی قصاص بر عامد است بعد از رد نصف دیت از خاطی و لیکن درین مسئله دیت
از عاقله میگیرند زیرا که در قتل خطا دیت بر عاقله است و همچنین اگر شریک قاتل باشد سبعی یعنی درنده ساقط
نمیشود قصاص از او و لیکن درینصورت نصف دیت قاتل رد میکنند بسوی او ولی مقتول پنجم کسی که محجور
علیه باشد از تصرف در مال خود بسبب فلس و یا سفاهت چنانچه در کتاب الحجر مذکور شد او را میرسد که طلب
قصاص کند بوارث مقتول زیرا که او ممنوع است از تصرف در مال خود نه در امور دیگر و اگر عفو قصاص کند
در بدل مال و راضی شود قاتل ببدل آن مال و قیمت قسمت میکنند آن مال را درمیان قرضخواهان خود بتخصیص و اگر
کشته شود شخصی که مدیون باشد پس اگر ورثه اخذ دیت او نمایند تا بدهند ادای دیون و نفاذ وصایای او کنند چنانچه
از مال میت میکنند و آیا ورثه را میرسد که قصاص قاتل کنند بدون ضمان ادای دیون مقتول بعضی گفته اند که بلی
بدلیل عموم آیه کریمه و من قتل مظلوما فقد جعلنا لولیه سلطانا و نیز قتل عمد موجب قصاص است و اخذ دیت اکتساب
مال است و واجب نیست بر وارث اکتساب مال برای ادای دیون مورث و این قول اولیست و بعضی دیگران از علما
گفته اند که اگر مقتول مدیون باشد و قاتل ادای دیت او کند وارث را نمیرسد که دیت بگیرد و اختیار قصاص کند مگر آنکه
ضامن ادای دین او شود بقدر دیت اگر بمقدار دیت یا زیاده از آن باشد و این قول مرویست و شیخ علی رحمه الله گفته است

آن ضعیف است ششم هرگاه بکشد شخصی جماعتی را بطریق تعاقب ثابت میشود بولی هر یک از مقتولان قصاص و حق
هیچکدام به دیگری تعلق نمیگیرد پس اگر ولی مقتول اول استیفای قصاص کند حق دیگران ساقط میشود زیرا که محل
قصاص مفقود شده و بدل هم لازم نمیشود و در آن تردد است زیرا که خون مسلمانان هدر نمیشود و اگر یکی از اولیای مقتولان
پیش دستی کند و بدون اجازت شرکاء دیگر قاتل را بکشد آثم میشود زیرا که حق شرکاء دیگر هم در قصاص بود با اتلاف حق آنها
نموده حق آنها ساقط میشود بسبب فوات محل و در این اشکال است زیرا که همه مساوی اند در سبب استحقاق قصاص و هرگاه
یکی استیفای حق خود کرده از دیگران باقی مانده باید که مال قاتل بدل بآنها بدهند که دیت است تا خون مسلمین هدر نشود
و اگر دفعة واحدة همه را بکشد مانند اینکه خانه را بر آنها ویران کند هیچکدام از اولیای آن مقتول اولی نیست در طلب
قصاص از دیگران بلکه اگر همه جمیع شوند و قصاص کنند او را هر کدام استیفای حق خود نموده و اگر یکی از اولیا بقرعه یا بدون
قرعه قصاص کند استیفای حق خود نموده و حق دیگران بر ذمه او مانده آنها دیت میگیرند تا خون مسلمان هدر نشود و بعضی گفته اند
که واجب در قتل عمد قصاص است و هرگاه محل قصاص مفقود شد ساقط میشود قصاص و دیت لازم نمیشود و علی ما فی المسالک
هفتم اگر وکیل کند کسی را برای بعمل آوردن قصاص و بعد از آن عزل کند او را پیش از قصاص و بعد از عزل مرتکب قصاص
شود پس اگر علم داشت وکیل که موکل او را عزل از وکالت نموده و با وجود علم بعزل خود قصاص بعمل آورده بر او لازم می شود
قصاص زیرا که ناحق مرتکب قتل نفس شده و اگر نمیدانست که موکل او عزل کرده قصاص بر او نیست و دیت هم از او نمیگیرند
و اگر موکل عفو کند و بعد از آن وکیل استیفای قصاص کند با آنکه عالم بعزل خود باشد قصاص بر او نمیشود و لیکن دیت مقتول
از او طلب میکنند و او طلب میکند از موکل خود آن دیت را زیرا که موکل او را بانکار داشته و فریب داده هشتم قصاص نمیکنند
زن حامله را تا وقتیکه وضع حمل او شود هر چند که حمل بعد از جنابت در شکم او بهم رسیده باشد خواه از حلال باشد یا از حرام پس اگر زنی
دعوی حمل کند و قابله با شهادت بدهند بثبوت حمل ثابت میشود و الا قبول نمیکنند قول او را و قصاص بعمل می آرند بقول بعضی
فقها زیرا که در قبول قول او منع تسلط ولی لازم می آید و حق تعالی فرموده که فقد جعلنا لولیه سلطانا و اگر بگوییم که گوش میدهد بقول
آن زن و صبر میکنند تا وقتیکه حقیقة حال معلوم شود احوط است و آیا واجب است بر ولی که صبر کند در قصاص قاتله تا وقتیکه ولد او
مستقل شود در خوردن غذا و مستغنی از مادر بعضی فقها گفته اند که بلی از برای دفع مشقت اختلاف شیر رضیع و وجه نیست که ولد
مقتول مسلط بر قصاص میشود اگر ولد را مرضعه دیگر بهم رسد سوای مادر یا بشیر حیوان تعیش میتواند نمود و الا صبر باید نمود تا حصول
استغنا از مادر و اگر زنی را بکشند بقصاص و بعد از آن ظاهر شود که حامله بود دیت حمل بر قاتل است و اگر مباشر قتل جاهل
بحمل باشد و حاکم عالم بود ضامن حاکم است نهم اگر شخصی قطع کند دست مردی را و بعد از آن بکشد دیگری را قطع میکنیم دست

اورا اولا و بعد ازان میکشیم اورا بالقصاص تا استیفای هر دو حق شود و همچنین حکم است اگر اول قتل کند و بعد ازان قطع و اگر
سرایت کند قطع دست مجنی علیه را و حال آنکه بعد از دست تا بیش ازان دیگری را کشته باشد ولی مقطوع الید را میرسد که نصف
دیت نفس از ترکه جانی بگیرد زیرا که قطع دست بدل نصف دیت است که بعمل آورد و نصف دیت بذمه جانی باقیست
که از مال او میگیرد و بعضی فقها گفته اند که از ترکه جانی چیزی نمیگیرد زیرا که در قتل عمد قصاص مقرر است و دیت بطریق
صلح گرفته میشود و اگر ببرد دو دست کسی را و بالقصاص هر دو دست او را هم ببرند و بعد ازان جراحت مجنی علیه سرایت کند
و منجر بقتل شود جائز است ولی مجنی علیه را که طلب قصاص نفس از جانی کند زیرا که قطع یدین در مقابل قطع یدین بوده
بمقتضی آیه کریمه النفس بالنفس طلب قصاص نفس هم میتواند کرد و اگر قطع کند یهودی دست مسلمانی را و قصاص کند
مسلمان او را و بعد ازان سرایت کند جراحت مسلم و باعث قتل او شود میرسد ولی مسلمانی را که قصاص نفس کند یهودی را
و اگر مطالبه کند از یهودی دیت را میرسد او را که دیت مسلمان از او بگیرد و کم کند ازان چهار صد درهم را که دیت دست ذمی است
و همچنین اگر زنی ببرد دست مردی را و قصاص کنند آن زن را و بعد ازان سرایت کند جراحت مرد و بکشد او را میرسد ولی او را که
بکشد آن زن را و اگر طلب دیت کند از زن میرسد او را که سه ربع دیت مرد از زن بگیرد و یک ربع را اسقاط کند در بدل دست
زن که قطع کرده و اگر قطع کند زنی هر دو دست و هر دو پای مردی را و بعد ازان قصاص بعمل آید پس جراحتها سرایت کند
و منجر بقتل نفس مجنی علیه شود ولی او را میرسد که بکشد آن زن را بالقصاص نفس و نمیرسد او را که طلب دیت کند از آن زن زیرا که
قصاص بعمل آورده و درین هر سه مسئله تردد است زیرا که قتل نفس را دیتی علیحده مقرر است و آنچه ولی مجنی علیه استیفا نموده
قصاص جراحت است و آنرا در حساب دیت نفس وضع کردن وجهی نداشته باشد دهم هرگاه هلاک شود قاتل عمد ساقط
میشود قصاص و آیا دیت هم ساقط میشود از مال او شیخ رحمه الله در مبسوط گفته که بلی و در کتاب خلاف تردد دران کرده
و در روایت ابی بصیر آمده که اگر بگریزد قاتل و نیابند او را تا وقتیکه بمیرد دیت از مال او گرفته میشود و اگر مالی نداشته باشد
از اقارب او میگیرند الاقرب فالاقرب یازدهم اگر قاطع دست را قصاص کنند و بعد ازان مجنی علیه بمیرد بسبب سرایت
قطع و پیش ازان جانی بمیرد بسرایت جراحت قصاص هر دو برابر شوند و همچنین حکم است اگر کسی قطع دست دیگری را کند
و بعد ازان مجنی علیه بکشد او را و ولی مقتول قطع کند دست قاتل را و همان قطع منجر شود بقتل نفس او هم
بسرایت اما اگر سرایت کند قطع اولا بجانی و بکشد او را و بعد ازان سرایت کند قطع مجنی علیه و منجر بقتل او شود
سرایتی که در جانی واقع شده قصاص نباشد زیرا که پیش از سرایت مجنی علیه بوقوع آمده و هدر باشد دوازدهم
اگر ببرد دست کسی را و آنکس او را عفو کند و بعد ازان بکشد مقطوع را همان قاطع ولی مقتول را میرسد که قد...

نفس بعمل آرد ولیکن بعد از رد دیت دست و همچنین اگر بکشد شخصی را که مقطوع الید باشد او را هم میکشند بعد از
رد دیت دست بشرطیکه مقطوع الید دیت دست خود از قاطع گرفته باشد یا دست او را بریده باشند بقصاص
و اگر بغیر جنایت دست او را بریده باشند و دیت آنهم نگرفته باشد کشته میشود قاتل بدون رد دیت دست
و این مضمون روایت سوره ابن کلیب است که از حضرت صادق علیه السلام نقل نموده و همچنین اگر ببرند
دست کسیرا که انگشتان نداشته باشد قطع دست او باید نمود و بعد از آنکه دیت انگشتان باو داده شود و اگر بزند
وارث خون شمشیر یا غیر آن قاتل را بقصد استیفای قصاص و بگذارد او را بگمان اینکه کشته شده و حال آنکه
باو رمقی باشد و معالجه نفس خود کند و زنده بماند نمیرسد ولی مقتول را که قصاص کند او را تا وقتیکه قصاص جراحات
اولا بعمل نیاید از جانب جانی به مجنی علیه و این مضمون روایت ابان ابن عثمان است عن احدهما علیهما السلام
و مصنف رحمة الله گفته روایت ابان ضعیف است معهذا حدیث مرسل است که تمام روات آن مذکور نگردیده
و اقرب آنست که اگر بزند جانی را ولی مقتول بنوعی که در قصاص چنان ضربی نمیزند مانند اینکه بعصا بزند او را و نبرد و در بعضی صورت
قصاص نمیکنند جانی را تا وقتیکه قصاص آن ضرب بعمل نیاید و الا جائز است که قصاص کند ولی مقتول جانی را بدون
قصاص ضرب زیرا که آن ضرب مباح بوده و این چنانست که شخصی در قصاص به گردن قاتل شمشیر بزند و گمان کند
که او را کشته و اتفاقا تمام گردن او بریده نشود و زنده بماند جائز است که مرتبه دوم او را گردن بزند بی آنکه قصاص
ضرب اول برو شود قسم دوم در بیان قصاص طرفست یعنی قصاص اعضاء و موجب آن جنایتی است که باعث
تلف عضو باشد غالبا و اگر غالبا موجب تلف عضو نباشد و بقصد اتلاف عضو مجنی علیه صادر شود از جانی و موجب
تلف عضو گردد در آنهم قصاص ثابت میشود و شرطست در جواز قصاص که جانی و مجنی علیه مساوی باشند
در اسلام و آزادی یا مجنی علیه اکمل باشد از جانی پس قصاص میکنند از برای بریدن عضو مرد زن را و تکلیف
نمیکنند مرد را آنکه تفاوت قیمت عضو مقطوع بدهد بعد از قصاص باعتبار اینکه دیت عضو مرد دو چند عضو زنست
و قصاص میکنند مرد را در بدل قتل زن یا قطع عضو از اعضای زن بعد از رد تفاوت دیت مرد و زن
و قصاص کرده میشود برای ذمی از ذمی و قصاص نمیشود مسلمان را بسبب جنایتی که بر ذمی نموده باشد
و برای آزاد قصاص میکنند بنده را و برعکس نمیشود چنانچه در قصاص نفس مذکور شد و نیز شرطست در قصاص
طرف که مساوی باشند جانی و مجنی علیه در صحت و سلامت پس قطع نمیکنند دست صحیح را در بدل دست
شل هر چند تسلیم کند جانی دست صحیح خود را برضا و قطع میشود دست شل در بدل دست صحیح مگر آنکه اهل

دانش یعنی اهل تجربه بگویند که قطع دست شل موجب عدم انقطاع خون او است و منجر بقتل نفس میشود در این صورت
دیت میگیرند از او و بریده میشود دست چپ است در بدل دست راست و اگر جانی را دست راست نباشد دست چپ او را
باید برید و اگر هر دو دست نداشته باشد پای او را می برند اگر پای راست داشته باشد و الا پای چپ بموجب روایت و نیز
اگر قطع کند دستهای چند کس را بترتیب قطع میکنند دستها و پاهای او را بهمان ترتیب و اگر باقی ماند عدهٔ
بعد از قطع هر دو دست و هر دو پای جانی دیت میدهند باو و در قصاص جنایت شجاج بکسر شین و هر دو
جیم که عبارت است از جراحات مخصوص سر و رو معتبر است که مساوی زخم جانی باشد در پیمایش طولاً و عرضاً
و معتبر نیست در عمق هم برابر باشد بلکه در عمق کافیست که نام جراحت بران اطلاق شود زیرا که سرها متفاوت میباشند
در فربهی و لاغری و قصاص نمی توان کرد در جراحتی که تغریر بان متعین است و حکم قصاص در ان نیست
مانند جائفه یعنی زخمی که بجوف دماغ برسد از هر جانبی که باشد و گفته اند که هر چند بقدر سر سوزنی باشد و مانند
مأمومه و آن جراحتی است که بام الدماغ برسد و ان خریطه ایست که دماغ مغز در ان بود و ثابت میشود قصاص
در حارصه بحاء و صاد مهملتین و آن زخمی است که بشکافد پوست را و نرسد بگوشت و در باضعه و آن زخمی است
که بسیاری از گوشت بگیرد و برسد بپوستی که بر استخوان میباشد و در سمحاق بکسر سین مهمله و اسکان میم و آن زخمی است
که بسمحاق برسد و بجز اشد او را و سمحاق پوستی رقیق است که در پرده استخوان میباشد و در موضحه و آن زخمی است
که سفیدی استخوان را ظاهر سازد و بشکافد سمحاق را که پوست رقیق استخوان است و نیز ثابت میشود قصاص
در هر زخمی که تغریر مقرر نباشد بر جارح آن و سلامتی نفس هم غالباً با آنجراحت میباشد پس ثابت نمیشود قصاص
در هاشمه و آن زخمی است که بشکند استخوان را و نیز ثابت نمی شود در منقله و آن زخمیست که علاج آن منجر شود
بنقل استخوان از جای خود بجای دیگر یا با سقاط آن استخوان و در شکستن چیزی از استخوانها زیرا که در این زخمها
تغریر لازم شود و در قصاص خوف فوت است و آیا در جراحت طرف جائز است قصاص پیش از بسته شدن
جراحت شیخ در مبسوط فرموده که جائز نیست زیرا که تا وقت بسته شدن جراحت احتمال سرایت است که منجر بقتل شود
پس قصاص طرف داخل قصاص نفس میشود و در کتاب خلاف گفته که جائز است قصاص پیش از اندمال
جراحتها هم و لیکن صبر مستحب است و این قول اشبه است و اگر شخصی ببرد چند عضو دیگری بخطا جائز است
که دیت هر عضو مقطوع از قاطع بگیرد هر چند مجموع دیت آن اعضا اضعاف دیت نفس شود و بعضی گفته اند
که اقتصار میکنند بدیت نفس تا هنگام اندمال و بعد از ان تتمه دیتها بگیرد و اگر سرایت کند جراحتها و منجر بقتل

نفس شود و اکتفا به همان کند که گرفته و این قول اولیست زیرا که دیت طرف داخل دیت نفس میشود باتفاق علما
و کیفیت قصاص اینست که جراحت را پیمایش میکنند به رشته و جارح را از همان مکان بقدر همان رشته پیموده
از دو طرف رشته دو نقطه بر عضو جانی نشان بگذارند در موضع قصاص و بعد از آن از یک نقطه تا نقطه دوم بشکافند
و اگر متحمل جراحت یکدفعه نتواند شد یا شاق شود بر او بدو دفعه یا زیاده از دو اتمام نمایند و تاخیر کنند قصاص را از وقت
شدت حرارت و برودت هوا تا هنگام اعتدال روز و قصاص جراحت نمی توان کرد مگر با آهن و اگر شخصی بکند چشم
دیگری را پس آیا میرسد او را که چشم جانی را در قصاص بدست برآرد بهتر آنست که بآلت آهنی کج که برای اینکار میسازند
بیرون آورند نه بدست زیرا که آن آسان تر است و اگر جراحت فرا گیرد تمام عضو جانی را و زیاده از آن آید در پیمایش که بعضو
دیگر هم برسد در قصاص نمی رسانند جراحت را بعضو دیگر و اقتصار میکنند به همان مقدار عضو که برداشت آن تواند شد
و آنچه زیاده از آن عضو باشد آنرا با عضو می پیمایند و قیاس با عضو میکنند و بحساب نسبت با عضو دیت باقی گرفته
میشود و اگر بقدر نصف عضو بود نصف دیت العضو هم از جانی باید گرفت و اگر بقدر ثلث یا ربع بود به همان
نسبت و این در صورتیست که عضو جانی صغیرتر از عضو مجنی علیه باشد و اگر عضو مجروح در مقدار صغیر بود و عضو
جارح کبیر و جنایت جارح فرا گیرد تمام عضو جارح را بلکه بقدر مساحت جراحت اکتفا باید نمود و اگر قطع کند کسی
گوش دیگری را و بعد از آن قصاص کنند او را و مجنی علیه بچسپاند گوش بریده شده را بمکانش میرسد جانی را که دور کند
انگوش را از مکان تا او هم مانند جانی شود و بعضی فقها گفته اند که واجب است ازاله زیرا که مقطوع حکم میته دارد
و نجس است و نماز با آن صحیح نیست و همین حکم است اگر قدری از گوش بریده شود و اگر ببرد گوش کسی را و بعد از
قطع آویخته شود به پوست قصاص ثابت میشود زیرا که مماثلت ممکن است و ثابت میشود قصاص در کندن چشم هم چنین
جانی یک چشم داشته باشد در اصل خلقت و بسبب کندن آن چشم کور شود زیرا که حق تعالی او را کور کرده و لازم نمی شود
بر مجنی علیه که چیزی رد کند بر جانی و بعد از آن قصاص نماید اما اگر بکند چشم صحیح اعور را کسی که صاحب دو چشم باشد
یک چشم او را میکنند در قصاص اگر خواهد مجنی علیه و الا دیت یک چشم از او میگیرد و آیا میرسد آن یک چشم را که نصف دیت
هم بگیرد با وجود قصاص یک چشم بعضی گفته اند که نمیرسد زیرا که حق تعالی فرموده العین بالعین و بعضی دیگر میگویند که بلی زیرا که
یک چشم اعور حکم دو چشم دارد و احادیث دلالت بر این میکنند که درین صورت از جانی تمام دیت نفس میگیرد یا یک چشم
او را قصاص نماید و بدل یک چشم دیگر نصف دیت لیکن قول اول اولیست باعتبار آیه کریمه العین بالعین و تقویت
آن با حادیث صحیحه و قصور روایات قول دوم در سند و اگر بیرون کند روشنائی چشم را و حدقه بجای خود باشد قصاص

مثل باید کرد و بعضی فقها گفته اند که بر پلک چشم های او پنبه تر میگذارند و برابر چشم ها آئینه گرم روبروی آفتاب تا وقتیکه
گداخته شود قوت نظر و حدقه باقی ماند و بعضی دیگر گفته اند که کافور در چشم او میگذارند و ثابت نمی شود قصاص در رود و ابرو
و موی سر و ریش و اگر بروید موی مذکور قصاص لازم نمیشود و ارش میگیرند و ثابت میشود قصاص در قطع ذکر و برابر است در قصاص
ذکر پیر و جوان و صبی و بالغ و سلیم الحشفتین و انکه خصیتین او بریده باشند و ختنه کرده شده و غیر مختون ولیکن برابر نیستند ذکر عنین
و صحیح و ثابت میشود بقطع ذکر عنین ثلث دیت و در خصیتین لازم میشود قصاص و همچنین در یک خصیه مگر آنکه بیم آن باشد
که بسبب بر آوردن یک خصیه آفت بخصیه دیگر هم سرایت کند درینصورت دیت آن میگیرند و قصاص نمیکنند و ثابت میشود
قصاص در شفرین یعنی دو لب فرج چنانچه در ابهامی دهن قصاص است و اگر جانی مرد باشد قصاص ثابت نمی شود زیرا که مرد فاقد
محل قصاص است و بر مرد لازم میشود دیت اطراف فرج و در روایت عبدالرحمن بن سیابه از حضرت صادق وارد است که اگر مرد
ادای دیت فرج زن نکند فرج او را باید برید و باین روایت فقها عمل نکرده اند بسبب مخالفت اصل و جهالت راوی و اگر مجنی علیه
خنثی باشد پس اگر ظاهر شود که رجولیت او غالب است و حکم و کردار و جانی او هم مرد باشد لازم میشود در قطع ذکر و خصیتین او قصاص
و در طرف انوثیتش ارش و اگر جانی خنثی باشد و قطع ذکر و خصیتین آن خنثی کند دیت میدهد و اگر فرج انوثیت او را قطع نماید ارش
میدهد زیرا که اصلی نیستند که قصاص لازم شود و اگر ظاهر شود که آن خنثی زن است پس قصاص لازم نمی شود بر مرد در قطع دو لب
فرج انوثیت او و دیت آنها بر او لازم میگردد و اگر ذکر و خصیتین آن خنثی را مردی ببرد باید ارش آن بدهد و اگر جنایت کند
بر آن خنثی زنی در دو لب فرج انوثیت خود او قصاص است و در قطع ذکر و خصیتین ارش و اگر صبر کند خنثای مجنی علیه
تا هنگام تحقیق ذکوریت و انوثیت خود و تعجیل کند در مطالبه پس اگر طلب قصاص کند واقع نمیسازند آنرا زیرا که حال او
ظاهر نیست که مرد است یا زن و اگر مطالبه دیت کند القدر دیت که در هر دو احتمال لازم الادا باشد باو میدهند که آن دیت فرج
انوثیت است و اگر بعد از آن ظاهر شود که مرد بوده تتمه دیت ذکر و خصیتین هم بگیرد و اگر طلب کند دیت آن عضو با
قصاص اعضای دیگر میسر نیست و این مطالبه زیرا که یکی ازین سه عضو یعنی فرج زن و ذکر و خصیتین زائد است و او در احکام ارش ثابت
دیت و قصاص مقرر ندارد پس جمع کردن در میان قصاص و دیت صحیح نباشد و اگر مطالبه ارش یک عضو کند با القصاص
قصاص اعضای دیگر صحیح باشد و میدهند او را اقل دو ارش یعنی آنچه کمتر باشد از ارش ذکر و خصیتین یا ارش
شفرین زیرا که اقل بهر حال لازم الادا است و قطع کرده میشود عضو صحیح جانی بسبب قطع عضو مجذوم مجنی علیه
اگر آن عضو چیزی نسخته باشد بسبب جذام و همچنین قطع کرده میشود بینی که قوت شامه داشته باشد بسبب قطع بینی
عدیم الشم زیرا که قوت شامه در دماغ میباشد که خارج از بینی است چنانچه قطع کرده میشود گوش صحیح بسبب بریدن

گوش که چه منفعت سماع خارج است از عضو گوش و اگر قطع کند قدرے از بینی کسی را مقدار مقطوع را می سنجیم تا تمامی بینی
که چه مقدار است از آن یعنی حصه سوم است یا چهارم یا نصف مثلا از تمام بینی مقطوع و قطع میکنیم از جانی هم همان
مقدار بینی او نصف در بدل نصف و ثلث در بدل ثلث مثلا و بمساحت قصاص نمی شود زیرا که ممکن است که بینی قاطع
صغیر الحجم باشد نسبت به بینی مقطوع و تمام بریده شود در بدل نصف و همچنین ثابت میشود قصاص در یک سوراخ بینی
و در یک گوش و گوش سالم را می برند در بدل گوش سوراخ دار یعنی در صورتیکه بسبب سوراخ عیب دار نشده باشد زیرا که سوراخ
مطلقا عیب گوش نیست بلکه بعضی اوقات زینت گوش میشود خصوصا در زنان و اما گوش صحیح را در قصاص گوش چاکدار
میتوان برید بعضے فقها گفته که نمی توان برید و بریده میشود تا حد چاک و تتمه را ارش میگیرند و اگر بگوییم قصاص جائز است
بر تقدیریکه مجنی علیه دیت چاک گوش کند بجائے حسن خواهد بود و در دندان هم قصاص است پس اگر دندان متغر
بضم میم و فتح تاے مشدد و غین مکسوره منقوطه و راے بے نقطه یعنی برآمده دار از نو روییده باشد و باز برآید ناقص
و متغیر و بصفت دندان اول نباشد بعد از کندن جانے در آنجا حکم ارش است یعنی تفاوت قیمت نه قصاص و اگر
دعوے کند بصفت دندان سابق هیچکدام از قصاص و دیت ندارد و اگر بگوییم که ارش دارد خوب خواهد بود و اما دندان
طفل را اگر بکند تا یکسال انتظار باید کشید اگر باز بروید ارش از جانے باید گرفت و الا قصاص ثابت میشود و بعضے
فقها گفته اند که در دندان طفل مطلقا یکشتر دیت است خواه بروید یا نروید و اگر بمیرد پیش از ناامید شدن از روییدن
آن دندان حکم میکنند براے وارث او که تفاوت قیمت بگیرد و اگر قصاص کنند الخ را که دندان کسی کنده باشد و همان دندان
از بن برآرند و بعد از آن باز بروید دندان بجائے بخلاف عادت نمیرسد مجنی علیه را که بکشد آن دندان را زیرا که این دندان کنده
شده نیست بلکه بخشش تازه است که از جانب حق تعالے داده شده بخلاف اینکه اگر گوش بریده شده در جا
گرمی خون باز بجای خود بچسپاند بچسپد چه آن همان گوش اول است که در قصاص بریده شده و مجنی علیه را نمیرسد
که آن را دور کند تا مماثلت حاصل شود و شرط است در قصاص دندان ها تساوی در محل پس قطع نمی توان کرد
دندان کرسے را در بدل غیر کرسی و همچنین بر عکس هم و کنده نمی شود دندان اعلے در بدل دندان اسفل یا دستے
و دندان زائد در بدل دندان زائد در صورت تغایر محل بلکه درینصورت ارش ثابت میشود و اگر در محل دندان
مجنی علیه جانے را هم دندان باشد آنرا قطع میکنند در قصاص و همین حکم است در انگشتان اصلی و انگشتان
زائد هم و قطع کرده مے شود انگشت در بدل انگشت اگر هر دو مساوی باشند و هر عضوے که قصاص
کنند او را اگر موجود باشد دیت آن میگیرند از جانے و اگر مفقود باشد مانند اینکه شخصے قطع کند

دو انگشت دیگر برای او را یک انگشت باشد یا قطع کند دستی تمام را و او را باشد دستی غیر تام یعنی بی انگشتان در هر دو
صورت دیت لازم میشود چند مسئله **اول** اگر قطع کند شخصی دستی تمام را و دست او یک انگشت کم
داشته باشد میرسد مجنی علیه را که قطع دست ناقص کند در بدل قصاص دست کامل و آیا دیت انگشت کم را هم میگیرد از
جانی شیخ در کتاب خلاف گفته که بلی و در مبسوط گفته که نمیگیرد مگر آنکه جانی گرفته باشد دیت آن انگشت مقطوع از کسیکه
آنرا بریده و درینصورت آن دیت را هم میدهد بمجنی علیه و اگر ببرد انگشت کسی را و جراحت سرایت کند بر دست
او و بعد از آن به شود ثابت میشود قصاص در انگشت و کف دست هر دو و آیا میرسد او را که قصاص کند در انگشت
و دیت بگیرد از کف دست اوجه اینست که نمیرسد زیرا که قصاص ممکن است در هر دو همان واجب میشود و دیت
در صورت امکان قصاص بعنوان صلح و تراضی میباشد و اگر قطع کند دست کسی را از بند دست لازم میشود
قصاص و اگر با او قدری از ذراع ببرد قصاص میکنند او را به قطع دست از بند و تفاوت قیمت میگیرند در برابر آنچه
زیاده از بند بریده و اگر قطع کند دست کسی را از مرفق قصاص گرفته میشود از او از همان مرفق و قصاص از بند دست
نمیکنند و از زائد تفاوت قیمت بگیرند چنانچه در مسئله اول است و فرق در میان این دو مسئله ظاهر است چه
در مسئله اول قطع دست مجنی علیه از مفصل دست نشده بلکه از بالاتر بریده و محل قطع مضبوط نیست در اصل
خلقت پس استیفای قصاص از بند دست میشود و در بالاتر حکم ارش جاری میگردد و در مسئله دوم محل قطع مرفق
است که آن متعین است **دوم** هرگاه قاطع دست را انگشتی زیاده از پنج باشد و مقطوع را هم شش انگشت بود
قصاص متحقق میشود زیرا که انگشت ششم او بجای خود میماند و مساوات میان قاطع و مقطوع ثابت میشود و اگر این انگشت
زائد متصل انگشتان اصلی باشد و علیحده بود یعنی با انگشت اصلی چسبیده نباشد ثابت میشود قصاص در پنج انگشت
قاطع و انگشت ششم او را بحال میگذارند و کف دست او را هم قطع نمیکنند بلکه ارش یعنی تفاوت قیمت آن از قاطع
میگیرند و بمقطوع میدهند و اگر انگشت زائد متصل با انگشت اصلی باشد قطع اصلی موجب قطع زائد شود و جایز نیست
که قصاص کنند او را در چهار انگشت دیگر سوای انگشت چسبیده با انگشت زائد و ارش انگشت پنجم هم بگیرند و ارش
کف دست هم زیرا که قطع کف دست موجب قطع انگشت زائد میگردد که مجوز نیست اما اگر انگشت زائد در دست
مجنی علیه باشد نه در دست قاطع پس میرسد مجنی علیه را که قطع دست جانی کند بقصاص و دیت انگشت
زائد از او بگیرد و آن حصه سوم انگشت اصلی است و اگر باشد مجنی علیه را چهار انگشت اصلی و پنجم غیر اصلی
و جانی را پنج انگشت اصلی باشد قطع کرده نمی شود دست جانی در قصاص زیرا که مساوات نیست

بلکه چهار انگشت او را هم باید برید و در بدل انگشت پنجم غیر اصلی دیت گرفته میشود اما اگر انگشت پنجم غیر
اصلی جانی را باشد و مجنی علیه را هر پنج انگشت اصلی بود قصاص ثابت میشود زیراکه ناقص را در بدل کامل قصاص
به عمل می آید و اگر در دست جانی و مجنی علیه هر دو انگشت ها زائد باشد لیکن محل آن انگشتان زائد مختلف بود قصاص
متحقق نمیشود چنانچه انگشت ابهام را در بدل خنصر نمیتوان برید و اگر سر انگشت کسی را دو طرف باشد یعنی انگشتش
دو سر داشته باشد و دیگری قطع کند آن انگشت را پس اگر جانی را هم همان انگشت دو سر بود قصاص
به عمل می آید زیراکه مساوات است و اگر مانند آن نداشته باشد می برند انگشت او را و ارش سر دوم انگشت
مقطوع هم از جانی گرفته بمجنی علیه میدهند و اگر جانی را انگشت دو سر باشد و مجنی علیه را انگشت یک سر درینصورت قصاص
نمیکنند او را زیراکه مساوات نیست بلکه دیت سر انگشت مجنی علیه را میگیرند که آن ثلث دیت تمام انگشت است یعنی در صورت
اصلی و زائد معلوم نباشد و اگر اصلی ممتاز بود از زائد و قطع اصلی منفرد ممکن باشد در انصورت قصاص هم ممکن است و اگر قطع کند
از یکی بند بالای انگشت او را و از دوم بند وسط را که بند بالائش بآفتی برطرف شده باشد پس اگر مقطوع اول ابتدا بدعوی کند
قصاص میکنند جانی را بالقطع سر انگشت بالائی قطع دوم را میرسد که قطع بند وسط او کند بعد از آن هم اگر مقطوع دوم ابتدا
بدعوی کند تاخیر میکنند حاکم سماع دعوی وی را پس اگر قصاص طلب کند مدعی قطع بند بالای قطع میکنند آنرا و بعد از ان بدعوی
وسط بند دوم انگشت را و اگر عفو کند مدعی اول مدعی وسط را میرسد که بالقصاص قطع بند انگشت دوم جانی کند لیکن بعد
از رد دیت بند اعلی زیراکه قطع بند وسط مستلزم قطع بند وسط اعلی هم میشود و اگر ابتدا کند صاحب دعوی وسط و قطع
کند او وسط را که مستلزم قطع اعلی شود استیفای حق خود نموده باز زیادتی که قطع اعلی باشد پس بر ذمه است دیت
زیادتی بدهد بانجانی و صاحب اعلی میگیرد آن دیت را از جانی سوم هرگاه قطع کند دست راست دیگری او دست چپ
خود را بدهد مجنی علیه که انرا ببرد در قصاص و دهان دست چپ جانی را ببرد بدون انکه بداند که دست چپ اوست
شیخ رحمه الله در کتاب مبسوط گفته که مقتضای مذهب ما انست که بسبب بریدن دست چپ قصاص دست راست ساقط
میشود زیراکه امکان شبهه است که موجب اسقاط حد میگردد و دران تردد است زیراکه درینصورت متعین قطع
دست راست است پس بریدن دست چپ مجزی نباشد با وجود دست راست و قصاص بر دست راست
باقی باشد و تاخیر قصاص باید نمود تا وقتیکه دست راست به شود زیراکه احتمال تلف نفس است بسرایت جراحتین
اما دیت پس اگر جانی شنیده باشد که امر شارع درین صورت بالقصاص دست راست است و قطع یسار مجزی
نیست و دست چپ خود را بدهد در بدل دست راست و قصد قطع آن کند دیت هم ندارد بلکه دست خود را رایگان

باختیار خود به بریدن داده باشد و اگر مجنی علیه علم بآن نداشته باشد که دست چپ در بدل دست راست است
میبرد در کتاب مبسوط گفته قصاص ساقط میشود از مجنی علیه و دیت آن بر مجنی علیه باید گرفت و بجانی باید داد زیرا که
او باختیار خود آن دست را برای قطع جهت قصاص داده و لیکن شبهه قطع بعمل آمده که موجب سقوط حد است و درین
کلام اشکالی است زیرا که مجنی علیه بقصد قطع عضوی شد که مالک قطع آن نبود و حکم آن دارد که سهوا دست عضو دیگری را
ببرد و در هر موضعی که دیت دست چپ بر قاطع لازم شود دیت سرایت قطع آن هم بر قاطع لازم باشد ضامن دیت
سرایت نمیشود اگر ضامن قطعی نباشد و اگر نزاع کنند جانی و مجنی علیه بگوید دست چپ را بمن دادی با وجود علم
بآنکه آن بدل دست راست نمیشود پس استحقاق دیت آن نداری و جانی انکار کند قول قول جانی نیست زیرا که او داناتر است
بمافی الضمیر خود و اگر اتفاق کنند بر آنکه بدل بوده و در حقیقت بدل نباشد و بر قاطع دیت لازم شود و اما در امیر سید که قصاص کنند
دست راست جانی را زیرا که آن موجود است و در آن تعدد است زیرا که جای شبهه است که مسقط حد میشود و اگر قصاص کننده
یعنی مجنی علیه دیوانه باشد و جانی غیر عضو مقطوع بدست او بدهد برای قصاص دیوانه قطع آن کند هدر باشد زیرا که مجنون
را ولایت استیفای قصاص نیست پس جانی خود ابطال حق دیت آن عضو نموده و کسیکه قطع کند دست راست
دیوانه را و آن مجنون هم بجسته قطع دست راست جانی کند بعضی فقها گفته اند که استیفای قصاص بعمل آمده هدر
باشد و بعضی دیگر گفته اند که قصاص شرعی بعمل نیامده زیرا که مجنون صلاحیت استیفای قصاص ندارد و این اشبه است
قصاص مجنون باقی باشد بر جانی و دیت جنایت مجنون بر عاقله او چهارم اگر قطع کند دو دست کسی را و دو پا
او را بخطا بعد از آن مقطوع و قاطع و ولی مقطوع اختلاف کنند با یکدیگر پس ولی بگوید که مقطوع بعد از بهشدن جراحت مرده
و دو دیت بر ذمه تو میشود یکی دیت قطع دو دست و دوم قطع دو پا و جانی بگوید که قبل از اندمال جراحت بسرایت
همان جراحت مرده و دیت اعضا داخل در دیت نفس شده و همان دیت نفس بر من باشد پس اگر زمانی کم گذشته باشد
که از بهشدن جراحت قطع اعضا در آن ممکن نبود قول قول جانی است و یک دیت لازم شود با قسم جانی و اگر مدتی گذشته باشد که اندمال
آن جراحت در آن مدت تواند شد قول قول ولی است زیرا که هر دو احتمال برابرند و اصل وجوب هر دو دیت است اگر
اختلاف کنند در مدت قول قول جانیست با قسم و اما اگر قطع کند یک دست او را و بعد از آن مقطوع بمیرد و ادعا کند جانی که
بعد از اندمال جراحت مرده و بجهت آن نصف دیت لازم میشود و ولی مقطوع بگوید که بسرایت همان جراحت مرده و تمام
دیت بده قول قول جانی است اگر مدتی گذشته باشد که در آن مدت امکان اندمال جراحت بوده و اگر اختلاف کنند
در مدت قول قول ولی است و ترجیح داده است زیرا که اصل عدم گذشتن مدت است پس تمام لازم شود و نیز اصل برائت

ذمه جانی است از انچه زیاده از نصف باشد پس لازم تمام نباشد و اگر ادعا کند جانی که مقطوع بخوردن سم مرده نه بسرایت جراحت و ولی بگوید که بسرایت مرده هر دو احتمال مساویست و همین حکم است در کسیکه پیچیده شده باشد در لباسی و او را دو حصه کند شخصی و ولی او دعوی کند که زنده بوده و او را کشته و جانی دعوی کند که مرده بوده و درین مسئله هم هر دو احتمال مساویست پس ترجیح داده میشود قول جانی را بسبب اینکه اصل عدم ضمان است و درین احتمال دیگر هم هست که ترجیح بدهیم قول ولی را زیرا که اصل عدم موت است و مصنف رحمه الله گفته که این احتمال ضعیف است و شیخ علی رحمه الله احتمال قوی دانسته و صاحب مسالک گفته مراد مصنف از احتمال دیگر فرق در میان وقوع لباس میت است باین طریق که لباس او بصورت کفن میت باشد قول قول جانیست و اگر لباس زنده ها بود قول قول ولیست و این را ضعیف شمرده بدلیل آنکه لباس را دخلی نیست در احکام والله اعلم پنجم اگر قطع کند انگشت کسی را و دست مرد دیگر را قصاص میکنند او را برای قطع انگشت و بعد از ان برای قطع دست و لیکن چون انگشتش در قصاص جنایت اول قطع شد باید دیت انرا هم بمقطوع الید بدهد چه دست او کامل نبوده و اگر اول دست او قطع کند و بعد از ان قطع انگشت شخص دیگر قصاص میکنند او را برای مدعی اول قطع دست و بعد از ان میگیرند از او دیت انگشت مقطوع دوم ششم هرگاه قطع کند انگشت کسی را و مقطوع عضو پیش از انکه جراحت او به شود پس اگر به شود جراحت قصاص و دیت هر دو ساقط میشود از قاطع زیرا که مجنی علیه ساقط نموده حقی را که ثابت بوده بر ذمه او در هنگام عفو و ابرا و اگر بگوید مجنی علیه که عفو کردم از این جنایت ساقط میشود قصاص و دیت هر دو زیرا که دیت لازم نمیشود بر جانی مگر بعنوان مصالحه و بدل قصاص و هرگاه قصاص ساقط شود دیت هم بطریق اولی ساقط باشد و اگر بگوید که عفو کردم از جنایت بعد از ان سرایت کند جراحت و کف دست را هم بیندازد قصاص انگشت ساقط میشود به عفو و لیکن دیت کف دست را باید بدهد زیرا که در هنگام عفو جنایت منحصر در قطع انگشت بوده و این تعلق بهان میگیرد نه بجنایت قطع کف دست که بعد از ان بوقوع آمده ابرای جنایت غیر متحقق معنی ندارد و درینصورت میرسد مجنی علیه که دیت کف دست از جانی بگیرد و اگر سرایت کند جنایت قطع انگشت بنفس مجنی علیه بکشد او را ولی او را میرسد که قصاص کند در نفس جانی وقتی کشد او را هم بعد از او دیت انچه مجنی علیه عفو کرده بجانی و اگر تصریح کند مجنی علیه بعفو جنایت و سرایت هر دو صحیح است آن را در انچه ثابت بوده در هنگام عفو که دیت جراحت و قصاص آن باشد اما دیت و قصاص قتل نفس که ثانی الحال بسبب سرایت لازم شده در ان تردد است زیرا که در هنگام ابرا قتل بوقوع نیامده بود که ابرا تعلق بان بگیرد و ابرای مالم یجب میشود و شیخ در کتاب خلاف گفته که صحیحست عفو از جنایت و از انچه حادث شود از انکه سرایت باشد و این عفو حکم وصیت دارد که در ثلث مال جانی میگردد نه در زیاده از ثلث هفتم اگر جنایت کند بنده بر آزادی و دیت آن

تعلق نگرفتن آن بنده میگیرد نه بآقای او و بعد از آزادی از او طلب میشود بالفعل لازم الادا بر عبد هم نیست پس اگر بگوید
آن عبد را که ابرا کردم ذمه ترا صحیح نیست زیرا که ابرا تعلق میگیرد بآنچه در وقت ابرا به ذمه مبری کرده باشد و اگر ابرا کند آقا او را
صحیح است زیرا که هر چند جنایت تعلق میگیرد برقبه عبد و عبد ملک آقا است و در این اشکالست زیرا که ابرا اسقاط
چیزیست که به ذمه کسی باشد و بر ذمه آقا چیزی نیست و اگر بگوید که عفو کردم ارش
این جنایت را و خطاب به هیچکدام از آقا و عبد نکند صحیح است و اگر ابرا کند دیت را از
ذمه قاتل خطا محض بری نمی‌شود زیرا که دیت قتل خطا بر عاقله است نه بر قاتل و اگر ابرا
کند قاتل را یا بگوید عفو کردم ارش این جنایت را صحیح است ابرا و اگر قتل شبیه عمد باشد پس اگر ابرا
کند قاتل را یا بگوید که عفو کردم از ارش این جنایت صحیح است و اگر ابرا کند عاقله را قاتل بری الذمه نمیشود تتمه کتاب
القصاص در بیان دیتها است یعنی خون بهای قتل نفوس و قطع اعضا و جراحات که شارع معین نموده و مقرر است
و ارش تفاوت قیمت است که در مجنی علیه بسبب جنایت جانی بهم رسد و آن بتقویم اهل معرفت میباشد و مقداری
معین در اصل شرع ندارد و کلام ما در چهار امر است اول در اقسام قتل است و مقدار دیتها باید دانست که
قتل بر سه قسم است اول قتل عمد و بیشتر گذشت مثال و احکام آن دوم قتل شبیه بعمد مانند اینکه بزند کسی را برای
تادیب او و بمیرد سوم خطای محض مانند اینکه تیرانداز در شکاری و برسد بانسانی و قاعده قتل عمد اینست که
قاتل عامد باشد در فعل موجب قتل و قصد ایقاع قتل کند و در حکم آنست که فعل موجب قتل باشد غالبا هر چند
قصد قتل نکند و شبیه عمد آنکه عامد باشد در فعل و مخطی باشد در قصد و خطای محض آنست که مخطی باشد در فعل
و قصد هر دو و جنایت در طرف هم منقسم باین قسم میشود مانند جنایت قتل نفس و دیت قتل عمد یکصد شتر است از شترهای
مسنه یعنی پنجساله تمام نموده یا در سال ششم باشند و آنرا ثنیه گویند و شارح لمعه گفته که در بعضی کلامهای مصنف است
که مسنه از شش ساله تا نه ساله است یا دویست گاو یا دویست حله که هر حله دو جامه باشد ردا و ازار از برد یمانی و آن جامه ایست که در یمن بافته
میشود و یا یکهزار دینار که هر دیناری یک مثقال شرعی طلای خالص باشد یا یکهزار گوسفند یا ده هزار درهم و آنرا در یکسال باید
بدهند از مال جانی و معروف آنکه اولیای مقتول راضی بدیت شوند و این دیت مغلظه است در سن شتران و قید استیفا در
یکسال و سر بسر جانی را که بذل دیت کند از شتران اهل بلد یا غیران بلد و از شتران ملکی خود بدهد یا از غیر خود یعنی باجازت او
و از جنس او بدهد یا از جنس اعلی هر گاه بیمار و علتی نداشته باشند و بصفتی که معتبر است شرعا موصوف باشند و با قیمت
شتر قیمه قبول میشود با وجود شتر در آن تردد است اشبه آنست که مقبول نمیشود و این شش چیز که از اقسام دیت ذکر شد

هر کدام اصلی اند از اصول دیت و هیچکدام از اینها مشروط بعدم دیگری نیست و جانی مختار است هر کدام که خواهد بدهد و دیت شبه
عمد سی و سه بنت لبون و سی و سه حقه و سی و چهار ثنیه که تمام آنها جهانیده باشند و حامله بوند و در روایتی آمده که سی بنت
لبون و سی حقه و چهل خلفه و خلفه بفتح خای معجمه و کسر لام و فا بمعنی صاحب حمل است و تفسیر بنت لبون و حقه در کتاب الزکوة
مذکور شد و دیت قتل شبیه به عمد بر جانی است نه بر عاقله و شیخ مفید رحمه الله فرموده که ادا میشود در دو سال و جهت
صورت این دیت تخفیف دارد نسبت به دیت قتل عمد چه باعتبار سن شتران و چه باعتبار ادا که در دو سال ادا میشود
و آن در یکسال و اگر اختلاف کنند ولی و جانی در بودن ناقه های حامله رجوع بسوی اهل معرفت میکنند و اگر ظاهر شود غلط اهل
معرفت لازم است بر جانی که تدارک غلط نماید و عوض بدهد ناقه های حامله را اگر بسبب اشتباه ناقه آفتی بعد از آنکه حاضر کند از او
پیش از تسلیم بولی مقتول لازم است که بدل بدهد و اگر بعد از تسلیم سقط شود بدل لازم نمیشود و دیت قتل خطای محض بیست بنت
مخاض است و بیست ابن لبون و سی بنت لبون و سی حقه مجموع صد میشود و در روایتی آمده که بیست و پنج بنت مخاض
و بیست و پنج ابن لبون و بیست و پنج بنت لبون و بیست و پنج حقه است و ادا کرده میشود در سه سال خواه آن دیت تمام باشد یعنی دیت مرد بود یا ناقص که دیت نفس
باشد یا دیت قطع عضو بخلاف این دیت مخففه است در سن و در صفت شتران و در ادا هر سه و تفصیل اسمای شتران از
کتاب الزکوة دریابند و این قسم از دیت گرفته میشود از عاقله جانی و از جانی چیزی نمیگیرند و اگر قتل کند جانی در یکی از ماههای
حرام که رجب و ذوالقعده و ذوالحجه و محرم باشد از او میگیرند یک دیت کامل و ثلث دیت از هر جنس که باشد باعتبار تغلیظ جنایت و آیا
لازم میشود دیت مغلظ اگر در حرم مکه جنایت بفعل آورد هر دو شیخ رحمهما الله فرموده اند که بلی لیکن نصی در این باب وارد نشده
و شیخان ملحق کرده اند حرمت مکان را هم بحرمت زمان و تغلیظ نیست در دیت جنایت اعضا و نه در باده و هم اگر تیر اندازد کسیکه
در حل باشد بر کسیکه در حرم مکه معظمه باشد و در حرم تیر او برسد و بکشد او را لازم میشود بر او دیت مغلظه یعنی دیت با ثلث دیت و آیا
تغلیظ دیت در عکس هم لازم میشود یعنی تیر بیندازد کسیکه در حرم باشد بر کسیکه در حل باشد و تیر او برسد در آن تردد است و
قصاص کرده نمیشود کسی را که ملتجی بحرم شود در حرم بلکه تنگ میگیرند او را در خوردن و آشامیدن تا برآید از حرم و بعد از آن قصاص
بعمل می آورند و اگر جنایت کند کسی در حرم قصاص او میباید نمود در همان حرم زیرا که خود هتک حرمت آن نموده و آیا لازم است
همین قسم در مشاهد مشرفه ائمه هدی علیهم السلام هم شیخ در نهایه قائل بآن شده و شیخ علی رحمه الله این قول را جید دانسته و دیت
زن نصف دیت مرد است از جمیع اجناس دیت که مذکور شد و دیت کسیکه بحد تمیز رسیده باشد و اظهار اسلام میکرده باشد
دیت مسلمان است و بعضی گفته اند که دیت او دیت ذمی است و در سند این قول ضعفی هست و دیت ذمی هشتصد درهم است
یهودی باشد یا نصرانی یا مجوسی و دیت زنهای آنها نصف دیت آنها و در بعضی روایات آمده که دیت یهودی و نصرانی و مجوسی

دیت مسلمان است و در بعضی روایات هست که دیت یهودی و نصرانی چهار هزار درهم است و شیخ رحمه الله این روایات را
حمل کرده بر آنکه عادت کنند بقتل آنها پس تغلیظ میکند امام علیه السلام در دیت آنها بنوعیکه صلاح داند تا جرأت نکنند مردم
بر قتل یهودی و نصاری و دیتی نیست در قتل کفار غیر اهل ذمه خواه اهل امان باشند یا اهل حرب خواه دعوت باسلام بآنها
رسیده باشد یا نرسیده و دیت غلام قیمت او است و اگر قیمت او زیاده از دیت حر باشد رد میکنند دیت را بهمان دیت
حر و تکلیف نمیکنند مترجم گوید این حکم مستثنی است اگر جانی غاصب غلام باشد چه از غاصب قاتل تمام قیمت عبد میگیرند
هر چند زیاده از دیت حر باشد چنانچه بعد از این مذکور خواهد شد و گرفته میشود دیت از مال جانی اگر آزاد باشد جانی و عمداً جنایت
کند یا شبیه بعمد و میگیرند دیت را از عاقله جانی اگر جنایت خطا باشد و دیت اعضا و جراحتهای عبد را قیاس باید نمود بدیت
حر پس جنایتی که در او باشد تمام دیت حر در عبد تمام قیمت او خواهد بود مانند زبان و ذکر و بینی و لیکن اگر جنایت کند بر عبد جنایت
کننده بجنایتی که دیت آن تمام قیمت عبد بوده آقای او نمیرسد که مطالبه قیمت عبد کند مگر آنکه آن عبد را بدهد بجانی تا جمع
در میان عوض و معوض عنه لازم نیاید و هر جنایتی که در آن مقرر باشد از آزاد پاره از تمام دیت پس آن جنایت را در غلام
همان مقدار از قیمت غلام میگیرند مانند قطع یک دست حر را نصف دیت او مقرر است پس اگر یک دست غلام را قطع کند
نصف قیمت آن غلام از او گرفته میشود و علی هذا القیاس و اگر جنایت کند بر عبد جنایت کننده بجنایتی که دیت آن تمام قیمت
عبد نباشد آقای او را میرسد که مطالبه همان مقدار از قیمت عبد کند و آن عبد را هم نگاه دارد و لازم نیست او را که دفع عبد
کند و مطالبه بآن مقدار قیمت او نماید و جنایتی که در آن شرعاً از حر دیت مقرر نیست اثر آن جنایت گرفته میشود از جانی
و عبد در آن جنایات اصل میشود برای حر باینمعنی که حر را مثل قیمت عبد بآزادی میکنند بلا عیب و با عیب و آنچه تفاوت
قیمت بسبب جنایت بر او رسیده باشد آنرا از جانی میگیرند و اگر جنایت کند بنده بر آزادی بخطا ضامن آن آقا نیست
و اگر خواهد آقا غلام را تسلیم مجنی علیه میکند در بدل جنایت یا ارش جنایت او بدهد بمجنی علیه او را خلاص کند و در بندگی خود
نگاهدارد مختار است در این باب آقای او و مجنی علیه مختار نیست باینمعنی که آقای او هر چه از این دو شق خواهد بعمل می آورد و
مجنی علیه را نمیرسد که تکلیف بعمل لشقین بدون رضای آقا بر او نماید همین حکم است در جنایتی که کمتر از قیمت عبد باشد در تمام
مختار است آقا اگر خواهد غلام را خلاص کند یا دای دیت آن جنایت از مال خود و اگر خواهد همان غلام را تسلیم مجنی علیه نماید تا
آزاد و بمقدار جنایت مالک شود و در این حکم برابر است عبد قن که چیزی از آن آزاد نشده باشد و عبد مدبر خواه مذکر باشد
یا مونث و ام ولد تردد است چنانچه گذشت در باب استیلاد و اقرب آنست که ام ولد را در وجه جنایت مملوک خود بسازد و او را
مجنی علیه با ورثه او دهد و در روایتی آمده که جنایت ام ولد بر آقای او است نظر دوم در موجبات ضمانست و کلام در مباشرت

است یا شبیه یا در تزاحم موجبات اما مباشرت پس قاعده آن است که تلف کند بدون آنکه قصد اتلاف داشته باشد
چنانچه تیر اندازد به نشانه و برسد بانسان و مانند آنکه بزند برای تادیب اتفاقا آن ضرب سبب موت شود و تمام این احکام
بیان میشود در چند مسئله **اول** طبیب ضامن است چیزی را که تلف شود بمعالجه او اگر قاصر باشد و غیر حاذق بوده
در کار خود یا معالجه کند طفلی را یا دیوانه را بغیر اجازت ولی یا معالجه کند بالغی را بغیر اذن او و اگر طبیب عاقل و حاذق باشد در
معالجه آن مرض باعتبار علم و عمل و مریض او را اجازت بدهد در معالجه و منجر به تلف او شود بعضی فقها گفته اند که ضامن نیست زیرا که
اسقاط ضمان میشود باجازت او و نیز معالجه بیماران کاریست جائز شرعا و بعض دیگر میگویند که ضامن میشود بسبب آنکه مباشر
تلف شده و این اشبه است پس اگر بگوییم که ضامن نیست بحثی نیست و اگر بگوییم که ضامن است دیت در ذمه اوست نه بر عاقله
و آیا بری الذمه میشود اگر مریض او را ابراء ذمه کند پیش از معالجه بعضی فقها گفته اند که بلی بدلیل روایت سکونی از حضرت امام محمد باقر
علیه السلام که آنحضرت فرموده که گفت امیر المؤمنین علیه السلام من تطبب او تبیطر فلیأخذ البراءة من ولیه والا فهو ضامن یعنی کسی که طبابت کند
یا بیطاری نماید یعنی معالجه اسپان کند پس بگیرد ابراء از ولی وجه اگر تلف شود و ولی مطالبه دیت ننماید و اگر ابراء حاصل نکنند ضامن باشد و نیز
علاج مریض از ضروریات است که خلائق بان محتاج اند و اگر ابراء پیش از علاج مجوز نباشد معالجه متعذر خواهد بود و بعض دیگر از
فقها میگویند که بری نمیشود بابرای ولی قبل العلاج زیرا که اسقاط حق قبل الثبوت لازم آید مترجم گوید صاحب مسالک گفته که
مصنف رحمه الله در کتاب نکت گفته که اصحاب متفق اند بر آنکه طبیب ضامن چیزیست که تلف شود بمعالجه او خواه نفس باشد
یا طرف و عمل بهمین اصل است نه بروایت سکونی زیرا که اکثر علما عمل نمیکنند بروایتیکه سکونی منفرد در نقل آن باشد و گفته که
این کلام دلالت میکند بر آنکه اجماع بر این حکم واقع است و قول ابن ادریس بعدم ضمان معتبر نیست و از علمائی ما سید ابن زهره هم
دعوی اجماع بر آن نموده و جواز معالجه دلیل سقوط دیت نمیشود چنانچه جواز ضرب تادیب مسقط دیت نیست
ومع ذلک سکونی راوی حدیث مذکور روایت نموده از حضرت صادق علیه السلام که آنحضرت فرموده که حضرت
امیر المؤمنین علیه السلام ضامن ساخته ختنه کننده را که حشفه طفل بریده بود والله اعلم **دوم** هرگاه شخصی در خواب
باشد و بسبب گردیدن از پهلو به پهلوی دیگر یا حرکتی کند که تلف نفسی نماید بعضی فقها گفته اند که ضامن دیت میشود که
باید از مال خود بدهد و بعضی دیگر میگویند که دیت بر ذمه عاقله میشود زیرا که خطای محض است و این اشبه است مترجم
گوید صاحب مسالک قول اول را اصح دانسته زیرا که نائم مباشر نیست بلکه سبب است چه باختیار از او صادر
نشده و بسبب تلف ضامن است که از مال خود تاوان آن بدهد **سوم** هرگاه بعنف زوجه خود
را جماع در قبل یا دبر کند یا بیفشرد او را در بغلگیری و بمیرد آن زوجه ضامن دیت میشود زیرا که این

قتل شبیه عمد است و همچنین زوجه هم هرگاه شوهر خود را در بغل بعنف بگیرد و زوج بمیرد در کتاب نهایه گفته که اگر متهم بعداوت
نباشند بر هیچکدام از زوج و زوجه چیزی نیست ولیکن روایت سند این قول ضعیف است چهارم هرگاه بگیرد متاع از
کسی بر سر خود ولکن متاع قابل شکستن باشد و بشکند آنرا یا بزند بآن متاع صدمه بکسی که بآن صدمه بمیرد یا صدمه یا ضرری برسد که
موجب دیت باشد ضامن دیت و ضامن تاوان متاع شکسته میشود که از مال خود بدهد مطلقا خواه تفریط یا انکار کند یا بلا تفریط
مترجم گوید سند این مسئله روایت داود ابن سرحانست از حضرت صادق علیه السلام و در طریق روایت سهل ابن
زیاد است که ضعیف است و مضمون روایت اگر مطلق باشد مخالف قواعد شرعیه است زیرا که ضامن مصدوم وقتی
میشود که حامل از مال خود دهد که فعل عامد باشد خطا در قصد کند و اگر عامد در فعل نبود خطای محض خواهد بود که دیت آن بر عاقله
است و متاع محمول را حامل وقتی ضامن میشود که تفریط در آن کند والا حکم این دارد موافق قواعد شرعیه پنجم
کسیکه فریاد کند برای تخویف بالغی و او بمیرد دیت بر ذمه او نمیشود زیرا که چنین فریادی بر کسیکه بالغ باشد
مهلک نیست عادة اما اگر بر مریض یا دیوانه یا طفل صیحه کند یا بر عاقل بالغ ناگهان برای ترسانیدن فریاد می نماید لازم
میشود بر او ضمان و اگر بگوئیم که یک حکم است در بالغ عاقل و غیر عاقل خوب خواهد بود زیرا که سبب اتلاف میشود
ظاهرا شیخ رحمه الله فرموده که دیت بر عاقله است و درین اشکال است زیرا که بقصد ترسانیدن صیحه نموده پس قتل خطا
شبیه بعمد باشد همین حکم است اگر کسی شمشیر کشید برروی کسی و او بخوف بمیرد اما اگر بگریزد از بیم شمشیر پس بیندازد
خود را در چاهی یا از بالای خانه شیخ رحمه الله فرموده ضامن نیست صاحب شمشیر زیرا که او ملجا ساخته بوده
آن شخص را بسوی گریختن نه بسوی چاه انداختن خود را در چاه یا از بام خانه پس خود هلاک نفس خود نموده حکم شبیه
قتل ساقط شده همچنین ضامن نیست صاحب شمشیر اگر در اثنای گریختن برخورد گریزنده را درنده و بخورد او را آن درنده
و اگر از دنبال کور شمشیر کشیده بدود و آن کور در چاه افتد یا از بالای بلندی خود را اندازد ضامن دیت میشود آنکه دنبال
او افتاده زیرا که او سبب هلاک کور شده که ملجا ساخته او را با افتادن در چاه یا از بالای بام خانه و همچنین ضامن میشود
گریزنده بینا باشد و مقصد در چاهی که پنهان است افتاد او را یا بمکانی رود که سقف خانه بر او افتد یا بسبب اضطرار بمکان ضیقی
خود را برساند که در آن مکان سبع او را بکشد زیرا که سباع در مکان ضیق متعرض آدمی میشوند غالبا ششم هرگاه بزند
کسی را و بسبب صدمه بمیرد مصدوم دیت او بر صادم [illegible] است که از مال خود بدهد و اگر صادم بمیرد [illegible]
و این حکم در صورتیست که مصدوم در ملک خود یا در مکانی باشد که [illegible] یا ایستاده باشد بر راه وسیعی که مانع مرور مردم نباشد و اگر در
راه مسلمانان تنگی باشد بعضی فقها گفته اند که مصدوم [illegible] زیرا که [illegible] بسبب [illegible] در آن مکان چنانچه اگر

بنشینند در راه تنگی و راه روی بسر در آید بسبب نشستن او و این در صورتیست که لا عن قصد مصادمت واقع شود و اما
اگر بقصد صدمه بزند کسی را دستان وسیع باشد که مضطر بمصادمت نشود خون صادم هدر است و ضامن دیت مصدوم میگردد
هفتم هرگاه بهمدیگر بزنند خود را دو مرد آزاد و هر دو بمیرند ورثه هر کدام را نصف دیت میرسد از مال دوم و نصف دیت
ساقط میشود که مقدار حصه دیت ذمه اوست زیرا که هر یک تلف شده بفعل خود و بفعل غیر خود و در این حکم مساوی اند خواه هر دو
سوار باشند یا هر دو پیاده یا یکی سوار و دوم پیاده باشد و بر هر کدام از آنان نصف قیمت اسب دوم لازم میشود و اگر
تلف شوند اسبان آنها هم بتصادم و در دیت تقاص بعمل می آید یعنی هر کدام ما فی الذمه خود را در بدل ما فی الذمه دوم
حساب کند و اگر هر دو بقصد قتل همدیگر خود را به یکدیگر بزنند قتل عمداً باشد اما اگر هر دو غیر بالغ باشند و خود سوار شوند
بدون اجازت ولی و مصادمت کنند با همدیگر خود را و هر دو بمیرند فعل عمد آنها حکم خطای محض دارد و دیت هر کدام
بر عاقله دیگری باشد و اگر سوار کنند آنها را ولی آنها برای مصلحت آنها درین صورت هم ضمان دیت بر عاقله آنها
است و حکم آن دارد که خود سوار شده باشند و اگر سوار کرده باشد آنها را اجنبی پس ضمان دیت هر کدام بر سوار کننده
است که همان اجنبی باشد و اگر هر دو غلام بالغ باشند ساقط میشود جنایت آنها زیرا که حصه دیت هر کدام هدر است
و آنچه بر ذمه دیگری شود هم ساقط میگردد بسبب فوت او و آقا ضامن جنایت غلام نیست و اگر مصادمت کنند
دو مرد آزاد و یکی از آنها بمیرد پس موافق آنچه که گفتم زنده ضامن نصف دیت مرده میشود و بموجب روایتی
که از امام موسی کاظم علیه السلام نقل کرده اند زنده ضامن تمام دیت مرده میشود و این روایت شاذ است
و معمول نیست و راوی آن مجهول و مخالف قواعد شرعیه و اگر مصادمت کنند دو زن حامله عمداً و هر دو بمیرند بصدمه
یکدیگر با بچه ها که در شکم آنهاست ساقط میشود از هر کدام نصف دیت خودش و ثابت می شود برای دوم نصف دیت
او اما دیت بچه های مرده پس از مال هر کدام میگیرند دیت جنین کامل نصف برای وارث بچه خودش و نصف برای وارث
بچه حامله دوم هشتم هرگاه راه برود کسی درمیان تیر اندازان و برسد او را تیری دیت آن بر عاقله تیر انداز است
برای اینکه قتل خطای محض است و اگر ثابت شود که تیر انداز نه باد گفته بود که بترس و درمیان مرد بگوش او هم رسیده بود
این تخویف و با وجود آن در آید خونش هدر است و دیت ندارد بموجب حدیثی که روایت کرده اند که طفلی
شکست دندان رباعیه کسی را بسنگ در وقتیکه با اطفال بطریق بازی سنگ اندازی میکرد و مرافعه کردند این قضیه
را بخدمت حضرت امیر المومنین علیه السلام پس اقامت بینه کردند نزد آنحضرت که آن طفل گفته بود با دکه مرد در پیش روی ما
من و بترس از سنگ آنحضرت اسقاط حد از او نمودند و فرمودند قد اعذر من حذر یعنی معذور داشت خود را

هر که تخویف نمود و اگر باشد براه رو طفلی و آن طفل براه رو تیر بسپرد بلا قصد و تیر براو برسد ضمان آن بر راه رو است
نه بر تیرانداز زیرا که او آن طفل را در معرض تلف آورده و در آن تعدی داشته زیرا که مباشر تلف رامی است پس او ضامن
باشد و شیخ علی رحمه الله فرموده که اصح ضمان او براه رو است اگر عمداً او را از راه مخاطره آورده باشد و تیرانداز جاهل
باشد اگر مرد به آن طفل نهم روایت کرده سکونی از حضرت صادق علیه السلام که حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام ضامن گردانید
ختنه کننده را که قطع حشفه طفلی نموده بود و این روایت موافق قواعد مذهب است و هم اگر بیفتد شخصی از بالای بلندی
بر دیگری و او را بکشد پس اگر بقصد افتاده و چنین افتادنی قاتل باشد غالباً حکم قاتل عامد دارد و اگر غالباً قاتل نباشد
حکم قتل خطای شبیه بعمد دارد که دیت لازم میشود براو از مال خود و اگر بیفتد از روی اضطرار بدون اختیار یا
قصد افتادن کند بدون قتل حکم خطای محض دارد و دیت آن بر عاقله است اما اگر بیندازد او را از مکان مرتفع یا بادی
او بلغزد و بیفتد ضمانی بر کسی نیست و آنکه بیفتد از بلندی خون او هدر است در همه صورت مذکوره و اگر بیندازد او را
کسی و بمیرد دیت مدفوع بر دافع است اما دیت کسی که در زیر باشد و بسبب افتادن دیگری براو بمیرد پس اصل
اینست که دیت او بر کسی است که بالایی را انداخته براو چه او سبب قتل شده و مباشر درین مسئله ضعیف است ضمان
تعلق باو نمیگیرد و شیخ در کتاب نهایه گفته که دیت اسفل بر اعلا است که افتاده از بالا براو زیرا که مباشر قتل همان است
و اعلی رجوع کند بر دافع و اراده میگیرد و هر چه در سرش مقتول گرفته اند و این مضمون روایت عبدالله ابن سنان است از
حضرت صادق علیه السلام و شیخ علی رحمه الله فرموده که اقوی لزوم دیت بر دافع است یازدهم روایت کرده ابو جمیل
از سعد اسکاف از اصبغ که گفت حکم کرد امیرالمؤمنین علیه السلام در باب کنیزی که سوار شده بود بر کنیز دیگر و مرکوبه را بچه
یا بر پشت کنیز دیگر که آنرا ناخسه میگویند و آن مرکوبه جست بسبب زدن او و انداخت آن کنیز راکبه را و مرد آن راکبه
بهمان انداختن اینکه نصف دیت را از کنیز یعنی ناخسه سوم میگیرند و نصف دیگر از کنیز مرکوبه که آنرا قامصه گویند محقق رحمه الله
گوید این روایت مشهور است در میان علماء و شیخ رحمه الله و اتباع او عمل بمضمون آن نموده اند و مخالف قواعد متفق
علیها است که اشتراک جمعی در قتل موجب تقسیم دیت در میان همه شرکا است و راکبه هم از آنها است پس سقوط
آن از او وجهی نداشته باشد و سند او بو جمیله ضعیف است پس اعتماد بر نقل او نیست انتهی و شیخ مفید رحمه الله در
کتاب مقنعه فرموده که بر ناخسه و قامصه دو ثلث دیت است بر هر کدام یکی ثلث حصه راکبه ساقط میشود زیرا که
رکوب او بفعل عبث بوده و چون قتل بفعل هر سه کنیز بعمل آمده حصه سوم که بفعل عبث مقتوله منسوب است هدر باشد و مصنف
رحمه الله این قول خوب دانسته و متاخر فقها که ابن ادریس است وجهی سوم اجتهاد کرده و آن اینست که اگر ناخسه ملجئه بقفز

ساخته باشد قاصه تمام دیت بر اوست و اگر ملجا و مضطر نساخته دیت بر قاصه است و این قول موجه است ولیکن مشهور
قول اول است مترجم گوید چون بعضی مسائل و اقوال مطابق بعضی روایات در میان فقها اشتهار یافته و مخالف
قواعد مقرره شرعیه بوده فقها آن احکام را در کتب خود ایراد می نمایند و مستند روایات میسازند و از انجمله بسیاری از
روایات مخالف اصول ضعیف السند اند و ذکر ضعف آن روایات میکنند و اختلافاتی در آن مسائل شده بیان میکنند
و اشاره بترجیح بعضی اقوال بر بعض دیگر مینمایند این مسائل از انجمله است و بعد ازین نیز امثال این مسئله مذکور میشود
و سابق هم گذشته تا باخذ احکام خلاف اصول مقرره که مستند بروایاتست و تاویلات علما معلوم شود و الله اعلم
از جمله لواحق مسائل مذکوره چند مسئله است اول کسیکه طلب کند دیگری را در برآورد او را در شب از خانه اش آنکس ضامن اوست تا وقتیکه
بازیخانه خود برسد و اگر معدوم شود ضامن دیت او باشد و اگر بیابند او را کشته و بیان کند آن کس که دیگری او را کشته و اقامت بینه
برین دعوی کند بری الذمه میشود از ضمان و اگر بینه نداشته باشد در قصاص تردد است و اصح آنست
که قصاص نمیشود دیت میگیرند از مال او و اگر مرده بیابند او را که اثر قتل نداشته باشد در لزوم دیت هم تردد است
و شاید اشبه عدم ضمان باشد و شیخ علی رحمه الله گفته که ضامن میشود مترجم گوید جهت تردد ظاهر است زیرا که اصل
برائت ذمه از ضمان است و در حکم مخالفت اصل اقتصار بر موضع یقین باید نمود که است و اگر مرده بیابند و اثری از قتل
یا فوت متحقق نباشد دیت چگونه لازم شود شاید باجل خود مرده باشد و روایات ضمان مطلق وارد شده و علما فتوی
داده اند بمطلق ضمان که شامل حال موت هم هست بلکه حالت شک در ثبوت آن نیز شامل است پس دیت لازم باشد
و شیخ علی رحمه الله حکم بضمان نموده و الله اعلم **دوم** هرگاه دایه بعد مدتی بیارد طفل را و اولیای طفل انکار کنند که
این طفل ما نیست تصدیق میکنند دایه را مادامیکه ثابت نشود کذب دایه زیرا که دایه امین است و اگر ثابت شود
که دروغ گفته دیت طفل از او میگیرند یا حاضر میکند طفل را بعینه یا طفلی را احتمال آن باشد که طفل آنها بوده و اگر آن دایه
اجیر کند عورت دیگر را برای شیر دادن بان طفل و او را بآنها داده بدون اجازت اولیای طفل و بعد از آن معلوم نشود
حال آن طفل ضامن دیت باشد **سوم** اگر از پهلو به پهلوی دیگر بگردد دایه و بکشد طفل را در خواب لازم می شود بر آن
عورت دیت که از مال خود بدهد اگر دایگی برای طلب فخر و اعتبار خود باشد و اگر از راه اضطرار اختیار شیر دادن آن طفل
نموده پس دیت او بر عاقله دایه است **چهارم** روایت کرده عبدالله ابن طلحه از حضرت صادق علیه السلام در
باب دزدی که در آید بر عورتی و جمع کند لباسهای آن عورت را که ببرد و بعد از آن وطی کرد او را بقهر و غلبه و برخاست
پسر آن زن و کشت او را دزد و برداشت متاع را تا بیرون برد و حمله کرد بر دزد آن زن و کشت او را آنحضرت فرموده که

که ضامن میشوند اولیای وی دو دیت پسر را و برای اولیای وی دزد است از مال او چهار هزار درهم میدهند بآن زن در برابر غصب فرج و بردن
چیزی لازم نمیشود در قتل دزد و جمع دیت اینست که محل قصاص که دزد باشد فوت شد چه آن زن او را کشت برای مدافعه از مال نه برای
قصاص و چهار هزار درهم دلیل است بر آنکه در چنین واقع مهر المثل باید بدهند هر قدر باشد نه مهر سنت که آن پانصد درهم که بقدر پنجاه دینار باشد
حمل کرده اند روایت را که مهر المثل آن عورت چهار هزار درهم بوده چنانچه بر غاصب ضامن قیمت عین مغصوبست در وقتیکه بر او جنایت کند
هر چند قیمت آن زیاده از دیت آن باشد غاصب فرج هم مهر المثل باید بدهد و روایت کرده اند از عبد الله ابن طلحه که حضرت صادق ع حکم کردند
در باب زنی که داخل کرد در شب زفاف دوست خود را در حجله و آنحکایت که در شب زفاف برای عروس بود او میسازند پس هرگاه
خواست زوج که مواقعت کند با او جست دوست آن زن با شوهر او بجنگ [?] او را کشت و او را زوج و آن زن کشت شوهر خود را اینکه قصاص
ست آن زن دیت آن دوست را که او را در معرض قتل آورده و آن زن را بکشند در قصاص شوهر مصنف علیه الرحمه گفته که در تضمین دیت
دوست تردد هست و اقرب آنست که خون او هدر است مطلقا زیرا که اگر شخصی اجنبی را بگیرد که با ذن او در خلوت بقصد فجور نشسته باشند
کرا او را بکشند و فقها این حدیث را حمل نموده اند که واقعه معینی حکم فرموده باشند و مسئی شرعی برای آن خواهد بود که با ما نرسیده پنجم روایت کرده
محمد ابن قیس از حضرت امام محمد باقر علیه السلام که حکم کرد حضرت امیر المؤمنین علیه السلام چهار کس که شراب خورده بودند
و بهم دیگر افتادند در مستی و دو کس مجروح شدند و دو نفر مقتول اینکه دیت دو مقتول را دو مجروح بدهند و بعد از آنکه
وضع کنند دیت جراحت مجروحین را از دیت مقتولین و در روایت سکونی وارد شده از حضرت صادق علیه السلام
که آنحضرت ع دیت مقتولین را بر قبایل هر چهار نفر گذاشته و گرفته دیت جراحت دو مجروح را از دیت دو مقتول
و ممکن است که آنحضرت ع مطلع شده باشند بر قضیه [?] که موجب حکم مذکور بوده و چه اجتماع چهار نفر مقاتله آنها مستلزم
این نیست که قاتل دو نفر مقتول دو مجروح باشند یا جارح دو مجروح اند دو مقتول پس حدیث حضرت امیر المؤمنین علیه السلام
را حمل باید نمود بر آنکه در واقعه معینی که موجب آن حکم بوده امر فرموده اند و آنحضرت بعلم لدنی در آن عمل کرده باشند
ششم روایت کرده سکونی از حضرت صادق علیه السلام و محمد ابن قیس از حضرت امام محمد باقر علیه السلام که
که آنحضرت ع از حضرت امیر المؤمنین صلوات الله علیه روایت کرده اند در باب شش پسر که در آب فرات غسل میکردند و یکی غرق
شد و شهادت دادند دو پسر بر سه پسر که آنها غرق کرده اند او را و شهادت داده اند سه پسر بر دو پسر که اینها غرق کرده اند
او را آنحضرت ع حکم کردند بآنکه دیت را پنج حصه کنند و سه خمس از دو پسر بگیرند و دو خمس از سه پسر و این روایت معمول فقها
نیست و اگر صحیح باشد روایت باید حمل کنند بر آن که همان واقعه که وجهی داشته حکم کلی نیست و موافق اصول مذهب
نیست بلکه موافق اصول آنست که شهادت دو طفل اول مقبول است اگر باشند عاقل و بالغ و عدالت آنها باشد و شهادت سه طفل

بعد از آن بر خلاف اولین مقبول نیست بسبب اتهام و اگر دعوی بر همه آنها باشد یا همه متهم باشند شهادت هیچکدام قبول
نیست و بعد از فوت متحقق میشود که اثبات آن بقسامه شود چنانچه مذکور شد دوم در اسباب تلف است و ضابطه آن آنست
که اگر آن چیز نبود تلف متحقق نمیشد ولیکن علت تلف سوای آن باشد مانند کندن چاه و گذاشتن کارد و انداختن سنگ در
مکانی زیرا که تلف نفس یا عضوی از اعضا بسبب لغزیدن و افتادن در چاه یا بالای سنگ و کارد میباشد نه بمجرد وجود
چاه و سنگ و کارد ولیکن اگر آنها نمیبودند لغزیدن سبب هلاک نفس یا تلف عضو نمیشد و فرض میکنیم برای جمیع تمامی
اسباب چند مسئله اول اگر بگذارد شخصی سنگی را در ملک خود یا در مکان مباح که ممنوع نباشد تصرف کردن در آن
مانند اراضی اموات و کسی بر آن سنگ افتد بلغزیدن متضرر شود ضامن تاوان نمیشود آن شخص بشرطیکه بی اجازت در آن
مکان درآید یا باجازت درآید و مالک او را خبردار کرده باشد که سنگی یا چاهی در آن زمین غیر مکشوف است که
باید احتراز از آنها کند و اگر بگذارد در ملک غیر یا در راه مسلوک که بآن متضرر شوند مردمان ضامن ضرر آن خواهد بود که از
مال خود بدهد و همچنین اگر بگذارد در مکانی کارد یا بر آن افتد شخصی و مجروح بشود یا بمیرد و همین حکم است اگر حفر کند
چاهی یا بیندازد سنگی از مکان مرتفع و برسد آن سنگ بر کسی که در زیر باشد و اگر بکند چاه را در ملک غیر و بعد از آن
راضی شود مالک آن ملک بکندن چاه ساقط میشود ضمان از حفر کننده و اگر حفر کند چاه را در راه مسلمانان برای مصلحت
آنها بعضی فقها گفته اند که ضامن نمیشود زیرا که کندن چاه برای مصلحت مسلمانان در راه وسیع غیر مضر برای مردمان
جایز است و این قول خوبست دوم اگر بنا کند مسجدی در راه بعضی فقها گفته اند که اگر برضای امام بنا کرده ضامن تاوان
آنچه بسبب آن مسجد تلف شود نیست مانند این که دیوار مسجد بر کسی افتد و بکشد او را یا تلف مالی شود بسبب
افتادن دیوار تحقیق اقرب آنست که این فرض مستبعد است زیرا که امام اجازت نمیدهد بساختن مسجد در راه که مضر باشد برای
راه روان مگر آنکه راهی وسیع باشد که بسبب ساختن مسجد یا حفر چاهی در چنین راه نزد بعضی فقها جایز است سوم اگر
پسر خود را شخصی تسلیم کند بمعلم شناوری و آن پسر غرق شود به سبب بی پروائی و عدم احتیاط معلم ضامن میشود آن معلم
دیت را از مال خود زیرا که تلف طفل شده به سبب بی پروائی و بی احتیاطی و اگر آن پسر بالغ و رشید باشد معلم ضامن دیت نباشد
زیرا که خود مسامحت و تفریط شده و شیخ علی رحمه الله فرموده که اگر اهمال کند در محافظت او ضامن میشود خواه بالغ باشد یا غیر بالغ
چهارم اگر ده مرد بشرکت منجنیق را حرکت بدهند و سنگ را اندازند و آن سنگ برگردد و بکشد یکی از آنها را دیت او را ده حصه میکنند
نه حصه از نه کس بگیرند و بولی او بدهند و حصه دهم که حصه مقتول بود ساقط میشود و جنایت تعلق میگیرد بر همه بسبب کشیدن
ریسمانهای منجنیق نه بگرفتن چوب آن یا بسبب مساعدت دیگر غیر از کشیدن ریسمانها و اگر قصد کنند آن ده نفر دیگری را برای

سنگ انداختن برادران سنگ بکشد او را قتل عمد باشد و موجب قصاص و اگر آن اجنبی را قصد نکند در انداختن سنگ حکم قتل
خطا خواهد داشت شیخ رحمه الله در نهایه گفته که اگر شریک شوند در ویران کردن دیواری سه نفر و آن دیوار افتد بر یکی از
آنها ضامن میشوند دو نفر دیگر دیت او را زیرا که هر کدام از آنها ضامن دیگریست و در روایتی که سند این قول است جمعیت
است و مانع عمل کردن باین میشود و قول اول که شرکت هر سه نفر در سبب قتل است و اسقاط حصه دیت مقتول از حصه
دیت اشبه است پنجم اگر مصادمت کنند بر یکدیگر دو کشتی بسبب تفریط ملاحان قیم آن کشتی ها و آن ملاحان مالک آن
کشتیها باشند پس بر هر کدام از آن دو ملاح است که نصف تاوان ضرر صدمه بدهد و همین حکم است اگر دو حمال مصادمت
بیکدیگر نمایند و تلف کنند هر دو متاع محمول را یا یکی تلف کند مال دیگری را و اگر هر دو حمال یا هر دو کشتیبان غیر مالک کشتی
و متاع تالف باشند ضامن میشود هر کدام نصف کشتی دیگری را و نصف متاعی را که آن تلف شده زیرا که هر دو سبب
تلف اند و ضمان تاوان بر مال خود آنهاست خواه آنچه تلف شده مال یا نفس بوده و اگر تفریط نکرده باشند ملاحان بلکه باد غالب
موجب تصادم کشتیها باشد هیچکدام ضامن نیست و اگر یک کشتی ایستاده باشد و کشتی دوم صدمه بر آن زند صاحب کشتی
ایستاده ضامن تاوان کشتی صدمه زننده نیست مگر آنکه مالک کشتی ایستاده هم تفریط نموده باشد در محافظت که در این صورت
او نیز ضامن است ششم اگر نجاری اصلاح کند کشتی را که آن کشتی روان میشده باشد در دریا یا بدل کند تخته از تختهای
آن کشتی را و غرق شود کشتی به سبب این کار مانند اینکه میخ بند بران و تخته بریده شود و یا خواهد که مرمت کند آن کشتی
را در جائی پس بشکند و ضایع شود ضامن آن میشود باید که از مال خود تاوان آنرا بدهد خواه مال یا نفس زیرا که این جنایت
شبیه بعمد است هفتم ضامن نمیشود صاحب دیوار چیزیرا که تلف شود با فتادن دیوار خواه آن دیوار در ملک باشد یا در مکان
مباحی مانند زمین موات و همچنین اگر بیفتد بطرف راه مردم و آدمی بمیرد بسبب افتادن خاک آن دیوار و اگر بنای
آن دیوار کند خمیده بطرف ملک دیگری ضامن تلف میشود زیرا که بنای چنین دیواری جایز نیست چنانچه اگر در غیر ملک
خود بنا کند و اگر بنا کند دیوار را در ملک خود درست و بعد از آن میل کند بطرف راه یا بسوی غیر ملک او ضامن میشود اگر قدرت ازاله
آن داشته باشد و اگر بیفتد پیش از آنکه متمکن شود از دور کردن دیوار ضامن نمیشود چیزی را که تلف شود با فتادن آن
زیرا که تعدی و تفریط ننموده هشتم گذاشتن میزابها یعنی ناودانها بطرف راه جایز است و بهمین است عمل خلائق و آیا
مالک آن ضامن میشود اگر آن میزاب بیفتد و تلف کند چیزیرا شیخ مفید رحمه الله گفته که ضامن نمیشود و ساختن آن جایز بوده
و نامشروع نیست که ضامن باشد تدارک آنرا و شیخ رحمه الله فرموده ضامن میشود زیرا که گذاشتن مشروط بسلامت از
ضرر است و عدم ضمان اشبه است یعنی در صورت عدم تعدی و تفریط مالک و همچنین اگر بر رواشن را بطرف راهها ...

مسلوک بسازند زیرا که برآوردن رواشن بطرف راه عام مباح است هرگاه برای رهروان مضر نباشد و رواشن جمع
روشن است یعنی چوبهای که از دیوار خانه بطرف بیرون برآرند و بر آنها مکان سکونت سازند و اگر چوبی ازان رواشن
بیفتد و بکشد کسی را شیخ رحمه الله فرموده که مالک ضامن نصف دیت آنکس میشود زیرا که هلاک شد بسبب چیزیکه مباح است
من وجه و غیر مباح است من وجه چه ساختن رواشن که در زیر آن مردم مرور کنند مباح است و چون مشروط است جواز
احداث آنها بسلامتی رهروان و در صورت افتادن چوب موجب قتل نفس شده نظر بران جایز نباشد پس نصف دیت
لازم شود و اقرب آنست که لازم نمیشود ضمان بالقول بجواز و ضابطه اینست که هرچه جایز باشد آدمی را احداث آن بر راه عام
ضامن نمیشود چیزیرا که تلف شود بسبب آن و ضامن میشود تدارک چیزیرا که احداث آن جایز نباشد مانند گذاشتن سنگ
مضر در راه یا کندن چاه مضر در راه پس اگر بیفروزد آتشی در ملک خود ضامن آن نمیشود و اگر سرایت کند آن آتش و بسوزد
خانه دیگریرا مگر آنکه زیاده بر مقدار احتیاج بیفروزد و گمان غالب باشد که سرایت بدیگران کند چنانچه در هنگام وزیدن باد
میشود و اگر بوزد ناگهان و آن آتش سرایت کند بدیگران ضامن تاوان آن نیست و اگر افروزد آتشی در ملک دیگری
ضامن میشود نفسها و مالها مردم را که بآن آتش متضرر شوند بسوزد زیرا که این تعدیست که بقصد و اختیار نموده و با فروختن
آتش قصد اتلاف نفوس خلایق [نموده] باشد پس آنها از آتش حکم قتل عمد دارد و اگر بول کند چارپای شخصی در راه مرور
مردم شیخ رحمه الله فرموده ضامن میشود اگر بسبب آن بول راه لغزنده شود و ضرری مالی یا جانی بمردم رسد و همین حکم است
اگر بیندازد خاکروبه منزل را بر سر راه مانند پوست خربزه یا آب پاشی کند بر راه و وجه اینست که تاوان بسبب ازلاق
مخصوص کسی است که نبیند تری راه را یا مشاهده نکند خاکروبه را و بسبب راه رفتن پایش بلغزد و متضرر شود و چه اگر
مشاهده و معاینه کرده باشد و عبور کند خود ضرر بخود رسانیده باشد و دیگری ضامن نخواهد بود و هم اگر بگذارد ظرفی را بر دیوار
خانه خود و آن ظرف بیفتد از بالای دیوار و تلف شود بآن نفس انسانی یا مال کسی ضامن نمیشود زیرا که این تصرفیست
که در ملک خود نموده و تعدی بر کسی نکرده و هم واجب است که محافظت حیوانی که حمله میکرده باشد بر مردم مانند شتر مست
و سگ گزنده پس اگر واگذارد آنها را ضامن اضرار آن میشود و اگر جاهل باشد حال آنها را یا عالم بوده بی پروایی در محافظت
آنها نکند ضمان را تعلق نگیرد و اگر چنین حیوانی بر کسی حمله کند و او برای دفع آنحیوان استعمال حربه نماید که مجروح و مقتول
شود تاوانی بر او نیست و اگر بدون قصد مدافعه متضرر سازد آنحیوان را ضامن شده و ضمان اضرار گربه مملوکه بر مالک
تردد است شیخ رحمه الله فرموده که اگر مالک گربه شکاری بی پروایی در محافظت آن گربه کند ضامن تاوان اضرار
میشود و این بعید است زیرا که معتاد نیست که گربه را بسته نگاه دارند و لیکن کشتن آن جایز است مانند باقی

حیوانات موذی **یازدهم** اگر درآید حیوانی بر حیوانی دیگر و متضرر سازد او را بر مالک آن تاوان ضرر است و اگر حیوان مدخول متضرر
سازد داخل را تاوان بر مالک حیوان مدخول نیست ولیکن در صورت اول قید باید کرد که مالک در محافظت آن بی پروائی
کرده باشد و الا ضامن نیست **دوازدهم** هر که داخل شود در خانهٔ قومی و بگزد او را سگ آنها ضامن جنایات آن سگ میشوند
آن قوم اگر باجازت آنها داخل شده و الا ضامن نیستند **سیزدهم** هر که سوار باشد بر چهارپایی ضامن جنایت آن چهارپا
میشود بلکه جنایت از دو دست حیوان بکسی برسد و اگر از سر او برسد در آن تردد است اقرب ضمانست زیرا که قادر بود
بر نگهبانی آن دابه از طرف پیش و همین حکم است در باب قائد دابه یعنی کسیکه پیش روی آن دابه میرفته باشد و او را کشیده باشد
چهاردهم گویند صاحب دابه ضامن میشود وقتیکه دابه او بچرد در زراعتگاه دیگری در شب زیرا که محافظت آن ننموده و اگر در روز
بچرد ضامن نمیشود زیرا که محافظت زراعت بر صاحب زرع واجبست و بعضی فقها گفته اند که مطلقاً مالک ضامن میشود در صورت
تفریط در محافظت و دست داشتن بر آن دابه و اگر دست بر آن نداشته باشد ضامن نیست و اگر مالک آنرا بسته بگذارد و دیگری
او را سر دهد همان ضامن باشد و اگر تلف کند دابه غیر زرع را مالک ضامن آن نمیشود مگر آنکه دست بر آن داشته باشد خواه
در شب و خواه در روز انتهی و اگر توقف کند سوار در رفتن و ایستاده باشد ضامن جنایت مرکب میشود خواه آن جنایت از دو
دست کند یا از دو پا و همچنین ضامن میشود اگر بزند دابه را و بسبب زدن او برجهد و کسی را متضرر سازد و اگر غیر سوار هم بر آن حیوان
بزند همان زننده ضامن میشود زننده اسپ هم که از عقب او باشد ضامن است جنایت مرکب را خواه آن جنایت از دست
کند یا از پا و اگر سوار باشند دو کس بر یک دابه هر دو برابرند در ضمان و اگر مالک دابه همراه سوار باشد با دابه خود او ضامن جنایت
دابه خواهد بود نه سوار اگر بیفتد از مرکب سوار را مالک مرکب ضامن جنایت نمیشود مگر آنکه او رماننده باشد دابه را و اگر سوار
کند غلام خود را بچارپایی ضامن میشود آقا جنایت آن غلام را و از جمله علمای شرط کرده که آن غلام صغیر باشد و این خوبست
چه اگر بالغ باشد جنایت او تعلق برقبه او میگیرد و اگر جنایت بنفس انسان باشد یعنی بکشد کسی را و اگر اتلاف مال کسی
کند آقا ضامن نیست و آیا بکسب خود آن غلام ادای تاوان جنایت کند اقرب اینست که انتظار کشیده شود مدعی که هرگاه
آزاد شود از او مطالبه کند **بحث سوم** در بیان احکام تعدد موجبات ضمانست هرگاه متحقق شود در جنایتی که مباشر
جنایت و سبب آن ضمان تعلق میگیرد بمباشر مثالش اینست که یکی چاهی کند در ملک غیر و دوم انداخت شخصی را
در آن چاه پس آنکه انداخت آن شخص را در چاه مباشر اتلاف نفس نموده و چاه کن سبب است دیت تعلق بمباشر میگیرد
نه بسبب که حافر باشد چه مباشر اقوی است از سبب و یکی گرفت حیوان غیر را و دوم ذبح آنرا کرد ذابح ضامن است و آخذ
یعنی گیرنده ضامن نیست و یکی سنگ منجنیق گذاشت در کفه منجنیق و دوم ریسمانهای آنرا کشید و سنگ انداخت بر

شخصی و آن شخص بضرب سنگ مرد و در اینجا هم کشنده ریسمان مباشر قتل شده و گذارنده سنگ که شخص بسبب آن قتل گردیده
ولیکن مباشر اقوی از سبب است و ضامن اوست و اگر جاهل باشد مباشر حال سبب را ضامن میشود و سبب مانند اینکه
چاهی کند در ملک غیر و سر آنرا پوشیده و دیگری انداخت آدم سوم در ان چاه پوشیده و نمیدانست که چاهی در آن
زمین است در این صورت دیت از چاه کن گرفته میشود نه از کسی که انداخت او را در چاه چه او عالم نبود که چنین چاهی
در اینجا است و مانند کسیکه بگریزد از جهت خوف و بیفتد در چاهی که نمیدانست که چاه است دیت او را بر حافر آنچاه است و اگر
حفر کند چاه در ملک خود و بپوشاند سر آنرا و طلب کند کسی را در آن ملک و آنکس بچاه افتد اقرب اینست که او ضامن میشود
چه آنرا مباشر در افتادن بچاه ساقط شده و بسبب فریب حافر پس فریبنده ضامن باشد و اگر جمع شوند برای جنایت دو
سبب ضامن میشود کسیکه سابق باشد در سبب جنایت چنانچه شخصی سنگی بگذارد در ملک غیر و دیگری چاهی حفر کند متصل آن سنگ
و پای کسی بخورد بسنگ بغیر ... بچاه افتد و بمیرد ضمان دیت بر واضع سنگ است و این صورتیست که هر دو
سبب جنایت مساوی باشند در جواز و عدم جواز و اگر یکی غیر جایز و دوم جایز باشد ضمان تعلق بغیر جایز میگیرد نه
بر جایز و همچنین اگر نصب کند شخصی کارد ببالای چاهی که حفر یا شد در ملک غیر و بیفتد شخصی در انچاه بران کارد حافر
ضامن میشود زیرا که سبب اول برای هلاک همان است و بعضی اوقات بخاطر میرسد که هر دو مساوی باشند در ضمان
زیرا که تلف از هر دو بعمل آمده نه از یکی ولیکن اول اشهر است و اگر بیفتد در گودالی دو کس و هلاک شوند هر دو بصادم
یکدیگر پس ضمان ... آن باشد زیرا که الحکم ... انداخته ... و اگر بگوید کسی بدیگری که بینداز متاع خود را در دریا
تا کشتی سالم است ... ضامن تاوان نیست و اگر بگوید که من ضامن آن متاعم ضامن میشود از برای
دفع ضرورت خوف و اگر خوف نباشد و بگوید که بینداز او من ضامن تاوانم در صورت ضمان تردد است و اقرب آن
است که ضامن نمیشود زیرا که فائده در آن نیست و اصل عدم ضمانت ... مستحب است عموم
... نیست و استدلال بان ضعیف است و اقرب عدم ضمان است و اگر بگوید پاره کن جامه خود را بر من است ضمان آن
یا بگوید مجروح ساز خود را من ضامن آن جراحتم لازم نمیشود زیرا که این ضمان مال لغیب است و ضروری نیست
گوینده را در آن و اگر بگوید در وقت خوف که بینداز متاع خود را و بر من است ضمان آن با همه سواران کشتی
و آنها امتناع کنند از ضمان پس اگر بگوید که من قصد کرده ام که هر کدام از سواران کشتی شریک باشیم در ضمان
علی السویه قبول میکنند و لازم میشود او را که بحصه خود ادا می وجه ضمان کند و بر امتناع کنندگان چیزی لازم نمی شود و
اگر بگوید که آنها اجازت داده بودند مرا در ضمان و آنها انکار کنند بعد از انداختن متاع قسم بدهند آنها را و تاوان

تمام ساع از او بگیرند از لواحق این باب است مسئله زبیه وان بضم زای معجمه چاهی است که حفر میکنند برای شکار
شیر پس اگر واقع شود کسی در زبیه شیر و او چنگ زند و بگیرد شخص دوم را و دوم سوم را و سوم چهارم را و هر چهار را
شیر بکشد در ان دو روایت است یکی روایت محمد ابن قیس از حضرت امام محمد باقر علیه السلام که آنحضرت فرمودند که
حکم کرد حضرت امیر المؤمنین علیه السلام در باب مرد اول که در ان زبیه افتاده بانکه او طعمه شیر شد خونش بر کسی نیست و اهل او
بگرفته هدر است و تاوان گرفتند آنحضرت از اهل اولین ثلث دیت را برای شخص دوم که اولین او را کشیده و
تاوان گرفتند از اولیای دوم برای اولیای سوم دو ثلث دیت را و گرفتند از اهل سوم برای ورثه چهارم تمام دیت را انتهی مترجم
گوید توجیه آن چنانچه شهید ثانی رحمه الله در کتاب مسالک و شرح لمعه بیان نموده اینست که اولین کسی را نکشته
و دریده شیر است خونش هدر باشد و دوم را اولین باعث هلاک شده و او سوم و چهارم را و سوم سبب هلاک چهارم
گردیده و چهارم باعث هلاک کسی نشده پس هر کدام مستحق دیت میشود بقدر جنایتی که بر او شده و ساقط میشود از جمله
دیت بقدر آنچه او جنایت بر دیگری نموده پس بر ورثه اولین لازم میشود یک ثلث دیت که از حصه جنایت او بغیر
بورثه دوم و دو حصه دیت در برابر جنایتی که او بر دو کس دیگر بسبب گرفتن و نگاه داشتن آنها نموده ساقط میگردد و از جهة
سوم چهارم را کشیده و کشتن داده و علی هذا القیاس بر سوم تمام دیت چهارم لازم میگردد و چون چهارم دیگری را نگرفته و
بکشتن نداده از دیت او چیزی ساقط نمیگردد انتهی و روایت دوم حدیثی است که مسمع از حضرت صادق علیه
السلام روایت نموده که حضرت امیر المؤمنین صلوات الله علیه حکم فرموده که بورثه اولین ربع دیت باید داد و
ورثه دوم را ثلث دیت و ورثه سوم را نصف دیت و ورثه چهارم را تمام دیت این همه بر عاقله جماعتی که به شکار شیر
ازدحام نموده اند مقرر فرموده مترجم گوید وجه آن اینست که مجموع چهار نفر از دیت اولین ارباعا محسوب می شود
بموجب اشخاص پس چون اولین سه نفر دیگر را کشیده درین صورت تقسیم دیت او اثلاثا میشود و دو ثلث از
دیت او ساقط میگردد و ورثه او مستحق یک ثلث دیت میشود و سومین چهار بین کشته تقسیم دیت او انصافا باید نمود و نصف
ساقط میشود بسبب اینکه چهارم را کشیده و نصف لازم میشود و چهارم کسی را بکشتن نداده بورثه او دیت کامل باید داد انتهی و روایت
دوم ضعیف است بسبب ضعف طریق آن تا مسمع لهذا اکثر از عمل ننموده اند و روایت اول مشهور است در میان
علما ولیکن گفته اند در واقعه مخصوصی چنین امر کرده باشند حضرت امیر المؤمنین علیه السلام وجهی داشته که ما ندانیم
آنرا و چه لازم نمی آید از اینکه هر کدام دیگری را کشته باشد دیت او ساقط شود اند قائلش و محقق رحمه الله فرموده که
ممکن است بگوییم که بر اول دیت دوم است که سبب هلاکت او شده به تنهایی بلا شرکت دیگران و بر دوم است

که دیت سوم و بر سوم دیت چهارم بهمین جهت که هر کدام باستقلال سبب قتل دیگری شده و اگر قائل شویم بآنکه مباشر
امساک و شریک جذب باهمدیگر شریک اند در اهلاک بر اولین یک دیت کامل برای دوم و نصف دیت برای سوم
و ثلث دیت برای چهارم خواهد بود و بر دوم نصف دیت برای سوم و ثلث دیت برای چهارم و بر سوم ثلث دیت برای
چهارم باشد و بس و اگر جذب کند شخصی دیگری را یعنی بکشد بزور او را بطرف چاه و واقع شود مجذوب در چاه و جاذب
بمیرد بسبب افتادن مجذوب بر او خون جاذب هدر است و اگر بمیرد مجذوب ضامن او است جاذب زیرا که او
مستقل است در اتلاف مجذوب و اگر هر دو بمیرند خون اولین هدر است و بر او است دیت مجذوب که از مال
خود بدهد یعنی در صورتیکه گمان غالب نباشد که بسبب وقوع در چنان چاهی آدمی بمیرد و چه اگر عادةً افتادن
در آن سبب هلاکت باشد داخل قتل عمد خواهد بود که قصاص لازم شود بر جاذب و اگر جذب کند دوم که مجذوب
اول باشد دیگری را که آن سوم بشود و هر سه بمیرند بسبب افتادن هر یک بر دیگری در آنچاه پس جاذب اول
هدر بفعل خود و قتل دوم یعنی جذب او مجذوب دوم را و انگهذا و بر اولین پس ساقط میشود نصف دیت اولین بمقتضای
فعل خودش و دوم که مجذوب اول باشد نصف دیت او بسید هد زیرا که او مجذوب دوم را کشیده و بر اولین انداخته
و شریک قتل او شده و دوم که مجذوب اول باشد فوت شد بسبب آنکه سوم را کشید بسبب جذب اولین او را پس
اولین ضامن نصف دیت او می شود و نصف دیت بسبب فعل خودش ساقط می شود و سوم کسی
را جذب نکرده که ضامن شود باید دیت تمام او بدهند پس اگر ترجیح بدهیم مباشرت قتل را بر سببیت
تمام دیت سوم بر دوم خواهد بود و اگر شریک کنیم قابض و جاذب را هم پس دیت بر اولین و بر دوم بقرار مناصفه
تقسیم باید نمود و اگر سوم جذب کند چهارمی را و هر چهار بمیرند بسبب افتادن بر یکدیگر از اولین است دو ثلث دیت
زیرا که او مرده بسبب جذب خود دومین را و بسبب جذب دومین سومین را بر او و بجذب سوم چهارم را بر
او پس دیت منقسم میشود اثلاثاً و ساقط میشود از دیت بقدر فعل خودش که یک ثلث است و باقی میماند
دو ثلث دیت بر ذمه دوم و سوم و چهارم بجذب سوم افتاده و دیگری را جذب ننموده بر او ضمانی نیست و از
دومین است دو ثلث دیت زیرا که او مرده بکشیدن اولین و بکشیدن خودش سومین را و بکشیدن سومین
چهارمین را پس ساقط میشود یک ثلث که بمقابل فعل خودش هست و باقی میماند دو ثلث بر اولین و سومین
و سوم را هم دو ثلث دیت می رسد زیرا که او مرده بسبب جذب خود چهارم را و بجذب دومین و اولین
او را ایشان و بستوه ساقط میشود از او یک ثلث که بمقابل فعل او است و تتمه دو ثلث می ماند تا او بذمه اولین و

دو دیِن و بر ذمہ چہارم چیزی از دیت نیست و ازاوست دیت کامل پس اگر ترجیح بدہیم مباشر قتل را بر سبب تمام دیت
چہارمی بر سومی باشد کہ مباشر قتل او شدہ و اگر شریک کنیم سبب را با مباشر دیت چہارم اثلاثا تقسیم میشود در میان
اول و دوم و سوم نظر سوم در احکام جنایت بر اعضا است و دران سہ مقصد است **مقصد اول** در دیات اعضا
است پس ہر جنایتی از جنایات اعضا کہ دران شرعا مقدار دیت معین و مقرر نباشد دران ارش میگیرند از جانی یعنی
مجنی علیہ را قیمت میکنند کہ قبل از جنایت چہ مقدار می ارزید و بعد از جنایت چہ قدر از قیمت او کم باشد ہمان
نقصان را از جانی گرفتہ باو میدہند و تقدیر دیت در شرع ہیزدہ عضو است **اول** موی را و در تمام موی سر
تمام دیت آدمی است خواہ از مرد باشد و خواہ از زن و ہمچنین در موی ریش ہم اگر بعد از تراشیدن یا کندن باز نبیاید
و اگر باز بروید بعضی فقہا گفتہ اند کہ در ریش ثلث دیت است و این روایت ضعیف است و اشبہ اینست کہ در موی سر
ارش است و در موی ریش ہم بر تقدیری کہ باز بروید و شیخ مفید رحمہ اللہ فرمودہ کہ در موی سر اگر باز بروید یکصد دینار
است و مصنف رحمہ اللہ فرمودہ کہ من نمیدانم سند آنرا اما در موی سر زن تمام دیت زن است اگر باز نبیاید
و اگر باز برآید دیت آن مہر المثل آن زن است و در دو ابرو پانصد دینار است و در ہر یک از ان ابروہا
نصف آنست و اگر قدری از ابرو تراشند اندازہ تمام ابرو پیمایش باید کرد چہ مقدار ابرو بودہ باشد ہمان
مقدار دیت از جانی باید گرفت و در مژگانہا تردد است شیخ در کتاب مبسوط و کتاب خلاف فرمودہ کہ
تمام دیت است اگر باز نبیاید و علامہ و ابن ادریس رضی اللہ عنہما ارش گفتہ اند و اگر مژگانہا را با پلک چشم قطع
کنند دو دیت باید بدہند یکی دیت مژگانہا و دوم دیت پلکہا ولیکن اقرب آنست کہ در حالت انضمام پلک
چشم با مژگان دیت مژگان ساقط میشود و مژگانہا را بدون پلک چشم قطع کنند ارش میدہند و سوای
آنچہ مذکور شد از موہا شرعا چیزی مقرر ندارد بہ دلیل برائت اصلیہ **دوم** دو چشم است و در ہر دو آنہا
تمام دیت آدمی است و در ہر یک از چشمہا نصف دیت است و برابر است در دیت چشم صحیح و چشم
اعمش و احول چشم جاحظہ و اعمش ضعیف البصر را خوانند کہ اشک از چشم می رفتہ باشد در اکثر اوقات
و جاحظہ بجیم و حای مہملہ چشم عظیم المقلہ را گویند و مقلہ پیہ چشم است کہ دران سپیدی و سیاہی می باشد
و در پلکہای دو چشم تمام دیت آدمی است و در مقدار دیت ہر یک علیحدہ خلاف است در مبسوط گفتہ
کہ در ہر کدام از دو پلک ربع دیت آدمی ہست و در کتاب خلاف گفتہ کہ در پلک بالا دو ثلث دیت است و
در پلک زیر ثلث دیت و در جای دیگر گفتہ کہ در اعلی ثلث دیت است و در اسفل نصف آن و سین

صورت تقسیم دیتش شش سهم باید نمود و ثلث دو سهم و نصف سه مجموع پنج سهم میشود و یک سدس
کم می آید از مجموع مترجم گوید که شارح لمعه گفته که بعضے فقہا گفته اند که این نقصان در صورتیست
که دو کس شریک در قطع پلکها شوند و یکے قطع پلک اعلی کند و دوم قطع اسفل نماید یا یک نفر اول قطع
یک پلک نماید و بعد از ردارش جنایت پلک طرف دوم قطع کند و الا واجب میشود در پلکها تمام دیت
باجماع علما انتهی و اکثر علما قائل اند به ثبوت نقصان سدس چنانچه مذکور شد و اگر جنایت بر تمام پلک نباشد
و بر قدرے از پلک بود آنرا با مجموع پلک مساحت کنند و از دیت مجموع هر مقدار که در مساحت
کم باشد از دیت هم همان مقدار کم نمایند و اگر پلکها را قطع کنند با هر دو چشم باید دو دیت بدهند یکی
دیت چشمها و دوم دیت پلکها و هیچکدام ازین دو دیت داخل دیت دوم نمی شود بلکه هر یک جدا گرفته میشود
و در چشم صحیح از اعور که واحد العین است تمام دیت است اگر در اصل خلقت اعور بود و به آفتے
یا از جانب حق تعالی یک چشمش رفته باشد چه یک چشم او حکم دو چشم دارد و اگر یک چشم را دیگرے
کنده باشد و از او دیت آن گرفته یا نگرفته باشد چشم صحیح او را بعد از ان کسے بکند نصف دیت باید
بدهد که پانصد دینار میشود اما چشم بے نور اعور اگر بتمامه رفته باشد و به جنایت کسے بیفتد دران
دو روایت است یکے آنکه ربع دیت میدهد و این روایت معمول فقها نیست بسبب ضعف سند
و روایت دوم ثلث دیت است و این مشهور است در میان علما خواه بے نوری آن چشم در اصل
خلقت باشد یا بسبب جنایت کسے بے نور شده باشد و ابن ادریس درین مسئله توہمے کرده در عبارت
شیخ و به غلط افتاده پس اجتناب کن از لغزش او و پیروی قول او مکن مترجم گوید ابن ادریس
گفته که اگر یک چشم معیب اعور بے نور بوده باشد در اصل خلقت من جانب الله یا بسبب حدوث
حادثه بے نور شود و کسے آنرا به جنایت بیندازد دیت کامله میدهد و این خطا از نافهمی معنی عبارت
شیخ رحمه الله ناشی شده و عبارت شیخ در کتاب نهایه اینست و فی العوراء الدیة کاملة اذا کانت
خلقة او قد ذهبت بآفة من جهة الله تعالى فان كانت قد ذهبت بجناية واخذ ديتها او استحق الدية
ولم ياخذها كان فيها نصف القيمة یعنی در چشم عوراء تمام دیت است اگر عوراء در اصل خلقت باشد
یا نور او رفته باشد بسبب آفتے من جانب الله تعالی و اگر رفته باشد بجنایت کسی و دیت آن گرفته باشد
یا مستحق دیت شده و نگرفته باید نصف دیت بدهند و مراد شیخ به عین عوراء چشم صحیح اعور است

و چشم معیوب و چشم صحیح اعور را هم عین عورا میگویند باعتبار اینکه اعور در لغت بی برادر است
چشم صحیح اعور هم که چشم دومش بی نور است بی برادر واقع شده بهمین معنی آنرا عین عورا ر
میگویند و مراد شیخ بان چشم بی نور نیست چه در جنایت چشم بی نور هیچکس از فقها قائل تمام دیت نشده
و خلاف اجماع علما است انتهی سوم بینی و در آن تمام دیت است اگر جانی مستاصل کند بینی کسی
را و همچنین تمام دیت لازم میشود برو اگر قطع کند تمام مارن بینی را و آن طرف نرم بینی است و همچنین
اگر بشکند بینی را و فاسد شود تمام بینی و اگر بحال بیاید و عیبی در ان نماند پس صد دینار است و اگر عیب دار
شود دو ثلث دیت میدهد و در روثه یعنی پرده در میان دو سوراخ بینی نصف دیت است ابن بابویه
رحمه الله فرموده که روثه مکان اجتماع مارن و بینی است و اهل لغت گفته اند که طرف مارن است
و در یکی از منخرین نصف دیت است زیرا که نصف منفعت بینی بان بر طرف میشود و این قول شیخ
رحمه الله است در کتاب مبسوط بسند روایتی و در روایت غیاث از حضرت امام محمد باقر علیه السلام از
آبای آنحضرت علیهم السلام که در باب منخر ثلث دیت است و همین است در روایت عبد الرحمن عرزمی
از حضرت امام محمد باقر از پدر آنحضرت علیهما السلام و لیکن در روایت ضعفی هست و عمل بمضمون آن اشبه
است و اگر قطع کند بینی کسی را و قوت شامه اش هم بر طرف شود به قطع دو دیت برو لازم میشود چهارم
دو گوش است و در آنها تمام دیت است و در هر گوشی نصف دیت و در قدری از گوش بحساب
همان مقدار گوش و در نرمه گوش ثلث دیت آن بموجب روایتی که در آن ضعف است ولیکن شهرت
مؤید آنست و بعضی فقها گفته اند که در شگافتن گوش ثلث دیت گوش است و یکی از علما تفسیر کرده این
قول را بانکه مراد شگافتن نرمه گوش است و ثلث دیت نرمه گوش است پنجم دو لب است و در دو لب
تمام دیت آدمی است باجماع علما و در مقدار دیت هر یک خلاف است شیخ در مبسوط فرموده که در لب
بالا یک ثلث دیت است و در لب پائین دو ثلث دیت زیرا که منفعت لب پائین زیاده از لب بالا است
چه نگاه داشتن طعام و شراب و گردانیدن لعاب دهن از لب پائین میشود و این قول مختار شیخ مفید است و در
کتاب خلاف گفته اند که در لب بالا چهار صد دینار است و در لب پائین ششصد دینار است و این روایت ابو جمیل
است از ابان از حضرت صادق علیه السلام و ظریف هم در کتاب خود ذکر نموده و ابو جمیل ضعیف است و ابن بابویه
رضی الله عنه گفته که از ظریف این هم منقول است که در لب بالا نصف دیت است و در لب پائین دو ثلث

و این قول نادر است و مع ذلک نصف و ثلثان بقدر یک سدس زیاده از تمام دیت آدمی میشود و زیادتی
معنی ندارد و ابن ابی عقیل گفته که هر دو لب برابر اند در دیت به دلیل قول ائمه معصومین علیهم السلام
که هر چیز در جسد آدمی از آن دو تا باشد در یکی از آن نصف دیت است و این قول خوب است و در
بریدن قدری از لب بمقدار مساحت مقطوع و نسبت آن با غیر مقطوع دیت میگیرند و حد لب پائین در
عرض از آنجاست که از لثه یعنی گوشت زیر دندان جدا شده مع طول دهن و عرض لب بالا آنجا از لثه
جدا شده متصل بدو سوراخ بینی و پرده میان دو سوراخ مع طول دهن و دو طرف دهن داخل لبها
نیست و اگر لبها متقلص شوند بجنایت جانی شیخ رحمه الله فرموده که در آن تمام دیت است از لبها و اقوی
ارش است و اگر سست و آویزان شوند شیخ رحمه الله فرموده که در آنها دو ثلث دیت است ششم زبان است
و در کندن زبان صحیح از بیخ تمام دیت است و در زبان گنگ ثلث دیت و اگر قدری از زبان اخرس قطع میشود بحساب پیمایش
مقدار دیت معتبر میشود اما زبان صحیح پس معلوم میشود سلامت آن بحروف تهجی آن بیست و هشت حرف است و در روایتی
بیست و نه وارد شده بزیادتی همزه و یا الف و این روایت مطرح است و تمام دیت مقسوم میشود بر بیست و هشت سهم بعدد
حروف تهجی علی السویه و حصه هر حرفی که بسبب آفت زبان مجروح آن بر طرف شود از جانی میگیرند و درین حکم مساوی اند
حروفیکه بغیر زبان مانند لب بتکلم در آیند خواه حروف ثقیل باشند یا خفیف و اگر بر طرف شوند مخارج تمام حروف واجب میگردد
تمام دیت و اگر بسبب جنایت جانی سریع النطق شود یا ثقلش در کلام زیاده شود یا در اصل خلقت ثقیل اللسان بوده و بسبب
جنایت ثقلش زیاده گردد در آن بقدر نسبت دیت شرعا ارش میگیرند و همچنین اگر ناقص شود زبان بجنایت جانی حروف فاسد شدن
نقصان جرم زبان صحیح ارش میگیرند و معتبر نیست در قطع زبان مقدار مقطوع در مساحت از زبان صحیح بلکه معتبر در دیت اختلال
مخارج حروف بیست و هشت گانه است پس اگر ببرد نصف زبان او و مجروح را ربع حروف زائل شود ربع دیت است میگیرند و همچنین اگر
قطع کند ربع زبان او و نصف حروف بر طرف شود کلا ارش نصف دیت از او میگیرند و اگر بعد از آن دیگری هم بر او جنایت کند در زبان اعتبار میکنند
آنچه باقی مانده و بعد از جنایت اول میگیرند بهمان مقدار دیت که بعد از آن نقصان شده باشد و اگر بجنایت کلی از تکلم افتد و بعد از آن
قطع کند دیگری زبانش را بر ذمه جانی اول تمام دیت است و بر دوم ثلث دیت زیرا که او زبان اخرس را بریده و اگر ببرد زبان
طفلی را در آن تمام دیت باشد زیرا که اصل سلامت زبان است و اگر برسد آن طفل بحدیکه مثل او گویا میباشد
و او سخن نگوید در قطع زبان او ثلث دیت است زیرا که گمان غالب است که زبان او مؤوف باشد و اگر بعد
از آن تکلم کند معلوم میشود که صحیح بوده و بعد از آن امتحان باخراج حروف باید نمود و از جانی بمقدار

آنچه از مخارج او کم شده دیت باید گرفت پس اگر ثلث دیت کم از او گرفته شده بقدر نقصان مخارج حروف او باشد
دیت گرفته و الا تمام میکنند از برای مجنی علیه دیت را و اگر دعوی کند صحیح که بسبب جنایت جانی نطق او بر طرف شده تصدیق
میکنند او را بقسامه زیرا که اثبات آن به بینه متعذر است و ادعای او با عدم نطق حکم لوث دارد که بقسامه ثابت میشود چنانچه
در قصاص مذکور شد و در روایتی آمده میزنند زبان او را زبان در قفی پس اگر خون سیاه از آن برآید تصدیق قول او
میکنند و اگر سرخ برآید تکذیب او مینمایند و اگر جنایت کند بر زبان کسی و بر طرف شود تکلم او و بعد از آن باز عود کند آیا
استعاده دیت از او نماید شیخ در مبسوط گفته که بلی زیرا که اگر بر طرف می شد باز عود نمیکرد و در خلاف گفته که استعاده
نمی شود و این اشبه است اما اگر قلع کند دندان متغر یعنی کسی که دندان طفولیتش افتاده و از نو برآمده باشد و مجنی علیه
دیت آنرا گرفته و باز آن دندان بخلاف عادت روئیده استرداد دیت از او نمیشود زیرا که دندان دوم غیر دندان اول
است و همچنین اگر اتفاقا زبان باز بعطای الهی بروید بخلاف عادت چه آن بخششی مجدد است و اگر زبان کسی را دو طرف
باشد و بر طرف کند یک طرف آنرا اختیار میکنند باداء حروف پس اگر تکلم نماید بتمام حروف دیتی ندارد و در آن
ارش نیست زیرا که طرف دوم زیادتی بوده یعنی امتحان میکنند و اصل زبان باقیست هفتم دندانها است و در تمام
دندانها تمام دیت آدمی است و تقسیم میشود دیت دندانها بر بیست و هشت دندان دوازده حصه در دندانهاے
پیش است که آنها را ثنایا میگویند و رباعیات آنها و دو دندان از دو طرف ثنایا هستند و نابان که دو دندان متصل با عقبها
و این شش دندان طرف بالا است و شش دیگر طرف پائین مجموع دوازده دندان پیش دهن است و شانزده دیگر
موخر دهن ضاحک و آن دندان است که ظاهر میشوند در وقت خنده از طرف بالا دو ضاحک و از طرف اسفل دو
ضاحک دیگر که چهار مجموع میشود و سه دندان کبری که آنرا اضراس خوانند از طرف بالا شش و از پائین شش دیگر
مجموع دندانها طرف موخر شانزده شد و در مجموع دندانهای پیش دهن ششصد دینار مقرر است و در هر
دندانی پنجاه دینار و در تمام دندانهای موخر چهار صد دینار حصه هر یک بیست و پنج دینار و همه برابر اند در
دیت خواه سفید باشند یا سیاه در اصل خلقت و همین حکم است اگرچه رنگ زرد باشند و هر چند اینها کسی دیگر هم
جنایتی کرده باشد مادام که آن جنایت سبب ارش نباشد چه اگر موجب ارش بود دیت از آنها بعد اسقاط
ارش میگیرند و دندانهای زائد بر بیست و هشت دندان را دیت در شرع مقرر نیست اگر آنها کسی قلع کند
بانضمام دندانهاے دیگر و در هر یک از دندانهاے زائد ثلث دیت دندان اصلی است اگر بانفراد آنها را
قلع نماید و بعضی فقها گفته اند که در آنها ارش است و قول اول اظهر است و اگر سیاه شود دندان بجنایت کسی

و ساقط نشوند در آن دو ثلث دیت است و اگر کسی دندان سیاه شده دیگری را جنایت بکند باید ثلث دیت آن بجنی علیه بدهد علی الاشهر و در شکافته شدن دندان بی آنکه بیفتند دو ثلث دیت است بموجب روایت و درین روایت ضعفی هست پس ارش شبیه باشد و در دندانیکه آنرا بکنند مع بیخ آنکه در سنخ میباشد و اگر بشکنند همان مقدار از دندان که بیرون باشد از لثه در آن تردد است و اقرب آنست که در اینهم تمام دیت است و اگر بشکنند از دندان همان مقدار از لثه بیرون باشد و دیگری بکند بیخ آنرا پس بر اولین لازم میشود تمام دیت یک دندان و بر دوم ارش و انتظار میکشند در قلع دندان طفل که اگر آن دندان برآید لازم میشود بر جانی ارش و اگر برنیاید دیت کامله میدهد یعنی دیت دندانی که نو رسیده باشد و از جمله علما یکی گفته که دیت آن یک شتر است و تفصیل دلیل آن نموده و روایتی که متمسک ساخته ضعیف است و اگر بجای دندان در لثه استخوانی نصب کنند و آن استخوان قائم شود و جای دندان بگیرد و دیگری آنرا قلع کند شیخ رحمه الله گفته که دیت ندارد و قوی آنست که در آن ارش است مگر که کندن آن موجب درد و عیب میشود پس بر ربا شد هشتم گردن است و دیت آن اگر کسی بشکند و کج شود تمام دیت آدمی است و همچنین اگر جنایتی در گردن کسی کند که مانع فرو بردن طعام شود و اگر برطرف شود کجی گردن دیت ندارد و ارش لازم شود نهم دو لحیه است و آن بفتح لام دو استخوان است که مجمع آنها را ذقن میگویند و بر آنها بیرون میآید دندانهای اسفل دهن و بر بشره آنها ریش بر می آید و از یک طرف هر کدام متصل بگوش میشود و در دو لحیه تمام دیت است اگر آنها را قلع کند بدون دندان مانند لحیتین طفل یا کسیکه دندانهایش ریخته باشد و اگر آنها را بکنند با دندانها دو دیت لازم میشود بر جانی یکی دیت لحیتین و دوم دیت دندانها و اگر جنایت موجب نقصان مضغ یعنی خائیدن طعام شود یا باعث سخت شدن آنها گردد ارش لازم میشود دهم دو دست است و در دو دست تمام دیت است و در هر کدام از دو دست نصف دیت و شل یعنی بسهولت حرکت نمی تواند کرد بند دو دست است پس اگر بریده شود دو دستها با انگشتان دیت هر کدام پانصد دینار یعنی نصف دیت آدمی است و اگر انگشتان را علیحده قطع کنند دیت انگشتان پانصد دینار هست و اگر با دست قدری از ذراع بریده شود دیت دست پانصد دینار هست و در زائد ارش لازم میشود و اگر بریده شود از مرفق یا از دوش شیخ رحمه الله در مبسوط گفته که نزد ما در آن مقداری از دیت هست که در کتاب تهذیب بیان کردیم و اگر شخصی را دو دست از یک بند برآمده باشد و قطع آنها یک دیت کامل و ارش یک دست باشد زیرا که یک اصلی است و دوم زائد اصلی را دیت مقرر است و زائد را ارش و تمیز حاصل میشود دست اصلی از دست زائد با آنکه اصلی دیگری از آن منفرد یا قوت بطش در آن

زیاده بود و اگر هر دو مساوی باشند دیگر اصلی یکی از آن دو زائد لا علی التعیین پس اگر هر دو قطع کند در دست اصلی
دیت است و در زائد ارش و در مبسوط گفته که در زائد ثلث دیت اصلیه است و اقرب در اینها ارش است و مصنف
رحمه الله گفته ظاهر مذهب من اینست که در دو ذراع دیت کامل است و همچنین در دو بازو و در هر یک از اینها نصف
دیت بازو یازدهم انگشتان اند و در انگشتان دو دست تمام دیت و همچنین در انگشتان دو پا و در هر انگشتی عشر دیت و بعضی
فقها گفته اند که در ابهام ثلث دیت است و در چهار انگشت باقی دو ثلث علی السویه و دیت هر انگشتی منقسم میشود
بر سه بند علی السویه سوای ابهام که دیت آنها دو حصه میشود بر دو بند مساوی و در انگشت زائد ثلث دیت انگشت
اصلی است و در شل ساختن هر انگشتی دو ثلث دیت آن انگشت است و در قطع انگشت بعد از آنکه فاسد شده باشد
و از کار افتاده ثلث دیت است و همین حکم است اگر فساد در اصل خلقت انگشت بود و در ناخن هرگاه باز برنیاید ده
دینار است و همچنین اگر بروید برنگ سیاه و اگر سفید بروید در آن پنج دینار است و در روایت مسمع این قول
ضعیف است ولیکن مشهور است و در روایت عبدالله بن سنان آمده که در ناخن پنج دینار است دوازدهم
پشت است و در شکستن آن تمام دیت لازم میشود و همچنین اگر ضربی بر آن بزنند و بسبب آن کوز پشت شود یا قدرت
نشستن از او برطرف شود و اگر بعد از آن باصلاح آید در آن ثلث دیت است و در روایت ظریف است که هرگاه پشت
بشکنند و باز بحال آید بلا عیب یک صد دینار از جانی باید گرفت و اگر معیوب شود هزار دینار و اگر بسبب شکستن پشت
پاهای مجنی علیه هم شل شوند یک دیت تمام برای شکستن پشت و دو ثلث دیت برای هر دو پای میدهند و در کتاب خلاف
گفته که اگر بشکنند پشت کسی را و بسبب آن برطرف شود رفتار و جماع او دو دیت از او میگیرند سیزدهم نخاع است
و آن مغز پشت است مانند رشته سفید که در استخوان پشت حیوان میباشد و آنرا حرام مغز خوانند در قطع آن تمام دیت است
چهاردهم دو پستان اگر از زن باشند در قطع آن تمام دیت زن است و در یکی از آنها نصف دیت و اگر منقطع
شود شیر از آنها بجنایت جانی ارش از او میگیرند و همچنین اگر شیر در پستان ها باشد ولیکن متعذر شود کشیدن آن و اگر
قطع کند پستانها را با قدری از پوست سینه پس در قطع دو پستان دیت آنها است و در قطع زیاده یعنی جلد سینه ارش
اگر با قطع جلد سینه جراحت را بجوف سینه برساند لازم است او را دیت دو پستان و ارش جلد سینه و دیت جراحت
جائفه که بعد از این مذکور خواهد شد و اگر قطع کند دو سر پستان را شیخ رحمه الله فرموده که در اینها تمام دیت است و در آن اشکال
است زیرا که تمام دیت در دو پستان است و دو سر پستان جزوی از اجزای دو پستان اند پس در اینها باید ارش باشد
والا تساوی کل با جزو لازم آید مترجم گوید جواب از این اشکال گفته اند که این کلام منتقض میشود بدیت دو دست یعنی

و دیت ذکر چه انها جزو بدند و دیت انها مساوی دیت تمام بدن است و رد کرده اند این جواب را بانکه اینها مستثنی شده اند به نص خالص و غیر اینها که نص استثنای آن ننموده باقی باشد بر حکم اصل که عدم مساوات کل با جزء است و توزیع حکم کل بر اجزاء و ثبوت ارش و این کلام وقتی تمام میشود که محل نزاع یعنی سر پستان داخل در نص نباشد حال آنکه نص عام است در آنکه هر چه در بدن واحد باشد در آن تمام دیت است و آنچه متعدد باشد دیت آن بمقدار عدد آن متعدد باید نمود صاحب مسالک گفته که درین مسئله اولی حکم به ارش است و الله اعلم اما دو سر پستان مرد شیخ رحمه الله در کتاب مبسوط و خلاف گفته که در انها تمام دیت است و ابن بابویه گفته که در سر پستان مرد ثمن دیت است که یک صد و بیست و پنج دینار باشد و همین قسم شیخ هم در کتاب تهذیب از ظریف روایت نموده و در واجب گردانیدن دیت در دو سر پستان مرد مصنف رحمه الله استبعاد نموده زیرا که انها در بدن مرد دو عضو اند بی منفعت و هرگاه در دو سر پستان زن تمام دیت واجب نباشد با وجود کثرت نفع انها و شدت احتیاج بسوی آنها در دو سر پستان مرد چگونه دیت واجب شود و شیخ رحمه الله از روایت ظریف اعراض نموده و متمسک شده بحدیثی که در باب دو لب مذکور شد یعنی در بدن انسان از آن دو عدد باشد در یکی از آن نصف دیت است و در دوم تمام دیت یا نهم ذکر است و در قطع حشفه و زیاده از حشفه تمام دیت است هر چند از بیخ بر کند خواه از جوان باشد یا از پیر یا از طفل صغیر یا از خنثی و اگر ببرد قدری از حشفه را دیت مقطوع به نسبت آن مقدار با تمام مقدار حشفه باید گرفت اگر نصف حشفه باشد نصف دیت و اگر ثلث باشد ثلث دیت و علی هذا القیاس و اگر یکی قطع کند حشفه را و دیگری مابقی ذکر را پس اولین تمام دیت است و بر دوم ارش و در قطع ذکر عنین ثلث دیت است و اگر قدری از ذکر او قطع کند بحساب مقدار مقطوع دیت میدهد و در قطع خصیتین تمام دیت است و در هر یک از خصیتین نصف دیت است و در روایتی وارد شده که در خصیه چپ دو ثلث دیت است زیرا که از همان حاصل میشود ولد و این روایت حسن است و لیکن متضمن عدول از عموم روایات مشهوره و در ورم ساختن خصیتین چهار صد دینار است پس اگر بسبب انتفاخ خصیتین مشکل شود رفتار او و قادر بر مشی نباشد هشتصد دینار میدهد و سند آن کتاب ظریف است که ضعف دارد و لیکن شهرت مؤید این روایت ضعیفه میشود و شافرین و هم شفران بضم شین منقوطه دانها دو طرف فرج زن اند یعنی گوشت محیط فرج مانند احاطه دو لب بدهن و در آن دو طرف تمام دیت است و در هر یک نصف دیت و مساوی اند در دیت زن سلیمه و زن رتقا یعنی بسند ده الفرج و در قطع رکب زن ارش است و رکب بفتح رای غیر منقوطه و فتح کاف است و آن محل موضع روئیدن موی عانه مردان است و در افضای زن یعنی دو سوراخ آن را یکی کنند تمام دیت است و اگر باعث آن جماع زوج بعد از بلوغ زن باشد ساقط میشود

این دیت از زوج واگر وطی پیش بلوغ بود ضامن میشود زوج مهر آن زن را و تمام دیت را و باتفاق او را تا هنگام مردن یکی
از او واگر غیر زوج این کار کند باکره پس او را میرسد طلب مهر و دیت از واطی واگر زن راضی بوطی باشد مهر ندارد و دیت
طلب میتواند کرد واگر آن زن که باکره بود آیا واجب است بر واطی ارش بکارت هم زیاده از مهر و دیت تردد است
واشبه وجوب است و لازم است دیت بر جانی که از مال خود بدهد زیرا که این جنایت عمد است یا شبیه به عمد که بعاقله تعلق
نمیگیرد و نهم در شکستگاه است شیخ در کتاب مبسوط گفته که در آنها تمام دیت است و در هر یک از آنها نصف دیت
در شکستگاه زن دیت زن است و در هر یک از دو شکستگاه زن نصف دیت زن و این قول خوب است و موافق
روایتیست که در فصل دیت شفتین مذکور شد یعنی دیت عضو غیر متعدد تمام دیت نفس است و در عضو متعدد نصف دیت
هیجدهم دو پا است و در آن تمام دیت است و در هر یک از آنها نصف دیت و حد دو پا تا مفصل ساق است و در
انگشتان پاها که بدون پا قطع کنند تمام دیت و در هر انگشتی عشر دیت و در انگشت ابهام پا هم خلافست که در انگشتان
دست مذکور شد یعنی بعضی فقها گفته اند که در ابهام ثلث دیت است و در چهار انگشت دیگر دو ثلث دیت جمهور فقها
بر آنند که در هر انگشتی عشر دیت کلاست و دیت هر انگشت پا مقسوم میشود به سر بند علی السویه و در ابهام هر دو بند
و هر دو ساق پا تمام دیت است و همچنین در دو ران پا و در هر یک از آنها نصف است چند مسئله اول در استخوانهای
دو پهلو که آنها را قرعه خوانند در شکستن هر یک از آنها که متصل دل شد یعنی جانب چپ هست پنج دینار است و در استخوا
که متصل ببازوها بود در هر یک ده دینار خواه از طرف راست باشد یا از طرف چپ دوم اگر بشکنند بعضوضه کسی را
یعنی استخوان رقیق و درمقعد را و ضبط غایت نتواند نمود در آن تمام دیت است و این روایت سلمان ابن خالد
است و هر که بزند عجانه کسی را و آن بکسر عین بائین خصیتین و دبر است و ضبط غایت و بول نتواند کرد باید تمام دیت
بدهد و این روایت اسحق ابن عمار است سوم در شکستن استخوان عضوی حصه پنجم دیت آن عضو است پس اگر با صلاح آمد
و عیبی از آن بهم رسد در آن عضو چهار خمس از خمس که رسید بدهد و در هر زخمی که موضع آن استخوان باشد یعنی آنقدر کار کنند
آن استخوان را ربع دیت شکستن آنست و در کوفتن استخوان بدون شکستن ثلث دیت عضو است پس اگر درست شود
بی عیب چهار خمس دیت کوفتن بدهد و در جدا شدن استخوان از محل آن بنوعیکه عضو معطل شود دو ثلث دیت آن عضو است
پس اگر با صلاح آید بدون عیب چهار خمس دیت جدا شدن بدهد چهارم شیخ رحمه الله در مبسوط بخلاف گفته که در دو ترقوه
یعنی دو چنبر گردن تمام دیت است و در هر کدام از آنها مقرری هست نزد اصحاب ما و شاید که شیخ باین کلام اشاره کرده باشد
بانچه جماعت فقها از طریف روایت کرده اند ترقوه وقتیکه بشکنند و بحال آید بنوعیکه عیبی در آن باقی نماند چهل دینار است

پنجم هرکه بگوید تا تکلم کسی را تا آنکه حدث از او برآید تکلم او در امثال این بیابد و الا فدیه میدهد جهت خلاصی خود ثلث دیت
و او سند این قول روایت سکونی است که ضعیف است و شیخ رحمه الله فرموده که ارش میدهد ششم هرگاه ازاله بکارت کند از زن باکره
بانگشت و بدرد بیرده جای بول را و حیض را پس براو ثلث دیت آن زن باید بدهد و در روایتی وارد شده که تمام دیت میدهد و
این قول اولی است و مهر المثل زنان قبیله میدهد مقصد دوم در جنایت بر منافع اعضا است و آن هفت چیز است اول
عقل در آن تمام دیت است و اگر ازاله بعضی از عقل آدمی کند ارش بجانی لازم میشود و آنچه حاکم بحدس و تخمین بخاطر میآید زیرا که
راهی نیست بدانستن نقصان عقل و شیخ رحمه الله در مبسوط گفته که تقدیر بر زمان باید نمود پس اگر یکروز مجنون شود و یکروز با فاقت آید
نصف عقل رفته باشد و اگر یکروز بهوش آید و دو روز مجنون باشد ثلث عقل باقی و دو ثلث رفته باشد و این حکم هم بطریق تخمین
است و قصاص مقرر نیست در زوال عقل و در نقصان آن زیرا که معلوم نیست که مکان عقل کدام است تا قصاص در آن محل شود
و اگر بشکند سر کسی را و بسبب آن عقل او هم زائل شود هر دو دیت لازم میشود و یک دیت داخل دیت دیگر نمیشود و در روایتی
وارد شده که اگر بیک ضرب باشند تداخل در یکدیگر میکنند و قول اول اشبه است و در روایتی وارد شده که اگر بزنند بر سر او و بسبب
آن عقل مضروب زائل شود انتظار میکشند تا یکسال پس اگر بمیرد در آن سال قصاص میکنند و اگر زنده ماند و بهوش نیاید دیت
زوال عقل از او میگیرند و این روایت حسنه است و اگر جنایت کند بر کسی و بر طرف کند عقل او را و دیت هم بدهد و بعد از آن عقل
مجنی علیه باز عود کند دیت را پس نمیگیرند زیرا که این بخشش تازه است از جانب حقتعالی دوم سمع است و در آن تمام دیت است
اگر شهادت بدهد اهل معرفت بحصول یأس از عود سمع و اگر امید دارند عود کند بعد از مدتی معین انتظار انقضای آن مدت
میکشند پس اگر عود نکند قرار میگیرد دیت بر جانی و اگر جانی تکذیب کند مجنی علیه را در دعوی بر طرف شدن سمع یا گوید که من نمیدانم
که ازاله سمع او شده و یا نه امتحان میکنند حال مجنی علیه در هنگام حدوث صداهای شدید و رعدهای قوی در هنگامی که غافل باشد و یا در
قوی نزد او میکنند اگر منزعج شود کاذب است و الا صادق اگر باین امتحان حقیقت حال معلوم شود بهتر و الا حکم لوث دارد که بقسامه حکم
میکنند بصدق مجنی علیه اگر بر طرف شود شنوائی یک گوش او در آن نصف دیت است و اگر کم شود شنوائی یک گوش قیاس میکنند بمقدار
شنوائی آن گوش را با گوش دوم باین طریق که بند میکنند گوش ناقص را و وا میگذارند گوش صحیح او را و صدا میکنند او را از مکانی نزدیک
و بعد از آن چند قدم دورتر و باز از آن دورتر تا جائیکه صدا از آنجا بگوش او در نیاید و نشنود آواز را از آن مکان و نشانی در آن مکان نصب
میکنند و بعد از آن گوش صحیح او را بند میکنند و گوش ناقص را وا میگذارند به همان دستور که مذکور شد آواز میکنند از مکانی و بعد از آن از
مکانی دیگر تا جائیکه از آنجا آواز بگوش او نتواند رسید و این مسافت را با مسافت اول ملاحظه مینمایند تفاوتیکه در میان دو مسافت باشد
همان مقدار تفاوت در میان گوش صحیح و گوش ناقص خواهد بود و بقدر نقصان سامعه آن گوش دیت بر جانی لازم میشود و لیکن هرگاه

صدای باید بسختی و سستی مساوی باشند اقلا ولی در میان آنها نباشد مانند صدای و راحچه اگر تفاوت در میان دو
صدا باشد مناط اعتبار نخواهد بود و باید مکرر این عمل کنند از هر دو گوش که هرگاه مسافت امتحان یکمرتبه با مسافت امتحان مرتبه
دوم مساوی باشد مجنی علیها راست خواهد بود و اگر تفاوت کند کاذب باشد و در روایتی وارد شده که امتحان باید نمود با آواز
از چهار طرف یعنی از پیش رو و عقب سر و دست راست و دست چپ هرگاه مسافت از هر چهار طرف مساوی بر آید
تصدیق او باید کرد و اگر تفاوت ظاهر شود تکذیب باید نمود و اگر دو گوش کسی قطع کند و سامعه او هم بهمان قطع ضایع شود
دو دیت برقاطع لازم میشود و امتحان سامعه در هنگام باد نمیتوان نمود بلکه انتظار سکون هوا باید کشید سوم در نور چشم دیت
کامله است اگر دعوی کند مجنی علیه که نور هر دو چشم او بجنایت جانی زایل شده و شهادت بدهند بدعوی او دو شاهد عادل و قوف یا
یک مرد و دو زن اگر جنایت خطا باشد یا شبیه بعمد تحقیق ثابت میشود دعوی پس اگر گویند شاهدین که عود نور بصرش ممکن نیست
دیت مستقر میگردد و اگر همچنین بگویند که عود ممکن است لیکن زمانی معین نکنند برای عود یا مقرر کنند و آن زمان منقضی شود
و عود نکند یا بمیرد پیش از انقضای آن مدت اما اگر عود کند نور بصرش دیه ارش است و اگر اختلاف کنند در عود نور بصر قول
قول مجنی علیه است با قسم او و اگر دعوی کند مجنی علیه که بصارت او برطرف شده و حدقه او صحیح باشد قسم میدهند او را بقسامه
که در محل آن مذکور شد و حکم میکنند حاکم باداء دیت و در روایتی وارد شده که او را مقابل آفتاب میگذارند اگر چشمهای او
در مقابل آفتاب وا ماند راست گفته و اگر دعوی کند که نقصان بصارت یک چشم او شده قیاس میکنند آن چشم را با چشم صحیح او و امتحان
میکنند چنانچه در گوش امتحان مینمایند و مذکور شد و اگر دعوی کند که در بصارت هر دو چشم او نقصان شده قیاس میکنند بصارت او را
با بصارت همسالانش بصارت او تا کجا میرسد و از بین تا کجا میرسد و از جانی میگیرند دیت بمقدار نقصان که در بصارت او شده بنسبت
همسالان بعد از احتیاط بقسامه و امتحان بصارت در روز ابر نباید کرد و نه در زمین مختلفة الجهات و اگر بکند چشم کسی را و بگوید که آن چشم
قائمه بود یعنی حدقه اش بحال بود ولیکن نور نداشت و مجنی علیه بگوید که صحیح بوده قول جانی است با قسم او یعنی در صورت عدم بینه مجنی علیه
و مصنف رحمه الله میگوید که قول مجنی علیه باشد زیرا که اصل صحت چشم است پس اثبات عدم بصارت بر جانی لازم باشد ولیکن این
قول ضعیف است زیرا که چنانچه اصل صحت چشم است برائت ذمه جانی هم اصل است و اثبات دیت یا قصاص بر مجنی علیه باشد و
اصل صحت چشم افاده ظن بصحت آن مینماید و قصاص و اخذ دیت منوط است بیقین سبب و ظن در آن کافی نیست چهارم قوت شم است در آن
تمام دیت است و اگر دعوی کند شخصی دیگری که قوت شامه اش بسبب جنایت او برطرف شده امتحان میکنند صدق و کذب او را به بوی
خوش و بوهای ناخوش جاده و بعد از آن احتیاطا قسمها میدهند او را بنوعیکه در قسامه مذکور شد پس دیت بر او لازم میگردد زیرا که طریق
اثبات آن به بینه نیست و در روایتی وارد شده که میسوزانند نزد یک بینی او حراقه یعنی چیزیکه زود بسوزد با آتش اگر دود بچشم

بسیار داشته باشد اگر اشک از چشمهای او بریزد و در هم کشد بینی خود را کاذب است و اگر ادعای نقصان شامه کند بعضی فقها گفته اند
قسم میدهند او را زیرا که راه اثبات آن به بینه نیست و حاکم اجتهاد میکند در تحقیق صدق و کذب او و بعد از اجتهاد به حکم اجتهاد خود عمل نماید
و اگر بعد از گرفتن دیت قوت شم بازعود کند قوت شامه مجنی علیه استرداد میکند و اگر بینی کسی را ببرد و شامه او هم بهمان قطع برطرف شود دو
دیت بر او لازم میگردد پنجم قوت ذائقه است و ممکن است که بگوییم در ان تمام دیت است بدلیل قول حضرات ائمه معصومین علیهم السلام که هرچه
در انسان از آن واحد بود در ان تمام دیت است و بعد از جنایت اگر مجنی علیه دعوی زوال قوت ذائقه کند بهمان جنایت بعد از امتحان
باشیای تلخ و تیز احتیاطا قسامه بعمل می آید و بعد از آن حکم میکنند بادای دیت و اگر دعوی نقصان قوت ذائقه کند به صلح فیصل
منازعه میکنند بمقتضای رای حاکم از روی تخمین ششم اگر کسی را جنایت کند و بسبب آن جنایت متعذر بود بر مجنی علیه انزال منی در جماع
بر ان تمام دیت باشد هفتم گوید شارح لمعه گفته که همین حکم دارد متعذر حامله ساختن زن در مردان و متعذر حمل گرفتن در زنان و لیکن متعذر حمل
گرفتن زنان بسبب جنایت دیت زن لازم میگردد و در ابطال التذاذ بجماع نیز تمام دیت دارد هشتم در سلس البول الظاهر است از آنکه بول قطره
قطره ترشح کند بعضی فقها گفته اند که تمام دیت است بدلیل این روایت غیاث ابن ابراهیم است که ضعف دارد و بعضی دیگر میگویند که اگر همیشه تمام روز تا شام
سلس البول بهم رساند بجنایت جانی باید تمام دیت بدهد و اگر تا زوال آفتاب سلس البول مدام بهم رساند دو ثلث دیت از جانی میگیرد
و اگر تا بلند شدن آفتاب باشد ثلث دیت و در زوال صوت هم تمام دیت است یعنی در صورتیکه زبان بحال خود باشد و در گردش
خللی در ان بهم نرسد مقصد سوم در شجاج و جراحت و شجاج بکسر شین جمع شجه بفتح شین است و آن جراحتی است که مختص بجبهه
و سر باشد و ان هشت قسم است چنانچه در کتاب القصاص هم اشاره بان شد یکی حارصه است دوم دامیه سوم متلاحمه چهارم
سمحاق پنجم موضحه ششم هاشمه هفتم منقله هشتم مامومه اما حارصه و آن جراحتی است که پوست بشکافد و در ان یک شتر است اما دامیه
هم همانست شیخ رحمه الله گفته که یکی بدلیل روایت و حال آنکه روایت ضعیف است و اکثر فقها بر انند که دامیه غیر حارصه است و
این قول مطابق روایت منصور ابن حازم است از حضرت صادق علیه السلام بنابرین قول دیت دامیه دو شتر باشد و دامیه
جراحتی بود که از پوست گذشته اندکی از گوشت هم بگیرد اما متلاحمه آن زخمی است که گوشت بسیار فرو رود و بسمحاق
نمیرسد و در ان سه شتر است و اما متلاحمه غیر باضعه است یا نه هر که میگوید که دامیه غیر حارصه است نزد او باضعه و متلاحمه یکی
است و کسی که گفته دامیه و حارصه یکی است نزد او باضعه غیر متلاحمه است و اما سمحاق بکسر سین مهمله و اسکان میم
آن جراحت است که برسد بسمحاقه و آن پوستی است که پرده استخوان میباشد و در ان چهار شتر دیت است و اما
موضحه و آن زخمی است که کشف کند سفیدی استخوان را و در ان پنج شتر است فرع اگر کسی دو زخم موضحه بزند
در هر یک پنج شتر دیت میدهد و اگر وصل کند جانی آنها جراحت موضحه را با یکدیگر هر دو موضحه یکی میشود چنانچه اگر

و دیت هر دو جراحت یکی میشود و شیخ علی رحمه الله گفته که این حکم مشکل است و اقرب بتحقیق آنست که دو زخم او است و دو دیت
بان تعلق نگیرد و مصنف رحمه الله گفته که همین حکم است اگر سرایت کنند دو موضحه و یکی شوند بسبب دور شدن آنچه
میانه زیرا که آن سرایت هم فعل جانی است و اگر وصل کنند دو موضحه را سوای جانی اول لازم میشود بر جانی اول
دو دیت دو اصل و دیت سوم زیرا که فعل او را بنا نمیگذارند بر فعل دیگری و اگر وصل کند آن دو جراحت را مجنی علیه
پس بر جانی اول دو دیت است دو جراحت را اصلاً بر و اگر اختلاف کنند با یکدیگر و بگوید جانی که من شکافتم فاصله
میان جراحتین را و یک جراحت ساختم و یک دیت میدهم و انکار کند مجنی علیه قبول میشود قول مجنی علیه با قسم او زیرا که
اصل ثبوت هر دو دیت است و سقوط یک دیت ثابت نشده و همین حکم است اگر قطع کند دو دست مجنی علیه را و دو پای
او را و بعد از آن بمیرد که ممکن باشد در آن مدت به شدن جراحتها و تنازع کنند با هم و جانی بگوید که مجنی علیه بسبب سرایت
جراحتها مرده و بمن یک دیت لازم میشود و ولی مقتول بگوید که مرده بعد از به شدن جراحات نه بسرایت و بر تو دو دیت
کامله لازم شده و یکی دیت هر دو پا و دوم دیت دو دست قول قول ولی مقتول است با قسم او و اگر زخم بزند بر او و بعد
از آن مختلف شود مقدار آن جراحت خواه بزیادتی باشد یا بکمی دیت ابلغ گرفته میشود زیرا که آن یک ضرب بآن مقدار ابلغ
زیاده نمی شد دیت آن بلکه همان قدر از او میگیر[ند] فتقدر الحال هم همان قدر مقرر از او گرفته میشود و اگر جراحت شجه برسد به
دو عضو صحیح برای هر عضو دیتی علیحده میدهد مانند اینکه شمشیر بسر او بزند بنوعیکه دوش او را هم قطع کند هر چند به یک
ضرب باشد و اگر جراحت شجه بسر و روی او برسد پس اقرب آنست که یک دیت لازم میشود زیرا که روی هم جزو سر است
پس حکم یک جراحت دارد اما هاشمه پس آن جراحتیست که می شکند استخوان را دیت آن ده شتر است پس اگر جراحت خطای
محض باشد ارباعاً از چهار جنس شتر که در دیت خطای محض مقرر است و بتفسیر مذکور شده ده شتر داده میشود و آن دو
بنت مخاض و دو ابن لبون و سه بنت لبون و سه حقه است و اگر جراحت شبیه بعمد باشد ده شتر مذکور اثلاثاً از جنسهای
شتران که در قتل شبیه بعمد بیان شده و باید بر آن پس سه حقه و سه بنات لبون و چهار خلفه حامله میشود و در جنایت خطای
شبیه بعمد قصاص نیست و این حکم متعلق است بکسر استخوان هر چند جراحت نشود و اگر دو زخم موضحه بزند بکسی و بشکنند
استخوان او را در هر دو جراحت و این دو هاشمه در باطن جلد با هم متصل شوند و در ظاهر متعدد باشند شیخ رحمه الله در مبسوط
گفته که حکم دو هاشمه دارند و در آن تردد است اما جراحت منقله آن جراحت است که محتاج کند در علاج بسوی بردن آن
استخوان از جای خود بجای دیگر هر چند الصلاح استخوان نکند و دیت آن پانزده شتر است و در جراحت منقله حکم
قصاص نیست زیرا که احتمال هلاک در آن غالب می باشد و اگر جراحت منقله متصل به جراحت موضحه هم باشد

مجنی علیه را میرسد که بقدر قصاص کند و زیاده از آنرا دیت بگیرد و آن ده شتر میشود اما جراحت مامومه و آن زخمی است که برسد بام الدماغ یعنی پرده شبیه بخریطه که مغز سر دران ملفوف می باشد دران سی و سه شتر است و ثلث شتر یعنی حصه سوم تمام دیت و مصنف رحمه الله اقتصار بر سی و سه شتر نموده و باعتبار روایت شارح لمعه گفته که اقوی سی و سه شتر و یک ثلث شتر است و درین هم قصاص نیست اما جراحت دامغه و آن زخمی است که پاره کند ام الدماغ را و سلامتی با چنین جراحتی بعید است و اگر مجنی علیه خواهد بمقدار موضحه قصاص کند و آنچه زیاده از موضحه قصاص در جراحت دامغه بوقوع آید انرا دیت بگیرد هم جائز است و آن زیادتی بیست و هشت شتر میشود و مطابق روایت مذهب مصنف رحمه الله و شیخ رضی الله عنه در کتاب مبسوط ثلث شتر هم افزوده نموده که تمام ثلث دیت کامل باشد و این قول مبنی بر انست که دیت مامومه سی و سه شتر و ثلث شتر و مصنف رحمه الله گفته که اختصار میکنیم بر سی و سه شتر به تبعیت حدیث و اگر جنایت کند بر او جراحت موضحه و دوم تمام کند انرا و هاشمه کند و سوم منقله رساند و چهارم مامومه سازد اولین را پنج شتر و بر دوم مابین موضحه و هاشمه هم پنج شتر دیگر و بر سوم مابین هاشمه و منقله پنج دیگر و بر چهارم تمام دیت مامومه یعنی هیزده شتر میشود و از

جمله لواحق این باب چند مسئله است **اول** دیت زخمی که از تمام بینی بگذرد ثلث دیت آدمی است و اگر التیام یابد خمس دیت که دو صد دینار میشود و اگر یک سوراخ بینی نفوذ کند تا بحدی که در میان دو سوراخ میباشد عشر دیت **دوم** در شگافتن هر دو لب بنحویکه دندانها ظاهر شود ثلث دیت شفتین است و اگر صحیح شود خمس دیت آنها و اگر شگاف در یک لب شود ثلث دیت همان لب و اگر بحال آید خمس دیت آن **سوم** جراحت جائفه و آن زخمی است که در سر بمغز سر برسد و در بدن باندرون شکم از هر جانب بدن که باشد خواه از طرف شکم یا از پشت و پهلو و هر چیز از طرف سوراخ چنبر گردن بود و دران قصاص نیست و اگر جراحت بزند بر عضوی و بعد از ان برساند آن جراحت را بجوف لازم نمی شود برو دیت جراحت و دیت جائفه هر دو مانند اینکه شگاف کند شانه او را و بپهلو برساند و بعد از ان تا بدرون شکم در آورد **فرع** اگر بجوف رساند جراحت را برو دیت جائفه لازم شود و اگر شخصی دیگر هم کارد خود را در آرد دران جراحت بنوعی که آن جراحت نیفزاید بر دوم تعزیر لازم میشود نه دیت و اگر فراخ کند آن جراحت را از درون یا از بیرون دران ارش لازم میشود بر دوم و اگر وسعت بدهد انرا از درون و بیرون هر دو این جائفه دوم باشد چنانچه اگر بانفراد این کار میکرد دیت جائفه برو لازم می شد و اگر بیرون آرد روده های او را دوم از قاتل خواهد بود و اگر باز برد جراحت اول را دوم پاره کند بخیه را پس اگر جراحت مذکور بحال خود ماند و التیام نیابد دیت بر او زیاده هم نشود و شیخ رحمه الله گفته

که ارش به ذمهٔ او نمی‌شود مستحق تعزیر می‌گردد و اقرب آنست که ارش رشته و اجرت خیاط به ذمهٔ او لازم می‌شود
زیرا که البته اذیت مجنی علیه می‌رسد هر چند از دوختن دو پاره باشد و اگر قدری از آن التیام یافته باشد بعد از آن
بخیه را پاره کند در آن ارش لازم خواهد شد نه دیت جراحت جائفه و اگر بعد از آن اتمام التیام بخیه آن را پاره کند که جراحت
مجدد شود جائفه دیگر باشد که از نو مجنی علیه عارض شده و برای او ثلث دیت لازم می‌گردد و اگر دو کس جراحت جائفه
بزنند دو ثلث دیت می‌دهند و اگر فرو برد آلت جارحه را در سینه کسی و از پشت او بر آید شیخ رحمه الله در مبسوط گفته
که مجموع یک جراحت است و در کتاب خلاف گفته که دو جائفه باشد و آن اشبه است مترجم گوید وجه اشتباه آنست
که هرگاه جراحت از طرف باطن هم در جوف در آید و از طرف ظاهر هم حکم دو جراحت دارد که دو طرف زده باشند
و اگر هر کدام منفرد می‌شود بلاشک دو جراحت بود و هر کدام دیت داشته و با اجتماع زائل نمی‌شود و حکم یکی از این
دو که به ثبوت پیوسته بود در حال انفراد و اگر ضرب بزند مجنی علیه را از هر طرف و آن جراحتها مجتمع شوند هر کدام یک جائفه باشد
همین حکم در این صورت هم متحقق است و فرقی نیست مگر اتحاد ضربت و تعدد آن و این فرق موجب اختلاف حکم
نمی‌تواند شد و صاحب مسالک گفته که در صورت مذکور تعدد ممنوع است چنانچه اگر دو ضربت موضحه بزند به کسی
و وصل کند هر دو جراحت را باید یک حکم یک جراحت موضحه داشته باشد بلکه اگر یک جراحت طولانی بزند به یکدفعه که
قابل التقسیمات بود حکم متعدد ندارد و اصل برائت ذمه از زائد است پس با احتمال تعدد و تسلط بر مال محترم و حکم به تعدد
دیت مجوز نباشد والله اعلم چهارم بعضی فقها گفته اند که هرگاه فرو برد آلت جراحت مانند نیزه و کارد و خنجر در عضوی
از اعضای آدمی در آن عشر دیت است که یکصد دینار باشد مترجم گوید سند این حکم روایت ظریف است و
با وجود ضعف مشکل می‌شود در صورتیکه دیت عضو کمتر از یکصد دینار باشد مانند سر انگشت که دیت قطع آن کمتر از عشر
دیت آدمی است و جراحت نافذه را دیت زیاده از قطع باشد لهذا بعضی فقها قید کرده اند حکم مذکور به عضوی که
دیت آن کمال دیت آدمی باشد و این قید بهتر است از اطلاق و نیز مخصوص گردانیده اند این حکم را به جراحت نافذه
اعضای مرد به تبعیت روایت و در جراحت نافذه اعضای زن اقوال مختلفه است اجود آنست که ارش
بگیرند از آنجا که علی ما فی المسالک پنجم در سرخ کردن روی به طپانچه و مانند آن به وجه شرعی یک و نیم دینار است
و در سبز کردن او سه دینار و همچنین در سیاه کردن او به ضربت نزد بعضی از فقها و بعضی دیگر می‌گویند شش دینار
و این قول اولی است بسبب روایت اسحق بن عمار از حضرت صادق علیه السلام و از جهت اینکه در سیاه کردن
روی زیادتی ایذا و معصیت است و جمعی گفته اند که دیت این سه جنایت هرگاه در بدن واقع شود نصف دیت روی است

است ... هفتم گویند شیخ علی رحمه الله گفته که دیت احمرار و اخضرار و اسوداد وجه یا بدن که مذکور شد در صورتی است
که آن عارضه دائم بماند اما اگر بهم رسد تا مدتی و باز زائل شود ارش واجب میشود و دوام و عدم دوام را از اهل خبرت
معلوم باید نمود هشتم هر عضوی که دیت آن در شرع مقرر است اگر آن عضو را شل نمایند دو ثلث آن دیت از جانی
گرفته میشود مانند دو دست و دو پا و انگشتان و در قطع آن عضو بعد از آنکه شل شده باشد ثلث دیت است نهم
دیت شجاج سر و شجاج رو مساویست زیرا که رو هم داخل سر است و دیت شجاج اعضای دیگر از بدن را قیاس به
دیت آن عضو باید نمود و تفاوتیکه در میان دیت قطع سر و شجاج آنست همان تفاوت در شجاج عضو از دیت
تمام عضو تخفیف باید داد مثلا در قطع راس تمام دیت آدمی است که هزار دینار باشد و در شجاج سر یکصد دینار که عشر
دیت آنست باید بداند همچنین در قطع دست نصف دیت کامل است که پانصد دینار باشد و در شجاج دست
عشر پانصد دینار دیت خواهد بود و علی هذا القیاس دیت شجاج انگشت عشر دیت انگشت باشد دهم زن مساوی
مرد است در دیت اعضا تا آنکه برسد دیت عضو آن زن به ثلث دیت مرد و بعد از آن دیت زن در اعضا
نصف دیت مرد باشد خواه جانی زن مرد باشد یا زن پس در قطع انگشت زن یکصد دینار است عشر تمام دیت مرد
و در دو انگشت دو صد دینار است و در قطع سه انگشت سه صد دینار و در قطع چهار انگشت زن چهار صد دینار شود
زیاده از ثلث مرد خواهد بود پس نصف آن که دو صد دینار به جانی لازم شود و همچنین قصاص میشود مرد را
در بدل جنایت عضو زن بی رد تفاوت دیت مرد و هم هرچه در آن دیت مرد باشد از اعضا و جراحت مرد در آن
دیت زن است اگر اعضا و جراحت زن بود و همچنین از ذمی دیت ذمی خواهد بود و از عبد قیمت آن عبد و جنایتی
که در آن چیزی مقدر باشد از دیت در مرد آزاد در جنایت بمقدار آن از دیت همان از جانی گرفته میشود و از
دیت ذمی بسبب دیت ذمی یا از دیت عبد بنسبت به قیمت آن عبد و هم در هر موضعیکه گفتم در آن ارش است
یا حکومت یعنی هر جنایت مقدر و انیست که قیمت میکنند آنرا که در حالت صحت چه می ارزید اگر غلام میبود
و بعد از جنایت چه قدر از قیمت صحیح او کم شده همان یکی از جانی میگیرند و اگر مجنی علیه غلام کسی باشد مقدار نقصان را
از جانی میگیرند یازدهم هر کرا ولی نباشد ولی خون او امام علیه السلام است قصاص میکند قاتل او را اگر قتل عمد
باشد و آیا میرسد او را که عفو از قصاص کند اصح آنست که نمی رسد و در خطا اخذ دیت مینماید و جایز نیست که
عفو دیت کند نظر چهارم در لواحق است و آن چهار است اول جنین است و آن بچه است که در شکم مادر بود
و دیت جنین مسلمان تا آنکه یکصد دینار است که عشر دیت کامل باشد هرگاه در شکم مادر تمام شده باشد و روح در او

نیامده باشد خواه پسر باشد یا دختر و اگر جنین ذمی باشد دیت او عشر دیت پدر است و در روایت سکونی از حضرت
امام محمد باقر علیه السلام وارد شده که عشر دیت مادر ش و عمل به قول اولست اما دیت جنین غلام عشر قیمت مادر مملوکه
اوست و اگر حمل زیاده از یک باشد در قتل هرکدام دیت لازم میشود و کفاره لازم نمیشود بر جانی و اگر در جنین
به روح دمیده آمده باشد بر قاتل او دیت کامل آدمی است اگر مذکر باشد و اگر مونث بود نصف دیت مرد و واجب
نمیشود دیت کامل مگر به تقدیر تیقن حیات او و اگر سکون کند بعد از حرکت اعتبار نمیتوان کرد زیرا که احتمال هست که
آن حرکت از ریح باشد و در قتل جنین حی کفاره هم لازم میشود بر جانی و اگر صورت او تمام نشده باشد در دیت
او دو قول است یکی آنکه دیت او غره است و آن یک بنده است خواه غلام باشد یا کنیز که معیوب و پیر کبیر نباشد
و از هفت ساله کمتر نبود چنانچه شیخ رحمه الله در کتاب مبسوط و خلاف گفته و در استبصار و تهذیب حدیث هم ایراد نموده
و قول دوم که آن مشهورتر است آنست که تقسیم دیت باید بر مراتب انتقالات جنین از حالی بحالی اگر استخوان در او
بهم رسیده باشد هشتاد دینار و اگر مضغه باشد یعنی گوشت بی استخوان شصت دینار و اگر خون بسته بود که آنرا
علقه خوانند چهل دینار و متعلق میشود به هر یک از این مراتب انتقالات جنین سه چیز یکی وجوب دیت دوم انقضای عده
زن سوم مادر شدن ام ولد میشود و احکام ام ولد بان تعلق میگیرد و اگر بگویند که فائده ام ولد شدن مادرش نیست الا آنکه
باسقاط جنین از حکم ام ولد بر می آید جواب میگوئیم که فوائد دارد مانند اینکه اگر آقائی در حین حمل او را بفروشد بگمان عدم حمل
و بعد از آن اسقاط شود و معلوم کند که در هنگام بیع حمل در شکم او بهم رسیده بود آن بیع باطل میشود زیرا که کنیز حامله از آقا
حکم ام ولد دارد که آنرا بیع نمودن جائز نیست اما نطفه اگر از شکم بیندازد به جنایت جانی پس حکمی بان تعلق میگیرد غیر از
دیت که بیست دینار است بعد از آنکه مستقر شود نطفه در شکم مادر و شیخ رحمه الله در نهایه گفته که بان هم حکم ام ولد بهم میرسد
و این قول بعید است زیرا که افتادن نطفه را وضع حمل میگویند و شیخ رحمه الله گفته که در میان هر مرتبه از مراتب
انتقالات بحساب همان مرتبه دیت اسقاط جنین میگیرد بر جانی یعنی بیست روز را بیست دینار باید بدهد برابر
هر روزی یک دینار تا روز چهل شود چنین که در آن چهل دینار است و بعد از آن مضغه میشود و در آن شصت دینار و همچنین
تا آنکه صد دینار است و باید آئین این مراتب بحساب همین مراتب کم و زیاده میشود و فاضل دیگر تفسیر این کلام نموده با آنکه
نطفه تا بیست روز به نطفگی میباشد و بعد از آن علقه میشود و همچنین تا آئین علقه و مضغه پس برای هر روزی یک
دینار میدهد مصنف رحمه الله گفته که ما دلیلی می پیسم از او دلیل صحت آنچه اولین گفته و بعد از آن دلیل تفسیر که
کرده حال آنکه در روایت آمده که در میان نطفه و علقه چهل روز بیست واقع میشود و همچنین در میان علقه و مضغه

و این روایت را سعد بن مسیب از حضرت امام زین العابدین علیه السلام نقل نموده و محمد ابن مسلم از حضرت امام
محمد باقر علیه السلام و ابو جریر قمی از حضرت امام موسی کاظم علیه السلام اما بیست روز که شیخ گفته برای آن واقف
نشدیم بر وایتیکه مسلم علما باشد و بر تقدیر تسلیم آنکه ثلث واقع میشود درین انتقالات از کجا معلوم شد که دیت
مقسوم میشود بر روزها نهایت کلام اینست که احتمال این تقسیم باشد و هر چه محتمل است لازم نیست که واقع بود و بهذا
احتمال دارد که شیخ رحمه الله قصد کرده باشد به تفاوت لطفا انچه روایت کرده یونس شیبانی از حضرت صادق
علیه السلام که برای هر قطره خون که ظاهر میشود در نطفه دو دینار دیت است و همچنین هر چه میشود در علقه مشابه
عروق از گوشت زیاده میشود دران دو دینار و اشعار به تفاوت ایام نباشد و درین احادیث هر چند من توقف
دارم در انها بسبب اضطراب نقل یعنی تفاوت عبارات روایات و بسبب ضعف بعضی راویان همچنین توقف دارم
در تفسیر کلیه بخیال این فاضل در آمده و اگر بکشند زنی حامله را و بچه هم در شکم مادر بمیرد پس یکدیت از قتل آن زن
حامله بر جانی لازم می شود و نصف مجموع دیت پسر و دختر بسبب سقط حمل اگر معلوم نباشد که پسر بود یا دختر
و اگر معلوم شود که پسر است دیت پسر میدهد و اگر دختر باشد دیت همان بعضی علما گفته اند که در صورت جهالت استخراج
بقرعه باید نمود زیرا که این از مشکلات است و قرعه برای امور مشکله مقرر شده و مصنف رحمه الله میگوید که هرگاه به
نقل مشهور ثابت شده که در صورت جهالت حمل تنصیف دیتین باید نمود پس مشکل چرا باشد تا حکم به قرعه شود
و اگر زن بیندازد حمل خود را یا مباشرت اسقاط یا به سببیه یعنی سبب اسقاط شود هر چند مباشر نباشد پس بر آن زن
دیت واجب میشود و خود شریک وارثان دیت نباشد زیرا که قاتل محروم المیراث میشود از مقتول و اگر کسی ترساند آن حامله را ترسانید
و بیندازد بچه را بهمان ترس دیت بر ترساننده واجب باشد و وارث دیت جنین میشود هر که وارث ترکه میت باشد
الاقرب فالاقرب و دیت اعضای جنین و جراحت جنین بنسبت دیت او میباشد چنانچه تفصیل آن مذکور شده و کسیکه بترساند جماع
کننده را و او بسبب ترس عزل منی کند یعنی بیرون فرج انزال کند پس واجبست بر ترساننده که ده دینار بدهد به زوج
زوجه و اگر عزل منی کند مرد باختیار خود از زن حره بی اجازت آن زن بعضی فقها گفته اند که لازم میشود برا و ده دینار و بران
شده و است اشبه آنست که واجب نیست اما عزل منی از فرج کنیز جائز است و دیت ندارد هر چند مکروه هست و قیمت
کنیز بکه اسقاط ولد از او شود برای تشخیص دیت جنین اعتبار کرده میشود در وقت جنایت نه در وقت انداختن جنین فروع اگر کسی
بزند نصرانیه را که حامله باشد از ذمی بعد از ان مسلمان شود نصرانیه و بچه بیندازد بسبب همان ضرب لازم میشود بر جانی دیت جنین
مسلمان زیرا که جنایت بر جنین ذمی نموده که محفوظ الدم بوده شرعا و در وقت افتادن از شکم مادر در حکم مسلمان بوده چه ولد تابع اشرف

ابوین است و آن مادر اوست که بشرف اسلام مشرف شده هر چند پدرش بر نصرانیت باشد پس معتبر حال استقرار دیت است
یعنی وقت سقوط جنین و اگر بزند زن حربیه را و بعد از آن این زن حربیه مسلمان شود و بیندازد جنین را ضامن دیت او نباشد
زیرا که جنایت بر حربیه ضمان ندارد پس جانی ضامن سرایت آن جنایت نخواهد بود و اگر زن مضروبه کنیز باشد و بعد از آن
آزاد شود و بچه را از شکم اندازد و بسبب آن ضرب بر جانی لازم میشود دیت حره زیرا که در هنگام سقوط جنین مادرش حره
بوده و دیت جنین حره یکصد دینار است عشر دیت و معتبر در تقدیر دیت هنگام استقرار آنست که وقت سقوط باشد و از جمله
با آقای کنیز چه مقدار میرسد شیخ رحمه الله فرموده که با آقای او اقل امرین میرسد از عشر قیمت آن کنیز که در وقت جنایت ارزیده
و دیت جنین زیرا که اگر عشر قیمت کنیز کمتر بوده پس زیادتی بسبب حریت است و آقا مستحق آن نباشد و آن زیادتی مال وارث
جنین میشود و اگر دیت جنین اقل بوده اقل از دیت میرسد زیرا که حق او کم شد بسبب عتق و این کلام مبنی است برآنکه دیت
جنین کنیز غره باشد یعنی غلامی یا کنیزی که معیوب نباشد و کم از هفت ساله نبود چنانچه قبل از این مذکور شد که مذهب شیخ است
یا مبنی نیست که جائز بوده که اقل دیت جنین کنیز از دیت جنین حره و هر دو قول نزد مصنف ثابت شده لهذا فرموده که
پس در این هنگام دیت آن جنین عشر قیمت مادرش باشد که در روز جنایت می ارزید خواه عشر قیمت زیاد باشد از دیت یا کم بود
و اگر بزند زن حامله را بخطا و آن زن بیندازد بچه را و ولی بگوید که زنده افتاده و بعد از آن مرده و جانی اعتراف کند بچه را مرده
میشود عاقله دیت جنین مرده را و جانی اعتراف بحیات او نموده فاضل دیت مرده میدهد بموجب اقرار خود زیرا که بر عاقله لازم
نمیشود آنچه جانی اقرار کرده چه اقرار دیگری بر دیگری حجت نمیشود مگر آنکه به بینه ثابت شود و اگر انکار جنایت جنین کند جانی
و هر کدام از جانی و ولی بینه بیارند بر دعوی خود مقدم میداریم بینه ولی را زیرا که متضمن زیادتی است که ولوج روح در جنین
باشد و به بینه ثابت میشود زیادتی نه عدم زیادتی و بینه مثبته مقدم میباشد بر بینه منفیه و اگر بزند حامله را و بیندازد بضرب
او بچه را و آن بچه بمیرد بعد از افتادن پس ضارب قاتل است او را و قصاص باید نمود اگر عمدا زده باشد بقصد قتل و اگر شبیه عمد بود
دیت از مال خود میدهد و بر عاقله لازم میشود دیت اگر خطا باشد و همین حکم است اگر بیندازد جنین را مریض و بعد از آن بمیرد یا صحیح
باشد بوقت سقوط ولیکن چنان بچه زنده نتواند ماند و لازم میشود بر جانی کفاره قتل هم در هر یک از این حالات و اگر
بیندازد بچه را زنده و دیگری او را بکشد پس اگر حیات مستقره داشته باشد دوم قاتل او است و اولی را تعزیر باید نمود و ضامن
دیت نیست و اگر حیات مستقره نداشته باشد اولی قاتل است و دوم گنهکار او را تعزیر میکنند از جهت خطا و اگر مجهول الحال باشد
در هنگام ولادت شیخ رحمه الله فرموده که قصاص در صورت متیقن نمیباشد به احتمال و دیت جنین است لازم میشود و اگر وطی کنند
آن زن را ذمی و مسلم بوطی شبهه در یک طهر و آن بچه ساقط شود بجنایت کسی قرعه می اندازند بنام هر دو واطی دیگر

از جانی دیت جنین هر که ملحق شود باو و اگر بزند زن حامله را و آن زن بیندازد یک عضو از جنین مانند دست پس
اگر آن زن بمیرد لازم میشود بر جانی دیت زن و دیت بچه هر دو و اگر بیندازد چهار دست را دیت یک جنین
لازم میشود بر جانی زیرا که شاید هر چهار دست از یک بچه بود و اگر اول عضوی انداز د و بعد از آن جنین مرده
انداخت دیت داخل دیت جنین میشود و بهمان یک دیت اکتفا میکنند و همچنین اگر بیندازد بچه را زنده و بعد از آن بمیرد
اگر ساقط شود جنین در حالیکه حیوة مستقره داشته باشد ضامن دیت دست تنها میشود جانی پس اگر متأخر باشد
سقوط جنین از افتادن دست تحقیق آن از اهل معرفت میکنند اگر آنها بگویند که دست زنده است پس نصف دیت
بر جانی لازم میشود و الا نصف صد دینار میدهد که دیت دست است پیش از ولوج روح دو مسئله
اول دیت جنین در قتل عمد و شبیه به عمد در مال جانی میباشد و اگر قتل خطا باشد بر عاقله ادا میکنند آنرا در سه
سال دوم در قطع سر میت مسلمان آزاد صد دینار است و در قطع جوارح او بحساب دیت یعنی در قطع دست
او پنجاه دینار و اگر در آن جنایت دیتی مقرر نباشد شرعا ارش میگیرند و همچنین در شکستن استخوان میت و جراحت
او وارث نمیشود وارث میت از دیت جنایت بر میت چیزی را بلکه آنرا صرف میکنند در وجوه قرب میت مانند
خیرات و میراث و ادای دین او و اخراج حقوق واجبه بر او و عمل بهمین روایتست که درین باب وارد شده و سید
علم الهدی رضی الله عنه گفته تعلق به بیت المال میگیرد دوم از لواحق در جنایت بر حیوان است و این جنایت
منقسم میشود باعتبار اقسام حیوانات به سه قسم اول حیوان مأکول اللحم است مانند گاو و گوسفند و شتر کسیکه تلف
کند یکی از آنها بذبح لازم میشود براو که تفاوت ما بین زنده و مذبوح آن به مالک بدهد و آیا میرسد مالک را که آنرا
دفع کند بجانی و مطالبه بهای آن نماید از جانی بعضی فقها گفته اند که بلی این قول مختار شیخین است
باعتبار اینکه بهترین منافع الحیوانات را تلف نموده که حیات باشد بعض دیگر میگویند که نمیتواند طلب تمام
قیمت نمود زیرا که اتلاف بعضی منافع آن نموده همان مقدار تلف را ضامن باشد و بهما و ارش لازم
میشود و این قول اشبه است و اگر تلف کند آن حیوان را بغیر ذبح لازم میشود براو قیمت روز تلف و اگر
در او باقی ماند بعد از اتلاف چیزیکه انتفاع بان جائز باشد مانند پشم و مو و کرک و پر مال مالک است
که از قیمت آن وضع میشود و اگر قطع کند قدری از اعضای او را یا بشکند چیزی از استخوانش را ارش
میدهد دوم حیوان غیر مأکول اللحم است که صحیح باشد ذبح آن یعنی نجس العین نه بود مانند پلنگ
و شیر و یوز اگر آنها را تلف کند بذبح ضامن ارش می شود زیرا که از آنها قیمتی میباشد بعد از تذکیه و همین

حکم هست در قطع جوارح وشکست استخوانهای انهم اگر حیات مستقره داشته باشد واگر تلف کند انرا بدون
ذبح ضامن قیمت آن می شود که در حین حیات می ارزید سوم در حیوانست که تذکیه ان نمیشود یعنی نجس العین است
پس در سگ شکاری که معلم باشد چهل درهم است وانجمله مردمان کسی که آنهادیت را مخصوص سگ شکاری
سلوقی ساخته زیرا که در روایت سگ شکاری سلوقی وارد شده وسلوقی قریه ایست از قریه های یمن ودر
روایت سکونی آمده از حضرت صادق علیه السلام دیت سگ شکاری قیمت اوست وهمچنین دیت سگ پاسبان
باغ وسگ پاسبان رمه وقول اول مشهور است ودر روایت ابی بصیر آمده که در سگ پاسبان گوسفند یک گوسفند
وبعضی فقها گفته که بیست درهم واین روایت ابن فضال است از بعضی اصحابها واز حضرت صادق علیه السلام
ومشهور هم هست ولیکن اول اصح است از روی سند وبعضی علما گفته اند دیت سگ پاسبان بوستان بیست
درهم است وسند این قول معلوم نیست ودر سگ نگاهبان زراعت یک قفیز گندم وقفیز پیمانه ایست مشهور
در عربستان وآن بقدر هشت مکول میباشد ومکول بوزن رسول یک مد است وبعضی یکصاع گفته وقیمتی نیست
دیگر سگانرا وغیر سگانرا سوای انچه مذکور شد از حیوانات غیر ماکول وبر قاتل آنها چیزی لازم نمیشود وبعضی فقها
گفته اند که بر بازهم قیمت است وانچه مالک آن ذمی باشد نه مسلمان مانند خوک پس قاتل آن اگر مالکش
ذمی باشد قیمت بذمی میدهد انچه نزد مستحل آن میارزد ودر جنایت بر اطراف حیوان آرش است چند مسئله
اول اگر تلف کند کسی شراب ذمی را یا آلات لهو او را مانند تخته نرد وشطرنج وطنبور وغیره ضامن آن نمیشود متلف
هرچند مسلمان باشد وشرط است در ضمان که مستور میداشته باشد واگر ذمی اشکارا دارد آن اشیا را متلف
ضامن نباشد واگر آن اشیا از مسلمان باشد ضامن نمیشود جانی بهر تقدیر خواه اشکار کند یا پنهان ومتلف
کافر باشد یا مسلمان دوم هرگاه خیانت کند حیوان کسی زراعت دیگری را در شب ضامن تاوان نقصان میشود
صاحب آن واگر در روز خیانت کند ضامن نیست وسند اینقول روایت سکونی است ودر آن ضعف هست
واقرب آنست که ضمان در صورت تفریط مالک است خواه در شب باشد یا در روز سوم روایت کرده شده از
حضرت امیر المومنین علیه السلام که آنحضرت حکم کردند درباب شتری که نزد چهار کس بست ویکی از آنها پای
او را بسته وشتر افتاده در چاهی وکسر وارد شد انیکه بران سه نفر لازم میشود تاوان حصه ان یک از کسر زیرا که
او بسته گذاشته ومحافظت نموده وآن سه کس ضایع کردند مترجم گوید اینقول را مصنف رحمه الله مستند بر روایت
ساخته اشاره بان نموده که مطابق مذهب بر انیست زیرا که تاوان بر کسی هست که تفریط نموده در محافظت هرکدام از ان

چهار نفر باشد و روایت مذکوره با وجود ضعف سند محتمل است که در واقعه مخصوص باشد که در آن واقعه از همان
سه تفریط بعمل آمده بود و الله اعلم چهارم دیت هر سه سگ مقدر است بر قاتل اما اگر یکی از آنها را کسی غصب کند
و تلف شود در دست غاصب او ضامن قیمت سوقیه او باشد هر چند از مقدار شرعی زیاده باشد سوم از لواحق
در کفاره قتل است واجب میشود کفاره جمع یعنی هر سه کفاره که عتق رقبه و اطعام شصت مسکین و صوم شهرین
متتابعین باشد و قتل عمد و کفاره مرتبه بسبب قتل خطا اگر مباشر آن شود نه آنکه سبب شود پس اگر بگذارد در راه
سنگی یا چاهی بکند یا کاردی نصب کند در غیر ملک خود و کسی در آن افتد و هلاک شود ضامن دیت باشد و کفاره ندارد
و واجب میشود کفاره بسبب قتل مسلمان خواه مذکر باشد یا مونث آزاد یا بنده و همچنین واجب میشود کفاره بقتل
صبی و دیوانه و بر آقا هم واجب میشود بقتل بنده خود و واجب نمیشود بسبب کشتن کافر ذمی باشد یا معاهد یعنی
بعهد و پیمان در بلاد اسلام آمده باشد بدلیل برائت اصلیه و اگر بکشد مسلمانی را که در دار الحرب باشد با وجود علم
باسلام او و ضرورتی نباشد در کشتن او بر قاتل قصاص و کفاره لازم میشود و مثال ضرورت قتل مسلم در
کتاب جهاد مذکور شده و اگر گمان کند که کافر است و او را بکشد دیت ساقط میشود و کفاره باید بدهد و اگر
مسلمان اسیر باشد در دست کفار و کسی او را بکشد شیخ رحمه الله گفته که ضامن دیت و کفاره میشود زیرا که اسیر را
قدرت بر استخلاص نیست و در آن تردد است و شیخ علی رح گفته که اصح وجوبست و اگر شریک شوند چند کس
در کشتن یک کس بر هر یک کفاره باشد و هرگاه قبول کند ولی از قاتل عامد دیت را کفاره بر او واجب باشد
و ساقط نمیشود از قاتل و اگر ولی مقتول قصاص کند آیا واجب میشود کفاره که از مال جانی اخراج کنند در مبسوط
گفته که واجب نمیشود و در این اشکال است زیرا که جنایت سبب وجوب کفاره شده است چهارم در عاقله
است مترجم گوید عاقله درین مقام یا مشتق است از عقل و آن بستن است از آنجهت که ایشانرا عقال میگویند
زیرا که می بندند شتر را در آستان خانه ولی مقتول یا گوئیم که عقل بمعنی دیت است زیرا که می بندد زبان ولی
مقتول را یا از عقل بمعنی منع زیرا که در زمان جاهلیت قوم منع میکردند قاتل را بشمشیر و بعد از آن در اسلام منع
مال مقرر شد انتهی و کلام ما در تعیین محل عقل و کیفیت تقسیط دیت بر عاقله و میان لواحق آنست اما محل عقل
آن عصبات قاتل اند و معتق و ضامن جریره و امام و عصبات خویشان پدری اند مانند برادران و برادر
زادها و عموها و اولاد ایشان و شرط نیست در عصبات که وارث قاتل باشند در هنگام تعلق دیت بآنها و بعضی فقها
گفته اند که ایشان جماعتی باشند از اقارب مذکوره که وارث قاتل بوده فی الحال و بعض دیگر میگویند که آنها جماعتی

باشند که وارث دیت قاتل توانند شد

و اناث زوج و زوجه داقربای مادری قاتل کشته شود و در بین اطلاق توهمی کرده اند زیراکه وارث دیت ذکور

فالاقرب است چنانچه در میراث اموال شد برادران مادری و خالوها هم میباشند بقول بعضی فقهاء وارث دیت اقرب

مادری و نه زوج نه زوجه و از جمله ما مر راست و در عقل چنین نیست زیراکه مخصوص عصبات ذکور است نه اقربای

مجید برای او حصه میراث بطریق تسمیه است که مخصوص ساخته بعقل وارث صاحب فرض را که حق تعالی در قرآن

اثلاثاً تا بعضی اقربای مادری یک ثلث آن فرموده و اگر او نباشند اقربای مادری و پدری شریک میشوند در عقل

است از حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام میدهند و اقربای پدری دو ثلث آن و سند آن نقول روایت سلمه ابن کهیل

هم در عقل شیخ علیه رحمه در مبسوط و خم و سلمه ضعیف است زیراکه زیدی بوده و آیا داخل میشوند آباء و اولاد قاتل

و شریک آنها نمیشود قاتل در ضمان دیه [illegible] لکن گفته نمیشوند و اقرب آنست که داخل میشوند زیراکه آنها اقرب قوم قاتلند

دیت نمیشود نه بسبب عقل چیزی برا و [illegible] عاقله نمیشود زن و نه صبی و نه دیوانه هرچند که آنها وارث دیت باشند و متحمل

نمیشوند در عقل اهل دیوان و مراد از [illegible] است در عدم عقل فقر که در وقت مطالبه فقیر باشند و آن آخر سال است و اهل

مقرر شده باشند برای نگاه داشتن سرحد [illegible] دیوان دفتر خازنیانست که برای جهاد یا امر امام برآمده باشند و جمعی همراه آنها

و لشکر میشوند هرچند در میان آنها قرابت [illegible] حساب اسما و ارزاق آنها نزد ابو حنیفه بعضی از آنها متحمل دیت بعض

و گفته اند که شاید اهل دیوان را باهم [illegible] نباشند و سند آن فعل خلیفه دوم است و این قول خلاف مذهب است از آنکه

عهد پیغمبر خدا صلی الله علیه و آله و سلم چنین قرابتی بود و بهمان جهت خلیفه ثانی حکم عاقله برآنها جاری ساخته باشند و در

که سلمه نقل کرده از آن حضرت علیه الصلو[illegible] بعمل نیامده و همچنین داخل نمیشوند در عقل اهل شهر اگر عصبه نباشند در [illegible]

پدری قاتل حکم بعقل نموده اند هرچند روا[illegible]ة والسلام که اهل بلد را در صورت فقدان اقربای مادری [illegible] اقربا[illegible]

هر که قرابتش از جانب پدر و مادر باشد [illegible] ع قتل در غیر آن بلد شده باشد و ضعیف است و مقدم میشود [illegible]

کننده و عاقل نمیشود مولای اسفل که غلام [illegible] یکه قرابت از جانب پدر تنها دارد و عاقل میشود مولای اعلی یعنی آزاد

قبل از این مذکور شد و آن پنج شتر است [illegible] اد کرده شده قاتل و حامل می شود عاقله دیت جراحت موضحه را که تفسیر آن

را هم در کتاب جنایات گفته که بلی و در کتب [illegible] دیت جراحات زیاده بر موضحه را و آیا حامل میشود دیت کمتر از موضحه

در ضامن میشود عاقله دیت جنایت خطا را که [illegible] منع نموده و در روایت هم همین آمده و لیکن ضعیف است در روایت

آنکه دیت تامه باشد یا ناقصه بمقتضای جنایت هنگا[illegible] سه سال اداکند در هر سال هنگام انقضای آن سال ثلث دیت خواه

[illegible]نند دیت زن و دیت ذمی اما ارش پس شیخ رحمه الله قسمت نموده

در کتاب مبسوط که آنرا در یکسال ادا میکند در وقت انقضای سال اگر ارش آنقدر ثلث دیت تامه باشد یا کمتر از
ثلث زیراکه عاقله را در ادای دیت مقتول فی الحال تکلیف نمیشود و درین قول اشکال است زیراکه تحمل است
حکم تاجیل مخصوص دیت کامله باشد و در ارش نباشد. و نیز فرموده که اگر ارش کم از دو ثلث دیت باشد، حال میشود
ثلث اول در وقت انقضای سال و باقی آنچه باشد میدهد آنرا در وقت انقضای سال دوم و اگر ارش زیاده
از دیت باشد مانند قطع هر دو دست و کندن هر دو چشم که برای دو دست یک دیت آدمی است و برای کندن
دو چشم هم تمام دیت پس مجموع و ثلثین ارش جنایتین باشد درین صورت اگر جانی واحد باشد و مجنی علیه متعدد
بهر یک ثلث دیت میدهد در وقت تمام شدن سال و اگر قطع یدین و قلع عین از یک جانی بهر یک مجنی علیه باشد
ثلث ارش هر دو جنایت میدهد بعد از تمام شدن سال برای هر جنایتی ثلث دیت آن جنایت که سدس مجموع
دیتین شود و مجموع را از دوازده سهم میگیرند شش دیت یکجنایت و شش دیگر از جنایت دوم و ثلث هر کدام
دو سهم باشد که سدس دوازده است و هر سال چهار سهم از دوازده سهم بود و مصنف رحمه الله گفته و صحیح
این مسائل ارش اشکال اول است زیراکه تاخیر و مهلت در ادای دیت ثابت است و در ارش دلیلی برای تاجیل
نیست و الحاق ارش بدیت چه صورت دارد و بر عاقله ضمان دیت جنایت خطا لازم میشود در صورتیکه آنجنایت
بثبوت برسد در وقت تنازع به بینه نه باقرار و بعنوان مصالحه یعنی اگر جانی مجنی علیه بعنوان مصالحه و رفع خصومت
مبلغی مقرر کنند که مجنی علیه بدهند زیراکه اقرار دیگری بر دیگری حجت نیست و هر که مصالحه کند با دیگری برادای
مبلغی آنمبلغ بر او لازم میشود نه بر غیر او که عاقله او باشد و همچنین در جنایت عمد هم بر عاقله دیت قرار نمیگیرد بلکه جانی
از مال خود میدهد اگر مجنی علیه راضی بدیت شود و قاتل موجود باشد هرچون قاتل موجب دیت باشد و قصاص
جائز نباشد در آن مانند کشتن پدر پسر را یا مسلمان ذمی را یا کشتن آزاد عبد را و اگر جنایت کند کسی بر نفس خود
مستقلا خواه قتل باشد یا جرح هدر خواهد بود و عاقله ضامن او نیست و جنایت که ذمی بر ذمی کند دیت آن در مال همان ذمی
است هر چند جنایت خطا باشد نه بر عاقله او و اگر عاجز شود از ادای دیت عاقله او امام است که از بیت المال
میدهند زیراکه جزیه او را هم امام میگیرد و آقای کنیز و غلام عاقل مملوک خود نمیشود خواه آن عبد صرف
باشد یا مکاتب یا مدبر بلکه جنایت او تعلق برقبه او میگیرد و همچنین دیگر است و ام ولدهم علی الاشبه و ضمان
جریره و عاقله مضمون میشود و مضمون عاقل ضامن نمیشود مگر آنکه او ضامن جریره ضامن میشود یعنی عقد ضمان
جریره از طرفین متحقق میشود و جریره در لغت بمعنی گناه است زیراکه جر عقوبت مینماید بسوی گناهکار و در

شرح ضامن جریره کسی را میگویند که مجهول النسب باشد و عقد ضمان کند با دیگری باینطریق که با و بگوید که عقد
جریره میکنم با تو برآنکه تو نصرت کنی مرا و رفع شر از من کنی و عاقله من باشی و من عاقله تو و مخاطب بگوید که
قبول کردم اینعقد را و ضامن جریره عاقله جانی میشود در صورتیکه عصبات نباشند جانی را و مولای
عتق هم نداشته باشد یعنی آقا آزاد کننده زیرا که عقد ضمان جریره مشروط است بجهالت نسب و عدم مولا
و با وجود ضامن جریره که استطاعت ادای دیت داشته باشد امام ضامن نباشد علی الاشبه ای کیفیت
تقسیط پس دیت واجب است اولا بر عاقله و مطالبه آن از جانی نمیشود علی الاصح و در مقدار تقسیط دیت
بر عاقله دو قول است قول اول آنکه بر غنی ده قیراط است که نیم دینار میشود و بر فقیر پنج قیراط باعتبار آنکه مقدار
بر متفق علیه فقها باشد یعنی که این مقدار متفق علیه است و زیاده مختلف فیه و اصل برائت ذمه از زائد است و قول
دیگر آنست که امام تقسیم دیت میکند بمقتضای رای خود نظر باحوال عاقله و کم و زیاد مفوض بامام است و این اشبه
است و آیا جمع میتوان کرد در میان قریب و بعید عاقله یعنی با وجود قرابت از بعید هم باید گرفت یا نه در ان
دو قول است اشبه آنست که تقدیم ترتیب شود یعنی اگر حصص اقربین کفایت نکند از بعدان هم باید گرفت
و با وجود عصبات از مولای عتق میتوان گرفت یا نه اشبه آنست که باید گرفت در صورتیکه زیاده باشد دیت
از حصص تمام اشخاص عصبات وله با انضمام مولای عتق هم وفا نکند بدیت عصبه مولای عتق هم شریک آنها
میشوند و اگر از آنهم زیاده آید دیت پس از مولای عتق آقا آقا هم میگیرند و بعد از ان
از عصبه او و اگر زیاده باشد دیت از جمیع طبقات عاقله شیخ رحمه الله گفته که آن زیاده را از امام
میگیرند تا اینکه اگر دیت یک دینار بود و قاتل را برادری باشد از ده قیراط گرفته میشود و باقی از بیت المال و اشبه
آنست که از برادر تمام دیت گرفته میشود اگر سوای او عاقله نداشته باشد زیرا که ضمان امام در صورت عدم عاقله
میباشد یا عجز آنها از ادای دیت تا خون مسلمانی هدر نشود و اگر عاقله زیاده باشد دیت که از حصص هر کسیکه
از آنها تخفیف داده بمقدار ان حصه مخصوص ببعض دون بعض نمیشود دیت و شیخ رحمه الله فرموده که امام مخصوص
میگرداند از عاقله هر کرا خواهد بطلب دیت و از دیگران عفو کند زیرا که توزیع و تقسیم در میان همه مخصوص
شاقست در اینصورت و قول اول انسبست بعدالت و اگر بعضی عاقله غائب باشند و بعض دیگر حاضر دیت
مخصوص حاضر نمیشود بلکه حصه او را از او میگیرند و ابتدای زمان مدت تاجیل مطالبه دیت در جنایت نفس
از هنگام وفاتست و در جنایت طرف از هنگام جراحت نه از وقت به شدن زخم و در سرایت جنایت از وقت

بهشدن جراحت زیرا که دیت آن قرار نمیگیرد بر جانی بدون اندمال جراحت چه احتمال فوت نفس
مجروح تا هنگام اندمال باقیست و موقوف نیست تشخیص مدت مهلت در مطالبه دیت بر حکم حاکم و اگر کسی را
بکشد و بر کسیکه قادر بر ادا باشد جائز است مطالبه از او و اگر بمیرد در اثنای سال ساقط نمیشود و از ترکه
او میگیرند آنچه بر او لازم شده و اگر عاقله در شهر دیگر باشد مینویسند بحاکم آن شهر صورت واقعه را با تقسیم دیت
کنند بر آنها چنانچه اگر در آن بلد میبودند تقسیم بر آنها میشد و اگر عاقله نداشته باشد قاتل یا عاجز باشد عاقله
از ادای دیت اخذ دیت از جانی میشود و اگر او هم مال نداشته باشد امام میدهد تا خون مسلمان هدر نشود
و بعضی فقها گفته اند که در صورت فقر عاقله یا عدم عاقله دیت جنایت خطا بر امام است نه بر قاتل و قول
اول مرویست و دیت قتل خطای شبیه بعمد تعلق بمال جانی میگیرد پس اگر جانی بمیرد یا بگریزد بعضی فقها
گفته که دیت گرفته میشود از اقرب فالاقرب قاتل که وارث دیت او باشند و اگر وارث نداشته باشد از
بیت المال میدهند و از جمله علمای ما بعضی اقتصار بر جانی نموده اند که از او باید گرفت و اگر فقیر باشد
انتظار میکشند تا قادر بر ادا شود و قول اول اظهر است اما اول احق پنجم مسئله است اول عاقل
نمیشود مگر کسیکه کیفیت قرابت او با قاتل معلوم شود و کفایت نمیکند علم به بودن او از قبیله جانی زیرا که علم
بانتساب او بقاتل از جانب پدر قاتل مستلزم علم بکیفیت آن قرابت نیست و عقل مبنی است بر تعصیب و قرابت
از جانب پدر اعم است از اینکه بطریق تعصیب باشد یا بنحو دیگر خصوصا بر تقدیر قول بتقدیم اقرب فالاقرب
دوم اگر اقرار کند شخصی بنسب شخص مجهول النسب ملحق میسازیم ما آن مجهول النسب را بمقر و اگر بعد از آن دیگری
دعوی کند او را که از منست و اقامت بینه کند حکم میکنیم بموجب بینه و باطل میشود دعوی اولین و اگر بعد از آن
سوم دعوی کند که آن مجهول النسب پسر منست و بینه اقامت نماید بر اینکه فراش او تولد یافته حکم میکنند باینکه منتسب
باو است زیرا که این بینه ترجیح دارد بر بینه اول مذکور سبب انتساب که تولد بر فراش باشد سوم اگر
بکشد پدر پسر خود را عمدا دیت میدهد بورثه پسر سوای خودش زیرا که قاتل را میراث مقتول نمیرسد و اگر
وارث دیگر نداشته باشد مقتول دیت بامام علیه السلام باید داد و اگر بکشد پسر خود را خطا پس دیت بر عاقله
لازم میشود و بورثه مقتول میرسد و آیا در این صورت به پدر هم حصه میراث از آن دیت میدهند یا نه در آن
دو قول است و اگر پسر مقتول را وارثی سوای عاقله نباشد پس اگر قائل شویم باینکه پدر او وارث نمیشود دیت
ندارد و اگر گوئیم که پدر وارث میشود در گرفتن دیت از عاقله تردد است و همین بحث است که اگر پسر

پدر خود را بکشند چهارم هرگاه پدر پسر خود را عمداً بکشد میراث پسر اصلاً باو نمیرسد خواه از دیت باشد یا غیر دیت
باجماع علما و در صورت خطا در مشارکت پدر با ورثهٔ دیگر در تمام ترکه یا در دیت اقوال مختلفه است و در باب
میراث مذکور شد و در اینجا ده انیمسئله نموده برای اینکه بر تقدیر قول بارث پدر از دیت پسر یکه بخطا
مقتول پدر بود دانست عاقله دیت را بپدر میتوانند گرفت یا نه اصح آنست که نمیتوانند گرفت علی ما فی المسالک پنجم
ضامن نمیشود عاقله آقا جنایت مملوک او را بلکه جنایت او تعلق برقبه او میگیرد یعنی مجنی علیه در بدل دیت
عبد مملوک خود میکند اگر بقدر قیمت او زیاده از آن باشد و اگر از قیمت او کمتر بود بقدر
جنایت حصه از رقبه مملوک مالک میشود مگر آنکه آقا ادای دیت کند و او را مخلص سازد چنانچه قبل ازین
نیز مذکور شد و همچنین دیت عمد و دیت اتلاف مال کسی هم بر ذمه عاقله نمیشود بلکه مباشر تاوان میدهد
و ضمان جنایت بر آدمی از روی خطا بر ذمه عاقله میشود و بس نه دیگر جنایات ششم اگر تیر انداز بسوی جانور
در حالتیکه ذمی باشد و بعد از آن مسلمان شود پس بکشد تیر او مسلمانی را عاقله او نمی شود عصبات ذمی او زیرا که
ذمی را عصبه ذمی عاقل نمیشود چنانچه قبل ازین مذکور شد و جهت دیگر آنکه در هنگام رسیدن تیر ذمی
مسلمان بود و عصبات ذمی عاقلهٔ مسلم نمیشود و عصبه مسلم را ذمی نیز عاقل او نیستند زیرا که در هنگام رمی ذمی بود
پس ضامن میشود از مال خود و همچنین تیر انداز مسلمانی بر جانوری و بعد از آن مرتد شود و برسد بعد
از ارتداد او تیر او به مسلمان [illegible] رحمه الله در مبسوط فرموده که عاقل نمیشود مسلمانان زیرا که در وقت
اصابت مرتد بوده و نه عصبه کفار [illegible] زیرا که در وقت رمی مسلمان بوده و اگر گوئیم که عصبه مسلمین او عاقله
خواهد بود زیرا که میراث مر[illegible] [illegible] با آنها میگیرد علی الاصح پس عاقل هم آنها خواهند بود باتمام رسید
تصنیف جامع الرضوی شرح کتاب مطالب شرائع الاسلام فی مسائل الحلال والحرام بعون الله سبحانه
وحسن توفیقه و تمام مسائل که درین کتاب مندرج است یافته از کتب معتبره متداوله فرقه ناجیه امامیه است و مخالف آن
آن و در مسائل خلافیه بین الفقها [illegible] نیست که عمل باحوط متیقن النجات خواهد بود والله اعلم بالصواب

خاتمة الطبع

الحمد لله حمداً یبلغ رضاه و لایدرک [illegible] هو الذی ارشدنا الی طرق الهدی و الصواب و اکمل لنا الدین
و انزل لنا الکتاب و الصلوة و السلام علی رسوله و نبیه ابی القاسم محمد ن المصطفی جامع قوانین الشریعة

وشافع المذنبین یوم الجزاء باحسن الوسیلة وعلی آله الذین اقاموا دین
استحلیل صلوة دائمة متوالیة متتابعة مادام للنجوم نور وللقمر والشمس سفور اما بعد
و واقفان رموز و اسرار یقینی مخفی ومحتجب مباد که این کتاب لاجواب اعنی جامع
جامع جمیع ابواب فقهیه و حاوی مسائل اصول و فروع احکام فرعیه علیه بنهج
مستطاب مانع نصاب شرائع الاسلام فی مسائل الحلال والحرام که یادگار است
العالم العامل والفاضل الکامل اعلم علماء الانام افقه فقهاء الکرام هادی
المعصومین مولانا السید عبد الغنی بن ابی طالب علیهما رضوان الله الملک
علم و اصحاب دانش وحلم معلوم که تا در بلکه معدوم در ین زمان سعادت
ائمه مومنان حسب حکم عمدة الاعاظم والافاخر زبدة الاجلة والاکابر جناب
انعمه الله بالمواهب بماه نومبر ۱۸۹۰ع مطابق ماه ربیع الثانی سنه ۱۳۰۸
مشهور روزگار او ده اخبار دلپسند وکوشش بسیار بحلیه طبع آراسته کحل البصر

سجلیل و اجود الله الکریم
طالبان علوم دینیه
فتاوی جلد دوم که کتابیست
فارسی مترجم از کتاب
زجیر تحقیق و تحریر مدقق
ائمة المؤمنین تابعین الائمه
مذهب و مشکلش نزد ارباب
ان بتوفیق ایزد منان و تائید
منشی نول کشور صاحب
حسن اهتمام کارپرداز ان مطبع
انظار و قره باصره طالبان یار هٔ مبارکه

اعلان

یہ مجموعہ جلد اول و دوم یکمل مطبع منشی نولکشور لکھنؤ اور تمام ہندوستان کے تاجران کتب سے
درخواست کرنے پر بہم پہونچ سکتا ہے

واقعات ملا مقبل - اسمین ستائیس واقعے اور مرثیے ہین جو
شعراے اہل زبان یعنے ملا مقبل و ملا مخلص و ملا محتشم کاشی و ملا محمد [illegible]
نصیبی و ملا ظہوری و ترشیزی و ملا نسیم و ملا الفتی ایزدی کی تصنیف
لطیف ہین - یہ فارسی کے مرثیے بڑی تلاش اور کوشش سے
بہم پہونچاے گئے ہین -

تواریخ مختص بحالات انبیا و اولیا وغیرہ

حیات القلوب - کامل در سہ جلد - علم تاریخ و اصول انبیا
علیہم السلام مین یہ عجیب رتبے کی کتاب ہے از تصنیف عالم ربانی
ملا محمد باقر مجلسی علیہ الرحمۃ یہ وہ کتاب نایاب ہے کہ ہر شخص کو
دیکھنے کے لیے میسر نہین آتی تھی اور علیحدہ علیحدہ جلدین بھی
فروخت ہوتی ہین -

(اردو قصہ وغیرہ)

نہر المصائب - عربی با ترجمہ اردو کامل تین جلد مین مترجمہ
خود مرزا قاسم علی [illegible] علیحدہ علیحدہ جلدین بھی معرض فروخت مین ہین
آثار الہدی [illegible] کامل چار جلد مین از تصنیف حکیم
[illegible] سید افضل علی خان بہادر [illegible] جنگ -
اور علیحدہ علیحدہ جلد بھی معرض فروخت مین ہین -
چہار دہ مجلس مسمی بتاریخ الائمہ - از سید وزیر حسین خان -
[illegible] مجلس شبیر مسمی بہ ذوالفقار ماتم - از سید [illegible] مشہدی
لسان المتقین - عربی - فارسی - اردو نثر - مولانا سید محمد تقی -
[illegible] جعفری - مصنفہ سید غلام حیدر خان -
[illegible] - بہ نثر [illegible] حافظی -
[illegible] العوام - یہ اضافہ چند ابواب مفید بنابر رسائل [illegible]
[illegible] العرائس - از مولوی امراؤ علی -
[illegible] المصائب منقول از نسخہ مطبوعہ مطبع سلطانی -
جوشن صغیر - با ترجمہ تحت لفظی -

احکام الائمہ - مولوی حاجی حسن علی -
منہج النجاۃ - مع دعاے عاشورہ از سید غلام حیدر خان -
زبدۃ المصائب - جلد اول از محمد عسکری -
اعمال الصالحین - از مولوی سید مصطفی مرحوم -
طغرا ضریح - بطرز جدید -
دیوان توجہات حیدر - مع سلامات از آغا حیدر علی بیگ
کلیات مراثی و رباعیات و سلام - از مرزا سلامت علی تخلص دبیر
کامل دو جلد ہین - علیحدہ علیحدہ جلدین فروخت ہوتی ہین -
کلیات مراثی و رباعیات و سلام - از میر ببر علی تخلص
بہ انیس کامل چار جلد ہین -
علیحدہ علیحدہ جلد بھی فروخت ہوتی ہے -
مجموعہ مرثیہ ضمیر جلد اول - از سید مظفر حسین تخلص ضمیر
کلیات مراثی و رباعیات و سلام از میر نواب تخلص مونس
کامل تین جلد ہین - علیحدہ علیحدہ جلدین فروخت ہوتی ہین -
مرقع غم جلد سوم - مصنفہ محمد رضا خان -
مجموعہ مراثی و رباعیات و سلام از مرزا دلگیر کامل دو جلد مین
اور علیحدہ علیحدہ جلد بھی فروخت ہوتی ہین -
مرثیہ ہاے [illegible] انیس بلگرامی - مصنفہ میر ناصر علی -
کلیات مراثی و رباعیات و سلام - از سید حسین مرزا
تخلص بہ عشق - کامل دو جلد ہین -
ایضاً - جلد اول مسمی بہ نگار غم -
ایضاً - جلد دوم مسمی بہ بربان غم -
مجموعہ میلاد مصطفوی - شامل تین رسالے یعنی (۱) میلاد مصطفی
(۲) وظائف المومنین (۳) شکریہ وزیر از سید وزیر حسین
رضوی مشہدی -
شرح اصول کافی - از مولانا خلیل -
شہادت نامہ - موسوم بہ غمکدہ - مولفہ نواب علی عرفان

بیچم صاحب کی عجیب و غریب گولیان

بہت سال سے بیچم صاحب کی گولیان تمام عالم مین فروخت
کی جاتی ہین اور انکی بکری دنیا کے تمام دواؤن سے بہت زیادہ ہوتی ہین
ہندی مین کوئی دوا ایسی سریع الاثر نہین اور عمدہ ایجاد نہین ہوئی جیسی
یہ طلسماتی گولیان ہین جن لوگون نے انکا ایک مرتبہ استعمال کرلیا ہے وہ
اور کسی دوا کو چھوتے بھی نہین اور مشتاق ہین کہ ان گولیون کا ایک ایک
بکس ایک ایک اشرفی کو بھی سستا ہے کر ہر عمر اور مزاج کے مرد و عورت کو برابر
فائدہ ہوتا ہے اس سے کوئی نقصان نہین ۲۰ منٹ مین مریض کو فائدہ دیتی ہین
یہ صرف نباتات سے بنی ہین نہ ان مین کشتہ ہے نہ پارہ نہ چربی اور نہ کوئی

ایسی شی ہے جس سے کسی مذہب کے آدمی کو شک ہو قیمت بہت ارزان ہر بکس مین جو ۱۳ کو ملتا ہے ۲۰ گولیان گویا ۱۵ روز
کی خوراک ہے تقریباً بیماریان خون کی خرابی سے پیدا ہوتی ہین اور جسقدر لعاب تعفن شکم اور جگر کی نادرستی سے ہوتی ہین انکے استعمال
سے بالکل دور ہو جاتی ہین۔ کسی شخص کو اگر امراض مندرجہ ذیل کی شکایت ہو تو انکا استعمال کرین ہم ضمانت کرتے ہین
کہ انسے ضرور ضرور فائدہ ہوگا۔ ترکیب استعمال کا پرچہ بکس کے ہمراہ ملیگا۔ شکم مین بادی۔ سر کا درد۔ سر کا چکرانا۔
کھانا کھانے کے بعد معدہ کی گرانی۔ گھمری۔ اینٹھال۔ سردی۔ زکام۔ کھانسی۔ دمہ۔ چھاتی کا اچھل آنا۔ بھوک کی کمی
یا نہ لگنا۔ قبض۔ کمر درد۔ بدن پر سیاہ داغ ہونا۔ نیند کا اچاٹ ہونا۔ بدخوابی۔ گھبراہٹ۔ [illegible]۔ پھنسی۔ پھوڑے
آسوب۔ خارشت۔ جلدی امراض۔ کمزوری۔ بدہضمی۔ جگر کی خرابی۔ گلے کی بیماری۔ گلا بیٹھ جانا۔ سانس
رک رک کے آنا۔ ایام کا خلاف معمول ہونا یا رک جانا۔ سینہ کا بلغم۔ بخاری [illegible] وغیرہ وغیرہ۔ مبالغہ نہ
سمجھیے واقعی امر ہے لاکھون کروڑون مریضون کو فائدہ ہو چکا ہے۔ ایک دفعہ آزمانا شرط ہے [illegible]
مہر پر انگریزی لفظ بیچمس پلس بیچمس پلس منقوش ہو اگر نہ ہو تو جعلی سمجھو اور مت خریدو [illegible]
دوا فروشون سے ملسکتی ہین [illegible] اسٹریٹ کلکتہ ہمارے واسطے ایجنٹ ہین مگر جو
بھی دقت ہو تو ایک روپیہ [illegible] قیمت اور [illegible] محصول ہمارے نام آئیگا
بکس فوراً ارسال ہوگا خورده فروش [illegible] سے دریافت کر سکتے ہین۔ ہر ریل کے
اسٹیشن پر ویلر اینڈ کو انگریزی کتابین فروخت کرتے ہین وہان بیچم صاحب کی گولیان مل سکتی ہین۔